

CELJSKI ZBORNIK 1973
Posebna izdaja

JANRO GROZEN

ZGODOVINA CELJA IN OKOLICE

II. del
(1845—1941)

CELJE
1974

JANKO OROŽEN

ZGODOVINA CELJA IN OKOLICE

II. del

(1849—1941)

CELJE
1974

JANUS GROZEM

ZGODOVINA CELJA IN OKOLICE

II. del

(1848-1918)

CELJE
1918

REVOLUCIJA LETA 1848—1849

Revolucijo leta 1848 navadno označujejo kot »pomlad narodov«, kar velja za narode v habsburški monarhiji. Duhovno so bili ljudje na revolucijo le deloma pripravljeni: meščanstvo in inteligenca je imela pred očmi geslo o svobodi, toda le redki so se zavedali, kaj jim svoboda lahko prinese in kaj naj v njenem imenu zahtevajo.

Z Gradcem in Dunajem so obstajale mnoge vezi, čeprav časopisja v današnjem smislu še ni bilo in tudi tisk ni bil svoboden. Sicer so bile tudi tam težnje še nejasne. Da je revolucija v zraku, so čutile vse bistré glave. Le vodilni predstavniki režima, ki so mu bili na čelu kancler knez Metternich in dva cesarska brata, zastopnika nesposobnega cesarja, tega niso hoteli videti. Pobudo zanjo je dala februarska revolucija v Parizu, ki je vrgla meščanskega kralja Filipa Orleanskega in uvedla drugo republiko. Na Dunaju in v največjih mestih države so bili vznemirjeni že prve dni meseca marca. Do pravega izbruha pa je prišlo 13. marca ob zborovanju nižjeavstrijskih deželnih stanov. Pred poslopjem, kjer je bilo zborovanje, se je zbrala velika množica, sestavljena večinoma iz študentov, ki je glasno, toda mirno protestirala. Neki pionirski oddelek je streljal. Manifestacija je dobila značaj grozeče demonstracije. To je kneza Metternicha tako preplašilo, da je z rodbino zvečer naskrivaj pobegnil z dvora in se napotil na Angleško. Naslednja dva dneva, 14. in 15. marca, je cesar dovolil ustanavljanje narodnih straž in svobodo tiska ter obljubil ustavo (konstitucijo).

Dne 25. aprila so ustavo objavili. Zadovoljila ni ne Čehov ne Madžarov in tudi Dunajčanov ne. Na Dunaju so 15. maja nastale grozeče oborožene demonstracije. Vodilni minister je moral v imenu cesarja obljubiti, da bo sklicana ustavodajna skupščina, izvoljena na osnovi splošnega volilnega prava. Dva dni nato je cesar z dvorom zapustil Dunaj, odšel proti zahodu in se ustavil v Innsbrucku.

V Celju so zvedeli za dogodke na Dunaju dne 16. marca. Bil je četrtek po prvi postni nedelji, ob 1. uri popoldne je pripeljal na postajo z zastavami okrašen vlak. Novica se je raznesla po mestu ko blisk. Vse je hitelo na kolodvor, da bi se prepričalo o tem, kaj je res. Hitro so napravili tri zastave in ob treh popoldne so se trije moški s kolodvora napotili z njimi v mesto, spremljala jih je množica vpijočega ljudstva s trško godbo. Med sviranjem in kričanjem so z Miklavškega hriba odmevali topovski streli. Zastavonoše so po Kolodvorski ulici in po Glavnem trgu prišli pred

opatijsko cerkev, kjer so se pred glavnimi vrati z zastavami dotaknili tal. Nato so šli po Gosposki (Zidanškovi) ulici pred okrožni urad, kjer so zapeli narodno pesem. Končno so se ustavili pred občinsko hišo (sedanjim muzejem ljudske revolucije). Tu so zastave shranili. Nato se je množica razšla, nekateri meščani so pa s puškami nastopili stražo.

Zvečer so mesto krasno razsvetlili. Meščani so s turško godbo in gorečimi baklami napravili pohod po mestu, vzklikajoč tako glasno, da se je čulo daleč naokrog.

Drugi dan, 17. marca, je bila na prošnjo meščanov v župni cerkvi peta maša v zahvalo za podeljene pravice.

Kakor v drugih mestih so tudi v Celju takoj ustanovili narodno stražo. Za poveljnika so izvolili poštarja Vincenca Gurnika, za adjutanta so mu dodelili najprej Karla Endresa, nato Wirta in Spana. Straža se je delila v dve kompaniji (80 do 100 mož), ki so jima poveljnika izvolili z večino glasov. Oficirja so izbrali iz vrst državnih uradnikov in uglednih meščanov. Člani narodne straže so imeli dolge sablje in puške. Dne 21. aprila so dobili iz Gradca 200 pušk. Vežbali so se na Glaziji, pred občinsko hišo je bilo redno na straži 8 do 10 mož. Straže so ustanovili tudi v manjših mestih in trgih: v Žalcu, Braslovčah, Mozirju, Šoštanju, Sevnici, Brežicah, Laškem in Rogatcu. Gurnik si je zaman prizadeval, da bi jih priključili celjski. Pravega odziva ni bilo. Vendar se je celjsko poveljstvo označevalo kot okrožno. V početju straž je bilo poleg resnosti tudi mnogo naivnosti. O šoštanjski narodni straži govori dr. Josip Vošnjak v svojih Spominih.

Tudi sicer so dogodki močno odjeknili med ljudstvom. Ko so v Žalcu zvedeli za cesarjevo obljubo, so priredili slavnost. V Braslovčah je trški sodnik Janez Pauer razobesil na magistratu rdeče-belo-zeleno zastavo. Okrajni komisar na Žovneku se je razburil, toda okrožni urad ga je pomiril, češ da to ni nič hudega, hkrati je pozval dekana, naj ljudem s prižnice tolmači dogodka. Dekan je to storil. Da pomiri kmečko ljudstvo in vzbudi v njem potrpežljivost, je vlada konec marca poslala v razne podeželske kraje magistratnega komisarja Franca Repolusta, ki je pojasnjeval ljudem smisel ustave kot izraz humanitete in jih pozival, naj imajo potrpljenje in se drže obstoječih zakonov, ker podrobna izdelava in sprejem ustave zahtevata čas.

Višja oblastva so nenehno dajala nižjim oblastvom navodila, kako naj tolmačijo dogodka ljudstvu. Pošiljala jim je tudi razne razglase. Posebno vlogo so pripisovali duhovščini. Večinoma jim je voljno služila. Vendar ne povsod. Tako se sevniški okrajni komisar pritožuje proti Marku Plešniku, župniku v Loki, jurkloštrski pa proti šentrupertschemu Mihaelu Lapuhu. Že pred tema pritožbama je 6. aprila notranji minister pozval ordinariate, naj naroče duhovščini, da bi poučila prebivalce svojih okolišev, zlasti kmečke posestnike, o razvoju dogodkov in jim svetovala, naj bodo mirni, naj vrše dosedanje obveznosti, naj ubogajo oblast in zaupajo danim obljubam, kajti ko bodo razpravljali o ustavi, bodo pravične zahteve ljudstva upoštevali.

O tem pozivu obvešča okrožni glavar okrajne komisariate z okrožnico, v kateri pravi, da so se pojavile težnje, da se ljudje otresejo vseh

obveznosti do države in privatnikov. Množe se poizkusi, da se obide spoštovanje do zakona, in pojavljajo se primeri nepokornosti do postavljenih oblasti. Upravni organi se sicer trudijo, da bi s pozivi in opomini zlasti preprosto kmečko ljudstvo obdržali v miru in redu in spravili prebivalstvo na pravno in zakonito pot. V tem pogledu nihče ne more toliko pomagati ko duhovščina.

Na takih pobudah temelji znano pastirsko pismo škofa Antona Martina Slomška, ki v njem poziva ljudstvo na mir in pokornost.

Celjska narodna straža je bila že kar iz početka lojalna do vladarja. To se je pokazalo že 3. aprila 1848. Tedaj je prispel v mesto grof Zichy — Ferraris, bivši vojaški poveljnik v Benetkah, ki je izročil mesto v lagunah revolucionarjem in njihovemu vodji odvetniku Maninu. Na zahtevo narodne straže je moral cesarski major grofa prijeti in ga poslati vojaškemu sodišču v Gradcu.

Dne 25. aprila je narodna straža vidno sodelovala pri proslavi cesarjevega rojstnega dne in objavi ustave. Ob 10. uri je bila v župni cerkvi slavnostna maša, vojaki in narodni stražniki so bili kot častna straža razpostavljeni okrog cerkve. Popoldne je narodna straža korakala na Bežigrad, kjer so ji prečitali ustavo. Zvečer je bilo mesto osvetljeno in narodni stražniki so ob spremstvu turške godbe napravili pohod po mestu.

Še preden so šli ljudje na volišče v smislu ustave, so jih pozvali, da izvolijo poslance za nemški državni zbor v Frankfurtu na Meni. Ta državni zbor je imel nalogo, da na novih temeljih obnovi nemško državno zvezo. Šlo je za to, ali naj pripade vodstvo Avstriji ali Pruski. Glede Avstrije sta bili dve alternativni: ali naj se priključi zvezi kot celota ali samo s svojimi nemškimi deli. Spričo tako različnih teženj je bil uspeh nemogoč.

Nemci so ga pa pričakovali z velikimi nadami, tudi celjski. Le nekaj posameznikov je bilo, ki so svarili pred početjem, nevarnim zlasti za Slovane. V Celje je prišel z Dunaja študent. Nekateri meščani so ga vzeli na roke in postavili na mizo, odkoder je dopovedoval, da bo vse razpadlo, ako ne gredo volit. Večino so navdušili, tistim, ki so pred volitvijo še vedno svarili, so sklenili napraviti zvečer mačjo godbo, toda poveljnik narodne straže jo je prepovedal.

Volitve so se vršile posredno s pomočjo volilnih mož. Da zberejo volilne može, so se odrasli Celjani dan po cesarjevem rojstnem dnevu in objavi ustave, 26. aprila, zbrali na Glaziji (Jarmenčah). Za volilne može so izbrali: okrožnega komisarja Janeza Schmelzerja, peka Karla Zimo, poštarja Vincenca Gurnika, odvetnika dr. Andreja Schoenerja in dr. Matijo Foreggerja, lastnika trboveljske steklarne in rudnika Franca Maurerja, slaščičarja Karla Endresa, teharskega mlinarja in posestnika Franca Ostrožnika, pivovarnarja Janeza Tapeinerja, usnjarja Franca Herzmanna in mestnega župana Janeza Kastelica.

Med volilnimi možmi so bili trije Slovenci: Zima, Gurnik in Ostrožnik. Smisla volitev niso razumeli.

Dne 3. maja so se volilni može zbrali v gledališču in izvolili kot poslanca v frankfurtski parlament Gustava Schreinerja, profesorja prava na graški univerzi, za njegovega namestnika pa dr. Franca Edlauerja, profe-

sorja na isti fakulteti, in Jožefa viteza Freydenecka, tajnika štajerske deželne vlade. Ker sta bila Schreiner in Edlauer izvoljena že v drugih okrajih, Freydeneck je pa imel premalo glasov, so morali volitev ponoviti.

To se je zgodilo 10 dni pozneje, 13. maja. Pri tej volitvi so izvolili za poslanca brestaniškega odvetnika in lastnika gosposčine v Vitanju dr. Hermana Muleja, za namestnika pa Antona pl. Bonazza, lastnika fužin v Mislinju, in Morica Blagotinska pl. Kaiserfelda, lastnika graščine Birkfeld pri Gleisdorfu.

Dne 25. aprila objavljena ustava predvideva začasni pomnoženi deželni zbor, v katerem bi poleg plemiških in meščanskih poslancev sedeli tudi zastopniki kmetov.

V Celju so se 30. maja zbrali mestni volilci in izvolili za volilne može: Karla Zimo, Vincenca Gurnika, Janeza Schmelzerja, trgovca Pavla Kaindelsdorferja, Janeza Tapeinerja, Franca Maurerja, dr. Matijo Foreggerja, peka Jožefa Wokauna, dr. Andreja Schoenerja, Franca Herzmanna, Franca Repolusta, knjigoveza Jožefa Geigerja, magistratnega tajnika Alojzija Campo, usnarja Jožefa Laznika, milarja Ignacija Klančnika, postajnega uradnika Ferdinanda Uhla, okrožnega komisarja Adolfa pl. Pichlerja in gimnazijskega učitelja Vincenca Praša.

Ti volilni može so 3. julija izvolili za deželnega poslanca dr. Matijo Foreggerja, za njegovega namestnika pa Vincenca Gurnika. Ker je bil Gurnik izvoljen za poslanca tudi v Slovenjem Gradcu, so celjski mestni volilci 4. julija izvolili mesto njega Janeza Tapeinerja.

Kmečki volilci celjskega okraja so 2. junija izvolili svoje lastne volilne može: Jožefa Pečnaka, posestnika na Teharju, Jurija Lipovška, kmeta na Ložnici, Martina Škrabarja, kmeta na Lavi, Franca Ostrožnika, mlinarja, in Mihaela Goriška, kmeta na Teharju, ter Janeza Jezernika, kmeta v Lokrovcu. Ti so nato izbrali za deželnega poslanca Franca Balanta, gostilničarja v Šmarjeti, za njegovega namestnika pa Janeza Štora, gostilničarja v Opoki pri Štorah, in Franca Ropotarja, kmeta in rihtarja v Velenju.

Od cesarja izdana ustava z dne 25. aprila 1848 predvideva tudi volitve v državni zbor, ker pa je bila premalo demokratična in vsiljena (oktroirana), so Dunajčani 15. maja 1848 prisilili cesarja, da je pristal na izvolitev ustavodajnega (konstitucionalnega) državnega zbora.

Dne 12. junija zvečer se je z železnico pripeljalo v Celje 50 Dunajčanov, agitatorjev, večinoma študentov, del skupine, ki je bila prišla v Gradec k svečanosti pobratenja, toda v Celju je bilo malo revolucionarnega razpoloženja, bili so hladno sprejeti in so se drugi dan vrnili na Dunaj, zapustivši dolgove za nad 100 srebrnih goldinarjev, ki so jih morali meščani sami utrpeli.

Naslednji dan so v celjskem okraju na treh mestih volili volilne može za dunajski državni zbor: v Celju, na Polulah in na Teharju.

V Celju so izvolili Pavla Kaindelsdorferja, Janeza Schmelzerja, dr. Andreja Schoenerja, Janeza Tapeinerja in Janeza Kastelica.

Na Polulah: Matevža Gmajnerja, gostilničarja na Polulah in poznejšega župana okoliške občine, Janeza Jezernika iz Lokrovca in Jurija Li-

povška z Ložnice, na Teharju pa: Jožefa Pečnaka, tedaj mlinarja na Spodnji Hudinji, Mihaela Goriška s Teharja in Jožefa Permozerja iz Gaberja.

Deset dni pozneje so ti volilni možje, zbrani v mestnem gledališču, izvolili za poslanca v državni zbor Mihaela Zupanca, po domače Dobrajca, kmeta pri Sv. Primožu pri Šentjurju.

Razumljivo je, da je bil svet močno razburjen. Začutilo se je razpoloženje proti duhovščini. To se je pokazalo že 30. junija 1848 po pogrebu nekega luteranca, ki je utonil v Savinji in ga je celjski vikar po cerkvenih predpisih pokopal tiho in brez blagoslova. Železničarji in nekateri meščani so se zato znesli nad mestnimi duhovniki. V ta namen so zbrali okrog 20 svojih delavcev in drugih ljudi, jih v gostilni napojili in pripravili do tega, da so ob devetih zvečer napravili mačjo godbo duhovnikom. Temu početju je nasprotoval namestnik okrožnega glavarja, toda brez uspeha. Drugi dan so isti ljudje s turško godbo in gorečimi baklami napravili pohod po mestu, da bi se zahvalili meščanom, ki jih pri njihovem početju niso ovirali.

Do izraza je prišla tudi narodnostna razdvojenost. Izprva so sicer skušali najti neko skupno politiko. To se je javljalo že v nemško pisanem časopisu »Cillier Wochenblatt«, ki je začel izhajati 1. aprila 1848 v tiskarni Janeza Jeretina. V podnaslovu je navedeno, da ima časopis nalogo, poučevati in zastopati meščanski in kmečki sloj. Urednika lista sta bila gimnazijski učitelj Vincenc Prasch in bivši graščinski uradnik Jožef Ganser. Po 1. juliju se je list imenoval »Cillier Zeitung« in ga je urejeval sam Prasch. Podnaslov je še bolj določen: list je namenjen mestu in deželi in je pisan s posebnim ozirom na nemške in slovenske interese. Konec septembra 1848 je list nehal izhajati, ker ga po besedah Ignacija Orožna nihče več ni hotel brati.

Daljša življenjska doba je bila usojena v isti tiskarni izhajajočim »Celjskim Slovenskim Novinam«, ki jih je urejeval gimnazijski učitelj Valentin Konšek. Ob novem letu 1849 so se preimenoval v Slovenske novine in so izhajale do konca leta 1849.

Sam Konšek je zastopal smer, ki se je idejno približevala nemškim naprednim težnjam, medtem ko je imel med sodelavci več konservativcev, ki so se kazali zlasti v zagovarjanju cerkvenih interesov. Navedena usmerjenost je Konška pozneje ponesla v nemški tabor, podobno kakor kranjskega Dežmana.

Druga pomembna slovenska osebnost v Celju je bil poštar Vincenc Gurnik, ki je v mestu in v pomnoženem deželnem zboru zastopal slovenske interese, vendar v okviru štajerske dežele, v kateri naj bi bili Slovenci združeni v posebnem okrožju.

Misel o združenju Sloveniji je bila v Celju manj vidna. Neznana ni bila, kajti 10. maja 1848 se je v Celju ustavilo zastopstvo dunajskega Slovenskega društva, ki je pod vodstvom dr. Franca Miklošiča, poznejšega slovečega slavista, potovalo v Ljubljano. Janez Drobnič, ki je kot Ilirec pojmoval slovenstvo v še širšem okviru, je kot duhovnik in gimnazijski učitelj prišel v Celje šele leta 1849 in je od januarja do maja 1850 pri Jeretinu izdajal »Slovensko čbelo«, berilo za obudo ino omiko slovenskega duha«, a jo je kmalu moral opustiti, ker je imela premalo čitateljev.

Tiskarnar Janez Krstnik Jeretin je sicer izdajal slovenske knjige in v gledališču prirejal slovenske igre, kot politik pa ni nastopal.

Gospodarsko-socialni značaj je imel nastop delavcev, večinoma železničarjev, proti peku Josipu Wokaunu in vdovi Ani Wokaunovi, ker sta pekla slab kruh. Dne 10. julija ob 9. uri zvečer so se zbrali pred pekarno, udarjali z gorjačami po oknih in metali v hišo kamenje, tako da so napravili precej škode. Narodna straža se je hitro zbrala in je razgrajaje razgnala. Poslej je daljšo dobo ponoči patrolirala.

Razburjenje so donašali v mesto tudi vojni dogodki. Izza avgusta 1848 so bili noč in dan na pohodu vojaški oddelki, namenjeni v Italijo. Do Celja so se pripeljali z vlakom, pot so nadaljevali z vozovi. Zmage Radeckega v Italiji so Celjani pozdravljali.

Bili so sploh na cesarski strani. To se je pokazalo 4. septembra 1848, ko so v Celju blagoslovili zastavo narodne straže. Na slavnost je prišel iz Gradca višji poveljnik deželne narodne straže general Vincenc pl. Pirker z nekoliko stražarji, a proslave so se udeležile tudi narodne straže iz Slovenske Bistrice, Konjic, Vojnika, Laškega in Sevnice. Na Jarpenčah so postavili šotor in v njem oltar. Opat je v nemškem in slovenskem jeziku razložil pomen vojaške zastave in je nato v šotoru bral mašo. Po maši je zastavo blagoslovil. Botrovali sta Adela pl. Schik, žena lastnika poštna pristave (Kristininega dvorca), ter Marija Gurnik, žena poveljnika narodne straže. Ko je bila zastava blagoslovljena, jo je poveljnik Gurnik izročil zastavonoši, nato se je povzpел na konja in v nemškem in slovenskem jeziku pozval stražarje, naj nosijo zastavo v korist domovine, pravice in ljubljene cesarja. Nekaj besed je izpregovoril tudi general. Gurniku in generalu so odgovorili stražarji s trikratnim »Živio«.

Opoldne so imeli stražarji veliko pojedino. Popoldne so šli z generalom na Bežigrad, kjer so imeli veselico, zvečer so se vrnili v krasno razsvetljeno mesto in napravili v njem pohod s turško godbo in gorečimi baklami.

V patriotskem vzdušju so 9. septembra pozdravili imenovanje Janeza Schmelzerja za okrožnega glavarja; mesto so osvetlili in mu zvečer pred hišo priredili turško godbo.

Samo mesec dni pozneje so dunajski dogodki prinesli novo razburjenje. V oktobru so se Dunajčani dvignili, da bi pomagali upornim Madžarom. Cesar se je z dvorom umaknil v Olomouc na Moravskem, a državni zbor je odšel v sosedni Kroměříž. Kar nenavadno je, da je štajerski guverner grof Wickenburg v zmedi pozival na pomoč Dunajčanom. Bilo je 9. oktobra ob 11. uri ponoči, ko je boben klical narodno stražo na zbirališče v občinski hiši. Tam je stražarje pričakal študent, ki je bil doma iz Cmurka. S seboj je imel pismo, s katerim mu je grof Wickenburg dovoljeval, da lahko pokliče Štajerce na pomoč proti Hrvatom, ki jih je ban Josip baron Jelačić vodil proti Dunaju. Po kratkem razgovoru je Gurnik rekel stražarjem, da ne bi bilo častno udariti na sosednje Hrvate, ki so potegnili meče za cesarja. Tako je mislila tudi večina stražarjev. Odposlanec se je moral ponoči vrniti v Gradec, ne da bi se mu bila izpolnila želja, da bi po cerkvah zvonili zvonovi in klicali ljudstvo vkup. Samo dva stražarja sta

Zgodovinar Ignacij Orožen,
pisec »Celske kronike« (1854),
prve celotne zgodovine Celja
in okolice

odšla drugi dan na pomoč Dunajčanom, neki inženir, asistent na postaji, in neki dijak.

Za takšen nastop je poslal general baron Nugent narodni straži iz Velike nedelje pohvalno pismo, general Welden, komandant Dunaja, pa 240 piemontskih pušk. V teh dneh (12. oktobra) je bil za nekoliko ur v Celju škof Slomšek, pripeljal se je iz Strmca, v cerkvi sv. Maksimilijana je bral mašo in imel slovensko pridigo.

Dunajski upor sta potlačila general knez Windischgrätz in ban Jelčić.

Narodna straža se je ohranila še preko revolucijske dobe. Po ukazu okrožnega glavarja z dne 30. avgusta 1851 je izročila vso svojo opremo novi mestni občini, od katere jo je 24. oktobra prevzelo novo okrajno glavarstvo. Odkar je bil Gurnik zaposlen kot poslanec, je straži poveljeval Karel Zima.

Dne 2. decembra 1848 je cesar Ferdinand prepustil prestol svojemu nečaku Francu Jožefu, osemnajstletnemu mladeniču z vojaškimi nagnjenji. Poleg Windischgrätzta sta mu bila najvplivnejša svetovalca ministrski predsednik knez Schwarzenberg, po poklicu oficir, in dr. Aleksander Bach, pravosodni minister, bivši revolucionar. Državni zbor je medtem, še pred odhodom na Moravsko, sprejel zakon o kmečki odvezi (7. septembra 1848), ki je kmete rešil fevdnega podložništva. V Kroměřížu je pa ravnjal o ustavi, ko jo je po dolgotrajnih debatah že skoraj dokončal, ga je vlada razgnala in izdala sama svojo *oktroirano ustavo* (4. marca 1849). Ustave vlada sploh ni uvedla v življenje in si je v naslednjih desetih letih prizadevala, da na državni osnovi organizira vse panoge državnega življenja in vsaj v občini uvede nadzorovano samoupravo.

CELJE KOT SEDEŽ DRŽAVNE UPRAVE

Položaj, ki ga je zavzemalo Celje v upravi izza dobe, ko so Habsburžani prevzeli dediščino Celjskih grofov, je po revoluciji leta 1848 in 1849 nekoliko oslabil. Prišlo je do izraza vprašanje, ali naj pripada vodstvo v upravi na tedanjem Spodnjem Štajerskem Celju ali Mariboru. Vlada se je potem, ko je razpustila državni zbor v Kroměřížu, odločila, da upravo organizira neodvisno od prejšnjih gosposčin, ki so s kmečko odvezo itak zgubile materialno podlago za vzdrževanje. To je bilo kar v skladu z absolutističnimi težnjami režima, vendar je v svojem bistvu pomenilo velik korak v modernizaciji uprave in k izenačenju državljanov pred zakonom. Že v revolucijskem letu je v Gradcu prevladalo načelo, da se dežela razdeli v okrožja. To načelo je sprejela tudi oktroirana ustava. Spodnja Štajerska naj bi obsegala eno okrožje. Vlada, zlasti notranji minister Aleksander Bach, ki je bil za to vprašanje merodajen, je bila za Maribor, češ da je blizu narodnostni meji in zato pod večjim vplivom Nemcev. Razvila se je huda agitacija, Nemci so bili za Maribor, Slovenci so v začetku septembra izročili na Dunaju peticijo za Celje. V njej navajajo, da se je Maribor v revolucijskem letu očitno potegoval za priključitev k Nemčiji in je bil sovražen Slovincem, kar se je zlasti pokazalo v oktobru. V listu Konstitutionäle Blätter se je neki Slovenec obširneje razpisal o tem vprašanju. Tako piše:

»Slovenski mesti Celje in Ptuj sta bili »zvezdi vodnici« poštenega slovenskega naroda v času, ko je skoraj sleherni dežela, sleherno mesto na vse kriplje delalo vladi zadrego. Težnje obeh mest so dobro prestale izkušnjo: niti za las se nista oddaljili od prava in zakona, niti za trenutek se nista vdali separatističnim težnjam prenapetih Slovencev, marveč sta neomahljivo kljubovali sirenskemu petju, ki jih je vabilo k zastavam upornikov. Središče Slovencev pa je Celje. To mesto je najbližje sosednji kronovini Kranjski, v Celju govore najlepše slovensko narečje, ki je najpriljavnejše sredstvo za uradovanje in šolo.«

Bach je dal na slovensko spomenico čuden odgovor. O tem poročata Slovenija in Novice, ki poudarjata, da so se Slovenci odrekli zahtevi po združitvi, da so koristili Avstriji in pognali agente, ki so prišli in agitirali za »črno vojsko«, ki naj bi bila šla na pomoč dunajskim revolucionarjem.

Slovenci so poslali na Dunaj še eno deputacijo. To so še bolj neprijazno sprejeli, češ da so Slovenci separatisti. Minister Bach, sam nacionalist, je rad prisluhnil nemškemu glasovom, ki so trdili, da je bilo Celje središče agitacije za združitve s Kranjsko in Hrvatsko.

Zmagal je Maribor. Vlada z ministrom Bachom je tako hotela. Razen v Mariboru sta bili okrožji še v Gradcu in Leobnu. Mariborsko okrožje je obsegalo okrajna glavarstva: Maribor, Ljutomer, Ptuj, Slovenj Gradec, Celje in Brežice. Celjsko okrajno glavarstvo je imelo ekspoziuro v Gornjem Gradu in Konjicah. Vseh okrajnih glavarstev v deželi je bilo 19, imela so 13 ekspoziur. Obe celjski ekspoziuri so 31. decembra 1851 ukinili.

V vodstvu dežele je cesarsko namestništvo 20. januarja 1850 prevzelo položaj prejšnjega gubernija.

Tako okrožje kakor okrajna glavarstva so bila pristojna samo za politično-upravne zadeve. Njihovi uradi so začeli delati 1. februarja 1850.

Manj politično je bilo vprašanje ureditve sodstva. Vendar mu je vlada posvetila znatno pozornost. Leta 1849 je vlada ustanovila posebno komisijo za organizacijo sodstva. Preden se je komisija lotila organizacije same, je zbirala potrebne podatke. Za prejšnje celjsko in novo mariborsko okrožje ji je to delo opravil sodnik bivšega celjskega okrožnega (krvnega) sodišča *Pavel Kopper*. Ta je sestavil zelo obsežen seznam sodnikov in drugega sodnega osebja, ki si je želelo namestitve med Slovenci. Predlagal je dve vrsti sodišč: enoosebna nižja in kolegialna višja. Navedel je tudi, kje bi se nastanila in kako opremila. Večinoma se je odločil za razne graščine, saj drugje ni bilo primernih prostorov. V Celju se mu je zdela najbolj primerna stara grofija, mestno bivališče grofov Thurnov, ki pa je samevala, odkar je bil lastnikom ljubši Gradec. Vlada Koprovega predloga ni v celoti upoštevala. Odločila se je za dve vrsti sodišč, okrajna in okrožna. Izprva je mislila na okrožno sodišče v Mariboru in Celju. Končno se je odločila za samo Celje. To naj bi bila nagrada za izgubljeno okrožje. Posamezna okrajna glavarstva so dobila naslednja sodišča: mariborsko: Maribor, Št. Lovrenc, Sv. Lenart v Slovenskih goricah, Slovensko Bistrico; ljutomersko: Gornjo Radgono, Ljutomer, Ormož; ptujsko: Ptuj, Rogatec; slovenjegraško: Slovenj Gradec, Šoštanj, Radlje (Marenberg); celjsko: Celje, Vrnsko, Laško, Šmarje (Jelšovec), Gornji grad, Konjice; brežiško: Brežice, Sevnica, Kozje, Podčetrtek.

Sodnije so bile obenem sedež davkarij. Njihovo ozemlje so uradno označevali kot sodne in davčne okraje (okrajni sodnije in davčni je).

Pri okrožnih sodiščih so uvedli porote, ki pa so jih 31. decembra 1851 ukinili hkrati z oktroirano ustavo.

Nova sodišča so začela poslovati istočasno z novimi političnimi uradi (1. februarja 1850).

Za politično in sodno službo na ozemlju novega mariborskega okrožja oziroma celjskega okrožnega sodišča je bilo potrebno znanje slovenščine. Spričevalo se je zelo lahko dobilo v Gradcu in Celju. Vendar so slovenščino v sili uporabljali samo pri občevanju s strankami. Večina Nemcev se niti ni potrudila, da bi si bila pridobila formalno spričevalo.

Višje deželno sodišče je bilo kakor prej v Celovcu do cesarske odločbe z dne 4. maja 1853 (za Koroško, Kranjsko). Z navedeno odločbo so osnovali za Štajersko in Koroško posebno višje deželno sodišče v Gradcu.

Ta razčlenjena organizacija je pa presegala omejene finančne zmožnosti države. Primanjkovalo je zlasti političnih uradnikov. Ne samo da politična služba ni bila posebno mikavna, mnogo moči je odtrgalo delo v komisiji za izvršitev kmečke odveze. Politični uradniki so bili tudi slabše plačani od sodnih in finančnih. Ker so morali oblast šele utrditi, med drugim tudi poskrbeli za funkcioniranje novih krajevnih občin, so morali mnogo potovati. Toda njihove dnevnice so znašale samo 2 goldinarja, medtem, ko so uslužbenci pri sodnji in finančnih prejemali po 6 goldinarjev.

Vlada se je zato odločila, da napravi korak nazaj. Dne 14. decembra 1852 je izšla najvišja odločba, ki je odredila, da se začne delo za poenostavljeno reorganizacijo uprave in sodstva. Pripravljalno delo je trajalo dve leti. Dne 16. septembra 1854 je izšla cesarska odločba, da stopi reorganizacija v veljavo 20. oktobra. V resnici so novi uradi v celoti začeli poslovati v začetku leta 1855.

Z reorganizacijo so odpravili okrajna glavarstva in posebna nižja sodišča ter njihovo delo združili v posebnih mešanih upravno sodnih *okrajnih uradih*.

V vsej deželi je bilo 64 novih okrajev. Njihovi uradi so bili kot upravne instance podložni okrožnemu uradu, kot sodne pa okrožnemu sodišču. Celjski državni uradi so imeli dovolj mesta v poslopju bivšega okrožnega urada, samo okrožno sodišče se je nastanilo v občinski hiši (magistratnem poslopju).

Ob tej reorganizaciji so ukinili okrajno sodišče v Podčetrtku in njegovo področje združili s področjem okrajnega sodišča v Kozjem.

Taka organizacija je ostala do leta 1868.

Po uvedbi ustavne vladavine se polagoma uveljavlja misel, da bi bilo dosledno treba ločiti sodstvo od uprave, saj je to ustrezalo teoriji o treh oblasteh: zakonodajni, upravni in sodni.

Leta 1867 je posebna ministrska komisija dokončala delo in v začetku leta 1868 so začela poslovati ločena *okrajna glavarstva in okrajna sodišča*. Celjsko okrajno sodišče so nastanili v magistratnem poslopju, imenovalo se je privilegirano mestno okrajno sodišče. Za okrožno sodišče je pa občina kupila veliko poslopje, nastalo na mestu vzhodnega trakta nekdanjega minoritskega samostana.

Celjsko okrajno glavarstvo je bilo zelo veliko, imelo je okrog 120.000 prebivalcev, za graškim največje v deželi. Število rešenih spisov je od 12.409 leta 1874 naraslo na 22.956 leta 1875, na 86.000 leta 1896. Okrajni glavar je tožil, da je težko pregledati celotno delo, kar je za njega kot šefa vendar potrebno. Veljalo je tudi načelo, naj okrajno glavarstvo obsega tri okrajna sodišča, celjsko jih je pa imelo šest. Poleg tega je bilo prebivalstvo deloma mešano, obsegalo je 130.818 Slovencev in 8902 privilegirana Nemca (1905).

Že dolgo so mislili na odcepitev obmejnih področij in ustanovitev posebnih okrajnih glavarstev, pri tem so nujno razmišljali tudi o njihovem sedežu. Posebno okrajno glavarstvo naj bi se ustanovilo za področje Gornje Savinjske doline. Že ob ustanovitvi mešanih okrajev je bila živa misel, naj bi se njegov sedež iz Gornjega grada preselil v Mozirje. Zmagal je Gornji grad, ki je imel v škofovskem gradu dovolj prostora za namestitve. Prav tako pereče je bilo vprašanje konjiškega področja. Ob snovanju okrajnih glavarstev leta 1867 je ustrezna komisija mislila na Gornji grad oziroma Mozirje in na Konjice.

Mozirčani so tedaj, kakor že leta 1854, obljubljali, da zgrade posebno dvonadstropno uradno poslopje, vendar so zahtevali visoko najemnino in predlagali, naj bi bila v njem tudi žandarmerija. Misel se ni dala izvesti.

Leta 1874 so tako iz Gornjega grada kakor iz Konjic poslali

deželnemu zboru peticijo, ki so vsako izmed njih podpisali okrajni zastop in prizadete občine. Konjičani in uradni predstavniki so poudarjali, da bo skozi kraj potekala nova proga, ki bo preko Labotske doline in Slovenjega Gradca vezala Knittelfeld na Gornjem Štajerskem z Zagrebom. Tudi so imele Konjice že tedaj živahno trgovino z lesom, sadjem in vinom ter usnjarsko industrijo. Tudi tokrat ni bilo nič.

Leta 1896 je gornjegrajski okrajni zastop zopet sprožil vprašanje. V okrajnem glavarstvu s sedežem v Mozirju naj bi se združili sodni okraji Gornji grad, Vrankso in Šoštanj (ki je bil pri Slovenjem Gradcu). Namestništvo je predlog sprejelo in ga povezalo z ustanovitvijo okrajnega glavarstva, ki pa ne bi imelo sedeža v Konjicah, ampak v Rogaški Slatini in bi združilo Celju pripadajoči sodni okraj Šmarje pri Ptujju pripadajoči sodni okraj Rogatec. Rešilo se je delno samo vprašanje gornje-savinjsko. Sedem občin, med njimi Kokarje (1898), Bočna in Gornji grad (1899), se je potegovalo za sedež v Gornjem gradu. Toda vladna tehtnica je potegnila v korist Mozirju. Dne 9. junija 1899 je izšla odločba o ustanovitvi posebne ekspoziture v Mozirju, ki je začela delati 1. avgusta 1899. Eksponirani okrajni komisar je v nekaterih zadevah neposredno poročal namestništvu, vendar je bil sicer podrejen okrajnemu glavarju in je bil njegov delokrog precej omejen.

Nekoliko pozneje (leta 1903) so prišle na vrsto Konjice, dobile so pa okrajno glavarstvo. Lastno okrajno glavarstvo so želeli imeti tudi Šoštanjčani, toda vlada njihove prošnje ni upoštevala. Ostali so pri Slovenjem Gradcu.

V sodni upravi je bilo desetletja pereče vprašanje *okrožnega sodišča* v Mariboru. Leta 1850 so ga odrinili v stran iz finančnih razlogov. Pozneje so se potegovali zanj: deželni zbor (1871, 1874, 1881), poslanska zbornica (1890 in 1897), gosposka zbornica (1872). Leta 1897 je deželni zbor zopet sprejel ustrezno resolucijo. Bili so že premagani vladni finančni pomisleki. Pravosodni minister je pozval višje deželno sodišče, naj sestavi ustavi ustrezen predlog glede sodnega teritorija in osebja. Sodišče naj začne poslovati z uvedbo novega civilnega procesnega reda ob novem letu 1898. Odločbo o ustanovitvi je pravosodno ministrstvo izdelalo 5. julija 1897. Novemu okrožnemu sodišču so pripadli sodni okraji: Ormož, Sv. Lenart v Slovenskih gorica, Ljutomer, Maribor levi in Maribor desni breg, Marenberg (Radlje), Gornja Radgona, Ptuj in Slovenska Bistrica.

Sicer ja pa prišlo do teritorialne izpremembe.

Občina Dramlje je leta 1879 želela, da se odcepi od konjiškega sodnega okraja in pride k celjskemu. Le naselje Pletovarje je nasprotovalo. Deželni zbor je ustregel želji občinskega odbora in deželni predsednik je izdal ustrezen sklep (1880).

Že izza starega veka obstaja ustanova pravnih pomočnikov, odvetnikov (advokatov). Tudi notarje že pozna vsaj srednji vek. Kot pravno ustanovo jo je po naročilu ministrstva za pravosodje uvedlo višje deželno sodišče leta 1850 in določilo njihovo število na sedežih posameznih sodišč. Dobili so notarskih mest: Maribor 3, Celje 2, vsa ostala sodišča po eno. Leta 1855 je vlada izdala poseben notarski red.

Celjsko okrajno glavarstvo, ki je začelo poslovati 1. februarja 1850, je imelo naslednji sestav:

Ivan Schmelzer, okrajni glavar; Ignacij Novak, Mihael Žlebir (Schlebler), Anton Smole (Smolle) in Rudolf Pulsator, prvi, drugi oziroma tretji komisar, Jožef Wagner in Ludovik Josek (Jossek), konceptna adjunkta, Jožef Trautvetter, kandidat, in Ivan Stubell, sekretar.

Ker je bilo izredno mnogo dela, sta bila v maju 1850 dovoljena še dva pomožna koncipienta.

Manjša okrajna glavarstva so imela še skromnejšo zasedbo. Brežiško je imelo poleg okrajnega glavarja Antona Buta (Wutt) dva komisarja, Simona Praprotnika in Jerneja Tratnika, ter tajnika Alojzija Gunčarja (Guntscher). Praprotnik, ki je bil hkrati distriktni vodja komisije za kmečko odvezo, je imel na razpolago pomožnega koncipienta.

Za poznejši čas je pa samo deloma mogoče ugotoviti vodilne osebnosti posameznih oblasti.

Prvi glavar mariborskega okrožja je bil Vincenc Ritschel, prvi cesarski namestnik Ivan Schmelzer je najbrž odšel iz Celja, ko se je v začetku leta 1854 okrajno glavarstvo umaknilo okrajnemu uradu, oblasti z mešano kompetenco, toda z zelo zoženim teritorijem. Do leta 1862 je bil predsednik okrajnega urada Rušan Franc Glaser, nato pa je prišel na njegovo mesto Jožef Lichtenegger (1862—1868).

Vodje okrajnega glavarstva (navadno z naslovom namestniških svetnikov) so bili: Jožef Bratič — Wratisch (1868—1870), Franc Schönwetter (1870—1872), Emil Franz, začasni vodja (1872), dr. Brus, začasni vodja (1873), Ferdinand Haas (1873—1886), dr. Evgen Netoliczka (1886—1889), dr. Pavel Wagner (1889—1896), grof Valter Attems (1896—1900), baron Rudolf Apfaltrern (1900—1907), baron Müller pl. Hörnstein (1907—1917), dr. Wolte (1917—1918).

Med komisarji okrajnega glavarstva se navajajo: Pichler (že za okrožja), Ivan vitez Garibaldi (1881), Moric Felicetti pl. Liebenfeld, Alfred baron Zedlitz (1882), Franc Kolenc (1885), Friderik vitez Leitner (1885), Friderik Tax (1881, 1891), Oton Tirka (1890), Anton Underrain pl. Meysing, Ernest pl. Lehman (1906), dr. Brešar — Breschar (1908).

Desna roka okrajnega glavarja je bil tajnik. Še pod Schmelzerjem je služil Jožef pl. Lederer. Zadnji tajnik v avstrijski dobi je bil iz Kranja došli Fran Roš, zaveden Slovenec.

Kakor že poprej okrožnemu uradu tako so bile pozneje tudi okrajnemu glavarstvu (in vmesnemu okrajnemu uradu) dodeljene posebne strokovne službe, tehnična, finančna, zdravniška, prosvetna.

Tehnično službo je vodil inženir. Obsegala je v prvi vrsti skrb za ceste, regulacijska dela na Savinji in pritokih, pomembnejša (sicer redka) gradbena dela in gradbeno nadzorstvo nad občinami.

Vodje gradbene službe so bili drug za drugim inženirji: Jožef Brunander (prejšnji okrožni inženir), Karel Platzter (ki so ga po odhodu leta 1857 mestni očetje izvolili za častnega občana), Červinka, Oton Wagner, Franc Angerle, Viljem Hallada, Viljem Butta, Friderik Byloff (o. 1890).

Finančno službo, davčno razdelitev in nadzorstvo so vodili glavni davčni inšpektorji: Abram (1879), Viljem Higersperger (1892).

V Celju je bilo tudi glavno kontrolno vodstvo finančne straže, katere organi so skrbeli za pobiranje užitnine in neobčinskih taks. Okrog leta 1865 je bil na čelu finančne straže Anton Lokvenc, rojen Čeh in narodnjak. Leta 1892 srečamo na tem mestu Franca Molana.

Zdravstveno službo so opravljali zdravniki, doktorji medicine in kirurgije: dr. Primož Felicijan Dolar, ki je prišel leta 1847 iz Lipnice k bivšemu okrožnemu uradu; dr. Štefan Kočevar (1852—1881), Ilirec, prijatelj Stanka Vraza, velik domoljub in zelo spoštovan zdravnik, dr. Avgust Schneditz (oba iz okraja Celje in Brežice) dr. Alojzij Praunseis ter dr. Anton Keppa (za okraj Celje).

Nekoliko pozneje se je organizirala živinozdravniška služba. Dolga leta jo je opravljal Jožef Volovšek, ki je izhajal še iz starejše podkovske šole. Njegov naslednik je bil Franc Reidinger.

Še pozneje so uredili gozdarsko službo. Leta 1885 se navaja kot gozdar Ferdinand Wang, sledil mu je leta 1890 Julij Sirutschek.

Okrožno sodišče je bilo zaradi velikega območja dobro zasedeno, saj je obsegalo vso Spodnjo Štajersko. Njegovo področje se je znatno zmanjšalo, ko so leta 1898 ustanovili še okrožno sodišče v Mariboru. Po novem civilno-procesnem redu iz leta 1898 je imelo naslednji sestav; 1 predsednik — prezident (VI. plačilni razred), 8 deželnosodnih svetnikov (VII. plačilni razred), 5 sodnih sekretarjev v položaju okrajnih sodnikov (VIII. plačilni razred), 3 adjunkti v položaju sodnikov (IX. plačilni razred). Poseben oddelek je tvorilo državno pravdnništvo z enim državnim pravdnikom in dvema namestnikoma.

Prvi predsednik okrožnega sodišča je bil Jožef Rak — Raack (1850—1867) kot njegovi nasledniki se navajajo: Viktor pl. Vest (1867—1877), Ivan Heinricher (1877—1890), dr. Adalbert Gertscher (1890—1895), Rudolf Ullipitsch pl. Kreinfeld (1895—1898). Anton pl. Wurms (1898—1913), dr. M. Bouvier in Adalbert Kotzian.

Med deželnosodnimi svetniki in sodniki okrožnega sodišča srečavamo imena: Ludovik pl. Azula, Pavel Kopper, Edvard Braulik; Ignacij Stiger, Ivan Garzaroli pl. Thurmlack, Ivan Stuhec, Walter, Aleksander Balogh, Ludovik Jordan, Ignacij Lulek, Lovrenc Raflek, Jožef Reiter, Lovrenc Ulčar, Ludovik Weredikter, dr. Adolf Roschanz (1912), dr. Vojteh Hočevnar (1910—1919).

Prvi državni pravdnik je bil dr. Herman Mulej. Pozneje so bili na njegovem mestu: Aleksander Duller, dr. Adalbert Gertscher, dr. Jože Gallé, Karel Eckl (1898), dr. Emanuel Bayer.

Med namestniki državnega pravdnika so bili: Franc Trenz, dr. Avgust Nemanič in Jožef Schwentner (vsi trije okrog 1890), dr. Anton Rojc (okrog 1907).

Časopisje tedanjih dni (Novice, Slovenski gospodar — izza leta 1867) vestno poroča o poteku sodnih razprav. Neprijetno preseneča veliko število zločinskih dejanj in smrtnih obsodb. To je seveda v zvezi tudi z veliko ozemeljsko razsežnostjo okrožnega sodišča (okrog 1/2 miliona prebivalcev).

Okrajno sodišče je bilo do leta 1854 pod vodstvom okrožnega. V tem času so delovali pri njem: sodniki: Ivan Pristov, Brožik (Broschik) in Franc Repolust.

Pozneje je imelo samostojno vodstvo. Označevali so ga kot privilegirano mestno sodišče. Kot vodje se javljajo: Karničnik (Karnitschnigg), Ivan Štuhec (okrog 1868), Henrik Zajiz (o. 1885), Franc Lulek (1885, 1890), Emanuel Eminger (1890), dr. Aman Zhuber pl. Okrog (1892).

V spisih najdemo imena cele vrste sodnikov o katerih ne moremo reči, pri katerem sodišču so služili, večinoma so bili zdaj tu, zdaj tam:

Franc Pommer, Alojzij Pesarič, Anton Frass, Peter Levizhnik, Jožef Pramberger, Avgust Urbas, Ludovik Jordan, Edmund Schrey pl. Redlwerth, Ernest Mühleisen, Jurij Wagner, Lovrenc Ulčar, Emanuel Balogh, Lovrenc Rattek, Oton Fladung, dr. Alojzij Fohn, dr. Alfred Eisenzopf, Ivan Langerholz, Karel Nadamlenski, Emmanuel Wokaun, Anton Morocutti, dr. Vladimir Köress, dr. Karel Gelingsheim, Franc Toplak, Karel Martinak, dr. Herman Schäflein, De Toussaint (v razdobju 1870—1890), Rihard Markhl, Adalbert Kotzian in dr. Adolf Boschek, Ludovik Perko, Alojzij Döscat, Lovrenc Ulčar, Ferdinand Sokol p. Renö, Karel Mulley, Friderik Bračić, Štefan Kaziantsch, Alojzij Gregorin, dr. Rihard Čeh, dr. Jurij Račić, dr. Josip Kotnik, (1915), dr. Leopold Vičar (1911), dr. Ludovik Zagoričnik (1911).

Vodji pomožnih uradov: Anton Schuh (o. 1874), Matevž Sapuschek (umrl 1898).

Davčno službo pri okrajnem sodišču so vodili kot glavni davkarji, davkarji, kontrolorji: Leopold Hasenbüchl, Henrik Videc, Ignacij Mlakar, Mat. Vondraček, Anton Kukovič (umrl 1908).

Notarji: dr. Ivan Zeugschmidt, Anton Vincenc Perko, Matija Sajowitz (označuje se včasih kot justiciar), in Slovenci Ivan Mihelak, Lovro Baš, Jurij Detiček.

Odvetniki pa: Avgust Nagy, dr. Rihard Foregger, dr. Ivan Mörtl, dr. Ivan Sajovitz, dr. Avgust Schurbi, dr. Henrik Jabornegg, dr. Jožef Kovatschitsch in dr. Fric Zangger in Slovenci dr. Josip Sernec, dr. Josip Vrečko, dr. Ivan Dečko, dr. Juro Hrašovec in dr. Josip Karlovšek, dr. Anton Božič, dr. Ivan Benkovič, dr. Ernest Kalan, dr. Anton Ogrizek, dr. Milan Orožen.

V samem Celju so nastali še drugi državni uradi.

Pošta, obstoječa izza dobe cesarja Maksimilijana I., je leta 1874 postala državna. Zadnji nedržavni poštar je bil (za Vincencem Gurnikom) Karel Endres. Konec stoletja je bil vodja pošte višji upravitelj dr. Dominik Sartori.

Na prehodu fevdalne dobe v liberalno se je utrdila vloga Celja v *upravi rudarstva.* Že v tridesetih letih so v Celju ustanovili poseben rudarski komisariat, ki je bil podrejen leobenskemu višjemu rudarskemu uradu. Po izidu novega rudarskega zakona (1854) so višji rudarski urad preimenovali v rudarsko glavarstvo, medtem ko so sodne posle prevzela nova okrožna sodišča, ki so, kadar so poslovala kot rudarska sodišča, sprejemala v senat tudi rudarske strokovnjake. Leta 1858 je bil celjski rudarski komisariat spremenjen v rudarsko glavarstvo. Do izpremembe je zopet prišlo ko so leta 1871 izdali poseben zakon o rudarskih oblastvih. Tedaj so celj-

sko rudarsko glavarstvo spremenili v revirni rudarski urad, ki je deloval pod vodstvom rudarskega glavarstva v Celovcu. Dolgoletni vodja celjskega revirnega rudarskega urada je bil rudarski svetnik inž. Emanuel Riedl, ki si je v Celju pridobil obilo zaslug kot ustanovitelj in duša mestnega muzeja. V devetdesetih letih mu je bil dodeljen rudarski svetnik J. Schwinger. Pozneje je bil vodja revirnega rudarskega urada dr. Franc Breitschopf.

Ker je tudi država nastopala kot rudarski podjetnik, je v Celju v tridesetih letih ustanovila *provizorični rudarski urad*, ki je bil podrejen rudarskemu in gozdnemu ravnateljstvu za Štajersko, Koroško in Kranjsko v Gradcu. Rudarski urad je imel nalogo, da otvarja in vodi državne (erarične) premogovnike na svojem področju. V vprašanih iskanja novih ležišč je bil podrejen premogovnemu ravnateljstvu, ki je imelo svoj sedež v Vordernbergu na Gornjem Štajerskem.

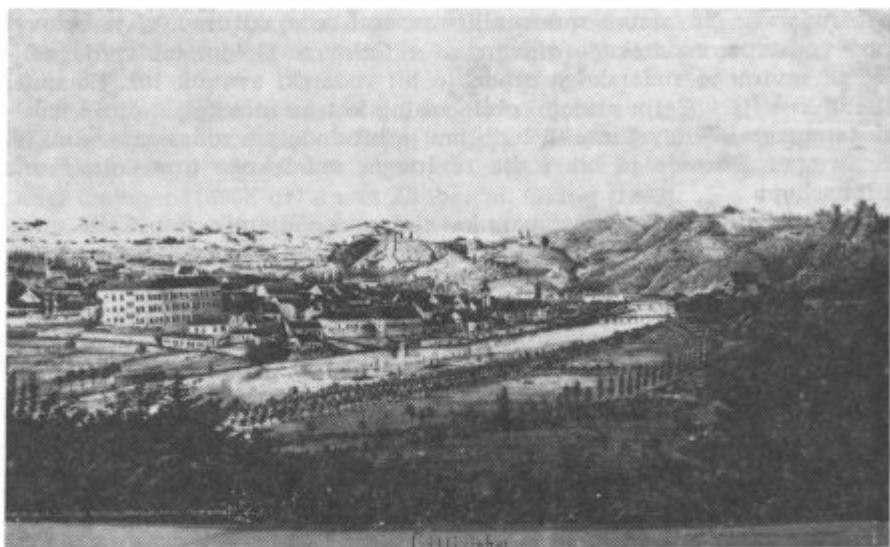
OBČINA

V organizacijo državne uprave so vključili tudi moderno občino, ki so jo organizirali na osnovi *provizoričnega občinskega zakona*, ki ga je obravnaval državni zbor v Kroměřížu in ga je absolutistična vlada v razgnanem parlamentu izdala v nekoliko okrnjeni obliki s cesarskim patentom z dne 7. marca 1849. Zakon temelji na načelu: *Osnova svobodne države je svobodna občina*. Zanimiva je razprava, ki se je pred objavo in po objavi novega zakona razvila med deželnimi in državnimi ustanovami. Tako je deželni odbor 15. januarja 1849 v svojem pismu razlagal notranjemu ministru grofu Stadionu naslednje misli:

Občinsko vodstvo naj glede lastnih zadev postopa popolnoma samostojno, saj v tem je bistvo samouprave. Glede delegiranih zadev pa naj bo toliko kontrole, kolikor je zahteva zakonitost. O skupnih zadevah naj odloča deželni zbor, sestoječ iz zastopnikov občin. Ustanove naj se tudi vmesni okrajni in okrožni sveti, ki bodo nudili pomoč okrajnim in okrožnim predstojnikom.

Ko je bil zakon že sprejet, je predsednik deželne vlade (tedaj še gubernija) pisal notranjemu ministru (zdaj že reakcionarnemu Bachu):

Na Štajerskem je samo ena občina, Gradec, ki ima nad 10000 ljudi. V Mariboru jih dobimo komaj 5000, ako dodamo mestu sicer velika predmestja. Povsod je skoraj isti način življenja, ni vzroka, da bi za večje občine izdajali posebna določila; samo za Gradec, okrožna mesta in morda še za kateri drug večji kraj bi kazalo nekoliko dvigniti davčno stopnjo ali cenzus, od katere bi bila odvisna volilna pravica — morda na 5 goldinarjev. Tako bi volili samo inteligentnejši prebivalci. Videli smo, kako so izpadle frankfurtske in državnozbornske volitve, ko so lahko volili vsi. Za siromašne kmečke občine bi res bil potreben nižji cenzus, če bi ga določili na 3 goldinarje, bi pri mnogih podeželskih občinah izgubila občinsko volilno pravico 1/5 do 1/3 prebivalcev, pri Studenicah je ne bi imela niti polovica.

Celje z najbližjo okolico 1862 — pogled z jugozahoda (po akvarelu J. Martinija)

Ko je bil zakon sprejet, je deželni predsednik grof Marquet poslal okrožnim glavarjem navodila o tem, kako naj postopajo:

Občina mora biti zaokrožena, obsega naj eno celo ali več celih katastrskih občin, ki se nikakor ne smejo cepiti. Glavar naj upošteva željo ljudi, vendar naj vpliva nanje s pametnimi nasveti.

Veliki dominiji (graščinska posestva) se lahko izločijo. Predlogi o sestavi novih občin naj bodo štiri tedne na okrožnem uradu prebivalstvu na ogled. Glavar naj se dogovarja z občinskimi predstojniki (rihtarji) o združitvi.

Ko bodo vloge pri deželni vladi rešene in vrnjene, naj se okrožje razdeli v distrikte, v vsak distrikt naj odide komisar, da izvede organizacijo občin. Občine se lahko za določene naloge dele v odseke (frakcije), glede nalog iz prenesenega delokroga pa ne. Za Gradec in okrožna mesta bodo izšli posebni predpisi. Te bo mogoče razširiti tudi na druge kraje, kjer je več industrije ali inteligence. Po ugotovitvi celotnega davka v občini se bo določil census za posameznega občana, sestavili bodo volilna telesa in volilne liste. Napisala se bo tudi matična knjiga (matrikula). Pri volitvah mora biti navzoč uradnik okrožnega urada. O volitvi župana je treba sestaviti zapisnik.

Po predhodnih pripravah so 29. oktobra 1849 prekinili delo, da poprej organizirajo okrajna glavarstva. Minister Bach je z istim aktom ukinil tudi predvidene okrajne in okrožne svete. Po ustanovitvi okrajnih glavarstev in sodišč so leta 1850 delo z veliko energijo nadaljevali. Ze 12. februarja je notranji minister izdal razglas, s katerim je zopet spravil v tek ustanovitev novih občin. Celjski okrajni glavar in gubernialni svetnik Janez Nepomuk

Schmelzer je hitel, že 17. februarja je izdal ustrezno okrožnico. V njej navaja nove občine, ki naj bi se ustanovile, in katastrske občine, ki naj bi vanje prešle in se v ta namen združile. Okrožnico je poslal višjim rihtarjem, imenovane občinske predstojnike je pa pozval, naj si jo ogledajo pri njem ali pri višjem rihtarju in naj nato z njeno vsebino seznanijo rihtarje. Ti lahko v štirinajstih dneh izrazijo svoje želje, vendar morajo upoštevati določila, da se obstoječe katastrske (davčne) občine ne smejo cepiti, ampak morajo v celoti pripasti tej ali oni občini.

Nove občine so po zakonu označevali kot krajevne, v slovenskem prevodu uradno tudi kot županije, v časopisju celo kot srenje.

Na področju celjskega okrajnega glavarstva so leta 1850 nastale občine: Sv. Ahac, Braslovče, Brežice, Brezen, Celje, Dobrna, Dol pri sv. Jakobu, Dolič zgornji, Frankolovo, Gomilsko, Gornji grad, Gotovlje, Grajska vas, Griže, Grušovlje spodnje, Sent Ilj, Sent Jernej, sv. Jeronim, št. Jungert, št. Jur pod Rifnikom, št. Jur pod Taborom, Kokerje, Konjice, Konjiška vas, Kostrivnica pri Planini, Kozjek, Sv. Krištof pri Laškem, Laško, Gornje Laze, Lemberg, dolnji in gornji, št. Lenart pri Laškem, Loče, Loka, šent Lovrenc pod Prežnom, Ljubnice, Ljubno, Luče, Marsna vas, Mozirje, Nova cerkev, Nova Štifta, Oplotnica, Padež, Paka, Paneče, šent Pavel, Petrovče, Pirešica, Velka Ponikva, Povzela, Prelog, šent Primož — Reka, šent Rupert, Rečica, sv. Rozalija, Sbelovo, Skomarje, Slivenca, Stranice, Svetina, Šmarje, Šmarten v rožni dolini, sv. Stefan, Teharje, Trbovlje, Tepina, Tolsti vrh, sv. Uršula, Verhovle, Vežina, Vezovice, šent Vid, Višnja vas, Vitanje, Vogorsko, Vojnik, Vransko, Zavec, Žiče, Zreče, Zolcphah, Zusem.*

Kakor glede ustave tako je vlada po svoji zmagi nad revolucijo napravila tudi glede občine korak nazaj. S silvestrskim patentom je 31. decembra 1851 ukinila oktroirano marčno ustavo (in porote).

Nove občine zaradi spremenjenih družbenih prilik — gosposčin ni bilo več — sicer ni več mogla odpraviti, pač pa je leta 1852 ukinila javnost občinskih sej in odredila, da mora občinske predstojnike (župane) potrditi politična oblast; leta 1854 je ukinila tudi volitve, če bi kje že odpadel kak leta 1850 izvoljeni odbornik, mu vlada imenuje naslednika.

Ko se je po nesrečni vojni leta 1859 v monarhiji polagoma uvajal konstitucionalni (ustavni) vladni sistem, so se zopet povrnili k svobodni občini. Po sprejetju oktobrske diplome leta 1860, ki je dala državi začasno federalistično, po svojem duhu na fevdalizem spominjajočo ustavo, in po februarskem patentu iz leta 1861, ki je uvedel trajni, toda centralistični ustavni sistem, je državni zbor 5. marca 1862 sprejel nov občinski zakon okvirnega značaja. V smislu njegovih določb so deželni zbori posameznih dežel sprejeli svoje posebne občinske zakone. Štajerski občinski zakon je izšel 2. maja 1864. Sledilo mu je nekaj dopolnilnih zakonov, ki so natančneje regulirali delokrog občinskih zastopstev.

Po določbah teh zakonov se je dejavnost občinskega vodstva delila v lastni ali samostojni in v preneseni delokrog. K lastnemu delokrogu so spadale zadeve lokalnega značaja, k prenesenemu pa tiste, ki so bile bolj splošne in jih je občina izvajala za državo.

* Tu so občine navedene v jezikovni obliki, ki jo ima sodobni prevod zakona o ustanovitvi.

Občina je svoje delo izvrševala po voljenih organih: občinskem odboru in občinskem predstojniku (županu) ter občinskih svetovalcih.

Izvršilni organ je bil občinski predstojnik (župan) s svetovalci. Imel je za pomoč potrebno pisarniško, stražno in pomožno osebje. Manjše občine so imele samo tajnika in sla, ki je bil hkrati redar. Prav majhne občine niso imele niti lastnih tajnikov, pisarniške posle je opravljal ali župan ali oseba, ki je kot tajnik delala za več občin, nekaj dni v tednu za to in nekaj dni za drugo občino.

Občinsko vodstvo je opravljal svoje posle pod dvojnimi nadzorstvom; za zadeve lastnega delokroga je bilo odgovorno okrajnemu zastopu in deželnemu odboru, za zadeve prenesenega delokroga pa okrajnemu glavarstvu in deželnemu namestništvu.

Volilno pravico so imeli samo tisti občani, ki so plačevali določen direktni davek — od nepremičnin, obrti in dohodkov, poleg njih pa tudi duhovniki, učitelji, odvetniki, notarji in uradniki, ki niso bili v občinski službi.

Poleg tega so se volilci po višini direktnih davkov delili v razrede ali kurije. Večje občine so imele tri, manjše pa dva razreda. Razredi so imeli isto davčno vsoto in so volili isto število odbornikov.

Število odbornikov se je ravnalo po velikosti občine: 12 do 30.

Odborniki so na prvi seji po volitvi izvolili občinskega predstojnika ali župana in najmanj dva svetovalca. Izvolitev odbornikov, župana in svetovalcev je veljala za tri leta, vendar se je neomejeno lahko ponovila.

Občine so se vzdrževale z dokladami na neposredne (direktne) in na posredne (indirektne) davke.

MESTNA OBČINA: UPRAVA, GOSPODARSTVO

Samoupravno predstavništvo

Celjsko mestno občino so leta 1850 organizirali po splošnem provizičnem občinskem zakonu — kakor podeželske občine. Obsegala je samo eno katastrsko občino: Celjsko mesto. Ta je zajemala staro mesto, ob nastanku so govorili še tudi o Vodnem, Graškem in Ljubljanskem predmestju. Na severu in zahodu je imela teritorialni podaljšek. Severni je ob zahodni strani velike ceste segal tako daleč, da je vključeval še dvorec Spodnji Lanovž. Zajemal je torej Dolgo polje, kjer so imeli meščani njive in zeljnike. Zahodni podaljšek je obsegal v začetku obe strani velike ceste — na severu je mejil na Sušnico in na lavski svet na črti, kjer je leta 1890 stekla savinjska železnica, na jugu pa na Savinjo. Onstran mlajšega odcepka Dečkove ceste je pa svet mestne občine mejil na južno stran velike ceste in je segal do spodnjega dela tedaj že obstoječe nove struge Ložnice. Na severni strani velike ceste ležeči mestni svet so že v začetku XIX. stoletja označevali kot Malo Glazijo (poprej včasih kot Jarmenče), južno stran kot Veliko Glazijo (okrog sedanje vajeniške šole in plinarne), ter s še starejšim imenom kot Otok. Poslednje ime je v zvezi s povodnjimi: Savinja in Ložnica, ki je poprej tekla vzdolž velike ceste in se izlivala v Savinjo na mestu, kjer se zdaj vanjo izliva Sušnica, sta vsaj pri manjših

povodnjih puščali na sredi nezalit svet — otok. Na obeh Glazijah in na Otoku je bil svet, kjer so meščani pasli.

Leta 1892 so vzeli občini Celje okolica tisti del katastrske občine Lisce, ki je na pobočju Miklavškega in Ipavčevega (Reiterjeva) hriba nad mestnim parkom, in ga priključili mestni občini. Leta 1898 so napravili isto z zemljiščem na levem bregu Voglajne, pripadajočim okoliški katastrski občini Zagrad, ker so tu gradili leta 1967 porušeno mestno klavnico. Mestni očetje so hoteli od okoliške občine dobiti tudi svet, kjer so si v bivši Laznikovi usnjarni uredili svoj nemškonalionalni dijaški dom (sedanje upravno poslopje Elektra-Celje) in sosedne parcele s cerkvijo sv. Maksimilijana. S tem bi bili načeli jedro okoliškega Gaberja, vendar sta okoliški občinski odbor in opat Franc Ogradi to namero preprečila.

Prve volitve za nov mestni odbor so bile 19. in 20. avgusta 1850 v mestnem gledališču. Izvoljenih je bilo 18 odbornikov: Paul Kaindelsdorfer, Ignac Karl Zima, pek, Vincenc Gurnik, poštar, Karl Endres, slaščičar, Josef Wokaun, tovarnar, Janez Tapainer, pivovarnar, Franc Maurer, tovarnar, Tomaž Grilc, rudarski nadzornik, Jožef Laznik, usnjar, Janez Kastelic, občinski uslužbenec, Ignac Klančnik, milar, dr. Matija Foregger, odvetnik, Karel Kleker, svet. deželne sodnije, Franc Herzmann, usnjar, Franc Schaffenhauer, gimnazijski učitelj, Ivan Jeretin, tiskarnar, Ignacij Novak, okrajni komisar, Franc Schmidt, tesarski mojster.

Za namestnike je bilo izvoljenih 9 oseb: Alojzij Zabukovšek, usnjar, Karel Kurz, hišni posestnik, Jožef Winkler, čevljarški mojster, Andrej Wogg, trgovec, Gašper Gorišek, čevljarški mojster, Leopold Wambrecht-sammer, krojaški mojster, Ferdinand Uhl, železniški postajni načelnik, Herman Eis, doktor zdravilstva, in Karel Span, krčmar.

Dan po splošnih volitvah, 21. avgusta, so odborniki izvolili za župana Franca Maurerja, tedanjega lastnika poznejše Sernečeve hiše na Šlandrovem trgu in steklarne ter rudnika v Trbovljah, za svetovalce pa Pavla Kaindelsdorferja, Tomaža Grilca in Karla Endresa.

Maurer se je že leta 1851 odpovedal županovanju. Sledil mu je Kaindelsdorfer, sprva kot namestnik, od 1852 do 1858 kot župan.

Leta 1858 je vlada potrdila za župana Tomaža Grilca. On je vodil občino do leta 1860. Za Grilcem je bil nekaj mesecev na čelu občine Karel Endres — kot županski namestnik. Leta 1861 so izvolili odvetnika dr. Ivana Mörkla za rednega župana. Ostal je na županskem mestu samo dve leti. Kot svetovalci so ga podpirali: tesarski mojster Maks Stepišnik (Stepischnegg), zdravnik dr. Herman Eis in pekovski mojster Karel Zima (Sima).

Od leta 1862 do 1864 je bil župan Maks Stepišnik, od 18. aprila do 22. septembra 1864 pa Friderik Mathes, pivovarnar v Gosposki (zdaj Zidanškovi) ulici. Občinski svetovalci so bili: krojaški mojster Leopold Wambrechtsamer, usnjar Ludovik Herzmann, zdravnik dr. Jožef Neckermann.

Za Mathesom je prevzel županske posle Leopold Wambrechtsamer (od septembra 1864 do julija 1867), svetovalci pa so bili: trgovec Jožef Hummer, dr. Jože Neckermann, trgovec Franc Bahr in lastnik kemične pralnice Jožef Winkler.

Približno do konca tega razdobja so bili v celjskem občinskem odbo-

Dr. Josef Neckermann,
primarij bolnice in mestni župan

ru še Slovenci. Poznejši župan Tomaž Grilec je bil v deputaciji, ki je leta 1849 šla na Dunaj s prošnjo, da postane slovensko Celje okrožno mesto. Dr. Ivan Mörtl, koroški rojak, je bil član celjske Čitalnice in je leta 1861, ko je bil izvoljen za državnega poslanca, obljubil, da bo podpiral Slovence, kot župan je pa že bil na nemški strani. Teharski rojak, gostilničar in posestnik Jožef Pečnak in Gorenjec kirurg Gregor Jesenko, Andrej Pirnat, montanist v štorski železarni, so kot zavedni Slovenci izstopili iz občinskega odbora. O uglednem čevljarskem mojstru Gašperju Gorišku je pisal Slovenski gospodar ob njegovi smrti, da je sicer hodil v nemške šole, a se je vedno potegoval za pravice Slovencev.

Po letu 1866 je pa dobilo vodstvo mestne občine popolnoma nemški značaj, pri tem se je opiralo na nemško šolo, nemško uradništvo, na kapital in socialni vpliv, na kurialni volilni red, zlasti pa na to, da je občina leta 1867 postala avtonomna.

Državni občinski zakon iz leta 1862 določa v svojem XXII. členu, da lahko deželna glavna mesta in tudi druga važna mesta ter zdravilišča na osnovi deželnih zakonov dobe posebne statute, ako jih še nimajo.

V občinskem odboru in med meščani se je začelo o tem razpravljati. Ustvarilo se je mnenje, da bi bilo treba uporabiti omenjeno zakonsko določbo. Zelo živahno se je za to zavzemal dr. Neckermann.

Na pobudo občinskega odbora je njegov pravno-organizacijski odsek sestavil naslednji predlog, ki ga je 14. julija 1866 sodnik Ivan Stuhec predložil občinskemu odboru:

Za mesto Celje naj se po vzoru že sankcioniranega občinskega reda za mesto Maribor izdela poseben statut, ki naj se predloži deželnemu odboru. Prvi paragraf naj se glasi: Mesto Celje obsega notranje mesto in z njim združena predmestja: Graško, Ljubljansko in Vodno.

Občinski odbor je predlog soglasno sprejel in naročil odseku, naj izdela predlog statuta in volilnega reda.

Dne 10. novembra 1866 je občinski odbor oba predloga potrdil. Občinsko vodstvo ju je poslalo deželnemu odboru, deželni zbor je že v naslednjem zasedanju sprejel ustrezen deželni zakon, ki ga je cesar 21. januarja 1867 potrdil.

Avtonomna občina z lastnim statutom je imela pravico, da po svojem zastopstvu vrši ne samo posle prve, ampak tudi druge instance (okrajnega glavarstva). Občina je imela tudi svojo policijo, kar je bilo zelo važno. Kadar so Slovenci potrebovali posebno žandarmerijsko zaščito, so jo morali zahtevati pri okrajnem glavarstvu ali namestništvu.

Prve volitve v avtonomni občinski odbor so bile 25., 26. in 27. aprila 1867. Poslej so se vršile redno vsaka tri leta: 1870, 1873, 1876, 1879, 1882, 1885, 1888, 1891, 1894, 1897, 1900, 1903, 1906, 1909 in 1912. Po zadnjem letu zaradi vojne ni bilo nobenih volitev več.

Župani: Za prvega župana je občinski odbor 9. maja izvolil dr. Karla Mörtla. Dne 31. maja 1867 je namestništvo sporočilo, da je cesar Mörtla potrdil. Takoj nato je Mörtl pred občinskim odborom ob prisotnosti okrajnega predsednika Lichteneggerja prisegel. Dne 29. aprila 1868 je Mörtl odložil župansko mesto in se odrekel odborniškem mandatu. Sklenil je namreč, da se preseli na Dunaj, kjer prevzame mesto dvornega in sodnega odvetnika.

Za naslednika so Mörtlu izvolili dr. Karla Higerspergerja, prav tako odvetnika (1868—1870).

Po volitvah leta 1870 je občinski odbor 8. maja izvolil za župana zdravnika dr. Jožefa Neckermanna. Po cesarjevi potrditvi je Neckermann 11. junija 1870 prisegel pred občinskim odborom v navzočnosti okrajnega glavarja Schönwetterja. S tem se je začela huda nemško-nacionalna era dr. Neckermanna, ki je trajala do njegove smrti leta 1893. Od leta 1871 do 1893 je bil Neckermann tudi deželni poslanec mestne in trške kurije, v kateri so prevladovali glasovi Celjanov. Njegova politična smer je Dunaju zelo ugajala in cesar mu je leta 1874 podelil naslov viteza Franc-Jožefovega reda. Sicer je res, da si je za zgraditev nove bolnice pridobil posebne zasluge, bil ji je vodja. Neckermann je umrl 20. julija 1893.

Za naslednika Neckermannu so izvolili trgovca Gustava Stigerja (1893—1902).

Po Stigerjevi smrti je postal župan trgovec Julij Rakusch (1902—1906). Leta 1906 so izvolili za župana odvetnika dr. Henrika Jabornegga pl. Altenfels, ki je vodil občino do konca habsburške ere.

Podžupani: usnjarski tovarnar Anton Lassnig (1867—1873), dr. Karel Higersperger (1873—1885), trgovec Franc Zangger (1885—1887), trgovec Anton Ferjen (1887—1888), Gustav Stiger (1888—1893), Julij Rakusch (1893—1902), zdravnik dr. Gregor Jesenko (1902—1918).

Zastopstvo avtonomne mestne občine je po statutu z vštetim županom in podžupanom šelo 24 odbornikov in 12 namestnikov.

Odborniki: dr. Ivan Mörtl (1867—1868), usnar Anton Lassnig (1867—1879), Leopold Wambrechtsamer (1867—1879), dr. Jožef Neckermann (1867—1893), Ignacij Huth (1867), Adam Lassnig (1867—1876), Edvard Skolaut (1867—1870, 1882—1888), Anton Perko (1867—1870), Ludovik Herzmann (1867—1879), Jožef Hummer (1867—1873), Maks Stepischnegg (1867—1870, 1876—1882), Ivan Tappeiner (1867—1873), dr. Karel Higersperger (1867—1888), Anton Fichna (1867—1870), Franc Tomschitz (1867—1870), Jožef Herzmann (1867—1870), Franc Schmidt jun. (1867—1870, 1873—1876), Friderik Mathes (1867—1870, 1873—1879), Karel Krisper (1867—1870), Gašper Sakouschegg (1867—1870, 1873—1879), Karel Traun (1867—1870, 1891—1900), Franc Bahr (1867—1894), Jožef Sanderly (1867—1876), Anton Reiter (1867—1873), Gustav Warnecke (1867—1870), Moric Sajovitz (1870—1873, 1876—1888), Ivan Kreitzberger (1870—1888), Jakob di Centa (1870—1873, 1879—1882), Vencelj Marek (1870—1885), Karel Mathes (1870—1873, 1876—1891) dr. Edmund Langer (1870—1879), Ernest Rükschel (1870—1882), Jakob Walentschagg (1870—1873), Ivan Tuskani (1870—1873), dr. Ivan Sajovitz (1870—1873, 1879—1897), Jožef Wokaun (1870—1879), Franc Zangger (1870—1873, 1879—1888), Friderik baron Bruck (1870—1873), Anton Schuh (1870—1873, 1876—1879), Ivan Jellenz (1873—1879), Jožef Toplak (1873—1876), Ivan Costa ml. (1873—1876), Avgust Römisch (1873—1876), Viktor Wogg (1873—1876), Julij Weiner (1873—1876), Jurij Gaishofer (1873—1876), Avgust Tisch (1873—1885), dr. Edvard Glantschnigg (1876—1879), dr. Robert Prossinagg (1876—1882), Franc Pommer (1876—1879), Avgust Kielhauser (1876—1879); Julij Rakusch (1879—1909), Rajmund Koscher (1879—1885), Gustav Stiger (1879—1902), Julij Pogatschnigg (1879—1885), Karel Pospichal (1879—1888), Anton Ferjen (1879—1897), Jožef Kupferschmid (1879—1882), Jožef Bobisut (1879—1900), Gustav Schmidl (1882—1894), Jožef Negri (1882—1891), Jurij Strauss (1882—1885), Jožef Costa (1882—1888), Jožef Sima (1885—1888), Jurij Skoberne (1885—1912), Adolf Marek (1885—1901), Ivan Radakovits (1885—1897), Franc Preisseecker (1885—1888), Jožef Rakusch (1885—1894), Jožef Jellenz (1888—1891), Franc Pachiaffo (1888—1894), Marko Tratnik (1888—1891), dr. Avgust Schurbi (1888—1918), Jožef Pallos (1888—1903), Alojzij Walland (1888—1903), dr. Jožef Tarbauner (1888—1894), Jožef pl. Schmuck (1888—1891); Mihael Altziebler (1891—1900), Anton Eichberger (1891—1904), Franc Herzmann (1891—1894), Karel Traun (1891—1900), Jožef Wratschko (1891—1894), Andrej Zorzini (1891—1894), Ivan Koroschetz (1894—1918), Friderik Rasch (1894—1918), Jožef Costa (1894—1897), dr. Emanuel Wokaun (1894—1897), Viktor Wogg (1894—1897), dr. Jožef Kowatschitsch (1894—1912), inž. Emanuel Piwon (1894—1900); dr. Ivan Stepischnegg (1897—1900), Karel Teppey (1897—1918), dr. Karel Trummer (1897—1900), Karel Mörtl (1897—1900, 1903—1918), Ivan Hofmann (1897—1908), Franc Wilcher (1897—1903), dr. Gregor Jesenko (1897—1918), Matjaž Kurz (1897—1903), inž. Viljem Lindauer (1897—1903), dr. Henrik Jabornegg pl. Altenfels (1897—1918); Anton Chiba (1900—1912), Oton Kuster (1900—1906), Samuel Payer (1900—1903), inž. Friderik Wittula (1900—1903), Anton Eichberger (1900—1903), Jožef König (1900—1903), inž. Franc Pollet (1900—1903), Anton Paul (1900—1906), Jožef Achleitner (1903—1909), Ivan Terschek (1903—1909), Rudolf Costa-Kuhn (1903—1918), dr. Evgen Negri (1903—1906), Marko Tratnik (1903—1906), Franc Donner (1903—1918), Maks Rauscher (1903—1918), inž. Fric Wehrhann (1903—1912), Luka Putan (1906—1918), inž. Unger-Ulmann (1906—1912), Klement Proft (1906—1918), Oton Eichler (1912—1918), Otmar Praschak (1912—1918), inž. Viljem Rakusch (1912—1918), Anton Neubrunner (1909—1918), dr. Maks Rauscher (1909—1918), dr. Fric Zangger (1909—1918), Franc Karbeutz (1909—1918), Robert Zangger (1909—1918), Leopold Wambrechtsamer (1909—1918), Jožef Beyer (1909—1912), Artur Charwat (1909—1912), Anton Gorinschek (1909—1912), Avgust de Toma (1912—1918), Daniel Rakusch (1912—1918), Jožef Rebeuschek (1912—1918), Bruno Bauer (1912—1918).

Navedene odbornike lahko smatramo za vodilne može nemške celjske družbe. Rečemo lahko, da pri zelo veliki večini ime izpričuje neposredno ali posredno slovensko poreklo.

Mestna (magistratna) uprava

Čeprav so bili mestni očetje preko mere ponosni na svoje mesto, moramo vendarle reči, da njihov ponos ni bil popolnoma realen: mesto je bilo majhno in je njegova pomembnost temeljila samo na sorazmerno zelo obsežnem zaledju.

Mestna uprava je bila manj obsežna kakor v predhodni fevdalni dobi, kajti izgubila je svojo najvažnejšo funkcijo, sodno. Na čelu mestne uprave, ki je delovala pod vodstvom in nadzorstvom mestnega občinskega odbora oziroma župana, je bil magistratni predstojnik. Pred podelitvijo avtonomnosti je to mesto zavzemal Janez Kastelic. Po uvedbi avtonomnosti ga je dobil Ignacij Huth, bivši adjunkt okrožnega sodišča, ki si je pravno izobrazilo in prakso pridobil še v fevdalni dobi. Ko je Huth leta 1890 umrl, je prišel na njegovo mesto Tomaž Fürstbauer, ki je znan po kronološko zasnovani knjigi Cilli 1867—1892, spisani ob petindvajsetletnici mestne avtonomnosti. Leta 1906 je Fürstbauer stopil v pokoj in se izselil. Njegov naslednik je postal dr. Oton Ambrositsch, ki je vodil mestni urad do konca avstrijske dobe. Ostali splošni občinski aparat je bil razmeroma skromen. Kot predstojnikova pomočnika sta precej znana dva Blechingerja, oče in sin. Važno je bilo mesto blagajnika, ki je razen splošnih občinskih vodil še finančne posle občinskih podjetij in je do leta 1913 pobiral tudi državne davke. Mnogo let je vodil mestno blagajno Rudolf Lang, leta 1913 mu je sledil Schmidl, soliden delavec. Nekoliko pomnožena je bila mestna policija. Ko je Fürstbauer prevzel mesto predstojnika, je bila ena njegovih prvih nalog, da je izdelal predpise o poslovanju policijske straže. Pozneje je izdelal organizacijski statut »varnostne straže,« ki je stopil v veljavo 1. januarja 1887. Po tem statutu je sestajala straža iz stražmojstra in 4 (pozneje 5) stražnikov. Imena policajev so vseskozi slovenska, vendar so bili v celoti in vedno zelo poslušni svojim gospodarjem. Vodja straže je tedaj postal Franc Mahr, prejšnji občinski tajnik v Oplotnici in bivši žandarmerijski stražmojster.

Nove naloge so zahtevale uvedbo specialnih služb. Prva je bila zdravniška. Kot prvi mestni zdravnik (fizik) se navaja dr. Jožef Kočevar, sin narodnega buditelja dr. Štefana Kočevarja. Dr. Jožef Kočevar je umrl razmeroma mlad leta 1893 in je njegovo mesto prevzel dr. Edvard Golitsch. Oba sta bila hkrati zdravnik v bolnici. Dr. Kočevar je bil tudi sodni zdravnik, za njim je to mesto prevzel dr. Franc Premšak (Premschak) starejši.

Leta 1880 je občinski odbor sistemiziral mesto mestnega inženirja, poprej se je posluževal okrajnega inženirja. S tem je tehnična služba postala bolj učinkovita. Inženir je bil hkrati vodja plinarne in je često imel toliko dela, da ga je komaj zmogel. Prvi mestni inženir je bil Celjan Jožef Higersperger. Njemu je leta 1890 sledil Andrej Jakhel, mož z veliko prakso, ki je bil doma iz Lipnice. Jakhel je leta 1895 zbolel in umrl. Nadomeščal ga je stavbni adjunkt pri okrajnem glavarstvu Rudolf Schneider. Nato je bil nekaj časa mestni inženir Ludovik Sanft. Ko je ta leta 1898 odšel, je občinski odbor zopet zaposlil Schneiderja. Leta 1899 je prevzel mesto mestnega

Celjski magistrat. — Stolpič nad fasado je bil odstranjen med prvo svetovno vojno

inženirja Ludovik Wesely, ki je ostal na njem do prvih let stare Jugoslavije.

Za vodstvo gospodarskih poslov je mestni odbor leta 1891 ustanovil mestni ekonomat, ki je skrbel za vodstvo mestnih del, za vožnjo in nadzorstvo nad mestno posestjo, hkrati je vršil funkcijo mestnega kvartirnega mojstra. Za ekonomata je namestil bivšega narednika Petra Derganca.

Samostojen del občinske uprave je bil tudi mestni šolski svet, ki je imel položaj okrajnega šolskega sveta. Predsednik mu je bil župan, duša dela pa mestni šolski nadzornik. Ob prehodu starega šolskega sistema je vlada imenovala za mestnega šolskega nadzornika profesorja matematike na celjski gimnaziji in znanega pedagoškega pisca dr. Gustava Adolfa Lindnerja, zavednega Čeha in Slovana. Ker se Lindner ni strinjal z uvedbo čisto nemškega pouka v mestnih šolah, je odstopil. Naslednik je bil rojak

prof. Vencelj Marek, človek hudo nemškega mišljenja. Ko je bil Marek upokojen in je zapustil Celje, je postal nadzornik gimn. ravnatelj Peter Končnik, Slovenec, ki pa mu je služba dajala avstroslavistični značaj. Naslednji nadzorniki so bili: ravnatelj mariborskega ženskega učiteljišča Franc Frisch, ravnatelj ptujske meščanske šole Anton Sterin in končno ravnatelj celjske gimnazije Klement Proft. Mestni šolski svet je imel posebno registraturo.

Mestna zemljiška posest

Kakor smo videli v prejšnjih poglavjih, je Celje že kot trg dobilo — verjetno od Vovbrških ali že prej — zelo veliko zemljiško posest, ki je naselje obdajala okrog in okrog in je bila v resnici gmajna. Toda ta posest se je že v srednjem veku začela krčiti. Meščani so si na njej delali vrtove in njive. Patent Marije Terezije glede razdelitve gmajn in gozdov je delitev še pospešil.

V bližini mestnih vrat so na bivši gmajni nastala že navedena predmestja, Ljubljansko, Graško in Vodno, kot zametek po letu 1850 nastalih novih, staro mestno jedro obkrožujočih delov. V večji oddaljenosti so pred letom 1850 nastale nekatere pristave in (ob sedanji Stanetovi ulici) posamezne domačije. V bližini nastale dvorce — Medlog, Zgornji in Spodnji Lanovž, Gallenfelsov in Contijev dvorec — pa moramo izvzeti, prvi je nastal na prvotno krškem, ostali štirje pa na deželnoknežjem gozdnem svetu.

Končno je bila mestna zemljiška posest v neposredni bližini omejena na Glazijo in Jožefov hrib. Meščani so dobivali svet deloma zastonj, deloma za denar. Tisti, ki so imeli živino, so jo deloma še skupno pasli, saj so šele leta 1873 porušili kolibico na vogalu sedanje Ipavčeve in Gregorčičeve ulice, v kateri je prebival mestni pastir ali črednik. A tudi Jožefov hrib je bil že več ko sto let načet. Na njegovem vrhu so leta 1680 na čast priprošnjiku proti kugi, sv. Jožefu, položili temelj za veliko cerkev. Pozneje so zgradili hišo za beneficiata, ki je kot verski pastir upravljaval Zavodno, Grad in Zagrad, Pristavo, Pečovnik, Vipoto in 6 hiš Rifnigozda. Leta 1797 je poleg beneficiatne hiše nastala mežnarija. Leta 1852 so prišli k sv. Jožefu lazaristi in beneficiatno hišo je bilo treba povečati. Na račun gmajne in v soseščini so si lazaristi pridobili še nekaj manjših parcel. Mestni očetje pa so ljubosumno čuvali svojo posest na hribu. Zato so bili z lazaristi večkrat v sporu. Za vsako gradnjo je bilo treba prositi za dovoljenje. Največji predmet spora je bilo travnato pobočje pred cerkvijo. Tu so si bili lazaristi pridobili služnostno pravico paše dveh krav. Ko jim je mestni svet to pravico oporekal, so se lazaristi obrnili na najvišje sodišče na Dunaju. To jim je 23. aprila 1902 pravico paše priznalo. Poleg tega so lazaristi po sodni odločbi z dne 22. decembra 1887 imeli služnost večnega uživanja njive in travnika, pripadajočih k vl. št. 260 katastralne občine Zagrad. — Nova doba za Jožefov hrib pa je nastala šele pod staro Jugoslavijo.

Vodno Glazijo ali Savinjske travnike so leta 1858 z zasaditvijo drevoreda vzdolž Savinje začeli spreminjati v park. Mestno posest so kmalu

nato obnovili tudi na pobočju nad parkom. Tu so bile tedaj mešane parcele: gozd, njiva, travnik, vinograd. Parcele so bile last Reiterjeve rodbine, ki si jih je po ženitvi pridobila od celjskih Ipavcev. Leta 1883 je posest kupila mestna občina. Najizrazitejša točka nad nekdanjim vinogradom še danes nosi Reiterjevo ime. Sledu o njivi, vinogradu in hišici z gospodarskim poslopjem že zdavnaj ni več. Nekoliko pozneje, leta 1892, je kupilo mesto tudi prilegli zahodno od tod ležeči del pobočja z vinogradniško posestjo, ki si jo je bil prodajalec Higersperger pridobil od Črepinška, kmeta v Gaberju. Pod to posestjo ležeči »gozdni dom«, nekdanjo klet in gostilno pivovarnarjev Mathesov, je leta 1892 kupilo Olepševalno društvo in od njega leta 1907 mestna občina.

Veliko Glazijo na južni strani velike ceste so začeli zazidavati leta 1873, ko so zgradili mestno plinarno. Severno od ceste ležeča Mala Glazija se je pa tesneje povezala z mestnim življenjem. Tam so še vedno pasli. Zadnja desetletja fevdalne dobe so včasih na njej postavili vislice. Ignacij Orožen meni, da ime »Jarmenče«, ki so ga včasih rabili za oznako Male Glazije, pomeni »Kraj vzdihovanja«, ni namreč nobenega sporočila, da bi bili tam kdaj letni sejmi, na katere bi ime nemškega izvora tudi moglo spominjati. Do konca avstrijske dobe so se na Mali Glaziji, ki je končno sama ohranila ime Glazija, vršile vojaške vežbe, a tudi razne druge prireditve. Leta 1828 so na Mali Glaziji zasadili kostanjeve drevorede. Na Veliki Glaziji, za katero Ignacij Orožen navaja ime Velike Jarmenče, so napravili to že leto dni poprej; tedaj so naredili tudi nekaj potov, tako da smemo imeti Veliko Glazijo za prvotni celjski park. Na njej je stal tudi kip Matere božje, ki so ga že pred začetkom liberalne dobe prestavili na današnji Trg svobode, a ga zdaj ni nikjer več.

Pač pa je mestni gozd v Pečovniku ohranil svojo podobo preko stoletij. V tem času so ga nekoliko povečali.

Leta 1888 je mesto kupilo Hudičkovo vinogradniško posestvece v sedlu pod Vipoto, a leta 1900 in 1903 nekoliko večjo Štolakovo kmetijo pod Tovstom. Kumer, lastnik na Štolakovem, je bil slej ko prej mestni gozdar. Pri njem so se radi sestajali mestni gospodje in njihovi gosti, med njimi gozdarski strokovnjaki. Leta 1892 je bil v Celju kongres avstrijskih gozdarjev, ki je bil združen z obiskom gozda v Pečovniku. Z nakupom Hudičkovega in Štolakovega se je pečovniška mestna gozdna posest dvignila na 190,6891 ha.

Štolakovo (Kumrovo) domačijo je mestni občinski odbor dal v najem dr. Gollitschu (1916). Najemna pogodba naj bi potekla leta 1924. Toda leta 1918 je nastala Jugoslavija in je pogodba izgubila svoj smisel, ne glede na to, da tudi po najemnici ni več ustrezala.

Mestni lov

Podlago modernemu lovu tvori avstrijski lovski zakon iz leta 1848. Ta zakon je lov vzel graščinskim gosposkam in ga je izročil občinam. Le kjer je bila dovolj velika sklenjena posest (240 oralov), je lov pripadal

lastniku. Občine so lov dajale v najem. Izvrševali so ga pa večinoma pripadniki meščanskega sloja, ki so imeli na razpolago dovolj časa in denarja za lovske karte in zakupnino. Tik pred vojno (21. septembra 1906) je na isti osnovi lov na novo uredil štajerski deželni zakon. Dne 7. marca 1911 je okrajno glavarstvo izdalo odločbo, s katero je potrdilo lasten mestni lov v Pečovniku.

Ze naslednje leto (1912) se je v mestu oblikovala lovska družina »Enotnost« (Einigkeit), ki jo pa moramo ločiti od družine z istim imenom, ki je imela tedaj v zakupu lov v celjski okolici.

Mestna družina »Enotnost« se je sprva potegovala tudi za to, da bi poleg lova dobila v najem še Štolakovo hišo, ki jo je želela urediti kot lovski in turistovski dom. Vendar je to namero opustila in je od občine rajši vzela v dvanajstletni zakup Hudičkovo (1913). Ta zakup je okrajno glavarstvo vzelo na znanje. Zakupniki so bili: ključavničar Gottfried Gradt, posestnik in pek Maks Janič, kavarnar Ivan Jicha, hišni posestnik Jožef Krobath, trgovec Luka Putan in brivec Alfred Winkler. Družino je zastopal Luka Putan. Ob sklepanju pogodbe je družina obljubila, da želi povečati številčno stanje divjačine, da bo zlasti čuvala srnjad in vsak prestopok kaznovala. V tej stvari se je sporazumela s slovensko lovsko družbo v Celju in Laškem. Glede samega posestveca na Vipoti je obljubila občinskemu odboru, da bo skrbela zanj tako, kakor je skrbela predhodnica, »zelo spoštovana družba 'Trarapa'«. Prosila je tudi občinski odbor za dovoljenje, da sme na Hudičkovem zgraditi lovsko hišico iz brun z dvema sobama in kuhinjo in naj zanjo občina da zastonj les. Občinski odbor je na to pristal. Zakupnina je znašala 300 K na leto.

Ribolov

Leta 1848 so ob sprejemanju zakona o kmetski odvezi na ribolov pozabili in ostal je v posesti bivših gosposčin. Na širših celjskih tleh sta se stikala ribolov laške in novoceljske gosposčine. Stara meja je bil »Kotel« ob spodnjem koncu Tremarja. Tam prihaja z leve strani, od Tovsta, ozek apneniški greben prav v Savinjo in povzroča, da napravi reka v nasprotni smeri oster ovinek, iz katerega se voda ob grebenu vrača nazaj. Z ukrepí, ki so bili v zvezi s splavarstvom in s poslednjo regulacijo, so tok vode v XIX. in XX. stoletju precej uravnali in notranji del »Kotla« celo spremenili v dolinico. Z desne strani se spušča z Maliča proti Savinji greben, imenovan Skrvlovje, ki pa ne dosega reke in se ustavlja nad cesto. Na Kotel kot na ribolovsko mejo so v novejšem času popolnoma pozabili, ostal pa je spomin na Skrvlovje.

Gosposčini sta ribolovske pravice dajali v najem, deloma sta jih celo prodajali. Med kupci je bilo tudi Celje, ki je sicer imelo ribolov na svojem ožjem področju že od nekdanj. Zdaj je kupilo še glavni del novoceljskih ribolovskih pravic. Lastnik graščine knez Jurij Salm — Reifferscheidt jih je bil leta 1903 dal v zakup Ivanu Ježovniku (Jeschounigg) iz Arje vasi in vrtnarju Francu Dirnbergerju iz Celja, in sicer do 2. maja 1908. Zakupnika sta razen rib smela loviti tudi rake. Tik pred iztekom ribolovske

zakupne pogodbe je knez Salm prodal graščino (z ribolovom) Hrvatsko-slavonski parcelacijski in kolonizacijski banki (9. oktobra 1907). Banka se ni ozirala na stara zakupnika in je še pred iztekom zakupne pogodbe 7. januarja (Celje) in 22. januarja (Zagreb) prodala lov na ribe in rake celjski mestni občini. Kupna vsota je znašala 6000 K. Čim je 2. maja 1908 prestal veljati Ježovnik-Dirnbergerjev zakup, je vzelo ribolov v posest mesto. Ribolovsko področje je bilo trajnega značaja in se s svojimi mejami javlja v vseh naslednjih pogodbah — mestoma celo določeneje. Bilo je naslednje:

a) Glavni tek Savinje od izliva Bolske do železniškega mostu pri Tremarju; stranski rokavi Savinje od levškega do kapucinskega mostu v Celju.

b) Potoka Zelenjak in Pečovnik pri Zgornjem Podvinu nad Polzelo.

c) Struga (mlinski rokav Savinje) z vsemi pritoki od jeza v Podvinu do njenega izliva nad mostom v Petrovčah.

č) Lava od izvira na pašnikih pri Dobriši vasi do mosta v Petrovčah z vsemi stranskimi rokavi in Gotoveljskim potokom (Godomljo).

d) Ložnica od pritoka Trnavce do izliva v Savinjo.

e) Pirešnica od posestva graščine Zalog do izliva v Ložnico.

f) Potoki Podsevčnica, Sušnica in Koprivnica z Lokrovščico in pritoki.

g) Voglajna od jeza pri Pocajtovem mlinu do izliva v Savinjo.

h) Hudinja od mosta na meji med Zgornjo Hudinjo in Šmarjeto do izliva v Voglajno.

i) Potoka Ločnica in Pečovnica na levem in Košnica ter Slomnik na desnem bregu Savinje.

Ker so se često dogajale tatvine rib in je laško sodišče ribje tatove oproščalo ali izreke sodb odklanjalo, je hotela biti mestna občina popolnoma na jasnem glede meje v Tremarju. V ta namen je ponovno poklicala na sestanek dr. Adolfa Mravлага, ki je kot notar v Laškem zastopal in upravljal tamkajšnjo fidejkomisno gosposčino. Sestanek naj bi bil pod Skrvlovjem. Na enak način je bilo treba točno določiti meji pri šmarjetskem mostu. Tam sta se sestala Franc Okorn, župan v Škofji vasi, in zastopnik mesta. Tudi meja na Voglajni ni bila popolnoma jasna. Mogla bi biti ne samo pri Pocajtovem (Turkovem) mlinu, ampak tudi pri Opoškem mlinu onstran Štor. Sosedja je bila gosposčina na Blagovni. Mestni urad je v tej zadevi pisal župniku Francu Žužku, ki je bil posestnik Rifnika. Stari možje so izjavili, da je stara meja pri Pocajtovem (Turkovem) mlinu in v tem smislu so se sporazumeli.

Občina je ribolov dala v najem. Dne 16. julija 1909 je občinski odbor potrdil pogodbo, ki jo je mestni urad stipuliral z Robertom Zanggerjem. Vendar pogodba izvzema najožje mestno področje: Ložnico od Joštovega mlina do izliva v Savinjo, Savinjo do bivše Grenadirjeve brvi na Bregu; Voglajno od izliva vzhodne Ložnice (Bezovičice) vanjo do izliva v Savinjo in Hudinjo od Majdičevega mlina do izliva v Voglajno. Letna zakupnina je znašala 600 K.

Ostale določbe v pogodbi so bile:

a) Pogodba velja 10 let.

b) Z mrežami (gojami) se sme ribariti le enkrat na leto in se mora čas pravočasno javiti magistratu, da mestna občina lahko nadzira lov po svojem zastopniku. Gre za čiščenje vodovja.

Loviti se smejo: belice, plemenite ribe pa v najmanjši dolgosti: sulci — 65 cm (zakonita dolgost 45 cm), mreže — 40 cm (zakonita dolgost 20 cm), lipani — 35 cm (zakonita dolgost 23 cm). Lov z mrežami (gojami) je dovoljen vsako leto samo na eni tretjini lovišča.

c) Podnajem dovoljuje občinski odbor.

č) Ribolovske karte se izdajajo s sporazumnim odobrenjem občinskega odbora.

d) Ribe se ne smejo loviti pod zakonito mero in ne v varstveni dobi.

e) Posamezni rečni rokavi in mlinske struge se ne smejo zaježiti, da bi se ribe laže ujele.

f) Najemnik mora vzdrževati ribolovskega paznika.

g) Najemnik mora vsaka štiri leta po dogovoru z mestno občino vložiti vsaj 2000 ribic.

h) Najemnik mora postati član Štajerskega ribarskega društva.

i) Najemnik in njegovi ribolovski upravičenci se morajo držati ribolovskih pravil, sicer lahko mestna občina pogodbo razveljavi.

j) Del pogodbe, ki se nanaša na Lavo, velja izprva za pet let, nato je pa odpovedljiv polletno. Tam hoče najemnik ribarsko pravilno gojiti postrvi in namerava v ta namen izvršiti neka predhodna dela, zvezana z znatnimi stroški.

k) Najemnina se plača za prvo leto ob prevzemu vodovja, pozneje pa 8 dni pred začetkom vsakega najemnega leta.

l) Ako bi se zaradi regulacije ali tovarn stanje rib bistveno zmanjšalo, najemnik lahko zahteva zmanjšanje zakupnine.

Zakupna pogodba je začela veljati 16. avgusta 1912 in naj bi veljala do 30. junija 1920. Zangger je sklenil pogodbo v imenu Ribarskega društva. Letna najemnina je znašala 850 K. Zangger se je vključil v Ribarsko društvo Južna Štajerska (Südsteiermark), ki je imelo svoj sedež v Celju.

Ob prevzemu so bile vode docela prazne in zlasti brez plemenitih rib. Ribarsko društvo je zgradilo v Pečovniku valilnico in zasadilo Savinjo s sulci, uporabne potoke pa s postrvmi in lipani. Letno je spustilo v vode do 100.000 mladih sulcev ter 60 do 80 tisoč postrvi in lipanov. Dobivalo je tudi z Bleda in drugod postrvje ikre oziroma mladiče. Namestilo je ribiškega paznika. Vse to je povzročalo znatne stroške.

Stavbna posest

Kakor zemljiška sega v fevdalno dobo tudi mestna stavbna posest, ki se je preko stoletij menjavala, naraščala, a tudi padala. Konec XVIII. stoletja je stara občina zaradi finančnih težkoč prodala po posameznih delih mestno obzidje in jarke, celo mestna vrata in obzidne stolpe. Pozneje je precej prodanega kupila nazaj in oddajala v gradbene namene, želeč, da se mesto razširi. Trajno je obdržala samo severozapadni stolp, ki ga je, vzidanega že v staro gledališče, kupila nazaj leta 1875.

Le kratko dobo (1906—1924) je pravno posedovala severovzhodni vogelni stolp (na poštnem dvorišču).

V tisto dobo sega tudi stari špital, ki je prišel v mestno posest, ko so leta 1759 ukinili špitalsko gospoščino.

Bivši magistrat (sedanji Muzej revolucije) nekdanji »general-ski« dvorec je občina kupila leta 1830, potem ko je prodala stari magistrat na Glavnem (Tomšičevem) trgu.

Velik gradbeni posestni fond celjskega mesta so tvorila šolska poslopja. Najstarejša mestna šola je bila v špitalu. Že zelo zgodaj, morda že v XVI. stoletju, so meščani zgradili posebno šolsko poslopje na sedanjem Slomškovem trgu. To poslopje je dobilo sedanjo obliko leta 1776 in v letih 1821—1825. V njem je bilo osnovno šolstvo do leta 1873. Tedaj se je v njem naselilo vojaštvo. Leta 1882 se je vojaštvo izselilo in v poslopje sta prišla muzej in glasbena šola.

Leta 1873 je šlo osnovno šolstvo v staro grofijo (sedanji muzej), ki jo je mestna občina prezidala in leta 1879 kupila. Tu je ostalo preko stoletja. Leta 1905 so se deklice preselile v moderno šolsko poslopje v sedanji Vodnikovi ulici, a leta 1912 dečki v še modernejše poslopje na voglu sedanje Gregorčičeve ulice in Ulice 29. novembra.

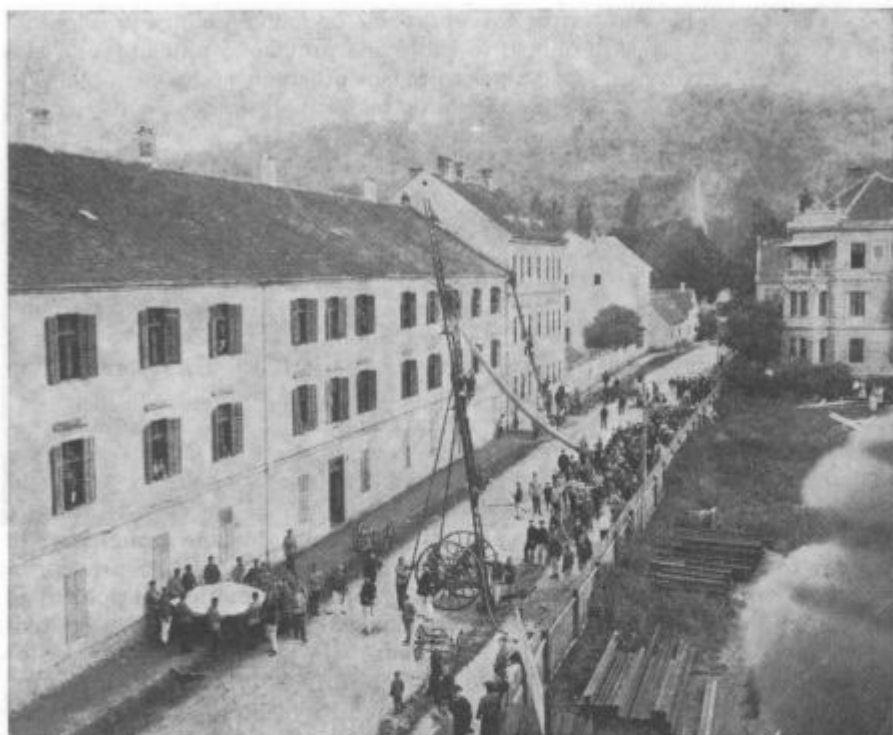
Poslopje stare gimnazije na sedanjem Slomškovem trgu je bilo deloma državno (erarno), deloma občinsko. Država je leta 1812 zgradila in leta 1820 razširila trakt ob trgu, občina je leta 1851 dodelala trakt ob sedanji Savinjski (prejšnji Kapucinski) ulici. Ko je občina pred prvo svetovno vojno dala državi na razpolago zemljišče za novo gimnazijo na Otoku, je v zameno dobila državni trakt na Slomškovem trgu.

Mestna last je bilo novo gledališče, ki ga je mestna občina dogradila leta 1885. Neznatna posest sta bili dve mitniški hišici, spomin na nekdanja Graška in Ljubljanska vrata.

Važen in znaten je bil vojaški stavbeni fond, ki je bil v celoti novejšega datuma, kajti »kvartirno hišo« v sedanji Zidanškovi ulici je mesto prodalo že leta 1785. Šemalsko vojašnico za prehodno nastanitev vojaštva je zgradilo posebno društvo leta 1884. Nove stavbe je gradilo mesto s pomočjo posojil pri Mestni hranilnici. Občina je bila dolžna poskrbeti za nastanitev vojske na osnovi raznih zakonov, zlasti zakona o nastanjevanju vojske iz leta 1879 in njegove dopolnitve iz leta 1895, država je pa morala za uporabo plačevati zakupnino. Državno poslopje za nastanitev vojske je bila samo tako imenovana »grajska vojašnica«, nekdanji spodnji grad Celjskih grofov, poznejša vojašnica kralja Petra I. in sedanja Šlandrova vojašnica. Mesto je zgradilo in dalo državi na razpolago več stavb.

Prva je bila smodnišnica na Golovcu na vzhodni strani poznejšega okoliškega pokopališča. Stavba je bila dovršena leta 1859. Uporabna pogodba je iz leta 1860. Pozneje so jo razširili tako, da je služila tudi za shranjevanje pušk.

Največja stavba te vrste je domobranska (sedanja Titova) vojašnica v Gaberju. Svet zanjo je bil kupljen od Karla Bana. V poslopju se

Gregorčičeva ulica s šemalsko vojašnico, poznejšim zdravstvenim domom, ob gasilski vaji celjske požarne brambe junija 1906. — Na desni Majdičev travnik, kjer stoji zdaj novi zdravstveni dom

je vojska (bataljon deželne brambe) naselila leta 1894. V sklopu vojašnice je občina zgradila tudi oficirski paviljon in konjski hlev.

V soseščini je občina leta 1897 zgradila poslopje za komando mesta in leta 1905 še za bolniško poslopje, ki je, ko so opustili vojno bolnico na sedanjem Šlandrovem trgu, služila najprej kot vojna bolnica in nato kot vojna ambulanta. Skupina teh poslopij je dobila v zemljiški knjigi številki 405 (vojašnica) in 337.

Približno ob istem času (1901—1902) je mestna občina zgradila za vojsko v o j n o s k l a d i š č e (avgmentacijski magazin — vojno slagališče), sedanjo vajeniško šolo ob Ljubljanski cesti. Skladišče je dobilo vložno številko 283. Poleg skladišča je bila shramba za vojaška vozila ali remiza, ki jo je občina zgradila leta 1899 in 1900.

Med prvo svetovno vojno te stavbe niso zadoščale. Leta 1915 je komanda mesta zahtevala od mestne občine, naj ji da na Spodnjem Lanovžu, na severni strani mesta, na razpolago potreben svet za več skupin barak: za bolniške barake, ki naj bi bile dopolnilo garnizijski bolnici, za moštvene in za konjske barake ter za vojno izolirno bolnico.

Občina je seveda ustregla, čeprav so pogodbo podpisali šele leta 1917. Po mnenju vojaških oblasti je zahtevala previsoko najemnino, a zlasti jih je bodla zahteva, naj se po vojni, ko prestane pogodba, vrne svet v prvotnem stanju, kar bi bilo zvezano s težkočami, kajti na gradbišče je vojska navozila odpadni material od cinkarne. Končno so se sporazumeli v tem smislu, da bo po vojni Lenko iz Šempetra presodil stanje vrnjenega sveta, da bi na tej podlagi določili odškodnino.

Bolniške barake so bile določene za 2000 mož in so stale vzhodno od poslopij Spodnjega Lanovža, kjer je zdaj ulica Moše Pijade. Moštvene barake, namenjene za prevzem 1000 rekrutov, so bile južno od bolniških, ob Savinjski železnici (na poznejšem Pertinačevem), konjske barake so bile zapadno od bolniških, na severni strani Spodnjega Lanovža. Na severni strani konjiških in bolniških barak je tekla po stari strugi Koprivnica. Izolirna vojna bolnica je bila južno od Spodnjega Lanovža in Savinjske železnice (kjer poteka zdaj Jenkova ulica). Občina je zgradila poseben kanal, ki je odvajal nečisto vodo v bližnjo Koprivnico in je bil povezan z mestnim kanalizacijskim sistemom po malo prej zgrajenem kanalu v sedanjih Ulici 29. novembra.

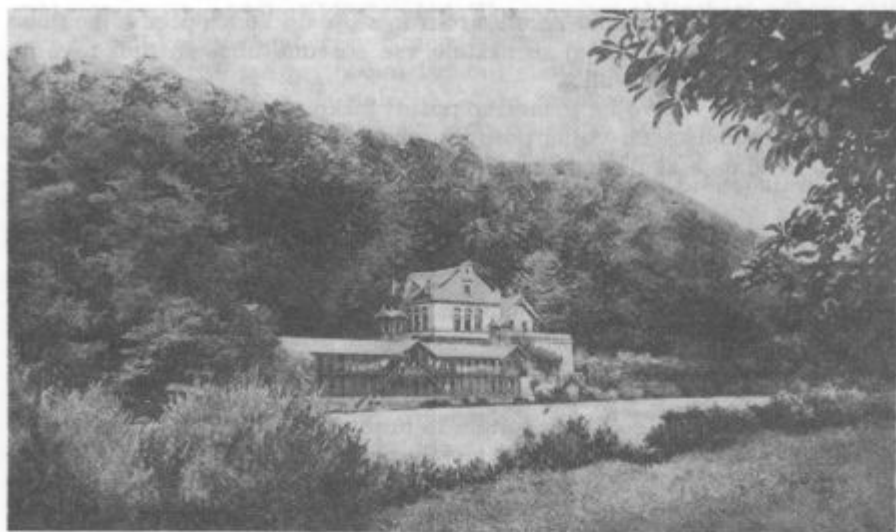
Čeprav je delala občina večinoma s posojili Mestne hranilnice, je vendar to zmogla samo zato, ker je bila v zadnjih desetletjih pred prvo svetovno vojno v dobrem gospodarskem stanju. Ta njen ugodni položaj je bil vzrok, da je tedaj občina začela v mestu nakupovati tudi hiše. Pri tem je občinski odbor vodila želja, da bi zavarovala mestno posest pred Slovenci, ki so izza šestdesetih let postajali bolj in bolj samozavestni.

Tako je občina kupila: vogelno hišo med Kovaško in Matija Gubčevo ulico, kjer je zgradila novo dvonadstropno poslopje, ki ga je dala v najem državi za namestitev davčnega, katastrskega in revirnega rudarskega urada (1896), hišo z vzdanim severovzhodnim obzidnim stolpom, ki je bila pred nakupom last mesarja Senice (1906), Kolškovo hišo na severozahodnem voglu Muzejskega trga, ki jo je deloma porušila, da bi trg razširila; kompleks hiš in drugih stavb na voglu sedanje Vodnikove in Stanetove ulice, in sicer Stepišnik-Bontempeljev lesni prostor z žago in hišo, kjer stoji zdaj poslopje osnovne šole I. Celjske čete (1905), Smekalovo hišo, kjer je sedaj zahodni del južnega trakta Ljubljanske banke, bivšo Murkovo hišo, stoječo na mestu, kjer je zdaj severni del vzhodnega trakta Ljubljanske banke (1904), poznejšo Leonovo hišo na Okopih (1913).

Na skrajni meji mestne občine, v Gaberju, je mestni občinski odbor sezidal večjo hišo, kjer je namestil otroški vrtec, ki je imel nalogo, potujčevati slovensko mladino v najnežnejših letih.

Tik ob mostu preko Savinje, na njeni južni strani, je občina leta 1903 kupila gostilno pri Zelenem vencu, ki je nekoč pripadla Bregu in z njim okoliški občini.

To je ob vzhodnem vhodu v mestni park. Ob zahodnem koncu mestnega parka je pa leta 1907 od Olepševalnega društva kupila gostilno »Gozdni dom«, ki je stala na svetu, kjer je bilo leta 1871 zgrajeno Hausbaumovo moško in žensko kopališče.

Kopališče ob Savinji in Gozdni dom

Znatno posest je občina kupila tudi za meščanski oskrbovalni sklad. Ta sklad je treba ločiti od ubožnega sklada, kajti namenjen je bil za starostno podporo ubožanih občanov, ne mestnih siromakov nasploh.

Sklad je leta 1888 ustanovila mestna občina v spomin na štiridesetletno vladanje cesarja Franc Jožefa s tako imenovanim vladarskim jubilejnim darom, ki je znašal 40.000 K. Ta sklad so dopolnile darovnice: Marije Wallerjeve v znesku 63.000 K, testamentno volilo Gustava Stigerja v znesku 10.000 K in poznejša darila celjske Mestne hranilnice. Upravo meščanskega oskrbovalnega fonda je v smislu § 4 in 6 mestnega statuta in potrditve deželnega odbora iz leta 1903 vodila mestna občina. Končna naloga fonda je bila ustanovitev meščanskega oskrbovalnega doma. Vendar ga je občinski odbor v začetku uporabljal za nakup nepremičnin, ki so donašale določene dohodke.

Občina je za meščanski oskrbovalni sklad že leta 1888 kupila dve Kocjanovi hiši, starejšo, nizko in dolgo v Kocenovi ulici ter novejšo in višjo na voglu Kocenove in sedanje Pleteršnikove ulice.

Za isti sklad je občina leta 1905 kupila dve Dirmhirnovi hiši v ulici Na okopih, starejšo in manjšo, sosedo grofije, ki jo je februarja 1945 porušila bomba, in večjo, trinadstropno, ki je ostala cela.

Leta 1904 je občina kupila za meščanski oskrbovalni fond graščinico Spodnji Lanovž s posestvom na severni strani mesta.

Po prvi svetovni vojni je občinski svet preselil sem mestno oskrbništvu, ki je bilo poprej v hiši, kupljeni od Murka v Stanetovi ulici, dvorec je preuredil za stanovanja, gospodarsko poslopje pa je uporabil za avtodelavnico in mu dodal večjo garažo za avtobuse. Zemljiška posest Spod-

njega Lanovža se je kmalu začela krčiti in se je do konca predvojne dobe popolnoma skrčila. Na njej so nastale vse sosedne ulice in tudi tovarne ob podaljšani Ipavčevi ulici.

Prva svetovna vojna je mestno posest težko prizadela. Občina je rada ali nerada podpisovala vojna posojila, podpisovala jih je pri Mestni hranilnici, vendar je zanje jamčila s svojo posestjo.

Mestna podjetja

Pokopališča so od nekdaj smatrali kot svet prostor in so bila redno okrog glavnih cerkva. Vendar so se za materialne zadeve večjih pokopališč poleg posameznikov brigale tudi pristojne občinske uprave.

Prvotno celjsko pokopališče je bilo okrog župne (opatijske) cerkve. Staro pokopališče je bilo tudi pri sv. Duhu, cerkvi, nastali v dobi Celjskih grofov pri prvotnem celjskem špitalu in porušeni ob gradnji hotela Celeia. Leta 1785 so od župne cerkve premestili pokopališče k cerkvi sv. Maksimilijana na severni strani mesta. Tudi tu je bil cerkveni svet, pripadajoč opatiji, prvotno beneficiju sv. Maksimilijana. Pokopališče ni moglo zavzeti vsega sveta okrog cerkve, kajti na južni strani je bila hiša z dvema gospodarskima poslopjema. Kozolec je bil celo pred cerkvenimi vrati in cerkvijo. Že leta 1832 so v opatiji in tudi pri okrožju začeli razpravljati o razširitvi pokopališča pri sv. Maksimilijanu in sv. Duhu (kjer je bila na južni strani cerkve mrtvašnica, medtem ko je bila na severni mežnarija). Vsaj kozolec naj bi se prestavil. Pojavila se je tudi misel, da bi napravili novo pokopališče na Jožefovem hribu med cerkvijo in Kalvarijo. Čeprav so imeli okrog leta 1830 na leto okrog 120 civilnih in okrog 30 vojaških mrličev, niso prišli z mrtve točke več desetletij. Šele leta 1878 je mestna občina kupila potreben svet na Sevcih, pripadajočih naselju Čret v teharški občini. Dne 27. februarja 1878 je bila podpisana pogodba z lastnikoma zemljišča Francem in Uršulo Jezernik. Svet je meril 2 orala 586 kvadratnih sežnjev in je stal občino 1065 goldinarjev. To je sedanje jedro pokopališča z mrtvašnico na severozahodni strani.

Ker je pokopališče postajalo premajhno, je občina 7. decembra 1891 dokupila od Jožefine Ot 600 kvadratnih sežnjev na zahodni in 21. julija 1893 od Antona Zupanca 123 arov na vzhodni strani prvotnega pokopališča. Otovi je plačalo 1500 in Zupancu 1400 goldinarjev.

Leta 1897 je občina celotno pokopališče dala zamejniciti.

Leta 1904 je od posestnika Logarja kupila tudi svet s hišo št. 25 na severni strani prvotnega pokopališča in mrtvašnice. Kupnina je znašala 3900 K.

Razen pokopališča na Čretu je mesto ustanovilo še drugo pokopališče, in sicer na severozahodni strani Golovca na svetu, ki je spadal že k Dobrovi. V ta namen je leta 1887 kupila 4000 kvadratnih sežnjev zemlje od Karoline Forštner, Jurija in Katarine Krajnc in Jere Lapornik za skupno ceno 2730 goldinarjev. Na tem novem pokopališču so pokopavali večinoma ljudi, ki so umrli v bolnici, in so ga zato označevali kot bolniško pokopa-

lišče. Ker pa le ni bilo izključno bolniško, so ga v občinskem odboru rajši označevali kot pokopališče v Črnem lesu.

Že leta 1878 so pri občini izdelali statut za novo pokopališče. Meščane je sprva razburjala določba, ki je za prvo leto svetovala, naj po preteku treh ur odpeljejo mrliča v mrtvašnico, za drugo leto pa je to uvažala kot obveznost. Za zakup grobov je bila določena dvajsetletna doba, ako svojci niso zakupa podaljšali, je občina dala grob prekopati in je tudi nagrobne spomenike prodajala.

Statut uvaja posebno komisijo (komite), ki je skrbela za pokopališče. V njej so bili razen treh meščanov (eden izmed njih je moral biti član občinskega odbora) mestni fizik — zdravnik, mrliški oglednik in pogrebni komisar kot mestni uslužbenec, ki je vršil posle s strankami. Predsednik komisije je bil sprva nadučitelj Bobisut, kasneje pa trgovec Karbeutz. Kot pogrebni komisar se navaja najprej Wratscho, kasneje (tudi v jugoslovanski dobi) je imel ta referat Zupančič.

Konec stoletja so se trudili, da bi sestavili nov statut, vendar je ostal v veljavi stari. Tarifni pravilnik so seveda spreminjali.

Kot grobarja (vrtnarja) je mesto namestilo za Čret Vodopivca, za Črni les pa Alojzija Farčnika.

Lastnih vozil za prevoz mrličev mesto dolgo ni imelo. Na mestno pokopališče v Čretu je vozil mrliča Koser, v Črni les pa Sima. Pogrebci so bili redno za to določeni in od pogreba plačani obrtniki ali drugi. Pokopališče je bilo vlažno, kajti zemlja je mokra ilovica, zato so bile često tožbe in pritožbe, zlasti v grobnicah se je nabirala voda. Da bi se to odpravilo, so pokopališče kanalizirali. Pozneje se je izkazalo, da so uporabili za to lesene in drenažne cevi. Prve so strohnele, v druge so pa rasle korenine dreves. Grobnice je mesto deloma gradilo samo in jih prodajalo, interesenti pa so si lahko tudi kupili svet in zgradili grobnico sami.

Leta 1907 je mesto prevzelo prevoz v svoje roke in ustanovilo pogrebni zavod. Računske (knjigovodske) zadeve zavoda je vodil magistratni knjigovodski (računski) oddelek.

Plinarna spada med starejša podjetja te vrste. Leta 1872 jo je ustanovila neka dunajska družba, ki je imela nekaj takih podjetij tudi v drugih mestih. Ko je družbo v naslednjem letu zajela velika finančna kriza, je celjsko podjetje prodala Mestni hranilnici. Ta ga je leta 1896 odstopila mestni občini za vsoto 27.273,56 goldinarjev. Občinski odbor je poveril glavno vodstvo plinarne mestnemu inženirju.

Obratovodja je bil proti koncu avstrijske dobe Ludovik Scheu. Število ostalih uslužbencev je bilo majhno: monterji in pomožni delavci. Plinarna je kar dobro uspevala, plin so rabili zlasti za razsvetljavo, saj je v primerjavi s petrolejsko in oljno razsvetljavo v zaprtih prostorih in na prostem pomenil velik napredek. Leta 1904 je mestna občina plinarno popolnoma obnovila. V začetku je proizvajala samo 200 m³ plina na dan, konec leta 1915 ga je bilo treba že 2250 m³. Z ustanovitvijo mestne elektrarne leta 1913 se je pojavila konkurenca, vendar jo je plinarna močneje občutila šele med svetovno vojno, ko ni več dobivala kakovostnega premoaga in se rjavi premog in lesni plin nista dobro obnesla. Plinarna je

večkrat stala in deficit se je pojavljal leto za letom. Nadaljeval se je tudi v povojni dobi.

Elektrarna. V začetku XX. stoletja je prišla na plan elektrika, in sicer kot svetilna in delovna sila. Najprej so jo izkoriščali privatni industrialci, v Celju si je Peter Majdič zgradil elektrarno na Hudinji, medtem ko sta si tovarnar Westen in cinkarna postavila kalorični centrali.

Kmalu so začele misliti na uporabo elektrike tudi večje občine. Celju je prvi ponudil elektriko Peter Majdič, a občinski odbor je od Slovencev ni hotel imeti, odločil se je za Nemca. Že leta 1912 so se začela pogajanja med občinskim vodstvom in Westnom. Dne 23. avgusta 1912 je občinski odbor sklenil, da ustanovi svojo elektrarno in jo priključi na Westnovo kalorično centralo. Dogovarjanje glede pogojev se je zavleklo v naslednje leto, po povoljni Westnovi izjavi ni prišlo do nikake pogodbe, ampak so bile med njim in občino določene nekake punktacije. Veljale so za pet let in so jih po preteku te dobe podaljšali. Kot začetek priključitve je bil določen 1. julij 1913.

V punktacijah jamči mesto za odvzem letnih 80.000 kwh (kilovatnih ur). Tarifa je stopnjevita: ako doseže uporaba določeno količino, cena pade. Tarifno se loči cena toka za razsvetljavo od cene za motorje in razne električne aparate, za lahke motorje in za uporabo, ko elektrika redno ne pride v poštev za razsvetljavo. Prva je praviloma cenejša, pri naslednjih vrstah je cena stopnjevita. Westen si pridržuje pravico nadzorstva nad napeljavo.

V novembru 1912 je občinski odbor izdelal tako imenovane splošne pogoje za dobavo električnega toka. V njih je posebno značilno to, da si občina pridrži pravico ne samo napeljave do hiš, ampak tudi instalacije v njih ter da se morajo vse električne potreščine, ki so v zvezi z razsvetljavo, kupovati pri njej, poleg tega si pridržuje pravico pregleda električnih aparatov, priključenih na občinski tok.

Mestna elektrarna je imela svoj sedež v Winklerjevi hiši na južni strani magistratnega dvorišča v Gosposki (sedanji Zidanškovi) ulici.

Posebej je občinski odbor določil pogoje dela uslužbencev pri elektriki.

Prvo leto po ustanovitvi je znašala poraba toka le 67.000 kwh, ker je mestna plinarna še izvrševala javno razsvetljavo in imela velik konzum pri zasebnikih. Stanje se je pa kmalu bistveno spremenilo. Javno razsvetljavo je prevzela elektrarna in tudi privatni konzum se je povečal, tako da je že leta 1916 produkcija elektrarne znašala 146.000 kwh.

Vodovod. V mestu je bilo konec XIX. stoletja 16 vodnjakov. Leta 1899 jih je pregledal graški prof. W. Prausnitz, šef higijenskega instituta na univerzi, in je ugotovil, da sicer v splošnem nimajo slabe vode, toda zlasti ob deževnem vremenu prihaja vanje nezdrava zunanja voda. V nekaterih vodnjakih je ugotovil preveliko množino bakterij, drugi so pa bili skoraj brez njih, voda je bila v splošnem trda in je ob analizi poleg suhih preostankov izkazovala znatne količine kalijevega hipermangana in klora.

Vprašanje vodovoda je postalo pereče. Že leta 1890 so si župan Neckermann in nekateri občinski možje ogledali ljubljanski vodovod, ki jim

ga je razkazal njegov graditelj inž. Smrekar. V naslednjih letih so preiskovali studence pod Gozdnikom in Maličem. Občina je dobila na pomoč dunajskega graditelja vodovodov W. Schwarz. Pod Maličem in Gozdnikom so ugotovili premalo vode. Posrečilo se jim je, da so v Fužinah južno od Vitanja našli odličen Pokličev vrec. Kupili so tudi vrec Brezen. Uporabili so samo Pokličevega. Delo je prevzel Schwartz kot najcenejši ponudnik. Vsota je vendarle presegala pol milijona kron. Precej sta dali država in dežela, mestna občina pa se je morala obvezati, da bo brezplačno dajala vodo državnim, vojaškim in civilnim uradom. Leta 1908 je bil vodovod gotov. Na Miklavškem hribu so napravili rezervoar, katerega kapaciteta je znašala 4000 hl. Graditelj je obetal, da bo vode dovolj za petdeset let, uštel se je pač za dve desetletji.

Ko so zgradili vodovod (1908), je graditelj Schwarz predlagal, naj bi ob tej priliki nepopolno kanalizacijo zamenjali z novo, enotno in združeno z organsko čistilno napravo. Stala bi 420.000 kron.

Mestni stavbni urad je pa vedel, da občina tako velikih stroškov ne zmore in je predlagal dodatno kanalizacijo, ki bi stala 60.000 kron. Razume se, da je občinski odbor sprejel predlog stavbnega urada.

Mestna klavnica je začela obratovati leta 1899 in je bila za svojo dobo zelo moderno podjetje. Imela je svoj pralni stroj in ledenico.

Mestne finance

Od velikih stisk, v katere so pahnile mesto težke gospodarske razmere, ki so jih izzvale vojne v XVIII. in začetku XIX. stoletja, se je mesto polagamo opomoglo. Že sredi XIX. stoletja je bilo iz največjih težav. Lotevalo se je že gradenj, prva desetletja je resda samo obnavljalo stara poslopja za nove potrebe: prezidalo je hišo, naslednico minoritskega samostana, v okrožno sodišče, že prej je preuredilo od Langerja kupljeni plemiški dvorec za novi magistrat, pozneje je adaptiralo bivšo Lassnigovo usnjarno za vojašnico in ji nato nadzidalo še drugo nadstropje za nemški dijaški dom. V nadaljnjih desetletjih je pa že izvrševalo nove gradbene načrte.

Mesto je bilo sicer majhno, imelo je pa veliko zaledje z blizu 200.000 prebivalci, ki so dajali obilo zasluzka celjski trgovini, gostinstvu in obrti. Gospodarstvo je dajalo mestu dovolj sredstev, čeprav davščine niso bile previsoke. Doklade na direktne davke so znašale leta 1867 samo 50 %, leta 1873 so jih znižali na 35 in leta 1884 celo na 32 %.

Bilo pa je seveda še nekaj drugih, izdatnih dajatev. Za sprejem v občinsko zvezo so plačevali izprva 5—10 goldinarjev, izza sprejetja ustreznega deželnega zakona v letu 1881 celo 200 goldinarjev. Leta 1884 so uvedli progresivni davek od hišne najemnine, najemniški krajcar. Od leta 1863 so ljubitelji psov plačevali pasji davek. Mesto je prejemale tudi 15 % doklade od užitnine na meso, vinski in sadni mošt, na pivo, žganje in špirit.

Lep dohodek je donášala mitnina, ki jo je avtonomno mesto začelo pobirati neposredno. Znaten je bil tudi donos sejmskih in tržnih pristojbin,

Celje okoli leta 1865 — pogled z Miklavžkega hriba (po litografiji C. Waageja)

zlasti po letu 1885, ko so izdali nov red za tedenske, letne in živinske sejme.

Veliko je mestu koristila Mestna hranilnica. Že leta 1847 je tedanji dvorni in sodni odvetnik dr. M. F. Foregger predlagal, naj bi jo ustanovili. Leta 1862 je predsednik okrožnega sodišča Jožef Rak stavil isti predlog na seji, ki ji je predsedoval župan Maks Stepischnegg. Hranilnica je začela poslovati 1. januarja 1865. Izprva je gostovala v poslopju mestnega magistrata, leta 1887 si je na sedanjem Titovem trgu pred železniško postajo zgradila nov, mogočen dom, poleg bolnice prvo moderno poslopje v mestu.

Leta 1875 je dala hranilnica mestu prvo subvencijo, celih 10.000 kron. To se je pozneje ponavljalo vsako leto po ugotovitvi čistega dohodka. Hranilnica je bila pravi mestni bankir, ki je vedno imel na razpolago sredstva za potrebe občinskega odbora. Tudi je nastopala v neposrednem gospodarstvu, zlasti v gradnji. Imela je za vodjo zelo spretnega finančnika, trgovca Karla Trauna, člana odbora izza leta 1870, načelnika ravnateljstva izza leta 1892.

Do svetovne vojne je bilo mestno brez dolgov, saj so bile zadolžitve pri Mestni hranilnici samo začasne.

Svetovna vojna je udarila po mestnih financah. Samo za vojna posojila so dali mestni očetje okrog 3.600.000 kron. Ker niso imeli razpoložljivega denarja, so si pomagali z lombardnimi posojili pri mestni hranilnici. Poleg tega so si za druge potrebe, ki jih je nalagala vojska (preskrba ali

aprovizacija, gradnja barak za nastanitev vojske itd.), izposodili pri hranilnici nad 3.000.000 kron. Tako je vojna prinesla mestu dolgov za nad 6.600.000 kron. Vrednost vse mestne posesti (stavbe, zemljišča) je znašala okrog 4.000.000 kron. Tako so pasiva skoraj dvakratno presegala aktiva. Sreča za mesto je bila, da je po vojni vrednost denarja padala, vrednost nepremičnin pa sorazmerno rasla. Navesti bi tudi kazalo, da med vojno na magistratu niso imeli pravega pregleda čez finančno stanje. Zanašali so se na letna poročila Mestne hranilnice. To je knjigovodja Axman po vojni sam priznal svojemu nasledniku, navajajoč, da ni bilo ljudi, ki bi bili zmogli pomnoženo delo.

Prebivalstvo

Mesto je imelo prebivalcev in hiš: leta 1850 — 1677, leta 1869 — 4224, leta 1880 — 5393 (260), leta 1890 — 6264 (319), leta 1900 — 6713 (321), leta 1910 — 7118 (906).

Vidimo torej, da je mesto sicer stalno, toda počasi raslo. Industrija, ki je prihajala zadnja desetletja v deželo, se je nastanjala v okolici, mestu je donášala sicer mnogo dohodkov (okoličani so prinašali vanje denar), ni pa bistveno vplivala na porast prebivalcev.

Ob začetku liberalne dobe je bilo mesto po večini prebivalstva slovensko, čeprav so vodilni ljudje v javnosti uporabljali nemški jezik.

Slovenski kulturni zagon nam to potrjuje. Ob začetku ustavnega življenja se je še ta ali oni za mesto pomemben mož priznaval za Slovence, pozneje pa so ga razni vzroki (gospodarska korist, napredovanje v javni službi, vpliv šole, družabne zveze) pripeljali v nemški tabor. Včasih so se starši priznavali za Slovence, otroci so pa podlegli. Toda proti koncu stoletja se je stanje že spremenilo v slovensko korist. V mestu se je nastanilo nekaj trdne slovenske inteligence. Vodje so bili zlasti odvetniki: dr. Ludovik Filipič, dr. Josip Sernek, dr. Franc Vrečko, dr. Juro Hrašovec, dr. Franjo Karlovšek, dr. Vekoslav Kukovec, dr. Anton Božič, dr. Franjo Kalan. Poleg njih sta že po svojem poklicu imela vpliv notarja Lovro Baš in Jurij Detiček. Pomembno je bilo tudi delo duhovščine in učiteljstva okoliške šole. Izredno mnogo je koristila denarna osamosvojitve, ki so jo Slovenci izvajali s tem, da so na pobudo dr. Jožefa Vošnjaka in pod vodstvom njegovega brata inž. Mihaela Vošnjaka osnovali naprej Celjsko posojilnico, nato Zvezo slovenskih posojilnic, za njo Južnoštajersko hranilnico in končno Zadružno zvezo. Slovenski vodje so vedeli, kako poguben je vpliv nemških obrtnikov in trgovcev na njihove uslužbenice in vajuence, ki so jih lahko potujčevali. Zato so si vztrajno prizadevali, da so se v mestu naseljevali slovenski obrtniki in trgovci. Najmočnejši med njimi je bil rojak iz okolice Kamnika, Peter Majdič, ki je najprej kupil »hrvaški mlin« na Spodnji Hudinji in ga spremenil v izredno veliko podjetje, nato pa je v mestu ustanovil še trgovino Merkur, ki je bila tam, kjer imajo zdaj mariborska Obzorja svojo knjigarno. Pridružili so se: ključavničar Ivan Rebek, steklar Franjo Strupi, tapetnik Ivan Strelec, krojač Jožef Kočevar in čevljar Josip Kolšek, urar Rafko Salmič, trgovci Ivan Ravnikar, Karel Vanič, Rudolf Stermecki, Milan Hočevar, Josip Jagodič in še mnogi drugi.

Učinek se je kazal tudi v vse večjem slovenskem odporu.

Po zadnjem ljudskem štetju leta 1910 so našeli v mestu 2027 Slovencev, 4625 Nemcev, 30 drugih in 237 tujih državljanov. Toda te številke so bile varljive. Iz spisov o štetju, ki jih zdaj ni več, sem pred drugo vojno ugotovil, da so nemške družine svoje uslužbence prijavljale kot Nemce, češ da je v družini nemški občevalni jezik. Gostilničarka italijanskega rodu, ki je imela nad 20 uslužbencev, je vse vpisala kot Nemce. Slovenski živelj so zatirali pod krinko občevalnega jezika.

Andrej Fekonja je imel čisto prav, ko je leta 1897 v Domu in svetu ugotovil, da sestoji celjsko prebivalstvo iz treh plasti: iz trdnih Slovencev, iz ponemčencev (ki so jih tedaj označevali kot »nemčurje«) in iz nemških naseljencev. Zadnjih je bilo v resnici najmanj. V mestu so čedalje bolj govorili slovensko.

Pri tem je bil močan tudi vpliv prebivalcev neposredne okolice, ki se seveda mesta ni izogibala, a je postajala krepka opora narodnim voditeljem v mestu.

Nemci so čutili, da se njihove pozicije slabšajo. Organizacijsko so se skušali okrepiti. Ustanovili so dijaški dom, da je mladina iz vseh kotov Avstrije mogla dajati gimnaziji nemških dijakov.

Pred očmi imam skico mesta iz leta 1908, v kateri je z rdečo barvo označena slovenska posest. Iz nje je razvidno, da je zavzemala vsaj eno tretjino celotne posesti. A v mestu je bilo tudi mnogo ljudi, ki niso bili posestniki.

Tu govorim samo splošno, podrobnosti bodo razvidne iz naslednjih poglavij.

Leta 1882 je nemška »Deutsche Wacht« pisala, da bi morali slovenske Savinjčane izseliti med »Čiče«, Hrvate in Bošnjake. Celo Andreas Gubo navaja v svoji knjigi »Geschichte der Stadt Cilli« (1909) kot vznemirjajoč pojav dejstvo, da prehaja posest v mestu čedalje bolj v slovenske roke. Ko je državni in deželni poslanec dr. Ivan Benkovič zahteval v deželnem zboru, naj bi se za občinske volitve v Celju uvedla splošna volilna pravica, mu je nemški tovariš Evgen Negri odgovoril: »S tem bi se odprla vrata Slovincem.« Nemški pesnik Franc Tiefenbach je v svojih sicer manjvrednih pesmih strupeno napadal Slovence. Tudi Društvo veteranov so Nemci uporabljali za borbo proti Slovincem. Zgodovinski razvoj si je pa kljub težavam utiral pot k demokraciji.

IZGRADNJA MESTA

SIRJENJE ZAZIDANE POVRŠINE, ULICE, REGULACIJSKI POIZKUSI

1848 do 1867

Prva polovica XIX. stoletja je v izgradnji Celja prehodnega značaja. V tem času je bila popravljena škoda, ki jo je povzročil požar leta 1798. Padlo je mestno obzidje, glavna ovira širjenja mesta. Meščani so preboleli

tegobe vojn in se gospodarsko opomogli. To je ugodno vplivalo na mestne finance.

Tako se je ob nastanku nove občine leta 1850 okrepila gradbena dejavnost. Z današnjega stališča gledano je šlo počasi, za tedanjo dobo pa sorazmerno hitro. Vendar je pa Celje zaostajalo za Mariborom, ki je imel ugodnejše prirodne in gospodarske pogoje.

V zvezi s širjenjem mesta je postajalo nujno vprašanje ulic. Bilo je treba napraviti nekaj novih, stare pa urediti.

V starem mestu sta prišli v poštev samo dve ulici. Prva prav v središču. Na mestu vzhodnega trakta bivšega minoritskega samostana in prvotnega prezbiterija minoritske cerkve je Ivan Bočinek dovršil gradnjo velike hiše, ki je imela na vzhodni strani za sosedo Dereanijevo trgovsko hišo. Med obema hišama je bil deloma Bočinekov in deloma Dereanijev vrt. V ozadju je bila Nova ulica, v katero s te strani ni bilo mogoče priti z vozom. V petdesetih letih je občinski odbor po dolgih pogajanjih od Bočinekove in Dereanijeve vdove kupil potreben svet in ulico prodl.

V tistem času je občinski odbor skušal napraviti tudi ulico med Cerkvenim trgov in postajnim poslopjem. V ta namen bi bilo treba podreti nasip, kjer je zdaj Pleteršnikova ulica, odkupiti nekaj vrtov in dobiti pristonek župnijskega urada, da odstopi župnijski vrt. V zadnji točki ni bilo uspeha, niti potem ne, ko je škof Slomšek prosil za dovoljenje, da bi se smela na Jožefovem (Aljaževem) hribu bivša beneficijata hiša povezati s cerkvijo, in je občinski odbor skušal dovoljenje za to spraviti v zvezo z odobritvijo ulice preko župnijskega vrta. Ko to ni šlo, so se zadovoljili z zvezo preko Špitalske (Kocenove) ulice, ki je spričo skromnega prometa vedno zadoščala. Smisel načrta je bil ta, da se Gosposka (Zidanškova) ulica spravi v neposredno zvezo s postajo in spelje vanjo veliki promet.

Tedaj je že tudi na bivšem jarku zahodno nekdanjih Graških vrat nastalo toliko hiš, da je bilo treba zgraditi Ulico ob parku (Vodnikovo ulico). Prva ovira je bila graška mitnica sama. Morali so leta 1851 porušiti njen južni del, naslonjen na jarek. Sosed Čeč je dal svoj vrt, nekaj drugih vrtov so pa odkupili. Ignacij Orožen navaja za leto 1851, da so začeli zasipati rov v Graškem predmestju in proti kolodvoru ter tam staviti hiše. Vendar tedaj sedanje Cankarjeve ulice še niso napravili. Pač pa so začeli graditi ulico na drugi strani, od Savinjskega mostu proti postaji, sedanjo Čuprijsko ulico. Tam je že stalo nekaj hiš, a odkupiti je bilo treba nekaj zemljišč. Rečemo torej lahko, da so v petdesetih letih začeli graditi tako imenovano Krožno ulico (Ringstrasse) in njeno nadaljevanje Ulico ob jarku (Grabengasse), torej sedanjo Čuprijsko (ulico), Cankarjevo in Vodnikovo ulico. Odkar so bili prodali obzidje in jarke, je preteklo več kot 65 let. Mestnim očetom je lebdel pred očmi primer Dunaja, kjer so okrog leta 1850 začeli okrog starega mesta graditi mogočni »Ring«. V Celju so morali biti bolj skromni. Pravi Ring ob bivšem obzidju je bilo mogoče napraviti samo na severni strani, na vzhodu se je bilo treba bivšemu obzidju oddaljiti, na zahodu bi bili morali iti v staro mesto, na jugu pa na Savinjsko obrežje.

V začetku šestdesetih let so se začeli brigati tudi za kakovost ulic, ki so dotlej bile navadne ceste, zdaj blatne, zdaj prašne. Že od nekdanjih ulic niso bile enakomerno široke. Graditelji hiš niso mnogo gledali na linijo in so zdaj stavljali hiše v ulice, zdaj so se od njih odmikali. V šestdesetih letih so na primer Wagnerju v Ulici novih vrat dovolili graditi samo pod pogojem, da se odmakne od ulice. A z Jelencem v Poštni ulici, ki je k svoji hiši prikupil še Werlovo, so imeli mučna pogajanja in so ga šele s plačilom znatne vsote pripravili do tega, da je hišo, ki jo je na novo gradil, pomaknil proti vrtu. Tam je bila poprej Poštna ulica (Trg V. kongresa) zelo ozka in nelepa.

V začetku šestdesetih let so začeli ulice makadamirati, napravljati jim trdno osnovo, sestoječo iz debelega kamenja, na katerega je prišlo drobno. Dotlej je bil redkeje kak pločnik.

Leta 1862 je občinski svet sklenil, da pločniki morajo biti in da jih dajo napraviti ali plačajo sami lastniki hiš. Od začetka so zanje uporabljali plošče, ki so jih lomili v mestnem gozdu. Tedaj so tudi začeli tlakovati glavne ulice z granitnimi kockami, ki so jih dobivali iz Oplotnice in iz Mislinje. Delo je šlo počasi izpod rok, ker ni bilo za to vedno dovolj denarja. Izprva je polagal pločnike in delal tlak kamnosek Valentin Hofer, kasneje so pa prevzemali delo italijanski mojstri.

Že tedaj so mislili na okleščeno okroglo kamenje iz Savinje, vendar so ga začeli na veliko uporabljati šele pozneje.

V zvezi s cestami je bilo treba misliti tudi na Savinjo in most preko nje. Četudi je reka večkrat delala težke neprilike, za smotno regulacijo čas ni dozorel. Toda brez zanesljivega mostu ni šlo. V petdesetih letih so mislili na most z zidanimi podporniki in zdravnik dr. Eis je moral zanj napraviti proračun. Mislili so tudi na to, da bi ga zgradili poleg železniškega, nekako tam, kjer je leta 1956 nastal nov betonski most. Toda zaradi pomanjkanja denarja so leta 1854 zgradili nov lesen most na starem mestu.

Pač pa so sila zaostajali z izgradnjo novih kanalov. Še v starem mestu je šlo počasi, nove, na pol zgrajene ulice so pa čakale nanje desetletja.

Mesto so zdaj tudi razsvetljevali, čeprav so bile stalne pritožbe zaradi slabih luči. Do leta 1862 so uporabljali za razsvetljavo repno, potem pa sončnično olje, o katerem so trdili, da je boljše in cenejše.

Leta 1867 so skušali urediti čiščenje ulic. Občinski odbor je sklenil, da mora vsak lastnik hiše ali hišnik dvakrat tedensko, v sredo in soboto, pred svojo hišo očistiti ulico ali trg do sredine. Straniščnina se je tedaj odvažala še zasebno, glede tega so odredili, da jo je treba spravljati iz mesta ponoči v zaprtih posodah.

1867 do 1918

Interes za pravilnejšo izgradnjo mesta je stalno rasel. Leta 1857 je dobil tudi zakonito podlago v štajerskem deželnem stavbnem redu za mesta in trge, ki je veljal še preko propada dvojne monarhije, njemu se je pridružil občini štajerski stavbni red. Posebno vneti so postali mestni očetje potem, ko so po letu 1867 predstavljali avtonomno občino, podrejeno v po-

slih lastnega delokroga deželnemu odboru, v poslih prenesenega delokroga pa deželni namestniki.

Ze leta 1866 so v občinskem odboru sklenili, da naroče izdelavo mestnega razširitvenega in regulacijskega načrta. Sli so preko predloga slovenskega odbornika Jožefa Pečnaka, ki je predlagal, naj bi delo razpisali in premirali tri najboljše izdelke; obrnili so se na stavbni urad pri okraju, obljubljač za gotov izdelek 240 goldinarjev. Delo je prevzel stavbni adjunkt inženir Viljem Hallada. Ko je bil po preteku enega leta gotov in je izdelek predložil ter nekoliko pozneje prosil za honorar, so mu odgovorili, da mora počakati, dokler izdelka ne pregledajo strokovnjaki. Stvar se je močno zavlekla. Bili so potrebni popravki. Načrt je bil definitivno gotov šele leta 1872. Bil je narisana v merilu 1 : 2880.

Ze pred popolno izvršitvijo tega dela so na seji leta 1871 sprejeli prvi mestni razširitveni in regulacijski načrt. Kot poročevalec je na seji občinskega odbora nastopil odbornik Anton Schuh. V načrtu so določili potek na novo projektiranih in regulacijsko linijo starih in novih ulic, predpisali so, da je pri podelitvi gradbenih dovoljenj treba upoštevati to linijo in naj se sklepi o razširitvenem in regulacijskem načrtu vrišejo v posebni mestni načrt, ki je še bil v izdelavi.

Sklepe so takoj začeli izvajati, ne samo pri novih ulicah, ampak tudi v starem mestu.

Znatno so ožile ulice starega mesta klopce, ki so bile pred mnogimi hišami in so na njih prebivalci zvečer posedali ter pretresali novice. Te klopce so leta 1873 odstranili in s tem odpravili nekaj stare idile.

Nove ulice, na katere se je nanašal razširitveni in regulacijski načrt iz leta 1871, so bile zlasti tiste, ki naj bi tvorile »Ring«. Med njimi sta že bili zasnovani samo Nova ulica in Ulica ob jarku, tj. sedanja Čuprijska ulica in Vodnikova ulica. Zvezo med njima in starimi ulicami bi še bilo treba napraviti.

Vendar razširitveni in regulacijski načrt iz leta 1871 ni bil dokončen, že leta 1875 so ga izpopolnili. Ker je bila gradbena dejavnost precej živahna, je bilo treba stalno posegati tudi v oblikovanje drugih ulic: Samostanske (Linhartove), Gledališke, Šolske (Ulice na okopih), Špitalske (Kocenovne). Zaradi regulacije ulic in posega v izgradnjo, je mesto kupovalo tudi zemljišča. Omenil sem že težkoče z usnjarjem Jelencem, ki je dobil odškodnino, da se je umaknil. Njegov sosed dr. Schurbi, ki je gradil hišo, kjer je zdaj Narodna banka, je storil to brez odškodnine.

Vzporedno so izvrševali tudi druge ukrepe. V notranjem mestu so dopolnjevali še neizgrajeni kanalizacijski sistem in nadalje tlakovali, v večji meri uporabljajoč okleščene kamne iz Savinje, ki so bili cenejši. Mestoma so pa tudi kombinirali. Leta 1871 so izdali dopolnilno odredbo glede pločnikov. Kdor zgradi hišo, mora napraviti tudi pločnik. Leta 1872 je neka dunajska družba ustanovila plinarno. Naslednje leto jo je prevzela Mestna hranilnica, ki jo je leta 1896 izročila mestni občini. Njen glavni vodja je bil mestni inženir. Plin so rabili v glavnem za razsvetljavo, toda po nekaterih ulicah so svetile do konca navadne svetilke, v katerih je pa zdaj gorle petrolej. Uredili so tudi vprašanje greznic in odvoza fekalij. Odvoz je

mesto dajalo v najem. Uredili so sistem zaprtih posod in pump. Ponekod so namesto greznic uporabljali sode, ki jih je bilo treba često odvažati.

Leta 1882 je občinski odbor izdal nov, definitivni regulacijski načrt. A tudi tega je bilo treba dopoljevati, kajti mesto se je širilo, zlasti v severni smeri. Tam si je mesto pridobilo precej zemljišč, deloma jih je poklonila gospa Karolina Wokaun in deloma jih je kupilo. Tako je nastal nov Wokaunov trg, ki je zavzemal vzhodni del sedanjega Šlandrovega trga, medtem ko je bila sredi zahodnega dela vojna bolnica, stara zgradba iz početka stoletja. Wokaunov trg je bil izhodišče za novo ulico, ki ji je nazakala smer leta 1884 zgrajena šemalska vojašnica (poznejši stari Zdravstveni dom). V čast Karolini Wokaunovi ji je občinski odbor dal ime Karolinina ulica (sedanja Gregorčičeva ulica). Na Karolinino so naslonili Hermanovo (sedanja Miklošičevo) in Gizelino ulico (prejšnjo Lanovško cesto, sedanjo Ipavčevo ulico).

Konec osemdesetih let so nadaljevali s kanalizacijo, prešli so na Graško (in Dunajsko), Vrtno in Krožno ulico ter na Ulico ob jarku. Kakor se vidi, so v tem precej zaostajali za izgradnjo. Delali pa so že na osnovi točne nivelizacije, ki jo je izvršil mestni inženir. Na južni strani mesta so iz Nove ulice zgradili kanal v Savinjo. Leto 1890 pomeni v kanalizaciji mesta nekako prelomnico, dotlej so kanale zidali, tedaj so jih začeli sestavljati iz betonskih cevi.

Okrog leta 1890 je že stala vogalna hiša pred Savinjskim mostom in mislili so tudi na izgradnjo obale, vendar so to misel opustili in izvedbo preložili na čas, ko bo izvršena regulacija Savinje na območju mesta. Za to regulacijo se je občinski odbor živahno zavzemal, kajti odkar je bila urejena struga reke med Prihovo in Levcem, se je nevarnost za Celje v veliki meri povečala.

V tej dobi so bile hude povodnji 1868, 1870, 1876 (dvakrat v maju), 1878 (v septembru), 1879 (v maju in oktobru), 1881 (ko je odneslo levški most), 1886, 1887, 1888, 1894, 1895, 1899, 1900, 1901, 1906, 1910.

Že v prvih letih regulacijskih del v Savinjski dolini je inženir Hallada izdelal načrt za regulacijo Savinje med Celjem in Tremarjem. Oktobra 1880 je bila konkurenčna razprava, vendar je delo zastajalo. Ko so bila dela nad Celjem končana, je prišel znova na dnevni red odsek Celje—Tremarje. Podrobne regulacijske načrte so izdelovali pri deželnem stavbnem uradu v Gradcu. Mislili so na poglobitev struge. Okrajni inženir Butta je prišel na misel, da bi bilo treba v prvi vrsti presekat ovinek pod Celjem in predstaviti železnico na levi breg reke. Na tej osnovi so projekte v Gradcu predelali, sestavili so že tudi razdelilnik stroškov, vendar je vojna izvedbo del preprečila.

Da bi mesto le nekako zavarovali, so naročili privatnemu inženirju Nadeniczku, naj izdela načrt dveh visokih nasipov, ki bi bila na eni kakor na drugi strani reke. Nadeniczek je nalogo izvedel nerodno. Nasip na levem bregu naj bi ob mestu šel skoraj do postaje, na desnem bregu bi se pa začel ob mostu in bi zavaroval park. Iz tega ni bilo nič. Nato je Olepševalno društvo z odobritvijo občinskega odbora nekoliko dvignilo pot skozi drevored v parku.

Celje po letu 1905

Leta 1880 so po dolgih razpravah premestili pokopališče od sv. Maksimilijana na Sevce nad Čretom. Bile so težkoče še potem. Ljudje se niso mogli sprijazniti z mislijo, da bi mrtve svojce takoj po smrti spravljali v mrtvašnico, a na pokopališču je bila voda in treba je bilo kopati osuševalne jarke. Tudi pogrebni stroški so narasli. Deset let pozneje so morali tudi evangeličani opustiti svoje pokopališče ob Koprivnici pri sv. Andreju in sprejeti oddelek na mestnem pokopališču. Slovenski okoličani so si na Golovcu napravili svoje pokopališče.

Dne 1. februarja 1889 je občinski odbor sprejel tretji regulacijski načrt, ki je zajel vse mesto. Težišče je pa vendarle padlo na severni del, na svet med Karolinino ulico in Gizelino bolnico, ki je leta 1887 v ozadju starega dobila novo, za tedanje dobo moderno poslopje. Od Karolinine ulice so potegnili vzporedno z Gizelino dve ulici, prvo so usmerili proti središču bolnice, drugo pa od mesta, kjer se sedaj začinja Kersnikova ulica; na vmesnem svetu so s parceliranjem dobili 22 stavbnih parcel. Vendar bi bilo zemljišča treba odkupiti, bila so last Kresnika, Herzmanna, Wokauna in Kupljena.

Proti temu sklepu se je pa dvignilo vse obrtništvo. V svojih pritožbah navajajo posamezne zadruge, da ta svet ni za vile, bolnica in vojašnica sta blizu, v vilah pa mora biti mir. Tudi zveza med Ljubljansko in Graško cesto poteka tod. Tu ljudje ne bodo hoteli zidati, trpela bo gradbena dejavnost in obrtniki bodo ob zaslužek. Sem spada ulica z delavnicami.

Obrtniki so v glavnem uspeli. Svet se v celoti res ni zazidal, nastalo je samo nekaj stanovanjskih hiš ob Ipavčevi in Karolinini ulici.

Tedaj sta bili naznačeni tudi dve drugi ulici: Meščanska (poznejša Schillerjeva, sedanja Kocbekova) in Poljska (sedanja Levstikova), vendar še nista bili izdelani in ju je s Karolinino ulico vezala samo izhojena pot.

Glede severnega dela mesta določa regulacijski načrt sklenjen sistem izgradnje, glede zahodnega in severozahodnega dela pa samo, naj se zazida odprto, po kotažnem sistemu.

Leta 1889 je občinski odbor sprejel še več pomembnih sklepov, ki so bili v zvezi z regulacijo: voda s streh se mora po žlebovih odvajati v zemljo, v notranjem mestu se smejo graditi samo hiše, ki imajo najmanj eno nadstropje, hišne številke se spremenijo in uredijo po ulicah in trgih. Nekatere ulice dobe nova imena. Poštna ulica se imenuje poslej Rotovška, Dunajska ulica se priključi Graški, Grajski trg dobi ime Jožefovega trga.

V osemdesetih in devetdesetih letih so bili občinski odbor in meščani zelo zavzeti za lepoto mesta. Mnoge hiše so prezidali in so jim dodali prvo oziroma drugo nadstropje. Hišam so dajali nove, nakičene fasade, ustrezajoče duhu tedanje secesionistične arhitekture v habsburški monarhiji. To okraševanje so smatrali za tako važno, da si je občinski odbor pridržal sklepanje o njem, odobral ali odklanjal je fasade na predlog posebne komisije, ki jo je vodil sam župan.

Da bi poživili gradbeno dejavnost, je občinski odbor oprostil nove stavbe za 12 let mestnih davščin, podoben odpust je priznavala tudi država. Sprva je odbor odpuščal tudi mitnino za gradbeni material, kasneje pa se je omejil na polovico.

Cedalje bolj so vse tiste, ki so bili zavzeti za lepoto in čistočo mesta, bodli v oči svinjaki, dediščina minulih časov. Leta 1895 je občinski svet sklenil, da je treba svinjake v mestu pregledati, novi se pa ne smejo več dovoljevati.

V devetdesetih letih se je obrnila stavbena pozornost meščanov tudi v zahodno smer, na ozemlje med Savinjo in državno Ljubljansko cesto, ki so ga že sto let poprej imenovali Otok, ker ga je ob večjih povodnjih poplavljal voda. Že leta 1891 poroča celjski nemški list o govoricu, da hoče neki dunajski konzorcij na Otoku zgraditi vilsko četrt. Iz tega ni bilo nič. Pač pa se je tega lotil Jožef Pallos in gradil na svojem. Ob povodnji 27. in 28. oktobra 1895 sta že gledali iz vode dve njegovi hiši. V naslednjih petih letih je Pallos sezidal še tri hiše, ki jih je prodal. Leta 1901 sta dobila dovoljenje za parceliranje na Otoku Traun & Stiger in malo pozneje tudi Rakusch. V prvih letih XX. stoletja je bil prvi del Otoka zazidan.

Leta 1893 je mestni odbor sklenil, naj bi se ob Ljubljanski mitnici v smeri od Ljubljanske ceste odcepila ulica na Otok. Vendar sklepa niso izvršili. Anton Skoberne, lastnik »Zamorca«, je moral plačati 200 goldinarjev globe, ker je kot depandanso svojega gostinskega podjetja sezidal poslopje, v katerem je zdaj kino Dom, in obljubiti je moral, da ne bo nasprotoval, če bodo mimo stavbe speljali ulico. Že leta 1895 so se na Pallosov predlog odločili, da kot glavni pristop na Otok preko Sušnice med Sernecem in vojno bolnico podaljšajo Karolinino ulico, ki naj navpično zadene Savinjsko nabrežje, ki so ga nameravali podaljšati mimo brvi preko Savinje, zgrajene leta 1871, ob reki navzgor.

Dne 7. junija 1901 je občinski odbor sprejel sklep glede zazidave Otoka. Sklep obsega osemnajst točk:

1. Vsaka ulica na Otoku mora biti široka 12 m.
2. Vse hiše ob teh ulicah morajo imeti vrtove, na ulični strani široke vsaj 5 m.
3. Graditi se smejo samo hiše v slogu vil.
4. Od hiše do hiše mora biti vsaj 6 m.
5. V sklenjeni vrsti se smeta zgraditi največ dva objekta, ki morata imeti skupno fasado in sta lahko največ 22 m dolga.
6. Pred vsakim objektom mora biti čeden železni ali iz ostruženih deščic narejen plot, stoječ na 1 m visokem zidanem temelju, ni pa dovoljen polni zid.
7. Pločniki, za katere je potrebna posebna odobritev, morajo biti 2 m široki, posuti s peskom in obrobljeni z granitnimi ali betonskimi kamni ter jih je treba napraviti takrat kot hišo.
8. Iz stavb sme po podzemeljskem potu prihajati na ulico samo strešna in meteorna voda.
9. Dokler ne bo kanalov, naj bodo pri hišah popolnoma zaprte greznice za umazano in odpadno vodo.
10. Vse ceste morajo imeti drevorede.
11. Pred glavnim zidom so lahko rizaliti, smejo pa zavzemati samo 0,6 m, tako da se zaradi njih zoži vrt na 4,4 m.
12. Pri popolnoma v švicarskem stilu zgrajenih hišah morajo biti leseni arhitekturni deli prepleškani z barvo, ki jih dela varne pred ognjem.
13. Utice v vrtnem delu med hišo in ulico so prepovedane, ker zapirajo pogled.
14. Vse hiše morajo imeti zidana, popolnoma zaprta smetišča.
15. Podstrešna stanovanja so dovoljena, toda biti morajo varna pred ognjem in imeti stopnišče na dvorišče.
16. Kleti morajo segati 1 m globoko pod raven ulic.
17. Po stavbnem redu za Štajersko so pritlične stavbe dovoljene samo, ako imajo poleg treh sob še kuhinjo, stranišče in pritikline, sicer morajo biti objekti ob ulici nadstropni.
18. Tudi gospodarska poslopja morajo biti okusno zgrajena.

Na celotnem parceliranem svetu je bilo 25 stavbišč, ki so bila dovolj velika, da je občinski odbor lahko sklenil, naj dajo njihovi imetniki brezplačne pasove, potrebne za zgraditev ulic.

Na naslednji seji je občinski odbor sprejel sklep glede cest. K stavbiščem naj bi vodile štiri ceste, dve podolžni in dve poprečni. Poslednji dve naj bi vezali bodočo obrežno cesto ob Savinji z Ljubljansko cesto. Ta cestna mreža bo delila celotni kompleks v šest stavbnih blokov, ki bi dali 25 stavbišč s 16 do 23 metrov normalne temeljne širine, 44 do 62 metrov globine in nad 300 kvadratnih sežnjev, to je 1079 kv. metrov površine.

Most preko Sušnice na Otok so napravili šele leta 1903 in tudi na kanalizacijo in plinsko razsvetljavo so morali Otočani dolgo čakati.

Zgradba evangelijske cerkve z župniščem sredi nekakega parka in vrta (1905) ter nove gimnazije (1914) je nekoliko spremenila prvotni načrt, čeprav so se v obeh primerih morali držati linije.

Leta 1908 so dali ulicam na Otoku imena. Nadaljevanje Karolinine ceste v smeri proti Savinji je dobilo ime Rakuscheva ulica. Njej vzporedno ulico so krstili kot Ulico Gabriela Seidla, Podolžno, vzporedno z bodočim nabrežjem potekajočo ulico, so označili kot Luthrovo.

Načela, ki so jih uveljavljali pri izgradnji Otoka, je občinski odbor potem še večkrat uporabil.

V istem času ko za Otok so se vneli tudi za stavbišča na bivšem Cilenškovem, poznejšem Higerpergerjevem in nato občinskem posestvu v Liscah onstran Seidlovega studenca. Tam je leta 1891 nastala prva vila v angleškem kotažnem slogu, za naslednice je bil določen švicarski slog. Vendar so ulico pod gozdom zazidali šele v dobi stare Jugoslavije.

Regulacijski načrti iz leta 1871, 1882 in 1889 so sicer zajemali vse mesto, vendar niso bili popolni, kajti omejevali so se na zgolj površinsko določitev stavbišč in ulic, niso se pa opirali na višino, ki je bila nujna zaradi kanalizacije, brez katere ni mogel dolgo ostati noben mestni del. Glede na to je občinski odbor leta 1897 razpisal natečaj za izvedbo horizontalnih in višinskih meritev celotnega mestnega teritorija ter napravo ustreznih map. Dokler to delo ne bo gotovo, tak je bil dodatni sklep, bo občinski odbor, ne glede na že določene gradbene okoliše, dajal gradbena dovoljenja za vsak objekt posebej. Delo je prevzel dunajski oblastveno pooblaščen inž. Viktor pl. Thomka in ga je izvršil v letih 1898 do 1900. Na terenu je delal prvi dve leti. Pri meritvah se je opiral na točke: Sv. Ano, Lipovec, Sv. Kunigundo in opatijsko cerkev sv. Danijela, ki so veljale kot deželne koordinate, in je kote izravnaval po metodi najmanjših kvadratov. Rezultat njegovega dela so profili vseh celjskih ulic z navedbo višine na približno vsakih 10 m. Za dolžino je uporabil merila 1 : 500, za višino pa 1 : 50. Obširnemu elaboratu je dodal seznam vseh celjskih hiš z navedbo posestnikov, starih in novih števil — brez dvoma važen pripomoček za zgodovinske ugotovitve. V celoti je Thomka premeril okrog 160 ha, izpustil je samo pozneje mestu priključena dela: park in Zimovo klavnico. Za svoje delo je dobil 5200 goldinarjev. Omenjeno bodi tudi, da je načrt za zazidavo Otoka njegovo delo. Na njegovo željo so za shranjevanje elaborata napravili posebno omaro (ki je danes ni več).

Ko je bilo Thomkovo delo popolnoma dovršeno, je občinski odbor dne 17. oktobra 1902 v smislu štajerskega stavbnega reda za mesta in trge izdal razglas, s katerim je določil stavbne načrte in širino posameznih ulic (pri tem je deloma dopolnil in deloma razširil določbe za posamezne ulice, ki jih je bil izdal ob primernih prilikah):

1. Za Savinjsko ulico s Cerkvenega trga poleg gimnazije do mostu — 10 metrov.
2. Za Savinjsko obrežno cesto od Franc Jožefovega nabrežja do mestne meje (ki pa je ostala samo projektirana) — 12 metrov.
3. Za ulico preko kaplanije, ki bi vezala Savinjsko nabrežno cesto z Glavnim trgom in Graško cesto (je pa ostala samo projektirana) — 12 m.

Glavni (sedanji Tomšičev) trg v Celju leta 1903

4. Za Graško cesto (sedanjo Stanetovo ulico) od vogla Rotovške (sedanje Prešernove) ulice do mosta čez Koprivnico — 12,5 metrov.

5. Za Krožno cesto (sedanjo Cankarjevo ulico) od vogla Graške ceste do železniškega nadvoza — 14 metrov.

6. Za Rotovško (sedanjo Prešernovo) ulico od vogla Graške ceste do Samostanske ulice (uličnega dohoda na sedanjo tržnico) — 12 metrov.

7. Za Kovaško (sedanjo Lilekovo in Gubčevo ulico) od Graške ceste do stika s Kolodvorsko ulico — 8 metrov.

Vsi stavbni objekti v teh ulicah (trgih), ki segajo preko določene regulacijske črte, so pod stavbno prepovedjo in so na njih stavbne spremembe, ki zadevajo novo ulično črto, prepovedane.

V skladu s predpisi je bil ta načrt 14 dni nabit na magistratni deski. Praktične rešitve, tudi v širšem smislu, so se vedno znova javljale. Potrebne so bile tudi revizije prejšnjih določb. Tako je občinski odbor 1. februarja 1906 soglasno sprejel sklep, s katerim je ovrgel določbe regulacijskega načrta iz leta 1889 glede zazidave severnega dela mesta.

Namesto dveh ulic, ki naj bi vezali bolnico s Karolinino ulico, je sprejel samo eno, ki naj bi potekala od vzhodnega vogla stare bolnice do Karolinine ulice in preko nje tako, da bi sekala na dvoje šemalsko vojašnico in se končala na stikališču Ulice ob jarku s Schillerjevo ulico (sedanje Vodnikove ulice s Kocbekovo). Na ta način bi se pomnožilo število stavbnih parcel med bolnico in Karolinino ulico od 22 na 28 in tudi med

Karolinino ulico in Ulico ob jarku bi se precej pridobilo, medtem ko bi se šemalska vojašnica razdelila v dve ločeni hiši. Schillerjeva (sedanja Kocbekova) ulica je bila tedaj že podaljšana do Karolinine in Poljske (sedanje Levstikove) ulice.

Vendar projektirana ulica od bolnice do stikališča Ulice ob jarku in Schillerjeve ulice ni posebno trdno stala. Ko so naslednje leto šolske sestre in okoliška občina prosile za dovoljenje, da smejo zgraditi dvoriščno poslopje (sedanji Kajuhov dijaški dom), je občinski odbor prošnjo zavrnil, na kar so se pritožile na deželni zbor. Pritožbo je sestavil dr. Juro Hrašovec in je v njej izpodbijal potek projektirane ulice (ki bi poševno sekala tako Karolinino kakor tudi Ulico ob jarku) in pravnomočnost sklepa, češ: V tako važnih stvareh se ne postopa na tako preprost način: skleni in nabij na zid. Tudi javnost mora izreči svojo besedo.

Leta 1905 je mesto zgradilo poslopje za dekliško osnovno in meščansko šolo. S tem sta Ulica ob jarku in Schillerjeva ulica (sedanja Vodnikova in Kocbekova ulica) dobili pomembno prostorno izpopolnitev.

V zvezi s pripravami za gradnjo šole so leta 1904 za Schillerjevo ulico izdali nekatere posebne gradbene predpise: Višina hiše do najvišjega venčnega zidka naj praviloma ne presega 15 metrov, pod najvišjega nadstropja naj ne bo preko 10 metrov nad cestno ravnijo, pri čemer je upoštevati padajoči teren.

V zvezi s to šolo so mislili tudi na predor Samostanske ulice na Ulico ob jarku, češ da bi imeli otroci lažji dostop do šole. K temu je občinski odbor navajal tudi načrt okrožnega sodišča, ki je nameravalo graditi sodno palačo na mestu dotedanjega sodnega poslopja (stoječega na mestu prejšnjega samostana) z glavno fronto na Vodnjaško ulico (sedanji del Linhartove ulice — ob tržnici). Ta nekoliko nerodni načrt mestnim očetom ni bil všeč, poleg predora na Ulico ob jarku so mislili tudi na razširitev izhoda na Graško ulico s tem, da bi kupili Ravnikarjevo in Vošnjakovo. Toda ostalo je samo pri načrtih.

Pač pa so uspeli pri Kovaški ulici. Ta tedaj še ni imela zveze s Krožno (sedanje Cankarjevo) ulico. Kjer je zdaj ta zveza, sta bili tedaj Balantova (Wallantova) hiša z gostilno »Pri zlatem levu« in Stadlerjeva hiša. Mestna hranilnica in mestna občina sta kupili obe hiši, krili sta zazidali, na sredi pa pustili odprtino za ulico. Ob tej priliki so tistemu delu Kovaške ulice, ki se obrne proti sedanji »Evropi«, dali ime Ulica Karla Trauna (sedanja Gubčeva ulica). Občinski odbor je mislil tudi na zvezo Vrtno (sedanje Aškerčeve) ulice z glavno cesto. Toda opat ni privolil v odstop bivšega pokopališča pri sv. Maksimilijanu in župnijske njive v soseščini.

Zadnja leta pred vojno je bilo še nekaj gradbenih načrtov, ki so jih deloma izvedli, videti je, da se je življenje začelo potencirati.

Na vrsto je prišlo tudi jedro Dolgega polja. Leta 1911 je na Wokau novem svetu na vzhodnem koncu Karolinine ulice nastalo moderno poslopje za deško osnovno in meščansko šolo (sedanje II. osnovno šolo in pedagoški šolski center). Severno od nje je nastajala vrsta vil. Za njihovo izgradnjo je občinski odbor leta 1907 izdal več predpisov, ki se docela uje-

majo z otoškimi, samo za vrtove ob ulici določa manjšo širino. Te predpise je 29. marca 1912 obnovil. Novi ulici so dali ime Jahnova ulica. Pripadal ji je sprva tudi nekoliko zahodnejše ležeči del ob železnici. Ta del so kmalu preimenovali v ulico Hugona Wolfa.

S to gradbeno dejavnostjo je težko spraviti v sklad predpis, da je za zgraditev trinadstropnih poslopij v središču mesta potrebna posebna odobritev občinskega odbora (1904). Določno obliko je dobil ta sklep na seji občinskega odbora dne 16. marca 1906. Tedaj so se občinski očetje domenili, da so trinadstropne hiše dovoljene samo pod dvema pogojema: 1. Višina objekta od povprečne ulične ravni do strehe mora znašati najmanj 1,25 širine priležne ulice. 2. Dvorišče mora zavzemati vsaj 25 % zazidane površine. Slovenci so upravičeno domnevali, da je občina s tem sklepom hotela nagajati, da bi delali težave Celjski posojilnici, ki se je tedaj pripravljala, da na voglu med sedanjo Stanetovo in Cankarjevo ulico zgradi (če ne upoštevamo vogalne hiše na zahodni strani Tomšičevega trga) prvo trinadstropno hišo v Celju. Celjska posojilnica je sicer uspela, toda šele leta 1908 z rekurzom na deželni odbor. Mestni odbor je delal ovire tudi Karlu Banu, ki je parceliral svoj svet med tako imenovanim mestnim mlinom in vojašnico v Gaberju. Izdal je zanj predpise, docela podobne otoškim, čeprav je bil tu drugačen položaj. Ban je šel z rekurzi do najvišjega sodnega dvora in je uspel (1911). Mestni odbor je moral prilagoditi svojo odločbo legi parcelacijskega sveta.

Omenili bi tudi to, da so tlakovali ulice še naprej na star način. V Novi ulici so poskusili s terom, pa je poizkus slabo uspel. Leta 1900 so trg pred postajo izločili iz sosednih ulic in ga poimenovali po tedaj umrlem državniku Bismarcku, ki je postal idol vsenemških političnih teženj. V sodelovanju z Južno železnico so trg tudi uredili. Z graditvijo Nemškega doma so ga izpopolnili z vsiljivo pompozno in v bistvu nelepo stavbo, ki kvarno vpliva na v plemenitem slogu zgrajeno, na drugi strani ceste stoječo Mestno hranilnico.

Nastala je prva svetovna vojna in zavrla gradnjo. Ob Spodnjem Lannovžu so postavili samo nekaj barak, ki so s kanalizacijo pripravile teren za povojne gradnje.

Obrtniki — graditelji

Število gradbenih mojstrov se je pomnožilo: Anton Dimec, Jožef Higersperger, Franc Grein, Alojzij Kaiser, Mihael Werndl, Rudolf Exner, inženirji Vladimir Walter, Ladislav Roth in Maks Lindauer ter Ferdinand Golgranc (zaveden Slovenec). Izmed tujih mojstrov so delali v Celju največ Gradčan Jožef Bullman, Dunajčan Dietrich Dickstein in Mariborčan Anton Črniček.

Tesarski mojstri: Anton Dimec, Jurij Stepinšek in Vinko Kukovec. Kamnoseki: Valentin Hofmann, Jožef Weber, Ivan Kullich in Vinko Čamernik. Kiparji: Ignacij Oblak (oče slavista Vatroslava), Jožef Sumrek (do 1914), Miloš Hohnjec (izza januarja 1918).

Investitorji

Glavni investitorji so bili privatniki. Večinoma so delali za svoje potrebe, gradili so nove hiše in obnavljali ter razširjali stare, zlasti veliko skrb so posvečali zgraditvi novih fasad. Poleg manjših hiš so gradili tudi večje, ki so bile deloma namenjene tudi za oddajo, ekonomska je bila namreč najemnina tako za poslovne prostore kakor za stanovanja.

Med privatniki je bilo tudi nekaj velikih investitorjev, ki so zgradili več deloma zelo velikih stavb. Taki investitorji so bili: Karel Endres, poštar (ki je gradil v Ulici na jarku), Jožef Weber (ki je zgradil tri velike hiše na Savinjskem nabrežju), Ivan Pauser in žena Julija (ki sta zgradila dve veliki in dve manjši hiši v Cankarjevi ulici; zadnji dve delni prednici Železnega dvora), Ivan Žimnjak (ki je zgradil veliko vogelno hišo med Aškerčevo in Cankarjevo ulico ter dve veliki hiši ob sedanji tržnici v Linhartovi ulici) in Jožef Pallos (ki je gradil prve vile na Otoku).

Med neprivatnimi investitorji je bila na prvem mestu mestna občina. Izprva je razširjala in prirejala stare stavbe za potrebe svoje lastne in državne uprave, za vojsko in za šolstvo, klavnico in vodovod. Šele konec XIX. in v početku XX. stoletja je gradila nove stavbe: za vojsko domobransko vojašnico in avgmentacijsko skladišče, za davkarijo in revirni rudarski urad veliko hišo, za šolstvo dve veliki zgradbi. Dežela je zgradila novo bolnico, država pa samo poštno poslopje.

Velik investitor je bila tudi Mestna hranilnica. Razen palače z upravnimi prostori je v Cankarjevi ulici zgradila tri velike hiše. Za njo ni mnogo zaostajala Celjska posojilnica, zgradila je Narodni dom, veliko hišo na voglu Stanetove in Cankarjeve ulice ter drugo v Kocbekovi ulici.

Proti koncu dobe se pojavljajo med investitorji tri zadruge.

Prva je bilo Stavbeno društvo, ki se je ustanovilo leta 1903 in si je nadelo nalogo, da ob Ljubljanski cesti sezida več večjih hiš. Občinski odbor je odobril delovanje in je za stavbe izdal predpise, podobne tistim, ki jih je bil sprejel glede izgradnje Otoka. Društvo je zgradilo dve hiši, nato se je pa zaradi nesloge razšlo.

Uspešnejše je bilo delo Občekoristne stavbne in stanovanjske zadruge, ki je ob železnici na Dolgem polju dobila od mesta poceni stavbišča, na katerih je zgradila več hiš.

Obema zadrugama so bili mestni očetje naklonjeni. Niso pa imeli radi delavske gradbene zadruge, ki so jo osnovali po prizadevanju in s pomočjo dr. Dečka ter je v Gaberju blizu tovarn zgradila mnogo individualnih delavskih hišic, s čimer je okrepila slovenski živelj, ki je bil pod hudim pritiskom nemškega kapitala.

Gradbeni material

Okolica mesta je nudila apnenec. Mnogo so uporabljali tudi peščenec, dobivali so ga deloma iz Aflenza na Zgornjem Štajerskem, a tudi iz domačih kamnolomov: od Sv. Rozalije pri Blagovni, iz štorske okolice. Iz Paške vasi je prihajal neki zeleni kamen. Opeko je v čedalje večji meri

izdelovala opekarna na Sp. Hudinji, ki je bila večinoma v posesti strokovnjakov, čeprav je prehajala precej dolgo kaj hitro iz rok v roke. Apno so dobivali največ iz Stranic. Pesek je nudila tedaj še kristalno čista Savinja. Cementne izdelke je v mestu prvi začel izdelovati Jožef Tabor in cement so uporabljali najprej pri gradnji Nemškega doma. Ladislav Roth je pod Jožefovim hribom uredil manjšo tovarno za cementnine. Železni beton je prvič prišel do veljave pri gradnji deške osnovne in meščanske šole, poslužili so se ga pri napravi stropov v prvem nadstropju.

Dimnikarstvo, gasilstvo

Dimnikarstvo je občinsko zastopstvo zaradi občje koristi že stoletja urejevalo in nadziralo. V tej dobi sta se v mestu razvila dva dimnikarska okoliša.

Tudi regulacija gasilstva je bila važna. Leta 1871 je bilo osnovano Gasilsko društvo in je leta 1878 na dvorišču mestnega magistrata zgradilo posebno shrambo, ki so ji leta 1881 pozneje dodali še stolp. Nabavili so tudi nove gasilne naprave. Bile so pa stalne težave s prevozom. Ob požarih je bilo treba letati po mestu in iskati konje. Zaradi težav se je društvo leta 1895 celo razšlo. Vendar se je na pobudo župana Julija Rakuscha še tisto leto obnovilo. Dobilo je novo parno brizgalno in za prevoz je občina dajala svoje konje.

Gradnje

V starem mestu so tudi v tem razdobju posvetili posebno pozornost obnovi hiš, zlasti fasad, nekaterim so pa tudi dodali prvo oziroma drugo nadstropje. Nove stavbe so bile samo tri.

Najvažnejša med njimi je bil Narodni dom. Nastal je leta 1897. Po načrtu arhitekta Vladimira Hraskega, tedanjega kranjskega deželnega arhitekta in poznejšega profesorja češke tehnike v Pragi, ga je zgradil stavebenik Ferdinand Golgranc. Mestni magistrat je zadrževal gradbeno dovoljenje, češ da pojde preko nameravanega gradbišča ulica na Otok. Vendar se je moral vdati odločbi deželnega namestnika. Poslopje je bilo zgrajeno v slogu moderne renesanse, žal ga je okupator ob svojem prihodu tako okresal, da je izgubilo svojo lepo prvotno podobo. V februarju 1945 je bomba skoraj uničila severni trakt, ki so ga po vojni zaradi velike prostorske stiske v naglici na neustrezen način obnovili. Gradbena povrnitev v prvotni položaj in slog je postala skoraj nemogoča.

Drugo lepo stavbo sta ob bivšem obzidju v soseščini grofije leta 1875 zgradila bivši učitelj risanja na stari nižji realki Dirmhirm in njegova žena Karolina. Hiša ima zanimivo fasado, sestavljeno iz klasicističnih neogotskih elementov.

Dve nadaljnji pomembni hiši je zgradil podjetni kovaški mojster Ivan Zimnjak, po rodu Poljak, sicer pa narodnjak, na temelju dveh starejših hišic na notranji strani bivšega severnega obzidnega trakta. Hiši sta dvanadstropni in sta nastali v letih 1886 in 1888. Zdaj tvorita del severne fronte na tem mestu razširjene Linhartove ulice oziroma trga s tržnico.

Zelo živahna gradbena dejavnost je zajela zunanje okolje vseh štirih strani nekdanjega obzidja. Tako je nastal prvi naselitveni obroč okrog starega mestnega jedra. Ta obroč je bil seveda mestoma prekinjen, zlasti na južni strani, kjer je delala napotje Savinja.

Na tej strani je kot najpomembnejša stavba leta 1851 nastal vzhodni trakt stare gimnazije, naslonili so ga na že leta 1820 nastali severni, vzporedno z župno cerkvijo potekajoči trakt. Ker je tedaj že stala na bivšo mitnico ob Vodnih vratih naslonjena pritlična hiša, poznejša last lončarja Altzieblerja in za njim gostilničarja Bergerja, je bila s tem podana zasnova Kapucinski (sedanji Savinjski) ulici, vodeči k mostu preko Savinje in h kapucinskemu samostanu. Vzhodno od bivše lončarne oziroma gostilne je Alojzij Auer leta 1875 na mestno ubožnico in bivše obzidje naslonil večjo pritlično hišo, v kateri je bila v stari jugoslovanski dobi tiskarna bratov Rodetov in Martinčiča. Hišo loči zdaj prehod skozi modernizirano obzidje od Vodnega stolpa, ki se ga je do druge svetovne vojne posluževala trgovina, zdaj pa je priključen pokrajinskemu muzeju, a še ni primerno uporabljen.

Tik pred bivšim mostom je kamnosek Weber konec stoletja zgradil eno izmed lepših celjskih hiš, ki daje vtis moderne baročne stavbe. Vzporedno z levim bregom Savinje je Weber leta 1888 in 1891 zgradil še dve večji hiši, Urhovo in dr. Hrašovčevo. Naslednjo hišo v isti vrsti je leta 1936 zgradil zobozdravnik dr. Alojzij Krautberger. Krautbergerjevi hiši se je leta 1968 pridružila še četrta. Ob prehodu na novi most stoječe, med obema vojnama nastalo trgovsko skladišče so leta 1970 podrli, da bi napravili prostor za novo stavbo.

Ob Vodnem stolpu se začenja vrsta hiš, ki so naslonjene na vzhodno stran nekdanjega obzidja. Na stolp je naslonjena z njim stilsko harmonizirajoča hiša, ki jo je leta 1930 zgradil kipar Miloš Hohnjec. Naslednja hiša je nastala leta 1932. Starejša je tretja hiša, ki je nastala leta 1873 in ima vhod iz prečne Pleteršnikove ulice. Vrsta treh naslednjih hiš je nastala kmalu po letu 1850. Sledi jim vmesni obzidni stolp, ki je dolgo služil kot trgovsko skladišče. Ob koncu tega uličnega krila je kompleks hotela Evrope, ki ima glavno stran že na Titovem trgu.

Nasproti Vodnemu stolpu stoječe tri hiše so nastale v zelo različnem času. Najmanjša med njimi, leta 1970 porušena kočica, je nastala v začetku stoletja. Srednja, ki so jo zaradi ugrezanja terena morali leta 1970 porušiti, je bila zgrajena leta 1825 oziroma leta 1874. Zahodna je pa šele iz leta 1940. S tem hišami so naznačili južno mejo bivši Razlagovi, sedanji Čuprijski ulici, ki se nato v severni smeri nadaljuje proti Titovemu trgu. Tu so vzhodno stran ulice prvotno omejevale tri hiše, ki jih je zgradil pivovarnar Ivan Tapeiner. Prvi dve sta segali do sedanje prečne Pleteršnikove ulice, tretja pa je bila pred železniško postajo. Prvi dve hiši sta nastali leta 1850, tretja je pa bila zgrajena nekoliko pozneje. Hiše je podedovala Tapeinerjeva hči Marija, poročena pl. Gugenmoss. V prvi hiši je bila od leta 1881 kamnoseška delavnica: Jožef Weber, Vinko Čamernik, Kamnoseška družba. V drugi, povečani hiši je bila od leta 1875 do 1927 okoliška deška osnovna šola. V tretji hiši je bila kavarna, ki se je najstarejši Ce-

Ijani še spominjajo. Leta 1907 so na njenem mestu v neprijaznem slogu gotizirane renesanse zgradili Nemški dom kot sedež nemških nacionalno-borbenih organizacij. To poslopje je sedanji Celjski dom. Deloma pred prvo svetovno vojno in deloma po njej so s hišami izpolnili prostor med sedanjo Pleteršnikovo ulico in sedanjim Celjskim domom ter tako ustvarili sklenjeno vzhodno fronto Čuprijski ulici.

Železniško postajno poslopje je nastalo leta 1845 na mestu bivšega gospodarskega poslopja, na terenu, ki ga je bilo treba deloma nasuti, kar je na severni strani še danes vidno. Poslopje se do danes ni bistveno spremenilo.

Pred železniško postajo je širok Titov trg, s katerega vodi po krajši zožitvi Prešernova ulica v staro mestno središče. Na severni strani zožitve je nasproti Celjskemu domu najstarejše moderno poslopje mesta, palača Mestne hranilnice. Poslopje je zgradil graški stavbenik Jožef Bulmann po nagrajenem načrtu mestnega stavbenika v Brucku Ivana Fraunderja, ki pa je v resnici posnel dunajski Henrikov dvor, zamisel arhitekta Hansena. Mestna hranilnica je poslopje zgradila leta 1887. Prej je bilo na tem mestu lesno skladišče.

Hotel Evropa je nastal iz štirih prvotnih deloma porušenih, deloma razširjenih poslopij. Prvo je imelo fronto na sedanji trg in je nastalo že konec XVIII. stoletja. Anton Simonišek ga je leta 1877 povečal in odprl v njem gostilno. Drugo poslopje — še tostran gostilniškega vrta — je bilo kupljeno leta 1903 in smotrno priključeno prvemu. Tretje poslopje na levi in četrto na desni sta bili pridobljeni istega leta. Po prevratu leta 1918 je prišel celoten kompleks v posest Hotelske družbe, ki je postopoma iz njega napravila moderen hotel.

Na severni strani nadaljuje fronto Mestne hranilnice poštna palača, ki z drugo fronto sega v Cankarjevo ulico. Vhod v palačo je na vogalu, ki ga tvorita Titov trg in Cankarjeva ulica. Palačo so gradili leta 1897. Ko so kopali temelje, so odkrili osnove dveh rimskih cerkva, starejše manjše in mlajše večje. V prezbiteriju večje cerkve so odkopali pester mozaik z imeni darovalcev, med katerimi so bili tudi v mestu bivajoči Grki. Na mestu poštna palače so bila nekoč poslopja večje kmetije. Hiša je na zahodu segala celo dalje. V hiši je bila dolgo gostilna. Zadnji lastniki Balanti so jo spremenili v hotel »Pri zlatem levu«. Gostilno s poslopij je kupila Mestna hranilnica, ki je del odstopila za zgraditev poštna palače, na drugem delu je pa zgradila večjo hišo. Prav na mestu, kjer je bil prej hotel, je pustila odprtino za dohod k sedanji Gubčevi ulici. Na drugi strani dohoda je pa mesto zgradilo večjo hišo. S tem je bila naznačena južna fronta Cankarjeve ulice, potekajoče po nekdanjem jarku. Južni konec te fronte, ob prehodu Cankarjeve ulice v Stanetovo, je uporabila Celjska posojilnica za zgraditev velike trinadstropne hiše. Gradnji je mestni magistrat močno nasprotoval, češ da bi bila stavba — previsoka. Severno fronto Cankarjeve ulice tvori vrsta velikih hiš. Prvo je leta 1890 zgradil kovaški mojster Ivan Žimnjak. Od Žimnjaka jo je kupila Zadružna zveza. Pozneje je bila v njej Južnoštajerska (oblastna) hranilnica. V smeri proti zahodu sledita dve veliki hiši, ki ju je leta 1889 zgradila Julijana Pauser. Imenovali so ju Pau-

Poštno poslopje v Celju po dograditvi leta 1898

serjev dvor. Ko so kopali temelje, so odkrili obsežne ostanke rimske stavbe s kopališčem. Zato so za novi hiši uporabljali tudi ime Rimski dvor. Na severu, na vogalu med sedanjo Cankarjevo in Stanetovo ulico, je leta 1867 nastalo veliko poslopje, v katerem je bil hotel »Slon«. Leta 1907 so novi lastniki, veletrgovci Rakuschi, poslopje povečali in pozneje razširili ob Cankarjevi ulici. Tako je nastal Železni dvor, danes sedež več trgovin in pisarn. Kjer se Cankarjeva ulica začenja, stoji prav nasproti vходу v poštno palačo večje poslopje sedanje restravracije, nekdanjega hotela »Pošta«. Tu je bila nekoč majhna gostilna »Pri labodu«. Na njenem mestu je Jurij Straus leta 1877 sezidal hotel. Pri njem je bil sedež Celjske čitalnice, dokler se leta 1897 ni preselila v Narodni dom. Pri restavraciji se pričinja Aškerčeva ulica, ki se na severu za cerkvijo sv. Maksimilijana izteka v Mariborsko cesto. Hiše Aškerčeve ulice so nastale v času od 1868 do 1896. Izjema je samo druga — železniška hiša na levi strani, ki je bila gotova leta 1946. Ob levostranskem odcepku Aškerčeve ulice, tj. ob Vrtni ulici stoji bivša cerkev sv. Andreja, ki je spremenjena v stanovanjsko hišo. Od 1858 do 1906 je služila protestantstvu za službo božjo. Danes na poslopju ni nobenega znaka, ki bi spominjal na cerkev. Izginilo je tudi luteransko pokopališče ob Koprivnici, ki je tod mimo tekla do leta 1970, ko so jo ob iztoku iz gričevja usmerili na zahod — proti strugi Ložnice. Nasproti bivši cerkvi je leta 1972 nastal trgovski dom Agrotehnike.

Severni del Stanetove ulice je nastal sredi Graškega predmestja. Tu sta bili pred letom 1800 samo dve večji domačiji, sedanji Bra-

nibor in nekoliko južneje bivši Jelen. Druge, precej velike hiše so nastale v času od 1850 do 1882. Izjema je samo palača Ljubljanske banke (s kinom Metropol), ki je nastala leta 1929—1930 po načrtu arhitekta Jožeta Plečnika, na mestu manjših hišic, med katerimi je bila tudi bivša mitnica z geslom AEIOU cesarja Friderika III.

Ob Ljubljanski banki se začenja zahodno nadaljevanje Cankarjeve ulice, *V odnikova ulica*, ki je prav tako nastala na bivšem jarku. Hiše južne fronte so nastale v petdesetih in šestdesetih letih tik ob bivšem obzidju, ki se deloma še vidi. Na severni strani pa stoji poslopje osnovne šole I. Celjske čete, zgrajeno leta 1905, na prostoru bivše parne žage in lesnega podjetja. Ob šoli poteka proti severu kratka *Kocbekova ulica* z leta 1902 dograjeno veliko hišo, v kateri je bila do zadnje vojne Zvezna tiskarna. V nadaljevanju Vodnikove ulice je skoraj nasproti gledališču bivši dom šolskih sester, zgrajen leta 1880. V domu so sestre imele dekliško osnovno in meščansko šolo ter otroški vrtec. V dvoriščnem poslopju je danes dijaški konvikt. Poslopje ob ulici je bilo leta 1966 podaljšano in je v njem ekonomski šolski center z ekonomsko srednjo in administrativno šolo.

Vodnikova ulica se izteka v *Šlandrov* (prej *Vrazov*) trg. Tu je že bilo prejšnje Ljubljansko predmestje.

Šlandrov trg ima za seboj pestro zgodovino. Na bivšem pašniku so verjetno za Marije Terezije zgradili oficirski kazino. V dobi Napoleonovih vojn je sledila vojna bolnica. Ko so leta 1890 v Gaberju zgradili domobransko vojašnico in poleg nje vojno bolnico, so iz bolnice na Šlandrovem trgu napravili vojno konjušnico. Ta je ob koncu prve svetovne vojne opustela, potem pa so ruševine odstranili. Leta 1932 so sredi trga zgradili pravoslavno cerkev sv. Save. Okupator je takoj po svojem prihodu cerkev porušil, samo nekaj ikon, ki jih je naslikal znani slikar Uroš Predić, in nekaj cerkvenih knjig je spravil pod streho stare »grofije«.

Spremenila se je tudi Steinmetzova pivovarna. Zet Ivana Jurija Steinmetza, Alojzij Jaut, je pivovarno prodal Maksu Kinku. Ko je ta prišel v konkurz, jo je kupila Ana Kranjc. Leta 1873 jo je prodala Karlu Mathesu, ki je pivovarno opustil in poslopje preuredil v hotel Krono. Leta 1889 je prevzela hotel graška tvrdka Reininghaus, ki je imela pri hotelu zalogo svojega piva. Poznejši lastniki: Josip Janežič, Milan Čanak, Milan Djordjević. Leta 1926 je posest prevzela mestna občina, ki je hotel porušila in na njegovem mestu leta 1929 zgradila sedanjo vogelno trinadstropno poslovno-stanovanjsko zgradbo. Nasproti ležeča sedanja gostilna Ojstrica sega v začetek XIX. stoletja. Sedanjo obliko ji je dal Jurij Balant okrog leta 1850.

S Šlandrovega trga vodi proti mestu ob začetku Mariborske ceste *Gregorčičeva ulica*. Zasnovo ulici je dala velika zgradba na vzhodni strani, tako imenovana šemalska vojašnica, ki jo je leta 1884 zgradilo Društvo za nastanitev vojakov (na pohodu). Po prvi svetovni vojni je služila za invalidski, kasneje za zdravstveni dom. Danes so v tej zgradbi upravni in poslovni prostori raznih podjetij, socialno varstvenih ustanov in Zveza kulturno-prosvetnih organizacij.

Leta 1889 je bila zgrajena vogelna hiša med Gregorčičevo ulico in Ulico bratov Ipavcev, leta 1912 poslopje Mestne osnovne šole, poslopje Zdravstvenega odbora, danes Upravi javne varnosti in uredništvu Novega tednika, je pa nastalo šele leta 1955. Ulico so nekdanj označevali kot Karolinino, Šlandrov trg pa kot Wokaunov trg.

Pri šolskem poslopju se začena Ulica 29. novembra, kjer so prve vile nastale šele tik pred prvo svetovno vojno.

S Šlandrovega trga proti severu poteka ob bivši strugi Sušnice Ulica bratov Ipavcev. Smer ji je dala prvotna Lanovška cesta, vodeča proti Ostrožnemu, Lopati in Šmartnemu v Rožni dolini. Pomen je dobila zaradi ob njej nastale bolnice (1887). Prvotno poslopje izolirnega oddelka je bilo zgrajeno leta 1905, poslopje ginekološkega pa leta 1931. Pri glavnem poslopju so med okupacijo podaljšali južno krilo, po osvoboditvi so nadaljevali s podaljšanjem, sprva v isti smeri, nato v kotu, poleg tega so dokončali že začetni nadzidek tretjega nadstropja na glavnem poslopju, leta 1972 so povečali in modernizirali ginekološki oddelek.

Ljubljansko cesto so v tej dobi samo delno zazidali. Na tako imenovani Veliki Glaziji so leta 1873 zgradili plinarno, leta 1900 bivše vojaško skladišče, sedanje poslopje Šolskega centra Borisa Kidriča vzhodno in nekoliko pozneje tudi tri večje hiše zahodno od nje. Malo dalje proti zahodu je leta 1900 nastala najprej Kellerjeva, nato pa Zelenkova vrtnarija. Ta se je umaknila novim zgradbam Otoka, prav tako kakor nekoliko oddaljena, leta 1886 zgrajena večja hiša, v kateri je bil prvotno »Bavarski dvor« in je znana zlasti po tem, da je bil v njej v začetku okupacije, ko je bila last dr. Rakuna, ustanovljen okrajni odbor OF. Na nasprotni strani ceste še obstaja Mala Glazija, kjer so se vadili vojaki, telovadili dijaki in premirali konji in goveda.

Miklošičeva ulica, ki se pri bivšem Jelenu cepi od Stanetove in na drugem koncu prehaja v Gregorčičevo, je nastala v času od 1888 do 1892. Tudi Levstikova ulica, vzhodno nadaljevanje Gregorčičeve, sega v osemdeseta leta, vendar je imela svojo zasnovo v vrsti še v XVIII. stoletje segajočih gospodarskih poslopih, med katerimi je največje tisto, v katerem je zdaj prodajalna Galeb — tu je bila do devetdesetih let Herzmannova usnjarska delavnica.

Otok je začel zazidavati Pallos v devetdesetih letih. Do prve vojne je nastal del, ki mu je bila na krilu sedanja gimnazija in je vključeval leta 1905 zgrajeno in zdaj porušeno luteransko cerkev (v parku pred gimnazijo). To je Spodnji Otok. Na Srednjem Otoku je sredi polj in travnikov sameval leta 1873 poleg sedanje Čopove ulice na mestu prejšnjega gospodarskega poslopja zgrajeni Savinjski dvorec. Vrunčeva ulica ob zdaj zasuti Koprivnici je nastala v letih 1891 do 1900. Smer sta ji nakazovali Contijev (Jožefov) dvorec in Rožni dvorec — na Dolgem polju.

Ulica 29. novembra — v sredini Dolgega polja — je dobila prvih pet vil leta 1912.

OBRT, TRGOVINA, GOSTINSTVO

Stoletja trajajoča borba za osvoboditev posameznika in istotako dolgo obstoječe prizadevanje države za pridobitev odločujočega vpliva sta cehom polagoma izpodkopali ugled in pravo moč. Tako se je zgodilo, da njihova odprava ni bila nič nepričakovanega in da naslednji razvoj obrti ni nekaj prejšnji dobi diametralno nasprotnega, ampak je kljub nekim razlikam njeno premočrtno nadaljevanje.

Formalno je odpravil stare cehe nov obrtni red, ki ga je vlada izdala leta 1859. Ta obrtni red proglašča vse obrti za osebne; nove realne ali celo radicirane obrti se v občne ne podeljujejo več, pač pa se pridobljene pravice čuvajo s tem, da se obstoječe realne in reducirane obrti puščajo nedotaknjene. Novi obrtni red vrhu tega dela razliko med svobodno in koncesionirano obrtjo. Glede svobodne obrti velja pravilo, da jo je pač treba prijaviti, a nič več: vrši jo lahko vsakdo, ki je po zakonu sposoben, da svoje življenje sam upravlja. Pri koncesioniranih obrtih pa oblast sama odloča: oziraje se na javno korist in na svoje mnenje o prošnjiku. Novi obrtni red prinaša tudi nova obrtna združenja: obvezne obrtne zadruge za posamezne stroke, ki jim daje državni prisilni značaj.

Ali pravo življenje je temu obrtnemu redu dala šele novela, ki jo je državni zbor izdal leta 1883. Po tej noveli se obrti dele v tri skupine. Prvo skupino tvorijo proste obrti, pri katerih je zaradi njihovega izvrševanja poleg splošnih pravnopravnih sposobnosti potrebna samo prijava. V drugi skupini so rokodelske obrti, pri katerih je ob prijavi treba doprinesiti tudi dokaz o strokovni obrtni usposobljenosti. Tretjo skupino pa obsegajo koncesionirane obrti, ki jih obrtna (politična) oblast po svoji uvidenosti podeljuje ali odklanja. Toda leta 1907 je izšla še druga novela, ki tudi koncesionirane obrti deli v dve skupini: glede prve skupine oblast pri podelitvi koncesije ni vezana na kako usposobljenost, glede druge skupine pa ji mora biti dokaz usposobljenosti bistveni pogoj za podelitev.

Prva novela dopolnjuje obrtni red v važnih stvareh: odreja, da morajo vajenci obiskovati večerni in nedeljski pouk, in oživotvarja obrtne zadruge, iz katerih pa izloča tovarnarje. Dva naslednja zakona (1887 in 1888) uvajata tudi obvezno zavarovanje pomožnih obrtnih delavcev za primer nezgode in bolezni.

V tem prenovljenem okviru je potekala borba celjskih obrtnikov za vsakdanji kruh in za napredek. Bila je brez dvoma težja kot v predidoli dobi. V nekaterih rokodeljskih strokah se je močnejše občutila konkurenca, ki jo je povzročilo veliko število obrtnikov. Nekdanja idiličnost, ko je vsak obrtnik imel hišo in košček zemlje, je minila. Pri večini obrtnikov se je pojavila nekaka proletarizacija. Četudi ne smemo dvomiti v verodostojnost poročil, ki pravijo, da je vladalo v Celju izza šestdesetih let preteklega stoletja občje blagostanje, zbuja vendar našo pozornost dejstvo, da je ta ali oni ugledni mojster na stara leta zašel v bedo. Zlasti ob prelomu obeh stoletij se je močnejše jela občutiti kriza obrtniškega stanu. Ta kriza ni bila samo notranjega značaja. Vzrok ji je bilo tudi napredovanje industrije, ki je na marsikaterem področju z mehaničnimi sredstvi skušala

v veliki količini proizvajati predmete, katerih izdelava je dotlej pripadala obrti. Proti svoji davni posestrimi se je deloma obrnila tudi trgovina, s tem, da je jela, išoč si novih virov zaslužka, prodajati ali celo proizvajati predmete, ki jih je dotlej obrt i izdelovala i prodajala. Trgovina je s tem postala v znatni meri zaveznica industrije, ki sama ni mogla in ni smela vršiti drobne prodaje. Obrt je morala začeti misliti na samoobrambo, ki je bila možna na dvojnem torišču. Na zunanjem, politično-zakonodajnem: započela je javno borbo za zakonito zaščito svojih pravic. In na notranjem: skušala je dvigniti občo in strokovno izobrazbo svojih pripadnikov in izboljšati kakovost obrtnih izdelkov. Pred resignacijo jo je čuvalo prepričanje, da je njej obstoj za vse čase upravičen: saj ostaja še vedno množina predmetov in del, ki se lahko izvrše samo z individualnim naporom; saj se samo obrt z individualno izdelavo lahko prilagodi volji in želji poedinih strank glede izdelave predmetov. Celjsko obrtništvo ni te razmeroma tihe borbe samo gledalo, ampak je v njej aktivno sodelovalo.

Ob prelomu obeh dob so se tudi nekako menjali ljudje. Rodovi, ki so delovali v predidoči dobi, so polagoma izginili in na njihovo mesto so stopili drugi. Slučaj Westermayerjev, ki so se od XVIII. stoletja ohranili v isti obrti, v kovaštvu, je edinstven. Redek je tudi primer Rakushev, ki so se držali blizu 100 let v trgovini, slučaj Chibov, ki so se nad 70 let bavili s klobučarstvom, in slučaj celo nekoliko starejših Wambrechtsamerjev, ki so od klobučarstva prešli h krojaštvu. V eni ali dveh generacijah se obrtni živelj izživi in sinovi odhajajo navadno v druge poklice. Toda le malo je rodov, ki so se ne glede na obrtno opravilo ohranili v mestu iz XIX. stoletja do novejših dni. Mestno prebivalstvo sploh in obrtništvo posebej je zelo gibljivo.

Ljudsko stanje obrti v kaki dobi je moment trajnega valovanja. V predidoči dobi je bila celjska obrt po svojem ljudskem sestavu jako pisana družba. Tvorili so jo slovenski naseljenci iz bližnje in širše okolice ter tuji doseljenci nemškega, italijanskega in češkega rodu. Domačih slovenskih ljudi je bilo v celjski obrti izprva bolj malo, tekom časa je pa njihovo število naraslo. Veliko manjšino so tvorili tisti obrtniki, ki jim je bilo Celje tudi rojstno mesto. V novi dobi se ta ljudski sestav ni bistveno spremenil; dotoki so prihajali iz istih smeri. Ali glede na medsebojno številčno razmerje se je pa seveda v znatni meri predrugačil: domači slovenski živelj je daleč nadkrilil vse druge, čeprav v tujem mestnem ozračju ni našel pravega izraza ali pa se je celo prekril. Zaradi zmage osebnega principa v obrtni zakonodaji in zaradi povečane proletarizacije obrtniškega sloja je postala pokretnost v celjski obrti še večja, kot je bila v pretekli dobi.

Obrt je pa v svojem razvoju tudi neposredno sledila tehniškemu napredku. Zaradi njega so nekatere obrtne panoge propadle, kajti njihovo delo je prevzela industrija. Druge panoge pa so se celo diferencirale, kajti večjo dovršenost izdelkov in reševanje novih tehničnih nalog je bilo mogoče doseči samo z delitvijo dela. Nove iznajdbe na polju tehnike in elektrike so tudi rodile nove obrtne stroke. Najmočnejšo diferenciacijo izkazuje naravno kovinska obrt.

Težnja po notranji okrepitvi in konkurenčni sposobnosti je privedla do tega, da so se posamezne obrti same jele okoriščati z novimi tehniškimi pridobitvami: začele so uvajati strojni obrat. V Celju se je to godilo po začetku XX. stoletja.

Posamezne obrti:

Pekovska obrt je bila med tistimi, ki so imele za svoj napredek vseskozi ugodne pogoje: naraščajoče število prebivalstva in napredovanje mestnega načina življenja sta omogočila zaslužek večjemu številu pekov, ki jim tehnično industrializacija še ni mogla škodovati. Prva desetletja so izmed nekdanjih mojstrov Celjanom še pekli kruh Werli, Wokauni in Zime; polagoma je pa nastalo znatno število novih pekovskih obrti, ki so bile deloma v starih delavnicah in z njimi povezanih prodajalnah, deloma so si pa uredile nove delavnice in prodajalne: Dečmanova, Lachnitova, Antlejeva, Vošnjakova, Kačeva, Achleitnerjeva in Janičeva.

Peki so v tem razdobju opravljali samo svojo obrt, le izjemoma je ta ali oni še točil žganje. Vrste pekovskih izdelkov se niso bistveno spremenile, pač pa so leta 1871 trije peki dobili pravico, peči mandljeve kolače (»mandoletti«).

Vzporedno z novimi pekarnami je mesto dobivalo slaščičarne. Ledino je oral Ivan Hostonski (1853), ki sta mu sledila brata Ivan in Karel Petriček (1875). Poleg njiju so pekli slaščice še nekateri drugi (Mörtl, Komauer). Med njimi je posebno znan Budoš, kot lecetar in voskar.

Novost za Celje je bilo prodajanje sladoleda, o katerem imamo prvo poročilo iz leta 1879. Deset let pozneje že najdemo v tej stroki zaposlenega rojaka iz Povardarja, nekega Ohridčana, ki so mu dovolili prodajati kandite in sladkorne izdelke. Med drobnimi prodajalci sladkornih izdelkov srečujemo tudi Italijane, prav tako med še skromnejšimi kostanjarji.

Mesarska obrt je bila raznolika po svoji usodi in opravi. Daljšo dobo se je ohranilo samo nekoliko mesarskih obrti, ki so svoje meso sekale deloma v mesnicah in deloma na stojnicah na Glavnem trgu. Velikega pomena za mesarsko obrt je bila zgraditev moderne (zdaj že porušene) mestne klavnice, ki je leta 1899 nastala v Zavodni; v njej je bilo klanje obvezno, meso je pa redno pregledoval veterinar.

Večina mesarskih obrti je bila združena s posestjo kake dobre gostilniške koncesije, te so bile najbolj trajne.

Nekateri mesarji so bili hkrati prekajevalci; pridružujejo se jim pa klobasičarji, ki so že v sedemdesetih letih začeli prodajati svoje blago na ulici in sejmih.

Sredi devetdesetih let so nekateri mesarji dobili pravico, prodajati divjačino, ali izvajali so jo le kratko dobo. Pač pa so ubožnejši sloji jeli uživati konjsko meso, kajti po letu 1904 je bil v Celju redno po en konjski mesar, neko dobo sta bila celo dva.

Iz prejšnje dobe sta prva desetletja nastopala še mesarska in gostilničarska roda Balantov in Zabukovškov. Polagoma so se umaknili mlajšim. Izmed njih so bili znani mojstri Selak (Sellak), Grenka in Leskošek

(Leskoschek). Straussi so si poleg gostilne uredili mesarijo »Pri pošti«. Sledili so jim Rebevški. Bližnjo gostilno in mesarijo »Pri zlatem levu« so imeli v posesti Balanti. Kamerer je imel mesarijo in gostilno »Pri mestu Gradcu« (sedanji Branibor). Balantom so v Ljubljanskem predmestju kot mesarji in gostilničarji sledili Skoberneti. Vollgruber je imel mesarijo in gostilno na voglu ob vhodu v Samostansko ulico. Koserji pa na voglu med tedanjim Glavnim trgom in Gosposko ulico. Payerji in za njimi Zanyji so bili znani kot prekajevalci. Več teh mesarskih podjetij je dočakalo staro Jugoslavijo.

Nekdaj tako sloveča celjska usnjarska obrt je samo še nekaj časa cvetela. Povečala si je celo obrate, ki pa jih je bilo manj ko prej, ter se je preselila na periferijo mesta. Lazniki (Laszniki) so si uredili veliko usnjarsko delavnico poleg Maksimilijanske cerkve (v sedanjem upravnem posloplju Elektro-Celje) in so nehali poslovati v osemdesetih letih, nakar so se še nekaj časa bavili z usnjarsko trgovino. Herzmanni so približno istega časa izvrševali svojo obrt ob pričetku Dolgega polja, nato pa so trgovali z usnjem in imeli svojo delavnico na Bregu nekako do leta 1910. Tamkajšnje posloplje je izginilo, ko so gradili nov most in preurejali cestišče. Nov obrat (strojarskega značaja) je leta 1884 odprl Jožef Jelenc (Jellenz). Vendar se je obrat pozneje omejil na prodajo usnja in čevljar-skih potrebščin.

Mnogo je bilo v Celju čevljarjev, ki so se kljub veliki konkurenci obdržali dolgo, celo več desetletij. Čevljarjem v korist so bile trgovine s čevljar-skimi potrebščinami, ki so jih ustanavljali posamezni izmed njih. Zlasti pomembna je bila Čevljarska nabavljalna zadruga. V veliko skrb pa jim je bilo trgovinsko prodajanje čevljev: prvič se je javilo v sedemdesetih letih in je postalo močnejše v devetdesetih letih.

IZ STAREJŠE DOBE (pred 1848) segajo zanesljivo v novo trije čevljarski mojstri: Anton Bianchi, Jožef Winkler in Jožef Gorišek. Mlajši mojstri: Janez Korošec, Maks Weiss, Anton Kodela, Miha Kodrič, Matija Morn, Jurij Naraks, Franc Kač, Martin Kolšek, Anton Marko, Luka Keber, Jožef Prelog, Janko Ocvirk, Janez Berna, Janez Štor, Janez Prevolvek, Miha Maček, Anton Happe, Štefan Strašek, Franc Pušnik, Franc Neced, Janez Pelko, Jožef Potnik, Matija Pevec, Simon Beloglavec, Vincenc Gobec, Jakob Vrešak, Mihael Vrešak, Jurij Sekirnik, Janez Cvelber, Blaž Pristovšek, Jožef Prelog, Mihael Perpol, Karel Tanšek, Martin Veber.

Mnogi čevljarski mojstri so imeli med ljudmi lep ugled. Značilno je, da so le redki slučaji, ko je v obrti očetu sledil sin (npr. Mihi Mačku). Tudi prehod delavnice od mojstra do mojstra je redek (npr. Anton Murko — Luka Keber — Jožef Prelog v Linhartovi ulici 6).

Nekdanje tkalske obrti v mestu ni bilo več, životarila je pa še na kmetih, odkoder so nosili tkanine barvat v Celje, kjer je kot poslednji barvar starega tipa izvrševal svojo obrt Ivan Riegersperger. Njegova vdova se je omejila na čiščenje oblek. V začetku XX. stol. se je razvila kemična pralna in barvarska obrt, ki ima že drugačen, bolj mestni značaj.

Krojarska obrt je bila razmeroma močna. Večje število mojstrov se je za daljšo dobo ukoreninilo, nekateri izmed njih so imeli cvetoče delavnice in so delali tudi za širšo, ne samo za mestno publiko.

V obrtnih spisih in priložnostnih zapisnikih se navajajo naslednji krojaški mojstri: Jožef Zabukovšek, Janez Soštar, Edvard Weiss, Martin Šmerc, Jernej Plančko, Jožef Dovečar, Jožef Jamšek, Blaž Pukmeister, Rudolf Tabor, Jožef Hočevnar, Jožef Smejkal, Franc Kmecl (v mestu), Matevž Kmecl (na Bregu), Jernej Planko, Jožef Leon, Janez Taček, Janez Volovšek, Jožef Čuček, Janez Hofmann, Janez Mastnak, Janez Juhart, Jožef Buci, Franc Motoh, Matevž Inkret, Josip Prelog, Franc Senker, Ivan Verbovšek.

Tudi šivilj je bilo precej. Znana so imena: Terezija Smodej, Karolina Safer, Marija Jurij, Frančiška Dolinar, Terezija Štraus, Uršula Nežmah, Karolina Jaške, Berta Schwarz, Frančiška Rešetar, Katarina Salobir, Jožefa Cizej, Ivana Richmayer, Ljudmila Babšek, Jožefina Marasek, Ana Pintar, Jožefina Stupan, Marija Butula, Ema Mither, Marija Pungeršek, Ana de Courtois, Adela Heider, Lucija Kostevc, Terezija Pilko, Antonija Bogataj.

Tudi nekateri moški se navajajo kot damski krojači. Kot posebna panoga ženske krojaške obrti se je razvilo izdelovanje perila, ki je vedno štelo nekoliko zastopnic.*

Šiviljam se pridružujejo *modistinje*, katerih število stalno raste. Nekatere so v uradnem seznamu označene kot »marchande des modes«. Znane modistinje: Hobacher (tvrčka), Jager, Glanz, Flora Kosmač-Hühnerbein, Josipina Martini.

Novi čas je rodil tudi delavnice in prodajalnice za čipke, našivke in predtiskanje.

Kakor čevljarjem tako je tudi krojačem jelo škodovati prodajanje gotovih izdelkov po trgovinah. Najprej so se v trgovinski prodaji javile gotove ženske in otroške obleke, in sicer že v sedemdesetih letih. Sledilo jim je prodajanje moških oblek v galanterijskih trgovinah. Leta 1901 je nastala v mestu prva konfekcija (Adolf Engel, reg. 1902—1907). Končno so se jeli javljati celo zastopniki graških tvrdk, ki so jemali mero.

Neki mojster je v osemdesetih in devetdesetih letih poučeval, kako se jemljejo mere za žensko obleko, drugi si je pa uredil izposojevalnico za obleke in maske. Kot učitelj prikrojevanja se je že v tej dobi začel udeleževati Ivan Bizjak. Sestavil je celo slovensko knjigo o tej stroki.

Klobučarstvo je bilo razmeroma močno, saj je delalo tudi za potrebe širše mestne okolice, toda tudi tej stroki je škodovala trgovina, ki je prodajala industrijske klobučarske izdelke. A tudi večje klobučarske delavnice so prodajale klobuke, ki jih niso izdelovale same. Znani klobučarji (ki so bili hkrati trgovci): Heckl, Metz, Hohlfeld, Wirth, Wambrecht-samer, Chiba. Pravi obrtnik je bil Franc Šribar.

Kot *krznar* se je v predvojnem času udeleževal Fröhlich.

Tapetnikov in *sedlarjev* je znanih večje število: Hagel, Vacek (Watzek), Baumgartner; Josek in Šviga sta imela hkrati mizarsko obrt.

Lončarstvo se je skrčilo na posamezne zastopnike, najdalje se je držal rod Gorjancev. Znan mestni mojster je bil Altziebler, mojster No-

* V celjskem zgodovinskem arhivu je ohranjen starejši spisek graške zbornice za trgovino in obrt z imeni čevljarjskih mojstrov ter združni spisek mojstrov in vajencev čevljarjske in krojaške (šiviljske) stroke.

vak si je pa v Gaberju uredil delavnico za oblikovanje modernih glinastih izdelkov in postavljanje glinastih peči.

Steklarstvo v prvobitnem smislu besede je popolnoma prenehalo, kajti novi steklarji so se poleg prodajanja steklarskih in porcelanskih izdelkov omejevali samo na vlaganje šip in slična dela. Delavnice in trgovine s steklom: Rauch, Weiner, Strupi.

Zato pa so lepo napredovale posamezne panoge kovinarske stroke.

Kovaštvo je bilo še vedno trdno in solidno; med kovači srečavamo i nadalje: žebjarje, verigarje, orodjarje, podkovarje. Znani mojstri: Grilec, Bader, Theiser, Čampa, Westtermayer, Gregl.

Kovači so bili edini med celjskimi obrtniki, ki so imeli ulico s svojim imenom. V njej je bila stara kovačnica na eni kakor na drugi strani. V novi Jugoslaviji so ulico preimenovali v Lilekovo. Spomin na kovače se je umaknil spominu na pomembnega šolnika in zgodovinarja.

Ojačano stavbno delovanje je oživilo **ključavničarstvo**, poleg katerega se je kot nova in samostojna panoga razvilo **kleparstvo**.

Ključavničarji: Eischberger, Schön, Terček (Tertschek), Unger, Cholchka, Repič in njegov naslednik Grad (Gradt). Že Repič in Grad sta izdelovala tehtnice, ki so nekoliko pozneje postale najvažnejši izdelek ključavničarske delavnice Ivana Rebeka.

Kleparji so bili: Obad, Čanč (Tschantsch), Potzner, Ott in Korber. Poslednja dva segata že v dobo stare Jugoslavije.

Novo kovinsko stroko so rodila dela pri vodovodu, telegrafu in telefonu, čeprav nastopa v tej dobi še v zvezi s ključavničarstvom. Kot specializiran instalater se nam javlja Ciril Schmidt.

Povečana uporaba strojev je rodila obrt **mehanikov**. V osemdesetih letih srečamo v mestu prvi obrat za popravo šivalnih strojev in biciklov (Neger), tudi Singer kmalu nato odpre svojo prodajalno šivalnih strojev in začne prirejati tečaje šivanja. Ob pričetku XX. stoletja se nam javlja prvi strojni ključavničar in kmalu nato prvi obči mehanik: Metod Žižka.

Še preden je dobilo Celje obče **električno omrežje**, je imelo že tudi svojo električno obrt. Francoz Dedieu je leta 1907 začel izdelovati predmete na osnovi baterijske elektrike.

Leta 1913 je mesto dobilo električno omrežje. Potrebna dela je izvedla tvrdka Siemens. Nato si je mesto uredilo svojo elektrarno. Poslovodja je bil Ljubljčan Jože Sever, ki je tudi mnogo storil za elektrifikacijo Savinjske doline in Dobrne. Po končani vojni, v kateri so ga uporabljali kot električnega strokovnjaka, si je uredil v mestu svoj obrat. Z njegovo pomočjo se je kot trgovec z električnimi predmeti začel udejstvovati Floriančič.

Kotlarstvo in izdelovanje **bakrenih predmetov** je pa izgubilo pogoje za svoj obstoj; v tej dobi je kmalu in končno propadlo. Le cinasto posodo je še dolgo izdeloval Nollí.

Pač pa je postalo pomembno **zlatarstvo**. Vodilno vlogo je še iz prejšnje dobe imel rod Pachiaffijev, ki je leta 1890 svojo delavnico prenesel z Glavnega trga v sedanjo Gledališko ulico, kjer je zdaj Stanovanjsko

podjetje. Pachiaffo je prvotno skromno stavbo povečal in prilagodil za svoj obrat, ki je dobil industrijski značaj.

Manjšo zlatarsko delavnico je imel Jožef Jicha.

Sorodnega značaja je bilo urarstvo. Posebej je treba omeniti urarskega mojstra Rafka Salmiča kot osebo, ki je imela vodilno vlogo v slovenskem gledališkem življenju. Obrt veleurarstva je popolnoma izginila, delila je usodo z zvonarstvom in izdelovanjem orgel, ki sta bili nekaj za Celje značilni obrtni panogi.

Pasarstvo je imelo v mestu samo enega trajnega zastopnika, ki je mnogo delal za cerkve v ožji in širši mestni okolici. Znani pasar in hkrati pozlatar je bil mojster Kager.

V sodarstvu je poleg drugih delal Matasek, strugar je bil Križman, kolar Sorglechner, ščetkarja sta bila: Sager in Šimenc.

Glasbila je izdeloval mojster Vaclav Šram (Schramm).

Kot izdelovalec klavirjev in ugleševalec se je začel uveljavljati rojak s Črnega vrha pri Taboru Ropas, ki si je uredil delavnico na Spodnji Ložnici ob veliki cesti.

Zanimivo je, da je Mihael Novak leta 1882 hotel obnoviti izdelovanje orgel. Ni pa uspel, kajti pogojev za to panogo ni bilo več, ker so se le redko gradile nove cerkve. Toda na Polzeli jih je izdeloval Cajhen in v Gotovljah Naraks.

Tesarsko obrt so še vedno zastopali Paki in Stepišniki. Pridružil se jim je Dimec.

V začetku XIX. stoletja je Vinko Kukovec na Lavi ustanovil pomemben tesarski in žagarski obrat.

Stavbenike navajam pri poglavju o izgradnji mesta.

Kot kamnosek se je izprva še udeleževal Hofer. Pozneje je bila pomembna Weberjeva delavnica. Z umetniškim čutom je izdeloval kamnoseška dela Ignacij Čamernik. Leta 1907 so Robert Diehl, Anton Kolenc in Franc Strupi ustanovili Prvo jugoslovansko industrijsko družbo in pod njenim okriljem podjetje Kamnoseštvo, ki je poslovalo do leta 1945. Sestav družbe se je po ustanovitvi zaradi smrti družbenikov menjaval.

Dimnikarstvo je zastopal mojster Fuchs, pozneje se mu je pridružil Kroflič.

Med mojstri slikarstva in pleskarstva so posebno znani: de Toma, Viktor Bevc in Dobravc.

Opeka se je še nadalje izdelovala med Golovcem in Gornjo Hudinjo, samo da je produkcija prevzela industrijski značaj. Nekaj let so imeli opekarne tudi: Friderik baron Bruck na Spodnjem Lanovžu, grof Montecuccoli na Prešniku in v Štorah (za nepregorljivo opeko), Zorzini v Zavodni in Zagode na Ostrožnem.

Kot nova stroka se javlja izdelovanje predmetov iz cimenta: Jožef Tabor, ki je delal najprej v Čretu pri »kamniti mizi«, nato pa v Špitalski (sedanji Kocenovi) ulici.

Pomembno je bilo milarstvo. Klančnikov naslednik Costa-Kuhn je najprej milaril v Celju na voglu Vodnikove in Kocbekove ulice, leta 1909 se je pa preselil na Spodnjo Hudinjo, kjer je ustanovil tovarno mila,

na svetu nekdanje poštarke pristave. Poslopje so med drugo svetovno vojno začeli uporabljati za izdelovanje sadnih sokov.

Obrtnega značaja je bilo za svoj čas moderno Tratnikovo k a d n o k o p a l i š č e v sedanji Ulici bratov Ipavcev, ki sta se mu v sedemdesetih letih pridružili dve rečni kopališči ob Savinji, na desnem bregu Hausbaumovo in na levem Koser-Kranjc-Pallosovo.

Nekatere panoge so bile sploh čisto nove: umetno vrtnarstvo, izdelovanje loščila za čevlje in brusništvo, ki so ga izvrševali sami Italijani: Capellari, Landieri, Biasiutto.

Leta 1855 je s Švabskega došli Jurij Jäckle ustanovil v Zavodni obrat za izdelovanje vinskega kamna, leta 1864 je začel izdelovati kis, leta 1885 je opustil izdelovanje vinskega kamna. Leta 1892 je podjetje kupil Viktor Schwab. Letno je proizvedel za domače potrebe okrog 2000 hl kisa. Podjetje so sicer označevali kot tovarno, vendar je predstavljalo v resnici obrtni obrat tako po tehniki kakor po številu zaposlenih. Danes je v pritličnem posloju nad Voglajno čevljarski obrat.

V sedemdesetih letih se je pojavil v mestu prvi sodavičar: Maier Blechinger.

Za novo obrt, ki se je popolnoma osvobodila zveze z nekdanjim kopališčarstvom in ranocelništvom, je treba smatrati b r i v s k o o b r t. V sedaj izgubljenih spisih se javlja prvi brivski mojster leta 1867. Znani brivski mojstri: Terman, Winkler, Stelzer, Kranjc, Bianchi, Petriček, Anderwald (kljub nemškemu imenu zaveden Slovenec), Ivan Kapus (sokolski zastavonoša), Hrastnik in njegova vdova.

Leta 1907 se je neka ženska oseba hotela uveljaviti kot ženska frizerka, vendar stvarni pogoji še niso bili taki, da bi bila mogla uspeti.

Kot popolnoma nova stroka se javlja fotografska obrt. Prvega fotografskega mojstra v Celju srečamo leta 1877. Istočasno je bilo v Celju samo skromno število fotografov. Znani mojstri so bili: Martini, Lenz (naslednik Pelikan, ki še vedno dela), Peressich, Pick (naslednik Černe). Nekaj časa (1900—1903) je bil med celjskimi fotografi tudi poznejši pomemben slikar Srečko Magolič, tedaj vodja Zvezne tiskarne.

Posamezne celjske trgovine segajo globlje v preteklost kakor druge stroke obrti. Pri večini so se rodbine po nekaj desetletjih sicer menjale, toda podjetje je ostalo. Zapiski do leta 1918 ali še dalje ohranjenih trgovin nas vodijo do konca XVIII. stoletja brez dvoma pa segajo nekatere še dalje nazaj.

Najdaljšo rodbinsko trgovsko tradicijo, ki se je začela po francoskih vojnah v Žalcu in kmalu nadaljevala v Celju, so imeli Rakuschi, ki so od trgovanja z mešanim blagom prešli k železninarstvu. Njihova trgovina, ki se je nekaj časa označevala kot »trgovina Pri zlati kosi«, se je razvila v veletrgovino, ki je na osnovi cenika svoje blago tudi razpošiljala.

Pri drugih starih trgovinah so se rodbine sicer menjavale, podjetje je pa ostalo, čeprav včasih prekinjeno in po stroki spremenjeno.

Takega značaja so bile vse ostale veletrgovine: mešana trgovina Rudolfa Stermeckega (registrirana leta 1905), ki se je za stare Jugoslavije prav tako razvila v razpošiljalno trgovino s katalogom in lastno konfek-

cijsko delavnico — danes veleblagovnica Tkanina; Gustava Stigerja trgovina s špecerijskim blagom, ki je bila kot Traun-Stigerjeva mešana trgovina registrirana leta 1875 in se je leta 1893 razcepila v dve stroki, v manufakturno, ki sta jo prevzela Jožef Makeš in Franc Mossman, ter v špecerijsko, ki je izprva delala še pod dvojnim, nato pa samo pod Stigerjevim imenom — danes Center; Josipa Werena trgovina z manufakturnim blagom Pri škofu, ki jo je za Costa-Kuhnem prevzel Weren (registr. leta 1914) — danes Manufaktura; Petra Majdiča trgovina z železnino »Merkur« (registr. leta 1900) — danes knjigarna mariborskih »Obzorij«.

V prvih desetletjih pa še nastopajo starejši trgovski rodovi: Sunki, Ripšli, Dereaniji, del Negro, Andreji, Skribeji, Krisperji. Razvoju trgovine je prišla prav razmeroma ugodna lega sredi razmeroma bogatega ozemlja. Trgovski obrati so se po zakonu smatrali kot svobodne obrti, toda novela iz leta 1907 vendarle zahteva dokaz usposobljenosti za detajlno prodajo mešanega blaga, za trgovanja s kolonialnim špecerijskim in materialnim blagom. Poleg starih so se deloma na njihovem, deloma na novem mestu pojavljale nove trgovine.

Take trgovine so bile:

a) z mešanim blagom:

Josip Kapus, prva izrazito slovenska trgovina, nastala že v šestdesetih letih in je imela svoj sedež v sedanji Stanetovi ulici v predhodnici hiše, ki je zavzemala skrajni del vzhodnega krila sedanje veleblagovnice Tkanina in je obstajala do leta 1895; Kropfitch in Bergmann (1863—1874), Edvard Faninger (1885—1898), Wogg in Radakovits (1868—1890), pa ločeno: Ivan Radakovits (1894—1903), Viktor Wogg (1894—1904), Friderik Jakowitsch (1896—1933), Anton Kolenc (1898—1922), Sigmund Braun (1904—1917), Jožef Srimz (1905—1933).

b) z manufakturnim blagom:

Gustav Schmidl in Ivan Kreutzberger (1867—1893), nato vdova Ana Schmidl (do 1914), Karel Vanič in Ivan Jerman (1885—1893), nato Vanič sam (do 1914), končno vdova Angiolina (do 1931), Jožef König (1896—1919), nato sin Franc (do 1945), Milan Hočevar (1895—1933), Avgust Lakitsch (1896—1933), Franc Krick (1896—1937), Ivan Koss (1898—1935), Franc Karbeutz (konfekcija, 1898—1937), Luka Putan (1905—1945).

c) s špecerijskim in sorodnim blagom:

Alojzij Walland (1884), Karel in Friderik Teppei (1907), Franc Ranzinger in Ivan Hönigmann (1907), Hönigmann sam (1916), Jožef Matič in Ivan Plicker (1879), Matič sam; Vincenc Nardini (1884—1898), Ferdinand Pelle (1884), vdova Marija, pozneje por. Cölestin (1909—1941).

Mnoge novih trgovin so imele zelo kratko življenje, ker so nastajale prenačljeno, konkurzi niso bili redki, zelo se je pomnožilo število predmetov trgovanja.

Leta 1884 so Jožef Herzmann, Jožef Lenko, Karel Regula, Gustav Schmidl in Gustav Stiger ustanovili celo hmeljarno, zavod za vnovčenje hmelja, toda ni se jim posrečilo, da bi bili v škodo Žalca in tamkajšnje slovenske hmeljarske trgovine napravili iz Celja nemško središče za trgovino s tako važnim proizvodom savinjskega kmetijstva.

Proti koncu dobe je nastalo nekaj bolj ali manj uspešnih specialnih trgovin:

Edvard baron Cnobloch, lastnik Žovneka in parnega mlina, je od 1904—1907 imel v Celju trgovino z moko in deželskimi proizvodi.

Karel Tepej (Teppej) je razen z lesom in špecerijskim blagom trgoval še s sadjem in deželskimi proizvodi (1896—1910); pozneje so deželske proizvode prodajali Franc Ranzinger, Pavel Škoberne in Karel Tepej;

Franc Müller in Jeny sta trgovala s premogom (1871—1884); leta 1914 je Avstrijska petrolejska družba ustanovila v Celju podružnico, ki je obstajala do leta 1922; trgovanju s petrolejem je služila tudi večja družba trgovcev Antona Kolenca, Gustava Stigerja, Viktorja Wogga in Frica Zanggerja, ki je ustanovila zalogo petroleja (1917—1936), kasneje je s to zalogo trgoval samo Zangger.

To je poizkus koncentracije trgovine. Še večja koncentracija je nastala leta 1907, ko so nekateri trgovci ustanovili družbo »Union« za trgovanje s kolonialnim blagom. Med ustanovitelji (deloma neceljani) je bil poleg Nemcev tudi odličen slovenski trgovec Anton Kolenc (posebno znan kot ustanovnik Kolenčevih štipendij za srednješolce in visokošolce), družba je poslovala še v stari Jugoslaviji, vendar se je število članov zaradi smrti in izstopa skrčilo.

Važna je bila trgovina z lesom, deloma združena s predelovalnimi podjetji (žagami itd.) in navezana na lesne prostore, ki so bili večinoma v neposredni bližini mesta: Tesar Schmid ga je imel v Ljubljanskem predmestju, Italijan Bontempelli je leta 1885 kupil bivše Stepišnikovo skladišče in parno žago v sedanji Vodnikovi ulici na prostoru sedanje šole I. celjske čete. Tu je zgradil razen hiše lesno predelovalno podjetje. Bil je Tržačan kakor tudi njegov družabnik Blažič (Blasich). Ko je Bontempelli-Blažič leta 1905 prodal posest mestni občini, je na tem prostoru zgradila šolsko poslopje. Di Centov lesni prostor je bil pred postajo. Od njegovih dedičev ga je kupila Mestna hranilnica, ki je tam zgradila svojo palačo.

Stepišnik je imel lesni prostor z žago tudi v Gaberju. Ta prostor sta leta 1890 kupila Franc Vilhar (Wilcher) in Jožef Jarmer. Leta 1892 je ostal Jožef sam. Leta 1919 sta sledila Friderik in Viljem Jarmer. Leta 1926 je kupil prostor Blaž Sodin. Zdaj je tu del Kovinotehne.

Leta 1887 je velik lesni požar uničil mesto Stryj v Galiciji. Celjani so se prestrašili in se trudili, da bi lesna skladišča umaknila iz mesta.

Leta 1910 je Karel Tepej ustanovil Prvo štajersko lesno trgovinsko in industrijsko družbo, ki je zgradila skladišče z žago v Spodnji Hudinji poleg glavne ceste. Drugi družabniki so bili: Cesare Clonfero, Anton Gajšek, Štefan Borlak (Zreče) in Jožef Presker (Polje). Leta 1913 se je Tepej umaknil in je ustanovil lastno podjetje s skladiščem in žago nasproti sedaj porušeni gostilni »Pri zelenem travniku«. Podjetje sta pozneje prevzeli Tepejevi hčeri kot dedinji. Končno ga je kupil Rakusch in ga opustil.

Medtem so znatno porasle tudi ožje kulturne potrebe in knjiga je postala navaden pojav. Nato se je znatno okrepila knjigovodska obrt.

Knjige same so do leta 1881 tiskali Jeretini. Po smrti slednjega izmed njih, Edvarda, je tiskarno prevzel Ivan Rakusch, ki jo je

obdržal do konca l. 1895, ko jo je kupilo od njega posebno tiskarsko društvo Celeja.

Prvotna tiskarna je dobivala bolj in bolj nemški značaj, tako da se je čutila potreba po slovenski tiskarni. Leta 1890 jo je ustanovila Zveza slovenskih posojilnic, ki je izročila vodstvo Dragotinu Hribarju.

Za prodajo knjig je bilo dobro preskrbljeno. Poleg stare Geigerjeve knjigarne je nastala leta 1860 knjigarna bratov Darmann, ki jo je kmalu kupil Teofil Drexel. Po smrti poslednjega izmed Geigerjevih je združil Drexel z njo še Geigerjevo knjigarno kot podružnico. L. 1886 je prevzel Drexelovo knjigarno v Prešernovi ulici Friderik Rasch, medtem ko se je prejšnja podružnica kot samostojna knjigarna ohranila še do leta 1901. Ko je Ivan Rakusch leta 1882 prevzel tiskarno, je otvoril tudi knjigarno, s katero je združil izposojevalno knjižnico in si sledečega leta pridobil še knjigotrško koncesijo.

Slovenci so tudi potrebovali svojo knjigarno. Ali Zveza slovenskih posojilnic je pod firmo Dragotina Hribarja leta 1891 mogla otvoriti samo papirnico, ki jo je leta 1911 prodala Goričarju & Leskovškju. Tema dvema se je šele po neštetihih rekurzih posrečilo, da sta l. 1914 dobila knjigotrško koncesijo.

Lekarne se kot obratovališče še vedno vodijo med obrtni. V tem času je dobilo Celje svojo drugo lekarno, in sicer na voglu med Glavnim in sedanjim Slomškoviim trgom (1894). Že štiri leta poprej je Ladislav Leon Hanak otvoril prvo celjsko drogerijo.

Hotelirstvo in gostilničarstvo se je na starih osnovah izpopolnjevalo. Izmed prejšnjih hotelov sta se ohranila dva, ki pa sta se modernizirala: »Pri belem volu« in »Pri zamorcu«. Nov hotel »Nadvojvoda Ivan« so osnovali Mathesi v Zidanškovi (Gosposki) ulici in drugega, »Pri kroni«, Reininghausi na sedanjem Šlandrovem trgu, oba sta naslednika prejšnjih pivovarn. Okrog leta 1867 je dobilo Celje svoj peti pravi hotel; imenoval se je »Slon« in je bil na križišču sedanje Stanetove in Cankarjeve ulice. V njem je bil sedež »kazine«, zbirališča višje celjske nemške družbe. Obstajal je nekako do leta 1907, ko so ga Rakuschi prezidali v »Železni dvor«, predhodnik trgovine. Šesti hotel »Mesto Dunaj« sega s svojimi početki do leta 1877. Leta 1903 je prešel v posest nemškega »Hranilnega in posojilnega društva.« Po nastanku stare Jugoslavije ga je prevzela slovenska Hotelska družba in ga preimenovala v »Evropo«, ki je poleg hotela in restavracije obsegala tudi kavarno. Na severni strani Titovega trga je prvotno na mestu nekdanjega Hrenovega (p. d. Fingastovega) gospodarskega poslopja prvotno nastala gostilnica »Pri labodu«. Poznejši lastnik Jurij Straus je na tem mestu zgradil po svojem rodu imenovan hotel, ki je leta 1901 prešel v last Rebevškovega rodu ter se je zaradi soseščine bližnje pošte jel imenovati hotel »Pošta«.

Hotel »Pošta« in hotel »Pri zamorcu« sta zaradi svoje lege ob dohodu važnih prometnih cest postala nekaki postaji za kmečke vozove in kmečko prebivalstvo.

Isti položaj si je blizu severnega vhoda v sedanjo Stanetovo ulico pridobila gostilna, ki se je prvotno imenovala »Pri sedlarju«, nato pa »Pri

mestu Gradcu«, a jo je pozneje lastnik Robek med prvo svetovno vojno na pobudo domoljubnih obiskovalcev preimenoval v »Branibor«.

Bila je pa še cela vrsta gostinskih podjetij, ki so obstajala daljšo dobo, a jih danes ni več. Hotel »Pri zlatem levu« je izginil, ko so odprli prehod iz sedanje Cankarjeve ulice v Gubčevo in zgradili na vsaki strani veliko hišo. Gostilna »Zvezda« je bila poleg sedanjega Muzeja revolucije v prostorih bivše kavarne. Mörtlova gostilna je bila na vogalu, kjer Gledališka ulica prehaja v začetek Ljubljanske ceste. Gostilna »Pri zlatem angelu« je bila na prostoru sedanjega novega sodnega poslopja. Bilo ja pa še več drugih gostiln, ki so obstajale deloma zelo dolgo, deloma pa samo krajšo dobo: »Pri jelenu« in »Pri zlatem drevesu« (Stanetova ulica), »Pri železničarju« (Trg svobode), »Pri Falentu« (Muzejski trg, poznejša slovenska nižja gimnazija), »Pri heidelberškem sodu« (nasproti novi študijski knjižnici ob dohodu na brv), »Pri soncu« (Ljubljanska cesta, ob mostu preko Sušnice), »Pri splavarju« (Slomškov trg), »Pri Bavarskem dvoru« (Ljubljanska cesta — poznejše Rakunovo), »Pri zelenem vencu«, poznejša gostilna »Pri mostu«, Vrečerjevo (pred Kapucinskim mostom), »Kikeriki« (Čuprijska ulica — hišica ob ovinku), Švicarski, poznejši Peščeni dvor na levi strani ob začetku Mariborske ceste (poznejše Rebekovo), Ajlečevo (v Kocbekovi ulici), Repinškovo (v Ipavčevi ulici). Vrsta pa še nikakor ni izčrpana.

Gostilniška koncesija s pravico prenočevanja je bila podeljena tudi za Narodni dom (1897) in za Nemško hišo (1907).

Sicer že starejše, vendar zelo skromno kavarništvo se je v tej dobi, ko je družabno življenje postalo bolj razgibano, precej razvilo. Nekako v petdesetih letih je ustanovil kavarno v zoženem delu sedanje Prešernove ulice Karel Endres. Nekoliko pozneje ji je v hiši poleg magistrata sledila kavarna Gilli, ki se je imenovala tudi »Laa Café (v poznejši Radanovičevi trgovski hiši).

Kavarna je bila tudi v Guggenmossovi hiši, predhodnici poznejše »Nemške hiše«. Mlajša po nastanku je bila Hausbaumova kavarna Union, nastanjena v prostorih sedanjega Mignona. Najbolj znana je bila kavarna »Merkur«, ki je bila v vogelni hiši med Stanetovo in Prešernovo ulico v sedanjih prostorih Varteksa. Domenika Zamparutti je prodajala delikatese in alkoholne pijače.

Zato se je pa celjsko pivovarništvo bližalo svojemu koncu. V Gosposki ulici so ukinili pivovarno že v sedemdesetih letih. Novi lastniki so zgradili na njenem mestu hotel »Nadvojvoda Ivan« (pozneje Hubertus), pivovarno pa so prenesli na sedanji Vrazov trg. Proti koncu osemdesetih let je ta pivovarna prešla v last graškega pivovarnarja Petra pl. Reininghaus, ki je obrat ukinil ter ga nadomestil z zalogo svojega graškega piva, vrhu tega si je pridobil koncesijo za gostilno in prenočevanje tujcev. (Hotel »Pri kroni«, na prostoru sedanje vogalne trinadstropne poslovne in stanovanjske hiše). Pozneje sta si ustanovila zalogo za pivo še Akcijska pivovarna v Gradcu in pivovarna v Gössu na Gornjem Štajerskem.

Znatna je postala produkcija žganih pijač. Leta 1905 je bila podeljena cela vrsta koncesij za proizvodnjo alkohola na mrzli način.

Izmed njih se jih večina sicer ni ohranila daljšo dobo in na pomembnejši višini.

Postrežbi tujcev so služili tudi postrežčki. V sedemdesetih letih je nastal v mestu prvi zavod postreščkov. Službo izvoščkov (fijakarjev) so pa redno opravljali hoteli sami. Pelletovo ekspedicijsko podjetje je pa nastalo šele proti koncu dobe.

V sedemdesetih letih je nastala v Celju prva privatna posredovalnica za obrtniške službe; izza devetdesetih let so bile včasih kar tri. Leta 1878 se nam javlja tudi posredovalna pisarna za realitete, deželne produkte itd.: Plavc (Plautz). Nekaj let pred vojno je uvedla tako posredovalno službo tudi občina. Opravljal jo je sekretar Blechinger.

Vendar so si zavedni slovenski obrtniki pridobili s pridnostjo in strokovnostjo tolikšen ugled, da so jih iskale tudi nemške stranke. Njih večina je prišla v mesto v smislu naše izza sedemdesetih let uvajane politike, da se polagoma Celje v nacionalnem pogledu preobrazi in se mu vrne podoba, ustrezajoča okolici in tudi poreklu velikega dela mestnega prebivalstva. Slovenski obrtniki so tudi ugodno vplivali na tiste vajence in pomočnike, ki so bili v službi pri nemških in popolnoma ali delno narodnostno odtujenih mojstvih.

Obrtne zadruge. V smislu novele k obrtnemu redu iz leta 1883 so se končno jele ustanovljati obrtne zadruge, ki so imele stanovsko-uradni značaj. Vendar so pretekla še tri leta, preden so določbe novele v Celju jele postajati dejstvo.

Leta 1886 je bila ustanovljena kovinska in stavbna zadruga, ki je obsegala kovinske, stavbne, zidarske, tesarske in kamnoseške obrti ter se je teritorialno preko Celja raztezala tudi na celjsko okolico, Skofjo vas, Vojnik, Novo cerkev, Dobrno, Teharje, Št. Lovrenc, Svetino, St. Jurij ob j. ž., Kalobje in Damlje.

Načelniki zadruge so bili: ključavničar Moric Unger (1886—1894), ključavničar Ivan Schön (1894—1899), stavbenik Ciril Schmid (1900—1902), zlatar Franc Pachiaffo (1902—1918), klepar Konrad Potzner (1918—1919).

Istega leta (1886) se je ustanovila tudi mesarska, klobasičarska in prekajevalska zadruga, ki je razen Celja obsegala tudi okraje Celje, Laško, Konjice in Vransko. Ni pa imela v svojih vrstah konjskih mesarjev, ker so ti pripadali zadrugi konjskih mesarjev v Gradcu.

Načelniki zadruge so bili: Jurij Strauss (1886—1902), Ivan Grenka (1902—1908), Jožef Rebeušek (1908—1918) Franc Rebeušek od leta 1918 dalje.

Leta 1886 je bila ustanovljena tudi gostilničarska zadruga, ki je združevala gostilničarje in točilce, kavarnarje, sodavičarje, fijakarje in prevoznike ter je bila omejena samo na Celje. Pripadnost fijakarjev in prevoznikov pa ostalim članom zadruge ni bila všeč: večkrat so jih skušali izriniti, toda brez uspeha.

Načelniki zadruge so bili: Friderik Mathes, Ivan Teršek (do 1909), Anton Neubrunner (1909—1912), Karel Stipanek (1912—1914), Jožef Rebeušek (1914—1918), Anton Neubrunner (1918—1919).

Prav tako se je leta 1886 ustanovila krojaška in čevljar-

skazadruga, katere teritorij se je kmalu po ustanovitvi razširil tudi na okolico, Škofjo vas, Višnjo vas, Vojnik, Frankolovo, Novo cerkev, Dobro, Šmartno v Rožni dolini, Teharje, Št. Lovrenc pod Prožinom, Svetino, Št. Jurij ob j. ž., Kalobje in Dramlje. Krojačem in čevljarjem so pridružili tudi kaparje, rokavičarje, modiste, dežnikarje, krznarje, barvarje in vrvarje. Pozneje (1889) so bili sprejeti v zadrugo tudi tkalci.

Toda že leta 1902 je občni zbor sklenil, da se krojači in čevljarji razidejo ter da si vsaka izmed teh obrti ustanovi svojo zadrugo. Vzrok medsebojnemu nerazpoloženju je bilo deloma dejstvo, da je odbor malo prej čevljarski surovinski zadrugi namesto podpore nakazal samo brezobrestno posojilo, ki je bilo sicer kmalu vrnjeno.

Nov občni zbor, ki se je vršil 1. marca 1903, je sklenil, da se ločitev izvede čim prej. Ustanovita naj se zadruga moških in ženskih krojačev, šivilj in izdelovalcev perila ter zadruga čevljarjev; modisti, krznarji, čepičarji, barvarji, dežnikarji, vrvarji, rokavičarji in tkalci pa naj bodo v kolektivni zadrugi; premoženje naj se razdeli po številu članov; pomočniška in vajenska blagajna naj ostaneta skupni. Obrtni nadzornik dr. Roller je prečital vzorne statute in izvolili so obojestranski odsek, ki je pripravil vse potrebno za razhod. Toda stvar se je pri oblasteh zavlekla in šele v jeseni 1904 sta obe obrti lahko imeli ustanovni skupščini svojih novih zadrug.

Načelnika skupne krojaške in čevljarske zadruge sta bila: krojač Leopold Wambrechtsammer (1886—1892), čevljar Anton Murko (1892—1904).

Kot načelniki krojaške zadruge so si sledili: Edvard Weiss (1904—1908), Rudolf Tabor (1908—1911), Ivan M. Planko (1911—1914), Ivan Mastnak (1914—1919);

čevljarski zadrugi pa je bil načelnik: Ivan Berna (1904—1919).

Kot poslednja je leta 1888 nastala kolektivna zadruga, ki ji je pripadalo zelo mnogo obrtnih strok: slikarji, pleskarji, lončarji, mizarji, steklarji, milarji, ščetkarji, slaščičarji in sladoledarji, klobučarji, strugarji, tapetarji, glavničarji, pozlatarji, kiparji, sedlarji, jermenarji, lectarji in voskarji, brivci, košarji in pletarji. Teritorialno je zadruga obsegala: Celje in okolico, Škofjo vas, Višnjo vas, Vojnik, Frankolovo, Novo cerkev, Dobro, Šmartno v Rožni dolini, Teharje, Št. Lovrenc pod Prežinom, Št. Jurij ob j. ž. Od razdeljene krojaške in čevljarske zadruge so pripadle kolektivni zadrugi nove stroke: modisti, krznarji, čepičarji, barvarji, dežnikarji, vrvarji, rokavičarji in tkalci. Vrh tega so ji še dodelili knjigoveze, vrtnarje, usnjarje, strojarje in peke. Oba celjska klobučarja sta leta 1913 izstopila in se pridružila deželni klobučarski zadrugi v Gradcu. Spomladi leta 1914 je dobila zadruga uradni poziv, naj sprejme v svoje vrste najrazličnejše obrti iz okrajev Celje, Vransko, Gornji grad in Laško. Odgovor je bil odklonilen, zadruga je samo izjavila, da je pripravljena sprejeti rokodelske obrti; da bi se za bodočnost zavarovala, je spremenila svoje ime tako, da se je poslej imenovala: kolektivna zadruga rokodelskih obrti.

Načelniki so bili: lončar Mihael Altziebler (1888—1903), steklar Ivan Pretner (1903—1910), lončar Mihael Altziebler (1910—1919).

Načelnikom zadrug so bili na pomoč podnačelniki ter zadružni odbori, ki so se vsi volili navadno na tri leta. Nadalje sta še obstajala nadzor-

stveni in razsodiščni odbor. Svoje skupščine so imeli pomočniki, vodilo jih je voljeno predsedstvo, pomočniško bolniško blagajno je pa upravljal poseben pomočniško-mojstrski odbor, medtem ko je bila vajeniška blagajna poverjena odboru samemu.

Vodstvo pisarniških poslov in bolniških blagajn je bilo poverjeno tajniku, ki je uradoval v skupnem lokalni, ki so si ga zadruge najele v sedanjem hotelu »Pošta«. Izprva je tajniške posle začasno opravljajl Viljem Oechs. Nato pa so si sledili tajniki: Franc Slaček (1889—1894), Petzold (1894—1898), Henrik Leitmayer (1898—1912), Franc Mahr (1919—1919). Tajniku je okrog 20 let bil pomočnik Franc Dvorschak, vrhu tega pa mu je pomagal skupni zadružni sluga.

Vendar pa uradovanje nikakor ni moglo priti v pravi tek. V zadružni upravi je često vladal nered.

Svoje dohodke so zadruge črpale iz vpisnine, oprostnina in pristopnina. V občie niso stale slabo, le med svetovno vojno so že morale poseči po letni članarini, da so dobile dovolj sredstev.

Zadruge so bile mišljene kot pomočni organ oblasti. One so skrbele za notranjo kakovost obrti, vrhu tega so pazile na obrtne interese.

Zadragam je bila pri srcu nadaljevalna šola, ki je bila v Celju ustanovljena leta 1883. Po svojih močeh so jo podpirale in nagrajevale so pridne učence. Često so prirejale zadruge razstave obrtnih vajencev, na prvi obrtni razstavi, ki se je vršila v Celju pod pokroviteljstvom župana dr. Neckermanna leta 1888, pa še seveda niso mogle biti udeležene. Za poslednjih let pred vojno že čujemo o zahtevi po uvedbi strokovnega pouka na obrtni nadaljevalni šoli. Krojaška in čevljarska zadruga je pred svojo razdelitvijo priredila tudi dva strokovna tečaja, enega za čevljarje in enega za krojače. Malo pred svetovno vojno se že tudi pojavlja zahteva po mojstrskih izpitih, ki so se dotlej lahko vršili samo pri zbornici za trgovino in obrt v Gradcu. Učenci so se prijavljali in oproščali pri zadrugi; izza leta 1907 so se celo določale posebne zadružne komisije, ki so se pred oprostivijo prepričevale o njihovi sposobnosti. Pojavijo se tudi zahteve o obveznem zdravniškem pregledu pred vstopom v uk. Učna doba je bila večinoma triletna, pri nekaterih obrtnih štiriletna, pri modistinjah dveletna. V okviru zakona so jo določale zadruge same.

Posamezne zadruge so včasih nastopile proti mojstrom, ki so na ta ali oni način kvarili interese obrti, lahko so se celo poslužile politične oblasti zaradi eksekucije ali izvedbe določene denarne kazni.

Borba proti šušmarstvu je zahtevala veliko pozornost. Tajnika so pošiljali v zadružna okrožja v izvide in od oblasti so zahtevali pomoč. Krojačem in čevljarjem je bilo zlasti težko zaradi prodaje gotovih oblek in čevljev po trgovinah in celo po hišah, radi jemanja mer po neobrotnih. Gostilničarji so bili nejevoljni, ker so trgovci in branjevcí dobivali dovoljenje za prodajo piva in vina v zaprtih steklenicah in so se zaradi tega tožili tudi na pivovarniške zaloge. Vrhu tega gostilničarjem ni bilo prav, ker so neke gospodinje dajale ljudem hrano. Mesarjem pa je močno škodovalo domače klanje živine po vaseh, ki je bilo namenjeno prodaji. Pojavili so se tudi spori med posameznimi strokami glede pristojnosti za izvrševanje

nekih del: med mizarji in pleskarji, med mizarji in ključavničarji (zaradi nabijanja ključavnic in okovov na gotova vrata in okna). Zanimiva je ugotovitev kovinske in stavbne zadruga o prevzemu sorodnih del oziroma o zaposlitvi sorodnih pomožnih delavcev; imajo jih lahko: zlatarji (graverji itd.), graditelji orgel, sodarji, češ, da se brez njihovega sodelovanja delo ne more končati.

Včasih je kaka zadruga posegla tudi na širše področje: kovinarska in stavbna zadruga je leta 1889 protestirala proti sklepu občinskega sveta, da se zazidajo parcele med sedanjim zdravstvenim domom in bolnico, leta 1900 proti prenosu glavne ceste na črto Gaberje—Lava, o čemer se je govorilo v okrajnem zastopu; krojači in čevljarji pa so se leta 1901 dvignili proti temu, da bi se v Celju naselil židovski trgovec.

Važna naloga zadrug je bilo zavarovanje za primer bolezni, ki se je v območju združnih uprav izvedlo že v prvih letih njihovega obstoja.

Kovinarsko-stavbna in kolektivna zadruga sta imeli skupno tako blagajno za vajence kakor tudi za pomočnike. Prav tako sta ostali skupni blagajni krojačev in čevljarjev. Samostojni sta bili mesarski blagajni, medtem ko gostilničarska zadruga zavarovanja ni izvedla.

Polagoma so se pa izvršile neke spremembe. Vajence so v času od 1908 do 1912 posamezne zadruga zavarovale pri okrajni bolniški blagajni, dopuščena pa je bila večinoma tudi možnost pristopa k splošni delavski bolniški blagajni. Obe blagajni sta bili osnovani na istem zakonu kot združne bolniške blagajne; bili sta močni, vendar je okrajna bolniška blagajna vzbujala neko nezaupanje zaradi nerednosti, ki so se bile izvršile v njeni upravi nekoliko poprej, splošna delavska bolniška blagajna je pa bil velik centraliziran zavod, ki sta mu bili območje Štajerska in Koroška.

Toda tudi pomožniške bolniške blagajne niso ostale očiuvane pred pretresljajji. Leta 1910 in 1912 so se vršili na Dunaju veliki bolniško-blagajniški dnevi, ki se jih je udeležil tudi predsednik celjske krojaško-čevljarске pomožniške blagajne Ivan Bizjak. Na teh dnevih se je dokazovalo, da majhne bolniške blagajne niti v normalnih časih ne morejo v redu vršiti svoje naloge; potrebno je torej zavarovanje pri večjih bolniških blagajnah. Umevno je, da se je ta misel zanesla tudi v Celje, kjer so ji bili zlasti pomočniki zelo naklonjeni. Ali tudi oblasti so bile istih misli. Nerednosti, ki so se pokazale po odhodu tajnika Leitermayerja, so ta nazor še okrepile. Magistrat in namestništvo sta zahtevala tudi reformo pomožniških blagajn. Zadruga so bile postavljene pred alternativo, da si ali pridobe sposobnega poslovodjo ali pa da pristopijo k okrajni oziroma delavski bolniški blagajni. Zadruga so predlagale za poslovodjo Morna, ki je vodil surovinsko zadrugo krojačev. Oblast ga ni potrdila, zato sta krojaška in čevljarška zadruga morali v začetku leta 1915 svojo blagajno razpustiti; članom sta dali prosto izbiro med okrajno in med delavsko bolniško blagajno. Bolniška blagajna stavbenikov in kovinarjev je leta 1917 pristopila k deželni zvezi štajerskih in koroških bolniških blagajn ter prispevala znaten znesek za zdravstveni dom v Gleichenbergu, ki ga je po prevratu izgubila v korist bivših nameščencev obrtnih zadrug, ki so na Spodnjem

Stajerskem izgubili službo. Zdaj pa zdaj se je pojavila tudi misel na zavarovanje mojstrov, ali do realizacije je bilo še zelo daleč.

Celjske zadruge niso imele skupne organizacije, čeprav so nanjo mislile. Pač pa je vsaka izmed njih pripadala svoji deželni zvezi, šele med svetovno vojno so pristopile k Zvezi okrajnih zvez in zadrug. Silno pogoste so bile udeležbe na raznih skupnih in strokovnih obrtnih zborovanjih na Dunaju, v Gradcu in raznih drugih mestih. Leta 1897 je Rebek na občnem zboru kovinarjev in stavbenikov stavil predlog, naj se obrtna zbornica loči od trgovske, ali zavrnen je bil z utemeljitvijo, da spada ta zadeva v delokrog zveze.

Med svetovno vojno

Svetovna vojna je celjske obrtnike močno prizadela. Mnogo delovnih rok ji je bilo odtegnjenih. Treba je bilo prispevati za Rdeči križ, za rodbine mobilizirancev, ubitih in pohabljenih ter za vojno posojilo. Nekatere stroke so dobile nekaj vojaških naročil. Zlasti kovinarji v mestu samem. Krojači in čevljarji ter neki obrtniki iz kolektivne zadruge so delali v manjši meri tudi za vojsko, a zaslužek je bil skromen. Pri Mastnaku, ki je sicer vršil v Celju vojno službo, je bila ustanovljena oblačilnica za ubožne sloje in pri Berni obuvalnica.

Uredili sta se tudi dve kuhinji: vojna in kuhinja za srednje sloje. A nastopilo je veliko pomanjkanje surovin: kovinarji niso imeli železa, krojači so se pehali za sukancem in blagom ter papirnimi podlogami, čevljarji so se tožili na usnjarje, ki jim niso dajali usnja, čeprav so ga dobili od gospodarskih uradov, ki jih je država v centralah ustanovila, češ da imajo čevljarji svojo surovinsko zalogo, mesarji radi maksimiranih cen niso mogli dobiti domače živine in gostilničarji mesa, hotelirji pa so povrh tega morali dajati oficirjem sobe proti izredno majhni odškodnini, gostilničarji so tudi trpeli, ker je bil za vojake omejen obisk gostiln, in vsem strokam je primanjkovalo petroleja. Ker državni gospodarski uradi in magistrat niso mogli pomoči, so nekatere stroke proti koncu vojne že mislile na samopomoč: gostilničarji so si izvolili poseben gospodarski odsek in v sporazumu z dr. Ambrositschem, vodjo magistrata, sestavili komisijo za določitev cen. Toda novi čas je že trkal na vrata.

Strojni obrat. Ob početku stoletja se je polagoma jel uvajati strojni obrat. Kot gonilno silo so najprej uporabljali plin: Zvezna tiskarna in Celeja za topljenje črk in kuhanje lepila (Celeja tudi za motor), Pachiaffo, Jicha in Almoslechner za topljenje in spajanje dragih kovin, mizar Urško za motor, pralnici Dolinar in Hradil za likanje (Hradil tudi za pralni stroj).

Prišel je v rabo tudi bencin: Zangger je imel svoj aparat na bencin in v Spodnjem Lanovžu so oblasti uredile za mizarje delavnice z bencinskim motorjem. Ivan Rebek si je pa nabavil naftalinski motor (1912).

Javljala se je že električna. Svoj tok so imeli najprej Zvezna tiskarna, Mestni in Majdičev mlin ter Westen v večji centrali. Leta 1913 je mesto izvedlo električno napeljavo ter začelo dobivati elektriko od Westna. Med vojno jo je v produkcijske svrhe jela uporabljati vojska: v Rebekovi de-

Prvi vseslovenski obrtni shod v Celju leta 1912 (Pred Rebekovo delavnico)

lavnici si je uredila popravljavnico za gorske topove in v Pernovškovi mizarsko delavnico.

Pojav obrtnih društev. Celjski obrtniki so si leta 1890 ustanovili »Obrtno zvezo«, ki so ji bili na čelu: Mihael Altziebler, Karel Mörtl in Gottfried Gradt.

Tudi pri Slovencih se je pojavila nujna potreba po obrtnem društvu. Ustanovili so ga leta 1893 in mu je bil prvi predsednik Dragotin Hribar. Leta 1902 je Hribarju sledil Peter Kostić, od leta 1904 pa je društvu predsedoval Ivan Rebek. Imenovalo se je Občeslovensko obrtno društvo. Poleg obrtnikov so pripadali društvu tudi nekateri trgovci in podporni člani. Za Rebeka je postalo delo zelo intenzivno. Vršila se je živahna agitacija in reklama za narodno obrt po časopisih, zlasti v Domovini, in po koledarjih; leta 1905 je pa izšel tudi poseben kašipot po spodnještajerski slovenski obrti, Rebek in tovariši (npr. Jakob Volk iz Šoštanja, Martin Karba iz Ljutomera, Blaž Zupanc iz Laškega, Jožef Čretnik iz St. Jurija) so z osebnim stikom in po shodih živo širili narodno in obrtno zavest: najpomembnejši shod je bil spodnještajerski obrtni shod, ki je bil v Celju 27. maja 1912, ter se ga je udeležilo 250 obrtnikov in delegatov posameznih krajev. Cilj gibanja je bil ta, da se prebujeno obrtništvo po svojih zadrugah pridruži k Zvezi obrtnih spodnještajerskih zadrug, katere pravila so bila leta 1913 odobrena ter je pod načelstvom Blaža Zupanca jela poslovati takoj po svetovni vojni. Drugi cilj Rebekov je pa bila preskrba kredita obrtnikom. Najprej ga je v skromnejši meri nudilo društvo samo, nato je pomagala Kreditna in stavbna zadruga Lastni dom; ko pa se je ta leta 1914 preosnovala v čisto stavbno in stanovanjsko zadrugo, je obveljal Rebekov predlog, ki ga je bil stavil že deset let poprej; ustanovila se je Trgovsko-obrtniška kreditna zadruga.

Celjski trgovci so se leta 1890 združili v svojem gremiju, ki mu je bil prvi načelnik Karel Traun.

Pri Slovencih so pa trgovski sotrudniki leta 1903 ustanovili društvo, ki se je leta 1906 razširilo v Slovensko trgovsko društvo ter mu je prvo leto načeloval Peter Kostić, nato pa večinoma Rudolf Stermecki (1911), Ivan Ravnikar (1913—1914), Franc Lukas.

Jezikovno vprašanje. Celjske zadruge so imele na zunaj nemški značaj. Jezikovno vprašanje se je pojavilo na dnevnem redu bolj redko. Tako je Ivan Rebek na občnem zboru kovinarske in stavbne zadruge leta 1897 predlagal, naj se z zunanjimi člani uraduje slovenski. Podprl ga je Kolarič, ki so ga sicer imeli za Nemca. Razvila se je strašanska burja. Na občnem zboru kolektivne zadruge je Josip Čretnik iz Šentjurja leta 1910 zahteval za zunanje člane slovenski jezik. Bil je odbit in Slovenci so zahtevali za Šentjur in okolico svojo zadrugo, čemur nemško misleči člani niso nasprotovali. Altziebler je na občnem zboru gostilničarske zadruge leta 1917 zagovarjal pristop k Zvezi okrajnih in obrtnih zadrug, češ da je to dolžnost vseh, ki nočejo dopustiti, da bi prišla njihova zadruga pod oblast slovenskega, tako imenovanega južnoštajerskega območja. Končno so mesarji svojo podporo trboveljski obrtni nadaljevalni šoli leta 1912 opremili s pristavkom, naj se dela na to, da se bo v tej šoli tudi nemško poučevalo.

Slovincu je bilo sploh težko prodreti s svojo obrtjo v mesto. Če se mu je to posrečilo, je bila potrebna izredna pridnost, da se je obdržal.

V začetku leta 1919 je vodstvo vseh zadrug sprevidelo potrebe novega časa; uvajati se je začelo slovensko uradovanje, ponekod tako, da je za Nemce ostala nemščina.

Kmalu nato so bili občni zbori, ki so dali zadrugam narodne uprave; prah preteklosti je bil izbrisan.

DENARNIŠTVO

Gospodarstvo, čeprav počasi, vendar napredujoče, je potrebovalo več denarnih sredstev, ki jih ni moglo sproti ustvarjati. Gospodarstva so si morala denar izposojati. Bilo ga je mogoče dobiti pri posameznih privatnikih, ki so znali izkoriščati svoj položaj. V predmarčni dobi (od francoskih vojn do 1848) je mestna komora (blagajna) nekoliko pomagala meščanom s tem, da jim je dajala posojila. Njena sredstva pa so bila zelo omejena. Štajerska deželna hranilnica ni mogla zadoščati potrebam vse dežele. Celjani so začeli misliti na lasten denarni zavod. Leta 1847 je odvetnik dr. M. Forregger predlagal v mestnem svetu, naj bi ustanovili mestno hranilnico. Revolucija leta 1848—1849 je preprečila ustanovitev. Dne 14. septembra 1862 je Ivan Tapeiner predlagal, naj bi se v Celju ustanovila hranilnica in naj se v ta namen izvoli komisija, ki bi izdelala potreben predlog in statute. Komisija je predlagala, naj bi hranilnico osnovali na podlagi svojim potrebam prilagojenih pravil že obstoječe mariborske mestne hranilnice. Mesto bi jamčilo za vsoto 10.000 gld., ki bi se vknjižila na poslopje mest-

nega magistrata. Mestni svet je sklep soglasno sprejel in namestništvo ga je potrdilo. Hranilnica je začela poslovati 1. januarja 1865. Bila je tretji tak zavod na bivšem Spodnjem Štajerskem. Mariborska in ptujška mestna hranilnica sta bili ustanovljeni leta 1862. V naslednjih letih je nastalo nekoliko podobnih denarnih zavodov: okrajne hranilnice v Slovenski Bistrici (1868), Slovenjem Gradcu (1869), Slovenskih Konjicah (1872), Rogatcu (1875), pri Lenartu v Slovenskih goricah (1873), Mestna hranilnica v Ormožu (1879), občinska hranilnica v Radljah (Marenbergu, 1898).

Namestništvo je potrdilo pravila Celjske mestne hranilnice 14. aprila 1864 na osnovi pooblastila, ki mu ga je 10. septembra 1863 dalo državno ministrstvo.

Prvi odbor so izvolili na seji mestnega sveta 23. septembra 1864. V njem so bili: dr. Karel Hiegersperger, Friderik Mathes, opat Matija Vodušek, Jožef Hummer, Ivan Tapeiner, Karel Hartinger, Jožef Wokaun, Franc Kapus, Anton Ferjen, dr. Štefan Kočever, Gustav Gollitsch, dr. Avgust Schurbi, Josip Pečnak, Maks Stepischnigg, Josip Sanderly in Rajmund Raza. Med Nemci je bilo tudi nekaj zavednih Slovencev, toda že leta 1867 dr. Kočever, Franc Kapus in Josip Pečnak niso bili več izvoljeni, Matija Vodušek je pa leta 1868 sam izstopil.

Zavod je dobil popolnoma nemški značaj tako po svoji organizacijski sestavi kakor tudi po svojem poslovanju.

Po potrjenih pravilih je mestna hranilnica sprejemala denarne vloge, kupovala državne vrednostne papirje in vrednostne listine ter dajala posojila na hipoteke. Po letu 1872 tudi na menice. Pozneje, leta 1885, je osnovala kot podružjen zavod Kreditno in posojilno društvo, ki je posojalo denar brez hipotечnega in meničnega jamstva.

Zavod sta vodila odbor in ravnateljstvo. Načelnik ravnateljstva je kmalu postal trgovec Karel Traun, ki je hranilnico vodil dolga leta. Ravnateljstvo je nameščalo uslužbence.

Hranilnica je imela prva leta prostore v magistratnem poslopju, leta 1887 so pa zgradili velik dom na trgu pred kolodvorom. Stal jo je 165.992 gld., to je bila ogromna vsota, zavod jo je vzel iz rezervnega sklada, ki je znašal tedaj 268.861 gld.

Mestna hranilnica je bila za mestno občino velikega pomena, brez nje ne bi bila mogla uspešno delovati. Ob vsakem novem letu je dobivala od nje izdatna sredstva. Hranilnica je leta 1889 od mesta odkupila mestno plinarno in dajala je sredstva za vsa velika mestna podjetja: za ureditev novega pokopališča, za gradnjo šol in vodovoda, za nakup posestev, za gradnjo Nemške hiše itd.

Med svetovno vojno je pa hranilnica zagazila v blato. Podpisala je vojnih posojil za več ko 6 milijonov kron. Predsednik upravnega odbora je bil tedaj dr. Avgust Schurbi, načelnik ravnateljstva dr. Henrik Jabornegg, tajnik pa A. Patz. Slovensko vodstvo (prvi regent dr. Vekoslav Kukovec), ki je po osvoboditvi prevzelo zavod, se je moralo zelo truditi, da ga je izvleklo iz težav.

Slovenski ljudje, obrtniki in trgovci ter kmetje, od mestne hranilnice niso imeli nobene koristi, gledala je na nemške in nemško misleče ljudi,

Poslopje Mestne hranilnice

a tudi hipoteke so bile stalna nevarnost za tiste, ki so posojilo dobili. Graška štajerska hranilnica je posojala pod enakimi pogoji, a potrebam naših ljudi ni mogla in hotela zadostiti. Ostali so navezani na posamezne bogatejše privatnike.

Potrebna je bila samopomoč. Pri tem je dobro služil češki zgled.

Idealni zdravnik, politik in pisatelj dr. Josip Vošnjak se je 16. marca 1868 udeležil otvoritve Narodnega gledališča v Pragi. Na slavnostnem banketu so ga predstavili dr. Ladislavu Riegru, tedaj najuglednejšemu češkemu politiku. Govorili so o »založnah«, združenih hranilnicah in posojilnicah, ustanovljenih, da bi pomagale ljudstvu. S poslancem Kratochvilom je Vošnjak šel nato v Roudnice, kjer se je natančno seznanil s poslovanjem takega zavoda. Po svojem povratku je v Slovenskem Narodu objavil več člankov o čeških »založnah« in o tem, kako bi s podobnim zavodom lahko gospodarsko pomagali našemu ljudstvu. Božidar Raič mu je s svojimi članki priskočil na pomoč. Tedaj je še bil v veljavi cesarski patent iz leta 1852, leta 1873 je pa državni zbor sprejel združni zakon, ki je ustanovitev takih zavodov olajšal. Nemški upravni organi so še vedno bili velika ovira. Tako je še leta 1881 predsednik celjskega okrožnega sodišča izjavil: Kapital in inteligenca na Spodnjem Štajerskem sta nemška in morata nemška ostati.

Vendar je šlo. Čim je združni zakon izšel, je bilo ustanovljenih nekaj posojilnic: v Mozirju (1874), v Šoštanju (1874), v Metliki (1875), v Ormožu (1876), poleg tega so v Ljubljani Obrtno pomožno društvo, ki ga je bil ustanovil Čeh Horák, spremenili v novemu zakonu ustrezno zadrugo in ustanovili še posebno Hranilno in posojilno društvo (1875).

Inž. Mihael Vošnjak

V Celju je dr. Josipa Vošnjaka idejo uvedel v življenje njegov brat Mihael, železniški inženir, ki je zaradi bolehnosti leta 1879 stopil v pokoj in se naselil v Celju.

S pomočjo celjski rodoljubov, med njimi je bil odvetnik dr. Josip Serbec, je ustanovil Celjsko posojilnico (1881) po Schulze-Delitschevih pravilih, ki jih je pa prikrojil za slovenske razmere. Pri tem mu je šlo za dvoje: za gospodarsko pomoč in vzgojo naših ljudi, ki naj bi se navadili varčnosti in smotrne uporabe denarnih sredstev. Prvi dve leti, ko je bilo treba polagati sredstva, je delal vse sam. On in ostali člani upravnega odbora so se ob letnem obračunu odpovedovali vsakršnim nagradam in jih vlagali v rezervni sklad. Da ne bi kdaj razočarali prosilcev za posojila, so po potrebi zbrali svoja privatna sredstva in jih dali na razpolago Vošnjaku, da jim je lahko ustregel.

Celjskemu zgledu so sledili drugod. V Žalcu so domoljubi pod Hausbichlerjevimi vodstvom ustanovili Savinjsko posojilnico, v Mariboru sta Franc Rapoc in dr. Glančnik poskrbela za ustanovitev Posojilnice, v Ljubljani je Knez s tovariši utemeljil Kmetško posojilnico ljubljanske okolice, pridružila sta še takoj Posojilnico na Vrhniki in v Postojni.

V začetku leta 1883 je Mihael Vošnjak ustanovil *Zvezo slovenskih posojilnic* v Celju. Na sejo sklicani delegati posameznih posojilnic so 21. januarja sprejeli pravila, ki jih je ministrstvo potrdilo. Na isti seji so izvolili prvo načelstvo: Vošnjak načelnik, dr. Glančnik (Maribor), dr. Pitamic (Postojna) člana.

Zdaj so dobili posojilnice tudi manjši kraji, do leta 1896 jih je nastalo 117. Pri njihovem ustanavljanju je požrtvovalno sodeloval sam Vošnjak.

Leta 1888 je Zveza uvedla revizijo svojih članic. Izprva so jo vršili za posamezne primere določeni revizorji, leta 1892 je postal redni revizor Ivan Lapajne (tedaj že v Krškem), leta 1896 Endlicher (Ljubljana), in leta 1898 Franjo Jošt (Celje), ki je ostal revizor še potem, ko je revizija v smislu zakona postala obvezna (1900). Izdaja novega združnega zakona leta 1905 je pospešila preosnovo Zveze slovenskih posojilnic v Celju v *Zadružno zvezo* v Celju, ki je postala tudi denarna centrala včlanjenih zadrug (hranilnic). Dotlej sta kot taki delovali v glavnem Celjska in Mariborska posojilnica, Zadružna zveza je očuvala svoj pomen, čeprav sta poleg nje delovali izza leta 1896 Zveza kranjskih posojilnic, leta 1899 preosnovana v Gospodarsko in končno v Zadružno zvezo v Ljubljani, ki je imela svojo oporo v ljubljanski Ljudski posojilnici, in izza leta 1908 Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani.

Na čelu Zveze slovenskih posojilnic (Zadružne zveze) so bili: Miha Vošnjak (1883—1909), dr. Fran Rosina (1909—1910), dr. Anton Božič (1910 do 1923).

Zadružna zveza je izdala tudi več periodičnih publikacij: *Zadružno* (1884—1889), *Letopis slovenskih posojilnic* (1890—1906), *Zadružno*, ki jo je začel leta 1904 izdajati Ivan Lapajne v Krškem, je leta 1907 prevzela zveza. Poleg tega je izdala tudi več brošur in knjigo *Slovenski posojilničar*, ki je izšla v novi izdaji kot *Jugoslovanski posojilničar*, pripravil jo je Ivan Lapajne.

Izprva je bil urednik spisov sam Vošnjak, kasneje so sledili Ivan Lapajne, Endlicher in Franjo Jošt.

Celjska posojilnica in Zveza sta pa potrebovali še dopolnilo. Ko so slovenski odvetniki in nekateri sodni nameščenci zahtevali, da se začne posest vpisovati v zemljiško knjigo v slovenskem jeziku, so Štajerska posojilnica in še nekatere druge (med njimi celjska mestna) začele odklanjati posojila na take nepremičnine. Tedaj so celjski domoljubi s podporo Celjske posojilnice ustanovili *Južnoštajersko hranilnico* v Celju kot javni zavod, h kateremu so pristopili in ga podprli s svojim jamstvom okraji: Vranksko, Gornji grad, Sevnica, Šoštanj in Šmarje pri Jelšah (1889).

Leta 1907 je bila v Celju ustanovljena podružnica Češke banke (Böhmische Union Bank), ki se ji je leta 1912 pridružila Ljubljanska kreditna

Poslopje
Južnoštajerske
hranilnice na voglu
Cankarjeve in
Aškerčeve ulice

banka, katere prvi vodja je bil Makso Grajžer (1912), nato pa dolga leta Mirko Gruden (do 1929). Tudi pri ustanovitvi Ljubljanske kreditne banke je sodelovala Zadrúžna zveza v Celju.

Za ožje in tudi širše celjsko področje je postala Celjska posojilnica zaslužna s tem, da je zgradila Narodni dom (1897), zavetje vsem celjskim narodnim organizacijam in mesto njihovih prireditev. Poleg tega je na voglu Stanetove in Cankarjeve ulice zgradila tudi trinadstropno stanovanjsko hišo, s katero je dala pobudo za gradnjo večjih stanovanjskih stavb.

OBČINA CELJE OKOLICA

do leta 1860 označevana kot občina Breg, potlej po uradnem odloku sprva kot občina Okolica celjska, pozneje kot občina Celje okolica. Ker je občina Celje mesto dobila samo eno katastrsko občino, namreč prav Celje mesto, je ves ostanek bivše fevdalnodobne mestne občine pripadel občini Celje okolica. Toda v resnici je ta občina dobila še mnogo več, kajti zajela je šest katastrskih občin: Spodnje Hudinjo, Ostrožno, Medlog, Lisce, Košnico in Zagrad. Te katastrske (prvotno davčne) občine so določili za Jožefa II. v mejah celjske župnije, ki je bila večja od občine. Lopata, ki je na skrajnem severozahodu tega ozemlja, pa tedaj še ni mogla priti v sestav celjske okoliške občine, kajti k celjski župniji je prišla šele leta 1787, torej po oblikovanju davčnih občin. Prišla je k Pirešici, od katere so jo šele leta 1927 ločili in priključili občini Celje okolica.

Že pri prvih volitvah — kakor pri vseh naslednjih do konca habsburške dobe — so bili volilci glede na višino davka razdeljeni v tri volilne razrede. Razredi so bili glede na celotno davčno vsoto enaki, zato je umevno, da je bilo volilcev v prvem razredu najmanj, v tretjem pa največ, toda volili so enako število odbornikov.

Prve volitve so bile 31. avgusta 1850. Izvolili so: za župana dr. Viktorja Andreeja, tedaj lastnika poznejše dr. Dečkove vile Livada in pridruženega posestva v Gaberju; za svetovalca: Martina Škrabarja z Lave, Matevža Gmajnerja z Brega in Andreja Koruna, lastnika posesti na Lavi, kjer je bila zadnje veterinarska bolnica, in posesti na Liscah, na kateri je bila nazadnje gostilna »Na gričku«; za odbornike: Jurija Lipovška, Janeza Jezernika, Jožefa Ocvirka, Antona Seniča, Jožefa Hauswirtha, Janeza Dimca, Gregorja Lipovška, Jožefa Regula, Jožefa Hohlfelda, Jožefa Dimca, Janeza Gaberska, Tomaža Dolenca, Matevža Ostrožnika, Martina Zupanca; za namestnike: Jožefa Jezernika, Jožefa Šergana, Janeza Resnika, Janeza Šribarja, Martina Zupanca, Matija Glinška, Franca Klinca, Janeza Kumerja in Jakoba Špesa.

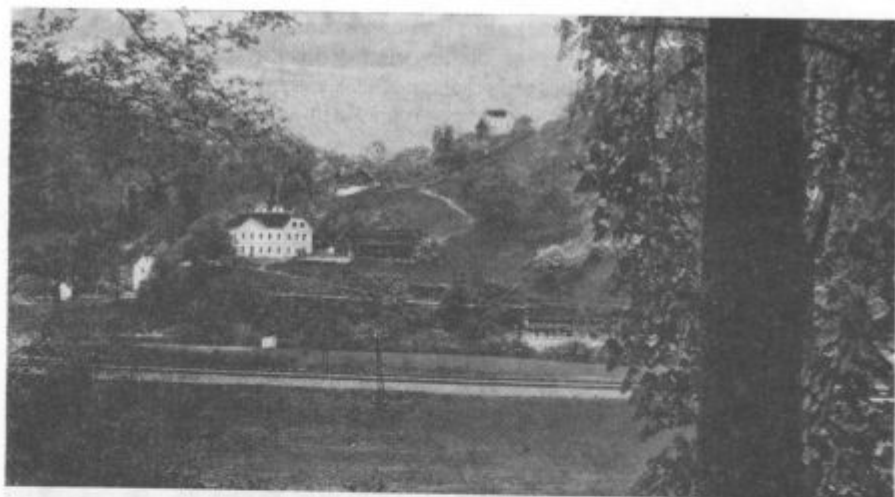
Skoraj vsi izvoljeni so bili kmetje (spisek jih označuje kot zemljiške posestnike), samo Matevž Gmajner je bil gostilničar na Bregu, Jožef Hauswirth je bil veleposestnik, lastnik Spodnjega Lanovža (v mestni občini) in ravnine ter sosednega pobočja v Liscah, Hohlfeld pa je bil po poklicu vrvar v mestu, medtem ko je v okolici imel večjo zemljiško posest.

Andree je v decembru 1851 odšel v Gradec in za župana so imenovali Andreja Koruna.

Dne 21. marca 1853 je postal župan **Matevž Gmajner**, utemeljitelj in lastnik Grenadirjeve gostilne na Bregu — že na meji Polul, zelo zaveden narodnjak. Umril je leta 1864, v Maksimilijanovi cerkvi je na zunanji steni prezbiterija vzdana njegova nagrobna plošča.

Po Gmajnerjevi smrti so zopet posegli po Nemcu. Izvolili so Karla Fröhlicha, Andreejevega posestnega naslednika v Gaberju. Po njegovem posredovanju je postal tajnik Franc Hofmann, prav tako Nемеc. Uradno poslovanje občine je dobilo nemški značaj. Ker se slovenskim članom odbora še niso odprle oči, je jasno, da so na županovo in tajnikovo pobudo soglasno glasovali za nemščino kot uradni jezik in za sprejemanje nemške izdaje zakonov, prav tako so na isto pobudo odklonili peticijo šestih slovenskih poslancev za priključitev h Kranjski (tj. za združeno Slovenijo), češ da so vedno živeli v slogi z Nemci, Kranjci da pa so ultranacionalni. Ko je Fröhlich odšel (leta 1870) v Gradec, je občinski odbor župansko mesto zaupal Jožefu Levičniku. Po volitvah 12. februarja 1871 je novi odbor izvolil za župana Antona Mravljaka (Mravlag) iz Zagrada. Oba sta bila nemška somišljenika. Ko je leta 1871 več kmetov prosilo za slovensko nedeljsko šolo (staro so meščani ponemčili), je odbor odločil: »Ne damo nič; kmetje, ki si jo želijo, naj jo sami plačajo«.

Pri volitvah 1. 2. in 3. junija 1874 je pa vendarle nastala sprememba. V odbor so prišli: Andrej Žnidar, Anton Malej, Tomaž Senič, Martin Vrečer, Franc Kodela, Gašper Gorišek, Jožef Levičnik, Franc Krušič, Franc

Gostilna pri Grenadirju. Ob cesti Grenadirjeva kapelica pred vhomom na brv preko Savinje, v ospredju na desni kopališče Diana

Ostrožnik, Franc Šorn, Martin Žnidar, Matevž Vozu, Jožef Svetel, Valentin Zupanc, Anton Lokvenc. Med temi možmi so nekateri bili prej in pozneje podporniki nemške stranke, vendar so bili narodnjaki v večini. Za župana je odbor izvolil Karla Šaha, kmeta v Liscah, zavednega slovenskega moža, ki je bil po prednikih češkega rodu. Tajnik Hofmann je še ostal in je še vedno skušal delati sitnosti.

Pri volitvah leta 1878 so se nemški somišljeniki trudili, da bi zmagali. Delno so uspeli. Pri izvolitvi župana je moral žreb odločiti med Šahom in Antonom Malejem, posestnikom in gostilničarjem na Spodnji Hudinji. Žreb je odločil v korist Maleju. Leta 1880 je Malej zopet postal župan, vendar so bili svetovalci zavedni možje: Franc Lipovšek, Karel Šah in Andrej Žnidar.

Vsekakor je bilo v tem času marsikaj storjenega v korist občine in njenih prebivalcev, zlasti je treba navesti, da sta bili za Šahovega županovanja ustanovljeni okoliška deška osnovna šola in okoliška dekliška šola šolskih sester. Prošnjo za dekliško šolo šolskih sester sta razen nemško usmerjenega škofa podpisala tudi nemška somišljenika Malej in Svetel. Leta 1880 je bilo urejeno tudi posebno slovensko pokopališče na Golovcu.

Toda glede jezika v srednjih šolah je Malej leta 1882 poslal višji oblasti prošnjo, naj ostane vse po starem. Zavedna svetovalca Franc Lipovšek in Karel Šah ter odborniki Anton Žnidar, Anton Škorjanc, Franc Kodela, Matevž Vozu, Jožef Kodela, Valentin Zupanc, Franc Ostrožnik, Matevž Glinšek, Martin Vrečar in Jernej Zupanc so temu nasprotovali. Leta 1883 je 15 odbornikov podpisalo izjavo, naj bi se otroci ne mučili z nemščino, samo dva se nista pridružila.

Volitve v tem letu so bile burne. Pod vplivom in s podporo mestnih

Nemcev in ponemčencev so se njihovi somišljeniki v okoliški občini na vso moč trudili, da si pridobe glasove volivcev. Sluga Tomažič je v sporazumu s Hofmannom hodil po občini, zlasti okrog vdov in neporočenih žena, lastnic posestev, in se trudil, da bi dobil od njih volilna pooblastila. Agitiral je tudi s trditvijo, da bo treba vrniti tistih 10.000 goldinarjev, ki jih je škof dal šolskim sestram za njihovo šolo, in da bodo davki večji, ako bo zmagala slovenska stranka. Mnoge žene so pozneje Tomažiču dana pooblastila preklicale in so dale druga slovenskima agitatorjema I v a n u L i k a r j u in Janezu Koržetu. Razume se, da je bilo mnogo slovenskih pritožb. Prvo med njimi je vložil dvorni svetnik Konrad Vasič, upok. višji generalni konzul, tedanji lastnik Gornjega Lanovža. Tomažič je na enak način nastopal tudi prihodnje leto, pred ponovitvijo volitev v III. razredu. Prevladali so nemško misleči volivci. Razen nemških in ponemčenih meščanov je nanje zlasti vplival opat Matija Vrečko (Wretschko), ki ga je cesar na priporočilo celjskih mogotcev imenoval za viteza Franc Jožefovega reda. Za župana je bil zopet izvoljen Anton Malej. Za povečanje napetosti so poskrbeli tudi nemški študenti z Dunaja, ki so škandalozno demonstrirali pred celjsko okoliško šolo. Leta 1886 je nemška večina občinskega odbora celo zahtevala, naj bi se okoliška šola združila s popolnoma nemško mestno.

Naslednje volitve bi bile morale biti leta 1887, vendar so se vršile šele januarja 1888. V I. in II. razredu so zmagali Slovenci. Ker sta bila v II. razredu samo eden ali dva glasa razlike v korist Slovincem, so Nemci napeli vse sile, da je namestništvo volitve razveljavilo. Vzrok je bil neznan. Janez Kmecl, posestnik na Zgornji Hudinji, je med volitvijo odšel iz volilnega prostora in je hotel voliti, ko se je vrnil. Za Nemce se je zopet zavzemal opat Vrečko. Po končanih volitvah je tožil Ivana Likarja, Franca Lipovška, Matevža Žnidarja, Amerška in Koržeta, češ da so ga s svojo agitacijo žalili. Sodišče je potegnilo z Vrečkom in obsodilo Likarja na 8, Lipovška in Žnidarja pa na 4 tedne zapora. Ivan Likar, rojak iz Idrije, je bil idealen narodnjak. Bil je tedaj uradnik v pisarni dr. Josipa Serneca, pozneje pa je bil zastopnik banke Slavija. Živel je kot samec in je umrl v visoki starosti v začetku okupacije.

Ponovne volitve so bile 23. junija 1889. Tokrat je znašala slovenska večina v II. in III. razredu 4 glasove pri vsakem kandidatu (49 glasov proti 45). Samo I. razred so si priborili narodni nasprotniki. Ti so delali težave pri izvolitvi župana. Za izvolitev je bila potrebna dvetretjinska večina, 16 glasov, kajti vseh je bilo 24. Matevž Glinšek jih je pri prvi volitvi dobil 14, pri drugi volitvi je pa že imel dovoljno večino. Odborniki in volilci II. in III. razreda so ga dobro podpirali, nasprotniki so imeli večino samo v I. razredu.

Matevž Glinšek je bil zelo delaven, uvideven in pošten. Dr. Ivan Dečko je rekel ob neki priliki, da bi mu na Zgornji Hudinji, kjer je bil doma, morali postaviti spomenik.

Leta 1912 je Glinšek zbolel in je ponovno izvolitev zaradi bolezni odklonil. Tokrat so se močnejše dvignili narodni nasprotniki. V Gaberju so se zlasti opirali na industrijo, ki se je v dvajsetih letih okrepila, nekaj

posameznih glasov so še tudi imeli med trdnejšimi gostilničarji in kmeti. Pri volitvah so si priborili I. razred, čeprav s skromno večino. Dne 1. aprila se je vršila volitev župana. Pri prvi volitvi je dobil narodnjak Avgust Sušnik, lastnik Gornjega Lanovža 19 glasov, njegov nasprotnik Strenčan pa 10. Pri drugi volitvi so dobili: Sušnik 10, dr. Anton Božič 9 in Strenčan 11 glasov. Nadaljnjo udeležbo pri izvolitvi je Sušnik odklonil.

Odborniki so se tedaj sporazumeli in izvolili za župana Antona Fazarinca, posestnika in gostilničarja na Ostrožnem. Fazarinc, spoštovan in uvideven mož, je vodil občino v težki dobi prve svetovne vojne. Njegov prvi svetovalec je bil Franc Klinar. Drugi svetovalci so bili Konrad Gologranc, Fric Confidenti, dr. Anton Božič.

Okoliška občina je bila velika, a je tudi zaradi svojega posebnega značaja imela mnogo večje naloge kot druge nemestne občine: prispevati je morala znaten delež za regulacijo Savinje, na njenih tleh se je razširjala industrija, tri naselja (Breg, Gaberje, Zavodna) so dobivala mestni značaj, morala je braniti svoj slovenski lik in slovenske pravice. Nemci so hoteli zmanjšati njen teritorij: leta 1894 so ji hoteli iztrgati Gaberje in Zavodno. Niso uspeli. Pozneje so hoteli dobiti vsaj cerkev sv. Maksimilijana in okolico, kjer so si v bivši Laznikovi usnjarni uredili svoj dijaški dom. Občinski odbor in opat Ogradi sta to preprečila.

Pač pa je okoliška občina dala mestni del Zimovega posestva onstran Voglajne, kjer je poleg Zelenega travnika nastala mestna klavnica (1898). Pristala je tudi na odcepitev mestnega parka in neposredne soseščine (1896).

Občinskim možem so šli močno k srcu mučni dogodki, ki so se dogajali v mestu. O tem priča npr. predlog, ki ga je leta 1899 po nemškem napadu na češke goste in po nasilnostih, izvršenih nad Slovenci, stavil odbornik Jakob Janič, tedaj lastnik Kopunovega dvorca na Bregu in zemljiških parcel, naj se pošlje pritožba na vlado s pozivom, da mestno policijo zamenja z državno, ki naj jo podredi okrajnemu glavarju ali posebnemu komisarju.

Za ubožce so izprva skrbeli na stari način: hodili so od hiše do hiše, slovenski odbor je pa ustanovil ubožni svet. Bil mu je na čelu župan, ta je dajal ubožcem mesečno podporo. Nastavil je dr. Schwaba za občinskega zdravnika. Dr. Schwab je ubožce zdravil zastonj in vršil je mrliške ogleda.

Da bi se izognil šikanam mestnih Nemcev, je Celjski Sokol leta 1909 svoj sedež prenesel v Gaberje in na mestu Gaberškove kmetije zgradil Sokolski dom.

Klub naprednih slovenskih akademikov je v Gaberju in na Bregu (1908) ustanovil ljudsko knjižnico.

Po političnem razcepu (1906) je Kmečka zveza v Gaberju ustanovila Izobraževalno društvo (1907), ki mu je bil na čelu župan Matevž Glinšek.

S porastom industrije v Gaberju se je okrepil nemški pritisk. Z gospodarskim, kulturnim in organizacijskim delom ga je bilo treba zadrževati.*

* Arhiv okoliške občine je bil pred vojno ohranjen skoraj v celoti, zdaj ga precej manjka. Podatke iz njega sem dopolnil z navedbami v časopisju. To in ono se najde v Spominih dr. Josipa Serneca in Spindlerjevi knjigi o dr. Ivanu Dečku.

K. o. Spodnja Hudinja

Gaberje. Po letu 1873 je naselje začelo izgubljeni kmečki značaj.* Proces je potekal polagoma. Začel se je vzdolž ceste in se širil od juga proti severu in na obe strani ceste, na vzhodni hitreje, kajti tam sta nastali obe tovarni.

Onstran železnice se je prvi nastanil kot graditelj Jožef Marčink, hotelski upravnik v Zagrebu, zaveden narodnjak. Leta 1890 je zgradil nizko hišo, nekoliko oddaljeno od ceste. Leta 1895 je postavil ob cesti drugo, lepšo in enonadstropno. Imel je gostilno najprej v prvi in nato v drugi hiši. Druga hiša je znana pod Neradovim in Golmajerjevim imenom. Za stare Jugoslavije je gostilna nosila ime Pri Wilsonu.

Na Marčinkovem je zgradil dve hiši tudi Viljem Kriška.

Navedeni svet je bil že leta 1825 samostojen, vsekakor odcepljen od Gaberščekovega, vodilne kmetije v starem Gaberju. Sama Gaberščekova kmetija se je ohranila dobrih deset let dalje. Največ sveta, segajočega do cinkarne in ob njej do Voglajne, je odstopila zadrugi »Lastni dom«. To zadrugo je 24. aprila 1901 ustanovil dr. Ivan Dečko. Njen namen je bil, pomoči delavcem, da si zgrade svoje hišice in postanejo s tem bolj neodvisni od nemških delodajalcev. Predsednik zadruge je bil dr. Dečko sam, tajnik pa Ivan Bovha. Zadruga je kupila 35 Gaberščekovih in nekaj Šlevakovih parcel. Na Gaberščekovem je še za dr. Dečka zgradila 12 hišic, na Šlevakovem pa dve. Po Dečkovi obolenosti in smrti (1908) je vodil zadrugo dr. Anton Božič. Svoje delovanje je razširila tudi preko Voglajne, v severni konec Zavodne. V Gaberju je delavsko naselje zajelo območje Tovarniške, Kidričeve in Delavske ulice.

Na Gaberščekovem je sicer nastalo do konca stoletja še 8 domačij, deloma ob cesti, deloma v ozadju. Leta 1908 je Sokol Celje kupil tudi samo domačijo in na njenem mestu zgradil Sokolski (zdaj Partizanski) dom z društvenimi prostori, telovadnico in gostilno. Med vojno in še nekaj pozneje je bil v domu kinematograf.

Šlevakova kmečka domačija se je razrasla v večje Svetelovo gostilniško in mesarsko podjetje, razen za »Lastni dom« je nekaj malega žrtvovala tudi za druge gradnje.

Na Dimčevem so razen dveh hiš nastale tri delavnice: mizarska (s prvotnim kmečkim domom), Prva Jugoslovanska žična industrija in Zlatarna. Gorjančeva domačija je ohranila svoj kmečki videz, na posesti sta v

* Glede odstavkov o kmetijah in domačijah velja tole pojasnilo: Kmetije, ki so označene kot prvotne, so terezijanske, odcepki so od prvotnih kmetij odcepljene kmetije ali kmetijice. Gosposčinske kmetije so tiste, ki so nastale na graščinskem svetu, tj. na bivših gozdnih ali pašniških tleh, gorske kmetije so nastale iz še obstoječih ali iz bivših vinogradov. Te navedbe se nanašajo na čas prehoda fevdalne dobe v liberalno. Točna bi bila letnica 1850. Ker pa nova zemljiška knjiga stopa na mesto stare okrog leta 1880, sem sprejel to leto kot ločnico. Odcepke, nastale po tem letu, označujemo kratko kot nove (ali tudi kot v srednji liberalni dobi nastale) domačije, ki so navadno potegnile s seboj manj zemlje. Cepitve med 1850 in 1880 so navedene v I. delu Zgodovine — pri odcepkih, kot točka c. Vendar je bilo tedaj cepitev bolj malo, kakor da je razvoj zastal.

začetku stoletja nastali dve domačiji, mnogo sveta je kmetija dala za tovarno emajlirane posode.

Manjše Gluhačevo je dalo svet za Pečuh-Baldasinovo.

Na severnem koncu Gaberja je od nekdanje Kandušer-Seničeve zemljiške posesti posredno preko štirih lastnikov stavbenik Konrad Gologranc dobil mnogo stavbenega sveta. Na njem si je zgradil svoj dom in upravna poslopja. Sicer je pa na zemljiščih postavil 15 domov za naročnike oziroma kupce. Pred vojno je Gologranc zgradil tudi tri velike delavske stanovanjske hiše, ki jih je leta 1924 prodal Westenu, lastniku tovarne emajlirane posode.

OstaneK Kandušer-Seničeve posesti je bilo Dečkovo z vilo Livado. Na tej posesti so nastale 3 nove domačije. Več novih domačij je nastalo tudi ob Dečkovi cesti (na Udvardi — Naskovem, Grahovem; na gmajni pod Golovcem — kot zametki Nove vasi.)

Razen obeh tovarn je v predvojnem času nastalo v Gaberju nekaj obrti, trgovin, gostiln.

Obrti: Grilec-Šeško — kovaštvo (Lastni dom), Pušnik in Veber — čevljarstvo; trgovine: Šarlah, Matasek; gostilne: Marčink, Svetel, Plevčak, Sokolski dom, Pri cinkarni (Baštevč), Pri kovinarju (Šantl), Lubensky, Omladič, Pečuh (kavarna), Kancijan.

S p o d n j a H u d i n j a. Ob koncu fevdalne dobe in še nekaj desetletij dalje je bilo na Spodnji Hudinji osem prvotnih kmetij. Erjavčeva — dvojna, Hevčeva, Heričeva, Plahutnikova, Blaževa, Kovačeva, Svetelova, Gurnikova in Seničeva. Toda Erjavčeva in Heričeva sta se priključili hudinjskemu mlinu. Gurnikova je bila poštarska in Seničeva posestno združena z opekarno. Poleg tega so bila še tri manjša posestva (Hudinjski dvor, Prezljevo in Rivovo), prvo je bilo kombinirano, drugi dve sta pa nastali na bivši gmajni. Po letu 1880 je nastalo več novih domačij: na Hevčevem — 4, na Heričevem — 8, na Plahutnikovem — 2, na Blaž-Malejevem — 9, na Kovačevem — 3, na Svetelovem — 5, na posesti Hudinjskega doma — 1, na poštarskem — 3, na Rivovem — 1. Ob cesti je nekaj domačij ohranilo kmetiški videz: Erjavčevo, Plahutnikovo, Kovačevo, Svetelovo.

»Hrvaški mlin« ob Hudinji sta Švicarja Lutz in Naef modernizirala. Peter Majdič ga je pa spremenil v največje mlinsko podjetje v Vzhodnih Alpah. Opekarna je rasla v kmečko posest. Milarna je nastala na bivšem poštarskem. V soseščini je imel Tepej lesno podjetje. Druga podjetja: čevljarstvo Podpečan, kovaštvo Šribar, gostilne »Pri divjem možu« (poznejša »Amerika«), Erjavec (»Bobnar«) in Kukec (»Hudinjski dvor«).

Z g o r n j a H u d i n j a. Ob koncu fevdalne dobe je bilo na Zgornji Hudinji 13 starih in 8 mlajših na bivši gmajni nastalih kmetij in kmetijic. Prva desetletja liberalne dobe niso prinesla posebnih sprememb, čeprav se je takrat gmajna razdelila. Izza leta 1890 je na odcepljenem, navadno perifernem svetu zdaj pa zdaj nastala kaka nova domačijica. Največ sveta so jim žrtvovale kmetije: Ribežl-Turnškova — štirim, Prekorškova — trem, Povše-Gaberškova — štirim. Gostilna je nastala na Lovračevem — na

gmajni. Pozornost je vsekakor vzbudilo Jezernikovo — ob cesti, tik pred Šmarjeto, z zidarsko-stavbnim obratom, kakor starejše Gologrančevo v Gaberju, znamenje prebujajoče se gradbene dejavnosti.

K. o. Ostrožno

Zgornji Lanovž. Še v dobo Celjskih grofov segajoča graščinica Zgornji Lanovž je izgubljala svoje okolje. Gozdno drevje, ki jo je zagrinjalo, se je umaknilo, ostal je samo hrastov drevored na severni strani. Na graščinskih tleh je nastala večja domačija Hauswirthova. Leta 1905 ji je postal posestnik Vinko Kukovec, tesarski mojster in gradbeni podjetnik, ki je skoraj nasproti domačiji na drugi strani Šmartinske ceste zgradil večjo žago in uredil lesni prostor. V večji oddaljenosti, ob stiku odvodnega jarka in Sušnice, je Regina Vasičeva, preden je prodala graščinico, zgradila večji dom, vilo Regina, ki še danes po videzu dominira nad okoljem. Razen tega so na graščinskem svetu nastale še 3 znatnejše domačije.

Spodnja Dobrova. Ob koncu fevdalne dobe je imelo naselje 8 prvotnih in 4 odeljene kmetije oziroma kmetijice. Največja kmetija, Šri-barjeva, se je leta 1909 razbila, ostanek prejšnjih štirih odcepitev je kupil tovarnar Westen. Od drugih kmetij so utrpeli: Pintarjevo — 4 nove odcepke, ki so dali Hostno Dobrovo (ob cesti na Lokrovec), Vrečerjevo, Jagrovo in Bovhovo po enega.

Zgornja Dobrova. Ob koncu fevdalne dobe je imela Zgornja Dobrova samo 3 prvotne kmetije. Na prehodu sta se od Vrečer-Cocejeve kmetije odcepili dve kmetijici (1850), ki jima je leta 1864 sledil še Križanov mlin. Potlej je nastala ena nova domačija na Dobnikovem, na Črepinškovem sta pa nastali dve. Starejše ime naselja Dobje se je medtem pozabilo.

Lokrovec, prvotno največje kmetiško naselje v sestavu bivše okoliške občine. Ob koncu fevdalne dobe je štel 13 prvotnih in 3 odcepljene kmetije (kmetijice): po eno od Pedermeljeve, Gašperjeve in Veternik-Bukovnik-Stermeckega. Do leta 1871 je Enčulijekovo utrpelo dve odcepljivi. V dobi po 1880 so nastale nove domačije: na Pedermeljevem — 2, na Župančevem — 1, na Pušjekovem — 1, na Gašperjevem — 2 in na Mlinarjevem — 3. Tako je nastal manjši Spodnji Lokrovec, sosed prav tako nove Hostne Dobrove.

Pri Mlinarjevem je bil mlin, pri Jezerniku v Spodnjem Lokrovcu gostilna, imenovana »Koča«.

Ostrožno. Ob koncu fevdalne dobe je bilo na Ostrožnem (ob robeh) samo 5 prvotnih kmetij, 42 kmetij in kmetijic pa je po letu 1750 nastalo na tleh bivšega Ostroženskega gozda. Do leta 1850 je bil gozd razdeljen, naseljevanje se je ustavilo, izza osemdesetih let je do 1918 nastalo še 16 domačij, in sicer na že obstoječih posestvih, na vsakem posestvu po ena. Na Zagodetovem je bila stara opekarna, na Volovšek-Gugl-Dernovškovem prekaževalnica, na Kukčevem in Fazarinčevem gostilna.

Nekaj kmetijic se je s pridobitvijo novih zemljišč razvilo v kmetije, sicer je pa bilo v naselju precej obrti, mnogo njegovih prebivalcev je bilo zaposlenih v mestu in tovarnah.

L a v a. V naselju je bilo ob koncu fevdalne dobe 8 prvotnih kmetij. Na gmajni sta bili nastali dve manjši posestvi. Njim so se do leta 1880 pridružile 4 kmetijice, ki so se deloma že v fevdalni dobi odcepile od prvotnih kmetij. V času od 1880 do 1911 je nastalo v naselju še 7 domačij: na Farčnikovem in Krušič-Čretnikovem po dve, na Regulovem, Špajzar-Strenčanovem in Sevčnikar-Špajzarjevem pa po ena.

V naselje so močno silili meščani. Največji meščanski dom — Korunovo, po drugi vojni nad 20 let veterinarska bolnica, stara gostilna na Sevčnikarjevem in druga, imenovana »Pri Martinu«, ob Ljubljanski cesti, pri Samcu (»Kramarju«) ob mostu preko Ložnice.

L o ž n i c a. Ob koncu fevdalne dobe je bilo v naselju 6 prvotnih kmetij poleg treh odcepljenih. Od 1892 do 1913 je nastalo v naselju 5 novih domačij, po ena na Dolenčevem, Šribarjevem, Škamelovem, Črepinškovem in na vl. št. 204 Celje.

B a b n o. Ob koncu fevdalne dobe sta bili v naselju dve prvotni kmetiji, Babjekova in Korenova, do leta 1850 je v Ostroženskem gozdu nastalo 16 kmetij in kmetijic. Po letu 1850 sta se združili obe stari kmetiji. Po letu 1890 so nastale 4 nove domačije, po ena na Trnovškovem, Gajškovem, Mravljakovem in Marovtovem.

Stara gostilna, obstoječa že v XVIII. stoletju, je bila na Janičevem (Babjekovem) ob Zaloški cesti.

Z g o r n j i M e d l o g. Ob koncu fevdalne dobe je bilo v naselju 10 prvotnih in ena po letu 1800 na gmajni nastala kmetija.

Med 1884 in 1913 je nastalo 9 novih domačij, med njimi je Dimčev mlin, ki se je osamosvojil.

S r e d n j i M e d l o g. Po letu 1850 zopet ločena od novoceljske gosposčine in osamosvojena bivši gozdni dvorec in (Joštov) mlin na Ložnici. Dvorec in mlin sta se leta 1921 posestno ločila.

S p o d n j i M e d l o g, med Ložnico in Savinjo. Drobna posest z domačijami, nastalimi od 1800 do 1900. Ob glavni cesti je v tem času nastal večji Ropasov dom z uglaševalnico klavirjev in prvo celjsko popravjalnico avtomobilov.

Dvorec Medlog, naslednik Freienberga na desni strani Savinje, ležec med glavno cesto in Savinjo, izza konca XVIII. stoletja redno v plebejski posesti. Sedaj je v njem sedež vrtnarske šole. V prvi polovici XIX. stoletja so si v Medlogu radi pridobivali posest Celjani, večinoma jim je šlo za zemljišča, le redkeje za stavbišča.

L o p a t a. Ob koncu fevdalne dobe je bilo v naselju 9 prvotnih kmetij, poleg njih so bile 4, nastale po odcepitvi, in druge 4, nastale na obmejnem delu bivšega Ostroženskega gozda. Od 1898 do 1904 sta nastali samo 2 domačiji. Proti koncu dobe je bila v naselju Podpečanova (Tišlerjeva) gostilna.

K. o. Lisce

Breg. Ob koncu fevdalne dobe je imelo naselje, ki je napravljalo vitez majhnega cestnega trga ter je bilo tudi v gospodarskem pogledu najstarejše celjsko predmestje, 21 hišnih posestev z nekoliko zemlje v Savinjinem ovinku, poleg tega na odcepkih 3 domačije.

V času od 1880 do 1904 je Radej združil Novakovo in Erbesovo. Na njegovem je nastalo v tem času 8 novih domačij. Leta 1902 in 1915 sta nastali še dve drugi. Prvotna Radejeva hiša je bila sredi naselja na gornji strani ceste. V njej je bila stara gostilna. Ker je bila ena izmed poznejših gospodinj iz gostilne »Pri Cestnem Jožeku« (med Prežinsko vasjo in Sentjurjem), so tudi Radejevo gostilno označevali z imenom »Pri Cestnem Jožeku«. Novejša Radejeva hiša z gostilno je na spodnji strani ceste, prvotno hišo je uničila letalska bomba 14. februarja 1945. Bile so še gostilne: na Škarpi, pri Zajcu (Ploju) in pri Poderžaju. Peta gostilna je bila Grenadirjeva: Gmajner-Jezernik-Kukovec. Nastalo je leta 1844 na terasi nad Savinjo in cesto. Preko reke je vodila Granadirjeva brv, ob vhodu nanjo je bila kapela. Pri Grenadirju se je rada shajala slovenska družba. Jezernikova je bila sorodnica Kidričevih po materini strani.

V tej dobi sta nastali na Bregu še dve izraziti stavbi: rdeča hiša nad središčem naselja (ki jo je nemška pisateljica Weinhandl v okupacijski dobi uvedla v literaturo) in mlajša, na zdaj razgaljeni skali stoječa »vila — grad«, ki so ji graditelji dali ime »vila Žovnek«.

Miklavški hrib s kapucinsko cerkvijo sv. Cecilije iz leta 1615. Na terasi ob samostanu na mestu nad sto let stare vile stoječe novo gradu podobno visoko poslopje služi zdaj kot dijaški dom. Zahodno od tod, nad parkom, je večja in trdna hiša, bivši Kopunov dvor.

Ob vhodu h Kapucinskim stopnicam gostilniška posest Pri mostu, od nje na planoti zahodno od Kopunovega dvorca leta 1867 in 1868 odcepljeno Gorjupovo in Strmškovo. Ostale domačije na hribu segajo še deloma v fevdalno dobo, a so bile pozneje obnovljene.

K. o. Lisce

Spodnje Lisce, naselje na ravninici ob Savinji, je novega datuma. To je bila v zadnjih stoletjih plemiško-meščanska posest. Izhodišče za nastanek naselja je bilo Hauswirth-Loeserjevo. Tu je pred koncem XIX. stoletja nastala najprej Loeserjeva starinska vila Klara. Njej je od 1900 do 1910 sledilo 11 domačij na isti posesti.

Na sosednjem Higersperger-Loeserjevem so sledile od 1904-1913 tri domačije. Na posesti posameznikov (Luhn, Flis, Bračič, Kenda) jih je nastalo še 7. V celoti se je tudi razvilo majhno strnjeno naselje, ki pa se je ogibalo tedaj še nereguliranega brega Savinje.

Više nad gozdom je na novo nastalo le nekaj posameznih domačij, ki so prišle deloma v roke meščanov ali so jih pa ti sami zgradili.

K. o. Košnica,

najmanjša katastrska občina v občini Celje okolica, je v tem razdobju le malo spremenila svoj značaj, ostala je kmetiška s srednjo in drobno posestjo.

Celo na Polulah, ki so najbliže Celju, je bilo nastajanje novih domačij prav nezatno. Tu je po ena domačija nastala na Majer-Filipškovem in na Romovem. V Gornjih Polulah je po ena domačija nastala na Španičevem, na Trbovc-Samčevem in na Golob-Leskovškovem, dve sta nastali na Golobovem. To se je izvršilo v razdobju 1900 do 1910.

V Košnici je od 1883 do 1902 nastalo 9 novih domačij, potlej je pa gradnja zastala. Tratnikovo je največ utrpelo — 4 nove domačije, Žnidarjevo, Pavlinovo, Korelovo in Majerjevo — po eno.

Tremarje v k. o. Debro in občina Sv. Krištof

Ob koncu fevdalne dobe 5 prvotnih kmetij, med njimi Kovačevo, sestavljeno iz treh kmetij. Od Logarjeve so bile odcepljene tri kmetijice.

Šesta prvotna kmetija se je l. 1878 razbila v tri manjše kmetije. Poleg tega so nad naseljem 4 gosposčinske kmetije in del nedoločljive.

K. o. Zagrad—Pečovnik

Ob koncu fevdalne dobe sta bili v vsem Pečovniku 2 prvotni kmetiji in 2 kmetijici, poleg tega je bilo tam še 33 okrog leta 1800 nastalih gozdnih kmetij in še ena gorska kmetijica. Po letu 1880 je nastalo še 13 novih domačij, toda 5 kmetij pod Tovstom je bilo priključenih mestni gozdni posesti. Nove domačije so nastale v spodnjem delu Pečovnika, in sicer na Koroščevem — 3, na Korošec-Belajevem — 3, na posesti »Apnenika« — 2, na posesti Dveh golobov, na Regul-Arčanovem in na Voglar-Paljanovem — po ena.

Že v tej dobi sta nehala delati žitni mlin in mlin za ježice poleg mlajše gostilne Pri dveh golobih — ob vhodu v ozko dolino. Kovačnica fužina je pa nehala delati že mnogo prej.

Pristava in Zagrad. V Pristavi in Zagradu je bilo ob koncu fevdalne dobe: 11 prvotnih kmetij, 4 odcepki, 12 okrog leta 1800 nastalih gozdnih in 19 gorskih (vinogradnih) posestev z domovi. Novih domačij je nastalo 28.

Aljažev (Jožefov) hrib. Cerkev nastala 1681. Prvotna manjša cerkvena hišica je bila leta 1852 povečana in združena s cerkvijo. V Selškem dolu za cerkvijo Marovšekovo, prvotna delna minoritska pristava.

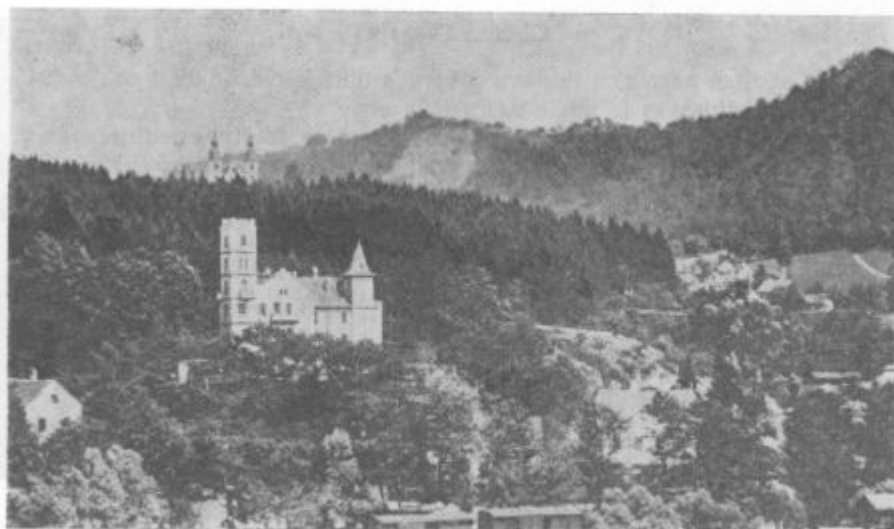
Na terasi na spodnjem delu pobočja romarska hiša (1864).

Zavodna se je razvila približno tako kakor Gaberje na nasprotni strani Voglajne.

Velika Zimova posest se je popolnoma razbila. Mlin je nehal delati leta 1881.

Najprej se je odcepila posest, kjer je leta 1868 nastala znana gostilna Zeleni travnik. Tudi Štefanovič-Guzejeva domačija, ki je bila nekoliko od-

Jožefov hrib v Celju pred koncem prve svetovne vojne. — V ospredju dom »Na lepem razgledu«. — V ozadju sleme — podaljšek Grajskega hriba

daljena od Zelenega travnika, je nastala na Zimovem. Na njeni posesti je od 1891 do 1912 ob Teharski cesti zrastle 8 domačij. V vrzeli med Zelenim travnikom in Štefanovič-Guzejevem so 1899 zgradili mestno klavnico. Ob regulaciji Voglajne leta 1968 so podrli tako Zeleni travnik kakor klavnico. Danes je tam planjava.

Na Schulz-Rothovem z bivšo opekarno je od 1894 do 1910 nastalo 6 novih domačij. Dvorcu, ki je zdaj last Zuževih in Kolkovih, je dal obliko graščine-vile vojaški zdravnik dr. Moric Berger leta 1890. Na streliški posesti stojijo štiri nove nizke hiše.

Na starejšem Mirnikovem je nastalo Hodžarjevo (1897). Na Muška-tevec-lazaristovskem Sorčanovo, na Grašina-Cypplovem hiša šolskih sester. Na Žerjavovem (zdaj je tam poprej Stojanova vila) Zorzini-Baumgartnerjevo z bivšo opekarno (pozneje ribnik s čolni), ki izvira še iz leta 1861, ter Košičevo (1910).

Na štirih zavodenskih kmetijah, ki jih je združil dr. Cypl, je po letu 1897 nastalo 23 domačij, med njimi jih je Vinko Kukovec zgradil 13, Konrad Gologranc pa 3; oba sta jih prodajala delovnim ljudem. Šest domačij so zgradili ali obnovili neposredni koristniki (npr. Zeleni dvor). Vinko Kukovec je iz gospodarskega poslopja napravil poslovno-stanovanjsko stavbo.

Večje Confidentijevo je prav tako nastalo na Cypplovem (o. 1900). V Zavodni je že zaradi Šmarske ceste nastalo več gostiln, ki jih danes nobene ni več: Grajska klet, Mirnikovo, Zeleni travnik, Confidentijevo. Na Zavodenskem hribu, na bivši zvonarski posesti, je trgovec Krisper zgradil večji dom graščinske oblike (1858).

Občina Teharje

Ob svojem nastanku je nova teharska občina merila 2751 oralov 945 kvadratnih sežnjev in je imela 932 prebivalcev.

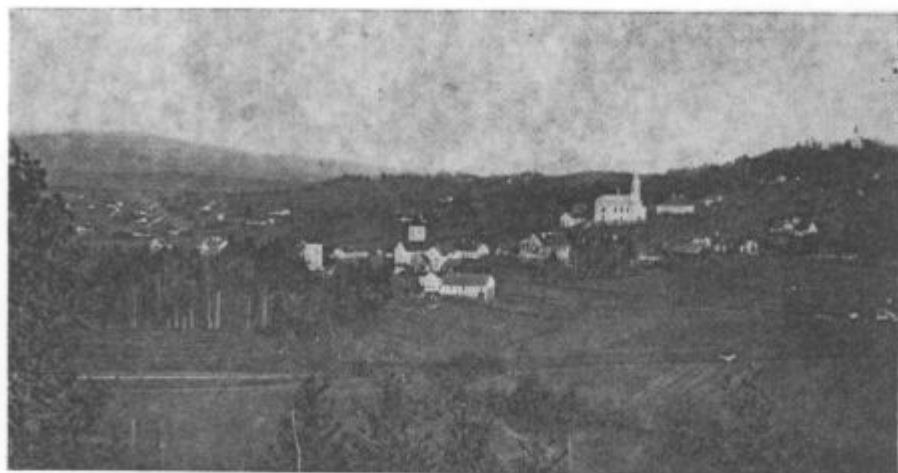
Leta 1850 izvoljeni prvi občinski odbor je imel naslednji sestav: Franc Ostrožnik, na mlinu Mlinarjevega Janeza, župan; Maks Schmid, pivovarnar in lastnik Bežigrada, ter Ivan Antauer, zemljiški posestnik, svetovalec; Mihael Gorišek, Mihael Vizjak, Jernej Štor, Franc Pospeh, Jožef Zupanc in Štefan Stante, zemljiški posestniki, Andrej Ostrožnik, gostilničar, Andrej Wogg, trgovec, in Anton Salmhofer, učitelj, odborniki; namestniki: Jurij Legvart, Martin Resnik, Jernej Žohar, Jožef Štor, Gašper Zupanc in Jurij Stepišnik, zemljiški posestniki.

Kot odškodnino za odpadle fevdalne dediščine je ustrezna komisija priznala občini 10.042 gld. 15 kr, avstrijske veljave. Ta vsota ji je bila v obligaciji izplačana 1. maja 1863. Občini je prišla zelo prav. Vendar je bila glede na število podložnikov bivše plemiške občine premajhna. Uprava stare plemiške občine je namreč površno pobirala davščine. Pri končnem obračunu glede določitve odškodnine so vzeli za podlago dohodek davščin v zadnjih tridesetih letih. Da je tako, je razvidno iz dejstev, da je bilo teharski župniji priznanih samo za odkup desetine 15.059 gld. 55 kr. odškodnine.

Ko je prestala stara plemiška občina, je bil župan Mihael Gorišek, tajniške posle je pa vodil poznejši celjski notar justicijar Moric Sajovic.

Za prvega župana nove teharske občine so izvolili Franca Ostrožnika, p. d. Turka, posestnika in lastnika mlina Mlinarjevega Janeza. Po njem je mlin dobil ime Turkov mlin. Ostrožnik je imel tudi gostilno. Slovenski gospodar ga ob njegovi smrti leta 1876 močno hvali, češ da je v zavzetosti za mir leta 1848 in pozneje sam hodil na patroljo. Županoval je (od 1848 do 1859) zelo skrbno in je občini pripravil lepo premoženje. V svoji gostilni ni trpel nepoštenega govorjenja in je rad govoril: Le ponižni bodimo! Leta 1860 je bil izvoljen za njegovega naslednika Jakob Žohar, ki je k prihrankom svojega predhodnika dodal že omenjenih 10.042 gld. Ko je leta 1867 prepustil županovanje Andreju Ostrožniku, mu je lahko izročil tudi vsoto 25.914,67 gld. Ostrožnik je bil v tesnih stikih z ravnateljem štorske tovarne Freyem. Ker se je sam slabo spoznal na posle, je občino stvarno vodil Frey. Tedaj je nastal večji spor glede gradnje nove šole. Zanj sta bili predvideni dve stavbišči, na Ledini v ozadju cerkve sv. Štefana in preko ceste vzhodno od nje. Lastnici obeh gosposkih hiš vzhodno od ceste sta protestirali. Frey je zgradil šolo na južnem koncu Ledine, čeprav so Teharčani močno nasprotovali. Frey ni znal slovenski in je speljal občino v nemške vode, čeprav je le malo odbornikov znalo nemški. Andrej Ostrožnik je županoval do leta 1874, ko mu je sledil Štefan Stante. Ta je prevzel od predhodnika samo še 10.542,83 gld., ostali prihranek prvih dveh županov je pa Frey porabil.

Denar je še nadalje kopnel. Zgraditi je bilo treba most pri Tratovšku, izvršiti popravila pri župnišču, tovarna v Štorah je prišla začasno v stečaj. Občinske doklade se niso zvišale, znašale so še nadalje 10 %. Leta 1880 je

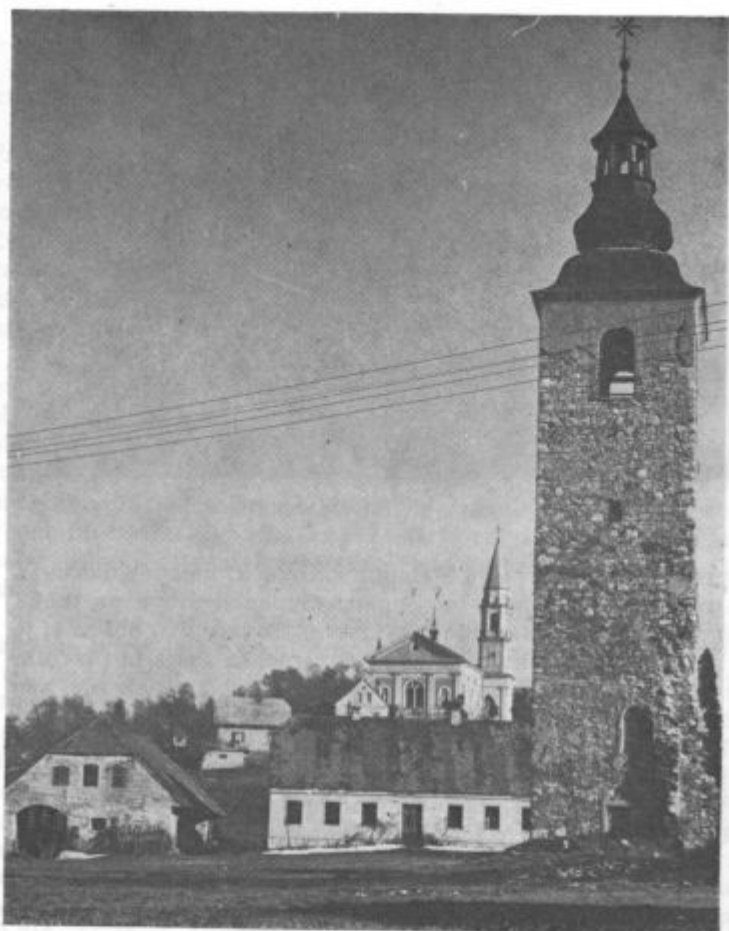

Teharje

Stefan Stante prepustil županovanje Valentinu Kovaču, kmetu s Pečovja. Kovačeva ena roka je bil sluga Jožef Zupanc (Supanc), druga pa tajnik Ludovik Peer (poprej tajnik okrajnega glavarstva). Toda pravo oblast si je prilastil Karel Jellek, novi direktor štorske železarne, ki so ga bili izvolili za županovega namestnika. Kakor za Freya je bilo pri občini tudi zdaj vse nemško. Za Kovačevega županovanja so Ledino prepisali na celotno občino, ne da bi bili o tem obvestili prave Teharčane in odbor njihove komune. Borbo proti njemu je vodil Jože Pečnak, ki se je po letih življenja na Hudinji, v Celju in Opatiji vrnil v svojo rodno občino in si zgradil na Teharju blizu šole vilo. Ta borba je imela tudi narodni značaj. Ze za Freya se je razvila, tedaj sta odločno narodno smer zastopala napredni kmet Miha Bizjak s Pečovja in mlinar Anton Grabič. Pečnaka so podpirali drugi zavedni Teharčani. Nemškutarski sluga je skušal gospodariti celo v šoli in je bil v sporu tudi s cerkvijo. Tudi v gospodarskih pogledih se niso strinjali s Kovačem in Jellekom. Še nedavno zgrajeno šolsko poslopje so razširjali na način, ki ga Teharčani niso odobravali, pokopališče pod Sv. Ano so gradili s prevelikimi stroški, čeprav so bili občani pripravljani, da glavna dela izvrše brezplačno. Sejmski prostor in stavbišče za izolirnico so izbirali na neustreznih mestih. Tako je bilo do devetdesetih let.

Občani občine s staro samoupravno tradicijo so postali malodušni. Tako je bilo leta 1892 v občini 214 volivcev III., 36 II. in 12 III. razreda. Voliti jih je prišlo 58 do 60, a še ti so bili skoraj izključno delavci iz tovarne. S tovarniškimi vred je bilo v občini komaj 50 Nemcev. Sluga Zupanc in odbornik Golec sta si brusila pete. Glavno besedo je še vedno imel Jellek.

Pri volitvah je 1895 vendarle prodrla Narodna stranka, ki je za župana izvolila Jožefa Rebova, posestnika v Čretu. Leta 1898 so ponovno izvolili Rebova.

Stari stolp
na Teharju.
— Ostanek
cerkve
sv. Štefana

Zaradi vmešavanja s strani Štor, ki je imelo gospodarsko osnovo, se Teharje še nadalje ni pomirilo. Leta 1901 je občina zaradi neprevidnosti zopet prišla v nasprotno roko. Narodni ljudje so izvolili v odbor dva moža ki sta se takoj izneverila. A bilo je še nekoliko drugih omahljivcev. Prvo besedo v odboru je imel Anton Peer, trgovec v Štorah, tovarno pa je zastopal Jožef Pfeiffer, pisarniški ravnatelj.

Leta 1906 so bile prejšnje volitve razveljavljene, pri ponovnih volitvah so zopet zmagali nasprotniki. Leta 1909 so imeli v III. razredu samo en glas večine. Da bi si ta razred obdržali, so leta 1909 kupili tri gozdne parcele, ki so bile nekoč last plemiške občine. Razdelili so jih na 168 parcel in so jih dali svojim ljudem, večinoma meščanom, potlej volivcem III. razreda. Posebej je industrialec Westen leta 1914 kupil mnogo zemlje od Turkovega mlina.

Slovenci so lahko samo skromno odgovorili s tem, da so leta 1909 od Olšnškega kupili gozd in ga razdelili na 72 parcel.

Tudi javnega dela niso povsem zanemarili.

Leta 1897 so pri Cajhnu ustanovili Slovensko katoliško politično društvo. Za predsednika so izvolili kaplana Jožefa Kržišnika, ki je bil vnet za narodno stvar in se je poskušal tudi kot pesnik. Drugi člani vodstva so bili: župan Rebov, namestnik predsednika, občinski tajnik Andrej Presker, tajnik, nadučitelj Gašpar Vrečer, knjižničar, Josip Šušteršič, blagajnik, Škrjanc, Ignac Cajhen, Anton Štor in delavec Anton Koštomaj, odborniki.

Leta 1902, ko Kržišnika že ni več bilo na Teharju, je imelo vodstvo nekoliko drugačen sestav: predsednik Jožef Rebov, predsednikov namestnik Martin Vizjak, blagajnik Štefan Štuhl, knjižničar Matija Šmerc, odborniki: Josip Šušteršič, Josip Kač, Martin Gajšek in Franc Sevšek. Pozneje je bil več let predsednik leta 1912 umrli Karel Koželj.

Ustanovnega občnega zbora Katoliškega političnega društva se je udeležilo tudi nekaj delavcev.

Jožef Kržišnik se je sicer trudil, da jih združi v posebnem delavskem društvu.

Leta 1901 so se v ta namen sestali v Štigličevi gostilni na Slancah z zastopniki celjskega Delavskega katoliškega političnega društva Naprej. Vendar ni bilo pravega uspeha.

Po političnem razcepu je na Teharju nastalo Katoliško izobraževalno društvo (1911), ki se mu je pridružil Orel.

Do srede XIX. stoletja je bilo Teharje v bistvu občina srednjih in malih kmetov. Samo na zapadnem obrobju Bukovzlaka je bil že od XVII. stoletja majhen dvorec Bežigrad, ki pa je imel kmetiški značaj, saj je bil vpisan v urbar kmečke plemiške občine.*

K. o. Teharje

T e h a r j e. Ob koncu fevdalne dobe je bilo na Teharju 21 prvotnih kmetij. Nekatere so združevale po dve, tri prvotne kmetije oziroma njihove dele in so tako premagovale prvotno razdrobljenost.

Nekatere kmetije so se razbile: Žoharjevo, Vizjakovo. Cvibovškovo je pri tem prišlo v nekmečke roke: graščinica, ki je nastala na mestu kmečke hiše, je zdaj dom Mlinarjevega Janeza. Pečnak-Engelovo je svoj veliki dom deloma odstopilo občini za pisarno. Pečnakovo večjo vilo je občina uporabila za šolo in kulturno udejstvovanje.

Ostali kmetje so žrtvovali posesti za eno, dve domačiji. Posest sta si pridobivala tudi trgovec Jošt in mesar Jančič. Gostilne: Cajhnova, Šušterčičeva, Zohar-Lavričeva. Zelo znano mizarstvo: Stojanovo. Čevljarstvo: Bucejevo.

Ledina je bila 1896 po sodni odločitvi priznana kot last občine, torej odvzeta soseski. Na tej posesti šola, gasilski dom in nekaj privatnih stavb. Leta 1936 preostala posest razdeljena na 34 deležev. Cerkev sv. Štefana,

* Precej podatkov o Teharju najdemo v Pečnakovi knjižici o teharskih kmečki plemiški občini. Tudi šolska kronika je dovolj zgovorna.

ki je bila sredi Livade, je že več let porušena, samo zvonik še stoji in skromno priča o zgodovinski slavi.

Č r e t. Ob koncu fevdalne dobe je bilo v naselju 8 starih kmetij, ena med njimi, Piškova, je bila dvojna.

V liberalni dobi novih domačij: 49. Od tega samo na Stante-Cypplovem: 12.

Te domačijice sta stavbenika Kukovec in Gologranc zgradila za delavce, sploh za ljudi s skromnimi dohodki. Delala sta v duhu zadruga Naš dom in njenega naselja v Gaberju.

Tudi na kmetijah so nastale nove domačije: na Kok-Zupančevem: 2, na Koštomajevem: 1, na Piškovem: 5, na Majhenškovem: 1, na Jernejškovem: 9, na Štorovem: 10. Binclovo je dalo svet za prvotni del mestnega pokopališča na Sevcih, sicer pa še za 5 domačij.

Gostilne so bile: najstarejša Zorman-Mihelakova, nastala verjetno že ob zgraditvi Šmarske ceste za Marije Terezije. Imenovala se je: Pri kamniti mizi. Leta 1848 je že bila gostilna pri Turkovem mlinu. Mlajša utegne biti Piškova gostilna, ki pa se je ohranila do druge svetovne vojne.

O s e n i c a i n Z v o d n o. Ob koncu fevdalne dobe je bilo v obeh naseljih 19 starih kmetij. Vse so se ohranile. Do prve svetovne vojne je nastalo samo 8 novih domačij, na Karjevem 2, na šestih pa po ena. Naselji sta nekoliko od rok. Mišljeno je Zgornje Zvodno, v Spodnjem Zvodnem, ki se začenja že onkraj Voglajne nasproti Teharju, je nastalo nekaj domačij na gorski (vinogradni) osnovi — deloma pri bivših zidanicah.

K. o. Bukovžlak

B u k o v ž l a k. Ob koncu fevdalne dobe je bilo v Bukovem žlaku 25 prvotnih kmetij. Strücker jih je za Bežigrad kupil 5, Koštomaj (onstran mostu) je že imel od prej dve, novejši lastnik Blaž Sodin je pa še dodal dve. Novih domačij je nastalo 20. Največ na Vidmarjevem: 7, na Kopičarjevem in Lukovem so nastale po 3, na drugih kmetijah po dve, po ena. Gostilna pri Sodinu.

S l a n c e. Ob koncu fevdalne dobe je bilo prvotnih kmetij 9 in en odcepek. Novih domačij je nastalo 5, samo na Lampretovem 2, sicer po ena.

V r h i. Ob koncu fevdalne dobe je bilo v naselju 7 prvotnih kmetij. Novih domačij je nastalo 14, od teh so 4 na bežigrajski kmetiji, 2 pa na Štigličevem. Štigličevo, leta 1904 izbrisano domačijo z ostankom zemljišč je prevzela občina.

K. o. Kresnike

K r e s n i k e. V naselju je bilo ob koncu fevdalne dobe 5 starih kmetij. Med njimi je Kandolovo imelo mlin in veliko parcel v Bukovem žlaku, to je izgubilo leta 1891 oziroma 1903.

Novi domačiji sta nastali dve: obe na Kandolovem.

S t o r e. Na obeh straneh potoka je bilo ob koncu fevdalne dobe 6 kmetij. Delno sta se ohranili: Pečnakova in Olšnšekova, čeprav je na nju-

nih tleh najstarejši del železarne, sta namreč na vzhodnem robu kotline tik pod pobočjem.

Del Jeračevega (na njem stara šola), se je ohranil v bivšem Lokoškovem (gostilna nasproti postaji). Sicer je pa dolinski kot zavzela železarna.

L i p a. V naselju je bilo 12 prvotnih kmetij. Velika Francljeva kmetija je leta 1903 in 1913 dala svet za dve domačiji (Jager, Čeč), držala je pa dom ob Bojanskem grabnu (gostilna z mesarijo).

Druga velika domačija, Jeršičeva, z mlinom in žago in kovačnico je leta 1903 prodala obrate, iz katerih je nastala stolarna.

Šele v najnovejši dobi je na Lipi nastalo tovarniško naselje.

P e č o v j e. Preko slemena nad Lipo je bilo ob koncu fevdalne dobe 13 prvotnih kmetij z dvema odcepkoma (1825, 1873). Vse kmetije so se ohranile, samo Doberškovo je leta 1903 prepustilo tovarni za šamotno peko 17 parcel.

Občina Sv. Lovrenc

Ob nastanku je merila občina 2024 oralov 577 kvadratnih sežnjev ter je štela 731 prebivalcev.

Leta 1850 izvoljeno občinsko zastopstvo: Janez Štor, župan, Janez Vrečer in Andrej Gajšek, svetovalca; Jožef Sitar, Franc Vrečer, Anton Zupanc, Blaž Stante, Jožef Vrečer, Mihael Žužej, Luka Kranjc, Štefan Horjak, odborniki; Anton Kompolšek, Janez Kompolšek, Jožef Tofant, Jožef Verhovšek, Jurij Gajšek in Jakob Majoranc, namestniki.

Pozneje, v šestdesetih in sedemdesetih letih, je županoval Boštjan Gajšek iz Gaja, za njim Ivan Kompolšek, p. d. Polak, na to Franc Gajšek (Boštjanov sin), Andrej Horvat (iz Straže) in Gregor Ocvirk (iz Kompolj). Za prvih dveh navedenih županov se je še čutil močen vpliv štorske gospode, znak gospodarske odvisnosti, pozneje pa ne več. Občina je bila majhna po površini in številu prebivalcev. Občinska pisarna je bila v eni sobi župnišča, tajniške posle je opravljal nadučitelj. Glavna skrb občine: šola, pota, potoki, siromaki. Poskušali so tudi uvesti živinske sejme, ker pa je bilo središče občine nekoliko ob strani in je bilo nemogoče tekrovati s Šentjurjem in Teharjem, sejmi niso uspeli. Prav kratko dobo so imeli v kraju duhovnika, stalne župnije pa niso mogli dobiti.

K. o. Sv. Lovrenc

je imela ob koncu fevdalne dobe 22 prvotnih kmetij in 4 odcepke. Razen tega 15 okrog l. 1800 nastalih gosposčinskih in okrog 35 gorskih kmetijic. Od starih kmetij so bile tri razbite že pred dobo Marije Terezije in te niso vštete. Novih, od 1880 do 1918 nastalih domačij, je pa bilo 28.

Kmetije so utrpele: po 3 domačije Rozmanova in Tofantova, po 2 Gajškovo, druge po eno, nekatere so ostale nedotaknjene. V Toplici sta bila Vrečerjev in Borinčev mlin.

K. o. Prežinska vas

Ob koncu fevdalne dobe je imela 38 prvotnih kmetij, 13 odcepkov, 10 okrog l. 1800 nastalih gosposčinskih in okrog 15 gorskih kmetij, Jagrovo je bilo razbito.

Novih, od 1880 do 1907 nastalih domačij, je bilo 20. Po tri domačije sta utrpeli Mulejevo v Mostah in Jug-Gajškovo v Žikovci. Po dve domačiji so utrpeli: Znidarjevo in Štuhljevo v Prežinski vasi ter Žikovškovo v Žikovci. Na druge kmetije je prišla po ena nova domačija, nekatere so pa ostale nedotaknjene. V Opoki je bil Opokarjev in v Mostah Mulejev mlin.

Gostiln je bilo več: Zgornjega Pungerška blizu cerkve sv. Janeza, Francakova in Špulerjeva v Kompolah (blizu cerkve) in Siskova na Gorici. Staro lončarsko obrt sta imela Stante na Rakovem v Straži in Bucej na Mostu, kovačnico pa Sivka v Opoki.

Občina Svetina

Ob ustanovitvi je merila občina 2412 oralov 1320 kvadratnih sežnjev in je imela 564 prebivalcev. Za volitev v občinski odbor so bili posestniki razdeljeni v dva razreda.

Pri prvih volitvah oktobra 1850 je dobila občina naslednje zastopstvo: Andrej Arlič, p. d. Štarkl, župan, Jakob Zupanc in Matevž Sevšek, svetovalca; Ivan Rozman, Mihael Klinar, Jožef Slapšek, Jernej Jesih, Jernej Slaja, odborniki; Ignacij Mlakar, Anton Ulaga, Martin Ulaga in Andrej Ulaga, namestniki. Poznejši župani so le deloma znani. Konec osemdesetih in devetdesetih let je županoval Martin Rozman, zelo zaveden narodnjak, svetovalca sta bila Anton Ulaga in Ivan Kristanšek. Pozneje je bil župan Jožef Jelenc.

Ob koncu fevdalne dobe je bilo v občini 29 prvotnih kmetij, 9 odcepkov in 28 gosposčinskih kmetijic. Lešek-Kovačeva kmetija v Javorniku se je v času od 1802 do 1874 razbila v 5 kmetijic.

Novih domačij je nastalo le malo.

Ogorevc

Zaselek, pripadajoč k. o. Goričici in občini Sv. Jurij.

Ob koncu fevdalne dobe 4 prvotne kmetije, 1 odcepek, 1 gosposčinska kmetija. Novih domačij ni bilo.

Občina Škofja vas

V še enotni občini Vojnik so županovali drug za drugim Franc Novak, Franc Uratarič in Franc Balant. Zadnji izmed njih je bil v Šmarjeti pri Škofji vasi ugleden posestnik in gostilničar.

Po nastanku samostojne občine Škofja vas (1875) ji je bil najprej na čelu Ignacij Premšak, p. d. Kopač, posestnik in mlinar v Škofji vasi. Ko je prišel leta 1877 v konkurz, je moral v smislu zakona odstopiti kot župan.

Po prehodnem stanju je leta 1880 postal župan Jožef Okorn. Leta 1887 so nastopile neurejene razmere, ker je vlada hotela v občini ohraniti režim, ustrežajoč nemškim težnjam. Nemci so v Škofji vasi celo hoteli ustanoviti šulferajnsko šolo, pri Erjavcu v Spodnji Hudinji so leta 1884 imeli v ta namen sestanek. Njihovo namero je preprečil Vrečer iz Vojnika, ki je znal vzbuditi narodno zavest pri dovoljnem številu odbornikov. Leta 1888 so hoteli celo nemški priseči.

Leta 1890 je prišla občina v trdne narodne roke in je v njih ostala. Župan je postal Mihael Bikošek, kmet in mlinar v Gradišču onstran Tomaževega hriba. Leta 1903 je postal župan Jožef Jošt, narodna moč, tudi svetovalci so bili zanesljivi. Leta 1913 je bil na županskem položaju Martin Vrečko. Med vojno je vodil občino Maks Samec, ki je leta 1925 odložil župansko mesto. Eden izmed mož, ki je bil duša narodnega gibanja v Škofji vasi, je bil Martin Vozu, p. d. Jakob. On je leta 1881 poskrbel, da se je v vasi pozidala kapelica sv. Metoda, kar je bilo tedaj izraz narodne zavednosti. Umrl je leta 1892.

Škofjevaščani so si leta 1906 omislili lastno požarno brambo. Po prizadevanju visokošolca Ivana Prekorška se je v Škofji vasi ustanovila podružnica Družbe sv. Cirila in Metoda (1890), ki je pozneje prenesla svoj sedež v Vojnik, kjer je medtem nastalo majhno narodno in kulturno središče.

K. o. Škofja vas

Škofja vas. V Škofji vasi je bilo ob koncu fevdalne dobe 14 prvotnih kmetij, 4 odcepki in 3 gorske kmetije. Novih domačij je nastalo okrog 50. Stepišnikova, Stepišnik-Čeplekova in Vozljeva so žrtvovale svet za po 3 domačije, druge kmetije za po 2 ali po eno, na bivši gmajni pa je nastalo 5 novih domačij. Sicer je pa svet še nadalje močno prehajal s kmetije na kmetijo.

Šmarjeta. Ob koncu fevdalne dobe je bilo v Šmarjeti 7 prvotnih kmetij in 2 odcepka. V liberalni dobi je nastalo v naselju 15 novih domačij: na Balantovem 6, na Torkarjevem in Permozerjevem po 5. Tri kmetije so se torej razbile.

Zadobrova. Na veliki gmajni je bilo ob koncu fevdalne dobe 12 starih kmetij in 8 odcepkov. V liberalni dobi je pa na gmajni nastalo 8 domačij.

K. o. Trnovlje

Trnovlje. Ob koncu fevdalne dobe je bilo v velikem naselju 27 prvotnih kmetij. Do leta 1830 je bilo od njih odcepljenih 37 kmetij in kmetijic, pri tem so bile občutno zmanjšane stare kmetije (odcepki v oklepajih): Jurijevo (3), Gorjančevo (5), Lukač-Cerarjevo (2), Korenovo (3), Pogrunčovo (5), Stefanovo (6), Pličevo (2), Jožefovo (2), Rezarjevo (3), Binc-ljevo (4), Škrebljevo (1), Bobnarjevo (7).

Cepljenje se je nadaljevalo, kajti do prve svetovne vojne je v naselju nastalo nad 60 novih domačij, od njih 11 na gmajni. Kmetija z vl. št. 223

je žrtvovala svet za 9, stari Plic za 3, Bincl-Fazarinc za 4, Ozebec za 3, vl. št. 77 prav tako za 3 domačije. Tako so Trnovlje zrasle v za našo pokrajino zares veliko naselje.

Leskovec je imel ob koncu fevdalne dobe 6 prvotnih kmetij in 7 odcepkov. Liberalna doba je pa dala 6 novih domačij.

Ljubčana je imela ob koncu fevdalne dobe prvotnih kmetij 13 in 3 odcepke. Na gosposčinskem svetu (gozd, gmajna) je do 1870 nastalo 36 kmetijic. Potlej so odcepitve dale 46 novih domačij, Trobiševo in Drejkovo sta utrpeli svet za po 4, Vovkovo za 3.

Začret je imel ob koncu fevdalne dobe 5 prvotnih in 9 gosposčinskih kmetij. Pred prvo vojno je bilo razbito Koželjevo z mlinom in opekarno. Razen tega je dotlej nastalo še 6 novih domačij.

K. o. Sv. Miklavž

Zepina. Ob koncu fevdalne dobe je imela 5 prvotnih kmetij in 5 gosposčinskih kmetij. V liberalni dobi je na Ojstrijevem nastala opekarna (okrog 1890), novih domačij je pa 6.

Lipovec je imel ob koncu fevdalne dobe 10 starih kmetij in 5 odcepkov. V liberalni dobi je nastala samo ena nova domačija.

Glinško je k dvema starima kmetijama, enemu odcepku in k dvema gosposčinskima kmetijicama dobilo v liberalni dobi en nov odcepek.

Pristava je k petim starim kmetijam dobila 4 nove domačije.

Razgor je imel ob koncu fevdalne dobe 11 prvotnih kmetij in 2 odcepka. Leta 1897 je Slemenškovo razpadlo na 3 dele. Na Andrejkovem je pa nastala 1 nova domačija.

Bovshe so imele ob koncu fevdalne dobe 11 starih kmetij, 3 odcepke in gorsko kmetijo, liberalna doba je rodila eno razprodano posestvo (Hrenkovo) in 7 novih domačij.

Gradišče je imelo 2 stari kmetiji z mlinom (Kožuh in Bikovšek) ter 2 gorski kmetijici. V liberalni dobi je ostalo pri tem.

Smiklavž ni imel sprememb.

K. o. Sv. Tomaž

Naselje Sv. Tomaž je imelo 9 starih kmetij, 2 odcepka, 3 gorske in 1 gosposčinsko kmetijo. V liberalni dobi sta nastali na Kerševem 2 domačiji. V majhnih naseljih **Koblek** in **Želče** ni bilo sprememb.

K. o. Arclin

Arclin (škofjevaški) je imel ob koncu fevdalne dobe 27 prvotnih kmetij in 7 odcepkov. V liberalni dobi je nastalo 18 domačij: na Ločnikarjevem — 5, na Prevoršek-Vrečkovem — 4, na Brancetovem 3.

V Lešju na 7 prvotnih kmetijah samo 1 nova domačija.

V Lahovni na 7 prvotnih in 2 odcepkih 3 nove domačije (na Pikhovem).

V Runtolah 4 stare in 3 gosposčinske kmetije. V liberalni dobi brez sprememb.

Na Prekorju 5 starih kmetij, 3 odcepki, 2 gosposčinski kmetiji. V liberalni dobi 7 novih domačij (na Operčkalovem 2, sicer po ena).

K. o. Vojnik okolica

je imela 51 starih kmetij in kmetijic, 5 odcepkov, 12 gorskih in 5 gosposčinskih kmetijic. V liberalni dobi je nastalo 10 novih domačij: na Šipkovem 4, na Mroževem 2. Stalner je v svoji veleposesti združil 4 posesti.

Občina Vojnik

Do leta 1875 je razen trga obsegala tudi veliko poznejšo občino Škofjo vas. Celotna občina je merila 5999 oralov 192 kvadratnih sežnjev in je imela 3057 prebivalcev.

Leta 1850 izvoljeno občinsko zastopstvo je imelo naslednji sestav: Franc Novak, realitetni posestnik in bivši sindik, župan; Franc Uratarič, Franc Balant (Valand), gostilničar v Šmarjeti, Franc Pötscher (vsekakor prvotno Pečar), tržan, Jožef Pevec, tržan, svetovalci; Jakob Pevec, tržan, Franc Okorn, zemljiški posestnik, Karel Vrečer, zemljiški posestnik, Anton Kompolšek, zemljiški posestnik, Andrej Čepel, zemljiški posestnik, Mihael Koštomaj, zemljiški posestnik, Jurij Krušič, zemljiški posestnik, Ivan Koželj, zemljiški posestnik, Gašpar Kotnik, zemljiški posestnik, Franc Juvančič, zemljiški posestnik, Franc Schneller, zemljiški posestnik, Jožef Zupanc, zemljiški posestnik, odborniki; Matija Gaber, Martin Lavrač, Jakob Stepišnik, Matija Špes, Jožef Kožuh, Mihael Jošt, Jožef Hauswirth, mlinar.

Ob razcepu (1875) je pri Vojniku ostalo samo toliko okolice, kolikor je bilo nujno za obstoj samostojne občine. Tedaj so Arclin razcepili in so severni del dali trgu.

V naslednji dobi so županovali: zdravnik Karel Henn, kovač Franc Zotl, bivši celjski trgovec, zdaj veleposestnik v vojniški okolici Moric Stallner, zdravnik dr. Roman Henn (že med vojno), nadučitelj Jožef Koschutnik. Vsi ti so bili Nemci in so razen dr. Henna, ki so ga tudi Slovenci cenili, surovo in pristransko delali za Nemce. Zadnji med njimi, Koschutnik, je svoje renegatsko delo še prav posebno potrdil s tem, da se je šel z deputacijo poklonit cesarju tedaj, ko so slovenski poslanci z majniško deklaracijo predložili svoje narodne zahteve.

Kljub zelo veliki slovenski večini v trgu, ki so jo izkazovala tudi ljudska štetja, so Nemci v trgu še zmagovali, vendar jim je leta 1898 vlada prišla na pomoč!

Vzrokov je bilo več: Volilni red je dajal več pravic bolj premožnim, vlada je poskrbela za to, da so bili vsi nadučitelji nemški priganjači, vplivala je na že leta 1880 ustanovljeno požarno brambo, v kateri je bilo vse nemško. Zaradi blagega podnebja so se v trgu naseljevali upokojenci, ki so bili večinoma nemškega mišljenja. Mnogo jim je koristila tudi nemška posojilnica. Že tik pred vojno je učitelj nemške šole slovenske mladeniče silil, da bi telovadili pri nemškem telovadnem društvu. Leta 1898 je okrajni glavar toliko časa zadrževal volitve, da so Nemci od ponemčenega višjega

Vojnik. — V ozadju Arclin

sodnika dr. Pevca kupili večje zemljišče, ki so ga razdelili v volilne parcele.

Slovinci pa nikakor niso držali križem rok.

Leta 1869 najavljena Čitalnica sicer ni mogla prav zaživeti. Pač se je pa že kmalu krepko čutilo delo posameznikov: učitelja in ljudskega in mladinskega pisatelja Antona Brezovnika, Karla Vrečerja — starega Vrečerja, zdravnika dr. Žižka, Gregorja Stožirja, Jožefa Topolaka, narodnih mož v sosednih občinah, škofjevaški in višnjevaški. Svetovalec in pomočnik v pravnih zadevah je bil dr. Ivan Dečko. V okolici si je kupil vinograd. Trije veliki klopotci, Žgajnerjev pri Devici Mariji, Brezovnikov in Dečkov, kakor da so oznanjali slovensko misel. Nadučitelj v p. Radoslav Škoflek, kmet Jurčak nad Rupami, Dremelj, p. d. Moh na Gmajni, Krajnc, p. d. Repin, so bili trdni narodni možje.

18. junija leta 1892 so v Vojniku ustanovili Katoliško politično društvo Edinost ob zelo veliki udeležbi. Občni zbor je otvoril kaplan Franc Lekše, govoril je poslanec in kanonik dr. Lavoslav Gregorec. Navzoča sta bila tudi učitelj Anton Brezovnik in zdravnik dr. Žižek.

Za predsednika so izvolili Franca Lekšeta, za namestnika trgovca Franca Uratariča, za tajnika Ludovika Vrataniča, za knjižničarja Antona Brezovnika, za blagajnika peka in gostilničarja Miho Plevnika, za odbornika župana Miho Bikovška in župana Jožefa Lipuša, Karla Vrečerja in Andreja Koželja.

Po izvolitvi je govoril Dragotin Hribar. Izvajal je: Tujci nas ne bodo potlačili. Sledila je prosta zabava v vrtnih prostorih narodnega gostilničarja Karla Vrečerja. Pri njem je imela Edinost svoje prostore. Pred praznikom sv. Cirila in Metoda so okoli Vojnika goreli kresovi in pokali topiči.

Narodnogospodarski in politični delavci iz Vojnika in okolice. Spredaj sede od leve proti desni: Martin Vrečko iz Arclina, Anton Prekoršek iz Višnje vasi, Valentin Samec iz Runtol, Anton Brezovnik, upokojeni učitelj iz Vojnika, Ivan Lipovšek iz Jankove, Ignacij Dremel iz Vojnika, Mihael Bikovšek iz Gradišča; zadaj stoje od leve proti desni: Jakob Jošt iz Arclina, Ivan Kvac, nadučitelj iz Smartnega v Rožni dolini, Peter Jankovič, šolski upravitelj iz Vojnika, Ladislav Brezovnik iz Vojnika, Ivan Uratarič iz Vojnika, Jožef Vrečer iz Vojnika, Vinko Požar, učitelj iz Smartnega v Rožni dolini, Matija Golež iz Pristave.

Za to so poskrbeli R. Kvas, Ludovik Uratarič in Šentomažani. Edinost ni bila samo politično, bilo je tudi kulturno društvo. Pri prireditvah je zlasti pridno delal Anton Brezovnik s svojimi otroki.

Na pomoč so prihajali tudi tamburaši iz Strmca (Nova cerkev), godba iz Malih Dol in celjski Sokoli, ti so npr. leta 1895 priredili sijajno slavlje v gaju Paradeški, v gozdnem ozadju ubožnice.

Izrednega pomena za okrepitev narodne zavesti je bila leta 1908 ustanovljena Slovenska posojilnica. Vodil jo je Anton Brezovnik. Bila je kmalu veliko močnejša od nemške ter je delovala tudi v vseh okolnih občinah.

Leta 1892 v Škofji vasi ustanovljena Ciril-Methodova podružnica je imela v svojem območju tudi Vojnik. Pozneje se je preselila v Vojnik.

Imela je sedež pri Vrečerju. Tam je bila izprva tudi posojilnica. Ta je pozneje prevzela Urataričevo in Joštovo trgovino (1899 oziroma 1905).

Slovenski gostilni sta bili tudi pri Kašu in Špesu. Obrt in trgovina sta bili sorazmerno dobro razviti. Po tradiciji sta bili navezani na določene točke. Omenjam staro Golobovo lončarsko obrt, ki je leta 1919 prišla v Felicijanovo posest. Razen pri Karlu Vrečerju (starem Vrečerju) so imeli

Slovinci svoje zbirališče tudi v Plevnikovi kavarni. Sedanji »Lovec« je pa bil sedež nemškega kazina. Mali, v bistvu slovenski trg, so Nemci smatrali kot nekako predstražo Celja.

Trgovine so bile Jošt-Rakefova in Urataričeva, ki ju je prevzela posojilnica, ter Brezovnikova.

Ob prehodu fevdalne dobe v liberalno je bilo v trgu z najožjo okolico 8 prvotnih in 8 gorskih posestev (hiše z redno večjo in manjšo zemljiško posestjo).

V času od 1880 do 1919 je nastalo 40 novih domačij. Na spremembo trške slike so vplivale nove javne stavbe: dve šolski poslopji, cerkev in ubožnica. Naselje se je razvijalo v južni smeri.

Občina Višnja vas

Leta 1850 ustanovljena občina je merila 2188 oralov 1295 kvadratnih sežnjev in je imela 996 prebivalcev. Prvo občinsko predstavništvo je imelo naslednji sestav: Janez vitez Resingen, graščak; svetovalca Jožef Smrekar in Jurij Kožuh; odborniki Franc Pečar, Andrej Kožuh, Martin Hrašan, Matija Jošt, Lovrenc Kerš, Gašper Kadivnik, Jurij Korošec, Jurij Divjak, Martin Špes; namestniki: Jožef Korošec, Jožef Čečko. Ignacij Senegačnik, Jožef Podbrežnik, Jurij Vrisk in Jakob Pavšer.

Okrog leta 1885 je bil župan Anton Gorečan, p. d. Oberč, iz Višnje vasi. Za njim je nad 25 let vodil občino Jožef Lipuš iz Ivnice. Bil je dober župan in odličen narodni mož. Ko je ob cepitvi leta 1906 ostal na strani narodno-napredne stranke, ki je v njegovih očeh nadaljevala ustaljeno tradicijo, so mu vzeli krmilo iz rok in izvolili za župana Antona Lipovška iz Jankove. Tik pred svetovno vojno je postal župan Jurij Brezovšek iz Razgorec.

Občina je imela narodnega tajnika Filipa Škofleka, ki je vodil pisarniške posle tudi v sosednih občinah, tako v Škofji vasi; ko je nastala vojna, ga je avstrijska žandarmerija začela preganjati.

Občina ni imela svoje šole. Otroci so bili všolani v Vojniku. Pač pa je imela v Ivnici tako občinsko hišo kakor ubožnico. Znana je bila Malodolska godba, nastala leta 1875, ki je s presledki obstajala vso liberalno dobo in še dalje. Godbo je ustanovilo 7 bratov Lipšev.

K. o. Višnja vas

V i š n j a v a s. Ob koncu fevdalne dobe 14 prvotnih kmetij, 1 odcepek in 3 gosposčinske kmetije. Novih domačij 7.

K a p l j a. Ob koncu fevdalne dobe 8 gorskih kmetijic. Nova domačija samo ena.

I v e n c a. Ob koncu fevdalne dobe 14 prvotnih kmetij in 2 odcepka. V liberalni dobi 2 novi domačiji.

I l o v c a. V fevdalni dobi 4 prvotne kmetije in 2 odcepka. V liberalni dobi 6 novih domačij. Na Pristovškovem dve.

Dedni vrh. Ob koncu fevdalne dobe 2 prvotni kmetiji in 2 odcepka. V liberalni dobi 2 novi domačiji.

Jankova. Ob koncu fevdalne dobe 7 prvotnih kmetij in 3 odcepki. V liberalni dobi 1 nova domačija.

Rove. Ob koncu fevdalne dobe 3 prvotne kmetije, 1 odcepek in 5 gorskih kmetijic. V liberalni dobi 2 novi domačiji.

Dolgo rebro. Ob koncu fevdalne dobe 4 prvotne kmetije, 1 odcepek in 1 gosposočinska kmetija. V liberalni dobi 1 nova domačija.

Male Dole. Ob koncu fevdalne dobe 3 prvotne kmetije, 3 odcepki. V liberalni dobi 3 nove domačije (na Drežjekovem).

Crešnjavec. Ob koncu fevdalne dobe 3 prvotne kmetije in 1 odcepek. V liberalni dobi 2 odcepka (na Jernejčevem).

Kladnart. Ob koncu fevdalne dobe 3 prvotne kmetije. V liberalni dobi 3 nove domačije (na Kladjekovem).

Velike Dole. Ob koncu fevdalne dobe 5 prvotnih kmetij. V liberalni dobi 5 novih domačij (po 2 na Salatnikovem in Špesovem, 1 na Kladjekovem).

Lačna vas. Ob koncu fevdalne dobe 6 prvotnih kmetij. V liberalni dobi 2 novi domačiji (na Mačkovem in Kožuhovem).

Občina Frankolovo

Ob nastanku je občina merila 2959 oralov 684 kvadratnih sežnjev in je imela 1179 prebivalcev.

Prvo leta 1850 izvoljeno predstavništvo: Janez Lipičnik, župan; Gašper Koklič in Jožef Pavšer, svetovalci, Blaž Živanc, Jožef Žurej, Jožef Gorenšek, Andrej Naveršnik, Janez Podpečan, Andrej Gorenšek, Valentin Šuperger, Jožef Križan, Valentin Ravnak, odborniki; Simon Sevčan, Jožef Vovčič, Gregor Mastnak, Jurij Skaza, Jožef Vrenko in Tomaž Planinc, namestniki.

Leta 1861 je bil župan Luka Notar, graščak. Poskusil je usmeriti občino v nemške vode. Uspel je samo začasno. Ko je odšel, je občino postala narodna. Vrsta županov je samo približno ugotovljena: Štefan Jakob, p. d. Stari Zimerl, Blaž Goršek. Eno razdobje je županoval nadučitelj Filip Koderman — najbrž pred njima — ki je bil sicer 23 let občinski tajnik in 52 let organist.

Leta 1899 je bila ustanovljena Posojilnica za občine Frankolovo, Višnjo vas, Novo cerkev, Stranice in Bezovico. Imela je lep promet.

Leta 1901 je bilo na pobudo kaplana Dragotina Zupančiča ustanovljeno Bralno društvo Frankolovo. Predsednik je postal Zupančič, v odboru so bili: Franc Ogrizek, Jakob Palir, Filip Koderman, Dominik Bezenšek, Gašper Šoštarič, namestnika sta bila: Štefan Jakob in Tomaž Medved — sami ugledni ljudje.

Po politični cepitvi so pristaši Kmečke zveze ustanovili Kmetijsko katoliško izobraževalno društvo (1908).

Frankolovo. — V ozadju Gojka z dvostolpno cerkvijo, sleme Kiselce in Stenice

K. o. Loka

V vsej katastrski občini je bilo ob koncu fevdalne dobe 27 prvotnih kmetij, 15 odcepkov, 24 gorskih in 4 gosposčinske kmetije. Novih domačij 15, med njimi 4 na Burčjekovem. Na enem odcepku Masjakovega: Jurhar (1892) — občina (1897) — Jakob — Kmetijsko društvo — 1899 — Gorenšek (1907) — Posojilnica (1930) — Kmetijska zadruga, glavno poslopje: družbena gostilna, stransko poslopje: družbena trgovina; na drugem odcepku: nova šola (1905).

K. o. Dol

Ob koncu fevdalne dobe 23 prvotnih kmetij, 12 odcepkov in 1 gosposčinska kmetija. Nove domačije 3, po ena na treh kmetijah.

K. o. Lipa

Ob koncu fevdalne dobe 27 prvotnih kmetij, 5 odcepkov, 13 gorskih in ena gosposčinska kmetija. Novih domačij 13, od njih na Polenskovem 3.

K. o. Verpete

Ob koncu fevdalne dobe 50 prvotnih kmetij, 14 odcepkov in 22 gorskih kmetijic.

V liberalni dobi nastalo 15 novih domačij, od teh 2 na posesti Spodnjega Jereba in 2 na Drežkovem, na drugih kmetijah največ po ena.

Občina Bezovica

je ob svojem nastanku merila 1858 oralov 1336 kvadratnih sežnjev in je imela 489 prebivalcev. Pripadala je okraju oziroma okrajnemu glavarstvu v Konjicah. Volilci so se delili v dva razreda.

Pri prvih volitvah leta 1850 je dobila naslednje predstavništvo: Luka Pristovnik, župan; Jožef Krajnc in Jurij Preložnik, svetovalca; Gašper Vidmar, Miha Preložnik, Valentin Jakše, Janez Podergajs in Luka Drogenik — župnik, odborniki; Jernej Kačičnik, Simon Zlatečan, Martin Planinc in Filip Kolar namestniki.

Izmed poznejših županov lahko navedem samo dva: Jožefa Krajnca (1866) in Martina Lavbiča (izvoljenega leta 1900).

Prebivalci Črešnjic in soseščine so imeli po letu 1900 velike težave s konjiško gosposčino. Prepovedala jim je staro in najlažjo pot v Konjice skozi graščinske gozdove, oblast je dala graščini celo žandarje, da so kmetom zaprli pot.

K. o. Bezovica

Ob koncu fevdalne dobe je bilo tu 16 prvotnih kmetij in 1 odcepek. V liberalni dobi je nastalo 8 novih domačij.

K. o. Podgorje

Ob koncu fevdalne dobe 34 prvotnih kmetij in 5 odcepkov, 4 domikalne in 8 gorskih kmetijic. V liberalni dobi nastalo: Mlin pri Lukačevem in Pušjekovem (Bezovica), mlin in žaga pri Kračunovem (Brdce).

Občina Nova cerkev

je imela ob svojem nastanku leta 1850 2333 oralov 631 kvadratnih sežnjev in je imela 1346 prebivalcev.

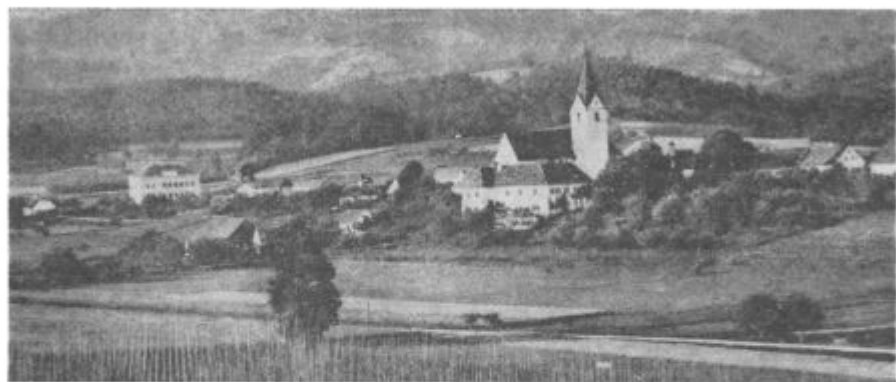
Prvo občinsko zastopstvo je imelo naslednji sestav:

Jurij Jamnik, župan; Franc Križaj, dekan; Franc Trobiš, Boštjan Arlič in Janez vitez Resingen, graščak, svetovalci; Jožef Senegačnik, Matevž Požun, Andrej Hrastnik, Mihael Marovšek, Jurij Platovšek, odborniki; Jožef Novačan, Jožef Škoflek, Martin Cehner, Jurij Cesar, Janez Ofentavšek in Pavel Škoflek, namestniki.

Iz poznejših desetletij so znani nekateri župani: grof Mensdorf-Pouilly, graščak v Socki, Gorečan, p. d. Kukec, na Hudinji, Ivan Jamnik, p. d. Kuzman v Polžah, Janez Piintar, p. d. Novak, v Socki. Občina je bila trdno v narodnih rokah. Po volitvah leta 1902 poroča Slovenski gospodar: naših je vseh 18, a leta 1908: V občinskem odboru je samo en Nемеc — usnjar Zabukošek (v Lembergu).

Nova cerkev je imela za kanonika dr. Lavoslava Gregorca, državnega poslanca, zelo zavednega in delavnega narodnega moža.

Leta 1896 so v Novi cerkvi ustanovili Bralno društvo, v Lembergu pa leta 1906 pevski zbor.

Strmec pri Vojniku (Nova cerkev)

Nova cerkev je leta 1907 dobila svojo Hranilnico in posojilnico — rajfajznovko. Načelnik je bil dr. Gregorec, namestnik pa Matevž Šip. Člani načelstva so bili: Alojzij Gobec, Franc Jankovič, Matevž Šilih, Andrej Matek, kaplan Luskar; preglednik računov: Janez Pintar, poslovodja Luskar, ravnatelj pa Jakob Padar.

Že leta 1902 je bila v kraju tudi Dekliška družba.

Ivan Prekoršek je ustanovil Ciril-Methodovo podružnico.

K. o. Nova cerkev

Ob koncu fevdalne dobe 40 prvotnih kmetij, 10 odcepkov, 4 gospoščinske kmetije in okrog 20 gorskih kmetijic.

V liberalni dobi je nastalo 11 novih domačij, vendar na nobeni kmetiji ne več ko po ena. Nova šola je bila leta 1900 zgrajena na Stropnikovem.

K. o. Novake

Ob koncu fevdalne dobe 31 prvotnih kmetij, 7 odcepkov in 23 vinogradniških kmetijic. Liberalna doba je dala 4 nove domačije. Nobena kmetija ni utrpela sveta več ko za eno kmetijo.

K. o. Lemberg

Ob koncu fevdalne dobe 42 prvotnih kmetij, 8 odcepkov, 2 gospoščinski in 11 gorskih kmetij. Liberalna doba samo 5 novih domačij, ne več ko ena na kmetijo.

K. o. Homec

Ob koncu fevdalne dobe 22 prvotnih kmetij, 12 odcepkov in okrog 20 gorskih kmetijic. V liberalni dobi nastalo 11 domačij, od teh 4 na Kožarjevem v Landeku in 2 na Šipovem v Velikem Razgoru.

Dobrna

K. o. Socka

Ob koncu fevdalne dobe 17 prvotnih kmetij, 2 odcepka, 3 gosposčinske in 12 gorskih kmetijic. V liberalni dobi 4 nove domačije, ne več ko ena na nekaterih kmetijah.

K. o. Čreskova

Ob koncu fevdalne dobe 23 prvotnih kmetij, 4 odcepki, 11 gosposčinskih in 36 gorskih kmetijic. V liberalni dobi 6 novih domačij, ne več ko ena na nekaterih kmetijah.

Občina Dobrna

je merila ob ustanovitvi 5453 oralov 958 kvadratnih sežnjev in je imela 1970 prebivalcev. Prve volitve v letu 1850 so ji dale naslednje predstavništvo:

Ferdinand baron Dienersberg, graščak, župan; Matija Eichholzer in Janez Orozel, svetovalca; Jožef Cirkulan, Marko Dobovičnik, Anton Felicijan, Blaž Zlodej, Jožef Krajnc, Jožef Arlič, Matija Kaiser, Lovrenc Javernik, Matevž Kramer, odborniki; Matevž Blažič, Martin Jablanšek, Anton Grušovnik, Pongrac Nagojnik in Lovrenc Pušnik, namestniki.

Razen barona Dienersberga se vsi navajajo kot kmetje (zemljiški posestniki), tudi oba svetovalca.

Baronu Dienersbergu so sledili kot župani: vitez Resingen, lastnik graščine na Dobrni, grof Kamilo Aichelburg, lastnik graščine, ki je nastala onstran Dobrnice na mestu nekdanje Grobelnikove domačije (1864—1867),

Franc Orozel, posestnik, oštir in mesar (1867—1870), Karel Gajšek, župnik (od februarja 1870 do aprila 1870), graščak Adolf pl. Leyritz (1870 do 1882), Franc Orozel (1882—1891). Ako izvzamemo kratkotrajno županovanje župnika Gajškega, zelo zavednega narodnjaka, ki mu oblast ni dovolila, da bi bil župan, vidimo, da so do leta 1891 vodili občino nemško misleči možje. Vitez Resingen je sicer imel za prednike teharske Resnike, a je kot plemič in graščak že bil ponemčen. Orozel je bil Slovenec samo po rodu, ne pa po mišljenju in ponašanju. O Resingenu in Leyritzu najdemo v šolski kroniki pohvalne besede. Izza leta 1891 je pa bila občina stalno v slovenskih rokah. Župani so bili: Jožef Kok (1891 do 1904), Franc Jevnišek (1904 do 1911), Franc Pušnik (1911 do 1913), Janez Dergajner (1913 do 1921), Jakob Golob (1921 do 1925), Jurij Božnik (1925 do 1928), Janez Dergajner (1928—1934), Anton Flere (gerent, 1934 do 1936), Marko Podpečan (1936 do okupacije). Jamnišek je leta 1904 uvedel slovensko uradovanje.

Nemško kopališko vodstvo pa Slovencem ni bilo naklonjeno. Sicer je zdaj pa zdaj dalo šoli kako pomoč za uboge učence, toda pričakovalo in tudi zahtevalo je protiusluge, ki niso bile ugodne za buditev narodne zavesti in učencih. Tudi darežljivost kopaliških gostov ni bila vedno izraz srčne dobrote. Glede na tak položaj je moralo biti učiteljstvo previdno. Manj odvisno od nemške podpore je bilo duhovništvo.*

Že v osemdesetih letih so na Dobrni v čast sv. Cirila streljali s topiči. Leta 1903 so že imeli pri cerkvi mladinsko in dekliško zvezo ter Marijino društvo. Leta 1904 so ustanovili Hranilnico in posojilnico, po tipu rajfajznovk, z območjem za 6 občin. Leta 1906 je imela 70 zadružnikov in blizu 100.000 kron prometa. Načelnik je bil Josip Verdev iz Hoste. Imeli so tudi Bralno društvo. Na občnem zboru tega društva leta 1906 so po nasvetu potovalnega učitelja Goričana ustanovili (oziroma celo obnovili) podružnico Kmetijske družbe.

Leta 1909 je občinski odbor imenoval za častne člane: dr. Josipa Serneca, tedanjega župana Jevniška in njegovega predhodnika Jožefa Koka ter kaplana Schreinerja. Okrajno glavarstvo je sicer sklep razveljavilo, toda občinski odbor ga je obnovil.

Občina je bila v bistvu kmetijska, zdravilišče in graščina sta ji kvirili značaj.

K. o. Dobrna

Ob koncu fevdalne dobe 47 prvotnih kmetij, 11 odcepkov, 10 domino-kalnih in 2 gorski kmetiji. V sestav zdravilišča je prišlo 5 kmetij.

V liberalni dobi nastalo 35 domačij, od tega 10 na Orozlovem (med drugim hotel Triglav), 7 na Grušovnik-Štepiharjevem in 5 na Korenavkovi.

Med novimi domačijami prevladujejo dopolnilne zdraviliške zgradbe, sedanja vila Šenoa, hotel Zagreb, kupljeni hotel Beograd, vila Styria itd.

* Podatke najdemo v Domoznanski knjigi ljudske šole na Dobrni, ko jo je leta 1937 sestavila učiteljica Berta Plevčak-Stravs.

Te stavbe so nastajale vzporedno z notranjo preureditvijo zdravilišča in z zasaditvijo in ureditvijo lepega parka.

K. o. Klanec

Ob koncu fevdalne dobe 22 prvotnih kmetij, 2 odcepka, 4 gosposčinske in 36 gorskih kmetijic. V liberalni dobi nastalo 10 domačij.

K. o. Sv. Jošt

Ob koncu fevdalne dobe 38 prvotnih kmetij, 8 odcepkov, 14 dominikalnih kmetijic.

V liberalni dobi 8 novih domačij, na vsaki kmetiji ena.

K. o. Zavrh

Ob koncu fevdalne dobe 17 prvotnih kmetij, 1 odcepek, 11 gosposčinskih in 27 gorskih kmetijic. V liberalni dobi 4 nove domačije.

Občina Šmartno v Rožni dolini

Ob ustanovitvi je merila občina 2572 oralov 1093 kvadratnih sežnjev in je imela 1156 prebivalcev.

Prve volitve leta 1850 so ji dale naslednje zastopstvo: Jurij Stožir, župan; Martin Hrašan in Jožef Pilih, svetovalca; Matevž Podgoršek, Matija Apotekar, Jurij Trobiš, Jožef Veber, Anton Rojc, Jakob Črepinšek, Janez Podgoršek in Jurij Vodnik, odborniki; Matevž Škorjanc, Jakob Topolak, Blaž Pahole, Jožef Videnšek, Matija Jezernik in Andrej Šumej, namestniki. Vsi navedeni so bili kmetje.

Vseh poznejših županov ni mogoče določiti. Znano je, da je bil dolga leta župan Martin Hrašan. Leta 1886 je bil ponovno izvoljen. Kot svetovalca so mu tedaj izvolili Janeza Podjaverška, p. d. Gornjega Črepinška, in Karla Špegliča, p. d. Štipa. Tisto leto je občina sprejela sklep, da se razširi šola; računali so, da bo to stalo 3000 do 4000 glđ. Neposredni davek je znašal tedaj 27.000 goldinarjev.

Občani so bili narodno zelo zavedni. Imeli so imeniten pevski zbor, ki ga je vodil nadučitelj Ivan Kvac. Z njim je pel tudi po sosednih krajih. Ko je nastal leta 1906 med Slovenci politični razkol, je nastalo v Šmartnem razburjenje. Župnik Kos je ob volitvah 1907 celo s prižnice hvalil in priporočal naprednega narodnega kandidata Žalčana Frana Robleka, medtem ko se je kaplan Kotnik vnel za kandidata mariborske Kmečke zveze. Poleg Kvačevega cerkvenega pevskega zbora se je pojavil tudi kaplanov. Novi župnik Ozvatič je pa z bratovščinami, prireditvami in z vzpodbujanjem — bil je tudi dober kmetijec — v kratkem času občane pridobil zase in za mariborsko stranko. Leta 1906 je občina že imela Bralno in pevsko društvo, trden zametek bodočemu razvoju.

Občina je bila trdno kmetijska, vendar je bila posest precej razdrobljena in je zato mnogo ljudi hodilo v Celje in bližnje kraje, kjer so zlasti zidarili.

Ob koncu fevdalne dobe je bilo v katastrski občini Šmartno 15 prvotnih kmetij in 4 odcepki ter 15 gorskih kmetij. Potlej je pa nastalo 14 novih domačij.

V katastrski občini Rožni vrh je bilo 27 prvotnih kmetij, 4 odcepki, 12 gorskih kmetij. Potlej je nastalo le malo novega.

V katastrski občini Rupe je bilo: 15 prvotnih kmetij, 4 odcepki, 15 gosposčinskih kmetij. V katastrski občini Brezova je bilo 50 prvotnih kmetij in 2 odcepka, 7 gosposčinskih in 5 gorskih kmetij. V liberalni dobi je nastalo 10 novih domačij. V katastrski občini Št. Jungert je bilo 23 prvotnih kmetij, 1 odcepek, 19 gosposčinskih in gorskih kmetij.

V naselju Zavrh je bilo 7 starih kmetij.

V kraju je bila starejša gostilna pri Stožirju in novejša pri Tratniku. Ob cesti je bila pri Prešniku Felicijanova gostilna Pri Mostnarju na prvotno vinogradniški posesti.

Občina je dala v tej dobi dva duhovnika: Jakoba Črepinška, župnika v Lučah, ki je kot upokojenec živel v svojem rojstnem kraju in mu zapustil hišo kot bivališče za kaplana in vrt za šolsko drevesnico, ter Matija Stagoja, župnika v Trbovljah. Poleg tega sta bila iz te občine tudi Ivan Stožir (1834—1908), profesor v Zagrebu, in Franc Brežnik (1849—1929), ravnatelj gimnazije v Novem mestu, rojen na Rožnem vrhu.

OKRAJNO ZASTOPSTVO

Na osnovi zakona z dne 5. marca 1862 in deželnega zakona z dne 14. junija 1866 so bili organizirani okrajni zastopi kot vmesne stopnje med občinami in deželnim zborom. Teritorialno so se načelno ujemali z okrajnim glavarstvom, lahko so pa imeli tudi ožja področja. Na območju celjskega okrajnega glavarstva je imel okrajni zastop vsak sodni okraj. Člani okrajnega zastopa so bili: zastopniki veleposestva, največji davkoplachevalci v industriji in trgovini, zastopniki mest in trgov ter kmečkih občin. Glavna skrb okrajnega zastopa je bilo gospodarstvo, zlasti promet (ceste itd.). Iz njegovih vrst so bili voljeni člani okrajnega šolskega sveta.

Nekateri okrajni zastopi so že v začetku popolnoma ali deloma prišli v slovenske roke. V celjskem so si Slovenci dobili večino leta 1888. Nemci so si ga hoteli obdržati s tem, da so vrinili med veleposestnike tiste mestne hišne lastnike, katerih volilni cenzus je znašal 60 goldinarjev. Vendar niso uspeli. Pred upravnimi instancami in pri državnem sodišču je uspešno branil slovensko stališče dr. Ivan Dečko. Prvi slovenski predsednik celjskega okrajnega zastopa je bil dr. Josip Serneč. Za dr. Sernečem je prevzel vodstvo okrajnega zastopa dr. Juro Hrašovec. Slovenski okrajni zastop je gospodaril vestno in uspešno. Nemci so pa začeli na ume ten način ustvarjati nove glasove s tem, da so začeli deliti veleposestva na dvoje, s čimer so pridobili po en glas. Končno so tudi dosegli, da so se hiše v mestu začele pripisovati zemljiški posesti in so se tako ustvarjali novi veleposestniki. Pri volitvah 16. decembra 1907 je prišlo do enakega števila glasov. Žreb je odločil Nemcem v korist. Slovenci niso hoteli sode-

lovati.* Vlada je zastop izročila komisarju. Prvi komisar Lehman je postopal pristransko, čim je prevzel vodstvo, je takoj odstavil vse slovenske cestne komisarje in imenoval nasprotnike, drugi komisar, dr. Breschar, je pa bil pravičen, a odločitve višje politične oblasti seveda ni mogel odpraviti.

KMETIJSTVO

Leto 1848 je velika prelomnica v zgodovini našega naroda, tedaj še pretežno kmetijskega. Ukinitev podložništva je iz kmetov napravila prave državljane, čeprav je še preteklo precej let, preden so si pridobili vsaj večino pravic, ki pripadajo državljanom, to se je vršilo postopoma. Gospodarski položaj naših kmetov pa v novi — liberalni dobi nikakor ni bil lahek. Treba je bilo dvajset let plačevati odkupnino za ukinjene fevdalne dajatve in storitve. Tretjino je dala država, tretjino je odplačeval kmet sam. Sicer sta ga obremenjevali tudi prva in druga tretjina, vsaj posredno, kajti kmet je bil tedaj najvažnejši davkoplačevalec.

Ker je bila država zadolžena in stalno v veliki stiski, so bili davki sorazmerno zelo visoki. Za denar je bilo zelo težko, kmečki proizvodi niso imeli velike cene, sicer jih je pa bilo malo in naš kmet ni imel kaj prida prodati. Celo živinorejja se je le počasi popravljala. Dedič, ki je prevzel kmetijo, je le s težavo izplačeval ostale dediče. Domača potrošnja se je polagoma širila: prihajala sta v navado kava in sladkor, širila se je uporaba tobaka, petrolej je izpodrinil treske, obnavljati in izboljšati je bilo treba hiše in gospodarska poslopja. Kmet si je često pomagal s tem, da je odprodajal posamezne dele posestva. Leta 1868 je izšel celo zakon, ki je dovoljeval neovirano delitev posesti. Marsikateri kmet je zdaj postal kočar ali siromak. Mesto in trg sta prevzemala le malo ljudi. Industrija se je začela uveljavljati izdatneje šele v zadnjih desetletjih stoletja. Zaradi težkih delovnih pogojev niti ni bila posebno privlačna.

Bližina mesta je pa bila najvažnejši činitelj za uničevanje kmetij. Na drugi strani je bilo nekaj bogatašev, ki so cele kmetije ali njihove dele kupovali in jih združevali v večje posesti. Taki združevalci v celjski pokrajini so bili zlasti: graščak dr. Edmund Langer na Lembergu, graščak Karel Strücker na Prešniku in Bežigradu, upokojeni vojaški zdravnik dr. Adalbert Cyppl v Zavodni in Čretu. Manj vidni so tisti kmetje, ki so bili tako močni, da so si pridobili k svoji še kako posamezno kmetijo ali vsaj kak večji ali manjši del tuje zemlje.

Vsekakor so pa burna vojna leta ob koncu XVIII. in v početku XIX. stoletja zelo neugodno vplivala na razvoj celotnega kmečkega gospodarjenja. Treba je bilo mnogo mirnejših let, da se je zopet opomoglo.

Zanimivo je, da so pri obnovi posvečali veliko pozornost *vinarstvu* in *sadjarstvu*.

V vinarstvu se je tudi na celjskem področju čutil vpliv prizadevanj nadvojvode Ivana, ki je leta 1822 kupil večje posestvo v Limbušu pri Ma-

* Dr. Juro Hrašovec, Osebni spomini.

riboru, kjer si je s pomočjo kletarja, ki ga je privabil iz Porenja, uredil vzorne vinograde in kleti. V vinogradih je gojil plemenite vrste: rizling, burgundec, traminec, rulanec, gutedel, portugizec.

Na celjskem področju so ga posnemali: J. Wokaun, J. Kopač, J. Stuller (v Celju), vitez pl. Resingen (v Višnji vasi), Bezenšek (v Konjicah), L. Possek (na Pogledu pri Ločah) J. Omersi (na Vranskem), dr. J. Mulej (na Rudi pri Loki). V splošnem pa so naši vinogradniki še hodili svojo pot. Dr. Josip Vošnjak piše o tem v Umnem kletarstvu, ki ga je izdala Družba sv. Mohorja leta 1873, takole:

»V okrajih Celje, Vrankso, Gornji grad, Laško, Sevnica je 5000 oralov vinogradov, v katerih priraste na leto do 200.000 veder vina, ki pa je povprečno le srednje, deloma slabe in prav slabe vrste. Bližnje Savinjske Alpe (»Šolcpaške gore«) ohladijo zrak, pozna pomlad in rana hladna jesen ne dasta trsu, da bi grozdje prav dozorelo. Zato se smejo saditi le taka trsna plemena, ki so proti mrazu stanovitna in rano dozore. Vino iz teh plemen pa je navadno lahko, slabo in brez »boketa«.

V celjskem okraju se nahaja največ tantovine in lipovščine. Tantovina, imenovana tudi vrbovec, vrbovšek, jalšovec (= tantovina s »hrastovimi« listi) je po vsem slovenskem Štajerju razširjen trs, zlasti po celjskem, konjiškem, šmarskem, laškem in sevniškem okraju. Ta trs je močan in stanoviten, ima veliko vejnatost in gosto grozdje na dolgih pecljih. Jagode so debele, podolgovate, po 9'' dolge in po 8'' široke, žoltobelkaste, sočne in močno dišeče. Tantovina žene močno v les, je v cvetju stanovitna, v dobro gnojni zemlji jako rodi. Vino daje belkasto, lahko, nekoliko »buketno«.

V celjskem okraju so bile dobre vinske gorice: pri Črešnjicah, Novi cerkvi, (Strmec pri Vojniku), in Sv. Martinu (Šmartnem v Rožni dolini), slabše v gališki župniji, pri sv. Jederti, pri Sv. Juriju in okolici Celja, kjer so pod Starim gradom nekateri marljivi vinogradniki skušali zasaditi razne plemenite trse, vendar je zaradi bližnjih gora zanje podnebje neugodno.

V laškem in sevniškem kakor tudi v vranskem in gornjegrajskem okraju so rasla le srednja in slaba vina. V sevniškem okraju imajo precej dobro lego: Podvrh, Šeden, Senovo.«

V šoštanjskem okraju so imele dobro lego gorice v Kavčah, pri Sv. Andreju, na Paki, drugod pa ne. Vsekakor je bil velenjski župan Franc Ropotar ponosen ne samo na svojo Šaleško dolino, ampak tudi na vino iz njenih goric, ko jima je zapel pesem:

Vesela je Škalska dolina,
je polna veselja in vina,
kdor hoče veselo živeti,
ta mora v Velenje zleteti itd.

Lipovščina (vipavski trs, imenovana v nekaterih krajih po krivem tantovina) je bila manj razširjena in je imela okrogle jagode srednje debelosti, ki so bile bele ali zelene. Zelenojagodno so označevali tudi kot podbevec ali laško belino.

Proti koncu stoletja se je v vinogradih pojavila trtna uš. V ožji celj-

ski pokrajini se ni izplačala obnova vinogradov na ameriški podlagi. Kjer so jih ohranili, so zasadili samorodnico ali izabelo. Ponekod so prešli k brajdam.

Iz nekega poročila, ki ga je objavila celjska Domovina leta 1892 zvezmo, da je bilo leta 1892 okuženih vinogradov na področju okrajnih glavvarstev: celjskega 5011 ha, brežiškega 3434 ha, ptujskega 6806 ha, mariborskega 7579 ha, sumljivih pa na področju okrajnih glavvarstev: celjskega 144.88 ha, brežiškega 2560.12 ha, ptujskega 1165.98 ha, mariborskega 1570.44 ha.

Na vzhodu, ob Sotli, so vinograde obnovili, saj tam je bila njihova obnovitev življenjskega pomena za prebivalstvo. Vendar to ni šlo gladko. Kakor nekdanj pri sajenju krompirja tako je morala zdaj oblast uporabiti silo in je z njo na kmete pritislila, da so posekali staro trto in začeli zasajati novo z amerikansko podlago. V pokrajino je poslala celo vojaštvo. Spčetka so kmetje zasajali vrste, kakršne so jim prišle pod roko. Šele okrog leta 1900 so začeli izbirati in se odločati za plemenitejše vrste. Ker so v Slovenskih goricah obnavljali vinograde šele po letu 1900, so se že lahko opirali na obsoteljske izkušnje. Največ zaslug za obnovo obsoteljskih (bizeljskih) vinogradov sta si pridobila vinarski in kletarski inšpektor Ivan Balon in veleposestnik Josip Janežič.

Trajnejši uspeh so imela prizadevanja v sadjarstvu. Iz leta 1848 se je močno razvilo in plemenitilo. Dolej so bili kmetje najbolj navezani na necepljene hruške in jabolane (lesnike in lesnjače), ki so jim dajale nekaj sadov za sadjevec — hrušovec in jabolčnik.

Za napredek sadjarstva so se močno brigale oblasti. Z najvišjih mest so prihajala navodila, da je treba zasaditi s sadnimi drevesi in murvami ne samo obrobje železnic, ampak tudi cest. Zasadili so več javnih drevesnic. Celjska je bila na Jožefovem hribu. Nato so jo prenesli na vzhodni del travnika ob Savinji. Drugo drevesnico je uredila državna oblast na Spodnjem Lanovžu. V Mozirju so imeli osem drevesnic, v Slovenjem Gradcu pa štiri. Privatne drevesnice so imeli: provizor Grabner v Celju, učitelj Viljem Musi v Slovenjem Gradcu, baron Czoernig v Gallenhofu pri Slovenjem Gradcu. Poleg drugih vrst so gojili salcburgerice in cesarske hruške, med jabolkami zlasti voščenske.

Učiteljske kandidate in bogoslovce so poučevali o sadjarstvu. To je rodilo lepe uspehe. Nekateri učitelji so v sadjarstvu pridobili mnogo zaslug v ožji celjski okolici: Ivan Kvac v Šmartnem, Lovro Šah na Teharju, Karel Vizjak na Ljubečni, Miloš Levstik v Šmihelu pri Mozirju, Št. Andraž nad Polzelo, v Celju in drugi. Tudi nekateri duhovniki so vplivali z zgledom in besedo: Kajetan Švarcl v Šmartnem, dr. Lavoslav Gregorec v Strmecu (Novi cerkvi), in dr. Kmetje so radi sledili. Kot najboljši sadjar v celjski okolici je zaslovel Mihael Vizjak v Pečovju nad Štorami. Nekoliko pozneje sta se kot sadjarja odlikovala tudi Vrečer v Vojniku in Gradišnik v Šmarjeti.

Rečemo lahko, da je končno skrb za dobro in številno sadno drevje postala splošna. Zlasti potem, ko so vinogradi začeli pešati. Danes pričajo o prizadevnosti tedanje dobe že močno ostareli in odirajoči sadovnjaki.

Na njih lahko ugotovimo, da plemenite vrste odmirajo prej ko divje, necepljene.

Do konca XIX. stoletja so kmetje pridno gojili lan, ki jim je dajal vlakno za platno, pozneje so ga začeli opuščati. Tudi sirk, potreben za izdelovanje metel, je izginil s kmečkih njiv.

V živinoreji so kmetje celjske okolice lepo napredovali. Priredili so več, nego je bilo treba za domače prebivalstvo. Na sejnih v Laškem, na Teharju, v Šentjurju in drugod so ponujali naprodaj najlepšo plemensko in rejno živino. Kadar so se med kupci pojavili živahni Italijani, so se kmetje-prodajalci razveselili, kajti cene rejni živini so se dvignile.

Velikega pomena je bila uvedba hmeljarstva, ki je lepi Spodnji Savinjski dolini vtisnila svoj pečat in ji prinesla prilično blagostanje. Prvi je zasadil hmelj Franc Žuža, lastnik jamskih mer v Zabukovici in pivovarne v Žalcu. Leta 1854 je napravil poizkus z žateškim hmeljem, ki pa se ni obnesel. Srečnejši je bil novoceljski oskrbnik Jožef Bilger. Ko je konec šestdesetih let obiskal svojo rodno deželo Würtemberško, je ob povratku v Novo Celje vzel s seboj nekaj sadik nemškega hmelja. Zasadil jih je na graščinski zemlji in prav dobro so obrodile. Bilger je dal sadike Žalčanu Janezu Hausenbichlerju. Vendar se v prvih desetih letih hmelj še ni močno razširil. Leta 1880 je bilo z njim zasajenih 37 oralov zemlje, od tega je bilo novoceljskih 14 oralov. Bilger je leta 1883 odšel v Dornavo pri Ptujju. Temelj hmeljarstvu je bil položen. Kmalu so ga gojili v Žalcu, a tudi drugi Savinjšani so se potrudili in se vestno posvetili hmeljarstvu. Hausenbichler in štrovskeški graščak Karel pl. Haupt sta napravila nadaljnji korak s tem, da sta uvedla v dolino angleški golding, ki je polagoma izpodrinil svojega nemškega tekmeca.

Hmelj se je kmalu pojavil tudi v neposredni mestni okolici. Prvi ga je tu gojil dr. Cyppl v Čretu. Mesto pa je hmeljsko blagodat občutilo zlasti v letih, ko so plemenite kobule imele veliko ceno.

Omenjeni Haupt je ustanovil tudi Konjerejsko društvo, ki je v Žalcu prirejalo konjske dirke in razstave. Zgledu je sledilo Celje z razstavami in premiranjem plemenite živine na Glaziji.

Zgodaj se javljajo tudi začetki kmetijske organizacije, ki se je začela pri veleposestnikih (večinoma graščakih) ter meščanih, lastnikih kmečke zemlje, in je le polagoma zajemala tudi prave kmete.

Interesi mesta še niso bili izključno meščanski. Bili so še vedno trdno povezani z zemljo. O tem nam priča zanimanje za Štajersko Kmetijsko družbo, ki jo je nadvojvoda Ivan ustanovil leta 1819. V Celju so ustanovili podružnico, ki je imela široko področje. Pripadali so ji bogatejši meščani, javni delavci in veleposestniki, večinoma graščaki. Da bi dvignila konjerejo, je podružnica ustanovila v Zavodni žrebčarno. Do večjega razmaha je prišla podružnica po letu 1848. Njen sestav se sicer še ni spremenil, toda z vzornim gospodarjenjem so njeni člani hoteli vplivati tudi na kmete, ki so se držali starih izročil. Tedaj je bil njen predsednik Jožef Wokaun, podjeten človek, ki je od staršev podedoval pekarno in je obogatel, ko so skozi Celje gradili železnico. Kupil je steklarno v Rakovici. S to steklarno je bilo združeno veleposestvo, ki je imelo na Pohorju

velike gozdove, pripadajoče nekoč vitanjski gospoščini. Wokaun je svoje veleposestvo sijajno uredil in je kmalu zaslovel kot odličen kmetijski, zlasti gozdarski strokovnjak. Celjani so mu peli posebno slavo tudi zato, ker je pogozdil pašnike na Jožefovem hribu in uredil tam drevesnico. Wokaun je umrl leta 1877. V mariborskem Slovenskem gospodarju je objavil nekaj člankov o kmetijstvu. Ob njegovi smrti je imela podružnica 120 rednih in 90 podpornih članov. Za naslednika so izvolili Hugona viteza Berksa, graščaka na Blagovni pri Št. Juriju, ki je bil prav tako znan kot dober gospodar.

Na Berksovo pobudo je kmetijska podružnica od 5. do 7. oktobra 1878 priredila veliko kmetijsko razstavo. To je bila prva razstava v Celju. Pripravil jo je prireditveni odbor, ki mu je bil predsednik sam Berks. Ker so se pridružile tudi druge gospodarske panoge, rudarstvo, industrija in obrt, je bila razstava v resnici splošnega značaja, čeprav je kmetijstvo prevladovalo. Obiskovalci so videli najrazličnejše proizvode poljedelstva, sadjarstva, vinarstva in gozdarstva, lahko so ogledovali tudi lepo živino, ki je bila zbrana na Glaziji, kjer so za najlepše živali dajali premije. Sijajen je bil rudarski del, za katerega se je posebno zavzemal rudarski inženir Emanuel Riedl. Skrb za industrijo in obrt je imel lesni industrijalec Jakob di Centa. Z razstavo je bilo združeno deželno zborovanje kmetijskih strokovnjakov, prvo v deželi, na katerem je Berks govoril o živinoreji, dr. Gustav Ipavc iz Št. Jurija o kmetijskem pouku na šolah, medtem ko so drugi razpravljali o vinarstvu, o hlevskem in umetnem gnoju.

Naslednjega leta je vitez Berks kot predsednik podružnice odstopil. Kandidiral je za državnega poslanca v mestni kuriji. Celjski Nemci so razvili proti njemu silovito agitacijo v korist radikalnega Nemca, odvetnika dr. Riharda Foreggerja. Berks je dobil večino v manjših krajih, toda odločili so glasovi celjskih Nemcev in ponemčencev, izvoljen je bil dr. Foregger. Ker Berks s celjskimi Nemci ni več mogel sodelovati, je odstopil; za novega predsednika je bil izvoljen dr. Edmund Langer, odvetnik in graščak na Lembergu. Njegov oskrbnik na Lembergu je kmete teoretično in praktično učil, kako je treba skrbeti za vinsko trto. Pozneje sta bila predsednika Adolf Lutz, solastnik valjčnega mlina na Spodnji Hudinji, in Jožef Lenko, posestnik v Šempetru. Vendar je podružnica ohromela. Bolj in bolj se je omejevala na meščane, ki so se zanjo zanimali zaradi svojih vinogradov in sadovnjakov. Končno sta se ji odpovedala tudi najpomembnejša slovenska člana, zdravnik dr. Štefan Kočevar in dr. Gustav Ipavc. Drevesnica na Jožefovem hribu je opustela in je končno dajala samo še sadike za mestni park in drevorede. Ko so jo čisto opustili, je na njeno mesto stopila državna drevesnica. Še tik pred razstavo je bila v celjski podružnici velika vnema in zanimanje za raznovrstna vprašanja. Tako je nadučitelj okoliške šole Jakob Lopan poskusno sadil sojo, a vitez Berks je predaval o koloradskem hrošču in kazal njegove slike. Tem mučnejše je bilo poznejše mrtvilo. Gospodarski glasnik, ki ga je družba izdajala v slovenščini, ni imel posebnega vpliva. Ko je družba leta 1910 namestila slovenskega tajnika Franca Holza, se je stanje popravilo. Prav tega leta je izrazil tajnik Zadružne zveze o Štajerski kmetijski družbi neugodno mne-

nje: Kmetijska družba ni zmožna v vseh ozirih ustreči zahtevam spodnještajerskega kmetijstva. Naši mali in srednji posestniki imajo v marsikaterem vprašanju drugačne želje kakor graška veleposestva. Že ta stvarna stran zahteva, da se glede Kmetijske družbe ločimo od Gradca in ustanovimo za Slovensko Štajersko samostojno družbo. Sedaj šteje osrednji odbor družbe 33 članov, a samo 3 so Slovenci.

Slično je bilo tudi pri Čebelarskem društvu. Pod predsedništvom Jakoba Lopana je zelo živahno delovalo. Ko pa so v njem prevladali celjski Nemci (nadučiteljja Kresnik in Weiss), je začelo pešati in je zamrlo. Novo življenje je prineslo Slovensko čebelarsko društvo za Spodnje Štajersko, ki je leta 1903 začelo delovati pod predsedstvom ptujskega profesorja Zelenika. Že v prvem letu je imelo 21 podružnic in nad 900 članov. Kmetijska družba tudi zaradi svojega nemštva kmetom ni mogla biti simpatična. Le polagoma je v tem pogledu nekoliko popustila in je s publikacijami, ki so imele poleg nemškega tudi slovensko besedilo, skušala dajati našim kmetom primerna navodila, zlasti v vinogradništvu in sadjarstvu. Bolj ko celjska so se kmetom približale podružnice, nastale v manjših krajih, med njimi dobrnska, ustanovljena leta 1882.

Pomembno je bilo tudi Vinarsko društvo za celjski okraj, nastalo v začetku devetdesetih let. Leta 1909 je pa Zadružna zveza ustanovila Prvo južnoštajersko vinarsko zadrugo, ki je imela sedež v Celju in je ugodno vplivalo na prodajo vin z Bizeljskega. Predsednik zadruge je bil ekonom Ivan Malus, načelnik pa Benjamin Kunej. Kmetje pa so gotovo dobili marsikatero pobudo v knjigah o kmetijstvu, ki jih je izdajala Mohorjeva družba. Končno je imel med njimi nekaj naročnikov tudi Kmetovalec, glasilo Kmetijske družbe za Kranjsko. S primernimi članki je vplivalo nanje tudi časopisje.

Kljub še vedno močni konservativnosti so se kmetje polagoma oprijemali smotnejšega načina obdelovanja zemlje. Okrog leta 1850 so na mesto lesenega začeli uporabljati železni plug, ki so ga označevali tudi kot oračo, če je imel rezilo na obeh straneh, enostranski plug jim je bil »drevo«.

V začetku osemdesetih let so polagoma nehali mlatiti s cepci, kupovali so si mlatilnice, pa tudi čistilnice in slamoreznice ter mline za sadje. Vse stroje so izprva gonili z rokami, šele nekoliko pozneje so najtežje izmed strojev, mlatilnice, začeli poganjati z goplji, v katere so pregali živino. Samo izjemna je bila možnost za vodni pogon. Velikega pomena za strokovno vzgojo kmečkega prebivalstva je bila nižja kmetijska šola v Šentjurju pri Celju, ki jo je leta 1910 priboril celjski odvetnik in deželni poslanec dr. Juro Hrašovec. Glede kmetijskih učiteljev je bilo že prej prilično dobro poskrbljeno. V soglasju s Kmetijsko družbo jih je deželni odbor namočal že izza prvih devetdesetih let. Njihova vzpodbudna predavanja so dopolnjevala prizadevanje mnogih učiteljev, duhovnikov in drugih naprednih ljudi, ki so sami z besedo in zgledom ugodno vplivali na kmete. Starejši ljudje so se še pred zadnjo vojno spominjali na potovalne učitelje: Franca Gorečana (sicer posestnika v Višnji vasi pri Vojniku), Matija Žmavca (poznejšega ravnatelja vinarske šole v Mariboru), Ivana Belleta

(poznejšega ravnatelja Kmetijske šole v Sentjurju), Martina Jelovška, Ivana Jurančiča in Ivana Balona (vinarskega nadzornika in komisarja na Bizeljskem).

Rudarstvo in industrija

Celje je zavzemalo vodstveno vlogo v rudarstvu svoje pokrajine. Premog so v celjski pokrajini začeli odkrivati za Marije Terezije in Jožefa II. V začetku XIX. stoletja so začeli rudariti, sprva v bolj skromnem obsegu, nato pa čedalje bolj intenzivno. Celja so se radi držali rudarski podjetniki, v Celju je leta 1854 nastalo rudarsko glavarstvo, ob reorganizaciji rudarske uprave leta 1873 je mesto ostalo sedež revirnega rudarskega urada, podrejenega rudarskemu glavarstvu v Celovcu. O rudarstvu v zasavskem premogovnem revirju (v Trbovljah, Hrastniku in na Ojstrem, v Hudi jami, Govcah, Breznem in Uničnem sem obširno pisal v svoji Zgodovini Trbovelj, Hrastnika in Dola (1958) o rudarstvu v Libojah in Zabukovici v Savinjskem zborniku, I (1959) o rudarstvu v Velenju pa v Celjskem zborniku, V (1960). Na to tukaj samo opozarjam in se omejujem na zgodovino rudarjenja na ožjem celjskem področju, v Pečovniku in Štorah.

Pečovniško in štorsko premogovno področje sta v medsebojni zvezi. Prvo je na vzhodni in drugo na zahodni strani majhnega slemena, na katerem je kmečko naselje Pečovje.

Pečovniško področje sestoji iz dveh majhnih območij, pečovniškega in oseniškega, ki sta obe za gradom, v dolini, po kateri teče potoček Ločnica. Obe sta ob pobočju na južni strani potočka. Prvo je pod Gradiščem že blizu izliva potočka v Savinjo, drugo nekoliko višje pod mestom, kjer potoček zapuša Hudičev graben.

V Pečovniku in Osenici je začela rudariti država (montan-erar). Na osnovi patenta z dne 21. julija 1819 si je s fevdnim pismom z dne 7. januarja 1846 pridobila po 10 prostih jamskih mer v Pečovniku in Osenici.

Pečovniške jamske mere so bile na zemljišču kmeta Jurija Mravljaka in so jih navajali pod imenom skupnega rova sv. Konstancije.

Oseniške jamske mere, označevane kot sv. Marije polje, so bile v Pospehovem gozdu »Pod goroj«.

Montan-erar je že 15. junija 1855 prodal rudnik Karlu Bergmannu.

Nadaljnji lastniki: Ernest Winter (8. septembra 1855), Jožef Ludovik Tapeiner (10. septembra 1855, dve tretjini, leta 1860 celoto), Jožef Banert (1864), Ivan Bürgl (1868, na dražbi), Andrej Pirnat (1872, eno osmino), dr. Alfonz Mosche in Karel Galle (1873, prvi eno, drugi dve osmini, Cecilija Bürgl (1875 — Pernatovo osmino, 1889 — štiri moževe osmine), Pavel Falek (1892 — Moschetovo osmino, 1899 — Galletovi osmini, 1893 — Cecilije Bürglove osmine); družba Bohemia (1894); okupatorjevo Energijsko preiskrbovalno podjetje (1941); splošno ljudsko premoženje.

V stari Jugoslaviji (1939) so preosnovali jamsko področje v polja: Petrovo, Andrejevo, Tomislavovo.

Leta 1955 je rudnik zalila voda in dela doslej še niso obnovili, čeprav je kakovost zalitega rjavega premoga dobra.

V starejši dobi so delali največ bolj v notranjosti doline (v Osenici), v novejši dobi bolj v njenem začetku (v Pečovniku).

Omenjam pa, da se ob Ločnici Pečovnik šele začenja, potoček ga loči od Zagrada v ožjem smislu besede.

Štore so nastale kot rudarsko podjetje, ki se mu je pa kmalu pridružila železarna.

Kjer je zdaj starejše središče Štor, je bilo poprej pet posestev. Dve sta imeli mlin na desni strani Voglajne, ob Straškem potočku.

Prvotna železarna je nastala na Pečnakovem in na Olšnskovem, katerih domačiji z ostankom posesti sta še zdaj ob pobočju na vzhodni strani železarne. Od zahoda je segala v dolino posest kmetov na Lipi. Rudnik sam je pa nastal globlje, nad zoženo dolinico Bojanskega potočka, na svetu kmetov s Pečovja.

Po ustnem izročilu sta po končanih Napoleonovih vojnah prišla v Štore dva češka kovača in si ob Bojanskem potoku uredila kovačnico na vodni pogon. To bi moglo biti v bistvu res. Dokaza v spisih za to ni.

Vendar je pravi začetnik štorskega podjetja Ignacij Novak, lastnik Spodnjega Lanovža, steklarne v Rakovcu nad Vitanjem, Jelšingrada pri Šmarju in izvira kisle vode v Kostrivnici, prava podjetniška osebnost v zgodovini začetkov naše industrije.

Ignacij Novak je ustanovil podjetje kot rudnik rjavega premoga. Ustrezne jamske mere si je pridobil na osnovi patenta z dne 21. julija 1819 s fevdnimi pismi, podeljenimi 1. junija 1836, 13. septembra 1837, 11. aprila 1838, 3. oktobra 1838, 5. januarja 1841 in 27. februarja 1843.

Podeljeni zajmi so obsegali:

1. sv. Boltazarja rov na posesti teharskega podložnika Holobarja, p. d. Štoreka, 1 jamska mera (1836);
2. sv. Franciška rov v gozdu Pod goroj, v sosesčini teharskega podložnika Pospeha (p. d. Šipa), 1 jamska mera (1836);
3. Nadvojvoda Ivana rov v gozdu teharskega podložnika Jurija Štora, 1 jamska mera (1837);
4. sv. Viljema rov na posesti teharskega podložnika Jožefa Vizjaka, 1 jamska mera (aprila 1838);
5. sv. Ignacija rov v gozdu Antona Mlekarja, blagovniškega podložnika, v Laški vasi, 1 jamska mera (oktobra 1838);
6. sv. Rajmunda rov na posesti Antona Krulca v sosesčini jamske mere nadvojvoda Ivana, 1 jamska mera (1841);*
7. sv. Franciška rov na posesti Janeza Vizjaka, p. d. Zaokrožnika (1843).

Novak je vso pridobljeno jamsko posest prodal Frideriku baronu Andrieuju. Ta jo je še nekoliko razširil s tem, da si je 4. maja 1848 pridobil Jožefovo prosto jamsko mero, ležečo na posesti Martina Vrečerja, p. d. Zapečnika (ali Pečnikarja) in še dodatek k njej, ki ju je priključil k Boltazarjevi meri (rovu).

* Rudarska knjiga.

Leta 1850 in 1851 si je Andrieu to posest še razširil z novimi zamejitvami in poljskimi merami.

Razen tega je imel v posesti tudi jamske mere, ki jih je od Grilca (župana nove celjske občine) kupil v Govcah nad Laškim.

Storske mere so ohranile obliko prvotne podelitve do leta 1872, ko so jih pregupirali. Vsekakor kažejo, da si je Novak rudnik zamislil kot večje podjetje.

Andrieu je s pogodbo z dne 13. junija 1851 sprejel kot solastnika Pavla pl. Putzerja. Dne 1. novembra 1851 sta pogodbo dopolnila in 22. januarja 1852 na novo oblikovala. Nanašala se je tudi na Govce in na železarno, ki je medtem že nastala.

Teharski župnik poroča v nekem dopisu Joannerju, da je blagoslovil tovarno opat Vodušek. K posvetitvi so bili povabljeni gosti z Dunaja, Gradca in Celja. Pavel Putzer iz Bolcana je imel s seboj ženo, baroneso Viljemino Kübeck iz Kübaua. Po posvetitvi sta dala za uboge v župniji 100 gld. Delavci so pa leta 1863 zbrali 1000 gld. za nov oltar sv. Florijana v prejšnji krstilni kapeli, za katerega je oltarno sliko naslikal ravnatelj štajerske galerije slik Turner.

Med solastnikoma je kmalu nastal spor. Šla sta na sodišče.** Pri tem je Pavla Putzerja ob sodelovanju njegovega očeta Janeza zastopal graški odvetnik dr. Franc Stergar, Andrieuja pa celjski dr. Matija Foregger. Med razpravo, ki je bila 12. junija 1852, so točno precizirali besedilo z dne 22. januarja 1852 in se nato še domenili glede pogojev, pod katerimi je Andrieu celotno podjetje prepustil Putzerju.

Iz precizirane pogodbe je razvidno, kaj je tedaj že spadalo k podjetju:

1. zemljišče, obsegajoče okrog 3 orale, na katerem so stali pudlarna (pudling) in valjarna (Walzwerk), ter stanovanjska hiša;
2. čisto nov most preko Voglajne, 13 sežnjev dolg in 11 sežnjev širok, s pripravo za zvezo premogovne železnice s c. k. državno železnico;
3. metalurško poslopje (Hüttengebäude), dolgo 25 in široko 10 sežnjev, z dozidkom, dolgim 70 in širokim 14 sežnjev, in ostrejšem, sestoječim iz lesenega ogrodja, kritega z opeko in opaženim;
4. krilo tovarniškega poslopja, dolgo 10 in široko 8 sežnjev z opaženim in opeko kritim podstrešjem;
5. dvonadstropna hiša s pisarno podjetja (Werkkanzlei), točilnico podjetja (Werkschenke) in stanovanjem za tovarniške uradnike in mojstre; (Nemške izraze navajam po sodniškem spisu; danes se v tej obliki deloma že več ne uporabljajo. Upravno poslopje še vedno služi svojemu glavnemu namenu, leta 1964 so mu nadzidali tretje nadstropje.)
6. ležeči parni stroj z visokim pritiskom (Hochdrucksdampfmaschine) z najmanj 50 konjskimi silami pri polovični napolnitvi cilindra ob treh atmosferah relativne napetosti in ekspanzije pare, napajalnim jezikom (Speisezunge), regulatorjem, sidrom in temeljno ploščo (Fundamentplatte);
7. štirje parni kotli iz štajerske pločevine za pogon parnega stroja s 50 konjskimi silami ob močnem segretju (Ueberhitz) dveh topilnih in

** Spis v celjskem zgodovinskem arhivu med sodnimi akti.

dveh varilnih peči; vsak kotel je 25 čevljev dolg, ima v premeru 4 čevlje, opremljen je s cevjo za ogenj (Feuerröhre). Pločevina za rmaturu je debela 4 1/2 palca, kotli so prevozni, obzidani z ognjevarno opeko in opremljeni z rešetkami za izjemno kurjenje (Rostfeuerung).

8. tri topilne in dve varilni peči, vsaka s 50 čevljev visokim dimnikom (Esse), dobro zasidrane, ognjišča opremljena s ploščami iz litega železa in zasuni (Falzen) iz kovaškega železa, z aparati za zgorevanje premoga s pihalnim zrakom, topilne peči s prirodnim zračnim tokom in z aparatom za segrevanje zraka;

9. drobilno kladivo (Pochhammer);

10. nasipi za zvezo tovarniške z državno železnico;

11. valjčna proga (Walzenlinie) za dva nazobčana valja (Zänge-Walzen) z ogrodjem za pločevinaste valje (Blechwalzen);

12. valjčne črte za grobo železo (Grobeisen) z dvema grebenjakoma;

13. valjčna proga za fino železo (Feinstreckeisen) z 21 trdimi valji (Hartwalzen);

14. dve vodni kolesi;

15. planirna peč (Planierofen) s planirnim kladivom z dvema udarnima ploščama (mit 2 Schlägeisen);

16. servitut za lomljenje apnenca;

17. servitut za žganje apna z apnenicami;

18. priprava za izdelovanje ognjevarne opeke;

19. inventarno orodje, instrumenti, utenzilije, priprave za rudarstvo, topilnica, hiša v Štorah in pisarna v Celju;

20. mlin (Grundmühle) z mlinsko vodno pravico v Štorah (urb. 85 in 239 1/2) z vodovodom;

21. rudarski dom pri Frančiškovem rovu;

22. železnica za premog od Frančiškovega in Jakobovega rova do peči pri topilnici in valjarni;

23. in 24. rudniki kamenega premoga z navedbo vseh podelitev: v Pečovniku (v južnem in severnem sloju) in Govcah na Novakovo in na Andrieujevo ime;

25. zaloge železja, vse pravice do tretjih.

Kupna cena znaša 44,696 gld. 53 kr.

Po poravnavi je dobil Andrieu 35.000 gld. odpravnine. Odpovedal se je pa zato 25 % čistega dobička, ki bi mu pripadal 13 let.

Po Izvestju graške trgovske in obrtne komore za leti 1858 in 1859 je imelo Putzerjevo podjetje:

leta 1858 (oziroma 1859):

ležeči parni stroj z visokim pritiskom za pogon valjarne, nabavljen leta 1852, s 85 konjskimi silami;

ležeči parni stroj z visokim pritiskom in 3 ekspanzerji za pogon valjarne, nabavljen leta 1856, s 50 konjskimi silami;

stoječi parni stroj z visokim pritiskom za pihanje in pogon delavnice, nabavljen leta 1856, s 36 konjskimi silami;

ležeči parni stroj z visokim pritiskom za pogon sesalke, nabavljen leta 1856, s 6 konjskimi silami;

stoječi parni stroj z visokim pritiskom za pogon sesalke, nabavljen leta 1856, z 2 konjskima silama;

85 centov težko parno kladivo za kladivarno, nabavljeno leta 1855, s 15 konjskimi silami.

Videti je, da je Putzer vse prvotne parne stroje zamenjal z novimi in jih pomnožil na 6, trije so bili močni in trije šibkejši, skupaj so imeli 203 konjske sile, medtem ko je parno kladivo imelo 15 konjskih sil.

Kot pogonsko gorivo so uporabljali lastni premog.

Glavne proizvode je dajala valjarna.

Direktor podjetja je bil Karel Avgust Frey, ki je 10. junija 1860 dobil patent na iznajdbo litega železa poljubne trdote in odlične kakovosti neposredno iz kovaškega železa.

Leta 1865 je imelo podjetje devet parnih strojev z 290 konjskimi silami. Sprva je izdelovalo samo železne palice in pločevino, leta 1861 je pa dobilo še topilnico in plavž s parnimi kladivi za izdelovanje ladijskih plošč in sestavnih delov, potrebnih za gradnjo brodov. A tudi v tem pogledu ni moglo konkurirati z drugimi velikimi tovarnami (Vitkovice). Pač pa je mnogo koristila valjarna.

Putzer je rudnik in tovarno prodal. Šla sta iz rok v roke. Leta 1873 je bila lastnica Hohenwanška družba. Zaradi velike gospodarske krize je ustavila obratovanje. Poslopja so propadla, podjetje je bilo podobno razvalini. Leta 1877 ga je v družbi z graškim industrijalcem Weitzerjem na javni dražbi kupil Dunajčan Karel Neufeld (t) za 170.000 goldinarjev.*

Karel Neufeld se v listinah sprva označuje kot posestnik na Dunaju, pozneje pa kot generalni konzul Švedske in Norveške na Dunaju. Leta 1878 je ustanovil rudarsko družbo Rudnik in železarna Štore (Berg- und Hüttenwerk Štore). Nanjo je prepisal vse na dražbi kupljene nepremičnine in rudarske pravice, sodno ocenjene na 300.000 goldinarjev.

K temu premoženju so spadali železarski obrati (puđlarna, kladivarna, valjarna, livarna), premogovna rudna polja v Pečovju, rudno polje rjavega premoga v Brišah in Plečah pri Zidanem mostu ter železno rudno polje pri Pilštanju, kjer nikdar niso obratovali, razni prostosledi, 15 tovarniških in 16 stanovanjskih zgradb in 45 oralov 43 kvadratnih sežnjev zemljišč.

Glavnica rudarske družbe 300.000 goldinarjev je bila razdeljena na 60 kuksov, katerih edini lastnik je bil sprva Neufeld. Sedež družbe je bil na Dunaju. Pravila so bila sestavljena 11. aprila 1878. Ko je Neufeld 4. novembra 1878 izjavil, da prenaša vse podjetju pripadajoče premoženje na novo Rudarsko družbo, jih je rudarsko glavarstvo v Celovcu 17. januarja 1878 potrdilo.

Člani družbe so čuvali rudarski značaj podjetja, ker je bil na kukse manjši davek kakor na delnice. Davčna oblast pa s tem nikakor ni bila zadovoljna.

* O spremembah posesti govori fascikel, ki je bil v arhivu celjskega okrožnega sodišča.

Leta 1878 je železarna zopet začela delati. V tovarni so proizvajali sivo litino in v pudlarni jeklo. V pudlarskih pečeh so med segrevanjem železno maso mešali, s tem je izgubljala ogljik in se pretvarjala v jeklo. Pudlano železo so kovali v kladivarni in valjali v valjarni. Tako je železarna obratovala mnogo let.

Najprej so izpopolnili livarno. Leta 1892 so kupili stroje opuščene železarne grofov Turjaških v Dvoru pri Žužemberku za 90.000 goldinarjev. Prejšnjo malo livarno so leta 1894 razširili in leta 1912 začeli delati odlitke za obrate in rudnike, dele za Dieslove motorje, parne cilindre za lokomotive in napajalnike, kokile in valje za svojo livarno ter odlitke, težke 6 ali celo več ton, ki so jih oddajali strojni industriji v Gradcu.

Pudlanje je že proti koncu stoletja postajalo predrago. Leta 1907 so ga popolnoma opustili in nekaj let predelovali samo polizdelke, ki so jih dobivali od drugih tovarn.

Šele leta 1912—1913 so tovarno modernizirali. Zgradili so novo kalorično centralo s tremi parnimi kotli in dvema parnima strojema. Dva tedanja parna kotla še stojita poleg novih orjakov, ne da bi kaj delala. Pudlarske peči so odstranili in zgradili martinarno. Peč v martinarni, martinovka, je horizontalno razdeljena v dva oddelka, v zgornjem je železo, ki ga je treba preobraziti, v spodnjem je v eni komori segret plin, v drugi pa segret zrak, ki talita železo v gornjem oddelku.

Lesena valjčna ogrodja so zamenjali s kovinskimi, postavili so novo varilno in novo 20-tonsko peč z dvema generatorjema in vrtilnima rešetkama.

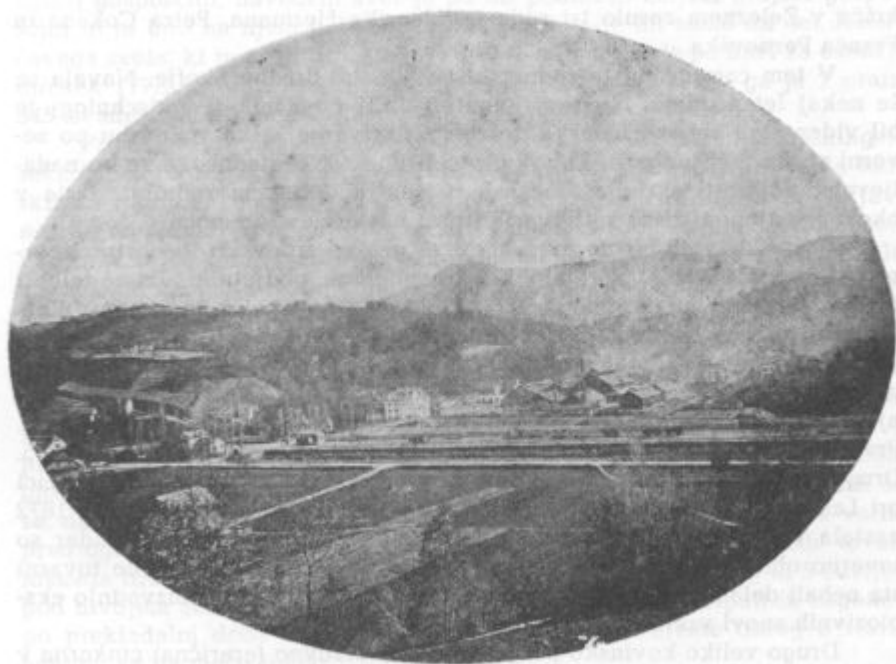
Modernizacije pa niso izvedli do konca. V valjarni niso postavili potrebne težke proge, ki je bila projektirana, v martinarni pa je bila zgrajena samo ena 20-tonska peč namesto dveh. Težka parna kladiva so postopoma demontirali.

V pravnem ustroju družbe je bilo v tej dobi več sprememb, toda nobenih bistvenih. Pravni sedež so leta 1881 sicer prenesli v Štore, toda resnično vodstvo podjetja je bilo še nadalje na Dunaju. Pri okrožnem sodišču v Celju so leta 1880 podjetje vpisali kot Rudnik in železarna Štore (Berg- und Hüttenwerk Store), šele leta 1913 so ga na uradno zahtevo kot rudarsko družbo prenesli v register A. Število kuksov so povečali najprej na 100, nato pa na 128.

Seveda se stara tovarna zlasti glede higiene ni mogla v polni meri spremeniti v moderno. Priključeni rudnik v Pečovju je doživljal nesreče. Trikrat ga je zalila voda in trikrat je stal: 1889—1897, 1913—1917, 1923 do danes. Na novo obnovo ne mislijo več.

Podjetje je v nacionalnem pogledu zelo kvarno vplivalo na okolico in ogrožalo slovenski značaj teharske občine, pod katero je spadalo. Dolgoletni ravnatelj Jellek je bil zlasti hud germanizator, obdal se je z uradniki, ki so mu voljno sledili. Bil je sicer osebno priljuden, zato pa še bolj nevaren.

Zadnja leta pred prvo vojno je vodil podjetje sposobni inženir Zauschner, pod njegovim vodstvom se je izvršila modernizacija leta 1912/1913. Dne 1. 5. 1914 je prišel na njegovo mesto ing. Anton Hruschka. O njem je

Železarna v Storah

znano, da je prvič nastopil službo v Štorah. Okrog leta 1889 ga je Karel Neufeld premestil v videmsko železarno (ferriere di Udine), odkoder je ponovno prišel v Celje.*

In število delavcev? Ko je leta 1856 strela zažgala Vizjakovo (Pečovnakovo) hišo na Pečovju, je prišel upravnik Frey gasit z gasilnico in 200 delavci. Leta 1890 je imela tovarna okrog 270 in leta 1891 okrog 300 delavcev.

V tej zvezi je treba omeniti nekaj Zoisovo, pozneje pa Bonazovo fužinsko podjetje v Mislinji, ki je tudi imelo nekaj majhnih rudnikov. Bili so večinoma železni. Na ožjih celjskih tleh je bil rudnik svinca pod Šentjungertjo med Galicijo in Šmartnim v Rožni dolini. Obsegal je eno samo prosto jamsko mero in se je imenoval Barbarin rov. Iz rudarske knjige so ga izbrisali leta 1886. Med ljudstvom je še živ spomin na ta svinčni rudnik pod molčečo in vodnato goro. Pripovedujejo še, da ga je nekoč zalila voda in je našlo v njem smrt okrog 50 ljudi. Ni pa gotovo, da se je to zgodilo prav v tem rudniku. Mrliška knjiga župnije Galicija navaja namreč, da je opolnoči 13. junija 1886 v jami železnega

* Nekaj spisov še imajo v tovarni. Več pojasnil mi je dal ing. Pavel Berger, zdaj najstarejši vodilni uslužbenec v tovarni.

kršča v Železnem zasulo tri rudarje, Henrika Hermana, Petra Cokana in Franca Pernovška.

V tem času je bil ta rudnik last rudarske družbe Škofje. Navaja se še nekaj let pozneje. Njegov ravnatelj Julij Pogačnik (Pogatschnigg) je bil viden član celjske nemške družbe. Odkrivanje jaška v Zavrhu po severni strani Šentjungerti, ki so ga začeli leta 1967, utegne, če se bo nadaljevalo, pojasniti skrivnost nesreče v šentjungertskem rudniku. Toda v okolici Senjungersti so se ukvarjali tudi z iskanjem premoga.

V spisku volilnih upravičencev za graško trgovsko in obrtno zbornico (okrog 1852) se navajajo kot premogovni podjetniki: dr. Adalbert Fischer ter Jožefina in Sigmund Zois, pa Anton Marthel v Podgradu v Rožni dolini, Anton König in Jožef Perisutti v Rožni dolini.

Svojevrstnega značaja sta bili dve tovarni haloksilina, močnega razstreliva, ki so ga uporabljali pri gradnji železnic, celo pri vrtnju predorov. Obe tovarni sta ustanovila iz Nemčije došla brata Fehleisen. Prva je bila za Hudinjo ob gozdu nad Škofjo vasjo in je nastala leta 1865. Druga, nekoliko manjša, je sledila leta 1869 in je nastala v Spodnji Rečici pri Laškem. Delo v obeh tovarnah je bilo nevarno. V rečiški je leta 1872 nastala velika eksplozija, ki je zahtevala šest smrtnih žrtev. Vendar so tovarno obnovili. Neka eksplozija je bila tudi v Škofji vasi. Obe tovarni sta nehali delati v začetku devetdesetih let, ko je država proizvodnjo eksplozivnih snovi vzela v svoje roke.

Drugo veliko kovinsko podjetje je bila državna (erarična) cinkarna v Celju. Nastala je leta 1873. Vlada jo je prvotno hotela postaviti v bližini Rimskih Toplic, kjer je bila nekoč topilnica cinka. Lastnik Rimskih Toplic je proti temu protestiral. Zavedal se je, da bi cinkarna pokvarila ozračje. Celjski mestni odbor in župan dr. Neckermann sta napela vse sile in uporabila vse zveze, da bi jo dobilo Celje. Šlo je za podjetje, od katerega so pričakovali, da bo okrepilo nemški živelj in oslabilo slovenski značaj celjske okolice. Ko je bila cinkarna pridobljena, je delegacija občinskega odbora z županom na čelu hitela v Ptuj, kjer se je cesar mudil, da se mu pokloni in zahvali za veliki dar. Bilo je v stilu tedanjega nemškega vodstva. Za vsako ustanovo se je potegovalo, če je le predvidevalo od nje nacionalno korist: za kadetnico, kaznilnico in stalno vojaško posadko. Iz istih pobud je izhajalo tudi nemško zavzemanje za Savinjsko železnico. Slovenci so jo zahtevali iz gospodarske potrebe.

Cinkarno so smatrali kot rudarsko podjetje. Priključili so jo entiteti državnega rudnika v Rablju na Koroškem (danes v Italiji). Delavci so imeli bratovsko skladnico kakor pri rudnikih. Tako je bilo še potem, ko je obrtna oblast leta 1889 izdala za podjetje obrtno dovoljenje. Sicer je pa okrožno sodišče v Celju leta 1930 na osnovi odločbe bivšega jugoslovanskega ministrstva za šume in rude iz leta 1925 pripisalo cinkarno k državnemu rudniku cinka v Skornem pri Šoštanju, ki že dolgo ni posloval.

Svet za najstarejši del cinkarne je država kupila od celjskega usnjarja Jožefa Jelenca. Ta svet je bil v Gaberju tik na zahodni strani železnice in je prvotno pripadal Šlevakovi kmetiji, ki je proti koncu pripadala Svetelovi rodbini. Kmetija sama je v fevdalni dobi pripadala župnijski (opa-

tijski) gosposčini, navedeni svet je pa bil podložen celjski grajski gosposčini in ni bilo na njem nobene stavbe. Kupljen je bil samo en del Jelenčevega sveta, ki je nosil urb. števil. 177. Odcepljeni del je pa imel za oznako ulomek 177/2. Sestajal je iz njive in dveh travničkov. Bilo ga je 2 orala 345 kvadratnih sežnjev.

Pri sklenitvi pogodbe je državo zastopal Julij baron Schröking, sekcijski šef v ministrstvu za kmetijstvo, kateremu je tedaj pripadala tudi skrb za rudnike. Pogodba je bila podpisana 31. marca 1873. Pravno veljavnost je dobila, ko jo je potrdilo vodstvo ministrstva. To se je zgodilo kmalu, kajti že 28. junija 1873 se je pri mitnici pred Graškimi vrati sestala prevzemna komisija in se napotila v Gaberje na kupljeni svet. Snujoče se erarično podjetje, imenovano topilnica svinca in cinka (Blei- und Zinkhüttenanlage), je zastopal rudarski mojster Albert Brunner, okrajno glavarstvo pa uradni vodja Bradač (Wradsch). Brunner je predložil načrte za topilnico in z njo ožje povezane naprave. Bilo je vidno, da erar ne bo ostal samo pri tem. Za nadaljnje objekte bo treba predložiti načrte o potrditvi, preden bi se začelo graditi. Ako bi prišle na vrsto naprave, ki bi mogle biti zdravju škodljive, bo o njih odločala posebna komisija. Dogovorili so se, da se tovarna ogradi, v bližini železnice morajo biti vse naprave varne pred ognjem, poljsko pot do tovarne je pa treba vzdrževati. Glede tovarniškega tira je komisija sklenila, da mora biti 275 čevljev dolg in 5 čevljev pod nivojem železnice. Material (ruda in pod.) se mora usipati iz vagonov po prekladalni drči; v tovarniške vozičke, noseče breme okrog 8 starih centov, se pa meče ročno.

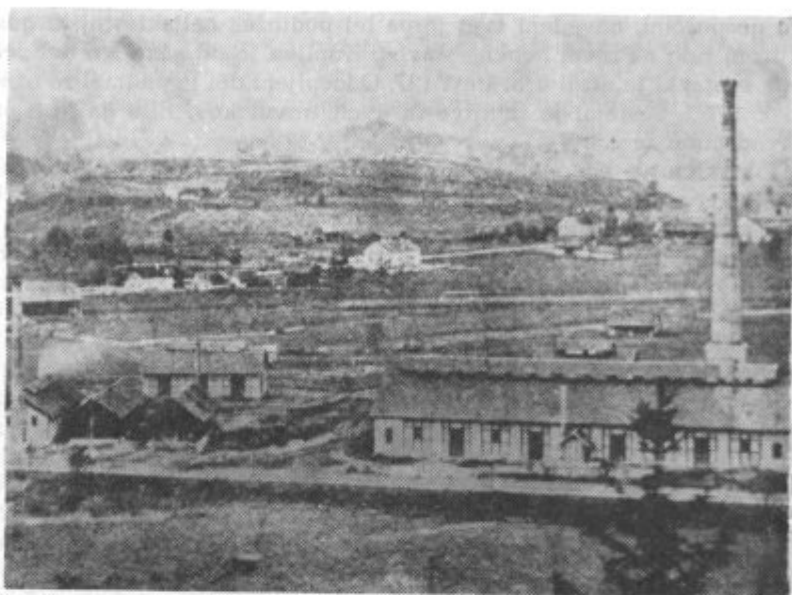
Pozneje je erar nakupoval zemljišče tudi od drugih lastnikov, saj se je podjetje širilo.

Cinkarno je vodil visok rudarski strokovnjak, rudarski svetnik. Dolga leta je bil to Albert Brunner, kasneje mu je sledil Alojzij Janouš, za tem je pa prišel Edvard Synek. Zadnja dva sta bila Čeha.

Cinkarna je predelovala rudo, ki jo je dobivala iz Rablja in še nekaterih manjših rudnikov na Koroškem in Tirolskem (Nötsch, Sterzing). Za kurivo je uporabljala velenjski premog.

Prvotno so dobivali cink iz kalamine, cinkovega karbonata. Ker v njem ni žvepla, ni bilo predhodno potrebno nikako praženje, zadoščalo je navadno kalciniranje, žganje, ki spominja na proizvodnjo apna. To se je vršilo v posebnih pečeh. Pozneje so v manjših količinah uporabljali cinkovo svetlico, v kateri je žveplo. Pražili so jo v majhni pražarni. Sprva se pri tem niso brigali za žvepleni dioksid (SO_2) in so ga puščali v zrak. Leta 1892 jim je prišla na pomoč kemična tovarna v Hrastniku, ki sta jo tedaj vodila brata Gossletha. Leto poprej sta od posestnika Zime kupila svet severno od cinkarne in zgradila tu kemični obrat. Na njem sta za cinkarno pražila cinkovo svetlico, a zadrževala žvepleni dioksid za proizvodnjo žveplene kisline. Kemična tovarna je pozneje prišla v roke akcijske družbe, ki ji je bil član tudi celjski tovarnar Westen. Kot posebno podjetje je pražila za cinkarno do leta 1934.

Leta 1912 je sicer cinkarna zgradila svojo pražarno in obrat za žvepleno kislino. Vendar je ta pražarna pražila rudo samo za tri do štiri de-

Cinkarna okoli leta 1873

stilacijske peči. Kemična tovarna jo je pražila za štiri peči. Ker so ob nastanku cinkarne zgradili šest destilacijskih peči in so jim pozneje do svetovne vojne v treh etapah dodali še štiri, so bile dve do tri peči neizkoriščene.

Za praženje so uporabljali štiri mehanične pražilne peči in naprave za popolno praženje. V mehaničnih pečeh so ob temperaturi 800°C z dodatkom zraka pražili fino zmlete surove cinkove koncentrate (Zn S). Surovi koncentrat vsebuje okrog 30 % žvepla, po praženju v mehanični peči pa še 6 do 8 %. Tak pražen koncentrat je predpraženec. Da bi se odstranilo še preostalo žveplo, je treba predpraženec pražiti na pripravi za totalno praženje. Pri tem se hkrati pražena masa strdi ali aglomerira v grude.

Te grude se zmeljejo v posebnem mlinu. Tako se dobi zrnast aglomerat, v katerem je okrog 1 % žvepla. Cinku s tako količino žvepla se dovaja iz zraka kisik kot ZO , kot rezultat tega poslednjega procesa dobimo cinkov oksid in žvepleni dioksid (SO_2).

Žvepleni dioksid pride v poseben obrat za pridobivanje žveplene kisline. Ta obrat sestoji v bistvu iz šestih s kamnitim materialom napoljenih stolpov, ki tvorijo tako imenovani Oplov sistem. V prvi stolp se sprovaja žvepleni dioksid, preko zadnjega stolpa se pa dovaja solitrna kislina 60°Be . Dodaja se tudi voda. Pod vplivom solitrne kisline in vode jo žvepleni dioksid spremeni v žveplovo kislino. Ko pride ta iz stolpov, se hladi v posebnih hladilnikih. Pline, ki se ne vežejo v kislino, poseben izpihalnik (ekshavstor) izpihava na prosto.

Zrnast aglomerat se destilira v destilacijskih pečeh. Retorte za te peči so prvotno delali z roko v posebnih lesenih modelih. Leta 1908 so prešli na šamotne retorte, ki so jih izdelovali v posebni hidravlični stiskalnici. Prvotno so kurili peči s plinom, ki so ga plinski generatorji proizvajali posamič za vsako peč, leta 1910 so pa uvedli skupne generatorje.

Pred vojno so rabili Welzlove destilacijske peči. Bilo jih je sedem in so imele 136 retort. Zrnatemu pražencu so dodali okrog 40 % metalurškega koksa. S to mešanico so napolnili retorte. Pred retorte so polagali ploske posode. Pod vplivom visoke temperature se je zrnasti aglomerat ($ZnO + C$) razložil v cink in ogljikov dioksid. Cink se je v retortah spremenil v hlape, v ploskih posodah je pa postal tekoč, ko se je ohladil je prešel v droben prah. Ogljikov dioksid je pa uhajal.

Ta droben prah, surovi cink, je šel v prodajo. Navadno so ga še plemenitili v topilnici finega cinka.

Razen tega so ga pa tudi rafinirali v posebni peči.

Svinec, kolikor ga je še bilo pri cinku, se je odlagal na dnu peči, zgoraj se je pa nabiral rafinirani cink, pripraven za uporabo v valjarni. Z valjarno so že prekoračili prvotno zasnovo cinkarne. Zgradili so jo leta 1888 ali 1889. Peč za rafiniranje pripada sklopu valjarne. V valjarni so začeli proizvajati raznovrstne cinkove pločevine, najdragocenejši cinkar-niški proizvod predvojne-avstrijske dobe.

Cinkarna ima vodarno, ki dobiva vodo iz Voglajne. Že od začetka ima več parnih kotlov. Paro uporablja zlasti za sušenje retort in tudi pri proizvodnji generatorskega plina. Leta 1908 so namestili v tovarni prva dva Diesel-motorji, leta 1910 pa prvi dinamo-stroj. Leta 1890 je imela tovarna okrog 200 delavcev, leta 1922 pa okrog 300.

Kot tretje veliko podjetje je leta 1894 nastala *tovarna emajlirane posode*. Ustanovil jo je Adolf Westen st., Nемеc z Westfalskega, ki je prišel v Celje iz Knittelfelda na Zgornjem Štajerskem, kjer je bil potnik pri svojem stricu Haardt, lastniku tovarne emajlirane posode.*

Westen si je izbral Celje za sedež svojega podjetja zato, ker se mu je zdela lega mesta glede na prodajo blaga zelo ugodna. Začel je z malim. Prvi delovni dan novega podjetja je bil 8. oktober 1894. V majhni gabrski delavnici, ki jo je zgradil na svetu trgovca Ferjena, je delalo kakih deset ljudi, večinoma takih, ki jih je Westen pripeljal s seboj iz Knittelfelda in so bili določeni za predelavce. Emajlirali so surovo posodo, ki jo je podjetni mojster dobival od svojega strica v Knittelfeldu.

Že naslednjega leta 1895 je Adolf Westen st. razširil svoj obrat. Najel je v okolici večje število ljudi in poklical k sebi svoja nečaka Avgusta in Adolfa ml., prvi je vodil prodajo, drugi pa je delal v obratu.

Zdaj so surovo posodo že sami izdelovali, a izdelke so izvažali v Južno Rusijo. Že v februarju 1896 je bila v podjetju prva stavka. Tedaj je bilo v podjetju zaposlenih 74 delavcev, stavkali so zaradi prenizkih plač. Po stavki jih je bilo odpuščenih 47.

* Register pri okrožnem (zdaj gospodarskem) sodišču.

Pač: V tovarni je ohranjen spisek delavcev, ki ga je Westen pisal sam. Ze prvo leto je vpisanih 10, med njimi iz slovenskih krajev 4, 6 od drugod (večinoma iz Knittelfelda), drugo leto je na novo vpisanih iz slovenskih krajev 11 in drugih 15, tretje leto je na novo vpisanih iz slovenskih krajev 69 in drugih 27. Ker je ta ali oni vpisan dvakrat, je gotovo, da število 74, ki se navaja za leto 1896 približno velja. Med zaposlenimi je bilo nekaj žensk. Med tistimi, ki so prišli od drugod (izprva predvsem iz Knittelfelda) so bili večinoma kleparji. Zanimivo je, da so leta 1896 poleg domačih stavkali tudi ti delavci. Saj je tudi pri teh navedeno, da so bili odpuščeni zaradi stavke. Pri nekaterih stoji, da so izstopili. Novo delovno silo, ki je delala za skromno plačilo, ni bilo težko dobiti, saj je bila trda za zaslužek.

Ker sam Westen ni imel dovolj kapitala, da bi obrat še bolj razširil, je ustanovil komanditno družbo, v katero so vstopili trije člani: Franc Dula, ravnatelj železarne v Štorah, in celjska veletrgovca Julij Rakusch in Gustav Stiger. Vsak izmed treh članov je vložil po 12.500 goldinarjev. Podjetje se je imenovalo *Adolf Westen & Comandite — tovarna emajlirane posode*. Za vodstvo podjetja je osebno odgovarjal Adolf Westen st.; Dula je izstopil iz podjetja leta 1901. Rakusch in Stiger sta povišala svoj delež: prvi na 40.025, a drugi na 48.842 K. Leta 1904 sta izstopila tudi onadva in Adolf Westen st. je stal popolnoma na svojih nogah. Vodil je podjetje do leta 1912, tedaj je izročil vodstvo nečakoma Avgustu in Adolfu ml. in odšel v Gradec.

Po ustanovitvi družbe in pozneje je podjetje hitro raslo. Izprva je še bilo samo eno poslopje z veliko delavnico, v kateri so bile tri peči za topljenje, razžarevanje in emajliranje, stroji za prebijanje itd. Poslopje je stalo v ozadju sedanje ure. Kmalu so okrog njega nastala druga poslopja, tako da so imeli ločene prostore za različna dela delovnega procesa, za skladišče surovin in gotovih izdelkov in za pisarno.

Tik pred prvo svetovno vojno so v tovarni začeli izdelovati tudi brušeno in pocinkano posodo. Trgovali so dobro, najboljši kupci so bili v balkanskih državah in na Bližnjem vzhodu.

Prva svetovna vojna je neugodno vplivala na podjetje. Morali so zmanjšati proizvodnjo trgovske emajlirane posode, kajti za vojsko so izdelovali milijon čelad, mnogo emajliranih porcij in čutaric.

Podjetje je bilo tedaj že veliko. Zaposlovalo je nad 900 delavcev. Odnos lastnikov do delavcev je bil še vedno nekako patriarhalen. Delati je bilo treba mnogo. Kadar je prišel kupec in je bilo treba naložiti blago v vagone, so delali, kolikor so dopuščale moči, tudi po šestnajst ur.

Navedene panoge so zasenčile živilsko industrijo, ki je bila v mestu če ne upoštevamo livalnice topov v XVI. stoletju — mnogo starejša od kovinske.

Pivovarništvo, ki je resda imelo še značaj velike obrti, je proti koncu XIX. stoletja popolnoma propadlo, saj ni moglo konkurirati tujim velikim pivovarням, ki so si v mestu ustanovile svoje zaloge (Reininghaus, Göss, Puntigam).

Se starejše **mlinarstvo** se je ohranilo v znatno spremenjeni obliki. O obeh Sattelberger-Neuhardtovih mlinih na Savinji in o mlinu pred

grofijo ni bilo niti v ljudskem spominu nobenega sledu več. Stari Sattelberg-Neuhardt-Zimov ali Kalvarijski mlin na Voglajni je v osemdesetih letih nehal delati. Trije v dobo Celjskih grofov segajoči mlinci so se ohranili in so dobili tovarniški značaj.

Mlin na Ložnici se je leta 1917 ločil od gozdnega dvorca in je bil tedaj že na valje. Leta 1921 je prišel v posest Joštove rodbine. Teharski mlin Mlinarjevega Janeza, imenovan po novejših lastnikih kot Turkov ali Pocaјtov mlin, je tudi že imel valje. V najnovejši dobi je nehal delati, nedavno ga je vzela regulacija Voglajne. Starodavno grofovski ali hrvaški mlin na Spodnji Hudinji je dobil valje, ko je prišel v roke Švicarjema Lutzu in Naefu (1878), Peter Majdič, ki ga je kupil leta 1888, ga je spremenil v veliko mlinsko podjetje, ki mu v vseh Vzhodnih Alpah ni bilo enakega. Dnevno proizvodnjo je od 10.000 dvignil na 70.000 kg. V začetku stare Jugoslavije se je umaknil konkurenci vojvodinskih mlinov. Leta 1903 se mu je deloma kot konkurenčno podjetje pridružil Mestni, v resnici Rakuschev mlin, katerega poslopje ob Mariborski cesti uporablja danes Kovinotehna.

Ugodne pogoje je imelo tudi celjsko opekarništvo. Ob robih doline je obilo odlične glin, ki so jo uporabljale mnoge opekarne. Po svojem značaju so bile opekarne malo stalne. Nastajale so, kjerkoli in kadar je bilo treba. Najvažnejša med njimi je bila celjska mestna opekarna, ki je na Spodnji Hudinji izpodkopavala Golovec.

O njej se govori že v prvi polovici XVIII. stoletja. Mesto jo je imelo v lastni režiji. V začetku XIX. stoletja je hudinjska opekarna že bila v privatnih rokah. Saj skoraj ne moremo dvomiti, da gre za isto opekarno. Leta 1830 jo je kupil Jožef Senica. Naslednji lastniki so ji še pa bili: Mihael Kandušer, Janez Gorišek, Friderik Dörflinger, Karel Findeisen, Ivan Vollmann st. in ml., Valentin Hofer, Ivana Fritsch, Gustav Gollitsch, Moritz Kirchschlager in Jurij Zdovc. V tem času je bila opekarna še dokaj skromno podjetje, saj je bila leta 1854 kupljena za 4000 in leta 1863 za 3500 goldinarjev. Leta 1890 je kupil opekarno graški stavbenik Jožef Bullmann, ki je zgradil palačo Mestne hranilnice, njemu sta leta 1894 sledila kot lastnika inženirja Friderik Wehrhan in Viljem Lindauer. Leta 1904 si je pridobil Lindauerjevo, a leta 1899 tudi Wehrhanovo polovico inženir Unger-Ullmann. Poslednji lastniki, zlasti inženir Unger-Ullmann, so Celjsko opekarno povečali in modernizirali; uvedli so namesto ročnega strojni obrat in krožne peči. Najodličnejša glina za opeko je bila na Ljubečni. Tam je nastala cela vrsta kmečkih poljskih opekarn, ki so opeko prodajale, delale so tudi v zameno — opeko so dajale za kurivo. Več manj stalnih poljskih opekarn je bilo tudi drugje: v severnem ozadju Zalca, Šempetra in Polzele, med Braslovčami in Gomilskim, v okolici Prebolda in Tabora. Opekarne so imeli tudi nekateri graščaki, saj so bile dober pomožni vir dohodkov v času, ko so graščine kot kmetijska podjetja postajale pasivne. Tako je bilo v Novem Celju, na Grmovju, Prešniku in v Spodnjem Lanovžu.

Nekateri podjetni možje so se z večjim ali manjšim uspehom lotevali tudi izdelovanja cementne opeke. V dolinskem kotu pod Jožefovim hribom je delovala stara Zima-Schulz-Gebhard-Rothova opekarna.

V Laškem je Salzburška družba uspešno proizvajala cemetno opeko »eternit«, a grof Maks Montecuccoli, ki je že na Prešniku žgal kvarcitno opeko, je v Štorah, v ozadju železarne, ustanovil majhno tovarno nepregorljive ali šamotne opeke.

Izza davnih časov je bilo v celjski pokrajini razvito apneništvo, vendar so žgali apno samo v majhnih apnenicah. Najboljše apno so dajale apnenice na Frankolovem, Lindeku in Socki. Kmetje so gozd trebili in uporabljali les za žganje apna. Tudi celjsko graditeljstvo ga je dobivalo iz teh krajev. Ze pred prvo svetovno vojno se je pojavila konkurenca velikih tovarniških apnenic na Zidanem mostu, v Hrastniku in Zagorju. Lokalnega značaja so bile tiste apnenice, ki so nastale ob južnem obrobju Spodnje in v Zgornji Savinjski dolini. Najbliže Celju so bile apnenice v Pečovniku. Izmed njih je tista ob vhodu v dolino služila za podlago večjemu podjetju »Apnenik«, nastalem v začetku stare Jugoslavije.

Tekstilno podjetje je pa proti koncu te dobe nastalo samo eno: Peter Majdič je bivši Premšakov mlin na Hudinji v Škofji vasi leta 1896 spremenil v tovarno odej, ki dela še danes.

DELAVSKO GIBANJE

Delavstvo je v skladu z družbeno gospodarskim razvojem postalo v celjski pokrajini pomemben činitelj šele v zadnjih desetletjih te dobe, čeprav so mu pripadali tudi obrtniški uslužbenci in dninarji.

Prvo delavsko društvo je v Celju nastalo okrog leta 1870. Bilo je na katoliški podlagi in je kmalu zaspalo, ker ni imelo delavnih voditeljev.

Leta 1895 je narodnjak dr. Dečko ustanovil Delavsko podporno društvo, ki se je udeleževalo tudi na kulturnem polju, saj je imelo svoj pevski zbor. Sestajalo se je v gostilnah: najprej (1908) v Vogrinc-Srebretovi na Slomškovem trgu, nato pa v Stegenškovi pred Kapucinskim mostom. Predsednik društva je bil Ivan Rebek. Pevski zbor je vodil dr. Anton Schwab.

Narodno-podpornega značaja je bila tudi gradbena zadruga »Naš dom«, ki jo je v korist delavstva ustanovil prav tako dr. Dečko (1901), po njegovi smrti (1908) je prevzel njeno vodstvo dr. Anton Božič.

Prvo socialistično delavsko društvo je nastalo v Celju leta 1873. Dne 16. novembra je imelo pri Belem volu ustanovni zbor. Imenovalo se je Delavsko društvo za Celje in okolico. Predsednik zborovanja je v nemškem jeziku navajal delavske zahteve: volilno pravico, krajši delovni čas, ukinitvev otroškega dela, ločitev cerkve od države. Za njim je govoril neki delavec, član ljubljanskega delavskega društva, ki je povedal: Leta 1848 so morali delavci delati in moliti, zdaj pa je prišel čas, ko je treba delati in misliti. K društvu je pristopilo 37 članov, ti so izvolili odbor, sestojč iz šestih mož. Dogovorili so se, da se društvo ponovno sestane čez mesec dni pri Senici v sedanji Gubčevi ulici, v hiši s prizidanim vogelnim stolpom. Kako se je gibanje v naslednjih letih razvijalo, ni znano. Vsekakor svobode ni bilo, kajti vlada je socialno-demokratska zborovanja

prepovedala in je o tem obvestila okrajne glavarje in župane avtonomnih mest, med njimi tudi celjskega.

V tem času so se naši delavci seznanjali s socialističnimi idejami tudi v tujini. Med člani društev, ki jih je monakovska policija leta 1874 razpustila, sta bila vsaj dva iz širše okolice Celja: čevljar Martin Kolenc iz Sentjurja pri Celju in mizar Franc Derglan iz Braslovč. Gotovo je, da so tudi v Celje vtihotapljali delavske liste in razglase, toda o tem ni poročil.

Živahnije in vidnejše je postajalo delovanje okrog leta 1890.*

Zahteva po osemurnem delavniku in praznovanju 1. maja kot delavskega praznika, ki ju je postavil delavski kongres v Parizu, je dobila močan odjek tudi pri nas. Stavka rudarjev leta 1889, ki so se ji pridružili tudi naši Trboveljčani, je učinkovala že kar neposredno.

Na dnevni red je prišla zahteva po splošni in enaki volilni pravici v habsburški monarhiji. Tikala se je predvsem delavcev in je veljalo iti zanjo v borbo, saj je poleg vsaj formalne državljanske enakosti obetala tudi materialno korist. Pritisk državnega aparata je nujno nekoliko popustil.

Celjsko področje je imelo v tem času (1891) na vsem Spodnjem Štajerskem največ delavcev: 4326. Toda od teh jih je odpadlo na Trbovlje okrog 2000, na Ojstro okrog 200, na Hrastnik okrog 400, na Brezno-Hudo jamo okrog 200. Štorska železarna je imela tedaj okrog 300 delavcev, celjska cinkarna okrog 270. Za njimi je bilo najmočnejše področje Liboje-Zabukovica z okrog 250 delavci (rudarji in steklarji).

Leta 1890 se je vlada zelo bala, da nastanejo 1. maja delavski nemiri in zato odredila posebne vojaške ukrepe. Niso pa bili potrebni. Celo revirji so ostali dostojanstveno mirni.

V naslednjih letih je bilo mnogo delavskih zborovanj, ki so bila dobro obiskana. Tako zborovanje je bilo 3. in 25. junija 1892 v Grižah, 26. junija 1892 v Šoštanju (Pri Kroni), 24. novembra 1894 v Velenju, 18. novembra 1894 v gostilni Mihaela Žoharja (p. d. Olšnška) v Štorah. Kot govornike srečavamo Antona Gschuela, Matevža Kreinerja od Delavskega društva za izobrazbo, pravno zaščito in podporo v Gradcu, a tudi Brezovica in Grablovica iz Ljubljane in Zadnika iz Trsta. Sestanka v Velenju (24. novembra 1894) se je udeležil tudi Rok Drogenik, celjski zastopnik Ogrsko-francoske zavarovalne družbe »Hongrois«. On je vodil sestanek pri Olšnšku, ki ga je vladni komisar razpustil. Razen njega je bil na sestanku tudi Zadnik. Bilo je tudi nekaj stavk.

V celjski nemški Rakuschevi tiskarni Celeia so v začetku junija 1894 stavci zapustili delo iz raznih vzrokov, posebno jih je jezilo, da so morali brezplačno nadurno staviti Deutsche Wacht. Lastnica, Ivana Rakuscha vdova, in magistrat, sta jih dolžila zveze z osebjem v slovenski Zvezni tiskarni, s strojnim mojstrom Lubenskim in faktorjem Srečkom Magoličem. Bilo je precej burno. Dosegli so samo nekaj malega.

* Spis s sodnijskimi akti v celjskem zgodovinskem arhivu.

Spisi v deželnem arhivu v Gradcu, deloma tudi v narodnem arhivu na Dunaju, navedbe v časopisju.

V juniju 1895 so za kratko dobo ustavili delo delavci celjskega podjetnika inž. Higerspergerja, ki so delali na železnici na Zidanem mostu in niso dobili zasluženega zaostanka plače.

V aprilu in v začetku maja 1895 je bilo močno burno v Velenju. Delavci so zahtevali odpust rudniškega upravnika, nadpaznika in nekega paznika, osemurni delavnik, ublažitev kazni in povečanje temeljnega zaslужka. Lapp, lastnik rudnika, ni hotel o vsem tem nič slišati, češ da je rudnik pasiven in mora še doplačevati, pridni delavci itak lahko toliko zaslužijo, kolikor zahtevajo. V resnici je bilo delo v rudniku zelo težko, a tudi zaščita pred ognjem je bila zelo pomankljiva, kar je povzročalo težke nesreče.

Okrog 30 mož je bilo odpuščenih. Pavliča in Kotnika, ki sta bila posebno odločna, je komisar dal odgnati, gostilničarja v Pesjem, Breznik in Ježovnik, sta bila posvarjena, češ da se pri njih delavci tajno zbirajo.

Med stavko so se mudili v Velenju Resel in Ehrlich iz Gradca ter Slovenca Grablovic in Čobal kot zastopnika rudarjev v Köflachu. Ali je imelo po stavki kaj opravka celjsko sodišče (okrajno in okrožno), ni znano. Velik odmev so imele v samem Celju tudi velike stavke v zasavskih revirjih. O njih sem pa obširneje pisal v Zgodovini Trbovelj, Hrastnika in Dola.

Mučna je bila prva stavka v komaj ustanovljenem Westnovem podjetju za izdelavo emajlirane posode (1896).

Veliko je pripomogel k razvoju delavskega gibanja na celjskem območju že omenjeni Rok Drofenik (1869—1903). Leta 1893 je priredil prvi slovenski prvomajski spis »Slovenski delavci in delavke«. Leta 1895 je izdal brošuro »Slovenskim kmetom v pouk in prevdarek«, ki jo je verjetno sestavil sam, čeprav navaja, da jo je napisal po dr. Ingwerju. Brošuro je državno pravdnštvo zaplenilo. Bila je tiskana v 2000 izvodih in jih je vsaj 1300 pred zaplembo prišlo med ljudi. V njej Drofenik na zgodovinski podlagi ocenjuje klerikalce in narodnjake, ki po njegovem mnenju, ljudi samo izkoriščajo, in prihaja do zaključka, da je bodočnost kmetov v socializmu in v tesni povezavi z delavci, ki postanejo močen činitelj, ko se uveljavi splošna in enaka volilna pravica.

Na zadnji strani Drofenik napoveduje knjižico »Doli s socialnimi demokrati«, ki jo je poslovenil, in priporoča »Delavca«, glasilo slovenskih prometnih služabnikov in obrtnih delavcev«, izhajajoče trikrat na mesec, ki se zanje naročnina pošilja na Dunaj. Temu listu in »Svobodi« je bil Drofenik eden izmed odgovornih urednikov. Poleg tega je bil lastnik in urednik strankinega zabavno-poučnega mesečnika »Svobodni glasovi«, ki je izhajal v Celju od septembra 1897 do marca 1898. Iz Celja se je Drofenik preselil v Trst, kjer so bili ugodnejši pogoji za delo.

Prvič so se delavci udeležili volitev v splošno kurijo leta 1897. Njihov kandidat je bil železničar Franc Ropas, ki je dobil približno 1/6 oddanih glasov, Med volitvami so delavski voditelji izdajali »Luč«.

Ko so na zboru slovenskih socialnih demokratov ustanovili Jugoslovansko socialno-demokratsko stranko, se je vanjo vključila tudi celjska

okrajna organizacija za Spodnjo Štajersko. Prav v Celju je bila 20. septembra 1896 okrajna konferenca JSDS z namenom, da se okrepi stranka tudi na Štajerskem.

V Celju, Štorah in Pečovniku je bilo tedaj okoli 1000 industrijskih delavcev, razen omenjenega Splošnega delavskega društva sta delovali še podružnici »Kovinarskega društva« in »Strokovnega društva avstrijskih služabnikov«, organizirani so bili tudi tiskarji in usnjarji. Delavci so imeli sobo v gostilni Jelen.

Vsekakor je bilo Celje v ugodnejšem položaju od Maribora. Četudi je tudi sem segal sicer neprogramski, vendar stvarni odnarovalni vpliv graške organizacije, se je vendar poleg njega že močno uveljavil domači vpliv Ljubljane in Trsta.

RAZSTAVE

Razstave imajo dvojni smoter. Z njimi ustvarjajoči človek sebi in drugim kaže, kaj s svojim delom zmore, hkrati si pa z njimi pridobiva tudi kupcev za svoje proizvode.

V razstavah se človeška natura sprošča in izživlja. Zato je popolnoma naravno, da so se začele porajati šele tedaj, ko je človek v borbi za boljše življenje raztrgal fevdalne vezi, ki so ga ovirale v njegovem poletu. Prva pomembnejša razstava je bila v Parizu leta 1796, ko se še niso bili polegli valovi velike revolucije: na njej so francoske tovarne porcelana in preprog pokazale, kaj znajo. Nato so se v Zapadni in Srednji Evropi vrstile razstave druga za drugo. Toda njihov pravi čas je nastopil šele tedaj, ko je moderni kapitalizem že porajal velike sadove: v drugi polovici XIX. stoletja. Leta 1851 so Angleži priredili v Londonu prvo svetovno razstavo in zgradili zanjo posebno poslopje, Kristalno palačo. Leta 1855 so se postavili Francozi s svojo svetovno razstavo, ki je bila v Kamniti palači na Elizejskih poljanah v Parizu. Leta 1861 je bila znova svetovna razstava v Londonu. Leta 1867 je zopet sledil Pariz. Leta 1873 se je pridružil Dunaj s svetovno razstavo, med katero je nastala gospodarska kriza, ki je prizadejala vso Evropo. Potem so si sledile svetovne razstave druga za drugo, v Evropi, Ameriki in Avstraliji. O priliki svoje četrte svetovne razstave so Francozi leta 1889 zgradili sloveč 300 m visoki Eiffelov stolp.

Velikim mestom so sledila manjša gospodarska, politična in kulturna središča. Gradec je vsako deseto leto priredil deželno razstavo. A Celje, ki je sredi druge polovice preteklega stoletja težilo za tem, da postane najvažnejše mesto na bivšem Spodnjem Štajerskem, ni hotelo zaostajati in je že leta 1878 priredilo svojo prvo veliko razstavo, ki je segala preko njegovega ožjega okvira in se je zato imenovala regionalna (pokrajinska) razstava.

Razstava se je vršila v prvem tednu oktobra in je bila v poslopju in na dvorišču Laznikove usnjarne. Pobudo za razstavo je dal vitez Berks, tedanji lastnik Blagovne in predsednik celjske podružnice Štajerske kmetijske družbe. Berks je bil tudi predsednik odbora, ki je razstavo pripravljal. Razstava je bila v svoji osnovi kmetijskega značaja, kar je popol-

noma ustrezalo takratnemu gospodarskemu značaju celjske pokrajine. Kmetijske proizvode so razstavljale zlasti graščine, tako da je razstava imela še nekaj fevdalno-veleposestniški značaj. Toda med sadjarji najdemo tudi dva negraščaka: Karla Valentiniča iz Laškega in kmeta Mihaela Vizjaka iz Pečovja, ki je v tistih letih gojil najlepše sadje v vsej celjski okolici. Posebno važnost je Berks polagal na živinorejo in poskrbel je za to, da so živinorejci prignali najlepšo plemensko živino na Glazijo, kjer so prejeli premije. Manjkalo ni niti hmeljarstvo, ki je tedaj napravljalo prve korake v svet. Dobro je bilo zastopano tudi čebelarstvo. Celjska mestna občina je razstavila zbirko macesnovega lesa iz svojega gozda. Kmetijstvu se je pridružilo rudarstvo, ki je bilo tedaj v celjski pokrajini že močno razvito. Da je bilo odlično predstavljeno, zato je poskrbel vodja revirnega rudarskega urada, znani rudarski svetnik Emanuel Riedl. Najbolj se je postavila Trboveljska premogovna družba s svojo ogromno premogovno piramido. Tudi Sargovo Ojstro je hotelo bleščati s svojim modelom žične železnice in železnimi rovovskimi oporami. Sargov rudniški ravnatelj Ihne je razstavil tudi proizvode svoje hrastniške tovarne barv. Seveda so bila na razstavi zastopana tudi podjetja tedaj še mlade industrije v celjski pokrajini (celjska cinkarna, štorska železarna, zidanomoška oljarna, preboldska tekstilna).

Svoj delež so prispevali tudi celjski obrtniki in nekateri trgovci; zlasti važen je bil oddelek s kmetijskim orodjem in kmetijskimi stroji, za katere so se tedaj kmetje šele začeli zanimati. Za dobro voljo na razstavnem prostoru je skrbel trboveljska rudarska godba. O priliki te razstave se je vršilo v Celju veliko zborovanje kmetijskih strokovnjakov, ki se ga je udeležil tudi predsednik Štajerske kmetijske družbe baron Washington. Celjani so vsilili razstavi nemški značaj.

Nekoliko mesecev poprej je bila v Celju lepa čebelarska razstava, ki jo je priredilo mlado Čebelarsko društvo, katerega predsednik je bil nadučitelj okoliške šole Jakob Lopan. Za najboljšega čebelarja celjske okolice je veljal Miha Kresnik.

V tistih letih je razvilo svoje delovanje tudi Spodnještajersko konje-rejsko društvo, ki ga je ustanovil pl. Haupt, graščak na Strovsneku pri Gomilskem. Društvo je prirejalo konjske dirke in razstave konj v Žalcu. Celjani bi jih bili radi pritegnili v Celje, pa ni šlo. Žalčani so bili naravno močnejši. Samo leta 1887, ko sta prišla v Celje k otvoritvi nove bolnice prestolonaslednik Rudolf in njegova žena Štefanija, je društvo priredilo konjsko razstavo na Glaziji, kjer so si jo oogledali cesarski gosti. Sijaj razstave je še povečal ljudski cvet Savinjske doline — lepa dekleta in stasiti fantje.

CESTE

Glavna prometna žila predhodne dobe, velika ali komercialna cesta, je zaradi zgraditve Južne železnice izgubila znaten del svojega prometa na veliko oddaljenost in se je morala prilagoditi potrebam prometa na krajše daljave. S tem so bili močno prizadeti prevozniki, ne samo poklicni, ampak

tudi kmečki. Na celjskem področju so kmetje le našli delno nadomestilo v prevozu premoga: Savinjčani so ga iz Zabukovice vozili pretežno na celjsko postajo, bližnji okoličani pa iz Pečovnika tako v mesto kakor na postajo. Teharčani in sosedje so se po potrebi kot prevozniki vdinjali pri štorskem rudniškem in železarskem podjetju. Ko je pozneje Savinjska železnica odvezla tudi ta zaslužek, je Savinjska dolina že imela nadomestilo v hmeljarstvu.

Za veliko cesto je v glavnem kakor prej skrbela državna cestna uprava v Celju. Nekatera stranska dela pa so vsaj v začetku še vedno opravljali občani občin, skozi katere je potekala cesta. Tako so celjski okoličani morali pospravljati sneg od mesta do Petrovč do leta 1861, pozneje pa ne več.*

Tudi v novih okolnostih je cesta sorazmerno mnogo trpela in je z omejenimi sredstvi bilo treba varčevati. Zato je okrajni urad (kot naslednik okrožnega urada) še leta 1866 opozarjal celjsko okoliško občino (gotovo tudi druge) na norme o širini platišč, o številu vprežnih konj in o količini tovara, ki jih je predpisal zakon iz leta 1860: Na vozovih, ki imajo platišča ožja ko 6 palcev, sme biti naloženih največ 30 dunajskih centov, ako pa imajo platišča nad 6 palcev, do 60 centov; če so vozovi dvokolesni, jih smejo vleči največ štirje konji, če so štirikolesni, pa osem konj. Kdor bi se predpisov ne držal, bo strogo kaznovan. Za tovore, ki jih prevažajo na vozovih s platišči nad 6 palcev, se plača polovična mitnina.

Glede zavor so še vedno veljali stari predpisi iz leta 1776: ploske zavore za vozove, obložene z več ko 30 centi; ter iz leta 1825: splošna prepoved glede uporbe verig za zavore.

Posebne odredbe so se tikale postajanja vozov na cesti pred krčmami, ker se je s tem oviral promet in je lahko prišlo do nesreč. Kjer je le mogoče, naj bi se za vozove določil poseben od ceste primerno oddaljen prostor. Pri gostilnah, ki stoje v isti vrsti z drugimi hišami, se to seveda ni dalo izvesti, zato pa je treba pri graditvi novih ali prezidavi starih gostiln gledati na to, da se tak prostor dobi. Tako pravi gubernialna odredba z dne 26. marca 1834.

Glede oddaljenosti stavb od cestnih jarkov je za državne ceste veljal predpis dveh sežnjev. Leta 1834 so ta predpis začeli uveljavljati tudi pri okrajnih cestah. Vemo pa, da stoje ali so stale v mnogih naših krajih hiše in druge stavbe tik ob cesti. To velja npr. ne samo za Savinjsko dolino, ampak tudi za Celje, kjer je bila bivša Poštna ulica (sedanji trg V. kongresa in del Prešeurnove ulice), torej del komercialne ceste, mestoma zelo ozka, ne samo pri Ljubljanskih vratih, ampak tudi med sedanjo sodno palačo in Narodno banko. Stavbe so pač nastale pred predpisom.

Za večje izdatke, ki so bili potrebni za posebne cestne naprave v naseljenih krajih, npr. mestih in trgih, so morali prispevati diferenco njihovi prebivalci.

Ceste torej niso donšale samo dobička, ampak so nalagale tudi bremena. Kljub temu so ljudje čutili njihovo koristnost. Iz tega, ne samo iz

* Spisi v štajerskem deželnem arhivu, marsikaj v deželnem Uradnem listu.

konservativnosti, si lahko razlagamo odpor, ki so ga ljudje čutili do železnice. Da bi jo zavarovala, je država leta 1847 izdala stroge predpise:

Ako bi kdo storil kaj takega, kar bi lahko škodovalo železnici ali spravilo ljudi ali imetje v nevarnost, se zapre v težko ječo za eno do pet let; ako do nesreče pride, dobi povzročitelj pet do deset let, velika zloba ali velika škoda lahko podaljšata ječo v dosmrtno, povzročitev smrti se pa kaznuje s smrtjo.

Navedel bi še, da je država zdaj pa zdaj določila tarife za svoja in privatna vozila; poštni vozniki (postiljoni) so imeli pravico do napitnine, ako so pa zahtevali več, kakor je bilo predpisano, so lahko pričakovali strogo kazen.

Okrajne in občinske ceste

Natančnejše podatke o njih imamo samo za bivšo okoliško občino, saj se arhivi ostalih občin niso ohranili. Podatki v časopisju so pa skromni.

Skrb za okrajne ceste je bila sorazmerno mučna. Bilo jih je tudi večje število. Urejeno obliko so dobile v drugi polovici XVIII. in v prvi polovici XIX. stoletja. Svoje izhodišče so imele v Celju: laško—loška, teharsko—šmarska, ostrožensko—šmartinska, zaloška cesta. Periferiji in deloma drugim okrajem so pripadale ceste: Šempeter—Prebold—Trbovlje; Šoštanj—Penk—Šmartno—Letuš—Mozirje—Gornji grad; Šoštanj—Velenje—Huda luknja—Mislinja—Slovenj Gradec; Višnja vas—Dobrna—Velenje.

Za okrajne ceste je morala občina skrbeti do leta 1868, ko so bili uvedeni novi samoupravni okrajni zastopi, razpolagajoči z lastnimi dokladi.

Razdelitev cestnih odsekov, ki jih je bilo treba popravljati, je daljšo dobo vršil okrajni urad. Posebno krivo je bilo občanom, da glede popraviljanja okrajnih cest niso bili vezani samo na teritorij svoje občine. Često so se radi tega pritoževali. Tako je leta 1858 župan Matevž Gmajner, prvi lastnik pozneje tako sloveče narodne gostilne »Pri grenadirju«, predložil okrajnemu uradu pritožbo nekaterih posestnikov iz Gaberja, Spodnje Hudinje in Zagrada, ki niso bili zadovoljni s tem, da jim je bil v popravilo rogaškoslatinske ceste dodeljen tudi Čret v teharski občini. Toda pritožba je ostala brez uspeha. Okrajni urad jo je zavrnil z utemeljitvijo, da je poprava okrajnih cest odvisna tako od davčne kvote občin kakor od dolžine cest in oddaljenosti od proda, ki ga imajo občani okoliške občine zelo blizu, v Savinji. Samo v nečem je okrajni urad pritožbi lahko ugodil; omejil je večja popravila, kajti za čiščenje jarkov, strganje blata in tolčenje proda na spornem odseku ter na laški okrajni cesti je medtem namestil posebnega cestarja. Vendar je še pet let pozneje izšel neki nalog, da je treba s ceste spravljati blato in tolči kamenje.

Zahteva občanov in občinskega odbora, da bi se popravljale okrajne ceste samo na lastnem teritoriju, niti pozneje ni utihnila. Sicer v tem pogledu niso bili prizadeti samo občani okoliške občine, kajti nekaj Petrovčanov je z dvema Celjanoma moralo popravljati na teritoriju okoliške

občine ležeči del laške okrajne ceste. Nekatere ceste so sčasoma postale občinske. Zanje je moralo skrbeti občinsko vodstvo.

Večje število cest je ostalo v oskrbi posameznih sosesk (krajev, okolic) in skupin posestnikov in posameznikov. To so bila poljska in gozdna pota. Vendar v praksi ni bilo stroge meje med občinskimi cestami in poljskimi oziroma gozdnimi poti. Občinski odbor je delo na okrajnih in občinskih cestah razdeljeval med posestnike, upoštevaljo njihovo uporabo in odgovarjajočo davčno moč (na tako zvani »davčni goldinar«). Razdeljevanje se je vršilo za daljšo dobo. Občinski odbor je pazil na to, da se je delo resnično opravljalo. Često je bilo treba opominov in groženj. Za izvajanje svoje volje se je občinski odbor v prvi dobi najčešče posluževal soseskinih županov, tako zvanih rihtarjev, ki so se ohranili še iz fevdalne dobe mestoma do današnjih dni kot upravniki eventualnega soseskinega premoženja: fondov, zemljišč. Češče in češče pa je izvajal svojo voljo neposredno, po županu in občinskih svetovalcih, po določenih odbornikih, po občinskem tajniku in slugi ali redarju.

Okrajni urad je budno nadziral delovanje občinskega predstojništva, pozneje je to vlogo prevzelo okrajno glavarstvo. Nadzorstveno vlogo je imel tudi okrajni zastop, njega prvi načelnik, ponemčeni notar Sajovitz, je bil v tej vlogi prav nadležen. Lepa sloga je pa vladala med občinskim vodstvom in okrajnim zastopom izza devedesetih let, ko sta bila oba v slovenskih rokah: župan Matevž Glinšek, pozneje Anton Fazarinc; načelnik okrajnega zastopa dr. Josip Sernec, pozneje dr. Juro Hrašovec.

V prvih letih obstoja občine je bilo najvažnejše prisilno sredstvo, ki ga je okrajni urad dajal občinskemu vodstvu na razpolago, vojaška eksekucija. Iz navodil, ki jih je župan dajal rihtarju, izvemo, kako se je vršila. Navodilo na eksekucijskem seznamu iz l. 1852 se glasi: Občinskemu (soseskinemu) rihtarju se ukazuje, da moža v polni opremi nastani pri vsaki stranki in zahteva zanj ne samo pripadajočo hrano, ampak tudi 6 krajcarjev avstrijske veljave na dan. Navodilo, ki ga je l. 1856 dal župan Matevž Gmajner soseskinemu rihtarju na Lavi, pa odreja: S tem navodilom došlega eksekucijskega moža morate za toliko časa nastaniti pri vsakem občanu, dokler v redu ne popravi dodeljenega mu dela okrajne ceste. V tem primeru je šlo za prešniško okrajno cesto.

Toda že leta 1863 se je na rogaško-slatinski cesti delo vršilo na modernejši način: poverilo se je podjetniku in občina je potem stroške razdelila na posestnike, ki so imeli obveznost, da cesto popravljajo. V zvezi s tem se je opustila tudi vojaška eksekucija. V primeru, da direktni poziv ni imel uspeha, je občina odgovarjajoči del ceste popravila sama na stroške prizadetega obveznika. To načelo je polagoma postajalo redno za delo na vseh občinskih cestah. Tako sta obstajali vzporedno dve delovni metodi: razdelitev ali repartacija del in razdelitev ali repartacija stroškov. Ko je občina prešla v narodne roke, se je jelo uveljavljati še modernejše načelo: občina je skrbela za občinske ceste iz dohodkov svojega proračuna. To je bila tretja delovna metoda, ki se je uveljavljala poleg obeh prejšnjih.

Prav poučna je zgodovina zagrajsko—pečovniške ceste, ki jo lahko precej točno zasledujemo. Stara cesta, ki so jo uporabljali Zagrajčani in

Pečovničani, je vodila preko Grajskega hriba in je služila tudi za dohod k vinogradom. V začetku XVIII. stoletja pa so niže Pristave v pečovniški dolini jeli kopati premog, izprva sicer v majhnih količinah. Pred sredo XIX. stoletja sta bila v Pečovniku dva rudnika, lastnik enega je bil erar, drugi pa je pripadal Jožefu Ludoviku Hausmannu, graščaku v Novem Celju. Rudnika se nista mogla prav razviti, ker je bila pot ob Savinji navzgor, tako zvana pečovniška pot, k mostu preko Voglajne v Celju, zelo slaba. Z rudniške strani je zato prišla pobuda, da se cesta popravi in uredi. Okrog leta 1845 je bil sklenjen med interesenti dogovor, ki je brigo za cesto med nje porazdelil. Hausmann je prevzel del ceste od mosta preko Voglajne do Zimovega mlina pod Kalvarijo, Karel Zima je dobil delež od mlina do križa ob brvi preko Voglajne, del ceste od križa do drugega mosta je prevzel erarični premogovnik, a zadnji del ceste do rudnika naj bi vzdrževali Pristovčani proti obljubi, da bodo lahko vozili premog. V resnici pa je bilo tako, da je v sledečih letih vso cesto od križa do rudnika popravljajl Jožef Jezernik s Spodnje Hudinje, ki je vozil premog in ga je erarični premogovnik za popravilo ceste tudi nagrajeval.

Kmetje in mnogi drugi interesenti, mestni lastniki vinogradov Za gradom, so bili torej izločeni iz vrste oskrbnikov za ceste. Zato je je poznajmal za zadevo rudarski urad, ki mu je bilo na tem, da razbremeni erarični premogovnik in cesto tudi izboljša. Na njegovo inciativo se je aprila 1851. leta sestala komisija, da bi rešila to zadevo: kmete iz Zagrada in Pečovnika so pozvali, naj zagrajsko cesto prelože s hriba na zagrajsko-pečovniško gmajno in pod Stari grad k Savinji. Kmetje so kazali interes za to preložitvev. Mesec dni kasneje je bil sestanek na rudarskem uradu: ob udeležbi okrajnega urada je bilo sklenjeno, naj kmetje zgrade dobro vozno pot na južni strani Grajskega hriba — od Belaja mimo Jurija Ejnzdlerja na vrh hriba, in sicer naj začno z delom, čim bo erar odkupil svet in začel graditi dobre temelje od Belaja ob potoku Pristavi navzdol do pečovniške poti preko gmajne. Glede skrbi za to pot nam sklep ne pove nič. Obveljal je pač prejšnji dogovor.

Po novi ureditvi se je produkcija premoga znatno dvignila, kajti novi, skupni lastnik obeh rudnikov, Karel Winter, je zaposloval 90 do 100 delavcev in bi bil po lastni izjavi lahko spravil mesečno na kolodvor po 10.000 centov premoga, ako bi bila cesta v redu. Vrh tega je v tisti dobi ob vhodu v pečovniško dolino nastala večja apnenica.

Cesto so pa zanemarjali. Okrajni urad je ponovno pozval župana, naj pritisne na občane, da se lotijo dela. Končno je na Winterjevo prošnjo zagrozil z vojaško eksekucijo in proglasil cesto za občinsko. Jasno je, da je Winter vzdrževanje hotel zvaliti na občino, da bi se rešil bremena, ki ga je prej nosil erar. Občinski odbor se je v imenu občanov branil, vmes je moral poseči okrožni urad v Mariboru, ki je zadevo rešil tako, da morajo cesto vzdrževati tisti, ki jo rabijo. Tako je padlo glavno breme na rudnik, ki je bil obvezan, da zgradi ob Savinji pod gradom nujne oporne zidove.

Rudnik, ki mu je za Winterjem bil lastnik Tapeiner, je leta 1867 nehal poslovati, leta 1868 ga je kupil na dražbi I. Bürgl. Cesta je kmalu zopet bila v slabem stanju. Okrajni zastop je jel pritiskati na občino, naj

jo popravi; občinski odbor je pa upravičeno opozarjal na to, da jo kmetje razmeroma malo rabijo: Zagrajsčanom je še vedno ljubša cesta preko Grajskega hriba in revni Pečovničani nosijo oglje in druge skromne produkte s košem v Celje. Na drugi strani pa opozarja občinski odbor, da je tu mesto Celje, ki ima v Pečovniku 338 oralov in 520 kvadratnih sežnjev obsegajoč gozd, da spravi v Celje preko 1000 centov lesa in vozijo po cesti vozovi, obloženi s sežnjem in pol ali s 40 centi, da so na Grajskem hribu vinogradi celjskih gospodov, da ima pivovarnar Mathes, Tapeinerjev naslednik, pod gradom svojo pivnico, sedanjó Grajsko klet. Po dolgem natezanju je leta 1873 okrajno glavarstvo potrdilo novo konkurenčno razdelitev cest, ki je v večji meri upoštevala dejansko uporabo in je k vzdrževanju v znatni meri pritegnila tudi mestno občino.

V osemdesetih letih so v gornjem delu spremenili traso te ceste, o čemer so razpravljali že dvajset let poprej. Prvotno je cesta potekala ob Zimovem križu ob brvi preko Voglajne, in sicer vzporedno z mlinščico, nato pa je sledila bregu Voglajne do njenega izliva. Ker pa je bil svet ob Voglajni preveč moker, so novo traso uredili tako, da je pri križu napravila pravokotni obrat proti vzhodu, nato pa se je pri Zimovem marofu pravokotno obrnila proti Savinji, ki se ji je bližala ob starodavnem, v petdesetih letih obnovljenem mestnem strelišču.

Ali teren za Savinjo pod gradom je bil tako težek, da je bila cesta tudi v bodoče često v slabem stanju. Spomladi leta 1876 jo je pod gradom v večji dolžini uničil plaz in okrajni zastop je predlagal, naj bi se pod gradom ležeči del ceste opustil, ostanek pa naj bi se preko mosta pod Grenadirjem združil z laško okrajno cesto.

Pod Grenadirjem je torej že bila brv. Posestniki iz Zagrada in Pečovnika so jo v letih 1861 in 1862 naredili deloma z lastnimi žrtvami in deloma z nabranim denarjem. Brv so sami vzdrževali, po posredovanju občine so določili v ta namen poseben odbor. Kakor cesta je tudi brv mnogo trpela zaradi visokih voda; v jeseni 1867 jo je voda deloma odnesla in so jo šele po enem letu popravili.

To brv je torej okrajni zastop hotel nadomestiti z mostom in se je glede tega obrnil na okoliškega župana. Ta je sklical na posvetovanje pečovniške in zagrajske zaupnike, ki so izjavili, da sicer radi sprejmejo most, toda stroške bi morale nositi tudi sosedne občine ne samo celjskega, ampak tudi laškega okraja. Zaupniki opozarjajo na stroške, ki bi bili veliki, in na rizik, ki bi ga povzročale poplave.

Okrajni zastop ni mogel izvesti svojega načrta. Ostalo je pri starem. Zadovoljiti se je moral s skromnim vzdrževanjem ceste, ker je reka kvarila tako brv in cesto, so že v začetku osemdesetih let izvršili neka dela, ki so koristila obema: pod Grenadirjem so ob bregu razstrelili skale, ki so ovirale odtok vode, in s kamenjem so utrdili levi breg nad brvjo in pod njo. Nekoliko pozneje so utrdili obrežje tudi nekoliko niže, pri vojaški plavalnici.

Nekoliko boljši dnevi so nastopili za to cesto, ko so v začetku XX. stoletja v Pečovniku obnovili kopanje premoga. Podjetje »Bohemia«, ki mu je premogovnik sedaj pripadal, je v znatni meri prispevalo k njene-

mu vzdrževanju. Brv pa je tedaj zadela katastrofa. Velika povodenj leta 1901 jo je popolnoma uničila. Zdaj so Celjani hoteli, da se zgradi most, in sicer mnogo niže, tako da bi vodil naravnost v mestni gozd. Mesto je podpiralo okrajno glavarstvo in je obnovitev brvi prepovedalo, češ da bi ovirala odtok. Toda občinski odbor ter prizadeti Pečovničani in Zagrajčani so izprevideli, da bi se zamisel o mostu ne dala izvesti. Namestnija v Gradcu jim je dala prav. Začeli so zbirati denar in stavbenik Gologranc jim je malo niže od prejšnje brvi zgradil novo in lepšo.

Leta 1913 je bilo v Celju ustanovljeno Avtomoto društvo. Dne 31. julija 1913 se je v Levcu v celjski okolici zgodila prva avtomobilska nesreča, v kateri se je poškodovala operna pevka Odilon z Dunaja.

ŽELEZNICE

Prvo lokomotivo sta zgradila Angleža George Stephenson in njegov sin Robert. 27. septembra 1825 je popeljal prvi vlak iz Stocktona v Darlington.

Prva železnica v Avstriji je bila konjska, leta 1824 je začela voziti med Budějovicami in Linzem.

Leta 1839 je privatna družba začela graditi železnico Dunaj—Trst. Leta 1841 je stekla do Badena. Nato je država nadaljevala gradnjo v lastni režiji. Vodstvo je poverila slovitemu inž. Ghegi. Leta 1842 je bila zgrajena proga do Gloggnitza pod Semmeringom. Prej ko čez Semmering so bili gotovi s progo ob Murici in Muri. Leta 1844 so začeli voziti do Gradca. Odsek od Gradca do Celja so trasirali leta 1842. Pod Ghegovim vodstvom je vodil dela inšpektor T. Blumfeld.

Dne 2. maja 1846 je vlak že vozil do Maribora in 2. junija 1846 je prvič pripeljal do Celja.*

Iz Celja dalje so prišle v poštev tri trase: ob Savinji in Savi, skozi Tuhinjsko dolino in Kamnik, čez Vransko preko Trojan v Domžale. Odločili so se za prvo traso. Začeli so delati leta 1845. Delavci so privreli z vseh strani. Delo v soteskah je bilo težko. Že pri Celju sta bila potrebna dva mosta, prvi na desni in drugi nazaj na levi breg Savinje. Tretji most so morali zgraditi pri Tremarju, vodil je z levega na desni breg, in četrtega v Laškem, ki je speljal progo nazaj na levi breg. Pomemben most na Zidanem mostu je gradil inž. Edvard Heider, poznejši graditelj in lastnik steklarne v Hrastniku. Dne 18. avgusta 1849 je pripeljala prva lokomotiva na ljubljanski kolodvor in 16. septembra 1849 prvi vlak. Dne 27. julija 1857 so odprli progo do Trsta. Medtem so bili dogradili tudi progo preko Semmeringa (1854). Ker še ni bilo na razpolago modernih tehničnih sredstev, je bila gradnja proge izredno težavna, ne samo v skalnatih soteskah in pri kopenju predorov. V bližini Celja je delala težave mestoma močvirnata

* O tem že govore Novice, sicer je pa Lloyd v Trstu leta 1857 izdal knjigo »Die Staatsbahn von Wien bis Triest«.

dolina blatne Voglajne. Pri samem Celju so morali njeno strugo prestaviti proti vzhodu in visoko ter na široko nasuti teren, kjer so zgradili železniško postajo. Delavci so zelo trpeli, mnogo jih je pomrlo, zlasti za legarjem. Mrliške knjige o tem jasno govore. Kmetom so vožnje dale nekaj zasluzka, ki pa je bil samo začasen. Savinjčani so izgubili stari prevoz po veliki cesti, ki ga je — do izgradnje Savinjske proge — nadomestila vožnja premoga iz Zabukovice na železniško postajo.

Leta 1858 je država izročila železnico za sto let v najem posebni družbi, ki si je nadela ime Družba Južne železnice.

Nato je prišla na vrsto proga na Koroško. Celje in Maribor sta se potegovala zanjo. Celjska občina je že v petdesetih letih poskrbela za trasiranje. Zmagal je Maribor. Leta 1863 so odprli progo do Celovca in leta 1864 do Beljaka. Gradila je Družba Južne železnice. Leta 1862 je ona zgradila progo Zidani most—Zagreb—Sisak.

Leta 1891 je bila po desetletnih razpravah zgrajena proga Celje—Velenje. Zanj je potegovala celjska občina, zelo odločno pa tudi državni poslanec Mihael Vošnjak. Gradil jo je obnovitelj velenjskega rudnika Daniel pl. Lapp s pomočjo ing. Klemensiewiczza. Prispevati so morale zanj tudi občine, po katerih je tekla, za kritje možne izgube je jamčila dežela. Leta 1899 so jo podaljšali do Dravograda in povezali z železnico po Labotski dolini do Knittelfelda na Gornjem Štajerskem. Leta 1904 je železnico prevzela država.

Vrančani so želeli, da bi bili progo speljali po desnem bregu Savinje in jo s tem približali njihovem kraju.

Gornjegrajčani so si želeli, da bi preko njihovega trga napravili zvezo s Kamniško železnico. Ta železnica bi bila zaradi obilnega prevoza lesa velikega pomena.

Celja in njegove pokrajine se je neposredno tikala tudi Rogaška železnica. Pred začetkom del so mnogo razpravljali o priključku. Izprva so mislili na Šentjur, nato pa so se odločili za Grobelno. Gradnja do Rogatca je bila gotova leta 1903, šele leta 1916 so s progo Zabok—Krapina ustvarili zvezo s progo Zidani most—Zagreb—Sisak.

S tem je bilo železniško omrežje celjske pokrajine zaključeno. Izpopolnili so ga še samo z ozkotirno lokalno progo Konjice—Poljčane (1892), podaljšano pozneje do Zreč (1920).

REGULACIJA SAVINJE MED PRIHOVO (PRI MOZIRJU) IN LEVCEM (1876—1893)

Že konec šestdesetih let so vladni in samoupravni činitelji začeli pretresati vprašanje temeljitejše regulacije Savinje. Odločili so se, da regulacijo najprej izvedejo nad Celjem. Načrte sta pripravljala okrajni stavbni urad v Celju (inž. Hallada) in deželni stavbni urad v Gradcu. Ko so bile priprave gotove in so vprašanje v deželnem zboru pretresli, je 13. junija 1876 izšel ustrezen deželni zakon. Po tem zakonu je bila določena delovna doba desetih let (1877—1887) in odobrena vsota 146.700 goldinarjev. Tretji-

no te vsote pride na državo, tretjino na deželo in po ena šestina na okraje in občine.

Na osnovi tega zakona in v smislu vodopravnega zakona z dne 18. januarja 1876 je okrajno glavarstvo po odredbi namestnije razpisalo komisijo, ki je bila na mestu v času od 28. do 31. avgusta 1876. Naloga komisije je bila, da določi škodo, ki so jo zaradi poplav trpeli posamezni okraji in občine. Okraji, ki so prišli v poštev, so bili: Gornji grad, Šoštanj, Vransko, Celje. Gornjegrajske občine so bile štiri: Prihova, Mozirje, Loke in Libija. Šoštanjna občina je bila samo Rečica. Vranskih občin je bilo šest: Letuš, Male Braslovče, Spodnje Gorče, Orla vas, Podvin in Polzela. Celjskih občin je bilo enajst: Latkova vas, Št. Lovrenc, Šempeter, Žalec, Zabukovica, Kasaze, Petrovče, Levec, Medlog, Lisce, Celje. Mišljeno niso tako imenovane politične, ampak davčne ali katastrske občine.

Komisija je postopala tako, da je najprej določila inundacijsko ali poplavno ozemlje, pri čemer je ločila svet, ki mu grozi uničenje, od tistega, ki mu prete samo poplave. Nato je ta zemljišča ocenila, in sicer prva pol više od drugih. Dobljena površina je znašala 1639.46 ha in preračunana vrednost 236.237 goldinarjev. Vrednost, ki je prišla na posamezne okraje in občine, je bila ključ za določitev deleža pri stroških.

Dne 5. decembra 1881 je izšel nov deželni zakon, ki je skrajšal delovno dobo za dve leti, tako da je bila zaključena že 1. januarja 1885. S tem so se zadnji dve delovni leti stroški podvojili. Isti zakon je hkrati določil novo delovno dobo, ki naj bi trajala od 1885 do 1889 in je zanjo določil vsoto 300.000 goldinarjev. Razdelitev stroškov pa se je znatno spremenila: državni vodni fond je prevzel 40 $\%$, deželni fond prav toliko, medtem ko je na okraje in občine prišlo po 10 $\%$. Po drugi delovni dobi je nastopil kratek presledek, kajti nadaljnji deželni zakon je izšel šele 12. avgusta 1891. Veljal je za dobo 1891 in 1893 ter je odmeril stroške na 120.000 goldinarjev.

Upravne izdatke so vse nosili okraji in občine. Nekatere občine z odmero inundacijskega ozemlja niso bile zadovoljne in so jo leta 1892 nekoliko spremenili. Občine so obremenjevale s prispevki samo tiste občane, ki so jim povodnji ogrožale zemljišča. Iz celjske okoliške občine so se slišali značilni glasovi: Kako pridemo do tega, da plačujemo samo tisti občani, ki imamo ogroženo ozemlje, saj nič ne moremo za to; toliko smo že plačali, pa od regulacije nimamo nobene koristi.

Dela pri regulaciji so se vršila pod vodstvom deželnega stavbnega urada, na terenu jih je nadziral okrajni stavbni urad, katerega vodstvo je po inženirju Halladi prevzel znani inženir Butta. Leta 1893 so dospeli do Levca in so se ustavili nad izlivom Ložnice.

Z regulacijo so strugo izravnali in poglobili ter s tem silno pospešili tok, ki ga je le jez pri Polzeli nekoliko zadrževal. Prejšnji ovinki se kot »lave« vidijo še danes. Do regulacije nekulturni svet in gmajno ob reki so začeli obdelovati. Mestoma so nastale celo hiše. Regulacija je imela tudi nekatere nezaželene učinke. (O teh stvareh govori Kačev roman »Na novinah«). V zgornjem delu doline se je reka zadirala v lapornate plasti, ki leže pod prodrom, talna voda je upadla in studenci so začeli usihati. Po-

Vile na Otoku ob poplavi leta 1901

sebeno neugodne so bile posledice za Celje: gradivo, ki ga je hitrejša voda nosila s seboj, se je ustavljalo v celjskem ovinku, dvigalo talno vodo in vodno gladino ter ustvarjalo večje možnosti za poplave.

K vzdrževanju že reguliranega dela Savinje je prispevala tudi država, kajti reko so šteli med plovne tekoče vode.

NOVE POVODNJI

Regulacija nad Celjem ni mestu in njegovi bližnji okolici prav nič pomagala. O tem pričajo velike poplave, ki so regulaciji sledile. Take poplave so bile: leta 1888, 1895, 1899, 1900, 1901, 1906 in 1910.

PRVOTNI NAČRT ZA REGULACIJO SAVINJE POD CELJEM

Strokovni in odločilni činitelji so že v naprej videli, da bo Celju in ožji okolici pomagano šele tedaj, ko bo izvedena regulacija tudi pod mestom. Za največjo oviro so smatrali skale, ki so bile v strugi nad Grenadirjevo brvjo in so vezale Šmiklavški hrib s Starim gradom. Te skale so leta 1873 razstrelili. Inženir Hallada se je ukvarjal tudi s podrobnejšo regulacijo med Celjem in Tremarjem. Do leta 1880 je že imel izdelan načrt od celjskega ovinka do mesta, kjer se pod Tremarjem na levi strani reke za

vrtncem, ki mu pravijo Kotel, skalnati greben spušča prav v reko in jo prisili, da dela ovinek na desno stran. Hkrati z načrtom je Hallada izdelal tudi proračun. Oktobra 1880 je bila že konkurenčna razprava za odsek Celje—Tremarje. Vendar so po Halladovem načrtu leta 1883 pod Grenadirjevo brvjo zavarovali samo levi breg, ki ga je voda posebno močno razjedala.

Odsek Celje—Tremarje je prišel znova na dnevni red šele, ko so bila dela nad Celjem končana. Podrobne načrte so začeli izdelovati pri dežel-nem stavbnem uradu v Gradcu. Delo je počasi napredovalo. Leta 1902 so poslali v Celje graškega univ. profesorja dr. Filipa Forchheimerja, ki je položaj dobro presodil in glede celjskega ovinka sprejel mnenje okrajnega inženirja Butte; skozi prodišče ob ovinku naj se napravi prekop, s čimer bi se ovinek zmanjšal in struga znatno skrajšala; železnica naj se pre-stavi na levi breg regulirane reke, tako da bi oba mostova postala nepo-trebna. Avtor ključne ideje regulacije pod Celjem je torej inženir Butta. Na tej osnovi so v Gradcu v letih 1906 do 1909 izdelali in leta 1909 izpo-polnili celotni načrt. Stroški so bili preračunani na preko 2 milijona kron. Največji del bi prevzeli država in dežela, a na mesto bi prišlo 10 %. Ven-dar se regulacija ni izvedla, odlašali so in izbruhnila je vojna.

Občina je morala prispevati tudi za regulacijo Savinje, ki so jo na progri Prihova—Kristinin dvor s prispevanjem države, dežele, okrajev in občine izvršili v dobi od 1876 do 1893 in za vzdrževanje izvršenih del. Polovico prispevka je dajala občina iz proračuna, drugo polovico je pa raz-deljevala med prizadete posestnike na Ložnici in na Liscah. Posestniki so nevoljno in težko prispevali, saj jim regulacija ni nič koristila, nasprotno, donašala je v večji količini prod, ker je poglobitev in skrajšanje struge pospešilo odtok vode in okrepilo jakost struje. Leta 1902 je plačevanje prispevkov sploh zastalo in okrajno glavarstvo je občini črtalo doklade. Tedaj je občina sama prevzela plačevanje vseh prispevkov.

Potrebna so bila dela tudi pri pritokih, ki so se izvrševala na slični osnovi kot vzdrževanje cest. Še iz fevdalne dobe sem se je vleklo vpra-sanje čiščenja Ložnice; tu je zlasti nebrižnost celjskih posestnikov povzro-čala županu in okrajnemu uradu sto križev in težav. Hudinjčani (Spodnji in Gornji) so kakor v starih časih morali skrbeti za nasipe ob Hudinji in na Gaberčane in Zavodnjane je bilo treba včasih pritisniti, da so se pobrigali za bregove Voglajne. Veliko tu izvršeno delo je bila odstranitev Zimovega jeza nad izlivom Koprivnice v Voglajno. Zadrževal je odtok in leta 1880 so ga odkupili in odstranili. K znatnim stroškom je prispevala tudi okoliška občina, vendar tako, da je svoj delež kljub njihovim protestom razdelila med prizadete Gaberčane in Zavodnjane.

Paralelo k vzdrževanju cest bi pri vodah lahko še razširili. Na obeh Hudinjah, v Gaberju, na Dobravi in Ložnici je bilo iz prejšnjih časov mno-go jarkov, ki so služili za osuševanje zemljišč, zlasti travnikov. Ker so posestniki jarke često zanemarjali, je morala občinska uprava gledati na to, da so jih očistili. V ta namen je opozarjala, grozila, opravljala delo na račun posestnikov. Posebno dolg jarek je spremljal občinsko cesto vedečo iz Gaberja v Dobrovo.

DRUGE PRIRODNE NEZGODE

Leta 1845 in 1858 je zgodaj zapadel sneg in zakopal grozdje.

Leta 1852 je zapadel sneg na repo in so jo kmetje morali soliti, da je živina mogla jesti.

Oktober 1864, v noči pred sv. Frančiškom, je pritisnil tako hud mraz, da je zmrznilo grozdje s pridelki, ki so bili še na polju.

Dne 17. julija 1872 je bilo hudo neurje, ki je prišlo od Sv. Jošta in je prizadelo Novo cerkev, Črešnjice, del vojniške župnije in Dramlje. Stari ljudje kaj takega niso pomnili.

Dne 10. in 12. julija 1875 je bila huda ura nad Doličem, Skomarjem in Tinjem. Cesto iz Vitanja v Novo cerkev so morali zapreti.

Dne 6. decembra 1876 je bil potres, v Rogatcu so padle čaše z mize.

Dne 6. decembra 1887 je bil precej hud potres ob Dravi, čutili so ga tudi ob Savi.

Leta 1888 je bila prvo nedeljo v juliju huda toča, ki je prizadela Vojnik, Črešnjice, Frankolovo. V Šmiklavžu je strela ubila Hruševo hčer in zažgala kozolec.

Leta 1888 je bila že v začetku decembra huda zima z visokim snegom, pripodila je krdelo volkov, ki jih že 35 let ni bilo v naših krajih. Bili so sestradani in so klali zajce in lisice.

Dne 5. julija 1891 je padala velika toča v srednji Savinjski dolini in ob Konjiški gori.

Leta 1895 je bil v noči od 14. na 15. april, med velikonočno nedeljo in ponedeljkom, najhujši potres, kar jih je slovenska zemlja doživela po letu 1348. Ob 13. uri se je javil z zelo močnim sunkom od vzhoda proti zahodu in s tresljaji. Ljubljana je mnogo trpela, a tudi Celje je bilo prizadeto. Preplašeni ljudje so bežali iz hiš v park in na Malo Glazijo, kjer se je utaboril bataljon 87. pešploka, a tudi na postajo, kjer so iskali zavetje v vagonih. Bilo je mrzlo, toplota je zdrknila na 0°. Vsaka hiša je bila bolj ali manj poškodovana. Na Marijini cerkvi se je porušil del starega zvonika, znatne poškodbe so ugotovili na okrožnem sodišču (kresiji), evangelijski cerkvi, železniški postaji, mestni hranilnici.

Dne 10. junija 1895 se je streslo v Taboru. Padal je belež s stropa in otroci so bili vznemirjeni.

Dne 14. julija 1897 je bil strašen vihar na Dobrni.

Novembra 1901 se je v Celju utrgal oblak in so morali ljudi prevazati s čolni.

Leta 1905 in 1906 je bilo zelo suho poletje in je primanjkovalo krme. Kmetje so prodali mnogo živine, zlasti krav, po nizki ceni.

Leta 1909 je bila huda suša, v decembru so pa bile velike povodnji. V noči od 28. na 29. november 1910 se je skoraj po vsem Spodnjem Štajerskem in tudi na Kranjskem čutil potres, ki pa ni napravil škode.

V tem letu je bilo zelo mokro poletje in so se na trti zaredili mnogi škodljivci.

Zdravstvo

V zdravstvu je vojna uprava prehitela civilno. Odkar je Marija Terezija sredi XVIII. stoletja spodnji grad spremenila v vojašnico, je bil v mestu skoraj vedno kak vojaški oddelek, čeprav je mesto dobilo redno posadko šele v osemdesetih letih XIX. stoletja. V dobi terezijanskih vojn je občina uredila vojaško bolnico v sedanji Gledališki ulici. Bila je premajhna. Država je morala zgraditi novo. V ta namen je vojna uprava leta 1811 kupila od Ivana Steinmetza svet, kjer je zdaj Šlandrov trg. Vojna bolnica, ki so jo tu zgradili, je bila veliko poslopje in je dočakala prvo Jugoslavijo. Zadnja leta ni več služila svojemu namenu. Ko so v Gaberju zgradili veliko domobransko vojašnico, so poleg nje postavili tudi poslopje za bolne vojake.

V vojaški bolnici je deloval dr. Adalbert Cyppl, ki je bil več desetletij med najbolj priljubljenimi celjskimi zdravniki. Dr. Cyppl je bil po rodu iz Plzna in je leta 1851 promoviral na Dunaju. Leta 1853 je prišel kot vojaški zdravnik v Celje, kjer je ostal v službi, dokler ni leta 1886 stopil v pokoj. Na južni strani starega gradu si je kupil posestvo in si zgradil na njem lep dom, ki so ju kot Cypplovo posestvo in vilo označevali še dolgo po njegovi smrti. Znan in priljubljen je bil tudi polkovni zgravnik dr. Rogoszinski, ki je bil po rodu iz Ptuja in je umrl leta 1885. Kot tretjega bi lahko navedli višjega štabnega zdravnika dr. Ivana Vučiniča, ki je umrl leta 1908, ko je bil že v pokoju. Bil je jugoslovanskega rodu, toda zaradi nemške žene je njegova rodbina veljala za popolnoma nemško. V dobi prve Jugoslavije so vojaško bolnico porušili, svet, kjer je stala, je v zameno dobila mestna občina, ki ga je poklonila pravoslavni cerkveni občini. Ta je na njem zgradila cerkev.

Medtem so imeli meščani na razpolago samo še stari »špital«. Zapisniki občinskih sej ga često omenjajo. Navajajo ga zdaj kot mestno ubožnico (Pfründnerspital), zdaj kot bolnico ali javno bolnico. Mestoma govore celo o dveh ustanovah, čeprav sta bili obe v isti javni hiši in pod istim vodstvom.

Mestni odbor je izvrševal upravo špitala po kakem svojem članu ali po magistratnem blagajniku, neposredna skrb za onemogle in bolne pa je pripadala bolniškemu strežniku. V špital kot v ubožnico so praviloma sprejemali samo obubožane in onemogle meščane. Ker v špitalu često ni bilo prostora, so upravičenim in potrebnim dajali tudi podpore iz špitalskega fonda. V tem času je bilo v Celju ustanovljeno tudi posebno društvo za uboge, poleg tega je bila pri župniji posebna blagajna za podpiranje potrebnih. Mestni odbor je hotel spraviti v sklad delovanje vseh treh ustanov in je v ta namen izvolil posebni ubožni svet. Tedaj je bilo v mestu mnogo ubogih in onemoglih, saj je šla zanje četrtnina mestnih izdatkov: okrog 3000 goldinarjev na leto. V mestnem odboru so bili mnenja, da je med njimi mnogo pripadnikov tujih občin, ki bi jih bilo treba poslati domov, toda novi občinski predpisi so dajali domovinsko pravico že po štiriletnem bivanju v občini.

V špital kot bolnico so v čim dalje večji meri prihajali tudi neceljani. Odkar je bil leta 1861 ustanovljen deželni odbor, je špitalski fond prejemal zanje povračilo iz deželnega špitalskega fonda, toda samo do 90 dni za vsakega bolnika. Za bolnika je špitalska uprava zaračunavala 49 krajcarjev na dan. Od tega je šla približno polovica za prehrano.

V petdesetih letih in najbrže že tudi poprej je bil špitalski zdravnik okrožni ranocelnik (kirurg) Rudolf Neckermann, ki pa izprva ni imel niti določene redne plače. Leta 1851 je prosil mestni odbor, naj mu za »kirurško delo« v bolnici plačuje po 10 goldinarjev na mesec. Mestni odbor je poslal vlogo na okrajno glavarstvo, v kateri je predlagal, naj dovoli, da sme pri vsakem bolniku povišati dnevni račun za 2 krajcarja, iz tega bi se dobila sredstva za nagrado zdravniku, nekaj pa bi ostalo za potrebe bolnice.

Za Rudolfom Neckermannom je leta 1859 ali 1860 prevzel mesto špitalskega zdravnika njegov sin dr. Jožef Neckermann. Ta je nekaj let poprej končal medicinske študije na Dunaju in je bil izza leta 1856 rudniški zdravnik v Pečovniku. Nekaj let je bil tudi mesni oglednik, sprva sam, nato pa v družbi z Jožefom Volovškom, ki je leta 1856 dobil na novo ustanovljeno mesto okrajnega živinozdravnika.

Dr. Neckermann je v občinskem odboru večkrat govoril o tem, da je treba špitalsko bolnico prenoviti in povečati oziroma zgraditi novo. Pri tem je poudarjal, da bo za zgraditev nove bolnice treba dobiti pomoč deželnega odbora. V tem mu je vneto pomagal dr. Štefan Kočevar, ki je bil v tistih letih mestni odbornik. Dr. Štefan Kočevar je občinski odbor opozarjal na to, da je špital postal javna bolnica, v katero prihajajo bolniki ne samo iz mesta, ampak tudi iz drugih okrajev, celo iz drugih dežel. Posebno se je trudil, da bi uspela loterija, ki jo je mestni odbor priredil, da bi zbral čim več sredstev za bolnico. Očitno je, da dr. Kočevar in dr. Neckermann nista bila samo dobra poklicna tovariša, ampak ju je vezalo tudi osebno prijateljstvo. Ta poklicni in osebni odnos se ni bistveno skalil niti potem, ko sta zaradi narodnostnega vprašanja šla narazen.

Jožef Pečnak, zaveden Slovenec, ki je bil kot član ubožnega sveta in občinski odbornik upravnik špitala, je začel na seji ostro razpravo o razmerah v tej ustanovi. Zahteval je, naj njegova predhodnika, občinska blagajnika Endres in Smrekar, predložita obračun, in dotakniti se je moral tudi dr. Neckermann, čeprav tega zapisnik o seji ne omenja. Dr. Neckermann je namreč takoj pojasnil, da zdravniškega mesta v bolnici ni podežoval po svojem očetu, ampak ga je prevzel na prošnjo župana Grilca. Gregor Jesenko je to njegovo izjavo potrdil.

K naslednji seji dr. Neckermann že ni bilo več. Odložil je mesto občinskega svetovalca in člana ubožnega sveta. S poslednjo odločitvijo je spravil občinski odbor v precejšnjo zadrego. Na njegovo mesto je bil izvoljen Gregor Jesenko. Toda ta je izjavil, da mesta ne sprejme. Ima iste razloge kot dr. Neckermann: ne utegne. Sicer pa, tako je izjavil, kdo bo zastoj zdravil in pri tem zanemarjal plačano delo. Nato je odbornik Fassl predlagal, naj se ubožni zdravnik honorira. Ker Jesenko ponujenega mesta

nikakor ni hotel sprejeti, je občinski odbor za ubožnega zdravnika izbral Jožefa Wiesingerja.

Do prvega pomembnega ukrepa, ki naj bi zboljšal razmere v stari bolnici, je prišlo potem, ko je mesto leta 1867 na osnovi novega zakona postalo avtonomno.

Dne 25. januarja 1868 je mestni odbor na predlog občinskega svetnika usnjarja Ludovika Herzmana sklenil, da se z dekretom nastavi poseben špitalski ordinarij, ki bo imel 300 goldinarjev redne plače in 50 goldinarjev stanovanjskega dodatka, mesto pa naj se podeli na osnovi razpisa.

Prijavilo se je 12 prošnjikov. Mestni odbor je izbral posebno komisijo, ki je prošnje pretresla in je mestnemu odboru stavila terno — predlog. V njem so bili dr. Tschamar, (Trboveljčan dr. Čamer), dr. Emler in dr. Jožef Neckermann. Občinski odbor je izbral za špitalskega zdravnika svojega člana dr. Neckermanna, ki je dobil 15 glasov, medtem ko sta ostala dva prošnjika dobila samo po en glas.

Dr. Neckermannu so v dekretu določili dolžnosti: vsaj enkrat na dan mora obiskati bolnike, a po potrebi tudi večkrat, seznaniti se mora s predpisi o skrbi bolnikov, vršiti mora zdravniško-policijske posle in izdajati zdravniška potrdila, brezplačno mora oskrbovati bolne mestne oskrbovance in reveže. Njegov službeni naslov je bil špitalski in ubožni zdravnik. Vendar so ga že tedaj nazivali kot ordinarija.

Dr. Neckermann je imel v špitalu bolniškega strežnika Lipovskega, ki je bil tudi nekak notranji upravnik. Za prehrano vsakega bolnika je smel dnevno porabiti 24 in pol krajcarja. Ko je dr. Neckermann leta 1870 v občinskem odboru izjavil, da je to premalo, so hranarino povišali na 30 krajcarjev. Krušni denar pa so prej ko slej dajali posebej.

Ko je dr. Neckermann leta 1870 postal celjski župan, je v bolnici dobil pomočnika. Na njegovo željo je občinski odbor podelil to mesto kirurga Gregorju Jesenku, ki so ga nazivali kot zdravnika — asistenta ali pomožnega zdravnika. Ko je Jesenko enajst let poprej prosil za mesto občinskega ranocelnika, ga je mestni odbor odbil, češ da svojega ranocelnika dotlej ni imel in ga tudi poslej ne rabi. Upravo bolnice so odvzele strežniku in so kot posebnega, rednega upravnika namestili Friderika Peera.

Medtem je deželni odbor vedno močneje posegal v organizacijo bolnic. Leta 1871 je poklical v Gradec zastopnike občin in vodilne zdravnike, da bi se z njimi posvetoval o spomenici, ki jo je nato predložil deželnemu zboru. Tega posvetovanja se je udeležil tudi dr. Neckermann. Leta 1872 je deželni odbor izdal začasni bolniški statut. V njem določa, naj bolnice v imenu občin upravlja posebno bolniško predstojništvo, sestojече iz treh članov. V prvo predstojništvo je celjski občinski odbor izvolil odvetnika dr. Karla Higerspergerja, krojaškega mojstra Leopolda Wambrechtsamerja in trgovca Ernesta Ripšla. Izvoljeni so bili na tri leta. Ta način uprave je trajal enajst let, dokler ni bolnice prevzel deželni odbor. Novo bolniško predstojništvo je prevzelo 18.242 goldinarjev 33 krajcarjev, ki so bili last špitalskega fonda.

Takoj po pridobljeni avtonomiji je občinski svet začel misliti tudi na primernejše in večje poslopje za bolnico. Za novo stavbo se ni mogel odločiti, četudi je včasih nanjo mislil. Mesto je štelo samo 243 hiš in gospodarsko ni bilo močno. Ravno v tem času je moralo pripraviti staro samostansko poslopje za okrožno sodišče in »grofijo« za deško in deklinško osnovno in meščansko šolo, samo malo pozneje bivšo Laznikovo usnjarno (sedanjo elektrarno) za domobransko vojašnico. To je stalo zelo mnogo denarja, špitalski fond pa za gradnjo ni zadoščal. Treba je bilo misliti na nakup primerne že obstoječe stavbe.

Že leta 1868, ko so razpisali mesto ordinarija, so mislili na pridobitev Hoferjeve hiše, za katero je bila na dan 20. februarja razpisana tretja licitacija. Hiša je nosila številko 11, parcela na kateri je stala, je pripadala Dolgemu polju in Ljubljanskemu predmestju. Hoferjeva hiša je bila v rešnici dvojna stavba: na glavno hišno poslopje se je na vzhodni strani naslanjala nižja hišna stavba, ki je imela med dvema kriloma ožje dvorišče. Hiša je bila v bližini Sušnice, vendar je bilo vmes precej prostora. Tik ob potoku je proti Zgornjemu Lanovžu vodila velika Lanovška cesta, a ob njej je stala k domačiji pripadajoča lesena koča.

Sicer pa je Hoferjeva hiša tedaj še samevala. Samo ob potočku je bilo nekaj majhnih gospodarskih poslopij. Bila so last meščanov, ki so imeli poleg svoja zemljišča. Ta zemljišča so hitro prehajala iz rok v roke. Glede Hoferjevega sveta, ki je obsegal dva zeljnika, dva vrta, njivo, travnik in še neki drugi kos, vemo, da je konec XVIII. stoletja pripadal Fröhlichovi jermenarski rodbini. Od Jurija Fröhlicha ga je kupil Kazimir pl. Prothasi, bivši graščak na Planini pri Sevnici, ki je tam graščino prodal in prišel v Celje. Tu je zgradil lep dvorec, poznejši okrožni urad oziroma okrajno glavarstvo. Prodajal pa je tudi zemljišče na Dolgem polju. Kupec je bil Andrej Filipič. Svet so tedaj ocenili na 320 goldinarjev. Leta 1827 ga je na dražbi kupil znani okrožni inženir Friderik Byloff, ki ga je še isto leto prodal zidarskemu mojstru Janezu Noestu. Njemu je sledil sin istega imena, njegovi dediči so bili otroci. Ko je Janez Noest zemljišče prevzel, so ga cenili na 2500, a tik pred smrtjo njegovega sina na 12.098 goldinarjev. Iz tega sledi, da so hišo sezidali Noesti.

Od Noestovih otrok sta 1863 kupila zemljišče in hišo kamnosek Valentin Hofer in žena Antonija. Že leta 1868 je prišla posest na dražbo. Občinski odbor je naročil županu dr. Ivanu Mörtlu ter svetnikoma Leopoldu Wambrechtsamerju in Ludoviku Herzmannu, naj se dražbe udeleže. Toda posest je zdražbila Hoferjeva svakinja Ivana Fritsch za 7.805 goldinarjev.

Sredi leta 1870 je občinski odbor začel misliti na drugo rešitev. Generalna komanda v Gradcu mu je poslala dopis, v katerem je vprašala, ali bi občina zdravila vojake v svoji bolnici, ako bi se vojna bolnica opustila. Občinski odbor je stvar obrnil in vprašal generalno komando, ali bi mu vojaško bolnico prodala. V prvi polovici leta 1871 je prišel negativen odgovor.

Oči občinskega odbora so bile še vedno uprte na Hoferjevo hišo. Tudi tu bi ga bila vojska skoraj izrinila.

Po starem pravnem pravilu in po zakonu o nastavitvi vojske iz leta 1851 je bila občina dolžna skrbeti za streho vojaški posadki. Vojna komanda je leta 1873 zahtevala od mestne občine, naj poskrbi za nastanitev domobranskega oddelka. Občinski odbor se je izgovarjal, da nima sredstev in da zakon ne velja za domobranstvo, ampak za skupno vojsko. Namestništvo v Gradcu je pritožbo odbilo. Kje naj oddelek nastanijo? Spomnili so se na Hoferjevo hišo. Poslopje bi bilo stalo 17.000 goldinarjev. Šli so pogledat. K sreči predstavnikom vojske poslopje ni zadoščalo. Oddelek so spravili pod streho v bivši šoli poleg opatijske cerkve, pozneje so ga pa premestili v prezidano Laznikovo usnjarno.

Tako bolnici Hoferjeva domačija le ni ušla. V imenu občine jo je dr. Neckermann kupil sredi leta 1874. O nakupu je obvestil deželni odbor in ga prosil, naj pošlje v Celje dva strokovnjaka, enega za tehniko in enega za sanitetno tehniko, da izdelata načrt za potrebno prezidavo.

V avgustu je uprava bolnice prosila mestni urad, naj v najkrajšem času opravi komisijski ogled. H komisiji naj pokliče dr. Higerspergerja kot predsednika bolniškega predstojništva, in oba člana, Wambrechtsamerja in Ripšla, ter zdravnika — asistenta Gregorja Jesenka namesto odsotnega dr. Neckermanna. Komisija se je sestala v oktobru 1874 in že v novembru je bila prezidava končana, tako da se je bolnica lahko še v istem letu selila. Prezidali so obe poslopji, gosposko hišo in prizidano krilno stavbo. Gosposko hišo so označevali kot nadstropno (»Stöckel«), čeprav je obsegala samo deloma vkopano prizemlje in visoko pritličje. Pozneje, ko je nastala nova bolnica, so to gosposko hišo začeli označevati kot »staro hišo«.

Kolavdacija je bila še isto leto. Iz kolavdacijskega zapisnika je razvidno, da je bila jedro prve bolnice gosposka hiša. V prizemlju je bilo na južni strani od vzhoda proti zahodu pet prostorov: kurilnica z dvema kotloma, v enem so grelj vodo za pranje in v drugem za kopanje, kopalnica, klet in dve bolniški sobi. Na severni strani so pa bile pisarna in dve bolniški sobi. V nadstropju (visokem pritličju) je bila na južni strani ob krilni stavbi ordinacijska soba, vse ostalo je zavzemalo sedem bolniških sob. Vhod je bil samo eden, in sicer na vzhodni strani severne fronte, tako da je vodil naravnost k ordinacijski sobi in je pred njo prehajal v hodnik, ki je deloma ločil sobe južne in severne strani. Sličen delni hodnik je bil tudi v prizemlju. V podstrešju je bilo enosobno stanovanje s kuhinjo za bolniškega strežnika. Poleg njega je bila soba za čisto in sobica za umazano perilo.

Krilna stavba je imela na zahodni strani, kjer se je s svojim južnim krilom dotikala gosposke hiše, veliko kuhinjo s shrambo, a poleg tega v istem krilu še dve sobi in dvoje stranišč, v severnem krilu dve sobi z majhno kuhinjo med njima in predsobo, a v zveznem delu prehod in dve sobi. Obe sobi v severnem krilu, ki sta imeli na sredi kuhinjo, sta gotovo služili kot stanovanje sekundariju. Ena soba v južnem krilu je bila namenjena za stanovanje sester, a v drugi sobi je verjetno prebivala dekla, ki se ji je leta 1882 pridružila tovarišica.

Sredi leta 1875 je bolniška uprava odstranila leseno hišico poleg ceste in je na njenem mestu zgradila nizko zidano stavbo, v kateri je bilo nekaj zelo potrebnih prostorov: enosobno stanovanje s pritklinami za hišnika, pralnica in sušilnica (prvotno mišljena kot drvarnica). Leta 1880 so to nizko poslopje podaljšali v smeri proti gosposki hiši, prizidali so mu precej veliko pisarno.

Tega leta so ob vzhodnem koncu krilne stavbe prizidali dezinfekcijsko komoro. Načrt zanjo je leta 1878 izdelal deželni stavbni urad v Gradcu. Inženirju Halladi, predsedniku kolavdacijske komisije, se je zdela prevelika in predraga, menil je, da bi bilo bolje napraviti takšno komoro, kakršno je imela kaznilnica, katera je zadoščala za 200 jetnikov. Če dodamo še mrtvašnico, ki jo omenja kolavdacijski zapisnik iz leta 1874 in je samevala nekje v južnovzhodnem kotu, dobimo celotno sliko stare bolnice. Bila je udobnejša od prejšnjega starega špitala, vendar sorazmerno preprosta. Predelava ni bistveno spremenila nekdanje Hoferjeve domačije. Načrt za prezidavo krilne stavbe je napravil stavbenik Anton Fellner, ki je leta 1880 tudi zidal, medtem ko kolavdacijski zapisnik iz leta 1874 kot izvršitelja potrebnih prezidav omenja stavbenika Wimmerja.

Še preden je mesto kupilo Hoferjevo domačijo, si je pridobilo odobritev, da sme dati bodoči bolnici patriotično ime. Leta 1873 se je cesarjeva hči Gizela poročila z bavarskim princem Leopoldom in občinski odbor je bil zelo navdušen. Da bi izrazili svojo lojalnost, je sklenil, naj se bodoča bolnica imenuje »Gizelina bolnica« in cesta k njej »Gizelina ulica«. Toda uporabljali so tudi ime splošna javna bolnica. To je ustrezalo stvarnosti. Odkar je deželni odbor leta 1872 izdal začasni statut, je ustanova bolj in bolj izgubljala značaj mestne bolnice in je stvarno postajala deželna. Stroški za nakup Hoferjeve domačije in prezidave so seveda še bremenili mesto, ki je v letne proračune postavljalo tolikšne zneske, da je bil ves dolg leta 1882 poravnan, pri čemer je špitalski fond ostal nedotaknjen. Prehajanje pod vpliv deželnega zbora se je kazalo v tem, da je ta nadziral upravo in zdravniško delo. Ordinarij je moral vsak mesec poročati o zdravljenju bolnikov in njihovi prehrani, uprava pa trimesečno in letno o svojem gospodarjenju in o namestitvah osebja.

Dne 5. novembra 1883 je izšel deželni zakon, s katerim so javne bolnice dobile nov statut in postale deželne. Dne 3. januarja 1884 je prišla v Celje delegacija deželnega odbora, da pravno prevzame bolnico v svojo upravo. Pri prevzemu sta občinski odbor zastopala župan dr. Neckermann in predsednik špitalskega predstojništva dr. Higersperger, ki je s tem aktom izgubil svojo funkcijo v bolniški upravi.

Mestu je ostal samo prejšnji špital, ki mu je služil kot dom za mestne ubožce.

Nova bolnica v Hoferjevi domačiji je bila še vedno skromna. V njej je bilo prostora za 60 do 80 bolnikov. Značilno je, da je bil za zdravniško delo določen samo en, precej majhen prostor, ordinacijska soba v gosposki hiši.

Vodo je bolnica dobivala iz vodnjakov. Ker je Celje leta 1873 dobilo plinsko razsvetljavo, so tudi v bolnici uvedli plinsko luč.

Gizelina bolnica v prvotni obliki

Iz ordinarijevih poročil deželnemu odboru razvidimo, da je bolnica imela dva oddelka, medicinskega ni kirurškega. Ko je kirurg Gregor Jensenko umrl, je postal zdravnik — asistent ali sekundarij dr. Jožef Kočevar, sin dr. Štefana Kočevarja.

Tudi v upravi se je izvršila izprememba. Za Peerom je postal upravnik upokojeni stotnik Gottfried Vukadinović. Ker se je zaradi točnega vodenja knjig in računov ter zaradi mnogega poročanja deželnemu odboru in dopisovanja z občinami množilo upravno delo, so upravniku dovolili v pomoč dnevničarja ali diurnista; leta 1884 se kot diurnist navaja Miha Kristan. Kakor je razvidno iz ohranjenih vpisnih knjig, so slovenska imena večinoma pisali s slovenskim pravopisom. Leta 1884 očita deželni odbor bolniški upravi, da prejema bolniško hrano enajst uslužbenk in strežniških oseb, v proračunu pa je predvideno samo devet. Iz tega lahko sklepamo, da je tedaj delovalo v bolnici pet do šest sester usmiljenk. Stregle so bolnikom, pomagale pri operacijah, vodile kuhinjo in pralnico ter skrbele za urejeno perilo. Usmiljenke so prišle v bolnico že leta 1875. Prva prednica je bila Klotilda Orel, ki je delovala kasneje kot prednica v umobolnici na Studencu. Njej je leta 1883 sledila Neža baronica Gall, ki je bila pozneje vizitatorica v Gradcu. Ta je odšla leta 1884 in je njeno mesto prevzela Hedvika Avžin, ki je ostala v bolnici do 1901.

Lastne lekarne bolnica tedaj ni imela, ampak je prejemale zdravila od mestnega lekarnarja, izprva od Baumbacha, nato pa od njegovega naslednika Kupferschmida, ki jih je obračunaval četrtletno.

Vsa živila so bolnici dobavljali mestni obrtniki in trgovci na osnovi letnih razpisov in pogodb.

Ko je bolnica postala deželna, je deželni zbor poskrbel tudi za strokovno knjižnico. Nekaj knjig je poslal sam, sicer jih je pa ordinarij kupoval z njegovo odobritvijo. Deželni zbor je ob neki priliki tudi naročil, naj bolniška uprava naroči pri Giontiniju v Ljubljani nekaj slovenskih knjig, da bi jih čitali slovenski bolniki. Mestni občinski odbor je pozval meščane, naj pregledajo svoje knjižnice in se spomnijo na bolnike, njemu je seveda šlo samo za nemške knjige.

V tem času je deželni zbor izdal tudi navodila glede plačila zdravniških stroškov. Poravnati jih je bilo treba v takem redu:

- osebi, ki se je zdravila, za samo sebe;
- možu za ženo, staršem za otroke, otrokom za starše, starim staršem za vnuke, vnukom za stare starše, nezakonski materi za otroka, otroku za nezakonsko mater;
- domovinski občini za siromašne brez svojcev, sposobnih za plačilo;
- povzročitelju poškodbe za poškodovanca;
- delodajalcu za delojemalca, ako je ta zbolel v službi;
- družbam in posebnim združenjem, ki so po statutih obvezana, da skrbijo za svoje člane.

Pod poslednjo točko so spadale bratovske skladnice pri rudnikih, stara ustanova, ki je skrbela za svoje člane v primeru bolezni, invalidnosti in starostne onemoglosti.

Pogosto je bilo težko ugotoviti dejansko premoženjsko stanje kakega bolnika. Bolniška uprava je v takih primerih s posebnimi formularji zahtevala obvestila od posameznih občinskih uprav, ki pa često tudi iz lastnih interesov niso bile preveč uslužne. Večkrat so iskali pomoči v bolnici tudi ljudje, ki so imeli domovinsko pravico v kaki drugi deželi, glede teh je deželni odbor naročil, naj jih sprejmejo samo tedaj, ako so v kritičnem stanju. Ako so ostajali dolžni, je bolniška uprava pošiljala račune deželnim odborom njihovih dežel. Kaj česti gostje so bili Italijani, ki jih je bilo v tej dobi mnogo zaposlenih na stavbiščih, v opekarnah, pri gradnji železnic in cest. Ako njihov račun ni bil poravnán, je bila bolniški upravi na razpolago diplomatska pot.

Seveda je bilo tudi mnogo ljudi, ki so se hoteli v bolnici odpočiti in jo izkoristiti. Nazivali so jih špitalske brate, vagante, špitalske simulante in slično. Nekateri med njimi so že imeli splošni sloves. Deželni odbor ali deželno namestništvo sta imena takih ljudi sporočala bolniški upravi.

Važno vprašanje tedanjih dni je bilo zdravljenje bolnikov z nalezljivimi boleznimi. Velik je bil strah pred kolero, a tudi koz, difterije in drugih sličnih bolezni so se bali. Občine so bile po zakonu dolžne poskrbeti za zasilne bolnice, v katerih bi izolirali take bolnike. Okoliška občina si je pomagala s tem, da je na Bregu tik nad Savinjo zgradila takolimenovano kolera-bolnico, ki je pozneje, ko ni več bila potrebna za svoj prvotni namen, služila za stanovanje. Leta 1933 jo je odnesla voda. Mestna občina se je v začetku sedemdesetih let v isti namen posluževala Zimove stavbe

na strelišču pod gradom. Ker pa je novi gospodar, Društvo strelcev, zahteval previsoko najemnino, se ji je mestna občina odrekla in si iskala primernejega prostora drugod. Vprašali so vojno upravo glede sobe v vojni bolnici, pa niso uspeli, nasprotno, kmalu nato je vojna komanda zelela, da bi se za kozami oboleli vojaki zdraveli v civilni bolnici. Teda je bila bolnica še v starem spitalu in prostora seveda ni bilo. Zadeva pa je bila tako pereča, da je deželni odbor v septembru 1873 odredil, naj bo v bolnici ločena soba vedno pripravljena za primer, da bi kdo zbolel za kolero. Tudi z novo bolnico to vprašanje se ni bilo rešeno, bila je premajhna in bolnikov ni bilo mogoče izolirati.

Ureditev bolnice v Hoferjevi domačiji je bila zasilna. Njena nezadostnost se je občutila takoj in potreba po novi rešitvi je bila bolj in bolj jasna. V občinskem odboru so o tem večkrat govorili. Toda rešitve se je vprašanje približalo šele 3. januarja 1884, ko je bolnico prevzela dežela. Že 12. februarja istega leta je deželni odbor poslal v Celje višjega inženirja Scanzonija, da zbere potrebne podatke glede sestave projekta za novo bolnico. Vendar se je jasen načrt po polagoma porajal. Izprva so mislili na to, da samo povečajo staro bolnico. V novembru 1884 je pa predstava o novi bolnici dozorela. Tedaj sta prišla v Celje deželna odbornika Payerhaber in dr. Lipp, da si ogledata bolnico. Z njima je bil tudi višji inženir Scanzoni. Po ogledu se je vršilo posvetovanje o rešitvi bolniškega vprašanja. Izmed Celjanov so se ogleda in posvetovanja udeležili ordinarij dr. Neckermann in upravnik Vukadinovič za bolnico dr. Higersperger za mestno občino in zdravnik dr. Schneditz za okrajno glavarstvo.

Scanzoni je imel pripravljene tri projekte. Soglasno so se odločili za največjega. Zgradi naj se bolnica za 150 bolnikov, in sicer tako, da bodo bolniki ločeni po spolu in bolezni, pri tem naj se upoštevajo vsi higienski predpisi in izkušnje novega časa, za izolirni oddelek je treba zgraditi po seben, samostoječ paviljon.

Stavbišče za novo bolnico je bilo že na razpolago. Ležalo je tik ob stari bolnici na njeni severni strani. Misleč na najnost nove stavbe ga je občinski odbor na pobudo dr. Neckermanna kupil 11. novembra 1883 od Franca Štora. Obsegalo je njivo in travnik.

To zemljišče je delilo usodo vseh celjskih zemljišč. Preden je prišlo v posest mestne občine, je prehajalo iz roke v roko. Prvotno je pripadalo večji posesti vrvarjev iz rodu Košakov in Leitmayerjev, ki jo je leta 1872 kupil trgovec Julij Plavc. Ta je njivo in travnik leta 1876 prodal Mariji Štor, ki ji je leta 1881 sledil mož Franc Štor.

Na osnovi celjskega sklepa je deželni zbor celjsko bolnico sprejel v gradbeni program za leto 1885. Vendar je bilo v aprilu 1885 v Gradcu še eno posvetovanje, h kateremu so povabili tudi ordinarija dr. Neckermanna.

Po tem posvetovanju se je deželni odbor jasno in definitivno odločil. Sredi leta 1885 je poslal celjskemu občinskemu odboru dopis, v katerem mu je sporočil, da hoče zgraditi novo bolnico na Storovem zemljišču. Hkrati je izrekel željo, naj bi občina kupila od njega staro bolnico. Občinski odbor je seveda nakup odbil, izjavil pa je, da bo za zgraditev in opremo

izolirnega oddelka pri novi bolnici izročil volilo nedavno umrlega čl. Reisingera v znesku 1000 goldinarjev pod pogojem, da sme mestna občina v njem zdraviti bolnike z nalezljivimi boleznimi brez kakršne koli nadaljnje odškodnine. Vidim, da sredi leta 1885 še ni bila dozorela ideja, da se prav del stare bolnice uporabi za izolirni oddelek.

Čeprav mestna občina nekako čudno pomudbe ni sprejela, se je deželni odbor vendarle odločil v ugodnem smislu. Vplivala je nanj tudi dejstvo, da je bil spitalski fond prav zneten. V bolnici so namreč dobro gospodarili in prav v teh letih se je z raznimi volili v oporokah fond pomnožil za nekaj tisoč goldinarjev. Omočil je nakup Storovega zemljišča, a še mnogo je ostalo. Graditi so začeli spomladi 1886.

Nacrti za novo bolnico je napravil deželni inženir Weidasch. Gradilo je mariborski stavbenik Černišek, a Weidasch je gradnjo nadzoroval.

V maju 1886 so zabetonirali temelje, v začetku oktobra 1887 je bila stavba popolnoma gotova.

Nova bolnica je bila za tedanje Celje pomembna. Obsegala je glavno in potrebna stranska poslopja.

Glavno poslopje je imelo glavni in dva enaka stranska trakta. Glavni trakt je bil zgrajen z dolž Lanovške ceste (Gizeline ulice) vendar je bil od nje nekoliko odmaknjen. Oba stranska trakta sta tvorila kratko sexerpo in južno krilo stavbe. Na notranji strani je imel glavni trakt nastavek, na katerega se je naslanjal tako imenovan gospodarski trakt.

V prizemlju glavnega trakta so bili veliki in svetli kletni prostori namenjeni za delavnice. V kleti so zgradili centralno kurjavo, ki je pod tleh pošiljala paro v vse prostore, a razen tega je bila povezana z velikimi kanali, po katerih so topel in po potrebi osušen zrak dobivali vsi prostori. Prav tako je bil v kleti del vodovodna naprava. Vodniak je bil zunaj poslopja, s posebno črpalko so dvigali vodo do dveh rezervuarjen na podstrešju, da bi zmanjšali pritisk, so s podstrešja speljali vodo v klet in so jo šele od tam dvigali do pip v zgornjih prostorih. Pipe so se zapirale same, v kuhinji je bil odtok umazane vode tako urejen, da niso uhajali nezdružni plini.

V visokem pritličju je bil kirurški oddelek. V sredini oddelka sta bili ordinacijska in operacijska dvorana. V sosesčini se je nahajala majhna shramba za aparat in perilo, njej sta bila tudi plinomer in električna baterija. Na severni strani je bil moški, na južni ženski oddelek. Bolniške sobe so bile visoke in zračne, v vsakem oddelku je bilo nekaj sob prvega in drugega razreda, ki so bile namenjene bogatejšim, soba za bolnike, ki jih je bilo treba ločiti od drugih, ne da bi jih dajali v izolirnico, stranišče in kopalnica za težke bolnike. Na ženski strani je bila vrh tega še soba za duševno bolne, v kateri ni bilo ničesar za kar bi se bil bolnik mogel prijeti, niti kljuk. V sobah in na hodnikih so bile stene spodaj namazane z oljem. Tu kakor tam so bili ogrevalci centralne kurjave. Sobe so bile opremljene z električnimi zvonci in so imele kanale za zračno ventilacijo.

Prvo nadstropje je bilo določeno za interni oddelek in je bilo urejeno in razdeljeno podobno kot visoko pritličje. Imelo pa je v sredini nekaj sob za bolne otroke in majhno lekarno.

Poleg glavnega vhoda, ki je bil na ulični strani in ga navadno niso uporabljali, je imelo glavno poslopje tudi stranski vhod, ki je vodil na hodnik, s katerim je bil gospodarski trakt povezan z glavnim poslopjem. Široke stopnice so vodile v visoko pritličje in nadstropje. Na stopnišču je bila marmornata spominska plošča s podatki o nastanku stavbe.

V pritličju gospodarskega trakta je bila na severni strani za tedanji čas odlično urejena kuhinja, a na južni strani je bilo več prostorov: soba za sestre — začetnice ali kandidatkinje, kopalnica s kadmi in tušem ter stranišče. V prvem nadstropju so bili prostori za sestre, s signalno napravo povezan z bolnico in vsemi bistvenimi pritliklinami.

Istočasno z glavnim poslopjem so na južni strani bolniškega sveta zgradili pralnico, ki so ji prizidali dezinfekcijsko komoro. Vzhodno od pralnice so zgradili mrtvašnico s prosekturo, a med mrtvašnico in pralnico motorno hišico.

Leto pozneje so preuredili tudi staro bolnico. V gosposki hiši so napravili stanovanje za sekundarija in kandidatkinje ter kapelo. Krilno stavbo so nekoliko prezidali in njenih šest sob s pritliklinami pripravili za izolirno bolnico.

Prav v letu, ko so bolnico dograjevali, so se močno bali kolere. Na Ogrskem, Hrvatskem in Kranjskem se je pojavilo mnogo primerov obolevnosti. Kolera je prišla preko morja. Zato so na nekaterih postajah zadrževali in zdravniško pregledovali potnike, ki so prihajali z Reke in iz Trsta. S pridobitvijo prave izolirne bolnice se je celjska občina rešila neprijetne skrbi in večnih opominov deželnega odbora in namestništva.

Glavna zasluga za to, da je za tedanjo dobo zelo moderna bolnica tako hitro zrasla iz tal, pripada dr. Neckermannu.

Vsi stroški gradnje so znašali nad 90.000 goldinarjev. Tretjino te vsote so dobili iz špitalskega fonda, dve tretjini so si sposodili in dolg počasi odplačevali iz letnih prihrankov in nakazil deželnega odbora.

Novo Gizelino bolnico so svečano otvorili 27. oktobra 1887, ko je prišel v Celje sam prestolonaslednik Rudolf s soprogo Štefanijo in spremstvom. Prav tedaj je bila dokončana tudi palača mestne hranilnice. Vladarsko dvojico so sijajno sprejeli na postaji in so ju vodili v novo hranilnično palačo, ki so jo za nekolikournno bivanje cesarskih gostov nenavadno razkošno opremili in ji okrasili slavnostno dvorano in druge sobane. Popoldne so goste vodili v novo bolnico. Naložili so se na vozove, spredaj se je vozil župan in ordinarij dr. Neckermann, sledil jima je voz, v katerem je občinski svetnik Janez Negri vozil prestolonaslednika in njegovo ženo. Ob vhodu v bolnico je gosta pozdravil deželni glavar grof Wurmbrand v spremstvu deželnih odbornikov grofa Attemsa in dr. Schmidererja. Nato so se napotili v prvo nadstropje, kjer je grof Attems kot deželni referent za bolnice izrekel še en pozdravni govor. Tu je bila pod baldahinovo draperijo majhna odprtina. Vanjo so vložili kovinsko škatlo z listino in jo pokrili s sklepnim kamnom. Grof Wurmbrand in prestolonaslednik sta s srebrnim kladivcem trikrat udarila po kamnu. Po tem obredu so si gostje pod Neckermannovim vodstvom ogledali bolnico. Končno sta se prestolonaslednik in žena vpisala v spominsko knjigo.

Nato so goste vodili po preprogah na Glazijo, kjer je bila razstava konj.

Z novo bolnico so se Celjani postavili tudi leta 1891, ko jo je obiskal Franc Jozef, ki je prišel tedaj v Celje zaradi manevrov.

Prav tako ponosni so bili na pohvalo, ki jo je nekaj mesecev pozneje izrekel tržaški profesor dr. Walponer, češ da so vse bolnične naprave odlične in so ga presenetile.

Okoli bolnice so zasadili lep park in ob njem uredili vrt, v katerem so že leta 1888 postavili stekleni rastlinjak. Deželni zbor je bolniški upravi dovolil posebnega vrtnarja.

Zaradi napredka medicinske znanosti in tehnike in zaradi naraščanja števila bolnikov se je znova pokazala potreba po razširitvi bolnice, zlasti njenega izolirnega oddelka.

Nastal je dvojni načrt: zgradi naj se potrebna stavba za izolirni (infekcijski) oddelek in obstoječa bolnica naj dobi prizidek. Svet za novo izolirnico so kupili od mestne občine in je bil poprej last gostilničarja Kandušerja. Bilo ga je 1 ha 3645 m² in je kvadratni meter stal 2 kroni. Deželni odbor je leta 1903 pristal na obojni načrt.

Vendar se je bil stavbni komisijski ogled vršil šele v juliju 1904. Do zime so bila temeljna zidarska dela končana. Naslednje leto so novo stavbo in prizidek dokončali in opremili. Dne 15. septembra 1905 se je že sestala kolavdacijska komisija.

Novo izolirno (infekcijsko) bolnico so zgradili vzhodno od glavne bolnice kot ločeno poslopje. V prizemlju so pripravili obsežne prostore za kurjavo. V visokem pritličju in prvem nadstropju so napravili široke hodnike in po pet bolniških sob z eno, dvema, tremi posteljami. Pritličje je dobilo tudi sobo za pregled bolnikov, ki ji je v nadstropju ustrezala operacijska soba. V pritličju kakor v nadstropju so eno sobo določili za strežnika. Med pritliklinami je bila tako v pritličju kakor v nadstropju kopalnica s čajno kuhinjo. Centralne kurjave pa poslopju niso dali, ampak so v sobah namestili glinaste peči, ki so se kurile od zunaj, pač pa so peči povezali z zračnimi kanali. Visoko pritličje so uredili za ženske, a prvo nadstropje za moške.

Vodo v poslopju so v začetku dovajali iz rezervoarja glavnega poslopja.

Prizidek pri glavnem poslopju so naredili tako, da so severni stranski trakt podaljšali. S tem je poslopje dobilo neenakomerno obliko. S prizidkom so v prvi vrsti hoteli pridobiti prostore za zdravniško-tehnična opravila. V visokem pritličju so pridobili veliko operacijsko sobo s soprostori (sobo za narkozo, pripravo obvez in sterilizacijo) in rentgensko komoro, v prvem nadstropju pa veliko bolniško sobo. Okrajni nadzdravnik dr. Kepa je bil skoraj z vsem prav zadovoljen, grajal je samo, da novi prostori nimajo drugega zračenja kakor skozi okno. V kotu, kjer se oba stranska trakta dotikata glavnega, so na vsaki strani v visokem pritličju in nadstropju napravili stranišča. Iz prejšnjih stranišč so napravili kopalnice s čajnimi kuhinjami.

Načrte za novo izolirnico in prizidek je izdelal deželni stavbni urad, zidal je pa mariborski stavbenik Nassimbeni.

Ko je bilo to delo gotovo, se je deželni odbor lotil tudi prezidave prejšnje izolirne bolnice in gosposke hiše. Prezidava je bila izvršena še v istem letu.

Na stari izolirni bolnici niso mnogo spremenili. Bistveno je bilo, da so dvignili tla in vzdolž južnega krila na dvoriščni strani napravili prizidek. Tri sobe v južnem krilu so namenili za stanovanje deklam in pericam ter za detovno sobo, v severnem krilu sta bili dve sobi za ženske in v zveznem traktu izmed treh sob dve za moške in ena za strežnika.

V severnem in zveznem traktu so potlej nastanjali bolnike, obolele za rakom, in pa take, ki so jih nameravali poslati v uboznico. Na to krilno poslopje so zdaj prenesli izraz »stara hiša«.

Na gosposki hiši so spremenili vhod in povečali okna, znotraj so jo pa popolnoma predrli. Služnja je še nadalje za stanovanje sekundarnemu (ali hišnemu) zdravniku, kandidatinjam in za kapelo. Deželni odbor je odločno vztrajal na tem, da stanuje sekundarij v bolnici. Ko je med prezidavo gosposke hiše sekundarij dr. Kokoschinegg želel stanovati v mestu, se je deželni zbor izprva protivil, uklonil se je šele, ko mu je uprava izjavila, da so vse bolniške sobe zasedene.

V jeseni 1905 so zgradili tudi novo dezinfekcijsko hišico, ki so jo naslonili na zadnjo stran infekcijske bolnice in opremili z novim parnim infekcijskim aparatom. Tedaj so tudi leseno motorno hišico med pralnico in mrtvašnico nadomestili z zidano, ki je ostala na istem mestu. V njej je bil plinski motor. Tega so rabili za pogon vodne črpalke in dinamomasine, ki je proizvajala električni tok, potreben za rentgenski aparat. Med vojno (1916) so plinski motor zamenjali z električnim.

Komaj so bila dela končana, že je moralo bolniško osebje preživeti težko preizkusnjo. Na internem oddelku je ležal bolnik s tifusnimi črti po telesu. Bolezni menda niso diagnosticirali kot tifus, bolnika niso izolirali in od njega se je infekcija razširila po vsej ustanovi. Vecji del osebja je zbolel, sestri Filipa in Kolumba sta umrli. Za oskrbovanje bolnikov je morala priti pomoč iz Ljubljane.

V naslednjih letih so zavod izpopolnili z nekaterimi splošnimi tehničnimi pridobitvami, leta 1907 so mu dali telefon, leta 1909 so ga priključili na mestni vodovod in leta 1913 na električno omrežje. Da bi bilo penjo v redu, so uredili domačo sivalnico.

Tudi v medicinsko-tehničnem pogledu se je bolnica izpopolnjevala. Leta 1903 je dobila nov sterilizacijski aparat in zobotehnični instrumentarij. Še preden je bila leta 1905 izvršena kotavdacija je že imela svoj rentgenski aparat, a kmalu nato je dobila popolno novo opremo za operacijsko sobo. Leta 1909 so rentgensko komoro opreudili in stari rentgenski aparat zamenjali z novim. Novo opremo je dobila tudi infekcijska bolnica. Leta 1912 so nabavili temno komoro z žarkodužjo za obsevanje in pripravo za galvanizacijo, faradizacijo in kavstiko.

Dr. Neckermann je kot ordinarij vodil celjsko bolnico do svoje smrti. Umrl je leta 1893. Kakšna je bila njegova zdravniška fiziognomija, je težko

reci, ker za to ni potrebnih podatkov. Svoje medicinsko znanje si je pridobil na Dunaju, kjer je bil učenec Hyrtla, Rokitsanskega in Oppolzerja. Vsekakor je kot zdravnik imel lep ugled. Deželni zbor ga je po izgraditvi bolnice imenoval za sanitetnega svetnika, kot tak se je udeleževal sej deželnega sanitetnega sveta. Izgleda, da je bil v vodstvu svojih zdravniških zadev močno samostojen, v občinskem odboru je bil glede njih kar redkobe-seden in tudi ni trpel, da bi se nestrokovnjaki spuščali v presojanje in obravnavanje sanitetnih in zdravniških vprašanj. Vsekakor je pa bil v tolikšni meri vprežen v javno delo, da se svojemu poklicu ni mogel v polni meri posvečati. Izza leta 1860 je bil odbornik in izza leta 1870 celjski zupan. Leta 1867 je bil prvič izvoljen v deželni zbor, kjer je zastopal mesta in trge.

V tistem času so vodili celjski Nemci najtrudovnejšo borbo proti Slovencem, ki niso dovolili, da bi jim kar tako ponemčili. Kot nosilec dveh najvažnejših političnih funkcij je bil dr. Neckermann na čelu te borbe, vendar vsaj v zrelejših letih ni bil glavna pogonska sila. Predloge narodno-napadalnega značaja so v občinskem odboru redno stavljali in zagovarjali drugi. Nemski in ponemčeni Celjani so ga vedno predstavljali kot najboljšega v svojih vrstah. Ksaver Meško pravi o njem v svojem spisu »Pred šestdesetimi leti«, ki ga je objavil v Celjskem zborniku, da je nosil črno brado, bil ves črn v obraz in resen, skoraj mračen. Pripoveduje, da je imel v sedani Stanetovi ulici poleg Vosnjakove pekarnje majhno (enonadstropno) hišo. Premoženja si Neckermann ni napravil. Ko mu je umrla mati, je pogrebne stroške plačal v obrokih in v svoji poslednji vojni je izrekel željo, da bi ga pokopali v čisti prsti. Lepa poteza njegovega značaja se vidi iz tega, da je leta 1874, ko se je vrnil z deželnozbornskega zasedanja, v bolnici uvedel vsakodnevno enourno sprejemanje in pregledovanje siromas-nih. Izmed njegovih štirih sinov je bil eden zdravnik, eden odvetnik, eden tipograf in eden knjigotrec.

Ko je umrl Gregor Jesenko, je dr. Neckermann napravil za novega sekundarja dr. Jozefa Kočevarja, sina dr. Stefana Kočevarja, ki je bil hkrati mestni in sodni zdravnik. Delavni dr. Jozef Kočevar je bil Neckermannova desna roka in po svoji zdravniški vestnosti in spretnosti podoben svojemu očetu, manjkala mu je pa njegova narodna zavešt. Nesreča je hotela, da je dr. Jozef Kočevar kmalu stedel v grob svojemu seru, tinar on je umrl leta 1893.

Celjska bolnica je torej dobila docela novo vodstvo. Ordinarji je postal dr. Gregor Jesenko, sin nekdanjega sekundarja kirurga Gregorja Jesenka. Dr. Gregor Jesenko se je izvezbal na kirurgičnem oddelku grške bolnice, ko je bil dr. Neckermann na smrti potelji, ga je zdavil. Dr. Jesenko je bil človekoljuben in dober zdravnik. V narodnem pogledu pa ni sledil svojemu očetu; čeravno ni zamikal slovenskega poretla, je vendar pod vplivom svoje matere in nemške okotice postal človek nemškega mišljenja. Tudi on se ni mogel odtegniti javnemu sodelovanju. Bil je več let zupanov namestnik in celo predsednik Sudmarke in nacionalno-političnega Nemškega društva.

Ze leta 1893 so mu kot sekundarju poslali dr. Goltscha. Ko je ta po štirih letih odšel kot primarj v Müllzschlag, je postal sekundarj dr. Ed-

vard Gollitsch, sin celjskega trgovca, ki je bil tudi mestni zdravnik (fizik). Leta 1901 je deželni zbor povečal zdravniški stalež na celjski bolnici s tem, da je odločil, naj ima dva ordinarija in enega sekundarija. Za drugega ordinarija je bil imenovan dr. Gollitsch. Tako je imela celjska bolnica dva ordinarija: dr. Gregorja Jesenka in dr. Edvarda Gollitscha. Dr. Jesenko je vodil kirurški, a dr. Gollitsch interni oddelek. Dr. Jesenko je leta 1905 postal deželni sanitetni svetnik, a leta 1907, hkrati z drugimi vodji podeželskih bolnic, tudi primarij. Leta 1909 so dali naslov primarija tudi dr. Gollitschu, kot vodji oddelka.

Mesto sekundarija je pa deželni odbor podelil dr. Ernestu Jaklinu, sinu vitanjskega trgovca (1901—1903). Za dr. Jaklinom je prišel kot sekundarij dr. Karel Kokoschinegg (1904—1906). Njegov naslednik je postal dr. Ignac Pavlič, sin znanega litijskega zdravnika dr. Pavliča (1907 do 1912). Ko je dr. Ignac Pavlič odšel za primarija v Kandijo pri Novem mestu, je dr. Gollitsch predlagal deželnemu odboru, naj razpiše službo sekundarija na obeh oddelkih. Deželni odbor je njegov predlog sprejel. Mesto sekundarija na internem (medicinskem) oddelku je dobil dr. Karel Maresch, a na kirurškem oddelku dr. Valter Negri, sin celjskega lesnega trgovca, ki se je bil izvežbal v porodništvu. Sekundariji so imeli prosto stanovanje in hrano ter so prejeli remuneracijo z doklado.

V začetku prve svetovne vojne so bili torej v bolnici štirje zdravniki, primarija dr. Jesenko in dr. Gollitsch in sekundarija dr. Maresch in dr. Negri.

Upravnik bolnice je bil v osemdesetih letih upokojeni stotnik Gottfried Vukadinovič. Dne 1. februarja 1891 je dobil razrešnico in mestna občina je predlagal za naslednika njegovega pomočnika (kanclista) Schaffenratha. Vendar ga je deželni odbor prešel in imenoval za upavnika zopet upokojenega stotnika, Karla Tartlerja. Ko je ta leta 1903 umrl, je njegovo mesto zavzel upokojeni ritmojster Viktor pl. Kottovitz. Že leta 1904 je umrl tudi Kottovitz in upravnik je postal njegov bivši kanclist Franc Šmarčan (Smartschan). Ko je Šmarčan leta 1908 odšel za upavnika v Knittelfeld, je njegovo celjsko mesto prevzel upokojeni stotnik Jožef Temmerl, ki je ostal na njem do konca avstrijske dobe.

Izprva je imel upravnik samo enega pomočnika, kanclista. Leta 1902 je dobila pisarna še pomožnega uradnika v osebi Franca Voršiča, ki je prišel iz Voitsberga, kjer je bil blagajnik. Ko je Šmarčan postal upravnik, je bil Voršič imenovan za kanclista, medtem ko so kot pomožnega uradnika namestili Franca Hribernika. Pod Temmerlom je bil imenovan še en pomožni uradnik, Hren.

Tako je imela pisarna pred izbruhom prve svetovne vojne štiri uslužbence: upavnika, kanclista, prvega in drugega pomožnega uradnika. Pomožni uradniki so bili dnevničarji ali diurnisti.

Za nego bolnikov in pomoč pri zdravniškem delu so bile v bolnici sestre usmiljenke. One so vodile tudi kuhinjo in pralnico, sušilnico, likalnico in so imele za pomoč družino z ustreznim številom članov. Ker je število bolnikov raslo, ker so metode zdravniškega dela postajale mnogo-yrstnejše in ker so se množila pomožna opravila, je naraščalo tudi število sester. Tik pred prvo svetovno vojno jih je bilo 22. Kot prednice so si po

Hedviki, Anžin sledile: Evfemija Kovač (1901—1907), Valerija Tumpej (1907—1910) in Annunciata Čepin (1910—1919). Družina, ki je obsegala strežnice, strežnike, šivilje, perice, vrtnarja, dva kurjača in dekle, je štela približno isto število članov. Nova bolnica je z vsemi svojimi oddelki lahko sprejela okrog 260, v slučaju potrebe celo 380 bolnikov. Oni so prihajali iz obsežne pokrajine, ki je mejila na področja bolnic v Mariboru, Ptuju, Brežicah, Krškem, Novem mestu, Ljubljani in Slovenjem Gradcu. Bolnike so sprejemali v bolnico po načelih, določenih že v sedemdesetih letih. Nekaj let pred prvo svetovno vojno je prišlo do spora med deželnim odborom in bolniškimi blagajnami, ki niso hotele plačevati polnega zdravstvenega prispevka ter so se v tej stvari pritožile celo na upravno sodišče. To je njihovi pritožbi ugodilo in ugotovilo, da prispevajo štajerske bolniške blagajne samo 80 % zdravstvenega prispevka, ostanek pa daje deželni bolniški fond. Bolnica je bila središče vsega zdravstvenega dela v Celju. Nanjo se je naslanjalo Zdravniško društvo, ustanovljeno leta 1877 kot podružnica Štajerskega zdravniškega društva. Društvo je imelo svoje občne zборе v bolnici. Na njih so bila tudi predavanja o zdravniških stanovskih vprašanjih, organizaciji zdravniške službe na deželi, zakonih in medicinskih vprašanjih. Med člani in sodelavci so bili tudi dr. Štefan Kočevar, dr. Gustav Ipavic in praktični zdravnik Ripšl (iz Sentjurija) in dr. Mihael Bergman (iz Zalca). Na prvem občnem zboru je dr. Ipavic predstavljal Sentjurčanko, ki ji je malo prej odprl prsni koš in odstranil velik eksudat. Predsedniki zdravniškega društva so bili: dr. Robert Prosinagg (ki je pozneje sprejel službo zdravnika bratovske skladnice v Trbovljah), dr. Jožef Hoisl (kopališki zdravnik v Rogaški Slatini, ki je pozimi kot privatni zdravnik ordiniral v Celju in je o zdravlilni vrednosti savinjskih kopeli napisal posebno brošuro), dr. Avgust Schneditz (Kočevarjev naslednik kot okrajni zdravnik) in dr. Ernest Schwab (zdravnik v Laškem). Konec stoletja je na mesto Zdravniškega društva stopila Zdravniška komora v Gradcu. Celje je bilo središče odseka, ki je imel za svoje območje več okrajev. Tudi sama organizacija zdravstvene službe je napredovala. Okrajna glavarstva so imela svoje zdravnike. Kot taki so si v Celju sledili: dr. Štefan Kočevar (1852—1881) in dr. Avgust Schneditz (oba za okraja Celje in Brežice) ter dr. Andrej Keppa (za okraj Celje). Svojega zdravnika (fizika) je imela tudi mestna občina. Kot prvi se navaja dr. Jožef Kočevar, a kot drugi dr. Edvard Gollitsch. Čitamo tudi o sodnem zdravniku. Tudi to mesto je kot prvi zavzemal dr. Jožef Kočevar, pozneje je bil sodni zdravnik dr. Franc Premšak (Premschak) starejši. Važna je bila tudi funkcija deželnih sanitetnih svetnikov, ki so bili kot člani deželnega sanitetnega sveta svetovalci deželnega odbora. V razdobju med dr. Neckermannom in dr. Jesenkom (1893—1905) sta bila celjska sanitetna svetnika drug za drugim dr. Hoisl in dr. Beck. Napredek je doseglo tudi zdravstveno skrbstvo za vajence, pomočnike in delavce. Obrtniški cehi so do svojega formalnega konca v letu 1859 plačevali bolniške stroške za svoje potrebne člane. Rudniški delavci so imeli svoje bratovske skladnice. Celjska cinkarna in štorska železarna

sta se smatral kot kulinjski podjetji, prvi je bila ustanovljena leta 1873 in druga že leta 1851 in sta imeli biftovski skladišča in zdravniško službo. Prav tako si je zdravniško službo urejala Zelenica. Na temelju zakona iz leta 1888 sta nastali okrajna in splošna delavska bolniška blagajna, poleg tega so si nekatere obrtniške panoge, ravnanje po novem obrtnem zakoniku, ustanovile svoje bolniške blagajne. Te blagajne so svojim članom plačevale bolniške stroške. Vendar lastne ambulante niso imele, ampak so svoje bolne člane posiljale k zdravnikom v domačo ordinacijo.

Mnogo dela so opravili zdravniki s svojo privatno prakso. Nekateri izmed njih niso imeli službenih mest, npr. dr. Herman Bis, dr. J. Riebl, dr. Herman Zangger in dr. Viktor Nitsche. Konec leta 1906 prišel iz Gradca kot praktični otroški zdravnik slovenski zdravnik brez službenih mest so bili dr. Jozef Susiel, znan pisatelj, sodelavec Antona Jančiča, dr. Panko Suklje, dr. Janko Sernej, dr. Anton Schwab in dr. Emil Breschar. Izprva je zlasti močno primanjkovalo zobozdravnikov. Često so začasno prihajali z Dunaja zobni zdravniki in tehniki. Med domačimi zdravniki so se udeleževali tudi v zobozdravstvu dr. Hoisl, dr. Riebl, dr. Schwab in dr. Breschar.

Prva svetovna vojna je štirim bolniškim zdravnikom naložila nova bremena. Vendar sta do konca vojne ostala v bolnici samo dr. Jesenko in dr. Marešič. Dr. Gollitsch je bil mobiliziran, močnejši odšel na bojišče, ampak je ostal v Celju in vodil vojno bolnico v poslopju sedanje prve gimnazije. Manjši oddelek je imel v Narodnem domu, drugega pa v barakah pri Spodnjem Lanovcu. Dr. Nečgrin je bil v začetku vojne za krajsko dobo v bolnici, nato pa je kot vojaški zdravnik odšel na italijansko bojišče. Dr. Jesenko in dr. Marešič sta s streljanim osrtjem poleg civilnih bolnikov zdravila tudi vojake.

Naval na bolnico se je povečal, zlasti na infekcijski oddelek, zaradi griže, ki se je večkrat pojavila. Stara hiša je zopet morala na pomoč. Poleg tega so za infekcijsko bolnico postavili lešeno barako, v kateri je bilo štiri deset postelj. Drugo, večjo barako so postavili za glavnim bolnišnim poslopjem na mestu sedanjega porodniško-ginekološkega oddelka. Imela je 100 postelj in jo je oskrbovala vojaška ekipa vsi bolniki v njej so bili vojaki.

V bolnico so prihajali tudi vojaki, ki so imeli koleru. Po bitki na Dobrodoju je prišlo naenkrat šestdeset takih bolnikov. Med njimi jih je šest umrlo, večinoma zato, ker so imeli tudi težje telesne poškodbe. Že med vojno so sprejemali na infekcijski oddelki tudi posamezne bolnike, obotelo za kozam.

Zdravniki in streljani sebfje so imeli mnogo dela. Tudi nevarnost okužbe je bila zelo velika. Strelniško osebje se je večkrat okužilo. Dr. Jesenko je zaradi požrtvovalnega dela dobil visoko odlikovanje. Med vojno

Pojavljale so se tudi druge nevarnosti. Bil je usob težave z zdraviki. Takoj v začetku vojne je državni odbor poslal zdravnikom najnovejšo ocilo, naj z otročenimi zdravili varčujejo, češ da jih ne bo mogoče dobiti iz inozemstva. Nekolik o pozneje so nastopile težkoče zaradi prehrane. Mestni urad je živila nakazoval in treba je bilo štaditi. Ichno tamu se je hrana

slabša. Bohiška uprava je bila rada sama kralja, toda mestni urad tega ni dovolil. Ko je bila vojna v oktobru 1818 končana, sta se v območje vrtila dr. Gottschel in dr. Negri. Zavržnisko osebo je je bilo zopet popolno. Vendar je najmojše do osebnih izpremenb.

Nemcev, je duhovništvo skupaj z življenjskim, je duhovništvo v obdobju politične stoli popolnoma na eni strani, o priliki volitev v obdobju izdajstva naroda popeljal z vite-
CERKVE
štvom Franc-jožovega reda, se vendar mišljenja navlekla kot vojaški slo-
vnik. Popolnoma v svoji notranjosti slovenskega todu je ni mogel nastale in nastajajoče izpremenbe.

Doba desetletnih reakcije po revoluciji 1848-1849 je pomembna k-
tenta, da je popolnoma odpravila zadnje ostanké jozeфинизма; konkordat,
kingalq sklenila z Avstrijo leta 1855, je je povzročil vsep kaj je imela pred
jozeфинизмом in ji dal se več ološtvu, v rodbinskem pravu. Ko je po
absolutizmu nastopila doba ustavné vladavine, je država v znatnem obsegu
vzela nãzaj, kar ji je bila dalala. Vendar ji je še pustila delna úprava v slovenski
Meropukiso mav solah poučevalb duhovnik; ošhó v njih in vrednjih solah je
v učilnicah poleg vladarjeve slike ali nad njimi sicer razpelo pouk se je
začenjal in zaključeval z molitvijo, učenci so se morali udeleževati dolo-
čenih véerskih obredov, cerkveni predstavniki so bili v krajevni občinskem
odboru, v okrajnem in deželnem solskem svetu. V zakonskem pravu si je
cerkev pridržala bdelo čitev in upirala se je zakonské zvezi med katolíčaní
in nekatólíčaní, če ni bila zagotovljena katolíška vzgoja otrok. Možno je
bila sicer civilna sporoka, toda eaino za redké tudi brez konfesije (véro-
izpovedi). V notranjem življenju po konkordatu ni bilo nikoli

Polagoma se je cerkev vživela v dané razmere in je začela posegati
v javno in politično življenje s strani kam; kã so imele véersko obsežje. S
proglasitvijo dogme o papeški nezmotljivosti je v absolutističnem duhu
strnila svoje vrste. Tisti, ki te dogme niso hoteli priznati, so se kot staro-
katolíki organizirali v véerski cerkvi, toda bilo jih je malo. Na našem
področju se debili samostojno, toda kratkotrajno organizacijo šele za staré
Jugoslavi je bo idob v obdobju cesarstva.

V slovenskem javnem življenju na Spodnjem Štajerskem so véerska
vprašanja privedla samo do sporadičnih motenj. Tako v dobi 1870-1873,
kô je nastal začasen politični bazok; na ožjem célskem področju tudi ob
volitvah leta 1897, ko sta slavila državnozborskih volitvah v V. (splošni)
kuriji stala nasproti precej borbeni duhovnik Jožef Žičkar in neborbeni
Dragotin Hribar. Sicer je prav dalala sloga. Stališčen duhovniških kongov
sta izrazila narodni duhovnik Božidar Raič, ki je enaj tabore v Ljutomeru
poudarjal, da sta véra in narodnost v medsebojnem skladu; in laški dekan
Anton Zuzã, ki je svojim duhovniki sobatoh in drugim nenpnió za rejal;
da véra v ni v nevarnost, in je v opozitiki koto ošhó v hie pogoj za podalitev
svojih štipendij dijakóni do običnarnodni zavednost. Duhovniki so bili že
zaradi svoje in anjše odvisnosti in anj obremenjenj s političnq valnim vlad-
nim vplivom. Kakor tudi telj in so dahko zato prejme odločneje skreñ in
narodno pot. Ostali so v anj tudi podmeniskó misleim škótom. Maksí-
miš jano in Štepišnik, sinó in eéjskéga oštavniga podjetnik in. Štónsko

vim naslednikom, Do skrajnosti škof sicer ni šel, saj je izdatno podprl slovensko šolo šolskih sester, ki je vzgajala deklice okoličanov in slovensko čutečih meščanov. Proti opatu Vrečko (Wretschku), somišljeniku celjskih Nemcev, je duhovništvo skupaj z laškim celo odločno nastopilo, ko je leta 1891 o priliki volitev v odbor okoliške občine stopil popolnoma na nemško stran. Vrečko, ki mu je cesar izdajstvo naroda poplačal kot vojaški duhovnik. Popolnoma v svoji notranjosti slovenskega rodu le ni mogel zatajiti: ko mu je umrla mati, s katero ni mogel drugače govoriti ko slovenski, ji je grob označil z nagrobno ploščo, na kateri je slovenski napis. Plošča je še vyzidana v južni steni cerkve sv. Maksimilijana.

Leta 1906 je nastopila politična cepitev. Nekaj duhovnikov je ostalo zvestih prejšnji slogi. Tako je šmartinski župnik Kos na prižnici pohvalil narodnega kandidata, Žalčana Frana Robleka, medtem ko je bil kaplan Kotnik proti njemu. Tudi novocerkovski kanonik dr. Lavoslav Gregorc, znan kot časnikar in politik, ni bil zadovoljen z razcepom. Ko pa je že bil izvoljen, se je priključil Mariborčanom. Tudi notranje cerkveno življenje je podpiralo novo usmerjenost, ki ji je bila vera na prvem mestu, a tudi narodnosti ni zanikala. Zlasti značilna je bila izprememba v Šmartnem. Tja je prišel novi župnik Ozvatič. Bil je pedagoška natura in dober gospodar. S pridigami, spovednico, z bratovščinami, s časopisi, a tudi s poučnimi predavanji se mu je posrečilo spraviti ljudi v cerkveni in z njim povezani politični tabor. Podobno je bilo tudi drugod, čeprav pojav ni bil tako izrazit.

V notranjem cerkvenem življenju po konkordatu ni bilo nikakih ovir. Ko se je po ukinitvi konkordata medsebojno razmerje med državo in cerkvijo spremenilo v korist države, prejšnjih ovir niso obnovili. Znova so lahko zaživele razne bratovščine in obnovila so se romanja. Velik gojitelj bratovščin in drugih pobožnosti je bil škof Anton Martin Slomšek. Leta 1855 je obnovil starodavno in nekdanj zelo razširjeno bratovščino Matere božje sedem žalosti, ki ji je vezal na kapelo Matere božje sedem žalosti, gotsko dragocenost iz dobe Celjskih grofov, v dobi od 1837 in 1863 restavrirano in obnovljeno.

Pri celjskih kapucinih je ustanovil bratovščino sv. Uršule in poživil pobožnost porcijunkol, ki se jih je še sam udeležil v letu svoje smrti (1862). Ob tej priliki je izdatno pomagal v spovednici in imel slavnostno mašo. K porcijunkolam so ljudje kar drli. Posebno značilna je ustanovitev bratovščine sv. Cirila in Metoda, v kateri je verska ideja povezana z narodno, slovansko. Sedež bratovščine je bila cerkev sv. Jožefa na griču vzhodno od Celja. V njen stranski oltar so postavili kip sv. Cirila in Metoda, ki ga je kot oltar bratovščine sv. Cirila in Metoda leta 1853 posvetil škofov prijatelj opat Matija Vodušek. Vsako leto, na dan 9. marca, se je v cerkvi obhajal spominski dan v čast slovanskih apostolov. Ko se ga nekoč celjski opat Vrečko ni udeležil, so mu zelo zamerili, ne samo posvetnjaki, ampak tudi duhovniki. Bratovščina Cirila in Metoda je imela zelo mnogo članov. Slovenski gospodar navaja leta 1874, da jih je bilo pri sv. Jožefu vpisanih 17.298 in v Konjicah 544.

Celjski opat Matija Vodušek
(1802-1872)

Nova so bila romanja k celjskemu sv. Jožetu h kapeli in k leta 1857 Za Maribor navedena številka (nad 100.000 članov) se gotovo nanaša na vso škofijo. Tisočletnica smrti sv. Metoda (885) je še prav posebno pospešila čaščenje slovanskih bratov. O tem govore znamenja in kapelice. Ob cesti, ki vodi s sedla med Aljaževim in Zavodenjskim hribom navzdol proti spodnjemu delu Selškega dola, stoji križ z lepim razpelom in tablico, na kateri je navedeno, da je bil postavljen v spomin na Cirila in Metoda leta 1885. V Bezenškovem Bukovju je tamkajšnji rojak prof. Anton Bezenšek starejšo kapelico prezidal v lepo kapelo sv. Cirila in Metoda. V Škofji vasi je ob cesti postavil kapelico slovanskima bratoma zavedni posestnik Vozelj. V Strmcu (Novi cerkvi) je leta 1888 Anton Kopitar, podobar iz Začreta, kapelico Janeza Nepomuka preuredil v kapelico sv. Cirila in Metoda.

Kdaj je nastala legenda o tem, da sta Ciril in Metod na poti v Rim pri izviru Koprivnice pri Zrečah jedla kruh in pila vino, tega pa ne moremo vedeti.

Oživela so na novo tudi romanja v bližnje in daljnje kraje. Poleg že navedenih celjskih cerkva so na celjskem področju uživale sloves tri Marijine cerkve, na Svetini, v Petrovčah in na Dobrni. Na Svetini je bila največja slovesnost na praznik Matere božje 15. avgusta, ko so ljudje v procesijah prihajali na lepo goro. V Petrovčah so se zbirali ob vseh Marijinih praznikih, tudi tja so duhovniki od blizu in daleč v procesijah vodili svoje župljane.

Zanimiv podatek imamo za Dobrno, sicer za nekoliko starejši čas, vendar pa gotovo velja vsaj za prva desetletja nove dobe. Župnik Miklavžin navaja v svojem poročilu graškemu Joanneju leta 1843 del stare pesmi, ki so jo peli romarji, ko so se približevali cerkvi na dobrnški skali.

Glasi se tako:

V deželi vogarski
smo tudi romali,
K Mariji Doberski
bomo raj romali.
Marija že s' hribca
gleda na romarje,
ko se po jezeri
pelajo proke nje.
Gnade perpravle, njem
dobrote tale vsem.
Kdor se tam nje zroči,
nebesa zadobi.

Pesem je gotovo spesnil kak duhovnik, saj nas spominja na pesem, ki jo je za romarje k cerkvi sv. Ksaverja pri Nazarju spesnil gornjegrajski komisar (dekan) Abacij Steržinar. Romarji, ki jih pesem omenja so bili Prekmurci.

Nova so bila romanja k celjskemu Sv. Jožefu, h kapeli in k leta 1857 zgrajeni cerkvi sv. Kriza pri Belih vodah nad Sostanjem.

Na romanja v Kelmoraju je izginil spomin, ziva so pa še bila romanja na Sv. Višarji in v celjski okolici. Leta 1876 umrl Tomaž Grabič je bil na Višarji štiriinpetdesetkrat in je mnogo let vodil tja tudi skupine romarjev. Prvo postajo so imeli v Petrovčah in drugo na Vrānskem (v župni cerkvi sv. Mihaela). Posamezniki so romali na Višarje še konec stoletja.

Znamenje novega duha je tudi obnova starih cerkva in gradnja novih. V župni cerkvi sv. Danijela niso samo obnovili kapelo Matero božje, ampak so tudi cerkev v celoti gradbeno regotizirali. V gotskem slogu so ji dozdali tudi novi zvonik (1877), ki je zanj napravil načrt graški arhitekt Viljem Bucher, medtem ko je vse drugo delo prevzel kamnosek Jožef Wexber in ga izvedel večinoma s pomočjo domačih mojstrov.

Leta 1880 je dobila nov stolp tudi Marijina cerkev. Že prej so se dvakrat lotili zidave, a je niso dokončali. Na koncu jim je uspelo, ker je Jožefina Geiger, hčerka umrlega knjigoveza, volila v ta namen tretjino svojega velikega premoženja.

Kapučinsko cerkev so razsiriš z dvema kapelama. Vojničan Ivan Rangus je napravil zanj glavni oltar sv. Cecilije (1853), drug Vojničan, Martin Špiler, pa novo priznico.

Se v Slomskovih dobih deloma pozneje so obnovili cerkve sv. Maksimilijana, sv. Duha, sv. Nikolaja in kapele sv. Elizabete pri starem spitalu, medtem ko je za Jožefa III opuščena cerkev sv. Andreja leta 1855 prešla v roke društva Gustava Adolfa in je po obnovi služila luteranskemu božičastju. Obnovljeno kapelico pri cerkvi sv. Maksimilijana je opat Matija Vodušek določil za večno počivališče sebi in svojim naslednikom, vehdar je v njej ostal sam.

Obnovljena je bila tudi cerkev na Svetini (1871-1872).

—1874), Franc Jug, provizor (1874—1875), Anton Žoher (1875—1882), Alojzij Štjanc (1882), Jernej Voh (1882—1892), Vincenc Kolar (1892), Alojzij Kos (1892—1910), Jožef Erker (1910—1912), Franc Ozvatič (1912—1948).

Sv. Jošt na Kozjaku (kurati): Ignacij Vložlavski (1845—1856), Jožef Pečnik (1856—1868), Boštjan Poznič, kot kurat pri sv. Florijanu v Doliču, sokurat pri Sv. Joštu (1868 in 1875), Franc Klavžar (1868—1875), Martin Lapuh (1875—1885), Karel Gajšek, kot dekan in župnik na Dobrni, soprovizor (1885), Pavel Hrovat, kurat, nato župnik (1885—).

MESTNO OSNOVNO ŠOLSTVO

Priprave za preosnovno šolstva so se začele že v prvih letih nove dobe. Dne 15. novembra 1861 je bila po nalogu višje oblasti na glavni šoli učiteljska konferenca o učnem načrtu in jeziku ter o nameravanih reformah. Glede učnega jezika pravi zapisnik, da je bil prvotno na glavni šoli nemški, slovenščina se je nekoliko upoštevala samo v prvem razredu. Marca 1843 je direktor glavne šole pozval (škofijsko) nadzorno oblast, naj odredi, da se pri namestitvah učnih moči gleda tudi na znanje slovenščine. Še isti mesec je ordinariat izdal odločbo, da se pri pouku mora upoštevati tudi slovenščina. Konsistorij je 21. maja 1845 to naročilo ponovil. Po letu 1848 je bila šola stvarno dvojezična.

Dvorazredna nižja realka, ki je leta 1849 nastala iz dvooddelnega četrtega razreda glavne šole, je imela nemški učni jezik in kakor nova gimnazija slovenščino kot predmet.

Popis iz leta 1866/67 nam prikazuje, katere knjige so tedaj uporabljali za jezikovni pouk: v prvem razredu dvojezični Abecednik — Fibel; v drugem razredu Pervo berilo, dvojezično Malo berilo — Kleines Lesebuch in nemško-slovenski slovarček; v tretjem razredu Drugo berilo za slovenske šole, Praktično slovensko-nemško gramatiko in II. zvezek knjige Sprach und Lesebuch für die Katolischen Haupt- und Staatsschulen; v četrtem razredu Drugo berilo za slovenske šole, III. zvezek knjige Lesebuch für den deutschen Sprachunterricht in den nichtdeutschen Volksschulen, Das dritte Sprachbuch mit einer Einleitung zu Briefen und Geschäftsaufsätzen.

Definitivno se je novo šolstvo organiziralo na osnovi zakona iz maja 1868 in zakona o ljudskih šolah iz leta 1869. Ta zakona uvajata osemletno šolsko obveznost (od dopolnjenega 6. do dopolnjenega 14. leta), deželne, okrajne (v avtonomnih mestih mestne) in krajne šolske svete. Mestna občina je prevzela šole na osnovi namestniškega odloka z dne 12. maja 1868 s šolskim letom 1869/70.

Medtem že uvedeni deželni šolski svet je za mestnega šolskega nadzornika imenoval profesorja dr. Gustava Adolfa Lindnerja. Pod njegovim vodstvom se je na magistratu vršila konferenca, na kateri so določili člane za prvo funkcijsko periodo mestnega šolskega sveta (1870—1876). Ti člani so bili: župan dr. Josip Neckermann, predsednik, podžupan dr. Karel Higersperger, podpredsednik, profesor Anton Hluščik, profesor veronauka Ivan Krušič, profesor Vencelj Marek, odvetnik dr. Ivan Sajovitz, nadučitelj Gregor Tribnik kot zastopnik učiteljstva, nadzornik dr. Gustav Lindner.

V mestno šolo so hodili tudi okoliški otroci. Okoliška občina je obljubila, da bo prispevala letno 300 goldinarjev. Župan je izjavil, da velja ta vsota samo za dečke.

Toda mestna občina je glede učnega jezika ubrala pot, ki za okoličane ni mogla biti primerna. To je storila še pred izidom novega šolskega zakona.

Prvi korak na tej poti je bila seja občinskega odbora dne 27. oktobra 1865. Sejo je vodil župan Leopold Wambrechtsamer. Odbornik dr. Neckermann je nastopil z dolgim govorom. V njem je izvajal: Namestništvo je namenoma prezrlo vodstvo celjske občine, ko je naročilo drugim občinam, naj se izjavijo glede šolskih smotrov. To nasprotuje ministrski odredbi z dne 27. avgusta 1861 ter volji občine, ki hoče nemško vzgojo. Šolska oblast je proti njeni volji samovoljno uvedla slovenski jezik kot učni jezik na glavni šoli. S tem je nemščina popolnoma izpodrinjena, prebivalci mesta in tisti deželani, ki pošiljajo svoje otroke v mestne šole, so pa ovirani v svojem prizadevanju, da preskrbe svojim otrokom primeren pouk in jih pripravijo za poznejše študije. Občinski odbor naj ministrstvo prosi, da odpravi to nepravilnost in naj nemščino kot krajevni jezik zopet uvede kot učni jezik, kakor je bila poprej, za slovenščino pa naj odmeri samo nujno potreben čas. Zaradi paritete ne sme postati ves pouk iluzoričen za bodočnost mestnih otrok.

Po njegovem govoru se oglasi dr. Stepišnik (Stepischnegg) s predlogom, naj bo debata javna. V debati je dr. Štefan Kočever izjavil, da je treba pred prošnjo ministrstvu vprašati o stvari šolski konkurenčni odbor, Jožef Pečnak je pa še dostavil, da se je treba dogovoriti z okoliško občino. Tretji Slovenec, Gregor Jesenko, je dr. Kočeverja in Pečnaka podprl.

Nemška večina je Neckermannov predlog sprejela, vendar je sklenila, da besedilo sestavi II (šolska) sekcija občinskega odbora.

Sekcija je vprašala za mnenje okoliško občino in na seji 6. decembra 1864 je sodnik Ivan Stuhec stavil naslednje predloge:

1. Glavni namen pouka je znanje nemškega jezika.
2. Za Slovence naj bo slovenščina učni jezik v prvem in deloma v drugem razredu.
3. Za slovenske otroke naj se slovenščina v zmernem obsegu upošteva tudi v naslednjih razredih.
4. Za nemške otroke je v vseh razredih učni jezik nemščina. Za slovenske otroke prevladuje nemščina že v tretjem razredu, četrti razred je pa tudi zanje popolnoma nemški.
5. Za nemški jezik se uvedeta dve učni knjigi, nemška in slovenska.
6. Slovenščina je obvezna samo za slovenske otroke. Uvedeta se zanj dve enaki knjigi: slovenska in nemška.

Dr. Kočever je stavil protipredlog:

1. Nemški otroci naj se uče slovenščine na osnovi nemščine, slovenski pa nemščine na osnovi slovenščine.
2. V četrtem razredu že lahko odpade pouk slovenske slovnice. V tem razredu že lahko pišejo učenci diktate v obeh jezikih in prevajajo iz enega v drugega.

Večina je zavrnila dr. Kočvarjev predlog in sprejela Stuhčevega z Neckermannovim dodatkom, da se za direktorja imenuje najboljši med učitelji in da je že v tekočem letu treba nadomestiti neprimerne učne knjige s primernimi.

Pripominjam, da je bil sodnik Stuhec Slovenec, vendar se še ni otre-sel privzgojenega pojmovanja, da je namen vsega pouka — znanje nemščine. Zadnje besedo je občinski odbor izrekel leta 1870: učni jezik je izključno nemščina. Tega okoliška občina ni mogla sprejeti. Nadzornik dr. Lindner, zaveden Čeh, je zaradi tega odstopil (1872). Naslednik je postal profesor Vencelj Marek, njegov nemško misleči rojak. Okoliška občina je morala misliti na lastno pot. Ker ni uspel dogovor za mestno občino glede prepustitve dotedanjega šolskega poslopja na Slomškovem trgu, se je morala odločiti za drugo poslopje. Preden je načrt izvedla, je preteklo nekaj let.

Mesto je kupilo staro grofijo in jo priredilo za svojo osnovno šolstvo. V pritličju glavnega trakta so namestili dekliško šolo (ki se je vodstveno leta 1873 ločila od deške), v I. nadstropje je prišla meščanska šola. V prizidanem gospodarskem posloppju je bila v pritličju telovadnica, ki je služila tudi gimnaziji, na nadstropju so pa bile sobe za deško šolo s sobo za tehnični pouk (ženska ročna dela). Viteška dvorana je služila za risalnico meščanski šoli. Mestna občina je v poslopje mnogo vložila. Maja 1873 je bila slavnostna otvoritev. Zastopnik deželnega šolskega sveta je pohvalil tedaj občinski svet, zlasti župana.

Navedena meščanska šola je bila naslednica nižje realke. Mestni svet je hotel bivšo nižjo realko vključiti v gimnazijo, ki bi bila s tem dobila značaj realne gimnazije, vendar ministristvo te pobude ni sprejelo. Prav tako ni odobrilo nadomestila za dveletni učiteljski tečaj pri glavni šoli in realki, kajti učiteljišče s štirimi letniki so ustanovili v Mariboru.

Mesto je že leta 1868, preden sta izšla ustrezna zakona, v celoti prevzelo osnovno šolstvo. Vodstvo je za prehodno dobo enega leta opravljal bivši učitelj nižje realke Jožef Zanger.

Šolski nadzorniki:

1. a) za samo mesto: dr. Gustav Lindner (1869—1871), Vencelj Marek (1872—1876), Peter Končnik (—1877), Jurij Kvas (187 —);

b) za nemške šole Spodnje Štajerske: Franc Robič, profesor učiteljišča v Mariboru (1877—), Slovenec, Ivan Lewitschnigg (—1892), Anton Nagele, profesor učiteljišča v Gradcu (1892—1899), Franc Frisch, ravnatelj ženskega učiteljišča v Mariboru (1899—1909), Anton Stering, ravnatelj meščanske šole v Ptujju (1909—1918).

2. deželni: A. Klodič (1870—1873), Ivan Alojzij Rožek (1873—1891), Konrad Jarz (1891—1894), Viljem Linhart (1894—1905), dr. K. Tumlriz (1905—), Peter Končnik.

Deželni šolski nadzorniki so bili tudi za slovenske šole na bivšem Spodnjem Štajerskem.*

* Splošne navedbe v nekaterih spisih deželnega šolskega sveta v štajerskem deželnem arhivu in v zapisnikih mestnega šolskega sveta.

Mestna deška ljudska šola

Po izidu obeh temeljnih šolskih zakonov je mestni odbor 1869 razpisal zanj štiri mesta z letno plačo 350, 400, 500, 600 goldinarjev in 100 goldinarjev funkcijske doklade za vodjo šole. Iz vrste prijavljenih je šolski svet imenoval: Gregorja Tribniča kot nadučitelja, Avgusta Tischa, Ivana Miklavca in Ivana Bobisuta kot učitelje.

Šola je bila zamišljena kot petrazredna. Leta 1876/77 je bil opuščen V. razred. Pač pa je IV. razred dobil paralelko, ki naj bi jo obiskovali okoliški otroci, da bi se v nemščini pripravili za vstop v gimnazijo in meščansko šolo. Prvo leto je imela 48 učencev. Ta razred so leta 1887 ukinili, kajti gimnazija si je sama ustanovila pripravljalni razred. Pač pa so dodajali paralelke po potrebi vsem razredom. Ker je imela šola nad 300 otrok, so ji leta 1896/97 dodali V. razred. Paralelke so bile še vedno potrebne. Leta 1912 je dobila šola še VI. razred. Pri tem je ostalo. V tem letu se je iz grofije preselila v novo poslopje na voglu sedanje Gregorčičeve ulice in Ulice 29. novembra.

Zaradi Tribnikove obolevnosti je avgusta 1875 prevzel začasno vodstvo šole Ivan Miklavc. Dne 4. marca 1876 je Tribnik umrl, bil je učitelj 45 let. Od leta 1876 do 1880 je bil nadučitelj Franc Blümel. Po njegovem odhodu je 1. septembra 1880 prevzel začasno in 9. junija definitivno vodstvo šole Ivan Miklavc. Že januarja 1882 je Miklavca zadela kap. Na njegovo mesto je prišel nadučitelj dekliške šole Jožef Bobisut, ki je leta 1886 dobil direktorski naslov. Dne 10. marca 1910 je Bobisut stopil v pokoj, vendar je šolo začasno še vodil. Sledil mu je Franc Zeder (1910—1919).

Druge učne moči:

August Tisch, telovadni učitelj (1869—1897), Jožef Weiss (1870—1882), Ludovik Kovač (1872—1877), Jožef Lever (1877—1881), Matevž Kresnik (1868—1902), Aleksander Kanz (1882—1886), Adalbert Malleg (1882—), Ana Gollitsch, Jakob Gorjup (1881—1910), Ferdinand Dominik (1885—1899), Ferdinand Wolf, telovadni učitelj (1886—1919), Franc Löffler (1900), Ferdinand Porsche (1900—1919), Jožef Gosak (1901), Jožef Horvat (1902—1910), Marija Sarnitz (1904—1905), Marija Pichler (1905—1911), Karolina Scharnagl (1905), Marija Friedl (1905), Rudolf Rentmeister (1900—1906), Ferdinand Rauschl (1906—1907), Maks Lobenwein, telovadni učitelj (1906—1919), Katarina Greco (1907—1911), Adolf Neubauer (1908—1909), Alojzija Puher (1908), Rozalija Treo (1909—1911), Gustav Wenedikter (1910—1910), Franc Poljšak (1910—1911), Jožef Greind (1910), Gvido Klier (1911), Henrik Kodela (1911), Ivan Wamlek (1911—1919), Artur Jansky (1912—1919), Konrad Binder (1913), Jožefina Marckl (1912—1914), Marta Staudegger (1915), Mariana Hollekker (1914), Pavla Pfeffer (1915), Ed. Terioni (1916—1919), Hilda Kaiserkron (1916—1919), Marija Groller (1917—1918).*

Mestna dekliška šola

Do leta 1873, ko se je preselila v grofijo, je bila še nastanjena v Kordermanovi hiši v Gosposki (sedanji Zidanškovi) ulici. Izprva je bila šola še dvorazredna, dne 2. decembra 1872 je deželni šolski svet izdal odlok, da se poviša v štirirazrednico. To se je izvedlo v začetku šolskega leta 1873/1874. Leta 1886/1867 je imela šola 373 učenk in je dobila V. razred.

* Glavni vir za posamezne šole: šolske kronike.

Ker se je število učenk še dvigalo, so si pomagali s paralelkami, leta 1905 so morali eno paralelko namestiti v Guggenmossovi hiši nasproti postaji, kjer so pozneje zgradili Nemško hišo.

Že leta 1898 se je sestala komisija, ki je razpravljala o zgraditvi novega šolskega poslopja. Dne 3. junija 1903 je občinski svet sklenil, da se šola zgradi v sedanji Vodnikovi ulici na prostoru, kupljenem od Blažiča, naslednika lesnega industrijalca Bontempellija. Gradbenemu komiteju je bil na čelu župan Julij Rakusch, njegov namestnik je bil zdravnik dr. Gregor Jesenko. Za samo izvedbo so izvolili poseben odsek, ki ga je vodil dr. Jesenko. Načrt za stavbo je napravil ing. M. Hinträger. Pri tem sta mu bila svetovalca nadučitelj Bobisut (za celotno stavbo) in telovadni učitelj Porsche (za telovadnico). Gradnjo je vodil mestni ing. Ludovik Wesely ob sodelovanju mestnega oskrbnika Derganca in tehničnega asistenta Rudolfa Exnerja. Ko je bila šola dograjena, so na njenem dvorišču zasadili Schillerjev hrast.

Dne 17. septembra 1905 je bila otvoritvena slavnost novega poslopja. Nato so se razredi preselili. Šola je imela tedaj 460 učenk. Med njimi so našeli 286 Nemk, 165 Slovenk, 3 Hrvatice, 1 Srbkinjo in 1 Čehinjo. Ob tej priliki je dobila VI. razred. Leta 1913/14 so dodali še sedmega. Pomagali so si tudi s paralelkami.

Med prvo vojno so leta 1916 šolsko poslopje izročili vojski in šola se je morala zadovoljiti z zasilnimi prostori tu in tam.

Šolska vodstvo:

Do leta 1873 je šolo vodil nadučitelj deške šole. Poslej je pa imela lastno vodstvo. Njeni nadučitelji so bili:

Jožef Bobisut (1873—1882), Jožef Weiss (1882—1910), Benedikt Groler (1910—1918).

Druge učne moči:

Mikleta Fassl (1869—1870), Vilibalda Miheljak, pozneje poročena Karlin (1870—1906), Ida Vipautz (1872—), Henrietta Hluščik (1877), Jera Edelmayer (1884), Fani Baumbach (1886), Augusta Urütz (1887), Zofija Globotschnigg (1887), Augusta Fischer (1895—), Marija Teodora Ullepitsch pl. Krainfels (1895), Jožefina Sack, učiteljica ročnih del (1900—), Walburga Schiffermüller (1900), Marija Kresnik (1900), Marija Sarnitz (1902), Antonija Ellitz, učiteljica ročnih del (—1899), J. Rankl (1871—1886), Friderika Hallada (1874—1911), Elvira Bratschitsch, učiteljica ročnih del (1904—1915), Elsa Jesenko (1905), Elsa Proft (1906—1913), Marija Wogg, Greta Donner (1908), B. Viljemina Pachiaffo (1908), Rozalija Treo (1908), Ljudmila Koroschetz (1908), Kosi (1910), Marija Pichler-Horvath (1911), Katarina Greco (1911—1916), Ernestina Rožanc (1911—1916), Terezija Agricola (1915), Hermina pl. Kremmer (1915), Teodora Klemenčič (1916), Marija Weixler (1916), Ana Schöpfer (1916).

Že iz imen je razvidno, da mnoge učne moči tako deške kakor dekliške šole niso bile nemškega rodu. To potrjuje tudi navedba rojstnih krajev in drugih značilnosti: Gregor Tribnik — Ruše, poprej kot pevec in komponist aktiven sodelavec pri Narodni čitalnici, Ivan Miklavc — Šmartno pri Gornjem gradu, komponist, Ivan Bobisut — Žalec, Matevž Kresnik — Galicija pod Šentjungertjo, Jožef Sever — Šmartno pri Gornjem gradu, Jakob Gorjup — Šempeter v Savinjski dolini, Vilibalda Miheljak-Karlin, hči slo-

venskega celjskega notarja Miheljaka, mati znane potopisne pisateljice Alme Karlin.

Po sprejemu v mestno šolsko službo so nekateri tudi svoje priimke pisali na nemški način, vendar ne vsi. Ko so razpisali mesto za osamosvojeno dekliško šolo (1873), so v razpisu navedli, da je priporočljivo znanje slovenščine.

Obrtna nadaljevalna šola

V sestavi deške šole je bila 9. novembra 1878 ustanovljena obrtna nadaljevalna šola. Imela je nadzorni odbor, sestoječ iz petih mojstrov. Leta 1884 je deželni šolski svet potrdil statut.

Trgovska nadaljevalna šola

Bila je ustanovljena leta 1869. Do leta 1891 je imela dva oddelka, potlej pa tri. Pouk se je vršil vsak večer razen ob nedeljah in je trajal tri do štiri leta. Bila je pod nadzorstvom posebnega kuratorija, ki ga je določal trgovski gremij.

Otroški vrtec

Dne 15. aprila 1883 je bil ustanovljen otroški vrtec. Vrtnarica je bila Ivana Haroldt. Nadzorstvo nad njim je imel poseben kuratorij.

Zavetišče

Decembra 1883 je bilo ustanovljeno zavetišče (Warmstube). Bilo je namenjeno dečkom in deklicam. Vodil ga je odbor gospa nemške družbe.

Začasni privatni šolski vrtec

Leta 1887 je nastal privatni šolski vrtec Schulvereina. Vodila ga je vrtnarica Ana Sima. Ni se obdržal, čeprav je odvetnik dr. Glantschnigg pred svojo preselitvijo v Maribor izjavil, da ga bo vzdrževal sam.

Komite za podporo ubogih učencev

Leta 1875 so nekatere nemške gospe ustanovile poseben komite za podporo ubogih učencev. Prirejal je božičnice in ob koncu leta zabave učencev in učenk, ki so se vršile navadno v hrastovju, ki je bilo tedaj še na severni strani Gornjega Lanovža.

Šivalni tečaj

Za neveste so pri dekliški šoli ustanovili leta 1885 šivalni tečaj. Vodila ga je šivilja Kristina Stibenegg. Pozneje so ga razširili in so ga obiskovala dekleta sploh. Ni pa deloval neprekinjeno.

Deželna deška meščanska šola

Nastala je leta 1870 iz bivše nižje realke. Nastanjena je bila sprva v starem šolskem poslopju, izza leta 1873 v grofiji. Učni jezik je bil nemški, slovenščina kot predmet z dvema tedenskima urama v vsakem razredu je

bila obvezna za Slovence, za Nemce v posebnih urah neobvezna. Neobvezna italijanščina kot tuji jezik se je poučevala do leta 1882/83. Posebnost učnega načrta je bilo geometrijsko risanje. Šola je bila trirazredna in so jo obiskovali dečki in deklice.

Ravnatelji (direktorji): Evlogij Dirmhirn, prej učitelj risanja na nižji realki (1870—1882/83), Vincenc Dedek, prov. vodja (1883/1884), Karel Sponda (1884/85—), Anton Paul (—1918).

Učne moči:

a) za jezikovno-zgodovinsko skupino predmetov: Avgust Tisch (tudi za trgovske predmete in za telovadbo na gimnaziji), Jakob Predika, Martin Novak (usposobljen za gimnazije), Avgust Aistrich, Leon Baumgartl in Franc Stindl; Matevž Kresnik in Mihael Iglar (prvi osnovno-šolski učitelj, drugi nadučitelj — za pouk slovenščine).

b) za matematično-risarsko skupino predmetov: Jožef Sahner, Viktor vitez Zeller s Zellhaina, Karel Freyberger, Jožef Hölzl.

c) za prirodopisno skupino predmetov: Vincenc Dedek, Franc Jožef Novak, Ožbalt Lukič in Karel Lechner (1883/84—1884/84), Franc Schöff, organist (1886/87—1890/91), Franc Waldhans, učitelj (1894/95).

Zadnja leta je poučeval petje Karel Lechner, sicer predmetni učitelj prirodopisne skupine. Neobvezno italijanščino je poučeval Ivan Mohorčič, upok. admiralški kaplan. Veronauk so poučevali duhovniki, večinoma pridigarji nemške cerkve: Jožef Turin, Karel Hribovšek, Ferdinand Majcen, Franc Irgl, Jožef Atteneder, dr. Matija Slavič, dr. Anton Jehart. Zadnja leta je bil na šoli evangelijski verouk: vikar Ludovik Lohman.

Solski slugi: Ivan Antloga, Andrej Mihelič.

Ubožnejšim učencem je pomagal podporno društvo.

Dekliška meščanska šola

Leta 1899/1900 so na skupni deško dekliški meščanski šoli ustanovili nadaljevalni tečaj za deklice, ki mu je leta 1903 kot posebni zavod sledila dekliška meščanska šola.

Leta 1905 so ji dodelili IV. (nastavni) razred, ki se je leta 1907 spremenil v

dvorazredno dekliško trgovsko šolo.

Leta 1911 so ustanovili

dvorazredno deško trgovsko šolo.

Vsi ti zavodi so imeli skupno vodstvo z dekliško meščansko šolo.

Prav tako leta 1908 ustanovljena in pozneje ukinjena

gospodinjska šola.

Dekliška meščanska šola je bila hudo nemška. Slovenščina je bila na njej samo neobvezni predmet. Leta 1905 se je s priključenimi zavodi (hkrati z dekliško osnovno šolo) preselila v novo poslopje v Vodnikovih ulici.

Ravnatelj dekliške meščanske šole in iz nje nastalih zavodov je bil Otmar Praschak.

Učne moči:

Melanija Preamschak (za predmete redne zgodovinsko-jezikovne skupine in francoščino, 1903—1919), Herman Mauthner (za predmete matematično-tehnične skupine, 1903—1919), Alfred Wendler (za predmete trgovske skupine in stenografijo, 1905—1919), Ernest Mühlbauer (usposobljen za trgovsko akademijo), Jožef Hölzl (za predmete matematično-tehnične skupine in violino), Stefaniya Höltl (za francoščino), Terezija Agricola (za francoščino, 1912), Elizabeta Proft (za predmete zgodovinsko-jezikovne skupine), Marija Bračič-Flaschko (1917), Ludovik Sabukoschek (1917—1919), Vincenc Wustner (1903—1905), Zofija Globotschnigg (učiteljica — za slovenščino), Ferdinand Porsché (učitelj za telovadbo), Benedikt Groller (nadučitelj — za nemščino in računstvo), Mihael Iglar (nadučitelj — za slovenščino), Marija Bračič-Flaschko (za ročna dela), Avgusta Remschnigg (za ročna dela), Marija Kropfitch (za ročna dela), Friderika Brumer (ženska ročna dela, 1903—1912), dr. Franc Preamschak (zdravnik — za nauk o zdravstvu), Ana Sima (otroška vrtnarica, za nauk o vzgoji in igri v otroškem vrtcu), Jožefina Hoppe (za šivanje in krojenje), Elizabeta Reiter (za kuhanje), dr. Anton Jehart (za katoliški verouk), vikar Ludovik Lohman (za evangel. verouk), rabin Monic Fipdor (za izraelit. verouk).

Institut Hausenbüchl, pozneje deklinški dom Gospodinjskega šolskega društva

Ustanovila ga je Emilija Hausenbüchl leta 1883, pozneje ga je prevzelo Gospodinjsko šolsko društvo. Zavzemal je nekoliko sob v palači Mestne hranilnice. Za Hausenbüchlove so v zavodu predavali učitelji in profesorji, pozneje so pa dekleta obiskovala razne šole, na zavodu so se lahko vadile v igranju na klavir.

OKOLIŠKE SOLE

Okoliške šole so bile podrejene okraju Celje okolica. Ta je imel skupnega okrajnega šolskega nadzornika z ostalimi (sodnimi) okraji celjskega, nekaj časa pa tudi brežiškega okrajnega glavarstva.

Okrajni šolski nadzorniki so bili hrati nadučitelji določenih šol, a so jih pri šolskem vodstvu nadomeščali učitelji, ki jih je deželni šolski svet imenoval za začasne vodje. Funkcijska doba okrajnih šolskih nadzornikov je trajala šest let, vendar jo je ministrstvo za uk in bogočastje navadno podaljševalo. Okrajni šolski nadzorniki so bili:

Ivan Krajnc (1870), Peter Kapun (1871—1872), Peter Končnik (1873—1876), Miha Nerat (1877—1880), Blaž Ambrožič (1881—1893), Pavel Leitgeb (1893—1899), Jožef Zupaneč (1899—1918).

V primerjavi z današnjimi časi so bile šolske razmere težke. Razredi so bili prenapolnjeni, učni prostori pogosto niso ustrezali in učila in knjižnice so se zelo počasi večale. Dohodki učiteljstva so bili sorazmerno skromni, najteže je bilo tistim, ki so morali v mestu šolati svoje otroke. Izprva so bili na šolah samo učitelji stare šole, polagoma pa je prihajal nanje tudi naraščaj z novih učiteljišč. Starejši učitelji so v narodnem oziru še deloma podlegali starim vplivom, mlajši so se jih pa večinoma osvobodili. Mnogi med njimi so bili vzorni narodnjaki, a tudi vneti za napredek svojih učenec in učenk. Značilno zanje je bilo, da so se brigali tudi za kmetijski pouk. Zlasti sta jim bila pri srcu vinarstvo in sadjarstvo.

Okrajni šolski nadzornik
Jožef Zupanek (1856—1927)

Šolski nadzornik Ljudevit Potočnik

Sole so bile slovenske, toda na srednji in višji stopnji se je v rastoči meri bolj ali manj upoštevala tudi nemščina. Leta 1885, ko so se slovenski poslanci močno trudili, da bi se srednje šole poslovenile in da bi se zlasti v Mariboru in Celju ustanovili vsaj nižji dvojezični (utrakvistični) oddelki ter so slovenski poslanci podpirali Taffejevo vlado, je deželni šolski svet v sporazumu z deželnim odborom hotel uporabiti svoj precej avtonomni položaj in je glede učnega jezika izdal odločbo, po kateri naj bi bila uporaba slovenščine samo priprava na poznejši pouk v nemščini. To je bil sistem, ki je veljal na Koroškem. Šola naj bi torej postala prava ponemčevalnica. Nekateri okrajni šolski sveti so odločbo deželnega šolskega sveta še poostriili. Dr. Ivan Dečko, tedaj koncipient v pisarni dr. Josipa Serneca, je za 58 občin sestavil pritožbe na deželni šolski svet in ministrstvo. Zahtevale so, naj bo učni jezik popolnoma slovenski, nemščina naj bo samo neobvezen predmet. O tem je bil govor tudi v deželnem zboru. Nemški načrt se ni mogel izvesti, deželni šolski svet je moral izprva sprejeti celo neobveznost nemščine. V praksi pa se je ohranilo prejšnje stanje: slovenski učni jezik, nemščina obvezni predmet, v zadnjih razredih višje organiziranih šol se nekateri predmeti obravnavajo nemški. Zasluga slovenskih učiteljev je bila, da so odbijali ponemčevalni vpliv poučevanja nemščine.

Celjska okoliška šola

Do leta 1868 so okoliški otroci obiskovali skupno staro šolo obeh občin, mestne in okoliške. Pouk dečkov je bil izza davnih časov v poslopju sedanje Glasbene šole, povečanem in predelanem ob uvedbi terezijanske šolske reforme leta 1776 in leta 1821. Na osnovi novega šolskega zakona

Prvi učiteljski zbor okoliške osnovne šole v Celju (Z leve proti desni: Boštjan Kregar, Josip Žičkar, Jakob Lopan, Josip Lever)

si je mestna občina uredila svoje osnovno šolstvo. Ker je uvedla nemščino kot izključni učni jezik, je začela okoliška občina misliti za svojo osnovno šolo. Mestna občina si je pridržala staro šolsko poslopje, najprej ga je dala v najem vojni upravi, ki ga je uporabila kot domobransko vojašnico, nato pa je v njem namestila mestni muzej in glasbeno šolo. Okoliški občini je po daljšem oklevanju dala odškodnino 800 gld.

Leta 1872 je komaj tretjina okoliških otrok hodilo v šolo. Nadzornik dr. Matija Wretschko, hud nemškutar, čeprav rojak z Voluša pri Jurkloštru, se za slovenske otroke ni menil. V okrajnem šolskem svetu so gospodarili Nemci. Dr. Gustav Ipavic in dekan Anton Žuža sta bila v manjšini. Učitelja v njem ni bilo, žalski nadučitelj Kovač nadzorništva in mesta v okrajnem šolskem svetu ni hotel sprejeti.

Deželni šolski svet je 13. marca 1874 načelni pristal na to, da dobi okoliška občina lastno osnovno šolo. Dne 11. decembra 1874 je bilo na okrajnem glavarstvu posvetovanje o izvedbi. Udeležili so se razen zastopnikov mestnega okrajnega šolskega sveta zastopniki okoliške, vojniške in šentjurske občine. Zastopniki okoliške občine so izjavili, da so pripravljeni šolo vzdrževati. Ze naslednji mesec, 18. januarja 1875, je deželni svet izdal listini o všolanju. Obsegala je vsa naselja okoliške občine. Dne 13. februarja

1875 se je konstituiral prvi okoliški krajevni šolski svet. V njem so bili: Karel Šah, predsednik, Franc Lipovšek, njegov namestnik, Ludovik Hercman, preglednik, Josip Žičkar, veroučitelj, Gašper Gorišek, Franc Šorn in Andrej Žnidar, člani. Dne 11. marca 1875 je deželni šolski svet izdal definitivni odlok o ustanovitvi trirazredne osnovne šole.

Zelo težko je bilo dobiti primerne šolske prostore. Po dolgem prizadevanju je krajevni šolski svet uspel, da je za 12 gl. mesečne najemnine dobil na razpolago eno sobo v Kodermanovi hiši v Gosposki (sedanji Zidanškovi) ulici, kjer je bila poprej mestna deklinška šola, drugo sobo si je proti najemnini 10 gl. dobil v bivši Elizabetini bolnici, za tretjo učilnico je pa občina dala na razpolago večjo sobo v II. nadstropju svoje hiše na Bregu. Pouk se je začel 20. septembra 1875.

Rešitev glede prostorov je bila samo začasna. Občinski odbor je sklenil, da sezida novo šolsko poslopje. Toda sredstev je bilo premalo. Zato je odbor v jesenskih počitnicah 1876 kupil od bivšega pivovarnarja Tapeinerja srednjo izmed njegovih treh hiš v Novi (sedanji Čuprijski) ulici in jo preuredil za šolsko uporabo. Tu se je začel pouk že isto leto. Ko je v jeseni 1878/1879 kongregacija šolskih sester ustanovila posebno šolo za deklice iz okolice, se je ta začasno naselila v poslopju deške šole.

Ko se je po dograditvi lastnega poslopja deklinška šola izselila, je magistrat dodelil izpraznjeno sobo nemškutarski stranki, ki je delala vodstvu šole hude neprilike. Sicer je mestna občinska in šolska oblast okoliški šoli silno nagajala. S propagando in slabo mišljenimi podporami ji je skušala odtegovati učence. To se ji je deloma posrečilo, saj je bilo med Slovenci precej narodno netrdnih značajev in tudi v občinskem odboru so še sedeli omahljivci, ki so do leta 1889 deloma prevladovali. Vendar so škodo izravnavali zavedni Slovenci iz mesta, ki so pošiljali svoje otroke v okoliško šolo, čeprav niso bili vanjo všolani. Tudi v krajnem šolskem svetu so prevladovali zavedni ljudje: Šah in drugi. Vpliv mestnih in uradnih ljudi je pa bil tako močan, da je bil uradni jezik krajnega šolskega sveta nemški. Tako je bilo do leta 1893, ko je postal načelnik sveta odvetnik dr. Josip Vrečko. Tedaj so šolo razširili v štirirazrednico in začeli misliti na novo šolsko poslopje. Ko je leta 1899 odšel dr. Vrečko v okrajni šolski svet, je prevzel njegovo mesto dr. Juro Hrašovec, ki je skrbel za okoliško šolo z veliko ljubeznijo pol človeške dobe (do 1927). Prvo namero, da sezida novo poslopje za osemrazredno deško in osemrazredno deklinško šolo so mu preprečili Nemci, ki v mestu niso hoteli imeti lepega slovenskega poslopja in visoko organizirane slovenske osnovne šole. Oni in šolska oblast so želeli, da bi se Slovenci zadovoljili z dvema ali tremi niže organiziranimi osnovnimi šolami v okolici. Drugo Hrašovčevo namero, da se zida okoliška šola pod okoliškim pokopališčem na severni strani mesta, je preprečila prva svetovna vojna. Med njo se je moral šola umakniti vojski in se potikati po najetih sobah. Novo in lepo šolsko poslopje je mogla dobiti šola šele po osvoboditvi, leta 1927. Zanj so izbrali mesto na Dolgem polju. Okoliška šola je imela redno sposobne in požrtvovalne voditelje in učitelje.

Učiteljski zbor okoliške osnovne šole v Celju pod vodstvom Armina Gradišnika
(Sede: Fran Voglar, Fran Kranjc, Armin Gradišnik, Martin Stante. Stoje: Franjo
Žagar, Josip Žagar, Stanko Gradišnik, Alojz Gobec)

Prvi nadučitelj je bil *Jakob Lopan*, ki je prišel nanjo iz Vitanja, kjer je prav tako zavzemal nadučiteljsko mesto. Kot izkušen pedagog je bil tudi urednik strokovnega pedagoškega glasila »Popotnik«. Leta 1897 je prevzel nadučiteljsko mesto *Armin Gradišnik*, dotlej učitelj v Senožečah na Krasu, na Hrastniku in na Dolu. Bil je zelo napreden in zaveden narodnjak, mnogo je pisal o pedagoških in narodnih vprašanjih, deset let je vodil leta 1870 ustanovljeno Učiteljsko društvo za celjski okraj. Bil je ustanovitelj Zveze spodnještajerskih učiteljskih društev (1895) in eden izmed pobudnikov ustanovitve Vseslovenske zveze učiteljskih društev v Ljubljani (1889).

Pod Gradišnikovim vodstvom se je šola razširila v šestrazrednico s štirimi vzporednicami. Smrt mu je leta 1921 iztrgala krmilo iz rok. Prva učitelja na šoli sta bila (razen Lopana) Boštjan Kregar in Josip Lever, veroučitelj pa je bil Jožef Žičkar.

Druge učne moči:

Fran Voglar (1899—1935, izza 1922—1936 upravitelj), Janko Kramer (1910—1948, 1926—1933 upravitelj), Vid Vrtačnik (1939—1941, upravitelj), Mihael Kokot, Franc Waldhans, Franc Krajnc, Jože Trater, Mirko Gregorin, Josip Valenčič, Mihael Levstik, Josip Žagar, Robert Senica, Rudolf Delakorda, Alojzij Gobec, Marica Vošnjak, Marija Koderman, Karel Gračner, Hermina Lapajne, Jožef Smorancer, Anton Munda, Betka Zupanek, Josip Gosak, Franc Lovrec, Martin Stante, Juro Kislinger, Franjo Žagar, Franc Hribernik, Stanko Gradišnik, Marica Preskar, Minka Gradišnik.

Šolski zavod šolskih sester

Leta 1875 je okoliška občina ustanovila svojo šolo, toda bila je namenjena samo dečkom. Deklice so bile še nadalje navezane na nemško mestno dekliško šolo. Občina ni imela sredstev, da bi jo sama ustanovila. Vikar Franc Ogradi in njegov naslednik Jurij Bezenšek sta sprožila misel, naj bi poklicali na pomoč šolske sestre v Mariboru. Krajni šolski svet okoličnice je vložil prošnjo na deželni šolski svet, toda bila je odbita. Ko je okoliška občina v začetku šolskega leta 1876/77 kupila hišo za šolo, je opat Anton Vrečko vložil novo prošnjo, ki jo je podpisala tudi prednica Marjeta Puher. Prošnji je bilo 29. januarja 1877 ustreženo.

Osoval se je poseben odbor, da zbere potrebna sredstva. V njem so bili: opat Matija Vrečko, vikar Jurij Bezenšek, kaplan Jožef Žičkar, Karel Šah, Gašper Gorišek, Franc Ostrožnik in dr.

Takoj je začel delati prvi razred, imel je 97 učenk, naslednje leto 1878/79 jih je bilo v dveh razredih 146. Občina je odstopila za šolo razpoložljivo sobo v prvem nadstropju deške šole. Poučevali sta sestri Angelina Križanič in Antonija Veranič. Vodstvo si je pridržala prednica vsega reda sestra Nepomucena Zigall.

V Celju so ustanovili Katoliško podporno društvo, ki je imelo nalogo, da šolo vzdržuje. Vlada je potrdila pravilo 20. aprila 1879. Načelnik društva je bil Jožef Žičkar, namestnik Franc Lipovšek iz Medloga. Ostali odborniki so bili: Ferdinand Majcen, Franjo Hrašovec, Vinko Krušič, Karel Šah in Andrej Znidar.

Odbor je pridno zbiral sredstva, občina je obljubila, da bo po svojih močeh pomagala. Dne 29. aprila 1879 se je odbor odločil, da bo sezidal novo šolsko poslopje. Škof Stepišnik je v ta namen obljubil 10.000 gld. Konsistorij je pooblastil društvo, naj to vsoto uporabi za gradnjo. Društvo je kupilo primeren prostor tik ob starem mestu v sedanji Vodnikovi ulici. Mariborski stavbenik Černetič je napravil načrt in prevzel delo. Dne 1. marca 1880 so položili temeljni kamen s posvetitvenim napisom v treh jezikih: latinskem, slovenskem in nemškem. Že naslednje leto je bilo poslopje gotovo. Bilo je enonadstropno. Razen petih učilnic je obsegalo tudi kapelo in potrebne stranske ter stanovanjske prostore. Stalo je nad 20.000 goldinarjev. Škof je še primaknil, tako da je znašal njegov prispevek 14.000 gld.

Dne 24. novembra 1881 je deželni šolski svet priznal šoli pravico javnosti. Bila je že trirazredna. Štela je v začetku šolskega leta 212 učenk, od teh jih je bilo 161 iz okolice.

Število učenk je raslo. Leta 1885/86 je postala šola štirirazredna, leta 1895/96 je imela 462 učenk in je postala petrazredna, leta 1902/03 šestrazredna.

Dne 11. julija 1906 je odbor Katoliškega podpornega društva sklenil, da nadzida drugo nadstropje. Delo je izvršil stavbenik Gologranc.

Leta 1907/08 je dobila šola sedmi razred in zaradi povečanega števila učnih sob je pouk zopet lahko bil ves dan. Že v naslednjih letih se je število učenk povečalo in leta 1909/10 je dobila še VIII. razred.

Med prvo svetovno vojno je vojska zasedla velik del šolskega poslopja, pustila je šoli samo štiri sobe. S težavo so ubranili prvo nadstropje in klavzuro zanj.

Solo je še vedno vzdrževalo Katoliško podporno društvo, ki se je stalno obnavljalo in so v njem pridno sodelovali tudi slovenski Celjani naprednega mišljenja. Skof Stepišnik in za njim Napatnik sta še nadalje pomagala. Leta 1886 je dobila šola otroški vrtec (za deklice in dečke), za katerega je skrbela Družba sv. Cirila in Metoda.

V šoli je vladal narodni duh. Pridno so prirejali mladinske igre. Podporno društvo je v šoli in v Narodnem domu prirejalo tudi gledališke predstave za odrasle. Vsako leto so za božičnico obdarovali mnogo revnih otrok, ne samo deklic, ampak tudi dečkov. Preko zime so potrebnim otrokom dajali toplo kosilo. Sestre so skrbele za to, da so bili vzpodbudni tudi redni letni majniški izleti.

Vodstvo so imele sestre prednice: Nepomucena Zigall (1876—1879), Antonija Veranič (1879—1882), Angelina Križanič (1882—1887), Bonaventura Suhač (1887—1890), Lidvina Purgaj (1890—1893), Marija Rafaela Kovac (1893—1895), Marija Beatrika Teršavec (1895—1898), Kalista Kocbek (1898—1899), Angelina Križanič (1898—1918).

Druge sestre učiteljice:

Marija Jakoba Paven, Gabriela Plohl, Metodija Kališek, Cirila Šijanec, Amalija Jančič, Lavrencija Pirnat, Florjana Köck, Vincencija Lah, Frančiška Jelen, Sebastijana Neuwirth, Baptista Pfeifer, Bonaventura Kunstl, Benedikta Zupančič, Justina Zmasek, Kazimira Sever, Alberta Weiss, Tomislava Križanič, Alberta Vrv, Klotilda Strnad, Kasijana Bratina, Evzebija Suster, Maksimilijana Škrobar, Benjamina Jager, Nikolaja Kruljc, Vita Menem, Evgenija Rančigaj, Simforoza Kovačič, Kerubina Leitgeb.

Sestre vrtnarice:

Hijacinta Avbel, Vincencija Lah, Damijana Cirkulnik, Angelina Selišek, Mehtilda Crnoga.

Posvetne vrtnarice:

Irma Fabijan, Klementina Rakovec, Uršula Sekalec, Marija Bovha, Lucija Gobec, Pavla Stimulak, Olga Koštomaj.

Prosvetne učiteljice: Ana Kalmus, Alojzija Freuensfeld (pesnikova sestra), Marija Confidenti, Hedvika Fohn, Kristina Pinterič, Ljudmila Černe.

Preko šolskega dela so sestre svoje udejstvovanje po povečanju poslopja leta 1906 še razširile: ustanovile so gospodinjsko šolo, sirotišnico (internat), zavod za izobrazbo ženskih poslov in posredovalnico za ženske službe.

Šole v širši okolici

Tudi glede teh šol je politična oblast skušala zvedeti mnenje predstavnikov ljudstva. V ta namen je leta 1861 odredila sestanke v posameznih krajih.* Teh sestankov so se udeležili župnik kot katehet, učitelj, župan, krajevni šolski nadzornik in šolski nadzornik. Sklepi kažejo, da so ljudje

* Spis v deželnem arhivu v Gradcu.

še živeli v stari miselnosti. Šola jim je bila predvsem jezikovna učilnica, le glede pouka v kmetijstvu so imeli naprednejše nazore. Sestanke so vodili župani.

Vojniški župan Valand želi, naj bi bil učni jezik slovenski, vendar naj bi se učenci nemščine naučili kolikor mogoče popolnoma. Glede ostalih predmetov naj ostane, kakor je bilo dotlej, ostali so se s tem strinjali, le glede učnega jezika so sklenili, naj bo slovenski in nemški.

Precej trezni so bili na Frankolovem. Predlagali so, naj bi se pouk izprva vršil samo v slovenskem, pozneje pa v slovenskem in nemškem jeziku, toda ostali predmeti v dobro nemščini ne smejo trpeti. Prosijo tudi, naj bi učence poučevali tudi v kmetijstvu, sadjarstvu in vrtnarstvu. Župan na Frankolovem je bil je bil graščak Luka Notar, šolski nadzornik Franc Vrenko (podobar), župnik (kot predstojnik šole) Tomaž Jeretin, učitelj pa Filip Koderman.

Dobrnčani so predlagali, naj nemščina po splošni želji ostane učni predmet, ker sicer učenci ne bi mogli v višje šole. Goji naj se pa kmetijstvo, zlasti sadjarstvo in vinarstvo. Župan je bil tedaj vitez Resingen.

Šmartinčani so stavili predloge, ki jim nikakor niso bili v čast in niso v skladu z njihovo poznejšo narodno zavednostjo. Po njihovem mnenju učni predmeti iz pretekle dobe ustrezajo, učni jezik pa naj bo po splošni želji nemški, da bi otroci mogli neovirano v višje šole, slovenski tako že znajo od doma. Župan je bil tedaj Martin Hrašan, župnik Kajetan Schwarz, učitelj Jurij Torinek, šolski nadzornik pa Karel Trobiš.

Odgovori iz ostalih krajev mi niso znani. Vendar pa prav gotovo v splošnem kažejo, da se ljudje še niso otrsli v stari šoli in starem življenju vcepljene miselnosti in da so se le polagoma prebujali.

Teharje

Ob nastanku nove šole je bila teharska še v kaplaniji. Leta 1870 so zgradili sedanje šolsko poslopje na svetu, ki je pripadal teharski srenji (vaški komuni), ne da bi bila občina svet odkupila. Pozneje so nastale težave. Šola bi bila potrebovala v bližini dvorišče ali igrišče, toda komuna sveta ni hotela odstopiti. Tudi z vrtom so bile težave. Izpočetka je bil pri stari šoli (kaplaniji), in sicer na svetu, ki ga je v ta namen poklonil teharski rojak inž. J. Vizjak. Ko so sezidali novo cerkev (1907), zaradi stopnic pod njo ni bilo več pravega dohoda v vrt. Bil je tudi brez drevesnice. To je bilo posebno neprijetno. Nadučitelj Lovro Šah, vnet vrtnar in sadjar, je prosil srenjsko upravo Ledine, naj bi za vrt in drevesnico odstopili svet med Joštom in Rebevškovi dvorcem (sedanjim sindikalnim domom). Toda ni uspel. Šele leta 1920 je župnik dal v zameno za stari šolski vrt svet nekoliko niže, tik nad Sušteršičevim. Tu je lahko nadučitelj (Gosak) poleg oddelka za zelenjavo in cvetlice uredil tudi oddelek za drevesnico.

Ob nastanku nove šolske dobe je imela šola dva razreda. Ker je leta 1882 triletni povpreček znašal 201 učenca, je postala šola provizorično trirazredna. Leta 1888 je III. razred postal definitiven, kajti triletni povpreček se je dvignil na 256 učencev. Število učencev je še raslo. Prvemu raz-

redu so zato leta 1909 dali paralelko. To so leta 1914 spremenili v defenitivni (IV.) razred.

Leta 1861 je vodil šolo učitelj Anton Salmhofer. Njegov naslednik je postal nadučitelj Gašper Vrečer. Ko je Vrečer leta 1898 stopil v pokoj, je pol leta vodil šolo učitelj Martin Majcen. Za njim je v jeseni 1898 prevzel vodstvo Lovro Sah.

Njemu je sledil Pavel Flere.

Izmed ostalih učnih moči so razen Majcena službovali na šoli:

Matilda Travnček, Marija Vrečer (ženska ročna dela), Marija Koderman (ženska ročna dela), Gustav Vodušek, Pavel Krajnc, Avgust Rom, Anton Ogorelc, Ivan Zorčič, Marija Škrbinc, Ignacij Zupan, Julijana Klemenčič (ženska ročna dela), Emilija Grbenc, Friderika Zechner, Olga Sittig, Svetka Lapajne, Ana Poglajen, Karolina Zupanek, Jakob Hrnko, Viktorija Kosi, Viktorija Zórer, Franc Hribernik (1908).

Kompole (Sv. Lovrenc pod Prežinom)

Do leta 1874 so hodili kopoljski otroci v šolo na Teharje. Kraj je dobil lastno šolo 1. februarja 1875, bila je v cerkveni hiši. Leta 1879 je postala šola dvorazredna in leta 1912 trirazredna.

Solsko poslopje so zgradili leta 1876. Bilo je enonadstropno, imelo je dve učni sobi, stanovanje za nadučitelja in učitelja (podučitelja) ter pisarno. Leta 1897 je bil prepir z občino, ki je želela uporabiti pisarno za svoje potrebe. Leta 1910/11 so sezidali prizidek s tretjo učno sobo in s stanovanjem za tretjo učno moč. V tej kakor v starejših sobah je bilo prostora za okrog 55 učencev.

Prvi učitelj je bil Boštjan Kregar (rojak od Sv. Eme). Že v jeseni leta 1873 je odšel na okoliško šolo v Celju. Na njegovo mesto je prišel iz Vojnika Ivan Bračič, ki je bil že bolan in je kmalu nato umrl (1877). Njemu je sledil Ivan Rupnik (—1903). Za Rupnikom je prevzel vodstvo šole Ivan Jezovšek (1903—).

Druge učne moči:

Ivan Stukelj (1885—1890), Jožef Lasbacher, Ignacij Zupan, Hugo Plhak, Julijana Klemenčič, Lovrenc Cremožnik, Ana Kučera, Olga Sittig, Marija Janša, Emilija Grebenc, Jožefina Klein, Marijana Klančnik, Terezija Sajovic, Alojzij Zaplata.

Svetina

O šoli v tem gorskem kraju so na merodajnih mestih razpravljali že leta 1871. Ustanovljena je bila leta 1872. Razen Svetine so ji pridali tudi Gornji Pečovnik. Solsko poslopje so zgradili leta 1872 na svetu, kupljenem od sosedu Ulage.

Leta 1901 je imela šola v triletnem povprečju 93 učencev in je postala dvorazredna.

Solski vodje in učitelji:

Ivan Rupnik, Jožef Zajc, Ivan Grebenc, Franc Fras, Jožef Topolovšek, Ivan Stukelj (1890—1900), Ivan Piliš, Martin Kranjčič (1901), Ivan Jezovšek, Jožef Gosak, Ožbalt Pustišek, Marija Rupnik (ženska ročna dela), Marija Pustišek (ženska ročna dela).

Štore

Šola je mlajšega postanka. Leta 1885 je tovarna ustanovila otroški vrtec in leta 1892 še šolo. Ker je bilo pri tovarni vse nemško, so delavci želeli imeti nemško šolo. Tovarni je priskočil na pomoč Schulverein. Leta 1894 je dobila šola pravico javnosti, leta 1901 ji je deželni šolski svet priznal značaj javne šole, toda ni ji določil okoliša, njeno območje je bila vsa teharska občina in bila je podrejena njenemu krajnemu šolskemu svetu.

Ob prevzemu v javno upravo je štorska družba podpisala reverz, da bo šolo materialno vzdrževala, dokler bo učni jezik nemški.

Leta 1905 je postala šola trirazredna. Zadnji avstrijski nadučitelj Franc Zmerescheg je odšel leta 1919 v Avstrijo. Ročna dela je od leta 1892 poučevala Marija Koderman.

Ljubečna

Leta 1884 je deželni šolski svet sklenil, da se ustanovi v Škofji vasi enorazrednica z ekskurendno šolo v Ljubečni. Imenovali so tedaj tudi krajni šolski svet.

Toda leta 1887 so se odločili za dvorazrednico v Ljubečni in razpustili krajni šolski svet v Škofji vasi. Izdali so listino o šolanju. Ker občina ni imela denarja, se je ustanovitev zavlačevala. Pojavila se je tudi misel na šolo v Žepini. Občina v Sentjurju je izjavila, da se ji bo priključila, ako bo prišlo do nje, tedaj bi ukinila pravkar ustanovljeno šolo v Blagovni, ki itak ni imela poslopja.

Deželni in okrajni šolski svet sta pritiskala. Končno je občina kupila svet od Jerneja Stekliča v Leskovcu 13 in razpisala gradnjo. Prevzela sta jo Martin Bincl iz Trnovelj in Franc Stožir iz Šmarjete za blizu 36.000 K. V resnici je zgradba stala nad 48.500 K. Dne 10. novembra 1903 so šolo blagoslovili.

Ze tedaj je bilo vanjo všolanih 240 otrok. Ob propadu monarhije je bila šola štirirazredna in jo je obiskovalo 273 otrok, medtem ko jih je drugam hodilo 75.

Od 1. oktobra 1903 do 1. septembra 1921 je vodil šolo nadučitelj Karel Vizjak.

Druge učne moči:

Rozalija Pirkovič, Ludovik Pirkovič, Marija Moss (1904), Antonija Ziegler-Pregelj (od 1. aprila 1914 do 31. januarja 1920), Štefanija Omladič (od 20. novembra 1917 do 6. oktobra 1919), Marija Tevšič (od 1. novembra 1916 do 31. oktobra 1920), Ciril Pregelj (od 1. oktobra 1915 do 31. marca 1919), Adolf Vizjak (od 16. julija 1912 do 31. decembra 1921), vendar je zaradi vpoklica v vojsko pouk prekinil in se je šele potem, ko je bil ranjen, za nekaj časa vrnil v šolo. Rozalija Vizjak (od 1. maja 1904 do 30. septembra 1920, učiteljica ročnih del).

Vojnik — slovenska šola

Ob nastanku novega šolskega zakona je bila vojniška šola še v starem občinskem poslopju v gornjem trgu. Postopje so bili leta 1827 povečali

Anton Brezovnik (1853—1923)

z nadstropjem. Za učiteljsko stanovanje je služila cerkvena hiša poleg župnišča, ki so jo tudi povečali.

Šola je leta 1856 dobila drugi razred, kajti imela je 156 obiskujočih otrok.

Leta 1873 je postala šola trirazredna. Ker je bilo leta 1875 v I. razredu 170 otrok, so naslednje leto dali šoli paralelko.

Leta 1886/87 je deželni šolski svet dovolil, da so začeli poučevati po učnem načrtu za štirirazrednice, en razred je moral gostovati pri Vrata-niču.

Potreba po novem poslopju je bila nujna. Občina je od cerkve kupila svet za šolo in šolski vrt. Dne 4. novembra 1904 se je pouk že začel v novem poslopju. V njem je bilo prostora za pet razredov. Že leta 1897/98 je šola dobila paralelko. S tem so bile zasedene vse učne sobe. Leta 1904/05 so šolo razširili v petrazrednico in ji hkrati dodali novo vzporednico. Leta 1907/08 so to vzporednico nadomestili s VI. razredom. S tem je bila preobrazba šole v avstrijski dobi zaključena. Ob prehodu v novo dobo je bil provizorični vodja šole Franc Vučnik (izza 1864). Leta 1872 je postal nadučitelj Franc Rupnik, prejšnji podučitelj.

Leta 1875 je kot podučitelj prišel na šolo Anton Brezovnik, rojak iz okolice Slovenjega Gradca. Bil je zelo zaveden in odločen narodnjak ter izredno bister človek. Udejstvoval se je v učiteljski organizaciji in narodni prosveti, mnogo je pisal za mladino in odrasle, njegovo najpomembnejše delo je Šaljivi Slovenec (1885), ki so ga v njegovi dobi ljudje hlastno čitali.

Zaradi narodne odločnosti ga je oblast postavila pred alternativo, ali naj sprejme visoko mesto v Gradcu ali naj se umakne. Izbral je drugo možnost. Na njegovo mesto je prišel potujčeni Jožef Košutnik (Koschutnik). Leta 1889 je prišel na šolo Josip Brinar, še mlad mož, ki se je pozneje razvil v odličnega šolskega, mladinskega in ljudskega pisatelja in znanstvenika. S Košutnikom sta si morala priti navzkriž. Okrajni šolski svet je predlagal, da se premestita oba. Deželni šolski svet glede Košutnika na to ni pristal, češ da govore proti njemu samo politično-nacionalni razlogi in da bi bila premestitev težka, ker je na šoli tudi njegova žena Irma, roj. Czerny. Košutnik je ostal, že kot učitelj je bil pohvaljen, ker je z veliko vnemo poučeval nemški jezik.

Druge učne moči:

Ana Högelsbacher, Fran Brence, Marija Zotter, Zofija Watzek, Jakob Šerak, Marija Cerny, Matilda Pušnik, roj. Tramšek, Hedvika Šarc, Rihard Kokot, Ana Roth, Pavla Cidrih, Rajko Vrečer, Ivana Košutnik, Olga Eppich, Josip Brinar, Balbina baronica Wittenbach, roj. Zwayer, Jožef Bizjak, Fran Voglar, Feliks Exel, Teodor Mahorčič (1899), Justin Arhar, Marija Resnik (ženska ročna dela), Jožefina Černe (1904), Marija Zupanek, Jožefina Ettel, Ivan Zolnir, Ivana Zorič, Anton Petriček, Ivan Klemenčič, Anton Hofbauer, Marijana Zupanek, Jožefina Exel, roj. Černe.

Vojnik — nemška šola

Leta 1895 je bila na pobudo trške občine v Vojniku ustanovljena nemška šola. Vanjo se je vpisalo 66 otrok. Že drugi dan po otvoritvi je občinski svet prosil, da se prizna šoli še II. razred. Okrajnemu šolskemu svetu se je to zdelo čudno in je dvakrat zaporedoma poslal inšpektorja v šolo. Ta je ugotovil, da je bilo iz Vojnika samo 34 otrok, ostalih 29 je bilo iz okolice, vendar s tolikšnim znanjem nemščine, da so lahko sledili pouku. Poleg tega je ugotovil, da bo iz trga povprečno 26 otrok obiskovalo slovensko šolo. Tudi deželni šolski svet je nasprotoval ugotovitvi: kako naj za manj ko 40 otrok dovoli še drugi razred! Toda v začetku zimskega semestra je to le napravil.

Leta 1906 je tudi pristal na to, da je šola postala trirazredna. Nadučitelj je bil Friderik Lang.

Izprva v tej šoli slovenščine sploh ni bilo. Leta 1908 so jo na predlog krajnega šolskega sveta uvedli kot predmet z dvema tedenskima urama.

Leta 1901 je krajni šolski svet nemške šole skušal poseči v samo osnovo slovenske šole. Predlagal je, naj bi bili vsi otroci iz trga všolani v trški, t.j. nemški šoli, otroci iz okolice pa v okoliški, t.j. slovenski šoli. Slovenci so morali na državno upravno sodišče, ki je prisodilo njim v prid, saj bi sicer slovenski otroci iz trga ne imeli nobene možnosti hoditi v slovensko šolo, če bi okoličani ne hoteli zanje prevzeti stroškov.*

Druge učne moči:

Matilda Tramšek (ženska ročna dela), Melanija Premschak, Pavla Cidrih (—1900), Marija Resnik (ženska ročna dela), Alba Spiller, Marijana Koschutnik, Olga Eppich, Alojzij Eppich (1905—1908), Marija Koller (1908).

* Spis v deželnem arhivu v Gradcu.

Ivan Stukelj

Frankolovo

Leta 1862 zgrajeno staro šolsko poslopje poleg cerkve in leta 1906 še novo v južnem delu naselja (v Lokah).

Leta 1875 je imela šola okrog 150 otrok in je postala dvorazredna, leta 1899 je izšel odlok o razširitvi v trirazrednico, vendar se je to zgodilo šele po zgraditvi novega šolskega poslopja, ko je obiskovalo šolo blizu 188 otrok. Šolo je vodil nadučitelj Koderman, nato Ivan Stukelj (1900—1925). Oba sta bila pomembna narodnogospodarska in javna delavca. Stukelj je bil sodelavec celjskega učiteljskega društva ter se je udejstvoval kot pisec pedagoških, mladinskih in ljudskih leposlovnih spisov, bil je v stiku z Janom Legom, češkim prijateljem Slovencev.

Druge učne moči:

Jurij Pilih, Jožef Kopriva, Jožefina Wutt, Franc Fras, Franc Coceli, Franc Gstinčar, Martin Repič, Tomaž Jelenc, Karolina Lešnjak, Karel Zupančič, Ferdinand Rosenstein, Henrik Blazinšek, Jožef Žagar, Anton Strigl, Jožefina Klein-Strigl, Marija Rojnik, Viktorija Zärer, Angela Sitar.

Strmec (Nova cerkev)

Ob prehodu k novemu šolstvu je bila šola v Strmecu še enorazredna, čeprav je šolski okoliš imel tedaj blizu 300 obveznih in 200 pouk obiskujočih otrok. Bila je nastanjena v svojem poslopju, zgrajenem iz hiše, kupljene leta 1853. Poleg svojih je imela učence tudi iz občin Višnja vas in Frankolovo. Leta 1873 je postala šola dvorazredna. Vsak razred je imel dva oddelka. Položaj se je nekoliko olajšal, ko so leta 1884 Ivenco in Ilovco (občina Višnja vas) pripojili k Vojniku.

Matično šolo so razbremenili tudi s tem, da so istega leta v Socki ustanovili ekspozičuro, ki je leta 1892 prevzela tudi otroke iz Čreskove in Velike ravni, priključenih tedaj šolskemu okolišu v Strmcu. Kljub temu je šola v Strmcu leta 1891 imela nad 250 otrok. Bilo je nujno, da so ji dodali še III. razred.

Potreba po novem in večjem šolskem poslopju je postajala bolj in bolj nujna.

Ze leta 1885 je okrajni šolski svet na to opozoril. Požar, ki je leta 1888 skoraj popolnoma uničil Strmec, je šoli prizanesel, pobudo je pa še povečal. Leta 1888 se je sestala komisija, ki je razpravljala o novi šoli. Predsedoval ji je župan Ivan Pintar. Vendar se je izvedba zavlekla. Gradbena komisija se je sestala šele 10. novembra 1902.

Dne 26. oktobra 1903 so položili temeljni kamen. Gradnjo je prevzel podjetnik Martin Vrečko iz Arclina, zidarska dela pa domači mojster J. Legvart. Občani so pri gradnji pokazali izredno požrtvovalnost. Skoraj ves les, apno in pesek so dali zastonj. Gradnjo je nadzoroval Ivan Pintar, dovoz lesa pa Mihael Kadivnik iz Vizor.

Dne 14. decembra 1904 je bila kolavdacija, slavnostni pohod iz stare stavbe v novo se je pa vršil 26. aprila 1905.

Blagoslovitev je opravil kanonik dr. Lavoslav Gregorec. Šola je imela tedaj okrog 300 učencev.

Nova šola je bila za svojo dobo gotovo med najlepšimi v celjski pokrajini, odlikovala se je tudi po lepi legi.

Prvi načelnik novega krajnega šolskega sveta je bil Jurij Felicijan, pozneje so to mesto vzemali drugi ugledni in za šolo vneti občani.

Ob prehodu v novo dobo je bil na šoli Ivan Zdolšek (bil je hkrati organist in mežnar), leta 1863 mu je oblast podelila naslov prvega in leta 1865 vzornega učitelja. Leta 1874 je postal nadučitelj. Leta 1882 so mu podelili srebrni križec za zasluge. V pokoj je stopil 27. septembra 1891. Njegova naslednika: Franc Leskovar (1891—1907) in Rudolf Zupaneč (1907—).

Druge učne moči:

Mihael Ramšak (1873), Janez Divjak (1874), Andrej Černelc (1876), Ivana Smid (učiteljica ženskih ročnih del, uvedenih leta 1877), Adela Schell (1877), Karolina Peer (1878), Karel Petriček in Anton Žagar (1879), Martin Repič (1881—1884), Karel Marschitz (1884—1885), Ana Sluga (1884, učiteljica ženskih ročnih del), Zofija Watzek (1885), Lovrenc Šah (1885—1893), Antonija Mikota (1885), Matilda Pušnik (1885, učiteljica ročnih del), Martin Repič (1893), Marija Leinfelner-Zidar (1893—1905), Andrej Žmavc (1895), Franc Zidar (1896—1905), Marija Troha (1905), Jožef Velkavrh (1905), Ana Poglajen, por. Zupaneč (1905—1917), Leopoldina Kališnik (1906—1907), Jožef Gosak (1907), Rudolf Zupaneč (1907), Henrik Karničnik (1907—1922), Hedvika Smolnikar (1911), Rozalija Pak (1916), Ljudmila Povalej (1917).

Med vojno so bile na šoli velike težave. Zupaneč je bil ujet in se je vrnil šele marca 1921.

Dobrna

Šola je bila ob nastopu nove dobe še enorazrednica in je imela izza leta 1860 lastno poslopje. Leta 1867 so poslopju dodali nadstropje. V tistem času jo je obiskovalo nad 100 otrok.

Leta 1874 je imela šola 138 učencev in je postala dvorazredna. Leta 1885 je dobila provizorično III. razred, ki je postal leta 1892 definitiven. Leta 1913 so dodali šoli še IV. razred, kajti imela je tedaj okrog 270 učencev.

Leta 1883 je dobila šola drevesnico in leta 1909 vodovod.

Za šolo in učence so precej prispevali graščina, zdravilišče in njegovi gosti, vendar je mogoče opaziti, da so se posamezniki iz vrst domače gospode tu in tam v narodno neugodnem smislu skušali vmešavati v šolske zadeve.

Ob prehodu v novo dobo je bil učitelj na Dobrni Matija Jeraj. Leta 1875 je postal nadučitelj. Leta 1879 je sledil Jurij Agrež. Ta je leta 1887 stopil v pokoj. Vodstvo šole je prevzel Ivan Voglar. V jeseni 1910 je prevzel začasno vodstvo šole Jožef Leskovar, ki ga je zaradi bolezni kmalu izročil Francu Hriberniku. V januarju 1911 je pa postal definitivni nadučitelj Leopold Turk.

Druge učne moči:

Franc Slemenšek (1874—1877), Viktorija Milek (1877—1879), Marija Orač (1879—1881), Martin Majcen (1881—1885), Terezija Kordiš (1885—1888), Mihael Urban (1885—1889), Hedvika Jonke-Dernjač (1888—1899), Herman Serajnik (1888), Franc Iglar (1889—1902), Gizela Burgarell (1898—1901), Ana Seitz (1902), Leopold Čulk (1903—1918), Helena Levstik (1907—1918), Ciril Pregelj (1908—1909), Ivana Černe (1909), Alojzij Bučar (1909), Ivan Zagažen (1911), Jožefina Simonišek (1914—1917), Julijana Virant (1915).

Črešnjice

Šola se je začela leta 1861 ali 1862. Poučeval je župnik Črnoša. Leta 1863 je dobila šolsko poslopje in leta 1876 prvi krajni šolski svet. Za Črnošo je učil na šoli župnik Alojzij Kos (izza 1878). Leta 1879 je dobila šola prvega rednega učitelja: Jurija Piliha. Štela je tedaj nad 67 otrok, ki so bili iz občine Bezovica. Leta 1895/96 so sezidali sedanje šolsko poslopje. Tega leta je že bil na šoli učitelj Franc Brinar.

Šmartno v Rožni dolini

Na prehodu v novo dobo je vodil šolo Jurij Torinec, hkrati cerkvenik in organist. Šola je bila nameščena v cerkveni hiši.

Leta 1893 so zgradili novo, še pritlično šolsko poslopje, ki so mu leta 1903 nadzidali nadstropje.

Leta 1892 je dobila šola drugi in leta 1903 tretji razred. Za Torinekom je prevzel vodstvo šole Anton Lajnsič (1873—1903), za Lajnsičem jo je pa vodil Ivan Kvac (1903—1923), že od leta 1894 učitelj na šoli.

Druge učne moči:

Ljudmila Koklič (1911—1918), Elizabeta Klemenčič (1906—1918), Frančiška Gonca (1899—1902), Marija Kvac, roj. Močnik (ročna dela), Marija Zupančič, Bogdana Žižek, Pavel Kveder, Karolina Hinterlechner, Elizabeta Klemenčič, Angela Siter, Viktorija Zörer.

Sola se je začela leta 1891, ko so v ta namen kupili Likebovo posestvo. Listina o vşolanju je pa iz leta 1884.

GIMNAZIJA

Razdobje 1848 do 1895

Usodni dogodki, ki so sledili marčni revoluciji, so močno vplivali na življenje celjske gimnazije. Kmalu potem, ko je bila v Celju ustanovljena narodna straža kot vidni znak revolucionarne svobode, so se tudi v vodstvu gimnazije izvrşile vaţne izpremembe: dne 8. aprila je izšel odlok, s katerim je bila ukinjena dotedanja oblast krajevnega in deţelnega ravnatelja, učiteljski zbor pa je bil proglašen za avtonomno telo, samo v zadevah, tičoĉih se pouka v oţjem smislu besede, podĉinjeno ministru samemu. Novost je bil v letu 1848 tudi pouk slovenščine, ki ga je po lastni proşnji vrşil gramatikalni uĉitelj Valentin Konšek. To leto so šolo tudi predčasno zakljuĉili — ųe v prvi polovici junija. Uĉiteljev se je tikal odlok, s katerim so ukinili konkurzne izpite za izpraznjena uĉna mesta.

Stanje je vsekakor bilo neurejeno, prav tako ųe tudi leta 1849, pri katerem gimnazijska kronika navaja, da so se vrşila v uĉiteljskem zboru obţalovanja vredna trenja in prepiri, ki so zelo slabo vplivali na pouk. — Sicer pa je to leto izšel Organizacijski naĉrt, ki je sluţil za temeljito prerosnovo gimnazij.

Da veje na zavodu nov duh, se je videlo tudi iz dejstva, da sta dva izmed njegovih uĉiteljev aktivno posegla v razvoj dogodkov. Postala sta urednika prvih izmed kdaj v Celju izhajajoĉih listov. Vincenc Prasch je urejeval »Cillier Wochenblatt«, ki je od 1. aprila do 1. julija 1848 izhajal v tiskarni Janeza Krstnika Jeretina, nato pa njegovo naslednico »Cillier Zeitung«, ki je ųivela do konca septembra 1848. Valentin Konšek pa je bil urednik v isti tiskarni izhajajoĉih »Celjskih Slovenskih Novin« (od 1. julija 1848 do konca leta 1949). Vincenc Prasch je ųel tudi kot poslanec v zaĉasni deţelni zbor v Gradec (1848) in Valentin Konšek je kumoval »Druųtvu sloge med Slovenci in Nemci.«

Nemirnost ĉasa je našla svoj odraz tudi v ųtevilu uĉencev; doĉim jih je bilo konec leta 1847/48 ųe 170, je njih ųtevilo konec sledeĉega leta (1848/49) padlo na 153.

Iz leta nemira je izųla deloma obnovljena gimnazija, ki je, zdruţujoĉ staro z novim, pokazala izredno stalnost. Organizacijski naĉrt iz leta 1849 ji je poloţil temelj. K dotedanjim ųestim razredom sta se pridruţila ųe sedmi in osmi (ki sta tvorila dotlej filozofijo), zato pa se je ves gimnazijski pouk razdelil v dva priliĉno samostojna teĉaja: v niţjo in viųjo gimnazijo, katerih prva je obsegala prvi do ĉetrţi, druga pa peti do osmi razred. Za celjsko gimnazijo je ųe avgusta 1849. leta izšel iz Organizacijskega naĉrta izhajajoĉ odlok, ki je odrejal, da naj se v sledeĉem letu (1849/50), otvori ųe sedmi razred. To se je zgodilo. Sedmemu razredu je leta 1850/51 sledil

še osmi, s čimer je gimnazija postala popolna v smislu Organizacijskega načrta.

Avgusta 1849 je izšel na temelju Organizacijskega načrta izdelan učni načrt — sicer še kot provizoričen, ali v bistvu trajno veljaven. Število tedenskih učnih ur za latinščino so zdaj znatno znižali: ostalo jih je osem v prvem in drugem razredu, v ostalih razredih pa štiri do šest. Nič več se niso zahtevali samostojni sestavki v latinščini, ampak le poznavanje jezika in slovstva. Grščina se je kakor doslej poučevala od tretjega razreda dalje, toda število ur se je podvojilo in znanje poglobilo. Geografija z zgodovino in matematika sta znatno izboljšali svoj položaj in prirodoopisu ter prirodoslovju se je popravila krivica, storjena jima leta 1819; zahteval je to novi čas prirodovednega in kulturnega napredka. Novost je bil važen položaj, ki ga je zavzela nemščina; postala je izključni učni jezik (dotlej je bila to vsaj deloma še latinščina), poleg tega pa je dobila tudi po tri tedenske ure v vsakem razredu. Tudi slovenščina je z dvema tedenskima urama po razredu postala obvezni učni predmet, ali na celjski gimnaziji čisto za njo ni bilo posebnega učitelja: poučevali so jo tedaj učitelji drugih strok, zlasti kateheti. Slovenščina je bila tudi obvezna samo za dijake slovenske narodnosti. V osmem razredu se je že izpočetka poučevala filozofska propedeutika, ki se je pozneje (1855/56), raztegnila tudi na sedmega. Učni čas se je podaljšal, vendar ni v nobenem razredu dosegel trideset tedenskih ur.

Prostih predmetov je bilo v početku te dobe razmeroma mnogo. Vsako leto sta se poučevala lepopis in risanje, skoraj redno tudi petje. Tja do leta 1872 se je navadno vršil tudi pouk italijanščine in francoščine ter v nekaterih letih angleščine, kar je bilo odvisno od dejstva, da-li je bila na razpolago sposobna učna moč. Izza leta 1867 redno nastopa slovenščina kot neobvezni predmet za učence nemške narodnosti. Štajerska zgodovina z izpiti, pri katerih sta najboljša dva tekmovalca dobila za nagrado kolajni in drugi eventualno knjigo, se po dolgotrajnem presledku redno javlja izza leta 1862/63. Stenografija se je redno poučevala izza leta 1858/59. Pouk v telovadbi se je pričel šele konec aprila 1861, in sicer na prostem. V ta namen je dal stavbenik in mestni svetnik Maksimilijan Stepišnik na razpolago del svojega vrta, ki ga je na lastne stroške ogradil in opremil z najnujnejšim telovadnim orodjem. Drugi s tem nastali stroški so se plačali iz privatnih prispevkov nekaterih uradnikov in meščanov. Pouk je prevzel vrli profesor dr. Gustav Lindner in ga je vršil s »tolikšno skrbnostjo in pedagoško spretnostjo, da so učenci v zelo kratkem času pokazali občudovanja vreden napredek.« Leto dni pozneje (20. januarja 1862) je bila v »grofiji« prirejena telovadnica, s čimer je bila omogočena honorarna učna moč (1864/65). V začetku devetdesetih let se je posvečala že velika pozornost telesni vzgoji mladine; poleg telovadbe so uvedli (1890/91) tudi mladinske igre, ki so se pod vodstvom učnih moči in ob številni udeležbi po enkrat na teden vršile navadno na »Glaziji«, ker se je lep senčnat gimnazijski vrt izkazal kot premajhen. Tudi na kopanje mladine in na drsanje je obračalo tedanje gimnazijsko vodstvo svojo pozornost.

Za vstop v gimnazijo je bil tudi v tej dobi potreben sprejemni izpit. Šolsko leto se je kakor dotlej delilo na dva semestra: konec drugega so imeli slabi učenci premestne in konec počitnic ponavljalne izpite, ako so padli iz enega predmeta in jim je učiteljski zbor izpit dovolil. Obdržalo se je plačevanje šolnine, od katere so kakor dotlej oproščali ubožne in pridne učence.

Do leta 1884/85 so konec leta razmeščali učence z ozirom na napredek v vrstni red, ki so mu bili odličnjaki na čelu, obdarovancev pa v tej dobi že ni bilo več; poslej so se posebej izkazovali samo odličnjaki.

Novost osemrazredne gimnazije so bili maturitetni izpiti konec študijske dobe; bili so potrebni za prestop na univerzo.

Šolske počitnice so izprva trajale skupno dva meseca, decembra leta 1854 pa je bila samo za glavne določena ta doba: do leta 1874, sta bila pouka prosta avgust in september, poslej pa druga polovica julija, avgust in prva polovica septembra.

Takoj na početku te dobe so jeli skrbeti za redno strokovno izobrazbo gimnazijskih učiteljev, ki so se šolali na bolj in bolj se izpopolnjujočih filozofskih fakultetah. Učitelji stare gimnazije so ostali na svojih mestih, ali mlajše izmed njih so pošiljali na študij. Z uvedbo novega študijskega in izpitnega reda seveda ni nihče več pogrešal leta 1848 ukinjenih konkurznih izpitov. Med gimnazijskimi učitelji je bilo izprva še nekaj duhovnikov, pozneje (po šestdesetih letih) pa se, razen katehetov, skoraj docela umaknejo posvetnim učiteljem.

Privatno poučevanje dijakov v skupinah je bilo ukinjeno (1850), zato pa so jeli gimnazijskim učiteljem dajati nagrade za prekomerno delo. V Celju so izboljšali njihovo materialno stanje tudi s tem, da so gimnazijo pomaknili iz tretjega razreda v drugega (maja 1864), aprila leta 1870 pa je vrhu tega sledilo vsesplošno izboljšanje materialnega položaja srednješolskega učiteljstva. Medtem so (februarja 1866) stalni učitelji dobili naslov profesorjev, tako da se je gimnazijsko učno osebje odslej delilo v profesorje, v prave učitelje in v suplente (izprašane in neizprašane).

V tej dobi je poučevalo na celjski gimnaziji mnogo gimnazijskih učiteljev, nekateri so bili na njej le krajši čas, nekateri pa največji del svoje službene dobe: Njih imena so naslednja:

Josip Drobnič (1849—1851), Ivan Grašič, katehet, predavatelj slovenščine (1858), Roman Pretnar, duhovnik, predavatelj latinščine, matematike in nemščine (1852/53), Valentin Konšek, prirodopisec (1842—1854), Ivan Orešek, klasični filolog (1850—1876), Vencelj Müller, matematik in fizik, predavatelj filozofske propedeutike (1850—1854), Blaž Kocen, duhovnik, predavatelj matematike in prirodopisa (1851/52), Ferdinand Gatti, zgodovinar in zemljepisec (1851/52), Jernej Francelj, predavatelj zgodovine, zemljepisa in slovenščine (1851/52), Franc Feichtinger, predavatelj latinščine, nemščine in slovenščine (1851—1855), Ferdinand Amman, predavatelj grščine, matematike in nemščine (1851/52), Vencelj Marek, zgodovinar in zemljepisec (1852—1884), Ferdinand Ramor, duhovnik, predavatelj veronauka in slovenščine (1852—1864), Franc Vračko, klasični filolog (1852/53), Ferdinand Černovšek, matematik in fizik (1851/52), Franc Hafner, zgodovinar in zemljepisec, izjemoma predavatelj slovenščine (1853—1868), Matevž Lazar, matematik, prirodopisec, predavatelj slovenščine za Nemce (1853/54), Anton Nosek, predavatelj latinščine, nemščine in zgodovine (1853—1857), Anton Tomašek, prirodopisec in matematik

Blaž Kocen (1821—1878)
in njegov očin

(1854—1856), Ivan Šolar, duhovnik, predavatelj grščine in slovenščine (1854—1857), Jožef Essl, matematik in fizik (1854—1856), dr. Gustav Adolf Lindner, matematik in fizik, predavatelj in strokovnjak filozofske propedeutike, telovadec (1854—1871), Emerik Rudolf Grössman, redovnik, klasični filolog (1856—1872), Jozef Ginner, klasični filolog (1856—1868), dr. Hubert Leitgeb, matematik in fizik (1856/57), Anton Hluščik, klasični filolog (1856—1879), Jožef Ulaga, duhovnik, predavatelj veronauka in slovenščine (1857—1860), dr. Karel Ahn, klasični filolog (1857—1860), Mihael Kellner, matematik in fizik (1857—1860), Jožef Huber, duhovnik, matematik, prirodopisec in fizik (1860—1874), Anton Fichna, klasični filolog (1860—1869), Konrad Pasch, klasični filolog (1860—1868), Ivan Krusič, duhovnik, predavatelj veronauka in slovenščine (1860—1893), Ignacij Sonta, matematik in fizik, predavatelj filozofske propedeutike (1863—1865), Franc Adam, predavatelj latinščine, nemščine, zgodovine in aritmetike (1863), Maks Pleteršnik, slavist in germanist (1864/65), Mihael Žolgar, slavist, klasični filolog (1864—1868 ter 1871—1890), Jožef Guggenberger, klasični filolog (1865—1867), Peter Končnik, zgodovinar in zemljepisec, slavist (1868/69 in 1874—1876), Blaž Horvat, klasični filolog in slavist (1869), dr. Karel Hirsch, zgodovinar in geograf (1868—1874), Franc Korp, klasični filolog (1868—1870), Jozef Palla, zgodovinar in zemljepisec (1868/69), Lotar Wahrmut, klasični filolog (1868/69), Herman Venedik, klasični filolog, predavatelj slovenščine (1868/69), Valentin Kermavner, klasični filolog, predavatelj slovenščine (1869—1873), Kristijan Kröll, klasični filolog (1869/70), Jožef Pravdič, klasični filolog, predavatelj slovenščine (1869—1871), Jožef Podgoršek, slavist (1868—1870), dr. Ambrož Schmidt, germanist zgodovinar (1870—1872), dr. Karel Glaser, primerjalni jezikoslovec, slavist (1870—1872), Karel Ferdinand Kummer, klasični filolog (1870/71), Anton Šantel, matematik in fizik (1871/72), Jožef Pogatscher, klasični filolog (1871/72), Jožef Ogorek, klasični filolog (1871—1873), dr. Ferdinand Maurer, matematik in fizik (1872—1874), Adalbert Fitz, klasični filolog, germanist (1872—1903), Anton Pischek, matematik in fizik (1872/73 in 1881—1893), Ivan Moser, klasični filolog (1872/73), Albert pl. Berger, klasični filolog (1873—1879), Ivan Pavel Ploner, klasični filolog (1873—1903), Valentin Ambrusch, matematik in fizik (1873/74), dr. Karel Reissenberger, germanist in zgodovinar (1874—1877), Fran Krašan, prirodopisec (1874—1879), Albert Deschmann, matematik in fizik (1874—1884), Vincenc Golob, klasični filolog (1875/76), Alojzij pl. West, klasični filolog, germanist (1876—1878), Fran Brežnik, klasični filolog, slavist (1876—1878), Anton Mayer, klasični filolog (1877—1888), Jožef Weiss, zgodovinar in zemljepisec (1877/78), Ivan Lieskounig, klasični filolog, predavatelj slovenščine (1878—1895), Andrej Gubo, zgodovinar in zemljepisec, germanist (1878—1891), Alfred Heinrich, klasični filolog in germanist (1878/79), Anton Kosi, klasični filolog, slavist (1879—1895), Karel Schleifer, matematik in fizik (1879/80), Franc Niedermayer, klasični filolog, germanist (1880/81), dr. Karel Kreipner, klasični filolog (1882—1886), Herman Röck, germanist, predavatelj filozofske propedeutike (1883/84), Engelbert Potočnik, kla-

sični filolog (1883—1919), Mihael Knittl, zgodovinar in zemljepisec (1885—1893), Hugo Schwendenwein, matematik in fizik (1884/85), Blaž Matek, matematik in fizik (1884/85), dr. Andrej Wretschko, matematik in fizik (1885—1893), Martin Kurz, klasični filolog (1886—1907), Jožef Richter, klasični filolog (1886/87), Karel Riedel, klasični filolog (1887—1889), Franc Klein, klasični filolog (1887/88), Mihael Zavadlal, klasični filolog, slavist (1890—1895), dr. Jakob Simon, klasični filolog (1891—1893), dr. Aleksander Sturm, zgodovinar in zemljepisec, germanist, predavatelj filozofske propedeutike (1891—1893), Ronald Rinesch, matematik in fizik (1891—1893), dr. Franc Janežič, duhovnik, predavatelj veronauka in izjemoma slovenščine (1893—1899), Karel Duffek, prirodopisec in prirodoslovec (1893—1913), Edvard Prechtel, matematik in fizik (1893—1904), Oton Eichler, zgodovinar in zemljepisec, germanist (1893—1919), Hugon Wertheim, zgodovinar in zemljepisec, germanist (1893—1894), dr. Karel Schöbinger, matematik in fizik, predavatelj filozofske propedeutike (1893—1896), dr. Anton Nezveda, germanist (1894—1895), dr. Jurij Schön, klasični filolog, arheolog (1893—1899), Ivan Hussl, germanist (1895/96), Ivan Zmólnig, klasični filolog, germanist (1895—1898), Josip Kardinar, duhovnik, predavatelj veronauka in izjemoma slovenščine (1895—1932), dr. Josip Tomišek, klasični filolog, slavist (septembra in oktobra 1895), Matej Suhač, slavist, predavatelj filozofske propedeutike (1896—1924), Ludovik Verbnjak, klasični filolog (1869/97).

Med temi gimnazijskimi učitelji so si mnogi pridobili mnogo zaslug za slovensko kulturo. Navajam najvažnejše:

Valentin Konšek, znan po svojem novinarskem in društvenem delu v letu 1848—1849; Jožef Drobnič (1849—1851), navdušen Ilirec, znan kot pisatelj ilirskega slovarja in urednik Slov. Čbele; Blaž Kocen, posvetni duhovnik, sloveč kartograf; Ivan Šolar, slovničar slovenskega jezika, poznejši šolski nadzornik v Dalmaciji; Maks Pleteršnik, odličen slovenski leksikograf; Mihael Žolgar, slovenski slovničar in pedagog, prvi urednik »Popotnika«, deželni poslanec; Valentin Kermavner, odličen latinec in pisatelj slovenske Latinske slovnice; Karel Glaser, več poznavalec sanskrta in pisatelj obsežne Zgodovine slovenskega slovstva; Franc Krašan, prirodopisec; Mihael Zavadlal, slovenski slovničar, poznejši nadzornik v Dalmaciji.

Najznamenitejši vseh mož, ki so kdaj službovali na celjski gimnaziji, pa je brezdvomno dr. Gustav Lindner, vrli Čeh in mož svetovnega slovesa. Zaradi njegovega svobodoljubnega mišljenja so ga leta 1854 poslali iz Jičina v Celje, kjer je ostal do leta 1871, ko so ga poklicali za ravnatelja gimnazije v Prachaticah. Leto dni pozneje je postal ravnatelj učiteljišča v Kutni hori, odkoder so ga leta 1882 pozvali za profesorja pedagogike na novo češko univerzo v Pragi. Umril je leta 1887. Kot mlad mož je prišel v Celje, kjer se je v samoti njegov duh silno poglobil. Napisal je mnogo znamenitih in obsežnih filozofskih del, v poznejših letih pa je z besedo, peresom in organizacijo mnogo storil za razvoj pedagoške teorije in prakse. Pisal je v nemškem in češkem jeziku. V celjskih gimnazijskih izveštjih je več njegovih filozofskih razprav. Kot značajan mož je Lindner že v Celju pokazal svojo slovansko barvo in zato je nemški občinski svet intrigiral proti njemu, ko je leta 1869 postal šolski nadzornik za mestne šole.

Tudi nekateri nemški gimnazijski učitelji so si pridobili literarnih zaslug. Razmeroma mnogo so se bavili z zgodovino Celja in njega ožje in širše okolice. Najodločnejše mesto med njimi zavzema Andrej Gubo,

Dr. Gustav Adolf Lindner
(1828—1887)

pisatelj mnogih zgodovinskih razprav in obširne zgodovine celjskega mesta. Anton Pischek je opisal strupene rastline in Jožef Huber premogovna ležišča celjske okolice, dr. Jurij Schön, arheolog, se je temeljito bavil z rimskimi napisi in izkopaninami.

Karakteristično za sestavo učiteljskega zbora je dejstvo, da je bilo v njem čim dalje manj slovenskih učnih moči, in značilno je tudi to, da je v gimnazijskih izvestjih šestdesetih in sedemdesetih let še mnogo razprav, v katerih se tako leposlovne kakor jezikovne in zgodovinske stvari obravnavajo v slovenščini, v devetdesetih letih pa je moral M. Zavadlal svojo obsežno razpravo o Kastelčevih Bratovskih bukvicah objaviti v nemščini.

V mislih imam naslednje spise: Maks Pleteršnik, *Die Vergleiche im Homer und in den serbischen Volksliedern* (1865) in *Slovo o polku Igorjeve* (pesem o vojski Igorjevi), poslovenjena iz staroruskega (1865), Mihael Žolgar, *O slovenskem glagolu* (1867) ter o slovenski sklanji (1867), P. Končnik, *Kako so se bojevali Slavjani za Otona I.* (1868), Valentin Kermavner, *Odi-seje IX. spev* (1870) in *Odiseje II. spev* (1871), Karel Glaser, odlomek iz francoske slovnice (1872), Mihael Žolger, *Slovensko narodno pesništvo* (1873), M. Zavadlal *Die Sprache in Kastelec*, »Bratovske Boquize S. Roshenkranaz (1890/91).

Na mesto prefekta je stopil v začetku te dobe ravnatelj (direktor), ki torej ni bil več izvenšolski nadzorstveni organ, ampak vzgojni, didaktični in gospodarski vodja zavoda. Prvi — provizorični — ravnatelj osemrazredne gimnazije je bil prejšnji prefekt Hartnid Dorfmann. Leta 1850/51 je odstopil to mesto novemu provizoričnemu ravnatelju Teodorju Gassnerju,

ki je bil dotlej učitelj na graški gimnaziji. Gassner pa je že septembra leta 1851 odšel v isti lastnosti na budimsko gimnazijo in njegovo celjsko mesto je provizorično prevzel Ehrenbert Fettinger, redovni duhovnik iz samostana v Admontu. Fettinger je postal pravi ravnatelj junija 1857. Tri leta pozneje (oktobra 1859) je šel najprej na dopust in nato se je službi odpovedal. Do avgusta leta 1860 ga je nadomeščal gimnazijski učitelj Ivan Orešek, nakar je za stalno prevzel ravnateljsko mesto Jožef Premru, ki je že nekdanj po končanih juridičnih študijah (1836—1844) kot gimnazijski učitelj služboval na celjski gimnaziji, v petdesetih letih pa je bil ravnatelj na zagrebški gimnaziji. Ko je stopil Premru v pokoj (avgusta 1874), je prevzel provizorično vodstvo ravnateljskih poslov profesor Venčeslav Marek, ki jih je februarja 1875 izročil na novo imenovanemu stalnemu ravnatelju doktorju Francu Svobodi, dotlej gimnazijskemu profesorju in okrajnemu šolskemu nadzorniku v Pragi. Svoboda je leta 1883 odšel za gimnazijskega ravnatelja v Celovec in njegovo celjsko mesto je prevzel profesor graškega ženskega učiteljišča Peter Končnik, ki je pred svojim odhodom v Gradec že služboval v Celju kot profesor in okrajni šolski nadzornik. Končnik je ostal na tem mestu do novembra leta 1900, ko je bil imenovan za deželnega šolskega nadzornika.

Nadzorstvo nad gimnazijo je v prvi instanci izvrševal deželni šolski svet v Gradcu, v drugi pa ministrstvo za uk in bogočastje na Dunaju. Deželni šolski svet je nadzoroval šolsko delo s pomočjo svojih srednješolskih nadzornikov.

Vendar pa je v prvi polovici te dobe (do leta 1868) obstajalo še drugo nadzorstvo, namreč cerkveno. Pripadalo je lavantinskemu knezoškofu, ki ga je izvrševal deloma osebno, deloma po svojem komisarju, celjskem opatu.

Nadzornik in oba v tej dobi vladajoča škofa, Anton Martin Slomšek in Maksimilijan Stepišnik, pa njun komisar opat Matija Vodušek so gimnazijo razmeroma često obiskovali; enkrat pa se je oglasil v njej tudi ameriški škof Friderik Baraga, ki je kot Slovenec po rodu obiskal svojo staro domovino.

Cerkev je imela tudi sicer znaten vpliv na dijake. Razen v najhujšem mrazu so morali vsak dan ob 1/2 8. uri k službi božji in petkrat na leto so imeli spoved ter obhajilo, o Veliki noči pa duhovne vaje. Tako je ostalo do aprila 1869, ko so opustili vsakodnevno službo božjo. Odpadlo je tudi leta 1820 uvedeno češčenje sv. Janeza Krstnika kot šolskega patrona. Uvedli so tudi trikratno tiho spoved z obhajilom.

Na tisoče dijakov se je v tej dobi šolalo na celjski gimnaziji in več sto jih je maturiralo. V spiskih dijakov se zdaj že vedno navaja tudi njihova narodnost.

Preglednica podaja celotno število dijakov ob koncu šolskih let in njih narodno pripadnost (pri tem so upoštevani samo Slovenci in Nemci, medtem ko so pripadniki drugih narodnosti, ki so v najboljših primerih zastopane samo s posamezniki, izpušteni).

Leto	Število	Slovenci	Nemci	Maturanti	Leto	Število	Slovenci	Nemci	Maturanti
1849/50	162	—	—	—	1872/73	191	135	52	10
1850/51	165	124	41	—	1873/74	183	126	62	12
1851/52	173	128	45	6	1874/75	173	98	71	16
1852/53	179	—	—	7	1875/76	178	89	85	19
1853/54	170	132	36	8	1876/77	187	95	91	10
1854/55	174	132	41	4	1877/78	197	98	98	8
1855/56	196	171	25	7	1878/79	218	104	110	13
1856/57	214	173	41	10	1879/80	236	112	119	8
1857/58	224	156	68	11	1880/81	244	121	120	5
1858/59	201	—	—	—	1881/82	261	130	127	5
1859/60	244	—	—	10	1882/83	269	137	130	16
1860/61	237	183	54	13	1883/84	298	172	122	7
1861/62	259	214	45	13	1884/85	312	182	126	13
1862/63	260	217	43	15	1885/86	308	178	126	19
1863/64	275	225	49	26	1886/87	319	186	121	15
1864/65	302	227	75	27	1887/88	315	189	119	19
1865/66	305	230	72	29	1888/89	301	171	123	10
1866/67	304	225	75	30	1889/90	303	173	124	14
1867/68	302	212	81	23	1890/91	311	185	123	22
1868/69	291	181	81	32	1891/92	303	182	119	19
1869/70	252	180	69	16	1892/93	336	210	125	21
1870/71	229	158	68	19	1893/94	329	207	120	19
1871/72	195	123	67	13	1894/95	320	195	123	18

Iz tega pregleda izhaja, da je število učencev po padcu v obeh revolucionarnih letih (1848—1849) skoraj stalno in močno naraščalo, dokler ni doseglo leta 1865/66 svojega drugega viška (305 učencev). Nato pa se je po stalnem padanju leta 1874/75 znižalo skoraj za polovico (na 173 učencev); pri tem je šla izguba samo na račun Slovencev (od števila 230 so padli na 98 v letu 1874/75 in v naslednjem letu celo na 89), medtem ko je ostalo število Nemcev skoraj neizpremenjeno (leta 1865/66 jih je bilo 72, leta 1874/75 pa 71). Ta silni padec slovenskega dijaštva je gotovo v zvezi z gospodarsko krizo, v kateri se je nahajal tedaj kmetijski stan, ki je skoraj izključno dajal slovensko dijaštvo. Gospodarska kriza meščanstva se pa kaže v tem, da iz njegovih vrst izhajajoče nemško dijaštvo vsaj naraščalo ni.

Po letu 1874/75 je število dijakov zopet skoraj stalno naraščalo in je doseglo leta 1892/93 nov, dotlej še nezaznamovan višek (336 učencev). Pri tem se je zopet izboljšalo številčno stanje Slovencev (od števila 89 je naraslo na 210). Toda tudi Nemci so v tem razdobju napredovali (od števila 71 na število 125), toda ta napredek se je izvršil do leta 1879/80, ko so celo presegli Slovence; poslej je ostalo njihovo število prilično konstantno, tako da se je nacionalno razmerje zopet popravljalo Slovencem v prid. To oboje je gotovo v zvezi z dejstvom, da se je v sedemdesetih letih potenciralo izvajanje germanizacije v mestu, ki je dajalo večino nemških dijakov, in pa s tem, da je izza osemdesetih let mesto dokaj slabo napredovalo.

Iz dolge vrste odličnih mož, ki so v tej dobi študirali in večinoma maturirali na celjski gimnaziji, imena nekaterih: Franc Ogradi, opat in eden izmed vodij celjskih Slovencev; Mihael Žolgar, profesor, pedagog in slovenski slovníčar; Lovro Baš, notar in eden izmed vodij celjskih Slovencev; dr. Maksimilijan Stepišnik, lavantinski knezoškof; dr. Mihael Napotnik, lavantinski knezoškof in pisatelj; Franc Štifter, profesor na Ruskem in znan slovanofil; dr. Karel Slanc, odvetnik in publicist; Maks Pleteršnik, profesor in odličen slovenski leksikograf; Martin Lendovšek, profesor in slovenski slovníčar; Martin Cilensek, profesor in prirodopisni pisatelj; dr. Tomaž Romih, ravnatelj meščanske šole in pedagoški pisatelj; Igo Kaš, oficir in pisatelj; Blaž Matek, profesor in matematični pisatelj; Franc Orožen, profesor, zgodovinski in zemljepisni pisatelj; Andrej Fekonja, duhovnik in zgodovinar; Anton Gabron, duhovnik in znan koroški domoljub; dr. Karel Verstovšek, profesor in politik; Lovro Požar, gimnazijski ravnatelj; Anton Aškerc, najodličnejši slovenski epik; Martin Hostnik, profesor na Ruskem, slovanofil in pisatelj; Anton Bezenšek, profesor na Bolgarskem, pisatelj in ustanovitelj slovenske stenografije; Matej Suhac, profesor in slovníčar; Franc Jerovšek, profesor in odličen poznavalec klasičnih jezikov; dr. Valentin Korun, gimnazijski ravnatelj in pisatelj; Anton Dokler, učiteljski ravnatelj in pisatelj velikega slovarja grškega jezika; dr. Vatroslav Oblak, odličen slavist; dr. Jožef Zidanšek, profesor bogoslovja in pisatelj; dr. Vladimir Herle, profesor in mineraloški pisatelj; dr. Anton Schwab, zdravnik in komponist; dr. Jožef Ipavic, zdravnik in komponist; dr. Franc Tominšek, odvetnik in dolgoletni predsednik Planinskega društva; dr. Jožef Tominšek, gimnazijski ravnatelj in pisatelj; Franc Ksaver Meško, župnik in odličen pisatelj; Matija Ljubša, duhovnik in zgodovinar. Izmed Nemcev pa je najodličnejši Friderik pl. Gagern, ki kot sloveč pisatelj opisuje v svojih delih tudi našo zemljo.

Življenje našega dijaštva, zlasti slovenskega, je bilo precej bedno. S podporami se je znatno lajšalo njegovo pomanjkanje. Gimnazijsko ravnateljstvo je razpolagalo z dokaj številnimi štipendijami. Večinoma so bile ustanovljene od privatnikov in nekatere segajo še v predgimnazijsko dobo (npr. Kupičeva ali Popovičeva). Leta 1853/54 je bilo na gimnaziji 34 štipendistov, ki so prejeli 1690.48 goldinarjev, leta 1894/95 se je pa med 29 dijakov razdelilo 30 štipendij v skupnem znesku 3275 goldinarjev.

Mnogi dijaki so dobivali podporo od Gimnazijskega podpornega društva, ki je bilo ustanovljeno 20. novembra 1862. Bilo je v tesni zvezi z gimnazijskim vodstvom, ker je po pravilih ravnatelj moral biti njegov predsednik, ter si je znalo najti mnogo podpornikov. Pomagalo je dijakom s knjigami, obleko in obutvijo, z zdravili in včasih tudi s plačevanjem hrane.

Slovenskim dijakom pa je priskočila na pomoč »Dijaška kuhinja«, ki jim je brezplačno dajala kosilo. Dijaško kuhinjo so ustanovili leta 1886 Miha Vošnjak, dr. Josip Sernec, dr. Ludovik Filipič, dr. Ivan Dečko, Jožef Žičkar in dr. Kronvogel. Niso bili redki tudi dijaki, ki so hodili na kosilo k očetom frančiškanom ali k lazaristom; pa tudi darežljive rodbine so jih podpirale s hrano.

Dijaki, ki niso bili iz Celja, so morali bivati pri privatnih strankah. Le kratko dobo je imelo Celje dijaški konvikt Maximiliano — Victorinum, ki ga je leta 1851 ustanovil knezoškof Anton Martin Slomšek, ali po Slomškovi smrti so ta konvikt prenesli v Maribor, k novemu sedežu lavantinske škofije. Maximiliano — Victorinum se je nahajal izprva v bivši okoliški šoli v Razlagovi ulici, pozneje pa v Kolenčevi hiši na sedanji Stane-tovi ulici.

Čim je postala gimnazija osemrazredna, je bilo staro poslopje takoj premajhno. Povečanje je prevzela mestna občina na svoje stroške. Marca leta 1851 so položili temelj novemu, v smeri proti Savinji ležečemu traktu gimnazijskega poslopja in ga do srede septembra dogotovili, tako da je bilo že v začetku šolskega leta pripravljeno mesto za sedmi in osmi razred. Razen potrebnih učnih sob so zgradili tudi fizikalno dvorano, ki jo je občina opremila s potrebnimi pripravami. Leta 1876/77 so preuredili bivše ravnateljevo stanovanje v gimnazijskem poslopju v risalno dvorano in preskrbeli potrebno opremo. Nekaj let pozneje (1881) je poslopje prešlo v roke države, ki ga je kupila od občine za 4000 goldinarjev. Država je še istega leta dala poslopje popraviti, dvorišče pa ograditi. Pri tem je ostalo.

Osemrazredni gimnaziji dotedanja učila, ki so bila v glavnem omejena na knjižnico, niso mogla zadostovati. Za njihovo pomnožitev pa je bilo treba mnogo sredstev. Poleg mestne občine je bil med prvimi podporniki osemrazredne gimnazije knezoškof Anton Martin Slomšek, ki je v času, ko je občina dograjevala novi trakt, daroval za nabavo gimnazijskih učil 1000 goldinarjev v roke opata Matije Voduška. Tudi potlej se še često javljajo darovatelji, ali večinoma v predmetih in ne v denarju (tako je leta 1851/52 daroval Franc Baumbach 600 mineralij, Jožef Šmid iz Šiške leta 1853/54 glavne predstavnike suhozemskih in sladkovodnih polžarjev, Leopold pl. Huebner pa 200 nagačenih ptičev, leta 1855/56 itd.).

Gimnazija pa je imela tudi lastne denarne vire. Iz prejšnje dobe izhajajoča dotacija 50 goldinarjev iz študijskega fonda se je še precej let izplačevala in uporabljala za knjižnico, nato se pa zdaj in zdaj javljajo druge večje državne dotacije in tudi izredne podpore iz državnega proračuna. Osnovel se je pri gimnaziji tudi poseben fond, katerega obresti so služile nabavi učil. V isto svrho so se uporabljale sprejemne takse, obvezni prispevki za učila in takse za duplikate spričeval. V letih, ko ni bilo izrednih podpor in nikakih posebnih dotacij, se je izdalo za učila po 500 do 1000 goldinarjev, kar je bila v tedanjih razmerah prav lepa vsota.

S tem so gradili. Knjižnico so takoj po nastanku osemrazredne gimnazije razdelili v učiteljsko in dijaško, ki so ju brzo izpopolnjevali. Z občinsko pomočjo je nastal lep fizikalni kabinet in položen je bil bogat temelj prirodopisnim zbirkam, katerih mineraloški del je uredil profesor Franc Krašan. Tudi zgodovinsko-zemljepisna zbirka se je izpopolnila in osamosvojila; profesor Anton Fichna pa je leta 1863/64 z uporabo novcev nekdanjega prefekta Hartnida Dorfmannna in novimi pridobitvami zasnoval novčno zbirko, katera se je zaradi interesa, ki ga je vzbujala v javnosti in med dijaki, prav lepo razvijala. Z ureditvijo risalne dvorane (1876/77) je bila podana tudi osnova za nakup risarske zbirke.

Za ravnateljevanja Petra Končnika je bil s šolskim letom 1884/85 pri celjski gimnaziji otvorjen pripravljalni razred, za katerega se je našla posebna soba v muzejskem poslopju. Obiskovali naj bi ga učenci slovenske narodnosti, ki so že dovršili tretje šolsko leto. V resnici pa je bilo med učenci pripravljalnega razreda tudi nekaj Nemcev.

Sledeča razpredelnica podaja celotno število učencev tega razreda in njih številčno razmerje ob koncu šolskih let:

Dr. Vatroslav
Oblak
(1864—1896;
relief
Fr. Bernekerja)

Leto	Število	Slovenci	Nemci	Leto	Število	Slovenci	Nemci
1884/85	37	32	5	1890/91	37	30	4
1885/86	42	32	8	1891/92	42	37	5
1886/87	23	19	4	1892/93	41	32	9
1887/88	31	25	6	1893/94	50	38	11
1888/89	24	19	5	1894/95	49	42	7
1889/90	33	24	8				

V pripravljalnem razredu so se poučevali naslednji predmeti: verouk (2 tedenski uri), nemščina (12 tedenskih ur), računanje (4 tedenske ure), lepomis (2 tedenski uri), risanje (2 tedenski uri), telovadba (2 tedenski uri). Da je bilo slovensko dijaštvo zavedno, o tem pričata dva značilna dogodka.

Leta 1879 so dijaki v gostilni pri Jelenu prepevali slovenske pesmi. Ko so bili posebno dobre volje, so zapeli še carsko himno. Učiteljski zbor jih je kaznoval 38, od njih je bilo 33 zaprtih, 5 sicer najboljših dijakov, so pa izključili iz šole z opazko: zaradi veleizdaje. Izgubili so štipendije in v Mariboru jih niso sprejeli.

Na šoli je bilo med Slovenci mnogo dobrih pevcev. Bila je navada, da so dijaki pri šolski maši v cerkvi peli, in sicer izmenoma: latinski, nemški, slovenski. Na cesaričin rojstni dan leta 1885 bi se bilo moralo peti slovenski. Zbornica je to spremenila in je določila nemško petje. Vatroslav Oblak je sošolce pregovoril, da so zapeli slovenski. Učitelj petja, nadučitelj Weiss, je postal bled od jeze in je odšel s kora. Oblak je bil izključen in je maturiral v Zagrebu. Moral je oditi, čeprav ga je ravnatelj Končnik zaradi intenzivnega slavističnega študija imel rad. Kakor je znano, je postal velik slavist, a je umrl mlad.

Podobnih pričevanj imamo še več. Rasto Pustoslemšek piše v Celjskem zborniku 1958 o slovenski zavesti Fr. Štifterja (1846—1913) in njegovih prijateljev na celjski gimnaziji v šestdesetih letih, dr. Radovan Brenčič v istem zborniku, 1968, o tem, kako je ves razred leta 1908 pred zagrizenim profesorjem zgodovine in ravnateljem izpričal svojo narodno zavest in da dijaki niso hoteli v nemškem jeziku peti ob stoletnici gimnazije v gledališču, ko so Slovenci proslavo bojkotirali. Skoraj istočasno je pričevanje mr. Fedorja Gradišnika o sebi in svojih sošolcih ter malo starejšem Novačanu in Mešku, zlasti pa so številna pričevanja pisatelja Frana Roša o generaciji tik pred svetovno vojno in med njo. Gimnazija je bila sicer nemška, toda slovenski dijaki v njej so bili in ostajali narodno zavedni.

Borba za slovensko gimnazijo

S pripravljajalnim razredom Slovenci niso mogli biti zadovoljni. Smatrali so, da se z njim samo ojačuje nemški vpliv na slovenske dijake, študijska doba se hkrati podaljšuje na devet let.

Slovenska narodna samozavest je bila izza početka ustavne dobe (1860) tako narasla, da so bili Slovenci leto za letom odločnejši v svojih zahtevah po enakopravnosti z Nemci tako v uradu kakor v šoli. Borba za poslovenjenje celjske gimnazije je bila silno težka, ker so celjski pravi in nepravi Nemci smatrali Celje za izredno važno osnovo njihovega prodiranja proti Adriji. Ta njihova nacionalistična trdovratnost se je najbohotnejše razmahnila izza početka sedemdesetih let ter je ustvarila resničnemu dejstvu nasprotujoče fraze: Celje je nemški otok, Celje je nemški »Gibraltar«, Celje je »goreči grm« itd. Da se je kot reakcija na to pojačala tudi slovenska samozavest, je jasno, saj so Slovenci sprevideli, da je treba slovenski obrtniški, trgovski, uradniški in dijaški živelj, ki se je prirodno stekal v mesto, očuvati pred ponemčevanjem, da je treba ustaviti poguben vpliv tujerodnega nemštva na ožjo in širšo okolico mesta.

Valovi nacionalne borbe so zapljuskali tudi v gimnazijo in so rodili napeto razmerje med nemškimi, skoraj izključno nacionalističnimi profesorji in dijaki na eni ter slovenskimi dijaki na drugi strani. Disciplinirani

akti osemdesetih in devetdesetih let govore o manjših pa tudi o večjih nesrečah slovenskega dijaštva, ki mu je bila nacionalnost nad vse sveta, ter je bodro reagiralo na kakršnokoli žaljenje svojega narodnega čuta. Prva gimnazijska leta so bila navadno odločilna; kogar so tedaj (večinoma s podporami) dobili Nemci v svojo družbo, ta je bil navadno izgubljen; kdor se je v prvih letih, ko mu je bil značaj še gibek, rešil, ta je postal kremen. Umevno je, da je javnost z velikim interesom spremljala nacionalne razmere v zavodu, saj v dijaštvu je ležal dobršen del narodne bodočnosti. Odtod velika skrb, ki so jo Slovenci posvečali svojim dijakom. Odtod časopisni glasovi o razmerah na celjski gimnaziji, odtod ponovne interpelacije slovenskih poslancev v dunajskem državnem zboru.

Celjsko gimnazijsko vprašanje je bilo ena izmed točk v nizu zahtev po jezikovni in šolski enakopravnosti slovenskega naroda. Slovenska osnovna šola, poslovenjenje srednjih šol — oboje na vsem slovenskem ozemlju — slovenska univerza in pozneje obrtna šola: to je bil slovenski šolski program izza šestdesetih let. V višjih šolah seveda Slovenci niso bili nasprotniki nemščine kot take, ali odbijali so njen pogubni vpliv ter se borili za prirodno pravo materinskega jezika. Glede osnovne šole so v svojih zahtevah najbolj uspeli na Kranjskem in Primorskem, manj na Štajerskem, najmanj na Koroškem; ali tudi njihov razmeroma skromen uspeh so jim hotele v osemdesetih letih uničiti nemške schulvereinske šole. Tudi pri srednjih šolah in učiteljskih so bili uspehi na Kranjskem največji: že leta 1873 je bilo določeno, naj bi bile kranjske srednje šole v nižjih razredih dvojezične (utrakvistične). Ali ta ukaz se ni mogel izvesti, ker je nastopila takoj nato Slovanom sovražna nemško-nacionalistična vlada.

Borba za slovensko nižjo gimnazijo v Celju je postala zaradi trdovratnosti in krivičnosti nemških nacionalistov prvorazredno politično vprašanje. Zato govorimo o njem v poglavju Politična borba izza leta 1848, na strani 285 itd. Danes se mora človek čuditi, kako je mogla tako skromna kulturna zahteva roditi v monarhiji, v kateri so Slovani tvorili več ko polovico prebivalstva, tolikšen vihar in odpor.

Nemška gimnazija (1895—1918)

Notranji ustroj gimnazije se je v vsej tej dobi bistveno spremenil. Učni predmeti so ostali, kakor je bilo dotlej, le risanje je v nižjih razredih postalo obvezno (1903). Telovadba, ki je drugod že bila obvezni predmet, se je zaradi pomanjkanja lastne telovadnice še vedno gojila neobvezno. Zato pa so še vedno posvečali enako pozornost igram, kopanju (nekaj let je imela gimnazija za svoje dijake lastno kopalno uto ob Savinji) in drsanju; vrhu tega so decembra 1912 uvedli celo strelne vaje, ki so bile neobvezne ter so se vršile pod vojaškim vodstvom. Med vojno je telovadba celo odpadla, ker je bila telovadnica zasedena po vojski; odpadle so tudi strelne vaje, zato pa so uvedli neobvezno vojaško vežbanje, ki so se ga pod vodstvom oficirjev udeleževali višješolci. Vojska je tudi sicer usodno posegala v pouk: nekateri profesorji so bili pozvani pod orožje, šolsko leto se ni redno pričenjalo, ker je šolske prostore v počitnicah uporabljala

vojaška oblast; pa tudi dijaki sami so trpeli, saj so bile zaradi vpoklica v vojsko poleg redne tudi predčasne mature za učence, ki so jih kot osmošolce klicali v vojsko; mlajši po študijah pa so se morali odzivati pozivu k vojakom brez maturitetnega izpita, spomladi leta 1917 so bili med njimi celo nekateri tretješolci.

V tej dobi sta službovala na celjski nemški gimnaziji redno samo po dva Slovence. Bila sta to profesor slovenščine in filozofske propedeutike Matija Suhač, ki je prišel na zavod septembra 1896, ter profesor — katehet Jožef Kardinar, ki je nastopil službo novembra 1895 ter je bil po smrti Krušičevega naslednika, doktorja Franca Janežiča (1893—1899), edini katehet na zavodu. Imela sta težko stališče, tembolj, ker so bili skoraj vsi njuni nemški kolegi hudi nacionalisti.

Izmed nemških profesorjev so nekateri službovali na zavodu dolga leta, najdalje med njimi Albert Fietz (1873—1903), Ivan Pavel Ploner (1873—1903), Engelbert Potočnik (1883—1919) ter Matija Kurz (1886—1907). Njim se pridružujejo Karel Duffek (1893—1913), Oton Eichler (1893—1919), dr. Jurij Schön (1895—1900), dr. Eduard Novotny (1900—1906), dr. Alojzij Maček (1907—1919), Ivan Irauschek (1907—1919), Karel Jedlička (1909—1919). Izmed njih so si pridobili zasluge za poznavanje celjske prošlosti Engelbert Potočnik, Oton Eichler ter zlasti dobra arheologa dr. Jurij Schön ter dr. Eduard Novotny. — Na tem polju je zaslužen tudi slovenski arheolog dr. Franc Lorger, ki je služboval na celjski gimnaziji le krajšo dobo (1914—1919).

Ravnatelj gimnazije je bil do oktobra 1900 še vedno Peter Končnik. Za njim je vodil začasno ravnateljske posle profesor Albert Fietz, dokler ni meseca januarja 1901 nastopil svojega mesta novi ravnatelj Klement Proft (1901—1919), ki je bil dotlej profesor na ljubljanski realki.

Število in narodnost učencev izkazuje naslednja preglednica, v kateri so zopet upoštevani samo Slovenci in Nemci — po stanju konec šolskih let:

Leto	Število	Slovenci	Nemci	Maturanti	Leto	Število	Slovenci	Nemci	Maturanti	Mat. vojni
1895/96	312	176	134	21	1907/08	339	93	244	—	
1896/97	289	141	146	21	1908/09	319	—	—	39	
1897/98	270	105	163	25	1909/10	301	81	218	35	
1898/99	254	78	173	15	1910/11	303	77	222	—	
1899/00	256	69	185	21	1911/12	303	—	—	43	
1900/01	277	75	201	29	1912/13	292	78	212	36	
1901/02	275	75	200	35	1913/14	291	80	208	32	
1902/03	277	75	201	20	1914/15	269	74	189	21	23
1903/04	297	83	213	22	1915/16	238	72	161	6	26
1904/05	330	83	245	30	1916/17	227	75	146	6	24
1905/06	324	89	233	30	1917/18	218	64	148	3	15
1906/07	329	82	246	46						

Iz preglednice je razvidno, da je celotno število učencev v prvih štirih letih znatno padlo, in sicer na račun Slovencev; ali ta izguba je le navidezna, kajti slovenski nižješolci so pohajali sedaj večinoma samostojne nemško-slovenske razrede.

Profesorji in dijaki IV. razreda slovenskih vzporednic celjske gimnazije ob koncu šolskega leta 1906/1907. Profesorji (sedeči): dr. Anton Dolar, Jožef Kožuh, Julij Glowacki, Anton Cestnik

Poslej je število dijakov zopet močno naraščalo, in sicer v korist Nemcev, ki so se tako dvignili, da so Slovence, katerih število je ostalo prilično konstantno, trikratno presegle. To je v zvezi z dejstvom, da se je po nemških avstrijskih deželah uvedla agitacija v svrhu pošiljanja otrok v celjsko gimnazijo, da bi se ubranila pred Slovenci ta domnevna »nemška posest«. Prej so bili dijaki večinoma le z ozemlja, ki spada res v območje Celja, odslej pa jih uradne knjige izkazujejo iz vseh avstrijskih dežel, zlasti iz nemške Štajerske, iz Dolenje Avstrije (z Dunaja) in iz Koroške. Ti dijaki, ki so prišli, da bi okrepili nemški življenjski zavod, so stanovali večinoma v nemškem dijaškem domu, poslopju, v katerem se sedaj nahaja Elektro Celje. V vojnih letih (1914—1918) je število dijaštva precej padlo; bolj na račun Nemcev kakor pa Slovencev saj je bilo v viharni dobi težko pošiljati dijake tako daleč na šolanje in čuvanje »nemške posesti«.

Karakteristična je tudi neka druga posebnost teh let, ki pa ni izražena v gornjem pregledu: pojava dijakinj na celjski gimnaziji. Vendar jih tedaj še niso sprejemali kot redne učenke, ampak samo kot hospitantinje; leta 1907/08 je bila še samo ena, pozneje pa jih je bilo nekaj več.

Podpore, ki jih je dobivalo dijaštvo, so ostale iste. Štipendije so znatno narasle tako po številu kakor po celokupni vsoti kljub temu, da so se nekatere podeljevale tudi učencem samostojnih nemško-slovenskih razredov; tako jih je bilo razdeljenih leta 1908 37 v skupni vsoti 8972.65 K na učence nemške gimnazije, dočim so jih učenci nemško-slovenskih razredov

prejeli 15 v skupnem znesku 3852 K, poslej pa so nekatere izmed štipendij ugasle; zlasti med vojno je padlo njih število. Gimnazijsko podporno društvo je delovalo kakor doslej, ali med vojno so se močno skrčili njega viri. Dijaška kuhinja, kapucini, lazaristi in privatniki so še nadalje dajali hrano revnim slovenskim dijakom.

Staro poslopje je postalo premajhno, zato je že leta 1895 vlada pozvala mestni svet, naj podari primerno stavbišče za novo gimnazijo. Mestni svet se je izjavil pripravljenim, da to stori, ali pod pogojem, da se v tem poslopju ne bo nikdar poučevalo v slovenskem učnem jeziku. Po dolgem izbiranju primerne stavbišča so se končno odločili za prostor »na Otoku«, toda začetek gradnje se je tako zavlekel, da je bilo poslopje brez notranje opreme gotovo šele tik pred izbruhom vojne. Med vojno so ga torej uporabljali za vojaško bolnico.

Za nabavo učil so se uporabljali dosedanji viri (sprejemne takse, prispevki učencev, obresti iz gimnazijskega fonda, takse za duplikate spričeval) v skupni letni vsoti okroglih 2000 K in čez. Profesorska knjižnica je do konca leta 1917/18 narasla na 9886 zvezkov, dijaška na 3254 zvezkov, novčna zbirka na 1771 novcev, 29 medalj in 22 bankovcev; primerno so se pomnožile tudi ostale zbirke, seveda so pa nekateri predmeti tekom časa zastareli in postali neuporabni. Profesorska knjižnica je v tej dobi prejela dve dragoceni poklonitvi: vdova po v letu 1895 umrlem profesorju in skriptorju univ. biblioteke v Črnovicah Juriju Jurmanu ji je podarila knjižnico svojega pokojnega moža in v letu 1910 umrli profesor — katehet Ivan Krušič ji je na smrtni postelji volil svojo biblioteko.

Z ustanovitvijo samostojnih nemško-slovenskih gimnazijskih razredov je postal pripravljalni razred nepotreben in število učencev, ki so ga obiskovali, je padlo, vendar so ga vzdrževali še nadalje, vsekakor iz razlogov nemško-nacionalne šolske politike.

Število njegovih učencev je bilo (ob koncu šolskih let):

Leto	Število	Slovenci	Nemci	Leto	Število	Slovenci	Nemci
1895/96	16	8	8	1907/08	8	2	6
1896/97	25	17	8	1908/09	12	2	10
1897/98	24	11	13	1909/10	—	—	—
1898/99	19	6	11	1910/11	17	1	16
1899/00	26	9	17	1911/12	8	3	5
1900/01	34	27	7	1912/13	4	—	4
1901/02	32	18	14	1913/14	11	2	9
1902/03	24	16	8	1914/15	9	2	6
1903/04	28	13	15	1915/16	1	1	1
1904/05	16	9	6	1916/17	—	—	—
1905/06	8	1	7	1917/18	—	—	—
1906/07	18	4	13				

Poslojpe slovenske nižje gimnazije v Celju na sedanjem Muzejskem trgu leta 1907

Nižja gimnazija oziroma samostojni gimnazijski razredi z nemško-slovenskim učnim jezikom

Z izglasovanjem finančnega zakona v juliju 1895 je bil položen temelj novemu zavodu. Še julija istega leta je izšla odredba ministrstva za nauk in bogočastje, s katero se odloča, da se s šolskim letom 1895/96 osnuje prvi razred, drugi do četrti pa naj postopoma slede v sledečih nekaj letih. Zavod naj se ustanovi kot državna nižja gimnazija z nemško-slovenskim učnim jezikom. Ista odredba določa, da naj bo učni jezik za verouk, latinščino, slovenščino in matematiko slovenščina, za ostale predmete pa nemščina, prav tako kakor na mariborskih paralelnih razredih. Pozneje (junija 1909) je izdalo ministrstvo za nauk in bogočastje novo odredbo, s katero je nekoliko razširilo uporabo slovenskega učnega jezika: v prvem razredu naj se pri zemljepisu in prirodopisu poleg nemščine uporablja tudi slovenščina tako pri predavanju kakor pri izpraševanju, da bi mogli učenci snov bolje razumeti.

Dve leti po ustanovitvi (septembra 1897) so nižji gimnaziji vzeli administrativno samostojnost ter jo v tem oziru in z nazivom samostojni razredi z nemško-slovenskim učnim jezikom podredili ravnateljstvu nemške gimnazije. — Nemci niso v sebi nikdar zatrli mržnje proti temu zavodu,

Emilijan Lilek (1851—1940)

ki so ga (tako v Celju kakor v Gradcu) na vsakem koraku ignorirali. Tudi so še vedno pomišljali, kako bi samostojne razrede spravili v kak drug kraj. Slovenci seveda na to niso hoteli pristati. Ob neki priliki so izjavili, da pač gredo z gimnazijo v najbližjo mestno okolico, toda samo pod pogojem, da se izpremeni v popolno.

Daljšo dobo so delovali na tem zavodu profesorji: Anton Kosi, ki je prej izza leta 1879 služboval na celjski nemški gimnaziji (1895—1908), Ivan Fon (1896—1912), Jožef Kožuh (1899—1922), pisatelj matematičnogeografskih del, Anton Cestnik (1899—1927), katehet, Henrik Vodnik (1901—1906), Anton Jošt (1903—1918), dr. Anton Dolar (1902—1910), Ivan Bračko (1907—1918), Henrik Klešnik (1909—1918), Anton Rabuza (1912—1915), Franc Mravljak (1912—1918), dr. Matija Heric (1913—1918), Rudolf Lavrenčič (1916—1918), Klešnik, Rabuza, Mravljak in dr. Heric so morali med vojno k vojakom; Rabuza je padel na Doberdolu (oktobra 1915).

Krajšo dobo so tu službovali: dr. Stanislav Bevk, dr. Karel Verstovšek, dr. Ivan Tertnik, dr. Ivan Orel, Fran Voglar, Karel Tribnik, dr. Rudolf Mole, dr. Edvard Dolinšek, katehet Jožef Atteneder, Ivan Bernik, Jožef Reisner.

Za provizoričnega vodjo zavoda je prišel leta 1895 iz Ljubna na Gornjem Štajerskem znani botanik profesor Julij Glowacki; ko so leta 1897 (meseca septembra) spremenili nižjo gimnazijo z nemško-slovenskim učnim jezikom v samostojne gimnazijske razrede z nemško-slovenskim učnim jezikom ter jih podredili ravnatelju nemške gimnazije, je ostal Glowacki na njih kot pedagoški in didaktični vodja. Leta 1899 je Glowacki prevzel mesto ravnatelja mariborske gimnazije in v Celju mu je sledil Ivan Lieskounig, dotlej profesor na nemški gimnaziji. Ko je bil Lieskounig leta 1909 upokojen, je prišel s hrvatske gimnazije v Zadru na njegovo mesto znani in zaslužni zgodovinar Emilijan Lilek, ki je ostal na njem do 1918 in nato še kot vladni svetnik na popolni gimnaziji do 1924.

Učenci nižje gimnazije (oziroma samostojnih razredov) so bili vse-skozi Slovenci. Njihovo število je bilo konec posameznih šolskih let sledeče:

Leto	Število	Leto	Število	Leto	Število	Leto	Število
1895/96	70	1901/02	152	1907/08	164	1913/14	203
1896/97	90	1902/03	185	1908/09	136	1914/15	170
1897/98	107	1903/04	184	1909/10	145	1915/16	146
1898/99	128	1904/05	199	1910/11	158	1916/17	138
1899/00	119	1905/06	193	1911/12	169	1917/18	163
1900/01	137	1906/07	191	1912/13	182		

Značilno je, da je v vojnih letih število učencev razmeroma malo padlo, to je gotovo v zvezi s tedanjim ugodnim gospodarskim položajem kmečkega stanu.

V samostojnih gimnazijskih in nato v višjih nemških razredih je študiralo precejšnje število mož, ki so zavzemali pozneje ugleden položaj v našem narodnem življenju. Nekaj imen: dr. Albert Kramer, ugleden novinar in narodni poslanec; dr. Bogomil Vošnjak, teoretik državnega prava, za svetovne vojne član Jugoslovanskega odbora; Jožef Skrbinšek, profesor v Pragi in vnet delavec na polju slovanske vzajemnosti; Anton Sovre, profesor klasične filologije in pisatelj; dr. Anton Novačan, pisatelj; dr. Otmar Pirkmajer, bivši veliki župan in upravnopravni pisatelj; dr. Konrad Šmid, generalni direktor carin in pisatelj finančne stroke; Franc Smodej, novinar in narodni poslanec; dr. Jožef Jeraj, profesor bogoslovja in pisatelj; Vladimir Levstik, pisatelj; dr. Karel Oštir, univ. profesor za primerjalno jezikoslovje.

Reveno dijaštvo je dobivalo podpore kakor v nemški gimnaziji; štipendije, hrano v Dijaški kuhinji, pri kapucinih, lazaristih in privatnikih; vrhu tega pa je bilo za ta zavod ustanovljeno posebno Podporno društvo, ki mu je bil na čelu šolski vodja in so ga Slovenci pridno podpirali. Ustanovni občni zbor je bil maja 1896.

Prvo leto je bil zavod nastanjen v poslopju bivše okoliške šole v Razlagovi ulici; poleg drugih sob sta bili tedaj potrebni dve učilnici, ker je prvi razred, dasi zelo pozno, vendarle dobil paralelko. V drugem letu so obdržali v okoliški šoli štiri sobe in najeli v Jezernikovi, pozneje Kukovčevi hiši Pred grofijo 21 tri druge, v tretjem letu se je pa šola preselila v Kukovčevo hišo, kjer je ostala do kraja, le telovadnica je še vedno bila v okoliški šoli; vendar pa so med svetovno vojno ostali v Kukovčevi hiši samo kabineti; med tem se je pouk vršil v nemškem gimnazijskem poslopju in v popoldanskih urah.

Viri za nabavo učil so bili isti kakor v nemški gimnaziji (okrog 1000 K letno). Knjižnici in zbirke so precej narasle; tako je bilo na kraju v profesorski knjižnici okrog 1600 in v dijaški nad 1000 zvezkov, v geografsko-historični zbirki nad 400 predmetov itd.

DRUŠTVENO DELO IN NARODNI KULTURNI RAZVOJ

Leto 1848 in kultura

Leto 1848 je bilo znanilec nove dobe. Celje je bilo tedaj po svoji miselnosti bolj slovensko kakor nemško. To potrjuje ves potek dogodkov in tudi dejstvo, da so se celjski predstavniki po končani revoluciji sklicevali na slovenski značaj mesta, trdili so, da bo ta omogočal lažje stike z ostalimi Slovenci. Sklicuje se na to, so zahtevali od vlade in ministra Bacha, naj bo sedež okrožja v Celju in ne v Mariboru, ki nima tako ugodnih pogojev. A prav zaradi tega so bili zavrjeni. Bachu, bivšemu velenemškemu liberalcu, se je zdelo, da bo Maribor zaradi svoje lege blizu narodnostne meje boljši porok za ponemčevanje, kakor je bilo Celje. Za revolucije je bil vodilni mož v Celju poštar Vincenc Gurnik. Bil je konservativec. Nikakor mu ni bila všeč Zedinjena Slovenija, ki so jo tedaj zahtevali radikalnejši ljudje, zlasti mladina; pravice Slovencev je hotel zavarovati v okviru dežele. Bil je Avstrijec in izrazit Habsburgovec. To stališče je zastopal kot komandant celjske narodne garde in kot deželni poslanec. V bistvu so se ujemale z njim tudi Celjske Slovenske novine (imenovane pozneje zaporedoma Celjske novine, Štajerske slovenske novine, Slovenske novine), prvi slovenski politični list, katerega urednik je bil profesor Valentin Konšek, mož, ki je programsko še kolebal. V listu je objavljala tudi članke drugačne smeri in nazorov. Nekateri članki so zagovarjali pravice Slovencev, drugi pa propagirali potrebo sožitja med Slovenci in Nemci. Dva izmed njegovih dopisnikov, Skrebe iz Gradca in celjski zdravnik dr. Jožef Šubic, zagovarjata celo ideje, ki so močno razburile nekatere duhovnike: prvi se ogreva za ločitev cerkve od države, za odpravo samostanov, za sekularizacijo cerkvenega imetja in plačevanje duhovnikov iz državne blagajne, drugi je pa proti celibatu. Odpor duhovščine je preprečil nadaljnje objavljanje takih setavkov, čeprav si jih je poslanec Rotar, poznejši župan okoliške občine in gospodar na Gričku, želel. To vsekakor kaže, da je bil list pomemben.

Najvažnejši sotrudniki lista so bili: dr. Štefan Kočever, tedaj še zdravnik v Podčetrtku, dr. Jožef Šubic, Vincenc Gurnik, dr. Josip Muršec, Franc Muršič, Vlastimil (menda Korošec), Skrebe (menda iz Gradca), Orolav, Peter Musi, Ivan Macun, dr. Jožef Kranjc. Andrej Fekonja domneva, da sta pod izmišljenim imenom sodelovala tudi Fran Miklošič in Davorin Trstenjak. Sodelovanje toliko vnetih prvoborcev priča, da je vladala pereča vnema za razjasnitev različnih javnih vprašanj. Vsekakor je list pripomogel k temu, da se je svet seznanjal z novimi idejami, čeprav v nepopolni obliki.

Nekaj prostora je dajal urednik tudi leposlovju. Prva slovenska pesnica Fani Hausmannova je objavila v Celjskih slovenskih novinah osem pesmi. Nadaljnji dve sta leta 1849 izšli v ljubljanski »Sloveniji«. Kot dokaz o njeni pesniški nadarjenosti se navadno navaja pesem »Umirajoči pesnik«. Mišljen je Prešeren, ki ga je z očetom, tedaj še lastnikom velike novo-

celjske gospoščine, obiskala v novembru 1849. Na Prešerna spominja tudi njena Godovnica z vzklikom: »Mir zedini vse ljudi!« Hausmannova je dočakala komaj 35 let, umrla je leta 1853 v Dobrteši vasi št. 27 pri Novem Celju. Mater je izgubila že prej, oče ji je pa kmalu sledil. Njena osebnost je vsekakor zanimiva tudi s človeškega stališča. Rodila se je v Landskronu pri Brucku kot hčerka nemških staršev. Vendar je iskreno vzljubila Slovence, med katere je prišla kot doraščajoče dekle. Neka pesem priča, da ji je bil mil tudi ilirski pokret.

Konec leta 1849 so Celjske slovenske novine nehale izhajati. Niti eno leto niso preživele revolucije. Da njihov urednik v tem času kljub svoji nestalnosti še ni izgubil čuta za slovenski narod in njegov jezik, o tem priča dejstvo, da je v celjski gimnaziji prostovoljno poučeval slovenščino 94 dijakov po 4 ure na teden, čeprav je bil po stroki prirodopisec. Ker ni sam zmožgal vseh ur, mu je pomagal zdravnik dr. Jožef Šubic. Katehet Janez Grašič pa je poučeval veronauk v nemškem in slovenskem jeziku. Konšek se je pozneje, kakor vemo, v Ljubljani in Kranju izneveril svojemu narodu.

O ugledu, ki so ga tedaj imeli v Celju Slovenci, priča gotovo tudi dejstvo, da so 16. decembra 1849, ko je iz Celja odpeljal v Ljubljano prvi vlak, igrali v mestnem gledališču Linhartovo Županovo Micko. Dan je bil gotovo važen, saj je tedaj prišlo v Celje mnogo največje gospode, ki so ji na peronu priredili slavnostni obed. Gledališka stavba je obsegala dve privatni hiši, ki sta v pravokotnem stiku vključevali severozapadni vogelni obzidni stolp. Večja je bila hiša ob sedanji Vodnikovi ulici. V prvem nadstropju je imela dvorano in soprostore, medtem ko je pritličje služilo obrtnim namenom.

Josipa Drobniča književno-pedagoško in gledališko delo

Obojno Konškovo delo, uredniško in vzgojno, je prevzel mladi, pri Sv. Emi kraj Sotle rojeni kaplan Josip Drobnič, ki je prišel 1. novembra 1849 kot pomožni gimnazijski učitelj v Celje, kjer je ostal do 7. marca 1851. Ker je zbolel, je izstopil iz službe. Ko je kot mlad dijak obiskoval licej v Gradcu, ga je Stanko Vraz pridobil za ilirsko idejo. V njenem duhu je napisal precej obsežen »Ilirsko-nemačko-talijanski mali rečnik« (Beč 1846 do 1849). Pozneje je dodal še »Slovensko-nemško-talijanski« in »Talijsko-nemško-slovenski besednjak« (Ljubljana, 1858).

Že v začetku leta 1850 je v Celju ustanovil Slovensko Čbelo, prvi leposlovnno-poučni list v slovenskem jeziku. Obljubil je, da bo Čbela prinašala »čedne pesme, kratke in podučivne pravlice in pripovedi, popise posebno posnemanja vrednih prigodb in oseb iz slovenske dogodivšine, slovstvene razjasnjenja in kar slovensko jezikoslovje sploh zadeva, šolske reči in vse, kar požlahtnjenje duha podpira«. List je bil tednik, a zaradi pomanjkanja naročnikov je konec marca prenehal izhajati. Naročniki kakor sodelavci so bili skoraj sami Štajerci ali na Štajerskem bivajoči rojaki. Najpomembnejši med njimi je bil celjski zdravnik dr. Jožef Šubic.

Josip Drobnič (1812—1861)

Sodeloval je tudi Stanko Vraz, kot Jakob Rešetar, s spisi v ilirščini. Slovenska Čbela je bila zelo pomembna kljub svojemu kratkemu življenju. Bila je pobuda Antonu Janežiču, ki je že tri mesece po njeni zadnji številki, 1. julija 1850, začel v Celovcu izdajati Slovensko Bčelo. Ta list je že pritegnil nase najboljše mlade slovenske književnike. Sicer je tudi ta 7. julija 1853 prenehala izhajati, toda Janežič ideje ni opustil, ampak je leta 1858 — po nekaterih vmesnih poizkusih — začel izdajati Slovenski Glasnik. Po desetletnem izhajanju je idejo leposlovnega lista poprijel Josip Stritar. Poslej se vrsta ni več trgala. Ideja pa izhaja od Drobničeve Slovenske Čbele.

Pomembno in z literaturo povezano je bilo njegovo delo v šoli. Z reorganizacijo srednjega šolstva je bila v celjsko gimnazijo uvedena slovenščina kot učni predmet. Za prvo silo sta jo izpočetka poučevala profesor Konšek, sicer po stroki prirodopisec, ter zdravnik in pisatelj dr. Jožef Šubic. Za njima sta pouk slovenščine prevzela Drobnič in prav tako mlad začetnik Jernej Francelj, rojak iz Čabraške vasi pri Poljčanah, ki si je pozneje na Hrvaškem kot profesor in urednik Pučkega prijatelja ter pisec poljudno-gospodarskih in drugih spisov pridobil veliko zaslug. Njegov življenjepisec (J. Križan, Kres 1885) pripoveduje, da so imeli dijaki njegovo slovenščino zelo radi. Ker sta se Francelju dve uri pouka zdeli premalo, je z dovoljenjem ravnatelja Gassnerja vsak teden dodal še eno uro v sredo in soboto. V začetku leta 1851 se je Francelj napotil na Dunaj k ministru grofu Leonu Thunu in ga je pridobil za to, da so na celjski gimnaziji namesto staroslovenščine začeli poučevati srbohrvaščino. Prav tako z Gassnerjevim dovoljenjem so dijaki ustanovili dijaški tednik »Slavijo«,

ki ga je urejeval Viktor Lipež, rojak z Vranskega, poznejši ravnatelj gimnazije v Rakovem na Hrvaškem.

S Francem Hrašovcem, ki je bil leta 1851 praktikant pri deželnem sodišču v Zagrebu, sta Drobnič in Francelj ustanovila čitalnico. Pomagal jim je tudi goreči Ilirec Volf, župnik v Sempetru (Bistrici) ob Sotli, ki je kupil vsako slovensko in hrvaško knjigo ter jo poslal Francelju za čitalniško knjižnico.

Drobnič je z dijaki ustanovil dramatično šolo. Zanj je prevedel več iger, med njimi Raztresenca in Dvoboj, ki so ju igrali v šoli leta 1850. Verjetno je sestavil še več iger, a se niso ohranile.

V gledališču so tedaj večkrat igrali nemške igre. Konec leta 1851, ko že ni bil več v službi, je Drobnič v zvezi z Janezom Jeretinom poskrbel tudi za slovenske igre, ki so jih igrali v mestnem gledališču. Najprej je prišla na vrsto igra »Dobro jutro« (30. novembra 1851), ki jo je Drobnič prevedel iz češčine. Pred predstavo je pelo Slovensko pevsko društvo, ki ga je Drobnič najbrž improviziral iz gimnazijcev. Ženske so nastopile v narodni noši. Igra je vzbudila veliko navdušenje. Čisti dobiček je bil namenjen za poplavljenca v okolici Ptuja. Sledili sta predstavi: Goljufani stavec (14. decembra 1851) in Tat v mlinu ali Slovenec in Nемеc (1. januarja 1851). Obe igri je prevedel Josip Babnik. Čisti dobiček so dobili mestni ubogi.

Igrali so končno še četrto igro, »Županovo Micko«, ki je prišla na oder 7. marca 1852 v korist pogorelcem v Levcu.

Po svojem odhodu iz Celja je Drobnič kaplanoval v raznih župnijah. Leta 1857 je poučeval slovenščino na gimnaziji v Gradcu. Tam je izdal Venec gledaliških iger (1859). Leta 1859 je za krajši čas zopet prišel v Celje. Z dijaki je pripravil predstavo, ki pa so jo morali igrati v Laškem.

Drobnič se je vrnil v Gradec, kjer je umrl 5. avgusta 1861.

Nekako sočasno s Drobničevim prizadevanjem je pisanje »Celske kronike« Ignacija Orožna, ki je izšla leta 1854. Moramo se čuditi obilici gradiva, ki ga, razporejenega po letnicah, nudi mladi vikar čitatelju. Kronika je še danes važen zgodovinski vir, celo Andrej Gubo je v svoji Zgodovini Celja (Geschichte der Stadt Cilli, 1909), zlasti za novejšo dobo, marsikateri podatek dobil iz nje. Tudi na naše ljudi je napravila velik vtis in je bila posebnega vzgojnega pomena. Ljubiteljem knjig je »Celska kronika« danes prava dragocenost.

Celjski pisatelj tega razdobja je bil zdravnik dr. Jožef Šubic, ki je izza leta 1846 objavljial v Novicah spise narodopisne in prirodopisne vsebine, pozneje pa je sodeloval v Sloveniji, pri Drobničevi Slovenski Čbeli in Einspielerjevem »Slovenskem Prijatlu« ter v »Drobtinicah«. Najpomembnejše njegovo delo, prevod Vergilovega »Georgikona«, je objavil Janežič v »Cvetju«.

Tej dobi pripada tudi mladi Janko P(ukmeister) Vijanski (1837—1862), rojak iz Vin pri dobrnskem Lembergu, ki je v Novicah objavljial narodopisne sestavke in tik pred smrtjo (1862) s prijatelji izdal leposlovni zbornik Nanos, v katerem je bil več njegovih pesmi in drugih sestavkov.

Nastanek društev, izprva dvonarodnostnih, pozneje nemških

Revolucija leta 1848—1849 tudi sicer ni ostala brez učinka, čeprav je Bachova reakcija skušala zatreti njen vpliv.

V revoluciji sproščena težnja po združevanju je delovala dalje. Tudi v liberalizmu ne gre brez kolektivizma. Z zakonom o društvih je reakcionarna vlada leta 1852 prepovedala vsa politična društva. Druga društva so bila dovoljena.

V Celju je najprej zaživelo pevsko društvo. Nastalo je ob naslonitvi na glavno šolo in učiteljsko pripravnico. Leta 1849 je učitelj Franc Kranjc posebej začel učiti štiri učiteljske kandidate raznih glasbenih strok. To je bil začetek pevskega zbora. Kmalu so pristopili k njemu tudi nekateri dijaki višjih razredov gimnazije. Dne 15. maja 1851 je zbor javno nastopil. Zapel je podoknico okrajnemu glavarju Ivanu Schmelzerju. Zdaj so se začeli prijavljati k petju tudi nedijaki. Ko je izšel zakon o društvih, si je odbor sestavil statute, ki jih je magistrat potrdil. S tem se je rodilo Celjsko moško pevsko društvo. Po odhodu Jožefa Kranjca je prevzel glasbeno vodstvo mestni organist Anton Zinauer, Kepelov naslednik (v cerkvi, ne pa v šoli). Leta 1856 se je zbor razcepil v dve društvi, eno je vodil Zinauer, drugo pa učitelj Gregor Tribnik, a še v istem letu sta se obe društvi združili.

Peli so nemške in slovenske pesmi. V začetku šestdesetih let so nemški pevci postali nestrpni in slovenskih pesmi niso hoteli peti.

Tudi telovadno društvo je nastalo ob naslonitvi na šolo, in sicer na gimnazijo. Že leta 1851 je grof Kamilo Thurn dal gimnaziji za telovadbo na razpolago večji prostor v prizidku grofije. Toda do prave telovadbe je prišlo šele, ko je leta 1855 nastopil službo na gimnaziji češki profesor Gustav Adolf Lindner. Bil je matematik, odličen psiholog in logik, a tudi velik ljubitelj telovadbe. Na njegovo pobudo so na Dereanijevem vrtu v Graškem predmestju (ob sedanji Cankarjevi ulici) uredili letno telovadišče, prostor v prizidku »grofije« so pa opremili s sodobnim telovadnim orodjem.

Primer gimnazije je vplival tudi na druge. Leta 1862 je trgovski pomočnik Matija Orel začel telovaditi z nekaterimi mladimi ljudmi. Leta 1862 se je s pristopom novih telovadcev izoblikovalo Telovadno društvo. Na občnem zboru so mu izvolili za predsednika dr. Jožefa Neckermanna. S tem so društvu dali strogo nemški značaj.

Leta 1857 je nastalo Kazinsko društvo kot organ za gojitev družabnosti. Do šestdesetih let so mu pripadali tudi Slovenci, pozneje pa ne več.

Leta 1871 je sledilo Gasilsko, leta 1874 Olepševalno in leta 1882 Muzejsko društvo, ne v enem izmed njih ni bilo mesta za Slovence.

Sožitje obeh narodnosti je pokvaril rastoči nemški nacionalizem, ki je trpel poleg sebe samo Slovence, podrejajoče se voljno vsemu, kar je bilo nemškega in se polagoma pretapljaajoče v nemškutarje, iz katerih so se porajali Nemci. Slovensko odpornost je slabilo več dejstev: stoletno življenje pod nemško vlado, moč nemške šole in vsega, kar je bilo z njo v zvezi, nemški vladni aparat, civilni in vojaški, nemški kapital, veliki in mali; težnja naših ljudi, da si kot nemški somišljeniki oziroma Nemci

Ustanovitelji celjske Čitalnice leta 1862 (Stoje: Andrej Pirnat, Ivan Žuža, Franc Kapus; sedi dr. Štefan Kočevar)

ustvarijo boljši položaj v družbi, službi, gospodarstvu. Bilo je tudi mnogo kolebanja, slabši značaji so končno šli na nemško stran. Nekolikokrat se je zgodilo, da je sin zavednega slovenskega očeta postal odpadnik, zlasti če je bila mati nemškega mišljenja. Hčere slovenskih staršev so se z ženitvijo še laže ponemčile.

Oblast Nemcev v celjskem mestu je še krepil krivičen kurialni volilni red, ki je bogatim večal oblast, siromašnim jo je pa manjšal do brezpomembnosti. Neugodno so vplivali tudi predpisi o ljudskem štetju, ki so nacionalnost določali na osnovi govornega jezika, tako so nemški gospodarji neovirano priglašali svoje uslužbence za Nemce.

Slovenci so se nujno oprijeli samoobrambe. Vodstvo je prevzela inteligenca, posvetna in duhovniška. Sčasoma si je ustvarila zavedne sodelavce med kmeti in obrtniki, delavci so v smislu razvoja sledili šele pozneje. Odpor se je krepil. V normalnih razmerah bi se bilo v smislu demokratičnega razvoja gotovo uresničilo Slomškovo prerokovanje: V petdesetih letih bo Celje slovensko. Mestece bi bila stisnila slovenska okolica. To je bil program celjskih slovenskih narodnih voditeljev.

Narodna čitalnica

V takih okoliščinah se je rodila celjska Narodna čitalnica.

O njeni ustanovitvi so razpravljali že leta 1861. Rodoljubi dr. Štefan Kočevar, Andrej Pirnat (montanist iz Štor), Ivan Žuža (geolog in lastnik manjšega rudnika med Grižami in Libojami) ter Franc Kapus (narodni trgo-

I. 2. Zapisnik

pri občini volitvi odbornikov
celjske in čitalnice se je odločilo
18. februarja in vsina glasov je
odlična sledila gospoda za odbornikov

J. S. Prešern	47	glasov
Kapus	40	"
Lindner	35	"
Štefančič	32	"
Križanec	20	"
Čipič	27	"
Luga	24	"

bodo li imeli li gospodi le glasov? —

Volitvi odbor je odločilo, da se odbor
nikih prijeti, in bodoji se prišel 23. junija
predstaviti voliti in o tem le drugo
sklepi.

Začni odbor se podpis:

V Celju 19. marca 1862.

Križanec
Franc Kapus
Lindner
Čipič
Luga

Zapisnik o ustanovitvenem občnem zboru celjske čitalnice 19. marca 1862

vec), so sestavili pravila in jih preko okrajnega predsednika Schmelzerja s prošnjo poslali namestništvu. To je pravila odobrilo 20. novembra 1861. Pripravljalni odbor je začel zbirati člane. Prijave je sprejemal Franc Kapus, ki je imel trgovino in stanovanje v bivši Dereanijevi hiši (na vogalu sedanje Prešernove in Samostanske ulice). Dne 16. februarja 1862 se je vršil ustanovni občni zbor, združen s prvo »besedo«. Bil je pri Valandu v Ljubljanskem predmestju (sedanja Ojstrica).

Kot zastopnik mariborske čitalnice je prišel na občni zbor njen predsednik dr. Janko Sernec, ljubljansko čitalnico pa so zastopali dr. Janez Bleiweis, dr. Lovro Toman in pevovodja Anton Nedved s pevci. Goste so s kočijami, okrašenimi z narodnimi znaki, vozili skozi mesto. Opat Matija Vodušek je odličnike povabil v opatijo na južino. Tam je bilo zbrano dosti duhovščine.

Dvorana pri Balantu je bila slavnostno okrašena. Poleg obvezne cesarjeve slike so bile slike Cirila in Metoda, Valentina Vodnika, dr. Janeza Bleiweisa, čeških narodnih voditeljev in velikomoravskega kneza Sveto-polka. Po govorih dr. Štefana Kočevarja in dr. Janeza Bleiweisa je sledil glasbeni spored. Razen ljubljanskega pevskega zbora sta nastopila šentjurski zdravnik Ripšl, ki je zapel Trstenjak-Ipavčevo pesem O polnoči, in Kapusova žena, ki je zapela »Sarafana«. Celjski profesor Hafner je recital Trstenjakovo »Prisego«.

Pri prosti zabavi, ki je sledila, se je oglasil k besedi tudi celjski župan Maks Stepišnik, v imenu Čehov pa sta govorila profesorja dr. Gustav Lindner in Anton Hluščik.

Vseh gostov je bilo nad 200. Mnogi so bili iz sosednih krajev, iz Žalca in Laškega. Med njimi so bili tudi kmetje.

Anton Grabič, teharski kmet in mlinar Pri Mlinarjevem Janezu, je zbor pozdravil s pesmijo O čitavnici v Celju, ki jo je zapel z dvema pevcema in izzval silno navdušenje. Bil je tudi pozneje stalni gost čitalnice, k njenim prireditvam je prihajal skupaj z Mihaelom Vizjakom, p. d. Pečovšekom, naprednim kmetom in zelo uspešnim sadjarjem iz Pečovja. Na neki prireditvi je Grabič zapel Vizjaku v čast pesem O pridnem kmetu, ki je bila udeležencem izredno všeč. Vizjak je rad povedal, da se je umnega kmetovanja naučil s čitanjem Novic in Vrtovčeve knjige o umnem kmetijstvu.

Dne 19. marca se je vršil pravi ustanovni občni zbor, ki se ga je udeležilo 47 članov. V odbor so izvolili: dr. Štefana Kočevarja, Franca Kapusa, dr. Gustava Adolfa Lindnerja, Davorina Trstenjaka, Ivana Krušiča, Dragotina Ripšla in Ivana Žužo. Štiri dni pozneje (23. marca) se je odbor konstituiral. Predsednik je postal zdravnik dr. Štefan Kočevar, podpredsednik šentjurski župnik, pisatelj in zgodovinar Davorin Trstenjak, tajnik profesor verouka Ivan Krušič, blagajnik trgovec Franc Kapus, knjižničar profesor dr. Gustav Adolf Lindner.

Odbor je razvil živahno delovanje, ki deset let ni popustilo. Zajel je tudi sosedne kraje, zlasti Laško, Žalec, Šentjur, Mozirje. Takoj je naročil več časopisov in knjig za knjižnico. Nabavil je klavir in Gregorja Tribnika, učitelja glavne šole, namestil kot pevovodja. Prirejal je plese, tombole, a tudi besede z bogatejšo vsebino: petjem, godbo, predavanji, recitacijami, gledališkimi igrami.

K čitalnici je izprva pristopilo tudi nekaj Nemcev in več takih, ki so se pozneje priključili nemškemu taboru. Med njimi je bil stavbenik župan Stepišnik, ki je kmalu izstopil. Stepišnikov oče, tesarski mojster, je bil sin kmeta v Trnovljah. Največjo pozornost je zbudil dr. Ivan Mertl, koroški rojak. Leta 1861 se je dal izvoliti za slovenskega deželnega poslanca in pristopil je k čitalnici. Kmalu je kot poslanec resigniral in iz čitalnice je izstopil. Na nasprotni strani je imel boljše ugodnosti: postal je mestni župan in leta 1868 je odšel na Dunaj, kjer je postal dvorni in sodni odvetnik.

Čitalnica je bila krajši čas pri Kapusu. Tam je bilo premalo prostora. Preselila se je k Balantu. Tudi tam ji je postalo pretesno. Šla je v Guggenmossovo hišo, ki je bila pred postajo na prostoru, kjer so pozneje Nemci

Dr. Štefan Kočevar (1808—1883)

zgradili svojo »Nemško hišo« (Celjski dom, OF dom). Za večje prireditve tudi pri Gugenmossu ni bilo dovolj prostora in so zanje najemali dvorano pri Jelenu (v sedanji Stanetovi ulici). Leta 1882 se je čitalnica preselila k Stravsu, sedanji »Pošti«, kjer je odbor najel več sob.

Najpomembnejši del prireditve so bile gotovo pevske točke in gledališke igre. Za pevsko gradivo sta skrbela brata dr. Gustav in dr. Benjamin Ipavic, ki jima je dajal besedilo Davorin Trstenjak. Leta 1862 sta dr. Štefanu Kočevarju na čast posvetila I. del Slovenskih pesmi, ki jih je založil celjski knjigotržec Jurij Tarman. Bile so komponirane v narodnem duhu. Knjižica je na ovitku prikazovala razvaline starega Rifnika. Leta 1864 sta brata izdala II. zvezek Slovenskih pesmi, ki sta ga posvetila Davorinu Trstenjaku. Založil ga je prav tako Darman. Gustav Ipavic in Ripšl sta na čitalniških prireditvah nastopala tudi s šentjurskim kvartetom.

Komponist je bil tudi Gregor Tribnik. Leta 1864 je izdal Slovenske pesmi, narodne in svoje, prirejene za štiri glasove. Ko so 12. julija 1863 obhajali spomin na Cirila in Metoda, so pevci v župni cerkvi peli slovensko mašo, ki jo je Tribnik za ta namen skomponiral. Na sami slavnosti je govoril Davorin Trstenjak. Ko je Tribnik pozneje prevzel vodstvo mestne dekleške šole, je bil za naš narod izgubljen.

Karel Tribnik, ki je kot kaplan na Teharju leta 1885 izdal Cerkvvenega orglavca, je bil njegov sin, Jožef Tribnik, ki je kot bivši učitelj umrl leta 1885 v Slivnici pri Mariboru, je pa bil njegov brat.

Seveda so pri čitalniških prireditvah po potrebi peli tudi pesmi drugih avtorjev. Ob neki priliki je nastopil tudi domači češki pevski zbor. Vsekakor na pobudo profesorjev dr. Lindnerja in Hluščfka, ki sta poiskala

svoje rojake med celjskimi obrtniki in morda pritegnila k zboru tudi kakega Slovenca.

V času od 1864 do 1868 so v čitalnici priredili več iger pod vodstvom Edvarda Jeretina, sina Janeza Jeretina, potlej pa ne več. Tudi Edvard Jeretin je uskočil, udal se je nemškemu pritisku, ki je uspel, ker mu je bila žena sicer v Celju odrasla Nemka.

V tem času med člani čitalnice ni bilo več poznejših Nemcev, zadnji je bil dr. Žurbi (Schurbi), ki ga je urednik Slovenskega naroda Anton Tomšič odklonil kot branitelja v tiskovni pravdi, ki jo je imel v zadevi Levstikovega sestavka »Pod tujčevo peto«, češ da nemškutarja noče za branitelja.

Igre, ki so jih igrali 1864/65: Domači prepir, Raztresenca, Županova Micka (A. T. Linhart), Strup (Lujiza Pesjakova), Filozof in Župan (Miroslav Vilhar);

1865/1866: Goljufani stavec, Pravi Slovenec, Kateri bo? (Rogački — Mihael Lendovšek), Bob iz Kranja (iz češčine dr. Bleiweis), Vdovec in vdova;

1866/1867: Le naravnost (prireديل M. Kozel), Bob iz Kranja, Črni Peter (iz nem. dr. M. Prelog), Le naravnost, Tat v mlinu (iz češčine);

1868/1869: Ultra (iz nemšč), Zakonska sol (Matija Prelog), Pravda, Strup.

V začetku sedemdesetih let je zanimanje za čitalniško delo začelo upadati. Bolj in bolj je naraščalo za politiko. Starejši ljudje so se izrabili, mladih pa nekaj let še ni bilo. Na občnem zboru 30. decembra 1873 so čitalnico razpustili. Knjižnico so shranili pri dr. Štefanu Kočevarju in je bila bralcem še dalje na razpolago.

Čitalnico so obnovili, čim je leta 1876 kot mlad odvetnik prišel v Celje dr. Josip Serbec. Takoj se je sestel občni zbor in dr. Serbeca so izvolili za predsednika. Dr. Kočevar je še nadalje ostal svetovalec. Dr. Serbec je kot zet stopil z njim v rodbinsko zvezo. Kot podpredsednika čitalnice srečamo poznejšega politika, duhovnika Josipa Žičkarja. Ostal je njen podpredsednik še potem, ko je ustanovil Slovensko katoliško podporno društvo. To društvo je skrbelo za vzdrževanje dekliške šole šolskih sester in so ga podpirali tudi narodnjaki — neduhovniki. Včasih je pripravilo tudi kako prireditev, zlasti kako igrico, vendar konkurence čitalnici ni delalo. Vsekakor je Žičkarjevo duhovniško krilo gledalo zlasti na to, da veselice in plesi ne bi bili ob sobotah. Pozneje je zaradi tega prišlo celo do spora in delnega izstopa duhovnikov.

Dne 22. februarja 1876 je bil banket v čast dr. Kočevarju. V ta namen je Ivan Gaberski Kočevarju na čast spesnil pesem, ki jo je uglasbil pevovodja, učitelj Ivan Miklavec. Pesem je zapela Minka Valenčakova, hči profesorja Martina Valenčaka. Večer je predsedoval M. Kožel.

Na občnem zboru 17. novembra 1878 so izvolili za častne člane Antona Žužo, dr. Štefana Kočevarja in Davorina Trstenjaka. Dr. Janez Bleiweis je bil častni član čitalnice že 11 let.

Dr. Štefan Kočevar je leta 1883 umrl. Njegov pogreb je bil žalna narodna manifestacija, kakršne Celje dotlej še ni videlo. Nemci so bili osupli, toda pogreba se dotakniti niso mogli. V svojem glasilu so obžalovali, da se

Dr. Benjamin Ipavc (1829—1909)

Dr. Gustav Ipavc (1831—1908)

ga niso mogli udeležiti, kajti pokojnika so kot človeka in zdravnika visoko cenili in so se k njemu zatekali po pomoč.

Dr. Josip Sernec je ostal predsednik čitalnice do njene ukinitve leta 1927. Tajniki pa so se hitro menjavali. Dr. Juru Hrašovcu (1882) so sledili: Ivan Likar (1883), dr. Josip Vrečko (do 1884), dr. Urban Lemež (1887), dr. Ivan Dečko (1887), dr. Dragotin Treo (1890), dr. Hinko Šuklje (1892), dr. Radoslav Pipuš (1895), dr. Vladimir Ravnihar (1897).

Zaradi nepopolnih zapiskov ni mogoče točno določiti dobe njihovega tajnikovanja, niti poznejših tajnikov.

V tej dobi je bilo delovanje čitalnice nekoliko skromnejše, vendar je še poskrbela za nekaj pomembnih prireditev.

Tako si je na predlog dr. Josipa Vrečka pridobila mestnega organista Socherja za pevovodjo. Socher je izvežbal moški zbor in čitalnica se je lahko s primernim dostojanstvom udeležila razvitja zastave Savinjskega Sokola v Mozirju (1884).

Naslednje leto, 1885, je sprejela pevce Slovenskega pevskega društva, ki je imelo sedež v Ptujju in je priredila koncert v vrtni dvorani celjskega »Slona« — v predhodnici poslopja, kjer je zdaj samopostrežna trgovina v Stanetovi ulici. Magistrat je sicer koncert prepovedal, toda namestništvo ga je dovolilo.

Nekoliko je oživila društvena dramska dejavnost. Leta 1887 je mladi in agilni trgovski pomočnik Ivan Jerman uredil čitalniški oder in priredil na Silvestrovo veseloigro Klobuk.

Dr. Josip Sernec
(1844—1925)

Pod Jermanovim vodstvom je bilo še nekoliko iger. Razen Jermana samega so nastopili kot igralci: njegova žena Ana, sin in hči dr. Kočevarja, Franc Kapus in njegova žena — odlična pevka, trgovec Petrini, učitelj Škoflek, Matija Koželj, lekarniški asistent Kelner, po rodu Čeh, dežnikar Kreutberger in drugi

Dne 29. aprila 1887 je obhajalo društvo petindvajsetletnico svojega nastanka, ob tej priliki je profesor Ivan Krušič podal zgodovinski pregled njegovega dela.

Dne 31. avgusta 1891 je cesar obiskal Celje. Nemci so hoteli preprečiti Slovencem udeležbo. Slovenci so si jo izsilili in so pred poslopjem okoliške občine na Bregu pod vodstvom pevovodje Ivana Hudovernika zapeli. Nemci so jih skušali motiti. Cesar je to opazil, se razburil in pevce pohvalil. To je dvignilo Slovencem ugled.

Leta 1892 je poseben odbor, v katerem so bili tajnik dr. Hinko Šuklje, dr. Josip Vrečko in tiskarnar Dragotin Hribar, organiziral obisk predstave Ipvčeve opere »Teharski plemiči« v Ljubljani. Vtis na Celjane in druge Slovence iz Štajerske je bil izreden.

Leta 1895 je hotelo v Celju nastopiti ljubljansko Dramatično društvo. Ker čitalniški oder pri Štravsu ni ustrezal, se je odbor obrnil do vodstva nemškega gledališča. Prošnja je bila seveda odbita.

V tem času sta čitalnici prevzeli znaten del obveznosti dve društvi: Celjski Sokol (ustanovljen leta 1890) in Celjsko pevsko društvo (ustanovljeno leta 1894).

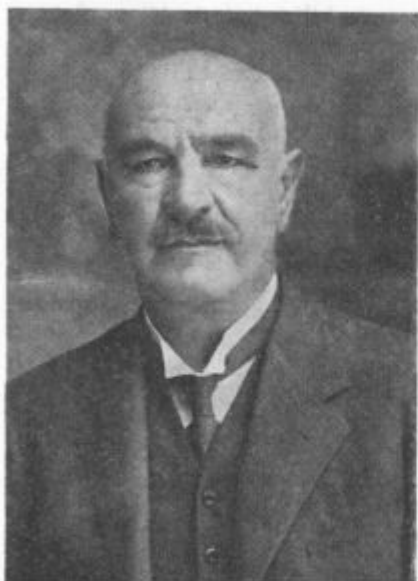
Gradili so tudi Narodni dom. To je bil vzrok, da je čitalnica, v pričakovanju ugodnejših okoliščin v njegovih prostorih, svoje naloge deloma odlagala na poznejši čas. Slavnostna otvoritev je bila 7. in 8. avgusta 1897. Pri njej je poleg čitalnice, Celjskega Sokola in Celjskega pevskega društva sodelovalo tudi ljubljansko Dramatično društvo z veselo enodejanko »V Diogenovem sodu«.

Že prej, 14. marca, je na iniciativo čitalnice in obeh društev ljubljansko Dramatično društvo v Narodnem domu priredilo Verdijevo opero Rigoletto, po otvoritvi je pa nastopilo z Verdijevo Traviato. Obe predstavi sta doživeli sijajen uspeh. Začudení so bili tudi celjski Nemci, ki jim česa takega nemški igralci iz Ljubljane, Maribora, Celovca ali Gradca niso mogli nuditi.

Poslej je čitalnica stopila v ozadje. Nekaj časa je še skrbela za prireditve družabnega značaja. Končno se je omejila le na nabavo časopisov, ki so jih člani lahko čitali v njenem prostoru v Narodnem domu in v knjižnici. Leta 1927 je nehala delovati. Knjižnico je likvidiral njen zadnji tajnik Franjo Čepin, nameščenec Celjske posojilnice. Knjige je dobila mestna knjižnica. Kolikor jih ni propadlo med okupacijo, jih je po ponovni osvoboditvi prevzela študijska knjižnica.

Ljudski in v ljudskem duhu pisoči pisci v čitalniški dobi

V dobi, ko je bilo delovanje Celjske čitalnice najbolj razgibano, je v neposredni okolici Celja nekoliko navdušenih ljudi oblikovalo domačo snov in s tem povoljno vplivalo na narodno zavest. Janko Pukmeister Vijanski (1837—1862) iz Vin nad Lembergom pri Novi cerkvi je zbiral narodno blago in opisoval lepoto in zanimivosti domačih krajev. Njegov bližnji rojak Jožef Iskrač — Frankolski, priden zapisovalec (1836—1900) dogodkov v domačem kraju, je v petnajstih spevih opeval Veroniko Deseniško, ki mu jo je natisnil Anton Janežič v 10. zvezku Cvetja (1863). V Ljudski knjižnici, ki jo je od leta 1885 in 1886 v Mariboru izdajal Lavoslav Kordež mlajši, je pa izšla Iskračeva epska pesnitev »Petrovska Mati božja«. Iskračev sosed je bil pohorski pevec Jurij Vodovnik, p. d. Tomažič, s Skomarja. Ker je bolehal na pljučih, se je poleti rad zadrževal bolj v dolini, na Strmcu (pri Novi cerkvi), na Frankolovem, na Črešnjicah. Antona Grabiča sem že omenil v poglavju o čitalnici. Navedel bi še manj znanega rihtarja iz Škal pri Velenju in velenjskega župana Franca Ropotarja, ki je tudi se-

Dr. Josip Vrečko (1856—1931)

stavljaj ljudske verze. Najpomembnejši med temi pisatelji je Ferdo Kočvar (1833—1878), ki je poleg številnih dobrih gospodarskih in domoljubnih spisov (med njimi je »Kupčija in obrtnija« še danes vredna čitanja), objavil ljudsko povest »Mlinarjev Janez, slovenski junak ali vplemenjenje Teharčanov« (Zagreb, 1859). Čeprav je književna vrednost povesti majhna, je vendar imela velik uspeh, saj je po pisateljevi smrti izšlo v Celju več predelanih izdaj.

Ljudska likovna umetnost čitalniške dobe

Tudi likovna umetnost se je okrepila. Delala je največ za cerkve in se je izprva držala bolj okolice kakor mesta. Strogo v čitalniško dobo je seveda ne moremo utesniti, v večji meri temelji na praksi preteklosti in sega brez določene meje v prihodnost.

Najizrazitejša je v kiparstvu, ki ima v glavnem značaj podobarstva. V Vojniku je imel svojo delavnico Jernej Rangus, bil je hkrati mizar, podobar, pozlatar in slikar. Držal se je baročne in klasicistične tradicije. Od njega je prevzel delavnico zet Martin Spiler, ki je delal po tastovem izročilu. Isto velja za učenca Petra Robiča. Njihove izdelke najdemo v cerkvah Celja in bližnje okolice, često v družbi kiparskih izdelkov Mihaela Rosebergerja in slikarja Janeza Baumgartnerja.

Znan mojster je bil Jožef Vrenko (1809—1891) s Frankolovega. Često se navaja s hišnim imenom Mastnak. Tu in tam (npr. pri dr. Stegenschku v konjiški dekaniji) srečavamo tudi obliko Brenko, ki pa ne more biti točna. Vrenkova domačija je tista, na katero je sedel župan Franko, ki ga navaja

novocerkovni urbar iz leta 1712 in je od njega (oziroma njegovega rodu) Frankolovo kot združitev več naselij dobilo to ime. Na Frankolovem že opazamo prve posebnosti šmarskega narečja, t.j. često prehajanje vokalov drug v drugega. Danes rabijo za hišo navadno oznako Masnè. Vrenko se sam označuje kot mizar, kipar in slikar. Njegovi preprosti kipi in slike krase cerkve in kapelice v celjski in konjski pokrajini. Ko je mojster ostarel, ga je večinoma nadomeščal pomočnik Franc Gajšek, ki je bil šibkejši od njega. V splošnem se je Vrenko držal Rangusove smeri. V njegovem rojstnem kraju je njegovo najvažnejše delo: cerkev na bližnji razgledni Gojki, ki so jo gradili pod njegovim vodstvom.

Pri Vrenku sta se učila dva znana podobarja — kiparja Andrej Cesar (1824—1885) in Ignacij Oblak (1834—1921). Cesar je bil rojen v Socki pri Strmcu (Novi cerkvi), v sosesčini Frankolovega. Leta 1853 se je naselil v Mozirju in je bil začetnik znanega Cesarjevega umetniškega rodu. Oblak pa izvira iz Stare vasi v Poljanski dolini. Po izučitvi se je naselil v Celju, kjer je kupil Mugičevo hišico v Gledališki ulici, ki jo je prezidal in nadzidal z nadstropjem. Delal je do leta 1904. Zaradi bolezni je leta 1904 prepuštil delavnico Antonu Sumreku, Kurnikovemu učencu, ki je delal v njej do leta 1914, ko je moral k vojakom. Padel je še istega leta v Srbiji. Oblak, zaveden narodnjak, je bil soliden mojster, delal je za Celje in okolico, največ pa za Hrvatsko in Vojvodino, kamor je izvažal svoje izdelke na splavih. Odličen rezbar je bil tudi Sumrek. Dve leti se je izpopolnjeval na umetno-obrtni šoli v Zagrebu, kjer mu je bil učitelj vojaški rojak profesor Jakob Kramaršek. Ignacija Oblaka sin Vatroslav je znani slavist.

Oblak je imel več učencev. Najbolj znani med njimi so: Franc Berneker, Ivan Napotnik (kratko dobo), Ivan Sojč, Stefan Jager s Kalobja in Golež iz St. Vida pri Grobelnem. Pri Sumreku sta se učila Miloš Hohnjec iz Zagorskih sel pri Kumrovcu in Jožef Lapuh st. iz Podsrede.

V Celju je kot podobar deloval tudi Šmarčan Jožef Jagodič, ki se je izučil na umetno-obrtni šoli v Gradcu. Delal je mnogo na Gornjem Štajerskem in celo v Bukarešti. V Celju in okolici se je zlasti uveljavil kot pasar. Umril je leta 1908.

Sodobna celjska mojstra sta bila rezbar in pozlatar Franc Krašovec, ki se je iz mesta preselil na Ostrožno, ter rezbar in intarzist Kalan. Nekaj let je delal v Celju tudi akademski slikar Andrej Gosar.

GOSPODARSKA OKREPITEV CELJSKE SLOVENSKE DRUŽBE

V tem času so v celjski družbi nastale pomembne spremembe, ki so obetale, da v skladu z nujnim splošnim političnim razvojem v razmeroma kratkem času spremene tudi lice mesta. Dotlej se je dobršen del celjskih obrtnikov rekrutiral iz okolice. Ko so še bili učenci in pomočniki, so se navzeli tujega duha. Zdaj pa je začel v mesto prihajati nov val že dozorlih obrtnikov ali vsaj pomočnikov, ki je ostal narodu zvest.

Pobudo za to so dajali celjski odvetniki, med njimi zlasti energični in impulzivni dr. Ivan Dečko, sam sin obrtnika iz Središča. Takrat je bilo

Peter Majdič (1862—1930) z ženo Ano, roj. Ripšl

v Celju že okrog 10 slovenskih odvetnikov in več koncipientov, poleg njih še 2 notarja, vsi so morami narodno delati, najbolj vnet je bil prav dr. Dečko.

Na pobudo celjskih slovenskih voditeljev, zlasti odvetnikov, je prišel iz Kranja Peter Majdič, ki je kupil »hrvaški mlin« na Spodnji Hudinji in napravil iz njega podjetje, ki mu ni bilo enakega v vseh Vzhodnih Alpah (1888). Jasno je, da je to podjetje s svojimi številnimi nameščenci in delavci okrepilo slovensko narodno stvar in ugodno vplivalo na dvig slovenske samozavesti.

Tudi slovenska obrt se je okrepila v tolikšni meri, da Slovencu pred izbruhom prve svetovne vojne ni bilo treba iti k Nemcu ali k nemškutarju, pa naj je rabil kakršno koli obrtno uslugo. Brez pretenzije na popolnost hočem navesti najvažnejše slovenske obrtnike, trgovce in gostilničarje, ki so se naselili v Celju v tej usodni dobi. Nekateri izmed njih so se že naprej obvezali, da bodo tudi javno delali. In so zares delali, tudi tisti, ki se niso obvezali. V železarski stroki je tedaj že opustil svojo obrt mojster Žimnjak, tast poznejšega idrijskega ravnatelja realke dr. Stanka Bevka. Velikih zaslug si je pridobil ključavničar Ivan Rebek, ne samo kot poklicni strokovnjak, ampak tudi kot neumorni organizator obrtnikov in delavcev, kot kulturni delavec in narodni borec. Rodil se je leta 1863 v Kamnju pri Ajdovščini in umrl v Celju leta 1934. Rebek je ustanovil in več let vodil Slovensko obrtno in Slovensko delavsko podporno društvo, sode-

loval je tudi pri Celjskem pevskem in Dramatičnem društvu ter Sokolu. Solidno tesarsko podjetje večjega obsega je ustanovil Vinko Kukovec (brat slovenskega voditelja in politika dr. Vekoslava Kukovca).

Slovenska mizarja sta bila Šinković in Golob, kot odličen mizar je slovel nedavno v visoki starosti umrli teharski Stojan, ki je imel med meščani mnogo naročnikov. Kot stavbenik je užival velik ugled Ferdinand Gologranc. Odrasel je na kmetiji svojega očeta v Paradeški pri Vojniku. Že v osemdesetih letih je začel zidati v Celju, zlasti v Gaberju, kjer si je 1893 zgradil novi dom. Odlična je bila Čamernikova kamnoseška delavnica, njen mojster je bil spreten in je imel pravi umetniški čut. V tej zvezi je treba še enkrat navesti Oblaka, Sumreka in Krašovca, ki so prišli v Celje po neposredni lastni odločitvi. Slovenski urar Rafko Salmič, rojak iz Postojne, je bil gledališki organizator in igralec izrednih sposobnosti. Slovenski brivec je bil Ivan Kapus. Slovenski fotografski atelje je na sedanjem Slandrovem trgu otvoril Srečko Magolič, znan tudi kot slikar, ki je prišel iz tiskarniške stroke. Od njega je prevzel atelje Čeh Pick (Pica).

Dobro je bila zastopana slovenska krojaška obrt, izvrševali so jo znani mojstri: Hočevar, Zabukovšek, Fric, Leon, dva Kmecla — Franc in Matevž, Selišek in Oražem. V čevljarstvu so se uveljavljali zavedni mojstri: Perdan (zelo dober gledališki igralec), Kolšek, Strašek in Čeh Bursik.

Že prej je bila v Celju slovenska ta in ona trgovina, npr. Kapusova. Pred prvo svetovno vojno so že bile zastopane vse stroke. Manufakturno trgovino je imel Vanič, velike špecerijske trgovine so imeli Kolenc, Matič in Hočevar. Galanterijsko stroko so zastopali Peter Kostič in njegova naslednika Prica in Kramer. Steklarsko stroko je zastopal Strupl. Malo pred izbruhom vojne sta začela trgovati Ravnikar in Stermecki. Važna je bila trgovina z železnino Merkur. Z nekaterimi tovariši in pravno pomočjo dr. Josipa Vrečka jo je leta 1900 ustanovil Peter Majdič kot odgovor na dejanski napad, ki so ga leto dni poprej napravili nanj Rakuschevi uslužbenci.

Nekatere izmed gostiln so šle prvotno Slovencem na roko, npr. Valantova (zdaj Ojstrica), Štravsova (pozneje Rebevska) in Košerjev »Beli vol«. Toda sčasoma so Nemci to začeli onemogočati. Zato je bilo važno, da so Slovenci odprli nekaj svojih gostiln. V njihove roke je prišel »Beli vol«, Nemci so zato besneli. Simonišek je imel gostilno »Pri Blažu« (poznejši Robekov »Branibor«) in gostilno »Zvezdo« poleg magistrata, Bezenšek-Jelenova v Stanetovi ulici. Važna je bila tudi gostilna v Narodnem domu. Nekaj znanih in dobrih narodnih gostiln je bilo v okolici, med njimi Rađejeva, Plojeva in Jezernikova »Pri Grenadirju« na Bregu, Piškova v Čretu, Sušteršičeva na Teharju in Samčeva na Ložnici pri Butejevem mostu.

Izredno pomembna je bila Zvezna tiskarna, ki jo je leta 1889 ustanovila Zveza slovenskih posojilnic in jo je imel v najemu Dragotin Hribar. Pridružila se ji je leta 1891 od iste Zveze ustanovljena papirnica, ki jo je prav tako vodil Dragotin Hribar. Goričar in Leskovšek sta jo leta 1918, tik pred osvoboditvijo, po neštetih rekurzih spremenila v knjigarno.

Celjski »Narodni dom« v prvotni obliki po načrtu inž. V. Hraskega

Ni mogoče dovolj poudariti, kolikšnega pomena za slovensko narodno zavest so bila raznovrstna podjetja. Jasno je, da so v duhu časa nastala na individualistični podlagi. Toda osnovali so jih ljudje, ki so se z veliko pridnostjo povzpeli do samostojnosti in si pridobili potreben obratni kapital.

Primer starega Strupija, ki je bil kot mravlja delaven in neznansko skromen, nikakor ni osamljen. In končno: svoboda je v bistvu nedeljiva stvar, brez nacionalne ni socialne svobode.

Druga gospodarska naloga, ki se je je bilo treba lotiti, je bilo zbiranje kapitala z namenom, da bi bil lahko na razpolago potrebnim podjetnikom, obrtnikom in kmetom. Ker bogastva med Slovenci ni bilo, je bilo treba začeti z malim.

Pobudo za to je leta 1868 prinesel iz Češke dr. Jožef Vošnjak, ki se je bil udeležil polaganja temeljnega kamna za novo češko gledališče. Ob tej priliki je obiskal Roudnice, kjer se je seznanil s poslovanjem hranilnice. Idejo je začel izvajati varčni in gospodarski Jožefov brat Miha, ki se je kot upokojeni železniški inženir leta 1879 naselil v Celju, kjer si je pridobil posest. Miha Vošnjak je s somišljeniki leta 1881 ustanovil v Celju Celjsko posojilnico na združni podlagi in s svojim zgledom in vplivom dosegel, da se je ustanovilo še več podobnih združnih posojilnic po Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Primorskem. Leta 1883 so se na njegovo pobudo zbrali v Celju zastopniki teh posojilnic in pod njegovim vodstvom

Ivan Rebek (1863—1934)

ustanovili Zvezo slovenskih posojilnic. Celjska posojilnica je dobila vlogo centralne posojilnice. Pri njej so se nabirale znatne vsote, ki so jih uspešno uporabljali v narodne, gospodarske in kulturne namene.

Celjska posojilnica je podprla marsikaterega posameznika in mu omogočila, da se je izkopal iz težav in si ustvaril trdno eksistenco, razen tega je ustanovila tiskarno in papirnico in omogočila izdajanje Domovine in knjig. Zgradila je tudi Narodni dom, v katerem se je osredotočilo vse narodno življenje celjskih Slovencev.

Narodni dom so zgradili po načrtu češkega inženirja Ivana Vladimira Hraskega, pomembnega arhitekta, praktika in teoretika, ki je bil tedaj kranjski deželni inženir, pozneje je postal profesor češke tehnike in upravnik kopališča Poděbrady pri Pragi. Narodni dom je bil pozidan leta 1896, popolnoma dokončan pa leta 1897. Dne 7. in 8. avgusta 1897 je bila otvoritvena slovesnost.

Medtem se je razbesnela čud celjskih Nemcev in nemškutarjev. Prežali so na Slovence in jih dejansko napadali. Najhujše stvari so se dogajale 9. in 10. avgusta 1899, ko so češki študentje pod vodstvom profesorja inž. Hraskega obiskati celjske Slovence. O tem sem leta 1940 na osnovi virov, ki so bili tedaj še ohranjeni, izčrpno pisal v »Zgodovini Celjskega Sokola«.

Narodni dom je vršil imenitno vlogo. Pod njegovim okriljem so delovala vsa takratna celjska narodna društva: Čitalnica, Celjski Sokol, Celjsko pevsko društvo, Delavsko podporno društvo, Slovensko obrtno društvo itd. Po potrebi so se zatekale vanj tudi šolske sestre s svojo mla-

dino. V njegovi dvorani so prirejali gledališke igre, ki jim je bil duša Rafko Salmič, veselice, predavanja itd. V gostilniških prostorih so se zbirali slovenski ljudje na prijazen pa tudi na resen pomenek. Sem so prihajali slovanski bratje; sloveči praški profesor medicine Pelnář se je še dolgo z veseljem spominjal lepih in vzpodbudnih ur, ki jih je med prvo svetovno vojno pri vinski kapljici preživel v krogu slovenskih prijateljev.

V tistem usodnem času je tudi oficir in pesnik Maister-Vojanov pri Jelenu in v Zvezni tiskarni oživljal v domoljubnem zanosu srca slovenskih dijakov in domoljubov.

Kot sedež Celjske posojilnice in Zveze slovenskih posojilnic oziroma njene naslednice Zadrुžne zveze je bil Narodni dom važna gospodarska postojanka. Še pred njegovo zgraditvijo, leta 1889, je Celjska posojilnica dobila pomoč. Povod za to so dali Nemci sami. Štajerska deželna hranilnica in nekateri drugi nemški denarni zavodi so odrekli posojilo na premičnine, v slovenskem jeziku vpisane v zemljiški knjigi. Kot odgovor na to so nekateri slovenski okraji ustanovili skupen denarni zavod, Južnoštajersko hranilnico. Po politični razcepitvi štajerskih Slovencev, je leta 1907 nastala Ljudska posojilnica in že v avstrijski dobi je bilo ustanovljenih tudi nekaj zadrug, ki so imele poseben namen, koristiti svojim članom bodi pri nabavi kredita, bodi pri nakupu ali prodaji.

Po ustanovitvi stare Jugoslavije je bil Narodni dom v znatni meri razbremenjen. Slovenci smo dobili več novih lokalov, toda še danes služi njegova lepa dvorana za razna predavanja, prireditve itd., medtem ko poslopje samo nudi udobno streho občinski skupščini in njenim organom. Kot sedež Celjske posojilnice je imel Narodni dom v stari Jugoslaviji še tudi gospodarsko vlogo. Leta 1923 je Celjska posojilnica v skladu z novimi razmerami spremenila svoj značaj, postala je delniška družba in je svoje poslovanje razširila na bančne posle.

Danes je Narodni dom na Trgu svobode zgodovinski spomenik, ožarja ga romantični žar polpretekle burne, toda nadvse zanimive in važne dobe. Človeku je težko, ko ga gleda vsega pohabljenega. Okupatorju je bil trn v očesu. Čim je prišel, ga je onečastil.

NOVE KULTURNE ORGANIZACIJE

Celjski Sokol

Spričo novega razvoja slovenske družbe Narodna čitalnica ni več ustrezala vsem narodnim družbenim potrebam. Nastati so morala nova društva. Razvila so se iz čitalnice, kajti v njej so bili vodilni ljudje.

Prvo tako nastalo društvo je bil Celjski Sokol. Sprva so mislili, da bi Savinjskega Sokola, ki je leta 1882 nastal v Mozirju, premestili v Celje. Toda Mozirčani se s tem niso strinjali. Rodila se je ideja o posebnem društvu v Celju. Pobudo zanjo je dal koncipient dr. Dragotin Treo, ki je prišel leta 1889 iz Novega mesta, kjer je telovadil v telovadnici »Dolenjskega

Odbor Celjskega Sokola leta 1905. (Sede: dr. G. Sernec, dr. J. Karlovšek, dr. L. Stiker; stoje: P. Detiček, F. Govekar, M. Detiček, M. Meglič, I. Kapus)

Sokola«. Na Treov poziv se je odzvalo 18 mladih mož. Dne 4. junija 1890 se je vršil ustanovni zbor. Na njem so izvolili ustanovni odbor, ki je sestavil pravila. Namestništvo jih je potrdilo 16. julija 1890. Dne 7. in 8. septembra je bila ustanovna slavnost. Glavni del se je vršil pri Sv. Jožefu (služba božja), na slavnostnem prostoru pri Kukčevi Skalni kleti pod gradom (telovadba), v čitalniških prostorih (ples) in v Žalcu (drugi dan — izlet). Večina Celjanov se je do Sokolov in gostov vedla dostojno, posamezni prenapeteži, ki so imeli zaslonbo pri vodstvu občine, so jih dejansko napadali.

Prvi starosta Celjskega Sokola je bil dr. Josip Vrečko (1890—1895). Njemu so do prve svetovne vojne sledili: dr. Alojzij Brenčič (1896—1898), dr. Josip Karlovšek — sicer podstarosta (1899), dr. Ivan Dečko (1900—1904), dr. Josip Karlovšek (1905—1908), dr. Gvidon Sernec (1909), Jože Smertnik (1910—1914).

Telovadbo je spočetka vodil dr. Treo sam. Pomagal mu je dr. Dečko. Leta 1891 je prišel iz Ljubljane Srečko Magolič, da prevzame uredništvo »Domovine«. V Ljubljani je bil nekoč sokolski učitelj in je urejeval slovenski del praškega »Sokola«. Čim je prišel v Celje, je v telovadnici razbremenil dr. Dečka.

Dr. Treo je konec septembra 1893 odšel v Postojno, kjer je odprl odvetniško pisarno. Prav tedaj je prišel v Celje Matija Benčan. Postal je uradnik Celjske posojilnice. V Ljubljani je bil že tri leta učitelj (načelnik) Ljubljanskega Sokola. V Celju je takoj prevzel vodstvo telovadbe in pripravljaval sokolsko vrsto za II. češki vsesokolski izlet v Pragi. Na izlet je odšel v družbi 24 slovenskih Sokolov, ki so skupno s hrvatskimi Sokoli tvorili Jugoslovansko sokolsko deputacijo. Benčan se je pri telovadnih tekmah sijajno izkazal. Priboril si je prvo mesto v rokoborbi, 4. v lahki atletiki in 8. v telovadbi na orodjih. Telovadcev je bilo več sto. S svojim uspehom je postal Benčan naš prvi mednarodni zmagovalec pri tekmah, ki se niso vršile v ožji domovini, ampak na širšem, slovanskem forumu. Po končani borbi so češki Sokoli ob sviranju godbe nosili Benčana po vsej Letni. V Pragi je Benčan marsikaj videl, ko je prišel domov, je izpopolnil telovadbo po češkem vzgledu. V telovadnici mu je do leta 1897, ko je odšel v Ljubljano, pomagal dr. Fran Tominšek. Benčan je zlasti vestno pripravljaval Sokole za razne nastope in prireditve.

Leta 1898 je prišel v Celje iz Ljubljane Jože Smertnik. Kakor Benčan je bil nameščen pri Celjski posojilnici. Smertnik je imel za seboj dobro vaditeljsko šolo. Pri sokolski telovadbi se je takoj čutil njegov vpliv. Bil je Sokol — metodik in Sokol — sistematik. Leta 1902 mu je odbor poveril načelnništvo in vodstvo telovadbe.

Benčan je še nadalje ostal zvest Sokolu in njegovi telovadbi. Zlasti večje je sestavljal alegorijske slike za razne prireditve. Kot večš risar, slikar in dekorater jim je sam delal ozadje; z njim je združeval v harmonično enoto umetniško zamisel izražajoče osebe — Sokole — Sokolice — in deco. Z njimi je nastopal do poznih let.

Tudi Smertnik je bil večš telovadec. Na IV. vsesokolskem izletu v Pragi leta 1901 je bil 4. v vrsti Slovenskega Sokola, ki si je kot celota pridobila II. mesto.

Smertnik je leta 1910 postal načelnik na novo ustanovljene Celjske sokolske župe. Njegovo mesto v društvu je prevzel prejšnji podnačelnik Anton Jager. Leta 1911 je vodil telovadbo Prostoslav Furlan, leta 1912 in 1913 pa Viktor Moškon. V začetku leta 1914 je občni zbor izvolil za načelnika Lojzeta Jerina, ki si je bil pridobil sloves telovadca mednarodne veljave 12. novembra 1913 na mednarodni tekmi v Parizu, kjer je bil v odlični slovenski vrsti drugi. V februarju leta 1914 je občni zbor Celjske sokolske župe izvolil Jerina tudi za župnega načelnika, kajti Smertnik je postal župni starosta.

Že za Benčana se poleg redne telovadne vrste javlja tudi vrsta starejših članov in mladine, zlasti dijakov. Leta 1903 se je ustanovil tudi poseben ženski oddelek.

Pred prvo svetovno vojno je imelo društvo precej več ko sto članov in članic. S sosednimi društvi in odseki je v okviru Celjske sokolske župe tvorilo Celjsko sokolsko okrožje.

Naloga Sokola je bila osebna — krepitev telesne moči in harmonični

Matija Benčan (1866—1945)

razvoj celotnega človeka, in narodna — okrepitev narodne zavesti in utrjevanje narodne odporne moči.

Z delom v telovadnici se je zato družilo javno delo. Celjski Sokol je prevzel mnoge prireditve, že spočetka je prirejal maškerado in silvestrovanja, s Celjskim pevskim društvom, z Delavskim podpornim društvom. Njegov tamburaški zbor je prireditve oživiljal. S telovadnimi nastopi od Postojne, Zagorja in Brežic do Velenja in Šentilja je širil in krepil narodno zavest.

V samem Celju je Sokol ob raznih prilikah na dostojanstveni način pokazal nasprotnikom, kako trdna je naša narodna volja: ob otvoritvi Narodnega doma in blagoslovitvi zastave Celjskega pevskega društva (13., 14. in 15. avgusta 1898), ob prihodu Čehov v Celje (9. in 10. avgusta 1899), ob demonstracijah (leta 1908), ob celjskem sokolskem izletu leta 1910.

Celjski Sokol je namreč leta 1908 v Gaberju zgradil Sokolski dom s telovadnico. Otvoritev novega doma je 14. avgusta 1910 proslavil z izletom Slovenske sokolske zveze. Gosti so morali izstopiti v Štorah. Obisk izleta je bil za tedanje dobo ogromen. Samih domačih Sokolov je bilo okrog 1300, razen tega je bilo hrvatskih 30 in srbskih iz Hrvatske in Vojvodine 52. Srbi iz Kraljevine so poslali dva zastopnika, prav tako Čehi. Prišel je na slavnost celo en zastopnik bolgarskih »Junakov« in zastopnik rusinske telovadne organizacije »Šič« iz Galicije.

Celjsko pevsko društvo leta 1913. V sredini dirigent dr. Anton Schwab — v plašču, levo od njega predsednik dr. Milko Hrašovec, desno Stanko Perc (z dirigentsko palico)

Celjsko pevsko društvo

Ljubitelji petja v Čitalnici so pripravili pravila in sklicali ustanovni občni zbor na dan 20. januarja 1895 v čitalniških prostorih v hotelu Štravs. Imeli so namen ne samo gojiti petje, ampak pritegniti k njemu zlasti obrtnike, pomočnike itd. Posvetovanje je vodil dr. Josip Sernec, izza mladih nog ljubitelj petja. Izvolili so začasni odbor, v katerem so bili: odvetniški kandidat dr. Konrad Janežič kot predsednik, odvetniški kandidat dr. Fran Tominšek kot podpredsednik, posojilniški blagajnik Franjo Jošt kot blagajnik in ključavničar Ivan Rebek kot tajnik.

Še istega leta so na drugem sestanku izvolili definitivni odbor, ki so ga sestavljali: dr. Konrad Janežič kot predsednik, dr. Fran Tominšek kot podpredsednik, Josip Cilenšek, notarski kandidat kot tajnik, Franjo Jošt kot blagajnik, Ivan Rebek in knjigarniški poslovođa Alojzij Terček kot odbornika. Za pevovodjo so določili organista Sprachmana, ko je ta odšel k vojakom, pa njegovega naslednika Karla Bervarja.

Dne 7. julija 1895 je društvo prvič javno nastopilo, in sicer na večjem izletu, ki ga je skupno z Narodno čitalnico in Celjskim Sokolom priredilo v Vojniku. Prireditev je bila v zelenem gaju v Paradeški poleg Gologran-

Rafko Salmič (1870—1930)

čeve domačije. Društva so se zbrala v Škofji vasi, odtod je šel sprevod v Vojnik. Na prireditvi se je zbralo toliko ljudi, da se je kar trlo. Prireditev je v moralnem pogledu močno podprla narodne voditelje v Vojniku, med njimi požrtvovalnega Antona Brezovnika, učiteljskega in gospodarskega organizatorja ter pisatelja.

Leta 1897 so bili izvoljeni: za predsednika domoljubni zdravnik dr. Hinko Šuklje, za podpredsednika Ivan Rebek, za tajnika Franjo Jošt, za blagajnika učitelj Franjo Kranjc, za odbornika pa posojilniški uradnik Andrej Perc in Alojzij Terček. Vodstvo petja je prevzel dr. Vladimir Ravnihar. V tem letu je društvo sodelovalo pri otvoritvi Narodnega doma 7. in 8. avgusta.

Leta 1898 je bil predsednik društva dr. Jožef Karlovšek, ostali odbor se pa sicer ni menjal. Dne 13. in 14. avgusta se je vršilo slavnostno razvitje društvene zastave, pri čemer so Nemci in nemškutarji udeležence grdo napadli.

Od 1899 do 1901 je bil predsednik dr. Ravnihar, podpredsednik je bil prvi dve leti dr. Karlovšek, tretje leto pa urarski mojster Rafko Salmič. Pevovodja je bil prvo leto učitelj J. Munda, naslednji dve leti pa uradnik Južnoštajerske hranilnice Franjo Korun, sicer izvežban glasbenik in komponist. Pri vodstvu petja je aktivno sodeloval tudi sam dr. Ravnihar. Salmičeva udeležba v odboru priča, da se je društvo začelo ukvarjati tudi z dramatiko.

Kako močno je zrasla nemška nestrpnost, o tem pričajo ne samo napadi ob obisku Čehov leta 1899, ampak tudi to, da se je ob odkritju spomenika dr. Vatroslavu Oblaku, slavistu in največjemu znanstveniku, ki ga je kdaj dalo Celje, žalna proslava smela vršiti samo na okoliškem pokopališču.

Dr. Ravnikar je julija 1901 odšel v Ljubljano, kjer je odprl odvetniško pisarno. Društvo so v naslednjih letih vodili kot predsedniki: Ivan Rebek (1901), Rafko Salmič (1902—1906), odvetniški kandidat dr. Ljudevit Stiker (1906—1907), poštni uradnik Anton Mirnik (1908—1910). Kot podpredsedniki so si sledili: dr. Karlovšek, dr. Anton Schwab, dr. Anton Božič, Janko

Žagar. Pevovodja je bil leta 1902 Franjo Korun, leta 1903 je vodil zbor tedaj še mladi Anton Lajovic, čigar starši so tedaj upravljali restavracijo v Narodnem domu, od 1904 do 1907 je vodil pevski zbor zdravnik in skladatelj dr. Anton Schwab, nato pa začasno Janko Žagar.

Poleg manjših prireditev sta bili v tem času dve zelo pomembni: Anton Lajovic je 2. julija 1903 priredil koncert, ki se ga je udeležil tudi Matej Hubad iz Ljubljane. Zbor je odpel zelo bogat program, kot solista sta nastopila Jarmila Gerličeva in dr. Gvidon Serbec. Sodelovala je tudi Narodna godba, ki jo je leta 1898 pod okriljem Narodne čitalnice ustanovil Franjo Korun, rojak iz okolice Velenja. Koncert je vzbudil pozornost tudi med celjskimi Nemci, ki česa takega tudi z angažiranjem tujih sil niso zmogli. Leta 1904 je Pevsko društvo sodelovalo na mrtvaškem sprevedu dr. Hinka Šukljeta, ki so ga položili k večnemu počitku pri Sv. Kancijanju v Žalcu.

Že v okrilju Pevskega društva je bilo v Narodnem domu vsako leto več iger. Prevladovale so šaljive in kratke veseloigre. Navadno so bile združene z nastopom društvenih pevcev in Narodne godbe. Igrali so tele igre:

Mlinar in njegova hči, V mlinu ali Slovenci in Nemci (1899); Sneguljčica, Lumpacij Vagabund, Kinematograf ali Martin Smola; Košatova opereta Ob Vrbskem jezeru (1900); Urban Debeluhar (1901); Govekarjeve prireditve: Deseti brat, Rokovnjači, Brat Martin (1902); Pri belem konjičku, Dva gospoda in en sluga, Njen korporal (1903); Govekarjevi Legionarji, Dve tašči, Rusko-japonska vojna (1904). Ljudska igra »Legionarji« je dosegla velik uspeh. Vendar so prav v zvezi z njo nastale velike težave. Celjska godba je zahtevala plačilo, prav tako posojilnica za dvorano, kurjavo in razsvetljavo. Za vstopnice niso dobili toliko, da bi bili plačali stroške. Igro so ponovili, a prebitok je bil le malenkosten. Sicer je pa primanjkovalo tudi igralcev. Odbor je bil mnenja, da je treba ustanoviti dramatično šolo in namestiti vodjo šole oziroma režiserja. Celjska posojilnica, ki zbira ljudski denar je dolžna, da društvo podpre. Četudi se je društvene seje, ki je o tem razpravljala, udeležil predsednik posojilnice, je njen odbor prošnje za podporo in brezplačno uporabo dvorane stalno zavračal. Salmič je bil tako nejevoljen, da je odstopil. Vendar se je odboru posrečilo, da ga je pregovoril. Zopet so igrali, in sicer večinoma veseloigre: Njen korporal, Brez denarja (1904); Pri vratarju, Kontrolor spalnih vozov, Madame Mangolin (1905); Vzgojitelj Lanovec, Milčinskega Cigani, Prvi (1906/07); Svetinova hči, Govekarjev Martin Krpan, Klicperovi veseloigri Na mestu ni poljub, Gogoljev Revizor, Deseti brat (1908/09); Svetinova hči, Martin Krpan, Anzengruberjev Dolski župnik in Krivoprisežnik (1909/10).

Tudi pri petju so bile težave. Mešani pevski zbor se je razšel. Tajniku prof. Voglarju se je posrečilo, da ga je zopet zbral. Dne 1. junija 1905 je priredilo društvo velik Schwabov koncert in 17. julija Schwabov večer, na katerem je Mila Sernečeva izročila skladatelju krasno taktirko. Dr. Schwab je tudi priredil koncert Celjskega pevskega društva v Zagrebu, ki je bil pravi triumf. Pri tem so Schwaba podprli: pevski zbor orglarske

šole Karla Bervarja, tenorist Ernest Vargazon ter pevki Mollova in Dobrkova.

Dr. Schwab je vodil tudi pevski zbor Delavskega podpornega društva. Želel je, da bi prišlo med obema zboroma do trajnega sodelovanja, vendar so delavci rajši peli sami.

Čeprav ni bilo nikake podpore, so igralci in pevci vztrajali pri narodnem delu. Izza leta 1907 so se zopet porajale motnje. Razvnel se je spor med Salmičem in dr. Schwabom. Šlo je, kakor je na seji ugotovil Ivan Likar, za rivaliteto med dramatikom, ki jo je zastopal predsednik Rafko Salmič, in med petjem, ki ga je zastopal dr. Schwab. Rezultat spora je bil ta, da se je leta 1911 ustanovilo samostojno Dramatično društvo. Pevsko društvo so poslej vodili kot predsedniki: dr. Gvidon Sernec (1911—1912), dr. Milko Hrašovec (1913), Jurij Vuga (1914). Petju je kriza močno škodovala. Kolikor so peli, je pevce vežbal dr. Schwab. Vendar se je položaj izboljšal, ko so pristopili k Celjskemu pevskega društvu mlajši člani: Vinko Vošnjak, dr. Milko Hrašovec, Stanko Perc, dr. Milan Orožen, dr. Radovan Brenčič, Ludovik Petek in dr. Leta 1914 je postal pevovodja Ciril Pregelj, tedaj učitelj na Ljubečni. Med vojno je petje prestalo. Šele aprila 1918 se je obnovilo. Za kratko dobo je prevzel predsedstvo profesor Anton Jošt, že 19. aprila so izvolili za predsednika Ivana Rebeka in za podpredsednika vikarja Lasbacherja.

Izza leta 1911 so igrali v sezoni nad 10 iger. Med njimi so bile: Finžgarjev Divji Lovec, Ipavčeva plesna pantomima Možiček, Sudermanov Fric, Vošnjakovi Svoji k svojim (1910—1912); Finžgarjeva Naša kri, Veleturist, Garibaldi (1912—1913).

Ljubljanskega igralca Josipa Molka sta pa kot režiserja skupno namestili mariborsko in celjsko gledališče. Med obema gledališčema so bili navezani stiki že leta 1911, ko so celjski igralci pod režijo Josipa Boca, bivšega celjskega režiserja in igralca, igrali v Mariboru Barretovo igró »V znamenju križa«.

Pod Molkovim vodstvom so prišle na celjski oder igre: Halbejeva Mladost, Schönthan-Kadelburgova burka Dva srečna dneva, Degrelyjeva komedija Če trak dobro pristojá. Uprizoritve občinstva nikakor niso vnele. Predsednik društva Rafko Salmič pri njih ni sodeloval. Da popravi finančno stanje in zopet pritegne občinstvo, je 4. februarja 1914 sam režiral Legionarje. Dvorana je bila polna, uspeh je bil sijajen. Kmalu nato, 1. marca, je pa za 25-letnico svojega gledališkega udejstvovanja z enakim uspehom režiral v Ljubljani Govekarjeve Rokovnjače. Medtem je samo še za Silvestrov večer 1913 v Čitalnici režiral Koste Trifkovića igró »Gospod nadzornik«.

Dne 8. februarja 1914 so Mariborčani nastopili v Celju s Steinovo burko »Pred poroko«. S tem so se oddolžili Celjanom, ki so 1. februarja igrali pri njih mladega celjskega učiteljskega absolventa Vinka Vošnjaka dramo Fred. A 19. aprila 1914 so za proslavo petstoletnice ustoličenja zadnjega Koroškega vojvode Celjani uprizorili v Mariboru dr. Antona Schwaba spevoigró »Knez Volkun«, medtem ko so Mariborčani zaigrali 5. dejanje Levstikovega Tugomera. V tej igri sta nastopila tudi Celjana dr. Ka-

Meta Baševa okoli leta 1903

Dr. Josip Karlovšek (1867—1950)

rel Koderman in Ela Kalanova. Kalanova je kot Vrza izrekla preroške besede. Uprizoritev so označili kot nepozabno. Najpomembnejši režiser in igralec teh let je bil Rafko Salmič. Najpomembnejši igralci so pa bili: Meta Baševa, Anka Vrečerjeva, Jožica Gregorinova, Jela Sernečeva, Ela Kalanova, dr. Josip Karlovšek, Mirko Meglič, Vekoslav Spindler, Radoslav Perdan, Alojzij Terček, Franc Mravljak.

Ciril-Methodova družba

Našim Nemcem ni bilo dovolj, da so imeli za seboj naklonjeno oblast, ki je v dovoljni meri skrbela za njihovo šolstvo in celo šolstvu, namenjenemu Slovencem, dajala tako smer, ki je bila slovenski narodnosti v škodo, nemški pa v korist.

Ker pa je bilo v šolstvu le nekaj samouprave in krajevni činitelji v zavednih slovenskih krajih niso hoteli ustrezati ponemčevalnim željam, so Nemci ustanovili svojo šolsko družbo »Schulverein«, ki je imelo nalogo, da v slovenskih krajih s privatno iniciativo in privatnimi sredstvi ustanavlja šole in šolske vrtce in jih vzdržuje stalno ali vsaj tako dolgo, dokler jih ne bi prevzela redna šolska oblast.

Slovenci so bili v neugodnem položaju. Morali so poseči po samoobrambi. Po zgledu Čehov, ki so imeli svojo šolsko družbo, imenovano Ústřední Matice školská, s katero so se poblizhe seznanili ob tisočletnici Cirila in Metoda, ko so zborovali na Velehradu, so ustanovili svojo Ciril-Methodovo družbo. Vlada ji je potrdila pravila 9. aprila 1885. Družbo je vodil glavni odbor, ki ga je vsako leto volila glavna skupščina. V posameznih krajih so bile podružnice z lastnimi odbori. Poleg zastopnikov podružnic so se osebno ali po zastopnikih občnih zborov lahko udeleževali tudi pokrovitelji. Poleg njih so imele podružnice še redne člane, ki so plačevali letno članarino. V vseh narodnih lokalih so bili nabiralniki družbe. A tudi

ob primernih priložnostih so se zanj nabirali prostovoljni prispevki. To je bil narodni davek. Zavedni ljudje so čutili v sebi dolžnost, da družbo podpirajo.

Celjska podružnica je bila ustanovljena 24. decembra 1885. Pridružile so se ji podružnice v vseh večjih sosednjih krajih: Žalcu, Braslovčah, Gornjem gradu, Šoštanju, Slovenjem Gradcu, Konjicah, Zidanem mostu, Trbovljah, Sevnici.

Prvo vodstvo celjske podružnice so tvorili: dr. Ivan Dečko, Fran Lončar, dr. Fran Rosina, Fran Irgel, Ivan Vavken, dr. Dragotin Treo. Na I. skupščini sta podružnico zastopala dr. Dečko in Ivan Likar. Dr. Dečko je bil na čelu podružnice več let. Poleg njega in za njim se javljajo v vodstvu podružnice vsi ugledni in zavedni celjski Slovenci, najsi so bili odvetniki, javni in privatni nameščenci, duhovniki, učitelji in profesorji, obrtniki itd. Če že niso bili v vodstvu, so bili vsaj poverjeniki.

Posebna ženska podružnica v Celju je bila ustanovljena 11. novembra 1893. Vodile so jo: Terezija Sernečeva, Zavadlalova, Marija Glaserjeva, Roza Vrečkova in Minka Joštova.

Tudi v vodstvu ženske podružnice so se vrstile ugledne in požrtvovalne slovenske Celjanke.

Škofja vas je dobila podružnico 30. oktobra 1890, prvi predsednik Josip Vrečar, od 8. aprila 1913 je bil sedež v Vojniku, prvi predsednik Mirko V. Brezovnik. Ženska podružnica v Škofji vasi je nastala leta 1894.

Druge podružnice so nastale: na Teharju 7. januarja 1893, prvi predsednik župnik Josip Potovšek; na Bregu pri Celju 1. avgusta 1910, prvi predsednik Miloš Stibler, tajnik Zadrugne zveze; v Gaberju pri Celju 1912, prvi predsednik Anton Rode.

Vnet cirilmetodijski delavec je bil mladi Ivan Prekoršek (s Prekorja nad Škofjo vasjo), ki je po prekinitvi juridičnih študij bil več let učitelj na cirilmetodijskih šolah.

Dragotin Hribar, njegovi sodelavci in nadaljevatelji

Novo pomembno stopnjo v kulturni rasti celjskih in okoliških Slovencev pomenja nastop Dragotina Hribarja, njegovih pomočnikov in nadaljevateljev. Leta 1889 je Zveza slovenskih posojilnic ustanovila po posredovanju poslanca Mihaela Vošnjaka Društveno tiskarno. Dala jo je v najem Dragotinu Hribarju, Ljubljancu, tiskarskemu strokovnjaku, izobraženemu, vztrajnemu in mirnemu narodnjaku.

Kulturno in politično so se Slovenci v Celju in celjski okolici že toliko dvignili, da so potrebovali svoj politični list. Hribar je to uvidel in je ustanovil »Domovino«, list, ki je izhajal sprva dvakrat, nato trikrat na mesec, leta 1901 je začel izhajati dvakrat, leta 1906 trikrat na teden. Imel je okrog 2000 naročnikov, kar je bilo za tedanji čas veliko število. Naročniki so bili z vsega Spodnjega Štajerskega. Domovino je odločno branila narodne pravice, skrbela pa je tudi za gospodarski in kulturni pouk

Dragotin Hribar (1862—1935)

in napredek. Uredniki so ji bili: Dragotin Hribar (1896—1897), Ante Beg (1897—1901), Rudolf Libensky (1901—1903), Cvetko Golar (1904—1905), Vekoslav Spindler (1905—1906), Ljudevit Furlani (1906—1908). Do politične cepitve leta 1906 je bila Domovina na stališču sloge, potlej je pa zastopala Narodno stranko.

Kot prilogi Domovini sta izhajala Slovenski kmetovalec (1893—1894), ki ga je urejeval mozirski nadučitelj Franc Praprotnik (1892—1894), in Slovenski obrtnik (1892—1894). Obe prilogi sta se leta 1895 združili v Narodno-gospodarskih novicah.

Domovini je kot glasilo Narodne stranke sledil Narodni dnevnik (1909—1910), ki ga je urejeval Vekoslav Spindler. Drugi celjski časopisi so še bili: tednik Narodni list (1906—1914), glasilo Narodne stranke, urednik Vekoslav Spindler, Slovenske pravice (1906), urednik Vekoslav Spindler, Südsteirische Volksstimme (1910—1911), list, ki je branil pravice Slovencev, urednik Robert Watzlawek-Sanneck.

Ob nastanku prve Jugoslavije je izhajal Glasnik Narodnega sveta v Celju (nov. in dec. 1918), ki ga je izdajal Narodni svet (predsednik dr. Ernest Kalan, tajnik dr. Anton Ogrizek), urejeval ga je pa Vekoslav Spindler. Dragotin Hribar je storil še marsikaj drugega. Tako je izdajal za izobražence Ilustrirani narodni koledar. Prvi trije letniki (1889—1891) so izšli v Ljubljani, naslednji letniki (1892—1901, 1903—1914) pa v Celju. Do leta 1904 je bil urednik Dragotin Hribar sam, vendar je podrobno uredniško delo prepuščal Srečku Magoliču, faktorju tiskarne, ki je kot umetnik zlasti skrbel za lepe ilustracije. Od leta 1905 do 1912 je urejeval Koledar prof.

Vekoslav Spindler v Celju leta 1908

dr. Anton Dolar, zadnja dva letnika je zaradi Dolarjeve premestitve v Maribor uredil Janko Lesničar.

Ilustrirani narodni koledar je razen koledarskega obsegal tudi poučni in leposlovni del. V njem so sodelovali mnogi znani slovenski pisatelji: Anton Aškerc, Ivan Cankar, Igo Kaš, Zorka Kvedrova, Ivan Lah, Vladimir Levstik, Ksaver Meško, Anton Novačan, Pavlina Pajkova, Vekoslav Špindler, Ivo Šorli, Ljudmila Poljančeva, Janko Glazer, Vladimir Brezovnik itd.

Med njimi so bili iz neposredne okolice Celja: Anton Novačan (Zadobrova pri Škofji vasi), Vladimir Brezovnik in Igo Kaš (Vojnik), Vladimir Levstik (Celje).

Že pred Hribarjevim prihodom v Celje je Zveza slovenskih posojilnic izdala 7 letnikov Zadruga (1884—1891), ki sta jih uredila Miha Vošnjak in Maks Veršeč. Ker pa Vošnjak kot državni poslanec ni imel na razpolago potrebnega časa in ker je Miha Veršeč odšel v Ljubljano, je nato Zveza začela izdajati Letopis, katerega 7 zvezkov je uredil Ivan Lapajne, meščanskošolski ravnatelj in posojilničar v Krškem, naslednjih 9 pa Franjo Jošt. Leta 1899 je Lapajne začel izdajati Novo zadrugo, leta 1906 je sporazumno z Zadružno zvezo izdajanje prekinil. Potlej je od 1907 do 1918

izhajala Zadruga kot strokovno glasilo Zadružne zveze. Urejeval jo je najprej njen ravnatelj Franjo Jošt, nato pa tajnik Miloš Stibler.

Pod uredništvom Srečka Magoliča in dr. Frana Tominška je v Hribarjevi tiskarni izhajala Vesna (1892—1894), mesečnik slovenskega dijaštva, ki je priobčeval v naprednem duhu pisane članke, pesmi in pripovedne spise. Njegovi dijaški in študentski sotrudniki so znani kot »Vesnani«.

Pozneje je nekaj časa izhajala v Celju tudi Svoboda (1907—1908), zelo odločno napredno dijaško glasilo, ki so ga oficialno urejali Rudolf Libensky, Rastko Pustoslemšek in Alfonz Mencinger. Iz Celja se je morala Svoboda preseliti v Ljubljano zaradi spletk nekega klerikalnega profesorja na slovenski (utrakvistični) nižji gimnaziji.

Da je Celje tedaj zares postalo pravi manjši založniški center, o tem govori tudi dejstvo, da je Hribar izdal oziroma tiskal še marsikaj: Antona Funtka Obrtno spisje (1892), zbirko pesmi Frana Gestrina Izza mladih let (1893), dr. Vošnjaka igro Lepa Vida (1893), Zbrane spise Pavline Pajkove (I. zv.: 1893, II. zv.: 1895), Antona Brezovnika Zbirko družinskih iger za v sobi in pod milim nebom (1897) in njegovega Šaljivega Slovenca, knjigo Zbirka domačih zdravil (1888 in še v Ljubljani 1891, 1897), v predelani izdaji pa tudi Ferda Kočevarja Mlinarjevega Janeza ter Jožefa Kržišnika Male pesmi, drugi natis Zbirke domačih zdravil, dr. Romiha Obrtno knjigovodstvo, Neratov Popotnikov koledar za 1892, Funtkove Luči. Razen tega je začel izdajati Naš dom, Zbirko povesti, pesmi, narodnega blaga in zanimivosti.

Ko se je Hribar leta 1904 vrnil v Ljubljano, se je njegova celjska tiskarna preimenovala v Zvezno tiskarno.

Hribar je ustanovil v Celju tudi knjigoveznicu, prave knjigarne mu pa zaradi vztrajnega nasprotovanja občinske uprave, ki je vedno izjavljala, da ni potrebna, kljub čestim urgencam niso dovolili. Uspela sta v tem šele tik pred koncem prve svetovne vojne Goričar in Leskošek.

Slovenska kmečka zveza

Tako se je imenovala politična stranka, ki jo je na Spodnjem Štajerskem ustanovil dr. Anton Korošec in se je pozneje združila s Slovensko ljudsko stranko. Stranka si je takoj po svojem nastanku (1906) začela ustanavljati politične in kulturne organizacije na verski podlagi, ki so sicer cepile narodne sile, vendar so na drugi strani tudi prispevale k prebujanju narodne samozavesti in odpornosti. Glavne organizacijske enote, ki so nastale v Celju: Ljudska posojilnica, Prosvetno društvo, Orel, Slovenska Straža. Podobne organizacijske enote so nastale tudi v vseh večjih sosednjih krajih.

Savinjska podružnica Slovenskega planinskega društva

Savinjska podružnica Slovenskega planinskega društva sicer ni nastala v Celju, vendar je bila s Celjem po svojem nastanku in delovanju zelo trdno povezana. Imela je poleg pristno planinskega tudi narodno-

obrambni pomen. Slovenski značaj naših planin je bilo treba braniti predvsem pred napadalnostjo, ki je imela več postojank, med njimi najmočnejšo v Celju.

»Nemško in avstrijsko alpsko društvo«, ki je nastalo leta 1874, je imelo v svojem programu tudi delovanje v slovenskih planinah. Več njegovih sekcij je imelo svoj sedež na slovenskih tleh. Na naše ozemlje je posegalo tudi delovanje »Kluba avstrijskih turistov« in »Štajerske gorske družbe«. Na te organizacije se je izprva opiralo delovanje navdušenega planinca, graškega vseučiliškega profesorja dr. Johannesa Frischaufa (1837—1924), ki je izza leta 1868 obiskoval naše planine in oral v njih turistično ledino. Frischauf je obiskoval Julijske Alpe in Karavanke, ali najbolj so mu bile pri srcu Savinjske planine ali Savinjske Alpe, ki jih je izza leta 1874 sistematično preiskoval in turistično ter književno obdeloval. Frischauf je v družbi domačih gorskih vodnikov premagal niz gorskih vrhuncev in slemen in je zgradil v Savinjskih planinah prve tri planinske kočice, ki so nudile vsaj skromno planinsko zavetje: na Suhadolnikovi planini pod Korkrskim sedlom, na Okrešlju in na Korošici; vrh tega je odkril in markiral več poti, izmed katerih je za najnujnejše potrebe nadelal pot na Kamniško sedlo.

Frischaufa nemške turistične organizacije niso podpirale v dovoljni meri in je moral često poseči v svoj žep. Poleg tega mu je bila zoprna nemškonacionalna usmerjenost Nemškega in avstrijskega alpskega društva, ki se je trudilo, da bi nadelo našim planinam in njenim prebivalcem nemški videz. Zato je radostno pozdravil ustanovitev »Slovenskega planinskega društva« (1893) in mu je postal vnet svetovalec.

Že v prvem letu svojega obstoja je dobilo Slovensko planinsko društvo dve podružnici. Prva je bila Kamniška, ki ji je priroda določila delovno področje: Kamniške Alpe, tj. kamniško stran pogorja. Kamniški podružnici je sledila Savinjska. Njen oče je bil mladi gornjegrajski nadučitelj Franc Kocbek (1863—1930), sin Slovenskih gorc, ki je že bil občutil lepoto planinskega sveta in okusil slast turističnih zmag. Ko je Kocbek v časnikih čital, da se je ustanovilo Slovensko planinsko društvo, mu je takoj ponudil svojo pomoč. Društvo mu je poslalo navodila in barvo, pa je takoj začel markirati pota. Prav tako je stopil v stik s profesorjem Frischaufom; kmalu sta si bila iskrena prijatelja.

Nemci so se začeli razburjati. Toda Kocbek ni ostal na začetku pota. Še istega leta, 20. avgusta 1893, se je vršil v Mozirju občni zbor, na katerem je bila ustanovljena »Savinjska podružnica Slovenskega planinskega društva s sedežem v Mozirju«. V resnici je bil pravi sedež podružnice v Gornjem gradu, kar se je v naslovu izrazilo šele leta 1927. Kocbek je bil načelnik podružnice od njene ustanovitve pa do leta 1927. Do leta 1912 je bil hkrati blagajnik. V Gornjem gradu je prebival tudi tajnik, eden izmed odbornikov je bil iz Mozirja in eden iz Celja. Šele leta 1912 se je odbor pomnožil. V primeru potrebe si je pomagal s posebnimi odseki in krajevnimi zaupniki. V širšem smislu je bil zaupnik vsak član podružnice. — V letu ustanovitve je imela podružnica 41 članov, njihovo število je pa

stalno naraščalo, tako da je npr. leta 1910 imela enega častnega člana, 25 ustanovnih in 141 pravih članov.

Delovno področje podružnice so bile Savinjske planine in sosedne Karavanke, ali svojo pozornost je morala posvečati tudi Celjskemu in sosednemu hribovju. Po delu, ki ga je opravljala, je prekašala vse ostale slovenske planinske podružnice. Veliko skrbi je povzročala nabava potrebnih denarnih sredstev; ali načelnik in odbor sta bila iznajdljiva in javnost je podružnico rada podpirala, ker se je zavedala njenega ne samo turističnega, ampak tudi nacionalnega pomena. Na roko so ji šli tudi posestniki in prebivalci gorskega sveta; kajti pod nemškim vplivom so bili samo posamezniki. Prav tako ji je bila koristna naklonjenost ljubljanskega škofa in stolnega kapitlja; samo gornjegrajsko oskrbnništvo ji je bilo izpočetka prikrito nenaklonjeno.

Mlada podružnica je posvečala posebno pozornost markiranju poti. Ob koncu prvega leta njenega delovanja jih je bilo markiranih nad 40. V razmeroma kratki dobi je gosto omrežje markiranih in z napisnimi tablicami označenih potov pokrivalo ves osrednji del Savinjskih Alp, Veliki Rogatec, Menino, Olševo, Raduho in Mozirsko planino; segalo je pa še do Mrzlice, Gore Oljke in Uršlje gore. Savinjski podružnici in njenemu načelniku je pri izvajanju teh del koristila planinska in tehniška sposobnost domačinov (zlasti Lučanov in Solčavcev), ki so prevzemali izvrševanje del, včasih pomagali tudi z nasveti. Pota na Mozirski planini so oskrbovali Mozirčani, Mrzlica je bila najprej v oskrbi Žalčanov, kasneje (po ustanovitvi stalnega odseka) pa so jo prevzeli Celjani. Prav tako so domačini skrbeli za pota bolj oddaljenih točk: Uršlje gore, Boča, Lisce.

Podružnica je morala graditi tudi nova pota. Ko je bila l. 1894 zgrajena Kocbekova koča, je vodnik Miha Uršič po Kocbekovem navodilu nadelal pot od kočice na vrh Ojstrice in z Ojstrice do Škarij v smeri Logarske doline.

Posebno važna je bila pot na Okrešelj. V Logarski dolini je stara pot vodila k dolinskemu ozadju. Mimo slapa Savinje se je na desni strani vzpenjala proti Okrešlju zelo nepripravna »nemška pot«. Savinjska podružnica je že leta 1894 zgradila na levi strani slapa za polovico krajšo in izredno lepo pot, ki je nad slapom ob brvi prekrizala potok. Smer te poti sta določila Kocbek in Janez Piskernik, zgradil jo je Piskernik.

Druga mojstrovina je bila pot skozi Turski žleb, vodeča neposredno na Skuto in Rinko. Tu je podružnica delala že leta 1894, toda dobro pot je zgradila šele v letih 1899 do 1900. To sijajno pot je trasiral sam Frischauf, ki se je leta 1900 udeležil tudi njene otvoritve. S Skute je Osrednje društvo napravilo pot do Mlinarskega sedla, od tod do Češke kočice na Ravnih, ki jo je zgradila Češka podružnica. Tako je bila preko skalnatih planinskih slemen ustvarjena zveza med Okrešljem in Češko kočico.

Tretja taka mojstrovina je bila pot z Okrešlja na Kamniško sedlo ali do Jermanovih vrat. Tu je bil star prehod, ki so ga zmogli samo odlični hribovci. Frischauf je leta 1876 pot toliko nadelal, da so jo mogli uporabljati spretni turisti. Zlasti nevaren je bil tisti del, kjer pot ob svojem začetku prehaja v skale; tu so na levi strani zijali silni prepadi. Savinjska

podružnica je leta 1905—1906 zgradila sedanjo odlično pot. Na Okrešlju so imeli delavci celo posebno kovačnico. Prof. dr. Vladimir Herle, solčavski rojak, je v počitnicah nadziral delo. Ta pot je zahtevala od podružnice zelo veliko žrtev. Nekaj je prispevala država, nekaj tudi dežela, toda šele potem, ko je dr. Juro Hrašovec deželnemu zboru pošteno opral vest, saj je bil Nemcem mrzek slovenski napredek na turističnem polju. Pot na Kamniško sedlo je bila zgrajena tedaj, ko so Kamničani svojo kočo na sedlu dogradili.

Da bi podružnica zavarovala svoja pota pred tujim poseganjem, si jih je pravno zaščitila. Leta 1903 si je dobila od vseh večjih posestnikov Luč in Solčave izjavo, da ima samo ona pravico markirati pota na njihovih zemljiščih. Tudi knezoškofijsko oskrbnništvo v Gornjem gradu in meščanska korporacija v Kamniku sta priznala to pravico samo Savinjski podružnici, oziroma SPD.

Savinjska podružnica je mislila tudi na zgraditev planinskih zavetišč. Ko je bila ustanovljena, sta bili na njenem področju dve planinski zavetišči: koči na Korošici in na Okrešlju, ki ju je postavil Frischauf ter ju je oskrbovala Celjska sekcija Nemškega in avstrijskega planinskega društva. Bili sta pa v zelo slabem stanju. Vrh tega si je nemška sekcija zagotovila postojanko tudi v Logarski dolini s tem, da je Janezu Piskerniku posodila za zgradbo hiše potreben denar in si v pogodbi izgovorila štiridesetletno turistično uporabo nove stavbe, v kateri je Piskernika, ki se pa narodno ni prodal, pustila kot oskrbnika.

Savinjska podružnica je tudi na tem polju urno prišla za delo. Najprej je mislila na zavetišče pod Ojstrico. Od kmeta Jurija Moličnika je dobila v last košček Moličke planine, kjer je že leta 1894 na mestu prejšnje pastirske kočje zraslo iz tal lično zavetišče, ki se je po Aškerčevem predlogu imenovalo: Kocbekova kočja. Zavetišče je imelo dva prostora, pastirski stan (v smislu dogovora z Moličnikom) in veliko turistovsko sobo z ležišči na pogradi in z ognjiščem v sredini; vrh tega so bila ležišča tudi na podstrešju. Kočo je dolga leta oskrboval njen graditelj Jurij Planinšek, vrl planinec; pozneje ga je zaradi visoke starosti nadomeščala hči Marija Erjavc. Leta 1898 je Savinjska podružnica zgradila v bližini Kocbekove kočje kapelico sv. Cirila in Metoda. Načrt zanjo si je zamislil Kocbek, ki ji je izbral tudi romantično mesto: na strmi pečini tik nad Robanovim kotom. Istočasno s kapelico je nastala na Koritih Lučka kočja. Bila je namenjena za zavetje turistom, ki so iz Luč hiteli proti Kocbekovi koči in Ojstrici. — Podružnica je hotela pod Ojstrico zgraditi še tri manjše kočje, pa so bile ovire prevelike.

Že ob svoji ustanovitvi je podružnica mislila na zavetišče na Okrešlju. Tudi tu so jo dolgo ovirali Nemci. Leta 1907 je pa snežni plaz odnesel staro nemško kočjo in Savinjska podružnica je izrabila položaj. Pri škofijstvu so ji dovolili, da sme zagraditi na Okrešlju mogočen Planinski dom, ki naj nosi Frischaufovo ime. Franc Piskernik (Janezov sin) je prevzel delo. Leta 1908 je bil gotov veličastni, spodaj zidani in zgoraj leseni planinski dom. Dne 2. avgusta so ga slovesno otvorili. Ob tej priliki se je zbrala na Okrešlju odlična družba, ki je ni preplašilo slabo vreme.

Medtem je podružnica zgradila tudi nekaj postojank v sredogorju. Prva izmed njih je bila Mozirska koča, ki so jo postavili Mozirčani pred vhodom v gorsko dolino Loke.

Stala je že leta 1896. Istočasno je padla odločitev glede koče na Menini, v dolinici med vrhom Smrekovcem in Zalegami. Tu se je zadeva nekoliko zavlekla, vendar je bila otvorena že poleti 1898. Naslednjega leta (1899), so Zalčani zgradili Hausenbichlerjevo kočo na Mrzlici, v dolinici med obema vrhoma. Deset dni poprej je bila otvorena koča na Boču, ki jo pod okriljem podružnice zgradil studeniški župnik Martin Žekar. To kočo je leta 1903 prevzela Podravska podružnica. Tri leta pozneje (1902) je dobilo svoj prvi planinski dom tudi naše Zasavje. Po zaslugi razborškega nadučitelja Blaža Jurka je nastala na Lisci planinska koča, ki nosi Jurkovo ime. — Poslednja planinska postojanka, ki jo je podružnica zgradila v predvojni dobi, je bila Koča na Raduhi. Prvotno so turisti uporabljali graščinsko lovsko kočo, ki pa je bila preveč skrita. Kocbek je v lepi gorski dolini Loki našel pripravno mesto in leta 1910 je otvoril novo planinsko zavetišče.

Med temi kočami je bil velik in udoben samo Frischaufov dom na Okrešlju; ostale koče so bile majhne, kljub temu so pa koristno služile svojemu namenu; bile so prva etapa v požrtvovalnem planinskem delu.

Savinjska podružnica je mislila tudi na Logarsko dolino. Leta 1894 je kupila od Janeza Plesnika dva orala zemlje, na kateri je bilo tudi nemško zavetišče. Leta 1897 je bila v Celju ustanovljena zadruga »Rinka«, ki si je nadela nalogo, da na tem zemljišču zgradi hotel. Nabirala je sredstva, načrta pa ni mogla izvesti, saj v Logarsko dolino še ni bilo primerne ceste.

Obilo je bilo še manjšega dela, ki ga je podružnica vršila pod Kocbekovim vodstvom. Propaganda ni bila na zadnjem mestu. Kocbek je med drugim izdal znano turistično knjigo o Savinjskih Alpah in izza leta 1910 je izhajal njegov Planinski koledar, ki je žel obilno pohvalo.

Nenavadno skrb je bilo treba posvečati tudi cestam. S tem je Savinjska podružnica služila prav tako interesom planinskega prebivalstva kakor interesom turisticke. Treba je bilo vplivati na razne korporacije in na javnost; Kocbek je pisal članke v časopise in pošiljal vloge na razna oblastva. Najbolj pereče je bilo vprašanje ceste ob Savinji. Tu je do devetdesetih let vodila vozna pot samo do Luč. Onstran Luč je bila ob Savinji le steza, medtem ko je vozna pot v Solčavo potekala preko težavnih bregov. Šele leta 1894 so začeli graditi cesto med Lučami in Solčavo. Ker je bila slabo zgrajena, jo je huda povodenj leta 1896 močno poškodovala. Potem se je pa pričelo natezanje, kdo naj jo popravi. Končno se je zganil okrajni zastop in je cesto med Ljubnim in Solčavo leta 1904 nanovo in v celoti zgradil. Z mrtve točke pa ni bilo mogoče spraviti vprašanja ceste iz Solčave v Logarsko dolino. Staro in novo pot, ki je vodila mestoma preko Savinje, so do svetovne vojne popravljali kmetje sami. Mnogo skrbi je prizadejalo tudi vprašanje cestne zveze z Železno Kaplo in s Kamnikom; Kocbek se je namučil, ali uspeha ni bilo.

V blagodejno ustvarjanje Savinjske podružnice je poleti 1914 nenadoma posegla bojna vihra, ki je v planinskem delu napravila pustoš, če-

prav ohranjujoče delavnosti ni mogla popolnoma zatreti. Načelnik Kocbek je zaradi svojih let ostal doma, kar je bilo podružnici v korist. Budno je pazil na koče in pota. Toda turistika je skoraj popolnoma zamrla; šele leta 1918 se je jelo zopet jasniiti na našem turističnem nebu. Število članov se je dvigalo in obisk planinskih postojank je naraščal. Frischaufov dom je leta 1918 obiskalo 427 turistov. Ostale koče pa so imele težke čase: Kocbekova in Gornjegrajska koča na Menini ter koča na Raduhi so bile izropane. Samo prvo izmed njih je podružnica obnovila: sicer je pa doba manjših koč minila. Podružnica je poslej svoje delo postavila na širšo podlago; ni ji bilo več treba braniti slovenskega značaja planin, posvetila se je lahko samo delu v pravem turističnem smislu. Prej so ji bila izhodišča in pota marsikje zaprta, zdaj so prišla v njene roke.

POLITIČNI RAZVOJ V CELJU IN CELJSKI POKRAJINI OD 1848 DO 1918

Leto 1848 in njega rezultati

V fevdalni dobi so se v političnem življenju udejstvovali privilegirani stanovci: plemstvo, višja duhovščina in v omejenem obsegu tudi meščanstvo. Leto 1848 je privabilo na politični oder — vsaj začasno — tudi širše ljudske množice. Leta 1848 je bilo malo ljudi, ki so vsaj deloma razumeli duh časa. Prvo politično šolo so pa le doživeli: dale so jim jo trojne volitve, v frankfurtski parlament, v deželni in državni zbor, narodna straža in Celjske slovenske novine. Bilo je tudi veliko ustne propagande in agitacije, ki je zdaj pa zdaj močno razburjala duhove: včasih je bila v korist dunajskim revolucionarnim demokratom, včasih je pa bila usmerjena celo proti duhovščini in verski nestrpnosti.

V nizu dogodkov se je že začelo kazati tudi narodno razpoloženje prebivalstva. V mestu samem je bilo prebivalstvo mešano, razen domorodnih Slovencev srečavamo v njem tudi priseljence, večinoma Nemce, deloma tudi Italijane in posamezne Čehe. Ob začetku liberalne dobe je bilo v mestu komaj nekaj nad tisoč ljudi, čeprav je bilo važno središče porajajoče se državne uprave, gospodarstva in cerkvene ter posvetne kulture. Ker se do leta 1869 pri štetju prebivalstva niso ozirali na narodnost, številčnega razmerja narodnostnih skupin ne moremo določiti. Neka zanesljiva dejstva pa vendarle govore za to, da je slovenski živelj v mestu in sosednih trgih prevladoval, čeprav je bila službeni jezik nemščina in so se je ljudje v mestu in trgih često posluževali, saj sta jim jo javna uprava in šolstvo naravnost vsiljevali. Tudi gospoda po gosposčinah je seveda večinoma govorila nemški. Kljub temu pa je bil celotni značaj vse pokrajine slovenski. O tem imamo dovolj pričevanj. Tako se že od XVI. stoletja pri namestitvah višjih in nižjih organov poudarja in zahteva potreba po znanju slovenščine. V Celju je bil v letih 1848 do 1849 na čelu narodne straže izobraženi Vincenc Gurnik, ki se sicer še ni povzpел tako visoko, da bi bil čutil v sebi potrebo po zedinjeni Sloveniji, ampak je stal na stališču deželne avtonomije, v katere okviru naj bi bilo posebno slovensko

narodno okrožje. Nemški časopis se je mogel obdržati le nekaj tednov, Celjske slovenske novine so pa preživele vso revolucionarno dobo. Moč slovenskega življa v mestu in njegovi pokrajini izpričuje tudi dejstvo, da so po končani revoluciji Celju odvzeli okrožje in ga dali Mariboru, češ, da bo bolje stregel potrebam in koristi nemštva kakor Celje, ki bi se gotovo naslonilo na Ljubljano. Celo Maribor si je pridobil to mesto šele potem, ko so vladni krogi ugotovili, da Lipnica kot sedež spodnještajrskega okrožja ne bi mogla priti v poštev. Minister Bach in njegova okolica sta dvakrat zavrnila celjsko deputacijo, ki je prišla na Dunaj posredovat. Sicer pa vlada praktično ni zanikala slovenskega značaja mesta in njegovega okolja. Preden se je v Celju pred okrožnim sodiščem prvič začela porotna razprava, je svetnik višjega deželnega sodišča vitez Ludovik Azula v nemškem in slovenskem jeziku pojasnil pomen porotnih sodišč. Njegova izvajanja je prav tako v obeh jezikih dopolnil državni pravdnik dr. Herman Mulej. Porotne razprave, ki so sledile, so bile v slovenskem jeziku. Ko je Franc Glaser, rojak iz Ruš zapuščal komisijo za ukinitvev podložniških obveznosti, ki ji je bil predsednik, da bi prešel k sodišču, je uradni časopis Grazer Zeitung to obžaloval, češ da je bil v reševanju podložniških zadev zelo spreten, pri čemer mu je zlasti služilo znanje slovenščine. Od uradnikov in sodnikov, ki naj bi službovali med Slovenci, so splošno zahtevali, da se nauče slovenskega jezika, predpisana spričevala so si lahko pridobili tako v Gradcu kakor v Celju. Seveda je jasno, da je pri marsikaterem uradniku in sodniku bilo znanje slovenščine vendarle pomanjkljivo.

Glavna šola je bila ob svoji ustanovitvi nemška in se je slovenščina v njej upoštevala, kolikor je bila volja ravnatelja, kateheta in posameznih učiteljev. Leta 1845 pa je po zaslugi Antona Martina Slomška slovenščina postala obvezna kot predmet in deloma tudi kot učni jezik, po letu 1848 se je njena veljava povečala. Slomšek, svetovalec grofa Thuna, ministra za uk in bogočastje, je pred smrtjo obžaloval, da ni grofu svetoval, naj bi bile osnovne šole popolnoma slovenske. V tem pogledu imamo tudi sodbo nadzornika za šole pri začasnem deželnem šolskem svetu iz leta 1850. Ob nadzorovanju je ugotovil, da trpi pouk v šolah zaradi tega, ker učence preveč obtežuje nemščina. Predlagal je, naj se v tem pogledu izvrši reforma. Vendar deželna vlada njegovega predloga ni upoštevala.

V popolni gimnaziji, uvedeni leta 1849, je postala slovenščina učni predmet. Grazer Zeitung piše maja 1850 o vlogi slovenščine v gimnaziji, mnenja je, da bi kdaj pozneje gimnazija lahko postala popolnoma slovenska, zdaj pa je, po mnenju pisca, slovenski jezik za pouk v gimnaziji še premalo razvit. Toda glede razvitosti jezika se neki drug pisec, ki piše o razumevanju zakonov, ne strinja z njim. Zavrača trditev, da kmet zakonov ne more razumeti, češ da so pisani v nepojmljivem jeziku. Saj so si uradniki na nejasnem celo pri kakem zakonu, napisanem v nemškem jeziku, o katerem nihče ne trdi, da še ni razvit. Slovenski dijaki so bili navdušeni narodnjaki. Slovenščina je imela pri njih ilirski prizvok. Učitelj slovenščine na gimnaziji Josip Drobnič je bil po čustvovanju Ilirec. Izdal je Ilirsko-nemško-italijanski mali rečnik. Njegov tovariš Jernej Francelj je pa šel v počitnicah k ministru Thunu in ga je naprosil, da je namesto

starioslovenščine smel na gimnaziji poučevati ilirščino. Pripominjam, da je bil grof Thun zaveden Čeh. Čitalnica, ki sta jo v Celju ustanovila Josip Drobnič in sodnik Fran Hrašovec, oče poznejšega odvetnika in političnega voditelja dr. Jura Hrašovca, je poleg slovenščine gojila tudi ilirščino, nabavljala je ilirske časopise in ilirske knjige. Ko je čitalnica po šestih mesecih zamrla, je njene knjige dobila gimnazija.

V gledališču so v začetku šestega desetletja po zaslugi Jožefa Drobniča in tiskarnarja Janeza Jeretina igrali več slovenskih kakor nemških del. Če izvzamemo gimnazijo z nemškim učnim jezikom, nemškega kulturnega udejstvovanja ni bilo, vse nemško kulturno prizadevanje je zavzemala arheologija, s katero se je pa izdatno bavil tudi mladi slovenski zgodovinar Ignacij Orožen, ki je bil v tistem času vikar mestne župnije. Da je bila slovenščina močno privlačna, o tem priča osebnost mlade Fanike Hausmannove, ki je bila po materi in očetu nemškega rodu, vendar je, živeča v Novem Celju sredi slovenskih kmetov, postala prva slovenska pesnica in je izpovedovala tudi ilirsko miselnost.

Glavni pridobitvi revolucije sta bili kmečka odveza in politična (upravna) občina. Izvedba kmečke odveze je ustvarjala znatne težave, saj je od kmetov zahtevala žrtve in gospoda se ji je večinoma le nerada prilagajala. Tudi uvedba novih občin ni potekala brez težav. Samo mesto, ki je bilo že navajeno na večstoletno samoupravo, je bilo kot občina od 1850 do 1867 izenačeno s podeželskimi kmečkimi občinami. Uvedba nove občine je bila izvršena leta 1850, potem ko so že bili položeni glavni temelji novi politični in sodni upravi. Pri ustanovitvi novih občin je oblast izhajala iz davčnih ali katastrskih občin. Ljudstvo je bilo za manjše, oblast pa za večje občine. Marsikje je bilo treba ljudstvo za zamisel občin šele pridobiti. Občinski volilni red je protežiral večje posestnike, ljudje s prav majhno posestjo sploh niso dobili volilne pravice. Glede na višino davka so bili volilci v večjih občinah razdeljeni v tri, v manjših pa v dva razreda (kurije). V neposredni okolici Celja je potekalo konstituiranje občin razmeroma gladko. To je bila v znatni meri zasluga okrajnega glavarja Schmelzerja in dveh njegovih komisarjev, Ignacija Novaka in Antona Smoleta. Prvi med njima je bil po mnenju dopisnika ljudomil in zelo priljubljen, drugi je pa popolnoma znal slovenski. Prav je prišlo tudi sodelovanje duhovščine. Do konca avgusta 1850 so bile v celjskem okrajnem glavarstvu občine večinoma konstituirane. Teže je bilo v soseščini, na Šmarskem, sedanjem Kozjanskem in Brežiškem. V samem Šmarju so se volitve v Smoletovi navzočnosti vršile gladko. Za župana so izbrali veleposestnika Skazo, zavednega narodnjaka, drugod, zlasti v gorskih občinah, je pa bilo težje. Ljudje so sumili, da jih hoče vlada prevarati, češ da bi zopet hotela uvesti staro fevdalno stanje, za svobodo so smatrali samo odpravo davkov in bremen. Brežiško okrajno glavarstvo je moralo ostro nastopati proti hujskačem, kakor so označevali agitatorje v okolici Planine, Kozjega in Podčetrtka. Oblasti so sodile, da so bile prejšnje slabe zemljiške razmere krive odpora. Dolžili so tudi slabo izobrazbo, v vsem okraju razen duhovščine in nekega tovarnarja ni bilo nikogar, ki bi znal nemški brati in pisati. Vidi se, da so oblasti znanje nemščine istovetile z izobrazbo. V nekem kraju so

gorjanci izvolili za odbornika cesarja, ker pa je bilo dolincev več, je vendar volitev v celoti uspela. Iz nekega drugega kraja je odšla na Dunaj deputacija štirinajstih ljudi, da se prepriča, če je občinski zakon zares izdala vlada. Težave so bile tudi po izvolitvi župana in svetovalcev. Ponekod so se ti branili, da bi prisegli, motilo jih je mesto v besedilu prisege, da bodo zakonom pokorni. S pregovarjanjem in grožnjami so jih le spravili v cerkev, kjer se je vršila prisega. V cerkev je šel naprej župan, sledili so mu svetovalci. Ker se je zadeva počasi razpletala, je brežiški okrajni glavar v upornih občinah začel pobirati prispevke za nagrado uradnim osebam, ki so opravljale posle, določene za občino. To je končno pomagalo. Ker so bile v brežiškem okrajnem glavarstvu občine večinoma zelo majhne, so župani in svetovalci nameščali skupne tajnike.

Tudi v Šaleški dolini so bile težave. V občini Lipje (Vinska gora) so napadli komisarja Lušino. Komaj se je rešil. Več kmetov so zaprli.

Leta 1850 uvedena upravna organizacija ni bila trajna. Že leta 1854 so okrajna glavarstva združili z okrajnimi sodišči, šele leta 1868 so jih zopet ločili od njih. Tudi občine so se spreminjale. Manjše občine so bile prešibke, da bi mogle same skrbeti za občinske ceste, šole, za reveže, da bi same mogle vzdrževati lastno pisarno itd. Zato so jih priključevali trdnjšim občinam. To se je zlasti dogajalo leta 1864. Na drugi strani so pa okoliške kraje ločevali od trgov in ustanavljali samostojne kmečke občine. Pri tem so mislili na razlike v gospodarjenju. V nekaterih primerih so pa s tem hoteli zagotoviti nemško oblast v trških občinah (Vojnik, Laško, Rogaška Slatina).

Kmetje se ob uvedbi novih občin marsikje niso mogli prav znajti, smatrali so se za nesposobne, da bi sami prevzeli njihovo vodstvo. Zato so tu in tam, npr. na Dobrni, v Višnji vasi in pozneje na Frankolovem, izvolili za župana graščaka, svojega prejšnjega gospodarja. Kjer graščaka ni bilo, so si župana in svetovalce poiskali med možmi, ki so v njihovih očeh veljali kaj več. Našli so jih med podjetniki v večji obrti in početni industriji, med krčmarji in trgovci. V nekaterih občinah se navajajo med občinskimi svetovalci duhovniki. Dvakrat srečamo med njimi učitelja in dvakrat kirurga. Tu in tam zadenemo na nekmete tudi med odborniki. V mnogih občinah, zlasti v manjših, so pa že v početku prevzemali vodstvo kmetje. To je imelo tudi narodni pomen.

Med prvimi posli novih občinskih uprav je bilo dajanje lova v najem. Pri tem so se često dogajale zlorabe, kajti mlade občinske uprave so oddajale lov navadno kar pod roko. Obdobje po letu 1848 je bilo še vedno nemirno, zato so morali vodje občin pomagati na novo ustanovljeni žandarmeriji pri patroliranju. Prav kmalu so se pridružile še druge naloge: skrb za ceste in šole, delitev gmajn, preskrba siromakov, pomoč državi pri rekrutaciji itd. Vse to je bila v resnici šola za občane. Včasih so se seveda upirali. V takih primerih je posredovala državna oblast na stari način: pošiljala je v hiše vojake, ki jih je bilo treba tako dolgo preskrbovati z vsem, dokler se občan ni uklonil. Župana in svetovalca pa je oblast strahovala z denarnimi kaznimi.

Uvajanje ustavne vladavine, narodno prebujanje širših ljudskih plasti (1860 do 1870)

Po absolutizmu, ki je sledil revoluciji leta 1848 in je trajal več kot deset let, so se pojavile druge naloge, ki so vpletale ljudstvo v neposredno državljansko življenje. Po porazu pri Solferinu (1859) sta si sledila federalistična oktobrska diploma (1860) in centralistični, Nemcem ustrezajoči februarški patent (1861), po nesrečni vojni s Prusijo in Italijo (1866) pa izločitev Avstrije iz nemške državne zveze, dualistična razdelitev države v avstrijsko in ogrsko polovico, decembrska ustava (1867) ter mnogi zakoni, ki so odredili odnos države do cerkve v korist države, doslednejšo preureditev uprave, sodstva in šolstva.

Občinska udeležba pri vseh teh novostih se je najočitneje kazala pri deželnozborskih volitvah, ki so do leta 1873 posredno veljale tudi za državni zbor. Poslance so volili z volilnimi možmi in po kurijah. Bile so štiri kurije: kmečka kurija, kurija mest in trgov, kurija trgovske zbornice in kurija veleposestnikov. Na Spodnjem Štajerskem so volili slovenske poslance samo v kmečki kuriji. A tudi tu so bili Slovenci oškodovani, kajti v nemškem delu dežele je bilo za enega poslanca treba veliko manj volilcev. Nekmečke kurije pa so bile tako urejene, da pri njih slovenski glasovi niso mogli priti do veljave, čeprav bi jih bilo pri pravilni razdelitvi volilnih okrajev toliko, da bi bila izvolitev slovenskega poslanca uspešna. Izvoljeni slovenski poslanci so se morali boriti tako rekoč za vse. Narodnostne pravice so bile tesno povezane s socialnimi pravicami in gospodarstvom.

Prva deželnozborska perioda je trajala polnih šest let (1861—1867). Volitve v kmečko kurijo so bile 20. marca 1861. Celjski volilni okraj je obsegal sodne kraje: Celje, Vrnsko, Gornji grad, Šmarje pri Jelšah, Laško in Konjice. Izločeni so bili mestni in trški kraji: Celje, Zalec, Vojnik, Gornji grad, Mozirje, Laško. Celjski volilni okraj je volil dva poslance.

Na volitve so bili Slovenci v okraju nepripravljeni. Zanje se niso organizirali in izbira kandidatov ni bila dovolj premišljena. Za poslanca sta bila izvoljena dr. Janez Mertl (Mörtl) in Jožef Volf (Wolf). Dr. Mörtl je pripadal rodbini, ki je prišla s Koroškega v Šoštanj, kjer se je bavila z obrtjo, zlasti z usnjarstvom. Iz Šoštanja se je kmalu preselila v Celje. Dr. Mörtl je bil sprva član čitalnice in se je delal vnetega Slovenca. Leta 1864 je postal celjski župan in Slovencev ni več potreboval, nastopal je celo proti njihovim težnjam. Tudi celjske občine ni dolgo vodil, kajti postal je dvorni odvetnik in se je preselil na Dunaj. Nadomestne volitve so bile 16. januarja 1865. Za poslanca je bil izvoljen Radoslav Razlag, tedaj odvetnik v Brežicah. Vsi volilni možje, ki so prišli na volišče — bilo jih je 223 — so mu oddali svoje glasove. Razlag je bil zelo zaveden Slovenec ilirske smeri.

Jožef Volf, posestnik in poštar v Sempetru, je prav tako veljal za Slovenca. Poslanstvu se je odrekel leta 1862. Nadomestne volitve so bile 8. maja 1862. Tokrat so se volilci odločili za graščaka, Janeza pl. Resingena, ki je bil leta 1850 izbran za župana v Višnji vasi, ob izvolitvi za po-

slanca pa je bil župan na Dobrni. Resingen je dobil 139 glasov, njegov protikandidat dr. Radoslav Razlag pa samo 67. To se je zgodilo zaradi tega, ker dr. Razlag ni prišel med volilce oziroma volilne može. Živel je v Brežicah in v volilnem okraju ga niso poznali. Resingen je bil sicer slovenskega rodu, saj je izhajal od teharskih Resnikov in si je plemstvo pridobil šele njegov oče. Živel je v volilnem okraju in so ga volilci poznali. Vendar je kot poslanec odstopil že leta 1863. Nadomestne volitve so bile 14. decembra 1863. Tokrat je bil izvoljen za poslanca Josip Lichtenegger, višji politični uradnik, in sicer kot nekak vladni kandidat. Dobil je 115 glasov. Njegov protikandidat dr. Razlag jih je zbral 99. V primeri z letom 1862 je vidno napredoval. Vsekakor pa je bil volilcem še premalo znan. Lichtenegger je bil v resnici domačin. Njegovi sorodniki so živeli v Žalcu, Braslovčah in Rečici, kjer so se kot tržani bavili z obrtjo, zlasti z usnjarstvom. Z ženitvami so se poslovenili. Jožef Lichtenegger, ki je bil za časa volitev celjski okrajni predstojnik, je rad poudarjal svoj slovenski kmečki izvor. S slovenskimi občinskimi zastopniki je govoril slovensko. Novice poročajo, da je ob neki priliki kmetom slovensko razlagal občinski volilni red. Ko je leta 1863 ob svojem volilnem nastopu zbral župane, se je z njimi pogovarjal slovensko. Župani so bili ganjeni. Lichtenegger je umrl leta 1867, star 53 let. Na pogreb je prišel tudi hrvatski ban baron Josip Sokčević. Lichtenegger je v dobi absolutizma služboval na Hrvatskem in se je izkazal kot prijatelj Hrvatov. Za Lichteneggerjem nadomestne volitve niso bile potrebne, kajti volilna perioda se je bližala koncu.

Proti koncu prve deželnozborske periode sta torej v deželnem zboru zastopala Slovence celjskega volilnega okraja Jožef Lichtenegger (izza 1863) in dr. Radoslav Razlag (izza 1865).

Med drugimi je bil izvoljen tudi Mihael Herman, po poklicu sodnik. Bil je nemškega rodu in Novice so pisale neugodno ob njegovi kandidaturi. Toda že ob prvi priliki je v deželnem zboru zelo vneto branil slovenske interese. Slovenski poslanec je bil nato do svoje smrti, stalno je zastopal ptujski volilni okraj, čeprav ga je oblast premestila med nemške Štajerce.

Deželni zbor je po februarškem patentu volil zastopnike v državni zbor. Bilo je v resnici žaljivo, ko je za zastopnika Slovencev 15. aprila 1862 poslal vanj Matijo Lohningerja in dr. Mörtla, po Mörtlovem odstopu pa 14. decembra 1865 Alojzija pl. Feyerja. Tako sta 400.000 štajerskih Slovencev zastopala v državnem zboru dva Nemca. Spodnještajerska mesta in trge so v tej periodi zastopali v deželnem in državnem zboru Nemci: Celje z Brežicami, Laškim, Sevnico, Gornjim gradom, Ljubnim, Mozirjem, Žalcem in Vojnikom Herman Mullej, graščak v Vitanju in državni pravdnik.

V tej periodi se je vidno okrepila slovenska narodna zavest. To se je pokazalo že tedaj, ko je vlada kot posvetna uprava želela nekaj informacij. V resnici ji je šlo bolj za propagando. Bilo je leta 1861. Vlada je poslala občinam vprašanje, kako si v pogledu učnega jezika žele imeti urejeno osnovno šolstvo. Po vladnem nalogu so se v občinah sestavile krajevne komisije, v katerih so bili župan, učitelj, duhovnik in včasih še kdo drug. Komisije so večinoma izjavile, da si žele stari sistem. Bile so mne-

nja, da slovenščino otroci itak znajo, nemščino se jim je pa treba učiti zaradi praktičnih koristi. Najbolj so se za slovenščino zavzeli pri Novi cerkvi, kjer je bil tedaj župan Jamnik.

Še istega leta so Slovenci poslali ministrskemu predsedniku Schmerlingu spomenico, na kateri je bilo 19.386 podpisov. V njej so zahtevali, da se slovenski jezik uveljavi v uradu in šoli ter da se vse slovenske pokrajine združijo v eni upravni enoti. To je bila zedinjena Slovenija iz leta 1848.

Neki uspeh so vendarle dosegli. Dne 15. februarja 1862 je vlada izdala odločbo, da se pri sodiščih po potrebi in možnosti uporablja slovenski jezik.

Cela vrsta občin je leta 1862 poslala okrajnemu uradu okrožnico glede rabe slovenskega jezika pri uradnem dopisovanju. Frankolovski občinski urad (župan graščak Luka Notar) je seveda želel, da bi se pisali vsi dopisi nemški in da bi občina dobivala nemške uradne liste. Isto je želel vojniški občinski svetovalec Petscher, ki je namesto župana podpisal okrožnico. Župan Nove cerkve Gregor Jamnik je pa pripisal, da se s takim mnenjem ne strinja, ker bi se s tem teptala narodna ravnopravnost. Istega mnenja sta bila zastopnika sosednega Lemberga, župan M. Pintar in svetovalec Franc Volšek.

Obširneje je svoje mnenje izrazil žalski župan Vincenc Janič. Ker se po zdravi pameti slovenski narodni jezik zaradi nevednosti kakega občinskega predstojnika ali uradnika zatreti ne more in ker cesarjeva obljuba zaradi nasprotovanja nekih slovenskih neprijateljev ne sme ostati prazna beseda, se podpisana občina v celem obsegu pridružuje mnenju novocerkovske občine.

Mnenju žalske uprave sta se priključili sosedni dve občini: šempetrska in gotoveljska. Šempetrsko izjavo je v imenu vseh kmetov podpisal župan J. Sedminek, na gotoveljski sta se pa podpisala župan Jurij Grah in svetovalec Franc Baš. Gotoveljski župan je še dodal: Tudi Nemeč vseh postav ne razume. Niti dohtarji ne. Zato je toliko pravn. Ubogi kmet pa naj bi vse razumel.

Tu in tam so pa že začeli uradovati slovenski. Tako se je notar Andrej Bratkovič na Vranskem že v znatni meri začel v svojih spisih posluževati slovenščine. Slovensko uradovanje je uvedla tudi občina Motnik. Tako je že tudi delal notar Volf v Gornjem gradu.

Ko je 14. marca 1864 poslanec Herman v deželnem zboru zagovarjal pravice Slovencev, so mu na Spodnjem Štajerskem podpisovali zahvalnico. V Savinjski dolini jo je podpisalo blizu 400 rojakov. Če bi bil rok daljši, bi se bilo nabralo vsaj štirikrat toliko podpisov.

Zelo pomembna je bila ustanovitev celjske čitalnice (1861), ne samo v družabnem in umetniškem, ampak tudi v narodno-prebujevalnem in v političnem oziru. Svoje delovanje je že v začetku razširila tudi na okolne kraje. Treba je samo imeti pred očmi, kakšno navdušenje so izzvale čitalniške slavnosti ne samo v Celju, ampak tudi v Žalcu in Laškem. Še več je pomenila proslava tisočletnice prihoda Cirila in Metoda. Na celjski proslavi so se zbrali domačini in sosedje. Pridružila se je tudi cerkev in je

za proslavo obeh slovenskih bratov določila teden dni. Proslavljanje se je začelo z mašo pri sv. Jožefu in končalo z mašo v župni cerkvi. Čitalniški pevovodja učitelj Gregor Tribnik je za obe slovesnosti skomponiral posebno mašo. Na proslavi v čitalnici je imel besedo o Cirilu in Metodu Davorin Trstenjak. Primerno pesem je pa na Ripšlovo besedilo uglasbil Gustav Ipavic. Tudi Ilirijo oživljeno so zapeli. Kult Cirila in Metoda je gotovo pripomogel k dvigu narodne zavesti.

S političnega stališča je posebno zanimiva prireditev, ki so jo 1. avgusta 1863 imeli v Laškem v zvezi z igro »Dobro jutro«. Prireditev so organizirali Anton Kos, pravnik iz Zagreba, Boštjan Roš, študent tehnike iz Hrastnika, in Franc Zupančič, »jožefinar« z Dunaja. V Celje so iz Laškega poslali voz po pevce. Iz Žalca so se pripeljale gospe in gospodične. Duhovniki, dijaki in kmetje so prispeli iz vseh bližnjih krajev. Vstopnine se je nabralo 54 goldinarjev, namenili so jo v prid sadjarski šoli. Po igri je bila beseda. Žalčan Herman je za uvod spregovoril nekaj besed o »Prokletih grabljah«. S tem je opozarjal na izdajalce. Prisotni so izrekli svoje priznanje z gromovitimi živio klici. Župan Valentinič, tedaj še očitvidno Slovenec, je nazdravil cesarju in dr. Štefanu Kočevarju. Dr. Kočevar se je zahvalil Laščanom in napol tujim gostom. Sledila je zdravica za zdravico.

Oblast, katere najvišji predstavnik je bil okrajni predstojnik Lichtenegger, je v tej periodi še bila vidno prijazna Slovincem. To je vzpodbudno vplivalo na kmete. Posebno jasno se je to videlo na Vizjakovi slavnosti. Cesar je s križcem za zasluge počastil Mihaela Vizjaka, skrbnega gospodarja in vnetega sadjarja v Pečovju nad Teharjem. V ta namen so priredili veliko slavnost, h kateri so prišli civilni in vojaški predstavniki. Začelo se je v celjski župni cerkvi. Po cerkvenem obredu so šli v grofijo. Igrala je godba. Predstojnik je izročil Vizjaku križ s slovenskim nagovorom. Slavljenec se je odrezavo zahvalil in še dodal, da mu dobljeni križ ne bo vzel vseh ostalih križev. Popoldne se je v gostilni pri Jelenu zbralo okrog 120 gostov. Skoraj vse je bilo slovensko. Tudi telegram, ki ga je poslal slovenski polk. Ob tej priliki je Vizjakov prijatelj Anton Grabič zapel šaljivo pesem »Od pridnega in zanikarnega kmeta«. Vizjak in Grabič sta bila glavna predstavnika kmetov pri Narodni čitalnici. Grabič je končal svojo pesem z verzi:

Ko pride na svojo kmetijo,
vse revno in slabo je bilo;
dolžniki ga v kremplje dobio,
plačila ga stiskajo zlo.
On hitro poišče nevesto,
obljubo storila zvesto.
Priženil res malo je bil,
pa ženko je pridno dobil.
Zdaj začno živino rediti
in gruntec lepo obdelvati.
Trsovje in drevje saditi,
najlepše požlahtnil je sad.

Tako je zaslužil medaljo,
visoki gospodje ga hvalijo.
On daje nam dober izgled,
kako naj pomaga si kmet.
Še h koncu prav lepa zahvala
Vam, celjski predstojnik, naj bo,
ki sta s poglavarjem spoznala,
kolka vrednost kmetiška je to.
Še cesar so ga počastili,
križ s krono so mu podarili.
Tako naj pomuja se vsak!
Kdor neče, pa naj bo bedak.

Naša narodna zavednost je bila tedaj v resnici mirna in krotka. Tako je Karel Zima, lastnik veleposestva in kalvarijskega mlina pod Jožefovim hribom, vzdal v svojo hišo kamenito ploščo, v katero je dal z zlatimi črkami vrezati besede: Jaz sem slovenski rojak, pa vendar iz srca podajam poštenemu Nemcu roko v imenu Gospodovem. Nam že znani Anton Grabič je pa v času volitev leta 1867 sestavil pesmico:

V štajerski deželi naroda sta dva,
postavne pravice imata oba.
Nikar ne zatirajte Nemci vi nas,
in ljubili bomo Slovenci mi vas!

Navedene volitve je cesar razpisal po vojni katastrofi na bojnem polju leta 1866. Razpis je cesar objavil s svojim patentom dne 2. januarja 1867. Razpisane volitve so veljale za deželne zборе, hkrati pa tudi za državni zbor. Na Štajerskem so bile volitve v kmečke kurije 21., v mestne pa 28. januarja 1867. Tokrat so se Slovenci za volitve organizirali. Štajerski Slovenci so izbrali centralni volilni odbor, ki je imel svoj sedež v Mariboru. V posameznih volilnih okrajih so pa določili okrajne volilne odbore. Volilni razglas so podpisali rodoljubi z vsega Slovenskega Štajerskega.

Za celjski volilni okraj sta bila za kandidata določena: dr. Radoslav Razlag in Janez Lipold, posestnik v Mozirju.

V predvolilni dobi so bili slovenski rodoljubi pridno na delu. Dr. Vošnjak je v pouk volilcem izdal knjižico: »Kaj hočemo?« Predsednik volilnega odbora za celjski volilni okraj je bil Mozirčan Janez Lipold. On je volilcem in kandidatu dr. Razlagu na čast objavil v Novicah posebno pesem, v kateri jih poziva, naj se domoljubno odzovejo klicu domovine.

V tistem času so v pesmih zelo radi izražali svoja čustva ne samo rojeni in šolaní pesniki, ampak tudi preprosti ljudje iz ljudskih vrst. Tudi to je bil izraz porajajoče se narodne zavesti.

Na Spodnjem Štajerskem so bili v kmečki kuriji izvoljeni vsi slovenski kandidati. V celjskem volilnem okraju je prišlo volit 218 volilnih mož. Dr. Radoslav Razlag je dobil 188, Janez Lipold pa 186 glasov. Na nasprotni

strani je dobil Hügelberger 33, dr. Herman Mulley pa 28 glasov. Kot agitator je na nemški strani nastopal tudi bivši slovenski poslanec dr. Mörtl, a se je vedel zelo surovo.

Leta 1868 je dr. Razlag kot štajerski poslanec odstopil, preselil se je namreč v Ljubljano, kjer je kmalu nato postal deželni glavar.

Za poslanskega naslednika so mu 1. marca 1869 izvolili Žalčana Ivana Žužo, pravnika in rudniškega posestnika. Dobil je 157 glasov, medtem ko jih je nasprotni kandidat Ludovik Possek, graščak v Ločah pri Konjicah, zbral 46.

V kmečki kuriji so slovenski poslanci zmagali na celi črti. To je bil velik uspeh prvega organiziranega nastopa Slovencev na Spodnjem Štajerskem.

V mestni kuriji Slovenci že takrat niso mogli priti do veljave. Trge, v katerih je bila večina volilcev slovenskih, so priključili mestom, v katerih so gospodarili Nemci in njihovi ponemčeni pristaši, Celju, Ptuj in Mariboru. V Celju je bil izvoljen za poslanca mestni župan zdravnik dr. Jožef Neckermann.

Veleposestnike je tedaj zastopal v deželnem zboru baron Hackelberg, graščak v Preboldu. Ko se je deželni zbor konstituiral, je za svoj izvršilni organ izvolil deželni odbor. Vanj ni poslal nobenega Slovence. Nato je izbral iz svojih vrst poslance za državni zbor. Na Slovence sta prišla dva. Nemška večina je izbrala Antona Lenčeka in Jožefa Lipolda. Računala je namreč, da se bosta mogla s svojo manjšo šolsko izobrazbo le slabo uveljaviti. Branila sta se, a deželni zbor ju je prisilil, da sta se vdala, saj bi bili sicer ostali štajerski Slovenci v državnem zboru brez zastopstva.

Volilci so Lenčeka in Lipolda pozneje klicali na zagovor, češ, naj se opravičita, zakaj sta mesto sprejela, in naj povesta, če se še držita dogovorjenega in sprejetega programa.

V deželnem zboru se je takoj razvnel hud boj za narodne pravice. Slovenski občinski zastopi so mu poslali okrog sto spomenic, v katerih so zahtevali ravnopravnost in zedinjeno Slovenijo. Glavna naša bojovnika v deželnem zboru sta bila Herman in dr. Vošnjak. Herman je odločno opozarjal, da uporabljajo Nemci člen 19. decembrske ustave iz leta 1867, ki govori o ravnopravnosti narodov, samo kot pretvezo za to, da lahko germanizirajo. Pravice ne bo prej, dokler se ne izvede ločitev. Avstrija se mora urediti na osnovi starih deželnih pravic.

Dr. Vošnjak je opozarjal, da Nemci kratijo Slovincem vse pravice. Očitajo jim narodno politiko, a jih sami ogrožajo in poleg tega škilijo k Nemčiji. Edina rešitev za Slovence je združena Slovenija. Na Češkem nasprotujejo zgodovinskemu pravu in zahtevajo narodno, tu pa odrekajo Slovincem, ki so za Avstrijo, tisto, kar bi sami na Češkem hoteli imeti.

Najhujši nasprotnik Slovencev je bil Moric Blagotinšek pl. Kaiserfeld, človek slovenskega rodu. Ded mu je bil mlinar v Marija Gradcu, oče je pa postal graščak.

Slovenski poslanci so se v deželnem zboru priključili klubu nekoliko zmernejših konservativcev. A tudi predstavnik konservativcev, dr. Rech-

bauer je menil, da se Slovincem godi krivica, a čez 50 let na Štajerskem nihče več ne bo govoril slovensko.

Boj je dobil tudi širši okvir. Herman je poudarjal, da je narodnost nemških nasprotnikov ozkosrčna in provincialna, da je Avstrija brez Slovanov nemožna. Da so Nemci s svojo politiko šli na napačno pot, da so tudi njihovi predniki bili Slovani.

Vošnjak pa je izjavil: Smo pod tujčevo peto. Slovani imamo bodočnost. Naš čas pride prav kmalu. Medtem so bili Slovenci delavni tudi doma.

Zlasti pomembno je, da so se leta 1868 začeli tabori, ki so razgibali zelo široke množice za zedinjeno Slovenijo, za gospodarski in kulturni napredek. Kakor je znano, je bil prvi tabor v Ljutomeru (9. avgusta 1868) in drugi v Žalcu (6. septembra 1868). Drugega so se razen kmečkih množic udeležili tudi nekateri hrastniški rudarji in steklarji.

Na Dunaju sta se kot poslanca Lenček in Lipold z drugimi slovenskimi poslanci vred priključila konservativcem, med katerimi so bili najodločnejši Tirolci. Pri konservativcih so bili tudi Poljaki. Čehov v državnem zboru ni bilo. Poljaki in Slovenci so pod silo sprejeli dualizem in decembrsko ustavo.

Vendar so slovenski poslanci na dunajskem državnem zboru zahtevali zedinjeno Slovenijo.

Nemce v Celju in drugod po Sloveniji so slovenske zahteve za narodne pravice in za zedinjeno Slovenijo močno razburile. Na drugi strani so se zavzemali za to, da se cerkvi vzamejo predpravice, ki sta jim jih dala zgodovina in konkordat.

Tako je celjski občinski odbor 21. novembra 1867 poslal državnemu zboru peticijo, da se ukine konkordat. A 21. marca 1868 se je zahvalil gosposki zbornici za stališče, ki ga je zavzela v tem vprašanju. Ker je duhovščina agitirala proti ukinitvi konkordata, je občinski odbor 8. julija 1868 poslal državnemu zboru poziv, naj proti temu nastopi. Te svoje nastope je povezal z napadom na slovenske narodne zahteve.

Poleg tega je občinski odbor 25. septembra 1868 v posebni peticiji, ki jo je poslal deželnemu zboru, protestiral proti temu, da bi se slovenski del Štajerske priključil Kranjski. Nemška večina deželnega zbora se je sicer že 25. septembra 1867 izrekla proti tej slovenski zahtevi. A 8. avgusta 1869 se je zbralo v Celju okrog 400 Nemcev in njihovih somišljenikov, med katerimi je bilo 200 tujcev, da bi nastopili proti slovenskim zahtevam.

V tem času je tudi mariborski škof Maksimiljan Stepišnik vsaj posredno posegel v politiko na nemški strani. Stepišnik je bil po rodu Celjan. Njegov ded je prišel v Celje iz Trnovelj in se je tu pečal s tesarstvom. Babica je pa bila doma v Letušu. V Celju se je rodbina ponemčila. Pred volitvami leta 1867 je škof priporočil duhovnikom, naj volijo konservativne kandidate. To naj bi bilo v korist Slovincem. Toda v istem cerkvenem listu je odredil, naj cerkveni uradi uporabljajo nemški jezik. Ako ga duhovnik ne zna, naj uporabi latinščino. V bogoslovju je ukinil predavanja v slovenskem jeziku, samo dr. Vogrin, ki je predaval slovenščino, je še lahko uporabljal materin jezik. Nadalje škof odloča, da se na vloge odgovarja v je-

ziku, v katerem so pisane. Bogoslovci še nadalje lahko pridigajo slovenski. Imena duhovnikov v šematizmu se pa pišejo z nemškimi črkami.

Škof političnih somišljenikov med duhovniki skoraj ni imel. Duhovniki so bili narodni. Davorin Trstenjak, Božidar Raić in dr. Lavoslav Gregorec, ki so koledarska cerkvena imena zamenjali s slovanskimi, niso bili izjema. Božidar Raić in celjski profesor veronauka Ivan Krušič sta svoj priimek celo pisala z mehkim ć. To je bil izraz slovenskega čustvovanja. Krušič je bil stric matere Borisa Kidriča.

Škofa so morali vprašati tudi tedaj, ko so leta 1869 začeli ustanavljati katoliška politična društva.

Prvi pokretnik katoliških političnih društev med Slovenci je bil slovenjebistriški kaplan dr. Jože Šuc. Najprej se je zavzemal zanje v Zgodnji Danici. V okolici Slovenske Bistrice je nekaj društev tudi ustanovil. Vzrok, da se je med duhovščino vzbudila misel nanje, je bil nekoliko liberalnejši pogled na razna vprašanja, ki se je pojavil v avstrijski zakonodaji in so ga v zmernejši obliki sprejeli tudi slovenski posvetni politiki, ne da bi ga bili javno vsiljevali. Pogumno pa sta z njim prihajala na dan Fran Levstik in Josip Stritar. Slovenski duhovščini je šlo gotovo najbolj do živega vprašanje o vodstvu in ureditvi šole. Mladi dr. Lavoslav Gregorec, ki je leta 1869 postal profesor bogoslovja v Mariboru, je istega leta izdal celo knjižico »Stara in nova šola«.

O vprašanjih te vrste so štajerski slovenski duhovniki razpravljali na svojem zborovanju v Celju 11. avgusta 1869. Prišlo je do začasnega razkola.

Poleg vere so se zavzemala ta društva tudi za narodnost. Na celjskem območju so nastala slovenska katoliška politična društva v vseh večjih krajih.

Nastajati so začela tudi podeželska ljudska izobraževalna društva. Dobrnsko bralno društvo je bilo ustanovljeno okrog leta 1860. Leta 1869 so bile ustanovljene čitalnice v Vojniku, Laškem, Žalcu in na Vranskem.

Kmečke občine so se otresele županov graščakov. Ni pa še prišel čas, da bi se bile popolnoma otresele vpliva bogatih in vplivnih nemških posameznikov.

Seveda so bili slovenski zastopniki delavni tudi v graškem deželnem zboru. Poslanec Mihael Herman je leta 1869 čital v njem odlično sestavljeno interpelacijo, v kateri je na zgodovinski podlagi utemeljeval pravico Slovencev, da se združijo v enotni slovenski pokrajini. Ivan Žuža, ki je tega leta prišel v deželni zbor, je pa izjavil, da morajo Slovenci dobiti svoje višje sodstvo in tudi vseučilišče. V tem letu so slovenski predstavniki v deželnem zboru opozarjali na gospodarsko zapostavljanje Spodnje Štajerske. Kmetje, ki so jih oni predvsem predstavljali, so bili na Spodnjem Štajerskem sorazmerno mnogo bolj obremenjeni kakor njihovi stanovski tovariši na Zgornjem in Srednjem Štajerskem. Zemljiški davek se je še vedno določal na osnovi odmere iz leta 1832. Odtlej so se pa bile razmere v škodo Slovencev močno izpremenile.

Leta 1869 je predsednik deželnega sodišča v Gradcu izdal naredbo, da se mora na območju celjskega okrožnega sodišča pri namestitvah upo-

števatı znanje slovenščine kot bistveni pogoj. Ta naredba se sklicuje na ministrski ukaz z dne 10. februarja 1869, hkrati pa opozarja tudi na predpise glede rabe slovenščine v sodnem poslovanju iz leta 1862 in 1866.

Omenjam, da se je leta 1870 pred poroto pri celjskem okrožnem sodišču moral zagovarjati urednik Slovenskega naroda Tomšič zaradi člankov, v katerih je žigosal krivice, ki se gode Slovincem, in je zahteval pravico. Tomšič je odklonil, da bi ga zagovarjal celjski odvetnik dr. Foregger, rekoč, da nemškutarja ne mara imeti za zagovornika. Predsednik porote je bil slovenski gimnazijski profesor Orešek, obtoženca pa je zagovarjal dr. Razlag. Bil je oproščen.

Okrepljen nemško-nacionalni vladni in javni pritisk ter narodni odpor

Ker cesar z nemškimi liberalci, ki so bili uvedli dualizem in sprejeli decembrsko ustavo, ni več mogel vladati, je 22. maja 1870 pod vlado grofa Potočkega razpustil državni zbor in deželne zборе ter razpisal nove volitve: za kmečko kurijo, za mesta in trge 23., za veleposestva pa 30. junija 1870. Po cesarjevi želji naj bi bile volitve pod geslom: »Hočem mir med svojimi narodi.«

Slovinci so se odločili, da se na volitve dobro pripravijo. V ta namen se je zadnje aprilsko nedeljo 1870 v Žalcu sešlo okrog 100 vodilnih mož. Dogovorili so se, da se za ves Spodnji Štajer osnuje osrednji volilni odbor v Mariboru, vsak volilni okraj pa naj ima še svoj lastni volilni odbor. Kandidati se določijo z medsebojnim dogovorom med osrednjim in okrajnimi volilnimi odbori. Osrednji volilni odbor naj ima 11 članov, 6 naj jih bo iz Maribora, ostalih 5 pa naj določijo peteri volilni okraji.

Razen o volitvah so na zborovanju v Žalcu govorili tudi o drugih važnih zadevah. Največjo pozornost so posvetili slovenskemu narodnemu programu. Sodili so, da bi se morali zaradi njega v Ljubljani sestati narodni prvaki. Dr. Vošnjaka so pooblastili, naj naprosi dr. Bleiweisa, da skliče v Ljubljani shod vseh slovenskih zastopnikov in voditeljev. Svojim zastopnikom so naročili, naj stopijo v stik s češkimi tovariši. Poslancu Hermanu so pa poslali zahvalni in pozdravni brzojav.

V smislu žalskega dogovora določena kandidata za celjski kmečki volilni okraj sta bila dr. Ferdinand Dominkuš in dr. Josip Vošnjak.

Kandidat v celjski mestni kuriji je bil dr. Karel Ipavic.

Slovinci so vodili predvolilno agitacijo pošteno in z jasnimi cilji. Nasprotniki so se posluževali laži. Trdili so, da bi v združeni Sloveniji hogatejša Spodnja Štajerska morala podpirati siromašnejšo Kranjsko, da Nemci z Zgornjega Štajerskega ne bodo več kupovali spodnještajerskih vin, da hočejo slovenski zastopniki uvesti v šole hrvatski jezik in Slovence pohrvatiti. Poleg tega so podkupovali in izvrševali nasilna dejanja. Najhuje je bilo v mariborskem volilnem okraju, kjer sta kandidirala nemška naseljenca, bivša oficirja Konrad Seidl in Friderik Brandstetter.

Ko sta dr. Sernec in dr. Radej imela shod v Zafošnikovi gostilni v Novi vasi pri Slovenski Bistrici, sta nju in zborovalce napadla lastnik opekarne Sternberg in črešnjevski župan Franc Soršak z delavci, ki jih je

Sternberg prej upijanil. Dr. Serneca so pobili na tla, tri druge zborovalce so pa ranili. Šele ko se je raznesel glas, da prihajajo huzarji, so napadalci pobegnili. Leta 1872 je bilo pred celjskim okrožnim sodiščem 15 napadalcev obsojenih na zaporne kazni. Med razpravo se je izkazalo, da je bil komisar Korber pristranski. Obtoženci so se zagovarjali v nemščini, ki so jo pa zelo slabo obvladali.

V celjskem volilnem okraju sta bila izvoljena dr. Josip Vošnjak in dr. Ferdinand Dominkuš. Od 226 oddanih glasov jih je dobil dr. Vošnjak 185, dr. Dominkuš pa 155. Nasprotna kandidata, renegata prof. dr. Matija Vrečko (iz Voluša nad Jurkloštrom) in laški gostilničar Tiber sta ostala v veliki manjšini. Prvi je dobil 70, drugi pa 41 glasov.

V celjski mestni kuriji je bil izvoljen F. Tomschitz.

Deželni zbor je delegiral v državni zbor Seidla in Brandstetterja — kot zastopnika Slovencev. Že na drugi seji je dr. Vošnjak zahteval za Spodnjo Štajersko slovenske uradnike, za Maribor slovenske nižje gimnazijske razrede, za celjsko in ptujsko gimnazijo ter mariborsko učiteljišče pa slovenski učni jezik. Deželni predsednik baron Kübeck je dr. Vošnjaku hinavsko odgovoril. V Mariboru in Celju so slovenski dijaki najboljši, tam je torej vse v redu in slovenščine dovolj.

Ker tudi zdaj ni prišlo do uspešnega dela, je cesar še v istem letu razpustil državni zbor in deželne zборе.

Ker grof Potocki ni mogel izvršiti naročila, da pomiri državo, ga je cesar v februarju 1871 odslovil in poveril vodstvo vlade grofu Karlu Hohenwartu, poslancu s Kranjskega. Hohenwart je imel čut za slovenske želje in potrebe. Mnoge slovenske občine so mu po imenovanju za ministrskega predsednika poslale zaupnico z blizu 80 000 podpisov.

Slovenski štajerski deželni poslanci so pa ponesli na Dunaj spomenico, ki so jo predložili njemu in ministroma Jirečku in Habjetinku. V tej spomenici predlagajo slovenske zahteve. Začasno zahtevajo, da se za slovenski del Spodnje Štajerske uvede posebna uprava, v kateri bi Slovenci sami odločali o svojih zahtevah, da se uvede slovenski jezik v urade in šole, posebno poudarjajo nujnost, da se poslovenijo gimnazije v Mariboru, Celju in Ptujju ter učiteljišče v Mariboru. Za celotno izvedbo teh zahtev pa Hohenwartovo ministrstvo ni imelo časa. Vsekakor je leta 1871 višje deželno sodišče v Celovcu naročilo podrejenim sodiščem, naj strankam na njihovo zahtevo dajejo brezplačni prevod sodnih spisov. Pri tem opozarja na to, da kazensko pravni red iz leta 1853 odreja, da se pri slovenskih obravnavah pišejo slovenski zapisniki. Višje deželno sodišče je izdalo tudi nad 50 tiskanih obrazcev.

Toda tudi grof Hohenwart z državnim zborom in deželnimi zbori zaradi nemško nacionalnega kljubovanja ni mogel vladati. Zato je cesar po njegovem predlogu razpustil tako državni zbor kakor tudi deželne zборе in razpisal nove volitve.

Slovenci so se za volitve pripravili kakor leta 1870. Pri samih volitvah se je že čutil tleči spor med duhovniškim konservativnim in neduhovniškim naprednim krilom, v brežiškem okraju je celo pokvaril volilni rezultat.

V celjskem kmečkem volilnem okraju sta bila izvoljena dr. Josip Vošnjak in dr. Ferdinand Dominkuš.

Pri volitvah so se Nemci marsikje posluževali nelegalnih sredstev. Tako je delal zlasti leمبرški graščak Langer. Pri Novi cerkvi je volilne može podkupil z nekoliko bokali starine. Nanje je vplival tudi s hujskanjem, grožnjami in poveličevanjem Nemčije.

Vendar je izmed treh volilnih mož, na katere je računal, eden prestopil na slovensko stran. Na Frankolovem se je skujal župan in ni volil, drugi volilni možje so pa izpolnili svojo narodno dolžnost. Volilna moža Višnje vasi sta dala svoja glasova nemškutarjem.

Volitve so dale ministrskemu predsedniku Hohenuwartu večino. Kmalu po izvršenih volitvah je cesar s posebnim reskriptom izjavil, da priznava češko državno pravo. Češki deželni zbor je nato sprejel tako imenovane fundamentalne artikle, s katerimi je določil, kakšen naj bo državno pravni položaj krone sv. Vavclava v sestavu habsburške monarhije. Izdal je tudi poseben zakon, s katerim so bile zajamčene vse pravice nemške manjšine.

Kljub temu je nastala na Dunaju in drugod med nacionalistično usmerjenimi Nemci silna burja, tudi madžarski politiki so negodovali. Cesar se je vznemiril in je 30. oktobra 1871 odpustil Hohenuwarta. Novo vlado je poveril grofu Adolfu Auerspergu. Ta je poklical vanjo može nemške nacionalne usmerjenosti. Vladal je do leta 1879 v protislovanskem duhu. Čehi sploh niso prišli na dunajski državni zbor, dokler je bil on na krmilu.

Ker sta v državnem zboru do leta 1873 na osnovi volitev iz leta 1870 še vedno zastopala Slovence Nemca Seidl in Brandstetter, so se morali slovenski štajerski poslanci boriti za pravice svojih volilcev samo v deželnem zboru.

Dr. Josip Vošnjak je v novembrskem zasedanju leta 1872 zopet govoril o ravnopravnosti v uradu in šoli. Opozarjal je zlasti na potrebo, da dobijo mariborska, celjska in ptujska gimnazija slovenski značaj. S poudarkom je omenil, da sta bila krivično premeščena z mariborske gimnazije prof. Šuman in dr. Janko Pajk. Deželnemu zboru je predočil, da še vedno velja zakon o osnovah organizacije gimnazije, ki predpisuje, da se mora učni jezik ravnati po potrebah prebivalstva; kjer je prebivalstvo dveh različnih narodnosti, je treba ustreči obema; v navedenih zavodih je vse nemško, slovenščina za Slovence se poučuje samo dve ali tri ure na teden. Profesorji so po členu 98 stalni, predstavitev obeh odličnih profesorjev ima značaj političnega preganjanja.

K besedi se je oglasil tudi Herman. Izjavil je, da so srednje šole na Spodnjem Štajerskem potujčevalnice, to velja zlasti za ptujsko gimnazijo, ki je deželni zavod. Dr. Vošnjak je opozarjal tudi na gospodarstvo. Med drugim je predlagal, naj bi se proga Knittelfeld—Dravograd podaljšala tako, da bi skozi Mislinjsko, Šaleško in Savinjsko dolino ter skozi Šentjur in Šmarje vodila v Obsotelje.

Leta 1873 je bil v deželnem zboru na dnevnem redu tudi zakon o realkah. K besedi so se priglasili dr. Dominkuš, dr. Sernec in dr. Vošnjak. Nemci so pristali samo na neobvezni pouk slovenščine.

Dr. Josip Vošnjak
(1834—1911)

Medtem se je celjski mestni svet na vso moč trudil, da bi se preprečilo sprejetje slovenskih narodnih zahtev.

Dne 14. junija 1871 je občinski odbor sklenil, da pošlje protest skupnemu ministrstvu proti preureditvi srednjih šol v smislu slovanskih zahtev.

Dne 2. oktobra 1871 je občinski odbor sprejel sklep, da popolnoma soglaša s protestom deželnega zbora proti češkim zahtevam o priznanju češkega državnega prava, češ da nasprotujejo avstrijski ustavi.

Nemško nacionalni politični smisel je imela tudi prošnja mestnega odbora, da bi se v Celju ustanovila cinkarna (1873). Z njo bi se okrepil nemški živelj. Ko je bil sklep sprejet, je odšla k cesarju, ki je bil tedaj v Ptuj, posebna delegacija, da se mu zahvali. Ministru poljedelstva, vitezu Chlumeckemu, so pa mestni očetje v zahvalo podelili častno občanstvo.

Dne 10. aprila 1873 je občinski odbor poslal zahvalno pismo cesarju, ker je potrdil volilno reformo, od katere si je obetal posebno korist za nemštvo.

Državni odbor je leta 1873 po daljšem razpravljanju sprejel volilno reformo. Poslej so poslance v državni zbor volili neposredno, ne preko deželnih zborov, vendar pa še po volilnih možeh.

Pri državnozborskih volitvah leta 1873 je med slovenskimi vodilnimi možmi že precej jasno prišla do izraza neskladnost med konservativno in napredno smerjo. Nekoliko se je ta neskladnost kazala že pri deželnozborskih volitvah leta 1871. Tedaj je moral dr. Josip Vošnjak najprej v mariborski čitalnici, nato pa na shodu v Celju izjaviti, da je veren katoličan. Podobno zahtevo so postavili tudi dr. Janku Sernecu, kandidatu v Ljutomeru. Leta 1872 že piše Slovenski gospodar o slovenski narodni stranki in pravi, da je staro geslo »Vse za vero, dom, cesarja«, zamenjala z novim geslom »Vse za domovino, omiko in svobodo«.

Za volitve leta 1873 sta obe struji postavili vsaka svoje kandidate. Glavna volilna odbora sta bila v Mariboru. Volilni zakon je določal za Spodnjo Štajersko tri kmečke volilne okraje: celjskega, mariborskega in ptujskega.

Celjski volilni okraj je obsegal sodne okraje: Celje, Vransko, Gornji grad, Laško, Šoštanj. Za volišče je bilo določeno Celje.

Volitve v kmečki kuriji so bile 20. oktobra 1873. Volilna agitacija je bila precej ostra. V celjskem volilnem okraju je bil konservativni kandidat kanonik Franc Kosar, narodni pa dr. Josip Vošnjak. Znana politika Ivan Žuža in Franc Lipold sta bila na Kosarjevi strani. Dr. Vošnjaka je na shodih podpiral ljubljanski odvetnik, politik in odličen govornik dr. Valentin Zarnik. V celjski Košerjevi gostilni (Beli vol) sta imela kanonik Kosar in dr. Vošnjak skupni shod. Dr. Vošnjak je v medvolilni dobi izdajal list Ljudski tednik.

Šlo je kar tikoma. Bile so potrebne dvojne volitve. Pri prvih je bilo 6311 volilnih upravičencev in 306 volilnih mož. Volit jih je prišlo 296. Franc Kosar je dobil 142, dr. Josip Vošnjak pa 97 glasov. Ker je dobil kandidat nemške liste, lekarnar J. Žnideršič, 69 glasov, so bile potrebne ožje volitve. Udeležilo se jih je 288 volilnih mož, ki so dali dr. Josipu Vošnjaku 150, Francu Kosarju pa 138 glasov.

Volitve v mestni kuriji so bile 23. oktobra 1873.

Celjski mestni in trški volilni okraj je obsegal: Celje, Zalec, Vitanje, Laško, Mozirje, Gornji grad, Ljubno, Vransko, Rogatec, Šmarje, Brežice, Sevnico, Kozje, Konjice in Šoštanj. Čeprav je bila velika večina trgov na slovenski strani, je vendar prevladovalo Celje s svojimi nemškimi in pomembenimi volilci. Nemški kandidat, celjski odvetnik dr. Rihard Foregger, je dobil 419, slovenski kandidat, okrajni glavar A. Prus, pa 129 glasov. Celjski opat Anton Vrečko je kot narodni odpadnik volil dr. Foreggerja. Opat Vrečko je bil rojen na Žegarju; preden je leta 1873 za Voduškom postal celjski opat, je bil 21 let vojaški kaplan in se je tedaj navzel nemške miselnosti. Vendar ni mogel popolnoma zatajiti slovenskega porekla, ko

mu je umrla mati, je označil njen grob s slovensko napisno ploščo, ki jo še danes lahko vidimo na severni steni cerkve sv. Maksimilijana.

Vsekakor je zanimivo, da je bil kmalu po volitvah, 16. novembra 1873, pri Belem volu ustanovni zbor Delavskega društva za mesto in okolico.

Predsedujoči je v nemškem jeziku govoril o volilni pravici, krajšem delovnem času in otroškem delu. Delegat iz Ljubljane je pa izjavil: Leta 1848 so morali delavci delati in moliti, zdaj pa je prišel čas, ko je treba delati in misliti. K društvu je takoj pristopilo 37 članov, ti so ustanovili odbor šestih članov. Dogovorili so se, da se bodo čez mesec dni znova sestali pri Senici v sedanji Gubčevi ulici. Slovenski gospodar prinaša poročilo o sestanku in pri tem dodaja: Pred nekoliko leti so v Celju ustanovili Katoliško delavsko društvo, ki pa je propadlo, ker ni bilo delavnih voditeljev. Tudi novo Delavsko društvo ni moglo prav zaživeti.

V državnem zboru so slovenski poslanci sodelovali z zmernejšimi konservativci. Delali so složno, pa naj so pripadali konservativni ali napredni struji. Leta 1876 so se zopet združili tudi doma. Nasprotni pritisk je bil tako močan, da je bila sloga nujno potrebna. Saj je bil celo mariborski škof v vrsti germanizatorjev. Ker intervencija v graškem deželnem zboru ni zalegla, je dr. Josip Vošnjak stavil ustrezno interpelacijo tudi v dunajskem državnem zboru. Navajal je, da škof zahteva od duhovnikov, naj bi celo slovenske priimke pisali z nemškimi črkami. Minister Lasser, glavni Auerspergov sodelavec, je Vošnjakovo interpelacijo zavrnil s trditvijo, da je škofov postopek v redu.

Herman in Hohenwart, ki sta bila tedaj na Notranjskem izvoljena poslanca, sta ostro grajala postopek vlade in njenih organov, opozarjajoč, da Slovanom na roparski način kratijo njihove pravice. Srednje šole je pa Herman označil za prave ponemčevalnice.

Sicer pa so v dunajskem državnem zboru vodili veliko politiko, manjše, toda za nas zelo važne zadeve so se reševale v deželnem zboru. Nemška nacionalna večina je tu skušala najti sredstvo, s katerim bi uspešneje pritisnila na slovenske občine, ki so ji uhajale iz rok. Trudila se je, da bi bil sprejet sklep o ustanovitvi velikih ali glavnih občin, ki bi jih laže obvladala in bi preko njih pritiskala na podrejene manjše občine. Vendar ji to ni uspelo.

Poslanec Herman je to priliko uporabil v ta namen, da je v svojih govorih prikazoval, kako težek položaj imajo manjše občine. Njihovi predstavniki morajo delati na dveh straneh in z dvojno odgovornostjo: deželnemu predsedniku vlade in deželnemu glavarju. Poudarjal je, da dvojni tir uprave zelo mnogo stane.

Slovenski poslanci deželnega zbora so tudi družno navajali druge krivice, ki se gode našemu ljudstvu. Vlada namešča uradnike in sodnike, ki niti malo ne razumejo ljudskega govora. Deželni glavar je ugovarjal, toda dr. Vošnjak je prišel na dan s potrebnimi dokazi.

Poslanci so opozarjali tudi na krivično davčno odmero. V zadnjih desetletjih se je višina davkov potrojila. Ljudstvo živi v bedi in misli na izseljevanje. Pri okrajnem zastopu hočejo gospodariti meščani. Kdor le

more, se peča s trgovino. Premoženje trgovcev vidoma raste, rokodelcev in kmetov pa hira. Bogatini nakupujejo posestva, saj novi zakon, ki ukinja nedeljivost kmečkih posestev, prav ustreza njihovim željam.

Slika o bedi naših kmetov, ki so jo poslanci podajali, nikakor ni bila pretirana. Kmečki ljudje na južni strani Pohorja često ves teden niso užili močnate hrane in hodili so raztrgani, da jih je bilo sram iti v nedeljo v cerkev. Siromašni kmetje izpod Tovsta pri Celju so pozimi s koši nosili drva v mesto, kjer so jih prodajali prav tako ubogim ljudem, da bi si dobili nekaj skromnih krajcarjev.

Kako skromno so tedaj živeli Pohorci na konjiški strani, o tem nam nazorno govore skromne pesmi ljudskega pesnika Jurija Vodovnika, rojaka s Skomarja.

Večkrat je prišlo na dnevni red vinarstvo, izredno važna panoga za Spodnje Štajersko. Deželni zbor je po daljšem razpravljanju sklenil, da se ustanovi v Mariboru vinarska šola, toda želel je tudi, naj bi bila šola hkrati ponemčevalnica. Nemški poslanci so soglašali samo s tem, da bi ravnatelj moral znati slovensko.

Isti dvojni namen je imela ustanovitev Trgovskega društva za gospodarstvo in vinarstvo. Društvo je v Slivnici kupilo kleti grofa Brandisa in grofa Merana, sina popularnega nadvojvode Ivana in njegove žene, hčerke slovenskega poštarja v Slovenskih goricah. S pomočjo tega društva in njegovih kleti je še več slovenskih ljudi prišlo v odvisnost od nemških gospodarjev.

V tem razdobju se je delo narodnih voditeljev med ljudstvom močno poglobilo. Z narodno-prebujevalnega in političnega torišča se je razširilo tudi na gospodarske zadeve. Pri tem je imel zlasti velike zasluge dr. Josip Vošnjak. Ko je bil o priliki otvoritve praškega Narodnega gledališča na Češkem, je na licu mesta študiral, kako poslujejo tam podeželske posojilnice.

Domislil se je, da bi s takimi posojilnicami lahko pomagali tudi slovenskim kmetom, ki so jim posestva prodajali za dolgove in stare davke. Že leta 1876 je kot prvo ustanovil posojilnico v Mozirju, leta 1879 sta sledili posojilnici v Šmarju in Žalcu. Leta 1880 je skrb za ustanavljanje posojilnice prevzel Jožefov brat Mihael, ki se je kot upokojeni železniški inženir naselil v Celju. Leta 1880 je ustanovil Celjsko posojilnico, tri leta nato pa že Zvezo slovenskih posojilnic. Vošnjak in njegovi sodelavci, večinoma odvetniki in njihovi uslužbenci, so sprva delali zastonj. Večkrat so s svojimi lastnimi sredstvi pomagali ljudem, ki so prosili za posojilo. Šele potem, ko se je ustanova utrdila, so jeli nameščati potrebne uradnike. Tudi Štajerska kmetijska družba se je pod vodstvom viteza Berksa in dr. Gustava Ipavca približala slovenskemu kmetu in mu pomagala. Savinjska dolina je pa jela gojiti hmelj. Glavni poborniki hmeljarstva so bili novoceljski oskrbnik Bilger in napredni žalski gospodarji. Dodatna panoga savinjskega gospodarjenja je bila konjereja, ki jo je zlasti pospeševal lastnik Strovsneka vitez Karel Haupt.

Vošnjak sam je v tem času pri Mohorjevi družbi, deloma v Koledarju, deloma samostojno, objavil več svojih gospodarskih spisov. Viden je bil

tudi vpliv nekaterih učiteljev in duhovnikov, ki so z zgledom in besedo učili ljudi, kako je treba umno gojiti sadno drevje in vinsko trto ter se baviti s čebelarstvom.

Med kmečkimi občinami je bila najvažnejša občina Celje-okolica. Sprva je imela zdaj zavedno slovensko, zdaj nemškutarsko občinsko predstavništvo. Za Auerspergove vlade se je v občini zlasti močno občutil nemški pritisk. Pod njim so klonile tudi nekatere občine v soseščini: Teharje, Škofja vas, Velika Pirešica, Šempeter v Savinjski dolini in Sentpavel pri Preboldu, izmed oddaljenih pa Sv. Krištof pri Laškem in Trbovlje. Vendar se je že vršilo delo, ki je po padcu Auerspergove vlade te občine vrnilo Slovincem. Izjema sta bila samo trga Laško in Vojnik, ki sta ob koncu habsburške države imela nemško upravo, čeprav je bilo prebivalstvo v pretežni večini slovensko. Podlegla je tudi Rogaška Slatina. Pri teh treh krajih se je zgodilo to zato, ker so kmečko okolico odcepili od njih.

V Celju in celjski okolici je bilo zlasti neugodno to, da je bil opat Vrečko na nemški strani. Bil je med redkimi, ki so sledili škofu Stepišniku. Oba samo v enem primeru Slovincem nista odrekla podpore. Pomagala sta, da je dekliška šola šolskih sester lahko začela delovati. Deško šolo je vzdrževala okoliška občina sama, ustanovila jo je v času, ko je pod županom Karlom Šahom imela narodno vodstvo. Gimnazija je leta 1874 dobila novo vodstvo. Jožef Premru, sicer rojen Slovenec, je kot upokojenec odšel v Gradec. Sledil mu je Franc Svoboda, dotlej profesor in šolski nadzornik v Pragi. Oba sta zvesto služila režimu. Narodna čitalnica je v začetku sedemdesetih let opešala, po prihodu dr. Josipa Serneca je pa zopet zaživela. Dne 22. februarja 1877 je bila posebna prireditvev, na kateri so podelili častno članstvo dr. Štefanu Kočevarju. V ta namen je Ivan Gaberšek spesnil priložnico, ki jo je skomponiral pevovodja Miklavc. Čitalnica je v tistem času pridno gojila tudi gledališko umetnost. Predstave je vodil Edvard Jeretin, sin idealnega Janeza Krstnika Jeretina. Leta 1878 se je Jeretin ločil od čitalnice. Nemci so ga pritegnili nase. Znan je vzrok, kako se je to moglo zgoditi. Žena njegova je bila Nemka, nečakinja trgovca Prambergerja. V Celju in sosednih krajih je bilo več takih primerov.

Auersperg-Lasserjeva vlada, ki se je opirala na nemške nacionalce, se je dolgo držala. Razkroj se je začel leta 1878, ko je del nemških nacionalcev iz bojazni, da bi se povečalo število Slovanov v monarhiji, nasprotnoval okupaciji Bosne. S tem se je vlada zamerila kroni.

Prav v času, ko se je vršila okupacija, je morala opraviti volitve v deželne zbornice. V kmečki kuriji so se vršile 12., v mestni pa 14. septembra 1878. Volilnega shoda v Celju se je razen dr. Jožefa Vošnjaka in dr. Ferdinanda Dominkuša udeležil tudi dr. Josip Sernec, tedaj že odvetnik v Celju. Na shod so prišli volilni možje iz vse Savinjske doline. Predsedoval mu je bivši deželni poslanec Ivan Žuža.

V kmečkih volilnih okrajih so bili izvoljeni samo slovenski kandidati. V celjskem volilnem okraju je 221 volilnih mož izvolilo dr. Ferdinanda Dominkuša (183 glasov) in profesorja Mihaela Žolgerja (148 glasov).

Za nemškega kandidata Posseka je glasovalo 78 volilcev.

V celjski mestni kuriji je bil izvoljen župan dr. Josip Neckermann.

Naslednje leto je Auersperg-Lasserjeva vlada opravila še volitve v državni zbor. V kmečki kuriji so se vršile 2., v mestni 4., v trgovinski in obrtniški 7. in v veleposestniški 9. julija.

Slovenski volilni možje so nastopili složno. Konec maja 1879 so se sestali v Mariboru. Dogovorili so se, da tokrat ne bodo agitirali z zedinjeno Slovenijo, kajti Nemci so se posluževali trditve, da bo zedinjena Slovenija obremenjevala Spodnjo Štajersko v korist Kranjski. Ljudem bodo prikazovali zahteve, glede katerih bi bilo mogoče računati, da so vsaj deloma dosegljive.

Slovenski kandidati so zmagali v vseh treh kmečkih volilnih okrajih.

V celjskem volilnem okraju je bilo 306 volilnih mož. K volitvam jih je prišlo 291. Vsi so dali svoje glasove dr. Josipu Vošnjaku.

V celjski mestni kuriji je dobil Rihard Foregger 305, slovenski kandidat vitez Henrik Berks, graščak na Blagovni, pa 261 glasov.

Delno popuščanje v korist Slovencev: narodne pravice v uradu in šoli, začetek borbe za celjsko slovensko nižjo gimnazijo

Naslednik grofa Auersperga je postal grof Edvard Taaffe, potomec v Avstriji naseljene irske plemiške rodbine, cesarjev prijatelj in zaupnik. V nasprotju z Auerspergom se je naslonil na nemške konservativce in Slovane. Tudi češke zastopnike je imel v svoji vladi. Vendar je bil v reševanju nacionalnih vprašanj zelo previden. Cesar sam je bil Nемец, nemškega mišljenja so bili končno tudi konservativci. Znatno moč je imela tudi nemško-nacionalna opozicija. Več kot deset let je spretno vodil državno ladjo. Vendar se mu ni posrečilo, da bi bil uresničil cesarjevo naročilo: Hočem mir med svojimi narodi. Nasprotno, strasti so rasle in mu končno iztrgale krmilo iz rok. Taaffe je spočetka vladal šest let z državnim zborom, ki so mu ga dale volitve leta 1879. Sam je izvedel dvojne volitve.

Prve leta 1885 in druge leta 1891.

Pri obeh volitvah so Slovenci nastopili složno. Kakih nerednosti in presenečenj ni bilo. Volitve v kmečki kuriji so bile 2., v mestni pa 5. junija 1885.

V celjskem kmečkem volilnem okraju je bil leta 1885 izvoljen inž. Mihael Vošnjak, Josipov brat, ki je dobil 272 glasov, medtem ko jih je njegov nasprotnik J. Stadler zbral samo 50.

V celjski mestni kuriji je dobil dr. Rihard Foregger 590, Slovenec J. Jerman pa 369 glasov. Foregger je leta 1887 odstopil, a je bil ponovno izvoljen s 543 glasovi. Njegov slovenski protikandidat, sodnik Karel Gellingsheim, Nемец po rodu, je dobil 370 glasov.

Naslednje volitve v državni zbor so nekoliko spremenile sestav slovenskega zastopstva. V kmečki kuriji so bile 5., v mestni pa 9. marca 1891. V celjski kmečki kuriji je bil soglasno izvoljen Mihael Vošnjak, v ptujski prav tako soglasno dr. Lavoslav Gregorec, kanonik in dekan v Novi cerkvi pri Celju, bivši profesor mariborskega bogoslovja in urednik Slovenskega gospodarja.

V celjskem mestnem volilnem okraju je dobil dr. Rihard Foregger 541 glasov, močno se mu je približal dr. Ivan Dečko s 446 glasovi.

Izvoljeni poslanci, Miha Vošnjak, dr. Gregorec in prof. Robič, so bili izredno marljivi v delu za narodno korist.

Grof Taaffe je opravil tudi dvoje deželnozborskih volitev. Prve so bile leta 1884, v kmečki kuriji 19., v mestni pa 21. avgusta. V kmečki kuriji celjskega volilnega okraja sta bila izvoljena:

Mihael Vošnjak (248 glasov) in dr. Ferdinand Dominkuš (247 glasov). Nasprotnika — laški nadučitelj Karel Valentinič in trboveljski župan Janez Logar — sta dobila vsak po 26 glasov. Ko je dr. Dominkuš 16. decembra 1887 odstopil, mu je bil za naslednika soglasno izvoljen dr. Josip Sernec.

V celjski mestni kuriji je bil izvoljen: dr. J. Neckermann (410 glasov), slovenski kandidat M. Žolger je dobil 291 glasov.

Druge volitve so bile leta 1890, v kmečki kuriji 27., v mestni pa 30. junija.

V kmečki kuriji so bili izvoljeni sami slovenski kandidati, v Celju: Mihael Vošnjak in dr. Josip Sernec (izvoljena soglasno).

V celjski mestni kuriji je bil izvoljen: dr. Jožef Neckermann (521 glasov), Slovenca dr. Ludovik Filipič in Janez Hausenbichler sta dobila: prvi 225 in drugi 36 (žalskih) glasov. Po Neckermannovi smrti leta 1893 je bil izvoljen E. Wokaun, dobil je 552 glasov, medtem ko jih je dr. Juro Hrašovec zbral 329

V državnem zboru so Slovenci pripadali Hohenwartovemu klubu. Dosegli so nekaj uspehov, čeprav ne brez borbe. V dunajskem državnem zboru je šlo v prvi vrsti za uporabo narodnega jezika v javnem življenju in v šoli, saj je bil od tega odvisen narodni značaj slovenskega ozemlja.

Uporaba narodnega jezika je bila sicer zajamčena z XIX. členom decembrske ustave iz leta 1867. Toda sodniki in uradniki navadno niso znali slovensko, domače sinove pa so često nameščali na neslovenskih tleh. Tuje-rodni sodniki in uradniki so navedene določbe često namerno kršili. Dogajalo se je celo, da si je državni urad lastil jezikovno pravico, ki je v resnici pripadala stranki. Pritožbe na višjo instanco so bile velikokrat brez uspeha. Take in podobne stvari je vsaj za nekaj let odpravila uredba ministra Pražáka iz leta 1882, s to uredbo je strogo ukazal okrožnim in nižjim sodiščem, da se morajo slovenske vloge reševati slovensko in da je pri slovenskih razpravah treba pisati slovenski zapisnik, čeprav stranka morda zna nemško. Predsednik celjskega okrožnega sodišča Ivan Heinricher je ukazal podrejenim sodiščem in njihovim uslužbencem, da se morajo ravnati po uredbi.

Hud je bil v državnem zboru boj za šolo. Šlo je v glavnem za srednjo šolo. Pri osnovni šoli so imeli namreč glavno besedo deželni zbor, deželni odbor in deželni šolski svet. Boj se je začel že za Auerspergove vlade. Leta 1873 je bilo sklenjeno, naj bi bile kranjske srednje šole v nižjih razredih dvojezične, toda ta sklep je ostal na papirju. Šele za Taaffejevega ministrstva so začeli kapljati skromni uspehi. V začetku leta 1880 je bila

v proračunskem odseku sprejeta sloveča resolucija, ki jo je predlagal dr. Josip Vošnjak. Resolucija se glasi tako:

Vlada se poziva, naj na srednjih šolah, vzdrževanih od države na Kranjskem, Spodnjem Štajerskem, Koroškem in v primorskih deželah za učence slovenske narodnosti uvede slovenščina kot učni jezik. A pri tem naj jim daje priložnost, da se temeljito nauče tudi nemškega jezika, če treba s predavanjem nekaterih predmetov v tem jeziku v višjih razredih. Vlada se poziva, naj učiteljski pripravnici v Ljubljani in Mariboru, namenjeni slovenskemu ljudskošolskemu učiteljstvu, preuredi tako, da uvede slovenščino kot učni jezik. — To resolucijo je aprila 1880 sprejel državni zbor.

Toda resolucija je bila splošnega značaja. Za njeno izvedbo so bili potrebni zakoni ter finančna sredstva. Odtod vsakoletni boj slovenskih poslancev tako v proračunskem odseku kakor v zbornici.

Leta 1882 je dr. Lavoslav Gregorec v državnem zboru predložil prošnjo za slovenske paralelke v nižjih gimnazijskih razredih v Mariboru in Celju ter na učiteljišču v Mariboru. Neposrednega učinka ni bilo, pač pa so tedaj uvedli slovenske paralelke pri nižjih gimnazijskih razredih na Kranjskem.

Na osnovno šolo sta se nanašali interpelacija Mihaela Vošnjaka z dne 18. oktobra 1887 in interpelacija dr. Josipa Poklukarja z dne 4. decembra 1887, ki sta opozarjali državni zbor in ministrstvo na to, da hodijo nekateri okrajni glavarji po občinah in nagovarjajo slovenske može, da bi se izrekli za ponemčevalno šolo. Med temi okrajnimi glavarji je bil zlasti celjski dr. Pavel Wagner.

Dne 3. maja 1888 je dr. Lavoslav Gregorec govoril v državnem zboru o ponemčevalnih šolah na Koroškem in Štajerskem ter o nezakonitem delu nemškega Schulvereina.

Dne 18. oktobra 1888 je dr. Poklukar vložil interpelacijo o nameri štajerskega deželnega zbora, deželnega odbora in deželnega šolskega sveta, da se ljudske šole na Spodnjem Štajerskem spremene v ponemčevalnice. Minister za uk in bogočastje mu ni odgovoril.

Dne 24. aprila 1889 je Miha Vošnjak z interpelacijo vprašal, ali vlada res namerava ukiniti paralelke na celjski gimnaziji, ki jih je ravnatelj Peter Končnik ustanovil leta 1884. V interpelaciji je tudi pojasnil, da bi bili s tem prizadeti slovenski dijaki, ki imajo daleč do šole.

Leta 1889 je dobila paralelne nemško-slovenske nižje razrede gimnazija v Mariboru. Zdaj se je začel koncentrirani boj za Celje. Na proračunskih razpravah zadnjega leta Taaffejeve vlade se je njen minister za uk in bogočastje baron Pavel Gautsch izmotaval z izjavami, da je treba čakati na rezultate v Mariboru, čeprav je hkrati priznaval, da so dobri, celo zelo dobri.

O Gautschu so slovenski poslanci sodili, da njihovim zahtevam ni naklonjen. Proti koncu svoje vlade jim je začel nasprotovati tudi Taaffe sam. Šlo mu je za to, da si pridobi in obdrži podporo nemških nacionalcev. Umevno je, da so ga Čehi začeli zapuščati. Taaffeju se je izneveril tudi del slovenskih poslancev. Med njimi je bil odločni dr. Lavoslav Gregorec. Leta 1891 je Taaffe npr. izjavil, da je nemščina uradni jezik, vendar

je treba s strankami dopisovati v njihovem jeziku. Baron Gautsch pa je na pritožbe glede zapostavljanja slovenščine v šolah cinično odgovoril, naj se le pritožijo pri ministrstvu — ki mu je sam bil šef — in pri upravnem sodišču. Glede neupoštevanja slovenščine na koroških šolah, o katerih so slovenski poslanci tudi govorili v svojih interpelacijah, je pa imel kratek odgovor: Slovani morajo znati nemški.

Čeprav so bili Slovenci kot pripadniki Hohenwartovega kluba sestavni del večine v dunajskem državnem zboru, so nemški nacionalci neverjetno izkoriščali svoj položaj v škodo Slovencev. Razen na Koroškem so delali tako tudi na Štajerskem.

V deželi je bilo po zadnjem štetju 687.115 Nemcev in 450.875 Slovencev. Tri petine prebivalcev so bile torej nemške, dve petini pa slovenski. V deželnem zboru je bilo 63 poslancev, med njimi je bilo slovenskih samo 8, vsi ti so bili zastopniki kmečkih volilnih okrajev. Slovenski poslanci so imeli delno oporo samo v nemških konservativcih. Ne samo v kulturi, ampak tudi v gospodarstvu so nemški nacionalni poslanci silno zapostavljali slovenski del dežele v korist Srednjemu in Zgornjemu Štajerskemu ter v korist Gradcu. Kar je njih večina storila za Spodnje Štajersko, je napravila zato, ker je v prvi vrsti mislila na Nemce, naseljene med Slovenci. To velja zlasti za važno vprašanje regulacije Savinje. O tem sta bila sprejeta dva zakona, prvi leta 1875, drugi leta 1881. Za regulacijo naj bi razen države prispevali svoje deleže dežela, okraj, občine in prizadeti privatniki

Podobno je bilo pri Savinjski železnici. Zanj so se slovenski poslanci močno potegovali. Miha Vošnjak je bil pri tem celo osebno prizadet, saj jo je kot mlad tehnik pomagal trasirati. Glede gradnje se je deželni odbor pogodil z Laapom, ki je nekoliko poprej postal lastnik velenjskega rudnika, in njegovim sodelavcem inž. Klemensiewiczem. Deželni odbor je jamčil za rentabilnost. V ta namen je tudi celjski okrajni zastop sprejel določeno obveznost. Ko pa je bila železnica leta 1890 gotova, je bilo pri njej vse nemško. K otvoritvi je prišel tedanji deželni glavar grof Wurmbrand, ki ni izrekel v pozdrav in zahvalo niti ene slovenske besede. Poslanci so zaradi tega intervenirali.

Niso pa pozabili tudi na Vitanje in Konjice. Zahtevali so, naj bi se skozi oba ta kraja speljala lokalna železnica, ki bi se na vzhodu priključila na Južno železnico.

Deželni poslanci so morali zlasti budno čuvati pravice narodnega jezika v uradih, na sodiščih in v šolah. Neštetokrat so morali intervenirati. Višek je vsekakor bila intervencija dr. Dečka iz leta 1891, ki se je nanašala na poslovanje celjskega mestnega občinskega urada. Ta ni hotel rešiti neke vloge uradnika Celjske posojilnice Franca Lončarja, ker je bila napisana v slovenskem jeziku. Lončar se je pritožil na upravno sodišče, dr. Dečko je pa s posebno interpelacijo v deželnem zboru opozoril cesarskega namestnika na postopek mestnega občinskega urada. Glede na politično situacijo v državnem zboru je moral namestnik odgovoriti v tem smislu, da je mestni občinski urad dolžan reševati spise v jeziku, v katerem so bili vloženi. Dečkova interpelacija je bila prva slovenska interpelacija v štajerskem deželnem zboru.

Izredno velika budnost je bila potrebna pri šolstvu. Nemška večina deželnega zbora je skušala na zahrbtnen način odvzeti Slovincem vse pridobitve na šolskem področju, in sicer na posebno kočljivi strani, pri osnovnem šolstvu. Hotela mu je dati smer, ki je že zavladovala na Koroškem. Postopek je bil tako skladen, da lahko mislimo na medsebojni tihi sporazum graških in celovških nemško-nacionalnih usmerjalcev. Deželni šolski svet je po nalogu deželnega odbora poslal v ta namen na okrajne šolske svete v letih 1883 in 1887 več odlokov, ki so jih ponekod še poostrili. Ves pouk v slovenščini naj bi bil priprava na pouk v nemščini, z njo naj bi se začelo čimprej, v višjih razredih pa naj bi nemščina postala učni jezik, niti enorazrednice niso bile izvzete. Slovenci so se postavili v bran. Krajevni šolski sveti so pošiljali proteste na deželni šolski svet in deželni odbor. Obračali so se tudi na ministrstvo in upravno sodišče. Dr. Dečko je žrtvoval mnogo noči, ko je sestavljal protestne vloge.

Celjski okrajni glavar dr. Wagner je pa hodil po občinah in agitiral za nov šolski red. Glavni napad je bil odbit. Leta 1895 je deželni šolski svet tudi formalno umaknil svoje odločbe in privolil, naj bo nemščina neobvezni predmet. Vendar učitelji staršem o tem ne smejo reči nobene besede. V bistvu je ostalo tako, kakor je bilo pred navedenimi odločbami deželnega šolskega sveta. Zato so Nemci na vso moč podpirali prizadevanja nemškega Schulvereina. Ta je v celjski bližini ustanovil nekaj nemških šol, v katere so lovili slovenske otroke, ker nemških otrok ni bilo dovolj. Schulvereinske šole so nastale v Štorah, Vojniku, Vitanju in Laškem. V Hrastniku so jo ustanovili nekoliko pred prvo svetovno vojno. Nemci so mislili tudi na tako šolo v celjski okolici, v Škofji vasi in Šentjurju ter v večjih krajih Savinjske doline. Vendar so, toda šele pozneje, uspeli samo na Polzeli, kjer je bila tovarna z nemškim vodstvom. Schulvereinu se je pridružila Südmarka. Za obe društvi so nabirali sredstva po vesoljnem nemškem svetu.

Slovenci so kot protitež leta 1882 ustanovili Ciril-Methodovo družbo, ki je delala z manjšimi sredstvi, a zelo požrtvovalno. V Celju je bilo eno izmed središč njenega dela. Vsi slovenski ljudje so jo podpirali. Glavni delavec je pa vsekakor postal mladi Ivan Prekoršek.

V Celju, sicer majhnem mestu, so vladali nemški gospodarski mo-gočneži, ki jih je na vso moč podpiral upravni, sodni in šolski aparat. Odkar je mesto dobilo avtonomijo (1867), ni bil več noben narodu zvesti Slovenec član mestnega občinskega odbora. Celjski Nemci in njihovi podporniki so se tudi še potem, ko je že trkala na vrata zahteva po ljudskem volilnem redu, krčevito držali sistema kurialnih volitev v občinski odbor. Občinski odbor je bil mišljenja, da bi se v nasprotnem primeru s tem Slovincem odprla vrata na magistrat. To misel je izrazil tudi nemški poslanec, ko je dr. Benkovič zahteval spremembo občinskega volilnega reda. V samem mestu so se Slovenci očitno krepili. Imeli so precej močno in delavno inteligenco, več odvetnikov in njihovih uslužbencev, dva notarja, nekaj profesorjev, zdravnikov, sodnih in upravnih uslužbencev. Razen opata Vrečka je bila odločno narodna tudi duhovščina. Že od osemdesetih let naprej se je začel v mestu krepiti tudi slovenski gospodarski živelj,

raslo je število zavednih trgovcev in obrtnikov, poseben pomen je imelo Majdičevo industrijsko mlinsko podjetje.

Po ljudskem štetju je bila v Celju proti koncu stoletja vsaj ena tretjina prebivalcev zavednih Slovencev. V resnici jih je bilo mnogo več, saj so v veliki večini izvirali iz slovenskih okrajnih glavarstev. V razdobju 1880—1890 se je odstotek Slovencev dvignil od 22,7 % na 30,5 %, število Nemcev pa je padlo od 77,3 na 69,5 %. Nemci so navidezno število svojih ljudi namerno večali s tem, da so svoje uslužbence in celo služinčad pri štetju vpisovali kot Nemce. Pri tem so se opirali na določbe zakona, ki govori o občevalnem jeziku. Še leta 1910 je gostilničarka italijanskega rodu sebe in svoje številne uslužbence vpisala kot pripadnike nemške narodnosti. Slovenska posest v mestu pa je rasla. Občinska uprava in mestni občinski odbor sta bila vsa iz sebe, ko je Celjska posojilnica kupila od Reiterja zelo lepo stavbišče, na katerem je kljub nasprotovanju občinskega odbora zgradila Narodni dom, in ko je Košer prodal svoj dobro idoči hotel Beli vol Slovenki. Posredovala sta tudi, ko se je razvedelo, da prodaja Reininghaus hotel Krono na sedanjem Šlandrovem trgu slovenskemu kupcu.

Slovenski Celjani so imeli krepko oporo v okoličanih, ki so jim s svoje strani vračali pomoč. Prvih 40 let je bilo vodstvo okoliške občine, razen v dveh volilnih dobah, za župana Matevža Gmajnerja (umrl 1864) in Karla Šaha (1874—1877), v rokah ljudi, ki so podlegli nemški miselnosti. Izza leta 1890 pa je bila v trdnih slovenskih rokah. Do leta 1912 jo je vodil Hudinjčan Matevž Glinšek, o katerem je dr. Ivan Dečko rekel, da bi mu morali Hudinjčani postaviti spomenik. Med vojno jo je vodil Franc Fazarinc z Ostrožnega. Vodje občine so skrbno gospodarili in so storili za občane marsikaj dobrega.

Že 20. decembra 1891 je občinski odbor uvedel popolno slovensko uradovanje. Sklicujoč se na 19. člen ustave iz leta 1867 in na razsodbo državnega sodišča z dne 18. junija in 3. julija 1888, je obvestil okrajno glavarstvo, da bo sprejemal in reševal vloge samo v slovenščini. Ako pa bi dobil kak dopis v nemščini, ga bo poslal notranjemu ministru, da ga prevede, šele nato ga bo rešil. Občinski odbor je svoj urad pooblastil, da se pritoži pri državnem sodišču, kadarkoli bi se žalila jezikovno enakovrnost.

Približno tako je bilo tudi v vseh drugih občinah ožjega celjskega področja. Občine Frankolovo, Višnja vas, Nova cerkev, Dobrna in Šmartno so bile v rokah zavednih slovenskih ljudi, odkar so se otresele delnega vpliva graščinskih gospodarjev. Občina Škofja vas je prišla v narodne roke leta 1890. V Spodnji in Zgornji Savinjski dolini se je razmeroma dolgo samo mestoma občutil nemški vpliv. Vendar so pa končno tudi zadnje izmed takih občin prišle v roke zavednih narodnih ljudi: Prebold leta 1883, Šempeter leta 1898 in Velika Pirešica leta 1899. Treba pa je reči, da tudi v teh občinah že poprej nemško usmerjena občinska uprava ni bila trajna. Teharje so okrog leta 1870 prišle pod vpliv vodij štorske železarne, v devetdesetih letih so v občini prevladali narodni ljudje, potlej je pa zopet prišla pod nemški vpliv. Nemci so kupili tri velike gozdne par-

cele in jih razdelili na 112 majhnih parcel, ki so jih prepisali na svoje ljudi v mestu; s tem so si ustvarili volivce tretjega razreda. Značilna je apatičnost slovenskih gospodarjev, ki se niso udeleževali volitev. Sicer je pa po ljudskem štetju bilo v občini le malo Nemcev: nekaj tovarniških nameščencev in posameznih delavcev v Štorah ter zdaj pa zdaj kaka veleposestniška rodbina na Bežigradu ali na Teharju. Sosedna občina Št. Lovrenc se je do osemdesetih let zgledovala po Teharju, potlej pa je bila trdno narodna. Gorska občina Svetina je bila vedno narodu zvesta. V Vojniku je bilo ob nastanku nove občine le malo Nemcev. Ko so se pa Vojničani otresli okoliških katastrskih občin, je prišel trg pod nemški vpliv, čeprav je bila po ljudskih štetjih vedno zelo velika večina prebivalstva slovenska. Na potujčevanje sta vplivali lega ob glavni cesti in bližina Celja. Saleška dolina s Šoštanjem in Velenjem je bila podobno zanesljiva kakor Savinjska dolina. Majhno Vitanje je podleglo zaradi graščinskega veleposestva in zaradi začetkov železarske industrije. Na Konjice je vplivala deloma lega ob glavni cesti, poleg tega je bila v trgu velika graščina, od katere je bilo odvisnih mnogo ljudi, postale so tudi sedež okrajnega glavarstva in sodišča, končno se je pa tu začela razvijati tudi industrija.

V Zasavju, Posavju, na Kozjanskem in Posotelju so se vse kmečke občine že pred koncem stoletja otresle nemškega političnega vodstva. To velja celo za Trbovlje, kjer je bilo precej rudniških nameščencev, ki so se deloma po pravu, deloma po nepravu smatrali za Nemce. Nemci so si ohranili oblast samo v Brežicah in nekaterih posameznih krajih, kjer so na to vplivale določene okoliščine. Toda razen v Brežicah po ljudskih štetjih nemško prebivalstvo nikjer ni prevladovalo. V Brežicah in okolici je bil okrog leta 1848 tako močan hrvaški vpliv, da se je med ljudmi pojavila težnja po priključitvi k Zagrebu. To nikakor ni bilo čudno. Nemci so se v Brežicah začeli utrjevati že v zvezi s plovbo po Savi. Tam je tudi bila velika graščina. Leta 1850 je mesto postalo sedež okrajnega glavarstva oziroma sledeče upravne in sodne oblasti. Slovenci so se v Brežicah okrepili proti koncu stoletja. Tedaj so si zgradili svoj Narodni dom. Vsi trgi na Kozjanskem so ostali slovenski. V Posotelju je podlegel majhni Rogatec, ker je bil sedež sodišča in je imel graščino. Tudi v Podčetrtku je graščina sprva krepila nemški živelj. Rogaška Slatina je bila po ustanovitvi nove občine za dr. Fröhlicha in dr. Soka zavedno slovenska. Ker pa je bila kot zdravilišče pod vplivom deželnih oblastnikov, je v samem kraju začel prevladovati tuji živelj, ki si je zagotovil oblast s tem, da je izločil okoliške kraje. V tej zvezi je treba omeniti Vinka Žurmana, župana ene in tajnika več majhnih okoliških občin. Gospodaril je na Knežcu v bližini Rogaške Slatine. Bil je izredno zaveden narodnjak. Ker ni imel otrok, je sprejel pokojnega dr. Frana Kidriča kot dijaka kakor za svojega in mu je končno izročil tudi lepo posestvo. Boris Kidrič je to posestvo prepustil ljudstvu. V hiši je danes majhen muzej, ki spominja na oba Kidriča. Šmarje je sicer postalo sedež sodišča in okrajnega glavarstva, vendar je imelo zavedne ljudi in je bilo skoraj stalno na braniku narodnih pravic. Tam je bil pod vodstvom dr. Jožefa Vošnjaka sprejet sklep o ustanovitvi Slo-

venskega Naroda. Slike v veži nekdanje Skazove domačije še danes spominjajo na ta važni narodni dogodek.

Čeprav počasi, vendar so se Slovenci v ogroženih krajih stalno tudi gospodarsko krepili. Ustanavljali so tudi svoje kulturne organizacije: bralna oziroma izobraževalna društva, sokolska društva in podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda. Bralna društva so često imela pevske zборе. Posebne važnosti so pa bile hranilnice. Za primer navajam samo vojniško, ki je bila ustanovljena leta 1892. Čeprav je bila nemška hranilnica v trgu deset let starejša, je bila vendar slovenska mnogo močnejša od nje. V splošnem lahko rečemo, da so tudi v organizacijskem pogledu trgi in drugi večji kraji Savinjske doline prednjačili.

Pomembni so bili tudi okrajni zastopi. Imele so jih samo nekatere dežele, Štajerska je bila med njimi. Okrajni zastopi so skrbeli za skupne zadeve vseh občin v okraju, v prvi vrsti za okrajne ceste. Toda po svoji uredbi so bili še manj demokratični kakor občine. Volilni red za okrajne zastope je poznal štiri skupine volilcev: veleposestnike, najvišje obdavčence v industriji in trgovini, zastopnike mest in trgov ter kmečkih občin. Vsaka skupina je imela isto število zastopnikov. Možno je bilo, da je kak veleposestnik, industrialec ali veletrgovec že sam tvoril celotno skupino, saj je odločala višina davka. Mestne, trške in občinske zastopnike so volili njihovi občinski odbori. Pomembno je bilo, da so okrajni zastopi s svojimi člani zastopali občine v okrajnih šolskih svetih.

Prve volitve v okrajne zastope so bile leta 1866. Tedaj sta prišla v slovenske roke celotni gornjegrajski in ljutomerski okraj. V celjskem, vranskem, laškem, ptujskem in ormoškem okraju je bila slovenska samo delegacija občin. Pri drugih volitvah, ki so bile leta 1869, je prišlo v slovenske roke že več okrajev.

Leta 1888 je dobil slovensko večino celjski okrajni zastop. Nemci so si ga hoteli obdržati s tem, da so vrinili med veleposestnike tiste mestne hišne lastnike, katerih volilni cenzus je znašal 60 goldinarjev. Vendar jim je spodletelo. Pred upravnimi instancami in pri državnem sodišču je uspešno branil slovensko stališče dr. Ivan Dečko. Prvi slovenski predsednik celjskega okrajnega zastopa je bil dr. Josip Sernec. Njegov namestnik je bil izprva Žalčan Janez Hausenbichler, pozneje pa dr. Ivan Dečko. Za dr. Sernecom je prevzel vodstvo okrajnega zastopa dr. Juro Hrašovec. Slovenski okrajni zastop je gospodaril vestno in uspešno. Šele leta 1907 so Nemci dosegli, da je politična oblast izročila okrajni zastop komisarju, nato pa priznala volilno pravico v skupini veleposestnikov tudi meščanom s cenzusom 60 goldinarjev.

Medtem ko so bili po mnenju mestnega občinskega odbora za nemško nacionalne Auersperg-Lasserjeve vlade nemški interesi dovolj zavarovani, je za Taaffejeve vlade občinski odbor mislil, da so ogroženi. Zato je često interveniral.

Tako je 9. aprila 1880 sprejel resolucijo, s katero je nastopil proti slovenskim šolskim zahtevam. V resoluciji pravi: Občinski odbor mora označiti vsak poizkus poslovanjenja srednjih šol na Spodnjem Štajerskem za neznansko nazadovanje v vseh vrstah pouka. Vsak tak poizkus je na-

pad na življenjske interese ne samo mesta in Nemcev, ampak tudi Slovencev. Zato moramo proti takim poizkusom nastopiti z vsemi zakonitimi sredstvi.

Odbor je sklenil, da pošlje peticijo obema zbornicama državnega zbora.

Mestni občinski odbor je nastopil tudi proti temu, da bi spremenil zakon o ljudskih šolah. V tej zadevi je poslal leta 1882 peticijo gosposki in leta 1883 poslanski zbornici.

Dne 3. aprila 1882 je že zopet sprejel peticijo o srednjih šolah, ki jo je razširil z odstavki, nanašajočimi se na upravo in sodstvo. Peticija se glasi tako: »Ker slovenski strankarji neprestano delajo, da bi mestom in trgom na Spodnjem Štajerskem vzeli nemški značaj, in ker hočejo, da bi se slovenske šole na Spodnjem Štajerskem slovenizirale, da bi se s tem odraščajoči mladini vzela možnost, da se v širšem svetu zaposli in preživi, se občinski odbor mesta Celja smatra za dolžnega, da odločno nastopi proti tem napredku in kulturi sovražnim težnjam in da se z vsemi zakonitimi sredstvi proti njim bori. V prvi vrsti je treba poslati peticijo proti poslovenjenju srednjih šol obema zbornicama državnega zbora. Razen tega je treba poslati obema zbornicama tudi peticijo proti poslovenjenju uradov in sodišč, v tej peticiji je treba objasniti, da izvira ta težnja nacionalnih strankarjev iz namere, da bi se s poslovenjenjem uradov in sodišč ustanovilo v Ljubljani višje deželno sodišče in da bi se s tem napravil prvi korak za delitev naše štajerske domovine, potem pa naj bi se z večjo upravičenostjo predložila fantastična ideja ustanovitve kraljestva »Slovenije«. Končno želi občinski odbor mesta Celja, da bi se združili vsi Nemci Spodnje Štajerske zaradi lažje obrambe svojih zakonitih pravic proti tako škodljivim slovenskim nameram.«

Mestni občinski odbor se je leta 1888 vtikal tudi v volitve v okoliški občini. Sam župan je na seji, ki je bila 7. januarja, pozival na sodelovanje pri volitvah, češ da je to v največjem interesu mesta. Pravil je tudi, da duhovniki s prižnice zahtevajo, da bi se obstoječe stanje spremenilo, on sam se bo obrnil na cesarskega namestnika in tudi na škofa.

Dne 28. februarja 1888 je po smrti notarja Sajovica odvetnik dr. Ivan Sajovic stavil zelo zgovoren predlog, s katerim naj bi se doseglo, da izpraznjenega mesta ne bi dobil slovenski prošnjik. Predlog se je glasil tako:

»Občinski odbor smatra za svojo nujno in zelo važno dolžnost, da v interesu mesta in njegovega prebivalstva, ki je v pretežni večini nemško, protestira proti temu, da bi se izpraznjeno notarsko mesto podelilo kakeму prošnjiku, ki pripada Nemcem sovražni slavofilski stranki, kajti to bi bilo zelo nevarno za osebne interese meščanov. Ker je nacionalna mržnja v nekdanji tako mirni Spodnji Štajerski dosegla točko, da čisto Nemec velja Slovence kot sovražnik, ker slovensko misleči okr. notarji na Spodnjem Štajerskem nastopajo kot odlični agitatorji in jih slovenski tisk tudi kot take označuje, ker njihove pisarne s svojim osebjem služijo kot koncentracijska mesta za slavofilsko propagando in ognjišča za nacionalno mržnjo, je nemškimi meščanom in osebam sploh nemogoče, da bi svoje

pomembne osebne zadeve razpravljali v takih pisarnah. Imenovanje drugega slovensko mislečega notarja v Celju bi bil težek udarec za mestne prebivalce, saj je tam že itak en slovenski notar.

Prepričani smo, da bodo na merodajnih mestih razumeli našo skrb za splošno blaginjo nemškega mestnega prebivalstva in da bodo blagohotno o tem razmišljali.«

Mestni občinski odbor je naprosil poslanca dr. Riharda Foreggerja, da je na pristojnih mestih interveniral, sklenil je tudi, da pošlje prošnjo na samega cesarja, ako bi druge intervencije ne zalegle.

Mestna občina in njeni predstavniki so bili očitno razburjeni, ko so trije okrajni zastopi sklenili, da ustanovijo v Celju Južnoštajersko hranilnico. Poslali so protest deželnemu zboru in mu hkrati izrazili popolno zapuinanje.

Odkar je okoliška občina dobila slovenski občinski odbor in narodnega župana, je mestni občinski odbor zelo pogosto rovaril proti njej.

Tako je 1. avgusta 1890 sklenil, da spremeni statut o pobiranju mitnine, da bi lahko nastopil proti okoliškim voznikom, ki so nujno morali uporabljati mestne ceste. Povišal je mitninske postavke. Proti temu sta nastopila v deželnem zboru dr. Josip Serbec in dr. Ivan Dečko. V sklepu mestnega občinskega odbora sta videla namero, da se občutno škoduje občanom okoliške občine. Na pobudo dr. Dečka je okoliška občina s podporo okraja zgradila obvozno cesto, ki je potekala na okoliški strani tik ob meji obeh občin. Ta prometna žila je dobila ime Dečkova cesta.

Mestne veljake je zelo razburila neka izjava dr. Josipa Serbeka. Ko je na sodišču leta 1891 branil nekaj Slovencev, ki so jih Nemci napadli, je izjavil, da je Celje med vsemi kraji Avstrije na najslabšem glasu. Serbecove besede so kaj veljale, saj je bil tedaj deželni poslanec in deželni odbornik.

Ko je prišel leta 1891 Franc Jožef v Celje, kjer so bili manevri, je predstavništvo mestne občine hotelo preprečiti, da bi bili pri sprejemu navzoči tudi zastopniki okoliške in drugih sosednih občin, cesar naj bi dobil vtis, da je tu vse nemško. Predstavniki slovenskih občin so to sovražno namero preprečili. Ob prireditvi v mestnem parku cesarju na čast se je pred okoliško občinsko hišo onstran kapucinskega mosta zbralo 70 slovenskih pevcev, ki so pod vodstvom šmarskega nadučitelja Pogačnika zelo lepo zapeli neko patriotsko pesem v slovenskem jeziku. Nemški prenapeteži so jih s klici skušali motiti. Cesar je to opazil in je izrazil svoje ogorčenje.

Istega leta se je mestni občinski odbor trudil, da bi se mestu priključil park, ki je na desnem bregu Savinje. Priključitev naj bi zajela tudi restavracijo »Gozdni dom«, ki jo je zgradil Karel Mathes, ter moško in žensko kopališče, ki ju je ob Savinji uredil Franc Hausbaum. Pri dogovarjanju o tem se je okoliška občina držala pravnih predpisov in je po svojih predstavnikih nastopala tako, kakor zahtevajo dobri običaji. Župan dr. Neckermann je pa v mestnem občinskem odboru srdito napadel okoliško občino in se je celo tako spozabil, da je govoril o hudobnem sosedu.

Okoliški občinski odbor je napad odbil s primernim in dostojnim odgovorom. Glavni del odgovora se glasi tako:

»Znane žaljive besede celjskega župana dr. Neckermanna, ki jih je izgovoril na odborovi seji celjskega mesta 5. decembra 1891, je prisilila odbor slovenske občine celjske okolice, da je na seji 20. decembra 1891 soglasno sklenil in potrdil izjavo: »Župan celjskega mesta dr. Necker-mann je na seji mestnega občinskega odbora dne 5. decembra 1891 med drugim govoril, da ima mesto Celje v občini Celje okolica hudobnega so-seda, da je vodstvo te občine v rokah slovenskega advokata, da občina Celje okolica dela mestu škodo, kjer le more, in sicer iz narodnega so-vraštva, tako je bilo o priliki sokolske slavnosti in Südmarkine svečanosti. Ob času, ko je bilo v Celju Njegovo Veličanstvo presvetli cesar, je oko-liška občina spletkarila, da bi kvarila obče veselje in kratila mestni občini ugled pri višjih gospodih. Nadalje trdi dr. Necker-mann, da okoliška občina ovira Hausbauma pri razširjanju in ureditvi kopališča ob Savinji, da vlada v mestnem parku nemoralnost, da bo moralo mesto samo skrbeti, naj bo tam red. Poleg tega pravi, da okoliška občina, kadar le more, iz čistega narodnega sovraštva udari po mestni občini. Potrebno je torej, da se park in okolje priključita mestni občini.«

Občina celjske okolice mora protestirati proti vsem tem očitkom mestnega župana, kajti vse te obdolžitve so od prve do zadnje popolnoma neresnične. Občina Celje okolica napravlja namreč svoje sklepe čisto po postavi. Predloge pretresa in sprejema z večino glasov, kakor se ji naj-bolje zdi, ne pa na povelje kakega odvetnika, občina se nikoli ne bavi z zadevami mesta, ker za to ni kompetentna, saj ima dosti opraviti s tem, da ima svojo občino v redu, na to, da bi škodovala celjskemu mestu nikoli ne misli. Tako očitanje je treba označiti kot smešno. V sokolsko in Süd-markino veselico se ni prav nič vtikala. Če so občani okolice prijazno pozdravljali sokolske goste, niso s tem počenjali prav nič sovražnega proti mestu. Najmanj pa je občina Celje okolica kalila ali hotela kaliti veselje meščanov ob cesarjevi navzočnosti, ampak je le po svoji državljanski dolžnosti in iz goreče ljubezni in z velikim trudom dosegla to, da je smela po svojih močeh pozdraviti presvetlega cesarja. V tem pač noben pravi patriot in rodoljub ne more videti kaj žaljivega za celjsko mesto.

Kar se tiče Hausbaumovega kopališča, je resnično to, da je dr. Ser-nec postopal popolnoma pravilno, ko je rekel, da mora glede meje sklepati poprej občinski svet. Ta je res odstopil Hausbaumu potrebno zemljišče za celih 20 let in za borih 5 goldinarjev na leto. Kje je tu sovražno postopanje? Okoliška občina mora tudi sicer nastopiti proti temu, da bi se nje-na zemljišča odtujevala v korist celjskemu mestu. Naravna meja med obema občinama je Savinja, ne pa nevidljiva črta ob zemljiščih celjskih nemških posestnikov.«

Zaradi raznih slovenskih uspehov sta dala dr. Foregger in dr. pl. Kraus pobudo za skupni nastop vseh nemških poslancev proti dvigu slovanstva. O tem je mestni občinski odbor 24. junija 1892 sklenil naslednjo resolucijo:

»Pozdravljamo izredno veselo pobudo dr. Foreggerja in dr. pl. Krausa za skupno akcijo proti nadaljnjemu nacionalnemu oškodovanju Nemcev v Avstriji in jima izrekamo najtoplejšo zahvalo.

Od nekdanj so bili nemški prebivalci alpskih dežel zvesti zavezniki v nacionalnih vprašanih in občinski odbor izreka upanje, da bo končno, zlasti v sedanjem resnem trenutku, solidarnost Nemcev postala dejstvo in da se bodo nemški poslanci napredne smeri brez razlike frakcij enotno in krepko zavzeli za to, da se okrepi in utrdi položaj Nemcev v Avstriji.«

Celjski nemški list *Deutsche Wacht* je leta 1882 pisal, da je treba savinjske kmete izgnati in izseliti med Čiče. Leta 1892 je v poostreni obliki izjavil, da bodo Nemci in njihovi prijatelji začeli napadati na nov način in da bodo iz naših rodovitnih krajev pregnali domače in naselili tam nemške kmete.

Leta 1892 je isti list pisal, da je v Celju vse nemško, slovenska je samo služinčad. Te besede so dobile še večjo težo, ko jih je v deželnem zboru brez sramu ponovil sam dr. Neckermann.

Pisatelj Fran Ksaver Meško je kot celjski dijak večkrat videl dr. Neckermann na ulici. O njem je dobil vtis, da je prijazen in dober človek, sodil je, da je bil kot politik hud slovenski nasprotnik pod pritiskom nemškega okolja. Zadnja trditev v celoti ne more držati.

Očitno je, da so sorazmerno maloštevilni nemški naseljenci našli svoj gospodarski obstoj v slovenskem okolju, res pa je tudi, da bi bil njihov politični pomen brez podpore ljudi, ki so se rodili kot Slovenci, enak ničli. Za ljudi, ki so se svojčas izneverili narodu, so uporabljali takrat izraz »nemčurji«. Tudi danes, ko gledamo na njihov pojav iz zgodovinske perspektive, nimamo zanje prikladnejšega izraza, razlika je pač v tem, da je naše presojanje bolj ali manj razumsko, medtem ko je bilo presojanje njihovih sodobnikov tudi močno čustveno. Med nemčurji je bilo več stopenj. Na enem krilu so bili tisti, ki so kolebali in so še nedavno trdili, da so Slovenci, na drugem krilu so pa bili tisti, ki so popolnoma odpadli in so se kratkomalo šteli za Nemce. Med obema kriloma so bili odtenki. Vendar je bilo vsem skupno to, da so posredno (preko volitev) ali neposredno koristili ponemčevanju oziroma ponemčenju. Celje leta 1848 napravlja — slično kakor Celovec — vtis pretežno slovenskega mesta. Ob začetku ustavne dobe se začneja diferenciacija. Pri tem je značilno, da so spočetka kolebali celo ljudje, ki so se kmalu nato odločili za nemški tabor (npr. dr. Mörtl, dr. Foregger). Opažamo tudi, da so bili nekateri očetje intelektualnih poklicev zavedni Slovenci, posamezni njihovi otroci so pa iz tega ali onega (često vsaj delno določljivega) vzroka prešli na nemško stran. Med duhovniki so le zelo redki posamezniki držali z Nemci. Med učitelji jih je bilo vsaj izprva nekoliko več — to je bilo pač v zvezi z njihovim poklicem. Ugotovimo lahko tudi, kateri kmetje in drugi močnejši gospodarji so politično trajno ali zdaj pa zdaj služili Nemcem. Najčešče jih najdemo v naseljih, kjer je imel svojo posest kak nemški mogočnejši. Slovenski gospodar in pozneje Domovina prinašata v teh stvareh prav stvarna poimenska poročila, vendar pa danes (razen izjem) ne kaže navajati imen. Ali so tudi Nemci prihajali na drugo stran? Znanih je nekaj

primerov, ko jih je čut pravičnosti privedel do tega, da so branili slovenske narodne interese (npr. sodnik in poslanec Herman, poslanec vitez Berks, trije žalski in en mozirski zdravnik). Štirinajst let trajajoča vlada grofa Taaffeja je bila najdaljša v habsburški monarhiji. Držala se je, dokler si je grof Taaffe znal ohraniti podporo Slovanov. Vendar je bilo veliko nasprotovanje nemških nacionalcev in Madžarov. Ko je začel kolebati, je izgubil podporo najprej dela Čehov in tudi naših poslancev, nato pa tudi tistih nemških nacionalcev, katere se mu je bilo posrečilo pritegniti v svoj krog. Mislil se je rešiti s pomočjo volilne reforme, ki je obetala nekaj demokratičnosti. Prav tu so mu nemški nacionalci odrekli podporo. Dne 18. oktobra 1893 je podal ostavko.

Slovincem je ostal dolžen važno obljubo. Ko so mariborski gimnaziji priznali nižje slovenske razrede, sta Taaffe in njegov prosvetni minister Stürgkh obljubila, da pride tudi Celje na vrsto. Odlasala sta tako dolgo, da svoje obljube nista več mogla izpolniti. Nalogo, da se ustanovi v Celju slovenska nižji gimnazija, je morala prevzeti vlada kneza Windischgrätza, ki je sledil Taaffejevi. Vprašanje ustanovitve celjske slovenske nižje gimnazije so najprej Nemci začeli označevati kot »celjsko vprašanje«, postala je namreč politična zadeva prve vrste prav po krivdi nemških nacionalistov.

Windischgrätzovi vladi je bil naklonjen samo mirnejši del slovenskih poslancev, medtem ko so bili ostreje nastopajoči v opoziciji. Eden izmed njih, dr. Lavoslav Gregorec, je v začetku leta 1894 stavil v državnem zboru interpelacijo, v kateri je opisoval kričeče razmere, ki so tedaj vladale na celjski gimnaziji. Nemški nacionalistični listi so ga zaradi tega besno napadali in ravnateljstvo gimnazije se je javno opravičevalo, češ da ni tako. Kamen je bil sprožen. Brž nato je bila seja proračunskega odseka, v kateri je vladni slovenski poslanec profesor Fran Šuklje razen drugih šol zahteval tudi paralelko za Celje. Tedanji naučni minister Poljak Madeyski je izjavil, da je učni uspeh mariborskih paralelek dober in da hoče začeti s poizvedbami in preiskavami zaradi ustanovitve samostojne nižje gimnazije v Celju; upa pa, da bo uspeh poizvedb ugoden in tedaj hoče predložiti državnemu zboru ustrezní zakon. O samostojni nižji gimnaziji je govoril zaradi tega, ker sta jo bila pripravljena sprejeti dva nemško-liberalna (nacionalistična) ministra, Wurmbrand in Plener, ki sta mislila, da bi bili paralelni slovenski razredi bolj nevarni za nemški značaj gimnazije, češ da bi morda sčasoma mogli povzročiti poslovenjenje vsega zavoda. Junija istega leta (1894) se je ministrski svet definitivno izrekel, da ugodí slovenski zahtevi po celjski gimnaziji, in v jeseni je finančni minister vstavil v proračun 1500 goldinarjev za celjsko slovensko nižjo gimnazijo. Vendar se tedaj zavod še ni otvoril.

Leta 1894 je torej kazalo, da bodo Slovenci uspeli. Čeprav sta dva nemška liberalna ministra v bistvu pristala na slovensko zahtevo, so ju vendar pustili pristaši na cedilu. Takoj po izjavi Madeyskega v proračunskem odseku so začeli po državi strastno agitirati zoper celjsko slovensko gimnazijo in razmajali so nemške liste po vsej državi, celo v Nemčiji. Celjski nemški državni poslanec dr. Rihard Foregger je pa še izdal brošuro,

v kateri je nastopal proti slovenski zahtevi, katere cilj naj bi bil v tem, »da zlomi nemško Celje«.

V začetku naslednjega leta (1895) so Nemci še okrepili svoje delovanje. Dr. Foregger je romal po deželi in prirejal protestne shode. V deželnem zboru v Gradcu pa je dr. Kienzl predlagal, naj se ta izreče proti slovenski zahtevi po celjski gimnaziji, češ da ni nikaka kulturna potreba in da krši »nemško narodno posest«. Požel je odobravanje deželnozborske večine. Slovenski deželnozborski poslanci, dr. Ivan Dečko, Josip Jerman, dr. Fran Jurtela, dr. Ivan Lipold, dr. Fran Radej, prof. Fran Robič, dr. Josip Sernec in Mihael Vošnjak, so se čutili tako prizadete, da so 8. februarja zapustili deželni zbor. Še isti dan so svojo odločitev javili narodu z naslednjo poslanico:

»Mi smo kar strmeli, ko smo slišali vsebino predloga, in globoko užaljeni v svojem narodnem čutu smo prišli do spoznanja, da v deželnem zboru, v katerega večini vlada tak duh, ne moremo izpolnjevati naloge, ki nam jo je izročil slovenski narod; uvideli smo, da v njem ne moremo dalje ostati, ako nočemo onečastiti sebe in vsega naroda, ki ga zastopamo.

Vlada je po mnogoletnih prizadevanjih naših državnih poslancev leta 1889 osnovala slovenske paralelke na gimnaziji v Mariboru, ki celo po vladnem poročilu izvrstno uspevajo. V državni proračun za leto 1895 je pa postavila potrebno vsoto za ustanovitev slovenske nižje gimnazije v Celju.«

Nemški konservativci so v državnem zboru predlagali, naj vlada na Spodnjem Štajerskem šole tako uredi, da bodo dijaki razumeli oba deželna jezika, ko zapuste učni zavod. Društvo Edinost je ob izstopu izreklo poslancem svoje priznanje.

Ker se je vlada bala, da bi je ne zapustili še preostali slovenski poslanci, je v Gradcu posredovala, tako da deželni zbor ni sprejel Kienzlovega predloga, ampak je vlado samo pozval, naj pri rešitvi celjskega vprašanja nastopa sporazumno z deželnim zborom. Zdaj so bili nekateri nemški mestni občinski odbori (npr. celjski in graški) hudi tudi na deželni zbor, češ da ni dovolj energično nastopal.

Pa tudi Slovenci v tem odločilnem času niso mirovali. Skoraj vse v področje celjske gimnazije spadajoče občine so hkrati z okrajnimi zastopi po svojih občinskih odborih sklenile peticije za celjsko slovensko gimnazijo in jih poslale Mihaelu Vošnjaku, ki je vodil celjsko borbo. Vošnjak je poslance pozval, naj ostanejo v Hohenwartovem klubu, dokler se celjsko vprašanje ne reši. V Celju samem je poleg odvetnikov, notarjev, duhovnikov itd. podpisalo peticijo 31 hišnih posestnikov in 19 obrtnikov.

Da si vlada ohrani tako podporo nemških liberalcev kakor Slovencev, je skušala najti izhod na razne načine. Ponujala je dva paralelna razreda na nemški gimnaziji v Celju in pet osnovnih šol na deželi. Pozneje je ponujala slovensko nižjo gimnazijo v Žalcu, Šentjurju, Šoštanju, Ljutomeru ali drugje. S tem bi se bili zadovoljili tudi nacionalni Nemci, samo da ne bi prišlo »nemško Celje« v nevarnost poslovenjenja. Že v jeseni je bil poromal celjski okrajni glavar dr. Pavel Wagner v Žalec in Šentjur, da bi

tamkajšnje vodilne može pridobil za peticijo, naj bi se gimnazija ustanovila v njihovem trgu. Bilo je zaman.

Hohenwartov klub, v katerem so bili slovenski državni poslanci, je 20. februarja, ko je razpravljal o proračunu in državni reformi, sklenil, da bo vztrajal pri lanskem sklepu, pri čemer je izrecno dostavil, da je v Celju treba ustanoviti slovensko-nemško gimnazijo.

Neue Freie Presse je pisala, da bodo na celjski gimnaziji samo paralelke za I. in II. razred. Ta predlog je bil za Slovence nesprejemljiv. Celjski občinski svet je poslal deputacijo na Dunaj, a naučni minister Madeyski je ni hotel sprejeti. Vprašanje slovenske gimnazije je bilo na pravem tiru.

Dne 28. marca je v državnem zboru o mariborskem in celjskem gimnazijskem vprašanju govoril prof. Fran Robič. Navajal je, da se v mariborskih vzporednicah predavajo v slovenščini trije predmeti in so učni uspehi zelo dobri. V preteklem šolskem letu je imel I. razred 80 učencev, a mu niso hoteli dati vzporednice. Ko se je pri deželnem šolskem svetu zaradi tega pritožil, so mu rekli: Kmečka mladina naj dela doma in naj ne obiskuje srednjih šol. Maloštevilnim Nemcem je pa v škodo Slovincem na razpolago obilje šol. Tudi v Mariboru so ugotovili mnogo Slovencev, čeprav je bilo ljudsko štetje neobjektivno, okolica je pa itak popolnoma slovenska. Isto velja za Celje in njegovo okolico. Glede na to so slovenske zahteve skromne, zelo skromne.

Nekaj dni kasneje je Karlon, vodja nemških katoliških konservativcev v državnem zboru predlagal, naj se v naših srednjih šolah vsi učenci obvezno učijo obeh jezikov.

Dne 11. junija so v proračunskem odseku razpravljali o celjskem gimnazijskem vprašanju. Nemški liberalci so se ostro repenčili. Za ugodno rešitev vprašanja so se potegnili: kanonik Karel Klun, dr. Vinko Gregorič in naučni minister Poljak Madeyski.

Klun je bil zelo temeljit. Navajal je, da imamo razen ene gimnazije na Kranjskem, ki je skoraj popolnoma slovenska, samo dvojezične paralelke, ljubljanska realka je pa popolnoma nemška. Celje, ki je v središču skoraj docela slovenske pokrajine, zahteva samo nižjo dvojezično gimnazijo. Vprašanje je kulturno, ne pa politično, kakor ga predstavljajo liberalni Nemci.

Madeyski je poudarjal, da je slovenska zahteva popolnoma upravičena. Štajerski deželni zbor je postopal nepravilno. Ko so štajerski deželni šolski svet leta 1888 vprašali za mnenje glede Celja in Maribora, je dal za Celje pozitivno, za Maribor pa negativno mnenje. Izkazalo se je pa, da tudi mariborske paralelke dobro uspevajo. Vlada mora držati dano besedo. Prazna je nemška trditev, da bi zaradi slovenskih paralelek trpel nemški značaj višje gimnazije. Dne 15. junija je proračunski odsek z večino glasov sprejel celjsko postavko. Zanj so razen Slovencev glasovali Poljaki in Mladočehi ter večina nemških konservativcev. Zaradi tega glasovanja so nemški nacionalci vladi odrekli podporo. Knez Windischgrätz je moral odstopiti. Novo vlado je sestavil grof Kielmansegg.

Dne 1. julija 1895 je prof. Robič v državnem zboru načel celjsko vprašanje. S tem v zvezi je izrazil svoje priznanje prejšnjemu ministrskemu

predsedniku in naučnemu ministru. Dne 3. julija je imel dr. Gregorec govor, ki je bil bolj splošnega značaja. Razpravljal je o političnem položaju. Rekel je, da so liberalci odšli, ker niso znali vladati. Sklenili so dualizem, ki je nam Jugoslovanom grob. Stopili so v trozvezo, za katero mi ne moremo biti. Omenil je dispozicijski fond, ki ga Nemci in Italijani uporabljajo proti nam.

Dne 9. julija se je v državnem zboru začela odločilna bitka. Bila je razprava o proračunu za srednje šole. Na vrsto je prišla celjska slovenska gimnazija.

Nemško nacionalna manjšina je stavila nov predlog. V njenem imenu je šlezijski poslanec Haase predlagal, naj bi se slovenska gimnazija ustanovila drugje, samo ne v Celju. Proti njej so nastopili še sudetsko-nemški nacionallec Halwich, nemški antisemit Pelzhofer in štajersko-nemški nacionallec dr. Kraus.

Odgovoril jim je Mihael Vošnjak. Znova je poudaril, da je celjsko vprašanje kulturno in ne politično. Celje ni bilo nikdar čisto nemško. Na Češkem zahtevajo Nemci vse pravice, pri nas pa nočejo niti slišati o pravicah manjšine. Svoja izvajanja je sklenil z besedami: Kakor leta 1891 se bodo pri glasovanju o tej točki tudi zdaj združile vse stranke levece proti desnici.

Naslednjega dne, 10. julija, je mariborski poslanec Kokoschinegg govoril neresnično o mariborskih paralelkah in je rotil Nemce, naj branijo »vrle Celjane«. Češki poslanec dr. Kurz je opozoril na nemško nestrpnost in nedoslednost. Izjavil je: Za nas je to vprašanje načelno. Zahtevamo, da se Slovenci ne zatirajo. Nato je celjski poslanec dr. Foregger uro in pol kvasil otrobe. Med tem se je čulo, da je štajerski konservativec Karlon zaradi svojega prijaznega stališča do celjske slovenske zahteve dobil več grozilnih pisem. Nemški nacionalisti so besneli. V njihovem imenu je govoril graški univerzitetni profesor Hofmann-Wellenhof. Med razpravo je bilo na galeriji zastopstvo celjskega mestnega občinskega odbora. Ker je razgrajalo, je predsednik zbornice zagrozil, da jih bo dal pognati ven.

Razpravljanja je začasno prekinil vodja naučnega ministrstva. Izjavil je: Vlada prepušča razsodbo zbornici. Nato sta bila izvoljena dva glavna govornika, kot nasprotnik ugodne rešitve dr. Menger, kot njen zagovornik pa prof. Robič.

Profesor Robič se je dotaknil izvajanj nemških poslancev. Glede dr. Krausa je navedel, da po krivici napada duhovščino, ker poučuje veronauk v slovenščini. Glede Kokoschinegga je ugotovil, da slabo pozna mariborsko gimnazijsko vprašanje, o dr. Foreggerju je pa rekel, da dela hrup za prazen nič, vlada bi lahko po upravnem potu ustanovila vzporednice, vendar se je odločila, da prepusti rešitev parlamentu. Navedel je, da so slovenski poslanci morali zapustiti deželni zbor, in opozoril je na krivično stališče deželnega šolskega sveta, ki se je leta 1888 izrekel proti dvojezični gimnaziji v Mariboru in Celju. Menil je, da je smešno ponujati gimnazijo v Šentjurju ali Žalcu, saj ima Šentjur samo 367 in Žalec 657 prebivalcev, pri tem bi pa hoteli imeti še pogoj, da se vpraša za mnenje deželni šolski svet. Niti v Šentjur niti v Žalec ne moremo iti z zavodom, sicer pa

šteje celjska gimnazija vedno več Slovencev kakor Nemcev. Profesor Ro bič je svoj govor zaključil z besedami: Slovenski narod je zdrav in čvrst, njegov kulturni in gospodarski razvoj potrebuje trdno organizacijo in ustrezno šolstvo. Ugoditev njegovim zahtevam je eminentna avstrijska korist. Gospodje, glasujte za pravično stvar! Najzanesljivejša pot do sprave je pravičnost.

Dne 20. julija je bilo drugo glasovanje, in sicer poimensko. Celjska postavka je bila sprejeta s 173 glasovi, proti njej jih je bilo samo 143. Po tretjem čitanju je bil rezultat še ugodnejši. Za postavko je bila ogromna večina 185 glasov, proti njej jih je bilo samo 86.

Med Slovenci je zavladalo veliko veselje. Celjska društva so priredila veselico v Paradeški, lepem gaju v ozadju sedanje bolnice v Vojniku. Na Miklavškem hribu in po gričih okrog Savinjske doline so goreli kresovi, pokali so možnarji in razlegalo se je petje. Pridobitvi, ki se nam zdi danes skromna, so pripisovali velik narodni pomen.

Nemci v Celju in Gradcu so pa demonstrirali. Da paralizirajo slovenski uspeh, so takoj po definitivnem sprejetju celjske postavke sklenili ustanoviti v Celju nemški dijaški dom in »Nemško hišo«. V Celju so izvolili poseben odbor, ki mu je bil na čelu celjski deželni poslanec dr. Wokaun, in v Gradcu drugega, ki mu je predsedoval zdravnik dr. Necker-mann, sin nekdanjega celjskega župana. Naloga obeh odborov je bila zbiranje denarnih sredstev. Dijaški dom so otvorili leta 1896. Namestili so ga tik ob občinski meji, že v Gaberju, v poslopju preurejene bivše usnarne. Ker sami niso imeli dovolj dijakov za nemško gimnazijo, so jih privabljali iz vseh nemških pokrajin Avstrije in jih nastanjevali v dijaškem domu. Nemški dom so dogradili šele leta 1907. Bil je nekak odgovor slovenskemu Narodnemu domu. Toda Narodni dom je bil Slovincem potreben, Nemci, ki so bili v malem mestu gospodarji, so imeli javnih lokalov že prej dovolj. V Münchnu so izdali ilustrirano knjigo, s katero so delali propagando za Celje. Pesnik skromnega formata, Tiefenbacher, je z žgočimi verzi napadal Slovence. Nekaterim Nemcem se je vendarle početje nemških nacionalistov zdelo nespametno. O tem priča pesem, s katero se je iz njih ponorčeval neki dunajski list:

Vorm Obmann Jaksch vom Schubertbund
Jüngst Bürgermeister Rakusch stund,
der Tepey, der hat präsiidiert,
und Herr Brezovsky war gerührt,
Als von der treuen deutschen Art,
die Cilli unentwegt bewahrt,
mit Pattus noch Herr Negri spricht —
Noch deutscher kann man wirklich nicht.

Za časa razprave v državnem zboru je v praških Narodnih listih domoljubna družba izjavila, da je pripravljena s češkim denarjem ustanoviti Slovincem gimnazijo, kakor je to napravila za svoje rojake v Opavi. Denar so res že začeli zbirati.

Tudi med avstrijskimi Nemci niso vsi odobravalni nemškonacionalnega nastopa proti ustanovitvi slovenski nižje gimnazije v Celju. Tako je moral namestniški svetnik Sarsch v Kindbergu razveljaviti sklep okrajnega zastopa proti celjski gimnaziji. Okrajno glavarstvo v Leobnu je pa ukazalo nekaterim občinam, da ukinejo sklepe proti celjski gimnaziji, češ da zadeve take vrste ne spadajo v njihov delokrog. Če bi se podobni sklepi ponavljali, bi moralo okrajno glavarstvo občinske odbore razpustiti. Bilo je pa tudi nasprotnih pojavov. Mestni zastop v Beljaku na Koroškem se je izrekel proti celjski gimnaziji in je izglasoval nezaupnico konservativnemu poslancu Peitlerju, ker je glasoval zanjo. V listih in na shodih so iz istega vzroka grdili poslanca Kalteneggerja.

Nasprotno pa je Katoliško politično društvo v Konjicah poslalo Kalteneggerju posebno zahvalo. Župani vseh občin šoštanjanskega okraja so se zahvalili ministru Madeyskemu, Hohenwartu, češkemu, poljskemu in konservativnemu klubu, ker so pomogli, da je bilo vprašanje ugodno rešeno.

V jeseni 1895 je zavod začel delati. Ministrstvo za uk in bogočastje je zadevno odredbo izdalo že v mesecu juliju. Prvo leto se je osnoval prvi razred, drugi do četrta naj bi po odredbi sledili postopoma v sledečih letih. V smislu odredbe naj se zavod usnuje kot državna nižja gimnazija z nemško-slovenskim učnim jezikom. Učni jezik za verouk, latinščino, slovenščino in matematiko naj bo slovenščina, za ostale predmete pa nemščina, tako je bilo tudi na mariborskih paralelnih razredih. V juniju 1909 je izdalo ministrstvo za nauk in bogočastje novo odredbo, s katero se je nekoliko razširila uporaba slovenskega učnega jezika: v prvem razredu naj se pri zemljepisu in prirodopisu poleg nemščine uporablja tudi slovenščina tako pri predavanju kakor pri izpraševanju, da bi mogli učenci snov bolje razumeti.

Stajerski deželni zbor še v začetku leta 1896 ni mogel mimo celjskega vprašanja. Knez Liechtenstein se je opravičeval, da v gosposki zbornici ni mogel glasovati za predlog, ker se je čutil vezanega na sklep v deželnem zboru. Bil je sicer naklonjen Slovencem. Poslanec Karlon je v svoje opravičilo navajal, da zanj sklep deželnega zbora ni več veljal.

S tem, da je bila z glasovanjem v državnem zboru leta 1895 sprejeta ustanovitev nemško-slovenske nižje gimnazije v Celju, pa razprave o šolskih vprašanjih v državnem zboru nikakor niso bile zaključene. Bilo je nenaravno, da je bil mladi zavod odvisen od vsakoletne postavke v državnem proračunu. A tudi sicer je bilo treba poskrbeti za slovensko šolstvo. Slovenski poslanci so bili pri tem prizadevanju neutrudni. Čeprav so zastopali razne pokrajine, so drug drugega izdatno podpirali. Njihove parlamentarne razprave so še danes zelo poučne, ne samo za zgodovinarja, ampak tudi za javnega delavca.

Dne 17. februarja 1896 je dr. Gregorec govoril o splošnem stanju slovenskega šolstva, pri tem se je dotaknil tudi hrvatskega šolstva v Istri. Poudarjal je, da Slovenci nimajo nobene visoke šole, imajo pa velike davke. Statistika dokazuje, da se jim godi velika krivica. Že itak ubogi dijaki trpe več, kakor je potrebno. V Gorico je vlada poslala nekaj profesorjev, ki govore nerazumljivo nemško narečje. Nezadovoljni so tudi Italijani. Upra-

Lavoslav Gregorec (1839—1924)

vičen je predlog proračunskega odseka, da dobi Pazin hrvatsko gimnazijo, puljska je tako popolnoma nemška. Odkloniti je treba Bärenreitherjev in Mengerjev predlog, da bi se celjska dvojezična gimnazija prestavila drugam. Rekel je: Dobro, mi to sprejmemo, ako najdete mesto, kamor bi presneli tudi vse urade, saj ti poslujejo za nas. Sicer ostanemo v Celju, tu zidamo Narodni dom. Prejšnji naučni minister je glede celjske gimnazije zavozil. Sedanji bo najbrž podrtijo opustil in zgradil novo stavbo, kakor se je zgodilo v Mariboru. Ptujška gimnazija naj se podržavi. To je minister obljubil v prosvetnem odseku. Ljudsko šolo upravljajo v jezikovnem pogledu tako, da se nam godi velika krivica. Zaradi Celja so nemški nacionalci prosili celo nemškega cesarja, naj bi posredoval. V Münchnu so imeli zborovanje. Že prej so zbirali denar proti nam. Šole potujčujejo slovenske otroke. Pravični šolski nadzornik Jarz (ki se je sam imel za Nemca) je te šole označil z besedami: Niso vredne, da jih sonce obseva. Zapustiti je moral štajersko domovino. Za njim je prišel Linhart. Ta je rekel v Vojniku, da je kraj nemški, v resnici je tam v nemški šoli 17 nemških in 62 slovenskih otrok. A Dular, podpredsednik nemškega Schulvereina, je o božiču izjavil, da Schulverein skrbi za to, da bodo iz otrok, ki jih vzgaja, nastali krepki nemški možje in krepke nemške žene. Schulvereinske šole so delo Kúbecka, Schmidt-Zabierne in nadzornikov Gobanza, Zindlerja in Linharta. Zindler tudi zato ni pripraven nadzornik za gimnazije, ker je matematik. Linhart se ne meni za zakone in pri namestitvah ne upošteva terno predlogov. Kratko malo deli šole v slovenske, dvojezične in nemške. Protizakonito ustanavlja nemške šole tam, kjer zanje ni dovolj nemških otrok.

V nobenem trgu ni 40 nad pet let starih nemških otrok. Ropajo slovenske otroke. V nemških šolah povečujejo število razredov. V slovenskih je pa v posameznih razredih otrok za dva razreda in še več. Nujno je, da se deželni šolski svet in učiteljska izpraševalna komisija razdelita v nemški in slovenski odsek. Na Štajerskem in Koroškem naj se namesti poseben slovenski šolski nadzornik.

Ta Gregorčev govor je bil v zvezi s proračunsko razpravo. V njej je nemški nacionalc Hofmann-Wellenhof predlagal, naj se črta postavka za celjsko slovensko gimnazijo, če pa se že dovoli, naj se zavod premesti iz Celja. Predlog je propadel. Zanj je glasovalo 108 poslancev, proti predlogu jih je bilo 141: Slovenci, Hrvati, Poljaki, Čehi, nemški konservativci, Dipaulijeva skupina in Rusini.

Dne 5. decembra 1896 je dr. Gregorec zopet govoril v državnem zboru, in sicer o temi: Kdo ovira enakopravnost? Označil je zgodovinsko pot šole in javnega življenja. Za uradnike nameščajo tujce, Slovenci, kolikor jih je, morajo v tujino. Cesarski namestnik je ob neki priliki izjavil: Pojdite, Slovencev ne potrebujem!

V nadaljevanju svojega govora je dr. Gregorec navajal: Deželni predsedniki in tudi uradniki so nam sovražni. Pri deželnem sodišču je vse nemško. Pri celjski in celovški poroti so nemške vse obtožnice, vsi zapisniki, vse razzsodbe.

Leta 1897 je prišla celjska slovenska nižja gimnazija zopet v težek položaj. Dne 5. januarja so v državnem zboru glasovali o proračunski postavki zanjo. Odsotnih je bilo mnogo poslancev: veliko število Poljakov, Čehov, Hrvatov in Slovencev Višnikar in Nabergoj. Za postavko je glasovalo 98 poslancev, proti njej jih je bilo 109. Vzdržali so se tudi katoliški poslanci Dipaulijeve stranke. Pač pa so glasovali s Slovenci: prelata Treuinfels in Baumgartner, krščanski socialist Kohler ter dva kmeta, gornjeavstrijski Rogl in štajerski Kaltenegger. Proti postavki so glasovali nemški liberalci, nacionalci in krščanski socialisti.

Vendar, tako piše Slovenski gospodar, gimnazija ne bo propadla. Do konca šolskega leta mora zavod obstajati, četudi bi gosposka zbornica ne dovolila potrebnega zneska. Naučni minister naj razrede obravnava tako kot paralelke v Mariboru, saj so prav dobri, pa če bi se tudi nemški Celjani upirali. Oni dobivajo pomoč iz rajha, zlasti za svoj Studentenheim. Mi moramo dobiti slovenske uradnike, prusakov nočemo, ko rajhovska pomoč usahne, se bo videlo, kaj bo. Če dobimo svoje uradnike in profesorje, bo boj končan. Minister je izjavil, da bo gimnazijo vzdrževal do jeseni, tedaj pa pride vprašanje zopet pred državni zbor.

Gimnazijo so res vzdrževali vsa naslednja leta. Spremenil se je samo njen značaj. Izgubila je administrativno samostojnost in so jo z imenom samostojni razredi z nemško-slovenskim učnim jezikom podredili ravnateljstvu nemške gimnazije. Imela je pa svoje didaktično vodstvo. Leta 1895 je prišel za provizoričnega vodjo zavoda iz Leobna na Gornjem Štajerskem profesor Julij Głowacki. Ko je Głowacki leta 1899 postal ravnatelj marijorske gimnazije, mu je kot vodja samostojnih razredov sledil Ivan Liesskounig. Ko je bil Liesskounig leta 1909 upokojen, je prišel s hrvatske gim-

nazije v Zadru profesor Emilijan Lilek. Glowacki, rojen Poljak, je bil tedaj še slovanskega prepričanja in botanik strokovnjak. Liesskounig je bil Korošec, o njem se je ohranila anekdota, da je v mestu odzdraviljal nemški, onstran kapucinskega mosta, na tleh okoliške občine, pa slovenski. Emilijan Lilek je bil znan pedagog in zaslužen zgodovinar. Na narodno zavest svojih dijakov je močno vplival. Razredi so bili nameščeni v Jezernik-Kukovčevi hiši na sedanjem Muzejskem trgu.

Kielmanseggovo ministrstvo je bilo samo prehodno. Že oktobra 1895 je cesar poveril sestavo vlade odločnemu poljskemu grofu Kazimirju Badeniju. Grof se je potrudil, da čimprej reši volilno reformo, ki je spodnesla Taaffeja. Rešil jo je sorazmerno dobro. Uvedel je tako imenovano splošno kurijo. V njej so volili vsi po zakonu upravičeni državljani, tudi tisti, ki so sicer volili že v ostalih kurijah. Splošna (ali V. kurija) je imela torej dodatni značaj. Spodnja Štajerska je pripadala dvema volilnima okrožjema, toda eno izmed njih je bilo mešano. Na Srednjem Štajerskem je segalo do Lipnice in preko Radgone do Fedlbacha, na Spodnjem Štajerskem pa do Slovenske Bistrice. Večji del volilcev je bil v nemškem delu okrožja. Drugo volilno okrožje je imelo svoje središče v Celju in je na severu segalo do Gornje Radgone, na jugu pa do Brežic.

Badenijevo ministrstvo je izvedlo dvojne volitve, v deželni in v državni zbor. Volitve v deželni zbor so bile v kmečki kuriji 21. septembra 1896, v mestni kuriji pa 23. septembra.

V celjskem kmečkem volilnem okraju sta bila izvoljena: dr. Ivan Dečko (247 glasov volilnih mož) in dr. Josip Sernec (245). Na nemški listi voljena kandidata Martin Jelovšek in Josip Lenko sta dobila samo 8 oziroma 7 glasov.

Državnozborske volitve so bile naslednje leto. V splošni kuriji 12. marca 1897. V nemško-slovenskem volilnem okrožju je bil izvoljen nemški katoliški konservativec J. Kurz, dobil je tudi glasove slovenskih volilnih mož. V slovenskem volilnem okrožju je zmagal župnik Jožef Žičkar, slovenski kandidat, ki je dobil 484 glasov. Socialist Franc Ropas je zbral 98, slovenski protikandidat Dragotin Hribar 41 in nemškutar J. Visenjak 23 glasov.

Štiri dni pozneje, 17. marca 1897, so bile redne volitve v kmečki, 20. marca pa v mestni kuriji. V celjskem kmečkem volilnem okraju je bil izvoljen: vitez Hugon Berks, ki je dobil 300 od 314 oddanih glasov.

V celjski mestni kuriji je bil izvoljen J. Pommer, ki je dobil 640 glasov, medtem ko jih je slovenskemu kandidatu dr. Juru Hrašovcu pripadlo 508.

Grof Badeni je 5. aprila 1897 izdal jezikovno naredbo za Češko. Z njo je zajamčil jezikovne pravice pred uradi in sodišči vsem Čehom kakor tudi Nemcem na Češkem. To naredbo so imeli v mislih Josip Žičkar in njegovi poslanski tovariši, ko so v državnem zboru predložili interpelacijo, s katero so zahtevali za slovenske dežele tako jezikovno naredbo, kakršna je bila izdana za Češko. Badeni je to naredbo razširil tudi na Moravsko. Celjski okrajni zastop je podprl slovenske državne poslance s prošnjo, da se taka naredba izda za vse slovenske pokrajine in da se tako izvede § 19

decembrske ustave. Po vitezu Berksu je poslal državnemu zboru slično prošnjo teharski občinski zastop, ki je bil tedaj slovenski.

Badenijski jezиковni naredbi sta izzvali burjo na Češkem. Po mestih, kjer so imeli večino Nemci, so nasilno napadali Čeha. Čehi so odgovorili v Pragi. V spopadih je bilo nekaj mrtvih. Hude demonstracije so bile na Dunaju in v Gradcu. Graških demonstracij so se udeležili tudi Italijani. Naperjene so bile proti Slovencem in Slovanom sploh. Po teh demonstracijah je grof Badeni odstopil.

Med pripravami za volilno reformo se je že proti koncu Taaffejeve vlade jelo javljati **delavsko gibanje**. Na celjskem področju je bilo okrog leta 1891 največ delavcev na vsem Spodnjem Štajerskem: 4326. Od teh jih je bilo v Celju in neposredni okolici (Štore, Liboje, Zabukovica) nad 800.

Že leta 1890 se je vlada bala prvomajskih delavskih nemirov. Zlasti v Trbovljah se je pripravljala, da jih prepreči. Vendar ni bilo nič hudega. V naslednjih letih je bilo na celjskem področju več delavskih shodov: pri Košerju v Celju (1891, zelo dobro obiskan), v Grižah (1892), v Šoštanju (1892), v Velenju (1894) in v Štorah (1894). Kot govorniki so večinoma nastopali socialistični vodje: Gschiel in Krainer iz Gradca, Brezovic, Grablovic in Zadnik iz Ljubljane oziroma iz Trsta. Enkrat je prišel na shod celo Melhior Čobal, ki je bil tedaj v službi v Köflachu. Med domačini je bil najbolj delaven Rok Drofenik, zastopnik Ogrsko-francoske zavarovalne družbe Hongroise, ki je leta 1894 vodil sestanek v Štorah, izdal prvi slovenski prvomajski spis »Slovenski delavci in delavke« ter vsaj dve knjižici in urejeval prvi strankin zabavno-poučni mesečnik »Svobodni glasi«. Znan sotrudnik mesečnika je bil mozirski občinski tajnik Žiga Lajakov Mozirski, ki je v mesečniku objavil pesem »Rudar«.

Bilo je tudi nekaj stavk: v celjski nemški tiskarni Celeia (1894), pri Westnu (1896), pri rudniku v Velenju (1895). Dramatična je bila stavka pri Westnu. Lastnik komaj dobro leto prej ustanovljenega podjetja je izprl vse stavkajoče delavce in jih nadomestil z drugimi, ki so se mu ponujali. V tem času je bilo na ožjem celjskem področju okrog 1000 delavcev. Kar jih je bilo organiziranih, so pripadali raznim organizacijam: Splošnemu delavskemu naprednemu, izobraževalnemu, pravovarstvenemu in podpornemu društvu oziroma njegovi kovinarski podružnici, Stokovnemu društvu prometnih uslužbencev in društvoma tiskarnarjev in usnarjev. Vpliv nemške socialnodemokratske stranke se je čutil tudi v Štorah in Celju.

Leta 1897 je priredila celo prvomajski sprevod po mestu. Mestni očetje so ji bili naklonjeni, ker so bili mnenja, da z njo škodujejo Slovence. Vendar je pa do Celja prihajal tudi vpliv slovenske socialne demokracije. Pred volitvami v splošni kuriji leta 1897 je imel njen kandidat železničar Filip Ropas shod v Štorah, ki se ga je udeležilo okrog 70 delavcev. Vendar je na shodu predvsem napadel slovensko narodno vodstvo, saj je računal, da lahko samo na ta način dobi primerno število glasov. Drugi shod je imel pri Raku v Velenju. Na shodu na Jarmenčah ali Glaziji v Celju sta govorila neki Gradčan in Etbín Kristan. Kristan je imel glavno besedo tudi na volilnem shodu v Žalcu. Med pripravami za volitve je umrl kot žrtev nekega spopada zlatarski mojster Franjo Krašovec. Med sodno

obravnava ga je zadela kap. Vendar glavni pozvoročitelji nesreče niso bili delavci, kajti kot glavni napadalec je bil obsojen na zapor znani celjski pretepač Oechs. Celjski socialisti so se sestajali pri Jelenu, kjer je imelo Splošno delavsko društvo svojo sobo, in pri Zelenem travniku v sosedni Zavodni. Pri volitvi volilnih mož v celjski okolici so socialisti dobili veliko večino. Med pripravami za volitve so v februarju izdajali list Luč, ki se je tiskal v nemški tiskarni Celeji.

Vendar bi delali tedanjim delavcem krivico, ako bi jim odrekli vsa-kršno narodno zavest. Ko je v odboru rudarske zadruga 18. decembra 1898 neki nemški inženir predlagal, naj bi se prebitek pri upravnih stroških uporabil za zidanje nemških šol, so ga delavci zavrnil. Shoda, ki so ga Slovenci imeli na Zgornjem Lanovžu leta 1903 proti tlačitelju Hrvatov banu Khuenu Hédervaryju, se je udeležil tudi socialnodemokratski zastopnik Linhart, tedaj še Slovenec.

Iz leta 1910 imamo poročilo o stanju pri Westnu. Več delavcev je lastnik podjetja odslovil. Delali so skoraj vse praznične dni do 4. ure, često tudi ob nedeljah. Delavskega reda, ki ga je potrdilo okrajno glavarstvo 21. septembra 1895, podjetje ni upoštevalo, češ da je zastarel. Vsak trenutek so lahko vsakogar postavili na ulico. Vsa oblast je bila v rokah delovodij.

Nastajati so začela tudi delavska krščansko-socialna društva. Na Teharju ga je ustanovil kaplan Jožef Kržišnik, ki se je poskušal tudi kot pesnik, v Žalcu pa kaplan Martin Ulčnik. Oba sta se udeleževala tudi socialističnih zborovanj in na njih po možnosti debatirala. Celjsko krščansko delavsko društvo Naprej je bilo ustanovljeno 1898. Na ustanovnem zboru je bil poročevalec Kržišnik. Za prvega načelnika so izvolili ključavničarskega mojstra in narodnega delavca Ivana Rebeka. Na Rebekovo iniciativo je bilo tistega leta ustanovljeno tudi Delavsko podporno društvo, ki si je pridobilo lep ugled s svojim pevskim zborom, nastopajočim pod vodstvom skladatelja dr. Antona Schwaba. V delavsko korist je dr. Ivan Dečko ustanovil zadrugo Naš dom. Zadruga je kupila več zemljišč v Gaberju in v Zavodni ter gradila delavske hišice, želela je napraviti delavce manj odvisne od njihovih tujih delodajalcev.

Nadaljevanje nerazrešljive borbe med nemško-nacionalnim imperializmom in slovenskimi težnjami za enakopravnost

Badeniju so do februarja 1900 sledile tri vlade, ki so imele bolj ali manj prehodni značaj: barona Gautscha, grofa Thuna, grofa Claryja-Aldringena.

V državnem zboru so se nadaljevali spori. Grof Clary jih je hotel končati s tem, da je ukinil jezikovni naredbi za Češko in Moravsko, vendar učinka ni bilo. V tem času je nemško-nacionalni poslanec Türk izrekel besede: Ako boj med Čehi in Nemci ne preneha, bo nastala državljanska vojna in pruski topovi bodo ukrotili prešerne Čeha.

V februarju 1900 je prevzela krmilo države v svoje roke uradniška vlada Ernesta Körberja, ki se je umaknila šele 31. decembra 1904.

Slovenski poslanci so v začetku te dobe pripadali Krščanski slovanski narodni zvezi. Ko je Körber nastopil vlado, je predložil za Češko in Moravsko tri nove jezikovne zakone. Z njimi je hotel obe češki deželi razdeliti v okrožja, pri čemer Čehi v nemških okrožjih ne bi imeli nikakih pravic. Seveda so protestirali, za to so bili popolnoma upravičeni. Državni zbor ni mogel delati, zdaj so povzročali v njem nemir Nemci, zdaj Čehi. V zvezi z borbo za jezikovne pravice je imel dr. Gregorec obsežen govor, v katerem je zlasti objasnjal želje in pritožbe Jugoslovanov. V glavnem je izvajal:

Med Južnimi Slovani so nemški uradniki in nemške šole. Nemci na Češkem so prav tako manjšina, imajo pa vse, a hočejo še več, radi bi celo, da bi se po okrajih delili uradi po narodnosti. Slovenci morajo dobiti vse, kar imajo Nemci na Češkem: oddeljeni deželni šolski svet, oddeljeno namestništvo, posebno kmetijsko družbo itd.

Poslanec Žičkar je hkrati predložil tudi prošnje, s katerimi so številne občine prosile za ravnopravnost. Zanimivo je, da so v tem času začele prihajati na državni zbor prošnje slovenskih občin in krajev ter društev za slovensko vseučilišče.

Ker Körber z državnim zborom ni mogel vladati, je stavil cesarju predlog, da državni zbor razpusti. Nekaj mesecev je vladal absolutistično. Šele v začetku leta 1901 je izvedel državnozborske volitve, v splošni kuriji so se vršile 3., v kmečki 8. in v mestni 11. januarja 1901.

V splošni kuriji celjsko-ptujskega volilnega okraja je bil izvoljen Josip Žičkar (396 glasov), slovenski protikandidat Dragotin Hribar je dobil 140, socialist Melhior Čobal 54 in nemškutar J. Visenjak 47 glasov. V celjskem volilnem okraju kmečke kurije je bil izvoljen vitez Hugon Berks (249 glasov), protikandidat J. Apat (15 glasov).

Berks je umrl 5. aprila 1906, dne 17. 7. 1906 je bil kot njegov naslednik izvoljen Franc Vovšek, sodnik (od 2679 glasov jih je dobil 2518).

V celjskem volilnem okraju kmečke kurije sta bila izvoljena dr. Ivan Dečko (230 glasov) in dr. Juro Krašovec (220 glasov). Slovenska protikandidata sta bila J. Zdolšek (51 glasov) in J. Apat (35 glasov). Zaradi težke bolezni dr. Ivana Dečka mu je bil 23. januarja 1908 izvoljen za naslednika A. Terglav.

V celjskem volilnem okraju mestne kurije je bil izvoljen Moric Stallner (707 glasov), slovenski protikandidat je bil dr. Josip Karlovšek (364 glasov).

Takoj po volitvah leta 1901 so se v državnem zboru začeli viharni dnevi. Tedaj je Josip Žičkar zahteval obrtno šolo za Spodnjo Štajersko.

V začetku leta 1902 je prišlo ponovno na dnevni red vprašanje celjske nemško-slovenske nižje gimnazije. Stürgkh, poročevalec o srednjih šolah, je v prosvetnem odseku predlagal, naj se njeni razredi postopoma opuste. Mariborske vzpostrednice pa naj se odcepijo od višje gimnazije in organizirajo kot samostojen zavod.

Proti temu predlogu je takoj nastopil Fran Robič. Poudarjal je, da hočejo nasprotniki ubiti naše srednje šolstvo. Za Stürgkhov predlog je glasovalo 25 poslancev, proti njemu jih je bilo ravno toliko. Dne 6. februarja je prišel predlog v proračunski odsek. Dobil je 25 glasov, proti njemu je

glasovalo 22 poslancev. Za predlog so dali svoje glasove ne samo nemški nacionalisti, ampak tudi dr. Fuchs, baron Morsey, ki je bil v splošni kuriji izvoljen tudi z glasovi slovenskih poslancev, ter socialist Pernersdorfer. Jugoslovanski klub so podprli Mladočehi, Poljaki in Slovenski centrum. Slovensko stališče so odločno branili Franc Robič, dr. Ivan Šušteršič in Josip Pogačnik. Zagrozili so z obstrukcijo.

Ministrski predsednik jih je poklical k sebi in jim dal sprejemljiva pojasnila. Grof Stürgkh je pa po čeških poslancih hotel prepričati Robiča, da misli pošteno. Toda Robič se sploh ni hotel pogajati. Po slovenskih krajih so poslance podprli. Na političnem shodu v Poljčanah so jih pozvali, naj obstruirajo, ako bi bila v nevarnosti celjska utrakvistična nižja gimnazija. Poslanec Morseyu so izrekli nezaupnico. Nekatere občine so poslancu Robiču izrazile svoje soglasje. Dr. Ploj je v imenu slovensko-hrvatskega kluba izrekel vladi nezaupnico, ker ni odločno branila celjskega vprašanja. Branitelji celjske nižje gimnazije so med drugim zlasti poudarjali to, da mariborska gimnazija dijakom s celjskega in brežiškega področja ne bi mogla koristiti, saj je predaleč.

Dne 19. marca 1902 je bilo v državnem zboru glavno glasovanje. Slovensko stališče so branili: dr. Ploj, Berks, Povše, Žičkar in dr. Tavčar. Stürgkhova resolucija je bila odklonjena z 203 glasovi, zanjo je glasovalo 170 poslancev. Po odklonitvi resolucije je desnica ploskala, levica pa žvižgala, predsednik zbornice je zapustil svoje mesto. Slišali so se klici: Dol z grofom Stürgkhom! Grof je nem in bled obsedel na svojem mestu.

Proti resoluciji so glasovali: Slovenci, Hrvati, Čehi, Poljaki, Rusini, oba Srba, Romuni, Italijani, češki veleposestniki in trije Nemci: Treuinfels, grof Dirkheim in grof Trapp. Navzoči so bili prav vsi slovenski in hrvaški poslanci. Upravičeno so manjkali 3 Čehi, 2 Poljaka in 1 Rusin.

Za resolucijo so pa bili: nemški nacionalci, nemški naprednjaki, krščanski socialisti z dr. Luegerjem, Scheicherjem in Schöpferjem.

Med temi razpravljanji so prišle iz slovenskih krajev na državni zbor nove prošnje za slovensko univerzo. Predložil jih je vitez Berks. On je razen tega poročal zbornici, da želi brežiški okraj kletarsko, ljutomerski pa kmetijsko šolo. Žičkar je predložil zahtevo za meščansko šolo v Sevnici.

Videti je, da je slovensko šolsko vprašanje postajalo bolj in bolj pereče, pojavljati so se začele zahteve po strokovnih šolah.

Vendar si glede celjskega gimnazijskega vprašanja Slovenci niso bili popolnoma enotni. Nekoliko drugače kakor v Celju so gledali nanj v Ljubljani in deloma tudi v Mariboru. Po glasovanju, s katerim je bil 19. marca 1902 rešen obstoj celjskih samostojnih gimnazijskih razredov, je Slovenski Narod pod naslovom »Celje« dne 24. marca 1902 objavil članek, v katerem poudarja, da je Stürgkhova resolucija sicer propadla, a le s pomočjo Čehov, Poljakov in Italijanov. Ker pa celjsko vprašanje absorbira vse slovensko politično delo, bi bilo treba misliti na primeren kompromis. Vendar naj o tem odločajo štajerski Slovenci. Ta članek je duhove močno razburil. Celjska Domovina je odklonila kompromisni predlog kot nesprejemljiv, z zadovoljstvom pa je vzela na znanje, da Slovenski Narod prepušča odločitev štajerskim Slovencem. Mariborski Slovenski gospodar je poleg Slo-

Dr. Ivan Dečko (1859—1908)

venskega Naroda napadal tudi dr. Tavčarja, češ da je na Dunaju zastopal kompromisno stališče.

Na poziv slovenskih deželnih poslancev so se že 26. marca 1902 zbrali v celjskem Narodnem domu Slovenci iz Celja in okolice. Sestanku je predsedoval dr. Dečko, poročal je notar Lovro Baš. Bili so mnenja, da nikakor ni mogoče iz Celja. Svoje stališče so izrazili v resoluciji: Nasvet glede kompromisa zbrani celjski Slovenci smatrajo kot poziv k nad vse sramotnemu popustu v osnovnih svojih kulturnih zahtevah, k odstopu od ene prvih pridobitev glede svojih srednjih šol na Štajerskem in tako k nemoško strahopetnemu, brez značajnemu begu iz boja za obstanek naroda slovenskega.

Dne 10. aprila 1902 se je vršil v Celju shod zaupnikov iz vsega celjskega okoliša. Shod je vodil dr. Serbec, govorila sta dr. Dečko in prefekt Anton Korošec. Notar Baš je obsodil način, kako je o zadevi pisal Slovenski gospodar, Korošec, ki je bil tedaj urednik Slovenskega gospodarja, mu je ostro odgovarjal. Končno je bila sprejeta resolucija, s katero udeleženci izrekajo priznanje slovenskim državnim poslancem za odločno, složno in uspešno postopanje v zadevi samostojnih slovensko-nemških gimnazijskih razredov v Celju, s katerim so dosegli, da se je sijajno odbil napad na slovenski prosvetni zavod. Resolucija potrjuje sklep celjskih Slovencev z dne 26. marca 1902 in izreka prepričanje, da je slovenska gimnazija v Celju prevažna prosvetna potreba štajerskih Slovencev. Shod zahteva, da ostane ta gimnazija v Celju in da se razširi v višjo gimnazijo.

Iz resolucije je razvidno, da so štajerski Slovenci že tedaj mislili na popolno slovensko višjo gimnazijo v Celju. To velja tudi za dr. Dečka. Gotovo je, da je dr. Dečko vsaj v mislih pristajal na to, da bi bila možna

višja gimnazija tudi v celjski okolici, ako bi vlada zanjo zgradila primerno poslopje. Dr. Dečko je stalno mislil na to, da bi delno ponemčeno nemško jedro obkobil s slovenskim obročem in da bi mesto v bodočnosti, ko bi Slovenci dovolj gospodarsko napredovali in ko bi se spremenil volilni red, prešlo v celoti v slovenske roke. Takega mnenja je bil tudi mariborski narodnjak dr. Radoslav Pipuš. To vidimo iz pisma, ki ga je 27. marca 1902 pisal dr. Dečku. V pismu med drugim navaja:

»Ti nesrečni dvojezični gimnazijski razredi so bili menda zadnja pridobitev Slovencev na narodnem polju. V sedmih letih, odkar smo si jih pridobili, nismo ničesar več dosegli v naši politiki, pač pa v marsičem nazadovali. Oglejmo si samo naše ljudsko šolstvo na Štajerskem. Vse naše moči absorbira to celjsko vprašanje. Vsled tega vednega prepira tudi zavod sam ne more uspevati tako, kakor bi sicer lahko uspeval. Po mojem mnenju bi bilo za slovensko politiko nujno potrebno, da se doseže tukaj mir, da se doseže nekaj stalnega. Tudi jaz seveda nikakor nisem za to, da bi se ta zavod opustil, ali premestil v Maribor, Žalec, Št. Jurij itd., vendar pa mislim, da bi bil zdaj najugodnejši čas za primeren kompromis. Nemci bi se radi izkobacali iz zagate, v katero so se zaleteli, vlada pa bi gotovo tudi rada se za vselej iznebila tega prepira. Od obeh činiteljev, s katerima bi se bilo treba pogajati, bi bilo zdaj pričakovati največ prijemljivosti. Ta položaj bi morali porabiti naši poslanci, da za nas kaj dosežejo. Ako bi vlada še v tem zasedanju zahtevala potreben kredit za novo gimnazijsko poslopje v Gaberju, na Bregu ali v Zavodni pri Celju, še letos začela s stavbo tega poslopja na stavbišču, ki ji ga da zastoj občina celjske okolice, ter obenem izdala naredbo, da se samostojni slovensko-nemški gimnazijski razredi ustanovijo kot samostojna višja gimnazija, ki dobi že leta 1902/03 peti razred in potem vsako leto en nadaljnji razred in da se ta gimnazija premesti v novo poslopje v Gaberje, kakor hitro bo poslopje gotovo, in da se nižji razredi te gimnazije jezikovno uredijo tako, kakor so urejeni na dvojezičnih gimnazijah na Kranjskem, bi bilo to gotovo veliko bolje, kakor je sedanje stanje. To pa se bi po mojem mnenju dalo doseči.«

Istega mnenja je bil dr. Fran Rosina. Dne 3. februarja je pisal dr. Dečku pismo, v katerem pravi, da bi bila boljša višja gimnazija v Gaberju kakor sedanja nižja v Celju.

Vprašanje namestitve zavoda poslej ni več let izginilo z dnevnega reda. Končno je pa zavod le ostal tam, kjer je bil spočetka. V jeseni 1902 je Slovenski gospodar pisal, da se o prostoru za novo slovensko gimnazijo že nekaj šušlja. V začetku leta 1903 je pa napisal uvodnik, v katerem pravi, da je stavbni svetnik celjskega okrajnega glavarstva inženir Butta iskal stavbišče, ki bi bilo najpripravnejše za novo gimnazijsko šolsko poslopje. Odločil se je za stavbišče na zemljišču Ferdinanda Gologranca poleg vile dr. Dečka. Za to naj bi se zavzemal tudi poslanec Berks. Poziva ga, naj na obdolžitev odgovori ali odstopi. Poslanec Berks je odgovoril, da glede zavoda nima nikake svoje politike, ampak da se drži sklepa, ki ga je sprejel shod zaupnikov 10. aprila 1902 v Celju.

Dne 31. januarja 1905 je o celjski slovenski nižji gimnaziji priobčil članek ljubljanski Slovenec in z njim grdo napadel dr. Dečka. Dne 2. februarja 1905 je priobčil dve podobni notici Slovenski gospodar in pri tem napadel dr. Dečka in poslanca Berksa, češ da sta se dogovorila z vlado za Dečkov travnik v Gaberju. Oba poslanca poziva, naj odložita mandat. Slovenski poslanci so se dali speljati na led in so šli celo k vladnim predstavnikom, da bi se poučili, kako je s to stvarjo. Dr. Dečko jo je mirno pojasnil. Vlada je namreč odklonila prostor pri cerkvi sv. Maksimilijana. Na željo poslanca Berksa je iz katastrske mape preskrbel načrte, ki bi mogli priti za gradnjo v poštev. Med temi prostori je bil tudi njegov travnik. Na vprašanje, če bi bil pripravljen ta prostor za slovensko gimnazijo prodati, je odgovoril pritrdilno. Kakor zatrjuje dr. Josip Karlovšek, je imel dr. Dečko namen po svoji smrti prepustiti ves svoj dom dijakom za dijaški dom. Leta 1905 je bil dr. Dečko že hudo bolan, odhajal je v zdravilišče, kjer je 3. novembra 1908 umrl. Pokopali so ga na okoliškem pokopališču, na mestu, ki si ga je izbral sam. Pri pogrebu mu je govoril prijatelj Franc Robič. Grob mu označuje spomenik z reliefno upodobitvijo, ki jo je izdelal kipar Fran Berneker. Približno v istem času je Slovenski gospodar napadel tudi dr. Vekoslava Kukovca, češ da se je pogodil glede nadaljnje najemnine za nižjo gimnazijo, nastanjeno v njegovem poslopju. A zavod je vendar moral imeti svoj dom. Nemci mu sicer še niso dali miru, čeprav so se pametnejši med njimi z obstoječim stanjem popolnoma zadovoljili. Toda celjski nemški list je še tik pred prvo svetovno vojno napisal, da je treba celjsko slovensko nižjo gimnazijo ukiniti.

Zaradi stališča nemških nacionalcev glede ustanovitve slovenske inžje gimnazije v Celju so slovenski poslanci zapustili štajerski deželni zbor. Ko je bila gimnazija sprejeta, so se vrnil v vanj. Bili so priča napadom in obračunavanjem med nemškimi poslanci samimi. Zagrizenejši med njimi so napadali tiste, ki so podprli slovensko zahtevo. Pri tem so padle čestokrat prav neumljive izjave. Tako so se morali čuditi izjavi rektorja graške univerze Thunerja, ki se je leta 1898 osramotil s trditvijo, da je za vsakega Nemca nedostojno naučiti se slovenskega ali češkega jezika. Slovenski poslanci so, kadar so bili v deželnem zboru, pridno vlagali interpelacije. Tako je 8. februarja 1898 dr. Dečko stavil predlog, naj se štajerski deželni šolski svet po zgledu na Tirolskem in Češkem razdeli na slovenski in nemški oddelek. Istočasno je stavil predlog, naj se spremeni deželnozborski volilni red, da bi Slovenci dobili toliko mandatov, kolikor jim jih pripada. Dne 15. aprila 1899 je stavil dr. Dečko predlog, da se ustanovi slovenska kmetijska šola v Šentjurju. Ker je nemška večina predlog odklonila, so slovenski poslanci zapustili zbornico.

Dne 18. maja 1899 je nemška večina demonstrativno sprejela sklep, da se da podpora 20.000 goldinarjev Südmarki, Schulvereinu, nemškemu celjskemu dijaškemu domu in za nemške dijake v Celju.

Konec decembra 1899 so se slovenski poslanci zopet vrnil v deželni zbor. Bili so priča, kako krivično ravna nemška večina s Slovenci v korist Nemcev. Slovenski poslanci so se zbrali 26. marca na zaupnem posvetu v Mariboru in so sklenili, da ne stopijo več v deželno zbornico. Dne

27. marca 1900 so javili to svojim volilcem s posebno poslanico. Podpisali so jo vsi: dr. Ivan Dečko, dr. Fran Jurtela, Mihael Lendovšek, Fran Robič, dr. Fran Rosina, dr. Josip Sernec, Ivan Vošnjak in Josip Zičkar. V poslanici navajajo: Njih je v deželnem zboru samo 8, a Nemcev 52, čeprav zastopajo več ko eno tretjino prebivalcev dežele in volilcev. Vsiljujejo nam nemške šole. Oni imajo 18 meščanskih šol, a mi nobene. Regulirajo svoje reke in potoke, grade ceste na svojem ozemlju, nam pa ne dajo skoraj ničesar. Svojim kmetovalcem dajejo brezobrestna posojila za nabavo ameriškega trsa, nas pa odrivajo itd. Zahtevamo tako samostojnost, kakršno ima Južna Tirolska.

Mislijo na spremembo volilnega reda. Deželni zbor naj bi dobil V. kurijo, toda nemškemu Štajerju bi dali 4 poslance, nam pa samo enega.

V deželnem zboru so tudi nemški konservativci predložili svoj načrt za V. kurijo. Volilno pravico naj bi dobili tudi tisti delavci, ki imajo manj kot 6 kron davka.

V Laškem so dr. Sernec, dr. Dečko in dr. Hrašovec pojasnili volilcem, zakaj so pustili deželni zbor. Dr. Jurtela je pa pri Veliki Nedelji povedal, da je ministrstvo trgovine že leta 1857 mislilo na to, da bi bilo zaradi varnosti železnice treba regulirati Pesnico. Poslanci so pridno hodili med narod in mu pojasnjevali svojo politiko. Slovenski gospodar je pisal lepe članke o narodnem ponosu. Da bi napravili zmedo in napačen vtis, so nemški nacionalci inscenirali posebno nemčursko deputacijo, ki je šla v Gradec zaradi Pesnice. V deputaciji sta bila med drugimi ptujski nemčurski voditelj pek Ornič in Visenjak. To je ljudem povedalo vse.

Dne 12. junija 1901 so imeli slovenski poslanci v Mariboru zaupno posvetovanje, na katerem so razpravljali o tem, ali naj abstinenco nadaljujejo. Odločili so se zanjo. Dne 22. avgusta 1901 so imeli posvetovanje v Slovenski Bistrici. Tudi tu je večina delegatov odobrila abstinenco, čeprav je mladi prefekt dr. Anton Korošec zahteval aktivnejšo politiko. Abstinenca je trajala preko volitev v novembru 1902.

Decembra 1902 je bil imenovan za deželnega glavarja grof Edmund Attems, za njegovega namestnika pa dr. Jurtela. Dne 12. decembra 1902 so se naši deželni poslanci posvetovali v Mariboru. V komunikeju, ki so ga izdali, pozdravljajo poizkus sprave med Nemci in Čehi. Zahtevajo pa tudi, da se prav tako v južnih pokrajinah napravijo enaki koraki za izvedbo popolne enakopravnosti slovenskega naroda. Protestirali so proti izjavi štajerske nemško-nacionalne stranke, ki je odklonila spravo. Vendar so se odločili, da vstopijo v deželni zbor in ostanejo v njem, dokler bo mogoče. Dne 29. decembra 1902 so se pojavili v zbornici. Dr. Jurtela je v imenu vseh poslancev podal izjavo: »... če smo zopet vstopili v deželni zbor, dasi razlogi, ki so bili prej za nas merodajni, niso izginili, smo storili to zato, da še enkrat poskusimo, ali se pritožbe in upravičene zahteve slovenskega naroda v prosvetnem in gospodarskem oziru uvažujejo, posebno glede deželnega reda in deželnega volilnega reda, s katerima se godi velika krivica slovenskemu narodu.«

Še isti dan so stavili o teh zakonih konkretne predloge. Izročeni so bili odseku za volilno reformo.

Dne 10. novembra 1903 je bil sprejet zakon o volilni reformi. Z njim se uvajajo direktne in tajne volitve, vendar v štirih kurijah. Kuriya veleposestnikov je dobila 12 mandatov, kuriya mest in trgov 25 in kuriya kmečkih občin 8 mandatov. Od osmih kmečkih mandatov so bili trije določeni za slovenski del dežele.

Novembra 1904 je deželnozborska večina začela razpravo o proračunu, čeprav bi bili v smislu dogovora morali poprej govoriti o kulturnih in gospodarskih vprašanjih. Poslanec Robič je zahteval, da vzamejo proračunsko razpravo z dnevnega reda. Večina tega ni hotela. Slovenski poslanci so odšli. Večina je popustila. Toda v naslednji seji je bil proračun zopet na dnevnem redu. Slovenski poslanci so ponovno odšli. Brez njih deželni zbor ni mogel delati in je bil odgođen.

Ko je bil 11. januarja 1905 deželni zbor sprejel sklep, naj deželni odbor do prihodnjega zasedanja napravi predlog glede ustanovitve slovenske kmetijske šole, so slovenski poslanci opustili obstrukcijo. Deželni odbor jim je predlagal, naj poskrbijo za to, da se v Šentjurju za namestitev kmetijske šole kupi Pisančevo posestvo.

A kako je bilo doma v tem razdobju? Nemški in ponemčeni element v mestu se je zradikaliziral, da, sfanatiziral. V lokalih, kamor so zahajali Nemci, so prepovedali slovensko govoriti. To se je pripetilo mlademu Prekoršku, ki je z manjšo družbo sedel v Rogatcu za gostilniško mizo in govoril z njo slovensko. Napadel ga je tamkajšnji okrajni sodnik s čisto slovanskim imenom. Trgovine se seveda niso branile slovenskih kupcev. Kakšen duh je v mestu vladal, se je najbolje videlo ob slovenskih narodnih prireditvah, ki so bile na slovenski strani vedno mirne in dostojne. Mestna uprava jih je po pooblastilu mestnega občinskega odbora vsakokrat skušala preprečiti in Slovenci so se vedno morali zatekati k namestništvu. Toda manifestacijskega značaja v mestu niso smele imeti. Možno je bilo samo zbiranje v zaprtih lokalih, izza leta 1897 v Narodnem domu. Vsakokrat so bili udeleženci izpostavljeni napadom razdivjane drhali, ki je mestna policija pri njenem početju ni ovirala. Žandarmerija je nastopala samo izjemoma, ker je bilo mesto avtonomno.

Take prireditve so bile: ustanovitev Sokolskega društva 7. in 8. septembra 1890, blagoslovitev sokolske zastave in otvoritev Narodnega doma 7. in 8. avgusta 1897, blagoslovitev zastave Celjskega pevskega društva 13., 14. in 15. avgusta 1898, obisk čeških študentov in njihovih profesorjev 9. in 10. avgusta 1899. Ob obisku čeških študentov sta se morali dve skupini poslužiti silobrana.

Slovenski živelj v mestu je brezdvomno napredoval gospodarsko in kulturno. Zelo važna je bila okoliška občina, ki je mesto obkrožala ter je bila v rokah trdnih in poštenih narodnih mož. Samo Teharje je z enim glasom večine dobilo vodstvo, ki je bilo povezano s štorskimi tovarniškimi oblastniki. Kmečki teharski volilci so se zaradi pritiska volitev zelo neradi udeleževali. Veliko, nekdanj občinsko gozdno parcelo so Nemci razdelili v veliko število volilnih parcel, ki so jih dali svojim mestnim somišljenikom. Vojnik je zaradi volilnega reda tudi imel tuje vodstvo, ki se je pa komaj držalo. V tej občini je upokojeni oddelčni predsednik najvišjega sodišča

dr. Pevetz, potomec stare, a v novejši dobi ponemčene slovenske rodbine, dal na razpolago svoje zemljišče, da so napravili iz njega volilne parcele. Sicer sta Teharje in Vojnik imela tudi lepo število trdnih narodnih ljudi, jamstvo za bodočnost. Brežice so leta 1890 dobile čitalnico in Ciril-Metodovo društvo. Sledilo jima je Sokolsko društvo. Tudi tu je narodno življenje dobilo končno svoje zavetje v Narodnem domu. Okoliške občine so bile trdno v narodnih rokah. Tako v mestu kakor po kmetih se je čutila bližina Zagreba. V splošnem lahko rečemo: ako je manjši kraj brez dovoljšnega števila trdnih ljudi postal sedež kakega državnega urada, sodišča, podjetja, je narodno-obrambno podlegel. Primeri so: Rogatec, Konjice, Vitanje, Laško.

Pređen je Körberjevo ministrstvo odstopilo, je na osnovi sprejetega delnega volilnega zakona izvedlo na Štajerskem deželnozborske volitve v splošni kuriji, in sicer 20. septembra 1904.

V volilnem okolišu, ki je obsegal sodne okraje Celje, Vransko, Gornji grad, Laško, Šoštanj, Konjice in Slovenj Gradec, je bil izvoljen Hrastničan Ferdinand Roš, dobil je 10.286 glasov, medtem ko jih je socialist J. Mlakar zbral 2.195.

V volilnem okolišu, sestojecem iz sodnih okrajev Ptuj, Ormož, Lenart, Rogatec, Šmarje, Brežice, Kozje, Sevnica, Ljutomer, Gornja Radgona, je bil z veliko večino glasov izvoljen dr. Miroslav Ploj.

V volilnem okolišu, v katerem so združili deloma slovenske, deloma nemške obmejne okraje (Radgono, Cmurek, Ivnico, Arvež, Radlje, Maribor in Slovensko Bistrico) je bil v ožji volitvi izvoljen Nemeč A. Stiger.

Ministrstvu dr. Ernesta Körberja je v bivši habsburški monarhiji do prve svetovne vojne sledilo še pet vlad, ki so jim predsedovali baron Pavel Gautsch, baron Maks Vladimir Beck, baron Bienenrth, baron Gautsch, baron Stürgkh.

V tem razdobju so se štajerski Slovenci razcepili v dve politični stranki. Razcep se je že prej počasi nakazoval. Slovenski gospodar je o dijaški Vesni, ki je izhajala v Celju od 1892—1894, objavil kritiko, ki je že bila precej strankarsko obarvana, a 5. januarja 1905 je že pisal o liberalnih in katoliških dijakih v Celju. Ustanovitev Slovenske krščanske socialne zveze za Štajersko, ki je združevala mlada krščanska socialna društva, je bila že bolj naperjena proti socialistom.

Pismo, ki ga je 11. oktobra 1901 dr. Anton Korošec, tedaj še prefekt v dijaškem semenišču v Mariboru, pisal dr. Ivanu Dečku, ima že prikrito politično potezo. Dr. Korošec izraža v njem željo, da bi v odbor celjske Zveze slovenskih posojilnic prišel kak duhovnik, češ da zahteva to spremenjeno politično razmerje na Spodnjem Štajerskem.

Volitev v splošni kuriji leta 1897 še ni bilo treba obravnavati v tem smislu. Dragotin Hribar je tedaj prvi sprejel kandidaturo, ker je po svojem nagnjenju, svoji preteklosti in svojem delu čutil v sebi sposobnost, da v državnem zboru zastopa delavski sloj. Na volilnem zborovanju se je pa prostovoljno umaknil oficelnemu kandidatu Josipu Žičkarju. Nastop dr. Gregoreca, ki je na zborovanju rekel, da je Hribar Kranjec, je bil bolj izraz temperamenta in želje, da je treba ohraniti enotnost. Jakob Pukl, Can-

karjev podpornik na Dunaju, je hotel kandidirati iz osebnih razlogov, a se je umaknil, preden je zvedela širša javnost za njegovo namero. Sicer je pa bilo dotlej že nekaj slovenskih protikandidatur, ne da bi bila enotnost načelno rušena. Leta 1890 je v slovenjegraškem okraju dr. Šuc kandidiral proti J. Lipoldu, leta 1902 v brežiškem okraju J. Janežič proti Žičkarju, leta 1906 istotam Benjamin Kunej proti Jankoviču, leta 1906 v celjskem okraju Ivan Rebek proti dr. Korošcu, leta 1902 sam dr. Korošec v ljutomerskem okraju proti Ivanu Kočevanju.

Nastop dr. Korošca proti dr. Dečku v vprašanju lokacije celjske slovenske gimnazije pa nosi že očitne znake razcepa. Bolni dr. Dečko že ni mogel več primerno odgovoriti in mladi, ambiciozni dr. Korošec je imel s svojim mariborskim okoljem bolj odprto pot. Mlajši rod celjskih intelektualcev, zlasti odvetnikov, ki so se jim priključili tudi mnogi starejši možje v pokrajini, so jim le deloma mogli biti kos. Poprijeli so se cepitve. Sodili so, da so štajerski Slovenci že dovolj močni za tako cepitev. V jeseni 1906 je prišlo do odločitve. Dne 30. septembra so se zbrali v celjskem Narodnem domu na pripravljalnem zborovanju. Odločili so se že bili, da novo stranko označujejo z že uporabljenim imenom Narodna stranka. Predsednik zborovanja je bil vranski zdravnik dr. Rihard Karba, podpredsednik v Vojniku živeči upokojeni nadučitelj Radoslav Škoflek, zapisnikar pa dobrnski učitelj Čulk. Kot govorniki so nastopili dr. Vekoslav Kukovec, zdravnik dr. Janko Serbec, dr. Rihard Karba, urednik Vekoslav Špindler ter profesorja Herič in Anton Jošt.

Program snujoče se stranke je bil že natisnjen v knjižici Štajerski Slovenci, kaj hočemo, ki jo je z lahko umljivim besedilom napisal Vekoslav Špindler. Knjižica je izšla v 6000 izvodih. Glavno programsko načelo stranke je narodnost, v njenem imenu se zahteva zedinjena Slovenija. Veri stranka ni nasprotna, je pa proti temu, da bi se zlorabljala v politične namene. Stranka se hoče truditi za harmonični razvoj materialne in duhovne kulture slovenskega ljudstva, za napredek kmetov in obrtnikov, ki so oboji v težkem položaju, ter za dobrobit drugih stanov.

Domenili so se, naj bo ustanovni občni zbor dne 8. decembra 1906. Občnega zbora se je udeležilo 300 do 400 ljudi. Predsedoval mu je dr. Kukovec, prvi podpredsednik je bil Benjamin Kunej iz Brežic, drugi pa Franc Kocbek iz Gornjega grada. Zapisnik je pisal profesor dr. Anton Dolar.

Razen dr. Kukovca je nastopilo še 13 govornikov, ki so obravnavali določeno jim snov.

Da bi že vnaprej preprečili možne neugodne posledice, so se 25. novembra v Mariboru sestali deželni in državni poslanci in so se domenili, da ustanovijo Narodni svet, v katerem bi bili pristaši ene in druge stranke. Dne 20. aprila so se izbrani delegati sestali na zaupnem sestanku v Mariboru. Za predsednika so izbrali dr. Jura Hrašovca, za tajnika dr. Antona Korošča in za blagajnika dr. Vekoslava Kukovca. Na prihodnji sestanek pa že Korošca ni bilo več. Na njegovo mesto so kooptirali mariborskega odvetnika dr. Frana Rosino, ptujski dr. Fran Jurtela je pa že prej bil določen kot član Narodnega sveta. Glavno delo je prevzel dr. Hrašovec in ga je opravljal v svoji pisarni. Iz ohranjenega arhiva je razvidno, da je bilo

Dr. Vekoslav Kukovec (1876—1951)

zelo obsežno in tudi zamudno. S pomočjo zaupnikov po posameznih krajih in tudi neposredno je ugotavljal, kje bi bil potreben slovenski uradnik, sodnik, odvetnik, obrtnik, trgovec itd., kje se dela krivica narodnemu jeziku itd. Pozival je primerne ljudi, naj se za ta mesta javijo. Brezplačno je sestavljal potrebne vloge na razna službena mesta. Pri opozorilih glede obrti mu je pomagalo tudi Obče slovensko obrtno društvo za Spodnjo Štajersko, ki je tudi zbiralo potrebne podatke. Dr. Juro Hrašovec je pa izstopil iz celjskega političnega društva Naprej, ki je bilo prvotno zamišljeno kot delavsko društvo.

Medtem je dr. Korošec organiziral svoje politične somišljenike, da bi ustanovil stranko, ki si jo je zamislil kot Slovensko kmečko zvezo. Dne 21. januarja 1907 je bil v Mariboru ustanovni občni zbor, ki ga je sklical Ivan Roškar. On je zboru tudi predsedoval in izvoljen je bil za predsednika stranke. V odbor so razen volilnih mož izbrali tudi mnogo uglednih somišljenikov in sodelavcev iz vse bivše Spodnje Štajerske. Obe stranki sta že na občnih zborih določili svojo temeljno organizacijo. Narodna stranka je prevzela tudi že obstoječe gospodarske in kulturne organizacije, kolikor se je to pač dalo izvesti. Starejše celjske narodne vodje je deloma odrinila v stran in jih je v začetku tudi kritizirala, trdeč, da so postali s časom nedejavni. Obdržali so v glavnem vodstvo gospodarskih organizacij in so še eno leto izdajali Domovino, medtem ko so mladi vodje stranke ustanovili Narodni list. Kulturne organizacije je stranka še dopolnila. Izobraževalna društva je združila v Zvezi narodnih društev, a akademska mladina, ki ji je pripadala, je ustanovila Klub naprednih slovenskih akademikov. Ta je pridno ustanavljal knjižnice v celjski soseščini in tudi drugod, zlasti v Podravju. Prirejal je tudi predavanja in manjše prireditve. Sokol, Družba sv. Cirila in Metoda, Celjsko pevsko društvo itd. so se ohranili kot nepolitične organizacije, vendar so bili bliže Narodni stranki. Isto velja za srednješolsko mladino, ki je po predpisih smela delovati samo v šolskih okvirih, vendar si je znala ustanoviti tudi organizacije izven šole, Počitniško zvezo, društvo Svoboda z listom istega imena.

Kmečka zveza si je kaj hitro, deloma že leta 1907 ustvarila organizacije, s katerimi si je utrdila svoj položaj. V cerkvi in duhovništvu je imela zelo učinkovito organizacijsko ustanovo. Izredne važnosti je bila celjska Ljudska posojilnica, ki je začela delovati 1. septembra 1907.

Pod vodstvom spretnega gospodarstvenika, kateheta slovenske nižje gimnazije Antona Cestnika se je hitro razvila v trden denarni zavod.

Od gostilničarja Terška je kupila bivšo Košerjevo posest, hišo s hotelom in restavracijo ter zemljišči in si je tako pridobila lasten dom. Po krajevnih središčih so ji sledili manjši denarni zavodi, rajfajznovke, in gospodarske zadruge, ki so se vključevale pri mariborski Zadrudni zvezi, ki je že leta 1908 skušala pomagati kmetom s tem, da je organizirala skupno prodajo sadja in živine. Ideja o gospodarskih organizacijah samopomočnega značaja je bila v celjski pokrajini živa že izza devetdesetih let.

Vodilna kulturna organizacija je bilo celjsko Prosvetno društvo, ki je začelo delovati ob novem letu 1907. Leta 1908 je dobilo telovadni odsek, ki se je leta 1910 preoblikoval v samostojno organizacijo Orel.

Podobna prosvetna društva s telovadnimi odseki so nastala v kratkem tudi v vseh lokalnih, zlasti v župnijskih središčih. Mladeniške in dekliške zveze ter Marijine družbe so krepile politično moč stranke. Dne 6. februarja 1908 je bil v Celju velik kmečki tabor, ki so se ga udeležili vsi poslanci in okrog 1.000 kmetov. Prirejali so tudi izlete, združene z zborovanji ali tabori. Tako je Dekliška zveza imela velik tabor na Sladki gori, Mladeniška pa pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah.

Medtem je bil 1. decembra 1906 (pod Beckovim ministrstvom) sprejet volilni zakon, ki je uvedel splošno in enako volilno pravico. Spodnja Štajerska, ki je imela doslej 4 poslance, jih je dobila 7, za Slovensko Koroško si je pa slovenska parlamentarna skupina s težavo priborila samo enega.

Volitve so bile 14. maja 1907. Tem volitvam so v habsburški monarhiji sledile še ene, 13. junija 1911 (za vlade barona Bienertha). Pred prvimi volitvami sta se slovenski stranki skušali dogovoriti glede razdelitve mandатов. Vendar so bili razgovori brezuspešni. Vsaka stranka si je določila svoje kandidate. Mariborski škof dr. Mihael Napotnik je izdal pastirski list, s katerim naroča vernikom, naj volijo kandidate, ki se drže gesla: Vse za vero, dom, cesarja. A to so bili kandidati Kmečke zveze. Dr. Lavoslav Gregorec je dal 7. februarja 1907 posebno izjavo za Kmečko zvezo. Bil je sicer kakor še nekateri drugi duhovniki pristaš enotnosti, ko pa je prišlo do cepitve, je doma delal za Kmečko zvezo. Ni pa več kandidiral. Tudi več drugih starejših politikov ne najdemo med kandidati. Volina borba je bila deloma prav ostra. Prevladovala je Kmečka zveza, samo v Savinjski in Šaleški dolini sta zmagala narodnjaka. Volilni okoliši so bili sestavljeni iz občin, ki so obsegale mesta in trge, ter iz okrajev, ki so združevali podeželske, v glavnem kmečke volilce.

Občina Maribor je volila enega poslanca. Leta 1907 je bil izvoljen socialist H. Resel, leta 1911 je pa ostal v manjšini in je bil izvoljen za poslanca nemški nacionallec H. Wastian.

Cela vrsta slovenskih občin ob Dravi in v Slovenskih goricah je bila priključena volilnemu okolišu, ki je obsegal tudi več mestnih in trških

občin v obmejnih delih Srednje Štajerske. Tako je bil leta 1907 in 1911 izvoljen za poslanca vsenemec V. Malik.

Druge občine širom Spodnjega Štajerskega, med njimi Ormož, Slovenska Bistrica, Brežice, Slovenj Gradec, Celje, Vojnik, Konjice, trg Vitanje, Laško itd. so bile združene v volilnem okolišu, ki je leta 1907 izvolil za poslanca nemškega nacionalca R. Marckhla. Slovenski kandidat Ivan Rebek je dobil tedaj 1179 glasov. R. Marckhel je bil izvoljen tudi leta 1911.

V sodnih okrajih Celje in Vranksko: Fran Roblek, izvoljen leta 1907, ko je dobil 4131 glasov, medtem ko jih je kandidat Kmečke zveze J. Povalej dobil 2658, socialist V. Vidmar 451 in nemškutar J. Vodopiutz 144 glasov; dr. Anton Korošec, izvoljen leta 1911, ko je dobil 4144 glasov, medtem ko jih je Fran Roblek zbral 3285, socialist I. Tokan pa 395.

Sodni okraj Rogatec, Šmarje in Kozje: dr. Anton Korošec (leta 1907), dr. Franc Jankovič (1911).

V štajerskem deželnem zboru so bili slovenski poslanci zaradi nemškonacionalne večine, ki je gledala samo na korist svojih sonarodnjakov, v zelo težkem položaju.

Stara slovenska zahteva je bilo šolstvo. Celjska slovenska okoliška šola ni niti malo ustrezala, saj je bila nastanjena v stari, nekoliko prezidani privatni hiši. Dekliško šolo šolskih sester je pa vzdrževalo Podporno društvo. Zaradi razsežnosti občine so sprva mislili na to, da bi v njej zgradili nekoliko manjših šol. Končno so se odločili, da ostanejo pri enotni šoli za vso občino. Treba je bilo zgraditi večjo stavbo v središču občine, t. j. v mestu ali tik ob njem. Občinski odbor je kupil na severnem robu mesta ustrezno parcelo. Deželni šolski svet se je s tem strinjal, deželni zbor je pa ostal gluha. Mestnim očetom ni bilo prav, ker je bila parcela na mestnem področju. Deželni zbor tudi ni pristal na to, da bi šola služila tudi za pouk deklic. Mestni mogočnejši so se trudili, da bi vsaj Gaberje, največje industrijsko naselje okoliške občine, iztrgali iz nje in priključili mestni. Računali so celo na to, da bi ob primerni priliki zopet zavladali v okoliški občini. Taka prilika se jim je po njihovem mnenju nudila leta 1911 in 1912. Leta 1911 so bile v okolici občinske volitve. Na vsej črti so zmagali Slovenci. Toda občinski tajnik je nehote zagrešil napako. K osemdnevnomu roku, predpisanemu za razpis volitev, je štel tudi tisti dan, ko je bil razglas nabit na občinski deski. Uradni vodja magistrata dr. A. Ambrositsch je vložil pritožbo in politična oblast je volitve razveljavila. Nove volitve so se vršile leta 1912. Kako so se Nemci nanje pripravljali, o tem najzgovornejši priča dejstvo, da je Westen, po rodu Nemeč iz rajha, imel na Miklavškem hribu pri svojem posestvu pripravljene topiče, da bi z njimi ob nemški zmagi streljal. Nemci so si res priborili toliko mandatov, da so dobili dva občinska svetovalca. Pri županski volitvi je dobil njihov kandidat, eden izmed redkih kmetov, ki so šli z Nemci, eno tretjino glasov. Vendar sta se obe slovenski stranki sporazumeli in izvolili za župana Antona Fazarinca z Ostrožnega, trdnega in poštenega narodnjaka, ki je vodil okoliško občino v težki dobi prve svetovne vojne. Ko so bili še Nemci gospodarji okoliške občine, so hoteli onemogočiti v mestu bivajočim Slovincem, da bi pošiljali svoje otroke v slovensko okoliško šolo. V tem

niso uspeli. Morali so tudi opustiti načrt, da bi v okoliški občini zgradili šulferajnsko šolo. Pač pa so ob domobranski vojašnici, tik na severni meji mestne občine, ki je tu na zahodni strani velike ceste pošiljala ožji krak proti severu, zgradili otroški vrtec. Prav do prve svetovne vojne so morali deželni poslanci z interpelacijami braniti pravice in potrebe okoliške šole. Življenje je medtem toliko napredovalo, da so morali zahtevati tudi nove učne zavode: slovensko šolo v Celju in Žalcu, lončarsko šolo v Gornji Radgoni, vinarsko v Brežicah, rudarsko v Trbovljah in lesno v Šoštanjju ali Velenju. Brigati so se morali tudi za to, da se je začel izvajati sklep glede ustanovitve kmetijske šole v Sentjurju. Seveda teh zahtev niso stavili hkrati. Edino glede kmetijskih potovalnih učiteljev je bilo prilično preskrbljeno. V soglasju s Kmetijsko družbo jih je deželni odbor nameščal že izza prvih devetdesetih let. Njihova vzpodbudna predavanja so dopolnjevala prizadevanje mnogih učiteljev, duhovnikov in drugih naprednih ljudi, ki so sami z besedo in zgledom ugodno vplivali na kmete. Starejši ljudje se še spominjajo na potovalne učitelje: Franca Gorečana (iz Višnje vasi pri Vojniku), Matijo Žmavca, Ivana Belleta, Martina Jelovška, Ivana Jurančiča in Ivana Balona.

Slovenski deželni poslanci so se potegovali tudi za nove železnice in ceste, za regulacijo hudournikov in potokov, za brezobrestna posojila vinogradnikom itd. Ali le redko jim je deželnozborska večina ustregla. Pač pa so dobili nekaj podpore za kmete, ki so leto za letom zaradi suše trpeli veliko škodo. Poslanec dr. Benkovič je leta 1913 izdal knjižico, v kateri je prikazal, kako pristransko je deželni odbor uporabljal proračun. Od celotne letne vsote 20 milijonov kron so dobili Slovenci samo 3 milijone 800 tisoč kron. Tako knjižico je napisal tudi dr. Kukovec in je prišel do iste vsote. Nemškimi nacionalcem slovensko nastopanje ni bilo po volji. Toda na svoje ugovore so vedno dobili odgovor: Dajte nam samoupravo, pa boste imeli mir. Slovenski poslanci so odcepitev od nemškega dela dežele neutrudno zahtevali. V boju pa jim je bila najuspešnejše orožje obstrukcija, ker brez njih okrnjeni deželni zbor ni mogel sprejemati veljavnih sklepov. Od leta 1909 celi dve leti slovenski poslanci niso hoteli v zbornico. Začasno so obstrukcijo prekinili samo leta 1910, ko se je uvajala v življenje kmetijska šola v Sentjurju. Pozneje so zopet obstruirali. Razprav v zbornici so se začeli udeleževati šele 10. oktobra 1913. Tedaj so jim bile dane nekatere obljube: gospodarska šola, meščanske šole, prispevek za ceste, brezobrestna posojila za vinograde. Tik pred vojno so končno dosegli, da je bil sprejet zakon o regulaciji Pesnice, Drave in Mislinje.

V tem času so v deželnem zboru razpravljali tudi o uvedbi splošne volilne pravice. Bilo je zares nelogično, da so deželne poslance volili še po kurijah, medtem ko je za državni zbor veljala splošna volilna pravica. Še bolj nenaravno je bilo, da je veljal kurialni volilni sistem tudi za mestne občine. Ko je dr. Benkovič leta 1913 zahteval, da se uvede splošna volilna pravica za mestne občinske odbore v Mariboru, Ptujju in Celju, mu je poslanski tovariš Negri odgovoril: S tem se bo Slovincem odprla pot v mestne občinske zastope.

Razen poslancev Kmečke zveze je bil član štajerskega deželnega zbora tudi dr. Vekoslav Kukovec kot zastopnik Narodne stranke. Ni pa bil z njimi v istem klubu. Če je rabil za svoje interpelacije kak podpis, se je obračal na socialnodemokratske poslance. V splošnem Narodna stranka ni docela odobraval obstrukcije, češ da je dvorezen nož. Nasprotniki so trdili, da dela to zato, ker bi rada dosegla večje plače za skromno nagrajevane učitelje. Posebej sta si obe stranki šli narazen v vprašanju davka na pivo. Poslanci Kmečke zveze so ga zagovarjali, deželni poslanec dr. Kukovec in državni poslanec Roblek pa sta bila proti njemu, češ da bi imeli škodo hmeljarji. Ko so končno v deželnem zboru sklenili, naj bi se donos tega davka uporabil za učiteljske plače, so se pobotali.

V državnem zboru je bilo manj vprašanj, ki so neposredno segala v življenje našega ljudstva. Dr. Korošec je ob neki priliki načel vprašanje manjšinskih šol. Naši poslanci so opozarjali tudi na to, da se ne sme pozabiti potreba po slovenski univerzi. Bičali so izkoriščevalsko upravo v Bosni. Govorili so o težkih davkih, nizki ceni kmečkih poljedelskih proizvodov in živine, o kartelih in izseljevanju kmečkega prebivalstva. Kaj posebnega ni bilo mogoče doseči. Tudi zakon o komasaciji zemljišč, o ureditvi planin in gozdov, sprejet leta 1910, ni mnogo koristil.

Sicer pa se je državni zbor bavil predvsem z notranjimi in zunanji problemi ureditve države. Živo je postalo zlasti jugoslovansko vprašanje. Slovence so nemški nacionalci iz tega vprašanja hoteli izločiti, ker se niso hoteli odreči neposrednemu gospodovanju na slovenski zemlji. V širšem smislu so imeli podobno stališče tudi glede drugih Jugoslovancev. Napetost je rasla. Ne samo na Slovenskem, ampak v slovanskem svetu sploh. V Pragi je vlada 1908 razglasila obsedno stanje. Dogodki, ki so se tedaj vršili pri nas, so bili v zvezi z dogodki na Češkem. Znano je, da so Nemci o priliki skupščine Družbe sv. Cirila in Metoda v Ptujju 13. septembra 1908 dejansko napadli Slovence v Ptujju. Na protidemonstracije v Ljubljani je soldateska odgovorila z orožjem. Sledil je nemški napad v Celju in nov napad v Ptujju. V Celju je bil tak napad leta 1905, napad leta 1908 je veljal Narodnemu domu, slovenski gimnaziji in domovom odličnih predstavnikov Slovencev. Nov napad je bil o priliki sokolskega slavja v Gaberju leta 1910. Nemški časopis, ki je izhajal v Celju, je Slovincem odkrito grozil.

Da tudi med Slovenci ni vladala malodušnost, o tem priča občni zbor Slovenske kmečke zveze v aprilu 1914. Vršil se je pod geslom: »Osvobodimo Spodnji Štajer izpod nemškega jarma!« Na občnem zboru sprejeta resolucija se je glasila:

»Občni zbor Slovenske kmečke zveze poziva svoje pristaše, da povsod z žilavostjo in pogumno delajo za narodno in gospodarsko osamosvojitve slovenskega ljudstva na Štajerskem. Obenem izražajo navzoči zborovalci svojo ljubezen koroškim slovenskim bratom ter pozivajo Slovence po drugih kronovinah, da pomagajo koroškim Slovincem v hudem narodnem boju.«

Dne 28. julija 1914 je Avstrija Srbiji napovedala vojno. S tem se je stvarno začela prva svetovna vojna. Politike v starem stilu je bilo za daljšo dobo konec. Prvo politično dejanje, ki so ga morali opraviti poslanci, je

bilo reševanje slovenskih ljudi iz zapora. Sredi septembra 1914 so zaradi njih intervenirali na Dunaju. Posrečilo se jim je, da so osvobodili mnogo duhovnikov in nekaj civilistov, med njimi Vinka Möderndorferja in poslanca Ivana Rožkarja. Dva graška lista (eden cerkveni) sta morala preklicati svoje obtožbe proti slovenskim duhovnikom. Sredi oktobra so bili izpuščeni še nekateri drugi, med njimi pisatelj Anton Novačan.

S celjskega področja je bilo število zaprtih razmeroma majhno. Okrajni glavar baron Müller je bil namreč človek blagega značaja. Cesarški namestnik grof Clary je pa celo izjavil, da je bila vseh aretacij kriva žandarmerija, delala je brez njegovega naloga.

Kmalu po izbruhu vojne se je začela dolga pravda proti dijakom v Mariboru in Celju. Pravda je bila posebno nevarna, ker je vanjo posegla vojna oblast. Dijake so obdolžili, da so bili člani Jugoslovanske počitniške zveze, da so imeli (v Celju) pisateljsko organizacijo, ki je izdala nekoliko številčk lista Savinja. Po dolgotrajni preiskavi so bili dijaki samo disciplinsko kaznovani. Hujšo kazen je preprečil deželni šolski nadzornik Peter Končnik, ki je izjavil, da so se dijaki pač pregrešili, ker so delali brez odobritve gimnazijskega ravnateljstva, vendar v delovanju Počitniške zveze ni bilo nič protidržavnega, list tudi ni objavil nič takega, kar bi v mirnem času ne bilo dovoljeno. Večina obtoženih dijakov je seveda morala k vojakom, ko so dosegli predpisano starost, nekateri med njimi so celo padli. Konec leta 1916 so drugo skupino dijakov odpeljali v graški Paulustor, ker so v gostilni poleg drugih pesmi zapeli tudi »Hej Slovani!«

Država je bila kmalu v prehranjevalni stiski. Uvedli so živilske karte in polagoma vso kmetijsko proizvodnjo spravili pod kontrolo države. Nadzirali so setev, žetev, mlačev, mletje itd. Poslanci so večkrat intervenirali v Gradcu in na Dunaju, da so kmetom pustili najpotrebnejši živež, a tudi za to, da so jim ob času najnujnejših kmečkih del dajali dopust.

Normalnejše politično delo se je začelo šele po atentatu, ki ga je 21. oktobra 1916 na ministrskega predsednika grofa Stürgkha izvršil dr. Viktor Adler, sin znanega socialističnega voditelja.

Dne 23. oktobra 1916 so se na Dunaju sestali načelniki parlamentarnih klubov na posvetovanje, ki ga je sklical, verjetno še s Stürgkhovo vednostjo, predsednik poslanske zbornice Sylvester. Razpravljali so o tem, ali naj se skliče državni zbor. Zastopniki gosposke zbornice so bili samo za sklic delegacij, ker niso verjeli, da bi mogel državni zbor mirno delati. Odločitev so prepustili novemu ministrskemu predsedniku Körberju.

Kmalu nato je dne 21. novembra 1916 umrl cesar Franc Jožef.

Körberju pa uprava političnih zadev ni šla od rok in je odstopil mesto grofu Clam-Martinicu. Medtem so posamezne narodne skupine strnile svoje vrste. Nemški nacionalci in krščanski socialci so zahtevali od ministrskega predsednika, naj po kratkem postopku še pred sklicanjem državnega zbora uzakoni nemščino kot državni jezik in s tem uresniči obljubo, ki jo je bil po njihovih trditvah dal grof Stürgkh, ter da razdeli Češko po narodnih okrajih itd. Pripravljeni so bili celo odstopiti Galicijo bodoči Poljski, Dalmacijo pa Madžarski, nadejajoč se, da bi s tem v Avstriji pridobili večino.

Državni zbor je bil sklican na dan 30. maja 1917. Pred zborovanjem so se sestali zastopniki Jugoslovanskega kluba in Češkega sveta. Dr. Anton Korošec je v imenu Jugoslovanskega kluba prebral majniško deklaracijo.

V državnem zboru so razpravljali nato o raznih stvareh. Medtem so jugoslovanski poslanci zahtevali, da se osvobodi njihov poslanski tovariš Grafenauer, ki ga je bilo vojaško sodišče 4. junija 1916 obsodilo na pet let.

Clam-Martinič je zavrnil obe deklaraciji in branil avstrijsko stališče. Ker ni uspel, je odstopil. Cesar je imenoval za naslednika dr. Seidlerja.

S tem, da je 2. julija 1917 cesar pomilostil politične zapornike, je hotel ustreči Slovanom. Nemški nacionalisti so se strašno razburili, iz Maribora in Celja je šla celo posebna deputacija na Dunaj protestirat.

V tem času je Slovenski gospodar objavil poziv staršem, da pošljejo otroke v slovenske šole. Dodal je tudi zahtevo, da se osnujejo slovenske šole v vseh tistih mestih, kjer je dovolj slovenskih otrok, ne samo v Celju in Mariboru, ampak tudi v Gradcu, Radgoni, Cmureku, Ljubnem, Dona-witzu in na Dunaju.

V državnem zboru je dr. Korošec opozarjal na to, da Slovence državni uradniki še vedno preganjajo, najhujši je v tem pogledu cesarski namestnik Fries-Skene, ki je bil iz Celovca premeščen v Trst.

Dne 19. avgusta 1917 so v Mariboru zborovali tisti Nemci, ki so poprej na Dunaju protestirali, ker so Slovane izpustili iz zaporov.

Državnozborsko parlamentarno delegacijo so doma podprli združeni zastopniki z izjavo, s katero so se 15. septembra 1917 pridružili državno pravni deklaraciji Jugoslovanskega kluba. Med podpisniki so bili na prvem mestu škof dr. Jeglič, ljubljanski župan dr. Tavčar in poslanec dr. Triller.

Po vseh slovenskih zemljah se je začelo masovno podpisovanje izjav za majniško deklaracijo. Med podpisniki niso bili samo posamezniki, ampak tudi občine in drugi javni zastopi.

Kakor pred njim Clam-Martinič tako tudi dr. Seidler ni hotel sprejeti zahtev jugoslovanske in češke deklaracije. V državnem zboru je v jeseni izjavil, da pristane samo na avtonomijo v okviru dežel; te naj se razdele v okrožja po narodnosti.

V začetku leta 1918 so se med Slovenci na Spodnjem Štajerskem začela velika ljudska zborovanja, pravi tabori. Najprej so se zbrala dekleta Savinjske doline na shodu v Šempetru, sledili so delavski shodi v Šaleški dolini.

Dne 4. februarja 1918 je bilo v Celju veliko zborovanje Kmečke zveze. Mestni župan je dosegel, da sta cesarski namestnik Clary in notranji minister Toggenburg zborovanje prepovedala. Prepoved je bila brez učinka. Pri Belem volu se je zbrala ogromna množica. Zborovanje je vodil poslanec Pišek. Bil je dostojanstven mir. Župan dr. Jabornegg in magistratni predstojnik dr. Ambrositsch sta prišla s policijo. Seveda nista ničesar opravila. Župan je moral govoriti slovenski. Zborovalci so začeli peti »Hej Slovani«. Med njimi je bilo silno navdušenje.

Tudi mariborski župan Schmiderer je moral na javnem zborovanju poslušati slovenski govor. Zaradi rekvizicij je sklical župane, med njimi je bilo 40 zavednih Slovencev in 10 nemškutarjev.

Še v februarju 1918 so se kmetje Murskega polja zbrali na velikem taboru. V marcu so bili tabori v Žalcu, Št. Ilju pri Turjaku, Konjicah in Velenju. V aprilu je bil tabor v Št. Janžu v Mislinjski dolini. Dne 1. maja je bil velik tabor v Trbovljah, sledila sta še tabor na Bizeljskem in v Rakovniku pri Št. Janžu. V začetku junija je bil tabor v Družmirju pri Šoštanju.

Na vsakem taboru je bilo več tisoč ljudi. V Trbovljah in Rakovniku jih je bilo okrog 10.000.

Nemci in nemškutarji spodnještajerskih mest so končno dosegli, da jih je sprejel cesar. To pa ni imelo nobenega pomena. Dne 7. maja 1918 so jugoslovanski in češki poslanci izdali skupen oklic proti nameri vlade, da z naredbami spremeni ustavo. V juniju je ministrski predsednik Seidler prepovedal govoriti na zborovanjih o jugoslovanskem vprašanju. Seveda ga slovenski voditelji niso poslušali. Dne 16. julija je Seidler v državnem zboru izjavil, da Slovenci nikakor ne pridejo v sestav kake jugoslovanske državne enote. Izdal je že tudi uredbo glede razdelitve Češke v okrožja. Njegove naredbe so bile brezuspešne. Dne 22. julija 1918 je odšel in njegovo mesto je prevzel Hussarek, ki je bil znan kot hud Nemec.

Dne 16. avgusta so jugoslovanski politiki v Ljubljani ustanovili Narodni svet. Nato so se skupno s Čehi in Poljaki napotili v Št. Janž na Dolenjskem, kjer so na župnišču odkrili Krekovo spominsko ploščo.

Dne 2. in 3. oktobra so Čehi, Jugoslovani in Poljaki v državnem zboru izjavili, da zahtevajo samostojno državo.

Dne 5. oktobra je bilo v Zagrebu ustanovljeno Narodno veče. Dne 6. oktobra je Volksrat kot predstavnik avstrijskih Nemcev zahteval skupno državno tvorbo za vse Nemce, tudi za tiste na Češkem, Moravskem in Šleziji. Kmalu nato je cesar v Badnu sprejel voditelje strank. Šele tu je dr. Korošcu rekel, da pridejo lahko tudi Slovenci v sestavo skupne jugoslovanske državne enote. Dne 16. oktobra je cesar izdal manifest, s katerim izjavlja, da sprejme zahteve slovanskih narodov. Narodno veče je 19. oktobra v razglasu na jugoslovanski narod cesarjev manifest odklonilo.

Medtem je zunanji minister Burian zaprosil za mir. Ameriški predsednik Wilson je odgovoril, da zahteva popolno svobodo za narode v Avstro-Ogrski.

Dne 27. oktobra je zunanji minister Andrassy sporočil, da Avstrija sprejema Wilsonove pogoje. Hussarek je odstopil. Novi predsednik Lamasch je 3. novembra sklenil premirje. Medtem je 29. oktobra Narodno veče izdalo razglas o ustanovitvi svobodne jugoslovanske države. Slovensko ozemlje je upravljal Narodni svet. Za območje na Spodnjem Štajerskem je bil 26. oktobra v Mariboru ustanovljen poseben pokrajinski odsek. Predsednik je bil dr. Karel Verstovšek, podpredsednika pa poslanca Pišek in dr. Kukovec. Dr. Kukovec je opravljal agende v Gradcu.

Zadnje dni oktobra in v začetku novembra je v Celju oblast začela prehajati v narodne roke. V kratkem času se je toliko utrdila, da je že 6. novembra nadporočnik Franjo Malgaj lahko odpeljal svoj oddelek na Koroško, poročnik Viktor Rode je pa s svojim oddelkom šel na pomoč

generalu Maistru v Maribor, sledil mu je nadporočnik Pavlin s tremi četami. V ofenzivi v maju in juniju 1919 je razen celjskega polka sodelovala tudi posebna celjska legija, ki so jo tvorili mladi ljudje in je imela svoje izhodišče v Logarski dolini.

NA PREHODU

V oktobru 1918 je prišla habsburška monarhija v krizo, ki ji je neposredno sledil razpad. Organiziral se je novi red, ki je omogočal prehod oblasti v narodne roke. V Celju je pri tem imel prvo vlogo Celjski Sokol, ki mu je bil na čelu Jože Smertnik. V imenu Sokola in opirajoč se na njegovo organizacijo je organiziral Narodno stražo, in sicer ne samo v Celju, ampak tudi na širšem območju, na področju Vranskega, Konjic in Rogatca. Bila je nujno potrebna, kajti preko naših krajev so se po železnici valile z italijanske fronte domov ogromne množice vojske, treba je bilo pri tem poskrbeti za red, za prehrano in za prevzem vojnega materiala, treba je bilo onemogočiti plenjenje. Dne 31. oktobra je straža že v polni meri vršila svojo nalogo. Na vsem ozemlju je štela okrog 1200 mož. Smertnik je obiskoval posamezne oddelke in ugotavljal, da vestno vrše svojo odgovorno službo. Poveljnik celjskega oddelka je bil za narodno in kulturno delo vneti Rafko Salmič.

Smertnik je pritegnil k sodelovanju tudi žandarmerijo. Že 26. oktobra se je pojavil v žandarmerijski postaji v Westnovi hiši poleg tedanjega kapucinskega mosta. Pozval je orožnike, naj se zaobljubijo novi državi Jugoslaviji, ubogali so ga vsi, samo eden se je izgovarjal, češ da ne more prelomiti prisega Francu Jožefu.

V mestu samem je tedaj še vršila službo bivša mestna policija. Dne 3. novembra se je Smertnik zglašil pri dr. Jaborneggu, ki je tedaj še formalno vršil župansko službo, in mu prepovedal, da bi policijo še nadalje puščal na celjske ulice.

S Smertnikovim prizadevanjem je nastal tudi Narodni svet, ki je prevzel vse agendečasne uprave, ki je v danem trenutku morala skrbeti za javno varnost, prehrano in preskrbo, t. j. s svoje strani nuditi oporo Narodni straži. V Narodnem svetu so bili vidni ljudje vseh smeri. Predsedstvo so poverili agilnemu dr. Ernestu Kalanu, naprednjaku, podpredsedstvo pa dr. Antonu Ogrizku, zastopniku Slovenske ljudske stranke. Narodni svet je izdajal svoj časopis, Glasnik Narodnega sveta.

Dne 1. novembra sta dr. Kalan in Smertnik prevzela vojsko. Kako je bilo stanje v njej, o tem so ju poučili oficirski namestnik Avgust Dolinšek, stotnik Sancin in nadporočnik Hafner. Na čelu garnizije je bil podpolkovnik Skalicky, kljub češkemu imenu trd Nemeč, tudi ostali komandni kader je bil večinoma nemškega mišljenja.

Dopoldne 1. novembra sta se dr. Kalan in Smertnik oglasila pri Skalickem v vojašnici. Opozorila sta ga na poročilo, da gredo Angleži z Reke proti Ljubljani. To je učinkovalo. Skalicky se je vdal. Popoldne ob 15. uri se je vsa garnizija pred sokolskim praporom zaobljubila narodni državi.

Toda tuji oficirji niso držali svoje zaobljube. Nagovarjali so vojake, naj gredo domov. Ti so se res začeli razhajati. O tem je že ob 5. uri zjutraj Dolinšek obvestil Smertnika. Treba je bilo hitro nastopiti. Z avtom se je Smertnik odpeljal na Zidani most in dobil tam garnituro živinskih vagonov, ki so jih takoj poslali v Celje. Čim se je Smertnik vrnil, je stopil k Skalickemu in mu javil, da njemu in tujim oficirjem ne more jamčiti za življenje, oditi morajo takoj, vagoni so pripravljeni. Oficirji so odšli.

Nemški vlastodržci so še sedeli na magistratu, čeprav so bili brez moči. Pod izgovorom, da je Narodni svet dal na magistratu razobesiti slovensko zastavo, so 5. novembra odložili svoje mandate.

Narodni svet je vršil svojo oblast prehodno, dober teden. Dne 24. oktobra se je v Zagrebu osnovalo Narodno veče in 1. novembra mu je v Ljubljani sledila Narodna vlada.

Po naročilu Narodne vlade je odšel v Celje tajnik dr. Friderik Lukan, da prevzame okrajno glavarstvo in kot vladni komisar tudi gerentsko upravo mestne občine. Prevzem se je 6. novembra vršil na magistratu ob navzočnosti komisije Narodnega sveta, v kateri so bili: dr. Anton Božič, Anton Kolenc, Jože Smertnik in dr. Ivan Benkovič. Ob tej priliki je na magistratu nastal prvi slovenski zapisnik.

Poveljstvo garnizije je prevzel stotnik I v a n S a n c i n. Na dvorišču vojašnice so ga vojaki sami izbrali, Narodni svet ga je pa potrdil.* Njemu, A v g u s t u D o l i n š k u, ki ga je Narodni svet imenoval za oficirja, nadporočniku Hafnerju in drugim oficirjem se je posrečilo, da so zopet uvedli disciplino. Ko so se vrnili v Celje ostanki celjskega pešpolka, ki je nosil število 87, je Sancin izročil poveljstvo majorju Benu Puteanu, a ta zaradi boleznih stotniku Avgustu Kolšku. Mladi ljudje so se priključili garniziji.

Tako je lahko poročnik F r a n j o M a l g a j zbral manjši oddelek in odšel z njim 6. novembra na Koroško. S pomočjo Andreja Oseta je s spretno uvidevnostjo napravil red v Mežiški dolini. Medtem mu je oddelek narasel na 300 borcev. Dne 23. novembra je zavzel Pliberk in 30. novembra Velikovec. Iz Braslovč je pa prispel šolski tovariš S r e č k o P u n c e r in je v Velikovcu izdajal list S l o v e n s k i K o r o t a n.*

Dne 11. novembra je pa že odpeljal v Maribor poročnik Viktor Rode 200 vojakov in 10 oficirjev, da podpre generala Maistra. Dne 24. novembra mu je sledil še nadporočnik Franjo Pavlin s 300 možmi in 10 strojnicami.

Tik pred tem je general Maister izvršil izredno pomembno dejanje. Razorožil je nemško zeleno gardo, ki je bila nevarna njegovi akciji. Celjani so pod poveljstvom poročnika Zeilhoferja razorožili oddelek »zeleno garde« v topniški vojašnici.

Pač pa je lahko general Maister poslal zdaj Malgaju pomoč na Koroško. Malgaj je šel na obronke Svinške planine in zasedel Vovbre in

* Ivan Sancin, roj. v Trstu l. 1872, je bil kmetijski strokovnjak in velik domoljub, od 1908 do vojne je bil deželni poslanec za okraja Koper in Poreč (Slov. biogr. leksikon).

* Fran Roš, Srečko Puncer. Njegovo življenje, delo in boj. Celjski zbornik, 1971-72.

Srečko Puncer (1895—1919)

Djekše. Medtem je Ljubljana oklevala. Preko Karavank so odšli samo manjši oddelki in so prodrli do Drave. Politiki so menili, da bodo brez borbe dosegli na Koroškem, kar nam pripada, bili so uverjeni, da zavezniki ne bodo podprli svojih bivših sovražnikov. Prepozno so spoznali, da so se prevarili. Italija je z vso premetenostjo podprla Avstrijce, a tudi Amerikanci in Angleži so se dali od Avstrijcev zapeljati. V Ljubljani so zato v aprilu 1919 ukazali ofenzivo. Medtem so se nemški nasprotniki na Koroškem pripravili, dobili so tudi pomoč iz drugih avstrijskih pokrajin, naši prešibki oddelki jim niso bili kos. Malgaj je po nesreči 6. maja padel v junaški borbi, eksplodirala mu je lastna bomba. S svojo hrabrostjo in odločnostjo bi bil nasprotnike odbil. Puncerja pa so sovražniki našli ranjenega v neki kmečki hiši. Krvoločni nasprotnik ga je zabodel skozi usta. Neki sovražni oddelek je prispel v okolico Slovenjega Gradca. Kaplana Krušič in Vrečko sta jih s pomočjo kmetov pognala nazaj.

Medtem se je zganil Beograd. Pripravili so protiofenzivo in v ta namen poslali na bojno črto oddelke, ki so imeli 10.200 pušk, 270 strojnic in 80 topov. Slovenski oddelki so tvorili večino, med njimi je bilo nekaj srbskih bataljonov. Vrhovno poveljstvo je imel general Krsta Smiljančić, njegov načelnik štaba je bil podpolkovnik Milutin Nedić.

Tudi tokrat je bil v akciji oddelek celjskih prostovoljcev, večinoma dijakov.

Del Celjske legije po zavzetju Črne na Koroškem 28. maja 1919

Že 11. maja, ko nevarnost še ni bila mimo, je podporočnik **Maks Detiček** odpeljal prvi oddelek v Savinjske Alpe, kjer je bilo treba brniti prehod. Dne 14. maja mu je sledil drugi oddelek. Prostovoljci so vršili izprva patroljne službe na črti Stakneči vrh — Sleme nad Solčavo. Dne 18. novembra so dobili povelje, da na tej frontni črti postavijo štiri stražne oddelke. Poveljniki teh oddelkov so bili: oficirji Franjo Seručar, Leopold Sparhakel in Lujo Čunčer ter podoficir Ervin Mejak.

Dne 28. maja 1919 so ob prvi zori zobobneli topovi in udarila je pehota. Na desni dobrovoljskega oddelka sta bila ljubljanski pešpolk in bataljon celjskega pešpolka, na levi strani je pa z Jezerskega vrha proti Železni kapli udaril 4. bataljon VIII. pešadijskega puka, v katerem je bilo tudi več Slovencev. Celjski bataljon je imel 28. maja hudo in uspešno borbo v Črni. Na ta dan je polk pozneje prirejal »pukovsko slavo«. Dne 1. junija so bili naši oddelki na Dravi. Dne 6. junija je jezerski odred pod polkovnikom Milenkovičem vkorakal v Celovec.*

Ta hitri uspeh, dosežen z razmeroma majhnim številom čet pod smotrnim vodstvom, je dokazal, kako lahko bi bil o pravem času dosežen uspeh, ako bi bila naša domača politika uvidevna. Kalimegdan je bil o božiču poln čet, kaj lahko bi jih bilo spraviti v pokret.

Sicer nam je bila ponujena meja na Dravi brez plebiscita. Dne 31. julija je bil v Parizu določen plebiscit. Tudi ta nam je bil dal možnost, da dobimo mejo na Dravi. Iz previdnosti bi bili morali sprejeti določbo, da vsaka občina z glasovanjem odloči o svoji pripadnosti. Tako določbo so dobili Poljaki za plebiscit v Šleziji. Kljub vsej nasprotni agitaciji, ki se je

* Borbo za severno mejo je nazorno prikazal dr. Ervin Mejak, eden izmed udeležencev, v spisu »V boju za severno mejo«.

posluževala raznih zvijač in zlasti trditve, da bo Avstrija napredna republika, Jugoslavija pa zaostala kraljevina, smo dobili južno od Drave večino glasov. Našim pa je bilo žal rojakov severno od Drave, toda tam je bil Velikovec, kjer je bil nemški ponemčevalni pritisk najmočnejši. Zaradi neuspeha v velikovškem področju smo izgubili celotno prvo plebiscitno cono.

Navajam imena borcev, ki so v sestavu celjskih dobrovoljskih oddelkov in celjskega polka dali svoje življenje na Koroškem.

Imena so bila na spomeniku, ki so ga 1932 postavili na dvorišču sedanje Šlandrove vojašnice v Celju. Vseh padlih je bilo 43, pripadali so deloma celjskim dobrovoljcem, deloma pa celjskemu pešpolku, poročniki: Franjo Malgaj, Franjo Pavlin in Janko Ješe, podporočnik*: Ivan Kislinger, narednik — dijak Srečko Puncer, kaplarji: Alojzij Tovornik, Karel Šuster, Ivan Zaveršnik in Ivan Počnik, redovi: Anton Jelen, Karel Smole, Anton Tavžel, Leopold Zakšek, Josip Cigale, Ivan Kužnik, Albin Lorger, Pavel Ježovnik, Ivan Pečnik, Ivan Rančan, Franc Klajnšek, Alojzij Zagradišnik, Franc Šešel, Leopold Krušič, Anton Ermenc, Josip Petan, Miha Mešiček, Ivan Korenjak, Jakob Žilnik, Gregor Blatnik, Vinko Hribernik, Ivan Boštjančič, Anton Ermenc, Franc Žogan, Albin Retel, Franc Košec, Živko Mihajlovič, Ivan Venek, Martin Podgoršek, Dragoljub Marinković, Franc Klanjšek in Avgust Kouše.*

Koroški borci so tvorili osnovo 39. (celjskemu) pešadijskemu polku. Za boj na Koroškem je polku poveljeval podpolkovnik Slavko Kvaternik, ki je bil tedaj še zvest jugoslovanski ideji. Leta 1920 je zapustil službo v vojski. Njegov naslednik je postal polkovnik Vojislav B. Kostić. Za njim je leta 1928 prevzel poveljstvo polka polkovnik Jovan Naumović. Njemu je sledil Draža Mihajlovič.

V Celju je bila tudi komanda vojnega okruha. Njen prvi komandant je bil polkovnik Todorović. Njemu so sledili polkovniki: Kerchelich (1919), Borislav Tosić, Dragotin Purić.

Vojska je vsako leto obhajala Jurjev dan in je imela svetosavsko proslavo, pri kateri je komandant rezal kolač.

Leta 1932 je bila velika proslava o priliki blagoslovitve novih polkovskih zastav.

Državna uprava in sodna oblast

O državni upravni in sodni oblasti na ožjem in širšem celjskem območju imamo razmeroma malo poročil. Ker je arhivsko gradivo med okupacijo propadlo, smo navezani na navedbe v Slovenskem pravniku, v časopisih in na spomin starejših ljudi.

* Avstrijski čin nadporočnika = poročnik, poročnik = podporočnik.

* Seznam padlih najdemo tudi v Spominskem zborniku Slovenije l. 1928, vendar obsega samo 23 imen. V navedenem spomeniškem seznamu sta Anton Ermenc in Franc Klanjšek omenjena dvakrat, zato ni popolnoma gotovo, da označujeta dve osebi. — Pač pa manjka desetnik (kaplar) Franc Kovač, ki je tudi padel na Koroškem.

Dr. Josip Kotnik, predsednik okrožnega sodišča v Celju

Okrajno glavarstvo (sresko načelstvo, sresko poglavarstvo)

Celjsko okrajno glavarstvo je bilo izza ustanovitve zelo veliko. V tem razdobju se je zmanjšalo. Leta 1920 je bil ustanovljen politični okraj (srez) Laško, ki je zajel laško in trboveljsko področje, leta 1924 je nastal politični okraj (srez) Šmarje, ki je zajel tri sodne okraje: šmarškega, rogaškega in kozjanskega.

Okrajni glavarji (sreski načelniki oziroma poglavarji): dr. Fran Lukan (1919), dr. Rudolf Andrejka (1919), dr. Leopold Žužek (1920), dr. Srečko Lajnsič, dr. Josip Hubad (1928), dr. Ivan Vidmar (1933—).

Vladni komisarji in višji uradniki:

dr. Pfeifer, dr. Vladimir Fohn, dr. Anton Farčnik, dr. Leo Brunčko, Fran Vovšek, Ivan Forčesin (1928), dr. Ivan Svetina (1933).

Okrožno in okrajno sodišče ter državno pravdnništvo

Predsedniki okrožnega sodišča:

dr. Josip Kotnik (1919—1930), dr. Fran Vidovič (1930—1941).

Sodniki okrožnega sodišča:

dr. Hinko Stepančič, dr. Andrej Novak, dr. Ivan Premšak, dr. Valentin Flerin, dr. Fran Žiher, dr. Jakob Doljan, dr. Fran Tiller, Valentin Levičnik, dr. Anton Novak, dr. Alojzij Nendl, dr. Lobe.

Predsedniki okrajnega (sreskega) sodišča:

Alojzij Seliškar, Alojzij Nendl.

Sodniki okrajnega (sreskega) sodišča:

dr. Fran Lipša, dr. Valentin Levičnik, Ivan Tratnik, dr. Ivan Krašek, dr. Leopold Vičar, dr. Fran Macarol, dr. Franc Krančič, Ivan Brelih, dr. Josip Dolničar, dr. Josip Bavdek, dr. Ivan Mak, Anton Radej, dr. Fran Farakaš, dr. Albin Juhart, dr. Vladimir Kraut, Nikolaj Antipin.

Državni pravdniki:

Mirko Dominko, dr. Štefan Sagadin, dr. Jožko Požar (1920) — vodje, dr. Barle, dr. Martin Rus, dr. Albin Juhart, Jurij Lesjak.

Sodni uradniki:

Anton Zorko, pisarniški ravnatelj, Ivan Vrečko, višji oficial, Alojzij Zapušek, višji sodni inšpektor.

Starejši sodniki so navadno imeli naslov sodnih svetnikov.

Zemljiška knjiga:

Silvester Fohn, Josip Bogovič.

Ob nastanku prve Jugoslavije je dal poverjenik za pravosodje dr. Vladimir Ravnikar v Slovenskem Pravniku naslednjo objavo:

»Kako je bilo? Dne 8. novembra (1919) sta bila odstavljeni predsednik okrožnega sodišča v Celju Adalbert Kotzian in prvi državni pravdnik v Celju dr. Friderik Bračič. Vodstvo okrožnega sodišča je bilo poverjeno dr. Josipu Kotniku, višjemu sodnemu svetniku, vodstvo državnega pravdnitva pa dr. Štefanu Sagadinu, okrajnemu sodniku v Celju.

Bilo je doma premalo sodnikov. S takojšnjo odstranitvijo vseh tuje-rodnih sodnikov in uradnikov smo oklevali. Avstrijski politični sistem je Koroško in Šajersko smatral za nemško ozemlje ter je tam preračunano odstranjeval sodnike in uradnike slovenske narodnosti. Naš človek je na tem ozemlju le izjemoma našel svojo zaposlitev, štajerske in sploh slovenske rojake, če je kdo tvegala, da se je posvetil sodnemu poklicu, so potiskali na Kranjsko, prazna mesta pa zasedali s kurzovci. Za slovenskega pravdnika sodna kariera tedaj ni bila vabljiva. Zategadelj nam je manjkalo ljudi, da bi mogli zasesti vsa mesta, ki bi postala prazna z odstranitvijo tujerodnega osebja. Obstajala bi nevarnost, da bi morali nekatera sodišča zapreti, če bi hiteli s čiščenjem. Saj je bilo končno število odpuščenega osebja: 93 sodnikov in 75 drugih sodnih uradnikov.«

Vendar sta pa dr. Friderik Bračič in dr. Ivan Premšak (okrožni sodnik, ki ga dr. Ravnikar ne omenja) ostala v naši službi. Med vojno sta bila do Slovencev pravična in objektivna, dr. Bračič je kot državni pravdnik zmetal v koš ovadbe, ki so kar deževale. Oba sta bila sicer slovenskega rodu, toda vzgojena v nemškem duhu. Dr. Bračič se je poleg svojega poklica mnogo bavil s krajevno zgodovino, z glasbo in z botaniko.

Upravno sodišče

Po vidovdanski ustavi (1921) je dobila Slovenija posebno upravno sodišče. Za sedež so mu določili Celje.

Predsedniki upravnega sodišča:

dr. Ferdo Prenj, dr. Ivan Vertačnik (1923), dr. Ivan Likar, dr. Janko Bedekovič.

Člani upravnega sodišča:

Finančni svetnik Ljudevit Brencce (1923), vladni svetnik Henrik Steska (1923), dr. Josip Bavdek, Rajko Mulaček (1936), dr. Anton Kržišnik.

Strokovni nameščenci upravnega sodišča:
Karel Trstenjak (1923), dr. Franc Suhadolnik (1923), dr. Vekoslav Voršič (1923), dr. Josip Orožim (1923), dr. Ivan Lininger, Albin Marčič.

Policijsko vodstvo:

dr. M. Senekovič (1921), Franc Logar.

Davčna uprava:

Ivan Stanič, Jakob Blažon, Franjo Čuš.

Višja finančna uprava: Martin Voh, višji finančni komisar (umrl 1920), dr. Ernest Močnik (finančni svetnik), Rudolf Dolinšek, Franc Stadler.

Katastrska uprava:

Rudolf Didek, Anton Prešeren, Fran Osole, Bazilij Jeras.

Poštna in telefonska uprava:

Anton Mirnik, ravnatelj, Andrej Anžlovar, Karel Mlakar, Valerijan Majer.

Odvetniki:

Odvetništvo je bilo v Celju dobro zastopano. Starejše pisarne so imele: dr. Juro Hrašovec, dr. Josip Ser nec, za njim sin dr. Gvidon Ser nec, dr. Josip Vrečko st., za njim sin dr. Vladimir Vrečko ml., dr. Josip Karlovšek, dr. Gvidon Srebre (le kratko dobo), dr. Jurij Skoberne, dr. Alojzij Rakun, dr. Anton Ogrizek, dr. Alojzij Benkovič (ob koncu vojne opustil pisarno), dr. Ernest Kalan; tik po vojni ali kasneje so se osamosvojili: dr. Milan Orožen, dr. Milko Hrašovec, dr. Karel Laznik (1921), dr. Alojzij Goričan (1922), dr. Alojzij Gregorin (deželno sodni odvetnik v p. (u. 1922), dr. Richard Pinter (1927), dr. Anton Novačan (1929), dr. Ivan Stanonik (1929), dr. Štefan Rajh (1929), dr. Vekoslav Voršič (1930), dr. Fortunat Mikuletič (1931), dr. Rudolf Dobovišek (1933), Mirko Hočevar (1933), Jernej Stante l (1933), dr. Fritz Zangger.

Notarji:

Starejša notarja sta umrla: Jurij Detiček (1925), Lovro Baš (1924). Nasledniki: Avgust Drukar (u. 1930), Fran Burger in dr. Ivan Stojan (1932).

CELJSKA OBČINA: GERENTSKA UPRAVA

Dr. Friderik Lukan je ostal v Celju kot okrajni glavar in vladni komisar ali gerent mestne občine do konca leta 1919. Sledil mu je dr. Rudolf Andrejka, temu pa v začetku leta 1920 dr. Leopold Žužek. Gerentu je bil prideljen gerentski sosvet, v katerem so bili javni delavci in ugledni meščani. Sejni zapisniki so ohranjeni iz začetka leta 1920. V prvih zapisnikih se navajajo kot člani: profesor Anton Cestnik, odvetnik dr. Ernest Kalan, veletrgovec Anton Kolenc, ključavničarski mojster in javni delavec Ivan Rebek, urednik in javni delavec Vekoslav Spindler, trgovec Josip Jagodič, mestni oskrbnik Josip Marn, železničar Vinko Orozel, sodni svetnik dr. Fran Žiher in pasar Konrad Kager. Pozneje se je sestav sosveta spreminjal, člani so odhajali iz Celja, nekateri so odstopali, na njihovo mesto so prihajali drugi.

CELJSKA OBČINA: UVEDBA REDNEGA POSLOVANJA

Medtem so v novi državi uvedli redno stanje. Dne 1. decembra 1919 je Narodno veče izročilo oblast regentu Aleksandru, ki je imenoval vladno za celotno Jugoslavijo. Kot parlamentarni organ se je sestalo začasno narodno predstavništvo. Po njegovem sklepu je bila izvoljena ustavodajna skupščina. Ta je 21. junija 1921 izglasovala vidovdansko ustavo. Po tej ustavi se je država službeno imenovala kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Po izvršenem zedinjenju 1. decembra 1919 je Narodna vlada za Slovenijo odstopila in prvo skupno ministrstvo je imenovalo deželno vlado. Po sprejetju vidovdanske ustave je osrednja vlada imenovala pokrajinsko upravo za Slovenijo. Dne 31. decembra 1922 sta bila s kraljevim ukazom v smislu vidovdanske ustave imenovana velika župana za ljubljansko in mariborsko oblast, vendar se je likvidacija pokrajinske uprave zavlekla do leta 1925, volitve v oblastne skupščine pa so bile šele leta 1927. Celje je prišlo pod mariborsko oblast, Laško pa pod ljubljansko.

V političnem življenju celotne države in v Sloveniji je vladal sistem strank. Tako je bilo tudi v Celju. Jasno je, da se je sistem strank odražal tudi v javnem političnem življenju Celja in okolice. Zato je potrebno, da podam o tem kratek oris.*

V Srbiji, najmočnejšem sestavnem delu Jugoslavije (po vidovdanski ustavi enotne kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev — SHS), sta si kot najvažnejši stranki delili oblast demokrati in radikali. Stranki že s svojim imenom izražata svoj program — biti hočeta čuvarja ljudskih pravic proti pravicam ali celo samovolji kneza. Radikalna stranka je prvotno temeljila na socialističnih naukah Svetozara Markovića, vendar je kmalu postala čisto kmečko-meščanska in idejno okorela. Jugoslovanska demokratska stranka je stvarno nastala šele po končani vojni, konec januarja 1919, ko so se združile manjše demokratske napredne stranke Srbije s sorodnimi strankami pokrajin, ki so se osvobodile habsburškega gospodstva. Manjši je bil pomen Zemljoradničke in Socialnodemokratske stranke, čeprav sta bili programsko enotnejši in močno aktivni.

Te srbske stranke so že pred vojno širile svoj vpliv v druge, delno ali pretežno srbske pokrajine. Po vojni so se samostojno ali v povezavi javljale tudi v nesrbskih delih nove države.

V Bosni in Hercegovini je po ustanovitvi Jugoslavije postala močna Muslimanska zajednica.

Na Hrvatskem, v Slavoniji in Dalmaciji je vse starejše stranke prekosila Radićeva Seljačka stranka, ki je poleg seljačke ideje proglašala, zlasti v prvih letih, tudi republiko in skrajni separatizem. Manjši je bil vpliv inteligence Hrvatske zajednice in socialnih demokratov. Radićevo gibanje je segalo tudi v Slovenijo, čeprav nikdar ni bilo pomembnejše.

V Sloveniji se je v večji meri očuvala kontinuiteta s predvojnimi strankami. Najmočnejša med njimi je bila Slovenska ljudska stranka, ki

* Politični razvoj v državi je kot sodobnik dobro motril Juro Kislinger, šolski upravitelj v Laškem, in ga je leto za letom prikazoval v šolski kroniki.

je imela vsenarodni in hkrati verski značaj. V pretežni meri se je opirala na kmečke množice in je leta 1919 za delo med njimi ustanovila Jugoslovansko kmečko zvezo, spominjajočo na svojo predhodnico na bivšem Spodnjem Štajerskem. Da bi pritegnila k sebi delavstvo, je v istem letu (nekoliko prej) ustanovila Jugoslovansko strokovno zvezo, obrtnike pa je skušala vezati nase z Obrtno zvezo. Na liberalnih načelih je temeljil program Narodne napredne stranke, ki se je konec junija 1918 preimenovala v Jugoslovansko demokratsko stranko. Dne 1. junija 1919 je bila ustanovljena Slovenska kmeška stranka, ki se je zmerno zavzemala za kmečke pravice, a je sicer bila liberalna. Kot nova politična organizacija je bila 7. decembra 1919 ustanovljena Narodna socialna stranka, ki je sicer obstajala že zadnja leta pred vojno, a je med vojno zamrla. Stranka je po vzorcu čeških narodnih socialistov združevala narodno idejo s socialistično. V novo državo je kot razmeroma močna organizacija stopila Jugoslovanska socialnodemokratska stranka. Ker je glede na obstoječe razmere oportunistično opuščala socialistično borbenost, se je od nje leta 1920 odcepila levica, ki je sprejela komunistični program ter se povezala z že politično organiziranimi somišljeniki v ostalih delih Jugoslavije.

To je bilo izhodišče. V dobrih 20 letih stare Jugoslavije se je seveda izvršil določen razvoj.

Slovenska ljudska stranka je tudi z vidika celotne Jugoslavije razmeroma najbolj očuvala svoje pozicije. Za nastanek Jugoslavije si je gotovo pridobila velike zasluge. Njeni vidni in odločujoči predstavniki so v borbi zanjo krepko in prepričevalno poudarjali jugoslovansko povezanost in misel. V Jugoslaviji je pa stranka izkoriščala svoj položaj. Kadar je bila na vladi, je vsaj molče branila režim in obstoječi red ter ga smotrno izkoriščala, kadar je pa bila v opoziciji, često v svoji gonji proti režimu in redu ni poznala prave mere in je pri šibkih in nerazgledanih ljudeh ubijala tudi čut za pripadnost k državi in pravo narodno zavest, četudi uvidevnejši pristaši stranke niso imeli tega namena.

Slovenska veja Jugoslovanske demokratske stranke se je pridružila drugim naprednim strankam države in je postala s tem del vsedržavne Jugoslovanske demokratske stranke. V tej stranki je leta 1923 nastal razkol, razdelila se je v zmernejšo Jugoslovansko demokratsko in v radikalnejšo Samostojno demokratsko stranko — šlo je za blažje ali odločnejše poudarjanje narodnega edinstva in politične metode. Slovenci so šli s Samostojno demokratsko stranko.

Leta 1923 je nastal razkol tudi v Slovenski samostojni demokratski stranki. Iz nje so izstopili starejši politiki in osnovali Narodno napredno stranko. Naslednje leto je ta stranka prešla v Narodno radikalno stranko. Iz leta 1924 so začeli v Radikalno stranko prehajati tudi pripadniki Narodne socialistične stranke. Leta 1927 je pa Radikalna stranka v Sloveniji še bila brez moči.

Bivši socialist Albin Prepeluh je med Slovenci ustanovil avtonomiistično republikansko stranko. Prepeluhova Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev je leta 1924 stopila v federacijo z Radičevo Seljačko stranko. Leta 1925 se je Radičevi stranki pridružila tudi (Pucljeva) Slo-

venska kmetijska stranka, leta 1926 je slovenski Radičevi podružnici tudi dala svoje ime.

Z naslonitvijo na srbsko Zemljiordniško stranko je leta 1921 v Celju nastala Novačanova Slovenska republikanska stranka, ki se je po potrebi vezala tudi z Radičevo Seljačko stranko. Novačan je začel v Celju izdajati tudi svoje glasilo Naša vas. Toda po sklepu okrožnega sodišča je bilo glasilo junija 1922 ustavljeno. Tudi stranka sama ni uspela.

Socialisti, od katerih so se odcepili komunisti, niso mogli ohraniti svoje enotnosti. Leta 1923 so se razbili v več frakcij, izmed katerih sta se obdržali samo dve. Ena si je ohranila staro ime Jugoslovanske socialno-demokratske stranke (vodji Anton Kristan — Kristanovci, Bernot — Bernotovci). Druga se je pa kot del vsedrjavne stranke imenovala Socialistična stranka Jugoslavije. Dočakali sta šestojanuarski absolutistični režim (1929), preživeli pa ga nista.

Komunistični stranki je vlada pripisovala dva atentata — na prestolonaslednika in notranjega ministra. Z obznanom in z zakonom o zaščiti države (v začetku avgusta 1921) jo je skušala zadušiti. Toda stranka je bila odporna. Politična zmeda, ki je vladala v državi, in socialni nemir, sta ji prišli prav. Leta 1923 je bila obnovljena kot Neodvisna delavska stranka Jugoslavije. Njen slovenski del je bil zlasti močan v revirjih. Po spopadu z Orjuno v Trbovljah 1. junija 1924 je vlada slovensko organizacijo stranke razpustila. V ostalih delih države je pa še obstala eno leto. Toda slovenski pristaši so že leta 1924 začeli iskati stike s kmeti in so ustanovili Delavsko kmečki republikanski blok. Izdajali so glasilo Delavsko-kmetijski list. Po tem glasilu so se imenovali dekalisti. Njihova vodilna ideja se je obdržala in je preživela absolutizem.

V začasno narodno predstavništvo so posamezne stranke delegirale svoje zastopnike. Volitve v ustavodajno skupščino so bile novembra 1920. Centralistična vidovdanska ustava, ki jo je na Vidov dan 1921 sprejela, je bila politično izhodišče za borbo, ki je vsa leta pretresala staro Jugoslavijo. Seveda je imela borba tudi svojo socialno stran. Prve volitve v redno narodno skupščino so bile 18. marca 1923, druge 8. februarja 1924 in tretje 11. septembra 1927. V novembrskih volitvah 1920 je Slovenska ljudska stranka sicer še dobila relativno večino, toda njena prejšnja moč je zelo padla.

Politično življenje je bilo polno zapetljajev in burnih, celo zelo vznemirljivih dogodkov. Radič, ki je prvotno sabotiral narodno skupščino, je končno svoje poslance pripeljal vanjo in je celo stopil v vlado. Toda napetost je rasla, privedla je do tega, da je Radič sklenil koalicio s svojim prejšnjim glavnim nasprotnikom Pribičevičem, vodjem Samostojne demokratske stranke. V juniju 1928 so padli v narodni skupščini streli. Radikal Puniša Racić je z njimi na mestu ubil Radičevega nečaka Pavla in poslanca dr. Basarička, težko je pa ranil Grando Pernerja in samega Radiča, ki je pozneje podlegel poškodbam.

Posledica tega je bil šestojanuarski režim. Kralj ga je uvedel s proglasom, ki ga je izdal 6. januarja 1929. To je bil politični okvir, v katerem

se je razvijalo politično življenje Celja in okolice v prvi dobi stare Jugoslavije — do uvedbe kraljevega absolutizma leta 1929.

Prve občinske volitve, ki so dale občini redno vodstvo, so bile spomladi 1921. Vršile so se na osnovi novega občinskega volilnega zakona, ki ga je sestavil dr. Gregor Žerjav. Ta volilni red je odpravil fevdalno-plutokratsko razdelitev volilcev v volilne razrede in jo nadomestil z občin in enakim volilnim pravom, ni pa še uvedel ženske volilne pravice, za katero se je med meščanskimi strankami tu pa tam potegnila Slovenska ljudska stranka, ki si je od tega obetala korist. Volitve so bile ob znatni abstinenci, kajti oddanih je bilo samo 813 glasov. Dobili pa so glasov:

Jugoslovanska demokratska stranka	— 265
Narodna socialistična stranka	— 136
Slovenska ljudska stranka	— 108.

Zanimivo je, da so pri teh volitvah vse stranke dobile nekaj več glasov ko pri volitvah v ustavodajno skupščino novembra 1920. Samo socialni demokrati so za 71 glasov nazadovali.

Občinski odbor je po statutih imel 32 članov. Izvoljenih je torej bilo: 12 demokratov, 10 socialnih demokratov, 6 narodnih socialistov in 4 člani Slovenske ljudske stranke.*

Izvoljeni so bili:

Demokrati: Ivan Rebek, dr. Ernest Kalan, Avgust Sedlar, Rudolf Stermecki, dr. Anton Božič, Ivan Bizjak, Ivan Prekoršek, Franc Strupi, dr. Juro Hrašovec, Franc Mravljak, Vekoslav Spindler — 3 odvetniki, 3 obrtniki, 2 trgovca, 1 finančni svetnik, 1 profesor, 1 javni uradnik, 1 urednik; socialni demokrati: Franc Koren, Alojzij Leskovšek, Karel Felicijan, Maks Žager, Alojzij Pukmeister, Alojzij Sviga, Anton Stern, Matija Špeglič, Stefan Lah — 7 obrtnikov, 1 gostilničar, 1 sodni uradnik, 1 železniški poduradnik, 1 strokovni tajnik; narodni socialisti: Karel Žabkar, Franc Koštomaj, Franc Kramar, Davorin Beranič, Drago Gobec, David Modic — 2 knjigovodji, 2 trgovca, 1 profesor, 1 sodni uradnik; ljudovci: Silvester Fohn, dr. Anton Ogrizek, Matija Špeglič.

Dne 14. maja 1921 ob 5. uri popoldne je bila prva seja izvoljenega občinskega odbora. Socialisti so prišli k seji z rdečimi klinčki v gumbnicah. Sejo je otvoril gerent dr. Leopold Žužek, ki je po uvodnih besedah izročil predsedstvo najstarejšemu izvoljenemu odborniku Silvestru Fohnu. Na dnevnem redu je bila izvolitev župana. Pri prvem glasovanju je vsaka stranka dala glasove svojemu članu. Pri drugem glasovanju prav tako. Prišlo je do ožje volitve med demokratom dr. Jurom Hrašovcem in socialnim demokratom Francem Korenom. Izvoljen je bil dr. Juro Hrašovec. Dobil je 17 glasov, volili so ga demokrati in narodni socialisti. Franc Koren je dobil 14 glasov. Volili so vsi odborniki, samo en narodni socialist se je vzdržal glasovanja. Volitev podžupana se je vršila brez težkoč. Že pri

* Tu uporabljam zanje po češkem zgledu ime ljudovci, ker bi ime »klerikalci«, ki je sicer že imelo mednarodni pomen, le utegnilo zveneti nesimpatično.

Odvetnik
dr. Juro Hrašovec,
(1858—1956)
prvi slovenski
celjski župan

prvem glasovanju je dobil narodni socialist D r a g o Ž a b k a r 18 glasov, kolikor so jih imeli demokrati in narodni socialisti.

Na slavnostni seji dne 9. julija 1921 je dr. Leopold Žužek zaprisegel župana in podžupana, a županske posle mu je izročil 14. julija.

Po slavnostni seji je bilo slavnostno zborovanje na trgu pred magistratom. Na balkonu se je pojavil dr. Juro Hrašovec v spremstvu zaslužnega voditelja celjskih in štajerskih Slovencev dr. Josipa Serneca in pevcev. Dr. Hrašovec je imel patriotičen nagovor, v katerem je na miren in dostojanstven način izrazil svoje in obče zadovoljstvo, da je dobilo Celje svoje narodno predstavništvo. Narodna budnica »Lepa naša domovina« je dala razpoloženju poseben zanos.

Tistega dne, ko je dr. Hrašovec prevzel posle, se je vršila redna javna seja občinskega odbora, ki je imela kot dnevni red izvolitev odsekov (tedaj so jih imenovali pododseke). Med slučajnostmi se je socialni demokrat Franc Koren spomnil javnega zborovanja na dan prisega in je očital županu, da je govoril šovinistično, ter izjavil, da se njegova stranka takih

zborovanj ne bo več udeleževala. Dr. Hrašovec mu je pojasnil, da je kot prvi celjski slovenski župan govoril po svoji vesti, da nemškega naroda ni žalil in da je prepričan, da bi vsakdo na njegovem mestu moral tako govoriti. Franc Koren je bil z odgovorom zadovoljen, povedal je, da sam ni bil na zborovanju, in menil, da bi si bilo treba pridobiti ljudi, ki so nemškega mišljenja. Kot socialni demokrat je zastopal stališče, ki so ga celjski nemški kapitalisti prej ali slej zlorabili v korist nemških imperialističnih teženj. Sicer pa je bil odnos med strankami v občinskem odboru prav dober. Demokrati in narodni socialisti so se že takoj po izvolitvi župana in podžupana strnili v Narodnem bloku.

Glede izvolitve odsekov (pododsekov) so se med strankami pred sejo vršila predhodna posvetovanja, na katerih se je izoblikovalo mnenje, naj bi jih bilo čim manj. Na posvetovanjih so sprejeli 15 odsekov, določili število njihovih članov in sestavili sezname na proporcni osnovi.

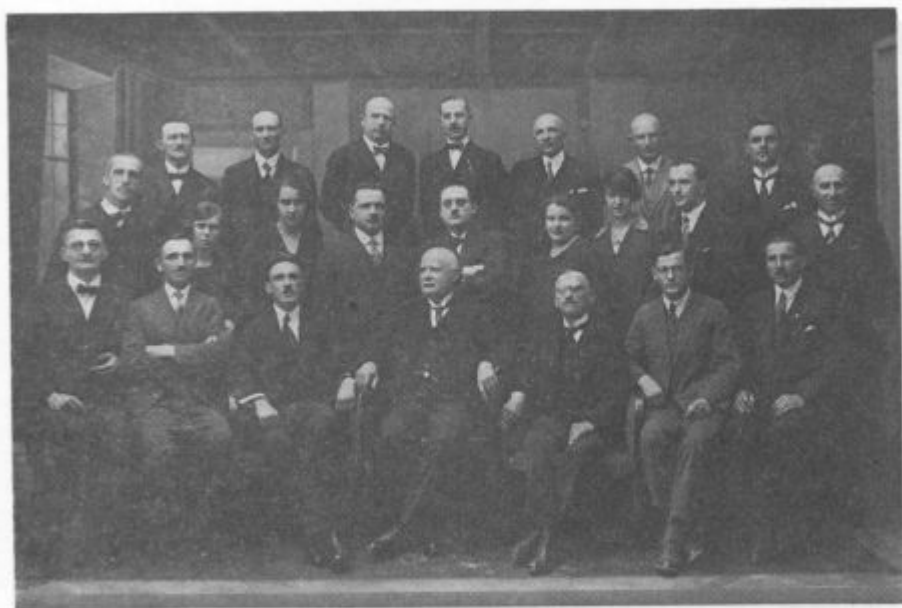
Vendar pa pri tem številu niso ostali. Na zadnji seji v letu 1921 je profesor Mravljak v sporazumu z načelniki klubov predlagal, naj bi odseke kombinirali tako, da bi jih bilo samo sedem. Ta predlog je odbor sprejel.

Odseki so bili: pravni in personalni; šolski, kulturni in zdravstveni; finančni in gospodarski; obrtni in tržni; upravni in skupni za elektrarno in plinarno, klavnico in pogrebni zavod; tujsko-prometni in stavbni.

Posebnega socialnega odseka niso volili, ker je že obstajal ubožni svet, v katerem je bilo 8 ubožnih svétnikov. Vse te je izvolil občinski odbor, deloma iz vrst svojih članov, deloma pa iz vrst nečlanov, predsednik mu je bil župan, podpredsednik pa podžupan. Ubožni svet je torej tesneje povezoval občinski odbor z občani. Med njegovimi člani je bil samo Matija Špeglič občinski odbornik. Ostali člani so bili znani meščani: Josip Zabukošek, Josip Zupanek, Karel Gregorič, Franc Pavlinič, Adolf Bervar, Milan Četina in Ciril Žižek.

Razen odseka za šolstvo (kulturo in zdravstvo) je že od prej obstajal mestni šolski svet kot samostojen upravni šolski organ. Za gerentstva so ga ukinili in njegove agende izročili okrajnemu glavarstvu. Po prizadevanju župana in občinskega odbora, je deželna vlada vrnila mestu šolske agende in obnovila mestni šolski svet. Za prejšnje uprave prevzeti zakon je dajal občinskemu odboru pravico, da voli v mestni šolski svet 5 članov. V tej zvezi je prišlo v občinskem odboru prvič do resnejšega spora. Podžupan Žabkar je predlagal za izvolitev 5 odbornikov, med katerimi ni bilo ne enega demokrata, pripadnika stranke, ki je bila z narodnimi socialisti v Narodnem bloku in je imela z njimi dvetretjinsko večino. Ivan Prekoršek je stavil protipredlog, po katerem naj bi volili z listki po proporcju, tako da bi dobili demokrati 2 člana (prof. Mravljaka in dr. Kalana), socialni demokrati prav tako dva in narodni socialisti enega člana, medtem ko bi ljudovci kot predstavniki najšibkejše stranke ostali brez zastopnika. Član Jugoslovanske demokratske stranke dr. Božič je poudarjal, da že izza početka velja dogovor, naj bi se proporc varoval pri vseh volitvah. Njegov poziv je ostal brezuspešen in demokrati so se odstranili.

Po odhodu demokratov je dr. Anton Ogrizek, član Slovenske ljudske stranke izjavil, da je vesel skupnega nastopa proti demokratom, češ, da bodo

Celjska občinska uprava z županom dr. Jurom Hrašovcem (okoli leta 1925)

na ta način preprečili, da bi krščansko misleče učitelje še nadalje preganjali. Nato je predlagal, naj bi volitve formalno izvršili. Tedaj je župan izjavil, da je volitev brez dvetretjinske udeležbe neveljavna, in se je odstranil. Pod predsedstvom podžupana so nato volili. Na podžupanov poziv se je župan vrnil. Izvolitev je proglasil za neveljavno, kajti od 32 članov jih je volilo samo 20.

Na seji 10. oktobra 1921 so znova volili, in sicer na veljaven način. Ivan Prekoršek je na osnovi proporca predlagal za izvolitev: dr. Ernesta Kalana, prof. Franc Mravljaka, Franca Korena, Alojzija Leskoška in Davida Modica, torej dva demokrata, 2 socialna demokrata in 1 narodnega socialista. Dr. Kalan in prof. Mravljak sta dobila po 26, Leskošek, Koren in Modic so pa zbrali po 27 glasov.

Dne 13. julija 1922 so na redni seji volili zastopnike v upravni odbor mestne hranilnice. Ker sta zastopnika socialnih demokratov in ljudovcev izjavila, da se njuni stranki volitev ne bosta udeležili, je glasovalo samo 17 odbornikov, 10 glasovnic pa je ostalo praznih. Za upravne svetnike so bili izvoljeni: mg. ph. Vojko Arko, lekarnar, Ivan Bizjak, nadučitelj, dr. Anton Božič, odvetnik, Karel Felicijan, železniški poduradnik, Drago Gobec, podjetnik, Karel Goričar, knjigarnar, dr. Juro Hrašovec, odvetnik, Franc Koren, pekovski mojster, dr. Franc Krančič, sodni svetnik, Janko Lešničar, ravnatelj Zadrufne zveze, Franjo Pavlinič, revident Južne železnice, dr. Fran Rajšp, zdravnik in posestnik, Rudolf Stermecki, trgovec in posestnik, Franc Strupi, steklar in posestnik, Viktor Šmigovc, zasebni uradnik, Drago

Žabkar, knjigovodja. V septembru je dr. Ivan Krančič odložil mesto upravnega svetnika, sledil mu je Silvester Fohn, vodja zemljiške knjige. Vseh upravnih svetnikov je bilo 17, med njimi je bilo samo 8 članov občinskega odbora.

Ker so še vedno bile prehrabene težkoče, je občinski odbor 23. oktobra 1922 na predlog dopisa policijskega oddelka okrajnega glavarstva ustanovil poseben aprovizacijski odbor, v katerega je imenoval 10 članov, ki jih je izbral iz vrst konzumentov, obrtnikov, poljedelcev, trgovcev in industrialcev. Ker nekateri izvolitve niso sprejeli, je občinski odbor sklenil, naj aprovizacijski odbor sam izvoli manjkajoče člane in naj jih predloži v potrditev.

Za stanovanje je bila velika stiska. Kompetenca je pripadala stanovanjskemu uradu pri okrajnem glavarstvu, imel jo je tudi na področju okoliške občine. Obstajalo je tudi stanovanjsko razsodišče. Dne 22. junija 1923 je občinski odbor imenoval vanj 40 članov, 20 iz vrst stanovanjskih najemnikov in 20 iz vrst hišnih posestnikov. Občina je imela tudi svojo lastno stanovanjsko oblast. Dne 4. januarja je občinski odbor imenoval 8 njenih članov, 4 iz vrst hišnih lastnikov in 2 iz vrst stanovanjskih najemnikov, za predsednika je določil podžupana Draga Žabkarja, za njegovega namestnika pa magistratnega nadkomisarja Iva Šubica. Dne 15. januarja 1924 je bil določen za predsednika Ivan Prekoršek.

Jasno je, da si je občinski odbor moral sestaviti nov poslovni red oziroma starega je moral prikrojiti novim razmeram.

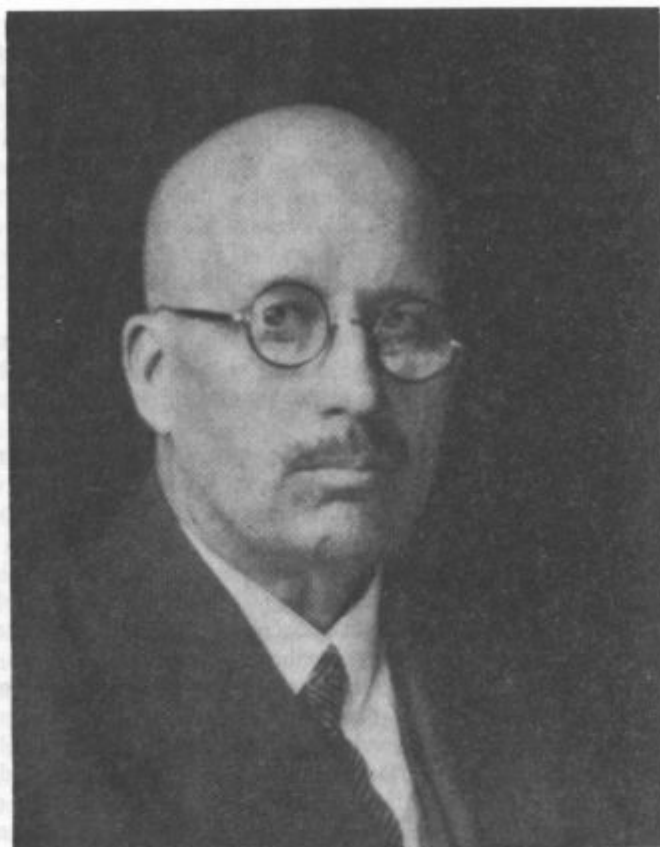
Leta 1924 je v smislu zakona o volitvi v občinske zastope potekel triletni mandat občinskega odbora in potrebne so bile nove volitve.

Medtem se je bila nadalje razvila politična diferenciacija volilcev. Tudi v celjskih naprednih, demokratskih vrstah se je pojavila skupina, ki se je naslonila na Narodno-radikalno stranko. Oglasili so se tudi Nemci. Pri ljudskem štetju leta 1931 je priznalo nemško narodnost 449 Celjanov, slovensko pa 6988. V resnici je bilo pravih Nemcev v Celju zelo malo. Ako bi sešteli nemške koloniste, izvirajoče skoraj izključno iz novejšje dobe, in bi jim dodali tiste slovenske domačine, ki so se že nekoliko rodov šteli za Nemce, bi dobili komaj nekaj desetih ljudi. V šoli niso mogli zbrati niti 25 otrok, ki so bili resnično nemškega rodu, da bi bili zanje odprli poseben razred. Toda učinkovali sta še vedno šolska vzgoja in okolje avstrijske dobe; vpliv nemškega kapitala, ki je od uslužbencev in delavcev zahteval več kakor samo delo, je sicer nekoliko opešal, ne pa popolnoma. S svojo listo so Nemci prvič nastopili pri skupščinskih volitvah 18. marca 1923.

Občinske volitve so bile razpisane za 28. september 1924. Narodni blok je pred volitvami pokrenil misel, da bi vse slovenske stranke nastopile skupno. Demokrati, narodni socialisti in radikali so se res zedinili za skupno listo. Pripadniki Slovenske ljudske stranke so se pa povezali z Nemci (oziroma nemško mislečimi rojaki) v Socialno-gospodarskem bloku. Socialisti so nastopili samostojno.

Pri volitvah je Narodni blok dobil 600 glasov, socialistom jih je pripadlo samo 93, a Socialno-gospodarskemu bloku jih je ostalo 485. Volilna

Dr. Anton Božič
(1876—1929)

udeležba je bila znatna, kajti od 1476 volilnih upravičencev jih je glasovalo 1178.

Narodni blok je dobil 25 mandatov in s tem absolutno večino, socialistom je pripadal 1 mandat, a Socialno-gospodarskemu bloku jih je ostalo 7. Vseh mandatov je bilo 33.

Na listi Narodnega bloka so bili izvoljeni: dr. Juro Hrašovec, Drago Gobec, Franc Leskovšek, dr. Ernest Kalan, dr. Anton Božič, Ivan Rebek, dr. Rudolf Dobovišek, dr. Alojzij Goričan, Ivan Prekoršek, Franc Mravljak, Štefan Ferant, Albin Marčič, Janko Vranjek, Ivan Ravnikar, Ivan Bizjak, Ivan Kavs, Franc Strupi, Janko Lešničar, dr. Martin Rus, Joško Pirc, Ludovik Selišek, Ivan Pilko, Drago Sirec, Josip Majdič, Anton Koren.

Na socialistični listi je bil izvoljen samo Franc Koren. Na listi Socialno-gospodarskega bloka so bili izvoljeni: Maks Janič, Franc Koschier, dr. Anton Ogrizek, Franc Rebeušek, Avgust Šviga in Josip Žumer. Franc Rebeušek in Franc Koschier sta se takoj po izvolitvi izločila in ustanovila svoj klub, čeprav po poreklu nikakor nista bila Nemca.

Na prvi seji po volitvah so za župana ponovno izvolili dr. Jura Hrašovca, podžupansko mesto so pa z volitvijo poverili Dragu Gobcu.

Na drugi seji so po proporcju izvolili predstavnike in člane odsekov, ki jih je bilo sedem kakor prej, člane ter predsedstvo stanovanjske oblasti (predsednik Janko Vranjek) ter stanovanjskega razsodišča. Na novo so v službeno pragmatiko za občinske uslužbence izvolili disciplinsko komisijo.

Upravnemu odboru mestne hranilnice so podaljšali mandat.

Že v začetku leta 1925 so se v Narodnem bloku, ki je vodil občino, začele pojavljati razpoke. To se vidi že v izjavi, ki jo je načelnik Narodno-socialistične stranke dr. Rudolf Dobovišek podal na občinski seji dne 30. januarja 1925. Izjava se glasi:

»Klub občinskih odbornikov Narodno-socialistične stranke v Celju ugotavlja, da je volilni sporazum, ki smo ga bili sklenili pod imenom »Narodni blok«, zaradi zlorabe zdaj veljavnega krivičnega volilnega reda z izvolitvijo župana nehal veljati.«

»Hkrati klub izjavlja, da se smatra popolnoma samostalnega in nevezanega napram ostalim strankam, ki so bile združene v Narodnem bloku, ter hoče svoje delovanje v občinskem svetu usmeriti popolnoma v smislu svojega strankinega programa.«

Vendar se skupno delo še ni prekinilo. To kažejo volitve v mestni šolski svet, v katerega so poleg dr. Jura Hrašovca, dr. Ernesta Kalana, Ivana Prekorška in Albina Marčiča izvolili tudi Davida Modica, ki je kot namestnik prišel v občinski odbor.

Toda v sami Narodno-socialistični stranki ni moglo biti prave enotnosti. Konec leta 1925 je dr. Rudolf Dobovišek pismeno sporočil občinskemu odboru, da odlaga svoj mandat, ker se misli preseliti, a sama stranka poroča, da je za dr. Doboviškom določila za predsednika Ivana Kavsa. Vendar je bil dr. Dobovišek še nekaj mesecev član občinskega odbora. V proračunski debati konec leta 1925 je še prečital neko izjavo z očitki, vendar ga je župan dr. Hrašovec zavrnil, češ da gredo očitki samo na račun obeh strank in se morajo razčistiti med njima.

V aprilu 1926 sta se dr. Rudolf Dobovišek in David Moric ločila od ostalih narodno-socialističnih odbornikov, ki so s člani Samostojne demokratske stranke ustanovili klub delovne večine. Dr. Dobovišek in Modic sta pa osnovala lasten Klub neodvisnih občinskih odbornikov.

Kluba, ki sta se združila v Klubu delovne večine, sta javila to županu in občinskemu odboru z naslednjim dopisom:

»Podpisana kluba naznanjata, da sta se v svrhu zagotovitve delazmožnosti občinskega odbora dogovorila, da se združita v klub delovne večine, ki bo nastopal v občinskem odboru kot enota. V ostalem ohranjata oba kluba svojo samostojnost ter se naj dopisi kot doslej naslavljaajo na vsak klub posebej.« V Celju 14. aprila 1926. Podpisana: za Klub občinskih odbornikov Narodno-socialistične stranke (NSS) Ivan Kavs, predsednik, za Klub občinskih odbornikov Samostojne demokratske stranke (SDS) dr. Anton Božič, predsednik.

Dr. Rudolf Dobovišek in David Modic sta pa javila svoj sklep z dopisom:

»Podpisana dr. Rudolf Dobovišek in David Modic naznanjata, da sta z ozirom na to, da je klub Narodno socialistične stranke napravil kompromis s Samostojno demokratsko stranko in stvoril z njo Klub delovne večine, izstopila iz kluba odbornikov Narodno-socialistične stranke in se združila v Klubu neodvisnih občinskih odbornikov.«

To je bilo mesec dni, preden se je dr. Dobovišek poslovil od celjskega občinskega odbora. Dne 11. maja 1926 je pismeno javil županstvu, da je zaradi izgube aktivne in pasivne volilne pravice (po preselitvi) primoran odložiti mandat občinskih odbornikov in želi, da bi na njegovo mesto prišel Josip Borlak. Ta je bil že na seji, ko je župan obvestil odbornike o zadevi.

Medtem je tudi v zastopstvu samostojnih demokratov nastala izprememba. Josip Majdič se je v septembru 1925 preselil v Ljubljano in odstopil mesto Maksu Vudlerju, v aprilu 1925 je Franc Strupi zaradi boleznih odstopil mandat Mirku Grudnu, ravnatelju Ljubljanske kreditne banke, ta ga je že oktobra prepustil Francu Vidmarju, mandat Ivana Kavsa pa je prevzel demokrat Franc Voglar.

Tudi člani Narodno-radikalne stranke so se pripravljali, da zapuste Narodni blok. Do razhoda je prišlo v jeseni 1926. Z njimi so odšli tudi preostali člani Narodno-socialistične stranke. Povod za to je bilo vprašanje preselitve Mohorjeve družbe iz Prevalj v Celje. Slučaj je nanesel, da je 1. septembra 1926 okrajno glavarstvo vrnilo mestnemu občinskemu odboru obrtni referat. Mohorjeva družba je prosila občinski odbor, naj izjavi, da je za preselitev dana lokalna potreba (kakor je bila navada, kadar je šlo za ustanovitev kakega obrtnega ali sličnega podjetja). Ko so v odseku o tem sklepali, se niso mogli zediniti in odločitev so prepustili plenumu. V plenumu se je Anton Ogrizek goreče potegoval za pritrdilno izjavo, češ da bodo obrtniki zaradi preselitve mnogo zaslužili, družba bo itak sama poskrbela za stanovanje svojim uslužbencem, obstoječe tri tiskarne v mestu pa imajo itak svoje delo.

Dr. Goričan, pripadnik Narodno-radikalne stranke in član delovne večine, ga je odločno podprl, navajajoč, da gre samo za prenos koncesije važnega kulturnega podjetja.

Dr. Anton Ogrizek je v smislu poslovnega reda zahteval poimensko glasovanje.

Za pristanek so glasovali: Stefan Borlak, Štefan Ferant, dr. Alojzij Goričan, Maks Janič, Anton Koren, Franc Leskovšek, Albin Marčič, David Modic, dr. Anton Ogrizek, Ivan Pilko, Franc Rebeušek, Ludovik Selišek, Avgust Šviga. Teh glasov je bilo 13.

Proti pristanku so glasovali: Ivan Bizjak, dr. Anton Božič, Drago Gobec, Mirko Gruden, dr. Ernest Kalan, Janko Lešničar, Franc Mravljak, Ivan Ravnikar, Ivan Rebek, dr. Martin Rus, Janko Vranjek, Maks Vudler.

Proti pristanku je torej bilo jedro delovne večine, ki je dalo 14 glasov. Glasovalci so bili (razen podžupana) samostojni demokrati. Ti so se postavili na pravno stališče, češ da lokalna potreba ni podana, navajali so tudi, da odločitev o tem, ali naj se koncesija iz višjih kulturnih vidikov podeli, ne pripada njim.

Dr. Alojz Goričan (1888—1968)

Opozicija, ki je bila zdaj številčno že skoraj enaka delovni večini, je stvar dramtizirala in izzvala prelom. Storila je to 27. novembra 1926 o priliki razgovora in sklepanja o proračunu za leto 1927, ki je bil izdelan v finančnem odseku ob njenem sodelovanju.

Na navedeni dan se je oglasil k besedi mg. Andro Posavec. Prečital je pismo, ki ga je bila opozicija v prepisu poslala predsedniku Samostojne demokratske stranke dr. Ernestu Kalanu (v resnici je bil klubov predsednik dr. Anton Božič) in ga izročil županu; hkrati je povedal, da delovna večina na pismo ni odgovorila, in izjavil, da je vsako nadaljnje sodelovanje z njo onemogočeno. Nato so se odstranili: dr. Alojzij Goričan, Maks Janič, Anton Koren, Albin Marčič, dr. Anton Ogrizek, mg. Andro Posavec, Ludovik Selšek, Avgust Šviga in Josip Žumer.

Pismo se glasi:

Kakor bo tudi Vam znano, se širijo zadnje mesece v mestu in okolici glasovi, ki so izraz obče nezadovoljnosti in nezaupanja do Vašega nastopanja i v mestnem svetu i v raznih mestnih institucijah, osobito pa v Mestni hranilnici celjski. Zadeva gre celo tako daleč, da se ljudje bojijo, da bodo mestni očetje zaradi strankarsko orientiranega Vašega gospodarskega delovanja morali plačevati posledice tega nastopanja poleg z že obstoječimi javnimi občinskimi dajatvami s še posebnimi dajatvami. Baje so se velike vsote iz Mestne hranilnice nalagale posebno v Slavenski banki, ki je veljala do zadnjega časa kot eksponirano podjetje SDS, dasi že dolgo glede varnosti ni uživala najboljšega slovesa, ter bo prav ta okoliščina za Mestno hranilnico in s tem tudi za celo mestno občino kot njeno garantinjo lahko imela zelo občutne posledice. Poleg tega so se baje bodisi podjetjem bodisi privatnikom, ki stoje blizu SDS, dajali krediti, ki niso v skladu s pupilarno varnostjo Mestne hranilnice.

Poslopje Mohorjeve tiskarne v Celju okoli leta 1935

V gospodarskem oziru je delovna večina med drugim na mestnem magistratu napravila že doslej nepopravljivo škodo s tem, da je vsaj začasno preprečila priselitev Mohorjeve družbe v Celje, ki bo po objektivnem prepričanju vseh resnih občanov pomenila velik gospodarski napredek za naše mesto. V kulturnem oziru je tozadevno vsa slovenska javnost Vaše postopanje že itak obsodila.

Podpisani klubi smo ponovno opozarjali naslovno večino na pogubonosne posledice takega postopanja ter stavili razne koristne predloge, da preprečimo posledice Vašega delovanja, toda kakor nas je dosedanja izkušnja prepričala, ste bili ravno v važnih gospodarskih in kulturnih vprašanjih za naše zahteve nedostopni.

Ker je pa ravno zdaj na dnevnem redu sklepanje o mestnem proračunu, s katerim je v nerazdružljivi zvezi gospodarstvo v mestni občini kot taki ter v mestnih institucijah, smo se odločili, da onemogočimo naslovni večini tako nadaljnje škodljivo poslovanje, k nastopnemu koraku:

Izključujemo vsako sprejetje proračuna ali eventualnega proračunskega provizorija tako dolgo, dokler:

1. Naslovni klub obvezno ne obljubi in dejansko ne omogoči pri zastopstvu Mestne hranilnice celjske udeležbo spodaj navedenih strank v upravnem odboru z najmanj 10 zastopniki, ki jih bomo mi sami imenovali, in privoli v odstop ravnateljstva, ki mu bo nov upravni odbor sam izvolil nasledstvo;

2. dokler naslovni klub po svojih zastopnikih ne omogoči pozitivnega sklepa glede krajevne potrebe tiskarne Mohorjeve družbe v Celju.

V Vašo orientacijo izvolite gornjo vsebino sprejeti na znanje kot *conditio sine qua non* za sprejetje mestnega proračuna za leto 1927. Z od-

ličnim spoštovanjem Za klub NRS Albin Marčič, za klub GS Franc Rebeušek, za klub SLS dr. Anton Ogrizek.«

Iz podpisov sledi, da so pripadniki Narodno-socialistične stranke, ki so zapustili delovno večino, šli med radikale.

Med odhodom opozicije se je oglasil k besedi dr. Anton Božič in je dal kratko pojasnilo:

Čprav je on predsednik delovne večine, dopis ni bil nanj naslovljen. Zadeva glede Mestne hranilnice z občinskim odborom nima nikake zveze, ker je hranilnica samostojen zavod. Sicer je pa izvrstno delovala. Denar je nalagala pri raznih zavodih, tudi pri Slavenski banki (ki se je tedaj približevala likvidaciji), 1 milijon je sporen, pa gotovo tudi ni izgubljen. V upravnemu odboru so bili tudi člani opozicije. Na sličen način so dr. Božič in tovariši pojasnjevali zadevo na naslednjem shodu in v Novi dobi.

Po govoru dr. Božiča je župan proglasil nesklepčnost in sejo zaključil. Naslednja seja je bila 3. decembra 1926. V imenu opozicije se je zopet oglasil k besedi mg. Andro Posavec. Izjavil je, da opozicija ne more sodelovati z večino mestnega občinskega sveta, kajti ta po zadnji seji ni poskusila dobiti stika z opozicijo, ki predstavlja večino prebivalstva. Zadnji izjavi je delovna večina odločno oporekala, češ da opozicija za tako izjavo nima mandata od prebivalstva.

Nato so odborniki opozicije odšli iz sejne sobe. Bili so: dr. Alojzij Goričan, Maks Janič, Anton Koren, Albin Marčič, David Modic, dr. Anton Ogrizek, mg. Andro Posavec, Ludovik Selišek in Josip Žumer. Bilo jih je 9.

V dvorani jih je ostalo 16: Drago Gobec, dr. Anton Božič, Franc Koren, Franc Koschier, Janko Lešničar, prof. Franc Mravljak, Ivan Prekoršek, Ivan Ravnikar, Ivan Rebek, Franc Rebeušek, dr. Martin Rus, Drago Sirec, Franc Vidmar, Fran Voglar, Janko Vranjek in Maks Vudler; razen samostojnih demokratov en narodni socialist in oba člana Gospodarskega kluba. Ker je dvetretjinska večina znašala 23 članov, je občinski odbor postal nesklepčen in ni več mogel delati.

Dne 7. marca 1927 je veliki župan izdal odlok, s katerim je razpustil občinski svet, češ da je nesposoben za delo. Za komisarja je imenoval okrajnega glavarja dr. Leopolda Žužka. Toda dr. Žužek je zbolel, vodstvo okrajnega glavarstva je začasno prevzel vladni tajnik dr. Senekovič, a posle komisarja (gerenta) celjske občine vladni tajnik dr. Anton Farčnik. Dne 27. marca 1927 je dr. Farčniku v navzočnosti dr. Senekoviča izročil agende mestne občine magistratni svetnik Ivo Šubic.

Proti razpustu sta Samostojno-demokratska in Narodno-socialna stranka nastopili na zborovanju v Celjskem domu dne 11. marca 1927. Vodje bivše delovne večine so pojasnili potek dogodkov in izjavili, da so bili pripravljene na popuščanje, a opozicija je svoje zahteve postavila na ostrino. Ob sklepu zborovanja so sprejeli resolucijo:

Na protestnem zboru v Celjskem domu dne 11. marca 1927 zbrani volilci ugotavljajo, da je vlada na protizakonit način razpustila celjski občinski odbor z neresnično utemeljitvijo, da ni delazmožen, in sicer samo na zahtevo opozicije, ki ni hotela sprejeti izdelanega in od vseh strank sprejetega proračuna z namenom, da bi se sama, s pomočjo nemške in kle-

rikalne stranke, polastila občine leto dni poprej, preden bi potekla legalna doba občinskega odbora. Volilci protestirajo proti takemu kršenju zakonito zajamčene avtonomije in ustavnih pravic prebivalstva ter proti ogromnemu gospodarskemu oškodovanju celjskega mesta, ki ni utemeljeno niti z najmanjšim očitkom proti poslovanju župana in delovne večine občinskega sveta, ter zahtevajo, da se ugodi pritožbi in razveljavi razpust kot nepostaven.

Notranji minister Boža Maksimović na pritožbo ni odgovoril. Nove volitve so bile razpisane za 23. junij 1927. Naslednji dan je pa stopil v veljavo amandman finančnega zakona za leto 1927, ki odpravlja člen 34 zakona o volitvah v občinske zastope in uvaja proporcionalno razdelitev mandatov. Ugodnost razdelitve po starem zakonu si je opozicija zagotovila s paktom, sklenjenim decembra 1926 med Slovensko ljudsko stranko, Narodno radikalno stranko in Nemci.

Volitve so izpadle v prilog združeni prejšnji opoziciji. Izmed vpisanih volilcev jih je volilo 1314, zaradi silne in razbrzdane agitacije je bila volilna udeležba velika.

Združena stranka (Slovenska ljudska stranka, Narodna radikalna stranka in Nemci) je zbrala 790 glasov.

Samostojna demokratska stranka (z ostankom narodnih socialistov) je dobila 406 glasov.

Socialisti so se udeležili volitev razcepljeno: na eni strani so bili pripadniki Socialistične stranke Jugoslavije, a na drugi pripadniki Jugoslovanske socialno-demokratske stranke (Naprejevci — Bernotovci), prvi so dobili 96, a drugi 22 glasov.

Ako motrimo stranke ločeno, moramo reči, da so dobili največ mandatov samostojni demokrati: 10. Izvoljeni so bili: dr. Juro Hrašovec, Ivan Rebek, dr. Ernest Kalan, Ivan Ravnikar, Franc Mravljak, dr. Anton Božič, Drago Bernardi, dr. Drago Hočevar, Ivan Prekoršek in Drago Sirec.

Slovenska ljudska stranka je dobila 8 mandatov. Izvoljeni so bili: dr. Anton Ogrizek, Maks Janič, Franc Dobovičnik, Ivan Možina, Franc Gračner, dr. Alojzij Voršič in Tomaž Cvirn.

Narodna radikalna stranka je zbrala prav tako 8 mandatov. Izvoljeni so bili: dr. Alojzij Goričan, mg. Andro Posavec, Josip Brinar, dr. Dragotin Vrečko, Anton Lečnik, Josip Žumer, Anton Zupan in Anton Koren.

Za Nemce so se šteli 4 izvoljeni: Franc Koschier, Franc Rebeušek, dr. Jurij Skoberne in Kristjan Wolf; nemškega porekla je bil med njimi samo Wolf.

Združena stranka je torej dobila v celoti 20 mandatov (8 ljudovskih, 8 radikalnih, 4 nemške).

Socialisti so bili izvoljeni trije: dva (Karel Felicijan in Valentin Komavli) kot pripadnika Socialistične stranke Jugoslavije in eden (Štefan Lah) kot socialni demokrat (Bernotovec).

Večino v občinskem svetu je torej imela Združena stranka (toda dvetretjinske večine ni dosegla in je bila delazmožnost občinskega sveta odvisna od sodelovanja samostojnih demokratov in socialistov.

Dne 15. julija 1927 je bila prva seja novega občinskega sveta, imela je nalogo, izvoliti župana in podžupana. Sejo je otvoril bivši vladni komisar dr. Farčnik. Po uvodnih besedah je izročil predsedstvo najstarejšemu odborniku dr. Juru Hrašovcu. Dr. Hrašovec je takoj odredil volitev. Za župana je bil izvoljen dr. Alojzij Goričan, za podžupana pa dr. Anton Ogrizek. Dobila sta po 20 glasov Združene stranke. Protikandidatov nista imela, kajti demokrati in socialisti so oddali 13 praznih glasovnic.

Po končani volitvi je Valentin Komavli izjavil, da se bodo socialisti udeleževali stvarnega dela.

Že pri naslednji seji je župan izjavil, da se je Ivan Rebek odpovedal mandatu in je na njegovo mesto prišel Fran Voglar. Sporočil je tudi, da so klubi prijavili svoje načelnike: klub demokratov prof. Franca Mravljaka, klub radikalov mr. Andra Posavca, klub ljudovcev, dr. Antona Ogrizka, klub Gospodarske stranke Franca Rebeuška, klub socialistov Karla Felicijana, Bernotovec Štefan Lah pa je ostal sam. Nekaj osebnih izprememb je še sledilo; tako je klub ljudovcev sprejel v svojo sredo gospodarstvenika prof. Antona Cestnika, ki mu je prepustil mesto Franc Gračner.

Odsekov je bilo poslej sedem. Prejšnjim šestim so dodali še socialno-politični odsek. Pri razdelitvi mest niso upoštevali proporca, veliko večino so dobili ljudovci in radikali, demokrati in socialisti so jih dobili pol manj, kakor bi jih bili morali dobiti po proporcju.

Prof. Mravljak je proti temu zaman protestiral in navajal prejšnjo razdelitev po proporcju.

V smislu odredbe velikega župana z dne 24. maja 1927 so izvolili 5 članov v krajevni šolski odbor, razen enega socialista (Valentina Komavlija) same pripadnike večine: prof. Josipa Kardinarja, prof. Ivana Bračka, dr. Gvidona Serneca — ki jim osebno resda ni bilo kaj očitati, ter dr. Jurija Skoberneta, ki se je imel za trdega Nemca, kar po rodu ni bil.

Bilo je še nekaj politično manj pomembnih volitev v razne komisije, nova je bila volitev v upravni odbor borze. Ni pa bilo volitve v upravni odbor Mestne hranilnice. Gerent mr. Andro Posavec je predlagal, da se odlože. Njegov predlog so sprejeli.

Kako huda je bila napetost med novo in prejšnjo večino, o tem priča dejstvo, da so se takoj po izvolitvi odsekov vrgli na kritiko gospodarstva prejšnje večine. Gospodarski referent je navajal, da je bil proračun v nekaterih postavkah večkrat prekoračen, da so se izvrševali prenosi s postavke na postavko, grajal je nekatere nakupe, zlasti nakup hotelskega poslopja Krone, kjer je mesto nato zgradilo trinadstropno stavbo, ter Solarikovega posestva poleg mestnega gozda v Pečovniku. Trdil je, da so bili proračuni deficitni in zahteval za leta 1925 in 1926 revizijo oblastnega odbora.

Toda poročevalčev predlog ni mogel obveljati. Bivši župan dr. Hrašovec, znan kot vesten mož in zelo natančen gospodar, je pojasnil, da v danih razmerah ni bilo vedno mogoče predvideti, kolikšni bodo izdatki za določene namene, da so bili prenosi nujni in po tedanjih predpisih dovoljeni, da je poročevalec, kjer so bili prebitki, videl deficite, ker je posojila

za nakup vključil v redni proračun, da so bili proračuni odobreni soglasno ali skoraj soglasno, da si je za vsako izpremembo pridobil soglasje občinskega sveta.

Nova večina sicer predloga ni mogla popolnoma umakniti, izjavila pa je, da nikomur ne očita nekorektnosti, naj se revizija pred odobritvijo računskih zaključkov vrši pro foro interno, revizorje pa naj določi sam župan. Izmed treh revizorjev je Prekoršek, ki je pripadal prejšnji večini, odklonil sodelovanje, ostala dva sta pa podala poročilo šele leta 1932, ugotovila sta za obe leti znaten presežek, a ne primanjkljaja. Za leto 1927, ko je vladal na magistratu gerent, je poročevalec nove večine hotel naprtiti disciplinsko preiskavo magistratnemu svetniku, toda izkazalo se je, da za to ni bilo nobene osnove.

Napetost v občinskem odboru je bila v znatni meri odraz napetosti v državi. Ta je dosegla svoj vrhunec 28. junija 1928, ko je Puniša Račić v skupščini s strelom ubil dva poslanca Hrvatske Seljačke stranke in tri druge, med njimi samega Stjepana Radića težko ranil. Celjski občinski zastop je globoko obžaloval ta zločin, izrazil rodbinam padlih svoje sožalje, ranjenim pa želel okrevanje.

Tudi za celjski občinski svet je bila uvedba šestojanuarske diktature mučno presenečenje. Z njo je zanj v stari obliki funkcija prestala. V smislu višje odredbe je veliki župan mariborske oblasti 8. januarja 1929 poleg drugih razpustil tudi celjski občinski odbor in imenoval novega. Stvarno je bil nov občinski odbor istoveten s starim, toda postavljen je bil na novo pravno osnovo.

Novi občinski odbor je imel torej naslednji sestav:

župan: dr. Alojzij Goričan, podžupan dr. Anton Ogrizek;

odborniki: Drago Bernardi, Josip Brinar, Anton Cestnik, Tomaž Cvirn, Miloš Čepin, Franjo Dobovičnik, dr. Drago Hočevar, Miha Hohnjec, dr. Juro Hrašovec, Maks Janič, dr. Ernest Kalan, Anton Koren, Franc Koschier, Anton Lečnik, Alojzij Leskošek, Ivan Možina, Fran Mravljak, mr. Andro Posavec, Aleksander Potrato, Ivan Prekoršek, Ivan Ravnikar, Franc Rebeušek, Drago Sirec, dr. Jurij Skoberne, Fran Voglar, dr. Alojzij Voršič, dr. Dragotin Vrečko, dr. Kristijan Wolf, Anton Zupan, Josip Žumer.

Prva seja je imela otvoritveni in informativni značaj. Ker so bile bivše stranke razpuščene, ni več bilo klubov, pač pa je bilo treba na novo voliti odseke. Juristi v odboru so bili mnenja, da je odbor kljub starim članom nov in se mora na novo konstituirati.

Na drugi seji, bila je 8. februarja 1929, so izvolili odseke. Toda vsa važna mesta so dali bivši večini, štirje Nemci so bili bolje zastopani od desetih bivših samostojnih demokratov. Dr. Hrašovec je posebej opozoril na to, da njegova stranka nima nobenega zastopnika v šolskem odboru, čeprav ima v svojih vrstah strokovnjaka prof. Franca Mravljaka in šolskega upravitelja Frana Voglarja.

Na tretji seji (27. marca 1929) je vladni svetnik dr. Josip Hribar zaprisegel župana, a ta je po njegovem odhodu zaprisegel še podžupana in odbornike. Sledila je seveda vdanostna brzojavka kralju in ministrskemu predsedniku Živkoviću.

Zoper volitve v odseke in komisije sta se dr. Juro Hrašovec in dr. Ernest Kalan pritožila na velikega župana. Bivši demokratski odborniki so tudi odložili svoja mesta v odsekih. Veliki župan je pritožbi ugodil. Vršile so se nove volitve. Zdaj so mesta v odsekih enakomerno porazdelili. Poleg prejšnjih odsekov je nastal še en novi: odsek za avtomobilski promet. Vanj je občinski odbor volil nekaj članov, druge so pa določile skupine glavnih pridobitvenih krogov. Prav tedaj je namreč celjska občina uvedla več avtomobilskih prog. Finančni referent (dr. Vrečko) se je bal nerentabilnosti in je uvedbi močno nasprotoval, vendar je večina v odboru glasovala zanjo.

Treba je bilo ustanoviti nekaj drugih novih odborov: oblastni gradbeni odbor za regulacijo Savinje in okrajni cestni odbor, v katerih je bilo nekaj članov celjskega občinskega odbora, ter kuratorij javne mestne knjižnice, odpravljena je bila volitev še iz nemške dobe obstoječega fasadnega odbora, ki poleg stavbnega odbora ni imel nobenega smisla. Pač pa je bil leta 1933 ustanovljen sreski odbor za javna dela, v katerem je mestna občina imela nekaj svojih zastopnikov.

Odbor je gotovo z mešanimi občutki sprejemal zakonodajne ukrepe absolutistične vlade: zakon z dne 3. oktobra 1929, ki deli državo na 9 banovin, zakon o bankski upravi z dne 7. novembra 1929, zakon o občinah z dne 14. marca 1933, zakon o mestnih občinah z dne 22. julija 1934, zlasti pa novo septembrsko ali oktroirano ustavo, ki jo je kralj razglasil 3. septembra 1931. Z navdušeno gesto je moral sprejeti teatralično zameno starih srbskih polkovnih zastav z novimi jugoslovanskimi. Vodilni člani občinske uprave so morali nekolikokrat v Beograd, svoja pota so uporabljali za intervencije v korist mesta. Zlasti glede regulacije Savinje.

Sestav občinskega odbora se je polagoma spreminjal. Nekateri odborniki so sami prosili za razrešitev, ta ali oni se je preselil. Na njihovo mesto je vlada imenovala druge.

V novembru 1930 je notranje ministrstvo razrešilo vseh funkcij pri občini podžupana dr. Antona Ogrizka. Na njegovo mesto je imenovala Ivana Ravnikarja. Po odločitvi brez prošnje je oblast razreševala bivše pristaše Slovenske ljudske stranke; njen vodja dr. Korošec se ji je namreč začel odtujevati.

Na Silvestrovo 1931 je izdal znano silvestrsko izjavo, v kateri je iz nepojasnjene vzroka prišel na dan z zahtevo, da bi se morali v državno-pravnem pogledu vrniti nazaj v november 1918. Odbor je proti tej izjavi (deloma odkritosrčno) protestiral. Enako stališče je zavzel tudi glede izjave jugoslovanskih škofov o Sokolstvu.

Vsekakor je oblast izbirala ugledne ljudi iz vrst neljudovcev, med njimi tudi take, ki se niso nikdar bavili s politiko.

Prišel je 9. oktober 1934. V Marseillu je poleg Brianda, francoskega zunanjega ministra, padel pod streli najetega atentatorja kralj Aleksander, ki je prihajal v Francijo, da s sklenitvijo trdnega dogovora utrdi mir, ki ga je ogrožal fašizem. Ljudje so se vznemirili. Tudi v celjskem občinskem odboru. Ne bi govorili resnice, ako bi zanikali, da je bilo poleg splošnega človeškega v neki meri prizadeto privzgojeno monarhistično čustvo, toda

globlji vzrok je bil drug: vse je čutilo, da je bil udarec namenjen naši narodni svobodi in je imel za cilj ne samo razkosanje države ampak tudi prisvojitve najvažnejših delov, zlasti slovenskega ozemlja, po fašističnih silah; bolj ali manj nezavestno je mnoge obhajal tudi občutek bodočih strahot.

Takoj naslednji dan, 10. oktobra 1934, je sreski načelnik zaprisegel župana, podžupana in ves odbor novemu državnemu vodstvu (mladoletni kralj in trije kraljevski namestniki).

V občinskem odboru in v državi se je pripravljala notranja izprememba, ki je bila deloma izrazito političnega značaja, deloma je pa temeljila na prirodnih težnji po združitvi mestne občine z okoliško.

Okoliška občina

Leta 1911 za župana izvoljeni Anton Fazarinc, posestnik na Ostrožnem, je vodil občino preko prve svetovne vojne (1914—1918) in do prvih volitev.

Kakor v mestu so tudi v okoliški občini prvič po vojni izpričali svojo politično zavest pri skupščinskih volitvah 28. novembra 1920. Tedaj je dobila največ glasov Jugoslovanska socialno-demokratska stranka (611). Daleč za njimi so bili drugi: ljudovci (281), demokrati (102), narodni socialisti (48), kmetijci, prekmurski gospodarstveniki (4), komunisti (6). Približno ista slika kakor v mestu, samo da so bili ljudovci na drugem mestu.

Občinske volitve spomladi 1921 slike niso bistveno spremenile, čeprav so socialisti nekoliko nazadovali. Dobili so: Jugoslovanska socialno-demokratska stranka — 429, Slovenska ljudska stranka — 316, Gospodarska stranka (naprednjaki — demokrati in kmetijci) — 173, Narodno-socialna stranka — 85 glasov. Vseh mandatov je bilo 33. Socialisti so jih dobili 14, ljudovci 10, naprednjaki 5, narodni socialisti 3.

Za župana je bil izvoljen socialist Valentin Hrastnik, delovodja v tovarni emajlirane posode.

Ob županski volitvi je plapolala na občinski hiši na Bregu rdeča zastava. Hrastnik je bil pameten človek, po njegovi zaslugi so izvolili v občinsko starešinstvo (za občinske svetovalce) pripadnike vseh strank. Podžupansko mesto so poverili Konradu Golograncu, izvoljenemu na listi Slovenske ljudske stranke. Ves odbor je delal složno.

Naslednje volitve, ki so bile 16. junija 1924, so dale znatno drugačen rezultat. Socialisti, razdeljeni v dve skupini (frakciji), so močno padli. Ljudovci so prišli na prvo mesto, okrepili so se tudi narodnjaki (združeni demokrati, kmetijci in narodni socialisti), ki so nastopili pod firmo Gospodarske stranke. Poleg tega so se pod krinko Nezavisne gospodarske stranke pojavili narodni odpadniki (nemčurji, ponemčenci), ki jih je pri agitaciji z gospodarskim vplivom in denarjem močno podprl industrialec Westen. Dobili so glasov: ljudovci — 339, naprednjaki 251, socialisti-Korunovci — 166, socialisti-Bernotovci — 75, nemškutarji — Nemci — 111.

Mandatov so dobili: Ljudovci — 12, naprednjaki — 9, Korunovci — 6, Bernotovci — 2, nemškutarji — Nemci — 4.

Izvoljeni so bili: Na listi Slovenske ljudske stranke: Ivan Glinšek (Zgornja Hudinja), Josip Vrunč (Gaberje), Jurij Strenčan (Lava), Franc Žuža (Jožefov hrib), Franc Polner (Zgornja Hudinja), Alojzij Mihelčič (Breg), Ivan Kodela (Dobrova), Josip Verčnik (Gaberje), Stanko Gologranc (Gaberje), Anton Mulej (Babno), Blaž Koren (Spodnja Hudinja), Ivan Samec (Lokrovec). Razen nekaj izjem sami kmetje.

Na gospodarski (napredni) listi: Vinko Kukovec, stavbni in tesarski mojster (Lava), Anton Fazarinc, posestnik (Ostrožno), Jakob Omladič, gostilničar Spodnja Hudinja), Ignacij Založnik, obrtni nadzornik, Aleš Bebler, ravnatelj cinkarne (Gaberje), Franc Pušnik, posestnik (Gaberje), Hinko Čuvan, delavec (Gaberje), Jakob Šribar, posestnik in kovaški mojster (Spodnja Hudinja).

Na listi Socialistične stranke Jugoslavije (Korunovcev): Valentin Hrastnik (Spodnja Hudinja), Martin Plankar (Gaberje), Ivan Šmerc (Gaberje), Jakob Vodopivec (Gaberje), Emanuel Janžič (Spodnja Hudinja), Ignacij Ferdič (Gaberje).

Na listi Socialno-demokratske stranke (Bernotovci): Ivan Vrečer (Breg), Franc Jelen (Gaberje). Izvoljeni socialisti so bili delavci in uslužbenci.

Na nemškutarsko-nemški listi: Jakob Brumen (Spodnja Hudinja), Franc Petschuch (Gaberje), Martin Pristovšek (Spodnja Hudinja), Rudolf Novak (Gaberje). Razen gostilničarja Petschucha sami obrtniki.

Ob izvolitvi župana in svetovalcev konec junija in v začetku julija so nastale velike težkoče. Ker so naprednjaki in socialisti oddali prazne glasovnice, ki so predstavljale večino glasov: 17 proti 16, sta bili dve volitvi brezuspešni. Prišlo je do ožje volitve, pri kateri je bil izvoljen z relativno večino Ivan Glinšek. Zanj so glasovali ljudovci in nemškutarji.

Tudi dve volitvi starešinstva sta bili brezuspešni, naprednjaki in socialisti so oddali prazne glasovnice, ker so nasprotniki poleg treh Ljudovcev hoteli izvoliti za svetovalca tudi renegatskega Petschucha. Nato je prišlo do pogajanj med pristaši Slovenske ljudske stranke ter naprednjaki in socialisti. Ivan Glinšek, pameten, uvideven in splošno spoštovan mož, je odstopil, bilo mu je mrzko, da je bil izvoljen s pomočjo narodnih odpadnikov. V smislu dogovora so ga nato izvolili za župana z glasovi vseh slovenskih strank, dobil je 26 glasov. Takoj nato so po dogovoru za podžupana izvolili Vinka Kukovca, za svetovalca pa Baltazarja Beblerja, Franca Jelena in Rudolfa Novaka. Vse te sestanke je vodil Šribar kot najstarejši odbornik.

V odboru se je razvilo složno delo.

Dne 20. novembra 1927, po triletni dobi, so se vršile nove občinske volitve. Tokrat je bilo sedem list. Ljudovci so nastopili z dvema listama. Prva je bila pod firmo Kmečke zveze in je imela za nosilca Jurija Strenčana. Druga je nosila ime Slovenske ljudske stranke in ji je bil na čelu Alojzij Mihelčič. Samostojna demokratska, Narodnosocialistična in Sloven-

Nekateri odseki so ostali na papirju, večji pomen so ohranili samo finančni, cestni in gradbeni odsek. Po letu 1930 se jim je v smislu novega zakona pridružil še kmetijski odsek. Referent finančnega odseka je bil v začetku Bebler, pozneje pa dr. Laznik.

Občinski odbor je po zakonu volil zastopnike v krajni šolski svet, ki je sicer v okviru proračuna gospodaril samostojno.

Še v prvi jugoslovanski dobi so posamezna naselja imela rihtarje, ki so jih volili na sestankih sosesk. Rihtarji so skrbeli za krajevne zadeve, za pota, ostanke gmajn in drugo sosekino posest, ako je je kaj bilo. Na Zgornji Hudinji se je npr. očeval travnik Bikovec, katerega donos je rihtar uporabljal za vzdrževanje soseskinega bika. Vendar je ustanova rihtarjev že v tem razdobju zamrla. Rihtarji so bili pravzaprav zaupniki občinskega odbora v naseljih, mnogi izmed njih so bili daljšo ali krajšo dobo člani občinskega odbora. Na spisku, ki ga imam pri roki, so navedeni naslednji rihtarji: Jurij Strenčan (Lava), Franc Lipovšek (Ložnica), Franc Trupej (Babno), Jožef Pišek (Medlog), Ivan Krajnc (Lopata), Ivan Kodela (Ostrožno), Jakob Lednik (Lokrovec), Konrad Cigelšek (Zgornja Hudinja), Franc Dorn (Zagrad in Pečovnik), Josip Kodelja (Polule), Anton Dolenc (Košnica), Ivan Kodela (Dobrova).

Občina (veliko) Celje od 1935 do 1941

Okoliška občina je leta 1849 nastala samo zato, ker je vlada hotela ločiti mesto od kmetiške okolice. Ta delitev je bila že tedaj nekoliko neprilodna, saj so mnogi meščani še bili lastniki zemljišč. Toda tedaj je to v gospodarskem pogledu še šlo, kajti razmere so bile skromne. Ker je okoliška občina obkrožala mestno, sta se polagoma preraščali. Bojazen bivše nemške mestne uprave, da bi priključitev bivše okoliške občine utegnila dati mestu slovenski značaj, je po osvoboditvi odpadla, a do izraza so bolj in bolj prihajali naselitveni in gospodarski momenti.

Vprašanje združitve se je večkrat sprožilo, tako pri mestu kakor pri okolici. V okolici (vsekakor v tovarni emajlirane posode in v njenih nemško mislečih priveskih) se je pojavila celo težnja, da bi iz katastrske občine Spodnja Hudinja napravili posebno občino. To pa je bilo za občino kot celoto nesprejemljivo, saj je odtod pritekalo v občinsko blagajno 9/10 dohodkov.

Ker sta se v državi itak pripravljala nov občinski zakon in poseben zakon o mestnih občinah, je bilo treba misel na združitev nekoliko odložiti. Tako je šele 7. avgusta 1935 kraljevsko namestništvo podpisalo ukaz o združitvi.

Mesec dni pozneje, 7. septembra 1935, je Kraljevska banska uprava razrešila oba predstavnika dotedanjih občin in njune občinske odbore z naročilom, da vršita tekoče posle, dokler ne bosta imenovana nov občinski odbor in nov župan v smislu obeh novih zakonov o občinah, imenovan predsednik.

Za predsednika razširjene mestne občine je bil imenovan Alojzij Mihelčič, Belokranjec, ki se je ob koncu prve svetovne vojne naselil na Bregu v okoliški občini kot vinski trgovec. Bil je človek fine kulture, kot skladatelj pesmi, zlasti cerkvenih, je bil znan v umetniških krogih in v javnosti, bil je tudi spreten politik, ki je preraščal lokalni okvir. Za podpredsednika je banska uprava imenovala veletrgovca Rudolfa Stermeckega.

Za člane mestnega sveta je pa določila: Mirka Bitenca, gimn. profesorja, Franca Dobovičnika, trgovca, ing. Janka Dolinarja, sreskega kmetijskega referenta, Franca Dorna, posestnika v Zagradu, Antona Fazarinca, trgovca, Ivana Glinška, posestnika na Zgornji Hudinji, Konrada Gologranca, stavbenika in posestnika, dr. Jakoba Hodžarja, odvetnika, Miloša Hohnjeca, kiparskega mojstra, Stojana Holobarja, slikarskega mojstra, Antona Jagra, čevljarskega mojstra na Ostrožnem, Josipa Jagodiča, trgovca, Franca Jezernika, posestnika v Lokrovcu, Ivana Kodela, posestnika na Dobrovi, Andreja Koželja, železniškega uradnika v Celju, Vinka Kramarja, posestnika na Babnem, Ludovika Kranjca, delavca, Vinka Kukovca, tesarskega mojstra in stavbenika, Petra Kusterleja, stavca, Antona Lečnika, urarskega mojstra, Franca Leskovška, knjigarnarja, Franca Lukmana, kateheta na meščanskih šolah, Ivana Martinčiča, tiskarnarja, Rudolfa Pibrovca, knjigovodjo, Josipa Pišeka, posestnika v Medlogu, Martina Plankarja, delavca v Gaberju, Vinka Preloga, tajnika Ljudske posojilnice, Franca Rebeuška, hotelirja in posestnika, Frana Roša, učitelja in književnika, dr. Jurija Skobneta, odvetnika, Jurija Strenčana, posestnika na Lavi, Franca Šlandra, posestnika v Košnici, Viktorja Šmigovca, upravnika okrožnega urada za zavarovanje delavcev, Franca Vltavskega, cinkarniškega uradnika, dr. Alojzija Voršiča, odvetnika.

V novi občinski svet je bilo torej poleg predsednika in podpredsednika imenovanih 35 članov, celotni mestni svet je štel 37 članov. S teritorija bivše okoliške občine je bilo poleg predsednika 19 članov, s teritorija bivše mestne občine jih je pa bilo s podpredsednikom vred 18. Po stanovski pripadnosti je bilo v novem mestnem svetu 8 kmetov, 8 obrtnikov, 5 trgovcev, 4 zasebni uradniki, 3 delavci, 3 državni uradniki, 1 duhovnik, 1 hotelir in 3 odvetniki.

Sestava novega občinskega sveta je imela strankarski značaj, iz njega so bili izključeni pripadniki bivše Samostojne demokratske oziroma bivše Jugoslovanske nacionalne stranke, sprejeti pa so bili vanj zastopniki Nemcev oziroma njihovih somišljenikov — v času, ko so se pripravljali važni dogodki, ki so ogrožali ne samo kulturo, ampak celo fizično existenco naroda samega. Pač pa so bili za odbornika imenovali socialista iz okoliške občine.

Po odločbi banske uprave, izdane s pristankom ministrstva za notranje zadeve, je novi mestni svet prevzel občino 11. septembra 1935 na seji, na kateri so prisegli predsednik, podpredsednik in člani mestnega sveta, v smislu § 66 zakona o mestnih občinah.

Na tej slavnostni seji je predsednik Mihelčič orisal pomen združitve obeh občin. Nato pa so bile odposlane vdanostne brzojavke: kralju Pe-

Zahodni del tedanje Prešernove ulice (sedanjega Trga V. kongresa) v Celju okoli leta 1930

tru II., knezu namestniku Pavlu, kraljevima namestnikoma dr. Ivu Peroviću in dr. Radenku Stankoviću, predsedniku ministrskega sveta in zunanjemu ministru dr. Milanu Stojadinoviću, ministru za notranje zadeve dr. Antonu Korošču in banu dravske banovine dr. Dinku Pucu.

Dva dni pozneje, dne 13. septembra, so določili odbore (kakor so v smislu zakona preimenovali prejšnje odseke).

Rednih odborov je bilo osem, prejšnjim sedmim so namreč dodali še kmetijski odbor, saj je velika občina dobila iz bivše okoliške občine mnogo kmetov.

V nekaterih odborih, kmetijskem, zdravstvenem in šolskem ter v ubožnem svetu, so bili lahko tudi nečlani občinskega sveta. Predsednik kmetijskega odbora je bil inž. Janko Dolinar, zdravstveni odbor je vodil predsednik občine, podpredsednik pa je bil upravnik zdravstvenega doma dr. Jakob Rebernik.

Šolska odbora sta bila še nadalje dva, eden za mesto in eden za okoličico.

Poleg tega so bili izvoljeni zastopniki v kuratorij dečjega zavetišča. Predvideli so tudi odbor za prehrano, ki bi začel delovati, ako bi prišlo do mobilizacije.

Določili so tudi nekaj komisij, med njimi disciplinsko, ki je bila trajnega značaja.

Dne 18. oktobra je občinski odbor izvolil upravni odbor podjetja »Avtobus« mesta Celja. Občinski odbor je izvolil samo upravnika in nekaj članov. Mesto upravnika je podelil Antonu Fazarincu. Več članov so določile skupine gospodarstvenikov.

Ob tej priliki so izbrali tudi zastopnike občine za upravni odbor gasilske čete, v katero so v smislu zakona o gasilstvu iz leta 1934 spremenili Celjsko gasilsko društvo.

Dne 8. novembra so izvolili še člane upravnega odbora Mestne hranilnice in Hranilnice dravske banovine ter člane kuratorija javne mestne knjižnice.

Predsednik mestne občine je bil hkrati predsednik sreskega odbora za javna dela.

Urad okoliške občine je prenehal poslovati 30. septembra 1935. Proračuni in finančne odredbe ter občinske davščine okoliške občine so pa veljali do 31. marca 1936. Tedaj je okoliška občina šele nehala obstajati kot pravna enota.

Tako je ostalo do leta 1937. Ko je Alojzij Mihelčič leta 1937 postal senator, je bil 12. maja imenovan za predsednika občine dr. Alojzij Voršič. S tem v zvezi so se izvršile tudi manjše zamenjave, tako je za dr. Voršičem prevzel predsedstvo gradbenega odbora dr. Jurij Skoberne. Dr. Voršiču je pripadla težka naloga, da se poniža in sprejme okupatorja.

Magistrat, občinski urad, občinsko poglavarstvo (po jugoslovanskem zakonu o mestnih občinah — 1934)

tako se je imenoval izvršilni organ mestnega občinskega odbora (mestnega sveta).

Jugoslovanski mestni urad je sprejel organizacijske oblike avstrijskega mestnega urada. Izprva je bil njegov delokrog celo nekoliko ožji, ker je bilo precej poslov prenesenih na okrajno glavarstvo. Ko so te posle začeli vračati (1926) in so nastajale nove naloge, se je delokrog razširil celo preko prevzetih meja.

Mestni urad se je delil na šest oddelkov.

Prvi oddelek je bil vodstveni, obči in upravni. Za Avstrije mu je bil na čelu predstojnik mestnega urada dr. Oton Ambrositsch, čigar priimek in rojstni kraj (Vipava) izpričujeta slovensko poreklo. Bil je zagrizen Nemec in je poleg župana (dr. Jabornegga) kril vse krivice, storjene Slovincem. Kot tak ni mogel biti sprejet v jugoslovansko službo, verjetno tega niti ni želel, še po propadu Avstrije je delal proti Slovincem in rovaril proti novi državi, tako da so ga v času kritičnega stanja na koroški fronti morali v Ljubljani internirati. Leta 1919 je umrl in ženi je občinsko vodstvo nakazalo pokojnino.

Dokler je vodil občino kot vladni komisar okrajni glavar, so občinske posle opravljali njegovi konceptni uradniki, ki so bili deloma zaposleni tudi na okrajnem glavarstvu. Sam vladni komisar je na občino navadno prihajal popoldne.

Prvi konceptni uradnik, ki je delal na mestnem uradu, je bil Ivo Poljanec. Zaposlen je bil tu prve mesece. Nato sta bila gerentskemu svetu kot konceptna uradnika dodeljena Ivo Šubic (nekako v začetku februarja 1919) in dr. Silvester Fohn (nekako maja 1919). Oba sta bila

v mestnem uradu še za prvih mesecev županovanja dr. Hrašovca. Vodstvene posle je opravljal dr. Fohn, ko je zbolel, jih je prevzel Šubic.

V jeseni je dr. Hrašovec prosil deželno vlado, naj mu za stalno dodeli kakega političnega uradnika-jurista. Vlada je prošnjo odbila, češ da ji primanjkuje kvalificiranih uradnikov, sicer je pa itak mnogo poslov prevzelo okrajno glavarstvo. Župan je vztrajal pri svoji zahtevi, poudarjajoč, da mora mesto po statutih imeti za predstojnika jurista, in je službo ponovno razpisal. Med prosilci je bil posebno tehten dr. Anton Farčnik, po rodu Celjan. Mesto bi bil dobil, če bi ne bil zahteval, da mora ostati pod državno disciplinsko oblastjo in da se mu štejejo v službeno dobo leta občinske službe, če bi se zopet povrnil v državno politično službo. Za mesto sta prosila tudi župnik v p. Edvard Šimnic in Franc Hribernik, sin upravnika ubožnice v Vojniku in diplomiran jurist. Toda Šimnic ni bil jurist in Hribernik ni imel upravne prakse. Ne eden ne drugi ni prišel v poštev.

Mesto so podelili Šubicu, ki je bil medtem že postal komisar. Za predstojnika mestnega urada je bil imenovan z dekretom, podpisanim 24. februarja 1922.

Ivo Šubic je bil sin pokojnega prvega ravnatelja ljubljanske obrtne (srednje tehniške) šole. Ko je leta 1924 izšla pragmatika za občinske uslužbence, je postal ravnatelj. Bil je marljiv in vesten delavec ter zelo dober in spreten jurist. Imel je smisel za kulturo in umetnost. Kot predsednik Olepševalnega društva je dopolnjeval delo občinskega odbora (mestnega sveta) in urada.

Kot magistratni direktor je bil vodja celotnega dela v uradu. Poleg tega je reševal predsedstvene zadeve (personalne in pod.), sestavljal naredbе, pravilnike, statute in sl., vodil finančne zadeve (proračune, posojila itd.), pripravljaj predloge za mestni svet, opravljal zadeve, ki so se nanašale na stanovske matice, sklepanje zakonov in bogočastje, na preskrbo vode, urejevanje vodnih tokov in tujski promet.

Ko so leta 1926 vrnili občini obrtni referat, so kot drugega jurista namestili **Josipa Pogačnika**, ki je postal pozneje magistratni nadkomisar in končno magistratni svetnik.

Leta 1937 so namestili še tretjega jurista, **Viljema Korena**. Izprva je bil konceptni uradnik, pozneje pa komisar. Njemu so poverili: kazenske zadeve, prodajo in nakup nepremičnin, ljudsko štetje, skrb za zadruge, po zakonu iz leta 1873 ustanove, statistiko in še marsikaj drugega.

Občemu oddelku je pripadal tudi tajnik. Izprva je to mesto zavzemal **Vinko Krušič**, po materi stric Borisa Kidriča. Leta 1933 mu je sledil **Drago Žnidaršič**, po študiju absolvent dunajske eksportne akademije. Tajniških poslov je bilo obilo. Deloma jih je reševal sam, deloma je skrbel za njihovo izvršitev. V njegovi pisarni je bila trajno zaposlena Mara Štefančič-Prelog. Zdaj pri tajništvu, zdaj pri drugih oddelkih so delale: Marija Travirka, Anica Fink, Marta Turin, Silva Diehl, Marija Mayer, Danica Krušič-Razlag, Olga Sodič, Herta Gerdina, Gabriela Gorjanc.

Registraturo je v redu vodil Jakob Poznič, ki je bil od 1898 do 1921 v policijski službi. Pozneje mu je pomagal tudi Ferdo Žerdoner, ki je prišel iz okoliške občine.

Občemu oddelku je pripadal Anton Zupančič, ki je skrbel za upravno zavarovanje delavcev in nameščencev, vodil pogrebni zavod in zadeve pokopališča itd.

V občem oddelku je bil tudi vojaški referent. Do leta 1931 je zaval mal to mesto Rado Bač. Potlej pa Mirko Razlag. Po priključitvi okoliške občine so mu dodelili Franca Drobnetu.

Predvojaško telesno vzgojo, ki jo je predpisal zakon o mestnih občinah, je leta 1940 prevzel gimnazijski suplent Alojzij Zupan.

Tudi sluge so bili v sestavu občega oddelka: Jurij Zdovc (do 1925), Franc Ennsler — sudetski Nemec, Jurij Medved, Schwarz.

K občemu oddelku bi mogli šteti tudi sluge osnovnih šol, ki so bili močno zaposleni: Josip Kmecl (od 1897 do 1918 na samostojnih nemško-slovenskih gimnazijskih razredih) je skrbel za deško in dekliško šolo, Slavko Gerlanc, izza leta 1939 njegov naslednik; Janžekovič, solunski borec, zaposlen na deški, Franc Vodopivec in Štefan Butinar, zaposlena na dekliški meščanski šoli, prvi do leta 1923, drugi za njim.

Izredno pomemben je bil mestni stavbni urad, ki so ga pozneje preimenovali v tehnični oddelek.

Izza Avstrije je vodil mestni stavbni urad stavbni svetnik Ludovik Wessely, ki so mu naše oblasti podelile naslov inženirja. Ko je bil upokojen, se je preselil v Gradec. Njegovo službo je prevzel upokojeni dvorni svetnik v bivši bosansko-hercegovski vladi inž. Oskar Reddi.

Leta 1926 je prevzel vodstvo urada v Arclinu rojeni inž. Blaž Pristovšek, ki se je izšolal na praški tehniki, na osnovi pragmatike so mu podelili službeni naziv stavbnega svetnika. Pod njegovim neposrednim vodstvom so bili: uprava mestnega vodovoda, gradbeno-policijski nadzor v ožjem mestnem gradbenem okolišu in važnejša konceptna dela tehničnega oddelka. Izprva sploh ni imel nikakega pomočnika.

Leta 1926 (ko je imela občina vladnega komisarja) je v posebni spomenici prosil, naj se mu dovoli v pomoč tehnična moč s srednjo tehnično izobrazbo. V obširnejši spomenici navaja med drugim:

V mestnem stavbnem uradu je bil že pred vojno poleg vodje urada nameščen pomožni tehnik, včasih sta bila dva, za izredna dela so najemali celo po dva inženirja.

Mestni stavbni urad je razpolagal z odlično izdelanim načrtom mesta iz leta 1900. En izvod so glede na tekoče izpremembe vedno popravljali. Med vojno so to delo opustili in danes je načrt neuporabljiv. Nekdanje dobro markirane višinske in poligonske točke so izgubljene, kamenje je večinoma izkopano. Zadnji regulacijski načrt mesta je bil izdelan leta 1902, toda v nepopolni obliki. Načrt so nesistematično izpreminjali, izpremembe niso vrisovali. Tako danes mestna občina plačuje znatne dajatve od zemljišč, ki so že davno deli cest. Kanalizacija je često vrisana po domnevah. Novejši, manjši kanali niso vpisani. Za novejša dela mesta kanalizacijskega načrta ni.

Inž. Blaž Pristovšek (1892—1970)

Leta 1927 je mestni svet res namestil diplomiranega absolventa ljubljanske tehniške srednje šole **D r a g a H o j k e r j a**, rojaka iz Retja pri Trbovljah, in sicer kot začasnega stavbnega risarja. Leta 1933 je napravil strokovni izpit za gradbenega tehnika, nato je v sestavu pariške tehniške visoke šole študiral arhitekturo in leta 1939 v Ljubljani napravil izpit za graditelja visokih gradenj. Bil je zelo vesten. Mestni svet ga je priznal za pomočnika stavbnega svetnika. Imel je v skrbi visoke gradnje in gradbeno-polijski nadzor v katastrskih občinah Spodnja Hudinja in Zagrad, v kolikor sta bili izven ožjega gradbenega okoliša. Leta 1939 mu je bilo poverjeno tehnično vodstvo zaščitnega oddelka.

Leta 1936 je bil nameščen gradbeni tehnik **Venčeslav Lang**. Njemu so izročili v skrb nizke gradnje in mu poverili gradbeno-polijski nadzor v katastrskih občinah Ostrožno, Medlog, Lisce in Košnica, kolikor so bile izven ožjega gradbenega okoliša.

Leta 1931 je izšel nov gradbeni zakon, ki je predpisoval, da si morajo mesta izdelati regulacijski načrt. V ta namen je mestni svet leta 1938 namestil ing. arh. **Jožefa Brodnika**, rojaka iz Kompolja pri Kočevju in absolventa tehnike v Brnu. Njemu so poverili vodstvo gradbene posvetovalnice in naložili skrb za regulacijo mesta ter izdelavo projektov gradbene stroke. Za izdelavo regulacijskega načrta samega je mestni svet honorarno namestil še dva arhitekta. Ko je postal Brodnik leta 1939 definitiven, ga je mestni svet določil za pomočnika inž. Pristovška.

Od svoje namestitve o. leta 1928 je pripadal tehničnemu oddelku tudi cestni mojster Pavel Javornik, ki je imel na skrbi cestno nadzorstvo, vzdrževanje vseh občinskih visokih in nizkih gradenj ter požarno-policijski nadzor.

Nadalje je pripadal tehničnemu oddelku vodovodni mojster David.

Ko se je tehnični oddelek izpopolnil, je imel svojo pisarno. V njej je izza leta 1931 delal Adolf Presinger. Leta 1936 se mu je pridružila Amalija Poznič. Dela je bilo obilo, saj je imel tehnični oddelek tudi 120 do 150 delavcev, poleg gradbenih strokovnih in pomožnih delavcev so bili cestarji in cestni pometači. Presinger je bil razen s pisarniškimi deli zaposlen tudi z risanjem.

Tretji oddelek je bil zdravstveni. Vodil ga je mestni zdravnik (fizik), ki ni vršil samo preventivnih zdravstvenih poslov, ampak je tudi brezplačno zdravil mestne reveže. Izza pragmatike je nosil naslov zdravstvenega referenta. Od Nemca dr. Edvarda Gollitscha je prevzel posle mestnega fizika dr. Anton Schwab, znan tudi kot zobozdravnik in komponist lirskih pesmi. Njemu so sledili dr. Marko Dereani, dr. Drago Hočevnar, dr. Jakob Rebernik, in dr. Josip Podpečan (1937). Ko je bil dr. Podpečan l. 1939 daljšo dobo na orožnih vajah, ga je nadomeščal dr. Josip Fischer.

Mestnemu zdravniku je pomagala zaščitna sestra Franja Završnik, po vojni primarij za kožne in spolne bolezni, sedaj zdravnica v Zagrebu.

Preventivno pomožno službo je opravljal desinfektor, do leta 1935 je vršil desinfektorske posle sluga Schwarz, potlej pa sreski desinfektor Franc Novak.

V zvezi z zdravstvom je samostojno fungiral oddelek za socialno skrbstvo, ki je imel zaradi gospodarske krize v tridesetih letih in z njo povezane brezposelnosti mnogo dela. Po združitvi obeh občin ga je vodil prejšnji okoliški tajnik Bernard Vitavsky, kot pomožni pisarniški moči sta mu bila dodeljena Alojzij Morn in Herta Gerdina. Pri tem oddelku sta bila tudi služitelja Alojzij Rebernik in Anton Cvirn, ki sta imela kot glavno nalogo poizvedbe o ubogih.

Četrti je bil veterinarski oddelek. Na čelu so mu bili živinozdravniki: dr. Josip Stegu, inšpektor in mestni veterinar, Anton Koželj ter Vojteh Hrabalek, ki je sicer imel privatno prakso, vendar je bil na uslugo, če je bilo treba. Imeli so na skrbi: vodstvo mestne klavnice, pregled mesa po pravilniku za pregled živine in mesa, revizijo obratov za prodajo in prede-lovanje mesa in vse druge veterinarske zadeve.

Leta 1931 so veterinarskemu oddelku pridružili na novo ustanovljeni kmetijski referat, ki ga je vodil Martin Cimerman.

Zelo važen je bil peti oddelek, računovodstvo, prej imenovano knjigovodstvo. Po osvoboditvi je od Josipa Tauschmanna prevzel vodstvo Franjo Kalan, dotlej knjigovodja v Majdičevem mlinu. Kalanov pomočnik je bil Gustav Grobelnik, ki si je bil kot računski uradnik ladjedelnice na Reki pridobil potrebno znanje v računovodskih poslih. Bil je rojak iz Motnika in je z Reke odšel, ker ni hotel službovati pod Italijani. Ko je Kalan leta 1928 stopil v pokoj, je Grobelnik postal njegov naslednik. V smislu pragmatike je dobil naslov računskega svetnika.

Grobelnik je prej ko slej reševal vse računovodstvu dodeljene spise, vodil personalije, sestavljal mestni proračun. Vsi obsežni in izčrpní mestni obračuni izza leta 1918 so njegovo delo. Ko je umrl blagajnik Schmidl, je Grobelnik prevzel tudi blagajniške posle.

V računovodstvu je bilo zaposlenih še več oseb: računski nadrevidend Janko Vagner, ki je knjžil in zaključeval glavne knjige občinskega gospodarstva in občinskih podjetij; Josip Gaberšek, ki je prišel iz okoliške občine, Stanko Burja, Valči Rom — za njo Marija Kroflič, Mara Sparhakl, Klara Planteu.

Bolj stransko delo (pobiranje najemniškega dinarja, vodarine, tržne pristojbine, cestne naklade — poznejše uvoznine) so opravljali: Anton Golob, Josip Poznič (stric Jakob Poznič je bil tudi tržni nadzornik), Grasseli, Andrej Bedrač, Ivan Obreza, Ivan Has, Anton Spes, Bučar, Slavko Zorko, Josip Škoflič. Vendar niso vsi službovali v istem času.

Šesti je bil oskrbniški in gozdarski oddelek. Mesto je namreč imelo znatno poljedelsko in travniško ter veliko gozdno posest.

Oskrbnika iz avstrijske dobe Franca Derganca ni bilo mogoče obdržati. Čeprav je bil rojen Slovenec, je kot dalje služeči podoficir postal zagrižen in trd Nemeč, kar mu je pomagalo, da je dobil službo celjskega mestnega oskrbnika. Njegove posle je izprva prevzel strokovno izšolan ekonom Slavko Bezenšek (brat utemeljitelja jugoslovanske stenografije), a kmalu mu je sledil upokojeni železniški uslužbenec Josip Marn. Po Marnovi smrti jih je začasno vodil okrajni gozdar Alojzij Rihteršič. Od njega je definitivno prevzel ekonomsko službo kmetijsko usposobljeni Martin Cimerman. Posle gozdnega čuvaja je še iz avstrijske dobe vršil Franc Tratnik. Stanoval je v mestni hišici ob vhodu v Pečovniški jarek nasproti gostilni Pri dveh golobih. Umril je leta 1922. Že za življenja sta mu pomagala sinova Franc (sicer ključavničar pri Rebeku) in Matevž, ki ga je mestni odbor leta 1928 potrdil za gozdnega paznika.

Sicer je pa imel nadzorstvo nad mestnimi gozdovi do leta 1921 gozdar Franc Gal. Ko je ta težko zbolel, je prevzel njegov posel okrajni gozdar Alojzij Rihteršič. Ko je Cimerman postal mestni oskrbnik, je prevzel tudi upravo mestnih gozdov.

Mestni oskrbnik je sicer še izza avstrijskih časov imel tudi druge posle: skrbeti je moral za dobavo kuriva mestnim uradom in šolam, za izvoz fekalij, za dodeljevanje stanovanj v mestnih hišah in za vzdrževanje reda v njih. Ko se je izpopolnil tehnični oddelek in sta zdravstveni in finančni oddelek razvila natančnejšo kontrolo, je seveda to in ono samo po sebi odpadlo.

Malo pred drugo svetovno vojno je nastal še sedmi, zaščitni oddelek. Vodstvo je prevzel Stanko Burja kot telesno-vzgojni referent. Bil je še mlad. Ko je dokončal ljubljansko realko, je leta 1935 prišel v Celje kot okrožni sokolski vaditelj.

Pri mestni občini so se glede položaja svojih nameščencev zgledovali po državi in sicer po možnosti v njihovo dobro. Pravno so zagotovili njihov položaj s »pragmatiko mestnih uslužbencev«, ki jo je občinski odbor sprejel

na sejah 12. novembra 1924 in 14. januarja 1925, in z dodatkom, ki določa razvrstitev, naslove in prejemke uslužbencev.

Pragmatika deli uslužbence v pet službenih skupin. Prve tri skupine so bile uradniške, za prvo se je v bistvu zahtevala fakultetna, za drugo višja srednješolska in za tretjo nižja srednješolska ali ustrezna izobrazba. Pri tistih, ki so že bili v mestnih službah in so se pri delu izkazali, pa dopušča izjeme. V četrti skupini so bili pisarniški pomočniki, zanje se je poleg osnovnošolske izobrazbe zahtevalo znanje strojepisja in stenografije. Med pisarniški pomočniki so zelo prevladovale ženske. Imele so večinoma izobrazbo, ki je presegala nižjo srednješolsko: meščansko (ali nižjo gimnazijo) ter dvorazredno (srednjo) trgovsko šolo. Ker pa je bilo sistemiziranih uradniških mest premalo, so le redke med njimi dosegle uradniški položaj. V peti skupini so bili sluge, uradni in šolski. To so bili pragmatikalni nameščenci.

Poleg njih je pa bilo (zlasti v mestnih podjetjih) tudi nekaj nepragmatikalnih, pogodbenih nameščencev. Ti so sicer navadno imeli nekoliko višje prejemke, toda ni se jim priznavala pravica do mestne pokojnine in so plačevali zavarovalnino Pokojninskemu zavodu, katerega pokojninski zneski so bili nižji od mestnih.

Pragmatiki je sledilo več pravilnikov, ki so podrobneje določali pravice in dolžnosti mestnih uslužbencev, posebno važen je bil disciplinski pravilnik.

Občinski urad okoliške občine

Okoliška občina je imela svoj urad v visoki hiši na Bregu pred kapu-cinskim mostom, ki jo kupila od lončarja Brandenburgerja.

Uslužbeni aparat okoliške občine je bil seveda mnogo manjši od mestnega, čeprav je občina prekašala mestno tako po teritoriju kakor po številu prebivalstva.

Neugodno za uslužbence je bilo, da občina ni imela pragmatike in so bili uslužbenci glede starostne podpore ali pokojnine odvisni od dobre volje občinskega odbora, ki je pri svojih odločitvah te vrste upošteval finančne možnosti.

Na čelu občinske uprave je bil občinski tajnik. Do leta 1921 je vzemal tajniško mesto Andrej Perc. Tega leta mu je sledil Bernard Vltavsky, ki je ostal tajnik do konca občine, do leta 1935. Perc je še približno leto dni delal v pisarni, poslovil se je od nje, ko so mu priznali pokojnino.

Drugo pisarniško mesto je imel približno do leta 1920 Andrej Presker, za njim prehodno Franc Špeglič, nato več let Ivan Gaberšek, končno Ferdo Žerdoner in za njim honorarno krajšo dobo Edo Vučko.

Blagajnik je bil približno do leta 1920 upokojeni davčni uradnik Simon Wutt. Njemu je sledil Franc Špeglič in temu okrog leta 1932 Ivan Gaberšek.

K občinski upravi so spadali tudi policisti, ki so bili hkrati raznašalci uradnih razglasov. V tej dobi je imela občina dva policista: Marka Vučka

in Franca Kuneja. Glavno policijsko delo je bilo nadzorovanje upoštevanja policijske ure, ne samo zaradi reda in omejevanja pijančevanja, ampak tudi zaradi taks in denarnih kazni.

Delokrog mestne občinske uprave

Mestna občinska uprava je imela mnogo dela, čeprav je bil njen delokrog kmalu po osvoboditvi začasno zožen, toda ne toliko po obsegu poslov kakor po globini.

Moderni občini so dali pravno podlago provizorični zakon o občinah z dne 17. marca 1848, zakon z dne 5. marca 1962 in štajerski občinski red iz leta 1864. Za celjsko mestno občino posebej pa prihaja v poštev tudi mestni statut, potrjen 21. januarja 1867, ki spreminja mestno občino iz navadne v avtonomno. Delovanje mestne občinske uprave je segalo v vse panoge lokalnega javnega življenja od uprave lastnega premoženja, podjetij in poslovanja z dohodki preko skrbi za ceste, kanale, razsvetljavo, javno čistočo in javni red do osnovnega urejevanja gospodarskih in socialnih zadev in skrbi za šolstvo in celo cerkev. To je bil »lastni delokrog«, poleg tega pa je v imenu države izvrševala tudi posle »prenesenega delokroga« (zlasti temeljne vojaške zadeve).

Navadne občine so delovale pod nadzorstvom okrajnih uradov (ki so politično upravo združevali s sodstvom), izza leta 1867 pa okrajnih glavarstev, ki so sicer deloma tudi neposredno posegala v krajevno upravo. Avtonomna mesta z lastnim statutom, kakršno je bilo Celje izza leta 1867, so pa sama vršila posle okrajnih glavarstev in so bila v samoupravnih zadevah pod deželnim odborom, v prenesenih pa pod namestništvom.

V času, ko je bilo po prevratu Celje pod vodstvom gerenta — okrajnega glavarja, so z naredbo deželne vlade z dne 7. julija 1920 del poslov politične uprave I. stopnje, izročeni v upravo občine, dodelili okrajnemu glavarstvu, ki je prav tako bilo politična upravna oblast I. stopnje. Ti posli so se tikali: 1. državljanstva, 2. stanovanjske matice in sklepanja zakonov, 3. ljudskega štetja, 4. volitev v zakonodajno zastopstvo, 5. vojaštva, 6. trgovine in obrti, 7. socialnega zavarovanja delavcev in nameščencev, 8. vodnega prava, 9. bogočastja, 10. vseh ostalih poslov mestne občine celjske, ki so spadali po veljavnih predpisih v področje, izročeno občinam. Iste zadeve so odvezli tudi drugim statutarnim občinam.

Ko je okrajni glavar na seji sosveta 7. julija 1920 predlagal prenos teh poslov na okrajno glavarstvo, so vsi sosvetniki brez pomisleka glasovali za to, celo socialisti. Vsekakor se niso zavedali važnosti zadeve, verjetno so tudi računali, da se bodo s tem zmanjšali stroški za občinsko upravo.

Ze prej, 22. decembra 1918, je poverjeništvo za uk in bogočastje v naredbi o preestroju mestnih šolskih svetov v Celju, Mariboru in Ptujju te mestne šolske svete (ki so imeli prerogative okrajnih šolskih svetov) spremenilo v krajevne šolske svete in sicer zato, da bi preprečilo morebitne stare vplive. Dne 2. julija 1920 je deželna vlada odlok obnovila. S tem je

takoj izzvala nezadovoljstvo in protest ukinjenih mestnih šolskih svetov in mestnih sosvetnikov.

Podržavljena je bila tudi policija, mesto si je izprva pridržalo samo dva policijska agenta ali detektiva (Pozniča in Goloba), ki sta bila službeno dodeljena državni policiji. To je ustrezalo, kajti policija je zaradi številnega osebja mnogo stala.

Glasovanja glede prenosa upravnih prerogativ na okrajno glavarstvo so se pa sosvetniki kmalu začeli kesati in so zahtevali, naj se vrnejo mestu.

Glede mestnega šolskega sveta so se najprej oglasili demokrati. V njihovem imenu je 9. avgusta dr. Kalan podal v mestnem sosvetu izjavo:

»Odlok deželne vlade z 21. julija je v formalnem in materialnem pogledu nezakonit. Institucija mestnega šolskega sveta temelji na zakonu, ki še ni bil preklican po kakem novem zakonu ali po ministrski naredbi. Da bi se odpravil mestni šolski svet, bi bil potreben nov zakon ali vsaj naredba ministrstva prosvete. V tem slučaju pa deželna vlada ni predlagala takega zakona ali naredbe, niti ni svojemu odloku dala oblike naredbe, ampak je vladnemu komisarju kratkomalo poslala odlok, s katerim mu je sporočila svoj sklep z dne 21. julija 1920, s katerim ukinja mestni šolski svet. Sklep deželne vlade tudi ni bil objavljen v Uradnem listu. Glede na eno in drugo je torej že v formalnem pogledu povsem nezakonit in neveljaven.

V materialnem pogledu je sklep škodljiv in nepripusten. Odločanje o mestnem šolstvu, ki zahteva od mesta težke žrtve, se jemlje mestni občini in izročča činiteljem, ki ne morejo presoditi velikega pomena mestnega šolstva. Deželne vlade niso vodili stvarni razlogi, saj jih v svojem sklepu niti ne omenja.«

Tej izjavi se je pridružil zastopnik Socialno-demokratske stranke Fran Koren, ki je izjavil, da bo podal pismeno resolucijo o predmetu.

Kmalu nato, dne 2. septembra 1920, so socialisti protestirali tudi proti naredbi deželne vlade z dne 7. julija. Tedaj sta zastopnika Jugoslovanske socialno-demokratske stranke na seji gerentskega sosveta prebrala in izročila spomenico naslednje vsebine:

»Pri seji mestnega sosveta dne 8. julija je gerent dal na glasovanje predlog, naj se kakor v Mariboru tudi v Celju mestni urad razbremeni s tem, da se nekateri manj pomembni referati izročijo okrajnemu glavarstvu kot politični oblasti, češ da bo mesto razbremenjeno tudi v finančnem pogledu. O zadevi ni bilo nobene debate in podpisanca je nisva smatrala za tako dalekosežno, tudi ni bilo povedano, da je šlo za tako važne mestnemu uradu poverjene posle. Brez kakršnekoli opombe smo soglašali vsi v sosvetu.

Šele naknadno smo zvedeli, da je šlo za ukinjenje avtonomije, za odvzem vseh privilegiranih pravic avtonomnega mesta. S tem na videz nedolžnim predlogom so bili odvzeti mestu Celju vsi posli, nanašajoči se na državljanstvo, stanovsko matico, sklepanje zakonov, ljudsko štetje, na volitve v zakonodajna zastopstva, vojaštvo, trgovino in obrt, na socialno zavarovanje delavcev, na vodno pravo in bogočastje.

Vsi ti posli so prešli na okrajno glavarstvo. Prej avtonomno in polnopravno mesto je degradirano v navadno vas. S tem činom so prebivalstvu

na nezakonit način odvzeli njegove pravice. Volitve v občinsko zastopstvo so na ta način postale avtonomno nemogoče. Prebivalstvo mesta Celja je postalo brezpravno. Namesto prosto od občanov izvoljenega zastopstva bo gospodaril mestu okrajni glavar oziroma za to določen uradnik, ki ne bo nikdar imel čuta za prave potrebe prebivalstva. Samo župan je oseba, ki mu lahko prebivalstvo popolnoma zaupa. In občinski svet? Ali morejo imenovani uradniki z isto odgovornostjo sodelovati pri občinskih poslih kot možje, ki so jim občani pri svobodnih volitvah izrekli svoje zaupanje.

Deželna vlada v resnici ni imela najmanjšega povoda za tako dalekosežen korak tudi ni bilo najmanjše osnove, da bi se bila mogla za tako odločitev smatrati za kompetentno.

Dne 1. decembra 1918 sta regent Aleksander in zastopstvo Narodnega veča svečano obljubila, da ostanejo vse uredbe in zakoni, ki se tičejo avtonomije, v veljavi do končne ureditve, do konstituante. Deželna vlada je sicer izdala že mnogo odredb, ki so bile in so še na mestu, toda ta naredba, ki brez vsakega pravnega vzroka ukinja avtonomijo Celja, je popolnoma krivična, neutemeljena in nazadnjaška, vsak z naprednim duhom prežet državljan stremi za tem, da se avtonomija razširi, saj se v samoupravi zrcali volja, da se pravilno gospodari v blagor vseh. To in samo to je demokratično. In šlo je še dalje. Deželna vlada je posegla tudi po šolskem svetu v Celju. Z navadnim pismom je razpustila mestni šolski svet in prenesla njegove posle na okrajno glavarstvo v Celju.

Na ta način je mestna občina res popolnoma razbremenjena, mestni občani so pa hkrati orožani svojih pravic. Mestni občini so ostali samo posli in dolžnosti, ki jih imajo vaše občine.

S takimi uredbami in ukrepi so napredni strankarji, ki zastopamo v gerentskemu sosvetu pristaše Jugoslovanske socialno-demokratske stranke, nikakor ne strinjamo in proti njim energično protestiramo. Te naredbe se morajo razveljaviti. Gerentski sosvet sploh nima pravice o njih sklepati. Primerna spomenica naj se pošlje na ministrstvo.»

Iz aktov ni razvidno, če je bila spomenica sestavljena in odposlana. Protesti so takoj deloma zalegli. Dne 5. avgusta 1921 je minister za notranje zadeve kot namestnik ministra za prosveto naredbo o ukinitvi šolske avtonomije ukinil in obnovil mestne šolske svete.

Tudi leta 1921 izvoljeni občinski svet je proti ukinitvi mestne avtonomije ponovno protestiral. Šele potem, ko je bila izvedena organizacija oblastne uprave, je veliki župan mariborske oblasti dne 25. avgusta 1926 po členu 27 zakona o občni upravi in na podlagi mestnega statuta vrnil mestu posle politične uprave I. stopnje, ki se nanašajo na trgovino, obrt in industrijo, toda tudi po tej naredbi je še ostal v pristojnosti sreskega poglavarja nadzor nad izvrševanjem pravilnika o gostilnah, kavarnah in ostalih obratovalnicah z alkoholnimi pijačami, ki ga je 15. julija 1925 izdal minister za notranje posle sporazumno z ministrstvom za finance.

Mariboru in Ptuju, ki jima je bila odvzeta avtonomija že pred Celjem, dne 1. aprila 1920, je bila v gornjem obsegu vrnjena šele leta 1928.

Ostale odvzete posle je banska uprava vrnila avtonomnim občinam šele 17. februarja 1930, z veljavnostjo od 1. februarja 1930, in sicer na

osnovi člena 19 in 20 novega zakona o notranji upravi in na osnovi mestnega statuta. Ti posli so se nanašali: na stanovanjske matice in sklepanje zakonov; na ljudsko štetje; na volitve v zakonodajna zastopstva; na socialno zavarovanje delavcev in nameščencev; na vodno pravo in na bogočastje.

Nekaj zmešnjave je prinesel zakon o mestnih občinah iz leta 1934.

Po § 149 tega zakona naj bi se 6 mesecev po njega obvezni uveljavitvi prenesli na sreske načelnike mnogi posli mestnih občin, Ljubljane, Maribora, Celja in Ptuja, in sicer:

obrtne zadeve, vedopravne, prosvetne, verske in cerkvene zadeve, kolikor spadajo v kompetenco političnih oblastev I. stopnje, ter kazni in izvršbe po zakonu o zavarovanju delavcev.

To je bilo javljeno mestnim občinam s posebnim banskim razpisom.

Proti temu razpisu je ljubljansko mestno poglavarstvo ugovarjalo 11. septembra 1934 in po njegovem zgledu tudi celjsko 1. oktobra 1935.

Obe občini utemeljujeta svoj ugovor s predpisom § 89 zakona o mestnih občinah, ki prepušča njihovi upravi:

sanitarne in veterinarske zadeve; tržne zadeve, ki se tičejo predpisov o življenjskih potrebščinah, meri in pobijanju draginje; gradbene in požarnovarnostne zadeve; zadeve, ki so v zvezi s predpisi o čistoči in vzdrževanju cest, o mostovih, obalah, rekah, potokih, jarkih, vodnjakih, napajališčih in sploh vseh cestnih in vodnih napravah; zadeve ki so v zvezi s predpisi o poljedelstvu, živinoreji, gozdarstvu, lovu in ribolovu ter poljsko policijo.

Ugovor tudi navaja, da po istem paragrafu zakona o mestnih občinah lahko ministrstvo za notranje posle sporazumno s pristojnimi resornimi ministrstvi prenese v pristojnost mest tudi druge posle občje uprave, najsi so jim bili odvzeti ali najsi jih dotlej še niso opravljala. V tej zvezi se ugovor sklicuje tudi na § 149 zakona o mestnih občinah, ki določa: Posli občje uprave, ki so jih doslej upravljala mesta s pravico občega upravnega oblastva I. stopnje in ki po tem zakonu ne spadajo v pristojnost mest, ostanejo v njihovem upravnem področju, dokler se ne prenesejo po določilih § 149 v področje državnih upravnih oblastev.

V zvezi s temi pravnimi ugotovitvami navaja ugovor tudi upravno-tehnične razloge: mestna uprava mnogo boljše pozna lokalne obrtne zadeve kakor državna; ako naj obvelja banski razpis, bi nekatere obrtne zadeve reševala občina, druge pa sresko poglavarstvo, kar bo privedlo ne samo do večje zapletenosti posameznih zadev, ampak tudi do sporov. Mesto se v interesu svojih občanov in napredka gospodarstva poteguje za širši obseg svoje pristojnosti, čeprav ve, da je to v zvezi z večjimi stroški.

Ugovor je imel uspeh. Dne 10. januarja 1935 je banska uprava pozvala mestno poglavarstvo, naj pozivno na svoj predlog o ureditvi občje uprave taksativno navede vse posle iz pristojnosti obćih upravnih oblastev I. stopnje, glede katerih želi, da se po § 89 zakona o mestnih obćinah prenesejo nanje, posebej naj skupno z razlogi navede tiste posle, ki jih sedaj ne opravlja, a bi jih želelo prevzeti.

Mestno poglavarstvo se je temu pozivu odzvalo in je že 26. januarja 1935 poslalo banski upravi v Ljubljani prošnjo, naj se po § 89 zakona o mestnih občinah prenesejo nanje posli politične uprave I. stopnje, ki se tičejo:

trgovine; obrti; vodnega prava; ureditve matice in osebnih imen ter sklepanja zakonov; verskih in cerkvenih zadev; socialnega zavarovanja delavcev in nameščencev; volitve v zakonodajna zastopstva in ljudskega štetja; prosvete v obsegu, kakršnega ima Ljubljana, in državljanstva. V času prošnje je mestno poglavarstvo že opravljalo vse te posle, razen prosvetnih in tistih o državljanstvu.

Ministrstvo je prošnji ustreglo in definitivno preneslo na mestno poglavarstvo posle:

sanitete in veterinarstva, čistoče, reda na cestah itd., obrti, industrije in trgovine, gradbeništva, gozda, lova in ribolova, ljudskega štetja, volitev, socialnega zavarovanja, vojaških rekrutacijskih poslov.

Tudi policija ostane državna, vendar naj se varnostna služba vrši kakor doslej: pod mestno policijo (z državnim poveljnikom), ostanejo Celje, Breg, Gaberje Lava, Lisce in Zavodna; zunanjo službo pa opravljajo orožniške postaje.

Tako je bilo v glavnih potezah rešeno vprašanje kompetence (pristojnosti) mestnega poglavarstva.

Mestna zemljiška in stavbna posest

O prvotno zelo veliki mestni zemljiški posesti se čitatelj lahko pouči iz ustreznih poglavij na str. 353 do 360 I. zvezka tega spisa.

V začetku XIX. stoletja je bila že omejena na Jožefov hrib, na Vodno Glazijo ali Savinjski travnik (sedanji park) na Veliko in Malo Glazijo (tik mesta na južni in severni strani Ljubljanske ceste (Jarmente). A še tu se je to in ono izpremenilo.

Jožefov hrib je bil že več ko sto let načet. Na vrhu so leta 1680 po zaobljubi zaradi kuge, ki je razsajala prejšnje leto, položili temelje za cerkev sv. Jožefa. Poleg nje so zgradili hišo za beneficiata (kurata), ki je kot duhovnik upravljal Zavodno, Zagrad, Pristavo, Pečovnik, Vipoto in 6 hiš Rifengozda.

Leta 1797 je poleg beneficiatne hiše nastala mežnarija. Leta 1852 so se pri sv. Jožefu naselili lazaristi in beneficiatno hišo je bilo treba povečati. Lazaristi so si na račun gmajne in v soseščini pridobili še nekaj manjših zemljiških parcel. Ker so mestni očetje ljubosumno čuvali svojo posest na hribu, so bili z lazaristi večkrat v sporu. Pri tem je šlo za travnato pobočje pred cerkvijo. Na tem pobočju so imeli misionarji lazaristi služnostno pravico pašnje dveh krav, ki jim je bila priznana z razsodbo najvišjega sodišča na Dunaju z dne 23. aprila 1902. Poleg tega so lazaristi na podlagi sodne odločbe z dne 22. decembra 1887 imeli služnost večnega uživanja njive in travnika, ki sta spadala k vl. št. 260 k. o. Zagrad.

Alojz Rihteršič (1884—1966)

Ko je po prvi osvoboditvi občinski svet začel misliti na zazidavo Jožefovega hriba, je prišlo med mestno ter okoliško občino na dnevni red vprašanje pobočja pod cerkvijo. Dogovorili so se v tem smislu, da se pobočje do prečne ceste sredi pobočja ne zazida, da bi se ne kvaril razgled. Leta 1935 je prišlo do podpisa prave pogodbe. Lazaristi so se odpovedali služnosti paše, dobili so pa zato v last del sveta tik pred cerkvijo, ki je že itak služil cerkvenim namenom, in pa njivo ter travnik vl. št. 260.

Sama občinska posest na Jožefovem hribu je nosila vložno številko 26. Bila je že dolgo načeta na robih ob vznožju. Sicer je pa hrib služil do leta 1853 kot pašnik. Že leta 1847 so meščani posadili pred cerkvijo kostanjeva drevesa, ki še danes stoje, leta 1854 je pa po naročilu mestnega sveta gozdarski strokovnjak Jožef Wokaun zasadil hrib s smrekami, ki so dobro uspevale. Ob koncu prve svetovne vojne je bil gozd že dozorel. Med vojno so v njem močno sekali, v smrekah se je naselil lubadar, čutil se je že tudi kvarni vpliv cinkarne. Okrajni gozdar Alojzij Rihteršič je opozarjal na nevarnosti. Okužene dele dreves so pošiljali v Zagreb. Gozd je bilo treba posekati, do danes so se ohranili samo ostanki. Že leta 1922 so se občinski možje jeli ukvarjati z mislijo o parcelaciji in zazidavi. Okoliška občina ki ji je hrib tedaj pripadal, je pristala na to. Leta 1927 so začeli parcele po simbolični ceni prodajati in zazidavati.

Vodno Glazijo ali Savinjski travnik so leta 1858 z zasaditvijo drevo-reda vzdolž Savinje začeli spreminjati v park. Mestno posest so pa obnovili tudi na pobočju na južni strani parka, kjer so bile tedaj mešane kulture: gozdovi, njive, travniki, vinogradi. Leta 1883 je mesto kupilo tik nad parkom posest, ki so jo bili Reiterji podedovali od Ipavcev (najizrazitejša točka Reiterjev hrib). Leta 1892 je kupilo mesto tudi zahodni del pobočja, ki se od Savinje in Gozdnega dvorca dviga proti hribu Lisce (Anskemu vrhu), ta del so po tedanjem lastniku označevali kot Higersbergerjevo; bolje bi bilo, ako bi ji dali ime zadnjega kmečkega lastnika Črepinška iz Gaberja, ki je imel tu poleg drugih zemljišč svoj vinograd.

Velika Glazija na južni strani ceste je bila že pred prvo vojno zaidana (prva stavba: plinarna), na Glaziji pa so se vadili vojaki, in telovadili ter se igrali dijaki. Po razpadu Avstrije jo je občina dala leta 1933 na razpolago Športnemu klubu Celje in Sokolu. Društvi sta jo ogradili. Tik pred vojno so Glazijo namenili za stavbišče novega sodnega poslopja. Leta 1939 so se dogovarjali glede ureditve novega športnega in telovadnega prostora na severni strani Savinjske železnice med Metko in Vehovarjevo mizarско delavnico. Vojna je izvedbo preprečila. Glazija še danes služi športu.

Staro podobo je prilično ohranil mestni gozd v Pečovniku. Celjani so si ga prav tako pridobili že v davni dobi, preden so postali meščani, a tudi o tem ni nobenega pisanega izročila. Gozd ima v zemljiški knjigi vložno št. 24 in je meril prvotno okrog 170 ha.

Gozd je stoletja ohranil svojo prvotno mejo. Vendar so jo sosedje sčasoma presekavali. Da bi se to več ne dogajalo, je leta 1796 posebna komisija, sestojęča iz meščanov in zastopnikov novoceljske in laške gosposčine, mejo pregledala in na mestu ugotovila dejansko stanje: O tem v I. delu tega spisa, str. 355.

Ta meja se je v novejšem času z nakupi precej spremenila.

Leta 1888 je mesto kupilo Hudičkovo vinogradniško posestvo v sedlu pod Vipoto (vl. št. 84), leta 1900 in 1903 Stolakovo (vl. št. 78), prej pa že Bergerjevo (vl. št. 87).

Lastnik Štokovega, Kumer, je bil prej ko slej mestni gozdar. Pri njem se je mestna gospoda s svojimi gosti rada sestajala.

S temi nakupi se je celotna mestna, v glavnem gozdna posest dvignila na 190.6891 ha.

Štolakovo (Kumrovo) je mestni odbor dal v najem dr. Gollitschu. Najemna pogodba naj bi potekla konec leta 1924. V začetku novembra 1918, ko je že propadla stara Avstrija, se je dr. Gollitsch ponudil občini kot kupec. O tem so razpravljali na občinski seji 4. novembra 1918, dopoldne tistega dne, ko je nemški občinski zastop moral odložiti svoje funkcije. Prodati si posestva niso upali, češ da bi moral prodajo odobriti štajerski deželni odbor, ki tedaj pri nas že ni imel kaj opraviti, pač pa so ga dali dr. Gollitschu v nadaljnji najem za 20 let. Ko je prevzel dolžnosti voljeni slovenski občinski svet, je moral pogodbo razveljaviti, saj je bila nezakonita in v škodo mestu. Dr. Gollitschu je dal primerno odškodnino za vložena sredstva in izročil domačijo na osnovi dražbe v najem celjski podružnici Slovenskega planinskega društva, ki je hišo preuredilo in jo kot Celjsko kočo uporabilo za turistično postojanko. Šele tik pred drugo vojno je nekoliko više zgradilo nov planinski Celjski dom, ki ga je dokončalo šele po vojni. Prejšnjo Celjsko kočo so tedaj spremenili v gospodarsko poslopje.

Med obema vojnama je mesto poskrbelo za to, da si pridobi posest med Celjsko kočo in vrhom Tovsta.

Leta 1935 je kupilo Likovičevno (nad Celjskim domom — vl. št. 48), ki ga je leta 1939 prepustilo Zdravstvenemu domu, da bi tam zgradilo in uredilo zdravilišče za tuberkulozi nagnjene otroke. Kmečkih gospodarskih poslopij ni več, stoji pa tako imenovani Rebernikov dom.

Mesto je kupilo tudi Jergačevo (nad Likovičem — vl. št. 233) in sosedno Kotničarjevo v Srebotju (vl. št. 160). Nobena teh dveh domačij ne stoji več. Sledu tudi ni več o Jelenovem (vl. št. 139), ki ga je občina kupila leta 1935. Od Suhovega (vl. št. 490), katerega domačija je na slemenu, kjer se cesta okrene proti Svetini, si je mesto pridobilo samo mnogo parcel (1923).

Nekoliko se je razširila mestna posest tudi pri »Dveh golobih«, in sicer na obeh straneh potoka.

O redni gozdni upravi sem že govoril v zvezi z upravo mestne občine (gozd namreč ni veljal kot posebno podjetje), poleg rednih gozdnih uslužbencev se je mesto posluževalo tudi izrednih, gozdnih delavcev, ki jih ni bilo težko dobiti.

Mesto je gospodarilo z gozdom po načelu racionalnega gospodarjenja, vsekakor je zakon o prijavi sečenj iz leta 1922 ustvaril tudi neko višjo zakonsko odgovornost. Bolj vezano je postalo mestno gozdno gospodarjenje, ko je leta 1929 izšel zakon o gozdovih. V smislu tega zakona je banska uprava potrjevala količino letnega poseka, prijavljati ji je bilo treba golosečnje in večje oplodne sečnje, in sicer preko sreskega šumskega referenta, za gozdove nad 50 ha je postalo obvezno žigosanje (razen hmeljevka), za gozdove nad 230 ha tudi vplačevanje v gozdni sklad (1—3 ‰), ki pa celjskega mesta ni prizadelo.

V mestnem gozdu sta bili sredi tridesetih let dve drevesnici: v Spodnji Gabrovki v nadmorski višini 350 m in Na Placu v nadmorski višini 500 m. Kot tretja se je pridružila drevesnica na Ocvirkovem (p. d. Suhovem) tik pod domačijo. V drevesnicah so po Rihteršičevem poročilu sreskemu šumskemu referentu gojili sadike smrek, jelk in bora, duglazije, ameriškega jesena, oreha in hrasta, japonskega mecesna, akacije in gledicije. Pogozdovali so ne samo goloseke, ampak tudi zemljišča med Celjsko kočo in vrhom Tovsta kupljenih kmetij. Pri pogozdovanju je v smislu odredb prosvetnih oblasti ob gozdnih dneh pridno sodelovala tudi šolska mladina.

Kakih posebnih bolezní v mestnem gozdu ni bilo. Drevje, ki sta ga podrla sneg in veter, so pravočasno odstranjevali, kar je bilo mladega in pripravnega, so prodali za hmeljevke, ki so jih dobivali tudi pri potrebnem trebljenju.

Med prvo vojno gozdu niso posvečali posebne pozornosti. V decembru 1919 je bil velik sneg, ki je polomil na tisoče smrek. Tudi je že bilo mnogo lesa, trdega in mehkega, zrelega, poleg tega je bilo treba gozd čistiti. Mehki les je bil za žago, rudnik in hmeljevke, trdi pa za kurjavo. Tako je mestna občina po odbitvi gerentskega sosveta leta 1920 prodala več 1000 plm lesa. Kupila sta ga podjetnik Ivo Čater in lesni trgovec Poljšak. Leta 1922 je bilo zopet mnogo različnega lesa, kajti tedaj so ga sekali, da so napravili progo za daljnovod proti Laškemu.

Bila je že od nekdanj navada, da so iz mestnega gozda brezplačno ali po nizki ceni dobivali drva siromaki, po nižji ceni pa mestni uslužbenci.

Po sečnjah prvih let po osvoboditvi so dali gozdu nekaj let mir, potem so pa zmerno sekali leto za letom. Stalno so dobivali mnogo več trdega

kakor mehkega lesa, le redko so šli preko 1000 plm. To je bil samo del lesa, ki ga je mesto rabilo za svoje potrebe (gradnje in kurjavo).

Razen v Pečovniku je mesto imelo, kakor je že bilo omenjeno, manjši gozd nad parkom. Konec tridesetih let si je pridobilo gozdič pri Sv. Neži v Libojah. Ker je ta gozd pogorel, ga je bilo treba znova zasaditi.

Po sklepu mestnega sveta z dne 16. septembra 1938 so ga priključili upravi mestnih gozdov.

Sredi tridesetih let je znašala površina gozda v Pečovniku 208.2044 ha, gozd nad parkom je meril 11.3671 ha in gozd pri Sv. Neži 2.5385 ha.

Po priključitvi okoliške občine je mestna uprava morala v smislu gozdnega zakona bdeti tudi nad kmečkimi gozdovi: dajati večja sečna dovoljenja, bdeti nad goloseki, zasaditvami in oploditvami.

Že leta 1932 je po banovinski uredbi izšla odločba, da se brez odobritve pristojne občinske oblasti ne smejo na trgu prodajati božična drevca.

Lov

Ob razpadu Avstrije je nemška lovska skupina, imenovana »Enotnost«, še imela mestni lov. Hotela ga je še raztegniti preko v zakupni pogodbi določenega roka (31. december 1924). Kakor o prošnji dr. Gollitscha glede Štolakovega (gozdne hiše) je tudi o lovu in zakupu Vipote razpravljal nemški občinski odbor 4. novembra 1918, tik pred svojim odstopom.

Ustne prošnje glede prodaje si ni upal upoštevati, pač pa je ugodil subsidiarni prošnji glede podaljšanja zakupa za nadaljnjih 20 let, do 31. decembra 1944 proti dotedanji najemnici. Pogodba se pa ni glasila na lovsko družino, češ da ji manjka potrebna osebnost, ampak na ime Luke Putana, Maksa Janiča, Ivana Jiche in Gottfrieda Gradta.

Tudi glede te pogodbe je gerentski svet dne 23. aprila 1921 predlagal deželni vladi, naj se razveljavi, češ da je mestu škodljiva. Razveljavila jo je šele pokrajinska uprava 9. januarja 1922. Ni se pa dotaknila pravne veljavnosti zakupne pogodbe iz leta 1913. Tako je zakup potekel šele 31. decembra 1924.

Tudi za nadaljnjo šestletno dobo je dobila mestni lov v zakup lovška družba nemško mislečih ljudi: Franc Koschier, kovaški mojster, Urch, Jellenz, trgovec z usnjem, Martini, fotograf, Ivan Jicha, kavarnar. Družba se je označevala s kraticami J. K. U. Zakup je veljal do 31. decembra 1930.

Nova oddaja se je izvršila na osnovi razpisane dražbe s pismenimi ponudbami, zopet za dobo šestih let. Bilo je več interesentov, med njimi je bil tudi krožek mestnih uslužbencev in upokojenecv. Največjo vsoto, 5400 din na leto, je ponudila družba, ki so jo tvorili: Jože Smertnik, ravnatelj Celjske posojilnice, Jože Kramar, drogerist, in dr. Rihard Pinter, odvetnik. To je ugotovila občinska komisija, ki se je 2. maja 1931 sestala v sobi mestnega načelnika in odprla ovoje s ponudbami.

Družba Smertnik-Kramar-dr. Pinter je vplačala naenkrat dvoletno zakupnino in kot varščino iz zakupne pogodbe izročila hranilno knjižico na vloženi 5400 din.

Naknadno je občinski svet iz svoje blagajne izplačal prejšnjemu glavnemu najemniku Koschierju za izvršeno obdelavo Hudičkovega posestva, zlasti vinograda, 2082.50 din.

Lov novim najemnikom ni donášal posebnih koristi, Tako je Smertnik v nekem poročilu, namenjenem šumskemu referentu pri sreskem načelniku, leta 1935 poročal, da ni bilo nič ulovljenega, češ da turisti in vojaščina preženo vso divjačino in se v revirju nahajajo samo srake, vrane in veverice. To poročilo ne more veljati doslovno, družba je pač malo hodila na lov.

Zakupna pogodba ji je potekla 31. decembra 1936.

Že 23. decembra je bila dražba za ponovno oddajo lova. Nihče se ni prijavil. Tedaj je že bil v veljavi nov lovski zakon, izdan 15. oktobra 1935. Najboljši ponudnik je bil zobni tehnik Herbert Žagar (Schager), ki je izdražil lov za letnih 1020 din in na dobo 12 let po zakonitih pogojih in proti položitvi varščine v vsoti, enaki enoletni zakupnini.

Žagar je umrl 20. januarja 1940. V lovski pravici mu je kot dedinja sledila dentistka Erika Kunst, ki je 25. julija 1940 prijavila odstop zakupne pravice z vsemi pravicami in dolžnostmi Fricu Confidentialiju, posestniku in trgovcu v Celju. Občinska uprava je vzela prenos na znanje in izjavila, da velja zakupna pogodba do konca zakupne dobe, do 31. decembra 1948.

Ribolov

V pogodbi določeno ribolovsko področje je bilo trajnega značaja in se javlja v vseh naslednjih zakupnih pogodbah. Bilo je naslednje: Savinja ob vtoku potoka Bolske do železniškega mostu na Tremarju s pritoki, in sicer:

a) Savinja brez stranskih rokavov od izliva potoka Bolske do levškega mostu, Savinja s stranskimi rokavi od Levca do Kapucinskega mostu v Celju, Savinja od Kapucinskega mostu do železniškega mostu v Tremarju;

b) potoka Zelenjak in Pečovnik pri Zgornjem Podvinu (nad Polzelo);

c) struga (mlinski rokav Savinje) z vsemi pritoki od jeza v Podvinu do ponovnega izliva v Savinjo nad mostom v Petrovčah;

č) Lava od izvira na pašnikih pri Dobriši vasi pod mostom pri Petrovčah z vsemi stranskimi rokavi in Gotoveljskim potokom (Godomljo);

d) Ložnica od vtoka Trnavce do izliva v Savinjo;

e) Pirešnica od posestva graščine Zalog do izliva v Ložnico;

f) potoki Podsevščnica, Sušnica in Koprivnica z Lokrovičico in pritoki;

g) Voglajna od jeza Pocajtovega mлина v teharski občini do izliva v Savinjo;

h) Hudinja od mostu na meji med Zgornjo Hudinjo in Šmarjeto do izliva v Voglajno;

i) potoka Ločnica in Pečovnica na levem bregu in Košnica ter Slomnik na desnem bregu Savinje pod Celjem.

Kakor glede Kumrove posesti in lova tako je odstopajoči nemški občinski odbor 4. novembra 1918 sklepal o ribarskem društvu in ribolovu. Opirajoč se na to, da je Ribarsko društvo zgradilo valilnico in polagalo ikre v tekoče vode, je podaljšal najemno dobo pod dotedanjimi pogoji do 31. decembra 1945.

Slovenski občinski svet je 24. oktobra 1922 pozval pokrajinsko upravo za Slovenijo, naj pogodbo razveljavi, češ da ni v korist občinskemu gospodarstvu. Pokrajinska uprava je povprašala mestni magistrat, če je pogodbo potrdil deželni odbor. Po negativnem odgovoru jo je 19. decembra 1922 razveljavila.

V tem času je bilo ustanovljeno novo, slovensko Ribarsko društvo, ki mu je bil predsednik dr. Josip Kotnik, predsednik okrožnega sodišča.

Društvo se je nekako smatralo kot nadaljevatelj prejšnjega društva in je stopilo v stik z občinskim odborom, ki se je izrekel za šestletno dobo in za oddajo ribolova po dražbi. Pri tem navaja: Hočemo posajati v Savinjo sulce, toda njihova razvojna doba traja šest let; ta in oni bi sicer plačal več, toda vode bi izropal in bi bile potem brez vrednosti.

Občinski svet je vztrajal pri formalni dražbi, češ da zanj itak ni obvezen rezultat, sprejel je pa desetletni rok. Za leto 1923 je predpisal najemnino 2500 din. Za naslednja leta jo je pa povečal: za ožje okrožje bi znašala 1500, za širše pa 2500, skupaj 4000 din. Občinski odbor je sprejel ta sklep 5. maja 1924.

V splošnem so se pogoji smiselno ravnali po že navedeni pogodbi z Robertom Zangerjem z dostavki, da je treba število ribičev omejiti na najmanjšo mero, da otroci do 14. leta in ribiči — profesionisti ne morejo dobiti ribolovskih kart in da je treba mestnemu uradu vsako leto poročati o stanju ribištva. Ribolovske karte izdaja Ribiško društvo.

Spomladi 1925 je velika povodenj docela uničila nove, komaj dogotovljene ribogojne naprave v Pečovniku. Raztrgala in izpodkopala je vodovod do vališča, zasula bazen, v katerega je nanese nad 60 m³ kamenja ter odnesla ali polila v ta bazen vloženi 105 postrvskih ikerišč. Škoda je znašala najmanj 50.000 din. V nevarnosti je bil zaradi raztrganega vodovoda tudi ribji zarod, okrog 15.000 sulčkov, 300 lipanov in 5000 postrvi. Rešili so ga s tem, da so noč in dan vlivali vodo v »troge«, dokler niso za silo po navadnih žlebeh napeljali vodo v nepokvarjeni del vodovoda.

Tako piše uprava Ribarskega društva občinski upravi in nadaljuje: Vališče je še nadalje potrebno. Saj smo zalagali z ribjim zarodom v zadnjih desetih letih Savo in Dravo. Spustili smo v njiju: leta 1913/14 — 15.000 šarenih postrvi, 1914/15 — 30.000 potočnih in 10.000 šarenih postrvi, leta 1915/16 30.000 potočnih, 20.000 šarenih postrvi in 4000 sulčkov, leta 1916/17 — 30.000 sulčkov in 10.000 lipanov, 1917/18 — 10.000 potočnih postrvi, 1918/19 — 40.000 sulčkov, leta 1919/20 — 41.000 sulčkov, 1922/23 — 20.000 sulčkov in 30.000 potočnih postrvi, 1923/24 — 17.000 sulčkov in leta 1924/25 — 15.000 sulčkov, 5000 lipanov in 5000 postrvi.

Navajajoč vse to, prosi društvo, da se mu najemnina za leto 1925 odpiše. Občinski odbor je prošnji ustregel.

Društvo je naprave v Pečovniku (bivše Regulovo, izza 1912 Ribarsko društvo) obnovilo in izpopolnilo.

Ko se je leta 1924 dr. Kotnik odrekel vodstvu, je postal njegov naslednik sodnik dr. Brence, po enem letu pa šolski nadzornik Ljudevit Černej. Duša društva sta pa vsekakor bila gospodar Anton Zorko, pisarniški ravnatelj okrožnega sodišča, in tajnik Anton Zdolšek, učitelj okoliške šole.

Ko je leta 1938 izšel zakon o sladkovodnem ribarstvu, je mestna uprava (mestno poglavarstvo) na osnovi § 72 tega zakona dne 27. aprila obvestila bansko upravo o svojih ribarskih pravicah in njihovem zakupnem izkoriščanju po Ribarskem društvu, prilagajoč hkrati kupno pogodbo z dne 17. januarja 1908.

Banska uprava je še istega leta v Službenem listu (kos 40/43/559) objavila razglas o razdelitvi Save s stranskimi vodami od Trboveljščice navzdol v ribarske okraje:

ribarski okraj C XXVI (126), Savinja — Žalec; Savinja od levega brega Bolske pri izlivu do sredine mostu na cesti Petrovče—Liboje, Bolska in Velika Reka od izliva do prvega jeza nad izlivom, stranski rokav Savinje od sredine mostu na državni cesti do izliva z vsemi ostalimi pritoki, rokavi in mrtvicami;

ribarski okraj C XXVII (127), Savinja — Petrovče: Savinja od sredine mostu na cesti Petrovče—Liboje do sredine cestnega mostu v Celju, Ložnica od izliva navzgor do sredine železniškega mostu, z vsemi ostalimi pritoki, rokavi in mrtvicami;

ribarski okraj C XXVIII (128), Savinja — Celje: Savinja od sredine cestnega mostu v Celju do sredine železniškega mostu pri Tremarju z vsemi pritoki razen Voglajne, rokavi in mrtvicami;

ribarski okraj C XXXVII (137), Ložnica — Gotovlje: Ložnica od jezu v vasi Gornja Ložnica do sredine železniškega mostu, z vsemi pritoki, rokavi in mrtvicami;

ribarski okraj CXL (140), Voglajna — Celje, Voglajna od jezu na Teharju do izliva, z vsemi pritoki razen Hudinje, rokavi in mrtvicami;

ribarski okraj CXLN (144), Hudinja — Vojnik: Hudinja od jezu v Višnji vasi do izliva, z vsemi pritoki razen Frankolovskega potoka, rokavi in mrtvicami.

Uvedba ribarskih okrajev je bil udarec po zgodovinski — fevdalni razdelitvi ribarskih okolišev in je terjala nove podelitve ribarskih pravic.

Stavbe

Po vojni se je uprava stavb znašla v težkem položaju. Poskrbeti je bilo treba za plačilo medvojnih dolgov (vojnih posojil). Številna poslopja, za katera se med vojno ni nihče brigal, je bilo treba popraviti, rasla je draginja, z njo vred so se dvigale plače uslužbencev, davki so pritekali neredno. Ker se med vojno ni nič gradilo in so po vojni ljudje v večjem številu silili v mesto, je bilo treba poskrbeti za nove stavbe. Kje dobiti denar? Gerentski svet in za njim mestni svet sta med drugim mislila na prodajo vseh nepotrebnih poslopij. Načrt je obsegal naslednja poslopja:

bivši nemški dijaški dom v Gaberju (tik ob mestni meji), v katerem se je leta 1919 naselila rudarska šola in naj bi ga zato kupila država, hišo na voglu Lilekove in Gubčeve ulice, hišo z obzidnim stolpom v Gubčevi ulici, hišo v ulici Na okopih, hišo z gostilniško koncesijo pri mostu, gozdno hišo z gostilniško koncesijo in bivšo Črepinšek-Higerspergerjevo posestjo nad njo, blok hiš na voglu Vodnikove in sedanje Stanetove ulice. Vendar so iz tega seznama izločili Črepinšek-Higerspergerjevo, češ da bi se s tem napravila vrzel v mestni posesti in bi bilo oškodovano zaledje parka, in blok ob voglu Vodnikove ulice, v katerem so menili, da ga je treba čuvati za posebne gradbene namene. Občina je prodala: veliko hišo na voglu Lilekove in Gubčeve ulice Karlu Florjančiču (1926), hišo z obzidnim stolpom v Gubčevi ulici Francu Strupiju (1924), hišo v ulici Na okopih Josipu Leonu (1921), hišo z gostilno Pri mostu Natkovi, gozdno hišo leta 1921 Mirku Condfidentiju in Viktoriji, ki sta opustila gostilno.

Izkupiček za ta poslopja je šel večinoma za tekoče izdatke in za popravila stavb ter komunalnih naprav in je za gradbeno dejavnost le malo ostalo.

Nekaj pozneje (1927), je mesto prodalo Mestni hranilnici tudi stavbni kompleks ob voglu Vodnikove in Stanetove ulice. Mestna hranilnica je ta kompleks prodala Ljudski posojilnici, ki je tu po Plečnikovem načrtu zgradila lepo palačo.

Kupovala je pa občina v tem času malo. Kot nekako nadomestilo za letno gradbeno dejavnost je leta 1919 od bivšega nemškega Streleskega društva kupila hišo na strelišču pod Grajskim hribom onstran Voglajne in jo priredila za stanovanje.

Važnejši je bil nakup hotela *Krona*, vogelne stavbe med Ljubljansko cesto in sedanjim Šlandrovim trgom, s stranskimi poslopji. Imela je namen da glavno poslopje dvigne in priredi za stanovanja. To se je izkazalo za nemožno, poslopje so podrli in zgradili na njega mestu trinadstropno hišo. Stranska poslopja so podrli, samo ledenico bivše pivovarne, ki je bila nekdanj povezana s Krono, so dvignili in uredili stanovanja.

Leta 1939 je mesto prodalo k temu kompleksu spadajočo hišo, sosedo bivših Ljubljanskih vrat, Pokojninskemu zavodu, ki je zgradil tu štirinadstropno stanovanjsko hišo.

Veliko upanje sta gerentski sosvet in poznejši občinski odbor polagala na prodajo vojaških objektov. Izprva so mislili izločiti vojaško skladišče (avgmentacijski magazin) ob Ljubljanski cesti, hoteč ga uporabiti za šolo in navajajoč, da je za vojaške potrebe neuporaben, ker leži ob prometni cesti in nima železniškega tira, pozneje pa ga niso več ločili iz sklopa drugih vojaških objektov.

Od prodaje vojaških objektov sta si gerentski sosvet in za njim občinski odbor mnogo obetala, saj jih je sama vojna oblast leta 1923 cenila na 7.126.026 din. Z izkupičkom bi se lahko rešili zaradi vojnih posojil in nekaterih poznejših potreb nastalega dolga pri Mestni hranilnici v znesku 1.949.712.27 din, ostalo bi pa še mnogo za prepotrebne gradnje in za tekoče potrebe. Občinska uprava je stavila ponovno ponudbe, leta 1921, 1926, 1932. Uspeha ni bilo. Vojna uprava ni imela denarja, manjkalo je pa tudi

dobre volje. Potem ko je leta 1923 izšel zakon o ustrojstvu vojske in morarice, se je v vojnih krogih pojavilo mišljenje, da so vsi vojaški objekti državna last, občinsko vodstvo je seveda poudarjalo, da velja to za bodoče vojaške gradnje, ne pa tudi za v preteklosti nastale. Izjemoma so vojaški predstavniki navajali, da od občin zgrajeni objekti po 35 letih postanejo državni. Občinsko vodstvo je glede na dano situacijo popuščalo in je leta 1932 nudilo vse vojaške objekte za 1.500.000 din. Vojaška uprava je odgovorila, da je treba čakati na novi zakon o nastanjanju vojske.

Občinskemu vodstvu se je mudilo, ne samo zato, ker je potrebovalo denar, tudi zato, ker so stalna popravila zahtevala velike stroške in ker je zakupnina zelo neredno pritekala.

Posebno velika popravila so bila v začetku, saj so med vojno poslopja zanemarjali. A ko je bil že v vidiku nov zakon o nastanjanju vojske, je vojna oblast zahtevala od občine, naj vojašnici (kralja Petra) v Gaberju nadzida četrto nadstropje oziroma naj za nastanitev vojakov priredi podstrežje te velike stavbe. Novi prostori so bili potrebni že za redno nastanitev; 39. pešadijski puk, ki je bil nameščen v Celju, se je izpopolnil s III. bataljonom a tudi posamezne edinice so postale številnejše. Posebna stiska je bila za rekrutacije. Komanda mesta poroča občinski upravi, da je med edinicami zelo naraslo število obolenj. Vzrok je slaba nastanitev. Pritožuje se tudi, da občina zaračunava vodarino, čeprav se je ob gradnji vodovoda obvezala, da bo vojska dobivala vodo brezplačno.

Ker s prodajo ni bilo nič, je morala občina biti zadovoljna z zakupnino. A tudi z njo je bila težava. Vojaška uprava se je izprva sklicevala na bivšo avstrijsko zakupno pogodbo, toda vrednost denarja je mnogokrat padla; nato je pristala na to, da je dinar enotila s kronami, čeprav jo je mikalo, da bi v smislu valutne reforme tri krone štela za en dinar. Tako je bilo v Zagrebu. V Celju je občina dosegla, da so pri določitvi najemnine vsaj prilično upoštevali stanovanjski zakon iz leta 1921 in nov stanovanjski zakon iz leta 1925. Do leta 1928 je še nekako šlo, čeprav je občina nekajkrat tožila in pustila celo rubiti državni premog v Zabukovici. Po letu 1928 so nastale še večje težave. Neki vojaški funkcionar je označil postopanje občine celo kot nelojalno, proti temu je zastopnik občine odločno protestiral v ministrstvu vojske in očitke se ni več ponovil. Pri občini sami so bili obzirni. Tako je pri neki razpravi o tem predmetu finančni referent dr. Vladimir Vrečko svaril pred tožbo, češ da vojna oblast postopek te vrste že smatra kot protidržavna dejanja.

Vsa zadeva je zares bila zapletena, občinskemu vodstvu je bilo mnogo do tega, da se razvozla, saj je potrebovalo denar, celo posamezni letni proračuni so bili odvisni od zakupnine za vojaške objekte.

Najprej se je rešilo vprašanje vojaških barak na Spodnjem Lanovžu. Nekatere so že začele propadati. Vprašanje se je rešilo z golo odstranitvijo, to je z vrnitvijo sveta, kjer so stale. Konjiške barake so odstranili v septembru 1922, a bolniške in moštvene v juliju 1924. Občina bi bila rada dobila nekaj bolniških barak za svojo stanovanjsko akcijo, vendar jih je vojna uprava dala odpeljati v Kragujevac. Nekaj konjiških barak je vseeno še ostalo, občina je pozneje vojski odstopila svet, kjer so stale, a

dobila je zato na sedanjem Šlandrovem trgu prostor, kjer je bila poprej vojna bolnica, da ga je mogla pokloniti pravoslavni cerkveni občini za gradnjo cerkve sv. Save.

Nato je prišlo na vrsto municijsko skladišče na Golovcu. Čeprav so že leta 1904 komisijsko določili, da se sme zaradi tesnobe in bližine naselij uporabiti samo za lahko municijo (za puške), so v jugoslovanski dobi shranjevali v njem tudi težko topovsko municijo. Za shranjevanje so začeli uporabljati tudi stražnico, a za stražno moštvo so zgradili leseno barako. Že leta 1925 je posebna vojaška komisija iskala v teharški občini primeren prostor za municijsko skladišče. Nekaj pozneje je lastnik Bežigrada in industrijalec Ivan Čater ponudil vojni upravi, da ji proti primerni odškodnini zgradi skladišče nekje v Bukovem žlaku.

Še bolj pereče je postalo vprašanje, ko je marca 1926 straža pri skladišču ponoči s strelom smrtno ranila mimo idočega Karla Sredovnika. Začeli so hitro iskati nov prostor. Bile so mešane komisije na komandi mesta, na občini, na terenu. Po sodbi komisije so prihajali v poštev prostori: v občini Škofja vas na Prekorju v dolinici med Prekorškom in Operčkalom, v Žepini v gozdu v kotu med cesto Teharje—Ljubečna in cesto Trnovlje—Šentjur, v občini Teharje v gozdni soteski med Pocajtovim mlinom in tedaj Jarčevo (poprej Tomšičevo) tovarno pohištva, v občini Celje okolica blizu vojaškega strelišča Za gradom in v Gabrovki v mestnem gozdu v Pečovniku. Slednji prostor so si izbrali zato, ker je bil v gozdu dobro skrit, ker je bil oddaljen od večjih naselij (posamezne domačijice na nasprotni strani soteske niso motile) in ker je bilo za dovoz municije mogoče uporabiti tir in razkladišče Apenika. Slo je tudi za stroške. Mestna občina je bila takoj pripravljena nekaj prispevati, okoliška občina je oklevala, omahoval je tudi Westen kot najpomembnejši privatni interesent, ki je leta 1928 v bližini (ob sedanji Pokopališki cesti) zgradil dve uradniški hiši. Končno je prevladalo načelo, da vsi trije interesenti prispevajo toliko, kolikor je vredno staro skladišče, a mestna občina da vrh tega brezplačno stavbišče na 99 let proti simbolični najemnini. V tem smislu se je mestna občina obvezala na 150.000 din (četrtino prvotno predvidenih stroškov), okoliška občina je obljubila isto vsoto in Westen 100.000 din.

Dne 12. julija 1933 je bila podpisana pogodba o gradnji skladišča. Občina se je obvezala, da bo po potrebi dala sveta do 20.000 m² na 99 let proti simbolični letni najemnini 1 din. Izgovorila si je prosto kretanje svojih gozdnih organov in delavcev (ki jim mora vojska dati legitimacije), načrte je napravil vojni tehnični strokovnjak. Konec leta 1933 je bilo novo skladišče gotovo, dne 12. januarja 1934 je prevzela mestna občina ključče starega skladišča na Golovcu. Za svet, kjer je stalo, se je potegoval Westen, občina mu ga je prodala s poslopjem vred. Westen je poslopje podrl. Zdaj je tam (tik ob okoliškem pokopališču) spomenik žrtvam vojne.

Cesto k novemu skladišču so zgradili leta 1934. Proti načrtu, ki je preveč posegel v mestno gozdno posest, je mestna uprava podala svoje pripombe, ki so jih samo deloma upoštevali.

Ko se je odločalo vprašanje o skladišču v Gabrovki, je vojna oblast našla med Lokrovcem in Ostrožnim tudi prostor, ki naj bi služil sa-

mo municijskim skladišnim potrebam 39. pešadijskega puka. V maju 1932 je pozvala mestno občino, naj odkupi svet od Malenška in Pajka, posestnikov na Ostrožnem.

Leta 1933 je končno izšel zakon o nastanjevanju vojske. Zdaj se je rešila usoda glavnih vojaških objektov, ki so bili last občine: vojašnice v Gaberju in sosednih poslopij (vojnega okruha in vojne bolnice — ambulate), avgmentacijska skladišča in remize ob Ljubljanski cesti. Prišlo je do pogajanj. Ta so se vršila na osnovi izdatkov in dohodkov, ki jih je imelo mesto izza zgraditve poslopij. Razlika naj bi se izplačala kot odkupnina. Vojna uprava je trenutno hotela to razliko celo deliti s štiri, češ da so leta 1923 dali za štiri krone en dinar. Občinsko vodstvo je seveda protestiralo, trdeč, da je bilo treba poslopje graditi s predvojnimi zlatimi kronami in celo goldinarji. Vojna uprava ni vztrajala pri svojem in je zares pristala na izplačilo 567.277.92 din, kar je bilo celo nekoliko nad vsoto, ki jo je izračunala občinska uprava (535.943.72 din).

Ministrstvo vojske se je o tem sporazumelo z notranjim ministrstvom in ministrstvom financ ter si je priskrbelo tudi potrdilo glavne kontrole. Dne 3. novembra 1936 je preko štaba IV. armijske divizije poslala odlok o svojem pristanku.

Se leta 1936 je bila kupna vsota izplačana. Mestu ni bilo treba plačati 25 % v mestni regulacijski fond, češ da je bila prodaja prisilna. Čeprav je prodajna vsota znašala komaj desetino stvarne vrednosti, je mestnim očetom odleglo, saj je mučna zadeva končno vendarle izginila z dnevnega reda.

Mestno pokopališče

Tudi pokopališče so med vojno zanemarili in je takoj po osvoboditvi zahtevalo posebno skrb.

Sistem uprave pokopališča se ni bistveno spremenil. Vodstvo pogrebnih in pokopaliških zadev je prevzel poseben odsek, neposredno upravo je vodil mestni uradnik Zupančič, ki mu je kot nadzornik pokopališča še vedno pomagal trgovec Karbeutz. Takoj v začetku je bilo treba preurediti mrtvašnico in jo opremiti s slovenskim napisom nad vhodom. Kasneje je bila važna skrb za kanalizacijo, pri kateri so lesene cevi zamenjali s cementnimi.

Grobarja Vodopivca je leta 1922 zamenjal Vojta, a tega leta 1926 Ivan Zupan. Vendar so bile s temi uslužbenci znatne težave. Leta 1925 si je mesto uredilo zalogo krst in drugih potrebnih predmetov. Dobavo krst so razpisovali, ker je bilo neko subotiško podjetje cenejše od mizarjev v mestu, so naročili pri njem. Domači mizarji so preko svoje stanovske zadruge protestirali, češ da nimajo dela. Tako je mestna uprava začela z razpisom krste kupovati od njih. Mestna uprava je skrbela za pogrebne prevoze in ekshumacije (prekopavanje in prenos). Dolgo se je čutila potreba po lastnem avtofurgonu (mrliškem vozu).

Dne 12. novembra 1937 je občinski odbor sklenil, da se avtofurgon nabavi. Sklep so izvedli. Furgon je zares ustrezal predpisom.

Posebne vrste je bila skrb za vojaške grobove, večinoma so bile v njih v celjskih bolnicah umrle žrtve vojne, a precej je že tudi bilo jugoslovanskih vojakov. Na pokopališču v Čretu so bili vojaški grobovi na spodnji strani. Med vojno je zanje skrbel poštni oficial Artur Charwat. Mirovne pogodbe so uvedle mednarodno skrb za vojaške grobove, Jugoslavija je v ta namen leta 1923 izdala poseben zakon. Vendar se je, vsaj v Celju, začela organizirana skrb zanje šele leta 1932. Osredotočila se je na Vidov dan in na praznik Vseh svetih. Leta 1934 je bilo po ugotovitvi mestnega poglavarstva na gornjem delu vojaškega pokopališča 421 in na spodnjem delu 951 medvojnih vojaških grobov, jugoslovanskih vojaških grobov je bilo tedaj 1372, invalidskih pa 56. Na bolniškem pokopališču v Dobrovi (Črnem lesu) je bilo 47 grobov vojnih ujetnikov. Na grobovih so popravili ali postavili križe in jih po možnosti opremili z napisi, očistili so jih in okrasili ter posuli pota med njimi. Skrb zanje so prevzeli: občina s svojimi uslužbenci, vojska, Olepševalno društvo, šolska mladina in Mrkonjičev steg skavtov.

Ko so steg neko leto prezrli, se je proti temu vljudno pritožilo.

Plinarna

Plinarna je gerentskemu sosvetu in občinskemu odboru delala težke skrbi, a tudi meščanom je šla do živega. Treba se je bilo lotiti obnove, kajti naprave so bile iztrošene. Posebnemu odseku je bila poverjena skrb za plinarno. Glavno delo je pripadlo Ivanu Rebečku kot predsedniku in rudarskemu nadsvetniku Baltazarju Beblerju, bivšemu ravnatelju cinkarne. Obnovi plinarne sta posvetila mnogo skrbi, šla sta v Gradec in Maribor, da bi videla, kako delata tamkajšnji plinarni. Bebler je na osnovi doseženih izkušenj predlagal, naj bi staro peč zamenjali s dvoplinskim generatorjem, izdelanim po sistemu profesorja Strache. Izvajal je, da daje generator tudi iz slabega premoga nekolikokratno količino sicer nekoliko slabšega plina, ki bo cenejši in bo zato poraba močno narasla. Občinski odbor je idejo sprejel in se lotil celotne obnove plinarne, v ta namen je najel potrebno posojilo.

Vse dele naprave za proizvodnjo plina je bilo treba kupiti v Avstriji. Dvoplinski generator je dobavila dunajska Razplinjevalna družba Franca Manoscheka. Elektromotor so kupili po mariborskem zastopstvu Elin pri tovarni v Weitzu. V Avstriji kupljeni ventilator so pa morali poslati takoj nazaj v popravilo. Celu cevi in specialni šamotni material so morali dobiti iz Avstrije. Karel Pertinač, ki je bil tedaj lastnik šamotne tovarne v Štorah, ni imel primerne šamota. Dobava je bila zaradi deviznih predpisov zelo težka.

Vendar so tuji monterji leta 1922 plinsko napravo montirali. Občinski odbor je plin nekoliko pocenil, vendar se odvzem ni večal, ampak je upadal. Razsvetljava je prešla na elektriko, gospodinjstvo, obrt in industrija izgube niso mogle popolnoma nadomestiti. Tudi tehnično so naprave slabo funkcionirale. Občinski odbor je naprosil inž. Tomašiča, ravnatelja mariborske plinarne, ki je tudi imela dvoplinski generator, naj si celjske na-

prave ogleda. Inž. Tomašič je ugotovil, da so cevi zelo slabe in gre v izgubo 50 % plina. To je vedelo tudi celjsko vodstvo, saj so iz osnovne šole odstranili luč, ker so cevi tako spuščale, da so morali nekoč učence poslati domov. Vodja plinarne Ludovik Scheu je sicer opozarjal na to, da se izpuščanje plina pojavlja tudi pri drugih plinarnah, celo v večji meri, neki član upravnega odbora je pa navajal, da bi pri večji proizvodnji plina prišla izguba odstotno manj do izraza. Vodja plinarne je opozarjal tudi na preveliko porabo premoga, ki nastane zato, ker zaradi premajhne oddaje peč le nekaj ur na dan gori, vmes se ohladi in morajo pozneje dolgo pihati z ventilatorjem vanjo, preden se zopet segreje. Peč je bila za celjske potrebe prevelika.

Misel, naj bi se plinarne opustila, se je venomer pojavljala. Bili so tudi predlogi, naj bi jo prevzela kaka družba, na katero bi pa mesto glede tarif moralo imeti vpliv. Leto 1925 je bilo kritično. Župan je sklical posvetovanje, ki se ga je kot svetovalec udeležil tudi ravnatelj ljubljanske plinarne Partl. Kljub skeptičnosti se niso mogli odločiti za opustitev plinarne.

Leta 1926 so nabavili nov plinski motor, kajti električni je večkrat odpovedal in proizvodnja plina je zastala. Potreba po plinu je bila znatna, tako da je oddaja kljub slabi kakovosti vendarle naraščala. Leta 1929 so nabavili na Dunaju novo štiricevno retortno peč in dvoplinski generator je stopil v rezervo. Novo retortno peč so začeli rabiti 29. julija 1929. Dobavila jo je Manoschekova dunajska tvrdka, ki jo je tudi instalirala. Pomenjala je napredek, dajala je močnejši plin in število odjemalcev je naraslo. Garancijska doba retortne peči je veljala do 31. decembra 1931. Lahko so računali, da bo vzdržala okrog 1200 dni, t. j. dobra tri leta. Toda leta 1933 je bila še vedno v rabi. Vsa je bila zakrpana in prvotne snovi je bilo že malo v njej. Vodstvo plinarne je upravo občine stalno opozarjalo na kritično stanje peči. O tem je zvedelo tudi »Jugoslovansko plinarsko in vodovodno udruženje,« ki mu je bil tedaj na čelu ravnatelj zagrebške plinarne ing. Horvatič, in se je iz solidarnosti ponudilo, da izvrši brezplačno pregled celjske plinarne. Občinski svet je ponudbo rad sprejel in mestno poglavarstvo je 10. marca 1933 poslalo društvu prošnjo, naj po svojih zastopnikih plinarno pregleda. Društvo je v ta namen določilo svoja člana inž. Dušana Tomašiča, ravnatelja mariborske plinarne, in inž. Mirka Horvatiča, upravnika obrata (pogona) plinarne v Zagrebu. Oba inženirja sta izvršila pregled 25. aprila 1933, in podala o njem izčrpno in v bistvu pohvalno poročilo. Plinarne po njunem mnenju dobro funkcionira in proizvodnja raste, saj je leta 1925 znašala 150 m³, leta 1931 pa 169.474 m³. Obnova je seveda priporočljiva. Zgradila naj bi se še ena retortna peč, kar bi stalo 250.000 do 300.000 din. Delalo naj bi se hitro, vmes naj bi se uporabil za proizvodnjo dvoplinski generator. Da bi bil medtem plin boljši, naj bi se v generator vbrizgavalo plinsko olje. Toda preden so se dela lotili, je prišla 22. septembra 1933 katastrofalna povodenj, ki jih je k temu prisilila. Voda je ponoči vdrla v plinarne, in je zalila spodnji ustroj peči. Ta se je zaradi tega prenaplo ohladila, retorte so popokale in postale neuporabne. Veliko škodo je povodenj napravila tudi na inventarju in s tem, da je odplavila mnogo goriva.

Zopet je prišel prav dvoplinski generator. Vendar so uničeno peč začeli takoj popravljati. Že v oktobru je bila dozidana. Nove štiri retorte, urejene za Goffinov postopek, je dobavil dunajski Manoschek. Vlagal jih je Manoschekov monter Stengel. Dne 16. februarja 1934 je bilo delo končano. Preden so začeli obratovati, so kurili počasi. Dne 28. februarja je plinarna retorte preizkusila ob navzočnosti Manoschekovega inženirja Hilscherja in je začela z novo pečjo obratovati. Stala je 109.600 din. Licenca za Goffinov postopek je bilo treba plačati posebej tvrdki Didier-Werke v Bodenbachu. Nova peč je dobro delala.

Zdaj je občinski svet dobil pogum. Konec leta 1935 je že stala nova, prav tako štiriretortna peč, ki jo je izdelala tvrdka Silamit-Indugas v Krefeldu-Linnu na Nemškem. Dobili so jo z Reke, za katero je bila prvotno namenjena. Zgradili so jo toliko nad prejšnjim nivojem, da ji tudi največje poplave ne bi mogle škodovati. Njene retorte so bile sestavljene iz silikatnih segmentov. Peč so kurili izmenoma s koksom ali lastnim plinom. Način kurjave je bil skrajno ekonomičen.

Stara retortna peč je ostala za rezervo in za dopolnilo. Dvoplinski generator so pa razdrli in železje prodali, bilo ga je 10—12 ton.

Nova peč je proizvajala visokokaloričen plin enakomerne kvalitete, konzumenti so bili z njim zadovoljni. Pritožbe so skoraj prenehale.

Dobra kvaliteta je dvignila konzum v primerjavi z letom 1934 od okrog 120 t na okrog 160.000 m³, t. j. za 21 1/2%. Zaradi starosti omrežja je šlo precej plina v izgubo. Da se ta izguba izloči ali vsaj zmanjša, so plinsko omrežje leta 1937 sistematično preiskali. S to preiskavo je bila izguba plina v omrežju zmanjšana za 49 1/2%.

Kot surovino pri destilaciji je plinarna uporabljala inozemski plinski premog, ker domači premog za plinarne ni rentabilen. Ta premog je naročila plinarna skupaj z ostalimi plinarnami po Gospodarski zvezi plinarn v Zagrebu, s čimer je letno prihranila okrog 100.000 din.

Položaj podjetja se je do konca medvojne dobe močno zboljšal, čeprav zaradi velikih povojnih investicij in poskusov še ni postalo aktivno. Povprečna dnevna uporaba je znašala 5000 m³ plina s 4500 kalorijami. Letno je plinarna porabila okrog 60 vagonov ruhrskega premoga, 1 vagon čistilne mase iz Češke in 10 vagonov domačega premoga. Njena lastna proizvodnja je znašala okrog 160.000 m³ plina, 36 vagonov koks in 2 vagona katrana, ki ga je plinarna prodajala domačim industrijam za izdelavo katranskih proizvodov. Podjetje je v zadnjih letih stalno napredovalo v vseh ozirih.

Mestno plinarno je ob koncu prve svetovne vojne vodil Ludovik Scheu, človek iz prakse, vesten in spreten uslužbenec, vendar včasih nekoliko osoren. Proti koncu medvojne dobe je občinski svet določil za prevzem ravnateljskega mesta mladega in sposobnega doktorja in inženirja kemije Borisa Lavrenčiča, ki ga je okupator takoj po svojem prihodu odstranil in izgnal.

Ob nastanku stare Jugoslavije so bili uslužbenci pri plinarni monterji Albin Bernard, Ludovik Palir, Henrik Toplak, Jakob Kavc, Ludovik Kompan, pomožni monter Nande Cerkovnik in pomožni delavci Jože Cilenšek,

Otmar Bernard in Friderik Leitner. Občinski svet jim je priznal pogoje službe, ustrezajoče njihovemu specialnemu delu: osemurni delavnik, rodbinsko doklado, nagrado za nadurno in nedeljsko delo, bolniško zavarovanje, prosto stanovanje, luč in kurjavo, četrletni dodatek za obleko, deset oziroma petnajstdnevni dopust.

Uslužbenci so bili včlanjeni v Osrednjem društvu za delavce kemične in sorodnih strok, ki je imelo svoje središče v Mostah pri Ljubljani.

Elektrika

Po prvi svetovni vojni je slovenski občinski odbor obnovil z Westnom dogovor, ki se je le malo razlikoval od prejšnjih punktacij. V slovenščini je tudi izdal prejšnje Splošne pogoje za dobavo električnega toka. Po obnovljenem dogovoru leta 1923 so v občinskem odboru te pogoje ponovno pretresli, jih na sejah 5. maja in 21. julija 1923 definitivno sprejeli in leta 1925 v redakciji profesorja Frana Mravljaka natisnili. Predsednik odseka za elektriko je bil v tistih letih dr. Anton Božič, pomembno je sodeloval v teh zadevah tudi rudarski nadsvetnik Baltazar Bebler.

Uporaba elektrike je stalno rasla in Westen se je bal obtežitve svoje naprave. Zato je že leta 1922 izjavil, da se smejo izvrševati novi priključki samo z njegovim pristankom. Julija 1923 je izjavil, da bo dobavo ustavil, ako bi se še nadalje priključevalo brez njegovega pristanka, kajti stroj je že preobtežen in bati se je, da bi se pokvaril.

Medtem je f a l s k a e l e k t r a r n a mimo Celja speljala svoj daljnovod do Trbovelj. Prišlo je do razgovora med zastopniki Celja in elektrarne. Leta 1926 se je celjska elektrarna priključila na omrežje falske hidrocentrale. Tok je dobivala preko transformatorske postaje v Laškem. Ugoden razvoj industrije, trgovine in obrti je konstantno večal konzum, ki je znašal leta 1935 že 1,373.000 kwh. Falski tok je bil cenejši od Westnovega in dovolj ga je bilo na razpolago. Sam Westen in cinkarna sta ga dobivala neposredno od Fale. Izmena se je izvršila 13. februarja 1926, tedaj so mestno elektrarno odklopili od Westnove termoelektrarne. Od leta 1930 sta bili Bergmanova in Weinbergerjeva tekstilna tovarna med največjimi odjemalci, porabili sta letno po okrog 11.000 kwh, imeli sta skupen transformator poleg prve tovarne ter tok po znižani ceni. Tekstilna tovarna Elka je porabila okrog 4000 kwh. Hotelska družba Evropa je potrošila letno okrog 13.000 kwh.

Medtem so Kranjske deželne elektrarne (KDE) sprejele v svoj krog velenjsko kalorično centralo in preko Podloga pri Gotovljah (kjer so zgradile transformatorsko postajo) podaljšale svoje omrežje do Celja. S tem je bila dana možnost, da dobi celjska občina tok po ugodnejših pogojih in ga lahko za nižjo ceno nudi svojim odjemalcem. Leta 1934 je prišlo do prvega stika med inž. Miklavcem, ravnateljem Kranjskih deželnih elektrarn, in inž. Sajovcem, vodjem celjske mestne elektrarne. Z znižanjem cene so tudi nekoliko paralizirali neugodni učinek, ki ga je imel banovinski triprocentni davek na električni tok. Stvar je imela še drug smisel. V

Kranjskih deželnih elektrarnah je bil domači kapital, medtem ko so bili lastniki falske hidrocentrale švicarski kapitalisti.

Pogodba s Falo je potekla februarja 1936, deset let po priključitvi nanjo. Mestna občina je že meseca avgusta 1935 pozvala elektrarno Falo in Kranjske deželne elektrarne, naj vložijo svoji ponudbi. Obe ponudbi sta si bili z majhnimi razlikami približno enaki, v obeh je bila cena toka nižja kakor po pogodbi, ki jo je občina dotlej imela s Falo. V nekaterih točkah, zlasti pri manjšem konzumu električnega toka, je pa bila ponudba Kranjskih elektrarn ugodnejša od falske. Mestna občina je po vložitvi ponudb vodila ustna pogajanja z obema ponudnikoma. Pri pogajanjih je skušala doseči čim ugodnejše pogoje, da bi mogla ustreči številnim prošnjam, ki jih je pred zaključitvijo nove pogodbe dobila od konzumentov. Posebna deputacija rudarjev iz Velenja je obrazložila, da so velenjski rudarji bistveno zainteresirani na tem, da se sklene pogodba s Kranjskimi deželnimi elektrarnami, ki so proizvajale glavno električno energijo pri velenjskem rudniku. Predočili so tudi svoj težaven položaj in pojasnili, da bi se znatno izboljšal, če bi prišlo do sklenitve dobavne pogodbe s Kranjskimi deželnimi elektrarnami. Vse to je mestna občina pri pogajanjih upoštevala in izkoristila, da bi dosegla čim ugodnejše pogoje. Rezultat je bil zares ugoden.

Po natančni proučitvi osnutka dobavne pogodbe, ki ga je predložil odbor za občinska podjetja, je mestni svet sklenil na svoji seji dne 29. novembra 1935, da se odda dobava električne energije Kranjskim deželnim elektrarnam.

Z novo pogodbo je mestna občina dosegla znižanje cene električnega toka za približno 0.16 din pri kwh. To je neposredno koristilo konzumentom. Zaradi nove pogodbe je mogla mestna občina regulirati cene električnega toka, česar poprej ni mogla. Že dva meseca po izteku dobavne pogodbe s Falo je mestni svet na svoji seji dne 22. maja 1936 sklenil, da se znižajo cene električnemu toku vsem odjemalcem za približno 0.20 din pri kwh. Razume se, da je ugodna sklenitev dobavne pogodbe in znižanje cen električnega toka ugodno vplivala na porast konzuma in prosperiteto podjetja. Leta 1940 so pa tudi Kranjske deželne elektrarne morale nekoliko dvigniti ceno toku, k temu sta jih prisila podražitev materiala in dvig plač. Isto so storile tudi vse druge jugoslovanske elektrarne.

Prirodno je, da se je tudi okoliška občina skušala navezati na mestno elektrarno, bolj s posameznimi deli kakor kot celota.

Leta 1921 so napeljali tok preko Savinjskega mostu v upravno splotje okoliške občine in kapucinski samostan, v gostilni Pri mostu in Na škarpi, tega leta so tudi namestili električne žarnice v Gaberju — ob prehodu preko železnice, pri kinu (Sokolskem domu) in stražnici ter Grahju ob Dečkovi cesti, pri jesiharni v Zavodni in na Lavi ob prehodu preko železnice. Leta 1927 sta dobila elektriko Zavodna in Jožefov hrib, leta 1931 so jo že imeli na Ostrožnem in v Čretu, leta 1934 na Spodnji Hudinji in na Ljubljanski cesti — do Samca, leta 1937 na Zgornji Hudinji in v Polulah.

Materialno so morali podpreti mestno elektrarno interesi, po posameznih naseljih združeni v neformalne zadruge. Ta naselja so imela ve-

činoma višjo tarifo, po priključitvi okoliške občine k mestu so pa 1. aprila 1937 tarifo izenačili in so okoličani potlej dobivali tok po normalni ceni.

Elektrarna je brezplačno osvetljevala mestne javne prostore in nastanovanjske stavbe (uradna poslopja, šole).

Takoj po prvi osvoboditvi je prevzel vodstvo mestne elektrarne elektrotehnik Mohorko, njemu je kmalu sledil inž. Karel Petre, a temu leta inž. Srečko Sajovec, sposoben in zanesljiv strokovnjak, ki je ostal na tem mestu do druge svetovne vojne. Bil je za spoznanje bolje plačan od občinskih uslužbencev iste starosti in sličnih študij, toda kot uslužbenec mestnega pridobitvenega podjetja je bil nepragmatičen in je kot tak moral biti zavarovan pri Pokojninskem zavodu. Njegova prizadevanja, da bi ga izenačili s pragmatičnimi uslužbenci niso bila uspešna.

Vodja delavnice: Janko Virant. Monterji: Marko Hrastnik (pri montiranju visokonapetostne napeljave na samskem domu v Gaberju se je smrtno ponesrečil, 1937), Marjan Železnikar, Karel Peer, Ivan Umek (tudi kinooperater); skladiščnik in hišnik: Franc Guček; knjigovodja: Jožef Tauschmann, za njim Franc Zalokar.

Delovni pogoji slični kakor pri plinarni.

Pooblaščen električarji — instalaterji: Janko Pajk, Franc Belak, Josip Sever, Konrad Pevec.

Aparate prodaja in kontrolira samo mestna elektrarna. Leta 1930 so gospodarsko združili plinarno in elektrarno.

Vodovod

V dobi stare Jugoslavije pri vodovodu niso mnogo spremenili, čeprav so imeli z njim obilo dela, zlasti z zamenjavanjem cevi, ki so že marsikje izpuščale, in delati je bilo treba nove napeljave, v mestu in na celi progji od vrelca do mestne meje. Večkrat je bilo treba odreči, v sušni dobi so uporabo vode tudi omejevali, ne sicer za rabo v gospodinjstvu in obrti, pač pa za škropljenje cest in zalivanje.

Tudi sicer so storili to in ono. Po letu 1924 so pospešili nabavko vodovodnega materiala. Leta 1932 so na pobudo inž. Pristovška nabavili električno signalno napravo, ki je kazala v delavnici, kolikšno je stanje vode v šmiklavškem rezevoarju. To je bilo treba vedeti, da bi se ob nastanku požara takoj mogel zapreti določeni del omrežja. Leta 1929 so v Fužinah pod Vitanjem 10 m nad starim nabiralnikom zgradili novega. Leta 1927 so v Socki v znatni dolžini razdrli okrajno cesto in popravili vodovod. Gasilskemu društvu v Škofji vasi so dovolili, da so lahko za vaje in gašenje odprli oba hidranta v naselju, prebivalci Zgornje Hudinje so lahko v ta namen napravili tri, prebivalci Spodnje Hudinje pa dva hidranta (1925). Gornjihudinjska soseska je prosila leta 1939, da bi smela prodati svojo zemljiško posest in izkupiček porabiti za delno kritje stroškov, ki bi jih povzročila napeljava vodovoda. Mestni inženir je prošnjo toplo podprl.

V podporo vodovodu so leta 1927 v parku napravili vodnjak s pitno vodo.

Do 31. marca 1932 so pobirali vodarino kot desetprocentno naklado na zgradarino, tedaj so v smislu novega vodovodnega reda začeli uporabljati vodomere in odmerjati vodarino po potrošenih kubičnih metrih. Kubični meter je stal 3 din. Kjer še ni bilo vodomero, so vodarino pavšalizirali. Obrtniki so bili s tem nezadovoljni, češ da jim je postala voda predraga. Obrtno društvo in posamezne obrtne zadruga so protestirale. Baje so zlasti bili prizadeti gostilničarji. Mestno poglavarstvo in občinski svet pritožb nista upoštevala, češ da je po isti ceni voda tudi v sosednih mestih in je z njo pač treba štediti.

Nazorno sliko o preskrbi mesta in okolice daje poročilo, ki ga je mestno poglavarstvo 31. januarja 1941 poslalo higienskemu zavodu v Ljubljani. Poročilo se glasi:

Vodovod mestne občine celjske oskrbuje z vodo mesto Celje, Breg, deloma Zavodno, glavni del Gaberja, deloma Spodnjo in Zgornjo Hudinjo s 676 priključki na teritoriju mestne občine, razen tega deloma oskrbuje Škofjo vas (z 2 priključkoma), trg Vojnik (s 27 priključki), Novo cerkev (s 7 priključki) ter Razdelj in Socko (s po 1 priključkom).

Število z vodo iz mestnega vodovoda oskrbovanega prebivalstva znaša okoli 14.000 duš. Razdelitev na posamezne kraje ni znana.

Zajetje leži na pobočju hriba Stenica v Fužinah pod trgov Vitanjem ob banovinski cesti Višnja vas—Vitanje. Jakost zajetega vrelnca znaša minimalno 21, maksimalno 26 in povprečno 24 litrov na sekundo. Kapaciteta glavnega vodovoda je povprečno 16 litrov na sekundo.

Naravni tlak v mestnem omrežju je 4,5 atmosfer.

Vmesni rezervoar v Vojniku ima kapaciteto 150 m³, glavni rezervoar pod Miklavškim hribom 300 m³.

Glavna dovodna cev: 7.3 km litoželezne cevi z obojkami, premera 150 mm, 11 km litoželezne cevi z obojkami, premera 175 mm.

Mestno omrežje (litoželezne cevi z obojkami): največji premer 175 mm, najmanjši 40 mm, skupno dolžino okrog 15.5 km, od tega 2/3 80 mm.

Skupna dolžina cevovodov okrog 34 km.

Povprečna potrošnja v letu 1940 je znašala na podlagi zaračunane vodarine (po števcih) okrog 77 l na osebo dnevno.

Maksimalna potrošnja dnevno na osebo 100 l (vključno z industrijo). Javnih izlivk 8, hidrantov 130.

Vodovod, zgrajen leta 1908, je za sedanje znatno poraslo mesto nezadosten. Pri izvirku je še sicer rezerve najmanj 5 l/sek., ki se pa ne more izkoristiti, ker je glavna dovodna cev nezadostno dimenzionirana in ne more dovajati več kot 16 l/sek. Zajeti izvirek ima čisto studenčnico s temperaturo 10.5° in trdoto 11 nemških stopinj (apnenec). Voda je stalno čista in brezhibna.

Razen zajetega izvirkva ima mestna občina še rezervni izvor z okrog 36 l/sek., vendar bi morala izmenjati okrog 20 km cevovoda, ako bi ga hotela izkoristiti, to bi stalo danes skupno z zajetjem okoli 8 do 10 milijonov dinarjev. Voda v rezervnem izvirkvu ima 8° stalne temperature, po-

stane pa ob večjem deževju malo motna. Uporaba tega izvirka bi zahtevala verjetno vgraditev filtra.

Ker nimamo sredstev, da bi investirali v vodovod 8 do 10 milijonov dinarjev, bo mestna občina verjetno prisiljena iskati izhod v provizoriju s črpanjem talne vode. V tem pogledu se bodo letos izvršile potrebne predpriprave.

Voda se oddaja po ceni 2 din za m³, ugotovljeno po števcih. Javne ustanove plačujejo m³ po 1 din, odjemalci izven občinskega teritorija po 3 din.

V avstrijski dobi je bil mestni vodovodni mojster Henrik Findeisen, v stari jugoslovanski dobi pa ves čas Valentin David, Korošec, sposoben in vesten delavec, ki ni miroval, ampak je včasih tudi teden za tednom iskal okvaro, zaradi katere je šla voda v izgubo. Njegov pomočnik je bil Borštner.

Mestna klavnica

Mestna klavnica je začela obratovati leta 1899 in je bila za svojo dobo zelo moderno podjetje, imela je že svoj parni stroj in ledenico. Po razpadu avstrijske države je bila precej zanemarjena in od leta 1922 dalje so obnovili tako poslopje kakor tudi notranjo opremo. Leta 1924 so popravili važno hladilnico, glede katere so se mesarji, ki so jemali v najem posamezne oddelke, najčešče pritoževali. Prva desetletja so uporabljali vodo iz Voglajne ne samo za pranje naprav, ampak tudi za pranje črev in mesa. En sam vodnjak ni za to nudil dovolj vode. Ker pa je voda v Voglajni postala zaradi tovarniških odplak nečista in je bilo možno, da bi se v njej oprana čreva in meso prevlekla s škodljivimi solmi, je veterinarski nadzornik dr. Jožef Stegu pokrenil misel, da bi bilo treba na dvorišču klavnice zgraditi še en vodnjak. Občinsko vodstvo je razumelo njegovo pobudo in leta 1926 je bil vodnjak zgrajen. Ob tej priliki so z vrtno napravo prodrli globoko v glino.

Leta 1930 in 1937 so obrat klavnice skladno z napredkom tehnike popolnoma modernizirali. Parni pogon so nadomestili z električnim. Povečali so hladilne naprave in jih popolnoma higienično uredili. V klavnici so napravili posebne oddelke za klanje goved, telet, prašičev in konj. V vse klavniške prostore so napeljali toplo in mrzlo vodo. Hladilni prostori so poleg velike predhladilnice obsegali še 26 celic za sveže in 16 celic za soljeno meso. Meso se je sušilo z mrzlim suhim in ozoniranim zrakom. Ozonski aparat so nabavili leta 1937. Hladilnico so priključili na izdelovalnico umetnega ledu, ki je ob normalnem obratu proizvajala dnevno 180 kosov ledu. Velike živali so pred zakolom omamljali s Šermerjevim igličastim strelnim aparatom, male pa s posebno električno napravo. Obnovljeno podjetje je bilo močno aktivno. Letno je donášalo okrog pol milijona dohodkov.

Modernizacija mestne klavnice je bila nujno potrebna, prvotno podjetje ni več ustrezalo potrebam združenih občin.

V bivši okoliški občini so bile tri zasebne klavnice. Zaradi veterinarskih in policijskih predpisov in zaradi zaščite narodnega zdravja je bilo

nujno potrebno, da se je za vse mesarske in klobasičarske obrate odredila obvezna uporaba mestne klavnice. Le na ta način je bila dosežena popolna garancija za uspešen nadzor živil animalnega izvora. Zato je sklenil mestni svet na seji dne 20. decembra 1935, da se v smislu zakona o mestnih občinah ukinejo zasebne klavnice in izda odredba o obvezni uporabi mestne klavnice pri zakolu za javno potrošnjo. S tem je bil koncentriran ves zakol za javne potrebe v mestni klavnici in podvržen strokovni kontroli, s čimer je bil za vselej onemogočen promet z mesom obolelih živali.

Letni zakol v mestnih klavnicaх je dosegel višino do 100.000 kg, količina uvoženega mesa in mesnih izdelkov je presegala 220.000 kg, izvozili so pa do 9000 kg mesa in mesnih izdelkov. Letna produkcija ledu je bila odvisna od količine naravnega ledu v posameznih zimah. V zimi leta 1936 npr. ni bilo naravnega ledu in ga je podjetje prodalo 25.435 kosov, leta 1937 je pa bil odvzem več ko pol manjši: 11.391 kosov.

Do leta 1922 je bil tehnični in upravni vodja mestne klavnice Anton Tramšek. Za njim jo je vodil Anton Grajžl, Vendar je zdravstveno veterinarsko vodstvo opravljal živinozdravnik, najprej dr. Wunsch, izza leta 1921 inšpektor dr. Josip Stegu in po njegovem odhodu iz Celja veterinar Anton Koželj. Drugih statutnih nameščencev je bilo v klavnici le malo: strojnik Miha Šoster, kurjač Jakob Kompan, pomožni uradnik Franc Žolger in hlapec Josip Hladin.

Mestno kopališče

Dokler je bila Savinja čista in bistra, ni bilo v Celju večje potrebe po javnih kopališčih. Zadoščala so v glavnem kopališča, ki so jih postavili privatniki. Franc Hausbaum je ob gornjem koncu mestnega parka v bližini nekoliko mlajše restavracije »Gozdni dom« leta 1871 zgradil dvoje udobnih kopališč, moško in žensko. Leta 1904 je obojno kopališče kupilo Olepševalno društvo, ki ju je leta 1907 prodalo mestni občini. Na nasprotnem bregu je nad izlivom Sušnice v Savinjo zgradil manjše žensko kopališče gostilničar in vinski trgovec Pallos. Ker je v teh kopališčih vladal nemški režim in duh, so si Slovenci na iniciativo dr. Ivana Dečka leta 1892 na Bregu pod narodno gostilno »Pri grenadirju« zgradili kopališče Diano.

Staro kadno kopališče je bilo v Ipavčevi ulici blizu mestne bolnice.

Primerno kadno kopališče je mesto na dvoriščni strani priključilo novemu Delavskemu domu, ki ga je po načrtu arhitekta Novaka iz Murske Sobotе leta 1938 zgradilo na tedanjem Vrazovem, sedanjem Šlandrovem trgu. V starih mestnih hišah kopalnic še ni bilo in so si jih morali stanovalci improvizirati.

Davki

Glavni vir mestnih dohodkov so bili seveda davki. Temeljne davke je hkrati z državnimi osnovami ter oblastnimi oziroma banovinskimi dokladami pobiral davčni urad. Za dobo od 1919 do 1932 imam na razpolago tabelarični pregled davkov. Tu navajam njihove vrste in leta, v katerih so se pobirali ter celotno proračunsko vsoto in dejanski donos v posameznih letih.

Občinske doklade na neposredne davke (1919—1932), najemniški vinar (1919—1932), kanalska pristojbina (1923—1932), trošarina na vino (1921—1932), trošarina na pivo (1919—1932), užitnina na meso (1919—1932), trošarina na vino v steklenicah in na šumeče vino (1925—1932), trošarina na žganje (1923—1932), trška in sejmiščna pristojbina (1919—1932), tehtarina (1919—1932), donos mitnice (1919—1920), občinska cestna naklada (1924—1932), splošne občinske takse po tarifi (1919—1932), davščina na prenočišča (1921—1929), davščina na vozila (1921—1929), davščina na ponočni obisk gostiln in kavarn (1922—1927), davščina na prirastek vrednosti nepremičnin (1924—1925), izvršilne in rubežne pristojbine (1925—1932), davščina na igranje s kartami (1928—1932).

Vso dobo so se plačevale davščine: doklada na neposredne davke, najemniški vinar, trošarina na pivo, užitnina na meso, tržna in sejmiščna pristojbina, tehtarina, splošne občinske takse po tarifi.

Samo dve prvi leti se je še pobirala mitnina, davščina na prenočišča se je pobirala vmesnih 9, na vozila vmesnih 9, na ponočni obisk gostiln in kavarn vmesnih 6, na prirastek vrednosti od nepremičnin vmesni 2 leti; trošarina na vino se je pobirala zadnjih 12, na vino v steklenicah in šumeče vino zadnjih 8, na žganje zadnjih 10, občinska cestna naklada zadnjih 9, izvršilne in rubežne pristojbine zadnjih 8 in davščine na igranje in karte zadnjih 5 let.

Proračun (in dejanski znesek) po letih:

1919: 229.844 (309.356) kron; 1920: 480.550 (316.579) kron; 1921: 1.464.000 (2.765.024) kron; 1922: 4.762.800 (3.801.237) kron; 1923: 1.882.170 (1.845.193) din; 1924: 3.520.494 (2.442.100) din; 1925: 2.744.835 (2.892.432) din; 1926: 2.395.400 (2.478.081) din; 1927: 2.537.225 (2.679.469) din; 1928: 2.542.810 (2.692.540) din; 1929: 2.665.250 (2.746.973) din; 1930: 2.752.350 (2.760.602) din; 1931: 3.017.754 (2.662.594) din; 1932: 2.874.250 (—) din.

Videti je, da proračunska vsota stalno narašča in je dejanski donos (razen leta 1920 in 1931) višji od proračuna, leta 1931 pa ni izkazan. Padec utegne biti v zvezi z nastopajočo krizo.

Dohodki iz davkov seveda niso zadoščali. Ob pričetku vojne je bila občina stvarno brez dolgov in je imela znatno posest, deloma že od prej, deloma po nakupih v dvajsetih predvojnih letih. Med vojno se je pa zadolžila, saj je preko Mestne hranilnice podpisala 3.600.000 kron vojnega posojila, in sicer tako, da je pri njej v ta namen najela lombardno posojilo v istem znesku. Tudi aprovizacija je povzročala stroške. Knjigovodstvo je bilo med vojno zaradi zmanjšane števila nameščencev površno in neurejeno. Bivši knjigovodja Altmann je po vojni novemu knjigovodji Kalanu priznal, da pred vojno in med njo sploh v knjigovodstvu niso vodili neposredne kontrole nad posojilničnimi dolgovi, ampak da so si ustvarjali evidenco samo na osnovi vsakoletnih preglednih izkazov Mestne hranilnice.

Tudi po končani vojni so se težave nadaljevale, pravzaprav so se še povečale. Valuta je padala, cene so pa rasle, treba je bilo dajati nameščencem in delavcem draginjske doklade in pomoč. Dohodki niso mogli dohitevati izdatkov. Sicer so vsako leto sestavili proračun, toda služil je samo kot okvirna osnova, kajti davki in drugi občinski dohodki niso krili

potreb. Najeta posojila so uporabljali za tekoče izdatke, denar so pa jemali tudi iz rezervnih fondov in uporabljali so ga za drugačne namene, kakor je bil določen.

Vojno posojilo je znašalo 3.600.000 kron, drugih dolgov pri Mestni hranilnici je bilo ob koncu vojne že tudi nad 3 milijone kron.

Vrednost nepremičnin je tedaj znašala okrog 3 in pol milijona, okrog 350.000 K je bilo naložb na hranilne knjižice za razne fonde (občinski fond, meščanski oskrbovalni ubožni fond, pokopališki fond, šolski fond, vrednostnih papirjev nekaj nad 50.000 kron. Tako so znašala vsa aktiva okrog 4 milijone kron.

Ker ni bilo mogoče računati na to, da bi se vojna posojila kdaj vrnila in so bila pravi dolg pri Mestni hranilnici, je bila občina ob propadu stare Avstrije stvarno pasivna: na eni strani aktiva: (nepremičnine in naložbe) okrog 4 milijone kron, na drugi strani pasiva (dolгови pri Mestni hranilnici: okrog 6.600.000 kron. Ker je valuta padala in je zato vrednost nepremičnin rasla, se je s tem celotno gospodarsko stanje občine popravljalo, čeprav se je še naprej morala zadolževati.

Kot primer navajam računске zaključke za nekatera leta:

1920.

Dohodki po proračunu	1.034.234.92 kron
Izdatki po proračunu	967.847.33 kron
Prebitek	66.387.59 kron
Stvarni dohodki	8.770.614.01 kron
Stvarni izdatki	9.072.014.36 kron
Stvarni primankljaj	301.400.35 kron

Toda med stvarne dohodke so šteli tudi posojila. V celoti so si pri Mestni hranilnici izposodili 3.100.000 kron. Velik del te vsote, 1.875.000 kron so uporabili za to, da so lombardirano avstrijsko vojno posojilo izpremenili v komunalno, medtem ko so ostanek izplačali. Pri Celjski posojilnici in Ljubljanski kreditni banki so si izposodili, na hranilne knjižice so pa dvignili vloge in vzeli predujme v skupni vrednosti 811.861 kron. Kreditne operacije so torej znašale 3.911.801.83 kron.

Od mestnih podjetij je bil za blizu 10.000 kron aktiven samo vodovod. Pri vseh ostalih podjetjih in dejavnostih pa je bil primankljaj.

V tem letu je proračun že enoten, t. j. posojila so šteta med dohodke.

1924.

Dohodki	7.590.952.42 din
Izdatki	7.345.991.20 din
Prebitek:	244.961.21 din

Med podjetji sta bila aktivna samo vodovod in pogrebni zavod.

1929.

Dohodki rednega občinskega gospodarstva	5.730.998.30 din
Dohodki izrednega občinskega gospodarstva	3.056.538.04 din
Skupna vsota:	8.787.536.34 din

Izdatki rednega občinskega gospodarstva	6,029.720.30 din
Izdatki izrednega občinskega gospodarstva	3,056.538.34 din
Skupna vsota:	9,086.258.34 din
Skupni dohodki	8,787.536.34 din
Skupni izdatki	9,086.258.34 din
Primanjkljaj:	298.722.00 din

Številke so tako visoke, ker so še vedno bili izredni izdatki (gradnje, regulacija Savinje). Narasle so pa tudi zaradi tega, ker je valuta padala — do leta 1923, nato je pa rasla in se je leta 1925 ustalila napram švicarskemu franku v odnosu 100:5.

Okoliška občina

Po razdružitvi z mestno občina ni dobila ničesar. V teku desetletij si je pa ustvarila primerno posest: pokopališče z mrtvašnico in grobarjevo hišo, nekaj sosednih parcel z veliko bivšo Permozerjevo hišo in posestvo s hišo in gospodarskim poslopjem, kupljeno od Janeza in Ane Vrečko; občinsko hišo na Bregu s sosedno malo hišico.

V Gaberju je na posesti, pridobljeni od zadruga Lastni dom, občina zgradila otroški vrtec in gasilski dom, na Spodnji Hudinji pa si je pridobila okrog 10 ha zemljišč.

Večina te posesti je bila v tesni zvezi z izvrševanjem občinskih upravnih poslov.

Sicer je pa občina živela od davčnih in sličnih dajatev svojih občanov; dobivala je občinsko doklado od vseh neposrednih državnih davkov in od državne trošarine na vino, samostojno trošarino na alkoholne pijače in na meso ter mesne izdelke, poleg tega pa še tudi nekatere takse.

Začela je v Gaberju izvajati kanalizacijo, pri dobavi vode in elektrifikacije se je v izvedbi delno oprla na mesto, delno je pa delala samostojno.

Gradbena dejavnost

Med vojno je življenje v mestu zastalo, tudi gradbena dejavnost. Po končani vojni se je pojavilo pomanjkanje stanovanj, čeprav ne v tolikšni meri, kakor je to bilo po drugi svetovni vojni. Ljudje so v nekoliko manjši meri silili v mesto. Vsekakor pa je bila gradnja stanovanj poleg aprovizacijske preskrbe prebivalstva z živili ena izmed najnujnejših skrbi občinske uprave.

Že gerentski sosvet se je ukvarjal s tem vprašanjem. Izvoljeni občinski odbor se je pa dela lotil. A odkod dobiti denar? Mislili so na prodajo hiš, ki jih je bila stara mestna uprava nakupila v zadnji periodi, tudi na prodajo velikih vojaških objektov, ki jih je bila občina zgradila, na investicijski kredit, ki naj bi ga dala država, na pomoč bank, a tudi na uvedbo posebnega davka na stanovanja. Investicijskega kredita niso dočakali in tudi posebnega davka niso uvedli.

Naselje vil na Jožefovem hribu v Celju okoli leta 1932

Izgledi niso bili rožnati in mestni odbor se je lotil dela neposredno. Nakupil je nekaj gradbenega materiala za zamišljeno večjo stanovanjsko hišo. Ker so se medtem cene materiala dvignile, ga je prodal in svoj načrt za nekaj let opustil. Šele leta 1926 se je ideje zopet oprijel. Za 450.000 din je kupil hotel »Krono« na voglu sedanjega Šlandrovega trga in Ljubljanske ceste. Visoka vsota je razumljiva, kajti razen hotelske stavbe je posest obsegala obsegala še nekaj stranskih stavb, veliko dvorišče in v ozadju (poleg skladišča) veliko enonadstropno poslopje, bivšo pivovarniško ledenico. Izprva so mislili da bi hotelu nadzidali drugo nadstropje in ga spremenili v stanovanjsko stavbo. Toda izkazalo se je, da je to nemogoče. Zato so poslopje podrli in na njegovem mestu zgradili novo dvofrontno trinadstropno stanovanjsko hišo s poslovnimi lokali v pritličju (1929). Načrt sta napravila inž. Pristovšek in njegov pomočnik gradbeni tehnik Drago Hojker.

Investitor je bila mestna elektrarna, ki si je v pritličju tudi pridobila lokale. Podrli so tudi pomožna poslopja »Krone«, očuvali so pa bivšo pivovarniško ledenico, veliko poslopje, ki so mu že poprej nadzidali drugo nadstropje in pridobili s tem precej stanovanj. V nadajevanju jugozahodnega trakta »Kronine« naslednice je mesto leta 1938 sezidalo Delavski dom s posredovalnico za službe in prenočišči za potujoče delavce. Načrt je napravil inž. Novak iz Murske Sobote. Na drugem krilu je pa Pokojninski zavod sezidal veliko štirinadstropno stanovanjsko hišo. Prav tako je Pokojninski zavod zazidal stavbišče na stikališču Ulice XIV. divizije, Razlagove in Pleteršnikove ulice, kjer je prvotno hotel mestni svet postaviti stanovanjsko poslopje. Gradbenim prizadevanjem se je pridružila tudi

Celje tik pred drugo svetovno vojno (okoli leta 1940)

Ljudska posojilnica, ki je po Plečnikovi zamisli zgradila palačo na voglu Stanetove in Vodnikove ulice.

Bivša okoliška občina je ob sedanjji Vrunčevi ulici zgradila novo veliko šolsko poslopje, a banovina je v sklopu bolnice postavila novo poslopje za porodniški oddelek.

Izredno važna je bila privatna gradbena dejavnost, ki se je v petnajstih letih razširila in ustvarila več novih mestnih delov. Izprva je šlo počasi, močnejše se je razvila šele v drugi polovici dvajsetih let, ko je že bilo organizirano dajanje kredita v gradbene namene.

Na kreditni podlagi so na severni strani mesta z novimi vilami podaljšali sedanjo Ulico 29. novembra, a poleg Spodnjega Lanovža so tam, kjer so stale prej vojaške barake in je že bila kanalizacija, zgradili naselje dvojnih enodružinskih hiš, ki so ga tedaj često označevali kot Ogrizkovo kolonijo.

Sam Spodnji Lanovž so preuredili tako, da so lahko sem prenesli mestno oskrbništv, razen tega pa so ga stanovanjsko boljše izkoristili in končno so zgradili tu garaže za avtobuse, ki jih je mesto kupilo zaradi razvijajočega se avtobusnega prometa.

V severnem delu mesta je pozneje v ozadju bolnice nastala nova skupina vil, ob katerih sta nastali Oblakova in Jenkova ulica. Ob severnem koncu Ipavčeve ulice se je razvila lahka industrija, ki je zavzela

lanovski svet med to ulico in Spodnjim Lanovžem. Druga skupina hiš je nastala vzhodno od »Ogrizkove kolonije«. Tako so v odprti obliki delno in urejeno zazidali tako imenovano Dolgo polje, ki je segalo nekoč od bolnice do Koprivnice pri Sv. Duhu.

Na Jožefovem hribu, kjer so morali posekati gozd zaradi lubadarja, so začeli s parcelacijo in zazidavo leta 1926. Svet je parceliral geometer Bojec, na južni strani nove Plečnikove ulice je parcelacijo popravil inž. Pristovšek.

V dogovoru s konventom lazaristov so se odločili, da ostane del griča pod cerkvijo (do ceste na zahodnem pobočju) nezazidan. Pridržani niže ležeči del so zazidali v okviru posebne zadruge. Leta 1936 je dobilo naselje vodovod in kanalizacijo.

Važno gradbeno področje je bil tudi Otok tik za novo gimnazijo. Tu je svet pripadal privatnikom, največ Janiču in Rakuschu. Na Janičevem so zgradili tri nove vile. Tudi Rakusch je svoj del parceliral. Prvotno parcelacijo so na njegovo željo spremenili s tem, da so parcele nekoliko zmanjšali. Ob tej priliki je zastopnik tehničnega oddelka lastnika opozoril na to, da mora biti nasproti gimnaziji rezerviran svet za gradnjo druge gimnazije.

V večji oddaljenosti od mesta je občina kupila dvorec Medlog (nekdanjo Freienberško pristavo, Kristinin dvor, Kvaternikovo) z večjim posestvom.

Dvorec je namenila za sirotišnico, zemljišča, segajoča od državne ceste do Savinje, je tehnični oddelek 1937 razparceliral v stavbne parcele, obsegajoče večinoma 500 do 800 kvadratnih metrov. Vendar je nekoliko pozneje za ureditev dvorca razpisal natečaj. Rešitve so prispele, toda kakršnokoli realizacijo je preprečila vojna.

Severno od mesta med Koprivnico in Golovcem je nastalo naselje Nova vas. Povod za to je dala lastnica Grmovja Irma Jeschounik-Wagner, ki je okoliški občini poklonila tam neko zemljišče. Občina je zemljišče parcelirala in začelo se je zidanje. Smotrnejše gradbeno delo se je pričelo, ko se je okoliška občina leta 1935 priključila mestni.

Leta 1932 je izšel gradbeni zakon, ki je za mestne občine predpisal izdelavo regulacijskih načrtov. Mestni svet je na svoji seji dne 16. julija 1937 sprejel program za regulacijski načrt, ki ga je izdelal inž. Blaž Pristovšek.

Program je sestavljen za dobo petdesetih let. Na računski način je prišel avtor do mnenja, da bo mesto štelo tedaj 40.000 prebivalcev. Regulacijski načrt ima dvojni smoter:

1. Da se uredi že obstoječi del mesta v smislu novodobnih urbanističnih načel s čim manjšimi finančnimi žrtvami.

2. Da se sistematično ustvarjajo mestni predeli v deloma že zazidanih predmestjih ter organsko povežejo novo nastala naselja z jedrom starodavnega mesta. Na osnovi geološko-geografskega in zgodovinskega razmotrivanja prihaja avtor do določitve regulacijskega območja. V tem pogledu razlikuje širši in ožji gradbeni okoliš, v sredini slednjega je starejš

Konrad Gologranc

strnjeno mesto. Končno podrobno našteje prav vse elemente, ki so potrebni za sestavo regulacijskega načrta.

Mestni svet je za izdelavo projektov generalnega načrta razpisal natečaj. Odziv je bil prav dober. Prišlo je enajst projektov. Prvo, povečano nagrado je dobil zagrebški inženir Jamnicki, druga nagrada ni bila podeljena, tretji nagradi sta bili dve — prvo je dobil inž. arh. Drago Umek, a drugo sta prejela dva Ljubljančana.

Mestni svet je bil zdaj pred odločitvijo, ali naj izroči definitivno izdelavo regulacijskega načrta inž. Jamnickemu ali naj na osnovi njegovega projekta poveri delo posebnemu biroju, ki bi ga ustanovil v okviru mestnega tehničnega oddelka. Mestni svet se je odločil za drugo možnost. Člani biroja, ki je bil pod vodstvom šefa tehničnega oddelka inž. Blaža Pristovška, so bili arhitekt Drago Umek, inž. geom. Ferlan in inž. Jože Brodnik. Dne 31. decembra 1940 je ministrstvo generalni regulacijski načrt odobrilo. V tehničnem oddelku so izdelali nato še Uredbo o izvajanju regulacijskega načrta mesta Celja, ki pa ni več mogla stopiti v veljavo. Načrt sam se ni našel. Glede na Program in Uredbo smemo sklepati, da je bil odlično delo.

Gradbena dela v prvi jugoslovanski dobi so izvajali večinoma celjski gradbeni podjetniki: Konrad Gologranc, Karel Jezernik, Franc Kališnik, Franc Nerad, Alojz Črepinšek, Josip Stojan in Vinko Jordan (s sedežem v Gotovljah).

Na širšem področju mesta so delali še nekateri mojstri: Franc Gologranc iz Konjic, Franjo Grein iz Slovenjega Gradca, Ignacij Kveder iz Vojnika, Drago Korošec iz Gorenja pri Šmartnem ob Paki, Franc Velenšek in Franc Novačan iz Trnovelj, Martin Gorišek iz Brežic in Novak iz Ljutomer.

Tesarska dela so izvrševali podjetniki in mojstri: Vinko Kukovec, Jožef Aljančič, Franc Verbnik iz Celja in Franc Klemen iz Preserja pri Braslovčah.

Načrte za nove stavbe so delali gradbeni podjetniki in zidarski mojstri sami, deloma pa tudi inženirji in arhitekti.

Gradbena dovoljenja in dovoljenja za vselitev je dajala mestna občina sama po tehničnem oddelku, ki je bil vezan na sklepe gradbenega odbora in občinskega sveta.

POVODNJI

Za stare Jugoslavije je bila prva poplava leta 1919. Tedaj je ekonom Bezenšek rešil Kapucinski most.

Dne 28. maja 1920 je drvel strahovit vihar od Vitanja čez Strmec, del Višnje vasi, Konjsko, Vojnik, Arclin, Runtole, Prekorje, Škofjo vas in Šmarjeto. Napravil je ogromno škodo. V noči od 21. na 22. september je pa bila zopet huda nevihta.

Leta 1923 so bile tri povodnji. Največja je bila v novembru, le malo je zaostajalo za tisto leta 1901. Najhuje je bilo v noči od 28. na 29. november. Tudi tokrat je bilo mesto otočec sredi jezera, ki je od zahoda in severa prodiralo v njegove ulice. Savinja je bila 3,30 m nad normalo. Tudi vsa Savinjska dolina je bila poplavljena. Povodenj je nastopila, ker se je v planinah topil sneg in je več dni zelo deževalo. Zjutraj 29. novembra se je zjasnilo in voda je začela odtekat, vendar dijaki ta dan niso mogli v šolo.

Konec junija 1923 sta Savinja in Voglajna že tretjič v tem letu prestopili bregove.

Dne 17. maja 1924 je bilo strahovito neurje med Velenjem in Dobrno. Na Dobrni je nasulo toče pest na debelo. Na Vinski gori (Št. Janžu na Peči) je popoldne med službo božjo treščilo v zvonik in ubilo kmeta, ki je stal blizu vrat.

Dne 14. novembra 1924 je pa bila povodenj okrog Celja.

Naslednja povodenj je bila novembra 1925. Nastopila je po večdnevem močnem dežju v noči med 11. in 12. novembrom. Zopet je narasla Savinja z vsemi pritoki, toda posebno močno je pritisnila Voglajna. Z njene strani se je širilo jezero. Odnesla je brv, precej nasipa in zemlje. Dne 12. julija 1926 se je nad Vitanjem utrgal oblak. Voda je drla proti Vojniku in Celju in zalila vse okolje, tudi Westnovo tovarno.

Velikanska povodenj je nastopila v drugi polovici noči med 8. in 9. avgustom 1926. Pri bivšem železniškem mostu, kjer so povodnji zaznamovali, je bila samo za 10 cm nižje kakor leta 1901, ko so zaznamovali dotlej največjo povodenj. Malo nižja je bila leta 1910. Preko Voglajne je dospela voda do vhodnih vrat v hotel Pošta na voglu Aškerčeve in Cankarjeve ulice, na drugi strani je Savinja s pritoki zalila Šlandrov trg in stopila v Kocbekovo in Vodnikov ulico.

Tokrat je voda zahtevala smrtno žrtev. V njej je utonil slikar Vengust, ki je hotel s plavanjem priti v svoje stanovanje v Jožefovem dvorcu na Dolgem polju.

Savinjsko nabrežje v Celju ob poplavi leta 1933

Celje v nesreči ni bilo osamljeno. Trpela je vsa dolina od Podvina pri Polzeli do Celja in preko njega proti vzhodu. Bila je kakor veliko jezero, iz katerega so gledali otoki. Silno je trpel tudi ostali del vzhodne Slovenije, prizadeta je bila Bela krajina. Promet na progah proti Zagrebu, Mariboru in Slovenjem Gradcu so morali v kritičnem času ustaviti.

Dne 27. in 28. septembra se je katastrofa ponovila. Narasla Savinja je zadržala Sušnico in Hudinjo. Hudinjina voda je raztrgala novo strugo, ki so jo bili zgradili pri Majdičevem mlinu, da bi pospešili odtok.

Desni breg potoka je delno čuval nasip, zato je bolj trpel levi, trnoveljski breg. Malo više, v Škofji vasi, je porušilo Klinčev mlin.

Leta 1927 je bila zopet povodenj. Nastopila je 12. septembra. Najteže sta bila prizadeta mestni park in Otok. Kapucinski, sicer že trhel most so komaj rešili, odneslo pa je del brvi v mestni park.

V začetku avgusta 1929 so bile hude nevihte okrog Celja, Škofje vasi in Vojnika. Uničeni so bili krasni vrtovi okrog bolnice, prav tako bolgarski za Spodnjim Lanovžem in drugi.

Septembra 1930 je Hudinja v Šmarjeti vzela most, ki je stal šele štiri leta. Poškodovala je tudi hmeljske nasade.

Katastrofalnega značaja za Celje in Savinjsko dolino je bila povodenj v septembru 1933. Silni večdnevni nalivi so bili vzrok, da so vode 22. in 23. septembra v raznih pokrajinah Slovenijo močno narasle in povzročile

Okolica cerkve sv. Maksimilijana v Celju ob poplavi leta 1933

velike poplave. Savinja je bila že 22. septembra zvečer 2,5 m nad normalo. Ker je ponoči skoraj neprestano deževalo, je 23. septembra v soboto nastopila katastrofa, kakršnih ni bilo v zadnjih desetletjih. Vode so segle 4 m nad normalo. Savinja je bila besneč veletok in mesto je bilo docela odrezano od okolice. Višek je poplava dosegla popoldne. Zalila je celo niže ležečo savinjsko železnico. Mladina, ki se je pripeljala v celjske šole, ni mogla domov, niti ne ljudje iz okolice, ki so bili prišli v mesto. Voda je zalila spodnje prostore šol in bolnice, v elektrarni transformatorje in v plinarni retortne peči.

Ob 12.12 je voda pobrala savinjsko brv pri parku in okrog 15.30 kapucinski most. Kmalu nato je šla tudi Grenadirjeva brv na Polulah, ostala sta samo oba železniška mostova. Voda je poškodovala tudi most preko Voglajne. Železniška uprava je dovolila prebivalstvu prehod preko mostu. Nato so tik nad mostom uvedli tudi promet s čolnom. Razen tega je Savinja pobrala tudi mostove v Levcu, Kasazah, Petrovčah in Letušu.

V Gornji Savinjski dolini je voda uničila del jezua pri Ljubnem. Porušila je polzelski jez in šempetrski nasip, malo niže pa na dveh mestih obrežje, porušila je ostanke levškega mostu, poplavela Petrovče, Kasaze, Vrbje, Ložnico, Grajsko vas, Kapljo vas, Dolenjo vas, Latkovo vas, Zgornje in Spodnje Roje, braslovško okolico ter več krajev v Gornji Savinjski dolini.

Pod vodo so bili tudi Šmarjeta, Škofja vas, Vojnik in Trnovlje ter kraji proti Šentjurju. Zaradi poplav je bil prekinjen promet na cesti Vojnik—Dobrna in Velenje—Dolič.

V posebno izpostavljenih mestih ob izlivu Voglajne v Savinjo so bili ljudje v smrtni nevarnosti. Na levi strani Savinje je bila ob Voglajni hišica paznika bencinskega rezervoarja, na desni strani pa tik nad strugo tako imenovana okoliška kolerna bolnica. Brezposelni Karel Šerak z Brega in abiturient Boris Misja sta s čolnom rešila okrog 25 ljudi. Nekaj ljudi so rešili tudi drugi. Vojaki, gasilci so bili ves dan na delu, rešujoč ljudi in imetje. Mesto je bilo brez električne luči, šele zvečer je začasno in ob 22.30 trajno zagorela. Ob 16. uri je voda začela upadati in naslednje jutro, bila je nedelja, je bila zopet v svojih strugah.

Škoda je bila ogromna. Že v nedeljo se je začela obnova, gasilci so prišli od vsepovsod in črpali vodo iz kleti. Žrtev je bil slikarski pomočnik Majcen, ki je šel preko mostu na Otok.

S plošče na Vodnem stolpu so ugotovili, da je bila tokrat voda 40 cm niže kakor usodnega leta 1672.

V začetku septembra 1934 je voda hudo prizadela Šentjursko kotlino, zlasti v smeri proti Kalobju. Z Rifnika je drsel proti Kozarici plaz, ki je nosil s seboj ogromen kompleks gozda. Celje z okolico je bilo prizadeto 12. septembra. Savinja je narasla in je zajezila pritoke daleč naokrog.

REGULACIJA SAVINJE IN PRITOKOV

Že leta 1925 je odšla k velikemu županu deputacija, sestojeca se iz zastopnikov mestne in okoliške občine, in ga prosila, naj se zavzame za regulacijo Savinje in pritokov. V marcu 1926 je bila v Celju anketa, na kateri je podal strokovno poročilo inž. V. Piletič, šef hidrotehničnega oddelka pri okrajnem načelstvu. Na osnovi ugotovitev ankete je mestni svet 17. septembra 1926 sprejel sklep, v katerem je pozval državno vodstvo, naj izvrši regulacijo Savinje med levškim mostom (nad Celjem), Pečovnikom (pod Celjem) ter pritokov na področju mesta. Veliko županstvo naj stari načrt pregleda in ga prilagodi novim gospodarskim razmeram in cenam. Za prvo potrebo naj se osnuje zadruga vseh za regulacijo Savinje zainteresiranih upravnih korporacij in za vsak pritok še posebna taka zadruga, veliko županstvo pa naj poskrbi za ustrezne načrte.

Na osnovi teh sklepov sta stavbni oddelek na magistratu in hidrotehnični oddelek pri velikem županu v Mariboru leta 1927 priredila ustrezní regulacijski načrt, ki je kot idejni projekt v dveh variantah obravnaval Savinjo in njene pritoke. Prva varianta, ki je predvidevala zgraditev nasipov, bi dala blizu 19, druga, ki je temeljila na poglobitvi struge, pa nad 20 milijonov dinarjev stroškov. Direkcija vod (pri ministrstvu za kmetijstvo in vode) je odobrila cenejšo varianto, vendar je izračunala stroške na blizu 20 milijonov in stavila neke pripombe. Odobritev je bila izvršena 18. junija 1928, in sicer na osnovi poročila, ki ga je direkciji dal njen inšpektor; ta se je bil v maju udeležil komisije na samem mestu.

Kapucinski most v Celju okoli leta 1925

Proti regulaciji so ugovarjali zastopniki ljubljanskih oblasti, občine Laško in drugih interesentov, češ da bo prinesla vodo njim. Ugovor je zavrnil hidrotehnični izvedenc inž. Juran z ugotovitvijo, da ni nevarnosti, kajti maksimum Savinjske vode bi dosegel Laško, ko bi že odtekel maksimum kratkih laških Savinjskih pritokov. Načrt so leta 1929 pričeli izvajati. Država je dala 400.000 dinarjev in mariborski oblastni odbor 120.000 dinarjev. Celjska občina je prispevala v svoj regulacijski fond 3 milijone dinarjev. Predlagana zadruga za Savinjo se pa ni ustanovila. Zavarovali so levi breg Savinje nad izlivom in pod izlivom Voglajne vanjo in ustje Voglajne same.

Toda pri načrtu vendarle ni ostalo. Mestni inženir Pristovšek ni soglašal z zgraditvijo nasipov in tudi presekanje ovinka in prestavitve železnice ob odstranitvi obeh železniških mostov nista bili predvideni. Občinski svet je pa v glavnem bil za tako izvedbo, kajti sprejetje variante s poglobitvijo bi zahtevalo prenos regulacijskih del do Tremarja. Mestni inženir je prepričal občinski svet, da je potreben nadaljnji študij. Na njegovo pobudo so v občinskem svetu ustanovili vodnoregulacijski odsek in sklenili, da pokličejo dva strokovnjaka, ljubljanskega univ. prof. Žnideršiča in dunajskega docenta inž. Riedigerja. Strokovnjaka sta soglašala z mnenjem inž. Pristovška, prenesla sta težišče proti Tremarju, razlikovala sta se pa vsaj deloma že pri železniškem vprašanju; kajti Riediger ni zahteval popolne odprave mostov.

Dela pri pritokih so medtem iz sredstev oblasti (oziroma banovine) in občin nadaljevali. Ustanovili so ustrezne zadruge. Savinjo so pa izločili. To je bilo tudi pravno razumljivo, kajti potoki so spadali pod kompetenco

oblasti (banovine), medtem ko je bila reka kot plovna tekoča voda pod kompetenco države. To razlikovanje je imelo pomen ne samo glede odobritve načrtov, ampak tudi glede kritja stroškov. Za kritje je bila trda, saj država tudi že izvršenih regulacijskih del ni v redu plačevala, kar se je videlo zlasti ob povodnji leta 1933, ko so popustili jezovi pri Polzeli.

Pripravljalna dela na novi osnovi so šla počasi od rok. Sele v oktobru 1931 so končali sondaže in terenske meritve. Vodstvo teh del je bilo poverjeno inž. Mursi. Oktobra 1932 so preko banske uprave predložili za gradnje celoten generalni projekt. Ministrstvo, ki ga je vodil tedaj minister Srkulj, je zahtevalo, naj se projekt razširi tudi na že regulirani gornji del doline in naj se detajlira. Hkrati je izrazil mnenje, da spada Savinja kot neplovna reka v kompetenco banovine, ki naj stopi v stik z direkcijo državnih železnic in drugimi činitelji. Proti temu mnenju je banovina protestirala, češ da gre po Savinji letno nad dva tisoč splavov. Medtem je inž. Ozvald izdelal tudi detajlne načrte za odpravo obeh železniških mostov in preureditev železniške postaje. Velika povodenj 23. septembra 1933 je odločitev pospešila. Dne 24. februarja je ministrstvo za gradnje projekt odobrilo kot generalni projekt z naročilom, naj se izdelajo podrobni načrti, pri katerih je treba upoštevati neke njegove pripombe. Iskati je bilo treba sredstva. Nekaj jih je dala država, nekaj banovina in nekaj mestna občina. Banska uprava je želela, da bi se uporabil stari avstrijski ključ, po katerem je glavne stroške nosila država.

Leta 1936 so pod Tremarjem ob velikem ovinku pričeli z delom. Država je izročila delo podjetniku, tehnično nadzorstvo pa je imel inženir Mursa. Podjetnik je delavce sicer slabo plačeval, a bila je kriza in regulacija je vsaj deloma omilila nezaposlenost. Delali so v etapah. Do druge svetovne vojne so s petimi etapami prišli do Grenadirjeve brvi.

Okupator je po krajši pavzi delo nadaljeval. Prišel je do ovinka in je ob Bregu že začel kopati in obzidavati novo strugo, ki naj bi zmanjšala ovinek. Vendar nove struge ni dokončal.

OBRT

V prvem razdobju so obravnavali zadeve obrti še po stari avstrijski zakonodaji, ki so jo po potrebi z uredbami tu in tam modificirali in približevali skupnim jugoslovanskim pravnim normam, v drugem razdobju pa velja za vso državo enotno obrtno pravo, ki se sicer v bistvu le malo loči od prejšnjega, avstrijskega prava.

Ob koncu vojne se je osebno stanje znatno izpremenilo.

Zaradi izpremembe državne pripadnosti prejšnji obrtniki iz mesta niso odhajali, sicer so pa bili večinoma slovenskega rodu. Nekateri mojstri so se vrnili iz vojne. Razen tega so razredčene vrste izpopolnjevali možje, ki so bili pred vojno ali celo že med njo vajenci in pomočniki. Precej številni so bili tudi obrtniki, mojstri in pomočniki, ki so se umaknili fašističnemu terorju na ozemlju, ki so ga zasedli Italijani. V teku let se je ustvarjal tudi nov mojstrski naraščaj.

Panog, ki bi bile odmrle, v primerjavi s predvojno dobo skoraj ni bilo, morda bi med nje lahko šteli tkalstvo in barvarstvo po starem načinu in usnjarstvo. Pač pa je tehnični napredek pospešil razvoj novih strok. Zlasti velja to za kovinske in sorodne obrti. Tako se je kot nova stroka razvila močna mehanična obrt, ki sta jo rodila rastoče uvajanje strojev in avtomobilizem. Napredek na polju elektrike je omogočil razvoj elektromehanične obrti, posplošena uporaba radijskih aparatov je ustvarila zopet novo elektro-mehanično stroko.

Po začetkih, storjenih v letih pred prvo svetovno vojno, se je strojni sistem uvedel v različne obrti: v lesne in kovinske stroke, v pletilstvo in tudi frizerstvo, ki so se jeli posluževati električne energije.

Takoj po končani vojni se je znašla tudi celjska obrt pred težko nalogo: obnoviti se je bilo treba organizacijsko, v delavnicah je primanjkovalo surovin, cene so skakale, javljali so se mezdni spori in pritožbe proti visokim davkom.

Neki mladi krojaški mojster je odslovil pomočnika, tovariši odpuščenega so nehali delati in mojster je moral odpoved umakniti. Na dnevni red je prišlo vprašanje delovnega časa. Pomočniki so zahtevali osemurni delavnik, mojstri so mu pa nasprotovali. Zlasti odločni so bili kovinarji, češ da ga v svojih delavnicah ne morejo uvesti. Končno so ga sprejeli.

O teh zadevah so že razpravljale obnovljene zadruge. Da napredne težnje niso šle mimo celjskih in sosednih obrtnikov, o tem priča jugoslovanski obrtniški shod, ki je bil v Celju 9. novembra 1919. Udeležilo se ga je okrog 300 delegatov, ki so zastopali ne samo slovenske, ampak tudi hrvatske in srbske organizacije. Sprejete resolucije izražajo napredne težnje, ki so se le deloma ali se pa sploh niso uresničile.

Temeljne organizacijske oblike so še nadalje obrtne zadruge. Vendar se je v njihovem ustroju marsikaj spremenilo. Nastopile so nove cepitve in združitve na širšem teritorialnem področju. Pa tudi med zadrugami, ki so ohranile svoj položaj, ni bila niti ena omejena na samo Celje.

V prvotni obliki, a v povečanem obsegu se je ohranila zadruga č e v - l j a r j e v. Načelovali so ji: Štefan Strašek (1919—1922), Mihael Rak (1922—1925), Ivan Bucej (1925—1928), Martin Kolšek (1928—1930), Rudolf Tkalčič (1930—1932), Ivan Bucej (1931—1932).

Tudi zadruga *mesarjev in prekajevalcev* je ohranila svoje stanje in se je teritorialno celo razširila.

Načeloval ji je stalno Franc Rebeušek (1918—1937).

Gostilniška zadruga se je leta 1923 razširila tudi na okolico, katere posebna gostilničarska zadruga se je uknila.

Načelovala sta ji Franc Rebeušek (1919—1921) in Drago Bernardi (1921—1933).

Nekdanja *kovinska in stavbna* zadruga je že v začetku povojne dobe izgubila *zidarske mojstre*, ki so končno pripadli strokovni zadrugi zidarskih mojstrov za mariborsko oblast v Mariboru, in *stavbinske*, ki so se združili v Zadrugi stavbenikov za Slovenijo v Ljubljani.

Odcepile pa so se od kovinske in stavbne zadruga še druge stroke: *kamnoseški* mojstri so se združili v posebni pokrajinski zadrugi kamnoseških mojstrov za Slovenijo v Ljubljani;

tesarji in studenčarski mojstri so ustanovili strokovno zadrugo tesarskih in studenčarskih mojstrov;

kovači so dobili svojo zadrugo v Celju;

urarji, zlatarji, pasarji, optiki in graverji so se združili v zadrugi urarjev, zlatarjev, pasarjev, optikov in graverjev v Mariboru;

sodarji v sodarski obrtni zadrugi v Mariboru in *krovci* v pokrajinski zadrugi krovcev v Ljubljani.

Še večje izgube je utrpela nekdanja *kolektivna*, poznejša rokodelska zadruga, ki sta ji bila načelnika Franc Strupi (1919—1925) in Miloš Hohnjec (1925).

Z izločitvijo iz nje so nastale zadruga:

mizarska, ki so jo bili načelniki: Martin Pernovšek (1922—1924), Franc Tanjšek (1924—1927), Karel Golob (1927—1933);

pekovska, ki ji je najprej načeloval Maks Janič (1922—1929), nato pa Josip Kirbiš, (1929—);

sedlarska, jermenarska in tapetniška, ki sta jo vodila Ivan Strelec (1920—1930) in Alojzij Žirovnik (1930—);

klobučarji so se ob izločitvi združili v zadrugi klobučarjev, ki je imela svoj sedež v Celju. Načeloval ji je stalno Franc Šribar;

steklarji so se prav tako združili v zadrugi steklarjev za Slovenijo s sedežem v Celju. Načeloval ji je Franc Strupi (1925—1932).

Nekatere stroke so se ob odcepitvi združile v zadrugah za bivšo mariborsko oblast s sedežem v Mariboru;

brivci, Irizerji ter sorodne stroke, dimnikarji, slaščičarji in medicarji; avtotaksisti;

druga so se pa strnile z zadrugami za Slovenijo s sedežem v Ljubljani:

koncesionirani elektrotehnik; fotografi, sodavičarji, trgovski vrtnarji, koncesionirani zobotehnik, usnarji, konjači; pletilci, avtobusni podjetniki, krovci.

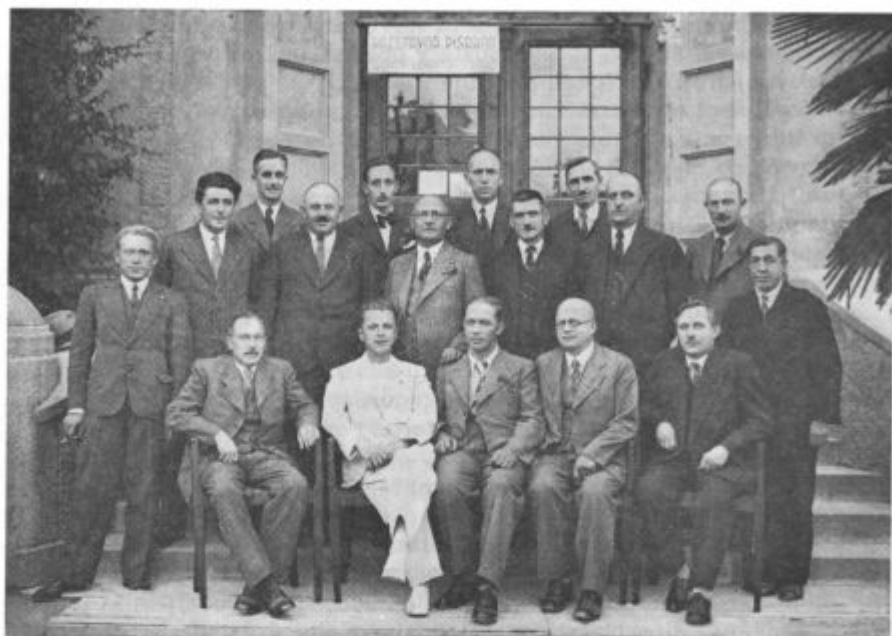
Tiste proste in koncesionirane obrti, ki niso pripadale nobeni izmed teh skupin, so pridružili zadrugi

prostih in koncesioniranih obrti v Žalcu.

Tiskarska in sorodna grafična podjetja so se pridružila gremiju tiskarskih in sorodnih grafičnih podjetij v Ljubljani;

za *trgovce* je še nadalje obstajal mestni trgovski gremij, poleg njega je bil ustanovljen še poseben gremij za okolico in nekatere okraje. Delokrog zadrug se je zmanjšal, ker jim je bilo že od početka odvzeto socialno zavarovanje in dodeljeno okrožnemu uradu za zavarovanje delavcev, le trgovska stroka je ohranila svoje lastno zavarovanje, oprto na dve blagajni.

Uradne posle vseh zadrug je od početka dobe vodil tajnik Ivan Streinigg. Prisiljeno nemško pisanje primka pa opozarja na njegovo nemško miselnost, sicer je bil Streinigg dober in zanesljiv delavec.

Razstava leta 1937 (razstavni odbor)

Zadruge so imele nalogo, da budno pazijo na koristi svojih članov, o tem nas pouče ohranjeni zapisniki občnih zborov. Razen tega sta jim pripadali še dve važni pravici: ob vsaki podelitvi kake koncesije je podeljujoča politična oblast vprašala za mnenje pristojno zadrugo; imela je tudi besedo pri zaključnih izpitih vajencev, saj je bil predsednik izpitne komisije delegat zadruge. Sicer so se pa zadruge močno zanimale za napredovanje vajencev v obrtnih nadaljevalnih šolah.

Stalno se ponavlja zaskrbljenost, da industrija in trgovina škodujeta obrti. Trgovina uvaža gotove izdelke, zlasti krojaške in čevjarske, industrijo pa zlasti ščiti nova carinska tarifa, sprejeta leta 1925.

Čevljarji zlasti negodujejo nad ptujskim Humanicom in češko-moravskim Batjo. Zlasti čevljarji tožijo o proletarizaciji, klobučarji se pa že boje za obstoj obrti. Pojavila se je tudi nadprodukcija pomočnikov. Boleča rana so bili tudi šušmarji, ki so odjedali delo in zaslužek. Pojavljajo se pritožbe, da posamezni obrtniki prevzamejo delo sorodnih strok.

Sčasoma so se obrtniki tudi organizacijsko izpopolnili. Ze kar ob prevratu je pod vodstvom Blaža Zupanca iz Laškega jela poslovati prostovoljna Zveza spodnještajerskih obrtnih zadrug, ki je bila pozneje kot Splošna zveza obrtnih zadrug prenesena v Maribor.

Po prevratu je bil v Celju osnovan urad obrtno-zadružnega nadzorništva, ki ga je vodil Ignacij Založnik. Ta urad je bil organ javne uprave in se je leta 1925 kot organ na novo ustanovljenega oblastnega odbora pre-

Franjo Vehovar (1885—1956)

selil v Maribor. Celjski obrtniki so smatrali Ignacija Založnika kot svojega in so bili zelo nezadovoljni, ker ga je oblast z obrtnim nadzorstvom preselila v Maribor.

Predvojno Občeslovensko obrtno društvo, ki se je leta 1928 prekrstilo v Slovensko obrtno društvo, je pridno delovalo. Predsedoval mu je do leta 1929 Ivan Rebek, potlej pa Vinko Kukovec.

Obrtno društvo je s podporo ministrstva za socialno politiko kupilo leta 1929 v Gledališki ulici lepo poslopje nekdanje »Zlatarke«, ki ga je uredilo kot Obrtni dom.

Leta 1922 se je ustanovila v Celju tudi Zveza obrtnih društev, ki ji je najprej predsedoval Ivan Bizjak, za njim pa Jernej Golčer.

Dne 9. novembra 1931 je bil sprejet nov obrtni zakon, ki je stopil v veljavo 9. marca 1932. Novi zakon deli obrti v dve skupini: Prva skupina obsega tiste panoge, za katere je potrebno *pooblastilo* občega upravnega oblastva. V to vrsto prišteva poleg nekaterih drugih tudi vse obrtne in trgovinske obrate in podjetja, za katere je potreben dokaz posebne izobrazbe. Zakon navaja in zajema vse tako imenovane rokodelske obrti, trgovskih obrti pa posebej ne našteva.

Druga skupina obsega obrti, za katere je potrebna *dovolitev* ali *koncesija* občega upravnega oblastva. Dovolitev se sme dati osebi, ki izpolnjuje obče osebne pogoje za ustanavljanje in vodenje obrti. Spisek obsega 34 takih obrti, med njimi so gostilne, denarni zavodi, prevozna podjetja.

Tretja skupina pa ima podjetja, za katera je potrebna *posebna odobritev* in šteje 64 panog.

Za obrti v ožjem smislu besede je bila prej potrebna pooblastitev.

Prostih obrti iz prejšnje dobe novi zakon ne pozna, vendar se v praksi še vedno govori o njih. Novi zakon določa, da je treba 6 mesecev po njegovem izidu vpisati v registre vse obstoječe obrti, v treh mesecih pa je treba zamenjati stara dovolila oziroma obrtne liste.

Registri so trije:

- a) rokodelski,
- b) industrijski,
- c) trgovski s trgovskimi, gostinskimi in sorodnimi obrati.

Pooblastilne obrti so v bistvu tiste, za katere dotlej ni bila potrebna koncesija in so se na podlagi osebne oziroma obrtne usposobljenosti dajale na osnovi prijave.

Sejmske pravice se posebej navajajo, banu pripada pravica, da jih posebej pregleda in po svoji razsodbi tudi ukine.

Za rokodelstvo in trgovino je potrebna usposobljenost, za industrijo ne. Ako je pravna oseba lastnik dovolila, mora imeti poslovodjo. Glede tujih državljanov velja načelo reciprocitete (vzajemnosti).

Prejšnje zadruge se poslej označujejo kot združenja. V mestih, kjer je sedež občega upravnega oblastva, se osnujejo okrožni odbori kot zastopniki vseh obrtniških združenj v srezu.

Pravice združenj so omejene. Ne dajejo več izjave o usposobljenosti prošnjikov za podelitev obrti, tudi nimajo priziva po podelitvi. Njihov član pač sodeluje na izpitih, toda predsednika določi upravna oblast in izpiti se vrše pri zbornici ali okrožnem odboru.

Po novem obrtnem zakonu se je precej spremenil sestav zadrug, ki se zdaj navajajo kot združenja. Od skupnega, kolektivnega združenja se je odcepilo več strok, peki so v istem združenju z gostinci. Tudi število se je zelo povečalo. Vseh združenj je zdaj 40, toda v Celju jih je samo 11.

Združenje čevljarjev — predsednik: Anton Jager na Ostrožnem,
združenje kovinarjev in kolarjev — predsednik: Franc Žohar v Gaberju,
združenje krojačev in krojačic — predsednik: Ludovik Selišek, Celje,
združenje mesarjev in prekajevalcev — podpredsednik: Franc Rebeušek,
združenje mizarjev — predsednik: Mihael Vrenko, Celje,
skupno združenje obrtnikov — predsednik: Miloš Hohnjec, Celje,
združenje kovačev — predsednik: Franc Košir, Celje,
združenje sedlarjev, tapetarjev in sorodnih strok — predsednik: Alojzij Žerovnik, Celje,
združenje klobučarjev — predsednik: Franc Šribar, Celje,
združenje steklarjev — predsednik: Julij Klein, Celje,
združenje pekov in gostincev — predsednik: Franc Pečuh v Gaberju.

V ostalih večjih krajih od Savinjskih Alp do Sotle je bilo 29 združenj. Celjska so pa imela člane tudi v drugih krajih. Po službenem seznamu iz leta 1937 so štela 1452 članov mojstrov, 918 pomočnikov in 865 vajencev.

Sicer je pa bilo v tistem času v mestu in ožji okolici okrog 530 mojstrov, okrog 200 pomočnikov in okrog 300 vajencev. Od tega jih je bilo okrog 2/5 v ožji okolici (bivši občini Celje okolica).

Vsa ta združenja so imela skupno pisarno. Ker so bile mnoge rešitve enake, so leta 1937 izvolili skupno eksekutivo. Predsednik je bil Stojan Holobar, slikarski mojster. Samemu skupnemu združenju je pa načeloval kipar in pozlatar Miloš Hohnjec.

Nad združenji je bil kot nekak oblastveni organ okrožni odbor. Njega člani so bili več let imenovani. Predsednik je bil urar in zlatar Anton Lečnik, tajnik Drago Žabkar.

Višja oblast je bila Zbornica za trgovino in obrt, bila je ustanovljena leta 1920, a je imela imenovane člane. Izmed celjskih obrtnikov je bil njen član Miloš Hohnjec.

Leta 1932 so obrtniki ustanovili v Celju Društvo jugoslovanskih obrtnikov, ki je pridno organiziralo domače obrtnike in se je vrhu tega živahno organizacijsko udeleževalo tudi po drugih večjih krajih, kjer je bil doma obrtniški življenj.

Leta 1940 so na pobudo zbornice za trgovino ukinili krajevna združenja in jih ustanovili večje število za vso banovino: graditeljev, elektrotehničnih obrti, kamnoseških mojstrov, grafičnih obrti, dimnikarskih mojstrov, vrtnarjev, pletilcev in konjačev. Nadalje se zidarskim mojstrom v Ljubljani pridruži združenje zidarskih mojstrov v Mariboru, združenju tesarskih mojstrov v Ljubljani združenje tesarskih mojstrov v Celju.

Lastna strokovna združenja so ohranili samo čevljarji ter krojači in krojačice v Ljubljani in Mariboru.

GOSTINSTVO

Ob začetku tega razdobja se številčno stanje gostinskih podjetij v mestu ni spremenilo. Nekatera med njimi so menjala lastnike, toda ta so bila v veliki manjšini.

Podjetij, ki so jih označevali za hotele, je bilo tedaj osem:

1. Union — Celjski dom (Titov trg), bivša Nemška hiša. Po prevratu jo je formalno prevzela skupina nemško mislečih veljakov. Šli so celo pred sodišče v Haagu. Kot bivšo bojno postojanko jo je sodišče prisodilo Jugoslaviji. Dom je upravljal poseben konzorcij po najemnikih, ki so se čisto menjavali.

2. Evropa (Titov trg). Ob koncu vojne je bilo lastnik Nemško hranilno in posojilno društvo. Še v prvem letu po osvoboditvi v restavraciji niso hoteli slišati slovenske besede. Oblast je morala napraviti red. Podjetje je kupila slovenska Hotelska družba, ki jo je vodil profesor Anton Cestnik. Hotel je upravljal Anton Berglez, po njegovi smrti pa gospa Plešivčnik.

3. Pošta (Aškerčeva ulica — nasproti pošti). Prej ko slej last Rebeuškov rodine.

4. Balkan (Zidanškova ulica), nekdanja pivovarna. Zadnji predvojni lastnik hotelir Neubrunner. Leta 1921 lastnica Marija Heberle, nato Drago Bernardi in žena Alojzija, roj. Leon. Bernardi je hotel obnovil in preimenoval najprej v hotel Balkan, nato v Hubertus. Po Bernardovi smrti (1936) ga je dve leti vodila žena. Leta 1938 ga je kupil veletrgovec Alojzij Mastnak in ga spremenil v trgovino.

5. Beli vol (Stanetova ulica). Last Goričarjeve rodine.

6. Zvezda (vogel Tomšičevega trga in Zidanškove ulice). Poprej last Koserjeve, izza leta 1919 Žumerjeve rodine.

7. Pri zamorcu (Ljubljanska cesta). Prej ko slej last Skobernetove rodine.

8. Pri Kroni (Šlandrov trg). Do prevrata last pivovarne Reininghaus, nato lastniki: Josip Janežič, Milan Čanak in Milan Djordjević. Leta 1926 je hotel kupila mestna občina, ki ga je porušila in na njegovem mestu zgradila trinadstropno poslovno-stanovanjsko stavbo.

Po seznamu iz konca dvajsetih let so imeli ti hoteli naslednje število sob (in postelj):

Union 25 (40), Evropa 35 (50), Pošta 32 (45), Balkan 21 (30), Beli vol 23 (34), Zvezda 13 (22), Pri Zamorcu 12 (18).

To daje skupaj 161 sob in 239 postelj.

Ob koncu razdobja je bilo stanje nekoliko spremenjeno: hotel Balkan-Hubertus je namreč odpadel. Zato pa so prirasla nekatera gostišča v okolici, ki so tudi imela sobe (oziroma postelje): Belajevo (Koroščevo) — v Polulah (na meji Brega), Stegujevo — v Zagradu, Petričkovo — v Liscah.

Leta 1940 je bilo v mestu in bližnji okolici postelj: Union: 44, Evropa: 38, Pošta: 46, Beli vol: 29, Zvezda: 29, Pri zamorcu: 21, Belaj: 10, Stegu: 21, Petriček: 20. Skupaj 258 postelj.

Za sobe imamo celotno število: 86 enoposteljnih, 71 dvoposteljnih in 10 troposteljnih.

Vseh sob s tekočo hladno in toplo vodo je bilo 61. Evropa je imela obojno vodo v vseh sobah, razen v dveh rezervnih. Število sob in postelj za prehodne goste je v resnici nekoliko kolebalo, ker so bile nekatere trajno oddane.

Novi zakon o obrti iz leta 1931 se delno dotika tudi gostinskih obratov, poseben zakon o gostinstvu iz leta 1938 je še natančnejši. Po tem zakonu je mestno poglavarstvo gostinskim obratom posvečalo posebno pozornost in je hotele (oziroma obrate s sobami za goste) tudi klasificiralo po razredih. Tudi pri klasifikaciji je bilo nekoliko kolebanja.

Vsi hoteli in obrati s sobami za goste so bili v III. razredu, samo Evropa je bila v II.

Soba je stala tedaj 20 do 50 dinarjev, za pomožno osebje se je priračunal dodatek 10 %.

Razen navedenih hotelov je bilo tedaj v samem mestu okrog 20 gostiln, 2 zajtrkovalnici in pet točilnic (delikatesnih trgovin). Število se je neznatno spreminjalo.

Navajam najbolj znano med njimi: Kolodvorska restavracija, najemniki so se hitro menjavali. Pri angelu (Trg V. kongresa, kjer je zdaj sodna palača) — rodbina Savodnikova; Kandušerjevo (poleg Savodnikovega); Narodni dom — do leta 1932 koncesija na ime Celjske posojilnice, potlej na ime ravnatelja Dragotina Kralja; Branibor (Stanetova ulica) — Rebekova rodbina; Jelen (Stanetova ulica) — Gorenjakova rodbina; Gozdna restavracija (na zahodni strani mestnega parka) — Confidentijeva rodbina, gostilna navadno v najemu; Turška mačka (Gledališka ulica) — do 1933 Filipičeva, nato Štolfova rodbina; Kus (Tomšičev trg); Čulk (Trg svobode); Berger (Savinjska ulica); Berger (vogel Zidanškove ulice in Trga svobode); Janžek (Linhartova ulica); Gsund (Zidanškova ulica, gostilničar Topolovšek); Speglič (Zidanškova ulica); Pallos (Muzejski trg); Dečman-Kreuh (Gubčeva ulica).

Večje gostilne v okolici:

Breg: Pri mostu (Natek), Na škarpi (Pleterski, Božič), Radej, Poderžaj, Grenadir; Lisce: Petriček; Anski vrh: Krušič-Doplihar; Polule: Pantner; Košnica: Krapenc; Tremarje: Draksler; Zagrad: Stegu, Francl (Krašovec), Kolenc; Na gradu: Jicha; Pod Aljaževim (Jožefovim) hribom: Skalna klet, Na livadi (Cesta na grad, Ferlič — najemniki); Zavodna: Zeleni travnik, Šara, Ota, Confidenti, Urek-Štefančič (Pri čolničkih); Čret: Pri lipi (Pišek), Pri kamniti mizi (Mihelak); Gaberje: Pri Wilsonu, Plevčak-Permozer, Sokolski dom, Svetel, Čeček, Novak, Pri Jugoslovanu (Kovič), Grah, Šantl, Pri kovinarju (Baštevč), Stravs, Delakorda, Kancijan, Omladič, Lebič; Spodnja Hudinja: Amerika (Kranjc), Grobelnik, Brenkovič, Gajšek, Puncer-Cafuta; Zgornja Hudinja: Bobnar (Erjavc), Lovrač, Podpečan (Na gmajnici); Dobrova: Jezernik; Ostrožno: Velenšek, Vedenik, Zagode; Lopata: Šuperger; Lava: Sirše, Sevčnikar, Čulk; Ložnica: Samec (pri Butjevem mostu), Skamal-Brečko-Rikl; Babno: Janič; Medlog: Majdič (tik ob Levcu).

Točilnice oziroma trgovine z delikatesami: Stegu (Trg svobode), Toplak (Zidanškova ulica), Božič (Stanetova ulica), Meštrov (Linhartova ulica), Šanc (Stanetova in Vodnikova ulica).

Kavarne: Evropa, Merkur (nasproti Evropi), Krušič (Stanetova ulica), Pečuh (Gaberje). — Kosova kavarina (v pritličju, kjer so zdaj upravni prostori Celjskega tiska — do 1927).

Nekatere cene: 11 opola — 12 din, 11 rizlinga — 18 din, 3 dcl piva 3 din; palačinke — 8 din, ocvrto pišče — 14 din, plošča à la Union — 20 din (v Unionu); menu z govedino — 8 din, menu s pečenko — 10 din (Zvezda); goveje meso — 6 din, obloženo goveje meso — 9 din (Pri zamorcu); kosilo z govedino po karti — 16 din, črešnjev zavitek — 5 din (Evropa).

1 kg volovskega mesa prve vrste je stal 18, druge vrste pa 14 do 16 din, 1 kg žive teže pitanih volov — 7 din.

Navedene gostinske cene so iz leta 1935, cene mesa iz leta 1931.

Po ustalitvi okrog leta 1925 so cene nekoliko kolebale, vendar ne preveč, pred drugo svetovno vojno so razmeroma močnejše naraščale in so jih vsaj delno maksimirali.

Točilnice (po letu 1938 zakonito označevane kot bufeti) gostilničarjem niso bile po volji, dosegli so vsaj toliko, da je veljal zanje poslovni čas trgovin.

Tudi z gostilnami pod vejo se niso popolnoma strinjali. Bilo jih je precej. Leta 1929 se jih je najavilo 29, potlej je bilo rednih manj: navajajo se: Ota in Pograjčeva — za Liscami, Kunej — Za gradom, Adela Dečkova — v Gaberju, Luhn — v Liscach.

Prijavili so navadno 1000 l, Dečkova 2500 l. Izprva niso smeli prodajati izven kraja pridelka, pozneje so smeli to delati tudi na domu. Vinogradnikom sicer ni bilo dovoljeno prodajati manj kot 5—10 litrov vina — sadjevec so smeli prodajati v manjših količinah, vendar ne po hišah ali na ulici. Tudi s tem, da so nekatere ženske na gostinski način kuhale za

stranke, so se morali gostilničarji sprijazniti. V Celju je bilo nekoliko takih kuhinj.

Po obrtnem zakonu iz leta 1931 je bila gostinska pravica osebna, toda za izvrševanje gostinske obrti je bila potrebna popolna (neomejena) usposobljenost, za podeželje je bila dovoljena delna (omejena). Ker je bilo gostinskih lokalov več, kakor jih je danes, so bili navadno manjši.

Celjski gostinci so imeli gostilničarsko zadrugo (združenje): načelniki: Franc Rebeušek (1919—1921), Drago Bernardi (1921—1933), Franc Pečuh (1933—).

Leta 1922 je nastala Zveza gostinskih zadrug za Slovensko Štajersko, Prekmurje in Mežiško dolino. Načelnik je bil Drago Bernardi, podnačelnik pa Franc Rebeušek. Dne 1. februarja 1928 so iz Celja prenesli sedež v Maribor. Pri tem so izbrali za načelnika Andreja Oseta, gostilničarja v mariborskem Narodnem domu, za podnačelnika pa Matija Holca s Pobrežja. Po ustanovitvi dravske banovine se je mariborska organizacija združila z ljubljansko.

Po uradnem seznamu iz leta 1936 je imelo celjsko gostilničarsko združenje 126 gostilničarjev, 76 pomočnikov in 21 vajencev. Torej znatno več, kakor je bilo v Celju samem gostinskih podjetij, tudi več, kakor jih je bilo v Celju in ožji okolici (32 + 40).

INDUSTRIJA

Prva Jugoslavija je v Celju podedovala sorazmerno bogato industrijo, vendar zaradi vojnih razmer močno iztrošeno. Treba je bilo mnogo napora, da so se stare naprave modernizirale. Nastalo je tudi nekaj manjših novih podjetij.

Železarna v Štorah

Najstarejše podjetje, železarna v Štorah, je zaradi vojne izgubila tržišče, vendar si ga je polagoma vrnila. Hudo jo je prizadela kriza, ki je prišla do nas leta 1930, proti koncu razdobja pa je zaradi oboroževalne tekme položaj postal zopet ugodnejši.

V tovarni niso mnogo preuredili. Najvažnejša je bila preureditev livarne. Leta 1937 so od strojnih tovarn v Ljubljani kupili celotni obrat za ulivanje cevi. Dotlej so imeli navadno livarno. Potlej je bila štorska največja v Sloveniji. Zaradi namestitve novega obrata so dvignili srednji del livarne za 3 m in zgradili žerjavno progo s tekočim žerjavom. Prejšnji žerjav je imel 6 ton nosilnosti, novi pa 40 ton. Za povečavo poslopja in za nakup celotnega obrata so dali okrog 4 milijone dinarjev. Zdaj so lahko sprejeli v službo 65 novih delavcev, tako da jih je bilo skupno 460.

Po svoji vrnitvi v Štore je ing. Hruschka ostal vodja železarne vso jugoslovansko dobo. Bil je intimen zaupnik lastnikov in skoraj absoluten gospodar. Že leta 1924 je vzel v službo svojega sina Emila in mu kmalu dal mesto tehničnega ravnatelja. Oče in sin sta bila nemškega mišljenja, pod njunim vodstvom se je v tovarni močno zakoreninilo nemčurstvo.

Ustanovitelj družbe Karel Neufeld je imel na Dunaju poslovne prostore v istem poslopju kakor stara bančna tvrdka Schoeller & Co., ustanovljena leta 1833. Karel Neufeld je bil poročen s hčerko enega izmed družabnikov te tvrdke. Njegovega sina Gustava je adoptiral stric Friderik von Schoeller, ki je bil družabnik tvrdke Schoeller & Co. Posinovljeni Gustav se piše zato — v. Neufeld-Schöller.

Karel Neufeld je bil vpliven soudeleženec še pri nekaterih drugih delniških družbah, tako pri videmski železarni in pri Graški tovarni vagonov in strojev. Člani Schoellerjeve rodbine so bili deloma celo vodilni soudeleženci v kakih 16 velikih podjetjih. Tako je bila štorska železarna vključena v veliki kapital.

Karel Neufeld je umrl leta 1912. Vodilno vlogo v Štorah (in drugod) je za njim prevzel sin Gustav v. Neufeld Schoeller. On se je leta 1932 resnično ali fingirano, preselil v Švico, kjer je v krogu Givisiez pri Freiburgu ustanovil resnično ali fingirano delniško družbo, imenovano Holding. V tem času se poleg njega že javlja sin dr. Philipp v. Neufeld-Schoeller. Poleg njega nastopa svak Deziderij v. Bitzy. Oba Neufeld-Schoellerjeva sta imela polovico kuksov, druga polovica je bila Bitzyjeva.

Stara Jugoslavija podjetju ni delala nikakih težkoč. Leta 1919 je bilo sicer postavljeno pod nadzorstvo in sekvester, toda samo formalno, leta 1925 so zaznambo v trgovskem registru sploh izbrisali.

Leta 1921 je rudarsko glavarstvo v Ljubljani podelilo družbi rudno polje »Nove Štore«, v katerem je bilo po približni oceni okrog 100.000 ton rjavega premoga odlične kakovosti (6000 kal.). Premogovno ležišče so odprli, toda ker ga je leta 1923 zalila voda, premoga niso več kopali.

Leta 1927 so vpisali v trgovski register slovensko besedilo »Rudnik in železarna Štore« poleg nemškega in francoskega. Tedaj so poleg ravnatelja Hruschke kot prokurista vpisali kot nova člana direkcijskega sveta Gustava v. Neufeld-Schoellerja in Deziderija pl. Bitzy. Leta 1928 so na osnovi valorizacijskega zakona iz leta 1926 valorizacijsko glavnico dvignili od 640.000 din na 5,324.000, razen tega so ustvarili posebno rezervo 1,774.671.29 din.

Vodstvo tovarne se je jugoslovanski upravi laskalo. Tako ni čudno, da je Joso Lakatoš leta 1929 stavil to tovarno za vzgled drugim tovarnam, češ da vzgledno skrbi za svoje delavce, zanje je zgradilo okrog 40 hiš, vzdržuje manjšo bolnico z lekarno in šolo z otroškim vrtcem, država plačuje samo učne moči. Ob polnem pogonu je bilo v tovarni 500 delavcev.

V resnici pa so ravnatelj Hruschka, Gustav v. Neufeld-Schoeller in Bitzy državo varali in ji plačevali premajhen davek, izstavljali so lažne račune, zlasti na ime švicarske tvrdke »Holding«, a tudi na druge. Tuje tvrdke so pregovorili, da so zaračunavali blago za višjo vsoto, kakor je v resnici stalo in so diferenco kot skrito provizijo pošiljali Neufeld-Schöllerju in Bitzyju na Dunaj.

V jugoslovanski dobi je imelo podjetje naslednje prevzete oddelke: martinarno, v kateri je bilo na leto mogoče pripraviti 14.000 ton majhnih surovih blokov, valjarno za paličasto železje, grobo in finalno progo, ki ju je gnal parni stroj z jakostjo 500 konjskih sil, parno-električno centralo,

talilnico za železo, mizarstvo z mehanično in mizarško delavnico. Podjetje je imelo okrog 130 ha zemljišč, od tega okrog 2/3 gozda, 33 hiš za 160 rodbin in za 20 samskih delavcev ter dva vodovoda. Zavarovano je bilo pri zavarovalnici Sava za 33 milijonov dinarjev.

Leta 1920 so delavci ustanovili društvo Bodočnost. Posebno radi so gojili petje, ki ga je učil šolski upravitelj Martin Stante.

Ko je oblast hotela Stanteta premestiti v hribe, so delavci protestirali. Ko so ga pozneje premestili v Celje, jih je učil peti Srečko Dežman. Izprva so imeli samo moški, pozneje pa tudi ženski zbor. Mnogo se je brigal za društvo Jože Poterž. Izvolili so ga za častnega člana.

Cinkarna

Cinkarna je bila ustanovljena kot državno (erarično) podjetje. Ko si je država od Abelovih dedičev leta 1912 pridobila rudnik v Velenju in Zabukovici, je vsa tri podjetja združila pod skupno upravo in skupnim imenom: Rudniško in plavžarsko oskrbništvo. Dne 1. januarja 1919 so ločili upravo in ime. Poslej sta bili dve oskrbništvu: rudniško in plavžarsko; v novembru 1919 so oznako oskrbništvo zamenjali z oznako: d r ž a v n a c i n k a r n a (Celje) in državni rudnik (Zabukovica oziroma Velenje). Slovenska javnost in uslužbenci so se trudili, da dajo podjetju narodni značaj. Maloštevilni Nemci in ponemčenci so zlorabljali tradicijo in internacionalizem ter so se s hujskanjem na vso moč trudili, da bi si pridobili delavstvo na svojo stran. Narodna vlada je imenovala inž. Karla Löwla za rudniškega nadsvetnika in inž. Josipa Hummla za svetnika ter jima je poverila vodstvo cinkarne. Zaupala jima je. Nasprotniki so proti Hummlu grdo nastopili.

Med vojno so tovarno zanemarili. V februarju 1921 so morali valjarno in obrat za modro galico ustaviti in modernizirati, odločili so se tudi, da uvedejo napravo za elektrolizo bakra in jo o prvi priliki priključijo na fališki tok. Delavcem v obeh obratih so dali brezplačni dopust, tisti, ki niso mogli najti dela drugje, so dobili podporo. Obnova je trajala nekaj mesecev. V tem času je vodil podjetje Baltazar Bebler, bivši ravnatelj idrijske realke, ki se je moral umakniti Italijanom. Vendar se državna uprava ni marala dolgo ukvarjati z vodstvom tovarne. Odločila se je, da jo da v dolgoročni najem. Dne 17. junija 1923 se je vršil ustanovni občni zbor delniške družbe Cinkarna d. d., ki je podjetje prevzela. Predsednik upravnega odbora je postal Avgust Praprotnik, glavni ravnatelj Slavenske banke. Vplivna člana odbora sta bila Vinko Majdič, industrijalec v Kranju, in dr. Fran Černe, ravnatelj mestne hranilnice v Ljubljani.

Leta 1927 Slavenske banke že ni bilo več med delničarji.

Predsednik upravnega odbora je bil dr. Anton Božič, podpredsednik pa Todor Lazarevič. Upravni svetniki so bili: mr. Vojko Arko, Kurt Alnoch, ravnatelj Prve hrvatske štedionice v Celju, Ivan Ravnikar, Vlada Ilič, Jovan T. Marković, ing. Vladimir Lipold, načelnik v min. za šume in rude, ing. Ranko Despić, inšpektor min. za šume in rude, ing. Simo Milošević, rudniški nadsvetnik v Sarajevu. Ko se je iztekla prvotna pogodba, so jo

Cinkarna okoli leta 1930 (posnetek iz letala)

podaljšali na trideset let. Težišče delniške uprave se je prestavilo v Beograd. Ravnatelj je bil Todor Lazarević.

Ing. Karel Löwel in ing. Josip Hummel sta se poslovila. Hummel je postal profesor na praški tehniki. Tehnično vodstvo je najprej prevzel ing. iz Westfalije, zaupnik Betzoldov, leta 1929 mu je sledil dr. ing. Menzel, po rodu Prus. Dne 1. januarja 1929 je prišel v podjetje ing. Iskren Pipuš, ki je prevzel vodstvo laboratorija kot tehnični strokovnjak, ki dobro obvlada več svetovnih jezikov, dela v podjetju še danes.

Zaradi dolgoročne najemne pogodbe, ki je veljala do leta 1952, je imela družba interes, da vlaga v obnovo in modernizacijo tovarne denar, čeprav se je dela lotevala previdno in polagoma. Skrbela je predvsem za tehnično ureditev, za zgradbe same in za stranska dela se je brigala samo, kolikor je bilo najnujnejše potrebno. Tako so delavci morali premog metati še vedno z lopatami.

Važno vlogo pri obnovi je imel gradbeni vodja Dragotin Vodlan, po rodu Zagorčan. Pogosto je našel in uveljavil ustrezno konstrukcijsko rešitev, potrebe so bile v vseh obratih.

Ruda je bila v jugoslovanski dobi druga kakor poprej. Dobivali so jo iz Mežice in Trepče. Bila je precej daleč, toda blizu je bil velenjski premog, ki ga je topljenje rude zahtevalo mnogo.

Tudi v tej rudi je bilo žveplo. Treba jo je bilo pražiti. Poprej so to delali s staro, veliko Spirletovo pečjo. Bila je ročna in je leta 1929 odpovedala.

Ze državni erar je leta 1912 poleg ročne pražilne peči zgradil Oplov stolpni sistem, ki je imel zmogljivost 12 ton v 24 urah s 75 %-no koncentracijo žveplene kisline. Nekaj let po vojni naprava ni delala. Za okupacije so jo popolnoma izkoriščali, sicer se pa zanjo niso brigali. Pražili so veči-

noma koroške rude, ki imajo v sebi mnogo fluorja (1 0/0 in še več). Iz žvepleni plinov se je izločalo toliko fluorja, da je bila po osvoboditvi celotna naprava derutna. Okupator je sicer zgradil dva pralna stolpa za čiščenje žvepleni pražilni plinov, vendar dela nista zmogla. Po vojni so obnovili vse stolpe in ostale naprave. Tako je bilo mogoče dnevno proizvajati 15 ton žveplene kisline 60 Bome. Vodlan je skonstruiral tudi dve novi peči po sistemu NB (Neue Bauart).

Tako je šlo po vrsti v vseh obratih. V topilnici je bilo pred vojno 7 starih Welzlovi peči, ki so bile dvoetažne in so imele v 34 oknih 136 retort. Pred letom 1926 se je ena izmed njih porušila. Odločili so se, da te peči nadomestijo z modernejšimi po sistemu Belgijca Tanniera. Predhodne poizkuse so delali na ognjišču v laboratoriju. Vodlan je nato po tem sistemu predelal eno izmed peči. Poizkus je uspel. Nato je na isti način predelal vse peči. V stari Welzlovi peči so dnevno natopili po 1300 kg, v novi pa 4700 kg surovega cinka. Izplen se je izprva dvignil od 76 na 82, nato pa na 88 0/0.

Leta 1930 so v topilnici stare temperske peči nadomestili z novimi, ki jih niso več kurili neposredno s premogom, ampak s plinom. S tem so dobili enakomerno temperaturo, ki so jo lahko dvignili na 1350° in so jo lahko regulirali.

V retortah se je nabirala žindra, ki se je po izboljšanjem postopku lahko izgredla.

Stari kurjači in topilci so bili: Martin Romih, Franc Lešek, Jurij Dolenc, Božnik, Peer.

Z večanjem proizvodov surovega cinka se je pri praženju večala tudi množina žvepleni plinov, ki so odhajali v zrak, kolikor jih niso zajeli za izdelovanje žveplene kisline.

Za redestilacijo surovega cinka v fini cink je Vodlan po Thedejevem navodilu izdelal peč s štirimi retortami. Kmalu nato je izdelal večjo peč z dvanajstimi retortami.

Do leta 1932 so mešali keramiko z lopatami. Nato so uporabljali Eirichov mešalec. Do leta 1933 so sušili retorte po 3 mesece z ogrevanim zrakom. Potlej so uporabljali nemško Bamag — sušilnico, izdelano doma. V njej so sušili retorte z vlažnim toplim zrakom, ki je cirkuliral. Retorta je bila suha v 14 dneh.

Glavni mojster pražilni naprav je bil Franc Jazbinšek.

V zvezi z napravami za pridobivanje cinka so leta 1938 zgradili popolno brusilnico za cinkografske plošče. S tem so dodali tovarni dva važna obrata. Začasno so uvedli tudi oddelek za pocinkanje železne pločevine. Leta 1934 so ga opustili, postal je nepotreben, ko so se s tem začeli baviti na Jesenicah.

Hrastniška kemična tovarna je ob koncu vojne prišla v roke konzorcija, v katerem je bil najmočnejši član celjski industrialec Westen.

Njeno celjsko podružnico je pa kupila tvrdka Beer Sondhaimer. Med gospodarsko krizo, ki je zajela svet leta 1930, je padla tudi cena žveplene kisline. Firma je zato za nizko ceno prodala podružnico konzorciju, ki je imel v najemu cinkarno. Konzorciju se je proizvodnja žveplene kisline

izplačala tudi v novih pogojih, saj je imela dobrega odjemalca v neposredni bližini, v tovarni emajlirane posode. Nov moment v razvoju cinkarne je nastal, ko so njeni akcionarji v zvezi z nekaterimi Ljubljancani ustanovili Metalno d. d., podjetje za rude in kovine. Ta družba je za cinkarno nakupovala kovine in prodajala njene izdelke, kupila je tudi inženiring za proizvodnjo ultramarina in hidrosulfita, ki daje litopon in cinkovo belilo, dve barvi, ki sta zelo pomembni v tekstilni industriji. Poleg tega so v tovarni začeli izdelovati še svinčeni minij, svinčeno glajenko, kromov galun. Tako vidimo, da je cinkarna poleg kovinskega razvila še kemični obrat z znatnim številom proizvodov. Ta obrat je bil v podjetju, a bil je stvarno last konzorcija in ne erarja. Nameščen je bil v prejšnji kemični tovarni, ki jo je sama cinkarna le malo izkoriščala. Poslopje kemične tovarne je bilo severno od cinkarne, v soseščini tovarne za emajlirano posodo.

Po spisku iz leta 1937 je imela tovarna v obratu parno centralo, sestojajočo iz treh parnih kotlov. V metalurških obratih sta bila dva: angleški iz leta 1925 in baterijski iz leta 1906. V kemičnih obratih je pa bil angleški iz leta 1923. Poleg njega so pa tu uporabljali še tudi starejši ležeči plamenocelni parni kotel iz leta 1904. Parni kotli so imeli skupaj 280 m² parne ploskve.

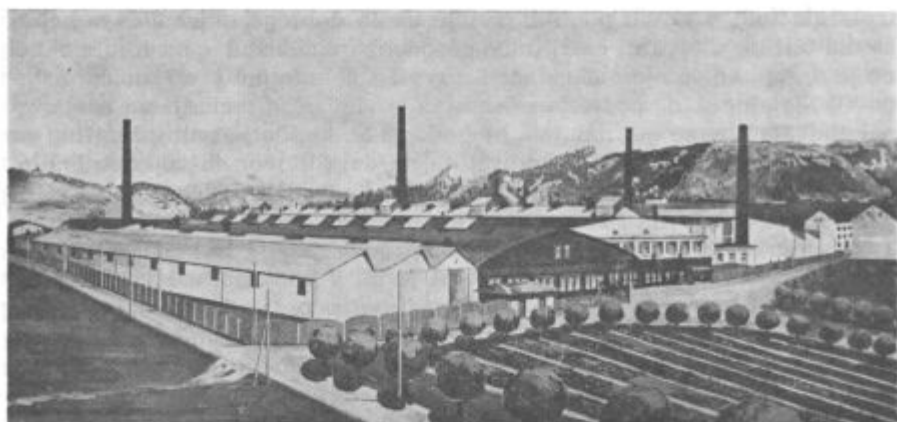
Leta 1908 je dobila tovarna prva dva Dieslova motorja, ki sta proizvajala po 100 KS. Namestili so ju v novi strojnici pri obstoječi kotlovnici ob keramičnih oddelkih. Oba stroja sta imela vrvenico in sta poganjala stroje keramičnih oddelkov po transmisijah.

Leta 1910 je dobil ravnatelj Synek dekret za montažo prvega dinamo-stroja, ki ga je poganjal parni stroj 75 KS. Služil je za razsvetljavo obratov in naprave. Ustrezni istosmerni generator je montiral prvi električar cinkarne Seipt, ki je pri delu na omrežju utonil v Savinji. Navedeni parni stroj so še isto leto premestili v strojnico valjarne za pogon tega generatorja.

Leta 1911 so nabavili nov Dieslov motor 300 KS in ga direktno vezali z električnim trofaznim generatorjem. Istočasno so z obema že leta 1908 nameščenima Dieslovima motorjema po 100 KS montirali ustrezna trofazna generatorja. Leta 1910 je začetek elektrifikacije. Tok so izprva dobivali od tovarne emajlirane posode, nato so si uredili lastno centralo, ki je bila toliko močna, da je pomagala s tokom tudi emajlirki. Po končani vojni leta 1919 ni bilo nafte, zato so namesto Dieslovih motorjev začasno uporabljali lokomobili »Wolf« in »Lanz« z jakostjo 70 KS. Ko se je mesto priključilo na Falo, mu je cinkarna sledila.

Leta 1937 je imela cinkarna 315 uslužbencev. Polovica proizvodnje je bila namenjena za izvoz. V glavnem surovi cink in skoraj ves cinkov prah. Pocinkano pločevino, dokler so jo proizvajali, je pa prevzemal domači trg. Kemični proizvodi so se večinoma razpečavali doma, nekaj so jih tudi izvozili, zlasti v Bolgarijo.

Že v začetku tridesetih let so opozarjali na to, da tovarniški plini delajo škodo rastlinstvu. Podšumar Pavlin je obhodil Zagrad in Teharje in opazoval učinek na poljske rastline. Okrajni gozdni referent Rihteršič je opozarjal na škodo, ki jo trpi gozd na Jožefovem hribu. Zavodu za agro-

Tovarna emajlirane posode v Celju okoli leta 1920

kulturno kemijo v Zagrebu so poslali drevesne liste v analizo. Zavod je ugotovil, da je v njih žveplov dioksid. To je bilo leta 1933.

Tovarna je odgovorila na poročilo gozdnega referenta. Navajala je, da ustvarjajo žveplov dioksid tudi manjše tovarne in železnica. Čeprav je v premoгу, ki ga uporablja, mnogo žvepla, je vendar treba vedeti, da ima tovarna 52 m visok dimnik. Gozdno drevje pa sicer napadata tudi lubadar in borova osa. Treba je bilo ugotoviti tudi poškodbe na Miklavškem hribu, ki je bolj odmaknjen.

Westnova tovarna

Westnova tovarna emajlirane posode je v prvi jugoslovanski dobi doživela velik procvit. V posestnem pogledu se je podjetje leta 1924 presnovalo v delniško družbo, toda pripadali so ji poleg ravnatelja Pfeiferja sami člani Westnove družine, predsednik je bil Adolf Westen st., ki je živel v Gradcu. V tem času si je podjetje razširilo svoj trg na dežele Bližnjega vzhoda, prav mu je prišla jugoslovanska carinska zaščita, ki je izključevala možnost tuje konkurence. Podjetje so ponovno modernizirali, razširili prostore in namestili nove stroje, zlasti važno je bilo, da so leta 1926 v emajlirnici namesto osmih starih peči postavili tri kontinuirane mehnične peči, kakršnih tedaj še ni bilo drugje v Evropi. Pomnožili so tudi proizvodne predmete: emajlirani in pocinkani posodi so dodali pokositreno posodo, radiatorje za centralno kurjavo, kopalne kadi itd. Mnogo so delali tudi za vojsko. Največja dnevna proizvodnja je bila 20.000 kg. V tovarni je bilo zaposlenih do 2.000 delavcev.

Opekarne in Apnenik

Novi lastnik opekarne na Spodnji Hudinji ing. Unger-Ullman je stalno skrbel za modernizacijo tovarne. Začel je izdelovati tudi prepeko, za katero je uporabljal dodatek zmlete stare opeke in dosegel s tem večjo trdo-

to. Ko je ugotovil, da je pri Naraksovi parni opekarni v Ložnici pri Žalcu boljši material kakor pri njegovi na Spodnji Hudinji, je kupil tudi to podjetje.

Celjska opekarna je imela krožno peč sistema Hoffmann in 2 agregata za zidno in strešno opeko. Letna produkcija je znašala do 5 milijonov kosov opeke. Izdelovala je opeko vseh vrst, tudi aristos. Leta 1937 je zaposlovala 150 ljudi.

V tem času se je dvignila tudi pomembnost opekarništva na Ljubečni, kajti lastnik Koželj je svoje tamkajšnje podjetje moderniziral. Tik pred vojno je zgradil Ivan Čater zelo moderno opekarno v bližnjem Bukovem žlaku.

Tudi tovarna šamota v Štorah je prišla v nove roke. Leta 1924 jo je prevzela družba, v kateri so bili Peter Majdič, njegov zet Anton Kunej in Karel Pertinač. Pertinač je kmalu odstopil. Peter Majdič in Anton Kunej sta umrla, tedaj je postala lastnica Majdičeva hči in Kunejeva žena. Obrat je nekoliko izboljšala, vendar je tovarna ohranila staromodni značaj.

Šamotna tovarna je izdelovala vse vrste šamota za bazično kislino in nevtralno reakcijo ter dinas opeko. Bila je edina izdelovalnica šamota v državi. Glavni odjemalci so bili domači zavodi in ustanove. Tovarna je zaposlovala okrog 100 ljudi.

Tudi Apnenik v Pečovniku je menjal svojega lastnika. Leta 1921 ga je kupila dušikova tovarna v Rušah, ki je bila ugotovila, da je pečovniško apno zelo pripravno za njene svrhe. Nova lastnica je obrat povečala s tem, da je dotedanji eni dodala dve novi peči. Leta 1937 je bilo pri Apneniku zaposlenih 86 ljudi.

Tovarna anilinskih barv

Že leta 1921 je tovarna analinskih barv iz Liberca na Češkem v Kocenovi ulici uredila majhno predelovalnico anilinskih barv. Podjetje se je večalo iz leta v leto. Začelo je izdelovati tudi predmete za gospodinjstvo in obrt. Med temi predmeti sta bila zlasti znana »persil« in pralni prašek »Henko«. Tovarna je hotela zgraditi za njuno izdelovanje obrat na Ljubljanski cesti, vendar občina iz zdravstvenih razlogov tega ni dovolila, češ da veter od tam navadno piha proti mestu, podjetje je moralo zgraditi obrat v bližini Spodnjega Lanovža. Podjetje je bilo sicer še vedno povezano z Braunsovo tovarno, ki je po opustitvi persila izdelovala tudi kemične izdelke. Proti koncu obdobja je v celotni Braunsovi tovarni delalo okrog 60 ljudi.

Zametki

Nastali sta dve novi podjetji za žične izdelke, Fuchsovo v Gaberju in Urabičevo pri Spodnjem Lanovžu, ki sta se pozneje združili na Urabičevem kot »Žična«. V tem času sta zaposlovali okrog 20 ljudi.

Poleg Urabičeve žičarne je lipska tovarna Schimmel & Co. ustanovila podružnico za predelavo eteričnih olj, vonjav in esenc. Izprva je zadostovalo okrog 10 ljudi, a se je polagoma razvila v pravo tovarno, ki so jo imenovali »Etol«.

V to vrsto bi lahko šteli tudi Celjsko milarno na Spodnji Hudinji, nekdanj Costa-Kuhnovo podjetje, ki je po prvi vojni prešlo v last Ivana Čatra. Zaposlovala je sicer okrog 16 oseb in porabila letno okrog 2000 ton surovin, vendar jo je okupator spremenil v tovarno sadnih sokov, ki je v novi Jugoslaviji propadla.

Kratko življenje je bilo usojeno tudi Volti, tovarni za elektrotehnični material in predmetov iz bakrolita. Bila je v Gaberju na Mariborski cesti in ji je bil vodja Todor Lazarević, ravnatelj cinkarne.

V resnici je bilo v začetku stare Jugoslavije v naših ljudeh zelo mnogo podjetnosti, ustanovili so celo vrsto podjetij obrtno-industrijskega značaja. Bilo je tudi pretirane podjetniške pogumnosti. Tako je Karel Pertinač, ki se je poizkušal na raznih poljih, ustanovil veliko podjetje za izdelavo aluminijaste posode, ki pa je propadlo, čim je nastalo. Poleg drugih vzrokov je bila tu Westnova tovarna, s katero ob pomanjkanju sredstev ni bilo mogoče konkurirati. Bilo je še nekaj sličnih, čeprav manj izrazitih primerov.

Lesna industrijska podjetja

sem že navedel v zvezi s trgovino: Kukovčevo, Sodinovo, Tepejevo, Čatrovo, Vehovarjevo. V tej zvezi bi še navedel tovarnico palic in bičevnikov, ki je v Zagradu nastala v bivšem starem rudniškem upravnem posloppju in je zaposlovala nad 20 ljudi. Vodstvo je bilo v Zagrebu.

Pečovniški rudnik je sicer še delal. Bil je last družbe Bohemia. Premog je imel okrog 5000 kalorij.

Zlatarstvo

je imelo v Celju staro tradicijo. Pachiaffovo industrijsko podjetje je sicer po vojni zamrlo in se je umaknilo Zlatarki, ki so jo vodili iz Zagreba. Zlatarka ni uspela. Po prizadevanju Franca Pachiaffa in Ivana ter Antona Kneza se je staro podjetje pod imenom Pachiaffo & Knez obnovilo ter se z leti v ustreznem novem posloppju v Gaberju postavilo trdno na noge in postalo tako temelj današnji Zlatarni.

Tekstilna industrija

V stari Jugoslaviji so bili najugodnejši pogoji za tekstilno industrijo. V Celju so nastala tri večja industrijska tekstilna podjetja, ki so dobro uspevala.

Prvo podjetje, imenovano »Metka« (= Mehanična tkalnica), je leta 1929 kot družbo z omejeno zavezo ustanovil Henrik Weinberger, bivši ravnatelj tekstilne tovarne v Zagrebu, Dunajčan z ženo Francozinjo. Tovarno je zgradil pri Spodnjem Lanovžu na svetu, ki ga je kupil od občine. Tovarna je obsegala tkalnico s 150 mehaničnimi tkalnimi listovnimi Jacquart-stroji, kompletno predpripravo, barvarno, predilnico, apreturo, mercerizacijo in kosmatilnico. Obrat je delal na električni pogon.

Surovino je podjetje dobivalo deloma doma, deloma jo je pa uvažalo iz Švice, Italije, Čehoslovaške. Izdelovalo je surovo, barvano in pisano blago iz bombažne preje. Razpečavalo ga je v Jugoslaviji. Podjetje je leta 1937 imelo 187 zaposlenih.

Drugo tekstilno podjetje je v sosesčini leta 1930 ustanovil sudetski Neme c B e r g m a n n in sicer pod imenom: Bergmann in drug, celjska tekstilna tovarna.

Tovarna je leta 1937 zaposlovala 189 ljudi in je izdelovala bombažne tkanine, hlačevino, cefir, barhent, pisane tkanine. Predivo je nabavljala večinoma iz domačih predilnic in iz Čehoslovaške. Izdelke je razpečala v Jugoslaviji.

Tretje tekstilno podjetje je ustanovil K u d i š , ki je v Celju začel s tekstilno trgovino. Nastanjeno je bilo prvotno v Aškerčevi ulici, a se je kmalu preselila v novo zgradbo v Gaberju. Tovarna se je imenovala E l k a in je delala na električni pogon. Surovine je nabavljala večinoma v državi. Izdelovala je bombažne proizvode in jih je večinoma prodajala doma.

Majhno podjetje za izdelovanje bleščic je ustanovil trgovec Anton Mislej in ga imenoval A - mi. Bilo je v sedanji Vodnikovi ulici blizu gledališča. Po opustitvi Elke (1953) so ga pod imenom »V r v i c a« premestili najprej v del njegovih prostorov (glavni del je zavzela Tovarna tehtnic) in nato v nekdanjo Rebekovo ključavničarsko delavnico (kjer je nastal zamek tovarne tehtnic).

Majhno podjetje za izdelavo okrasnih trakov in stenja je imel trgovec Petan v prostorih, kjer se je za njim naselila »Žična«.

V Gaberju je P a j k ustanovil tovarno za izdelavo perila, a v Škofji vasi so celjski M a j d i č i bivši Premšakov mlin spremenili v t e k - s t i l n o t o v a r n o , ki je proizvajala volnene tkanine.

Tik pred drugo svetovno vojno je bilo v vseh teh podjetjih okrog 3500 zaposlenih.

Edino v mlinarski industriji je nastala znatna izprememba. Peter Majdič je svoj starodavni veliki mlin v Spodnji Hudinji zaradi konkurence vojvodinskih mlinov opustil. Pozneje so pač mislili na obnovo, ali do tega niso prišli.

Pač pa je Rakusch ohranil tako imenovani »m e s t n i m l i n« v Gaberju ob Mariborski cesti (kjer je zdaj skladišče Kovinotehne).

Melhijor Jošt je obnovil mlin v M e d l o g u , ki je leta 1931 pogorel. Dvignil ga je do tretjega nadstropja. Uredil ga je na vodni pogon, kakor je bil poprej, vendar ga je usposobil tudi za parni pogon. Pri kolavdaciji so mu očitali previsok jez, ki je bil sicer že starejšega datuma.

DELA VSKO GIBANJE

Delavsko gibanje je boj za delavske pravice v izkoriščevalski družbi. Ima več stopenj. Prva stopnja je neposreden boj za izboljšanje lastnega položaja. Druga stopnja je solidarna borba za izboljšanje položaja tovarišev. Tretja stopnja je bolj posredna in se izraža v težnji, strniti vrste, se

kulturno dvigniti in se stanovsko ter politično organizirati za borbo. Izprva je delavsko borbo vodila stranka socialnih demokratov oziroma socialistov. Ker je v svoji metodi popuščala in se prilagojevala meščanski družbi, se je odločnejši del odcepil ter se pod imenom komunistov boril za končni cilj: osvoboditev delovnega ljudstva. Metode komunistov so bile ostrejše, temeljile so na spoznanju, da je v določenih razmerah nujna diktatura delavskega proletariata.

Ko je pojemala svetovna vojna, se je ob koncu tudi pri nas začutil močan vpliv rusko-sovjetske revolucije. Oblast mlade države je to vedela in je svoje organe organizirala na budnost. 11. marca 1920 se je v Celju prvič javno pokazal razkol med delavsko desnico in levico: med socialnimi demokrati in komunisti. To je bilo na shodu pri Zelenem travniku.

Naslednji mesec, 17. aprila, je v vsej državi izbruhnila generalna stavka železničarjev, ki je trajala 10 dni. Dne 23. aprila je ljubljansko socialistično vodstvo proglasilo tridevno generalno stavko. Bila je zelo ostra. Tudi v Celju. Mladi ljudje so hodili po mestu in silili trgovce, da zapro trgovine in se s tem pridružijo stavkujočim. Dne 24. aprila dopoldne je na Zaloški cesti v Ljubljani prišlo do žalostnega krvavega dogodka. Takoj nato je socialistično vodstvo proglasilo stavko za permanentno. Vlada v Ljubljani je izdala naredbo, ki je v Ljubljani, Celju, Mariboru in Ptujju prepovedala zbiranje ljudi v gručah. Sledila je odredba, na podlagi katere so v Celju zaprli 12 vidnejših socialistov; imena nam kažejo, da med njimi ni bilo poznejših komunistov. Naslednji dan, 25. aprila, bila je nedelja, se je iz Gaberja napolnila v mesto povorka okrog 200 ljudi, ki je posredovala najprej na okrajnem glavarstvu in nato pri predsedniku okrožnega sodišča, da bi zaprte izpustili. Uspeha ni bilo. Socialnodemokratski vodja Franc Koren je pozval delavce, naj se v miru razidejo. Ubogali so ga. Položaj se je umiril. V emajlirki niso delali dva dni. Zaprte so v štirinajstih dneh brez obsodbe izpustili. Razen pri Zelenem travniku za Voglajno so se delavci shajali v samskem domu v Delavski ulici in v gostilni »Pri divjem možu« (sedanji »Ameriki«).

Hud spor je nastal leta 1922. Dne 14. februarja je Franc Svetek, tajnik Zveze kovinarskih delavcev Jugoslavije v Ljubljani, odpovedal kolektivno pogodbo. V tovarni so se pogajali. Medtem je Westen odpustil iz službe štiri delavske zaupnike, ki so mu bili preveč odločni.

V gostilni pri »Divjem možu« so delavci na pobudo tedanjega strokovnega tajnika Gustava Kolenca sklenili, da zahtevajo preklic službene odpovedi zaupnikom in 50 %-no povišanje mezd. Pokrajinska vlada je po svojem oddelku za socialno politiko odredila uradno razpravo o mezdah pri Westnu. Delavski zastopniki so vztrajali pri svojih zahtevah. Westen odpovedi nikakor ni hotel preklicati, glede mezd je pa izjavil, da jih bo sam uredil. Dne 28. marca so delavski zastopniki pisмено zahtevali ugoditev svojih zahtev. Westen se ni uklonil. Dne 1. aprila je od 800 začelo stavkati 420 delavcev, dne 8. aprila je pa stavka postala popolna. Delo je počivalo do 6. junija. Delavci so zahtevali 50 %-no povišanje, Westen je pa že medtem dodal na prejšnje mezde 10—30 %. Končno so se sporazumeli s povišanjem 20—35 %.

Zlet delavskih društev Svobod v Celju leta 1935

Med stavko je bil 1. maja sprevod od Svetela v Gaberju do Narodnega doma. Tu je dr. Milan Korun govoril o izkoriščevalcih in izkoriščanih.

Ko so delavci prišli na delo, so jim sporočili, da so odpuščeni vsi tisti, ki vztrajajo pri sindikalni organizaciji. Politična oblast je 32 organizatorjev stavke izročila sodišču, vendar so bili vsi oproščeni. Delavsko gibanje v tovarni je zamrlo, število članov sindikalne organizacije se je skrčilo na 16 delavcev.

Manj pomembne so bile stavke v drugih podjetjih: v Zlatarki (1921), v pekarnah in krojaških delavnicah (1922), v lesnih podjetjih (1922), v šamotni tovarni v Štorah (1935), v opekarni na Hudinji in Ljubečni (1930).

Leta 1926 je bila v Westnovi tovarni nova, manjša stavka.

Kmalu se je pa delavska borbenost zopet dvignila in sicer največ po zaslugi Franca Leskoška, ki je medtem postal tajnik Zveze kovinarjev.

Leta 1934 je bil v tovarni zelo težak položaj. Poleti so delali samo dva do tri dni na teden, nato se je Westen odločil, da pošlje 700 delavcev na štiri ali pettedenski dopust. Delavci so se silno vznemirili. Prišlo je do pogajanj, Delavsko zbornico je pri pogajanjih zastopal J. Golmajer, Zvezo kovinskih delavcev pa Franc Leskošek.

Opozarjala sta na izredno težak položaj delavstva, na veliko število brezposelnih in na majhno možnost, zaposliti jih z javnimi deli. Westen je bil prisiljen, da sprejme pogodbo, ki je vsaj nekoliko olajšala težak položaj

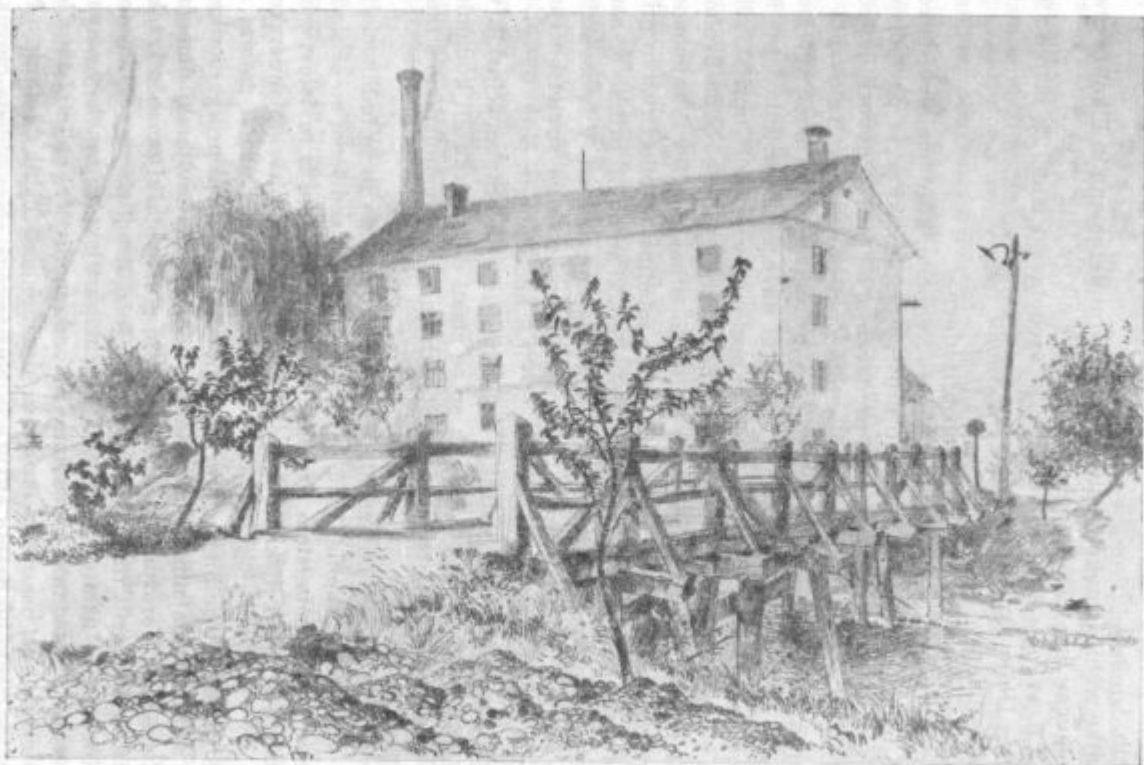
Franc Leskošek-Luka

delavstva. Hotel je pa zadevo zasukati tako, da bi ščitil tiste delavce, ki so mu bili po volji. Vendarje moral popustiti tudi v tem in obravnavati enako vse delavce.

Sporazum je bil podpisan 25. julija, vendar je veljal samo do 30. novembra. Delavcem je bilo zagotovljenih tedenskih 32 ur. Če ne bi imeli dela, bi vendarle dobili plačo. Delavcem, ki so že 6 mesecev v tovarni, se urna mezda 2.10 do 2.80 dvigne na 3 din, ako so v tovarni manj ko tri mesece, dobivajo poslej 2.75 din, nosačem se dvigne mezda za 10 %. Pečarska premija je 100 din. Delavci so se med pogajanja vedli zelo disciplinirano.

Maja 1936 je prišlo do tridnevne stavke. Mojster v emajlirnici je na krivičen način odslavljal delavce, da je mogel nameščati take, ki so mu dajali podkupnino. Delavci so zahtevali, naj Westen mojstra odpusti. Poslal ga je na dopust. Ko se je vrnil, so delavci tri dni stavkali. Westen ga je moral odstraniti.

Mogočna je bila druga stavka v letu 1936. Vzrok zanjo je bilo poleg preniknih mezd zlasti surovo nastopanje mojstrov in preddelavcev, med katerimi je bilo več tujcev kot domačih, zlasti v odnosu do žensk. Ko je vsiljivi mojster dal delavki klofuto, so ga tovarišice pograbile in zanesle ven. Westen je mojstra zaščitil in te delavke odpustil. Razburjeni delavci so 27. avgusta začeli stavkati. Delavci so se dobro organizirali. Imeli so rediteljski zbor 260 mož. Ostali so dan in noč v tovarni. 11. septembra so jih žandarji in policaji prisilili, da so jo zapustili. Westen je v početku izprl vse delavce. Pogajali so se na policiji in na magistratu. Westen ni prav nič popustil. Samo večino delavcev je zopet sprejel na delo, kakih

Joštov mlin v Medlogu (po risbi slikarja Doreta Klemenčiča-Maja)

300 delavcev in delavk je moralo iskati kruh drugje, mesto njih je trdi podjetnik namestil druge iz množice, ki so se zbirale pred tovarno in se ponujale — časi so bili težki.

Mnogo je bilo zaprtih. V celoti je imela tedaj tovarna okrog 2300 zaposlenih.

Kratke so bile stavke tekstilcev (v tovarni Bergmann in Elka) in gradbenih delavcev leta 1936 in pekovskih pomočnikov leta 1939.

Dne 6. avgusta 1922 je bil v Celju vsedelavski izlet, 22. marca 1925 pa kongres Unije slovenskih rudarjev, na katerem so sklenili da se ustanovi Zveza rudarjev Jugoslavije.

Delavstvo je bilo tudi kulturno prizadevno.

V Celju je delavstvo 1919 ustanovilo Svobodo, ki je imela več sekcij. Pevci so ustanovili posebno pevsko društvo Naprej, ki se je pa tudi priključilo k Svobodi. Prirejalo je tudi predavanja, na njih so govorili ugledni kulturni delavci socialisti. Težave so bile glede prostorov. Telovadili so vsaj izprva v telovadnici meščanske šole, prireditve so pa imeli v Narodnem domu. Laže je bilo, ko so po zgraditvi nove okoliške šole leta 1927 dobili potreben prostor v starem šolskem poslopju, v sedanji Čuprijski ulici.

Po velikem delavskem zborovanju na Glaziji (1935) je oblast Svobodo razpustila, toda delavci so se zdaj kulturno organizirali v Vzajemnosti. Velikega pomena, zlasti za vzgojo delavske mladine, je bilo Društvo prijateljev prirode, ki je skrbelo za izlete v planine, ki so nudili priliko ne samo za družabnost, ampak tudi za gojitev delavske samozavesti. V istem smislu je vplivala tudi Rdeča pomoč, ki je zbirala sredstva za sovjetske ljudi, stradajoče zaradi suše in v revolucijski vihri neobdelanih polj.

Težje je bilo v ožji politiki. Velikemu uspehu ob skupščinskih volitvah v decembru 1920, pri katerih so se zlasti dobro izkazali komunisti, je sledil 1. avgusta 1921 zakon o zaščiti države, ki je komunistično stranko prepovedal.

Zavladala je politična zmeda, ki je povzročila, da so se tudi socialisti raztepli v majhne skupine. Pred celjskim okrožnim sodiščem so si sledile obravnave proti komunistom. Zagovarjali so se obtoženi iz revirjev, a bilo jih je tudi z ožjega celjskega področja, zlasti po uvedbi šestojanuarskega režima.

Ze julija 1929 je bil v Celju velik protikomunistični proces, na katerem so sodili dvanajstim komunistom — delavcem. Čevljarski pomočnik Josip Kocman iz Varaždina je dobil 2 leti in pol, krojaški pomočnik Jakob Butala iz Gradca pri Črnomlju 3 leta težke ječe, drugi pa po več mesecev. Josip Kocman je namreč leta 1927 sklical partijski sestanek v kavarni Mala Evropa; na sestanku so ustanovili dve komunistični celici. Istega leta so nekateri delavci osnovali »Probudo«, družino gledaliških diletantov. Naštudirali so Čapkovo dramo »RUR« in Nušičevega »Navadnega človeka«. Nastopili so v celjskem Narodnem domu, v Trbovljah in na Polzeli. Kmalu je oblast »Probudo« razpustila (Stane Terčak, Proces proti članom prve celice v Celju, Lepo mesto, 1971 št. 2).

Leta 1932 je komunistična partija ilegalno ustanovila celjsko okrožje: za sekretarja je imenovala Slavka Šlandra, tedaj dentista pri dr. Krautbergerju. Približno istočasno je prišel v Celje tudi Dušan Kraigher, koncipient pri dr. Rihardu Pintarju.

Leta 1934 sta bila pred okrožnim sodiščem proti komunistom dva procesa. Prvi je bil od 3. do 6. aprila 1934 proti 22 osebam, ki so jih dolžili propagande z letaki, časopisi in tajnimi sestanki. Najvišja kazen je bila tri leta, najmanjša štirimesečna. Obsojenih je bilo 18 oseb: Branko Diehl, dipl. filozof (Celje), Anton Rader, bivši občinski tajnik (Legen), Slavko Šlander, zobni tehnik (Prebold), Kazimir Koželj, trgovski nameščenec, Franc Hribar, tkalski mojster (Prebold), Josip Turk, ključavničarski pomočnik (Prebold), Rudolf Hribar, krojač (Prebold), Viljem Šlander, ključavničarski pomočnik (Prebold), Veselin Tucovič, krznarski pomočnik (Slovenj Gradec), Anton Kotnik, posestniški sin (Prebold), Franc Piki, strgarski pomočnik (Prebold), Josip Rader, delavec (Legen), Filip Jurhar, krojač (Prebold), Franc Malgaj, trgovski pomočnik (Gotovlje), Andrej Strgar, ključavničarski vajenec (Prebold), Josip Turk, mlinarski pomočnik (Grajska vas), Schrimpf, medicinar (Celje), Stanko Završnik, kovaški vajenec (Prebold).

Daljšje zaporne kazni so obsojenci prestajali v Mitrovici. Le štirje obtoženci so bili oproščeni.

Drugi proces istega leta je bil pred okrožnim sodiščem 25. julija. Pred sodniki je bilo 8 obtožencev. Dolžili so jih, da so trosili letake, s katerimi so pozivali rekrute, naj se pridružijo skupni borbi proti absolutistični fašistični diktaturi in za ustanovitev delavsko-kmečke republike. Razen letakov so po obtožnici trosili tudi komunistične časopise in so v noči pred 1. majem v Stanetovi ulici razobesili poldrugi meter dolgo rdečo zastavo z napisom: Živio komunizem. Obtoženci so bili obsojeni od 2 mesecev do 2 let. Med njimi je bil tudi Peter Stante iz emajlrke.

Novembra 1936 je bilo pred okrožnim sodiščem v Celju obsojenih več oseb, med njimi advokatski pripravnik Josip Marko, Viljem Šlander (ponovno) in Josip Goručan.

Absolutizem je polagoma izgubljal svojo moč. Na Čebinah je bila na tajnem nočnem sestanku leta 1937 obnovljena komunistična stranka. Razen drugih sta se nato vršila dva izredno pomembna nočna sestanka: aprila 1938 v Šmiglovi zidnici nad Preboldom in na Silvestrovo 1940 v Joštovem mlinu v Medlogu. Oba sta bila že v duhu priprave na težko borbo v času predvidenega napada fašističnih sosedov.

Medtem je državna oblast vršila neverjetno stvar: komuniste, ki so bili pripravljani na borbo, je začela pošiljati v internacijo v Bilečo. Odpor je trajal dalje. Še leta 1939 in 1940 sta politična oblast in žandarmerija pošiljali mlade komuniste pred sodišče, ki je nastopalo blaže kakor dotlej.

Zagovarjati se je moral med drugimi gimnazijec Dušan Finžgar, sekretar mladinske zveze, obdolžen trosilne akcije. Naše sodišče ga je oprostil. Okupator ga je poslal v smrt.

Kljub vsemu temu so se tudi na celjskem področju vidno okrepile napredne demokratične sile. Delavska in kmečka mladina (organizirana kot kmečki fantje in dekleta) sta se približali druga drugi. 21. avgusta 1938 so na socialistični konferenci v Celju razpravljali o vojni nevarnosti in o združitvi naprednih sil. V decembru 1938 sta že bila lastna delavska kandidata na delavsko-kmečki listi. Leta 1938 so se znašli komunisti in napredni demokrati v odboru za obrambo severne meje. Dne 3. septembra 1939 je bila v Celju ustanovljena Zveza delovnega ljudstva Slovenije. Izdala je razglas ljudstvu: Kaj hočemo? Podpisale so ga štiri osebe: mr. Fedor Građišnik, dr. Vekoslav Kukovec (bivši predsednik Narodno-napredne stranke oziroma poznejše Samostojne demokratske stranke in minister), en zastopnik delavcev in zastopnik kmetov. Tudi Društvo prijateljev Sovjetske zveze je združevalo komuniste in sploh napredno ter demokratično misleče ljudi.

TRGOVINA

Po vojni je trgovina izprva še delovala v razmerah, ki so nastale med vojno. Za najvažnejša živila so še vedno izdajali živilske karte. Nekateri predmeti (npr. sladkor) so bili naproday samo v določenih trgovinah. Polagoma je vezanost popustila. Ker pa še ni bilo na razpolago dovolj blaga, so 30. decembra 1921 izdali zakon o pobijanju špekulacije. Mestni občinski odbor je imenoval protidraginjsko komisijo, ki je pazila na to, da se niso vršili preveliki prestopki.

Motnje je povzročila tudi zamenjava denarja. Najprej so avstrijske bankovce kolkovali, da bi se vsaj nekoliko zavarovali pred poplavo bankovcev iz Avstrije, ki so jih prenašali v Jugoslavijo. Nato so zamenjali krone za dinarje v relaciji 4 K za en dinar, kar je bilo za imetnike kron neugodno. Prva leta so se javljale inflacijske težnje, ker je pač primanjkovalo nekaterih vrst blaga. Okrog leta 1925 je sledila stabilizacija. Dinar se je proti švicarskemu franku utrdil nekako na odnosu 7:100. Nastajala je draginja. Proti koncu dvajsetih let je svetovna kriza zajela tudi Jugoslavijo. To se je močno občutilo v trgovini. Za celjsko trgovino je bil zlasti neprijeten velik padec hmeljskih cen: leta 1926 in 1927 so prodajali kg hmelja po 120 din, leta 1928 po 35, leta 1939 pa po 2 do 4 dinarje.

Zaradi tega je umevno, da so trgovci budno pazili na pojave, ki so jim škodovali. Zelo jih je vznemirjalo krošnjarstvo. Oblast jim je glede tega šla na roko. Krošnjarji so morali imeti dovoljenje za trgovanje na podeželju. Leta 1928 je vlada izdala krošnjarski patent, v katerem je navedla vrste blaga, ki so ga krošnjarji smeli prodajati. Kljub temu krošnjarstva ni bilo mogoče zaježiti. Krošnjarji so prihajali tudi iz Hrvaške. Oblast se je nekoliko ozirala samo na slovenske krošnjarje s Kočevskega. Za to je imela nacionalne razloge.

Avstrijci so podpirali nemške Kočevarje, čeprav so sami krizo še bolj občutili kakor Jugoslovani. Oblast je menila, da bi s svojim podpiranjem mogli potegniti na svojo stran del kočevskih Nemcev.

Clani trgovskega gremija v Celju

Od leve na desno — sedijo: Franc Lukas, Josip Jagodič, Rudolf Stermeckí, Anton Fazarinc, Franc Dobovičnik; stojijo: Jakob Blažon, Franc Kramar, Rihard Nardin, Franc Plavc, Božidar Ravnikar, Ivan Martinčič, Anton Lečnik, Anton Mislej

Neprilike so delali tudi potniki tujih trgovcev, celo avstrijskih. Saj se niso zadovoljevali samo s prodajo vzorcev, ampak so ponujali blago že kar na roko, celo v mestu.

Že konec dvajsetih let so začeli tožiti, da je v trgovini preveč naraščaja in trgovski krogi so se zavzemali za to, da noben trgovec ne bi smel imeti več ko tri vajece.

Trgovina, obrt in industrija so bile navezane tudi na izvoz in uvoz. Že v prvih letih je bila v mestu carinarnica, pozneje so jo zaradi štednje in pomanjkanja prostorov ukinili. Trgovci so se trudili, da jo dobe nazaj. To se je zgodilo leta 1927. Sploh so pa bili s carino nezadovoljni. Bili so prepričani, da štiti tovarnarje, ki so bili večinoma tujci, in jim daje možnost, da pri nas bogate in odnašajo denar v tujino.

Trgovce so težili tudi davki. Zlasti jim je bil neprijeten poslovni davek, ki ga je bilo treba vračunati pri vsakem nakupu, če je npr. blago šlo trikrat iz roke v roke, preden je prišlo do uporabnika, ga je bilo treba plačati trikrat. Tudi poznejša uvedba dohodnine stanja ni izboljšala. Manjši trgovci so tožili o trikratni do štirikratni obremenitvi.

Neko olajšavo so dosegli trgovci, ko so leta 1929 ustanovili javno skladišče. Bilo je ob Savinji nasproti železniškemu skladišču — pred sedanjim mostom. Skladišče je opravljalo tudi posredovalne in pravne posle. Vodil ga je Rudolf J. Orel.

Trgovci so bili organizirani v trgovskem gremiju. Razen mestnega je bil v Celju tudi okrajni gremij. Načelnik mestnega gremija je bil vso dobo Rudolf Stermecki. Prvi namestnik je bil do svoje smrti Ivan Ravnikar, drugi Franc Leskovšek.

Med odborniki srečamo še druge ugledne trgovce: Franja Leskovška, Karla Loibnerja, Franja Lukasa, Filipa Vrtovca, Alojzija Drofenika, Antona Fazarinca, Antona Lečnika.

Leta 1928 je gremij kupil Pallosovo hišo v Razlagovi (sedanji Čuprijski ulici), jo prezidal in si uredil v njej svoj dom. Pravila gremija so bila izprva ista ko v predvojni dobi.

Leta 1929 so jih morali delno spremeniti, kajti novi finančni zakon je dajal volilno pravico v gremij tudi denarnim zavodom, zavarovalnim družbam in gospodarskim zadrugam.

Stermecki je bil tudi član banovinske trgovske in obrtne zbornice ter Zveze trgovskih gremijev za Slovenijo.

Da bi bilo poslovanje uspešnejše, so gremij razdelili v dva odseka: za manufakturo, galanterijo in modo ter za špecerijo in kolonialno blago. V mestu se je to dalo precej dosledno izvesti, ker trgovine večinoma niso bile mešane.

V okviru gremija je bil organiziran tudi pomočniški zbor. Njegova pravila iz leta 1912 so leta 1930 nadomestili z novimi. Predsednik zbora je bil Rudolf Pibrovč.

Že v prvih letih je bilo redno na dnevnem redu vprašanje delovnega časa; delodajalci so bili za deseturni, uslužbenci za osemurni delavnik. Močnejši so bili delodajalci. V letih 1927 do 1929 so o tem zopet često razpravljali.

Leta 1928 so delodajalci predlagali zakonito ureditev deseturnega delavnika, prosti 1. december kot državni praznik in splošni nedeljski počitek.

Pomočniki so pa zahtevali osemurni delavnik. Odločitev je padla šele po sprejetju splošnega zakona o obrtih (1932). V njem so kot posebna skupina navedene trgovske obrti. Zanje je potrebno dovolilo (prejšnja koncesija), izdano na osnovi dokaza o usposobljenosti. Zakon uvaja tri ločene registre:

- a) za rokodelske obrti,
- b) za industrijske obrate,
- c) za trgovske in ostale obrti.

K trgovskim obrtim so šteli tudi gostinske obrti. Res je med enimi in drugimi skupen način poslovanja, razen tega so pa tudi trgovine z odobritvijo lahko prodajale pijače v zaprtih posodah in do 1930 vsaj žgane pijače tudi stoječim gostom. Seveda ni šlo brez sporov med obema pa-nogama.

Leta 1934 je bila v smislu novega zakona okoliška občina priključena mestu. S tem je Celje dobilo več ko 10.000 prebivalcev in so ga glede delovnega časa v trgovinah lahko postavili v vrsto z Ljubljano in Mariborom. Tako je leta 1935 izšla naredba, s katero je bil delovni čas za Ljubljano, Celje in Maribor določen na 9 ur, drugod je ostalo 10 ur. Ob nedeljah in praznikih je bilo prosto, v Ljubljani, Celju, Mariboru, Trbovljah in Kranju

z okolico do 5 km oddaljenosti so smele biti trgovske in obrtne poslovalnice odprte največ 3 ure dopoldan.

Uslužbenci so dobili pravico na dopust. Ako so imeli 10 ali več let službe, jim je pripadalo 14 dni, ako 10 let še niso dosegli, so se morali zadovoljiti z enim tednom.

Celje je bilo v tej dobi trgovsko zelo živahno mesto. Po vojni se je razmeroma hitro opomoglo. Sejmi so se še vedno vršili kakor poprej. Kramarski in živinski sejmi so bili v soboto sredi posta, 21. oktobra in 30. novembra, samo živinski pa vsak prvi ponedeljek v mesecu. Vendar je pomen sejmov spričo redne trgovine zelo upadel. Celjski trgovci so prodajali blago meščanom in okoličanom, veletrgovci so razen tega zalagali manjše trgovce po deželi in tudi razpošiljali blago po državi.

V trgovini so se slovenski trgovci že pred vojno močno uveljavili, zdaj pa so močno prevladovali.

Okrog leta 1930 je bilo v mestu okrog 250 raznovrstnih trgovcev, velikih in malih, ki so zaposlovali okrog 400 pomočnikov in drugih nameščencev ter okrog 100 vajencev. Ena četrтина do ena tretjina vseh v trgovini zaposlenih oseb je pripadala ženskemu spolu.

Dne 26. oktobra 1922 se je vršil ustanovni občni zbor gremija za okoliš celjskega okrajnega glavarstva. Za načelnika so izvolili Viktorja Piliha iz Žalca, za njegovega namestnika pa Josipa Zidanška s Spodnje Hudinje.

Odborniki so bili iz vseh večjih krajev. V vsakem okraju je bil tudi zaupnik. Gremij je pristopil k trgovskemu gremiju v Ljubljani. Svoj sedež je imel v Gosposki (sedanji Zidanškovi) ulici.

Veletrgovska podjetja

a) v špecerijski stroki:

1. *Kolenc in drugovi* (v Stanetovi ulici).

Trgovina je imela ime svojega ustanovnika Antona Kolenca, ki ni bil samo odličen trgovec, ampak tudi velik domoljub. Anton Kolenc je med največjimi slovenskimi podporniki dijaštva, ubogih ljudi in kulturnih ustanov. Njegovo življenje je težka pot kmečkega dečka, ki se je pritolkel do znatnega premoženja, ki ga je sam skromno uporabljal ter ga posvetil v dobro narodu. Na lastno uporabo niti ni mislil, ker je izgoreval v delu.

Leta 1921 je v družbi s Konradom Elsbacherjem (v Laškem), Antonom Cvenklom (v Šempetru) in Ivanom Ravnikarjem (v Celju) ustanovil Združeno veletrgovino, ki je trgovala z žitom, kolonialnim blagom in z vsem blagom, ki ni bilo vezano na koncesijo. Podjetje je imelo narodnogospodarski in socialni pomen, skušalo je pomagati kmetom pri prodaji njihovih proizvodov. Bil je tudi član ravnateljstva trvdke Orient v Mariboru, solastnik Spodnještajerske kamnoseške družbe v Celju in raznih podjetij.

Sredi najplodnejšega dela je po kratki in težki bolezni umrl 10. marca 1922. Anton Kolenc je bil kot človek skromen in nesebičen, mehak, a vendar pri delu trden in neumoren. To mu je pripomoglo, da je ustvaril veliko premoženje, ne zase, ampak za druge.

Kaj in komu je zapustil sadove svojega truda, nam pove njegova poslednja volja. Za njeno izvršitev je določil poseben kuratorij, v katerem so bili: odvetnik dr. Ernest Kalan, ravnatelj podružnice Ljubljanske kreditne banke Mirko Gruden, okrajni glavar dr. Leopold Žužek in podjetnik Robert Diehl.

Kot glavne dediče je določil nečakinjo Marijo Kopušar, por. Ermenc, in nečake Franca, Martina in Antona Kopušarja.

Za ustanove dijakom srednje šole v Celju je določil 600.000 kron, ako so njegovi sorodniki, lahko študirajo tudi drugje.

Za ustanove učencem kmetijske šole v Šentjurju je določil 30.000 kron.

Revežem v Celju je volil 100.000 in revežem v Ljubnem 50.000 kron.

Znatne vsote je volil društvom, kapucinom in šolskim sestram.

Za celjsko bolnico je določil 500.000 kron. Pri tem je dostavil: Moja želja je, da se v bolnici izpopolni porodniški oddelek in da se nabavijo nove naprave, ki jih bolnica nima.

Za dijaški dom je volil 500.000 kron.

Revni deci je daroval hišo v Trstu. Ta naj se proda, kuratorij pa naj porabi izkupiček ali za dečji dom ali za podporo dečji zaščiti.

Svojim sorodnikom je naročil, naj vodijo trgovino pod njegovim imenom solidno, dobro in pošteno.

Pokopali so ga v gornjem delu okoliškega pokopališča v rodbinskem grobu. Večno počivališče mu krasi spomenik z velikim reliefom hvaležne mladine, ki ga je izdelal kipar Vladimir Stoviček.

Skupno trgovino so Cvenkel, Elsbacher in Ravnikar pod imenom Zveza slovenskih trgovcev na novo registrirali in jo vodili do leta 1927. Nato se je preregistrirala kot Sladkor d. d., sedež ji je bil v hiši pokojnega družabnika.

Njegovo lastno trgovino so sorodniki vodili pod imenom Kolenc in drugovi.

2. Ivan Ravnikar (v Stanetovi ulici):

Ivan Ravnikar je prevzel leta 1905 trgovino svojega tasta Plavca, medtem ko je njegova žena Amalija bila solastnica očetove trgovine že leta 1894.

3. starejše trgovine špecerijske stroke so še bile:

Stigerjeva (Glavni, zdaj Tomšičev trg), *Zanggerjeva* (vogel Tomšičevega trga in Zidanškove ulice), *Woggova* in *Hönigmannova* (Trg. V. kongresa).

4. novejše, vendar v začetku razdobja nastale trgovine:

Antona Fazarinca (Stanetova ulica), *Karla Loibnerja* (Stanetova ulica), *Julija Meinla*, uvozna trgovina za kavo (Prešernova ulica), že omenjena mlajša trgovina *Alojzija Mastnaka* (Zidanškova ulica).

b) v manufakturni stroki:

1. *Rudolf Stermecki* (na vogalu Prešernove in Stanetove ulice). V predhodnici trgovskega doma, ki ga je ustvaril Stermecki, je bila ena izmed najstarejših, stoletja nazaj segajočih trgovin v Celju. Pred njim je bila v hiši starejše oblike Zvezna tiskarna in papirna trgovina Dragotina

Hribarja, ki sta prekinili prejšnjo trgovsko tradicijo. Stermecki je odprl v hiši trgovino, ko je Zvezna tiskarna po zaslugi Celjske posojilnice dobila nov dom v sedanji Kocbekovi ulici. To je bilo leta 1905. Trgovino je prijavil kot mešano. Prijave niti pozneje ni spremenil. Že leta 1908 je izdal prvi katalog z označbo:

Jugoslovanska razpošiljalnica Rudolf Stermecki, Celje. V dobi med obema vojnama je Stermecki prejšnje enonadstropno poslopje razširil in dvignil ter mu pri tem dal tisto zunanjo obliko, ki jo ima sedaj, ko daje streho veleblagovnici. Že Stermecki je imel v trgovini okrog 100 uslužbencev.

Rudolf Stermecki se je rodil 22. aprila 1876 na Bizeljskem kot kmečki sin. Od 1907 do 1910 in od 1918 do 1919 je bil predsednik Trgovskega društva, od leta 1919 dalje pa trajno predsednik mestnega trgovskega gremija in pobudnik raznih za trgovino in gospodarstvo koristnih akcij. Bil je predsednik Trgovske in obrtne kreditne zadruge ter Javnega skladišča in prevozniške družbe. Izposloval je gradnjo palače Pokojninskega zavoda.

Rudolf Stermecki je umrl v Celju 6. februarja 1957.

2. Starejšega nastanka je bila tudi trgovina *Josipa Verena*, po rodu Prekmurca, ki je bila prav nasproti trgovini Stermeckega ter je imela naziv »Pri škofu«.

3. Nove so bile trgovine *Miloša Pšeničnika*, *Valentina Hladina* in *Franca Dobovičnika*. Zadnja dva sta ustanovila skupno trgovino leta 1923 v hiši poleg Marijine cerkve na sedanjem Trgu V. kongresa. Leta 1931 sta se ločila in Dobovičnik je ustanovil samostojno trgovino v Zidanškovi ulici, kjer je zdaj prvotna prodajalna podjetja Slovenijales.

c) v železarski stroki:

1. Stara trgovina *Daniel Rakusch* (Stanetova ulica).

2. Prav tako stara trgovina *Petra Majdiča*, imenovana »Merkur« (Stanetova ulica), ki je bila sicer mešana, vendar je imela močen oddelek za železnino.

Po osvoboditvi je Majdičevi slično trgovino z mešanim blagom in močnim oddelkom za železnino ustanovil bivši Majdičev strokovni uslužbenec *Josip Jagodič*.

d) v steklarski stroki so se še vedno uveljavljale prejšnje trgovine: *Josipa Weinerja* nasledniki (Tomšičev trg), *Moric Rauch* (Prešernova ulica) in *Franc Strupi* (Stanetova ulica). Weinerjeva trgovina je proti koncu dobe prišla v *Rakuscheve* roke.

e) v drogerijski stroki:

Josipa Kramarja drogerija »Sanitas« v Prešernovi ulici kot naslednica nekdanje Fidlerjeve drogerije. Trgovina je bila registrirana tudi za mešano blago in pozneje še za fotografsko stroko.

Do leta 1926 je bil družabnik Kramarjeve drogerije *Filip Vrtovec*. Tedaj pa si je ustanovil lastno drogerijo v Stanetovi ulici.

č) v usnjarski stroki:

Iz prejšnje dobe se je ohranila Jellenčeva usnjarska trgovina na sedanjem Trgu V. kongresa, ki se je v skromni meri še tudi bavila s posli usnjarske obrti.

f) v lesni stroki:

V tej panogi nastopajo najbolj učinkovito lesna industrijska podjetja, ki se bavijo tudi s trgovino: Blaž Sodin (Mariborska cesta), Ivo Čater (Spodnja Hudinja), Tepej (v Zavodni ob Teharski cesti), Vinko Kukovec (na Lavi ob cesti na Ostrožno), Franjo Vehovar (Kersnikova ulica).

Novejše večje in manjše trgovine

Tik pred prvo svetovno vojno in med njo je nastalo nekaj novih trgovin, po vojni so se pa prav hitro množile.

Navajam samo najbolj znane: *F. Krick* (Prešernova ulica), *Luka Putan* (Prešernova ulica), *Prica & Kramer*, pozneje *A. Mislej* (na vogalu Cankarjeve oziroma Lilekove in Stanetove ulice), *Franc Kolbezen* (Prešernova ulica), *Lambert Chiba* (Stanetova ulica), predvsem trgovina klobukov.

Mešane trgovine

Te so bile razmeroma manjše, a so bile porazdeljene po vseh ulicah.

Posebne (specialne) trgovine

Močna je bila trgovina z zlatnino, ki se je naslanjala na zlatarske in urarske delavnice, zlasti na podjetje *Pachiaffo & Knez*, ki je kot zlatarsko industrijsko podjetje bilo najvažnejše v državi.

V trgovini s *papirjem* sta imela glavno besedo *Anton Goričar* in *Franc Leskovšek*. Bila sta naslednika Dragotina Hribarja, a knjigarniško koncesijo jim je vlada zaradi nemškega nasprotovanja po dolgem boju podelila šele leta 1914.

Zaradi močne trgovine je bila v Celju zelo razvita tudi agentura in komisijska trgovska dejavnost.

Trgovina v okolici

V okolici je bilo mnogo trgovin, toda bile so manjše in redno mešane, saj so tudi okoliški kupci mnogo kupovali v mestu.

Pač pa je bila trgovina z lesom, s kurivom in gradbenim materialom doma na periferiji mesta in v okolici.

DENARNIŠTVO

Ohranilo se je vseh pet večjih hranilnih denarnih zavodov iz prejšnje dobe.

Med njimi je bila *Celjska mestna hranilnica* v prvih letih v težki stiski. V prejšnji dobi so ji naprtili težko breme z vojnim posojilom nad 6 milijonov kron. Treba je bilo prodati dve večji hiši.

Celjska posojilnica se je leta 1923 preoblikovala v delniško podjetje, pri tem je povečala svoj rezervni sklad, razširila odgovornost in tudi obliko poslovanja.

25-letnica LJUDSKE POSOJILNICE V CELJU

Sedijo — od leve proti desni: Josip Jagodič, Mira Presker, Kač, Anton Cestnik, Rebov, Josip Janič, Ida Lukašič, Betka Koren. Stojijo: Franc Jerič, Konrad Gologranc, Peter Jurak, sodnik Krančič, Alojz Mihelčič, Samec, Anton Koren. II. vrsta, stojijo: Anton Lenardon, Franc Gril, Rupert Kompan, Josip Plahutnik, Vinko Prelog.

Spodnještajerska okrajna hranilnica je leta 1927 postala podružnica Oblastne hranilnice v Mariboru.

Ljudska posojilnica je ostala, kakor je bila prej, denarni zavod Slovenske ljudske stranke.

V tridesetih letih se je gospodarska stiska čutila tudi v hranilnih in posojilnih denarnih zavodih. Ljudje so bili često v stiski in so si pomagali z dviganjem denarnih vlog, ako so jih imeli. Zlasti je nanje pritisnila kmečka zaščita. Zakon o likvidaciji kmečkih dolgov je zahteval žrtve tudi od njih: 25 % izgube. Celjski denarni zavodi so jih prenesli, po potrebi so za toliko zmanjšali svoje rezerve. V največjo stisko je prišla Mestna hranilnica, ko so ljudje iz nezaupanja začeli dvigati vloge. Pomoč je dobila pri Oblastni hranilnici in pri Ljudski posojilnici. Ko so ljudje opazili, da v redu vrača posojila, so dobili zopet zaupanje in so celo na novo vlagali.

Trdno je ostalo nemško Hranilno in posojilno društvo, ker se je opiralo na kapital nemške trgovine in industrije.

Češka Union-banka je leta 1920 predala svoje imetje Hrvatski štedionici.

Poslopje Ljudske posojilnice, zgrajeno leta 1930 po načrtih arh. J. Plečnika

Dobro se je držala Ljubljanska kreditna banka. Jadransko-podunavska (pozneje imenovana samo Jadranska) banka je po nekaj letih propadla, prav tako Slavenska banka.

Manjši denarni zavodi so bili štirje: Delavska zadruga Naš dom (prvotno samo stavbna zadruga), Kmečka posojilnica, Trgovska ter Učiteljska kreditna zadruga. Trije denarni zavodi so si v tem razdobju zgradili svoj dom: Ljudska posojilnica, Prva hrvatska štedionica in Jadranska banka.

PROMET

Stanje železnice je bilo kakor prej. Na čelu celjske železniške postaje je bil postajni načelnik Jakhel, nekaj časa pa tudi inšpektor Ivan Vranjek. Načelnik odseka za vzdrževanje proge je bil izprva ing. P. Peteržela, nato pa inž. Ozvald.

Železniškemu prometu se je pridružil avtobusni promet. Leta 1920 so Vojničani ustanovili družbo, ki naj bi skrbela za promet s Celjem in Konjicami. Za promet med Celjem in Ljubljano je skrbel Avtopromet, zadruga z o. z. v Ljubljani

Leta 1929 je občina v svoji režiji začela uvajati avtobusni promet, ker je, tako je govornik v občinski zbornici izjavil, hotela preprečiti, da bi tako važna panoga prišla v privatne roke. Ker je bilo treba nabaviti avtopark in urediti delavnico na Spodnjem Lanovžu, je bilo prvo leto nekoliko deficitno, a tudi naslednja leta so še bila težka, ker je država prevoze hudo obremenjevala.

Leta 1931 se je zgodila huda nesreča ob železniškem prehodu v Medlogu, kjer je bilo 13 mrtvih in več ranjenih. Podjetje se je tedaj obremenilo za nad 900.000 din.

V začetku je vodil podjetje kot predsednik upravnega odbora dr. Anton Ogrizek. Leta 1931 je izročil vodstvo novemu predsedniku Andreju Posavcu. Konec leta 1935 je prevzel vodstvo trgovec Anton Fazarinc, ki je podjetje dvignil. Stara vozila je večinoma prodal, eno je spremenil v furgon in nabavil nova na moderni naftni pogon.

Z velikim kolebanjem se je ustalila vožnja na naslednjih progah:

Celje—Solčava

Celje—Dobrna

Celje—Bistrica ob Sotli.

Redno dvakrat tja in nazaj.

Celje—Podsreda

Celje—Rogaška Slatina.

Za avtobusni promet je skrbelo še nekoliko drugih podjetij: za progo Celje—Maribor mariborska mestna občina, za progo Celje—Vransko podjetje Kotor, za progo Celje—Vitanje Avtobusno podjetje Vitanje, za progo Celje—Dobrna zdravilišče Dobrna.

OKOLNE OBČINE IN NJIH PREBIVALSTVO

Občine so bile v začetku prve jugoslovanske dobe v sestavi, ki so ga dobile leta 1850. Nastali sta samo dve izpremembi. Majhna občina Lemberg se je kmalu priključila občini Nova cerkev (Strmec), Škofja vas se je s še štirimi katastrskimi občinami kot posebna kmečka občina odcepila od trške vojniške občine. Šele v drugem desetletju so nastale izpremembe. Prevzete občine so bile deloma premajhne, deloma pa neustrezno sestavljene.

Navedel sem že, da so okoliško občino na osnovi zakona iz leta 1934 priključili mestni. Leto dni poprej, 8. septembra 1933, je narodna skupščina sprejela zakon o preureditvi občin. V smislu tega zakona je banska uprava v istem letu izdala ustrezne odredbe, ki pa jih je v naslednjih letih deloma izpremenila, ker občani z izpremembami niso bili povsod zadovoljni.

Občina Teharje si je leta 1933 priključila občini Št. Lovrenc in Svetino. Pri tem je ostalo.

V občini Višnja vas so se leta 1933 združile občine Višnja vas, Nova cerkev in Frankolovo.

Občina Šmartno v Rožni dolini je leta 1933 še ostala.

Uredba osrednje vlade z dne 17. marca 1934 je občino Šmartno priključila povečani občini Škofja vas in je določila, naj se občina poslej imenuje občina Vojnik — okolica, ki naj ima sedež v Vojniku.

Vojnik trg je leta 1933 ostal, kakor je bil. Uredba osrednje vlade z dne 15. maja 1936 je občini Vojnik trg priključila katastrsko občino Vojnik okolica, ki jo je vzela občini Škofja vas.

Občina Škofja vas je leta 1933 ostala, kakor je bila prej, leta 1936 je izgubila katastrsko občino Vojnik okolica.

Občini Vojnik okolica se 11. septembra 1936 priključijo kraji Bezovica, Gabrovec in Hrastnik, ki so poprej tvorili lastno občino, a so jih bili leta 1933 dali k občini Dramlje.

K. o. Podgorje (v kateri so bile tudi Črešnjice) je pa prišla k občini Konjice-okolica.

Z isto uredbo se Nova cerkev loči od občine Vojnik okolica, potegne za seboj kraj Selce, ki je poprej pripadal k občini Frankolovo, in postane s tem nekoliko povečana prvotna občina.

Od občine Vojnik okolica se odcepi tudi občina Šmartno v Rožni dolini, ki si je pri tem pridobila iz občine Velika Pirešica del krajev Gorica, Št. Jungert in Zavrh.

Občini Višnja vas in Frankolovo (brez Selc) sta ostali združeni, toda obe sta izgubili svoje ime in sta se poslej imenovali občina Vojnik okolica, čeprav sta bili severno od Vojnika in nikakor ne okrog njega.

Samo občina Dobrna je ostala ves ta čas nedotaknjena, bila je res že velika in potisnjena pod Paški Kozjak.

Zadnjo spremembo je prinesla kraljeva uredba z dne 1. septembra 1937. Ta je občini Škofja vas odvzela katastrsko občino Sv. Tomaž in jo priključila občini Vojnik.

V sestav občine je posegla tudi nova organizacija zdravstvenih občin, ki se je vršila na osnovi uredbe o samoupravni zdravstveni službi v občinah mariborske oblasti z dne 18. julija 1938, ni pa veljala za avtonomna mesta Maribor, Celje, Ptuj. Na področju celjskega sreza so se osnovala zdravstvena okrožja:

Celje okolica z občinami Celje okolica, Šmartno v Rožni dolini (I. krajevni razred);

Teharje z občinami Sv. Lovrenc pod Prožinom, Svetina, Teharje (I. krajevni razred);

Vojnik z občinami Dobrna, Frankolovo, Nova Cerkev, Škofja vas, Višnja gora, Vojnik (I. krajevni razred).

Kmalu je sledila nova izprememba. Zakon z dne 27. februarja 1930 govori že o zdravstvenih občinah, ki pa jih uvede šele banska naredba z dne 31. avgusta 1938. Na našem ozemlju so bile uvedene zdravstvene občine: Celje mesto z okolico, Dobrna kot zdraviliška občina, Teharje s sedežem v Štorah (za občino Teharje, Sv. Lovrenc, Svetina), Vojnik s sedežem v Vojniku (za občine Vojnik, Šmartno v Rožni dolini in Vojnik okolica).

Za zdravstvena okrožja (občine) so nameščali okrožne (občinske) zdravnike in babice.

Posredno se je občine tikala tudi uredba oblastne skupščine v Mariboru z dne 21. julija 1928, ki spreminja stari štajerski volilni red za okrajne zastope in njihove upravne odbore iz leta 1866 v tem smislu, da se volijo člani celotnega okrajnega zastopa na osnovi zakona o volitvi v občinska zastopstva iz leta 1922; predsednika in podpredsednika ter enega člana upravnega odbora izvoli oblastni odbor, ostale člane pa sam okrajni zastop. Volitve vršijo gerenti s sodelovanjem sosvetov.

Občanov se je neposredno tikal tudi zakon o samoupravnih cestah iz leta 1929 in 1930, ki uvaja obvezno delo na cesti (»kuluk«), vendar dovoljuje odkupnino, prav tako zakon o državnih cestah, ki uvaja za uporabo težjih vozil izreden prispevek.

V vseh občinah našega področja je še prevladoval kmečki živelj, celo vojniški tržani so bili še precej povezani z zemljo.

Pred svetovno vojno so bili kmetje močno zadolženi, med vojno so se mnogi rešili bremen. Po vojni je primanjkovalo kmečkih pridelkov in so cene rasle. Ko je sredi dvajsetih let nastala stabilizacija, so že bile nakopičene zaloge kmetijskih pridelkov na svetovnem tržišču, cene so padale in kmetje so prihajali v stisko ter so se znova zadolževali. Zlasti hudo je bilo po letu 1931, ko se je razrasla svetovna gospodarska kriza, ki tudi nam ni prizanesla. Sorazmerno najlaže so prenašali savinjski hmeljarji. Kako je bilo drugod, o tem nas najbolje pouči izboren poznavalec kmečkih in tudi delavskih razmer, teharski šolski upravitelj Josip Gosak, ki v šolski kroniki vsako leto piše tudi o tem. Za leta 1926/27 navaja: Razmere se niso dosti izboljšale. Davčna bremena so velika. Industrijski proizvodi so dragi in njihove cene še niso padle na predvojne. Zlasti jih podražuje uvozna carina. Ljudje živijo skromno, štedijo pri jedi, obleki, kurivu in stanovanju. Pozna se v šoli, večina prosi za ubožne knjige.

V šolskem letu 1930/1931 pa piše: Zaradi obče svetovne krize, ki je najhuje prizadela delavski stan, je kupna moč prebivalstva padla. To se v prehrani ne pozna, kajti živila so se pocenila za 30 do 50 %, pač pa otroci nimajo denarja za mladinske liste in knjige. Treznost je večja, kakor je bila nekdanj, obisk gostiln je padel. Tudi razsipnost v obleki se je pod pritiskom sile omejila. Narod splošno zelo toži. Nastopile so pač predvojne razmere ko je bilo vsega dovolj, samo denarja je primanjkovalo. Proizvodnja industrije je prekomerno narasla, zaloge se kopičijo, ker ni dovolj odjemalcev, posledica je ta, da se krčita delovni čas in zaslužek ter da delavce odpuščajo.

Najbolj črno sliko podaja leta 1932/1933: Na svetovnem trgu je stiska. Izvoz kmetijskih pridelkov je zaradi avtokracije sosednih držav malone zaprt. Domači konzum je zaradi bede konzumenta skromen. Kmetje zaostajajo z davki, tovarne krčijo ali ustavljajo obrat in odpuščajo delavce, ki postajajo brezposelni. Najhuje je v Trbovljah, a tudi celjske tovarne delajo le po nekaj dni, kemična tovarna stoji.

Ubogi kmetje vse leto 1933 krošnjarijo z vinom, ki ga dajejo po 1 do 2 din, mnogi nimajo za sol in petrolej, kaj šele za drugo. Izboljšanja ni.

Najhujši pojav je pomanjkanje gotovine. Mnogi špekulanti, ki so imeli večje zneske, so jih svojčas nanagloma dvignili in prenesli v inozem-

stvo, kar je močno oslabilo tečaj naše valute, v Zürichu je dinar padel na 0.07. Mnogi hranijo denar doma, dolžniki ne vračajo dolgov in ne plačujejo obresti. Posledica je, da zavodi ne vračajo vlog in ne dajejo posojil. Vlada nezaupanje. Kdor ima gotovino, je ne mara vložiti. Denarni zavodi so postali popolnoma sterilni. Trgovina je opešala, promet s tržnim blagom pada, ničesar ni mogoče vnovčiti.

Leta 1935/1936 navaja: Še je težko. Kmetom bodo odpisali 50 % dolgov. Marsikje so delavci ustavili delo: pri Westnu, v tekstilnih tovarnah.

Leta 1936/37 piše nekoliko bolj optimistično: Trdijo, da je najhujša kriza mimo, je že več dela, brezposelnih je nekoliko manj, cene živilom in tovarniškim izdelkom so se dvignile za 30 do 40 %. Za denar je na kmetih še trda. Posojilni zavodi so le delno likvidni.

Oblast in javnost za usodo kmetij nista bili brezbrizni. Kmetijstvo je bilo še vedno temelj družbe in države. V zunanji trgovini je bilo na prvem mestu.

Dne 16. februarja 1919 je bil v Celju občni zbor podružnice Slovenske kmetijske družbe v Ljubljani. Pobudnika sta bila odvetnik dr. Anton Božič in učitelj Miloš Levstik. Udeležili so se ga ugledni kmetje iz okolice.

Za predsednika so izvolili profesorja Evgena Jarca, ki je bil malo prej kupil manjše graščinsko posestvo Prešnik. Njegov namestnik je bil dr. Anton Božič. Drugi člani odbora so bili: Janez Glinšek, Janez Senica, Jožef Pišek, Anton Fazarinc, Anton Rebov, Ivan Cajhen.

Odbor je v resnici predstavljal podružnico Slovenske kmetijske družbe za celjski politični okraj, kajti kmalu so v vseh pomembnejših središčih nastale krajevne podružnice. Prva ugodnost za člane je bila v tem, da so si pri tajniku Zadrुžne zveze Janku Lešničarju lahko nabavili galico, apnenec, dušik itd.

Proti koncu medvojne dobe so po občinah v isti namen nastali obvezni kmetijski odbori.

Že v letu 1919 je bil tudi občni zbor Čebelarskega društva za Spodnje Štajersko, ki so mu izbrali za predsednika okrajnega šolskega nadzornika Ljudevita Černeja. Na občnem zboru so ugotovili, da je bilo tedaj na Spodnjem Štajerskem že 60 podružnic z blizu 6000 člani.

Kmalu nato je bilo ustanovljeno Čebelarsko društvo za okolico.

V tridesetih letih se je zlasti zavzemal za čebelarstvo v Bukovem žlaku živeči upok. župnik Henrik Peternel, primorski begunec. Postal je potovalni učitelj čebelarstva in je vodil Čebelarsko društvo za mariborsko oblast.

Ker je bila kmečka posest močno razdrobljena, so kmetijske zadruge imele pomembno vlogo. Šole na kmetih so morale pri pouku upoštevati tudi kmetijstvo. Skoraj na vsaki šoli je bil kak učitelj, ki se je posebno posvečal kmetijstvu. Učitelji — kmetijski strokovnjaki so tvorili v banovini posebno metodično skupino, ki ji je bil na čelu Josip Gosak. Ko je bila stiska največja, sta kmeta rešila kmečka zaščita in likvidacija kmečkih dolgov. Tako so se kmetije rešile, da niso prišle na boben. Znan mi je en sam primer v sedanji občini, ko je večja kmetija prišla v roke lesnega trgovca (v k. o. Sv. Jošt na Kozjaku).

Politično sliko o razpoloženju in hotenju prebivalstva nam dajejo občinske in državne volitve. Izprva nastopajo z uspehom naprednjaki-demokrati, kmetijci in socialisti, medtem ko Slovenska ljudska stranka postane mnogo slabša, kakor je bila pred vojno. Polagoma se odnosi spre-mene. Slovenska ljudska stranka, ki jo splošno označujejo kot »klerikalno«, se znova okrepi, medtem ko druge stranke opešajo: naprednjaki se razcepijo med demokrate in radikale, kmetijci se raztepejo, socialisti se razcepijo na razne struje. Šestojanuarski režim ustanovi najprej na zunaj enotno Jugoslovansko nacionalno stranko, ki ji po kraljevi smrti (1934) sledi Jugoslovanska radikalna zajednica, v bistvu koalicija strank. Vse to oslabi učinkovitost starih strank in javljajo se gibanja, ki delujejo mimo njih. Bolj agitacijsko kot organizatorično nastopajo Bojevniki, ki hočejo premestiti nasprotja med strankami. Že od leta 1930 nastajajo na vsem kmetijskem ozemlju sedanje celjske občine skupine kmečkih fantov in deklet, ki prinašajo v življenje živahnost in vedrost ter se v pričakovanju reform čustveno in stvarno povezujejo z delavsko mladino, ki jo je organizirala komunistična stranka, zlasti na sestanku na Čebinah leta 1937. To gibanje je doseglo tudi Celje. Leta 1931 je mladina priredila tekmovanje koscev na Spodnji Hudinji, nato kolesarsko dirko v Vojnik in nazaj in končno veselico pri Brenkoviču. Naslednje leto je bila tekma pri Majdičevem mlinu. Tudi pri odraslih se je že čutil preokret, saj je pri volitvah v narodno skupščino leta 1939 mr. Fedor Gradišnik govoril z balkona Narodnega doma in nato kandidiral na skupni delavsko-kmečki listi; starejši in izkušenejši vodja naprednjakov-narodnjakov dr. Vekoslav Kukovec se je pa pred volitvami na sestanku v Dobovi razgovarjal s komunisti.

Na žalost je napačil usoden čas, preden je moglo priti do ozdravitve. Okupator je to vsaj sprva izkoriščal, čeprav je bil sam v veliki meri kriv socialnega zla in so mu doma ljudje še bolj stradali, kakor so stradali naši v svoji domovini.

Narod si je vsaj v nacionalni borbi za dvajset let oddahnil, nato pa je prišla nevarnost, ki naj bi ga duševno in celo fizično iztrebila.

Občina Teharje

Po vojni se je vpliv nemških vodij štorske tovarne na občino zmanjšal, čeprav se še ni dokončno umaknil.

Po osvoboditvi je narodna vlada imenovala za gerenta Martina Stojana. Pri volitvah 26. aprila 1921 je nastopilo pet strank, toda Slovenska kmetijska, Jugoslovanska demokratska in Narodnosocialistična stranka so se združile v koaliciji.

Ta je dobila 48 glasov, medtem ko jih je Jugoslovanska socialno-demokratska stranka zbrala 155. Naprednim strankam so pripadla 4 odborniška mesta, Socialnodemokratska in Slovenska ljudska stranka sta jih dobili po 10.

Občinske volitve 16. junija 1924 so dale nekoliko zmedene rezultate. Obrtna zveza (ki so jo ustanovili naprednjaki) je dobila 55 glasov in 4 odbornike, Slovenska ljudska stranka 108 glasov in 8 odbornikov, Delavska

zveza (začasna tvorba Slovenske ljudske stranke) 58 glasov in 4 odbornike, socialisti — 112 glasov in 9 odbornikov. — Socialisti so bili razmeroma močni zaradi štorske tovarne, delavski so bili tudi glasovi krščanske Delavske zveze.

Naslednje občinske volitve so bile 20. novembra 1927. Tudi te volitve so dale večino Slovenski ljudski stranki in so kakor prvi dve potekale složno in mirno.

Za župana je bil po vseh treh volitvah izvoljen **J o ž e R e b o v**, pošten, vesten in spoštovan človek; njegova kmetija v Čretu se je morala v najnovejši dobi umakniti trom tovarnega kolodvora.

Po uvedbi šestojanuarskega režima 1929 prave strankarske razčlenjenosti ni bilo. Do kraljeve smrti leta 1934 je bil v bistvu enostrankarski režim, nosilec politike je bila dotlej Nacionalna stranka, potlej pa Radikalna zajednica. Obe sta bili v bistvu sestava raznih prejšnjih strank. V prvi so po izstopu Slovenske ljudske stranke kot zastopniki Slovencev ostali naprednjaki-demokrati, v drugi pa so Slovence zastopali predvsem pristaši Slovenske ljudske stranke. Jožef Rebov je ostal župan do leta 1931. Tedaj je že prekoračil sedemdeseto leto. Prosil je za razrešitev. Banska uprava mu je za naslednika imenovala **J o s i p a C a j h n a**, posestnika in gostilničarja, prav tako uglednega in spoštovanega moža. Njegov ded je bil z rodino prišel iz Trbovelj, kjer se je leta 1877 s posestva v Limbarju moral umakniti rudniku. Po letu 1935 je županoval Franc Dimec, prav tako ugleden posestnik.

Življenje na Teharju je bilo v tem razdobju živahno in je imelo ne samo ljudski, ampak tudi narodni značaj.

Veliko skrb so posvečali kmečkemu gospodarjenju. Na Teharju je bilo več mož, ki so se zanimali za napredek kmetijstva, čeprav je bila doba za vse gospodarske panoge neugodna.

V šoli so ustanovili poleg obrtne tudi kmetijsko nadaljevalno in gospodinjsko šolo. Učili so razen nešolnikov zlasti Josip Gosak, Anton Volavšek, Marica Presker.

Po prizadevanju **J o s i p a G o s a k a** so ustanovili *Sadjarsko in vinarsko društvo*, Gosak in **I v a n P i š e k**, posestnik in gostilničar v Čretu, sta se zelo brigala za kurjerejo, zlasti za gojenje štajerskih kokoši in kopunov, ker sta v tem videla znaten dodatni dohodek kmečkemu gospodarjenju. Leta 1934 so bila na Teharju posvetovanja o kurjereji, nato pa je sledila v Celju razstava šolskih vrtov in kurjereje. Predsednik je bil vojniški šolski upravitelj Peter Jankovič, Gosak je za to priložnost napisal knjižico o kurjereji.

V skladu s temi prizadevanji je bilo slavje, ki so ga 10. aprila 1936 priredili v spomin **M i h i B i z j a k u**, vnetemu sadjarju, ki je umrl leta 1892. Slavnost je pripravil upok. major Bogumil Burnik, tedaj predsednik Sadjarskega in vinarskega društva. Slavnostni govornik je bil Gosak.

Burnik je tudi ustanovil Kmečko ljudsko posojilnico, ki je imela svoj sedež v bivši kaplaniji tik pod cerkvijo.

Čebelarstvo je imelo na Teharju vnete ljubitelje. Prvi med njimi je bil upok. župnik **H e n r i k P e t e r n e l**, predsednik Zveze čebelarskih

društev mariborske oblasti. Umril je leta 1951. Počiva na celjskem pokopališču. Na nagrobniku, ki navaja tudi ime opata Antona Vrečka, se Peter nel označuje kot čebelarski učitelj.

Pod napisom je kitica Peternelelove oporoke: »Za čebele drobne zvesto je skrbela moja roka. Nadaljujte moje delo, to je moja oporoka.«

Leta 1921 so se Teharčani odločili, da ustanove *Gasilsko društvo*, dotlej je samo občina imela ročno brizgalno. V pripravljanem odboru je bil Zdravko Jančigaj načelnik, odborniki pa so bili: Martin Stojan, Jože Cajhen, Ivan Bucej, Ivan Toman, Ivan Jošt, Ivan Koštomaj, Franc Dimec, Štefan Stojan, Ivan Vrečko.

Prvi načelnik je bil Ivan Bucej. Proti koncu je kot načelnik vodil društvo Franc Gorišek. Njega in brata Karla, prav tako gasilca, so na pragu rodne hiše ustrelili ustaši ob zarji svobode.

Društvo je iz kupljene hiše leta 1926 napravilo Gasilski dom, leta 1931 si je nabavilo motorno brizgalno.

Samo Teharje si je okrog leta 1922 pripravilo električno. Tok je dobivalo od stolarne Razdrto, ki že pripada sosedni Lipi. Tok je bil šibek. Tik pred okupacijo se je dolinski del občine priključil v Čretu na celjsko omrežje.

Na Teharju je bilo mnogo gostiln: Tlakarjeva, Stojanova (ki je imela velik hlev in kolarnico, ki so ju nekaj uporabljali prevozniki), Joštova, Žoharjeva, Sušteršičeva, Grobelnikova, Cajhnova, Špesova (pri sejmišču), Stigličeva (s kovačnico), Koželjeva (v Bukovem žlaku). Znan mizar je bil Martin Stojan, kolarja Andrej Aplenc in Matevž Dolinar, kovač Tlakar, sedlar Jurij Rakef; trgovec Rakef je bil predhodnik sedanje samopostrežnice.

Teharski Sokol je imel svoj sedež v Štorah, *Katoliško prosvetno društvo z Orlom* in pevskim zborom v kaplaniji pod cerkvijo. Prosvetno društvo je imelo čitalnico in je prirejalo igre na Teharju, včasih tudi v Štorah ter Prožinski vasi. Z njim je bil združen tamburaški odsek, ki mu je člane vadil župnik Pavel Vesenjaka. V Štorah je imel pevski zbor svoj odsek.

Leta 1932 je oblast odredila razpust Katoliškega prosvetnega društva in Orla, ker predsednik društva ni podpisal vdanostne adrese. Ko je Slovenska ljudska stranka v okviru Jugoslovanske radikalne zajednice zopet stopila v vlado, so društvo obnovili, obnovljeno telovadno društvo pa preimenovali v Slovenske fante.

Zgodovinsko so bile *konjske dirke* na praznik sv. Štefana. Vršile so se po cerkvenem opravilu v cerkvi sv. Štefana, ki jo je bila okrog leta 1700 zgradila teharska kmečka plemiška občina. Teharskim dirkačem so se pridružili tovariši iz Ljubečne in Savinjske doline. Na čelu dirkačev je jezdil Jančič s teharsko zastavo. Okrog leta 1930 je bila cerkev že v zelo slabem stanju in župnik je izjavil, da v njej ne mara več maševati. Zbrali so za popravilo nekaj denarja, a bilo ga je premalo. Z mašo so prestale tudi dirke.

V tem času so začeli nastopati kmečki fantje in dekleta.

Že kmalu po osvoboditvi je nastalo pevsko društvo Marjetica, ki se je vadilo pri Joštu. Pozneje je nastalo pevsko društvo »Slavec«, ki je bilo

nepolitično. — Spomin na celjskega grofa, zalezovalca teharskih deklet, na Mlinarjevega Janeza in na Pengarjevo (Izekovo) Marjetico v kraju s slovečo zgodovino še ni popolnoma izumrl.

Občina Sv. Lovrenc

V majhni občini Sv. Lovrenc je bila vsa doba na krmilu Slovenska ljudska stranka. Večjih razprtij ni bilo, vendar je v občini že prebivalo precej sicer s kmetijami povezanih delavcev.

Kot župani so si v tem razdobju sledili: Mihael Ferenčak, Franc Horvat in Gregor Ocvirk. Leta 1933 je pa občina itak bila priključena teharski. Tajniške posle je opravljaj šolski upravitelj Vojteh Jerin. Občinska pisarna je bila v župnišču, kjer župnika ni bilo. V kraju je bilo več dobrih gospodarjev, vendar je mnoge že začela stiskati zadolženost. Bili so dobri sadjarji, sadno drevje je še prilično uspevalo. Vinogradi so bili že skrčeni na polovico, obnovili so jih le nekateri, ni bilo trsnic, a tudi ne izkušenosti. Le tu in tam so dali trsju ameriansko podlago. Glavni dohodek je vsekakor donašal les, spravilo je pa bilo težko, saj so bili gozdovi v hudih bregovih. Proti koncu dobe so začeli graditi cesto proti Svetini, a zgradili so le kratek odsek med Ocvirkom (stara hišno ime: Kompolšek) in Gobcem (pod cerkvijo sv. Janeza), a še ta je začel propadati. Sedanjo lepo cesto proti Svetini je ljudska oblast z delovnim ljudstvom zgradila že v novi Jugoslaviji.

Trgovine v občini ni bilo. Pri cerkvi je bila gostilna Franc Kompolšek-Avžner-Kovač, za njo Arnšek-Gajškova (p. d. Špularjeva). Obrtniki: Franc Baumgartner — krojač, Jože Novak — kovač, Franc Mastnak — tesar, Franc Verhovšek — krovce s slamo, Franc Stante (na Rakovnem) in Buser (v Mostah) — lončarja. Razen majhnih hišnih mlinov še meljeta Opoški in Vrečerjev mlin, Novakove hčere — šivilje.

Pri šoli je bilo Prosvetno društvo. Ustanovil ga je Marjan Jerin, glavni sodelavci so bili študentje, zlasti Ocvirkovi dečki.

Občina Svetina

ima višinsko lego. V dobi stare Jugoslavije so le redki hodili v dolino na delo. Občina z manjšimi, večinoma raztresenimi naselji je imela nekaj večjih kmetov. Poleg živinoreje je dajal glavni dohodek les. V kmečkih gozdovih je bilo mnogo že tudi ostarelega lesa. Vulkansko jedro hriba je dajalo odlično podlago za rast drevja. V njem je bilo malo divjačine, ker lovska strast divjim lovcem ni dala miru. Bilo je pa še mnogo polhov. Veliki kmet na Slapni ravni za Velikim vrhom je imel polšje masti na čebre. Otesani les so spravljali v dolino glede na lego gozda v treh smereh, proti Štoram, proti Celju skozi Pečovnik, proti Laškemu skozi Reko in Olešče. Pota so bila slaba in težka. Najvažnejša in posebno težka je bila pot v Štore, kljub temu je pa služila še Svetinčanom in celo Sentruperčanom in njihovim sosedom.

Takoj za Štorami, v Peklu, sta bila potok Toplica in pot že kar eno. Les so z volovsko vprego vlačili v dolino na dveh koncih (ločenih dvokolesnih delih voza). Zadnji konec je moral z dolgim kolom ali ročico usmerjati moški in paziti, da tovor in vozilo nista zdrčala po bregu. Vozili so samo poleti.

Tovarniški ravnatelj Jelek je Svetinčanom kot lesni prostor dal na razpolago svet, kjer je zdaj plavž. Rezani les je šel v Trst.

Občina je bila politično enotna, gospodar je bila Slovenska ljudska stranka. Sicer je pa že od nekdanj bila narodno trdna.

Župana v tem razdobju sta bila Andrej Sevšek (v Kanjucah za Velikim vrhom) in Franc Jelenc v Mrzli planini (pod cesto v Štore).

Znana gostilna pri Klínarju (p. d. Turinu) poleg cerkve. Posebne kulturne organizacije v občini ni bilo. Prišli so pa izjemoma igrati člani in članice Mladiške in dekliške zveze v Brezah.

Občina Škofja vas

največja, iz šestih katastrskih občin sestojeca občina, se je izza leta 1890 uredila in je bila v sredi med Celjem in Vojnikom narodno trdna in socialno zanimiva.

Preko prve vojne je vodil občino župan Martin Vrečko. Pri prvih volitvah, 26. aprila 1921, so se uveljavile tri stranke, ustrezajoče strukturi prebivalstva, med katerim so večino tvorili kmetje in manjšino delavci. Dobili so: Slovenska kmetijska stranka 111 glasov in 5 odbornikov, Jugoslovska socialno demokratska stranka 256 glasov in 12 odbornikov, Slovenska ljudska stranka 135 glasov in 7 odbornikov.

Druge občinske volitve 16. junija 1924 pa nudijo že precej spremenjeno sliko. Napredna gospodarska lista je dobila 5 odbornikov, Mahnetova skupina 9 odbornikov, Slovenska ljudska stranka 11 odbornikov.

Prva lista predstavlja v bistvu kmetijsko stranko iz leta 1921, druga, čeprav je bil predstavnik kmet, socialne demokrate. Za župana je bil tako leta 1921 kakor leta 1924 izvoljen Jožef Samec (p. d. Maksič), posestnik v Spodnjem Arclinu. Leta 1925 je odložil svoje mesto in za naslednika so mu izvolili mladega in delavnega Jožefa Kožuha, ki je sicer pripadal napredni skupini, a so mu glasove dali tudi pristaši Slovenske ljudske stranke.

Naslednje občinske volitve so bile 27. decembra 1927. Tokrat so dobili: Slovenska ljudska stranka 220 glasov in 8 odbornikov, socialisti (napredni kmetje in delavci) 320 glasov in 12 odbornikov, Kmečko-delavska koalicija (združena gospodarska lista) 136 glasov in 5 odbornikov.

Po teh volitvah in v prvih letih šestojanuarskega režima je občino še vedno vodil Jožef Kožuh.

Pri volivah 25. oktobra 1936, ko sta že zopet bili dve listi, je bilo volilnih upravičencev 1136, volilcev pa 675 (59%). Tokrat je dobil Anton Okorn iz Škofje vasi 190 glasov in 2 odbornika. Jožef Samec iz Spodnjega Arclina pa 481 glasov in 22 odbornikov. Župan je postal Ignacij Samec (p. d. Pušen).

Izza tridesetih let se javlja v Škofji vasi močno gibanje kmečkih fantov in deklet, ki se je razvijalo na pobudo in pod vodstvom Kožuhovih sinov. Vidni znak njihovega prizadevanja so bile tekme koscev.

Ugledna osebnost v občini je bil med drugimi Valentin Samec, posestnik v Runtolah. Od Brezovnikove smrti (1922) pa do okupacije je bil na čelu Hranilnice in posojilnice v Vojniku.

Tajnik občine je bil izprva še ugledni Ferdo Škoflek (ki je sicer vršil tajniške posle tudi v Višnji vasi, v Novi cerkvi in Šmartnem v Rožni dolini). Njemu je sledil Koštomaj in temu Stane Žagar, po študiju učitelj, ki se je zatekel v Škofjo vas k dvema sestrama, upokojenima učiteljicama, živečima v Šmarjeti. Stane Žagar je med okupacijo padel v borbi na Gorenjskem in je postal narodni heroj.

Škofja vas je imela dobre in ugledne kmečke gospodarje. Znale gostilne so bile v Škofji vasi tri: Kožuh-Cankova pri mostu, Ložnarjeva ob cesti v gornjem delu naselja in Samčeva (p. d. Barbenova) na vznožju Bregov pod nekdanjimi, a tedaj že opuščeni vinogradi.

Premšakov mlin je Peter Majdič spremenil v tovarno odej. Klinčevemu mlinu je pa voda večkrat odnesla jez.

Leta 1906 so Škofljani ustanovili Gasilsko društvo. Prvi načelnik je bil Martin Premšak. Leta 1908 so si nabavili novo brizgalno. Leta 1911 so na zemljišču posestnika Martina Vozu poleg ceste zgradili gasilski dom. Po vojni je postal načelnik Jožef Kožuh. Franc Okorn je bil njegov namestnik, Valentin Resnik tajnik in blagajnik, Lenart Cank, Franc Čepl in Florjan Vrečko pa odborniki. Leta 1936 si je društvo nabavilo gasilski avtomobil, leta 1938 pa prapor. Nov gasilski dom na starem mestu je iz leta 1954.

Naselje se je priključilo na celjski vodovod in električno omrežje. Šolsko, cerkveno in kulturno ter gospodarsko organizacijsko se je povežalo z bližnjim Vojnikom, deloma tudi s Celjem. S Samčevega (p. d. Križevega) v Arclinu je bil doma dr. Maks Samec, kamniški zdravnik, župan in deželni poslanec ter oče univ. profesorja kemije dr. Maksa Samca.

Občina Vojnik

V Vojniku je bil zadnji župan avstrijske dobe nadučitelj Jožef Koschutnik, hud nemčur, Narodna vlada je njega in občinski odbor odstavila in imenovala za gerenta Julka Kovačiča. Dodelili so mu sosvet, v katerem so bili: mizarski mojster Ignacij Novak, posestnik Valentin Krajnc, sedlar Ignac Kaš in upokojeni učitelj Anton Brezovnik.

Dne 26. aprila 1921 so bile prve občinske volitve v svobodi. V Vojniku je bila brez volitve izbrana kompromisna lista, v kateri je bilo 16 naprednjakov. Pri volitvi župana je nastal nesporazum, prve volitve je oblast razveljavila in razpisala nove. Za župana je bil ponovno izvoljen Julče Kovačič, za svetovalce pa krojač in posestnik Ivan Vratarič, trgovec in posestnik Peter Ribič, kolar Franc Novak, veleposestnik in gostilničar Jožef Vrečer. Vsi so pripadali napredni stranki.

V novembru 1922 je vzel župan Kovačič začasno dopust in županske posle je prevzel namestnik Ivan Vratarič.

Pri volitvah v narodno skupščino 18. marca 1923 se je pa že pokazala razdelitev v stranke.

Dobile so:

Jugoslavenska demokratska stranka	22
Slovenska ljudska stranka	151
Radikalna stranka	6
Samostojna kmetijska stranka	1
SSDL	3
Nemci	43
SKRS	4
SSJ	5
DRS	17

Slovenska ljudska stranka je tokrat po številu prejetih glasov močno presegla vse ostale stranke.

Dne 16. junija 1924 so bile druge občinske volitve. V Vojniku so se stranke že deloma povezale med seboj. Bivši župan Julko Kovačič se je ločil od Jugoslovanske demokratske stranke in se je povezal z nemškimi somišljeniki, med katerimi je bil na prvem mestu Jožef Koschutnik.

Pristaši Jugoslovanske demokratske stranke so se s pristaši drugih naprednih strank združili na Slovenski gospodarski listi. Na njej so bili: Josip Vrečer, dr. Rudolf Mikuš, Vlado Brezovnik, Peter Ribič, Rudolf Krajnc, Julijan Šinigoj, Anton Boštjančič, Martin Felicijan, Viktor Špes, Martin Kolar, Franc Čonč, Ferdo Škoflek, Matija Gojšnik, Ivan Vratarič.

Tretjo skupino je tvorila Slovenska ljudska stranka.

Dobila je: prva lista 5, druga 2 in tretja 2 mandata.

Za župana je bil izvoljen Ivan Vratarič.

Dne 20. novembra 1927 so bile v Vojniku zopet občinske volitve. Samostojni demokrati in drugi naprednjaki so dobili 43 glasov in 3 odbornike, drugi naprednjaki — večinoma socialisti — so dobili 15 glasov in 1 odbornika, nemški somišljeniki in pristaši Slovenske ljudske stranke pa 70 glasov in 5 odbornikov.

Župan je postal **L e o p o l d K l a n č n i k**, pristaš Slovenske ljudske stranke. Dne 6. decembra 1936 so bile občinske volitve: v vojniškem trgu je bilo 294 volilnih upravičencev. Volilo jih je 243 (83⁰/₁₀₀). Za listo dr. Rudolfa Mikuša je glasovalo 129, za listo Leopolda Klančnika pa 114 volilcev. Prva je dobila 15, druga pa 3 odbornike. Dr. **R u d o l f M i k u š** je postal župan. Vendar je bila izvolitev ovržena. Župansko mesto je dobil **F r a n c J u r č a k**, pristaš Jugoslovanske radikalne zajednice oziroma z njo povezane Slovenske ljudske stranke.

Vojničani so se tudi zavzeli za izgradnjo ceste v Šmartno v Rožni dolini. Gradil jo je sicer okrajni cestni odbor, vendar so tudi Vojničani prispevali svoj del. Izvolili so v ta namen poseben cestni odbor, ki mu je

bil predsednik upravitelj pošte Ivan Gorečan, Šmarčane je v odboru zastopal šolski upravitelj Vinko Požar.

Prva električna centrala na teritoriju občine je bila pri Samčevem (Pušnovem) mlinu v Arclinu. Zgrajena je bila takoj po vojni. Pušen je dajal električni tok sosedom v Spodnjem in delno v Gornjem Arclinu ter Gmajni, a tudi župni cerkvi, ki ji je bil ključar.

Leta 1925 so v okviru Zadrुžne zveze ustanovili odbor — Zadrुžne elektrarne, ki ga je vodil škofjevaški župan Jožef Kožuh. Priključili so se na falski daljnovod.

Glede vode ni bilo posebnih težav, saj je skozi trg potekal celjski vodovod.

Gasilsko društvo so imeli Vojničani že izza leta 1880. Imelo je lep ugled. Od prenosne brizgalne z lesenim ogrodjem so prešli h kovinski, dvo-kolesni in dalje k ročni, nameščeni na vozu. Ob Hudinji so si zgradili gasilski dom. Poveljevanje je bilo nemško. Po osvoboditvi je morala oblast posredovati, da je lahko inventar prevzelo novo — slovensko vodstvo.

Načelniki slovenskega društva so bili drug za drugim: Franc Vrečer, Julko Kovačič, Peter Ribič, Ladislav Brezovnik, Julijan Šinigoj. Prvi poveljnik je bil Martin Kolar, sledil mu je Anton Zorko. Tajnik je bil dolga leta Peter Jankovič.

V tej dobi si je društvo nabavilo motorno brizgalno.

Dne 10. avgusta 1920 je bilo v Vojniku ustanovljeno *Sokolsko društvo*. V pripravljalnem odboru so bili Anton Brezovnik, Ivan Gorečan in Vinko Požar, tedaj učitelj na meščanski šoli.

V stalni odbor so bili izvoljeni: dr. Rudolf Mikuš, starosta, Ivan Kolar — podstarosta, Vinko Požar, načelnik, Viktor Špes, Viktor Škoflek, Jožef Stropnik, Martin Ramšak, Ludovik Kranjc — odborniki, Cirila Brezovnik, Marica Špes, Franc Škoflek — namestniki, Anton Brezovnik in Peter Jankovič — preglednika.

Sokol je razvil zelo živahno telovadno in kulturno dejavnost. Na občnem zboru leta 1925 so bili izvoljeni v vodstvo: Melhijor Rismal, ravnatelj meščanske šole — starosta, Julijan Šinigoj, učitelj — podstarosta, Pero Jankovič, upravitelj osnovne šole — tajnik, Ivan Gorečan — blagajnik, Fran Burdian — načelnik, Marica Špesova — načelnica.

Takoj po osvoboditvi je obnovila svoje delo *Čitalnica*.

Sprva jo je še vodil Anton Brezovnik s člani svoje družine in drugimi. Leta 1922 je umrl. Na občnem zboru leta 1925 je bilo izvoljeno naslednje vodstvo: Julijan Šinigoj — predsednik, Peter Jankovič — podpredsednik, Janko Knapič — tajnik, Marica Kovačeva — blagajničarka, Tilka Požarjeva — knjižničarka, Jelisava Mokrovičeva — odbornica, Rezika Gorečanova in Angela Lešnikova — namestnici, Melhijor Rismal — preglednik računov.

Slovenska ljudska stranka je obnovila *Izobraževalno društvo*. Z njim je bilo povezano telovadno društvo *Orel*, ki se je zadnja leta pred okupacijo imenovalo *Slovenski fantje*. Vendar sta Sokol in Orel izjemoma tudi sodelovala.

Petje so gojili tako v Čitalnici kakor v Katoliškem prosvetnem društvu. Leta 1935 so ustanovili pevsko društvo »Lira«, ki je imelo pevce med ljudmi raznih smeri.

Nemško hranilno društvo se je razšlo, slovenska Hranilnica in posojilnica je pa nadaljevala svoje delo. Tik pred vojno si je zgradila lasten dom, v katerem so imele prostore narodne organizacije. Do svoje smrti (1922) jo je vodil Anton Brezovnik, potlej pa do okupacije Valentin Samec iz Runtol.

Dvigu kmetijstva je služila podružnica *Kmetijske družbe*, ki je omogočala kmetom nabavo galice, semen in podobno. Pri Joštu v Arclinu je bil družbeni trijer.

Šinigoj kot predsednik in Jankovič kot tajnik sta bila duša dela v Sadjarskem in vrtnarskem društvu. Na šoli, kjer je bil Jankovič upravitelj, so poleg obrtne nadaljevalne ustanovili tudi kmetijsko nadaljevalno in gospodinjsko šolo. Prvo je vodil sam Jankovič, drugo njegova žena Mira, roj. Jurkova. Predavali so učitelji in učiteljice, a tudi drugi. Jankovič je bil tudi vnet čebelar.

Leta 1931 je bil v Vojniku občni zbor *Živinorejske zadruge* za občine Vojnik, Skofjo vas, Višnja vas, Frankolovo in Novo cerkev (Strmec). Vodil ga je Franc Potočnik s Frankolovega.

Na sončnih legah je bilo vsaj v početku razdobja še nekaj vinogradov. Leta 1925 se je začel baviti z drevesničarstvom Franc Vrečer, ki je od veleposestnika Vrečerja vzel v ta namen večje zemljišče. V sosedstvu je bilo še več vnetih sadjarjev in dobrih gospodarjev.

Tudi v Vojniku in okolici se je v tridesetih letih razvilo gibanje kmečkih fantov in deklet, ki je prinašalo med ljudi nov polet.

Občina Višnja vas

Občino je po osvoboditvi še nadalje, do konca dvajsetih let, vodil Ivan Lipovšek. Njemu je sledil Franc Gorečan, a temu Jožef Brezovšek.

Kraj ni imel lastne šole, otroci so hodili večinoma v vojniško, deloma pa tudi v novocerkovsko šolo. Tudi vse organizacije so bile v Vojniku. Znana je bila malodolska godba, ustanovljena že leta 1885. Glavni godci so bili v tem času Krofličevi (p. d. Zelenškovi) sinovi. Pevovodja — podpornik godbe je bil Kremenšek v Dramljah.

V občini je bilo več trdnih in naprednih kmetij in so se preko krize vse držale.

Znani gostilni sta bili Trobiševa (p. d. Stepova) in Kolar-Lipuš-Zirovnikova, prva v Višnji vasi, druga v Ivenci.

Oba mlina in žago v Ivenci je razdrla povodenj leta 1954.

Na Doklerjevem (p. d. Bližičevem) je bil mlin s kovačnico, ki sta bili v novejši dobi odcepljeni. Matija Dokler, ki je še koval, je imel sina Antona, pisca velikega grško-slovenskega slovarja. Pri Bližičevem je bil nekdanji tudi tisti mlin, ki ga je že ob začetku stare Jugoslavije Vinter spremenil v *papirnico*, nosečo ime poznejšega lastnika Klančnika. Oba mlina s kovačnico sta bila domnevno prvotno last graščine.

Občina Strmec

Preko prve vojne je vodil občino dolgoletni predvojni župan Janez Pinter. Pri prvih občinskih volitvah 26. aprila 1921 so se uveljavile tri stranke.

Slovenska kmetijska stranka je dobila 62 glasov in 4 odbornike.

Jugoslovanska socialno demokratska stranka 84 glasov in 5 odbornikov.

Slovenska ljudska stranka 104 glasove in 7 odbornikov.

Za župana je bil z glasovi prvih dveh strank izvoljen Ivan Lešnik, posestnih v Polžah.

Volitve 16. junija 1924 so prinesle večino *Samostojni kmetijski stranki*. Dobila je 110 glasov in 10 odbornikov. Slovenska ljudska stranka je zbrala samo 37 glasov in je dobila 4 odbornike. Socialisti sploh niso nastopili na volitvah, pač pa se je pojavila Zveza slovenskih avtonomistov, ki je dobila 37 glasov in 3 odbornike.

Župan je bil zopet postal Ivan Lešnik.

Pri tretjih volitvah 20. novembra 1927 sta se združili Samostojna kmetijska in Socialnodemokratska stranka in sta dobili na skupni listi 83 glasov in 9 odbornikov, Slovenska ljudska stranka je pa dobila 79 glasov in 8 odbornikov.

Župan je postal Ivan Pader, odbornik Slovenske ljudske stranke. V dobi šestojanuarskega režima je bil izprva župan Ivan Gril, nazadnje pa Franc Pekošek (p. d. Poznjak) iz Hrenove.

Posebnost Strmca je bila komuna, ki je zajemala Strmec (Novo cerkev) in bližnje zaselke. V njej je bil ohranjen ostanek samouprave vodilnega kraja v župniji in občini. Komuna je skrbela na svojem področju za pota, vodnjake in sploh vse javne naprave, dohodke je imela iz sejmskih pristojbin. V tem razdobju ji je bil na čelu Ivan Premrl.

Komuna je obstajala do okupacije.

Področje občine je v splošnem za poljedelsko proizvodnjo prav pripravno in je imelo večje število naprednih kmetovalcev. Čeprav je nekateri kriza močno stiskala, so se ohranili vsi, samo veliko dvojno kmetijo na Hudinji (spodnji — dolinski del Strmca) je lastnik Dečman delno razprodal, na ostanku, ki še vseeno predstavlja lepo posestvo, je pa naslednik Skočir vzorno kmetoval. Hmelj so v večjem obsegu gojili že v začetku razdobja. Kanonik Žagar je iz župnijske kašte napravil veliko sušilnico, a tudi drugi so si zgradili sušilnice.

Sadjarstvo je imelo večje gojitelje, nanje je močno vplival Franc Gorečan, sadjarski in vinarski učitelj ter nadzornik, hkrati posestnik v Višnji vasi. V občini je bilo več drevesničarjev: Lešnik v Polžah, Premrl na Hudinji, Šander v Lembergu. Danes že nekoliko ostarelo drevje še vedno lepo rodi. Trtna uš je velik del vinogradov uničila, nekateri vinogradniki so se pa vendarle lotili obnove na ameriški podlagi: kanonik Žagar, Kamenšek na Vinah pri Lembergu, Premrl na Hudinji.

Med mnogimi drugimi so bili posebno vneti *čebelarji*: kanonik Žagar, Samec (p. d. Sorž) in Arlič (p. d. Strobl) v Socki. Pri Stroblu so bili čebe-

larski tečaji. Najčešče je na njih predaval župnik Peternel, čebelarški učitelj. Na Strmcu so bili stari in zelo dobro obiskovani sejmi.

Predsednik Kmetijske podružnice je bil Ivan Lešnik.

Samo centralno naselje je imelo trški značaj. Tri gostilne so bile kar blizu skupaj: Krivec-Klinčeva (p. d. Markova), Virbnik-Podgorškova (p. d. Mavtnerjeva) in Stolčeva.

V Socki je bila gostilna Bolčeva, v Lembergu Gorjakovšek-Hrenova.

Trgovina je bila v bivši šoli: Tajnšek-Okrožnik. Drugo so imeli Šauerli. Po kmetih je bilo mnogo krovcev, zelo znani tesarji so bili bratje Andreji (Blazinški). Zgodovinskega pomena je bila kovačnica Sorževa.

Zadnji tkalec je bil Pinter v Vizorah, ki je imela dvoje statev. Posodo sta še delala dva lončarja.

V kraju je bila *posojilnica* z. o. j., ki jo je ustanovil dr. Lavoslav Gregorec. Njegova ustanova je bila tudi *Slovensko bralno društvo*, ki se je po vojni imenovalo Prosvetno društvo. Svoj dom je imelo v nekdanji krstilnici. Dve volilni dobi je bil predsednik Ivan Premrl.

Ko je leta 1887 upepelil požar vso vas, je imela komuna na razpolago samo ročno brizgalno, ki jo je bilo treba polniti z vedri. Leta 1907 so ustanovili Gasilsko društvo. Zanj se je posebno zavzemal Jurij Samec, p. d. Sorž. Za prve vojne je društvo spalo. Po vojni je bilo obnovljeno. Tedaj je bil predsednik Jakob Tajnšek. Tik pred vojno je zanesel v društvo nemir trgovec Kosmus, kulturbundovec. Po vojni si je za predsednikov Franca Gobca in Ivana Klinca ter tajnika Mirka Skočirja društvo opomoglo. Nabavilo si je motorko, avtomobil za moštvo in potrebno opremo. Tudi tu je bilo gibanje kmečkih fantov in deklet.

Občina Frankolovo

Ob prehodu iz avstrijske v jugoslovansko dobo je bil na čelu občine župan Jožef Goršek.

Pri volitvah 26. aprila 1921 so nastopili volilci v dveh strankah. Samostojna kmetijska stranka je dobila 111 glasov in 9 odbornikov.

Slovenska ljudska stranka pa 95 glasov in 7 odbornikov. Za župana je bil izvoljen Karel Žirovnik, posestnik in gostilničar.

Volitve 16. junija 1924 so dale podoben rezultat, samo da se kmečka lista označuje kot napredna. Ta je dobila 113 glasov in 10 odbornikov, medtem ko je Slovenski ljudski stranki pripadlo 69 glasov in 7 odbornikov. Župan je bil zopet Karel Žirovnik.

Pri volitvah 20. novembra 1927 so se volilci prav tako delili v dve posebni skupini, prva se je označevala kot gospodarska in je obsegala stranko samostojnih demokratov in samostojnih kmetijcev, dobila je 140 glasov in 12 odbornikov. Druga je pa bila lista Slovenske ljudske stranke. Nanjo je odpadlo 66 glasov in 5 odbornikov. V tej občini se torej Slovenska ljudska stranka ni opomogla, kakor ji je sicer uspelo drugje.

Za župana je bil zopet izvoljen Karel Žirovnik. Bil je župan še leta 1933. Sledil mu je Matija Potočnik (p. d. Skočaj), posestnik v Zabukovju.

Po volitvi leta 1937 je postal župan Franc Ulipi iz Bezenškovega Bukovja. Občina je bila tedaj združena z višnjevaško in se je imenovala Vojnik-okolica.

Občina je imela več naprednih kmečkih gospodarjev. Na Frankolovem je bilo nekoliko živinskih sejmov na leto. Ko so se zbrali v Vojniku, da ustanove *Živinorejsko zadrugo*, je otvoril občni zbor Frankolčan Franc Potočnik iz Zabukovja.

Kmet Borovnik je imel drevesnico, vinske sadike so pa kupovali pri Gradišniku v Šmarjeti.

Leta 1931 so ustanovili *Pašniško zadrugo*.

Leta 1932 so ustanovili *Vinarsko društvo*, ustanovni občni zbor je vodil Jožef Goršek, predsednik društva je pa postal Matija Potočnik. V ugodnih legah je bilo od nekdanj mnogo vinogradov. Nekateri trte lepo uspevajo. Tu in tam so prešli k samorodnici in izabeli.

Že pred vojno ustanovljena *Hranilnica in posojilnica* je propadla, a so jo pozneje obnovili. Hranilnica in posojilnica je zgradila poslopje, v katerem je zdaj hotel Turist. V nadstropju je bila dvorana, ki jo je hranilnica dala na razpolago *Katoliškemu prosvetnemu društvu* za knjižnico in prireditve, večinoma gledališke. Društvo je bilo po uvedbi šestojanuarskega režima razpuščeno, a pozneje, ko je Slovenska ljudska stranka zopet stopila v vlado, obnovljeno pod imenom Prosvetno društvo Antona Martina Slomška. V sestavu društva je bila dekliška zveza.

Konkurenčno Kmečko posojilnico sta ustanovila Dominik Bezenšek in Matija Potočnik. V občini je nastalo tudi društvo kmečkih fantov in deklet.

Leta 1934 o priliki odkritja spominske plošče stenografu profesorju Bezenšku v Bezenškovem Bukovju je bila ustanovljena *Bezenškova knjižnica*, ki je imela sedež v šoli in jo je vodila učiteljica Vida Stukljeva. Njej je uspelo, da je ob prihodu okupatorja nekaj knjig skrila pri kmetih in jih s tem rešila.

Konec dvajsetih let je povzročila precej razburjenja zadeva s studentem v Lipi. Tam je iz Seničeve peči prihajal izvir, ki je dajal toliko vode, da so perice pri njem prale in da je gonil več mlinov, da so pri njem napajali živino in dobivali pitno vodo. Leta 1928 je premogovna družba Plamen iz Zagreba začela nad virom kopati. Prišli so do vira in voda se je izgubila. Poklicali so na lice mesta komisijo. Čez nekaj časa so se porušili podporniki in odtok se je zadelal. Voda je zopet začela prihajati na dan in ljudje so se pomirili.

Tudi na Frankolovem je nastala organizacija *kmečkih fantov in deklet*. Bila je že leta 1931. Tedaj je v Socki priredila praznik koscev. Zbrali so se pri Šibancu in so po tekmi odkorakali v Socko, kjer so pri Bolču ob domači pihalni godbi imeli veselico.

Za občino je bila važna cestna zveza na južni strani Kisovce in Konjiške gore proti zahodu in vzhodu — proti Dobrni in Žičam. Glede ceste proti zahodu se je že leta 1931 sestala komisija, ki so se je udeležili predstavniki treh občin: Dergajner za Dobrno, Lešnik za Novo cerkev in Žerovnik za Frankolovo. Začeli so dela na frankolski strani in so prišli do Za-

bukovja, kjer se svet prevladi proti Socki na novocerkovsko stran. Cesto proti vzhodu so začeli delati nekoliko pozneje, vendar z večjim uspehom.

Leta 1936 je zaradi te ceste prišel v Frankolovo ban Natlačen, leta 1938 je bila zgrajena do Bukovja in so začeli delati na odseku proti Črešnjicam.

Leta 1938 so zgradili šolski vodovod.

Na samem Frankolovem je bilo pet gostiln: Bobkova (p. d. Lavričeva), Žirovnikova in posojilničina (sedanje gostišče Turist) — v Lokah, Bezenšek-Šnablova (s pekarno, mesnico, pošto) — v Stražici in Medvedova (p. d. Boštjanova v Verpetah. Trgovini sta bili dve: združna nasproti Posojilnici in Bezenšek-Šnablova — v Stražici (tudi ob cesti).

Mlini in žage so do vojne še delali. Danes meljeta samo še dva mlina v Lokah. Žage je prevzelo gozdno gospodarstvo, samo Kortonova je dobila dovoljenje za delo. Sodinov kamnolom še dela, peskolom na drugi strani potoka se je že izčrpal.

Občina Dobrna

Na prehodu v novo dobo je bil župan Janez Dergajner. Po občinskih volitvah leta 1920 je prevzel vodstvo občine Janez Golob, zastopnik Slovenske ljudske stranke. Tedaj je bila močna opozicija Samostojne kmetijske stranke, ki jo je vodil Blaž Klemenšek, gostilničar »Pri kozličku«. Pri poznejših volitvah je vseskozi zmagovala Slovenska ljudska stranka, deloma celo brez volitev. Kot župani so si sledili: Jurij Božnik, (p. d. Gregor v Lokah), Janez Dergajner, Marko Podpečan (p. d. Kanižar v Lokovini), Ivan Blažič (p. d. Korenak v Brdcih).

Blažič je moral leta 1941 izročiti vodstvo občine Kompošu, solastniku graščine, ki ga je okupator določil za novega župana. Ob predaji mu je rekel: Bodite mili z ljudstvom! Kompoš je samo nekaj zarevsknil.

Ob predaji je bil navzoč Jožef Rošar, tajnik izza leta 1919. Uradni župan ga je odslovil in bil je izseljen. Kot izseljenec je z rodbino živel v Mrčevcih v ljubiškem srezu.

Izza prejšnje dobe je bila na Dobrni *Hranilnica in posojilnica*. Zanj se je posebno brigal Jože Verdev, p. d. Hoščan. Njegova žena je bila prva pobudnica za deklaracijsko gibanje.

V okviru *Bralnega društva* je bila že 6. januarja 1919 obnovljena mladeniška zveza. Takoj se je prijavilo zanjo 40 mladeničev, izmed njih 25 za Orla in 18 za pevski zbor in narodno godbo. Tajništvo so poverili Jožefu Rošerju. Dne 12. januarja je bila v Bralnem društvu Vodnikova slavnost. Ob tej priliki so oživili dekliško zvezo. Zanj se je prijavilo 60 deklet.

V hotelu Union so ustanovili podružnico *Kmetijske družbe za Spodnje Štajersko*, ki je imela sedež v Mariboru.

Duševni vodja organizacij stranke je bil takratni kaplan Hrastelj. Bil je dirigent pri Pevskem društvu, pri tem mu je pomagal celjski organist. Nasprotnih organizacij ni bilo. Godbo na pihala je vodil učitelj Ivan Zažožen.

V tem času je bilo v dobrnski okolici že razširjeno hmeljarstvo. Začeli so ga gojiti lastniki graščin Novi grad in Dobrnica ter kmet Antloga, p. d. Šafar. Okupator je ukazal, da se populijo rastline, kjer jih je bilo manj ko 500. Vinogradi so skoraj popolnoma propadli. Nekateri so prišli v last nedomačinov, ti so jih obnovili na ameriški podlagi. Bližnji kmetje so prodajali odvečne pridelke in mleko v zdravilišču, hribovski kmetje so pa imeli glavni dohodek od lesa. Spravilo je bilo zaradi slabih potov zelo težko. Žitni pridelek navadno ni zadoščal za celotno prehrano. Sejali so še lan, prejo so nosili tkat na Vinsko goro. Dekleta, ki imajo starejše matere, še danes pozimi predejo, celo v bližnji okolici Dobrne. Kljub težki stiski in pomanjkanju so se kmetije ohranile, samo Hobetovo pod Rudnikom je prešlo v posest lesnega trgovca v Selah na velenjski strani.

V kraju je bilo nekoliko gostišč. Pri zdravilišču je bila zdraviliška restavracija. V naselju pod cerkvijo je bil Rožančev hotel Triglav (poprej Orozlova last). V sosesčini je bil hotel Union, lastnica Marija Justin, rojakinja iz Konjic, je vsak dan dala kosilo nekoliko revežem. Na križpotju pred naseljem je bila Korenova gostilna, ki so jo nekoč obiskovali furmani. Sosednje Arličevo je pa najnovejšega nastanka. Arličev mlin ob potoku je leta 1954 razdejala voda, prav tako Ravnakovo (p. d. Prodenšekovo) žago in kovačijo ter Šanderjevo kovačijo, ki so bile nekoliko niže. Pri nekdanji Orozlovi posesti so bili žaga, mlin in kovačija, žaga je pogorela, mlin in kovačijo je pa kupil Goll, solastnik graščine in lesni trgovec. Lončar je bil Ignacij Kolar. Krovce za slamnate strehe je bil Vanovšek v Grabnu, ostalo je še samo nekaj samoukov.

Trgovine: Kos, Esterl, Šauperlova, Fleretova.

Po vojni je Jože Podpečan začel delati potrebno cesto v Zlodejev graben. Sam dela ni zmožel, prevzel ga je okraj.

Občina Šmartno v Rožni dolini

Med vojno je bil župan Franc Jezernik (p. d. Šumej) iz Rup. Ostal je na tem mestu tudi vso medvojno dobo, razen v dveh presledkih — prva leta po uredbi šestojanuarskega režima, ko je bil župan Matija Potočnik iz Slatine, in od leta 1933 do 1936, ko je bila občina Šmartno začasno priključena novi občini Vojnik-okolica, v tem času je bil Jezernik zastopnik Šmartnega v odboru.

Tajniške posle so opravljali Ferdo Škoflek, šolska upravitelja (Kvac in Požar), pozneje pa župnik Ozvatič.

Župnik je prodal kaplanijo in stavbišče za šolo občini, nato pa je zgradil *Društveni dom*, pri čemer so župljani opravili brezplačna vsa potrebna dela. Posebno delavna je bila pri tem mladina. V domu so imeli sedež *Prosvetno društvo*, Orel (zadnja leta imenovan Slovenski fantje) ter Fantovska in Dekliška zveza.

Ozvatič je na sestankih poleg vzgoje v verskem duhu skrbel tudi za pouk v gospodarstvu. Vsak mesec je mladina imela igro, dvorana v domu je bila vedno polna.

V zvezi s Prosvetnim društvom je bilo tudi *Sadjarsko in vrtnarsko društvo*, najpridnejši predavatelj in usmerjevalec je bil Miloš Levstik. Leta 1933 so začeli graditi banovinsko cesto II. reda, ki je povezala Šmartno z Vojnikom. Cesta v Celje (Prešniška cesta) je bila starejša.

V tem razdobju ni nobena kmetija propadla, delno so nekatere pač bile zadolžene, toda na pomoč jim je prišla kmečka zaščita. Iz spodnjega dela Šmartnega so v sezonski dobi odhajali zlasti v Celje gradbeni delavci, zidarji in tesarji, danes tega ni več, ker se rajši zaposlijo redno kot električarji, mehaniki in pod.

V kraju so bile štiri gostilne, vse štiri v spodnjem delu — ob cesti v Orehovcah: Križan-Vozličeva (p. d. Stožirjeva), Znidar-Kveder-Črepinšek-Stožirjeva (p. d. Poharčeva), Tratnikova in Srabočanova (p. d. Karnjovšekova).

Trgovine so bile tri, vse tri majhne: Poharčeva, Tratnikova in Srabočanova.

Znani obrtniki so bili: Franc Lešnik — čevljar, Anton Muršec (mežnar) — krojač, Martin Naraks (občinski sluga in mrliški ogleda) — kovač.

Karnjovšek in Koštomaj sta bila mesarja.

V gospodarstvu so bile še nekatere posebnosti. Tako so še marsikje gojili lan in imeli terice, celo še po drugi vojni. Prejo so nosili k tkalcu v Šentjanž (Vinsko goro). Bučnice in sončnično seme so nosili v Velenje, kjer ga je mojster sprešal.

CERKEV IN VERA

Celjska opatija

Opat Ogradi je umrl 12. novembra 1921. Njegovo mesto so razpisali. Vendar je vložil prošnjo samo škalski dekan Ivan Rotner. Škof Mihael Napotnik ga je imenoval, ni pa hotel predložiti zadeve jugoslovanski vladi, češ da ni naslednica avstrijske vlade in po kanoničnem pravu tudi ni imetnica patronatskih pravic. Spor se je vlekel do Napotnikove smrti. Vlada je priznavala kanonično pravo, ne da bi se odrekla svojim pravicam. Mesto je bilo 25. julija 1923 drugič razpisano. Zanj sta prosila Peter Jurak in dr. Anton Korošec. Škof Andrej Karlin je prošnji vrnil. Verjetno mu ni bilo všeč, da bi duhovnik politik bil hkrati župnik in opat. Dne 4. avgusta 1924 je prišel tretji razpis. Na posebno pobudo je Jurak vložil prošnjo zadnji dan pred iztekom roka. Dr. Korošec je kot minister za vere imenovanje potrdil.

Jurak je bil med vojno vojaški kurat in je marsikoga rešil vojaške službe, zlasti duhovnike. Instaliral ga je sam škof dr. Karlin. Vikarja Juraku niso dali, ker ni bilo sredstev. Kot drugi kaplan je Josipu Krošlu leta 1923 sledil Anton Cafuta. Za njim je leta 1927 prevzel to mesto Ivan Granfola. Tretje kaplansko in katehetsko mesto je imel Franc Lasbaher, Franc Lukman pa je bil katehet in nemški pridigar. Pozneje sta bila pri Juraku kaplana: Gregor Zafošnik in dr. Alojzij Ojstrc.

Celjski opat Peter Jurak
(1884—1944)

Leta 1926 je kot upokojenec prišel v opatijo Matija Ljubša, znanec in prijatelj Jurakov iz časa, ko se je z njim — tedaj vojnim kuratom seznanil v Gradcu, kjer je bil kurat v kaznilnici. Ljubša je bil že znan kot cerkveni zgodovinar in se zgodovinskemu delu tudi v Celju ni odrekel.

Še preden je bil Jurak potrjen, je župna cerkev sv. Danijela dobila tri nove zvonove, od starih so med vojno pustili samo največjega. Dne 16. aprila 1924 so jih slovesno dvignili v zvonik. Skoraj istočasno so obnovljali tudi cerkev. Ogradi je bil dal napraviti novo zakristijo, odkoder je bil neposredno dohod k oltarju. Leta 1924 so zazidali prejšnja južna vrata v cerkvi in preuredili tudi notranjost. Vsa popravila so stala okrog 300.000 din. Pozneje so lepo obnovili tudi gotsko cerkev sv. Miklavža. Vsekakor je značilno, da so po vojni posvetili v župniji več križev in znamenj.

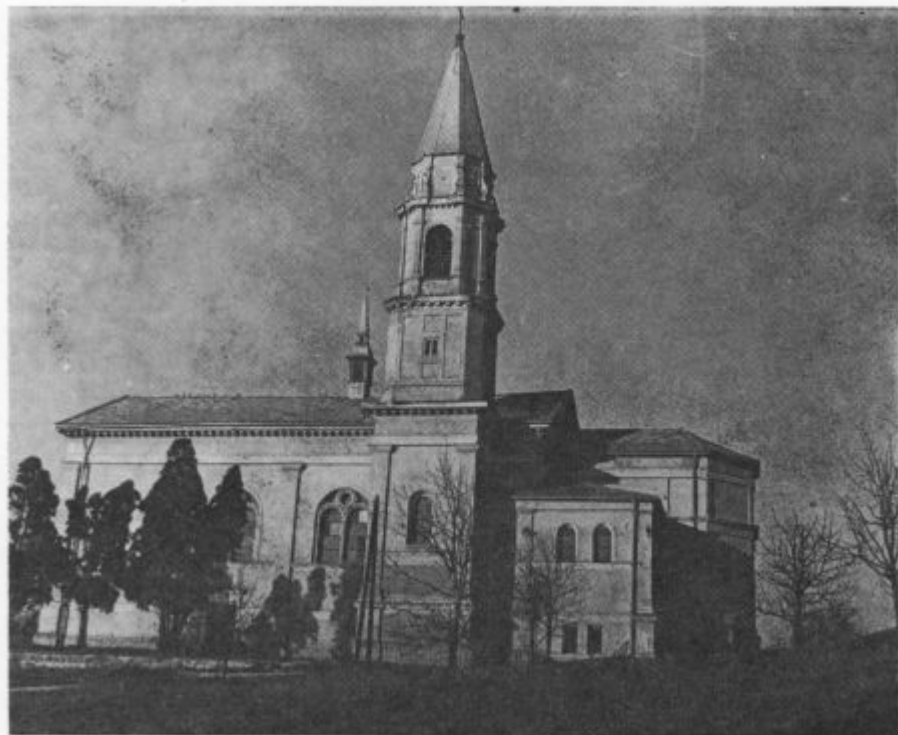
Redne pobožnosti so imeli lazaristi (pri Sv. Jožefu) in kapucini (v samostanski cerkvi sv. Cecilije).

Vodilni duhovniki: pri lazaristih — superior Franc Jaušovec, Leopold Šmid in Frančišek Kitak — zlatomašnik, pri kapucinih provincial p. Donat Zupančič in p. Linus Prah. P. Metod Mišič (umrl 1926) je bil zadnja tri leta pred smrtjo vikar v bolnici.

Kapucini Slovenije in Hrvaške so se v tem času združili v skupni ilirski provinci.

Leta 1928 je bila pri župniji ustanovljena *Vincencijeva konferenca*, ki si je nadela skrb za mladino. Osnoval se je poseben odbor. Mislili so, da pokličejo v Celje salezijance, toda šele nekoliko pred okupacijo so zgradili v bližini tovarne emajlirane posode dom, ki so ga namenili skrbi za zapuščeno mladino.

Dne 28. avgusta 1928 so v Celju zborovali slovenski kateheti obeh škofij.

Župnijska cerkev na Teharju

Dne 11. in 12. avgusta 1929 se je zbralo v Celju *Katoliško starešinstvo*. Predsedoval je dr. Jakob Hodžar. Vseh udeležencev je bilo nad 70, med njimi so bili tudi Hrvati. Razpravljali so o razmerju starešinstva do križarjev in krekovcev. Bili so mnenja, da sta obe skupini v verskem pogledu na poti v protestantizem, v socialnem pa v komunizem; skupini mislita, da sta v posesti pravega socializma in je nevarnost, da katoliško stranko ubijeta. Vplivu starešinstva zelo nasprotujeta in pravita, da starešine ne razumejo novodobnega katolicizma. Pisec župnijske kronike pravi: Kar je, hvala bogu, resnica.

K župniji je bila 1. januarja 1928 priključena Lopata, ki je dotlej pripadala Galiciji.

Dne 28. julija 1930 se je na Ciril-Metodijskem taboru v Slomškovem domu zbralo okrog 80 dijakov, študentov, bogoslovcev in profesorjev.

Dne 29. junija 1932 je bil evharistični kongres v Celju in sosednih dekanijah.

Celjski kaplani so bili tudi duhovni vodje Katoliškega prosvetnega društva, vpliv pa so imeli tudi na telovadno organizacijo Orel — po letu 1935 imenovano Slovenski fantje.

Janez Čemažar (1867—1928),
župnik na Teharju,
graditelj teharske cerkve

Župnija Teharje

Župniki: Tomaž Jeretin (1870—1891), Anton Sibal (1892—1910), Janez Čemažar (1910—1928), Pavel Vesenjak (1928—1953), Alojzij Smirmaul (1953—1973).

Župnikom so bili dodeljeni kaplani, navadno mladi ljudje, ki so jim prav izdatno pomagali v cerkvenem in javnem delu. Posebno delavni kaplani so bili: Franc Sinko, Pavel Vesenjak (poznejši župnik), Franc Lasbaher, Franc Tominšek in Alojzij Smirmaul.

Tako je kaplan Sinko že v avstrijski dobi ustanovil mladeniško in deklliško Marijino družbo — Pavel Vesenjak (1924—1928) je pa takoj po nastopu službe uvedel Apostolstvo mož in mladeničev, moški pevski zbor, ki ga je organiziral, je pel tudi na koru. Ako je le mogel, je pri petju neposredno pomagal tudi sam. Ko je šel jeseni na bero, so ga spremljali pevci. Za otroke je leta 1925 ustanovil Marijin vrtec.

Leta 1928 so se župljani na grobu poslovili od župnika Janeza Čemažarja in so se mu poslednjič zahvalili za dograditev župne cerkve.

Cerkev sv. Štefana, ki je bila spomin na dobo »teharskih plemičev«, je bilo seveda treba žrtvovati. Za popravilo ni bilo denarja. Pozneje, leta 1955, so jo porušili, samo zvonik je za spomin ostal, niso ga pa še mogli primerno obdelati.

Čemažarja so na lastno željo pokopali pri križu poleg lastnega očeta in najljubšega prijatelja Lovra Šaha.

Župnija Vojnik

Andreju Vodušku, graditelju nove župne cerkve sv. Jerneja, je leta 1911 za nekaj mesecev kot provizor sledil kaplan Jakob Cinglak. Za njim je postal župnik Jožef Potovšek (1911—1921). Nato je bil Jakob Cinglak

Notranjščina župnijske cerkve v
Vojniku

zopet provizor, a že leta 1921 je izročil župnijo Janezu Tomanu. Leta 1930 je bil nekaj mesecev provizor Alojzij Ocvirk. Lasbaher je bil župnik od 1930—1947. Med vojno je bil v pregnanstvu. Nekaj časa je živel v Stični, nato se je preselil v Ljubljano. Med vojno je opravljal dušno pastirstvo Janez Goričar, župnik v Špitaliču. Po Lasbaherjevi smrti (1947) je bil Martin Lupše tri mesece provizor, nato pa je bil nameščen za župnika (20. novembra 1947).

Župnija Frankolovo

Župniki: Blaž Dolinšek (1870—1898), Gregor Presečnik (1898—1910), Alfonz Požar (1910—1920), Franc Lasbaher (od 1. marca do 1. avgusta 1921), Blaž Dvoršak (1921—1922), Vaclav Čech (1922—1939), Alojzij Sunčič (1939—1946). Od 1941 do 1945 je bil Sunčič v izgnanstvu. Za njegove odsotnosti je soupravljal župnijo Franc Hlastec, župnik v Črešnjicah.

Najdalje je v tem razdobju vodil župnijo Vaclav Čech. Bil je po rodu Čeh. Za koroškega plebiscita je bil župnik v Galiciji v Podjuni. Po plebiscitu je moral s 40 drugimi duhovniki zapustiti Koroško. Izprva je bil kaplan v Skalah pri Velenju, nato v Šošanju. Od 1. junija 1922 do 1. marca 1939 pa župnik na Frankolovem. Bil je zelo priljubljen. Občinski odbor mu je podelil častno občanstvo. V istem času je bil na Frankolovem šolski

upravitelj Ignacij Pejha, ki je bil prav tako češkega rodu. Alojzij Sunčič je bil znan planinec.

Leta 1927 je župno cerkev poslikal slikar Vinko Vipotnik iz Žalca.

Župnija v Črešnjicah

Župniki: Jakob Merc (1892—1895), Matija Stoklas (26. junija — 10. septembra 1895), Franc Ogrizek (1895—1907), Gregor Presečnik (1. marca — 31. julija 1907), Rudolf Kociper (1907—1917), Alfonz Požar (1917—1920), soupravljal s Frankolovega, Henrik Peternel, goriški begunec (1921—1926), Franc Urleb (1927—1929), Janez Lovšin (1929—1932), Jakob Veselič, kaplan v Novi cerkvi kot soupravitelj (1932—1933), Franc Hlastec (1933—1946), Alojz Sunčič (16. februarja — 16. maja 1946).

V zaselku Grušovcu je posestnik Karel Štante (Gornji Pavšar) pozidal Fatimsko kapelo in jo izročil župnijski cerkvi v Črešnjicah.

Župnija Strmec (Nova cerkev) pri Vojniku

Župniki — kanoniki: dr. Lavoslav Gregorec (1885—1924), Pavel Žagar (1925—1951), hkrati dekan.

Med vojno so cerkvi pobrali oba večja zvonova in pustili najmanjšega. Nabavili so dva nova. Okupator je oba zvona vzel. Po vojni so preostali zvon pretopili, da so pocenili izdelavo novega. V stari Jugoslaviji so cerkev na novo poslikali ter fasado in vso zunanost cerkve obnovili. V novi Jugoslaviji so porušili del obzidja na zahodni strani in napravili nov dohod po stopnicah, s tem so močno dvignili estetsko učinkovitost cerkve.

Dne 17. julija 1924 so imeli v župni cerkvi biserno mašo kanonika dr. Lavoslava Gregorca, nekdanjega dolgoletnega državnega poslanca in zelo zaslužnega borca za narodne pravice. Leta 1928 so ob birmi odkrili v cerkev vzdano spominsko ploščo v vojni padlim in nagrobni spomenik dr. Lavoslavu Gregorcu.

Leta 1930 so imeli misijon. V času od 1923 do 1968 je bilo v župniji šest novih maš.

Župnija Šmartno v Rožni dolini

Za domoljubnim Vohom, ki je kot kanonik odšel v Maribor, je postal župnik Alojzij Kos (1892—1910), njegov kaplan je bil Anton Kovačič (1906—1909), nato je dve leti župnikoval Jožef Erker (1910—1912). Erkerju je sledil Franc Ozvatič (1912—1948) a temu Janez Kokošinek (1948—), po smrti dr. Petra Kovačiča (1966) tudi dekan. Z nastopom Ozvatičevim je nastala v župniji velika izprememba. Že 12. decembra 1912 je župnik ustanovil Marijino družbo, h kateri je takoj pristopilo 91 deklet. Takoj se je pobrigal za katoliški tisk. Dosegel je, da je že pred vojno prihajalo v župnijo 32 Bogoljubov in do 30 Slovenskih gospodarjev, število naprednih listov pa je zelo padlo. Po vojni, leta 1928, je razen enega Jutra prihajal v župnijo samo en Kmečki list. Listi Slovenske ljudske stranke so imeli tedaj mnogo naročnikov: Slovenski gospodar — 112, Bogoljub — 82, Glasnik

presvetega srca Jezusovega — 180, temu primerno je bilo tudi število naročnikov Našega doma itd.

Leta 1915 je župnik ustanovil mladeniško Marijino družbo. Med svetovno vojno je prirejal odhodnice za mobilizirane. S prižnice je imel nagovore. Pomagal je dobivati podpore, skrbel za osvoboditve, gostil rekvizijske komisije. Leta 1911 je imel v župniji 1000 do 1500 obhajancev, leta 1917 pa 13.000.

Med vojno so cerkvi odvzeli tri zvonove, pustili so ji samo najmanjšega, razen tega so pobrali še orgle in vse kovinske predmete. Leta 1926 so pri Zvonoglasu v Mariboru nabavili nove zvonove.

Župnik je kaplanijo prodal občini za šolske prostore, prevzel pa je staro šolo, jo porušil in na njenem mestu zgradil Slomškov dom, ki ga je otvoril 12. septembra 1937.

Župnik je znal svetovati v čisto kmetijskih gospodarskih zadevah, izkušnje si je pridobival na večjem cerkvenem posestvu.

Tako se je združevalo versko-narodno-prosvetno in politično delo. Vsekakor narodna zavest pri tem ni bila prizadeta, saj so med drugo vojno partizani imeli na področju Šmartnega svoja oporišča in niso bili nikdar izdani.

Župnija Dobrna

Župniki:

Karel Gajšek, ki je na Dobrni začel župnikovati, je umrl 31. decembra 1898. Za njim je prevzel upravo župnije kot provizor kaplan Matija Zemljič. A tudi on je zbolel, škofijski ordinariat se je zato podviral, da je še leta 1899 poslal na Dobrno laškega rojaka Friderika Kukoviča kot župnika. On je umrl leta 1926. Sledil mu je Anton Arlič, ki je umrl leta 1928.

Leta 1928—1929 je kot provizor vodil župnijo Viktor Lunder.

Leta 1929 je bil kot župnik nameščen Franjo Urlep. Okupator ga je izgnal na Hrvaško, po vojni se je vrnil in je vodil župnijo do leta 1952. Sledili so duhovniki salezijanci:

Jože Kostanjevec (1952—1957), Janko Spec (1957—1964) in Ivan Bakon (1964—).

Kot kaplani so med obema vojnama službovali: Matija Zemljič, Franc S. Schreiner, Viktor Lunder.

Pri cerkveni zgradbi, zgrajeni v Slomškovi dobi, se ni nič bistvenega spremenilo. Pač pa so leta 1938 zgradili stopnice s trga sredi starega naselja k cerkvi na visoki terasi.

Za stopnice, ki so vredne pozornosti, je napravil načrt tehnik Slamič, ki je tedaj bil uslužben pri zdravilišču, zgradil pa jih je Ignacij Vajsenbah, zidarski mojster na Vinski gori. Stale so 20.000 din, ki jih je dala občina. Podružnica sv. Miklavža je leta 1932 dobila dva nova zvonova, ki ju je izdelala tovarna Zvonoglas v Mariboru. Leta 1938 so cerkev prenovili. Župnišče je v tem času dobilo lasten vodovod.

Glede gojitve verskega življenja Dobrna močno spominja na sosedno Šmartno v Rožni dolini. Čim je župnik Kukovič nastopil mesto, je začel

ustanavljati ali obnavljati bratovščine. Sicer je pa Kukovič znan tudi kot ljubitelj narode, dober poznavalec rastlin in vnet domoljub.

Vsako leto je bilo redno romanje v Petrovče, izjemoma so romali tudi k Sv. Križu pri Belih vodah, v Lurd pri Grižah, v Galicijo, na Brezje in celo v Marijino Celje. Za daljša romanja so si najeli avtobus pri zdravilišču. Romanja so prirejali deloma za vso župnijo, deloma za bratovščine, zlasti mladeniške in dekliske. Včasih so bile pobožnosti pri romarskih cerkvah, zlasti v Petrovčah, za več sosednih župnij. V Petrovčah je leta 1903 pridigal celo blesteči govornik prof. dr. Anton Medved.

Maja 1938 je prišel kaplan Adolf Adamič, Franjo Urlep je bil imenovan za soprovizorja pri Sv. Joštu, kajti župnik Miloš Čarf je bil poslan za župnika v Galicijo.

Leta 1933 je bilo razpuščeno Prosvetno društvo. Leta 1934 se je pa na pobudo trgovca Antona Fazarinca ustanovilo pevsko društvo Venček, ki je pelo še pozneje, ko se je Prosvetno društvo obnovilo. Zdaj pa zdaj je priredilo tudi kako igro, celo Finžgarjevo »Verigo«. Včasih so igrali tudi gasilci. Pri petju se je udeleževala slikarka iz bližnjih Vin Elda Piščanec.

Leta 1935 je župnik prebral pastirsko pismo, v katerem škofje izjavljajo, da noben dober katoličan ne more biti pri Sokolu, dokler se drži Tyrševe ideologije. Župnik je prišel pred sodišče, bil pa je oproščen, ker je pastirskemu pismu dodal previden komentar; češ, nobeno društvo ne sme nikogar siliti, da bi k njemu pristopil.

Župnija Sv. Jošt na Kozjaku

Župniki-provizorji: Pavel Hrovat (1885—1901), Janez Munda, provizor (1901—1902), župnik (1902—1912), Franc Letonja (1912—1920), Matej Weiss, provizor (1920—1921), župnik (1921—1927), provizor (1927—1928), Gregor Potokar, kot župnik v Šmartnem pri Šaleku provizor pri Sv. Joštu (1928—1930), Miloš Čarf (1930—1935), Franc Urleb, kot župnik na Dobrni provizor pri Sv. Joštu (1935), Adolf Adamič, kot župnik pri Št. Janžu na Vinski gori provizor pri Sv. Joštu (1935—1936).

Sicer je pa v gorski župniji potekalo cerkveno življenje približno tako kot drugod. Posvetitvi dveh kapelic sta bila krajevna dogodka. Razna poročila župnika Čarfa v Slovenskem gospodarju so opozarjala svet na gorski kraj.

Pravoslavna parohija (župnija) sv. Save v Celju

Po prvi svetovni vojni se je nabralo v Celju precej stalno v mestu bivajočih pravoslavnih, večinoma oficirjev, podoficirjev, poleg vojakov, ki so služili tu svoj rok. Tudi nekoliko Slovencev je prestopilo v pravoslavje, ne z namenom, da se odrečejo slovenstvu, ampak kot protest proti čisto nebratski gonji in ker so v tem videli izraz za trdnejšo državno zavest, hkrati pa tudi zato, da bi potrdili svojo idejno povezanost z jugoslovanstvom in slovanstvom.

Leta 1921 je trgovec Zečević z nekaterimi tovariši dal pobudo, da se v Celju ustanovi pravoslavna cerkvena občina in začno zbirati prispevki za zgraditev cerkve.

Dne 17. decembra se je v ta namen vršil zbor, ki se ga je razen vodilnih oficirjev, polkovnika V. Tosića in Naumovića, zastopnikov ruskih beguncev (generala Nikolaja Stepanovića, Aleksandrova in polkovnika Andreja Rafajlovića Milovskega) udeležili tudi zastopniki civilistov, med njimi trije Slovenci, policijski ravnatelj Franc Logar z ženo in Danilo Gorinšek.

V začetku leta 1922 je bila cerkvena občina že ustanovljena. Predsednik sveta je postal polkovnik Tosić. Leta 1923 je že imela svojega svečenika, proto Rafaela Perića. Bogoslužje se je vršilo v sedanji Šlandrovi vojašnici, kjer so v ta namen uredili manjšo sobo.

Perić, ki je užival v mestu ugled, je umrl 17. decembra 1925, konec julija 1926 mu je sledil Mihajlo Čudić, prav tako spoštovana osebnost.

Cerkveno občino so ob ustanovitvi priključili k plaški eparhiji, ki sta ji pripadala še Metlika in Marindol pri Tržiču. Leta 1927 je cerkveno občino in njene pripadnike obiskal patriarh Dimitrije.

Medtem so zbirali prispevke za cerkev. Predsednik odbora je bil trgovec Žarko Jokšić. Najuspešnejša nabiralka je bila Zofija Koča iz Zemuna. Nabrala je 100.000 din. Mnogo so dajale razne prireditve, darovalci so bili večinoma Slovenci. Leta 1926 je bilo nabranih že 280.000 din.

Leta 1928 je občina poklonila stavbišče na sredi sedanjega Šlandrovega trga. Predsednik cerkvene občine je bil tedaj polkovnik Dragotin Purić, podpredsednika sta pa bila podpolkovnik Milisav Bojić in ravnatelj cinkarne Todor Lazarević. Drugi člani odbora so se zlasti zaradi službenih premestitev menjavali. Stalno je bil v odboru akademski slikar Miroslav Modić.

Opora odbora so bile Slovenke: Kalanova, Sernečeva, Prekorškova, Požarjeva, Grudnova, Rebernikova, Steinfelserjeva.

Priprave za gradnjo so se začele leta 1929.

Načrt za cerkev je napravil in poklonil arhitekt Momir Korunović, svetnik v gradbenem ministrstvu. Gradbena dela je prevzel mestni stavbenik Karel Jezernik. Izvedbo tehničnih del je nadzoroval inž. Milenko Biljić, ko je on odšel iz Celja, sta to dolžnost v imenu sreskega načelnika prevzela gradbeni nadsvetnik ing. Marek in ing. Anton Komel.

Dne 1. septembra 1929 so položili temeljni kamen. Leta 1932 je bila cerkev dograjena. Imena darovateljev, ki so prispevali za gradnjo najmanj 1000 din, so vklesali v dve plošči, ki so ju vzdali v notranji strani cerkve. Med njimi je bilo mnogo Slovencev.

Znameniti slikar Uroš Predić je poklonil 8 krasnih prestolnih ikon, vrednih nad 100.000 din. Ikone za arhijerejski in kraljevski prestol je izdelal Miroslav Modić, ostale ikone pa slikar Stefanović iz Sremskih Karlovcev po originalih Uroša Predića. Tri križe na kupolah in železne konstrukcije oken so napravili v kaznilnici v Lepoglavi, kon-

Pravoslavna in protestantska cerkev ter gimnazija v Celju okoli leta 1940

strukcijo ikonostasa je izdelal celjski kipar Miloš Hohnjec, arhijejski in kraljevski prestol pa kazenski zavod v Mitrovici.

Za gradnjo so porabili zelo mnogo opeke, gramoza, dolomitnega peska, železa in cinkove pločevine. Ikonostas je bil iz peščenca, lomljenega v Vinici pri Varaždinu, njegov podstavek pa iz belega kararskega marmorja.

Cerkev je bila dolga 25, široka 16 in z velikim križem visoka 28 m. Premer glavne kupole je znašal 9 m, veliki križ je bil visok 4.20 m in je tehtal 800 kg. Cerkev je imela 47 oken s steklom v državnih barvah. Tri vhodna vrata je izdelal mojster Avdič iz Vojnika, zidarska dela je neposredno vodil polir Ivan Kresnik iz Vojnika. Steklarska dela je izvršila Weinerjeva tvrdka. Načrt za park je napravil profesor Vardjan s šentjurske kmetijske šole, prostor okrog cerkve je pa uredilo Tujsko-prometno društvo.

Gradnja cerkve je stala 1,200.000 din, po proračunu bi naj bila stala (brez opreme) 1,548.000 din. Prihranek je nastal, ker je gradbeni odbor (cerkvene občine) nakupoval material v lastni režiji in ga izročal podjetnikom.

Dne 19. julija 1932 je svetemu Savi posvetil cerkev patriarh Varnava. Bil je slavnostno sprejet. Med blagoslovitvijo je pelo sloveče beograjsko pevsko društvo Svetislav Stanković. Zvečer je bil v Celjskem domu velik koncert, pri katerem je pod vodstvom Peca Šegule pelo Celjsko pevsko društvo. Drugi dan je patriarh blagoslovil temeljni kamen za cerkev sv. Save v Ljubljani.

Prav v letu posvetitve je pravoslavna cerkev dobila novo ustavo, ob tej priliki so celjsko pravoslavno občino podredili novi zagrebški mitropolitiji.

Okupator je takoj po svojem prihodu začel cerkev rušiti, ker je bila zelo trdno zidana, jo je moral razstreljevati. Prizanesel je samo Predičevim ikonam, ki so se po vojni našle na podstrešju »grofije«.

SOLSTVO

Solstvo stare Jugoslavije se je razvijalo na podedovanih osnovah, v Sloveniji na temelju zakonov, nastalih v bivši habsburški monarhiji, vendar je bilo treba takoj v začetku tako organizacijo šolstva kakor notranjo vsebino šolskih ustanov prilagoditi potrebam nove narodne države, v postopnem razvoju pa uvajati nadaljnje izpremembe.

Takoj po propadu dvojne monarhije v oktobru 1918 je nastala Narodna vlada kot najvišja upravna oblast Slovenije, v sestavu Narodne vlade so bila poverjenišтва za razne panoge uprave, med njimi je bilo poverjenišтво za prosveto in vero. Glavni in vodstveni organ tega poverjenišтва je bil višji šolski svet.

Po vključitvi bivših jugoslovanskih pokrajin v mlado Jugoslavijo, izvršeni z dogovorom 1. decembra 1918, je Narodna vlada 27. decembra 1918 podala ostavko. Dne 20. januarja 1919 je bila ostavka sprejeta. Z istim ukazom je bila ustanovljena deželna vlada, tudi v njenem sestavu so še bila poverjenišтва, med njimi poverjenišтво za uk in bogoslužje. Vendar deželna vlada ni bila najvišja inštanca.

Nov položaj je nastal s sprejetjem Vidovdanske ustave 28. junija 1921, ki uvaja oblasti z velikimi župani. Kot izvršilna sta sledila leta 1922 zakon o občni upravi in zakon o oblastni in sreski samoupravi.

Z razglasom o ustroju pokrajinske uprave za Slovenijo z dne 2. avgusta 1921 je deželna vlada prestala obstajati. Sledila ji je pokrajinska vlada za Slovenijo, ki je imela prehodni značaj. V njenem sestavu je bil tudi oddelek za prosveto in vero. Njena naloga je bila, da kot vmesna instanca vodi upravo Slovenije, dokler ne bosta organizirani obe oblasti, ljubljanska in mariborska.

Velika župana sta bila imenovana z ukazom z dne 31. decembra 1922 (za Maribor: dr. Pirkmajer), toda prenos uradov v njihovo upravo je bil dokončan šele leta 1925. Nekaj uradov, zlasti tehničnih, je bilo neposredno pod ministrstvi, kamor so prišli že ob ustanovitvi deželne vlade.

V sestavu oblastnih uprav so bili tudi oddelki za prosveto in vero. Območje sedanje celjske občine je bilo v mariborski oblasti. Šef šolskega oddelka pri velikem županu je bil oblastni šolski nadzornik. Oblastni šolski oddelek je samostojno reševal zadeve manjše važnosti, bolj važne zadeve (npr. namestitve in premestitve) so bile pridržane ministrstvu prosvete.

Veliko izpremembo je prinesel zakon z dne 6. januarja 1929, ki je ukinil vidovdansko ustavo in namesto (sicer močno nepopolnega) parla-

mentarizma uvedel (deloma prikrit) kraljevski absolutizem. Upravo višjih in nižjih oblasti so prevzeli komisarji z imenovanimi sosveti.

Z zakonom z dne 3. oktobra 1929 so bile uvedene banovine. Obe slovenski oblasti sta bili združeni v dravski banovini, ki je imela svoj sedež v Ljubljani.

Dravska banovina je začela poslovati 15. novembra 1929. Prvi ban je bil inž. Dušan Sernec, za njegovega pomočnika je bil imenovan dr. Otmar Pirkmajer. V sestavu banske uprave je bil prosvetni oddelek s šefom in inšpektorjem za srednje in za osnovno šolstvo.

Kot posvetovalni organ za šolstvo je pri banski upravi posloval ožji banski šolski odbor, čigar prvi člani so bili: podban dr. Otmar Pirkmajer kot predsednik, načelnik dr. Dragotin Lončar, inšpektor dr. Fran Kotnik, inž. Viktor Skoberne, ravnatelj učiteljsišča Anton Dokler, posestnik Anton Štrukelj, šolski nadzornik Andrej Škulj (kot poslovodja). Ožji šolski odbor je štel 7 članov, za zelo važne odločitve se je razširil v širši banski šolski odbor, ki je imel 18 članov.

Tako je ostalo do propada stare Jugoslavije. Najvažnejše odločitve so bile slej ko prej pridržane ministrstvu za prosveto in vero, v katerem so itak bili zastopniki za Slovenijo, nekolikokrat ga je tudi vodil Slovenec (dr. Korošec).

Kot nižjo šolsko oblast so določili okrajne šolske svete, ki so delovali pod vodstvom okrajnih glavarjev. V njih so poleg okrajnih šolskih nadzornikov bili tudi zastopniki priznanih ver, občin in zdravstva.

Okrajni šolski sveti so kot vmesna instanca imeli besedo pri nastavitvah, kot druga instancesca so odločali v manjših zadevah, preko okrajnih šolskih nadzornikov so pa nadzirali pouk.

Ko je veliki župan leta 1925 prevzel posle bivših prosvetnih oddelkov, so bili ukinjeni okrajni šolski sveti. Njihove posle je prevzel sreski poglavar. V Celju je bil tedaj na tem mestu dr. Anton Žužek. Šolski oddelek njegovega urada je vodil okrajni šolski nadzornik. Še iz avstrijske dobe (izza leta 1908) je bil okrajni šolski nadzornik za celjski in vranski okraj Josip Zupanek. Ko je leta 1919 stopil v pokoj, je 12. marca 1919 prevzel njegovo mesto Ljudevit Černež, dotlej nadučitelj v Grižah. Černežu (upok. 20. aprila 1927) je 24. februarja 1927 sledil Riko Pestevšek, dotlej učitelj na mestni deški osnovni šoli.

Mesta s posebnim statutom so imela poseben mestni šolski svet, ki je imel pravice okrajnih šolskih svetov.

Stari nemški mestni šolski svet je Narodna vlada 23. januarja 1919 razpustila in poverila njegove posle dr. Frideriku Lukanu, okrajnemu glavarju in mestnemu komisarju (gerentu).

Istočasno je pozvala komisarja, naj skliče na sestanek ugledne meščane (člane bivšega Narodnega sveta) in se z njimi posvetuje glede sestave novega mestnega sveta. Pod Lukanovim predsedstvom je novi mestni svet začel delovati.

Med njegovimi (sicer se menjajočimi) člani so bili: Jožko Bizjak, dr. Ernest Lukman, Jožef Marn, prof. Franc Mravljak, Josip Zupanek.

Šolski nadzornik Ljudevit Černež

Šolski nadzornik Riko Pestevšek

Toda 21. julija 1920 je poverjenišтво za uk in bogočastje mestni šolski svet ukinilo in njegove posle poverilo okrajnemu glavarju odnosno njegovemu šolskemu nadzorniku. Proti temu je dr. Kalan na seji gerentskega sosveta odločno protestiral. Že konec prihodnjega leta je pokrajinska uprava obnovila mestni šolski svet. Predsednik mu je bil po zakonu župan dr. Juro Hrašovec. Pripadali so mu še: nadzornik za meščanske šole Franc Fink (vadniški učitelj v Mariboru), okrajni šolski nadzornik Ludovik Černež, zastopnik učiteljstva Beno Serajnik (ravnatelj deške meščanske šole), zastopnik cerkve Franc Lukman — po zakonu; dr. Ernest Kalan, Miha Koren, Alojzij Leskošek, David Modic — po izvolitvi; Vinko Krušič — kot zapisnikar.

Istočasno z okrajnim šolskim svetom je prenehala tudi funkcija mestnega šolskega sveta (1925).

Najnižje upravno šolsko oblastvo, podedovano iz avstrijske dobe, so bili krajevni šolski sveti, ki so imeli deloma od občinskih odborov voljene in deloma po zakonu določene člane (vodja šole, zastopnik verske občine). Pripadal jim je tudi od okrajnega šolskega sveta imenovani krajevni šolski ogleda. Krajevni šolski sveti so sicer skrbeli za materialne potrebe šole.

Dne 2. maja 1927 so z uvedbo ministrstva prosvete krajne šolske svete ukinili in uvedli krajevne šolske odbore.

Ti so imeli v bistvu iste funkcije, le da niso imeli v svojem sestavu krajnih šolskih oglednikov. Po zakonu so bili v krajnem šolskem (svetu) odboru: predsednik občine kot predsednik odbora, šolski upravitelj kot

tajnik, uradni zdravnik in eventualno inženir ter sreski šolski nadzornik. Nekaj članov je pa izvolil občinski odbor.

Ako je imela šola več ko 10 razredov, upravitelj ni poučeval.

Vsak drugi mesec je bil sreski učiteljski zbor, ki ga je vodil nadzornik.

Okrajni in krajni šolski sveti so imeli pod svojo oblastjo samo osnovne in meščanske ter prvim ali drugim priključene nižje strokovne šole ali tečaje.

Srednje šole so bile podrejene neposredno prosvetnim oddelkom (pri deželni vladi, pokrajinski upravi, banovini). Razume se, da so tudi osnovnošolske zadeve deloma neposredno deloma v višji inštanci reševali prosvetni oddelki in ministrstvo prosvete.

Osnovna šola

Osnovna šola je ob nastanku stare Jugoslavije temeljila v bistvu na osnovnošolskem zakonu bivše dvojne monarhije iz leta 1869, na noveli iz leta 1883 in dopolnilnih uredbah in odredbah. Nova država je morala takoj nekatere stare določbe spremeniti, medtem ko so druge izpremembe sledile pozneje.

Med njimi je bila najvažnejša izprememba učnega jezika. Mestne šole so imele dotlej nemški jezik, pojmljivo je, da se je moral umakniti slovenščini. Schulvereinske ponemčevalnice so ukini in jih nadomestili s slovenskimi šolami. V Celju samem so za ostanke nemštva nekaj let še pustili nemške vzporednice. Nemščina je prestala biti obvezni predmet slovenskih osnovnih šol.

A bile so še druge izpremembe. Že v prvem šolskem letu so učiteljski zbori po naročilu izdelali nove učne načrte za zgodovino in zemljepis.

V šolskem letu 1921/22 so uvedli v osnovne šole kmetijstvo (v najvišjih razredih), deška ročna dela in srbohrvaščino. Tedaj je višji šolski svet izdelal potrebne učne načrte za te predmete in jih poslal posameznim šolskim vodstvom.

Za šolsko leto 1926/1927 je ministrstvo prosvete izdalo celotni učni načrt za prve štiri razrede (letnike) osnovne šole. Načrt je polagal posebno važnost na učni jezik, zgodovino in zemljepis, zapostavljal je lepomiselnost in risanje. Ročna dela uvaja načrt že v prvi razred. Učiteljstvo z njim ni bilo zadovoljno.

V naslednjem letu so ta načrt nekoliko spremenili in višja šolska oblast je naročila, naj ga domače učiteljske konference prilagode krajevnim razmeram.

Važen datum v preosnovi našega osnovnega šolstva naj bi bil 15. december 1929. Tedaj je izšel Zakon o narodnih šolah, ki je imel nalogo, da postavi osnovno šolstvo vse države na enotno podlago. Glavne določbe zakona so bile naslednje:

Nadzorstvo nad vsemi (ljudskimi) šolami, otroškimi zabavišči in drugimi prosvetnimi ustanovami vrši ministrstvo prosvete in sicer neposredno in posredno. Na drugi način ga vrši preko šolskih uprav, sreskih načelstev

in banovinskih uprav. Vsaka narodna (ljudska) šola ima svojega upravitelja, ki ga postavlja ministrstvo prosvete.

Šolska upravna edinica je šolska občina. Sestoji iz ene ali več občin ali tudi njihovih delov. Vsako naselje mora biti v sestavu kake šolske občine. Vsaka šolska občina ima svoj krajevni šolski odbor, katerega predsednik je načelnik občine. Nekateri člani šolskega odbora volijo občinski odbori sorazmerno po prispevkih k šolskemu proračunu. Drugi člani pripadajo šolskemu odboru po svojem službenem položaju: šolski upravitelj kot njegov poslovodja, ravnatelj krajevne meščanske šole in občinski oziroma rajonski zdravnik. Proračun potrjujeta občinski odbor in oblastni (banovinski) šolski odbor.

Zadržanega predsednika zastopa najstarejši član odbora. Blagajnika volijo odborniki iz svojih vrst.

Vsaka banovinska uprava ima svoj banski šolski odbor. Predsednik mu je pomočnik bana, a tega namestnik načelnik prosvetnega oddelka.

Vsi učitelji šole tvorijo s svojim upraviteljem učiteljski svet šole. Učitelji državnih narodnih (ljudskih) šol tvorijo sreski učiteljski svet, njega predsednik je sreski šolski nadzornik. Banska uprava skliče enkrat na leto vse sreske nadzornike v banski učiteljski svet, da se z njimi dogovori o enotnem delu. Posvetovanje vodi načelnik prosvetnega oddelka ali njegov namestnik.

Zaradi zbližanja doma in šole obvezno uvajajo roditeljske sestanke.

Narodne (ljudske) šole se dele v nižje in višje. Nižji štirje oddelki tvorijo nižjo, višji štirje višjo narodno šolo. Vsaka šola seveda ni mogla imeti višjih oddelkov, često se je zadovoljila z enim, dvema, tremi oddelki.

Leta 1933/1934 so morale vse osnovne šole izdelati podrobne učne načrte in jih predložiti sreskemu načelniku. S posebno anketo so načrte pregledali in najprimernejšega izmed njih predložili banski upravi. Ta je zopet najprikladnejšega poslala ministrstvu, ki je na osnovi poslanih primerkov definitivno ukrepalo. S 1. septembrom 1935 je uveljavilo nov učni načrt, ki je veljal do kraja dobe.

V smislu tega načrtovanja so morale šolske uprave s svojimi učiteljskimi člani v šolskih letih 1934/1935 in 1935/1936 sestaviti domoznanstvene knjige. Te knjige so večinoma dobro sestavljene in poučne, danes bi bile seveda potrebne obnove.

Kar nenavadno učinkuje odlok banske uprave z dne 15. aprila 1937, ki predpisuje, da se morajo osnovne šole označevati kot ljudske in ne kot narodne. Ta odlok je bil izraz določene politične in jezikovne usmerjenosti.

Važne so bile tudi tiste zakonite odredbe, ki so določale prejemke in položaj učiteljskega osebja. Ker je draginja stalno rasla, so že leta 1916 priznali učiteljskemu osebju posebne draginjske doklade, ki so jih v naslednjih dveh letih nekolikokrat povišali. Cene so se dvigale še tudi v stari Jugoslaviji tja do leta 1925. Višali so se tudi prejemki, vendar ne slej ne prej niso mogli dohieteti porasta cen.

Že dne 14. februarja 1919 je deželna vlada izdala naredbo o začasni ureditvi službenih prejemkov in pokojnin učiteljev javnih ljudskih in me-

ščanskih šol na ozemlju Slovenije. Naredba določa, da se plačujejo prejemki iz državnih sredstev.

S tem je bilo zadoščeno stari želji učiteljev, da jih izločijo iz deželne in vključijo v državno službo. Pričakovali so, da se bodo na ta način izognili političnemu preganjanju za svojo kulturno usmerjenost. To so v resnici samo deloma dosegli, kajti domača politična roka je segla zdaj pa zdaj tudi do Beograda. Tako je bilo zlasti v dobi kraljevskega absolutizma.

V prvih letih te dobe so bili v nevarnosti tisti, ki so se iz tega ali onega vzroka kazali kot nasprotniki jugoslovanskega narodnega edinstva in morda tudi absolutizma, v zadnjih letih pa tisti, ki so poleg slovenske kulturne priznavali tudi jugoslovansko politično narodnost oziroma nekako sintezo obeh.

Dne 28. junija 1919 je ministrski svet sklenil, da se vsem javnim uslužbencem, torej tudi učiteljem, povišajo prejemki, sestoječi se iz plače in osebnih ter rodbinskih doklad, za 100 %.

Leta 1923 je izšla službena pragmatika za državne uslužbence, ki je veljala od 1. oktobra 1923. Učiteljstvo je prišlo v drugo kategorijo. Prejemke so začeli izplačevati šele 1. januarja 1924. Ker je bilo plačilo iz predhodnega leta dolgo v zaostanku, je bilo učiteljstvo močno nejevoljno. Po sodbi iz tedanjih dni so dosegali učiteljski prejemki v odnosu do cen okrog 75 % predvojne vrednosti.

V šolskem letu 1926/1927 so uvedli za učence matične liste, za učno osebje pa (v trojniku) uslužbenske liste, od teh je bil en izvod na šoli, drugi pri velikem županu oziroma banu in tretji pri ministrstvu prosvete.

V šolskem letu 1928/1929 so kot novost uvedli plačilne liste v dveh izvodih. Dne 31. marca 1929 je izšel nov zakon o uradnikih.

V času krize leta 1935 so vsem državnim uslužbencem znižali plače, in sicer procentualno. To je bil davek družbi, res pa je, da so tudi cene padle, kar je bilo glede na proizvodnjo eden izmed znakov krize.

V zadnjem četrtletju 1936/1937 je prevzela vzdrževanje šol banska uprava. Izplačevanje se je vršilo po sreskem poglavarju in je bilo ustrezno poslovanje precej zahtevno. Šolske občine so morale poslej skrbeti samo za poslopje. Novi način je bil vsekakor v korist siromašnim občinam.

Važno vlogo v šolskem delu so imele učne knjige in učila.

Izpočetka je bilo za učne knjige zelo težko. Tiskane so bile na Dunaju in Avstrijci knjig niso puščali preko meje. Naši šolniki so se morali zadovoljiti s tem, kar je bilo tu. Med začetnicami se je najčešče našla Widrova. Sicer so pa od prej deloma uporabljali še Končnikova berila, češče pa Schreiner-Hubadove Čitanke, Schreiner-Bezjakove Jezikovne vadnice, Schreinerjeve Nemške vadnice, Lavtarjeve in Černivčeve Računice. Posebno velika stiska je nastala, ko je višji šolski svet leta 1920 prepovedal knjige, tiskane pred letom 1919. Namesto čitank so začeli uporabljati periodične Šolske liste. Poleg tega so hitro začeli pripravljati nove knjige. Ravnatelj meščanske šole Josip Brinar je izdal Slovnico in nove Vadnice, šolski nadzornik Ludovik Černej je popravil Schreiner-Hubadove Čitanke in Lavtarjeve Računice, Gangl je priredil nove Čitanke itd. Umevno je, da je bilo treba iz knjig izločiti sestavke, ki so vzbujali avstrijsko-habsburško

miselnost in jih nadomestiti s sestavki, pisanimi v narodnem duhu. Skoraj na vseh šolah so ubožni učenci dobivali knjige zastonj. Proti koncu so zaradi pomanjkanja sredstev učitelji poučevali računstvo, ne da bi bili učencem dali računice. Na nekaterih šolah so dobivali knjige sploh vsi učenci. Sredstva so dajali krajevni šolski sveti (odbori), včasih so jih pa vsaj deloma donášale prireditve.

Enako je bilo z učnimi pripomočki. Šole so si po možnosti nabavljale tudi učila in knjige za učiteljsko in šolarsko knjižnico. Izšel je tudi odlok, naj se iz knjižnice izločijo neustrezne knjige oziroma spisi, vendar v tem pogledu ni bilo ozkosrčnosti, kakršno poznamo iz prejšnjih avstrijskih časov.

Šolska oblast je že kar v začetku navajala učiteljstvo, da bi se bavilo s pedagoško-metodičnimi vprašanji. Na nekaterih šolah so jih v resnici pridno pretresali na mesečnih konferencah, vidno je, da so si učitelji in učiteljice trudili biti v stiku s sodobnimi vzgojnimi in metodičnimi ugotovitvami. Istemu namenu so služile letne inšpekcijske konference in po novem šolskem zakonu predpisane dvomesečne konference. Kako resna je bila težnja po napredku, priča med drugim dejstvo, da je šolski nadzornik Riko Pestevšek sam imel v Celju dve vzorni predavanji: v prvem je obravnaval vprašanje Zakaj v jeseni listje odpada (1939), za drugo si je pa vzel snov iz spisja (1940).

Redno šolsko delo so dopolnjevali posebni spominski šolski prazniki in spomska predavanja.

Šolski prazniki so bili v glavnem stalni, deloma so se s časom spreminjali in njihovo število se je večalo.

Imeli so širši ali ožji program: govor, petje, recitacije. Šolskim slavnostim je bila na prvem mestu namenjena uredba višjega šolskega sveta z dne 29. septembra 1919, ki določa, da se mora kot slovenska narodna himna peti Lepa naša domovina, kot državna himna pa Bože pravde.

Malo prej (21. septembra) je višji šolski svet odločil, da se mora kot narodni praznik praznovati 29. oktober kot dan osvoboditve iz vezi avstrijsko-habsburške oblasti.

Kmalu nato je ministrstvo prosvete določilo, da je kot narodne praznike treba v šolah primerno praznovati: 1. december, dan ustanovitve Jugoslavije, 24. maj, praznik Cirila in Metoda, 28. junij, Vidov dan in zaključek šolskega leta, ter 12. julij, rojstni dan kralja Petra I.

Tem praznikom so se pozneje pridružili še drugi: 17. december, rojstni dan regenta in poznejšega kralja Aleksandra, 9. januar, rojstni dan kraljice Marije, 27. januar, dan sv. Save, 4. februar, Strossmayerjev dan, medtem ko je praznik sv. Cirila in Metoda, 24. maj, postal hkrati protialkoholni dan, 6. september, rojstni dan kralja Petra II.

Izza leta 1935/1936 so obhajali v šolah kot praznik tudi Slomškov dan (23. november).

Spomska predavanja so bila deloma precej redna, deloma izredna. Kot redna so se sčasoma uvedla predavanja: na materinski dan (v maju), na jadranski dan, v protialkoholnem in izseljenskem tednu.

Izredna predavanja so bila ob važnejših spominskih dnevih dogodkov iz naše zgodovine (kumanovska bitka, preboj solunske fronte, prenos judenburških žrtev in telesnih ostankov Nikolaja Zrinjskega in Krsta Frankopana, obletnica podpisa rapalske pogodbe in koroškega plebiscita), ob spominskih obletnicah naših velikih mož (Franceta Prešerna, Josipa Stritarja, Otona Župančiča, škofa Antona Jegliča, kralja Tomislava, Petra Petrovića Njegoša). Velike žalne svečanosti so bile po tragični smrti kralja Aleksandra (v Marseillu 10. oktobra 1934).

Izrazito podpornega značaja so bila praznovanja Miklavževega večera, božičnice, ki so jih po možnostih prirejale vse šole. Pri tem so jim poleg privatnikov prihajala v pomoč podporna in kulturna društva, občine in zadnja leta tudi banovina. Podpore so omogočale ustanovitev šolskih kuhinj, ki so marsikje bile zelo potrebne. Nekatere prireditve (zlasti tiste na Vidov dan ob koncu šolskega leta, na Miklavžev večer in ob božičnicah) so imele često širši kulturni program, ki je privabljal k obisku tudi odrasle, zlasti starše otrok.

Kot posebno značilen omenjam Vidov dan 1919, ki sta ga celjska deška in dekliška mestna osnovna šola praznovali skupno v mestnem gledališču. Proslava se je začela z govorom v verzih, ki ga je sestavila mlada učiteljica Ana Černejeva in recitirala njena sestra Vida:

Pozdrav Vam vsem,
ki tukaj ste se zbrali,
da z nami bi se radovali.
Iskren pozdrav.

Ponovno nam žarijo mlada lica,
ko naša mila govorica
iz ust mladine tukaj se glasi.
Svečan spomin budi.

Na Vidov dan!
Ko nekdanj v boju ljutem,
krvavem, krutem
podlegel je naš bratski
srbski rod in bil stoletja v prah teptan.
Teptan, nikdar pa strt, ne pokončan!

In prišel je rešitve čas,
osvete dan krvavi!

In vstal naš brat je k novi slavi,
z njim dvignil se je narod naš v svobodnejše življenje.

Kaj gledal pač je Vidov dan?
Vse: boje, suženjstvo, trpljenje,
pa tudi zmago in vstajenje!

Naj vidi še veselje naše,
naj sliši danes spev glasan
hvaležne dece naše,
ki kliče Vam: Pozdrav srčan!

V nadaljevanju proslave so učenci pod vodstvom Stanka Gradišnika igrali Rdečo kapico, mladi pevci Cirila Preglja so peli, dekleta Franje Pristovškove so plesale ples gozdnih vil, mestna godba je pa igrala v odmorih. Drugi dan so morali predstavo ponoviti.

V Celju in sosednjih šolah so ob raznih prilikah igrali razen že navedene Rdeče kapice naslednje igrice:

Marice Sernečeve Kralj Matjažovo vojsko (Celje, 1921), Krojačka junčka (Celje, 1923), Ernesta Tirana Čarobne gosli so morali izpustiti, ker niso dobili na razpolago gledališča;

Zapeljivčka, Sneguljčico in Darežljive otroke (Štore, 1919), Pepelko, Jankovo življenje in Kaznovanega šaljivca (Štore, 1921), Štefko in Metko (Štore, 1931), Ribičičevo V kraljestvu palčkov (Štore, 1932), Materin blagoslov (Štore, 1933), Raj na zemlji (Štore, 1934), Trije snubci (Štore, 1938).

Sneguljčico (Teharje, 1920), Pepelko (Teharje, 1921), Janka in Metko (Teharje, 1922), Špicarjevo Pehto (Ljubecna, 1938), Cilko in njeno punčko (Vojnik, 1937).

V vzgojno pomoč so bila tudi razna šolarska društva, ki so polagoma nastajala na vseh šolah: Podmladek Rdečega kriza, Podmladek Jadranske straže, Mladi junaki, Šolska čebelica.

Vsaka izmed teh organizacij je imela svojo določeno nalogo: prva človekoljubje, druga ljubezen do morja in domovine, tretja treznost, četrta varčevanje. Telesni vzgoji in telesno-duševni kulturi je služila telovadba pri Sokolu. Število pri Sokolu telovadeče mladine se je zlasti pomnožilo, odkar je Sokol leta 1929 (po proglastitvi kraljevega absolutizma) postal nekaka državna telesno-vzgojna organizacija. Učitelji so morali postati glavni sokolski delavci in umevno je, da so jim sledili tudi učenci, in sicer mlajši kot deca, starejši kot naraščajniki. Ko je leta 1935 z vstopom v vlado v okviru Jugoslovanske Radikalne Zajednice v Sloveniji prišla na oblast Sokolu neprijazna Koroščeva struja, je število učencev Sokoličev padlo, nekatere vnete sokolske učitelje so celo premestili, pač pa si je med mladino pridobivala člane organizacija skavtov.

Vzgojnega pomena je bil tudi pouk sredi prirode same. Neka naredba višjega šolskega sveta z dne 15. junija 1921 predpisuje, naj se na kmetih prirodopis poučuje na šolskem vrtu. V resnici so skoraj na vseh šolah višje letnike dečkov marljivo poučevali v kmetijstvu in jih na šolskem vrtu uvajali v umno sadjarstvo, deklice pa so tam učili gojitve cvetlic in zelenjave. Nekaj desetletij stare tradicije torej še niso bile izumrle. Leta 1932/33 so za najvišji razred predpisovali pogozdovanje, ki se je vršilo na dečji dan.

Učence so vodili tudi na ekskurzije in na tako imenovane majniške izlete, ki so jim vsestransko širili obzorje. Večina šolskih kronik omenja pri letu 1919 izlet na Goro Oljko, ki ga je omogočil neki tedaj neimenovan

Petdesetletnica Učiteljskega društva za celjski okraj 10. junija 1920

mladinoljub (Vabič ml. iz Žalca) s tem, da je za šolske izlete otrok vseh šol v okraju daroval vsoto 25.000 K.

V določeno smer so vodile mladino tako imenovane verske vaje, ki so se vršile pod vodstvom učiteljev veronauka ali katehetov, praviloma kaplanov (v manjših krajih župnikov) župnij, v katerih je bila ustrezna šola. Trikrat na leto so morali učenci k spovedi in obhajilu, slovesno so navadno obhajali prvo obhajilo, še bolj slovesno birmo, pri kateri je škof z udarcem po licu simbolično potrdil pripadnost k cerkvi, iti so morali v procesijo na praznik Rešnjega telesa (Telovo), navadno tudi v križevem tednu in na dan sv. Marka. Ponekod je bila v poletni dobi enkrat tedensko za učence maša, v Celju so proti koncu dobe uvedli v župni cerkvi skupne nedeljske maše. Vse te verske vaje je moralo nadzorovati učiteljstvo, ki je po potrebi poskrbelo tudi za orglanje in cerkveno petje. V večjo akcijo so vpregli učence leta 1935, ko so hoteli doseči beatifikacijo (proglasitev za blaženega) škofa Antona Martina Slomška. Učenci so se vpisovali v posebne knjige, za vsako šolo je večja skupina otrok nesla te knjige v Maribor, kjer jih je pod vodstvom dr. Korošca predložila škofu.

Učitelji so bili dolžni opozarjati otroke na čistočo in nego telesa, organizirana skrb za zdravje je bila šele v povojih, kakor že prej so otroke cepili, le tu in tam so distriktnim zdravnikom poverjali stalno nalogo šolskih zdravnikov. V Celju je bil dosežen znaten napredek, ko so leta 1927 ustanovili Zdravstveni dom in v njega okviru šolsko polikliniko. Celjska šolska poliklinika je razširila svoje delo tudi na Vojnik in Ljubecno. Na nekatere šole je kdaj pa kdaj po potrebi prišla zdravniška pomoč tudi iz centralnega zdravstvenega doma v Ljubljani.

Osnovno šolstvo v Celju

Ob propadu dvojne monarhije sta bili v Celju dve mestni osnovni šoli, deška in dekliška. Na mestnih tleh je bila tudi okoliška deška osnovna šola. Za deklice okoliška občina ni imela svoje šole, obiskovale so privatno šolo šolskih sester, ki je imela pravico javnosti. Tam so jim bile tovarišice slovenske deklice iz mesta, ki jih starši niso mogli zaupati pomemčevalnemu vplivu nemške mestne šole. V Gaberju sta bila dva otroška vrtca, slovenski in nemški — pomemčevalni. V mestu pa sta bili še deška in dekliška deželna meščanska šola. V okrilju mestnih šol je bilo tudi nižje obrtno in trgovsko šolstvo. Ta okvir je ostal tudi v stari Jugoslaviji, samo da so šolske sestre ustanovile tudi meščansko šolo. Notranji duh šolstva se je seveda spremenil.

Ob propadu dvojne monarhije so nemške šole izprva še ostale. Narodna vlada in višji šolski svet sprva nista imela časa, da bi se ukvarjala z njihovim vprašanjem. Šele 15. februarja so bili provizorično imenovani slovenski učitelji in slovenske učiteljice, ki so prevzeli razrede 1. marca 1919. Poleg njih so še ostale nemške vzporednice, ki so se leto za letom postopoma ukinjale, ker je zmanjkovalo nemških otrok.

Ker sta bili obe mestni osnovni šoli polni otrok, je v mestnem šolskem svetu 7. septembra 1921 nastal sklep, naj bi otroci iz okoliške in drugih bližnjih občin ne obiskovali mestnih šol. To je v okolici povzročilo veliko vznemirjenost, zlasti pri starših, ki so bili sicer v službi v mestu, a so stanovali v okolici, ker v mestu niso mogli dobiti stanovanja. Dr. Juro Hrašovec, mestni župan in predsednik mestnega šolskega sveta, ki je bil sam že pred vojno načelnik okoliškega krajevnega šolskega sveta, je sklep ublažil in preprečil nadaljnja trenja. Okoliška občina je pa prispevala v mestni šolski proračun.

Po združitvi obeh občin, mestne in okoliške, leta 1935, sta obe šoli obdržali svoj krajevni šolski odbor. Dne 18. avgusta 1937 je banska uprava preimenovala šole in oba krajevna šolska odbora: prejšnja državna mestna deška ljudska šola je dobila ime državna I. deška ljudska šola, njen šolski odbor je postal krajevni šolski odbor za šolski okoliš I.

Bivša državna okoliška deška ljudska šola je dobila ime državna II. deška ljudska šola in njen šolski odbor je postal krajevni šolski odbor za šolski okoliš II.

Vrtec na Mariborski cesti 17 so preimenovali v otroški vrtec II. deške ljudske šole, 15. aprila 1937 se je preselil v to šolo, medtem ko je bil otroški vrtec I. nastanjen v poslopju I. deške ljudske šole in že od ustanovitve (1934) njej prideljen.

I. deška ljudska šola v Celju

Prvotna mestna deška ljudska šola. Ob nastanku stare Jugoslavije je bila petrazrednica. Tako je ostala še v prvem letu Jugoslavije (1918/1919), vendar je poleg petih slovenskih imela štiri nemške vzporedne razrede. Štela je nad 400 učencev, od tega 262 v slovenskih in 150 v nemških razredih.

Naslednje leto (1919/1920) so dodali šoli šesti slovenski razred. Ta razred so ustanovili zaradi tega, ker so mnogi učenci iz četrtega in petega razreda odhajali v gimnazijo in iz samega petega razreda v meščansko šolo, obe ti šoli sta bili izbirni, tako so v ljudski šoli ostali tisti, ki niso mogli ali hoteli dalje študirati ter so do končanega štirinajstega leta obiskovali šesti razred in z njim svoje splošno izobraževanje zaključili. Vseh učencev je bilo tedaj okrog 450, od tega 338 v slovenskih in 120 v nemških razredih.

V tretjem šolskem letu (1920/1921) je odpadel prvi nemški razred, ker zanj že ni bilo dovolj nemških otrok. Vseh učencev je bilo nad 500, od tega 430 v slovenskih in 91 v nemških razredih, poslednjih je bilo 41 deklic, kajti za ločene nemške razrede že ni bilo dovolj otrok in so zato deklice bivših vzporednic dekliške šole dodelili nemškim deškim vzporednicam.

Pač pa je že tedaj šola dobila prve slovenske vzporednice. Ni se jih več iznebila, njihovo število se je seveda ravnalo po številu otrok. Izza leta 1928/1929 je bila šola zopet petrazredna, najvišji razred je bil sestavni del višje osnovne šole.

V četrtem šolskem letu (1921/1922) je odpadel že tudi drugi nemški razred. Vseh otrok je bilo znatno manj, okrog 350. Več ko 100 okoliških otrok se je namreč vrnilo v okoliško šolo. Čutiti se je tudi začel vpliv vojnih let, ko se je rodilo manj otrok.

V petem šolskem letu (1922/1923) je bil ukinjen že tretji nemški razred in je vsa šola imela dobrih 350 otrok. Med temi je bilo samo 25 Nemcev (15 dečkov in 10 deklic).

V šestem šolskem letu (1923/1924) je bil ukinjen še četrti nemški razred, tako da je bila poslej šola čisto slovenska. V tem letu je bilo samo nekaj nad 300 otrok.

V naslednjih letih je število otrok kolebajoč padalo, v šolskem letu 1935/1936 jih je bilo celo samo 244, potlej je kolebajoč naraščalo, tako da jih je bilo leta 1939/1940 — 318.

Seveda te številke ne podajajo celotnega števila šoloobveznih otrok, kajti znatno število jih je hodilo v gimnazijo in meščansko šolo. V gimnaziji je bilo takih učencev večkrat nad 100 in v meščanski šoli tudi nad 50. Seveda je v mestno deško šolo še vedno prihajalo nekaj otrok iz okoliške občine, posamezni tudi iz teharske in vojniške.

Ni pa hodilo v šolo nekaj še ne dovoljno razvitih ali bolnih otrok.

V šolskem letu 1931/1932 so zopet ustanovili nemški manjšinski razred, ki je imel okrog 30 otrok. Ker je v naslednjih letih to število padalo in ni bilo več predpisanih 25 otrok, so v šolskem letu 1934/1935 manjšinski razred ukinili.

Prva leta so se učenci od III. do VI. razreda lahko neobvezno učili nemščine, obiskovali so jo v dveh skupinah, ki pa nista skupaj dosegali števila sto. Leta 1931/1932 so za slovenske učence zopet uvedli neobvezno nemščino, vendar je bilo zanimanje zanjo premajhno in je pouk usahnil.

Kako je bilo ob prvem vpisu pred 1. marcem 1919? Za nadučitelja imenovani Jožko Bizjak in katehet Franc Lukman, ki je poučeval na šoli že poprej ter je dobro poznal starše in poreklo otrok, sta razporedila otroke

glede na narodnost v slovenske in nemške razrede. Nekateri nemčurski starši s tem razporedom niso bili zadovoljni. Nadučitelj je predložil spisek mestnemu šolskemu svetu, ki je v sodelovanju z njim odločil o dodelitvi. Za prihodnje šolsko leto je bila imenovana komisija, ki naj bi odločila, v kak razred bi prišli učenci, katerih starši so se zaradi dodelitve pritožili. Nekaj staršev je hotelo komisijo obiti in vpisati otroke v nemški razred.

Ob prevzemu šole je postalo bivše nemško učiteljstvo nepotrebno, zaradi svoje miselnosti in neznanja jezika je bilo tudi neuporabno.

Višji šolski svet je 15. februarja 1919 večino odslovil in stavil na razpolago deželnemu šolskemu svetu v Gradcu. Nekaj pomislekov je bilo glede prejšnjega nadučitelja Franca Zederja, o katerem so sumili, da je skrnil šolsko kroniko. Vendar so naposled priznali možnost, da je izginila med vojno, ker je bila v poslopju vojna bolnica. Glede nekaterih nemških učnih moči se višji šolski svet ni mogel odločiti in je prepustil odločitev mestnemu šolskemu svetu. Po njegovi odločitvi so začasno ostali na šoli: Helena Wogg, Elizabeta Jesenko, Ferdinand Wolf in Henrik Kodella. Zahteval je pa od njih, da v določenem roku napravijo izpit iz slovenščine. Napravil ga je samo Kodella, ki je bil rojen v Gradcu kot sin slovenske služkinje, vendar je pozneje pokazal, da je nemškega, nam celo sovražnega mišljenja.

Ko je odpustil nemške, je višji šolski svet z veljavnostjo od 1. marca 1919 imenoval slovenske učne moči, in sicer začasno, šele v začetku leta 1921/1922 so postale definitivne. Te učne moči so bile:

Jožko Bizjak, nadučitelj, dotlej v isti lastnosti v Bočni; Maks Vudler, dotlej učitelj v Laškem; Franc Dernovšek, učitelj v Sevnici; Riko Pestevšek, učitelj na Vranskem; Roza Knez, učiteljica pri Sv. Bolfenku na Kogu; Ana Matko, učiteljica v Zibiki, in Olga Širc, učiteljica v Šempetru v Savinjski dolini.

Jožko Bizjak je bil tudi predsednik Društva za varstvo otrok, podpredsednik Ljudske univerze ter član občinskega sveta. Zaradi obolenosti je leta 1934 stopil v pokoj in se preselil v Ljubljano.

Maks Vudler je izhajal iz znane učiteljske rodbine (ki je bila po poreklu iz Slovenskih goric), poučeval je tudi stenografijo na trgovski šoli in na gimnaziji ter se je udejstvoval tudi kot javni delavec. Umril je nenadoma 12. maja 1927, v najboljših letih. Franc Dernovšek, poznejši banovinski šolski nadzornik, pa ni prišel v Celje, ampak je v Sevnici sprejel mesto nadučitelja.

Riko Pestevšek, potomec rodbine s staro učiteljsko tradicijo po očetu in materini strani, je služboval na šoli do 24. februarja 1927, ko je bil imenovan za šolskega nadzornika v celjskem srezu.

Roza Knez, pozneje Knez-Voglar, je bila na šoli do septembra 1930. Zapustila jo je zaradi bolezni in je umrla v Celju.

Olga Širc je šolo kmalu zapustila, ker se je poročila. Ana Matko pa službe ni nastopila.

Še v istem šolskem letu sta bila nameščena na šoli tudi Karolina Hinterlechner in Ciril Pregelj. Hinterlechnerjeva je ostala na šoli samo eno šolsko leto.

Učiteljski zbor I. deške ljudske šole leta 1930

Od leve proti desni — sede: Anica Flego, Josip Valenčič, Jožko Bizjak, Ivan Granfola, Gustav Srobotnik; stoje: Stanko Gradišnik, Bogomil Gerlanc, Fran Roš, Ciril Pregelj, Henrik Kodela, Mihael Prelog

Ciril Pregelj je bil nadarjen glasbenik, znan je kot harmonizator narodnih pesmi, skladatelj in glasbeni pedagog.

Nadaljnje učne moči: Josip Valenčič (1919—1941), Jospina Koderman-Bizjak (1920—1921), nato je prešla na dekleško šolo.

Stanko Gradišnik (1920—1941), Marjeta Škarja (1920—1921), Adolf Radić (rojak iz otoka Krka, je bil v početku šolskega leta 1921/1922 nameščen za srbohrvaščino. Leta 1923/1923 je bil premeščen na trgovsko šolo). Slavko Strmšek (1922—1924, je bil premeščen na meščansko šolo). Julija Sajovic-Mlač (1923—1925), Anica Flego (1925—1936), učiteljica za srbohrvaščino; Franjo Roš (1925—1941, znan pisatelj in pedagog, po osvoboditvi profesor zgodovine in na učiteljski in šolski svetnik), Elizabeta Jesenko (1924—1926); Mihael Prelog (1927—1937); Gvidon Srobotnik (1927—1930); Bogomil Gerlanc (1928—1932); Amalija Jezovšek-Zdolšek (1931—1941); Bogomir Zdolšek (1931—1941, od 1933—1936 začasni upravitelj); Marija Ažman (1931—1941); Anton Baša (1932—1941, umrl v taborišču kot žrtev okupatorja); Roza Žabkar (1935); Justina Podržaj (1935).

Franc Lužnik (1936—1941, šolski upravitelj, po osvoboditvi je poučeval angleščino — na gimnaziji); Josip Tomažič (1936); Franja Stanonik (1936—1940); Josip Kotnik (1937—1941).

Po odhodu Flego-Podbojeve je šolsko vodstvo zahtevalo novo učno moč za srbohrvaščino. Odgovorili so mu, da zakon o narodnih šolah ne predvideva za osnovne šole strokovnih učnih moči in mora vsak razredni učitelj poučevati tudi srbohrvaščino.

Dekliška ljudska šola v Celju

Početki slovenske dekliške ljudske šole v Celju so bili podobni početkom deške. Tudi zanjo je višji šolski svet imenoval voditeljico in prve učiteljice šele 15. februarja 1919. Tedaj je odslovil večino prejšnjih nemških učnih moči, obdržal je samo Elizabeto Jesenko, Heleno Wogg in učiteljico ročnih del Terezijo Agricolo, ki jih je obvezal, da morajo napraviti v določenem roku izpit iz slovenščine. Prejšnji in sedaj potrjeni katehet Franc Lasbaher je bil itak Slovenec. Šola ostane še nadalje petrazredna, obdrži pa štiri nemške razrede kot paralelke.

Kot nove učne moči so bile začasno imenovane:

Antonija Ježovnik, Barbara Zupanek, Emica Lilek, Frančiška (Vera) Levstik, Josipina Bizjak, Franja Pristovšek, Marija Puc. Ježovnikova naj bi postala nadučiteljica, vendar jo je višji šolski svet zamenjal z Amalijo Lešnikovo.

Ker je bila Lešnikova prepozno obveščena, je začasno prevzela vodstvo Zupanekova.

Kakor na deški šoli je bilo treba tudi na dekliški po poreklu določiti, katere deklice spadajo v slovenske, katere v nemške razrede. To razdelitev sta izvedla katehet Lasbaher in Zupanekova. Tudi na tej šoli so bili nekateri starši s tem nezadovoljni. Učiteljice in katehet so dobili vtis, da je bil odpor deloma organiziran, zlasti pri starših iz Westnove tovarne. Kakor Bizjak je tudi Zupanekova prepustila odločitev mestnemu šolskemu svetu. Kakor na deški so tudi na dekliški šoli še drugo leto hoteli nekateri starši obiti določeno komisijo in vpisati otroke v nemški razred. Tudi pri teh je odločil Višji šolski svet, ki je počakal, da so otroci delali izpit iz nemščine. V resnici so ga slabo opravili.

Razporeditev med nemškimi učiteljicami je bilo slično ko pri učiteljih, tudi one so kolebale. Niso pa večinoma mogle zatajiti svoje nemške čudi, čeprav so bile deloma nenemškega rodu.

O tem je katehet Lasbaher poročal mestnemu šolskemu svetu in ga prosil, naj opozori vodjo mestne dekliške šole, da nismo več v Avstriji, ampak v Jugoslaviji in da sme katehet poučevati verouk v slovenščini, nadalje naj pouči učiteljico Klemenčičevo (Klementsčitsch), da ne sme prepovedati učenkam govoriti med seboj slovenski.

V prvem šolskem letu (1919/1920) je bilo na šoli samo okrog 400 učenk. Več ko polovica jih je bilo iz okolice.

V drugem šolskem letu (1919/1920) je bilo na šoli samo okrog 350 učenk.

Število učenk v nemških razredih se je tako skrčilo, da so jih dali v deške razrede. Z njimi so šle tudi nemške učiteljice — Jesenko, Wogg in Agricola.

Temeljnih slovenskih razredov je bilo šest. Tako je ostalo do konca, od izida novega šolskega zakona sta zadnja dva razreda pripadala višji osnovni šoli.

V šolskem letu 1920/1921 je bilo na šoli okrog 380 učenk, v šolskem letu 1921/1922 okrog 330, potlej je pa število kolebalo, do leta 1925/1926 je

Ivanka Zupančič, ravnateljica dekliške osnovne šole v Celju

padlo na okrog 260, v zadnjem šolskem letu tega obdobja, 1939/1940, jih je bilo zopet okrog 330. Padec sredi dvajsetih let je gotovo posledica vojne.

Vseh za šolo obveznih deklet na mestnih področjih je bilo okrog 100 do 150 več, toda mnogo jih je hodilo v osnovno šolo pri šolskih sestrah, precej jih je obiskovalo meščansko šolo (državno in privatno pri šolskih sestrah), pa tudi gimnazijo. Na drugi strani je bilo redno mnogo nad 100 učenk iz okolice, ki ni imela nikake lastne javne dekliške ljudske šole.

Zupanekova je vodila šolo le kratko dobo. Od nje je prevzel vodstvo Josip Bizjak, nadučitelj deške šole. Šolska oblast je bila mnenja, da ima moški vodja večjo avtoriteto od ženske. Ker je bil Bizjak preobložen, je v naslednjem šolskem letu, 1920/1921, začasno vodil šolo Srečko Exel, ki je prišel iz Vojnika, a je bil pred upokojitvijo. V poletju 1921 je višji šolski svet razpisal službe na mestnih osnovnih šolah. Ob tej priliki je bilo treba stalno zasesti tudi vodstvo dekliške šole. Višji šolski svet je bil mnenja, da pripada vodstvo dekliške šole ženski. Odločujoča seja je bila šele 19. januarja 1922. Na njej so mesto nadučiteljice na mestni dekliški šoli poverili Ivanki Zupančičevi, učiteljici v Šmarju. Zupančičeva je nastopila službo 14. septembra 1922 in je vestno in s taktom vodila šolo do 30. septembra 1937, ko je stopila v pokoj. Pridno je sodelovala pri Zaščiti dece in mladine, Glasbeni matici, Rdečem križu in Jadranski straži. Sodelavke in sodelavci ter mladina so se poslovili od nje s prisrčno akademijo.

Za Zupančičevo je do okupacije vodila šolo Marija Jurjevčič.

Učiteljice Slovenke, ki so bile s 1. marcem 1919 nameščene na dekliški šoli: Ježovnikova, Zupanekova, Lilekova, Levstikova, Bizjakova in Pucova. Ježovnikova, določena za nadučiteljico, službe ni nastopila.

Barbara Zupanek je ostala na šoli do okupacije.

Emica Lilekova je doživela tragično usodo. V šoli je bila med vojno vojna bolnica. Čeprav je bilo poslopje po vojni razkuženo, se je Lilekova okužila z bacili legarja in je bolezn 29. februarja 1920 podlegla. Bila je

hčerka profesorja in zgodovinarja Emilijana Lileka in žene Eme. Na grobu ji je pretresljivo govoril Ludovik Černež. Toda mladina se pogreba ni smela udeležiti.

Frančiška (Vera) Levstikova je šla v šolskem letu 1919/1920 na tečaj za meščanskošolske predavateljice v Mariboru, naslednje šolsko leto se je sicer vrnila na šolo, toda že 15. septembra je nastopila službo na dekliški meščanski šoli.

Josipina Koderman-Bizjakova je do konca prvega šolskega leta še ostala na Bočni. Naslednji leti je poučevala na deški osnovni šoli v Celju in šele v šolskem letu 1921/1922 je prešla na dekliško šolo. Dne 12. avgusta 1926 je bila upokojena in se je leta 1934 z možem, upokojenim šolskim upraviteljem, preselila v Ljubljano.

Franja Pristovšek (pozneje Pristovšek-Vudler) je ostala na šoli do okupacije.

Marija Puc je bila v začetku šolskega leta 1921/1922 premeščena v Ljubljano.

Dne 15. marca 1919 je prišla na šolo Berta Žejn, primorska begunka, ki pa se je 17. decembra 1921 vrnila v Gorico.

V začetku šolskega leta 1919/1920 je bila nameščena Anica Černejeva, abiturientka, hči okrajnega šolskega nadzornika. V začetku šolskega leta 1924/1925 je nastopila štiriletni študij na višji pedagoški šoli v Zagrebu. Nato je bila profesorica na učiteljski šoli v Ljubljani. Izkazala se ni samo kot dobra pedagoginja, ampak tudi kot nežna otroška pesnica. Postala je žrtev okupatorja, umrla je v taborišču.

Tedaj je bila nameščena tudi Angela Vorbach, učiteljica begunka iz Gorice. V začetku šolskega leta 1925/1926 je bila premeščena na okoliško šolo.

Pozneje nameščene učne moči: Minka Veber-Farčnikova (1919—1926, upokojena); Julija Mlač-Sajovic (1921—1923, prešla na deško šolo); Rozina Vidali (1922, delala v pisarni pri nadzorniku), Ana Suhač (1921—1941), Minka Gradišnik (1921—1941); Marija Bedeković-Radič (učiteljica srbohrvaščine — tudi na meščanski šoli); Marija Jurjevčič (1924, za Zupančičevo začasna upraviteljica — do okupacije); Frančiška Trdina (1924—1938, nato strokovna učiteljica telovadbe na gimnaziji, vadiateljica pri Sokolu in strokovna pisateljica); Ljudmila Sepe (1925—1941); Marija Pustotnik (1926—1929); Martina Vodenik (1926—1928); Hermina Mahorčič (1928—1941); Josipina Simonišek (1929—1941); Marija Jezovšek-Zdolšek (1931—1941, z deške šole); Erlinda Javšovec (1932—1937); Barica Hirjan (1932); Justina Poderžaj (1934—1935); Helena Krušič (1935—1936); Marija Svetina (1934—1940); Julija Praznik (1935, delala v pisarni pri nadzorniku); Marija Pečnik (1938—1941).

Skupne zadeve obeh osnovnih šol

Obe mestni osnovni šoli sta bili nameščeni v šolskem poslopju, zgrajenem leta 1912 na voglu sedanje Gregorčičeve ulice in Ulice 29. novembra. Poslopje je še danes moderno. Vendar sta bili šoli stalno v delni stiski. Prvo leto je bila v poslopju nameščena tudi deška meščanska šola. Ko se je ta naslednje leto preselila v Vodnikovo ulico, kjer je že bila dekliška, je pritličje poslopja zavzela trgovska šola. Da si šoli olajšata prostorno stisko, so leta 1934/1935 preuredili v podstrešju dve sobi v shrambo za učila.

V podprtiličju so pa že prej pripravili sobo za deška ročna dela. V prizidku je imela šola veliko in dobro opremljeno telovadnico. Za opremo telovadnice je bilo Nemško telovadno društvo prispevalo 30.000 K in si izgovorilo pravico souporabe. Po osvoboditvi je celjski Sokol vplačal to vsoto v likvidacijsko maso bivšega nemškega društva in si tako pridobil pravico do souporabe. Seveda je tudi skrbel za obnovo telovadnih naprav.

Spodnji prostori šole so mnogo trpeli ob povodnji 30. septembra 1922, 25. aprila 1925 ter 28. septembra 1926. Posebno hudo je bilo septembra 1933, ko je v telovadnici voda dvignila parketni pod in stala 1 m visoko.

Med vojno je bila v poslopju vojna bolnica. Poslopje je zato mnogo trpelo, prav tako arhiv, knjižnica in zbirke. Ob osvoboditvi ni bilo na okvirih nobene zavese, v stiski prvih povojnih let je morala občina žrtvovati znatno vsoto, da so zanje dobili blago iz Čehoslovaške. Težave je delala tudi centralna kurjava. Napravilo jo je bilo podjetje iz Gradca, zdaj so morali od istega podjetja dobiti tehnika, da jo je popravil. Bila je urejena za kurjenje s koksom, zdaj so jo preuredili za kurjenje z domačim rjavim premogom. Kurjenje sta izprva izmenoma vršila služitelj osnovnih šol in služitelj trgovske šole. Ker je bilo ostalega dela (zlasti na osnovnih šolah) obilo, je bil to izreden napor. Po Bizjakovem prizadevanju je občina končno za zimsko dobo namestila posebnega kurjača.

Pred šolo je bil šolski vrt. Za praktični del je skrbel upravitelj deške, za cvetlični del pa upraviteljica dekliške osnovne šole. Obdeloval ga je služitelj.

Obe šoli sta imeli prvih deset let samo enega služitelja, Josipa Kmecla, ki je prišel iz bivših samostojnih nemško-slovenskih gimnazijskih razredov, za kratko dobo je občina kot drugega služitelja namestila Ivana Pozniča. Ko je ta konec leta 1932/1933 prevzel službo inkasanta na občini, je prišel na njegovo mesto Vladimir Gerlanc.

Obe šoli sta se postopoma oskrbeli s potrebnimi učili in sta zanje lepo skrbeli. Učiteljska knjižnica je bila skupna in je na koncu razdobja že štela preko 1000 del. Obe mladinski knjižnici sta bili nekoliko manjši.

Skrb za celotno poslopje je bila naložena upravitelju deške šole. Zato je bil njen proračun višji od proračuna dekliške šole. Proti koncu razdobja, ko je še bilo treba varčevati, je znašal nad 200.000 din.

Glavne slavnosti sta imeli obe šoli vedno skupno, manjša spominska predavanja pa ločeno.

Kakor je že bilo navedeno, sta po združitvi mestne in okoliške občine šoli dobili ime: državna I. deška (oziroma dekliška) šola.

Otroška vrtca

Do leta 1934 za deco iz mesta ni bilo nikakega otroškega vrtca (zabavišča). Šele 26. novembra 1934 so otvorili dva vrtca, prvi je bil v eni sobi šolskega poslopja, drugi pa v mestni hiši na Mariborski cesti 17 (na voglu z Dečkovo cesto), kjer je bil pred vojno nemški vrtec. Kot vrtnarici sta bili nameščeni Terezija Rutar (iz Štor) in Bogomila Cirman. Od 9. februarja 1936 do 31. avgusta 1938 je zasedala mesto Cirmanove Ana Blažej. Ko je

ta odšla na Jesenice, je zopet prevzela službo Cirmanova, a 30. marca 1939 je prišla kot vrtnarica Otilija Krleša z Jesenic.

Oba vrtca sta bila pod vodstvom upravitelja deške šole. Obiskovalo ju je prvi dve leti nad 70 otrok, nato je število padlo za polovico.

Okoliška deška šola

Leta 1899/1900 je postala šola petrazredna. Ker je število učencev raslo, so zlasti prvim razredom dodajali paralelke. V začetku šolskega leta 1913/1914 je imela šola 471 učencev.

Vojna je šolo hudo prizadela. Pet učnih moči je bilo mobiliziranih: Fran in Josip Žagar, Vekoslav Gobec, Fran Voglar in Janko Kramar. Na šoli so ostali: nadučitelj Armin Gradišnik, Mihael Levstik in Franc Kranjc. Po novem letu 1918 se jim je pridružil tudi Janko Kramar, ki so ga pustili od vojakov. Šola si je pomagala z nastavitvijo treh supletinij, ki so postopoma prevzemale službo: Marica Preskerjeva, Minka Gradišnikova in Marica Vošnjakova.

Solsko leto 1919/1920 je potekalo normalneje. Tedaj se je vpisalo v šolo 422 učencev. Vrnili so se mobilizirani učitelji in nastale so še druge spremembe v učiteljskem zboru.

V naslednjih letih je število učencev naraslo preko 500, nato je do šolskega leta 1927/1928 padlo na 483, končno se je pa dvignilo na preko 800. V tem številu je bil vključen tudi otroški vrtec, ki je štel prvotno okrog 60, nazadnje pa okrog 120 otrok.

V šolskem letu 1922/1923 je šola postala šestrazredna. Po novem zakonu o narodnih šolah je šola leta 1933/1934 postala osemrazredna. S tem je kot edina osnovna šola v Celju dobila popolno višjo stopnjo (višja narodna šola). Po številu učencev je bila poleg realne gimnazije največji šolski zavod v Celju. Imela je tudi več vzporednic.

Dve leti po svobodi je še vodil šolo nadučitelj Armin Gradišnik. V tem času že ni bil več popolnoma zdrav. Začeli so mu popuščati živci. V decembru 1920 je po zdravnikovem nasvetu šel iskat zdravja v sanatorij Lassnitzhöhe pri Gradcu. Tam je umrl 2. januarja 1921. Njegova smrt je potrla njegove učitelje, učence in številne prijatelje.

Armin Gradišnik je bil eden izmed najimpozantnejših likov med našimi vzgojitelji. Bil je človek izredno finega takta, velik ljubitelj mladine in svojega poklica, neuklonljiv rodoljub in naprednjak ter kremenit značaj.

Armin Gradišnik se je rodil 23. novembra 1858 na Vranskem kot sin zdravnika — kirurga. Na gimnaziji v Celju je bil odličen dijak, še v poznih letih je rad citiral odlomke iz rimskih in grških klasikov. Oče je želel, da bi postal zdravnik, že kot šestošolec mu je moral pomagati pri operacijah. To je občutljivega dečka tako pretreslo, da je sklenil postati učitelj. Stopil je na učiteljske in leta 1878 maturiral v Ljubljani. Njegova prva služba je bila v Senožečah na Krasu. V Ljubljani se je spoznal z učiteljico Amalijo Drenikovo, ki je službovala v Hrastniku. Po poroki z njo je tudi sam prišel v Hrastnik za učitelja. Leta 1897 je postal Lopanov naslednik na okoliški šoli v Celju. Z vsem žarom se je posvetil pedagoškemu delu, poleg tega se

je vsestransko izobraževal. Mnogo je pisal v Učiteljskem tovarišu in Potopniku ter v časopisje. Bil je med ustanovitelji Zveze učiteljskih društev na Spodnjem Štajerskem in Zveze slovenskih učiteljskih društev ter 10 let predsednik učiteljskemu društvu za celjski okraj. Leta 1909 se je začela proti njemu gonja, ker se iz določenih razlogov ni udeležil škofovega sprejema. Prizadela mu je mnogo gorja, vendar jo je možato prestal. Ko so ob prevratu leta 1919 zavihrale v Celju slovenske zastave, je rekel svojemu prijatelju Franu Kranjcu: Prijatelj, ko sem še to doživel, rad umrjem.

Po Gradišnikovi smrti je do 27. oktobra 1922 začasno vodil šolo Mihael Levstik. Nadaljnji mesec je bil vodja Karol Vizjak, a 27. novembra 1922 je postal stalni nadučitelj Fran Voglar, rojen 16. 5. 1879, rojak iz Leskovca pri Krškem in vreden Gradišnikov naslednik.

Voglar je vodil šolo do 8. aprila 1936, ko je izročil posle novemu upravitelju Janku Kramarju. Po 37 letih službe se je poslovil od šole. Kramar je vodil šolo do okupacije.

Na šoli je bilo do konca razdobja nekaj starih in izkušenih učiteljev. Ker pa je šola imela mnogo razredov in sporednic, so nanjo prihajale tudi mlajše in mlade učne moči, ki so se hitreje menjavale.

Ob začetku šolskega leta 1919/1920 so bili na šoli poleg ravnatelja: Mihael Levstik, Franc Voglar, Janko Kramar, Fran Žagar, Vekoslav Gobec, Minka Gradišnikova in Marica Presker, medtem ko je bil to leto Franc Kranjc dodeljen meščanski šoli.

Mihael Levstik, učitelj, začasni vodja leta 1921/1922, je stopil v pokoj 10. avgusta 1925. Umrl je 16. aprila 1939. Preden je leta 1902 prišel na celjsko okoliško šolo je bil šolski vodja v Šmihelu nad Mozirjem in nadučitelj v Št. Andražu. Bil je oče pisatelja Vladimirja Levstika in Vere Levstikove.

Fran Voglar je postal, kakor je že bilo omenjeno, Gradišnikov naslednik, Janko Kramar pa je postal Voglarjev naslednik.

Fran Žagar je ostal na šoli do konca šolskega leta 1921/1922.

Vekoslav Gobec je bil na šoli do okupacije, po okupaciji je znova nastopil službo, iz osnovne šole je prešel na nižjo gimnazijo in z njo v višje razrede osemletke. Šele ob koncu šolskega leta 1960/1961 je nehal poučevati, po 51. letu službe, ki jo je vso opravil v Celju, samo na Ljubečni je kot začetnik krajši čas nadomeščal obolelega nadučitelja Vizjaka.

Minka Gradišnik je v začetku šolskega leta 1921/1922 prešla na mestno dekliško osnovno šolo.

Marica Presker je šla v početku šolskega leta 1921/1922 na Teharje, kjer je — razen za okupacije, ko je kot izseljenka poučevala na Hrvatskem — ostala do leta 1952, ko je stopila v pokoj.

Olga Poljšak je konec šolskega leta 1920/1921 zapustila učiteljsko službo.

Franc Kranjc je v šolskem letu 1924/1925 stopil v pokoj. Rodil se je 7. februarja 1867 v Brestanici. Služboval je najprej v Rušah in nato v Hočah. Dne 1. avgusta 1895 je nastopil službo na okoliški šoli v Celju, ostal je na njej skoraj 30 let. Bil je kremenit značaj in neuklonljiv narodnjak. Umrl je leta 1939. Svojo hišo v Polulah je volil šolski Družbi sv. Cirila in Metoda.

Miloš Levstik (1861—1939)

Janko Kramar je prišel na šolo v začetku šolskega leta 1909/1910 kot naslednik Josipa Schmoranzerja, ki je odšel na vadniško šolo in na učiteljskišče v Mariboru kot profesor risanja. Prej je Kramar služboval v Braslovčah. Od leta 1937, ko je sledil Voglarju, pa do okupacije je bil upravitelj šole. Rodil se je 20. februarja 1879 v Trbovljah in je umrl v Celju.

Pavla Miklavc je prišla na šolo v začetku šolskega leta 1921/1922, a je bila med letom premeščena na dekliško meščansko šolo.

Karel Vizjak je prišel na šolo med šolskim letom 1921/1922. Bil je poprej nadučitelj v Ljubečni. Rodil se je v Zagradu in je umrl v Celju. Za Ljubečno si je pridobil mnogo zaslug.

Martin Stante in Ivan Petrak sta prišla na šolo v šolskem letu 1921/1922 in sta ostala na njej do okupacije.

Feliks Exel, bivši učitelj v Vojniku in začasni vodja mestne dekliške šole, je bil dodeljen okoliški šoli v šolskem letu 1922/1923 in 30. julija 1923 upokojen.

Antonija Ažman-Kovač je bila v šolskem letu 1922/1923 nameščena na šoli začasno in v šolskem letu 1925/1926 stalno.

Janko Pogačnik je prišel na šolo v šolskem letu 1922/1923, v začetku šolskega leta 1926/1927 je odšel na meščansko šolo v Vojniku, a se je 30. novembra 1929 vrnil.

Marica Poglajen, otroška vrtnarica, je nastopila službo na šoli v začetku šolskega leta 1923/1924.

Ljudmila Sepe je prišla na šolo 1. decembra 1923 s Polšnika.

Anton Zdolšek je nastopil službo v začetku šolskega leta 1925/1926. Dne 21. junija 1930 se je smrtno ponesrečil pri ribolovu v Nazarju. Rodil

se je 6. januarja 1893 v Luterjah pri Ponikvi in je služboval, preden je prišel v Celje, v Gornjem gradu, Pliberku in Štorah. Bil je velik prijatelj mladine in prirode.

Miloš Levstik je bil na šoli v šolskem letu 1925/1926.

Viktor Kovač je prišel na šolo v šolskem letu 1925/1926 iz Sodražice.

Viktor Rom je bil nameščen na šoli v začetku šolskega leta 1925/1926, a je bil že 12. oktobra premeščen na deško meščansko šolo.

Anica Flego je prišla na šolo v začetku šolskega leta 1925/1926 kot učiteljica srbohrvaščine, a je v začetku šolskega leta 1930/1931 odšla v Maribor.

Angela Vorbach-Sadar je prišla na šolo 1. julija 1925.

Blaž Lah je nastopil službo 7. junija 1926 in je v začetku šolskega leta 1928/1929 postal okrajni pomožni učitelj.

Branko Zemljč je prišel na šolo v začetku šolskega leta 1926/1927 in je ostal na njej do okupacije. Po vojni je še nastopil službo, a je že 31. avgusta 1946 stopil v pokoj.

Josip Jerše je prišel na šolo v šolskem letu 1926/1927. Bil je v nemškem taborišču. Ko se je vrnil je prevzel vodstvo šole. Ob osemdesetletnici je stopil v pokoj (1955).

Po letu 1925 nameščene učne moči:

Zdravko Kovač (1927—1941), Rozina Vidali (1927—1941), Marica Vudler (1927—1941), Ela Blaznik (1926—1928), Ana Srienč-Jurko (1928—1941), Marija Hauptman (1929—1930), po enem letu je odšla v dečje zavetišče v Mariboru. Ana Piano (1930—1941), Vlasta Maslač (1930—1932, za srbohrvaščino), Dragica Damjanovič (1932—1933, za srbohrvaščino), Marija Rakovšček (1933/1934), Bogomil Gerlanc (1933—1941), Antonija Podjavoršek (1933—1935), odšla v St. Vid pri Ptuj, Marija Cremonžnik (1933/1934), Gvidon Srabotnik (1936/1937—1938/39). Zadnje šolsko leto ni poučeval do konca, kajti 15. marca 1939 je umrl. Bil je tik pred upokojitvijo. Prišel je na okoliško šolo z mestne. Bil je zaslužen učitelj. Marija Polak (1937—1941), Bogomila Cirman (1937—1941). P. Efrem Majcen, kapucinec, je bil štirinajst let veroučitelj na šoli, konec šolskega leta 1932/1933 je stopil v pokoj.

Do konca šolskega leta 1927 je bila okoliška šola nastanjena v nepriemernih prostorih starega poslopja v Razlagovi ulici. Že ob ustanovitvi so jeli misliti na novo šolsko poslopje, ki naj bi stalo v središču občinskega teritorija v Celju. Temu so nemški mestni očetje odločno nasprotovali. Po osvoboditvi so se prizadevanja nadaljevala. Zdaj se je bilo treba boriti z gospodarskimi težkočami, a tudi s političnim nasprotovanjem, ki ni imelo dovolj realne podlage. Vendar se je zadeva premaknila z mrtve točke. Občinski odbor okoliške občine je 26. oktobra 1924 soglasno sklenil, da stoji prej ko slej na stališču, da je gradnja osnovne šole nujno potrebna. Izjavil je, da je pripravljen kriti obresti in skrbeti za amortizacijo posojila, v kolikor ne bo presejala finančne moči občine v težki krizi. Nato se je občinski odbor zaradi finančnih skrbi nekoliko pokolebal in je prišel na misel, da bi se morda dala preurediti stara šola in povečati s priključitvijo sosednje hiše Kamnoseške družbe, ki je bila tudi nekoč Tapeinerjeva. Inž. Jan Marek, vodja okrožne gradbene sekcije, je ugotovil, da so te nade iluzorne. Krajni šolski svet je 10. maja 1925 sklenil, da se zgradi šola na

Krajevni šolski odbor okoliške šole

Dolgem polju, kjer je nasproti staremu Jožefovemu dvorcu že kupil ustrezno stavbišče. Okrajni šolski svet je podpiral krajni šolski svet. Občina je še nekoliko kolebala. Opozicija se je zanesla še celo v mestni svet. Navaljala je predvsem sledeče trditve: zidati ni treba, ker se bo okoliška občina itak združila z mestno in bodo potem okoliški otroci hodili v mestne šole, zamolčala je pri tem dejstvo, da so te že itak bile napolnjene; šola bi stala ogromno vsoto, ki bi je okoliška šola ne zmogla in bi po združitvi tudi mestno občino silno obremenila; na Dolgem polju so povodnji.

Vztrajnemu prizadevanju šolskega upravitelja Voglarja in dr. Jura Hrašovca, načelnika krajnega šolskega sveta že izpred vojne, se je posrečilo, da se je zadeva začela realizirati. Pristala je na realizacijo tudi občina, pravnih zaprek ni bilo več, čeprav so nasprotniki posredovali celo v Beogradu in dosegli začasno prepoved gradnje, ko se je že bila začela, a prepoved le ni obveljala.

Idejni načrt je napravil inž. Jan Marek, podrobnega pa stavbenik Konrad Gologranc, ki je tudi prevzel gradnjo. Vsa ostala dela so opravili domači obrtniki. Dne 11. maja 1926 so začeli zidati in 8. septembra 1927 je opat Peter Jurak šolo blagoslovil. Ta dan je bil praznik za mladino in okoliško šolo. Otvoritev je bila svečana in ganljiva. Besede dr. Hrašovca so segale globoko v srce.

Nova šolska stavba je bila med najmodernejšimi v državi. Imela je učilnice in vse druge potrebne prostore in naprave. V posebni po hodniku prizidani stavbi je bila telovadnica z odrom, za upravitelja so pa ob šoli na obsežnem dvorišču zgradili posebno stanovanjsko stavbo. Tudi ta šola

Učiteljski zbor okoliške osnovne šole v Celju pod vodstvom Frana Voglarja (Sede: Mara Poglajen, Janko Kramar, Angela Sadar, Fran Voglar, Antonija Kovač, p. Efreml Majcen. Stoje: Ela Blaznik, Jože Jerše, Martin Stante, Blaž Lah, Alojz Gobec, Branko Zemljič, Anton Zdolšek, Janko Pogačnik, Anica Flego, Ivo Petrak, Viktor Kovač)

je bila namenjena samo dečkom, kajti stroškov za še enkrat tako veliko poslopje občina res ne bi bila zmogla.

Stvarno je bila šola po svojem pedagoškem ustroju pred mestno; bila je osemrazredna.

Nekatere posebnosti, ki jih je treba omeniti: v zdravstvenem pogledu je za to šolo kakor za mestne izprva skrbel mestni fizik, izza leta 1927 pa šolska poliklinika. Tudi iz te šole so odhajali posamezni otroci na Pohorje in na morje, prav tako je bilo dnevno zavetišče v zdravstvenem domu namenjeno tudi njenim ogroženim učencem. Leta 1937/1938 je dobila šola zajtrkovalnico, v kateri je preko zime prejemale dopoldansko malico, sestojčo iz mleka in kruha, preko 100 učencev. To je omogočila podpora občine. Na šoli so izza šolskega leta 1930/1931 redno imeli Miklavžev večer in božičnico, da so mogli obdarovati uboge otroke zlasti z oblačili in obutvijo. Sredstva so dajali: Krajevna zaščita dece in mladine, krajevni šolski odbor, občina, a tudi posamezni privatniki.

Šola je imela izvežban pevski zbor, ki ga je vodil Zdravko Kovač. Zdaj pa zdaj je prišla na šolski oder tudi kaka igra: »Naša šola« — za otvoritev šole napisal Franjo Roš, »Trije tički pred sodnikom«, »Mir in ljubezen«, »Damoklejev meč«, »Utopljenec«, »Pri Brodnikovih«, »Šola v nebesih«.

V šolskem letu 1927/1928 sta v sestavu šole nastali kmetijska nadaljevalna in gospodinjstva šola. Prvo je vodil šolski upravitelj, kmetijske predmete je učil predvsem Ivan Petrak. Drugo je vodila Antonija Ažman-Kovačeva. Dekleta so ob koncu tečaja navadno napravila razstavo: kuharski izdelki, ročna dela, skrb za zdravje, zlasti nega dojenčka. Z razstavo je bila povezana zakuska. Nekajkrat so dekleta celo zaigrala: Leopolda Turšiča »Izgubljeni raj« (1931/1932), Ivana Ogrinca »V Ljubljano jo dajmo« (1927/1928). Kakor učitelji mestne tako so tudi učitelji okoliške šole v tridesetih letih poučevali vojaške analfabete. Težko, a zaslužno delo.

Zavod šolskih sester

Do leta 1918 je ohranjena šolska kronika, za poznejše razdobje je pa ni več. Zato se mi je bilo treba omejiti samo na navedbe v svojem Vodniku po Celju iz leta 1930 in (glede učnih moči) in na spominske podatke.

Šola je leta 1886 dobila šolski vrtec in leta 1906 internat. Leta 1918 se je razdelila v osnovno in trirazredno meščansko šolo, ki je leta 1924 postala štirirazredna. Okrog leta 1930 je imela šola nad 400 učenk. V internatu je bilo prostora za 40 učenk, ki so imele možnost, da so se učile glasbe, modernih jezikov in finih ženskih ročnih del. Odrasla dekleta so sestre učile kuhanja in šivanja.

Šola je bila podružnica zavoda šolskih sester v Mariboru.

Na osnovni šoli so poučevale sestre: Justina Zmazek, upraviteljica, Frumencija Pistotnik, Evgenija Rančigaj, Evzebija Šuster, Kerubina Klančar, Teofila Rojnik, Klotilda Majcen.

Na meščanski šoli: Tomislava Križanič, upraviteljica, Benamina Jažger, Simforoza Kovačič, Jolanda Karničnik, Vilma Kocbek, Assunta Mencin, Albertina Stiplovšek, Ljubomira Žulj.

MEŠČANSKI ŠOLI V CELJU

V Celju sta bili iz avstrijske dobe dve deželni meščanski šoli, deška in dekliška, obe sta bili triletni. Do 1. marca 1919 sta šoli še ostali nemški in v njih so poučevali prejšnji nemški učitelji. Tistega dne so ju prevzeli slovenski učitelji in postali sta slovenski. Obe šoli sta bili pod mestnim šolskim svetom, kajti meščanska šola je po stari zakonodaji spadala v sestav osnovnega šolstva. V mestnem šolskem svetu je bil kot zastopnik meščansko-šolskega učiteljstva Beno Serajnik poleg nadzornika za meščanske šole Frana Finka, učitelja na vadnici v Mariboru. Ker še ni bilo dovolj za meščanske šole izprašanega učiteljstva, so v Mariboru priredili enoletni tečaj za učne moči, ki so se hotele usposobiti za meščanske šole.

Deška meščanska šola je bila prvo leto v poslopju mestne osnovne šole, drugo leto se je pa preselila v dekliško v Vodnikovih ulici.

Z novim šolskim letom 1919/1920 so nemške razrede opustili, ker ni bilo dovolj otrok.

Poverjeništvu za uk in bogočastje je s svojim razpisom v avgustu 1919 odredilo preustroj meščanskih šol in izdalo nov začasni učni načrt: bivše deželne meščanske šole (Celje, Radgona) prevzame država, materialne stroške obdrži občina, učni jezik je slovenščina, kot obvezni predmet se uvede srbohrvaščina. Meščanska šola je izborna šola, vanjo stopajo učenci (učenke) po dovršenem petem šolskem letu, za učence mestnih šol, ki zaradi zadostnega ali nezadostnega uspeha ali iz kakega drugega vzroka ne vstopijo v meščansko šolo ali gimnazijo (lahko že po 4. šolskem letu), se osnuje na osnovnih šolah šesti razred, ki mora biti tako organiziran, da v njem učenci do izstopa iz šole (ob dovršenem 14. letu starosti) dobe neko zaključeno izobrazbo, kjer je malo učencev, se lahko uvede koedukacija (skupna vzgoja dečkov in deklic); med neobveznimi predmeti so živi jeziki (francoščina, nemščina, italijanščina), slovenska stenografija, goslanje in klavir, v doglednem času se uvedejo v deške meščanske šole deška ročna dela, učiteljem, ki bi se hoteli zanje usposobiti, je treba omogočiti obisk tečajev. Upravno naj se ljudske šole ločijo od meščanskih, prve vodijo nadučitelji, a druge ravnatelji.

Izmed bivših nemških učiteljev sta še prvo leto ostala na deški šoli Ludovik Sabukoschek in Gvidon Klier. Drugo leto že za nemški oddelek ni bilo učencev. Na dekliški šoli sta še ostala Herman Mauthner in Elza Proft. Mauthner je po prvem letu odšel in na njegovo mesto je prišel Klier. Po drugem letu je odšla Proftova, ki je izprva prosila za stalno namestitev, a je pozneje optirala za Avstrijo.

Proftova je prišla v nasprotje s predpisi, ko je trdila, da nemške učence niso primorane peti Bože pravde in Lijepa naša domovina.

V šolskem letu 1921/1922 je imel nemški oddelek samo še III. razred (ki je štel na koncu 10 učenk in 6 učencev), nato pa je nemški oddelek sploh odpadel, kajti leta 1922/1923 so se javile zanj samo 4 učenke. Učitelj Klier je prešel to leto na osnovno šolo, nato je pa odšel v Avstrijo.

Dekliška meščanska šola je dobila 4. razred šele leta 1922/1923.

V meščansko šolo je hodilo tudi mnogo otrok iz tujih okolišev. V šolskem letu 1923/1924 so uvedli za učence in učenke meščanskih šol po 100 din šolnine za stvarne potrebščine, vendar je višji šolski svet naročil, naj se pri odmeri mestni šolski svet ozira na otroke siromašnih staršev.

Konec šolskega leta 1924/1925 je bil završni izpit (mala matura), naslednje leto so pa malo maturo ukinili.

Dne 27. junija 1925 je minister prosvete Svetozar Pribičević izdal nov učni načrt, ki je stopil v veljavo s šolskim letom 1925/1926. Ta načrt navaja naslednje predmete: veronauk, srbski ali hrvaški jezik (na slovenskih meščanskih šolah se dve od štirih zanj določenih ur uporabita za slovenščino), nemščina, zemljepis, zgodovina, prirodopis, računstvo, geometrija in geometrijsko risanje, prostoročno risanje, lepomis, petje, telovadba, ženska in moška ročna dela.

Ta načrt je bil v veljavi samo eno polletje, novi minister (dr. Korošec) je v drugem polletju uveljavil zopet prejšnji učni načrt. Nemščina je obveljala kot neobvezni predmet.

Dne 4. septembra 1926 je izšel drugi učni načrt, ki je stopil takoj v veljavo. Ta načrt uvaja predmete: veronauk, slovenščino (4 ure), srbohrvaščino (2 uri), nemščino, zemljepis, zgodovino, botaniko in zoologijo, fiziko, kemijo in mineralogijo, higieno, računstvo z enostavnim knjigovodstvom, geometrijo in geometrijsko risanje, prostoročno risanje, petje, telovadbo, ročna dela, nauk o pravicah in dolžnostih državljanov, gospodinjstvo.

V prvih treh razredih je bilo po 33, v četrtem razredu pa 34 ur.

Novi predmeti so torej: nauk o pravicah in dolžnostih državljanov in gospodinjstvo. Za gospodinjstvo se določita tedensko ena ali dve uri — uporablja se kuhinjski inventar gospodinske šole.

Neobvezni predmeti so stenografija, strojepisje in goslanje.

V tem šolskem letu (1926/1927) so za stalno uvedli malo maturo.

V šolskem letu 1927/1928 so namesto prejšnjih polletij uvedli trimesečja.

V šolskem letu 1932/1933 je krajevni šolski odbor odločil, da morajo tudi izvenceljske občine prispevati za vzdrževanje poslopja meščanskih šol, kajti v tem letu je bilo v obeh meščanskih šolah 414 izvenceljskih otrok, 254 dečkov in 160 deklic (teh manj, ker so mnoge hodile k šolskim sestram).

V šolskem letu 1931/1932 je bila dekliška meščanska šola v nevarnosti, da bi jo ukinili. Učiteljski zbor je sestavil spomenico in jo predložil višji šolski oblasti.

Na dnevnem redu je bilo tudi vprašanje učnega načrta (»nastavnega plana«). Učiteljski zbori so morali o tem razpravljati in poslati predlog tako ministrstvu prosvete kakor združenju. Še v tem šolskem letu je izšel nov učni načrt (nastavni plan), ki zopet uvaja polletja. Poslej so tudi v nekaterih šolah bolj upoštevali krajevne razmere, polagajoč večji poudarek ali na kmetijstvo ali na obrti in industrijo.

Dne 29. januarja 1935 je ministrstvo prosvete točno opredelilo okoliš meščanskih šol. Obema celjskima šolama pripada po tej odločbi srez Celje brez občin Vojnik, Vojnik okolica in Škofja vas (ki imajo meščansko šolo v Vojniku), srez Laško brez Trbovelj (kjer je tudi bila meščanska šola), srez Šmarje brez Planine in Kozjega (kajti v Kozjem je bila meščanska šola) in srez Gornji grad.

Ker so v jeseni 1935 obnovili meščansko šolo v Žalcu, so šolski okoliš le toliko spremenili, da so iz njega izločili občine v Savinjski dolini in ves srez Gornji grad (19. junija 1935 in 26. oktobra 1935). Zadnji odlok o šolskem okolišu je izdala banska uprava 7. avgusta 1939.

Po tem odloku spadajo v okoliš obeh celjskih meščanskih šol:

- I. občina Celje;
- II. srez Celje, in sicer občine Dramlje, Sv. Jurij pri Celju, Teharje, Vransko;
- III. srez Laško, in sicer občine Jurklošter, Laško, Sv. Krištof, Sv. Lenart nad Laškim, Loka;

- IV. srez Šmarje, in sicer občine Pilštanj, Ponikva, Pristava, Rogatec, Rogaška Slatina, Polje ob Sotli, Slivnica, Št. Vid pri Grobelnem, Sv. Peter pod Sv. gorami, Šmarje, Žetale, Zusem;
- V. srez Krško, in sicer občina Radeče;
- VI. učenci iz občin Škofja vas in Hrastnik — Dol smejo obiskovati meščanski šoli v Celju, ako sta jim laže dostopni kakor meščanska šola v Vojniku oziroma v Trbovljah.

Dne 1. aprila 1935 je nastala tudi izprememba upravnega značaja. Na iniciativo bana dr. Pirkmajerja so za meščanske šole v dravski banovini osnovali posebne šolske upravne odbore. Obe celjski meščanski šoli sta imeli skupen šolski upravni odbor, katerega načelnik je bil predsednik celjske občine.

V tem šolskem letu (1934/1935) so tudi meščanske šole priključili srednjemu šolstvu (»srednji nastavi«). S tem so dobile dolžnost, da po pravilniku z dne 23. maja 1930 izdajajo tiskana letna izvestja.

Že pred vojno je bila na dekliški meščanski šoli posebna gospodinjska šola s kuhinjo. Med vojno so jo opustili, ker ni bilo živil.

Po vojni so mislili na obnovo, vendar tega niso storili. Odkar so leta 1926 uvedli gospodinjstvo kot obvezni predmet dekliških meščanskih šol, to tako in tako ni bilo več pereče. Pač pa so leta 1929/1930 otvorili v prostorih bivše gospodinjske šole šolsko kuhinjo za dijake in dijakinje obeh meščanskih šol. Nekaj podpore je dala občina, nekaj pa Rdeči križ. Kuhale so prve tedne učiteljice same, nato pa so dobili kuharico. Za dečke je stalo kosilo 2.75 din, za deklice pa 2.50 din. Deklice so namreč pomagale pri pospravljanju, razen v soboto, ko so imele dijakinje IV. razreda obvezno učno uro kuhanja. Naslednje šolsko leto so nekaj časa dobivali v tej kuhinji kosilo tudi dijaki trgovske šole, kasneje so pa oni kakor tudi dijaki deške meščanske šole prešli v Kuhinjo kraljice Marije v Zdravstvenem domu.

V šolskem letu 1939/1940 so napravili nad telovadnico nadzidek za risalno učilnico in kuhanje.

Dekliška meščanska šola

izza 15. maja 1935 imenovana državna dekliška meščanska šola kraljice Marije v Celju.

Dne 2. aprila 1919 je Otmar Praschak izročil ravnateljske posle Benu Serajniku in odšel v Avstrijo. Josip Brinar, ravnatelj meščanske šole v Postojni, namreč ni mogel pravočasno prispeti v Celje, ker so ga do počitnic zadrževale italijanske oblasti.

V šolskem letu 1921/1922 je imel zavod zadnjo nemško vzporednico, in sicer v III. razredu, kajti IV. razred je dobil samo temeljni zavod.

Ker je bilo na šoli redno okrog 250 do okrog 300 učencev, je vedno imela kako vzporednico.

Josip Brinar je vodil šolo do leta 1934, ko je stopil v pokoj. Bil je resen in takten človek, vesten šolnik in priznan pisatelj pripovednih spisov, pedagoških razprav in učnih knjig. Z uspehom se je loteval tudi razlage kra-

Josip Brinar (1874—1959)

jevnih imen. Ko je stopil v pokoj, ga je krajšo dobo nadomeščala Ana Zupančičeva, nato pa je prevzel vodstvo Franc Cilenšek, ki je bil dotlej predmetni učitelj na deški šoli.

Strokovni (predmetni) učitelji in učiteljice zavoda:

Ana Zupančič (1919—1935 kot strokovna meščansko-šolska učiteljica je službovala prej v Brucku na Muri, za Brinarjem je postala ravnateljica, dne 10. januarja 1935 je bila upokojena po enoletnem bolezenskem dopustu); Mila Plohl-Sentjurc (1920/1921, prej je bila strokovna učiteljica na Dunaju); Ferdo Sentjurc (1919/1920, nato ravnatelj meščanske šole v Slovenjem Gradcu); Milan Vovk (1919/1920, je prišel iz Trsta, pozneje odšel v Ljubljano); Marija Kern (1919—1941 in še krajšo dobo po letu 1945, nato je stopila v pokoj. Izredno mnogo se je trudila za prehrano otrok); Ana Suhač (1919/1921 — nato je prešla na deško osnovno šolo); Josipina Tratnik (1919— , za ženska ročna dela); Franc Lukman (1919—1941, za veronauk); Elizabeta Zupančič (1921/1922); Vera Levstik (1921—1941, po letu 1945 je prevzela vodstvo iz meščanske šole nastale nižje gimnazije); Pavla Miklavc (1920—1922), Olga Lorber (1919—1923); Marija Bedeković-Radić (1921/1922, 1934—1941 za srbohrvaščino, sicer je bila nameščena na osnovni šoli); Neža Zadnik (1922—1941 in nato še nekaj let po 1945); Zofija Debelak (1922—1941 in nato še nekaj let po 1945); Marija Lobe-Medic (1923/1924); Vera Petrič-Bolhar (1925—1941, strokovna učiteljica za telovadbo); Marija Lončarič (1927/1928); Metka Brandstetter (1928—1930); Marija Serajnik-Schneider (1928—1930); Zinka Thaler-Lovrec (1929—1937); Marija Zupan (1930—1936, umrla 30. julija 1936 za srčno kapjo. Poprej službovala v Bovcu); Barica Hirjan (1931/1932, za srbohrvaščino); Jožica Tomšič (1936—1939, profesor); Danica Gruden (1937—1939); Julijana Hladnik (1939—1941); Ida Guštin (1939/1940); Svoimir Jamšek (1940—1941); Flora Sunko (1940—1941, dipl. fil.).

Deška meščanska šola

Državna deška meščanska šola je naslednica bivše nemške deželne deške meščanske šole. Slovensko vodstvo in učiteljstvo jo je prevzelo 1. marca 1919. Nemški vzporedni razred je imela samo prvo leto, ker so v drugem šolskem letu maloštevilni nemški učenci prešli na dekliško nemško vzporednico.

Prvi ravnatelj deške meščanske šole je bil Beno Serajnik. Ta ugledni šolnik se je rodil 2. februarja 1876 v Svabeku na Koroškem. Učiteljišče je dovršil v Mariboru, a dveletno pedagoško akademijo na Dunaju. Napravil je tudi strokovni izpit iz goslanja. Prva leta je služboval v raznih krajih bivše Spodnje Štajerske, nato pa osem let v Voitsbergu in Fürstenfeldu. Štajerski deželnošolski svet ga je nekaj mesecev pred prevratom imenoval za ravnatelja tedaj ustanovljene prve slovenske meščanske šole v Zalcu. Po prevratu so to šolo ukinili in Serajnik je prevzel vodstvo deške meščanske šole v Celju. Vodil je tudi obrtno nadaljevalno in hotelirsko šolo v Celju z velikim uspehom. Poleg tega je bil podpredsednik Glasbene Maticе in Ljudskega vseučilišča, odbornik Lovskega društva itd. in na mnogih koncertih je nastopil kot solist. Bil je izvrsten padagog, značajan, plemenit in blag mož.

Umril je 21. oktobra 1926 v ljubljanski bolnici, skozi Celje so ga peljali v Konjice, kjer so ga položili k večnemu počitku.

Serajnikov naslednik je postal Ivan Črnej, ki je v jeseni 1919 prišel na šolo iz Vidma pri Krškem. Črnej je vodil šolo do okupacije. Po vojni je še nekaj časa poučeval v Celju in Vojniku, nato pa je stopil v pokoj.

Prav v začetku so razen Serajnika prišli na šolo:

Gustav Šilih, dotlej nameščen v Preboldu, Franc Hribernik, dotlej v Mozirju, in Franc Kranjc, dotlej na okoliški osnovni šoli.

Šilih je kmalu prešel na trgovsko šolo, nato je štiri leta študiral na višji pedagoški šoli v Zagrebu in po diplomi je postal profesor na učiteljišču v Mariboru. Kot eden izmed najpomembnejših slovenskih pedagogov je bil predsednik mariborskega Pedagoškega društva, mnogo je predaval in mnogo pisal, poleg pedagoških razprav in knjig tudi mladinske leposlovne spise.

Franc Hribernik je odšel v Šoštanj kot ravnatelj tamkajšnje meščanske šole.

Kranjc se je naslednje leto vrnil na okoliško šolo.

Poznejše učne moči:

Franc Cilenšek, ki je 17. septembra 1934 prešel na dekliško meščansko šolo kot ravnatelj.

Regina Gobec (1934 — 13. nov. 1937), Melanija Ceranič, strokovna učiteljica za srbohrvaščino.

Rudolf Godicelj, Josip Grašer, Franc Jaušovec. Po okupaciji je služboval na nižji gimnaziji, nastali iz meščanske šole. Ko je umrl, so ga po lastni želji popolnoma tiho pokopali. Bil je izobražen mož in dober učitelj.

Franc Cilenšek, ravnatelj dekliske meščanske šole v Celju

Ivan Černež (1888—1971) ravnatelj deške meščanske šole v Celju

Mirko Kovač, Franjo Likar, Josip Reichman (1923—1941), Angela Reya (že l. 1935 bolna), Josip Šegula, Miloš Prelog (— 28. sept. 1936) honorarni učitelj telovadbe.

Fran Lukman (od začetka do okupacije katehet).

Franjo Vajd (1936/1937, v Celje je prišel iz Sv. Lenarta, odšel v Mozirje kot ravnatelj).

Dr. Kajetan Gantar (nameščen 12. oktobra 1936, uslužben z obveznostjo na gimnaziji, kamor je bil naslednje leto tudi formalno premeščen).

Josip Tomažič (12. nov. 1936 nameščen na deški ljudski šoli z nalogo, da dela na deški meščanski šoli.)

Albert Sirk (2. novembra 1937 premeščen od sv. Lenarta, a takoj poslan na gimnazijo).

Na šoli so imeli Svarunovo četo skavtov, nekaj dijakov je bilo vključenih v gimnazijskem Ferialnem savezu.

TRGOVSKA NADALJEVALNA ŠOLA

je v stari Jugoslaviji obnovila svoje delo v šolskem letu 1919/1920. Bila je triletna, pouk se je vršil deloma ob nedeljah dopoldne, deloma ob delavnikih eno ali dve uri popoldne, kasneje dopoldne, vendar so se morali učenci vračati v trgovino in jo pospravljati. Šola se je večinoma vzdrževala s šolninami, ki so jih plačevali trgovci za svoje vajence.

Učiteljski zbor in dijakinje Drž. dvorazredne trgovske šole v Celju leta 1924

V tretjem letniku je bilo v prvem desetletju največ 29, v drugem pa največ 17 učencev. Prvo leto sta bili v šolo vpisani 2 učenki, pozneje so pa tvorile polovico vpisanih. Pouk je obsegal splošne trgovske predmete.

Sola je bila v poslopju osnovne šole v Gregorčičevi ulici. Vodja je bil Franc Marinček.

DVORAZREDNA TRGOVSKA ŠOLA

Marinček je bil tudi ravnatelj dvorazredne trgovske šole. Za vpis v to šolo je bila potrebna končana nižja gimnazija ali meščanska šola, bila je prav tako nastanjena v poslopju osnovne šole. Marinček je prišel v Celje s prakso, ki si jo bil pridobil v Trstu kot učitelj na tamkajšnji trgovski šoli.

Ostale učne moči so bile v prvih letih večinoma honorarne, med njimi najdemo učitelje, meščansko-šolske učitelje, profesorje in tudi posamezne predavatelje iz prakse. Sčasoma si je šola pridobila ustrezno usposobljene stalne učne moči — izprva so bili štirje, nato jih je bilo pet in končno šest.

Dijakov je bilo vedno preko 100, leta 1923/1924 jih je bilo celo 175 in leta 1939/1940 — 126. Prihajali so iz raznih krajev med Trstom in Mariborom. Prva leta so bili med njimi tudi starejši, nekateri so že bili občutili tegobe fronte. Izprva so sodelovali z gimnazijci v dijaškem društvu »Sloga«, pozneje so pa ustanovili samostojno organizacijo »Korotan«. To ime je predlagal Zvonko Puncer, brat Srečka, ki je v Velikovcu urejeval list »Slovenski Korotan« in je padel na Koroškem. »Korotan« je imel več sek-

cij: literarno, dramsko, glasbeno-pevsko, šahovsko, športno in planinsko. Člani so nastopali tudi javno.

Iz nogometnih sekcij »Korotana« in »Sloge« je nastal domači klub, ki je kmalu postal celjski prvak, zlasti po zaslugi Toneta Kopušarja. Dekleta so se udeleževala najbolj v dramski, pevski in planinski sekciji.

Učni načrt se je polagoma ustalil in je zadnja leta stare Jugoslavije obsegal: slovenščino, srbohrvaščino, nemščino, ekonomsko geografijo, zgodovino trgovine, trgovsko računstvo, nauk o trgovini, trgovsko in menično pravo, korespondenco, knjigovodstvo, blagoznanstvo, strojepis, lepomiselnost in stenografijo. Šola je torej usposabljala gojence za namestitev pri pisarniškem in računskem delu v upravnih in gospodarskih ustanovah. Izza leta 1934 je šolanje na dvorazredni trgovski šoli nadomeščalo učno in pomočniško dobo v trgovski praksi. Zakon je absolventom priznaval srednješolsko izobrazbo in pravico do skrajšanega vojaškega roka. Mnogi absolventi so v novi Jugoslaviji dobili odgovorna mesta v gospodarstvu in upravi.

Stalne učne moči (profesorji): Ljudmila Tominšek, Gustav Šilih, Konrad Fink, Maks Vuder, Josip Ažman.

OBRTNA NADALJEVALNA ŠOLA

Obrtna nadaljevalna šola, ustanovljena leta 1883, je med prvo svetovno vojno opešala, ker ni bilo prostora zanjo. Prvi dve leti sploh ni bilo pouka, zadnji dve leti je pa bil v omejeni obliki v privatni hiši.

Za obnovitev šole po osvoboditvi so se zlasti brigali mojstra Ivan Rebek in Vinko Kukovec ter zadrudni inšpektor Ignacij Založnik.

Ob otvoritvi je imela šola dva pripravljena razreda ter prvi in drugi razred. V šolskem letu 1929/1930 je pa dobila še tretji razred. Za deklice so leta 1921/1922 ustanovili prvi in drugi razred. Prva leta je bil pouk zdaj v tem, zdaj v onem šolskem poslopju, izza šolskega leta 1926 pa stalno v osnovni šoli na voglu Gregorčičeve in Ulice 29. novembra.

Prvi dve leti je vodil šolo upravitelj Jožko Bizjak, naslednjih pet let ravnatelj meščanske šole Beno Serajnik, izza leta 1926/1927 zopet Jožko Bizjak, po njegovi upokojitvi leta 1933 pa učitelj Bogomir Zdošek.

Prvo leto so poučevali na šoli razen Bizjaka učitelji Ciril Pregelj, Vekoslav Gobec, Riko Pestevšek, pozneje tudi drugi, na dekliški šoli upraviteljica Ivanka Zupančičeva in učiteljice. Med predavatelji so bili tudi meščanskošolski učitelji in učiteljice in profesorji, elektroinženirji in zdravniki ter mojstri — strokovni učitelji raznih obrtnih strok.

Proti koncu razdobja je štela šola nad 300 učencev, med njimi nad 80 deklet.

Skrb za šolo je imel poseben šolski odbor, ki mu je predsedoval mestni župan. Vzdrževala je šolo mestna občina, nekaj je prispevala tudi država.

GOSTINSKA ŠOLA

Za potrebe gostinstva je bila leta 1923 ustanovljena gostinska šola. Po svojem položaju je ustrezala obrtni oziroma trgovski nadaljevalni šoli. Vodil jo je ravnatelj deške meščanske šole, izprva Beno Serajnik, nato Ivan Črnej. Poučevali so razen ravnatelja meščanskošolski učitelji.

OSNOVNE ŠOLE V OKOLICI

Osnovna šola na Teharju

Na Teharju je bila že poprej težava s šolskim vrtom in dvoriščem. Nadučitelj Lovro Šah je prosil srenjsko upravo, naj bi v ta namen odstopila del Ledine. Šele leta 1920 je nadučitelj Gosak dosegel to na drug način. Župnik mu je dal v ta namen na razpolago potreben svet tik nad Sušteršičem. Tu je Gosak poleg oddelka za zelenjavo uredil tudi oddelek za cvečlice.

Nekoliko jasnejši je postal položaj leta 1934, ko je v smislu šolskega zakona iz leta 1929 šola s svetom, na katerem je stala, pravno postala last šolske občine.

Ob propadu habsburške monarhije je imela šola 274 učencev (1919/1920) obveznih je pa bilo 352. Mnogo jih je obiskovalo druge šole (deklic je bilo mnogo pri šolskih sestrah), nekaj najmlajših je pa bilo telesno še nesposobnih za šolo. Naslednja leta je padalo število tako obveznih kakor obiskujočih otrok, za šolsko leto 1926/1927 navaja upravitelj v šolski kroniki, da je zaradi vojne in slabe prehrane, ki jo je povzročila, pomrlo mnogo otrok v prvih letih starosti, medtem ko so se otroci, ki so še dočakali šolsko dobo, kar dobro držali. Najmanjše število otrok je bilo leta 1928/1929, v začetku samo 188, na koncu 180. Potem pa je število kolebajoč raslo, toda malo preko 250 obiskujočih je bilo samo v šolskih letih 1935/1936 in 1937/1938.

Zadnja leta habsburške monarhije je bila šola trirazredna, vendar je imel III. razred vzporednico, ki jo je višji šolski svet 24. oktobra 1919 spremenil v definitivni šolski razred. V šolskem letu 1921/1922 je dobila še V. razred.

Leta 1933/1934 je postala šola šestrazredna, zadnja dva razreda sta v smislu novega šolskega zakona tvorila višjo narodno šolo.

Posamezni razredi vsekakor niso bili preštevilni, saj je samo izjema ta ali oni imel nad 50 učencev.

V prvem letu po osvoboditvi je vodil šolo Janko Kramar, sicer učitelj celjske okoliške šole. V jeseni 1919 se je vrnil iz vojske Josip Gosak, okrajni pomožni učitelj, ki so mu tik pred vojno poverili vodstvo, in 15. oktobra spet prevzel začasno vodstvo teharske šole, a dne 5. novembra 1919 ga je pa Višji šolski svet na osnovi predloga krajnega šolskega sveta in na priporočilo okrajnega šolskega sveta imenoval za definitivnega teharskega nadučitelja. Gosak se je poslovil od šole po 36 letih službe. Bil je upokojen s kraljevim ukazom z dne 25. avgusta 1937 in razrešen 9. novembra 1937,

poučeval je še do božičnih počitnic. Na Teharju je bil 17 let in si je za šolo in občino pridobil veliko zaslug. Imel je odlično urejen šolski vrt, kot kmetijski strokovnjak je uspešno vodil kmetijsko nadaljevalno šolo, v okviru banovine je večkrat predaval na kmetijskih učiteljskih tečajih, bil je vodilni član teharskega Kmetijskega ter Sadjarskega društva in zlasti uspešen pospeševalec perutninarstva. Bil je večkrat pohvaljen in nagrajen. Po upokojitvi se je preselil na svojo posest v Ločah (Klokočovniku) pri Konjicah, kjer je 1973 umrl.

Gosakov naslednik je postal Franjo Čuk, ki se je bil umaknil italijanskemu nasilju in je prišel na Teharje iz Radeč. Kraljev ukaz o njegovem imenovanju je izšel 6. januarja 1938, a službo je prevzel že 15. novembra 1937. Čuk je bil na šoli do okupacije, okupator ga je izselil v Srbijo.

Druge učne moči:

Fina Simonišek, Fischer-Dubovy, Franc Srebrnič. Marica Presker (1921—1952), Drago Klinc (1921—1923), Erna Rošnik (1921—1924). Angela Žorž (1924). Viktor Rom (1924). Anton Volavšek (1924/1925), Anica Salmič-Kodela (1924—1929). Zora Bregant (1936), Justa Suša (1936), Marija Deželak (1937), Jošip Šuštaršič (1939).

Izpočetka je bilo težko za učila in knjige. Pečnakovo šolsko ustanovo je namreč pobralo posojilo in tedanji krajni šolski svet vodstvu šole ni šel na roko. Tako so si morali učenci knjige sami kupovati, nekaj let pozneje se je odnos popravil in nastopilo je složno sodelovanje.

Da bi prišli do dohodkov, so na šoli imeli prireditve. Najprej so dohodke prireditev uporabljali za učne potrebščine. Leta 1920 izvoljeni župan Jožef Rebov, splošno priljubljen mož, prijatelj šole in učiteljstva, je denar, ki ga je dala božičnica 1921, uporabil za nakup odra na Dobrni. Naslednja leta so na isti način pomnožili kulise.

Leta 1927/1928 je občina kupila Osvatičevo hišo ob glavni cesti in preselila vanjo svojo pisarno, en razred je šel v Pečnakovo vilo, prejšnjo občinsko pisarno, kjer je bilo tudi družinsko učiteljevo stanovanje. Gosak je leta 1923 in 1924 napeljal v šolo električno, leta 1931 jo je priključil na Falo in dobil namesto istosmernega izmenični tok. Leta 1936/1937 je šolska občina kupila 288 m² ledinskega sveta za vrtič in dvorišče.

Občina je plačevala zdravnika s šolske poklinike v Celju, ki je vsak teden pregledoval učence.

Leta 1928 je bila ustanovljena kmetijska nadaljevalna šola, na kateri so poleg upravitelja in drugih učnih moči poučevali tudi strokovnjaki. Pridružila se ji je gospodinjstva šola, ki je imela poleg oddelka za kmečke tudi oddelek za delavske žene in dekleta. Leta 1934 je bila v Celju vrtnarska in perutninarska razstava, pri kateri je močno sodeloval šolski upravitelj Gosak. Za razstavo je napisal tudi knjižico o perutninarstvu.

Osnovna šola v Štorah

Šola je bila tovarniška ustanova. Ob razpadu habsburške monarhije je bila trirazredna, ker pa je imela premalo otrok, je bila 3. januarja 1919 spremenjena v slovensko dvorazrednico, toda že v šolskem letu 1920/1921

Udeleženke kuharskega tečaja na Teharju (okoli 1930). Spredaj sedita tudi tedanji banovinski šolski inšpektor dr. Fran Kotnik in teharski šolski upravitelj Josip Gosak

ji je deželni šolski svet vrnil tretji, v šolskem letu 1922/1923 pa dodal še četrti razred.

Višji šolski svet je 21. marca 1921 ukinil tudi nemški tovarniški šolski vrtec in 25. decembra 1921 ustanovil slovenski javni vrtec.

Tovarna je bila še vedno v nemških rokah in se je branila izpolnjevati obveznosti glede vzdrževanja, češ da šola ni več nemška. Odtod spor s teharskim krajevnim šolskim svetom in nadučiteljem Ljudevitom Potočnikom. Šola je seveda zaradi tega trpela.

Po novem šolskem zakonu jo je leta 1930 prevzela v skrb teharska občina in dobila je svoj posebni šolski odbor.

Dne 1. septembra 1934 je bil določen za šolo poseben šolski okoliš in s tem ustanovljena posebna šolska občina.

Šolski okoliš je obsegal:

celotne Kresnike — 58 hiš, delno Lipo — 14 hiš, delno Pečovje — 13 hiš, delno Sv. Lovrenc — 6 hiš, delno Prežinsko vas — 16 hiš, celotno Laško vas — 28 hiš.

Šolsko poslopje je še vedno bilo tovarniško (rudniško-železarniško). Glede uporabe je bil v februarju 1938 med krajevnim šolskim odborom in upravo podjetja sklenjen sporazum:

Podjetje prepusti šolski občini v brezplačno uporabo šolsko poslopje s pritiklinami za dobo petih let in se obvezuje, da prevzame polovico stroškov, potrebnih za vzdrževanje. Podi istimi pogoji prepusti tudi stanovanje za šolskega upravitelja in dve učne moči. Leto dni pred potekom roka se

pogodba lahko odpove, če pa se to ne stori, velja pogodba avtomatično za nadaljnjih pet let.

Solo je redno obiskovalo okrog 150 (najvišje število v začetku leta je bilo 161), otroški vrtec pa do 30 otrok. Nekaj obveznikov je obiskovalo gimnazijo in meščansko šolo, več deklet je hodilo k šolskim sestram v Celju. Razredi torej niso bili preštevilni.

Zadnji avstrijski nadučitelj Franc Zmerscheg je odšel leta 1919 v Avstrijo.

Solo je prevzel slovenski nadučitelj Davorin Stante, ki jo je vodil do jeseni 1922. Tedaj jo je prevzel Ljudevit Potočnik. Ko je Potočnik 26. oktobra 1926 postal okrajni šolski nadzornik v Laškem, je vodstvo šole izročil svoji ženi Tereziji. Dne 25. oktobra 1930 je bila tudi ona premeščena v Laško in šolo v Štorah je kot upravitelj prevzel Slavko Črnigoj, dotlej okrajni šolski nadzornik v Konjicah. Vodil jo je do okupacije.

Iz avstrijske dobe je ostala na šoli samo Ana Steska (1907—1927), ki jo je med vojno tudi upravljala.

Druge učne moči:

Josipina Brinšek, Slavko Jelenc, Elizabeta Kac, Anton Habič, Aleksander Hima, Justina Habič, Marija Jager, Antonija Knap, Kristina Kumer, Franc Perko, Marija Antlej, Terezija Rutar, Ana Lužnik.

Na šoli so bile razne organizacije. Pogosto so bile prireditve: miklavževo, božičnica, gledališke igre. V skladu s šolo je deloval Sokol, ustanovljen leta 1930 za Teharje in Store. Otroški vrtec je bil v šoli. Tam je bil tudi oder Prosvetnega društva Teharje.

Solniki so bili tudi pevovodje pevskega društva Bodočnost: Stante, Črnigoj. Tema je sledil krojač Ferdinand Mavrič.

Osnovna šola v Kompolah

Kompolska šola je iz avstrijskega prešla v jugoslovansko razdobje v neizpremenjenem sestavu kot trirazrednica, ki jo je vodil nadučitelj Ivan Jezovšek ob sodelovanju dveh učiteljic, Terezije Sajovic in Marice Jagodič-Selič; Jezovšek je po novem letu 1919 zbolel in 3. januarja 1922 je bil upokojen.

Začasno je prevzela vodstvo učiteljica Julijana Praznik. Dne 1. septembra 1923 je bil kot stalni nadučitelj nameščen Vojteh Jerin, ki je vodil šolo do okupacije.

Druge učne moči:

Terezija Sajovic (do novembra 1919), Marica Jagodič-Selič (do marca 1922), Drago Vidmar (1919/20), Tone Seliškar (1919/20), Julijana Praznik-Zorko (1920/21—1926/27), Josip Praznik (1920/21—1921/22), Ernestina Rošebnik (1920/21), Eliza Rojnik (1923/24 do okupacije). Verouk so poučevali kaplani s Teharja.

Vojteh Jerin (1885—1961),
šolski upravitelj
v Kompolah nad Štorami

Otrok je bilo:

leta 1918/18	187
leta 1925/26	154
leta 1930/30	156
leta 1939/40	172

Na šoli je bilo živahno življenje. Učni postopek je bil napreden in prilagojen potrebam kraja. Mnogo so poučevali v narodi in navajali učence na kmetijsko delo. Telovadbo na orodju so povezovali s prostimi vajami in igrami. Šolski upravitelj je leta 1925/26 uvedel pouk v deških delih, ki ga je vodil sam. Podmladek Rdečega križa in Jadranske straže sta navajala otroke k skupnemu delu in utrjevala kolektivno in narodno zavest. Z otroki je učiteljstvo prirejalo igrice. Leta 1932 so ustanovili Prosvetno društvo, ki mu je bil predsednik šolski upravitelj. Društvo je pritegnilo k sodelovanju tudi starejšo mladino, prirejalo je gledališke igre, akademije in pevske nastope. Igrali so tudi pri štorskem Sokolu, v celjskem Narodnem domu in drugje.

Osnovna šola na Svetini

O svetinski šoli nimamo avtentičnih poročil, ker je šolska kronika z arhivom med svetovno vojno propadla. Kar vemo, temelji na izjavah občanov. Tik pred drugo svetovno vojno je imela šola štiri razrede in jo je obiskovalo okrog 180 otrok. Na šoli so učili: Mihael Prelog, Karel Pfundtner, Štefka Bulovec in Leopold Stropnik. Prvotna šola je bila pritlična. Leta 1938 so na njenih temeljih zgradili novo enonadstropno zgradbo, ki je imela v pritličju stanovanja, v nadstropju pa dve veliki, lepi in higienski ter pedagoški zahtevam ustrezajoči šolski sobi. Obe sobi sta bili opremljeni z novimi mizicami in stolčki. V vseh sobah so bile lončene peči, v pritličju tudi dva štedilnika. Šola je imela učiteljsko in šolarsko knjižnico, v vsaki je bilo okrog 300 knjig. Knjižnici so uničili Nemci.

Osnovna šola v Ljubecni

Ob propadu habsburške monarhije je bila šola štirirazredna.

Šolsko leto	Obiskujoči
1918/19	273
1919/20	312
1926/27	248
1939/40	367

Leta 1920/1921 je dobila šola V. razred. Čeprav je bila kdaj pa kdaj ustanovljena kaka vzporednica, so bili razredi večinoma močni, najmočnejši je bil navadno II. razred, leta 1919/1920 je npr. imel v dveh oddelkih nad 100 otrok.

Ob nastanku stare Jugoslavije je vodil šolo nadučitelj Karel Vizjak (od 1. oktobra 1903 do 1. septembra 1921). Iz Ljubecne je odšel na okoliško šolo v Celje. Po upokojitvi (maja 1922) je 20. januarja 1925 umrl v celjski bolnici. Njegov sosed, teharski nadučitelj — upravitelj Gosak ga je v posmrtnem zapisu označil za plemenitega človeka, poštenega in iskrenega tovariša ter dobrega učitelja.

Za Vizjakom je 1. aprila 1919 prevzel vodstvo šole Simon Petrovič. Ta je 26. septembra 1924 odšel za upravitelja k Devici Mariji na Breznu. Nato sta začasno vodila šolo Karel Hribernik (do 5. marca 1925) in Milena Žagar. Dne 1. septembra 1925 jo je kot upravitelj prevzel Ernest Tiran, ki jo je vodil do okupacije. Po okupaciji se je vrnil na službeno mesto. Tiran ni bil samo dober učitelj, bil je tudi poljudno-leposlovni in pedagoški pisatelj.

Druge učne moči:

Antonija Ziegler-Pregelj (1914—1920), Štefanija Omladič (1917—1919), Marija Tomšič (1916—1920), Ciril Pregelj (1915—1919), Adolf Vizjak (1912—1921, ker je bil ranjen, se je povrnil na šolo, a so ga zopet vpoklicali), Franciška Kroflič-Tiran (1919—1941), Lidvina Kapfer (1920—), Rozalija Vizjak (1904—1920, za ročna dela), Milena Žagar (1920—1941), Olga Vladimira Plevelj (1923—1930), Ivan Lazar (1924—1925), Ernestina Killer (1925), Valerija Zorko (1927—1930), Kristina Klinc (1928), Vinko Casar (1930), Pavla Narobe (1931—1932), Herman Deutschmann (1930—1941), Marija Jeglič (1930—), Dora Jutraz (1932—1934), Adolf Jagrovič (1926—1941), Marija Lah (1941).

Ob prihodu okupatorja so bili na šoli: Ernest Tiran, Franciška Kroflič-Tiran, Lidvina Kapfer, Milena Žagar, Herman Deutschmann, Adolf Jagrovič in Marija Lah. Okupator jih je odslovil.

Tiran je bil vnet za pouk v prirodi. Kmetijski prirodopis je gojil v duhu naredbe z dne 15. junija 1921 na šolskem vrtu. Leta 1928/1929 sta bila na šoli dva gospodarska tečaja, za kmečko in delavsko mladino, ki so ju združili z razstavo in pogostitvijo. Leta 1929/1930 so imeli na šoli kmetijski nadaljevalni tečaj. Ker je bil šolski vrt izčrpan, je Sadjarska in vrtnarska podružnica ustanovila drevesnico, ki jo je vodil nadučitelj. Otroci so sodelovali pri pogozdovanju. Leta 1931 je bila na šoli ustanovljena sokolska četa. Zdravstveno nadzorstvo je imel vojniški zdravnik dr. Rudolf Mikuš.

Ernest Tiran (1899—1960),
šolski upravitelj v Ljubečni

Osnovna šola v Vojniku

Število otrok:

Leto	Obvezni	Obiskujoči
1925/1926	387	325
1929/1930	408	298
1935/1936	453	434
1939/1940	445	370

Leta 1925/1926 je bila šola šestrazredna. Po novem šolskem zakonu je torej imela dva razreda višje osnovne šole. Toda bilo je na njej vedno po nekoliko vzporednic, tako da je včasih imela do 10 oddelkov (a le 6 učilnic). Kljub paralelkam so imeli posamezni razredi do 60 otrok.

Šolski okoliš je bil velik in sorazmerno gosto naseljen, najbolj oddaljeni otroci so imeli v šolo tudi do 9 km.

Ob nastanku stare Jugoslavije je kot Koschutnikov naslednik vodil šolo Teodor Mohorčič, ki je bil sicer po rodu z Dolenjskega, vendar je stopil na Slovencev sovražno stran in je dobil vodstvo šole kot Stallnerjev človek. Slovenska šolska oblast mu je vodstvo vzela in ga premestila v Sentvid pri Planini, a tja ni hotel iti.

Dne 21. novembra 1919 je kot nadučitelj prevzel vodstvo šole Pero Jankovič, po rojstvu Ljubljčan, ki je prišel v Vojnik s Šmartnega na Pohorju. Jankovič je bil izreden javni delavec. Bil je v odboru Kmezijske podružnice, predsednik Sadjarskega in vrtnarskega društva, čebelar, gasilec, sodelavec v vodstvu Posojilnice, vnet telovadec in tajnik Sokola.

Pero Jankovič, šolski upravitelj, in
žena Mira, roj. Jurko, učiteljica
osnovne šole v Vojniku

Režim Jugoslovanske radikalne zajednice mu je zameril vnetost za sokolsko idejo in vzgojo v njenem duhu pa ga je 10. septembra 1937 upokojil in 10. novembra razrešil. Vodstvo šole so poverili Vidu Vertačniku. Ko je ta 13. decembra 1939 prešel na II. deško ljudsko šolo v Celju, je postal začasno upravitelj Julijan Šinigoj. Dne 15. februarja 1940 je prišel na šolo Franc Mlakar, ki je mesec dni pozneje prevzel upraviteljstvo.

Druge učne moči:

Mira Jurko-Jankovič (1919—1937), Tilka Požar (1912—), Julijan Šinigoj (1920—1941), Vid Vertačnik (1924—1939), Fran Burdian (1923—1928), Marica Kvac (1923—), Jelisava Rismal roj. Mokrovič (1922—1926), Ana Smolnikar (1920, za ročna dela, poučevala je tudi na meščanski šoli in v Strmcu), Karel Rebernik (1934), Nada Jankovič (1935), Marija Ahtik (1935), Milica Vanda (1935—1936), Jožica Venturini (1935/1936), Marija Berglez (1937), Marija Samsa (1937), Balbina baronica Wittenbach, roj. Zweyer (—1937), Milica Dragajević-Rudolf (1926—1929, za srbohrvaščino, redno nameščena na meščanski šoli), Nada Polak-Sedramec (1929—1930, naslednica Dragajević-Rudolfove), Oskar Venturini (1930—1933), Anton Zorko (1934), Pavla Humek (1940—).

Tisti, ki so poučevali samo eno leto ali nekaj mesecev, so bili večinoma (skromneje od rednih) plačevani iz bednostnega fonda.

Poleg redne je bila na šoli močno razvita tudi izredna šolska dejavnost.

Izza leta 1924 so vadili dečke v deških ročnih delih. Dne 1. oktobra 1924 so začeli poučevati v pripravljalnem tečaju obrtne nadaljevalne šole, ki sta mu sledila dva redna razreda.

O Vseh svetih 1924 so otvorili tudi kmetijsko nadaljevalno šolo, ki je imela prav tako dva razreda.

Leta 1926/1927 je bil na šoli gospodinjski tečaj, ki se je naslednje leto nadaljeval v gospodinjski šoli.

Vse strokovno nadaljevalno šolstvo je vodil upravitelj Jankovič. Pri pouku so mu pomagali učitelji z osnovne šole in kmetijski strokovnjaki.

Gospodinjski tečaj je vodila strokovna učiteljica Olga Sittich, redno gospodinjsko šolo pa Mira Jankovičeva. Šola je imela drevesnico.

Oktober 1930 je bil otvorjen otroški vrtec, ki ga je vodila Marija Burdian. V njem je bilo 42 otrok. Vendar so ga januarja 1933 ukinili, ker je občina odrekla podporo.

Redno je bila na šoli božičnica, zdaj pa zdaj so priredili tudi kako otroško predstavo.

Meščanska šola v Vojniku

Meščanska šola v Vojniku je bila ustanovljena v šolskem letu 1922/23. Zanj so se posebno potegovali Julko Kovačič, trgovec in župan v Vojniku, ter Valentin Samec, p. d. Runtolšek, posestnik v Runtolah in župan v Škofji vasi, načelnik Posojilnice v Vojniku, Leopold Klančnik, predsednik občine Vojnik, dr. Rudolf Mikuš, zdravnik Jožko Kožuh, predsednik občine v Škofji vasi.

Imela je nekaj nad 100 učencev. Točnejše navedbe so možne samo za šolska leta, za katera so na razpolago izvestja:

1934/35	52 dečkov, 64 deklic, skupaj 116 učencev
1936/37	63 dečkov, 63 deklic, skupaj 126 učencev
1937/38	55 dečkov, 61 deklic, skupaj 116 učencev.

Šola je bila državna ustanova. V šolskem letu 1934/35 so ji dali ime: »Državna meščanska šola Janeza Evangelista Kreka v Vojniku« (odlok min. prosv. od 15. maja 1935).

Prvotno se je pouk na meščanskih šolah vršil po enotnem načrtu. V smislu zakona o meščanskih šolah je imela vojniška meščanska šola kmetijsko-obrtni značaj.

Dne 29. januarja 1935 ji je ministrstvo prosvete dovolilo naslednji okoliš: trg Vojnik, občino Škofjo vas in združeno občino Vojnik okolica s sledečimi narodnimi šolami: Vojnik, Nova cerkev, Ljubečna, Frankolovo in Šmartno v Rožni dolini. V vseh teh šolah je bilo tedaj 1332 otrok.

Šola je bila nastanjena v poslopju bivše nemške šole, ki je imela dve večji in dve manjši učilnici, a nikakih prostorov za specialni pouk (risanje, ženska ročna dela, telovadbo, fiziko), pretesen prostor za šolsko kuhinjo, a tudi ne stanovanja za upravitelja. Zato so leta 1928 začeli zbirati gradbeni fond.

Na šoli so bile štiri organizacije: Podmladek Rdečega križa, Podmladek Jadranske straže, sokolski naraščaj.

Posebne pomena je bil pevski zbor. Petje je vodila učiteljica Milica Vauda (navedba iz šolskega leta 1937/38) in udeleževala se ga je več ko polovica učencev in učenk. Zbor je nastopal ob proslavah v šolah in pri prireditvah v posojilnični dvorani. Od leta 1922 do 1935 je bilo 24 javnih prireditev, večinoma gledaliških iger, všteti so samo nekaj mladinskih dnevov. Preigrali so skoraj vse boljše mladinske igre. Predstave so režirali in vodili upravitelj in člani učiteljskega zbora. Razen predstav je bilo v 13 letih tudi 12 šolskih razstav.

Za prvega ravnatelja šole je bil imenovan Melhijor Rismal, nastavnik meščanske šole v Žalcu. Prvi učitelji so bili Blaž Jurko in Ivan Kern,

I. razred meščanske šole v Vojniku leta 1934

oba upokojena šolska upravitelja, Drago Klinc, učitelj na Dobrni, ter Ana Smolnikar, učiteljica ženskih ročnih del v Vojniku. Za čiščenje šole je skrbela šolska sluginja Neža Ribisl iz Vojnika.

Ravnatelj Rismal je bil avgusta 1925 premeščen na meščansko šolo v Slovenski Bistrici, na njegovo mesto je bil imenovan ravnatelj meščanske šole v Murski Soboti Ivan Lapajne, absolvent višje pedagoške šole v Zagrebu. Lapajne je bil 24. decembra 1937 premeščen na meščansko šolo v Trbovljah, upraviteljstvo v Vojniku je prevzel nastavnik Jože Lekše, ki je vodil šolo do druge svetovne vojne, ko ga je okupator izgnal.

U č n e m o č i (v razdobju 1922—1941):

Ivan Andoljšek (oktobra 1938 premeščen v Novo mesto), Marta Klinc-Bekar, Blaž Jurko, Ivan Kern, Drago Klinc, Milena Konečnik, Jože Lekše, Angela Ocvirk, Ivan Orel, Marija Pahor, Janko Pogačnik, dr. Mirko Pokorn, Nada Polak, Vida Rudolf, Milica Rudolf-Dragojevič, Anica Smolnikar, Nuša Špan, Milan Vavda (upok. 1938), Milica Stegnar-Vauda, Jožica Venturini-Cetin, Janko Hrabalek (oktobra 1938 prišel z Višje pedagoške šole), Marija Hrabalek-Čremožnik, Lucija Grmek (1940), Bogomir Arko, strokovni učitelj za kmetijstvo (1940), Ana Bezek (1940).

Ob nastanku druge svetovne vojne so bili na šoli: Jože Lekše (ravnatelj), Milena Konečnik, Marija Pahor, Janko Hrabalek, Marija Hrabalek-Čremožnik, Lucija Grmek, Bogomir Arko, Ana Bezek. — Janko Hrabalek je padel pri Tesliču v Bosni 14. aprila 1941, Bogomir Arko je tik pred kon-

cem vojne umrl v Dachau. Ostale člane učiteljskega zbora je pa okupator zaprl v »Starem piskru« in junija 1941 izgnal v Srbijo.

Šola je imela upravni odbor od ustanovitve. Izza leta 1927 mu je redno predsedoval predsednik občine Vojnik: Leopold Klančnik (1934/35—1935/36), dr. Rudolf Mikuš (1936/37—1938/39).

V odboru so bile zastopane tudi sosedne občine, večinoma po predsednikih. Član je bil redno banovinski zdravnik (dr. Rudolf Mikuš). Poslovodja je bil upravitelj šole. Šola je imela svojo dijaško kuhinjo. Zvezi s starši je služilo društvo »Šola in dom«.

Osnovna šola na Frankolovem

Ob nastanku stare Jugoslavije je bila šola trirazredna.

Število otrok:

Leto	Število
1918/19	173
1920/21	208
1923/24	182
1930/31	157
1931/32	166
1933/34	199
1924/1925	170
1925/1926	162
1926/1927	175
1927/1928	151
1928/1929	169
1929/1930	154
1934/1935	211
1935/1936	218
1936/1937	214
1937/1938	234
1938/1939	240
1939/1940	271

Vidi se, da je leta 1930 število otrok padalo, nato pa je izprva počasneje nato pa hitro raslo.

Leta 1937/1938 je IV. razred že veljal kot I. razred višje narodne šole. Leta 1938/1939 je dobila šola V. razred.

Ob osvoboditvi je bil na šoli nadučitelj Ivan Stukelj (izza 9. marca 1900). Dne 3. septembra 1925 je bil Stukelj upokojen in upravitelj je postal Ignacij Pejcha.

Stukelj je umrl 3. aprila 1926. Naslednik Pejcha ga je ob odprtem grobu ocenil kot odličnega in požrtvovalnega učitelja, kot mladinskega pisatelja in pesnika, kot dobrega tovariša in občana.

Pejcha je vodil šolo do okupacije in še po okupaciji.

Ignac Pejha (1892—1967),
šolski upravitelj na Frankolovem

Druge učne moči:

Franciška Czerny (1919/1920), Franciška Eckert (1919/1920), Marica Majcen (1921), Leopold Furlan (1921), Franjo Rejc (1921, supliral obolelega nadučitelja), Miroslav Počkaj (1920/1921), Marjana Požar-Pejcha (1921—1941), Ignacij Pejcha (1921—1941), Vida Stukelj (1926—1941), Iva Košar (1927—1934), Václav Čech (1922—1939, katehet), Zora Bregant-Čuk (1934—1936), Hilda Potisk (1937—1939), Marija Hrabalek (1938—).

Leta 1930/1931 so na šoli uvedli gospodinjski tečaj, ki se je s krajšim presledkom ponavljal do konca razdobja. Vodila ga je Marjana Pejcha.

V težkem letu 1930/1931 so imeli na šoli pomožno akcijo; nabrana živila so razdelili med domače uboge. Večkrat je bila kaka mladinska prireditev.

Dne 18. maja 1934 je bila na Frankolovem velika Bezenškova slavnost, ob tej priliki so odkrili spominsko ploščo na rojstni hiši slovenskega stenografa in domoljuba Antona Bezenška (v Bezenškovem Bukovju), prosvetni knjižnici na Frankolovem so dali Bezenškovo ime.

Pomembno je tudi bilo, da so zgradili šolski vodovod — vodo so napeljali iz Verpet. Mislili so tudi na nadzidavo nove šole, toda za to ni bilo sredstev.

Osnovna šola v Črešnjicah

Ob ustanovitvi stare Jugoslavije je bila šola enorazredna. Vodil jo je Ivan Ravbar, primorski rojak, leta 1927/1928 je bil upravitelj Janko Fabič, leta 1938/1939 je postal upravitelj Rudolf Seršen.

Število otrok:

Leto	Obveznih	Obiskujočih
1918/19	73	63
1927/1928	52	43
1928/1929	—	57
1929/1930	—	55
1931/1932	75	
1932/1933	91	
1933/1934	83	
1934/1935	95	
1935/1936	90	
1936/1937	75	
1937/1938	73	
1938/1939		
1939/1940	73	

Leta 1933/1934 je postala šola dvorazrednica. Druge učne moči:

Jožica Käs (1933—1938), Marija Zirkelbach (1938—1941).

Šolski okoliš je bil znan po dobrem sadju in vinu. Šola je imela vrt, drevesnico in čebelnjak. Učenci so se uvajali v sadjarstvo tudi v župnikovem in v Janeza Kranjca sadovnjaku. Župnik Henrik Peternel je bil znan sadjar in čebelar.

Črešnjice so pripadale majhni občini Bezovica in konjiškemu okraju (srezu), leta 1933 je bila občina v smislu novega zakona o občinah delno priključena občini Konjice okolica.

Osnovna šola v Strmcu (Novi cerkvi)

Leta 1911/1912 je šola postala štirirazredna, imela je tedaj okrog 322 otrok. Leta 1918/1919 je bilo obveznih 303, obiskujočih pa 269, leta 1921/1922 je bilo obveznih 309, obiskujočih pa 273.

Število otrok po vojni:

Leto	Obveznih	Obiskujočih
1918/1919	303	269
1921/1922	309	273
1922/1923	—	264
1923/1924	280	260
1924/1925	251	209
1925/1926	—	211
1926/1927	230	172
1927/1928	221	174

Kakor je razvidno, je izza leta 1922/1923 število otrok stalno padalo. Šolska kronika navaja kot vzroke: posledice vojne, hudo druginjo, selitev v industrijske kraje, zlasti v rudnike. Veliko je bilo nezakonskih otrok,

Rudolf Zupanek (1887—1944),
šolski upravitelj v Strmcu

možje so hodili po svetu za kruhom, matere so delale doma in preživljale otroke.

Tik pred okupacijo je bilo že več otrok: okrog 300. Šola je bila tedaj petrazredna.

Med prvo svetovno vojno in še 3 leta po njej je vodil šolo Henrik Karničnik, ki je v ta namen prišel s Polzele. Nadučitelj Rudolf Zupanek se je vrnil iz ruskega ujetništva 14. decembra 1922 in je znova prevzel vodstvo šole. Med drugo svetovno vojno je kot partizan padel nekje pri Gornjem gradu.

Druge učne moči:

Jadviga Smolnikar, Ljudmila Povalej, Julijan Šinigoj, Frančiška Novak, Matilda Tramšek (za ročna dela), Marica Kunej, Franc Burdijan, Franc Rojec, Pavla Kosanc-Zupanek, Ana Smolnikar (iz Vojnika, za ročna dela), Mira Čukova, Ida Lah, Alojzija Verbek-Pepelnak, Alojzij Haber, Antonija Podjavoršek, Elza Žagar.

Tik pred okupacijo so delovali na šoli: nadučitelj Rudolf Zupanek, Pavla Kosanc-Zupanek, Franc Rejec, Antonija Podjavoršek, Elza Žagar, Alojzij Haber.

Učiteljstvo je vršilo z učenci, a tudi z odraslimi postransko kulturno delo: Šinigoj je do svojega odhoda v Vojnik vodil mešani pevski zbor. Pavla Kosanc-Zupanek je skrbela za šolske igre — za odrasle ni bilo odra, bila je pa upoštevana igralka v Vojniku. Izza 1933 je v tem pogledu pomagal tudi katehet Franc Šmon.

Vinko Požar, šolski upravitelj
v Šmartnem v Rožni dolini

Že leta 1921/1922 je bila na šoli šolska kuhinja. Krajni šolski svet je bil šoli naklonjen. Predsednik mu je bil izprva Matija Dokler (iz Višnje vasi), pozneje pa Ivan Pader, hkrati župan (v Strmcu).

Pred prihodom okupatorja je bila šola dobro založena s telovadnim orodjem in učili. V učiteljski in šolarski knjižnici je bilo okrog 1000 knjig.

V prvih letih so poskušali s kmetijsko in gospodinjsko nadaljevalno šolo, vendar je bil premajhen odziv.

Osnovna šola v Šmartnem v Rožni dolini

Ob nastanku prve Jugoslavije je bila šola trirazredna in nameščena v poslopju, ki so ga leta 1892 sezidali in mu leta 1903 dodali nadstropje. Leta 1927 je postala šola štirirazredna, leta 1936 šestrazredna. Pred drugo svetovno vojno je imela 240 obiskujočih otrok in 5 učnih moči.

Ob nastanku prve Jugoslavije je kot nadučitelj vodil šolo na Teharju rojeni Ivan Kvac, ki je bil hkrati občinski tajnik in pomožni poštar. Na šolo je prišel leta 1891 in leta 1903 je po Antonu Lajnsiču prevzel vodstvo. Bil je sadjar, čebelar ter odličen pevec in vodja pevskega zbora.

Leta 1923 je umrl. Mogočen pogreb je pričal o njegovi priljubljenosti. Naslednik mu je postal Vinko Požar, ki je vodil šolo do okupacije in po okupaciji do leta 1954, ko je stopil v pokoj. Umrl je v Šmartnem. Bil je blag človek, ljubitelj prirode in čebel ter nadarjen slikar. Ustanovil je kmetijsko in gospodinjsko nadaljevalno šolo.

Druge učne moči: Ljudmila Koklič, Elza Klemenčič, Roza Gosak, Marija Zdolšek, Marica Kvac, Ivanka Požar, Zdolšek, Angela Lorber, Silvija Monari-Šalomon, Milena Beg-Jurčič, Milena Rižaj, Tanasković, Henrik Vilfan, Angela Ročnik, Adolf Senegačnik.

Tik pred okupacijo so bili na šoli: Vinko Požar, Ivanka Požar, Adolf Senegačnik in Angela Ročnik.

Osnovna šola na Dobrni

Ob nastanku Jugoslavije je bila dobrnska šola štirirazredna. Trije razredi so bili nastanjeni v starem šolskem poslopju, četrti razred je pa moral v občinsko ustanovo za reveže na Gorici. Dne 28. avgusta 1930 je banska uprava dovolila, da dobi prvi razred paralelko, leta 1934 je dobil paralelko tudi drugi razred. Vendar so paralelko v prvem razredu opustili, dodali so pa zato šoli peti razred. Tako je bila šola v drugem desetletju stare Jugoslavije petirazrednica z eno vzporednico. Ker ni bilo na razpolago dovolj učnih sob, sta morala dva razreda imeti poldnevni pouk. Šolsko poslopje in njegovo notranjost so sicer nekoliko modernizirali, napeljali so vanje vodovod in električno luč, s tem pa stiske niso odpravili.

Konec leta 1918 je imela šola 293 obveznih in 234 obiskujočih otrok. V naslednjih letih je število padalo. Najnižjo točko je doseglo leta 1925, ko je bilo v novembru obveznih 194 in obiskujočih 172 otrok. Nato je število zopet naraščalo. Najvišjo točko je doseglo novembra 1934: 336 obveznih in 312 obiskujočih otrok. V vseh letih je bilo med otroki nekoliko več deklic kakor dečkov.

Od 1. maja 1911 do 1. novembra 1919 je vodil šolo definitivni nadučitelj Leopold Čulk. Po njegovi premestitvi v Cezanjevce pri Ljutomeru je postal nadučitelj (šolski upravitelj) Albin Schmidt. Ko je 14. aprila 1936 dopolnil 40. službeno leto, je bil razrešen in 14. januarja 1937 upokojen. Za naslednika mu je bil kot začasni upravitelj določen Milan Štravs, toda zaradi ozkosrčne krajevne družbeno kulturne politike je odšel na Vransko. Začasno je vodila šolo Antonija Voršič. Dne 17. oktobra je nastopil upraviteljsko mesto Josip Jarh. Pregeljal ga je okupator.

Ostale učne moči:

Julija Virand (od 15. novembra 1915—), Minka Veber, por. Farčnik (od 1. aprila 1916 do 1. avgusta 1919), Ivan Zagožen (od 3. januarja 1919 do 1. marca 1922), Mara Vogrinc, por. Petz (od 24. aprila 1919 do), Elza Kert (od 12. maja 1919 do 11. junija 1919), Vida Vertačnik (od 1. avgusta 1919 do 9. oktobra 1919), Berta Plevčak, por. Stravs (od 1. avgusta 1919 do 31. decembra 1920 in od 10. aprila 1921 do 1937), Julka Hribar (od 6. januarja 1921 do 13. aprila 1921), Antonija Voršič (od 1. novembra 1922 do), Valter Jager (od 12. aprila 1930 do 26. aprila 1930 in od 26. avgusta 1930 do 23. avgusta 1931), Milan Štravs (od 1. oktobra 1931 do 31. avgusta 1937), Jože Zupanek (od 7. oktobra 1934 do 15. avgusta 1937), Mara Repe (od 3. oktobra 1937), Albina Norman (od 13. oktobra 1937), Nada Andoljšek).

Verouk so poučevali kateheti, domači kaplani (Franc Hrastelj, Alojzij Vrbnjak, Viktor Lunder, Adolf Adamič) in deloma župniki (Karel Arlič, Franjo Urleb).

Šolska občina je obsegala vsa naselja dobrnske upravne občine in več hiš naselij Vine in Landek, ki sta pripadali občini Nova cerkev (Strmec pri Vojniku).

Kakor poprej so tudi v tem razdobju mnogo storili za šolo vodilni možje zdravilišča; v tem času sta mu bila na čelu Alojzij Jankovič, sam po poklicu učitelj, in za njim zdravnik dr. Fran Šter.

Povezavo z občinsko upravo je tvoril krajni šolski svet, izza leta 1927 krajevni šolski odbor, ki mu je bil po novem zakonu na čelu predsednik občine (pred vojno Marko Podpečan).

RUDARSKA ŠOLA V CELJU

Proti koncu prejšnjega stoletja so se naši rudniki začeli polagoma tehnizirati. V zvezi s tem se je javila potreba po tehnično izšolanih rudarskih inženirjih in njihovih pomočnikih, paznikih in nadpaznikih (sedanjih rudarskih nadzornikih). Mnogi izmed dotedanjih vodilnih nameščenecv v rudnikih so imeli pomanjkljivo splošno in strokovno šolsko izobrazbo saj so se često usposobili za vodstvo s samo prakso pri rudniških poslih. Mlade rudarske inženirje sta dajali montanistični visoki šoli v Leobnu in Pribramu. Iz Leobna so večinoma prihajali nemški, iz Pribrama pa češki inženirji. Domačih inženirjev je bilo malo, šele tik pred prvo vojno se je njihovo število povečalo, bili so večinoma pribramski študenti.

Pazniki in nadpazniki so navadno prihajali iz vrst pridnih in nadarjenih delavcev, le malo jih je obiskovalo rudarsko šolo v Celovcu. V Trbovljah je bila res že pred vojno rudarska šola, toda imela je samo značaj rudarske nadaljevalne šole.

V stari Jugoslaviji so takoj v začetku polagali veliko važnost na rudarstvo, ker so računali z znatnim rudnim bogastvom. Zato so v Celju že spomladi 1919 ustanovili rudarsko šolo.* Celje so si izbrali, ker je bilo že 80 let važno upravno središče rudarskega dela in sedež revirnega rudarskega urada.

Celjska rudarska šola je bila prva in edina te vrste v državi. Ko je že ni bilo več, so Hrvati za okupacije v Varaždinu ustanovili slično šolo.

Šola je imela nalogo, vzgajati bodoče paznike in nadpaznike (nadzornike), jamomerce in topilničarje.

Prostore za namestitvev rudarske šole je bilo lahko najti. Med Maksimilijanovo cerkvijo in Koprivnico je bilo prazno veliko poslopje, nekdanja

* Podatek o poslopju in prvih učiteljih je iz mestnega arhiva, ostalo sta mi povedala Mařenka Ferjančičeva, vdova pok. ravnatelja inž. Ferjančiča, ter zdaj že pok. predmetni učitelj Franc Košutnik. V Ljubljani sem na tehnični srednji šoli našel samo nekaj katalogov, rekli so mi, da je mogoče še kaj na podstrešju, to mi ni prišlo v roke.

Laznikova usnjarna, kjer je bil zadnja leta pred vojno nameščen nemški dijaški dom. Občinski odbor ga je rad dal na razpolago.

Leta 1925 je država poslopje odkupila.

Rudarska šola je imela prva leta okrog 30 gojencev, izza leta 1930 jih je bilo nad 70. Zavod je bil urejen kot internat. V pritličju glavnega trakta so bili internatski poslovni prostori (shrambe, kuhinja, jedilnica), v prvem nadstropju so bile učilnice, kabineti in ravnateljeva pisarna, v drugem nadstropju so bili internatski stanovanjski in delovni prostori. V stranskem traktu je bilo ravnateljevo stanovanje.

Del gojencev je bil iz Slovenije (iz premogovnih revirjev in Mežice), mnogo jih je bilo iz Dalmacije, Bosne in Srbije. Hrvatska in Makedonija sta bili slabo zastopani. Jezik ni delal težav, znanje knjižne slovenščine so seveda zahtevali samo od Slovencev. Skoraj vsi gojenci so imeli štipendije, deloma od banovin in ministrstva za šume in rude in deloma od podjetij. Slovenci so imeli v splošnem nižje štipendije od ostalih. Le malo je bilo med gojenci »privatistov«, t. j. takih, ki so se vzdrževali sami.

Šola je bila podrejena samemu ministrstvu za šume in rude, posredni člen je bilo rudarsko glavarstvo. Ministrstvo za šume in rude je za šolo skrbelo v tolikšni meri, da je imela vsako leto znaten finančni pribitek. Profesorji so bili plačani po zakonu, vendar so prejeli dodatek, okrog 700 ali 800 dinarjev na mesec.

Rudarsko glavarstvo je bilo v rednem stiku s šolo (rudarski glavarji inženirji Strgar, Močnik in Čerček), k izpitom je prihajal z ministrstva inž. Jovan S. Dimić.

Šola je imela tudi svoj upravni odbor. Njega predsednik je bil inž. Biskupski, centralni ravnatelj Trboveljske premogokopne družbe. Ko je zastopnik ministrstva ob neki inšpekciji ugotovil, da predsednik upravnega odbora omalovažuje nacionalno vzgojo, je ministrstvo upravni odbor razpustilo.

Prvi ravnatelj šole je bil inž. Jaroslav Plzák, Čeh iz Brna. V Celje je prišel iz Idrije. V začetku leta 1928 je bil Plzák imenovan za profesorja rudarstva na tehnični fakulteti v Ljubljani, toda kmalu po preselitvi je umrl.

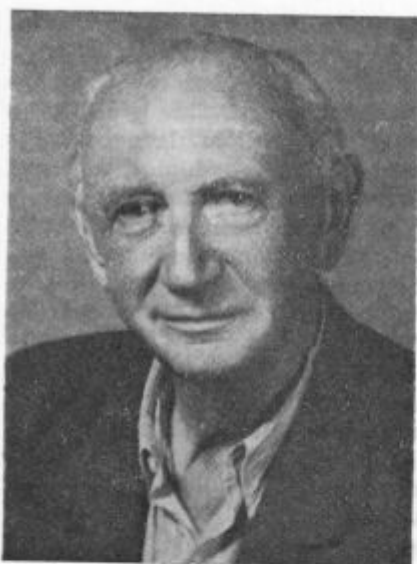
Na Plzákovo mesto je prišel inž. Kornelij Ferjančič, v Celovcu rojeni Slovenec, ki se je izšolal na realki v Idriji in na rudarski akademiji v Příbramu. Kot inženir je začel svoje delovanje na Češkem, nato pa je bil ves čas v Bosni. Šolo je vodil do okupacije.

Druge učne moči:

inž. Andrija Torkar, starejši človek, prišel je v Celje iz Štor. Poučeval je topilništvo. Bil je rojen v Donawitzu. Starši so mu gotovo bili Jugoslovani, toda on sam je bil nemškega mišljenja.

Torkarju je kot predavatelj topilništva sledil inž. Stane Turk, a temu sredi tridesetih let inž. Boško Marjanović iz Zagreba.

Rudarsko stroko je prva leta zastopal inž. Vasilije Pavlović, rojak iz Zaječara, kasnejše daljšo dobo inž. Dušan Rudolf iz Konjic in krajšo dobo inž. Ivan Vrečer iz Vojnika. Izza početka tridesetih let je bil

Inž. Vladimir Lipold

na šoli rudarski inženir Jožef Niesner, madžarski Nemeč, ki je prišel iz Bosne in je umrl v Celju sredi tridesetih let. Rudarsko stroko je prav tako zastopal inženir Božidar Godec, ki je proti koncu prišel iz Srbije.

Jamomerstvo je bilo vključeno v rudarstvo. Izza srede tridesetih let je predaval jamomerstvo in geodezijo inž. Ciril Podkrajšek, rojak iz Ljubljane.

Vso dobo je bil na šoli prof. Rudolf Lavrenčič, rojak iz Kamenj pri Ajdovščini. Umrl je za okupacije v Ljubljani. Poučeval je geologijo in mineralogijo.

Za Lavrenčičem je bil najdalje na šoli (izza leta 1924) predmetni učitelj Franc Košutnik, rojak iz Dramelj, ki je poučeval zgodovino, zemljepis in slovenščino ter vodil internat.

Tik pred vojno je bil na šoli tudi kemik Mogilnickij.

Službo ekonomista je imel na šoli Lapajne, zadnje leto pred vojno pa Hruševar.

Služitelj je bil prva leta Vekoslav Janžekovič, solunski borec, ki je pozneje prešel na meščansko šolo, naslednja leta pa Ivan Segel.

Okupator je našel šolski internat dobro založen z živili. Šolo je prevzel nasilno.

Po vojni je ljudska oblast šolo obnovila in jo premestila v Ljubljano. Premestitev je prevzel inž. Dušan Rudolf, ki je šolo vodil, dokler ni postala oddelek tehniške srednje šole. Omeniti je treba, da je v celjskem mestnem svetu sredi tridesetih let nastala ideja, naj bi se rudarska šola spremenila v rudarski tehnikum ali rudarsko akademijo.

Tik pred prvo svetovno vojno so dogradili na Otoku novo gimnazijsko poslopje, toda v začetku vojne se je v njem naselila vojna bolnišnica. Bila je ironija usode. Nemški lastnik je dal zemljišče na razpolago pod pogojem, da se v novem poslopju nikdar ne bo poučevalo slovenski. V novem poslopju je zaživela popolna slovenska gimnazija.

Šolsko leto 1918/19 se je sicer še pričelo po starem, toda konec oktobra 1918 je bila zapečaten usoda stare monarhije in poleg narodnih držav se je rodila tudi prva Jugoslavija.

V Ljubljani se je ustanovila Narodna vlada. V njenem sestavu je bil poseben oddelek za uk in bogočastje, a v začetku leta 1918 so ustanovili še njemu podrejen Višji šolski svet.

Prva naloga nove prosvetne uprave je bila, da se naše šolstvo posloveni. Dne 27. novembra je oddelek za uk in bogočastje izdal odlok splošnega značaja: glede notranjega ustroja ostane naše srednje šolstvo do definitivne preureditve še pri starem, toda slovenščina postane učni jezik, nemščina se naj poučuje kot obvezni predmet, a v višje razrede se uvede srbohrvaščina z eno tedensko uro.

Še istega dne je izšel poseben odlok, ki se je nanašal samo na celjsko gimnazijo. V smislu tega odloka so slovenskim učencem vseh razredov stare nemške gimnazije pridružili učence prejšnjih samostojnih razredov in napravili tako temeljne razrede državne gimnazije v Celju. Vodstvo zavoda je bilo poverjeno Emilijanu Lileku, prejšnjemu vodji samostojnih razredov.

Nemške učence so izločili in jih združili v posebnih razredih z nemškim učnim jezikom. Za vodjo določeni prejšnji ravnatelj Klement Proft pa mesta ni hotel sprejeti, prevzel ga je profesor Engelbert Potočnik.

Toda nemški razredi so obstajali samo prvi semester, kajti učenci in profesorji so se večinoma razšli.

V šolskem letu 1918/19 je bil zavod do konca v starem poslopju poleg župne cerkve. Novo poslopje na Otoku so izpraznili in očistili šele do začetka prihodnjega šolskega leta. Prenos opreme in učnih zbirk iz stare gimnazije in Kukovčeve hiše je poleg ravnatelja nadzoroval prof. Franc Mravljak, njegov tajnik.

V početku je bila nova slovenska gimnazija humanistična. V realno gimnazijo so spremenili zavod na osnovi odloka Višjega šolskega sveta z dne 21. avgusta 1919. Latinščina je še ostala v prvem razredu, toda v 3. razredu je na mesto grščine stopila francoščina. Na novo so uvedli opisno geometrijo. Risanje se je kakor prej poučevalo samo v nižjih razredih. Telovadba je postala obvezna, poučevati so jo začeli šele v šolskem letu 1921/22, kajti prej ni bilo potrebnega orodja. Izpremembra se je vršila postopoma, tako da so bili šele v šolskem letu 1924/25 vsi razredi realnogimnazijski.

V naslednjih letih so sledile nove preureditve, ki so zavod izenačevale z realnimi gimnazijami v Srbiji. Leta 1921/22 so raztegnili srbohrvaščino tudi na nižjo gimnazijo s po eno tedensko uro. Daljnosežna je bila

Maturanti in profesorji celjske gimnazije leta 1921

izprememba, ki jo je rodil odlok z dne 8. februarja 1924: latinščino in nemščino so iz nižjih razredov premaknili v višje, francoščino so pa začeli poučevati že v 2. razredu. V nižji gimnaziji so pustili samo narodno zgodovino, ki se je poučevala samo v tretjem in četrtem razredu, iz svetovne zgodovine so jemali samo toliko, kolikor je bilo potrebno za umevanje narodne zgodovine; srbohrvaščina je v nižjih razredih dobila po dve tedenski uri, v višjih razredih so jo združili s slovenščino; v prvi in drugi razred so uvedli obvezno petje. S šolskim letom 1927/28 so bili ti predpisi v celoti izvedeni. Dve leti pozneje so uvedli nove obvezne predmete: lepomisli v prvem in drugem razredu. Za deklice, ki so že izpočetka telovadile ločeno od dečkov, so leta 1925/26 namestili posebno žensko učno moč. Leta 1927/28 so uvedli risanje tudi v petem in šestem razredu. Leta 1930/31 so odlok iz leta 1924 v toliko spremenili, da so v drugi razred zopet uvedli antično zgodovino, v višjih razredih so pa narodno zgodovino podredili svetovni, čeprav se je pri maturi še nadalje izpraševala kot samostojen predmet.

Poleg obveznih so na zavodu stalno poučevali več neobveznih predmetov: stenografijo v dveh tečajih, italijanščino in francoščino (prva leta — za razrede, ki so še bili humanistični), nemščino (v nižjih razredih, ko je bil v njih obvezni pouk ukinjen), risanje (preden so ga razširili na peti in šesti razred), ruščino (nekaj let) in češčino (skoraj stalno).

Profesorski zbor celjske gimnazije v šolskem letu 1927/28

Sede: dr. Nikolaj Omerza, Vinko Levičnik, Josip Kardinar, dir. Anton Zupan, Martin Mastnak, Pavel Holeček, Ivan Bračko. Stoje — I. vrsta: Janko Orožen, Peter Kovačič, Milena Milenkovič, Srečko Brodar, Josipina Tominšek, Fran Mravljak, Josip Napotnik, dr. Karel Zelenik. II. vrsta: dr. Roman Savnik, Viktor Rus, Valentin Stante, Josip Medveš, Alojzij Bolhar, Anton Gorup, Danilo Modrijan

Izenačevanje s šolstvom v vsej državi je prineslo tudi precej drugih izprememb; leta 1921/22 so ukinili šolnino in opustili vpisnino, toda leta 1934/35 so šolnino za premožnejše učence zopet uvedli. Leta 1926/27 so opustili polletja (semestre) in uvedli tromesečja (trimestre), toda leta 1933/34 so se zopet povrnili k polletjem; leta 1926/27 so odpravili sprejemne izpite, a leta 1937/38 so jih zopet uvedli; za prestop iz nižje gimnazije v višjo so leta 1929/30 uvedli nižji tečajni izpit (malo maturo); večkrat so spremenili disciplinska pravila. Učnih ur je bilo 27, v nižjih razredih manj, v višjih več.

Tudi dijaštvo samo se je (deloma s sodelovanjem profesorjev) prav pridno udeleževalo. Močno je gojilo glasbo. Čim je bil na zavodu urejen redni glasbeni pouk, so ustanovili dijaški mešani pevski zbor, ki je pel v cerkvi in pri prireditvah. Proti koncu dvajsetih let, ko sta bila na zavodu poleg učitelja petja Stanka Tavžlja tudi drug za drugim dva glasbena strokovnjaka, tajnik Mavricij Bregant in prof. Anton Knap, se je pevsko življenje še poglobilo. Razvili so se trije pevski zbori, mladinski, mešani in moški; mladinski je nastopal pri prireditvah, ostala dva pa sta gojila deloma

cerkveno in deloma posvetno glasbo. Večkrat je bil na zavodu tudi pevski oktet osmošolcev. V šolskem letu 1932/33 se je osnoval tudi dijaški orkester, ki ga je do konca požrtvovalno vodil ravnatelj Glasbene matice Karel Sancin. Gimnazijski pevci so vsako leto nastopali tudi pred javnostjo, pri čemer so izvajali tudi težje programe. Zadnja leta je prišla v navado zaključna javna prireditev, pri kateri je sodelovala tudi mladina vseh treh meščanskih šol, deške in obeh dekliških.

V zvezi z zaključkom šolskega leta so bili zadnja leta tudi redni telovadni nastopi na Glaziji in risarske razstave v risalnici.

Zanimivo je, da so v januarju 1938 osmošolci, ki jih je pripravil profesor dr. Karel Zelenik, pod okriljem gimnazije in francoskega krožka nastopili v Mestnem gledališču z igro, ki so jo igrali v francoskem jezku. Dajali so veseloigro »Ces dames aux chapeaux verts« (Te dame z zelenimi klobuki). Gostovali so z njo tudi v Ptujju.

Že leta 1919 je bila na zavodu ustanovljena dijaška organizacija »Sloga«, ki je imela narodno-napredni program in je štela v tridesetih letih nad 400 članov. Organizacija je prirejala tedenske sestanke s predavanji in debatami, gojila je šah, šport in gledališko umetnost. V svoji knjižnici na zavodu je imela proti koncu okrog 1600 knjig. Ustanovila je pa tudi tri knjižnice v Prekmurju. Organizacija je obstajala do šolskega leta 1936/37.

V začetku je imela »Sloga« prav posebno delavne člane, ki so posegli preko okvira svojega zavoda. Saj so leta 1919 ustanovili Zvezo jugoslovanskih srednješolskih organizacij, ki je bila leta 1920 kot Savez jugoslovanskih srednješolskih udruženja prenesena v Beograd, medtem ko je v Celju ostala uprava župe, ki se je v pričetku šolskega leta 1923/24 preselila v Ljubljano.

Dijaštvo, ki je zasnovalo svoje delo na versko narodni podlagi, je bilo izpočetka združeno v Marijini kongregaciji, ki je nastala že v predvojni dobi (1913) in je bila samo pod cerkvenim nadzorstvom. V šolskem letu 1927/28 si je pa to dijaštvo ustanovilo še dijaško društvo »Svit«. To društvo je delovalo na sličen način kot »Sloga«. Imelo je lepo knjižnico, več odsekov in nastopalo s kulturnim programom tudi pred javnostjo. Zadnjič se javlja leta 1931/32, ko je imelo 200 članov.

Kot nekako nadomestilo za obe dijaški društvi je v šolskem letu 1939/40 nastal na zavodu krožek »Slovenske dijaške zveze«, ki je štel 241 članov in je uravnaval svoje delovanje po geslu: »Bog, narod, država!« Versko so se člani izživljali v Marijini kongregaciji, sicer so pa imeli predavanja, deklamacije, govorne vaje, gojili so petje in telovadbo ter so prirejali bogate božičnice, po stari celjski narodni tradiciji so ustanovili tudi tamburaški zbor.

Dijaki so telovadili pri »Sokolu« in »Orlu«. Ko je bil po uvedbi šestojanuarskega režima na osnovi starega društva ustanovljen »Sokol Kraljevine Jugoslavije« kot edina telovadna organizacija, je društveno dijaško telovadbo po višji naredbi nadziralo tudi gimnazijsko vodstvo.

Koristna dijaška organizacija je bila Počitniška zveza (Ferialni savez). Nekaj podobnega so imeli slovenski dijaki že pred prvo sve-

tovno vojno. Podružnica Ferialnega saveza na zavodu je bila ustanovljena že leta 1919. Potujoči dijaki so imeli zavetišče v gimnazijskem poslopju, poleg tega jim je podružnica preskrbovala hrano po znižani ceni. Drugo zavetišče je bilo v Logarski dolini.

V tesnejši zvezi z gimnazijskim vodstvom so bile še nekatere druge organizacije z določenim namenom. Med njimi je bil najstarejši »Podmladek Rdečega križa« z dobrotelnimi nalogami — večinoma v korist dijaštvu na zavodu. V šolskem letu 1930/31 ustanovljena organizacija Trezne mladine je po odhodu svojega ustanovitelja prof. Alojzija Pavliča sicer zapala, vendar mnogo dijakov in dijakinj ni uživalo opojnih pijač, kar je ravnateljstvo vsako leto službeno ugotovilo. Organizacija Mrkonjičevega stega skavtov in planink je gojila idejo taborništvu in prirejala tudi božičnice. Podmladek Jadranske straže je bil ustanovljen konec šolskega leta 1932/33 in je imel za cilj zbiranje sredstev za izlete na morje in za letovanje na Jadranu. Kmalu so mu pripadali vsi dijaki. Kot poslednji je bil v šolskem letu 1937/38 ustanovljen Podmladek Aerokluba.

Da so bile med celjskim dijaštvom žive tudi literarne težnje, o tem nam priča v šolskem letu 1938/39 pod vodstvom profesorjev dr. Vendelina Legiša in Tineta Orla ustanovljeni Literarni krožek. Njegova potreba je bila nujna, odkar sta »Sloga« in »Svit« prestala delovati. Na željo ravnateljstva je imel krožek nekak pripravljalni značaj. Med njegovimi sodelavci srečamo tudi Karla Destovnika. Krožek je imel več sestankov in lepo prireditev, s katero je 4. marca 1939 počastil spomin Franceta Prešerna.

Zadnja leta pred vojno se je na zavodu že kazal vpliv Komunistične partije. Vendar pa komunistična usmerjenost še ni bila popolnoma jasno in določno izkristalizirana, saj okoliščine tega niso dopuščale. Skrivala se je pod plaščem levičarstva. Vsekakor se je pa iz nje razvila močna narodna in socialna odločnost, ki je povzročila, da je celjska gimnazija dala nad 300 partizanov in 40 žrtev.

Poleg tega je iz vrst celjskih dijakov, ki so se šolali med obema vojnama, izšlo mnogo mož, ki zavzemajo odlično mesto v drugi, socialistični Jugoslaviji. Med njimi so trije odlični diplomatski predstavniki: dr. Aleš Bebler, dr. Darko Černej in dr. Jože Brilej. Njim se pridružujejo strokovnjaki, ki so jim bila poverjena mesta pomočnikov ministrov. Oba najbolj znana partizanska pesnika sta izšla iz celjske gimnazije: Karel Destovnik — Kajuh in Vladimir Pavšič — Matej Bor. Tudi večina ostalih, ki so preživeli najusodnejšo dobo v naši novejši zgodovini, so možje in žene na svojem mestu. Nekateri nemški dijaki so pač brezvestno poplačali skrb, ki jo je tudi njim nudila celjska gimnazija. Med slovenskimi dijaki je pa bilo negativnih pojavov sorazmerno malo.

Število dijaštva se v prvem desetletju ni mnogo spremenilo. Ob koncu šolskega leta 1918/19 je imel zavod 319, ob koncu šolskega leta 1928/29 pa 508 učencev (učenk), toda v naslednjem desetletju je število silno naraslo: ob koncu šol. leta 1939/40 je še ostalo 1278 učencev (učenk), medtem ko jih je bilo v začetku šolskega leta 1313.

Odbor dijaške kuhinje v Celju leta 1934

Od leve proti desni — sede: dr. Ernest Kalan, dr. Juro Hrašovec, prof. Jožef Kožuh, prof. Josip Kardinar, Jakob Blažon — stoje: Rado Pečnik, Fran Voglar, Ivan Prekoršek, prof. Franc Mravljak, Anton Zorko

Tedaj je zavod imel klasično paralelko že v drugem razredu, a leta 1940/41 že v tretjem razredu. To naj bi bil zarodek za novo, klasično gimnazijo.

Veliko število dijaštva je šolsko upravo privedlo do tega, da je v šolskem letu 1940/41 delilo gimnazijo na dvoje: poleg prve državne gimnazije se je pojavila še druga. Bilo je pa samo eno poslopje in se je pouk menjaval: en teden ga je imela dopoldne prva, a drugi teden druga gimnazija. Aktualno je postalo tudi vprašanje zgraditve dveh novih gimnazijskih poslopij. Načrta sta pred izbruhom druge svetovne vojne že dozorela: druga državna realna gimnazija naj bi se bila zgradila na travniku zapadno od sedanje, in sicer tako, da bi imela oba zavoda skupno centralno kurjavo; klasično gimnazijo so pa nameravali zgraditi na prostoru med nekdanjo staro gimnazijo in Savinjo.

Novost je bil redni študij dijakinj. Konec l. 1918/19 jih je bilo samo 20, konec leta 1928/29 že 90, a konec leta 1939/40 celo 372, medtem ko jih je bilo v začetku tega leta 420. Kjer jih je bilo manj, so bile v razredu skupaj z dečki, kjer jih je bilo dovolj, so imele poseben razred.

Tudi v socialnem sestavu dijaštva se je izvršila znatna sprememba. Kmečki sinovi so stopili v ozadje in se umaknili tovarišem, katerih starši so pripadali drugim poklicem. To je bila gotovo posledica stiske, v katero je zaradi svetovne gospodarske krize zabredel zlasti naš kmečki stan. Pa

tudi drugim stanovom kriza ni prizanašala. To so v splošnem občutili tudi celjski dijaki, katerih velika večina je tako izvirala iz socialno šibkih slojev. Mnogi so se morali voziti: v šolskem letu 1939/40 je bilo vozačev že 540. Ministrstvo prosvete je v avgustu 1933 sicer odredilo, da se smejo dijaki najnižjih treh razredov voziti samo 20 km, ostali pa eno uro daleč, toda razmere so bile tako močne, da je ministrstvo že naslednje leto odredbo razveljavilo.

Vožnja je gotovo vplivala na učenje in napredek, a tudi na zdravje, o tem govore poročila vodstva šolske poliklinike, ki je delovala v okviru Zdravstvenega doma.

V takih razmerah je dijakom in dijakinjam silno koristila dijaška kuhinja, ki je imela svoje prostore v podzemlju gimnazijskega poslopja, kjer je bila med vojno vojaška kuhinja. Število dijakov in dijakinj, ki so dobivali v dijaški kuhinji brezplačno ali često skoraj brezplačno izdatno kosilo, je leto za letom rastlo. Zadnja leta jih je bilo nad 160 in v šolskem letu 1939/40 je bilo razdeljenih 26.850 porcij. Dijaško kuhinjo je vodil osi-veli upokojeni profesor Josip Kožuh, ki je bil dijaštvu pravi krušni oče. Bil je predsednik dijaške kuhinje. Podpredsednik je bil dr. Juro Hrašovec. Ostali člani odbora so bili deloma iz vrst profesorjev in deloma iz vrst drugih prijateljev mladine. Dijaška kuhinja ni imela stalnih dohodkov, ampak je živela od podpore banske uprave, celjske mestne občine in drugih občinskih zastopov, denarnih zavodov, korporacij, članov in podpornikov društva. Med njenimi dobrotniki se sveti ime leta 1921 v Petrovčah umrlega župnika Matije Freceta, ki je v oporoki izročil dijaški kuhinji vse svoje imetje, vredno tedaj okrog 440.000 kron.

Dijaški kuhinji je izdatno pomagalo Podporno društvo, ki je oskrbovalo potrebne dijake s knjigami, deloma pa tudi z obleko in obutvijo. Društvo je zbiralo tudi fond za dijaški dom in je v zadnjih letih vzdrževalo za dijake vozače zavetišče v poslopju bivše Zadrुžne zveze v Strossmayerjevi ulici (kjer je bila Zvezna tiskarna).

Kdaj pa kdaj je prišel na pomoč tudi kdo drugi, tako je Zdravstveni dom dajal hrano in stanovanje nekaterim dijakom.

Velik podpornik celjskih dijakov in študentov je bil 13. februarja 1922 umrl trгоvec Anton Kolenc, ki je v svojem testamentu volil veliko vsoto kot fond, iz katerega je kuratorij, ki ga je upravljal, vsako leto razdelil večje število štipendij med uboge in pridne dijake ter študente na univerzah. Primorec Josip Pipan, trгоvec v Londonu, je ustanovil več štipendij za primorske dijake.

V času stare Jugoslavije je dala celjska gimnazija 653 maturantov, ki so se večinoma posvetili visokošolskemu študiju. Mali maturanti so deloma ostajali na zavodu, deloma pa so odhajali v srednje strokovne šole in poklice.

Sorazmerno s številom dijaštva je rastlo tudi število učnih moči. Seznam za šolsko leto 1927/28 navaja 22 rednih in 2 izredni učni moči. V šolskem letu 1939/40, zadnjem pred delitvijo, je imel zavod 51 rednih in 3 izredne učne moči ter tajnico. Prilicno isto število učnih moči sta imeli leta 1940/41 obe po delitvi nastali gimnaziji.

Anton Jeršinovič (1876—1925),
ravnatelj gimnazije v Celju
(1919—1925)

Vodstvo gimnazije se je v tem času večkrat spremenilo. Emilijan Lilek je bil ravnatelj (direktor) samo v šolskem letu 1918/19, od leta 1920 do 1924/25 je bil na čelu zavoda Anton Jeršinovič. V šolskem letu 1925/26 je bil začasni vodja Martin Mastnak. Od šolskega leta 1926/27 do 1931/32 je bil direktor Anton Zupan, od šolskega leta 1932/33 do 1940/41 pa Franc Mravljak (ki je kot profesor služboval že v samostojnih gimnazijskih razredih). Direktor leta 1940/41 ustanovljene II. državne gimnazije je bil Ivan Bračko (v predvojni dobi prav tako profesor samostojnih razredov).

Profesorji, suplenti in učitelji veččin, ki jih najdemo v seznamu učnih moči za šolsko leto 1939/40, so službovali na zavodu različno dobo*:

Pavel Holeček (1918/19), Josip Napotnik (1922/23), Valentin Stante (1923/24), Janko Orožen (1924/25), Alojzij Bolhar, Danilo Modrijan in Frančiška Trdina (1925/26), dr. Karel Zelenik (1926/27), dr. Peter Kovačič (1927/28), dr. Pavle Blaznik (1928/29), Ivan Mlinar, Mirko Bitenc in Stanko Tavželj (1929/30), Milan Fabjančič in dr. Kajetan Gantar (1390/31), Josip Šter (1931/32), Rudolf Drobne, dr. Rudolf Hanželič in dr. Franc Sijanec (1932/33), inž. Marija Perpar in Cvetko Ščuka (1933/34), Franc Rojšek, Anton Knap, dr. Franc Zgeč, Nada Finžgar-Ceranič in Ivan Krašna (1934/35), dr. Pavel Strmšek in Janko Presker (1935/36), Franc Četina, Ana Kunič in Julije Antič (1936/37), Valentin Orel, Eleonora Kernc, Etbín Kovačič, Milena Bežan, Vendelin Legiša in Albert Sirk (1937/38), Ljudevit Cimperman, Bogomila Bernik in Eva Stopar (1938/39), Marija Krečič-Kaplar, Milan Potokar, Ivan Krečič, Marjan Tavčar, Marjan Čadež, Marija Dolgan, Josip Maučec, Zdenka Serajnik, Dimitrije Vučenov in Alojzij Zupan (1939/40), Štefanija Sparhakeľ (1939/40 — kot tajnica); trije začasni učitelji verouka, kat., pravosl. in evang.

V tem obdobju, pred šolskim letom 1939/40, so (vsaj eno leto) službovali na celjski gimnaziji: Jakob Cimerman, Mirko Kmet in dr. Franc Mišič (1918/19),

* Navaja se leto nastopa.

Emilijan Lilek, nekdanji vodja samostojnih razredov (1918/19 — ravnatelj 1919/20, do 1923/24 profesor), Davorin Beranič (1918/19 do 1919/20), Henrik Klešnik, nekdanji profesor samostojnih razredov, in Rudolf Lavrenčič, med vojno profesor samostojnih razredov (1918/19 do 1920/21), Josip Kožuh, nekdanji profesor samostojnih razredov in dr. Josip Rožman (1918/19—1921/22), Matej Suhač, nekdanji profesor višje nemške gimnazije (1918/19 do 1923/24), Anton Cestnik, nekdanji profesor — katehet na samostojnih razredih (1918/19 do 1926/27), Josip Kardinar, nekdanji profesor-katehet na nemški višji gimnaziji (1918 do 1927/28), pozneje še več let honorarno; Martin Mastnak (1918/19 do 1931/32), Maks Wudler (1919/20), Rudolf Kranjec (1919/20 do 1920/21), Slavko Raič (1919/20 do 1926/27), Vinko Levičnik (1919/20 do 1931/32), dr. Josip Žontar, Rajko Pirnat in Franc Horvat (1920/21), Ludovik Vagaja (1920/21 do 1923/24), A. Milevskij (1921/22), Jožef Gorečan in Ciril Pregelj (1921/22 do 1924/25), Srečo Brodar (1921/22, do 1938/39), inž. Ivan Krulc (1922/23), Stane Jurko (1923/24), Franc Kušar (1924/25), Jožef Medveš (1924/25 do 1927/28), dr. Marjana Zalaznik (1925/26), Vilko Rus (1925/26 do 1927/28), dr. Roman Savnik (1925/26 do 1928/29), Viktor Kovač (1926/27), Vera Bolhar (1926/27 do 1934/35), Mara Milenkovič (1927/28 do 1928/29), Anton Gorup (1927/28 do 1933/34), Matija Trobej (1928/29 do 1929/30), Mavricij Bregant (1928/29 do 1931/32), zadnji dve leti gimnazijski tajnik, Ivan Sačević (1928/29 do 1932/33), Ante Neimarovič in zdravnik dr. Janko Rebernik (1929/30), Alojzij Pavlič (1930/31), Gjorgija Pegan in Ljubica Djaković (1930/31 do 1931/32), Miroslav Adlešič (1930/31 do 1932/33), Bran-ko Rudolf (1930/31 do 1933/34), zdravnik dr. Josip Fišer (1931/32), Olaf Globočnik in Marija Sovdat (1932/33), dr. Ema Dembič (1932/33 do 1933/34), Janko Liška (1932/33 do 1934/35), Božena Juričević (1933/34), dr. Marja Boršnik (1933/34 do 1935/36), Stane Melihar (1933/34 do 1936/37), Desa Mrvoš (1933/34 do 1938/39), akad. slikar Miroslav Modic (1934/35 do 1936/37), Jožef Karba (1937/38 do 1938/39).

V šolskem letu 1940/41 je število dijakov obeh gimnazij narastlo na 1419. Proforski zbor je dobil 5 novih članov: Ano Kunič, Ido Guštin, Cvetka Skoka, Franca Peternela in Rudolfa Bajžlja. Toda profesorje mlajših in srednjih let so češče in češče klicali na orožne vaje. Tudi politični dogodki so neugodno vplivali na učne moči in dijaštvo. Zasedba Avstrije in zlasti nesreča slovanskih držav Čehoslovaške in Poljske sta povzročili zaskrbljenost in nemir. Deloma se je kazal vpliv tudi v pojavih disciplinskega značaja. Gimnazijsko vodstvo in proforski zbor sta morala večkrat zavzeti svoje stališče, pri čemer je bilo navadno treba upoštevati mnenje višje šolske oblasti in tudi policije. Postopala pa sta skrajno previdno, ker sta imela pred očmi interese mladine in ogrožene domovine.

Evakuacija zavoda, ki je bila predvidena za primer napada, se ni mogla izvršiti. Zadnje sporočilo, ki ga je ministrstvo prosvete preko banske uprave poslalo vodstvu obeh gimnazij, je bilo naročilo z dne 31. marca 1941, naj se do nadaljnje odredbe takoj ustavi delo na vseh javnih in zasebnih šolah. Ravnatelja sta dijake odpravila domov in zaprla poslopje, nato pa s pomočjo starejših profesorjev, ki niso bili pod orožjem, na osnovi vpisanih ocen zaključila klasifikacijo za šolsko leto 1940/41.

Ko sta ravnatelja s profesorji zaključevala svoje delo, so bili v gimnazijskem poslopju večinoma bogato opremljeni kabineti in dve knjižnici: proforska knjižnica ki je nastala iz knjižnice nekdanje višje nemške gimnazije in knjižnice nekdanjih samostojnih razredov, je štela okrog 13.000, dijaška knjižnica pa okrog 2500 zvezkov. Precej knjig sta obe knjižnici dobili v dobi prve Jugoslavije.

Literarni klub Kondor.
 Z leve na desno sedita
 Stanko Pečar in Srečko Puncer,
 stojijo Fran Roš,
 Arkadij Videmšek
 in Davorin Ravljen.
 (Slikano v juniju 1914.)

KNJIŽEVNOST

Izza druge polovice XVIII. stoletja so se v Celju in njegovi okolici zdaj pa zdaj javljali zarodki književnega dela. Nikdar se pa niso mogli prav razviti, ker sta borba za ohranitev narodne svobode in težka skrb za gospodarski, družbeni in kulturni napredek zaposlili razvijajoče se narodne sile.

Šele konec XIX. stoletja smo postali toliko močni, da so iz narodnih tal začele rasti sile, smo toliko napredovali, da so se začele razvijati osebnosti, ki so v dobi stare Jugoslavije že ustvarjala samonikla dela, v katerih se zrcali življenje celjske pokrajine. Na tem mestu se hočem omejiti samo na osnovne poteze, saj imamo poleg Slovenskega biografskega leksikona več literarnozgodovinskih del ki obravnavajo tudi pisatelje, rojene na celjskem področju in tiste, ki so življenjsko povezani z njim. Razen generacije, ki se je rodila konec XIX. stoletja, nastopa že tudi mlajša, ki v celoti pripada jugoslovanski dobi.

Dr. Anton Novačan (1887—1951)

Fran Roš

Pisci obeh generacij so deloma povezani med seboj tudi po svoji šolski-vzgojni poti. Najstarejši med njimi je Rasto Pustoslemšek (1875—1960), ki je maturiral v Celju nekako leta 1895. Sicer se je oddaljil od leposlovja, postal pa je časnikar večjega formata, ustanovil je Društvo slovenskih književnikov in časnikarjev (1905), Jugoslovansko-češkoslovaško ligo (1921), Jugoslovansko-bolgarsko ligo (1934), bil je soustanovitelj Vodnikove družbe (1926).

Samo 9 let mlajši od Pustoslemška je Vladimir (Ciril) Levstik (1886—1957). Njegovo življenje je tesno povezano s Celjem in Savinjsko dolino. Tega se je zavedal, ko je zapisal verze, ki jih čitamo na njegovem nagrobnem spomeniku:

»Sanje mi vstajajo iz Savne srebrne,
čuvajo pokoj mi celjske gore.«

Savinjsko domačnost pa odražajo tudi njegovi romani: Gadje gnezdo (1918), Zapiski Tine Gramontove (1919), Pravica kladiva (1926).

Tudi v jeziku bi našli kake posebnosti savinjskega govora, saj je bil pisatelj po osebnem značaju izrazit in pošten Savinjčan.

Samo leto dni mlajši od Levstika je bil Anton Novačan (1887—1950). Njegov rod izvira z Novačanove kmetije v Novakih nad Strmcem (Novo cerkvijo), sam se je pa že rodil na majhni domačiji v Zadobrovi, ki se skoraj drži celjskih Trnovelj. V Naši vasi (I. del 1912, II. del 1913), v

svojem prvem večjem književnem delu, je nanizal sliko svojih Trnoveljčanov, ki še danes radi povezujejo zabavo z gledališkimi igrami. Iz kmečkega življenja je tudi njegova drama Veleja (1923). Novačan je obravnaval domačo snov romantično realistično. To velja tudi za njegovo največje delo tragedijo Herman Celjski, v kateri je glavno osebo prilagodil jugoslovanski ideji. Bil je kot pisatelj in človek zasidran v domači grudi in močno odvisen od svojega temperamenta. Kruta usoda ga je v težkem času vrgla v daljni svet. V življenjski stlski je napisal Peti evangelij (izšel je v Trstu 1948), večjo pesnitev v petnajstih spevih, spesjenih deloma v sonetih, deloma v obliki, ki spominja na sonete, v katerih evangelijsko snov prepleta s svojimi mislimi in čustvi. Skrbna žena je z muko spravila njegov pepel v domovino, kjer mu je zadnji dom našla v Vojniku, blizu rodne vasi.

Mladega Fedorja Gradšnika (roj. 1890) smo pa že navajeni gledati v krogu brata Stanka in šolskih prijateljev (Vaneta Radeja, Rudolfa Doboviška, Vinka Vošnjaka itd.), s katerimi prireja gledališke igre. Kot zrelega in velikega gledališnika ga v tej knjigi predstavljam v zvezi z Dramatičnim društvom in njegovim delom (str. 536—539).

Med najmočnejše celjske besedne umetnike in oblikovalce spada Fran Roš (1898). Tudi njega obdaja mladostni krog prijateljev (Franjo Malgaj, Srečko Puncer, Arkadij Videmšek, Davorin Ravljen), ki jim je razen Ravljenu — usoda prekinila mlado življenje, posvečeno službi narodu.

Roš je začel objavljati svoje spise v dijaški »Savinji«. Leta 1920 že zasledimo njegove karakterne črtice v Novi dobi. Javlja se že tudi v vodilnih leposlovnih revijah. Za mladino napiše celo vrsto spisov: Juretovo potovanje (1930), Medveda Rjavčka (1931), Dijo (1939), Ušesa carja Kozmijana, Desetnico Alenčico, Čarobno piščal. Svoje šolske prijatelje in soborce prikaže v romanu Zvesta četa. Iz pesmi, zapisanih v raznih šolskih kronikah, vidimo, kako zvesto je spremljal vse, kar se je dogajalo v skrbi za vzgojo in napredek mladine. V verzih opozarja na satiričen, vendar nežaljiv način na napake sodobnega sveta. Literarno in zgodovinsko so izredno pomembni njegovi spisi, ki so nastali po osvoboditvi v novi Jugoslaviji.

Za Rošem se vrstita Anica Černejeva (1900—1944) in Danilo Gorinšek. Anica Černejeva, hči učitelja in šolskega nadzornika Ljudevita Černeja, učiteljica in profesorica ljubljanskega učiteljskega in nežna otroška pesnica. Umrla je v taborišču. Sama je izdala dve knjižici: Metuljčki (Zvezna tiskarna, 1930) in Kapljice (Mladinska Matica, 1934). Po vojni je Mladinska knjiga izdala še tri zbirke: Vesele pesmice (Knjižnica za podeželsko mladino, 1957) in Sredi domovine (Cicibanova knjižnica, 1953).

* V Lepem mestu (1971) je Roš objavil spominsko črtico Literarna krčma. V njej pripoveduje, da so nekateri dijaki (med njimi je bil tudi on) jeseni 1913 ustanovili literarni klub Kondor in začeli izdajati mesečnik Savinjo. Zbirali so se v gostilni Pri jelenu, ki jo je imel v najemu Alojzij Bezenšek, brat zaslužnega stenoografa in velikega Slovana Antona Bezenška. V skriti sobici so se sestajali s svojim mentorjem stotnikom in pesnikom Rudolfom Maistrom. Večkrat so tudi zapeli pod vodstvom sošolca Vasleta, ki jih je ob citrah vadil v petju v Roševi dijaški sobi v sedanji Linhartovi ulici 18.

Anica Černejeva

Danilo Gorinšek je v Celju leta 1927 izdal prvo zbirko otroških pesmi »Maj«, ki ji je pozneje sledilo še sedem zbirk: »Pisani svet« (1928), »Naokrog« (1929), »Žalostna ljubezen« (1929), »Majdine pesmi« (1933), »Zlata ptička« (1944), »Veseli raj« (1956), »Vrtiljak« (1972). Leta 1952 razen tega izdal še »Rdečo kapico«, veselo pravljico v treh dejanjih, leta 1957 pa izbor pripovedk v zbirki »Slapa Trapa in skupulja Grablja«.

Gorinškove pesmi so lahko umljive in se oblikujejo po tekočem ritmu in melodičnosti. Težko bi našli pesnika, ki bi bil tako privlačen za komponiste. Gorinškove pesmi so med drugimi uglasbili: Risto Savin, Anton Schwab, Emil Adamič, Ciril Pregelj, Slavko Osterc, Alojzij Mav, Stanko Premrl, Matija Tomc, Anton Jobst, Pavel Šivic, Peter Lipar, Miran Vavda, Karlo Pahor, Samo Vremšak, Slavko Mihelčič, Makso Jirnik, Jože Gobec, Herbert Svetel, Vlado Golob, Janez Kuhar, Borut Lesjak, Rado Simoniti, Vinko Vodopivec. Pesmico »Otrok poje« je uglasbilo v raznih obdobjih kar šest skladateljev.

Po prvi veliki vojni so celjske Štore postale drugi domači kraj Vlada dimirja Pavšiča Bora (roj. 1913). 9 let pozneje je v Šoštanju zagledal luč sveta Karel Destovnik-Kajuh (1922—1944) oba sta velika pesnika naše partizanske borbe, Pavšič-Bor tudi dramatski prikazovalec usode naroda in človeštva ter etično-vzgojni usmerjevalec svojega rodu.

Kot osamljen sopotnik je spremljal vse te književnike profesor Jopis Napotnik (1886—1947), čigar dovršeni sonetni venec Ex ponto so izdali prijatelji v prvem zvezku Celjskega zbornika, 1951. Kakor Prešeren

Danilo Gorinšek

upa, da bo s svojim narodom iz teme našel pot v svetlejšo in pravičnejšo bodočnost, da se bo zopet vrnil k domačemu ognjišču.

Tu sem želel navesti samo najvidnejše predstavnike našega novejšega leposlovja, ki so zrasli na celjskih tleh. Nikakor nisem krivičen, ako pristavim, da celjski Nemci vso dobo, kó so bili kot naseljenci na celjskih tleh, niso dali nič samostojnega. Pisateljica Alma Karlin (1889—1950) je res napisala vrsto pomembnih potopisov in popotnih spominov, toda bila je po materi in očetu Slovenka, kar je s svojim ponašanjem med okupacijo tudi z dejanjem pokazala. Oče je bil sin slovenskega kmeta iz Tržišča pri Rogaški Slatini, mati je pa bila hči slovenskega notarja Mihelaka in sestrična znane celjske igralka Mete Baševe. Ker je bil oče cesarski oficir in mati celjska mestna učiteljica, sta jo vzgajala v nemškem jeziku, ne pa v izrazito nemškem duhu. Ana Wambrechtsamer, ki je v leposlovni obliki prikazala Celjske grofe, je zrasla v slovenski podeželsko-trški družbi in je tudi imela v sebi del slovenske krvi.

Sicer so pa bili pišoči ljudje Celja in njegove pokrajine vezani na Novo dobo, ki je bila v bistvu hkrati politični časopis in revija splošnega značaja. Urejevali so jo: Vekoslav Spindler, predvojni urednik Domovine, avtor pesniške zbirke »Zapihal je jug« (1905) in tajnik Jugoslovanske demokratske stranke v Celju, od januarja 1919 do 1. februarja 1922, Edvard Šimnic, bivši župnik, Edo Rudolf, Vinko Gaberc, do oktobra 1927, Milan Četina, vodja Zvezne tiskarne, do 21. oktobra 1929, Janko Lesničar, do decembra 1929, Rado Pečnik, do okupacije.

Uredniki so seveda tudi pisali. Vinko Gaberc je spise, ki so šli preko uredniških dolžnosti, podpisoval kot Gaberski. Rad se je ukvarjal s slikami ljudi in pokrajine, po vojni pa najdemo njegovo ime tudi v reviji Jezik in slovstvo. Poleg urednika je pisalo v Novo dobo mnogo ljudi, ki so s tem

Rado Pečnik, urednik Nove dobe, Vinko Vilfan, celjski dopisnik Jutra, in Janko Lešničar, urednik Nove dobe in ravnatelj Zadrुžne zveze

plačevali svoj dolg narodu. Navajam najpomembnejše in ugotovljive. Plodni predvojni sotrudniki Domovine, Narodnega lista in Narodnega dnevnika: notar Lovro Baš (dolgoletni pisec političnih pregledov in drugih sestavkov za Domovino in tudi za Südsteirische Post), upok. učitelj Anton Brezovnik in nadučitelj Armin Gradišnik so umrli po nekoliko letih. Pač pa so v začetku razdobja in še pozneje pisali: Miloš Štibler in Janko Lešničar, dr. Vekoslav Kukovec, dr. Anton Božič, A. Satler, dr. Avgust Reisman, dr. Juro Korent o gospodarstvu, dr. Ferdo Korun o Celjskih grofih, A. Makarović o krajevnih imenih, dr. Milko Hrašovec v lirično navdahnjenem slogu o spominih in o planinskem turizmu, Ivan Černej o deški meščanski šoli; Rajko Vrečer je obravnaval zlasti zgodovino Žalca, Žiga Lajakov Mozirski, znan tudi kot pesnik, pa zgodovino Mozirja; Ivan Jakše je pisal o srbski zgodovini. Leta 1919 je v Migojnicah pri Grižah umrl časnikar večjega stila Andrej Munih, leta 1919 pa v okolici Vojnika Růžena Kristanova, ki je slovenske leposlovne spise prevajala v češčino.

Pisce, ki so se javljali s samostojnimi spisi v drugih publikacijah navajam pri ustanovah, kjer so služili: Ernest Tiran (šola na Ljubečni), Josip Brinar (dekliška meščanska šola), Josip Kožuh, Emilijan Lilek in Anton Jeršinovič, dr. Pavel Strmšek (na gimnaziji), dr. Karel Pečnik, dr. Fedor Mikič, dr. Vladimir Brezovnik (pri zdravstvu).

Dr. Anton Schwab
(1868—1938)

GLASBENO USTVARJANJE

Glasbo so v Celju močno gojili, ne samo zaradi estetske vzgoje in estetskega užitka, ampak tudi kot činitelj narodne prebuje.

O glasbi nasploh govorim v poglavju o Celjskem pevskem društvu. Tiste pevovodje, ki so bili hkrati ustvarjalci glasbenih del, pa kratko označujem tudi tu.

Prvo mesto med njimi zavzema dr. Anton Schwab (1860—1938), skladatelj nežne, čuteče in globoke glasbene nature. Skomponiral je mnogo lirskih pesmi, nekatere izmed njih so postale sestavni del slovenske in svetovne glasbe. Samospeve družī z zbori, zborovsko petje tudi s klavirjem, goslimi, citrami. Za komponiranje je skrbno izbiral prikladne lirске pesmi, najljubši mu je bil Župančič, njegovih pesmi je skomponiral največ: Dobro jutro, Zlata kangljica itd. Največji uspeh doma in v tujini mu je

Fran Korun — Koželjski (1868—1935)

prinesla »Zdrava Marija«, skomponirana po Meškovem besedilu. Večja skladba je »Knez Volkun«, ki v valčkovem tempu podaja rajanje pod lipo.

Velik komponist, ki je bil glasbeno v tesnih stikih s Celjem, je **Fri-derik Širca — Risto Savin**, po rodu Žalčan (1859—1948). Kot upokojeni generalni major je po prvi svetovni vojni živel deloma v Žalcu, deloma pri vinogradu v okolici Ptuja. Visoko glasbeno izobrazbo si je pridobil v Pragi, na Dunaju in Budimpešti, kjer je dolgo služboval. Ustvarjal je samo večja dela. Vseh je 46. Med njimi so štiri opere: Poslednja straža, Lepa Vida, Gosposvetki sen (besedila mu je napisal Fran Roš) in Matija Gubec, razen tega dva baleta (Plesna legendica, Čajna punčka), orkestralne in komorne skladbe, otroški zbori, samospevi, klavirske skladbe. Njegova dela so vseskozi na svetovni ravni, toda snov in duh sta jim narodna in domača.

Franjo Korun — Koželjski (1868—1935), rojak iz okolice Velenja, deset predvojnih let kapelnik celjske Narodne godbe, je objavil veliko glasbenih del: Prvo slovensko citrarsko šolo v 4 zvezkih, Prvo slovensko violinsko šolo v 4 zvezkih, več samospenov, klavirskih skladb, mešanih zborov, plesnih skladb, pesmi za gosli in klavir itd.

Ciril Pregelj (1887—1966), rojak iz Olševka pri Šenčurju, je bil zelo ploden skladatelj in prireditelj melodij, zlasti za mladino. Glasbene zbirke: Nageljčki (3 deli), Troglasni mladinski zbori, Za mlada grla, Čuvarji Jadrana, 20 ženskih zborov, Fantje na vasi (tri zbirke), Napisal je tudi glasbo k nekaterim igram, izmed katerih so izšle: Kralj Matjaž na besedilo Marice Sernčeve, Rodoljub iz Amerike na besedilo dr. Rudolfa Doboviška,

Čudežne gosli na besedilo Ernesta Tirana. Dodati je še treba plesne skladbe, ki so izšle v Zborih, Delavskih akordih in v zbirki Ipvčeve pevske župe.

Karel Bervar (1864—1956), rojak iz Motnika, je po šolanju v Regensburgu bil organist v Blagovici in Gornjem gradu. Leta 1895 je prišel v Celje. V opatijski cerkvi je takoj uvedel slovensko petje. Ker je pel slovenski tudi cesarsko pesem, ga je okrajni glavar Attems klical na odgovornost. Ni se vdal. Poučeval je petje na slovenski nižji gimnaziji in ga vodil v Čitalnici. Leta 1899 je ustanovil orglarsko šolo, ki jo je vodil še za stare Jugoslavije. Izdal je več daljših cerkvenih skladb in cerkvenih pesmi, razen tega pa tudi znano zbirko Savinjski odmevi.

Alojzij Mihelčič (roj. 1880) iz Harij pri Ilirski Bistrici. Bil je prvotno organist v Štangi pri Metliki. Leta 1920 je prišel v Celje kot vinski veletrgovec. Postal je župan okoliške in nato združene občine ter banovinski poslanec. Izdal je več zbirk cerkvenih in štiri venčke lahkih slovenskih narodnih pesmi.

LIKOVNA UMETNOST

V graditeljstvu (arhitekturi) je nastala velika izprememba. Večja prejšnja poslopja so gradili nemški arhitekti, celo delavci so bili često tujci, samo Narodni dom je projektiral Čeh Vladimír Hráský. Zdaj pa delajo načrte za večje stavbe domači arhitekti (Milan Šubić, Novak, Savšek, Jurič, profesor Vurnik, gradbena dela pa izvajajo dobri domači stavbeniki in mojstri: Gologranc, Nerat, Jezernik, Skok, Jordan, Grajn, Kukovec, Črepinšek, ki manjše stavbe tudi načrtujejo.

V kiparstvu zavzema nekako osrednje mesto **Miloš Hohnjec** (1889—), ki je kot podobar izšel iz Oblakove in Sumrakove delavnice. Na njegovo delavnico se je v svoji celjski periodi naslonil **Franc Berneker** (1874—1932), rojak z Legna pri Slovenjem Gradcu, ki je v Celju to in ono renoviral, a nekaj del tudi na novo ustvaril (nagrobni relief Vatroslava Oblaka in dr. Ivana Dečka, nagrobno doprsje dr. Josipa Serneca).

Iz Hohnječeve delavnice so razen neceljskih izšli tudi nekateri domači mojstri: Peter Bekeš iz Škofje vasi, ki ga je ubil okupator, pozlatar Alojzij Sket, podobar Alojzij Lešnik, lončar umetnik Franc Felicijan v Vojniku. Med njimi je tudi nesrečni akad. kipar Adalbert Lipičnik, ki je kazal lepo nadarjenost za klasično oblikovanje, a mu nemila usoda ni dovolila, da bi se razvil in ustvarjal.

Samostojno pot je hodil kamnosek **Ignacij Čamernik** (—1932), ki ni delal samo za grobove, ampak tudi za cerkve.

Akademskega kiparja **Ivana Napotnika** (1888—1960) iz Zavadnja srečamo v mladosti kot učenca pri Oblaku v Celju. Ko je že bil priznan mojster, se je leta 1921 naselil v svojem rojstnem kraju, odkoder se je leta 1941 preselil v Šoštanj. Bil je največji mojster v lesni plastiki, a tudi dober psiholog ter realist. Njegova dela so po širokem svetu, v Celju je med drugim oglavje poštarja — žrtve vojne pred poštno palačo.

Cvetko Ščuka

Znaten del likovne ustvarjalnosti je povezan s profesorji risanja na celjski gimnaziji: Rudolf Jakhel je kmalu odšel v Ptuj, Vinko Levičnik (1919—1932) je bil dober kipar, a v poznejših letih ni več ustvarjal. Ivan Sajevec (1928—1932) je bil kipar realistične smeri in se je posebno uveljavil v portretu. Olaf Globočnik (1932—1933) je kot slikar izšel iz ekspresionizma ter je podajal razgibane in psihološko poglobljene like. Miroslav Modic (1900—1944) je bil po rodu Celjan ter je poučeval na gimnaziji od 1934—1937. Bil je večč slikar in grafik, upodabljal je naravo in osebe, ljubil je dekorativnost in svetle barve. Imel je žalostno usodo. Četniki so ga leta 1944 v kamnolomu pri Arandelovcu ubili. Njegova dela so večinoma propadla, tudi ikone, napravljene za celjsko pravoslavno cerkev, ki so jo okupatorjevi ljudje leta 1941 razstrelili.

Cvetko Ščuka (roj. 1895) iz Trsta je v Celju pedagoško in kulturno mnogo storil. Delal je največ v olju in akvarelu. Rad slika naravo in ljubi prijazne in mehke barve. Marsikateri hmeljarski dom v Savinjski dolini krasijo njegove freske. Na celjski gimnaziji je delal od 1933 do vojne in po vojni do 1954. Z njim je delal od 1937 do 1941 na zavodu v Trstu rojeni Albert Sirk (1887—1947). Zgodaj se je poglobljal v orientalsko romantiko Makedonije, po svojem prihodu v Celje je pa zaslovel kot naš najboljši slikar morja. Rad ga je obiskoval, prevzemala ga je njegova barvitost in veličastnost, ovekovečil jo je s svojim čopičem. Sicer je pa imel čut in srce tudi za mirnejšo pokrajino.

V tem času sta kot umetnika zorela Zoran Didek (roj. v Celju 1910) in Dore Klemenčič (roj. 1911 v Galiciji pri Žalcu).

Slikar Albert Sirk
(1887—1947,
lastni portret)

Na meščanski šoli je kot priznan slikar poučeval Josip Grašer. Nastopala je že tudi, zlasti kot portretistka, Vera Fišer — Pisto vs ek, učenka Matije Sternena. Sam Matija Sternen je v Celju ohranil dragoceno starino »Celjski strop«.

Celjsko področje si je izbrala za bivanje in delo Tržačanka Elda Piščančeva (1897—1967), ki je, ko je nehala poučevati, živela in delala v graščinici Vinegrad nad Lembergom pri Dobrni. Mnogo je delala za cerkve in kapelice, rada se je bavila z lesorezom in linorezom, a tudi s kiparstvom. V Vojniku je živela amaterska slikarka Dora Hauser.

DRUŠTVA

CELJSKI SOKOL

Narodna čitalnica je bila leta 1927 razpuščena. Opravila je svojo zgodovinsko vlogo. Njeno zadnjo nalogo je prevzela mestna knjižnica, ki jo je vodila Vera Levstikova.

Vera Fišer-Pristovšek

Druge naloge so bili že poprej postopoma prevzeli Celjski Sokol, Celjsko pevsko in Dramatično društvo.

Čim je izbruhnila prva vojna so starosto Celjskega Sokola **J o ž e t a S m e r t n i k a** zaprli. Celjski župan je pa 10. avgusta 1914 poslal dr. Šandorju Hrašovcu kot podstarosti dopis, s katerim mu na osnovi odredbe skupnega ministrstva z dne 25. julija javlja, da se do nadaljnjega ustavlja delovanje »Celjskega Sokola«.

Nekaj dragocenejših predmetov so pojedini odborniki v poslednji uri spravili na varno. Tako sta starosta Smertnik in tajnik Stanko Erhartič skri-la sokolski prapor in društveni arhiv na podstrešju hiše, v kateri je stanovala rodbina sodnega svetnika Ivana Erhartiča, Stankovega očeta, ki ga je čuval kot narodno svetinjo.

Smertniku niso mogli ničesar dokazati in so ga izpustili. Telovadnico v Gaberju je zasedlo vojaštvo, izprva so jo uporabljali za potrebe Rdečega križa, pozneje za vojsko. Šele proti koncu vojne so telovadnico izpraznili. Društvo jo je dalo v najem kot kino-dvorano, da si pridobi nekaj sredstev za kritje obveznosti, prevzetih zaradi gradnje Sokolskega doma. Najemnica dvorane je bila hkrati najemnica gostilne.

Ob propadu Avstrije je bil Sokol na mestu. Starosta Smertnik in dr. Kalan, predsednik Narodnega sveta, sta prevzela vojaško in civilno upravo ter varnostno službo, nato pa je Celjski Sokol prevzel skrb za varnost na plebiscitnem ozemlju na Koroškem. Vodstvo je imel v rokah starosta Smertnik. Ves kontingent se je delil v dva oddelka. Prvega je odvedel 7. oktobra Rudolf Poljšak in drugega dan pozneje Lojze Jerin.

Velika skrb je bila telovadnica. Dvorana v gaberskem sokolskem domu je še bila v najemu in pogodbe ni bilo mogoče preklicati. Nekaj mesecev telovadbe ni bilo mogoče obnoviti. Končno se je našlo nadomestilo.

Pri šoli v sedanji Gregorčičevi ulici je bila velika telovadnica, ki jo je tedaj uporabljalo Nemško telovadno društvo, pravico nanjo si je pridobila tako, da je ob gradnji šolskega poslopja dalo občini 30.000 K in se obvezalo, da bo za ohranitev in izpopolnitev orodja in pohištva skrbelo samo.

Imovina Nemškega telovadnega društva je prišla pod sekvester. Sokolsko društvo je plačalo upravitelju sekvestra tistih 30.000 kron in še sodniško določeno vsoto za opremo in si je s tem pridobilo pravico do uporabe telovadnice. V jeseni 1928 so pričeli telovaditi tudi v Gaberju. Ko so leta 1937 v Gaberju ustanovili posebno Sokolsko društvo Celje I., so njemu prepustili tamkašnjo telovadnico. Proti koncu so že mislili na nov Sokolski dom in so v ta namen že zbirali fond. Pomagali so si s tem, da so razširili dvorišče poleg šole. Sicer je društvo leta 1933 skupno s Športnim društvom dobilo od občine v najem Glazijo, ki sta jo društvi ogradili, vendar jo je Sokol uporabljal le za javne nastope.

Izza leta 1910 je obstajala posebna sokolska župa v Celju, ki ji je bilo vodilno društvo Celjski Sokol. Po nastanku Jugoslavije je bila ustanovljena vsedržavna organizacija Jugoslovenski Sokolski Savez. Z njegovo ustanovitvijo je bila likvidirana Slovenska sokolska zveza. »Celjski Sokol« je dobil zdaj oficialno ime Sokolsko društvo v Celju. Po uvedbi šestojanuarskega režima je Sokolska zveza kot Sokol Kraljevine Jugoslavije (5. decembra 1929) dobila nekak državni značaj, vendar je v svojem notranjem življenju ohranila značaj demokratične organizacije.

Jože Smertnik je ostal starosta do leta 1923. Potlej se je posvetil vodstvu župe kot župni starosta. Tajnik mu je bil skoraj vso dobo Franjo Čepin.

Za novega starosta so izvolili odvetnika dr. Milka Hrašovca, ki je ostal na čelu društva do prihoda okupatorja. Kakor že prej tako je bil tudi poslej starosti na pomoč podstarosta.

Število telovadcev je stalno raslo. Delili so se v starejše in mlajše člane, članice, moški in ženski naraščaj, moško in žensko deco. Srečavamo pa tudi posebne vrste: obrtni in trgovski naraščaj, gimnazijska vrsta.

V času najširšega delovanja v prvi polovici tridesetih let je bilo telovadečih okrog 1250, po letu 1935 je število v matičnem društvu padlo na okrog 500, toda poleg njega je bilo zdaj tudi gabersko društvo.

Vodstvo telovadbe je bila izredno važna zadeva. Bila je v rokah načelnika. Prvi društveni načelnik po prevratu je bil Drago Kralj. Ko se je Lojze Jerin pozimi 1919 vrnil domov, je zopet on prevzel vodstvo telovadbe. Leta 1925 se je odrekel odgovornemu mestu, obdržal pa je načelstvo v župi.

Naslednji načelniki: Tone Grobelnik (1925), Rudolf Poljšak (1926—1934), Stane Burja (1935—1938/1939), Konrad Grilec (1939/1940).

Načelniku so bili v pomoč I. in II. podnačelnik ter vaditelji.

Dr. Milko Hrašovec

Izza leta 1920 so imele tudi ženske vrste svojo načelnico. Druga za drugo so si sledile: Cirila Rebekova (1920—1922), Marica Černejeva (1922—1926), Mirka Grudnova (1927—1935), Mimica Lojkova (1936—1940).

Bili sta tudi I. in II. podnačelnica. Sokoli niso samo telovadili, imeli so tudi zelo mnogo javnih nastopov doma in drugod. Nastopi so bili često združeni z akademijami.

Važnejši izleti so bili: vsesokolski v Ljubljani 1922, v Pragi 1926 in 1938, v Beogradu 1930, pokrajinski v Zagrebu in Sarajevu, 1927.

Izza leta 1933 je bil močno delaven kulturno-prosvetni oddelek. V njem sta se med drugimi odlikovala dr. Ervin Mejak in Franjo Roš.

Kot novo panogo so leta 1931 uvedli smučanje. Vodil ga je Tone Grobelnik. Istega leta so se začeli baviti s plavanjem in streljanjem. Razen Grobelnika se je vodstvu v teh panogah posvetil tudi Edi Lakner. Zorka Šmidova je leta 1939 za Savinjo nad Sotesko med Letušem in Mozirjem našla ugodno mesto, kjer so mladinci lahko letovali pod šotori.

Sokol še ni vplival na politično opredelitev svojih članov. Edino, kar je od svojih članov in članic zahteval, sta bili: zvestoba narodnosti z vključitvijo v jugoslovansko skupnost ter naprednost. Ko je nastopil usodni trenutek, Sokoli niso omahovali — poznali so svojo pot in svojo nalogo.

Celjsko pevsko društvo

Tudi Celjsko pevsko društvo med vojno ni moglo delati. Šele leta 1918 je pod vtisom narodnega prebujevanja zopet oživel. Dne 19. aprila se je Pri belem volu vršil občni zbor. Bil je v znaku narodne sloge. V odbor so bili izvoljeni: Ivan Rebek — predsednik, vikar Anton Lasbaher — podpredsednik, Tončka Plestenjak — blagajničarka, Josip Jošt — tajnik, Jakob Blažon — arhivar, Malči Videmšek, Ludovik Petek, Edvard Rudolf — odborniki, Peter Kozole — zastavonoša, Armin Gradišnik, Ivan Likar, Jurij Videmšek.

Ob obletnici majniške deklaracije 30. aprila 1918 je bil v Sokolskem domu prvi veliki koncert. Dne 4. julija 1918 so kresovali pri Plevčaku v Gaberju. Dne 14. julija 1918 so se zbrali pri Belem volu in napravili pohod v Narodni dom — znak sloge.

V Narodnem domu je 8. septembra 1918 igral salonski orkester iz Ljubljane in pel celjski mešani zbor.

Leta 1919 so bili štirje koncerti, na prvem je ob spremstvu Dane Koblerjeve pela Pavla Lovšetova; na drugem sta nastopila Beno Serajnik z violino in Mirko Gruden na klavirju, tretji koncert je bil v Rogaški Slatini.

Dne 14. decembra 1919 so obhajali 25-letnico društva. Dr. Milko Hrašovec je opisal njegovo pot. Nato pa so med pevsкими točkami peli tudi pretresljivo Jeftejevo prisego.

Celjski zbor je v teh letih vodil Ciril Pregelj.

Leta 1920 je val navdušenja upadel. To se je videlo tudi na pevski vnemi. Predsednik društva je postal dr. Gvidon Sernec, a podpredsednik Karel Bervar. Pevovodja Ciril Pregelj je odšel, nadomestil ga je Ljudevit Zepič.

Na koncertu 30. junija je nastopil violinist Beno Serajnik. Prišel je pa to leto v Celje odličen Smetanov zbor iz Prage.

Leta 1921 je še bil predsednik dr. Gvidon Sernec, podpredsedništvo je pa prevzel Rudolf Jakhel. Edini koncert je bil 7. maja. Pozneje so šli pet na Dobrno. Vodil jih je Pregelj. V avgustu je Pregelj zopet odpovedal sodelovanje. Na njegovo mesto je vstopil Beno Serajnik.

Leta 1922 je bilo vodstvo isto. Mlačnost je še trajala. Pod Serajnikovim vodstvom je bil koncert 4. marca. Pozneje je bila koncertna prireditve v prid zgraditvi pravoslavne cerkve v Celjskem domu. Celjsko pevsko društvo ni sodelovalo, ker so bili na prireditve povabljeni tudi Nemci.

Dr. Sernec je bil predsednik tudi leta 1923, podpredsednik je pa bil dr. Franc Steinfelser. Pevovodja je bil izprva še Serajnik, pozneje pa Pregelj.

Dne 14. maja je bil odličen koncert pevskega društva Stanković iz Beograda.

Dne 16. junija je bil koncert domačega zbora, ki je pel Osterčeve, Adamičeve, Pregljeve in Dvořakove pesmi.

Leta 1924 prevzame predsedstvo prof. Konrad Fink in ga obdrži do okupacije. Zbor pa vodijo: Ciril Pregelj (1924), Viktor Ko-

Celjski pevski oktet leta 1925

vač (1925), Ciril Pregelj (1926—1927), Pec Šegula (1928 do okupacije).

Leta 1924 je že moral predsednik Fink stikati za pevci. Pregelj je še imel tri koncerte, nato pa je odšel.

Leta 1925 in 1926 je že bila kriza. Pregelj se je vrnil, a je zahteval pomoč. Dne 31. oktobra je umrl Beno Serajnik. Leta 1927 je umrl Maks Vudler. To leto je imel Pregelj dva uspešna koncerta, enega v Celju, enega v Šoštanju.

Leta 1927 je po razpustu Čitalnice Celjsko pevsko društvo dobilo njegov lokal v Narodnem domu. Konec je razprtij, do okupacije ostane Fink predsednik, Pec Šegula pa podpredsednik društva. Na občnem zboru 13. junija 1928 so dr. Antona Schwaba izvolili za častnega člana a na koncertu 16. junija so mu izrazili spoštovanje.

Dne 1. decembra 1928 so nastopili vsi trije celjski pevski zbori: (Celjsko pevsko društvo, Oljka in Celjski zvon; zadnji med njimi je deloval v okviru Katoliškega prosvetnega društva že od leta 1923). Koncert so zaključili z mogočno Sattnerjevo kantato »V pepelnčni noči«. Skladatelj sam se je koncerta udeležil.

Leta 1929 je bila petindvajsetletnica društva. Dne 8. julija je bil velik koncert v veliki dvorani Celjskega doma. Peli so moderne in slovenske narodne pesmi.

1. decembra leta 1930 so z drugimi zbori priredili koncert koroških narodnih pesmi. Bil je v veliki dvorani Celjskega doma.

Konec leta so priredili družabni večer, na katerem so podelili častno diplomu dr. Antonu Schwabu kot komponistu nežnih in globoko občutenih

Celjsko pevsko društvo okoli leta 1935

lirskih pesmi, Janezu Likarju, rojaku iz Cerknega, tedaj uradniku zavarovalnice Slavije, pa kot soustanovitelju Glasbene Matice, Godbenega društva in pevcu Celjskega društva izza ustanovitve.

Leta 1931 se je društvo poklonilo Hugolinu Sattnerju v Ljubljani, nato pa je 20. in 21. junija priredilo v Celju koncert, pri katerem je sodeloval tudi orkester Karla Sancina, ravnatelja Glasbene šole.

Leta 1932 je društvo v spomin Simona Gregorčiča priredilo akademijo, dne 4. junija je pa s koncertom počastilo otvoritev pravoslavne cerkve. Dne 1. decembra je priredilo vokalno-instrumentalni koncert.

Leta 1933 je na veliki petek v Marijini cerkvi priredilo Haydnov oratorij: »Sedem poslednjih besed Kristusovih«. Koncert so po Veliki noči ponovili za učence, za splošno občinstvo pa na belo nedeljo.

Leta 1934 je bilo posvečeno proslavi Ipavcev. Na rojstni hiši v Šentjurju so vzdali ploščo. V Celju je pa zbor priredil slavnostni koncert (14. maja).

Konec junija je zbor pel ob Bezenškovi proslavi na Frankolovem. Dne 5. februarja 1935 je bila žalna proslava za pokojnim kraljem. Proslavili so tudi stoletnico Davorina Jenka, ki je uglasbil Naprej.

Leta 1936 je bil Adamičev jubilejni koncert.

Dne 26. decembra 1936 je bila šestdesetletnica dr. Stefana Rajha, pomembnega godbenika, ustanovitelja Glasbenega društva v Kočevju. Sam je bil basist, žena je pa bila pri društvu solistka. Tedaj so proslavili tudi sedemdesetletnico dr. Josipa Karlovska in Franca Kranjca, ki sta bila oba društvena pevca in podpornika. Naslednje leto je bil Adamičev kon-

Anton Oražem, krojaški mojster
vnet član CPD

cert. To leto je bila stoletnica Foersterjevega rojstva. Koncerta, ki je bil 3. marca, se je udeležil tudi dr. Schwab. Glasbene prireditve so bile tudi o priliki kulturnega tedna, ki so ga Celjani priredili pod vodstvom prof. dr. Pavla Strmška in učitelja Bogomila Gerlanca. Leta 1938 je društvo žalovalo, dne 29. junija je umrl veliki lirik — komponist dr. Anton Schwab.

Dne 8. in 12. novembra je društvo odlikovalo pevovodjo Peca Šegula za desetletno vodstvo, 8 pevcev in 2 pevki pa za več ko dvajsetletno sodelovanje v zboru. Dne 3. junija 1939 je društvo obhajalo petinštiridesetletnico svojega obstoja in šestdesetletnico Lajovčevega življenja.

Kakor vedno so to in še naslednje leto peli na dan 1. decembra. Dne 10. junija 1939 je bila osemdesetletnica Rista Savina. Društvo je pa tudi obžalovalo smrt učitelja Franja Krajnca in šolskega svetnika profesorja v p. Emilijana Lileka. Zadnji koncert je imelo društvo 18. januarja 1941. — Vidno je, da je društvo pod Finkovim in Šegulovim vodstvom zares pridno in požrtvovalno služilo svojemu vzvišenemu namenu, poleg tega je redno izkazovalo čast in spoštovanje tistim, ki so imeli posebne zasluge za glasbeno kulturo in gojitev pevske umetnosti med Slovenci in v mestu ob Savinji.

Pevsko društvo Oljka

Poleg Celjskega pevskega društva se je že leta 1919 začela uveljavljati Oljka. Rodila se je iz pevskega zboru, nastalega v okviru Narodne strokovne zveze, strokovne organizacije Narodno-socialne stranke. Pobudo za osamosvojitve pevskega zboru je dal Drago Gobec.

Na prvem občnem zboru, ki se je vršil 1. septembra, so izvolili za predsednika Viktorja Čonča, za odbornike pa Adolfa Bervarja, Franca Kresnika, Pavlo Zagoričnikovo, Stanka Šentjurca, Mimico Koroščevo, Joahima Šivica, Štefana Horvata, za namestnike Vilmo Ramšakovo, Martina Drugo-

viča in Leopolda Ulago, za preglednika pa dr. Antona Schwaba in Josipa Kramarja.

Pri naslednjem občnem zboru so izvolili za predsednika Draga Gobca. Med novimi člani odbora srečavamo: Vido Leskovškovo, Minko Kolarjevo, Kovača, Bradača, Kolenca.

Že ob ustanovitvi je imela Oljka okrog 50 pevcev in pevk. Pred javnostjo se je uveljavila s pomembnim koncertom jugoslovanskih pesmi: profesor Beranič je o njih predaval, Beno Serajnik je pa predavanje spremljal z igro na goslih oziroma klavirju.

Na drugem koncertu sta nastopila predsednik kot solist in Stolz, tedaj še ravnatelj šole Glasbene Matice, s Kokotovo kot spremljevalko na klavirju. Oljka se je lepo uveljavljala tudi pozneje, saj je njen zbor vodil dr. Schwab.

V tridesetih letih je zbor zašel v krizo. Zopet ga je dvignil meščansko-šolski učitelj Bogomil Gerlanc.

Leta 1921 je bilo pri Istrijanu ustanovljeno društvo **Bratstvo**, ki mu že ime izraža program. Njegov pevski zbor je izprva vodil Huba, pozneje pa Ciril Pregelj. Leta 1936 je zbor z velikim uspehom pel v mitropolitanski pravoslavni cerkvi v Zagrebu.

Godbena društva

Razen Narodne godbe, ki je po vojni v prejšnji obliki niso obnovili, je v Celju in okolici že v predvojni dobi nastalo nekaj godbenih društev.

Med njimi je **Godbeno društvo** (Musikverein), ki so ga leta 1879 obnovili na pobudo zdravnika dr. Prosinaka (Prossinagga). Društvo je podprla mestna občina. Dala mu je glasbila razpuščene godbe 8. lovskega bataljona in dve sobi, najprej v starem špitalu, nato pa v poslopju, kjer je bila nekoč glavna šola (sedanje poslopje Glasbene šole). V tem poslopju je imela svoj sedež tudi glasbena šola, ki jo je društvo ustanovilo. Mestna občina je godbo potrebovala za razne prireditve in je zato že pri podeljevanju službenih mest gledala, da so jih dobili ljudje, od katerih je bilo pričakovati, da bodo pristopili h godbi. Tudi pri uradih in pri trgovinah so si pridobivali godbenike. Godbo je vodil Schachtenhofer.

Za Avstrije se je mestno Godbeno društvo s svojo godbo in šolo v stari obliki preživelo.

Medtem je stopila na njegovo mesto **Železničarska godba**. Pobudo za njeno ustanovitev je dal koncert leta 1908, ki ga je železničarska godba z Zidanega mosta priredila v Celju.

Že naslednje leto je bil pri Zelenem travniku občni zbor, na katerem so sprejeli sklep, da godbo ustanove, in izvolili odbor. V njem so bili: Karel Felicijan kot predsednik, Josip Gorjanc kot tajnik, Anton Mlinar kot blagajnik, Anton Bremec, Ivan Ribič, Jožef Velenšek, Florijan Zelič kot odborniki — sami Slovenci. Da se izognejo nasprotovanju, se je godba proglasila za organ Pravovarstvenega društva.

Izprva je godbo učil trgovec in izdelovalec glasbil Vaclav Schramm. Ker je pri tem hotel preveč zaslužiti, je kmalu stopil na njegovo mesto

Josip Peterman, sicer po poklicu krojač, ki je vodil godbo do leta 1951, ko se je zaradi starosti in boleznih moral od nje posloviti.

Med vojno je delo godbe zamrlo. Leta 1921 so jo obnovili kot Godbeno društvo železničarjev (kratko označevano kot: Železničarska godba). Prvi dve leti mu je bil predsednik mojster Alojzij Jerše, nato pa trajno železniški uradnik Tone Repnik.

Godba je v Celju vršila zelo koristno delo. Igrala je pri najrazličnejših prilikah. Glede igralcev se ni omejevala na same železničarje.

Izprva je vadila v Rebeuškovem hlevu (hotel Pošta), pozneje pri Jungerju v Zavodnji, nato v dvorani Zelenega travnika (gostilne, ki je bila v Zavodnji onstran mostu preko Voglajne). Leta 1929 se je morala zaradi povodnji izseliti in je potlej vadila v kegljišču gostilne Branibor. Leta 1933 si je uredila lastni dom v prizidku bivše okoliške šole, ki jo je kupila Delavska zbornica. Tu si je ustanovila tamburaški zbor (vodja Janko Hočvar), pevski zbor (vodja Ivan Karlovčec), mladinski in dramski odsek (vodja Tone Repnik).

Leta 1919 se je v novi obliki obnovilo tudi Celjsko godbeno društvo. Ciril Pregelj je dobil godbenika Adolfa Hubo, ki je bil prej solohornist kraljeve opere v Ljubljani, da je prevzel godbeno vodstvo. Sledil mu je mestni stavbenik Alojzij Kališnik.

Za Pregljem je prevzel predsedništvo učitelj Davorin Stante. Leta 1927 je bil izvoljen za predsednika notar Franc Burger. Nato so ga volili leto za leto. V odboru srečavamo poslej same znane ljubitelje godbe: Vinka Krušiča, Dolfeta Bervarja, Milana Stanteta, Iva Petraka, Martina Kolška in Ivana Friškoviča, izza leta 1929 tudi Karla Sancina in Konrada Finka.

Tudi v Gaberju so leta 1919 ustanovili Godbeno društvo, ki mu je godbo vodil Ivan Žohar iz Trnovelj.

V občini Višnja vas je še vedno ob raznih družbenih in domačih prireditvah igrala že leta 1885 ustanovljena Malodolska godba, ki jo je v tem času vodil Drameljčan Franc Krameršek.

Tamburaški zbor se je pojavil zdaj tu, zdaj tam: na Bregu leta 1921.

Glasbena Matica in glasbena šola

Glasbena šola, ki jo je pred vojno v Celju ustanovila ljubljanska Glasbena Matica, je med vojno zamrla.

Dne 10. septembra 1919 se je v Čitalnici vršil občni zbor Glasbene Matice, na katerem so sklenili, da se ustanovi samostojen glasbeni zavod, na katerem bi se poučevale vse panoge glasbene izobrazbe, v prvi vrsti klavir, violina in solopetje. Že pripravljena pravila je občni zbor potrdil.

Na predlog Josipa Jošta so izvolili za predsednika ravnatelja podružnice Ljubljanske kreditne banke Mirk a G r u d n a, za njegovega namestnika dr. Gvidona Serneca, za tajnika Jožka Bizjaka, za blagajnika Frana Marinčka, za šolskega ogleda Bena Serajnika, za arhivarja in knjižničarja Cirila Preglja, za hišnega gospodarja pa Ljudevita Žepiča.

Orkester Glasbene Matice v Celju leta 1930 (Na sredi sedita dr. Milan Orožen in Karel Sancin)

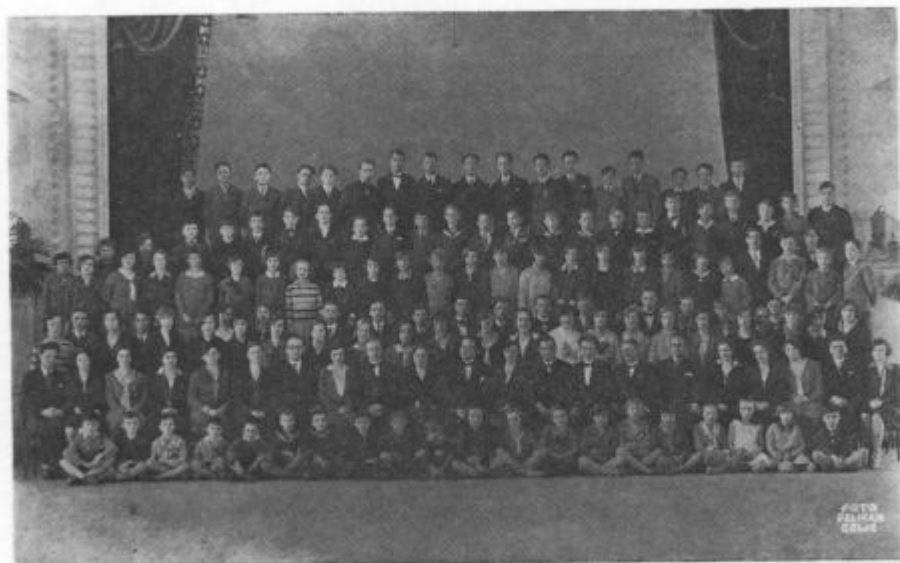
Domenili so se, da se bo poučevalo strogo po učnem načrtu šole Glasbene Matice v Ljubljani. Vsako leto bo šolo nadzoroval koncertni ravnatelj Matej Hubad. V začetku bodo poučevale tri učne moči, ako bo treba pa več. Pouk se začne 25. septembra.

Vpisovanje je bilo že 22. septembra ob navzočnosti enega izmed odbornikov. Za pouk je mestna občina dala na razpolago prvo nadstropje v poslopju nekdanje glasbene šole. Prejšnje nemško Godbeno društvo je odstopilo svoj inventar za 23.000 kron. Za toliko se je Glasbena Matica zadolžila. Ker odbor ni imel drugih sredstev, je moral določiti vpisnino in mesečno šolnino. Vpisnina je znašala 5 kron, šolnina za nižjo stopnjo 20, za srednjo 25 in za višjo 30 kron. Za zborovo šolo je bila potrebna starost 7 let, za instrumentalni pouk dopolnjeno 8. in za solopetje dopolnjeno 16. leto.

Že prvo leto so sprejeli 196 učencev, nekaj pa so jih zaradi pomanjkanja prostora morali odkloniti.

Takoj po ustanovitvi je društvo dobilo nekaj znatnejših podpor: od Zveze slovenskih trgovcev, od Union-banke in od vrhniške posojilnice. Profesor Beranič je menil, naj bi Matica od vsake prireditve kakega društva dobila del dobička.

Kot prvega ravnatelja šole je odbor namestil ravnatelja šole prejšnjega nemškega Glasbenega društva Stolza. Gospa Falknerjeva je bila nameščena za klavir, Kubišta pa za violino kot glavni ter klarinet in pihala kot eventualni stranski predmet.

Glasbena Matica v Celju ob svoji desetletnici leta 1930

V prvih naslednjih letih so začasno poučevali: Erna Rebec, Blažnova, koroški Slovenec baron Edmund Hahn, Hallerjeva in Slavko Osterc. Ljudmila Novakova, pozneje poročena Božičeva, ki je nastopila službo drugo šolsko leto, je kot učna moč za klavir ostala na šoli trajno.

Mirko Gruden, velik ljubitelj glasbe, je bil predsednik Glasbene Matice, dokler ni leta 1929 odšel v Ljubljano.

Razen njega srečavamo leto za letom v odboru: ravnatelj gimnazije Antona Jeršinoviča kot podpredsednika (do njegove smrti leta 1925), šolsko upraviteljico Ivo Zupančičevo kot tajnico, bančnega uradnika in gledališkega igralca Adolfa Pfeiferja kot blagajnika, profesorja Konrada Finka kot gospodarja, ravnatelja dekliške meščanske šole in glasbenika Bena Serajnika, poznejšega župana in glasbenika Alojzija Mihelčiča kot odbor-nike, ravnatelja srednje trgovske šole Frana Marinčka in Antona Smodiša kot preglednika računov.

Leta 1923 se je začel spreminjati tudi učiteljski zbor. Dne 1. septembra 1923 je prevzel ravnateljsko mesto **K a r e l S a n c i n**. Bil je po rodu Tržičan, sloves glasbenika si je že bil pridobil kot član slovitega kvarteta Zika, z učiteljsko prakso se je seznanil v Ljubljani, kjer je poučeval na šoli Glasbene Matice. V Celju je poučeval violino.

Njegova žena Mirca je prevzela pouk klavirja. Razen nje je poučevala še nadalje tudi Ljudmila Božič-Novakova.

Za sredstva je bilo včasih težko. Podpora so dajali občina, oblastni odbor, denarni zavodi. Postopoma so morali dvigati tudi šolnino. Prostori v šoli so bili pretesni, deloma so morali poučevati drugje, kot gosti v

osnovnih šolah. Učencev je bilo stalno nad 200. Temeljnim učnim predmetom so se pridružili še drugi. Tudi število učnih moči je raslo. Leta 1925 je bila kot nova učna moč za violino nameščena B. Hellerjeva. Leta 1928 je prišel na njeno mesto Dušan Sancin kot učitelj za violino in klavir. Klavir je poučeval tudi Francot. Ko je leta 1930 odšel v Kočevje, je dobila njegovo mesto Mařenka Plzákova, pozneje žena Dušana Sancina.

Tako se je na šoli izoblikoval stalni učiteljski kader, ki je bil na njej do okupacije.

Razen tega so poučevali posamezne predmete tudi nestalno nameščeni glasbeniki, ki jih je bilo v Celju kar precej, in sicer dobrih.

Slavko Osterc je že leta 1922 poučeval teorijo petja (pozneje je odšel v Ljubljano). Leta 1924 je iz Ljubljane kot učiteljica solopetja prihajala Milena Verbičeva. To leto je že poučeval glasbeno teorijo in mladinsko petje Ciril Pregelj, ki je bil šoli zvest do kraja. Vida Jerajeva je v tem letu poučevala violino.

Nadaljnje pomožne učne moči so bile: M. Kindelhofer in V. Kuntara (za klavir) ter Ivan Petrak.

Izza leta 1927 srečavamo med učnimi močmi P. Šegulo, pevovodjo Celjskega pevskega društva, kot učitelja za solo petje.

Kadar je bilo dovolj prijav, so poučevali na šoli tudi zgodovino glasbe (Pregelj), gojili so pa tudi orkestralno in komorno glasbo (Karel in Dušan Sancin).

Leta 1929 se je delno spremenilo tudi vodstvo Glasbene Matice. Ravnatelj Mirko Gruden je bil službeno premeščen v Ljubljano. Za novega predsednika so izvolili odvetnika dr. Milana Orožna, ki je prevzel vodstvo v začetku leta 1930 in ga obdržal do konca, Sam odbor se je le malo izpreminjal. Kot nove osebnosti srečavamo v njem: notarja Drukarja kot naslednika ravnatelja Jeršinoviča, šolskega upravitelja Jožka Bizjaka, Alberta Medveščka, Franca Turnška, Grudnovega naslednika v vodstvu Ljubljanske kreditne banke, Marjana Marolta, odvetniškega koncipienta in umetnostnega zgodovinarja.

Čim je Karlo Sancin prevzel vodstvo šole, se je jel intenzivno brigati za glasbene prireditve, in sicer prvovrstne. Že v zimski sezoni 1922/23 jih je pripravil več: koncert Brandl — Ličar, Stanka Premrla cerkveni koncert na orgle, koncert komornega kvarteta (K. Sancin, dr. Stanko Sajovic, Slavko Osterc, Oskar Wagner).

Brez posebnih formalnosti je tako pri vodstvu šole nastala glasbena posvetovalnica. Ob koncu šole je bil redno mladinski koncert. Navadno jih je bilo več. Zdaj pa zdaj je zaigral publiki šolski godbeni orkester. Zapel ji je tudi Sancinov trio in kvartet, nekajkrat je poslušala duo gosli — klavir (npr. Sancin in žena).

Koncertna vnaema je pozneje nekoliko popustila, kar je psihološko umljivo. Sicer so bile še glasbene prireditve drugih društev in pevskih zborov. Vendar je šola do okupacije vršila svoje plemenito poslanstvo. Po končani okupaciji ga je pa spet nadaljevala kot Nižja glasbena šola.

Glasbena šola so imele tudi šolske sestre.

Dramatično društvo

Do leta 1910 je Celjsko pevsko društvo poleg pevskega opravljalo tudi gledališko delo. Predstavniki petja v društvu je bil dr. Anton Schwab, predstavnik gledališkega igranja pa Rafko Salmič. Oba sta bila vneta častilca svoje umetnosti, a prav zaradi tega tudi impulzivna. Tako je leta 1910 prišlo do razhoda. Ustanovilo se je posebno Dramatično društvo, ki mu je bil na čelu Salmič.

Pod Salmičevim vodstvom so v letih pred vojno razen posameznih del znanih tujih avtorjev (Wilde, Anzengruber, Suderman, Kratz, Neal, Rosen) igrali Govekarjevega Martina Krpana (1909/10), Finžgarjevega Divjega lovca in Našo kri (1911/1912, 1912/1913) Jurčič-Govekarjeve Rokovnjače (1913/1914), Vošnjakove Svoji k svojim (1911/1912). Vsako igro so igrali sedem do enajstkrat.

Med vojno je tudi gledališko delo prestalo. Po osvoboditvi je oživel. Dne 31. decembra 1918 se je vršil občni zbor Dramatičnega društva. Za predsednika so izvolili Mirka Grudna, za intendanta pa Rafka Salmiča. Predvojnega predsednika prof. Franca Mravljaka še ni bilo v Celju — bil je v Mariboru kot Maistrov adjutant.

Dne 19. decembra 1918 so slovenski igralci prvič nastopili v mestnem gledališču. V uvodnem delu je Salmič govoril o pomenu gledališča. Igrali so Nušičevo komedijo Semberijski knez in Josipa Evgena Tomiča Novi rod. Nušiča je režiral Branko Gavella, Tomiča pa Josip Bach — oba iz Zagreba.

Dne 1. in 2. februarja 1919 so pod Salmičevim vodstvom igrali Govekarjeve Legionarje. Dne 1. in 2. marca so pa Ljubljančani prikazali Cankarjevega Jakoba Rudo in Nušičev Svet.

Dne 8. in 9. marca je prišla na oder španska Guinerova drama »V dolini«. Režiral je mladi Stanko Gradišnik. Sledila je še vrsta burk in veseloliger. Pridružil se jim je Fedorja Gradišnika resni »Norec«.

Vidi se, da je Dramatično društvo ubralo pot, glede katere je sodilo, da bo najbolj privlačna: domače in zabavne igre.

Leta 1920 je Dramatično društvo dobilo v Celje **Milana Skrbinška**, priznanega igralca in režiserja. On je ustanovil dramatično šolo. V njej je vzgojil vrsto mladih igralcev: Angelo Sadarjevo, Marijo Jurmanovo, Miro Testenovo, Ivanko Omladičevo in Hano Mirnikovo, Stanka Gradišnika, Franca Jurmana, Milana Košica, Stanka Perca in Ivana Ferleža. Z njimi je izpopolnil vrsto starejših igralcev, v kateri so bili: dr. Gosak, dr. Karel Koderman, Ivan Rebek, Alojzij Terček, Franc Mravljak, Miloš Stibler, Ela Kalanova, Marta Hrašovčeva, Saša Pfeifer.

Na oder je prišla cela vrsta modernih dram: tri Cankarjeve — Kralj na Betajnovi, Pohujšanje v dolini Šentflorjanski in Hlapci, Andrejeva Misel, Molnarjev Vrag in Schönherrova Zemlja.

Ko je Skrbinšek odšel v Maribor je njegovo nasledstvo prevzel Saša Pfeifer (1891—1951), Ljubljančan po rodu, sicer uradnik Ljubljanske kreditne banke, ki je živel v Celju do leta 1934, ko je odšel v Maribor. Bile so mu pri srcu burke, odklanjal pa tudi ni resnih in zahtevnih vlog. V Celju je režiral najmanj 16 iger.

Fedor Gradišnik (1890—1972)

Za Skrbinškom je prevzel umetniško vodstvo Stanko Gradišnik. Pod njegovo režijo so leta 1920/1921 igrali Cankarjeve igre Za narodov blagor, Pohujšanje v dolini Šentflorjanski in Jakob Ruda.

V tem času je v gledališko osebnost dozoreval Fedor Gradišnik. Rodil se je 20. januarja 1890 na Hrastniku, kjer je bil tedaj njegov oče Armin učitelj, mati Amalija, roj. Drenikova, pa učiteljica. Že kot otrok je kazal zanimanje za igre, ki so jih na Hrastniku igrali v šoli in v Delavskem domu. Leta 1900 je s starši prišel v Celje. Že 2. februarja 1900 je v Narodnem domu nastopil kot palček. Kot dijak nižje gimnazije se je začel vaditi v igranju s svojimi mladostnimi tovariši, imeli so najprej gledališke vaje. V ta namen so se zbirali v domovih njegovih tovarišev in prijateljev: Vaneta Radeja na Bregu, Ivana Vrečerja na Dolgem polju (sedanji Vruncjevi ulici), Vinka Vošnjaka v sedanji Stanetovi ulici. Končno so se pa preselili v Gradišnikovo stanovanje v prvem nadstropju sedanje restavracije Pošta (kjer je bila pred zgraditvijo Narodnega doma nastanjena Celjska čitalnica). Soba je bila velika in so v njej lahko postavili 50 sedežev. Za predstave so se pripravljali, igrice so zapisovali v Vajah, ki sta jih urejala Fedor in Vanja. Predstave so gledali Fedorjevi bratje in sestre, Vanetova brata Franc in Tone Radej in še drugi sošolci. Med njimi je bil tudi Rudolf Dobovišek, ki je imel vlogo dramaturga.

Da bi dali svojemu početju značaj prave resničnosti, so za tuje gledalce uvedli vstopnino. Dijaška družba je pa hodila tudi v Narodni dom k tamburaškim vajam in v knjižnico.

Leta 1905/1906, ko je bilo Fedorju 15 let, so vsakih 14 dni igrali v okoliških krajih, leta 1906/1907 so zaradi šole nastopali samo na podeželju.

Dr. Rudolf Dobovišek
(1891—1961)

Njihovo delo ni ostalo neopaženo. Nemškutarji in najbolj izraziti pripadniki verske stranke so jih gledali po strani. Leta 1907 je prišlo do nesreče. V Šentjurju so igrali satirično igro. Njena vsebina je tako prevzela **R u d o l f a D o b o v i š k a**, šentjurskega domačina, da si je privoščil domačega župnika. To je rodilo hudo kri. Od Doboviška so zahtevali, da svojo izjavo prekliče. Tega ni storil in je rajši izstopil. Gimnazijo je dokončal in maturiral v St. Pavlu v Labotski dolini.

Satirična žila ga niti v moških letih ni zapustila. Kot odvetnik in narodni poslanec je napisal tri dramske satire: Rodoljub iz Amerike, Radikalna kura in Habakuk.

V nevarnosti je bil tudi Fedor Gradišnik. Rešil ga je profesor Josip Kardinar, katehet, a uvideven prijatelj mladine. Vendar pa tudi Gradišniku ni bilo lahko. V počitnicah 1907 je obiskoval v Ljubljani dramatično šolo, ki jo je vodil profesor Juvančič in so v njej poučevali najboljši gledališki igralci. V jeseni se je vpisal v VIII. razred. Toda v tem letu je na šoli nastala organizacija svobodomiselnega narodno-naprednega dijaštva, ki je izdala dve številki »Svobode«. Številki je uredil Fedor Gradišnik. Ravnatelj je to odkril in dan pred izključitvijo sta z Vanetom Radejem izstopila in sta potlej kot eksternista študirala in maturirala v Ljubljani.

Gradišnik je medtem nadaljeval študij dramaturgije pri Juvančiču. Napisal je v tem času dramo »Sorodna srca« in predložil Juvančiču prevod Švajgerjeve igre »Red iz npravnosti«. V sezoni 1907/1908 so jo igrali v Ljubljani. V tedniku »Slovenski meščan« je objavil novelo »Mati« in sodeloval je v Špindlerjevem Kmečkem koledarju.

Po maturi je v Pragi študiral farmacijo. Tu se je seznanil z Jaroslavom Haškom.

Po diplomi je leta 1913 dobil službo na Jesenicah. Tu se je pridružil Jaki Špicarju, ki je vodil diletantsko gledališče. Zelo mnogo je igral. Sam je tedaj napisal igro Norec.

Z Jesenic ga je služba privedla na Vrhniko. Lekarna je bila na Klancu nasproti hiši Cankarjevih. Tu se je Gradišnik seznanil s Cankarjevim očedom, a tudi s pisateljem samim.

Leta 1922 pa je že bil v Celju, kjer so mu dali koncesijo za tretjo lekarno. A bolj kot lekarniško delo ga je mikalo gledališče.

V sezoni 1925/1926 je še gledal igri, ki ju je kot zadnji režiral Rafko Salmič: Golarjevo Vdovo Rošlanko in Govekarjevega Desetega brata.

Salmič je jemal od gledališča slovo. Čutil je, da prihajajo v vodstvo mladi.

Poslej je vodil gledališko delo Fedor Gradišnik. Zlasti so mu pomagali:

Ivan Ferlež, Angela Sadar, Štefka Gradišnik-Grad, brat Stanko, Stan-ko Perc, Ciril Velušček, Franjo Čepin, gospe Žabkarjeva, Založnikova in Šončeva, sestri Jurmanovi itd. Igral je tudi Ivan Prekoršek, ki je za Grudnom prevzel vodstvo Dramatičnega društva. Najgloblje med temi sodelavci je posegel Saša (Adolf) Pfeifer.

Gradišnik kot režiser je posvetil veliko pozornost Cankarjevim dramam. Najgloblje se mu je gotovo vrezala v spomin uprizoritev *Župančičeve Veronike Deseniške*, ki je bila pravi nacionalni dogodek za celjske Slovence. Krstna uprizoritev Veronike Deseniške je bila v Slovenskem Narodnem gledališču v Ljubljani 1. decembra 1924, režiral je Osip Šest. Igrali so jo osemindvajsetkrat. V Celju je bila premiera Veronike 17. decembra. Režiral je Gradišnik in sam v igri z elementarno dramatiko predstavil lik glavne osebnosti, starega grofa Hermana II. Sledile so še štiri predstave. Po prvi uprizoritvi je župan dr. Juro Hrašovec priredil v Celjskem domu velik sprejem, ki so se ga udeležili vsi pri premieri sodelujoči. Med udeleženci je bil tudi pesnik Župančič z ženo. Gradišniku je krepko stisnil roko in mu izrazil izredno zadovoljstvo, ker je tako dovršeno in globoko podal lik Hermana II.

Leta 1932 je dobil Gradišnik sposobnega sodelavca, Milana Košiča, ki je v Berlinu dovršil gledališko šolo. Z njim je ustanovil gledališki studio. Z igro so šli na prosto. Sprva so mislili na Stari grad, končno so se odločili za mestni park. Poleg Košiča in Gradišnika so nastopali: Marica in Ciril Debeljak, Franc Frece, Jožko Jurač, Mirko Močan, Saša Pfeifer, Eda Komavli, Karel Golob in drugi. To je bila družba ljudi, ki so ljubili gledališko ustvarjanje in niso bili obteženi s strankarskimi predsodki. Igrali so zelo mnogo, med drugimi igrami so uprizorili Shakespearov *Sen kresne noči* in Novačanovega Hermana Celjskega.

Studio pa ni preživel dveh sezon. Leta 1936 je prenehalo Dramatično društvo. Starejše ljudi je preveč zaposlila politika, ki je postajala zelo burna, lotevala se jih je utrujenost, opešala je pa tudi zavest o važnosti gledališkega dela za narod, zavest o njegovem pomenu za estetsko in moralno vzgojo pa vsekakor ni bila dovolj močna, v mlajši generaciji tudi ni bilo nikogar, ki bi ga bil dovolj oživiljal potreben entuziazem.

Fedor Gradišnik se je zato dogovoril z vodstvom Katoliškega izobraževalnega društva, da bo skrbel za uprizoritev gledaliških del v dvorani Ljudske posojilnice, vendar si je pridržal pravico, da dela izbira sam. Šele tik pred vojno je nova občinska uprava zopet poskušala oživiti gledališko delo v mestnem gledališču. Katehetu Francu Lukmanu je poverila nalogo, da to izvede. Gradišniku je vojna iztrgala iz rok krmilo, ki ga je tako rad vodil. Šele po osvoboditvi Beograda ga je zopet vzel v roke. V Beogradu je režiral Cankarjevo dramo »Za narodov blagor«.

Gradišnikovemu krogu je pripadal tudi V i n k o V o š n j a k (1890—1926), sin uglednega in zavednega celjskega peka, nadarjen mladi človek, ki mu ni bilo dano, da bi se bil razvil do večje tvornosti. Kot napreden dijak je moral zapustiti celjsko gimnazijo in oditi na ljubljansko učiteljsiše. Leta 1904 je kot Dečmanov Vinko priobčil v Zvončku dvodejanko »Dva brata«. Nato je prevajal tekste za celjsko gledališče. Napisal je dramo Fred, ki so jo leta 1914 uprizorili v Mariboru. Po končani vojni je postal jugoslovanski oficir. Umril je v Beogradu leta 1926 za posledicami ušesne operacije.

Olepševalno društvo, Tujsko-prometna zveza — Putnik

Celje je dobilo prvo Olepševalno društvo 1871. Predsednik je bil dolgo dobo inženir Emanuel Riedl, vodja revirnega rudarskega urada. Glavno delo je vršil Karel Mathes, pivovarnar in lastnik »Gozdne hiše«, za njim pa gostilničar Jožef Pallos. Po njuni zaslugi je nekdanja Vodna glazija dobila obliko pravega parka. Pobočje na južni strani, kjer so bili poleg nekaterih stavb in gozdnih parcel vinogradi, njive in travniki z nekaterimi poslopji, so za Mathesa in pozneje spremenili v urejeno gozdno ozadje parka.

Levi breg Savinje so okrasili z lepim drevoredom.

Med prvo svetovno vojno so park popolnoma zanemarili.

V nastali Jugoslaviji je bilo treba začeti znova. Dne 26. februarja 1920 je dr. Ernest Kalan sklical zborovanje, na katerem so izvolili pripravljalni odbor Olepševalnega društva. Za predsednika odbora so izvolili tedanjega magistratnega koncipista, poznejšega magistratnega ravnatelja Iva Šubica, za odbornike pa meščane in meščanke, ki so imeli srce za lepoto mesta. Pripravljalni odbor se je takoj lotil dela in po preteku enega leta je bila parku povrnjena prejšnja lepota. Dne 17. februarja 1921 je bil ustanovni občni zbor društva. Za predsednika je bil izvoljen Ivo Šubic. Drugi člani odbora so bili: Jožko Bizjak, Jernej Videnšek, Franjo Natek, Josip Pelikan, Alojzij Rihteršič, Rudolf Volovšek, Beno Serajnik, Franjo Križanič, Fran Tiller in Drago Sirec. Razen Šubica sta ostala trajno v odboru Alojzij Rihteršič kot tajnik in gospodar in Josip Pelikan kot mojster — fotograf. Važno je bilo tudi mesto blagajnika, ki sta ga izmenoma zavzemala poštni ravnatelj Franjo Natek in zlatar Anton Lečnik.

Društvo je imelo odličnega vrtnarja Martina Jelovška, ki ni samo skrbel za stare nasade, ampak jih je tudi množil z novimi rastlinami, celo

Magistratni ravnatelj Ivo Subić
(1890—1943)

eksotičnimi. Skodo, ki sta jo parku napravili povodnji leta 1926 in 1932 so z marljivim delom kmalu popravili. V parku je mesto zgradilo godbeni paviljon, na gričku postavilo lično vremensko hišico in uredilo prostor za teniško igrišče oziroma za zimsko drsališče. Na levem bregu Savinje, med njeno strugo in grofijo, je društvo zgradilo in uredilo vzoren cvetličnjak, s tem je tudi v parku pridobilo prostor za otroško igrišče. Na njegovo pobudo je mestna občina uredila park tudi na levem bregu ter po zamisli inž. Pristovška ob poti vzdolž Savinje zasadila brezov drevored. Za cvetlične nasade in drevorede je poskrbelo društvo tudi drugod po mestu. Na njegovo pobudo se je mestna občina lotila ohranitvenih del na Starem gradu, ki so bila že davno zastala. Drugačno obliko je dala Friderikovem stolpu, ki je služil kot razgledni stolp. Vhod so iz višine prenesli na tla in uredili stopnišče v notranjosti. Društvo je imelo drevesnico, sprva na Spodnjem Lanovžu, kasneje pri Savinjskem dvorcu na Otoku.

Društvo se je skupno z Ribarskim društvom leta 1936 začelo boriti proti onesnaženju Savinje in pritokov, kar je vsaj začasno nekaj zaleгло. Od leta 1925 je prirejalo pustno maškarado, poleg tega je skrbelo za poletne nedeljske koncerte v parku, pri katerih je igrala ali celjska ali železničarska ali vojaška godba.

Leta 1923 je postalo društvo član Zveze za tujski promet v Ljubljani. Tedaj je spremenilo svoje ime v Olepševalno in tujsko-prometno društvo.

Leta 1927 je društvo postalo član Tujsko-prometne zveze v Mariboru. Leta 1926 je v posloplju Prve hrvatske štedionice nasproti kolodvoru otvo-

Josip Pelikan

rilo Tujsko-prometno pisarno, ki jo je sprva vodil bivši podžupan Vekoslav Gobec, pozneje pa upokojeni železniški uradnik Drago Pavlinc. Leta 1929 je med Celjskim domom in postajo, kjer je bil poprej nasad, po načrtu arhitekta Milana Subica zgradilo mičen paviljon, ki po svoji obliki spominja na moderniziran grški peripteros.

V ta paviljon je društvo premestilo Tujsko-prometno pisarno, ki jo je hkrati z mariborsko Tujsko-prometno zvezo leta 1932 vključilo v oficialno potovalno organizacijo, imenovano Putnik. Vodstvo pisarne je v tem letu prevzela Anica Bogovičeva. Pisarna je dajala tujsko-prometna pojasnila, nudila propagadni material, prodajala vozne karte za jugoslovanske in inozemske železnice ter menjavala denar. Imela je redno velik promet.

Društvo se je pobrigalo tudi za prostor pred postajo, lepo ga je zasadilo in postavilo na njem ob postajnem poslopju vremensko hišico. Stroške je društvo pokrilo s podporo mestne občine, z darili, z donosi gospodarstva in prireditiv.

Klub celjskih naprednih slovenskih akademikov in Ljudska univerza

Celjski napredni akademiki so ga ustanovili leta 1907, ko je bil celjski boj za narodne pravice in obstoj naroda posebno oster. Akademiki so sicer že imeli svoja društva, toda Klub celjskih naprednih akademikov je imel posebno nalogo, da širi zavest in kulturo med ljudstvom. To je dosegal z ustanavljanjem knjižnic, s predavanji in prireditvami ter z zbiranjem prispevkov v korist Družbe Cirila in Metoda. Predsedniki kluba so bili po vrsti Hrašovčevi sinovi: Šandor, Milko in Franc.

Med prvo svetovno vojno je delo kluba prestalo.

V avgustu 1919 so klub obnovili. Prvi predsednik je bil Rado Pečnik, podpredsednik Lojze Brenčič, tajnik Rafko Salmič, blagajnik Drago Hočevnar, knjižničar Slavo Modic, arhivar pa Savo Sancin.

Ze do konca avgusta je klub ustanovil 5 knjižnic v okolici.

Proti koncu leta je postal predsednik kluba Mika Miciak, blagajnik pa Jožef Mastnak. Konec leta 1920 so akademiki izvolili za predsednika Mirka Roša, za podpredsednika pa Mirka Hočevarja.

Klub je začel delati tudi na Koroškem. Ustanovil je knjižnice v Labotu, Grebinju, Zelezni Kapli. Obmejnim Slovencem je veljalo tudi njegovo delo za Družbo Cirila in Metoda.

Leta 1920 je klub v okviru svoje organizacije ustanovil Ljudsko vseučilišče (Ljudsko univerzo). Kot prvi je vladni svetnik profesor Emilijan Lilek predaval o francoski revoluciji. Leta 1921 je klub pomagal organizirati zdravstveni teden. Pridobil je strokovnjake, da so predavali o zdravstvu. Ob zaključku tedna je imel Mirko Roš predavanje o zgodovini kluba.

V tem letu se je klub odločil, da pod naslovom Prosvetna knjižnica začne izdajati knjige za pouk ljudstva. Kot prvi zvezek je izšlo predavanje Potovanje po nebu, ki ga je v Ljudski univerzi imel Jožko Bizjak. V drugem zvezku je izšlo Lilekovo zgodovinsko in v tretjem dr. Dereanija zdravstveno predavanje. Vendar za nadaljevanje izdajanj ni bilo sredstev.

Leta 1922 so člani kluba igrali tu in tam Halbejevo igro »Mladost«. Nastopili so z njo tudi v Narodnem domu.

Dne 20. septembra 1922 je klub imel svoj praznik v Narodnem domu. Na njem so govorili Franc Onič, Ervin Mejak (ob petnajstletnici kluba), Ivan Prekoršek in dr. Josip Oblak. Za zaključek je Milan Košič pripravil zabavno alegorijo.

V tem letu je klub napravil pregled svojih predavanj. Bilo jih je 32. Spremljali so jih deloma s skioptičnimi slikami, deloma s filmi. Udeležilo se jih je okrog 8000 ljudi. Predavatelji so bili strokovnjaki. Zelo pogosto je predaval dr. Avgust Reisman, ki je prvi dve leti po vojni kot koncipient delal v Celju.

V jeseni 1922 se je Ljudska univerza kot prirediteljica predavanj osamosvojila. Za prvega predsednika so na občnem zboru izvolili Emilijana Lileka. Kot podpredsedniki so se vrstili: Jožko Bizjak, upravitelj deške osnovne šole, dr. Mano Dereani, Beno Serajnik, ravnatelj deške, in Franc Cilenšek, ravnatelj dekleške meščanske šole. Po Lilekovi smrti (1938) je ustanovo vodil Cilenšek. Današnja Delavska univerza stvarno nadaljuje delo predvojnne Ljudske univerze, le da se je po organizaciji in delu razširila.

Planinsko društvo (povojna leta)

Ko je nastala prva Jugoslavija, je stopala Savinjska podružnica Slovenskega planinskega društva v 26. leto svojega obstoja. V zavesti, da je v preteklosti vestno in uspešno vršila svojo planinsko in nacionalno dolžnost, se je znova intenzivno lotila dela. Poslej je sicer tudi nacionalno in ljudsko ustvarjala, toda odpadla je potreba nacionalne obrambe — ostala je pa nujnost nacionalnega izpopolnjevanja.

Z moško odločnostjo in preizkušeno energijo se je Kocbek lotil novega dela, ki je bil predvsem obnovitvenega značaja.

Kocbek je po pravilih še dve leti opravljaj družstvene posle z odborom, izvoljenim leta 1918. Na občnem zboru, ki se je vršil 20. aprila 1921, se je odbor toliko spremenil, da je bil tajnik zopet eden izmed gornjegrajskih učiteljev: Tone Zdolšek.

Tako so v naslednjem triletju vodili podružnico:

Franc Kocbek kot načelnik, dr. Ernest Kalan kot načelnikov namestnik, Tone Zdolšek kot tajnik, Franc Podbrežnik kot blagajnik, Franc Roblek, Fran Tiller in Branko Zemljič kot odborniki.

Leta 1924 (15. marca) je bil znova izvoljen stari odbor, toda dopolnili so ga še z enim članom iz Celja: Filipom Vrtovcem.

Težišče društvene organizacije se je polagoma pomikalo proti vzhodu — k Celju, ta proces se je bil pričel že pred vojno z ustanovitvijo celjskega odseka.

Žalski odsek so izbrali na občnem zboru leta 1919, vendar izprva ni deloval in je zaspal. Na občnem zboru leta 1921 so ga obnovili in mu dodelili konkretno nalogo: pod vodstvom Frana Robleka naj zgradi cesto iz Solčave v Logarsko dolino. Ko je odsek to delo opravil, se je razšel.

Posebno važen je bil celjski odsek. Ta se je leta 1919 organiziral na posebnem sestanku, ki ga je v smislu sklepa občnega zbora sklical načelnikov namestnik dr. Ernest Kalan. Prvi vodja odseka je bil dr. Milko Hrašovec, pozneje sta mu zaporedoma sledila Anton Plahuta in Filip Vrtovec. Celjski odsek je deloval samostojno (tudi finančno), vendar je bil v rednem kontaktu z osrednjim vodstvom podružnice. V njegovi oskrbi je bila celjska okolica, oziroma Celjska koča.

Poseben odsek je imelo tudi Mozirje; pod vodstvom M. Šusterja je skrbel za Mozirsko kočo.

Leta 1919 je štela podružnica 1 častnega, 60 ustanovnih in 283 rednih članov, leta 1926 pa je bilo vseh članov že 539. V prvih letih se je zlasti pomnožilo število članov v Celju, mnogo novih članov sta dala tudi Hrastnik in Trbovlje, kjer se je porodil živahen turistični interes, tudi med delavstvom.

Razen posameznih odbornikov so v raznih krajih pobirali članarino poleg žensk tudi nekateri moški člani.

Na občnem zboru, ki se je vršil dne 12. februarja 1927, je podružnica končno dobila trdno izoblikovano vodstvo, tako da so bili poslej razni krajevni odseki manj potrebni. V novem odboru je popolnoma prevladovalo Celje, samo načelnik je bil še neceljan.

Ko se je po občnem zboru odbor konstituiral, je imel sestav: predsednik Fran Kocbek, I. podpredsednik Fran Tiller, II. podpredsednik dr. Ernest Kalan, tajnik Branko Zemljič, njegov pomočnik Srečko Brodar, blagajnik Filip Vrtovec, njegov pomočnik J. Čuk, odbornik Andriano Kopinšek. Preglednika računov sta bila Drago Kralj in Anton Kunej.

Iz poznejšega udejstvovanja vidimo, da je bil odbor srečno izbran, saj so se skoraj vsi njegovi člani izkazali kot dobri in požrtvovalni planinski

delavci. Na prenos težišča v Celje so vplivali tudi gospodarski razlogi. Obnova je zahtevala mnogo sredstev in v Celju ter iz Celja jih je bilo najlažje preskrbeti. Že leta 1923 se je v Celju izoblikoval poseben gospodarski odsek, ki so ga tvorili Fran Tiller, Filip Vrtovec, J. Čuk in Anton Plahuta. Odsek je nabiral člane in zbiral denar, skrbel je za prireditve planinskih sejmov in izletov. Glavna skrb je pa bila gradnja Tillerjeve koče v Logarski dolini.

Za posamezne kraje so na občnem zboru leta 1927 določili zaupnike: za Žalec — Piliha, za Braslovče — Pauerja, za Vransko — Goloba, za Mozirje — Šusterja, za Rečico — Jeraja, za Ljubno — Druškoviča, za Gornji grad — Podbreznika, za Solčavo — Antona Herleta.

Tedaj so določili tudi gospodarje za koče.

Priznanje za izvršeno društveno delo je bila podelitev reda sv. Save 4. razreda, ki ga je leta 1926 dobil Fran Kocbek.

Precej pozornosti je podružnica tudi v tem času posvetila potom. Res je že v pretekli dobi zgradila gosto omrežje planinskih potov, toda stalno jih je bilo treba čistiti, popravljati in na novo markirati. Nekaj potov pa je podružnica v tem razdobju zgradila na novo. Največ je delala v območju koče na Korošici. Njen oskrbnik Dežman je v letih 1919—1921 zgradil novo in direktno pot na Planjavo, ki so ji dali njegovo ime. Prav tako je Korošico povezal s potjo, ki je od Kocbekove koče vodila na Ojstrico. V območju Kocbekove koče je podružnica popravila pot čez divjeromantičnega Konja. Poleg tega je prenovila in popravila pot skozi Robanov kot (1927).

Da bi si nekoliko olajšala breme, ki so ji ga nalagala pota, je podružnica leta 1920 odstopila svoji mariborski posestrimi pota skozi Grlo (pod Ojstrico na njeni zapadni strani) in preko Škrbine (od Korošice v Robanov kot).

V celjski okolici je celjski odsek uredil pot, ki vodi skozi Hudičev graben k Celjski koči. Pozneje je to pot uničila štorska železarna, ki je posekala gozd nad njim in ob potočku spravljala les v dolino.

Žalski odsek je poskrbel za zgraditev ceste iz Solčave v Logarsko dolino. Odsek je pod vodstvom Frana Robleka zbral potrebna sredstva. Največ so prispevali avtomobilisti, nekaj je pa dala tudi država. Med domačini sta pomagala zlasti Logar in Plesnik. Leta 1922 je že vozil po novi cesti avtomobil, toda popolnoma gotova je bila šele leta 1925.

Leta 1926 je huda povodenj močno poškodovala cesto ob gornji Savinji. Savinjska podružnica si je močno prizadevala, da so jo odgovorni činitelji jeli popravljati.

Končno je bilo v tem razdobju ustrezno tudi stari zahtevi: Gornja Savinjska dolina je dobila telefon (1927) in avtobusno poštno zvezo s Smartnim ob Paki.

Mnogo večjo skrb kakor pota pa so potrebovala planinska zavetišča. V tem pogledu je napravila podružnica korak naprej s tem, da je opustila prejšnje majhne in samo začasno oskrbovane ali neoskrbovane koče. Vojna in prva povojna leta jim niso bila naklonjena. Med vojno oropano Gornje-grajsko kočo in kočo na Raduhi je podružnica sicer dala popraviti, toda obe so zopet oropali in prvo tudi zažgali. Kočo na Raduhi je podružnica

prodala gornjegrajski graščinski upravi. Prav tako tudi Luško kočo. Hausenbichlerjevo kočo so dobro popravili Hrastničani pod vodstvom Miloša Roša, toda neznani ljudje so vdrlí vanjo in jo oropali.

Nekoliko bolje se je godilo Kocbekovi koči. Podružnica je v njej pustila bolj skromen inventar in jo je leta 1923 — 1924 prepustila celjski organizaciji Ferialnega saveza. Toda dijaki niso pokazali dovolj smisla za turistiko. Podružnica je zopet prevzela Kocbekovo kočo v neposredno upravo in jo je uporabljala kot pomožno zavetišče.

Iz nje je svoje delo prenesla na bivšo nemško kočo na Korošici, ki jo je bila celjska nemška sekcija leta 1912 prilično povečala. Po prevratu jo je vlada izročila v last osrednjemu planinskemu društvu, ki jo je prepustilo Savinjski podružnici. Ob prevzemu je bila kamnita koča v bednem stanju, a spomladi leta 1920 ji je odneslo še streho. Treba je bilo obilo truda, da so jo popravili. Nekaj inventarja so prenesli vanjo iz Kocbekove kože in nekaj iz Piskernikovega zavetišča, drugo pa so morali nabaviti na novo. Kočo je oskrboval stari oskrbnik Dežman, ki so ga planinci poznali pod imenom »Suhc«, toda oskrba je bila zaradi oddaljenosti, pretesnih prostorov in velikega obiska (nad 500 oseb v sezoni) združena z znatnimi težočami. Misliti so začeli na novo ali povečano stavbo.

Frischaufov dom na Okrešlju je bil razmeroma dobro ohranjen in so ga obnavljali. Obisk je bil zelo velik. Oskrbniki so se menjavali, proviant in drugo je pa še vedno donášal stari Anton Herle.

Sicer pa je bilo z Okrešljem mnogo skrbi. Pašo na planini je graščina dala kmetu v zakup. Toda kmet je redil na planini samo eno kravo, mleko, ki ga je ta krava dajala, je pastir prodajal pod roko, zato je dom moral mleko dobivati od Plesnika. Leta 1921 je podružnica vzela planino v zakup, ki ga je po štirih letih obnovila. Francu Plesniku jo je dala v podzakup proti obvezi, da bo vzdrževal na planini vsaj dve molzni kravi s približno 18 litri mleka, ki ga bo moral pastir pod globo vsega oddajati oskrbniku doma.

Še važnejše vprašanje je bil nakup vsega Okrešlja. Po posredovanju dr. Pfeiferja in Sancina je podružnica leta 1922 (po osrednjem odboru) sklenila kupno pogodbo s škofom Jegličem, toda stolni kapitelj pogodbe ni odobril, češ da se ne ve, kako bo izpadla agrarna reforma in kolikšen bo posestveni maksimum. Začelo se je zavlačevanje.

Novo torišče dela je podružnica našla v Logarski dolini. Tam je bilo Piskernikovo zavetišče, ki ga je (kakor Korošico) oblast najprej izročila v varstvo osrednjemu društvu in kmalu nato določila tiskarnarja Maksa Hrovatina v Ljubljani kot sekvestra. V imenu sekvestra je Kocbek prevzel upravo zavetišča. Po njegovem naročilu je popis prevzetega inventarja izvršil šolski upravitelj Branko Zemljčič, ki ga je opravil v spremstvu Fortunata Herleta.

Tedaj je bila oskrbnica zavetišča Marija Jezernik iz Luč. Janez Piskernik je bil že leta 1915 umrl in podružnica je njegovi vdovi pozneje nakazala majhno pokojnino. V maju 1919 je politična oblast zavetišče za kratko dobo zaprla, češ da se v njej ob dogodkih na Koroškem zbirajo sumljivi elementi, ki jih ni mogoče nadzorovati.

Ko je naslednji mesec Kocbek zavetišče osebno prevzel, so ga zopet odprli. Kocbek mu je dal ime po Janezu Piskerniku: Piskernikovo zavetišče. Že naslednje leto je Marijo Jezernik zamenjal s Fortunatom Herletom, ki mu je podružnica po preteku prvega leta priznala dosmrtno oskrbnitvo. Planinci so ga kratko imenovali »Fort«.

Takrat je bil svet, kjer je stalo zavetišče, še last zadruga »Rinka«. Ta je leta 1924 izročila svojo posest brezplačno Savinjski podružnici. Da bi mogla razširiti svoje delovanje, je podružnica leta 1921 kupila od Plesnika dele sosednih treh parcel in pravico, da lahko vodo slapa Palnik uporabi za bazen in za elektriko.

Obisk je bil zelo velik, že leta 1923 je presegel število 1000. Treba je bilo misliti na novo stavbo. O njej je Tiller pisal Kocbeku že leta 1921. Pod Tillerjevim vodstvom so se pričele priprave. Tiller je pripeljal v Logarsko dolino stavbenika Konrada Goligranca in ukrenila sta vse potrebno. Oktobra leta 1924 je bila nova stavba pod streho in 28. junija 1925 so jo slovesno otvorili. Občni zbor tega leta ji je že bil dal ime »Tillerjeva koča«. Stroški so znašali okrog 100.000 din, ki jih je Tiller dobil s prostovoljnimi prispevki.

Izmed starih koč je dobro uspevala Mozirska, ki je bila redno obiskovana in je imela lep obisk. Mozirčani so jo po vojni povečali.

Nova pridobitev je bila Celjska koča, za katero je skrbel celjski odsek. Lastnica je bila celjska občina. Od nje jo je leta 1921 skupno s pripadajočim Kumrovim posestvom vzel v najem celjski odsek. Leta 1924 je gornji del stavbe pogorel in občina ga je na novo zgradila. Novo opremo je oskrbel odsek.

Kočam je podružnica nabavila knjižnice. Uredili so tudi lekarne. Piskernikovemu zavetišču jo je daroval ljubljanski lekarnar mr. Sušnik, postojanke so jih pa dobile od celjskega in zagrebškega lekarnarja Vojteha Arka.

Razveseljivo je, da je bilo v naših planinah čimdalje več zagrebških Sljemenišev.

Kocbek je leta 1926 izdal obsežno knjigo »Savinjske planine«, ki je dokumentarične vrednosti za spoznavanje Frischaufovega in njegovega dela. Leta 1923 se je podružnica udeležila planinske razstave v Zagrebu. Obilno gradivo, večinoma slike in knjige, je zbral Tiller. Celjski odsek je zlasti prirejal skupne izlete. Uspelo propagando je vršil tudi dr. Milko Hrašovec s popisi izletov in tur v celjsko okolico, ki jih je objavil v Novi dobi in Vodiču po obrtni razstavi (1922).

Treba je pa bilo tudi reševati. Leta 1920 se je na Brani smrtno ponesrečil Celjan Valter Josek in je rešilno ekspedicijo vodil sam Kocbek. Naslednjega leta se je na steni med Tursko goro in Brano ubil ljubljanski dijak Karel Tavčar in je podružničin tajnik Zdolšek z reševalci prišel do njega šele tretji dan. Bolj srečen je bil ljubljanski dijak Pirc, ki ga je istega leta laže ranjenega rešil na Mrzli gori filozof Matija Trobej iz Gornjega grada.

Bilo je dne 8. maja 1927, ko je na naslov »Savinjska podružnica SPD v Celju« Fran Kocbek poslal iz Gornjega grada naslednje obvestilo:

»Čast mi je sporočiti, da sem danes odložil mesto podružničnega načelnika.«

Tako se je ločil od Savinjske podružnice mož, ki jo je ustanovil in vodil v težkih okoliščinah 34 let.

Že štiri dni pozneje, 12. maja 1927, je bil v Celju občni zbor, ki je sprejel nova društvena pravila in jim dodal važno točko: »Pravila veljajo za Savinjsko podružnico S.P.D. Njen sedež se prenese iz Gornjega grada v Celje in se sedaj imenuje: 'Savinjska podružnica S.P.D v Celju'. Načelnik, tajnik in blagajnik morajo bivati v občini mesto Celje ali v občini Celje okolica.«

Za novega načelnika so izvolili sodnega svetnika Frana Tillerja. V odbor je prišel tudi dr. Milko Hrašovec, ki se je dotlej močno udejstvoval v celjskem odseku.

Odbor je bil sestavljen takole: načelnik Fran Tiller, načelkov namestnik dr. Ernest Kalan, tajnik Branko Zemljič, tajnikov pomočnik Srečko Brodar, blagajnik Filip Vrtovec, blagajnikov pomočnik J. Čuk, odbornika Andriano Kopinšek in dr. Milko Hrašovec, preglednika računov Drago Kralj in Anton Kunej.

Ker je Kunej umrl že naslednje leto (1928), je zavzel pregledniško mesto Ivan Prekoršek, medtem ko je bil Ivan Krajnc izvoljen v odbor za namestnika.

Leta 1929 sta prišla v odbor Valentin Stante in Fran Saksida.

Pri rednih volitvah leta 1930 je izpadel iz odbora Čuk, Zemljič je oddal tajništvo Kranjcu, sam pa je postal preglednik, Kralj je prišel v odbor, na novo je bil izvoljen dr. Jožko Požar.

Po nesrečni Kranjčevi smrti v avtobusni nesreči v Medlogu leta 1931 je prevzel tajništvo dr. Milko Hrašovec.

Zaupniki so bili v vsem Tillerjevem razdobju možje, ki so bili izvoljeni leta 1927 (po Kocbekovem odstopu). Koče so kot gospodarji nadzorovali: Piskernikovo zavetišče in Tillerjevo kočo prvo leto Tiller, Frischaufov dom prvo leto Čuk, nato sta pa je vsa Logarska dolina in Okrešelj dobila za gospodarja Stanteta, Mozirski koči je gospodaril Šuster, Hausenbichlerjevi in Celjski koči prvo leto Vrtovec, nato pa je Hausenbichlerjeva kočica prišla v upravo na novo ustanovljene Trboveljske podružnice, medtem ko je Celjsko prevzel Kranjc.

Na 40. občnem zboru, ki je bil 26. januarja 1933, je Tiller izjavil, da ne more več prevzeti težkega in odgovornega mesta podružničnega načelnika. Dr. Kalan je predlagal, naj ga občni zbor v zahvalo za izredne zasluge za podružnico in naše planinstvo imenuje za častnega načelnika podružnice.

Novi odbor je podružnico vodil že v novo razdobje.

Število članstva je bilo leta 1929 zelo visoko: povzpelo se je nad 900, potem pa je zaradi gospodarske in socialne krize padlo začasno na 500 oseb, nato se je zaradi občega prizadevanja uprave zopet pričelo dvigati.

Leta 1930 je podružnica izgubila svojega častnega in dolgoletnega predsednika Franca Kocbeka. Istega leta je nenadoma umrl tudi bivši

tajnik Anton Zdolšek, na ribolovu v Nazarju je dobil napad in zgrudil se je v vodo.

Doba, ki ji je bil načelnik Tiller, se je odlikovala po širokopoteznem in obilnem delu.

Leta 1930 so na novo markirali prav vsa pota na svojem področju. Skozi Robanov kot so skoraj na novo zgradili odlično planinsko pot (1927—1928), ki je bila nujno potrebna ne samo za turiste, ampak tudi za spravljanje gradbenega materiala na Korošico. Druga, popolnoma prenovljena pot je nastala leta 1928 v Hudičevem grabnu pod Celjsko kočo. Leta 1927 je bila velika povoden in skoraj povsod so bila potrebna popravila. Podružnica je pa pritiskala tudi na činitelje, da so poskrbeli za popravo po povodnji poškodovane ceste. Po njej je do Piskernikovega zavetišča in Tillerjeve koče jel voziti mestni avtobus.

Frischaufov dom je bil v letih 1927—1930 prenovljen in je dobil nov vodovod in depandanso, v katero se spremenili sosedno pastirsko kočo. Oskrboval ga je Jakob Robnik in je imel nad 2000 obiskovalcev v sezoni.

Velika stvar je bil nakup planine Okrešelj (1931). S tem je društvo dobilo v svojo posest 428 ha planinskega sveta, segajočega od kota Logarske doline do slemena in najvišjih vrhov. Ko je ministrstvo izjavilo, da planina Okrešelj po zakonu o agrarni reformi ne more biti del posestnega maksimuma, je bil led prebit. Škof in oskrbnitvo v Gornjem gradu sta pristala na prodajo. Podružnica je imela namen spremeniti Okrešelj v prirodni park. To idejo je imel že Kocbek. S to posestviyo si je društvo pridobilo tudi svoj lov.

Prva nova turistična stavba tega razdobja je nastala leta 1929 na Golteh poleg stare, povečane Mozirske koče. Nova stavba je zelo koristila smučarjem. Novo kočo so zgradili Mozirčani sami in je kakor stare niso dali iz rok.

Na Korošici stara koča ni mogla zadoščati za preko 1000 turistov v sezoni. Že leta 1928 so pripravljali les za novo stavbo. Leta 1929 je bila gotova. Delo je vodil načelnik sam. Stare koče niso porušili, ampak so jo razširili in nadzidali, tako da je bila videti kot nova. Dobila je nadstropje in plosko pločevinasto streho. Pod okrilje je lahko sprejela do 50 turistov. Obnovljeno kočo so otvorili 17. avgusta 1930. Verski obred je opravil kaplan Janez Lebar, načelnik Tiller se je v svojem govoru poklonil spominu pokojnega Kocbeka in naznanil odborov sklep, naj se obnovljena stavba imenuje Kocbekov dom. Korošica je dobila nov vodovod, oskrbnik je še vedno bil stari Dežman. Kočo na Korošici ima v Ojstričini skupini centralno lego, leži 1810 m visoko in je pripravna za pomladansko smučanje. Staro Kocbekovo kočo na Molički planini je odbor izročil upravi škofijskih posestev.

Medtem je obisk v Logarski dolini narasel na preko 2000 ljudi v sezoni. Po večletnem razmotrivanju je odbor leta 1931 začel poleg obeh prejšnjih stavb graditi velik hotel, ki je bil naslednje leto, 1932, gotov in slavnostno otvorjen. Poleg hotela je podružnica uredila lep vrt in posebej zgradila novo gospodarsko poslopje. Lastna sredstva za razmeroma veliko gradnjo niso zadoščala. Odbor so podprli: osrednje društvo, Tujsko-pro-

metna zveza v Mariboru, celjska občina, minister dr. Korošec in člana odbora dr. Milko Hrašovec in dr. Jožko Požar, ki sta opremila vsak po eno sobo. Žene odbornikov in nekaterih članov so izdelale lepe zavese z narodnimi motivi.

Malo prej (1927) je podružnica kupila od Plesnika še nadaljnje štiri orale gozda in zgradila nov bazen, ki ga je napajala voda iz Palnika.

Posebnost v organizaciji podružnice je bil zimsko-športni odsek, ki je bil ustanovljen leta 1929 in je leta 1930 pristopil k mariborskemu Zimsko-športnemu podsavezu. Odsek je prirejal zimske smučarske tečaje pri Mozirski koči, vodil jih je Branko Diehl. O Veliki noči je na Korošici organiziral visokoalpske smučarske tečaje, ki jih je vodil Andriano Kopinšek. Pri Celjski koči je odsek prirejal smučarske tekme in se udeleževal tekem tudi drugod.

Kronika tega obdobja beleži dve nezgodi, ne pa smrtnih nesreč. Celjana Darka Ropasa in ljubljanskega dijaka Abrama so leta 1931 reševali iz Turskega žleba.

Ko je Fran Tiller na občnem zboru 26. januarja 1933 izjavil, da ne more več sprejeti izvolitve, so mu izbrali za naslednika dr. Milka Hrašovca.

Izvolitev je po pravilih še vedno veljala za triletno dobo. Pri obeh naslednjih volitvah je bil dr. Hrašovec ponovno izvoljen, tako da je ostal na čelu Savinjske podružnice do okupacije.

Tudi ostali člani odbora so večinoma ostali na svojem mestu do okupacije.

Dne 26. januarja 1933 so bili izvoljeni: za načelnikovega namestnika dr. Ernest Kalan, za tajnika Branko Zemljič, za blagajnika Filip Vrtovec, za odbornike Srečko Brodar, Franc Jeglič, Andriano Kopinšek, Zdravko Kovač, dr. Ivan Rajšp, Franc Saksida in Valentin Stante, za preglednika računov pa Jožko Požar in Josip Napotnik.

Ker se je Franc Jeglič leta 1934 preselil v Ljubljano, je bil 16. februarja 1936 izvoljen na njegovo mesto inž. Boris Lavrenčič.

Na občnem zboru 15. februarja 1939 so odbor pomnožili s štirimi novimi člani, ki so bili: Josip Tomažič, inž. Srečko Sajovic, Slavko Kukovec in Bogdan Mirnik.

Tudi gospodarji koč so v glavnem ostali isti: Logarsko dolino in Okrešelj je nadzoroval Valentin Stante, Korošico Andriano Kopinšek st., Celjsko kočo Filip Vrtovec, Mozirsko kočo (prevzeto od Mozirčanov leta 1933) Zdravko Kovač.

Kot zastopniki za posamezne kraje so bili leta 1933 izvoljeni: Matija Goričar za Mozirje, Viktor Piliš za Ljubno, Cveto Kosmač za Luče, Josip Lavrič za Vransko, Franjo Trobej za Gornji grad. Leta 1936 so dodali za Prebold (Št. Pavel) M. Pečarja in za Solčavo Jožefa Klemenška.

Na občnem zboru 26. januarja 1933 so bila sprejeta nova pravila na osnovi priporočil, sprejetih prejšnje leto na planinski skupščini v Kranju. Na občnem zboru 6. februarja 1936 pa so spremenili samo paragraf 41.

Ker je bilo dela čedalje več, je podružnica ustanovila stalno tajništvo (januarja 1937). Iz poslopja Ljudske posojilnice se je preselila k »Belemu volu« v sedanji Stanetovi ulici, kjer je poleg pisarne imela tudi arhiv.

Stevilo članov, ki je bilo padlo na 500, se je po prizadevanju odbora zopet dvignilo: leta 1933 jih je bilo 616, leta 1936 — 605 (35 ustanovnih in 600 rednih), leta 1939 — 687, med njimi mladincev 128.

Načelnik dr. Milko Hrašovec je leta 1933 (ob štiridesetletnici društva in podružnice) v Planinskem Vestniku objavil članek: »Na gore, na gore, na strme vrhe...«, v katerem poudarja, da planinstvo zbuja smisel za lepoto in prirodo, da krepi značaj in domoljubje.

Slej ko prej je morala podružnica skrbeti za materialne osnove planinstva na svojem področju.

Na važnem mestu so bila pota. Sredi leta 1934 javlja odbor v Planinskem Vestniku, da je podružnica popolnoma na novo zaznamovala in s kažipotnimi napisi opremila sledeče gore: Raduho z dostopom iz Luč in s sestopom čez Grohot planino v Solčavo; višinsko pot z Raduhe čez Stakneči vrh in Travnik na Smrekovec; Menino planino z dohodom iz Gornjega grada ali iz Bočne, z vso višinsko promenado po planini in s sestopom na Vransko ali na planino Bibo; Veliki Rogatec z dohodom iz Luč, a s sestopom čez Lepenatko v Gornji grad; Dobrovlje z dohodom z Vranskega in Braslovč ter s povratkom v Gornjo Savinjsko dolino.

Poročilo pravi dalje:

V bližini koč so pota markirali oskrbniki koč. Za Veliki Rogatec je to delo opravil profesor Matija Trobej iz Gornjega grada, za Menino ga je pa oskrbel vranski župan Josip Lavrič.

Razen tega je podružnica leta 1934 popravila tudi vsa pota v svojem območju, posebno pota v Logarski dolini; pot na Okrešelj in skozi Robanov kot. Na novo je pa napravila dve poti: po grebenih s Škarij na Planjavo in dalje kot zvezo čez pobočje na Sukalnik; od Sv. Duha k Potočki zijalki, kjer je v tem času prof. dr. Brodar začel svoja pomembna izkopavanja.

Leta 1935 je bil obnovljen dostop do Celjske kočice skozi Hudičev graben. Leta 1940 je to pot znova obnovil šentjurski učitelj Franc Hajnšek.

Leta 1936 so nadelali več novih poti in izdatno obnovili markacije. Namestili so 38 novih tablic. Na Menini in Rogatcu je markacijsko delo izvršil profesor Trobej iz Gornjega grada.

Leta 1937 so tekle priprave za gradnjo znamenite Kopinškove poti, ki naj bi iz Klemenčjih jam preko Škrbine in grebena nad njo vodila na Ojstrico s severne strani. Bil je učinkovit pendant starejši poti iz Klemenčjih jam in Škarij.

Bilo je treba premagati severozahodni greben Ojstrice. Leta 1907 so ga preplezali trije Nemci: Greenitz, Arbeiter in Weizenböck. Leta 1927 sta ga Branko Diehl in Omerza ponovno preplezala, sledeč Greeničevi smeri. V naslednjih letih ga je Andriano Kopinšek preplezal in preiskal na vseh straneh, hoteč najti pripravno smer za novo pot. Leta 1937 je predložil odboru svoj načrt. Proračun je bil previsok. Leta 1938 se mu je posrečilo, da je mogel za polovico zmanjšati proračun, ki ga je odbor takoj sprejel.

Leta 1938 je Kopinšek trasiral odsek od Klemenčjih jam do Škrbine (med Grofičko in Ojstrico). Železo za kline mu je dala štorska železarna, a kline mu je oblikoval kovač Franc Žirovnik iz Luč. Še istega leta je začel delati z Miho in Petrom Plesnikom. Do zime so prišli do Škrbine.

Leta 1939 so delo nadaljevali. Kopinšek je pritegnil še vodnika Ivana Osepa iz Solčave. V tretjem letu (1940) so pot slovesno otvorili. Z vrha Ojstrice jo je 1. septembra blagoslovil planinec Lojze Sunčič, župnik s Frankolovega.

Savinjske Alpe so dobile eno izmed najkrasnejših svojih poti. Z nje imamo čudovit pogled na Logarsko dolino in Matkov kot, na splet visokogorskih slemenov in vrhov.

Niti planinski vodniki se še niso preživeli. Podružnica je skrbela za naraščaj in izvežbanost. Leta 1933 je poslala tri svoje vodnike na tečaj v Ljubljano. Leta 1934 je bil tak tečaj pri Mozirski koči in je nato 6 vodnikov napravilo izpit v Ljubljani. Leta 1938 so bili podružnični vodniki zopet na tečaju.

S to potjo se je še dvignila pomembnost Korošice, ki je bila izza leta 1929 zbirališče višinskih smučarjev. Pojavila se je potreba, da se dom poveča in notranjost prilagodi zimskošportnim prilikam.

Leta 1934 so nabavili precej kuhinjske opreme in nove posteljnine ter eno izmed spalnic spremenili v skupno ležišče. Tako so dobili 15 novih ležišč, kajti prejšnje postelje so iz te sobe premestili v druge spalnice.

Že leta 1934 je Mirko Meglič napravil načrt za povečanje doma. Leta 1935 je stavbenik Vinko Jordan iz Gotovelj izvedel prezidavo. Dela je nadzoroval kap. v pok. Andriano Kopinšek. S to povečavo leta 1935 so bile pridobljene v prvem nadstropju štiri nove spalnice, v pritličju pa velika jedilnica in shramba za smuči. Nabavljene so bile železne peči za ogrevanje novih spalnic. Preložena je bila vodovodna napeljava, da je dotok postal jačji.

Leta 1936 so razširjene prostore notranje preuredili, načrte za novo opremo je napravil inž. Drofenik, izdelal pa jo je celjski mojster Grilec.

Leta 1938 je dobil dom krušno peč in nov štedilnik.

Konec leta 1936 se je poslovil od doma Franc Dežman — Suhc. Sledil mu je luški domačin Franc Prodnik-Klemenov.

Frischaufov dom na Okrešlju je leta 1934 dobil nov vodni rezervoar in izpopolnilo za reševalno opremo.

Leta 1936 so napravili nov vodovod. Novi vir so zajeli pod Kopicami. Popravili so strelvod, obnovili tla v kuhinji in nabavili trieder za iskanje izgubljenih.

Leta 1937 so nad slapom tik pod brvjo obnovili macesnove stopnice, izpod slapa do doma so trasirali novo, krajšo pot.

Posebno skrb so posvetili ureditvi prirodnega parka na Okrešlju. Že leta 1934 so ga pogozdovali. Leta 1939 so npr. zasadili 5000 mladih macesnov in 2000 mladih smrek.

Oskrbnik doma je bil skrbni in priljubljeni Jaka Robnik.

V Logarski dolini so bile tri podružnične planinske zgradbe.

Leta 1933 so za Planinski dom nabavili nekaj nove opreme. Popravili so streho, ki jo je poškodoval vihar. Kanalizacijo je preuredil Vinko Jordan. Dom je dobil vodovod.

To leto so Piskernikovo zavetišče dodatno opremili.

Leta 1938 je potekla petdesetletna najemna pogodba za Piskernikovo zavetišče. Najemna pogodba ni bila podaljšana, ampak je podružnica zavetišče kupila od Franceta Plesnika za 15.200 din. Prav tako se je s Plesnikom dogovorila glede napeljave vodovoda in elektrike s slapa Palnika. Podružnična hidrocentrala je bila narejena leta 1940. Piskernikovo zavetišče je še vedno upravljal skrbni Fortunat Herle, dom pa prav tako zadovoljivo Angela Knaflič-Slana.

Spomladi leta 1933 je podružnica prevzela od Mozirčanov Mozirsko kočo in poplačala ves njen dlog.

Zaradi velikega dotoka smučarjev je oskrbnik Lovro Lesjak na lastno roko zgradil na sosednem pobočju večje poslopje, ki je imelo spodaj hlev in zgoraj sobo. To stavbo so označevali kot Lesjakovo bajto.

Mozirska koča je stala na svetu, ki ga je podružnica kupila leta 1906. Ko je leta 1939 in 1940 precej sveta še dokupila, je imela na Golteh okrog 5 ha svojega sveta. Lesjak je pa postavil bajto na svetu, ki mu ga je podarila šmihelska pašniška občina.

Lesjaku »bajta« ni prinašala pričakovanega dobička in ker se je tudi oskrbnitva naveličal, se je preselil v dolino na žago. »Bajto« je dal v najem podružnici.

Tudi planinska postojanka sama je slabo nesla. Leta 1935 sta jo prevzela nova oskrbnika Ivan in Neža Sevcnikar in jo kar čez noč spravila v zadovoljivo stanje. Bilo pa je premalo prostora. Leta 1936 je kupil odbor prostor za novo kočo. Preden so jo začeli graditi, so leta 1937 preuredili tako samo staro kočo kakor tudi Lesjakovo bajto. Vendar so že tedaj začeli graditi dovozno cesto in pripravljati material.

Leta 1933 si je podružnica prizadevala ustvariti novo zavetišče na Raduhi in zavetišče v Robanovem kotu. To se ji ni posrečilo in je pozneje ta načrt opustila.

Glede Celjske koče je podružnica obnovila najemno pogodbo z mestom in je vanjo precej vložila (1934—1937). Oskrboval jo je do leta 1937 Cvetko Doplihar.

Koča je bila premajhna. Po njenem posredovanju je mesto tik nad njo začelo graditi večji planinski dom; ko je izbruhnila vojna, je bil gotov šele v surovem stanju.

Posamezne postojanke so imele naslednji povprečni letni obisk:

Kocbekov dom na Korošici	1100 oseb
Frischaufov dom na Okrešlju	2100 oseb
Piskernikovo zavetišče	1300 oseb
Tillerjev dom	1250 oseb
Planinski (Aleksandrov dom)	1000 oseb
Mozirska koča	1300 oseb
Celjska koča	1500 oseb

Rečemo pa lahko, da se mnogi v Planinskem domu in v Celjski koči niso vpisovali. Celoten konstatiran obisk vseh postojank je znašal na leto okrog 10.000 oseb.

Ako upoštevamo, da so sprejemali goste tudi Podbrežnik, Logar in Plesnik in že deloma tudi sestre Logarjeve, tedaj dobimo še precej večje število. V dolini je bilo v juliju in avgustu včasih toliko gostov, da so spali po senikih pri Logarju in Plesniku.

Izza leta 1929 je imela podružnica zimsko-športni smučarski odsek. V začetku ga je vodil Branko Diehl, v Hrašovčevem razdobju pa Zdravko Kovač.

Odsek je pozimi navadno prirejal tečaje in tekme pri Mozirski koči, tekme v slalomu pa pri Celjski koči. Tako pri Mozirski kakor pri Celjski koči so se včasih pojavili tudi smučarji iz Zagreba. V pomladanski in zgodnji poletni dobi so se vršili tečaji in tekme na Korošici, prav tako često v širšem okviru.

Redno vsako zimo je klub prirejal smučarske tečaje za učence v vseh krajih Savinjske doline. Vsekakor sumljivo je bilo smučanje Nemcev in Nemk iz Hamburga v aprilu 1938 na Korošici.

Že leta 1933 se je odbor skupaj s Sokolskim društvom potegoval za skakalnico nad parkom, vendar je občinski odbor ni dovolil. Nastala je pa manjša skakalnica pri gostilni Stegu za gradom. Nekateri člani odseka so obiskovali tečaje za smučarske učitelje.

V smislu sklepa planinskega kongresa v Skopju (1934) so se lotili snovanja mladinske planinske organizacije. Pri osrednjem društvu so takoj osnovali mladinski odsek. Leta 1936 je bilo pri njem včlanjenih 96 mladincev iz celjskih šol. Dne 1. januarja 1937 jih je prevzel poseben mladinski odsek pri podružnici. Število mladincev je naraslo na 107. Leta 1940 so za dijake v počitnicah preskrbeli sobo v solčavski šoli. V mladinski organizaciji je bila mladina, stara 14—18 let. Vodstvo je imel izprvra inž. Boris Lavrenčič, nato pa predmetni učitelj Josip Tomažič.

Duša in načelnik alpinističnega odseka je bil Andriano Kopinšek. Razen njega so plezali še drugi: Branko Diehl, Dušan Gradišnik, Karel Filač, Preložnik, Bogdan Mirnik, Slavko Kokot, France Herle, Vršnik. Glavni cilj plezalcev so bili: Poljske device in Veliki vrh, severne stene Ojstrice in Planjave, stene in stebri Male Rinke, Turske in Mrzle gore. Celjski plezalci so včasih plezali tudi v družbi z ljubljanskimi, npr. Gradišnik s Francem Ogrinom (leta 1937 v severnih stenah Planjave in na vzhodnem stebri Male Rinke).

Andriano Kopinšek je bil leta 1934 v Pirenejih na skupini Mont Perdu in v ledeniški dolini Gavarnie.

Leta 1936 je bil Kopinšek z alpinsko opravo v Švici. Tri leta zaporedoma je bil v francoskih Alpah. Leta 1937 so alpinisti razen Mont Blanca premagali še vrsto drugih štiritisočakov.

Leta 1930 je inž. Lojze Žumer, ravnatelj lesnega podjetja v Nazarju, ustanovil savinjsko podružnico plezalnega odseka »Skala«.

V zvezi z alpinističnim je bil gorski reševalni odsek, ki je bil prav tako v sestavu podružnice, čeprav je sicer bil povezan z gorsko reševalno

službo pri osrednjem društvu, uvedeno leta 1912. Vodja tega odseka je bil prav tako Kopinšek. Odsek je bil z rešilno opremo sorazmerno dobro prekrbljen. Imel jo je shranjeno pri Rogovilcu ob vhodu v Robanov kot, v Logarski dolini, na Okrešlju in Korošici. Odsek je imel dogovor z reševalno postajo v Celju glede rešilnega avtomobila, pomagali so mu tudi občinski in župnijski uradi, žandarmerijska in graničarska komanda, telefonske postaje v dolini; leta 1938 sta društvo in reševalni odsek dobila na razpolago tudi vojaško telefonsko zvezo Solčava—Logarska dolina.

Planinskih nesreč je bilo precej in reševanja tudi.

Dne 12. maja 1933 je snežni plaz na Planjavi zasul Sandija Wisiaka iz Ljubljane.

Dne 13. julija 1934 se je v Hudem Prasku na Mrzli gori težko ponesrečil visokošolec Gerald Premšak iz Celja.

Dne 15. avgusta 1934 se je ponesrečil v Hudem Prasku abs. abiturient Franc Krojež iz Konjic.

Dne 28. oktobra 1934 sta na solčavski strani Jermanovih vrat zdrknila v prepad Ema Černe in Jože Jezeršek iz Ljubljane.

Dne 31. marca 1935 je na Brani zdrčal v brezno Mirko Malej.

Konec avgusta 1935 sta Andrino Kopinšek in Dušan Gradišnik v severovzhodni steni Ojstrice rešila plezalca iz Zagreba in plezalko iz Ljubljane, ki sta v nalivih in mrazu prebila v steni dva dni in dve noči.

V letu 1935 sta rešila tudi dva planinca, ki nista mogla iz južne stene Mrzle gore.

Leta 1936 je moral reševalni odsek štirikrat intervenirati; pod Skuto se je ponesrečil Avstrijec Mölzer, na Mrzli gori sta se turistki izgubili.

O Veliki noči 1937 je snežni plaz pod Okrešljem zasul smučarko Hermino Brix iz Gradca.

Dne 24. aprila 1938 se je v Hudičevem grabnu ubil Jožef Ferik, ko se je vadil v plezanju.

Leta 1940 se je na lovu ponesrečil Robanov sin Rafko, na Vršičkih nad Korošico je Kopinšek rešil Geralda Premšaka.

Alpinisti, ki so leta 1937 bili na Mont Blancu, so sodelovali pri reševanju vodnika Otona Berna na ledeniku Mer de Glaces.

Ljubezni do plezanja je daroval svoje življenje tudi jurist Svetozar Likar iz Celja, ki je 12. maja 1935 zdrčal s stene na Turncu pri Šmarni gori.

Dne 15. septembra 1933 je v starosti 90 let umrl v Solčavi Anton Herle, ki je mnogo pripomogel k temu, da se je Savinjska podružnica zasidrila na Okrešlju in v Logarski dolini.

Leta 1935 je v Žalcu umrl Fran Roblek, ki je v svojem času mnogo pomagal podružnici kot državni poslanec, pozneje pa kot predsednik odbora za graditev ceste iz Solčave v Logarsko dolino.

Dne 1. februarja 1938 je umrl Ignacij Fludernik, znan gostilničar na Ljubnem, ki je sicer podpiral Nemce, vendar se ga je Savinjska podružnica spomnila ob smrti kot moža, ki je mnogo koristil planinstvu zlasti s tem, da se je zavzemal za gradnjo ceste do Solčave.

Savinjska podružnica se je tudi v tem razdobju morala brigati za promet.

Izza leta 1924 je dvakrat dnevno vozil poštni avtobus s postaje v Smartnem ob Paki v Logarsko dolino. Leta 1934 so uvedli v poletni dobi dvakratno dnevno vožnjo iz Celja v Logarsko dolino in nazaj in enkratno iz Ljubljane.

Leta 1935 je stanje mostov na cesti zadalo težke brige, najslabši je bil Bliznikov most pri Radmirju, vendar so jih toliko popravili, da promet ni obtičal. V tem letu je podružnica dosegla, da je avtobusno podjetje dovolilo 30—35 % popust pri povratnih vozovnicah.

Leta 1936 so na Savinjski železnici uvedli poletni nedeljski vlak. V tem letu so Savinjsko dolino proglasili kot turistični kraj, kar je ugodno vplivalo na prometno tarifo.

Nikakor pa pošta ni pristala na to, da bi bila z Logarsko dolino uvedena redna telefonska zveza. Zahtevala je previsoko jamščino.

Hudourniškega delovanja planinskih vod so se v letih 1935 in 1936 začasno rešili s tem, da so na Okrešlju in v Logarski dolini izvršili zajezitvena dela.

Šport

Pred vojno šport v Celju ni bil posebno razvit. V okrilju Celjskega Sokola se je zdaj pa zdaj oblikovala kaka kolesarska skupina, bilo je tudi nekaj kolesarskih dirk. Sicer pa je bilo pomembno samo plavanje. Ker Slovincem v nemškem kopališču ni bilo mesta, so si sami pod Grenadirjem, kjer je bila voda sicer globoka, zgradili lepo kopališče Diana, tu so na tleh okoliške občine neovirano uživali radosti vodnega športa. Planinstva in telovadbe navadno ne štejemo k športu, vsaj v ožjem smislu besede ne. Nemci in njihovi somišljeniki so pač imeli že od konca XVIII. stoletja strelski šport in izza leta 1906 svoj Atletik-sport-klub.

Takoj po končani vojni je med Slovenci šport zaživel. Vsekakor je značilno, da so bili v vodstvu v veliki meri pripadniki inteligenčnih krogov.

Že 28. decembra 1919 se je na občnem zboru »Pri kroni« zbrala skupina mlajših ljudi, ki so ustanovili Športni klub. Domenili so se, da bodo za začetek gojili nogomet, lahko atletiko, tenis in zimski šport.

Za prvega predsednika so izvolili Oskarja Černelča, tedaj še mladega posojilničnega uradnika, pozneje ravnatelja celjske podružnice Oblastne hranilnice. V upravnem odboru so bili ugledni Celjani: dr. Milko Hrašovec, Riko Pestevšek, Matija Benčan in drugi. Uprava se je zbirala pri Kroni (hotel, predhodnik sedanje trinadstropne vogelne stavbe na Šlandrovem trgu). Posebno vidni sekciji sta bili nogometna in atletska. Garderobo sta imeli v podstrešnih prostorih gostilne »Pri soncu« (kjer je zdaj Vulkani-zacija ob Ljubljanski cesti). Vadili so se na Glaziji, prve nogometne tekme so imeli na Ježovnikovem travniku v Medlogu. Prvi igralci, ki so se v prvem letu obstoja merili le v prijateljskih tekmah, so bili: Wagner, Čančar, Zgajner, Božič, Fajgl, Šotl, Cizelj, Mahkovec, Erhartič, brata Šribar,

Kveder in Hykl. Trener je bil Hykl. Leta 1920 so se nogometaši vključili v Slovensko ligo, pogosto so nastopali tudi na mednarodnih tekmah. V začetku so Celjani zaostajali za ljubljansko Ilirijo in mariborskim Rapidom. Z leti so se pa dvignili in so bili v Sloveniji redno na tretjem mestu, za Ljubljano in Mariborom.

Glazija je postala priljubljeno zbirališče slovenske športne mladine. Izredno močna je bila tudi atletska sekcija. V njej je bilo več vrhunskih atletov (Benčan, Wagner, Močan, Žabkar, dr. Perpar).

Po prvem občnem zboru sta postali ustanovna člana kluba Ljubljanska kreditna banka in Zveza slovenskih trgovcev.

Natančnejše poročilo imamo na razpolago o IV. občnem zboru, ki je bil v začetku leta 1924.

Tedaj so bili izvoljeni: za predsednika zdravnik dr. Zoran Jošt, za podpredsednika ravnatelj Franjo Križanič, za I. in II. tajnika uslužbenec pri progovni sekciji Lojze Mahkovec in magistratni finančni uradnik Janko Wagner, za I. in II. blagajnika sin uglednega trgovca Božo Ravnikar in Franjo Žerovec, za orodjarja in njegovega namestnika Milko Žgajnar in Zarko Presinger, za odbornike pa: Drago Bernardi, Ivo Barle, Lujo Čančer, Hugon Hykl in Franjo Natek; za preglednika računov Drago Kralj in Birska; za častne razsodnike zdravnik dr. Janko Arnšek, Ivan Prekoršek in Ivo Ferlež.

Poročil o nadaljnjih občnih zborih ni, ugotovljena sta vsaj dva poznejša predsednika: dr. Jakob Rebernik, ravnatelj Zdravstvenega doma, in odvetnik dr. Vladimir Vrečko.

Društvo se je dolgo mučilo z vprašanjem športnega prostora. Najvažnejšo panogo, nogomet, so igrali včasih na Glaziji, včasih pri Skalni kleti in včasih pri Spodnjem Lanovžu. Toda prostori so bili nedograjeni in vstopnine ni bilo mogoče redno pobirati.

Ze takoj po ustanovitvi so začeli misliti na to, da bi z dovoljenjem občinskega odbora Glazijo ogradili. Toda več let so moledovali zaman. Eden izmed članov občinskega odbora je v svoji izjavi navedel, odkod naprotovanje: na Glaziji se vrši premiranje živine, tam se igra in telovadi mladina, tam se lahko vežba vojska, tam nastopajo cirkusi itd., ki prinašajo tudi nekaj dohodkov. Šele leta 1933 je društvo uspelo, in sicer v sporazumu s Sokolskim društvom. Najeli sta prostor za dobo 50 let.

Toda tik pred drugo vojno so se vodilni ljudje v mestu odločili, da zgrade na Glaziji sodno palačo. Ideja je bila zrela za izvedbo in načrt je bil narejen. Izbruhnila je vojna.

Občina je bila pripravljena zgraditi pravi športni stadion za Sv. Jožefom (Aljaževim hribom).

Domači športni partner je bil najčešče Atletik-sport-klub. Včasih se je na nemški strani javilo nacionalno nasprotje, v glavnem je pa le šlo brez trenj. Leta 1928 se je v Gaberju izoblikoval klub Olimp, ki je združeval delavsko mladino Gaberja (igrišče v Gaberju), pridružila sta se še kluba Jugoslavija (igrišče Spodnji Lanovž) in SK Štore. Razen že navedenih odbornikov srečavamo med igralci tudi Grila, Saloberja, Goriška, Krušnika,

Regnera, Hajverta, Vrečka, Popovića, Stožirja, Mirka Pfeiferja, Suhaložnika, Flaka, Gobca idr.

Pri Diani so še vedno bile plavalne tekme. Zaključevali so jih pri Grenadirju z veselico in razdeljevanjem diplom.

Teniških igrišč je bilo več: v mestnem parku, v Kajuhovi ulici, na Aljaževem hribu, pri Stigrovi vili ob Ljubljanski cesti. Skupno jih je bilo 9.

Leta 1934 so pripravili smučarski tečaj za mladince: Celjski zimski športni klub, Športni klub Celje, Smučarski klub Celje, Slovensko planinsko društvo Celje, a tudi Športni klub Olimpija in športni klub Jugoslavija: za mlajše v Ljubnem, za starejše v Lučah. Med Sokoli je bilo tedaj že več vnetih smučarjev. Pod Stegujem v Zagradu je bila manjša smučarska skakalnica (20 m), večja je bila na Gričku v Liscah (45 m). Smuških terenov je pa bilo obilo: na Golovcu, v Liscah, na Gričku, nad mestnim parkom, v Polulah, pri Celjski koči, na svetinskih Ramancah.

Bilo je še nekaj drugih športnih poizkusov. Leta 1927 so ustanovili aeroklub »N a š a k r i l a«. Predsednik je bil mag. pharm. Andro Posavec, podpredsednik pa dr. Anton Ogrizek.

Pri Ropasu so zgradili prvo jadralno letalo v državi, imenovali so ga »Celjan«. Delo je vodil mag. pharm. Klobučar. Leta 1929 je bil pri Levcu prvi športni miting, pri katerem se pa ljubljanska in vojna letala še niso spuščala. Aerodrom je bilo treba šele napraviti. Tudi z izgradnjo novih letal so se še nadalje bavili. Ravnatelj srednje trgovske šole Fran Marinček je dal na razpolago kletni prostor v poslopju osnovne šole, lesni trgovec Borlak pa potreben specialni les.

Leta 1936 so motoristi ustanovili **M o t o - k l u b**.

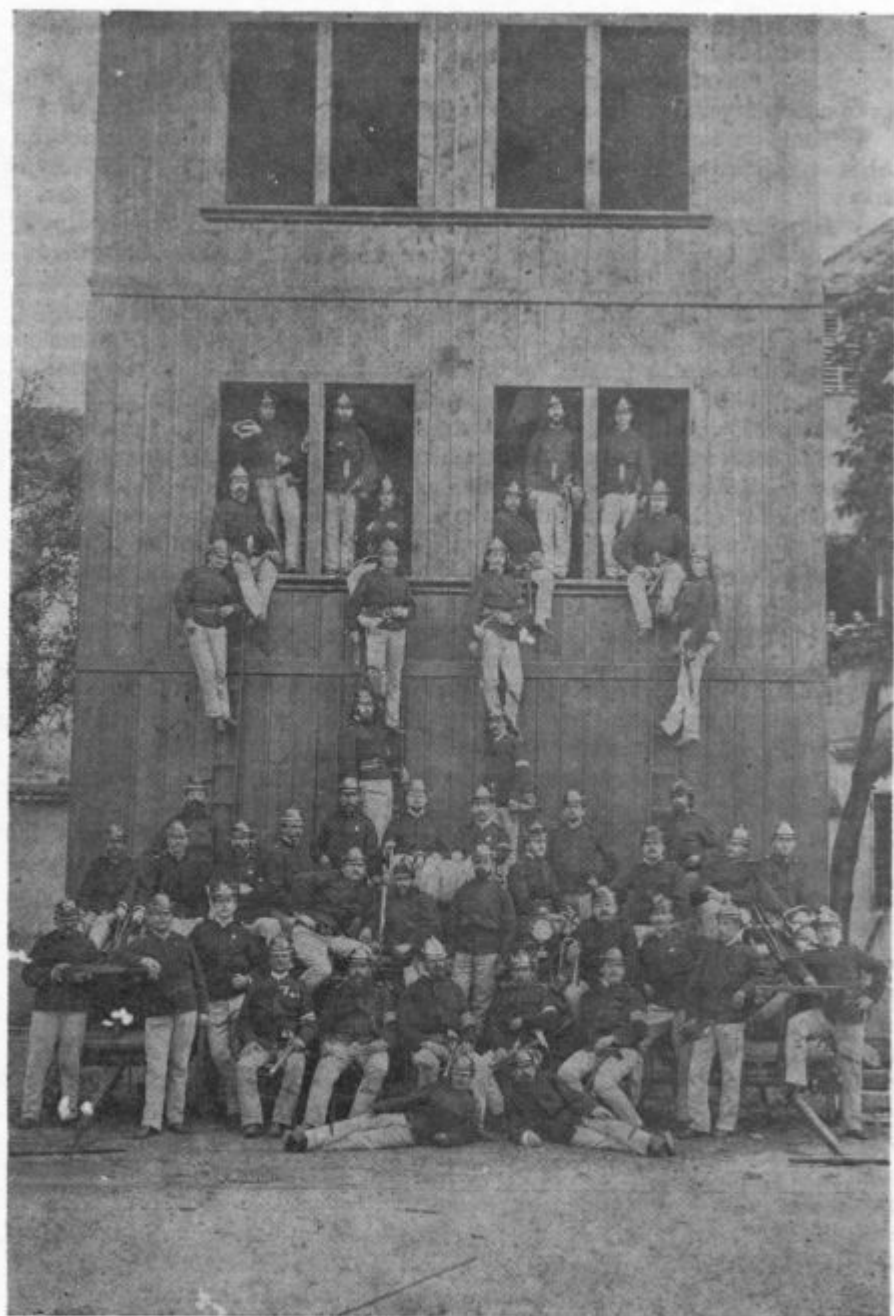
Leta 1922 je nastala osnova za **M r k o n j i č e v s t e g** skavtov in planink.

Pozneje je bila skavtska organizacija dokaj močna. To lahko sklepamo iz tega, da so gimnazijski skavti protestirali, ker jim je ravnateljstvo pozabilo naročiti, naj za Vse svete uredijo vojaške grobove.

Drsalni šport je imel v Celju staro tradicijo, saj drsala se je mladina vedno rada. Bolj ali manj organizirana se je slovenska mladina že v avstrijski dobi drsala na Diehlovem na Dolgem polju, kjer je za nekdanjo opekarno ostala prostorna jama, za stare Jugoslavije je pa že bilo drsališče v mestnem parku. Za mladino je bilo mikavno tudi sankanje. V to dejavnost so jo često uvajali starši. V jami bivše opekarne v Zavodni — pred odcepom sedanje ceste k pokopališču so pa bili na voljo čolni za čolnarjenje. Gostilna tik pod pobočjem je imela ime »Pri čolničkih«. Jama je danes že močno zasuta in vode v njej ni več.

Gasilstvo

Ko je nastala stara Jugoslavija, je imelo Celje že Prostovoljno požarno brambo, ki je že razpolagala s potrebnimi pripomočki ter je imela za seboj poleg teatralnosti in svojevrstnega ponosa tudi nekaj uspehov.

Požarna bramba v Celju okrog leta 1910

Ob razvitju prapora Prostovoljnega gasilskega društva v Celju leta 1930

Odkar je društvo leta 1871 nastalo, si je razen ročnih nabavilo že tudi parno brizgalno, staro in novo, hidrantski voz, cevi in lestve, rešilno platno itd. Na magistratnem dvorišču je pa imelo požarno uto in požarni stolp. Imelo je že čolne za reševanje ljudi ob povodnjih, sanitetni voz in stalno vprego v mestni ekonomiji, izza leta 1914 je imelo poseben reševalni oddelek, ki je bil pomožni organ Rdečega križa. Aktivno moštvo so tvorili brizgalci, plezalci in stražarji. Poveljniški kader je štel nekoliko mož. Že pred vojno so posamezne člane povezali s centralo v pritličju magistrata (kjer zdaj Muzej revolucije prireja razstave) oziroma z opazovalnico na Miklavškem hribu. Društvo je bilo strogo nemško. Občina in bogati nemško usmerjeni trgovci in obrtniki so mu bili glavna opora.

Tudi po vojni so še nekaj let ti ljudje imeli glavno besedo. Šele ko je bil leta 1925 izvoljen za načelnika pekovski mojster **F r a n c K o r e n**, je nastala delna izprememba: prejšnji načelnik, trgovec z usnjem **I v a n J e l l e n z**, je bil izvoljen za častnega načelnika. **K o r e n** je vodil društvo dve leti. Popolnoma slovensko je postalo društvo leta 1936 ko je bil izvoljen za predsednika trgovec **F r a n c D o b o v i č n i k**. Nemci so tedaj izstopili.

Medtem se je izboljšala tehnična oprema. Leta 1925 so nabavili novo motorno brizgalno, leta 1926 pa nov gasilski avtomobil znamke Mercedes-Benz. Nabavili so tudi dva rešilna avtomobila: Tatra in Fiat.

Leta 1939 so na dvorišču magistrata dogradili plezalni stolp. Razume se, da so obnavljali tudi druge potrebščine: cevi, lestve itd.

Leta 1939 je štelo društvo 6 častnih, 34 delovnih, 15 rezervnih članov, 1 pripravnika in 23 naraščajnikov.

Dolgoletnemu poveljniku avstrijske dobe je leta 1913 kot poveljnik sledil Peter Derganc. V jugoslovanski dobi je bil najprej poveljnik Edvard Bandek in nato Franc Košir.

Za Avstrije je bilo nemško celjsko društvo včlanjeno v Štajerski gasilski zvezi. Slovenska društva so leta 1898 ustanovila Zvezo slovenskih požarnih bramb na Spodnjem Štajerskem, ki je imela sedež v Zalcu. Po osvoboditvi je 15. decembra 1918 nastala Jugoslovanska gasilska zveza s sedežem v Ljubljani. Po okrajih so bile župe. Celje je pripadalo Žalski župi, leta 1929 je pa bil prenesen sedež v Celje. Starešina župe je bil do leta 1929 žalski zdravnik dr. R i h a r d B e r g m a n, nato pa celjski stavebenik Konrad Gologranc. Gologranc je bil dotlej poveljnik, za njim je prevzel poveljništvo Franjo Košir. Tajnik je bil izprva J e r n e j V e n g u s t, po njegovi smrti ob veliki avtomobilski nesreči leta 1934 pa D o l f e B e r v a r. Vojsko je po zakonu o gasilstvu (1933) zastopal kapetan Franjo Toš, sicer tudi član gasilske čete Celje-mesto.

Na področju sedanje celjske občine je do leta 1941 nastalo še nekaj gasilskih društev: na Dobrni (1879), v Vojniku (1880), v Škofji vasi (1906), na Babnem (1920), v Gaberju (1912), na Lopati (1929), v Prežinski vasi (1938), v Socki (1931), v Strmcu (1907), na Teharju (1921), v Trnovljah (1924).

Tovarna EMO je ustanovila gasilsko četo leta 1936, cinkarna leta 1940, Metka 1938.

Natčno je popisan razvoj gasilstva v Celju in v sedanji celjski občini v knjigi, ki jo je leta 1971 izdala Občinska gasilska zveza Celje in jo je napisal Franjo Mauer s sodelavci.

Splošno slovensko žensko društvo

je nadaljevalo predvojno tradicijo. Začelo je delovati takoj po osvoboditvi. Predsednica je bila vso dobo Ela Kalanova. Leta 1921 je bilo društvo duša akcije za otroško zavetišče, ki se je pozneje ustanovilo v okrilju Zdravstvenega doma. V tem letu je dalo društvo pobudo za ustanovitev knjižnice, ki je nosila po njem ime. Vodstvo knjižnice je prevzela Vera Levstikova, sestra pisatelja Vladimirja Levstika, kot predmetna učiteljica sicer matematičarka, vendar tudi velika ljubiteljica lepe knjige. Iz knjižnice Splošnega slovenskega ženskega društva je leta 1927 nastala Javna mestna knjižnica, ki jo je v sodelovanju s posebnim kuratorijem prav tako vodila Levstikova. Knjižnica je prevzela ostanek med vojno močno poškodovane knjižnice Celjske čitalnice. Razen leposlovja je imela tudi marsikatero znanstveno dragocenost. Kar se je med okupacijo rešilo, je prišlo po osvoboditvi v sestav Študijske knjižnice.

Kolo jugoslovanskih sester

Posestrimsko društvo je bilo Kolo jugoslovanskih sester, ustanovljeno 31. marca 1921. Predsednica je bila vso dobo Marica Sernečeva. Njena naloga je bila skrb za otroke. To se je izražalo že v prireditvah materin-

npr. ob povodnjih, ki so bile v Celju tako pogoste. Podmladek na šolah je imel tudi vzgojni pomen.

Leta 1921 se je ustanovila sekcija *Protituberkulozne lige*. Pobudnik je bil okrajni glavar dr. Leopold Žužek. Ni pa razvila pravega delovanja. Leta 1927 je bila na pobudo okrožnega urada za zavarovanje delavcev obnovljena. Predsednik je bil učitelj Bogomir Zdolšek. V ligi so sodelovali učitelji in zdravniki, a tudi pridobitniki. Podpirala jo je tudi občina.

Tudi protialkoholno gibanje je imelo svoje pobornike.

Društvo abstinentov se je leta 1921 preobrazilo v društvo Zmernost. Predsednik je bil nadučitelj Jožko Bizjak, podpredsednik pa čevljarški mojster Rudolf Zontič. V tridesetih letih je zlasti med mladino širil protialkoholno gibanje profesor veronauka Alojzij Pavlič.

Organizacija Mladih junakov v šolah je kot protialkoholno gibanje mladine opravljala koristno vzgojno nalogo. Vsepovsod je bila potrebna privatna iniciativa in pomoč. Dajali so jo brezplačno.

Določene osebne žrtve so bile nujne, imele so tudi vzgojni pomen: proti osebni sebičnosti je deloval duh vzajemnosti, ki je vsaj notranje gladil pot socializmu.

Narodnoobrambna društva

Čas je bil tak, da je bila nujna naloga privatne organizacije gojiti narodni čut, smisel za državo in državljansko požrtvovalnost. Zlasti še zaradi tega, ker svoje države že več ko 1000 let nismo imeli, a soseščina nam na nobeni strani ni bila prijateljska. Narodno-državni vzgoji in obrambi je služilo več organizacij.

Ciril-Methodova družba je ob mejah in preko njih še imela obilo dela. V Celju sta bili *moška in ženska podružnica*. Ugledni javni delavci in delavke so jima bili na čelu in v širšem vodstvu: ravnatelj bolnice Ivan Prekoršek, profesor Franc Mravljak, dr. Juro Hrašovec, Ela Kalanova, Marica Sernečeva itd. Podpirati družbo je bila že ustaljena narodna dolžnost.

Leta 1920 je bila ustanovljena podružnica *Jugoslovanske matice*. Prvi predsednik je bil Ivan Sancin, borec iz prevratnih dni v jeseni 1918. Za njim je prevzel vodstvo gimnazijski ravnatelj Anton Jeršinovič, po njegovi smrti leta 1925 pa Rafko Salmič.

Jadranska straža je bila ustanovljena leta 1925.

Društvo *Soča* je nastalo leta 1928. Družabno je povezovalo primorske Slovence in pospeševalo njihove stike z rodno zemljo.

Narodna odbrana je na pobudo polkovnika Naumoviča nastala leta 1926.

Leta 1929 je polkovnik Vojislav d. Kostić ustanovil »*Streljačko družino*«.

Narodnoobrambno delo je zastopala tudi *Organizacija jugoslovanskih nacionalistov* (or-ju-na). Vendar svojih nazorov praktično ni mogla spraviti v sklad z interesi in miselnostjo zatiranega delavskega razreda. Spopad v Trbovljah 1. junija 1924 je bil zanjo usoden tudi v Celju.

Širšega pomena je bila *Jugoslovansko-čehoslovaška liga*, ustanovljena leta 1925. Njen predsednik je bil vso dobo dr. Juro Hrašovec. Njeno

nalogo izraža že samo ime. Skrbela je za prireditve ob primernih prilikah, a tudi za tisk in tečaje češkega jezika.

Leta 1938 ji je sledila *Jugoslovansko-bolgarska liga*, ki je nastala v zvezi z Bezenškovo slavnostjo na Frankolovem. Predsednik ji je bil Ivan Prekoršek, tajnik pa profesor Alojzij Bolhar, ki je o Bezenšku napisal obsežno knjigo.

Zdaj pa zdaj je bil v Narodnem domu tudi tečaj ruskega in francoskega jezika, ki sta gotovo dajala oporo tudi utrditvi narodne zavesti.

Muzejsko društvo

je bilo obnovljeno leta 1922. Dotlej je vodil muzejske zbirke kot kurator profesor Franc Mravljak. Nato je bil predsednik društva. Leta 1925 so poverili predsedstvo in vodstvo zbirke profesorju Janku Orožnu.

Posebnih zaslug za društvo, muzej in arheološko znanost si je pridobil profesor dr. Srečko Brodar z izkopavanji v Potočki zijalki.

Šahovski klub

je nastal že leta 1919. Prvi predsednik mu je bil dr. Anton Schwab, navdušen šahist. Celje je postalo živahen šahovski center, šahovske tekme so bile zelo pogoste. Kot najboljši šahist prvih let se je izkazal profesor matematike Ludovik Vagaja. Znani šahisti so tudi bili: meščanskošolski učitelj Josip Grašer, dr. Lev Brunčko, dr. Josip Čerin.

Leta 1921 je bila v Celju ustanovna skupščina Šahovske zveze Jugoslavije. Leta 1936 so imeli celjski šahisti v svoji sredi svetovnega velemojstra Aljehina.

Lovsko društvo

Celjski slovenski lovci prvotno niso imeli trajne organizacije, ampak so se združevali po lovskih revirjih, ki so jih imeli v zakupu.

Leta 1922 je bila ustanovljena podružnica Slovenskega lovskega društva za sodne okraje Celje, Laško, Vransko, Gornji grad, Šmarje, Šoštanj, Konjice, Kozje, Rogatec (glede Rogatca po dogovoru s ptujsko podružnico).

Prvi načelnik je bil *Fric Confidentiali*, njegov namestnik pa Fran Roblek. Ostali člani vodstva so bili: Ivo Erhartič, blagajnik, Ludovik Černež, tajnik, Ivo Barle, Drago Bernardi, Robert Diehl in Vilko Kukec, odborniki, Ivan Stanič in Millvoj Repič, preglednika. Za posamezne revirje je odbor imenoval 5 zaupnikov. Laško si je na lastno željo ustanovilo svojo podružnico z načelnikom dr. Franom Rošem. Pozneje je bil načelnik društva dr. Fran Kotnik, podnačelnik Ivo Erhartič, tajnik Ivan Stanič in blagajnik Drago Kralj,

Leta 1928 je postal načelnik Fran Mravljak, podnačelnik pa Rafko Salmič. Spremenil se je tudi odbor: Anton Zorko, Nace Cimprič, Franjo Kalan, Mirko Detiček, Mirko Meglič, Albert Rutar, Lorber; preglednika Beno Hvala in Rudolf Lavrenčič.

Odbor podružnice Slovenskega lovskega društva v Celju leta 1932

Leta 1935 je mesto podružnice zavzelo samostojno Lovsko društvo za celjski, gornjegrajski, šmarski in konjiški srez ter za šoštanjski sodni okraj.

Predsednik je bil **F r a n M r a v l j a k**, tajnik Anton Zorko, blagajnik, Janko Vagner, gospodar in knjižničar Franc Cilenšek, odborniki so pa bili: dr. Jože Bavdek, Ignacij Cimprič, Fric Confidenti, Mirko Detiček, Anton Graželj, Franjo Kalan, Rihard Kraupner, Karel Pajk, ing. Ciril Rihar, dr. Stane Vrhovec. Preglednika: Josip Kostanjšek in Janko Šoster.

Ribiško društvo

Nemško ribiško društvo je bilo v Celju ustanovljeno leta 1914. Vodil ga je Dušan Zangger. V Pečovniku si je uredilo ribogojnico. Po osvoboditvi so društvo prevzeli Slovenci. Prvi predsednik je bil predsednik okrožnega sodišča dr. **J o s i p K o t n i k**. Sledila sta član upravnega sodišča svetnik Ljudevit Brencé in šolski nadzornik Ljudevit Černej. Nato je Kotnik zopet prevzel predsedstvo. Delaven tajnik je bil učitelj Anton Zdolšek. Glavno breme je nosil pisarniški ravnatelj Anton Zorko kot gospodar, saj je moral skrbeti za ribogojnico v Pečovniku.

Društva in politika

Načeloma so bila vsa navedena društva nepolitična. Pri nekaterih pa vendar niso sodelovali pripadniki Slovenske ljudske stranke in socialisti. Ustanovili so si mesto njih lastna društva. Tako je Slovenska ljudska stranka imela *Prosvetno društvo*, ki si je uredilo sedež v zdaj že porušenem Slomškovem domu v Savinovi ulici. V okviru Prosvetnega društva so bili

Katoliško pevsko društvo »Celjski zvon« v Celju okoli leta 1930

razni odseki: knjižnica, pevsko društvo, Orel (pozneje Slovenski fantje). Tam so se vršila tudi predavanja. Predsednik društva je bil najprej vikar Franc Lasbacher, pozneje pa profesor veronauka dr. Peter Kovačič. Sodelovali so tudi drugi mlajši duhovniki. Pevski zbor »Celjski zvon« je vodil izprva Mirko Močan, še kot filozof, pozneje gimnazijski tajnik Mavricij Bregant, nazadnje Avgust Cerar. Telovadbo je vodil Plahutnik.

Strankarski značaj sta imela tudi Slovenska straža in Slomškovo društvo (organizacija učiteljstva). Tudi v skrbi za mladino se je stranka skušala osamosvojiti. Leta 1928 je ustanovila Vincencijevo konferenco in tik pred vojno zgradila v Gaberju salezijanski dom. Delo teh organizacij je bilo zelo razgibano. Ker arhiv ni ohranjen in stranka v Celju ni imela lokalnega časopisa, je podroben prikaz njihovega dela otežkočen. Izjemoma je prišlo do sodelovanja s splošnonarodnimi organizacijami, predvsem ob prevratu, zdaj pa zdaj tudi pozneje.

Tudi o socialistični »Svobodi« nimamo posebnih podatkov. Imela je knjižnico, pevski zbor, telovadni odsek in predavanja. Pevski zbor je bil izpočetka samostojen, imenoval se je Naprej in je bil lepo izvežban, nato se je priključil Svobodi. Vodil ga je Ciril Pregelj. Pel je večkrat v Celjskem domu, leta 1934 je priredil celo več koncertov v mestnem parku. Ko je bila Svoboda leta 1935 zaradi socialističnega zborovanja na Glaziji razpuščena, je stopila na njeno mesto »Vzajemnost«. Pod njenim okriljem je imel leta 1938 koncert operni in koncertni pevec Slavko Lukman.

V začetku sta pri Svobodi s predavanji sodelovala profesorja dr. Josip Rožman in Bogo Teplý (iz Maribora).

Delavsko pevsko društvo »Naprej« v Celju

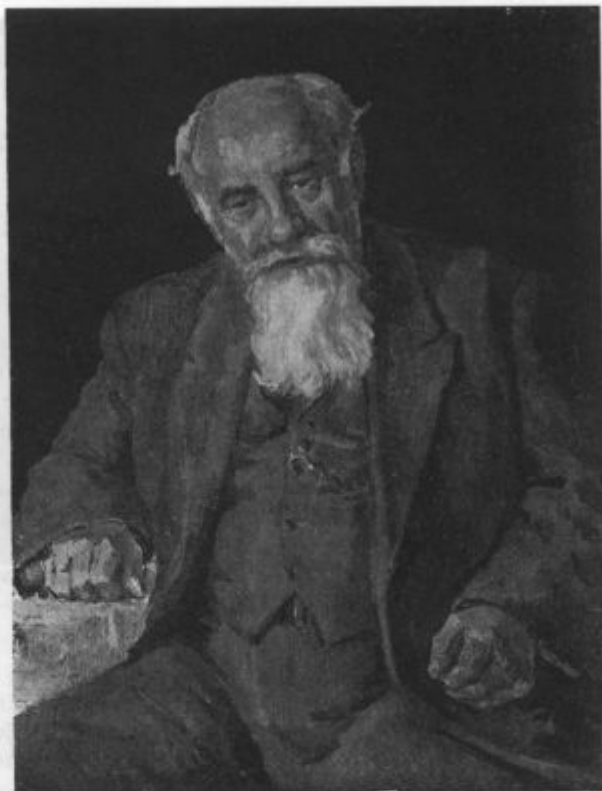
Gaberski delavci so pridno gojili tudi šport. Leta 1923 so ustanovili »divji« (neregistriran) športni klub »Marš«. Glavna pobudnika za ustanovitev sta bila Ciril Trebičnik, klepar pri Koštomaju, in Silvester Dečman, mojster v Zlatarni. »Marš« je gojil nogomet in se je vzdrževal brez kakršnekoli podpore. Nemci v Westnovi tovarni so skušali zvabiti športnike v svoj *Atletik-sport-klub*, vendar niso imeli posebnega uspeha.

Leta 1928 so se Marševi športniki sestali v Kancijanovi gostilni in so svoj nogometni klub preimenovali v *Športno društvo »Olimp«*. V tistem času je v Westnovi tovarni dobil službo Andrej Svetek. Njega so člani društva pridobili za sodelovanje. Bil je vnet športnik in spreten organizator pa je klub kmalu močno dvignil.

Izprva je delovala samo nogometna sekcija. Leta 1931 je bila ustanovljena smučarska sekcija. Še istega leta je pod vodstvom Kazimira Koželja nastala težkoatletska sekcija, ki se ni mogla prav razviti, ker je režim Koželju onemogočil delo. Sledila je lahkoatletska sekcija, ki je gojila vse panoge lahke atletike. Pod vodstvom Pavla Božiča je pozimi začela delovati sekcija namiznega tenisa.

Na Aplovem travniku poleg Westnove tovarne je bilo prvo športno igrišče kluba oziroma društva. Pozneje je dal Majdič za igrišče na razpolago svet poleg svojega mlina, kjer so bile poprej vojaške barake.

Leta 1946 sta se športno društvo Olimp in Športni klub združila. Tako je nastalo športno društvo »Kladivar«.

Dr. Pavel Strmšek
(1891—1965,
oljni portret
Milana Lorenčaka)

Celjska kulturna tedna

Proti koncu medvojne dobe so nekateri celjski kulturni delavci priredili dva kulturna tedna. Na njih so prikazali vse panoge umetnosti.

Prvi kulturni teden je bil od 1. do 8. maja 1938. Predsednik odbora je bil župan Alojzij Mihelčič, popredsedniki so bili Ela Kalanova, vladni svetnik Emilijan Lilek, dr. Fran Kotnik. Delovni podpredsednik je bil dr. Pavel Strmšek, tajnik Bogomil Gerlanc in blagajnik Čiro Sadar.

V mali dvorani Uniona (OF-doma) so Zoran Didek, Dore Klemenčič, Miroslav Modic, Ivan Napotnik, Edvard Salezin, Albert Sirk, Cvetko Ščuka in Fran Tratnik razstavili 55 del.

V sejni dvorani Mestne hranilnice je bila razstava celjskega tiska, ki jo je priredila Vera Levstikova.

V mestnem gledališču je en večer gostovala ljubljanska Opera z narodno opero Rista Savina Matija Gubec.

En večer je pa bil posvečen petju in godbi. Izvajali so skladbe Ivana Karla Sancina, Alojzija Mihelčiča, Cirila Preglja, Avgusta Cerarja, Rista Savina in dr. Antona Schwaba.

Na literarnem večeru so nastopili: Ksaver Meško, Vladimir Levstik, Ruža Lucija Petelinova, Janko Kač, Silvin Sardenko, Jernej Stante (recitirala Angela Sadarjeva), Franc Kozar, Ljuba Prenerjeva, Danica Grudnova, France Frece, Jožko Jurač in Fran Roš.

Drugi kulturni teden je bil od 29. aprila do 8. maja 1939.

Častni odbor so tvorili: Emilijan Lilek, Ela Kalanova in dr. Maks Snuderl, predsednik Umetniškega kluba v Mariboru.

Delovni odbor so sestavljali: dr. Pavel Strmšek kot predsednik, Franjo Roš kot podpredsednik, Bogomil Gerlanc kot tajnik, Ciro Sadar kot blagajnik in referenti odsekov.

Likovna razstava je bila vsa posvečena Albertu Sirku, o njem je ob slikah predaval dr. Fran Šijanec.

Na literarnem večeru so nastopili večinoma mariborski pisatelji: dr. Maks Snuderl, Ivan Potrč, Radivoj Rehar, Miško Kranjec, dr. Stanko Cajnkar, Branko Rudolf, Anton Ingolič, Božo Vodušek in dr. Ivan Dornik.

Na koncertnem večeru so peli mladinske pesmi komponistov Rista Savina, Cirila Preglja, Benamina, Gustava in Josipa Ipavca, Ljudevita Žepiča, Oskarja Deva in Vasilija Mirka. Pel je mladinski zbor Glasbene matice pod vodstvom Cirila Preglja.

Za oba tedna je zbor izdal ustrezni knjižici, v katerih je pojasnjeval spored prireditev. V prvi knjižici se največ govori o Ristu Savinu, v drugi pa o Sirku.

ZDRAVSTVO

BOLNICA IN ZDRAVNIKI

Ko je bila vojna v oktobru 1918 končana, sta se v bolnico vrnila dr. Gollitsch in dr. Negri. Zdravniško osebje je bilo zopet popolno. Vendar je nujno prišlo do personalnih sprememb.

Dne 1. decembra je prišel v bolnico za upravnika Ivan Prekoršek. Vladni komisar na okrajnem glavarstvu in magistratu dr. Lukan mu je podelil polnomočje v vseh zadevah, tudi glede zdravniškega osebja. Prekoršek se je lotil dela odločno, toda s čutom pravičnosti in odgovornosti. Poklical je k sebi zdravnike in jim predočil novi položaj. Dr. Jesenko ga je pravilno razumel in se mu nacionalno izpovedal: Oče mu je bil dober Slovenec, toda zgodaj je umrl in mati (bila je hči ključavničarja Tersche-ka, ki se je priznaval za Nemca) ga je vzgojila v nemškem duhu, razume novi čas in hoče biti lojalna. Isto je obljubil dr. Negri, ki je izhajal iz ponemčene italijanske rodbine. Dr. Gollitsch se pa vidno ni mogel otresti privzgojene nemške ošabnosti. Vsi trije so vsaj za silo govorili slovenski jezik, najbolje ga je obvladal dr. Jesenko. Vendar je Prekoršek začasno vse tri sprejel. V pisarni je našel poleg upravnika Temmerla še tri nameščence. Temmerl je odhajal v Leoben, od ostalih treh nameščencev pa dva (moški in ženska) nista znala slovenski in ju je bilo kmalu treba zamenjati, na mestu je lahko ostal samo Hribernik (poznejši upravnik hiralnice v Vojniku), ki je bil Slovenec.

Dr. Ivan Rajšp (1885—1948)

Dr. Franc Steinfelser (1887—1969)

Strežno osebje pa je bilo v celoti slovensko, čeprav navajeno na to, da je z zdravniki govorilo nemško. Ostalo je lahko v službi.

Tako je celjska bolnica pričela svoje delo v prvi Jugoslaviji. Bila je urejena tako, kakor so bile tedaj urejene vse podeželske bolnice na bivšem Štajerskem. Imela je dva oddelka, kirurškega in medicinskega. Kirurgiji je bila dodeljena še oskrba ženskih bolezni in porodništvo, medicinskemu oddelku pa oskrba bolnikov z nalezljivimi boleznimi v izolirnici. Očesne, kožne, ušesne in spolne bolezni so zdravili na obeh oddelkih. Tako stanje je ustrezalo obstoječim potrebam, nujno bi bilo, da je bil kirurg tudi izvežban porodničar in ginekolog. Celje je tedaj v dr. Negriju imelo asistenta, ki je bil porodničar, vendar je imel v južnem ženskem krilu kirurškega oddelka na razpolago samo eno sobo za porodnice, medtem ko so druge bolnice ležale raztresene po oddelku.

Kar se tiče osebja v bolnicah, je bilo za Avstrije tako, da štajerski deželni odbor ni nikdar namestil Slovenca za vodjo oddelka ali za upravitelja-ekonomista, ker so bila vsa ta mesta določena za Nemce tudi v bolnicah na Spodnjem Štajerskem, in slovenski zdravnik, pa naj bi bil prvovrsten specialist, ni nikdar mogel dobiti mesta primarija.

V celjski bolnici je glede zdravniškega osebja kaj kmalu samo od sebe prišlo do sprememb. Ko so pozimi 1918—1919 Nemci na Koroškem prekinili premirje in udarili preko demarkacijske črte proti Slovenjemu Gradcu, so bili med celjskimi Nemci nekateri z njimi v dogovoru. Med temi je bil tudi dr. Gollitsch. Narodna oblast ga je zato z nekaterimi drugimi internirala v Kamniku, kjer ga je obdržala, dokler ni minilo kritično stanje. Ko se je dr. Gollitsch vrnil nazaj, seveda v bolnico ni več mogel.

Sicer pa tudi kot zdravnik ni zatajeval svoje čudi. Kar očitno je namenoma govoril popačeno slovenščino in se norčeval iz Slovencev. Odšel je tudi dr. Negri, in sicer prostovoljno. Na Gollitschevo mesto je v decembru 1919 prišel kot primarij dr. I v a n R a j š p. Namestilo ga je ministrstvo za ljudsko zdravstvo v Beogradu na predlog zdravstvenega odseka v Ljubljani. Dr. Rajšp se je rodil 6. februarja 1885 na Spodnji Polskavi kot sin siromašnih staršev. Medicinske študije je opravil na Dunaju, štiri leta je bil kot zdravnik na fronti, ob koncu vojne je prišel v italijansko ujetništvo, po svoji osvoboditvi je bil vojaški zdravnik v Mariboru, od koder je prišel v Celje. Dr. Rajšp je v Celju postal vodja bolnice. Upravitelj Prekoršek je imel poslej položaj, ki je ustrezal položaju šefa oddelka, primarija.

Leta 1920 je ministrstvo za ljudsko zdravstvo na predlog zdravstvenega odseka poslalo v Celje tudi novega primarija kirurgičnega oddelka, dr. Franca Steinfelserja, ki je bil dotlej vodja kirurgičnega oddelka v Radgoni.

Ko je po odločbi mirovne konference v Parizu Radgona pripadla k Avstriji, jo je moral zapustiti. V navalu nacionalnega besa so mu Nemci ob odhodu zažgali vso opremo. Dr. Franc Steinfelser se je rodil leta 1887 pri Sv. Ani v Slovenskih Goricah in je dovršil medicinske študije v Gradcu. V Celju je moral izprva vršiti tudi posle ginekologa in porodničarja. Dr. Jesenka so ob prihodu novega primarija upokojili. Bil je že precej v letih in je bil poslej, kakor dr. Gollitsch in dr. Negri, privatni zdravnik.

Oktober 1920 je prišel v celjsko bolnico kot primarij tudi dr. E m i l W a t z k e. Njegov prihod pomenja osamosvojitve in organizacijo posebnega ginekološkega oddelka. Dr. Watzke se je rodil leta 1880 v Pragi in je dovršil medicinske študije na Karlovi univerzi. Svoje medicinsko znanje je vsestransko izpopolnil na praški kliniki in v raznih bolnicah. Leta 1909 je prišel na Kranjsko, najprej je bil okrožni zdravnik v Trebnjem, nato pa ordinarij ginekologije v ljubljanski bolnici. Leta 1920 je bil osem mesecev vodja zasilne bolnice v Pliberku na Koroškem (v plebiscitni zoni).

Ko je Watzke prišel v Celje, so mu v južnem kotu ženskega kirurgičnega krila (kjer je bil prej že dr. Negri) dodelili tri sobe. V eni so ležale razredničarke, v drugi bolnice s sepso, a v tretji porodnice. Primarij je za zdravniške svrhe priredil tudi hodnik, ki je vodil k trem sobam, spremenil ga je v porodno sobo in »operacijsko dvorano«. Samo trebušne operacije je opravljal v kirurgični aseptični (večji) operacijski dvorani. Naslednje leto so mu dodelili ločeno kopalnico in stranišče, a leta 1923 je dobil večjo sobo tudi od medicinskega oddelka. S tem je imel na razpolago devetindvajset postelj. Tak je bil v začetku ginekološki oddelek celjske bolnice. Leta 1930 so njegove prostore razširili. Vrnil je sicer internemu oddelku sobo v prvem nadstropju, dobil pa je v »stari hiši« pet sob.

Po začetnih težavah s strežnim osebjem je dobil primarij leta 1921 dve požrtvovalni pomočnici: sestro Adolfino Vodopivec in babico Nežo Vidmajer. Leta 1925 je Vodopivčevo zamenjala Mira Ceglar, a kot nova je prišla na oddelek sestra Kazimira Gostinčar, Ceglarjevo je leta 1928 zamenjala Serafina Čremožnik.

Dr. Watzke se je pri operacijah sprva držal Chrobatove šole, v kateri ga je vzgojil njegov dolgoletni ljubljanski šef prof. dr. Alfred Valenta, leta 1925 pa se je začel naslanjati na šolo praškega profesorja dr. I. Jerie.

Vsi trije primariji so se lotili dela z znanjem in vnemo. Premagovati so morali velike težkoče terminološkega in medicinsko-tehničnega značaja. Nezaupanje do njih kot do svojih ljudi, ki ga je v našem ljudstvu vzgajilo življenje v tuji državi in družbi, je kmalu prestalo. Dotok bolnikov na vse oddelke bolnice se je večal od leta do leta, število operacij se je podvojilo, popeterilo, ker se ljudje niso več bali tudi večjih in nevarnejših operativnih posegov, ki jih je omogočil napredek kirurške, porodniške in ginekološke vede.

Pogosto so bile tudi izredne težave. Ob koncu svetovne vojne je začela razsajati španska gripa, ki je zahtevala precej žrtev. Pozimi 1921 se je v mestu in okolici razpasla *epidemija črnih koz*. Koliko je bilo obolelih in umrlih, je težko reči. Vsekakor je obolelo več ko 200 ljudi. Imamo vsaj en stvarni podatek. V tednu od 14. do 20. februarja je bilo evidentiranih 150 bolnih in 15 umrlih. Nekateri obolelih niso prijavili in so se celo ogibali cepljenju. Marsikatero hišo so odrezali od okolice in tiste, ki so kljubovali, so prisilno cepili. Tako so bolezen zatrli. Spomladi 1923 so se črne kože pojavile v mariborski pokrajini. Iz previdnosti so cepili tudi na celjskem področju.

Leta 1921 se je pojavila epidemična očesna bolezen »*konjunktivitis*«.

Novi šefi bolnice so se ločili od svojih predhodnikov tudi v tem, da so bili zares popolni zdravniki in niso imeli časa, da bi se bavili z dnevno politiko in drugimi podobnimi posli. Vrh tega je bila med njimi prava sloga in harmonija. To pristno tovarništvo so prenesli tudi na ostalo zdravniško, upravo in služno osebje v bolnici.

Primarijem je na vso moč pomagal upravitelj Ivan Prekoršek, ki ni oral samo ledine pri izvedbi slovenskega uradovanja, ampak se je tudi vneto brigal za to, da so šefi — primariji mogli zadovoljiti potrebam posameznih oddelkov.

Sredi štiridesetih let je nastala izprememba v vodstvu in organizaciji oddelkov. Dr. Rajšpu so leta 1935 dodelili kot primarija dr. Jožeta Flajsa, bivšega dolgoletnega sekundarija in asistenta. To je zahtevalo široko delovno področje internega oddelka, ki mu je pripadal tudi infektivski oddelek. Dr. Watzke je pa 31. julija 1935 stopil v pokoj. Zadnja leta je že lahko delal v novem ginekološkem poslopju. Watzkejev naslednik je postal dr. Pavel Pehani.

V juliju 1936 so ustanovili očesni oddelek. Sprva ga je vodil otolog dr. Sava Aleksič. V oktobru 1938 pa je prevzel vodstvo dr. Viktor Tominešek.

Do leta 1939 oddelek ni imel svojih prostorov. Pacienti so ležali na internem oddelku in operiranci na kirurgiji. Leta 1939 je dobil očesni oddelek v »stari hiši« pet sob, izmed katerih so dve uporabili moški in dve kot ženski bolniški sobi, eno pa za operacije, ambulanto in pisarno. Večje operacije so se še vedno vršile na kirurgičnem oddelku, od koder so operirance prenašali v »staro hišo«. Istočasno so v tistih prostorih »stare hiše«, ki

jih ni zavzel očesni oddelek, ležali kirurški bolniki. V začetku je imel očesni oddelek samo eno sestro, ki je vršila dnevno službo, nočno pa je opravljala sestra s kirurgičnega oddelka. Leta 1941 sta prišli na oddelek še ena sestra in strežnica. Primarijem — šefom oddelkov so pri njihovem zdravniškem delu pomagali *sekundariji*, ki jih je bilo v bolnici vedno po nekoliko. Kirurgični in interni oddelek sta vedno imela po enega ali dva sekundarija. Na ginekološkem oddelku je bil sekundarij od leta 1927, očesni oddelek je bil do konca brez njega. Nekateri izmed sekundarijev so delali v bolnici več let, često so po potrebi prehajali z oddelka na oddelek, čeprav se je pri tem upoštevala tudi specializacija.

Približni vrstni red sekundarijev je naslednji: dr. Vladimir Brezovnik, dr. Janez Pavlovič, dr. Zoran Jošt, dr. Franc Korun, dr. Drago Hočevar (skoraj vso dobo), dr. Jožef Flajs (preden je postal asistent in primarij), dr. Valentin Meršol, dr. Adolf Ramšak, dr. Herman Sedej, dr. Janez Oražem, dr. Jože Fišer, dr. Franc Benedičič, dr. Janko Rak, dr. Pavel Vovšek, dr. Orest Žunkovič, dr. Štefana Žunkovič, dr. Josip Cerin, dr. Ivan Podpečan, dr. Stane Strnad, dr. Jakob Turk, dr. Jožef Erat, dr. Vinko Krasser, dr. Vladimir Berglez, dr. Rudolf Rožič, dr. Ljudevit Černež, dr. Milan Žiga Červinka, dr. Janez Lovšin, dr. France Pucelj, dr. Stanko Perpar, dr. Franc Kokol, dr. Franc Kozin, dr. Leopold Potokar, dr. Maks Igljč, dr. Franc Verbič, dr. Marijan Pogačnik, dr. Simon Zaletel, dr. Janez Pintarič, dr. Marijan Bregant, dr. Drago Praunseis, dr. Slavko Perko, dr. Alojzij Šef, dr. Stanislav Lajevic, dr. Avgust Spacapan.

Po potrebi je prihajal v celjsko bolnico dr. Franc Hribar, prosekter mariborske bolnice, prinašal je s seboj instrumentarij. Njega je ob koncu zamenjal dr. Valentin Kušar, prav tako mariborski prosekter.

Poleg sekundarijev je delalo v celjski bolnici navadno tudi večje ali manjše število zdravniških pripravnikov, *stažistov*, in proti koncu dobe, ko je bilo treba čakati na službo, tudi *volonterjev*. Mnogi izmed poznejših sekundarijev so bili poprej stažisti oziroma volonterji celjske bolnice. Marsikateri je po izvršenem stažu celjsko bolnico zapustil in odšel drugam. Med njimi sta bila tudi dr. Božidar Lavrič in dr. Ljudevit Merčun.

Rečemo lahko, da je bila v tem razdobju celjska bolnica nekaj zdravniški razsadnik. Mnoge zdravnike, ki so si v njej pridobili temelje zdravniške prakse, najdemo pozneje v drugih zdravstvenih ustanovah, večinoma doma, a deloma tudi drugje. Danes jih mnogo ne živi več. Nekateri so postali žrtve svojega poklica že prav zgodaj. Tako so leta 1938 v Celju umrli trije: dr. Franc Verbič za tifusom ob priliki hišne epidemije, dr. Simon Zaletel zaradi ranitve in zastrupitve in dr. Marijan Pogačnik zaradi gnojitve nad očesom, ki je nastala kot posledica prehlada, pridobljenega v službi. Dr. Orest Žunkovič, sin znanega domoljubnega zgodovinarja, je kot zadnji član svoje rodbine padel pri Livnem v boju z okupatorjem, njegova žena dr. Štefana Žunkovič, po rodu Bolgarka, je umrla v Splitu za sepso. Kmalu po prvi vojni sta umrla dr. Ivan Pavlovič in dr. Ljudevit Černež za jetiko, ki sta jo prinesla iz vojnega ujetništva. Dr. Franc Korun, dr. Vladimir Brezovnik, dr. Milan Žiga Červinka in dr. Franc Benedičič so pa le kratko dobo preživelii drugo svetovno vojno, v kateri so deloma tudi aktivno sodelovali.

Število sester, ki so pomagale zdravnikom pri njihovem delu, je naraslo na dvainštirideset. Prednice so v tem času bile: Avgušтина Napotnik (1919—1921), Evfemija Kovač (1921—1927), Adelina Kumer (1917—1932), in Matilda Borse (1932—1947).

Približno enako številna je bila tudi družina. V njej najdemo zdaj že tudi kočijaža, mizarja, zidarja in peka. Bolnica je torej postajala gospodarsko bolj in bolj neodvisna in enotna ustanova.

Na čelu bolniške gospodarske uprave je bil upravitelj. Do leta 1935 je zavzemal to mesto Ivan Prekoršek, ki je bil izza leta 1929 državni poslanec. Po Prekorškovi upokojitvi je postal upravitelj Jože Šušteršič, ki je vodil upravo do okupacije.

Pisarna je v dobi prve Jugoslavije (razen upravitelja) zaposlovala dvanajst nameščencev in je imela tri oddelke: za sprejem, likvidacijo in računovodstvo. V upravi so službovali Bogomir Žgajnar (umrl v Dachau), Franc Zerovec, Tea Kožuh, Jožica Četina, Lea Benčan-Novak, Branko Vudler, Milena Stepančič, Franc Jelen, Marica Umek-Pintarič, Jelka Zorko-Cvahte, Boža Jerala-Lah, Vilko Apih, Pia Kuder, Avgust Cerar, Franc Frece, Ludovik Gajšek, Minka Petriček-Trobiš, Franc Zemlja, Viktor Remic, Matko Nikler, Ivan Grobelšek, Ljubica Počekaj in Franc Škorjanc. Popularna osebnost je bil dolgoletni vratar Ivan Cigoj.

Ob koncu prve jugoslovanske dobe je bilo v bolnici zaposlenih pet primarijev (dr. Jože Flajs, dr. Pavel Pehani, dr. Ivan Rajšp, dr. Franc Steinfelser, dr. Viktor Tominšek), sedem sekundarijev (dr. Maks Igljič, dr. Franc Kokol, dr. Franc Kozin, dr. Leopold Potokar, dr. Alojzij Šef, dr. Avgust Špacapan, dr. Stanislav Lajevic), dve volonterki (dr. Stanislava Štraus, dr. Frida Vudler) in en stažist (dr. Žarko Pestevšek). Lestni sprejem bolnikov je v prvi jugoslovanski dobi narasel na 9562 oseb.

Sorazmerno s tem je morala rasti in se razvijati tudi bolnica.

Pri preurejanju so se najprej lotili ceste, ki vodi k bolnici in ima Ipvčevo ime. Bila je poprej v slabem stanju in so nosili z nje v bolnico prah in blato. Leta 1927 jo je mesto močno razširilo, opremilo s širokimi hodniki in betoniralo. Okrog bolnice pa tudi ob potoku je napravilo lepo betonsko ograjo.

Leta 1929 je prišla bolnica iz državne v oblastno upravo. Poslej so izvršili v njej nekaj važnih del.

Leta 1930 so nekoliko podaljšali obe stranski krili infekcijske bolnice in dobili na ta način trideset postelj. Delo je izvršil podjetnik Karel Jezernik.

Najvažnejše delo prve jugoslovanske dobe je pa zgraditev posebnega poslopja za *ginekološki oddetek* (porodnišnico). Potrebo po njem je bila velika. V mestu je bilo to vprašanje zelo pereče. V občinskem svetu so večkrat razpravljali o njem. Narodni mecen Anton Kolenc se je po svoji oporoki spomnil tudi bodoče celjske porodnišnice in je volil zanjo 500.000 kron. Mestna občina je leta 1925 kupila svet za glavnim starim poslopjem, ki je kot stavbišče prihajal v poštev.

Zadeva se je vlekla več let. Mislili so na povišanje stare hiše za eno nadstropje, na podaljšanje južnega krila glavnega poslopja, na prevzem

izolirnice in zgradbo novega poslopja za infekcijski oddelek. Negotovost je odpravil komisar oblastne samouprave v Mariboru dr. Josip Leskovar, ki je leta 1928 odločil, da se za celjsko porodnišnico (ginekološki oddelek) zgradi nova stavba. Inž. Anton Dolenc, višji tehnični banovinski svetnik, je napravil potrebne idejne načrte, ki so jih 11. marca 1929 pretresli na zdravniški anketi v Mariboru. Nato je dobil nalog, naj v sporazumu s primarjem dr. Watzkejem izdela vse potrebne gradbene in detajlne načrte in proračune. Pri tem delu so ju vodila tri načela: da se do največje mere poveča možnost direktnega osončevanja in prezračevanja vseh bolniških prostorov, da se izločijo dvorišča in skrajša dolžina hodnikov, da se zmanjšajo vse razdalje in s tem povečata praktičnost in ekonomičnost. Sistem take bolniške zgradbe je iznašel berlinski zdravnik in vodja bolnice dr. Dosquet. Na zunaj je moralo poslopje dobiti obliko nekakve podkve.

Dne 16. maja 1929 se je vršil komisijski ogled. Avgusta 1929 so začeli kopati temelj, v novembru 1929 je bilo poslopje dozidano in v maju 1930 je že dobilo streho. Zadnja dela so končali v novembru 1931. Poslopje je gradil mariborski stavbenik Rudolf Kiffman, vsa ostala dela pa so izvršila domača podjetja. Sterilizacijske aparate je dobavila firma bratov Čižko v Pragi. Celotna zgradba z opremo je stala 4,600.000 dinarjev.

V decembru 1931 so se selili. Ob selitvi je oddelek dobil tretjo sestro, Hugolino Hren, in drugo strežnico.

Nova ginekološka bolnica (do leta 1935 prim. dr. Watzke, poslej dr. Pehani) je napravila pravi preobrat v celjskem porodništvu. Dotlej so se zaupale bolnici samo tiste rodilje, ki niso imele možnosti, da bi rodile doma. Potlej so pa hodile vanjo tudi tiste, ki so živele v dobrih razmerah. Pri rokah jim je bila neposredna zdravniška pomoč, v primeru potrebe je bila možna takojšnja operacija, nevarnost sepse je bila odstranjena. Nova bolnica ni bila samo koristno, ampak tudi pravo socialno delo.

Leta 1937 so poslopje dvignili za eno nadstropje. S tem so v II. nadstropju dobili prostore za nameščence. V zvezi s to prezidavo so premestili in preuredili tudi porodne sobe.

V zadnjih letih so v glavnem poslopju namestili novo centralno kurjavo, a sanitarne razmere v celotnem kompleksu so izboljšali z nabavo Omsove čistilne naprave.

Poleg tega so v bolnici izpopolnjevali notranjo opremo. Že v začetku jugoslovanske dobe so v sestavu internega oddelka uredili majhen laboratorij za nujne kemične preiskave. Okrog leta 1930 so izpopolnili električno sobo, ki je dobila tudi kremenčevo luč, nato so nabavili še nov rentgenski aparat in kardiograf. Velikega pomena za celjsko bolnico je bila ustanovitev bakteriološke stanice, saj se poslej zaradi bakterioloških preiskav, zlasti po metodi Wassermann, ni bilo treba obračati drugam.

Do konca tridesetih let so vtaknili v celjsko bolnico nad 6,800.000 dinarjev.

Leta 1932 je bila v celjski bolnici prvič izvedena *transfuzija krvi*. Izvršila sta jo na ginekološkem oddelku dr. Podpečan in dr. Strnad. Elektrotehnik Virant je žrtvoval pol litra krvi za neko žensko, ki je bolehal za rakom.

Dramatične motnje v bolniškem delu je povzročila *septembrska povenjen leta 1933*. Zjutraj je voda zalila nižje dele mesta in tudi bolnico, tako da mnogi zdravniki že niso več mogli vanjo. Bolniki v »stari hiši« so bili v nevarnosti. Zdravniki, ki so bili v bolnici, in drugi moški uslužbenci so jih prevažali na ginekološki oddelek s tremi arnicami, ki so jih dobili pri bolniški ekonomiji. Delo ni bilo lahko, ker je vozila zanašal močan tok in je bilo večkrat treba stopiti v vodo. Vendar so vse bolnike rešili. Preko naslednje noči je voda odtekla in zdravnikom je bila odprta pot domov.

Lastno *ekonomijo* so ustanovili še v Prekorškovi dobi. Kupili so dolgo njivo v ozadju infekcijskega oddelka, tam so uredili hlev za prašiče, a za konjski hlev so uporabili poslopje med pralnico in prosekturo, kjer je stal nekoč motor. V Suštersiščevi dobi so od Fazarinca odkupili še hišo in gospodarsko poslopje na severni strani ginekološkega oddelka. Tu so uredili *pekarno* in imeli svoj kruh. Ostala živila so v glavnem dobavljali na podlagi razpisa.

Leta 1936 se je npr. zdravilo v bolnici *8468 bolnikov*, 4370 moških in 4098 žensk, povprečno vsak dan okrog 233 oseb, včasih pa jih je bilo tudi nad 300. Smrtnost je znašala 3.05 ‰.

Leta 1941 je udarilo tudi v zdravstveno službo. Ob izbruhu vojne so moški zdravniki in uslužbenci sestavili večji sanitetni oddelek in odšli, da bi bili vojski na razpolago. V bolnici sta ostali samo mladi zdravnici dr. Stanislava Straus in dr. Frida Vudler. Odhajajoči vodja je z dekretom poveril vodstvo bolnice dr. Strausovi.

S Celjem so bili tako ali drugače povezani še drugi zdravniki. Dr. Fedor Mikič je bil po rodu Celjan. Služboval je v zagrebški zdravniški preventivi. Napisal je mnogo razprav s področja zdravstvenega varstva. Močno se je zavzemal za protialkoholno gibanje. O tem je tudi v Celju večkrat predaval. Umril je mlad. Dr. Karol Pečnik, pred vojno zdravnik v Kairu (pozimi) in v Trstu (poleti), je po vojni prišel v Celje, nato je imel manjši sanatorij na Janini pri Rogaški Slatini in bil od 1918—1923 kot predhodnik dr. Franca Svetine okrožni zdravnik v Šentjurju. Bil je rojak iz Bistrice v Rožu, v Celju je izdal knjižico o tuberkulozi. O tej bolezni je v Celju predaval ukrajinski begunec dr. Vladimir Mogilnicki, ki se je kot zdravnik naselil v Šentjurju. Leta 1936 je iz Topolšice prišel v Celje dr. Stjepan Ivič, specialist za pljučne bolezni. Leta 1921 je umrl v celjski bolnici primarij novomeške bolnice dr. Josip Strašek, ki se je bil zastupil pri operaciji.

Mnogo dela so opravili zdravniki doma. Vsi starejši zdravniki bolnice (in drugih zavodov) so imeli svojo privatno prakso. Samo privatni zdravniki so bili: dr. Ludovik Herzmann (nekdanji višji vojni mornariški zdravnik) in nekdanji bolniški zdravniki dr. Jesenko, dr. Gollitsch in dr. Negri.

Nekaj časa sta imela privatno prakso tudi višja vojaška zdravnikar dr. Boleslav Barth in dr. Janko Arnšek.

Preko zime je ordiniral v Celju tudi dr. Ferdo Trenz, dobrnski kopaljski zdravnik.

Pretežno privatno prakso so imeli zobozdravniki: dr. Alfonz Kunst, dr. B. in dr. Sadnik, dr. Stane Vrhovec, dr. Alojzij Krautberger, dr. Breznik in dr. Miglič.

MESTNI FIZIKAT IN SRESKA ZDRAVSTVENA SLUŽBA

Kot prvi so v Celju opravljali preventivno medicinsko službo mestni zdravniki ali fiziki, ki se pa javljajo šele od sredine druge polovice preteklega stoletja. Vendar jim je bila služba mestnega zdravnika ali fizika stranski posel. To službo so opravljali drug za drugim: dr. Jožef Kočevar, dr. Andrej Keppa, dr. J. Riebl in dr. Edvard Gollitsch.

Tudi v stari Jugoslaviji je bil mestni fizikat sprva stranski posel, ki so ga po vrsti vršili: dr. Anton Schwab, dr. Mano Dereani in dr. Jakob Rebernik.

Sele leta 1935, ko so združili mestno in okoliško občino, je nastala izprememba. Tedaj so sistemizirali mesto mestnega fizika, ki ga je dobil dr. Ivan Podpečan. Dodelili so mu medicinsko sestro in desinfektorja.

Pred združitvijo je tudi okoliška občina imela svojega zdravnika — dr. Draga Hočevarja.

Mestni fizik je s tem letom dobil svoje ordinacijske prostore, kamor so se zatekali socialno ogroženi, kjer so imeli brezplačen pregled in zdravlila. Na bivšem Kvaternikovem posestvu je mesto odprlo zavetišče za onemogle z 80 posteljami, kjer je bil hišni zdravnik mestni fizik. Stara ubožnica na Slomškovem trgu, t. j. bivša Elizabetina bolnica, se je preselila v novo urejeno zavetišče, ki je delovalo deset let. Poleg te kurativne medicine je mestni fizik vršil vse posle uradnega zdravnika, t. j. mestnega oziroma sreskega sanitetnega referenta.

Vodil je evidenco o nalezljivih boleznih, vršil cepljenje, obiskoval bolnike z nalezljivimi boleznimi in jih po potrebi pošiljal v izolirnico, pod njegovim vodstvom so se opravljale dezinfekcije, dezinsekcije in deratizacije. Mestni fizik je sodeloval pri vseh gradbenih in ostalih komisijah komunalne dejavnosti. Vršil je mrliške preglede ter sploh vso sanitarno-higiensko službo, kolikor je bila s tedanjimi zakoni predpisana.

BOLNIŠKO ZAVAROVANJE

V avstrijski dobi je bilo bolniško zavarovanje v glavnem razdeljeno v tri delavske (okrajno, deželno in rudarsko) ter dve trgovski skupini.

Jugoslovanska zakonodaja je leta 1919 in 1922 združila vsaj dve delavski panogi v enotnem zavarovanju, ki ga je v Sloveniji pod okriljem *Središnjega urada za osiguranje radnika* (SUZOR) vodil ljubljanski *Okrožni urad zavarovanja delavcev* (OUZD).

V Celju je bila *filiála* ali ekspozitura Okrožnega urada za območje okrožja, v katerem je bilo v zdravstvenem pogledu treba oskrbovati nad 22.000 aktivnih članov in približno 60.000 njihovih svojcev.

V mestu samem je bilo okrog 5000 aktivnih članov. Število je precej naraslo zlasti zaradi tega, ker je zakon o zavarovanju delavcev iz leta 1922 vključeval v zavarovanje tudi služinčad. Razširil je zavarovanje tudi na onemoglost, starost in smrt, vendar je v tem pogledu začel veljati šele 12 let pozneje.

Dr. Jakob Rebernik

Trgovci so deloma kakor prej še nadalje pripadali zagrebški privatni bolniški blagajni *Merkur*, ki je imela svoje pogodbene zdravnike, deloma pa ljubljanskemu *Trgovskemu bolniškemu in podpornemu društvu*, ki se je preimenovalo v *Bolniško blagajno Trgovskega in podpornega društva*. Rudarji so ohranili svoje *bratovske skladnice*, železničarji pa svoj *humanitarni fond*. Privatni nameščenci so imeli svoj *Pokojninski zavod*.

Končno so morali delovne ljudi zavarovati tudi za brezposelnost. Zavarovani delovni ljudje so imeli pravico do zdravstvenega varstva in do brezplačnega zdravljenja v bolnicah.

V Celju je bilo tako, da so zdravniki bolniške blagajne sprva pregledovali bolnike samo v svojih privatnih ordinacijah, kajti šele leta 1925 si je bolniška blagajna v Vodnikovi ulici pridobila hišo, kjer si je uredila skromen laboratorij.

Prva zdravnika celjske bolniške blagajne v dobi prve Jugoslavije sta bila dr. Mano Dereani in dr. Franc Premšak ml. Njima se je pridružil dr. Drago Hočevnar. Vsi trije so zaporedoma zavzemali položaj tako imenovanih odgovornih blagajniških zdravnikov. Leta 1930 je nastopil službo odgovornega blagajniškega zdravnika dr. Josip Čerin, leta 1939 pa dr. Drago Mušič.

Zdravnikom je v začetku pomagala samo ena bolničarka, pozneje pa je štel srednji in nižji medicinski kader štiri osebe: dve zaščitni sestre in dve pomožni bolničarki. Upravni vodja ekspoziture je bil ves čas Viiktor Šmigovc.

Za železničarje je bila posebna ambulanta na postaji (zdravnik dr. Drago Hočevnar). Svojo posebno ambulanto sta imeli cinkarna in železarna Štore, leta 1936 jo je dobila tudi tovarna emajlirane posode.

Nekoliko pred izbruhom druge svetovne vojne so v obliki večjega prizidka k starejšemu, manjšemu poslopiju, začeli graditi večje poslopje za ambulanto. Dokončal ga je šele okupator in ga uporabljal za upravo (zdaj je v poslopiju Zavod za napredek gospodarstva), bolnike je namreč usmerjal v privatne ordinacije.

Okrajno glavarstvo (sresko poglavarstvo) je imelo že od nekdanj organizirano zdravstveno službo. V avstrijski dobi ji je bil nazadnje na čelu dr. Andrej Keppa. V začetku jugoslovanske dobe sta jo najprej opravljala dr. Karel Weisinger in iz Sežane došli dr. Verčon. Kmalu jima je kot redni zdravnik sledil dr. Anton Schwab.

Večji kraji v soseščini že dolgo niso bili popolnoma brez zdravstvene zaščite. Opravljali so jo privatni zdravniki — s popolno ali z delno zdravniško izobrazbo (praktični zdravniki). Jugoslovanska zdravstvena zakonodaja je uvedla redno občinsko zdravstveno službo, vendar so jo zdravniki vršili za širši okoliš, ne samo za eno občino. Zdraviliški kraji so imeli svoje zdraviliške zdravnike.

ZDRAVSTVENI DOM

Ob razširitvi bolnice in izboljšanju zdravniške mreže v celjski okolici se je vendarle bolj in bolj kazala potreba po ustanovitvi samostojnih socialno-medicinskih ustanov in bakteriološkega laboratorija, ki bi s svojim delom pomagali bolnici in krajevnim zdravnikom.

Kot prva taka ustanova je 17. marca 1923 začela delovati »stalna državna bakteriološka stanica«. Streho je dobila v stari bolnici v Ipavčevi ulici. Imela je dva velika laboratorija, kuhinjo za pomivanje laboratorijske posode, sterilizacijo in pisarno. »Stanica« je bila neposredno podrejena zdravstvenem odseku ter se je vzdrževala z rednimi mesečnimi prispevki ministrstva za narodno zdravje.

Vodstvo »stanice« so poverili bakteriologu dr. Jakobu Reberniku, Korošču, ki je imel veliko strokovno izobrazbo. Kot bakteriolog se je izšolal na Dunaju, v Berlinu, Frankfurtu, Kielu in v Pasteurjevem zavodu v Parizu.

Za delokrog novemu laboratoriju je bila določena vsa bivša mariborska oblast, saj je bil bakteriološki laboratorij v Mariboru ustanovljen šele leta 1929, medtem ko je v Ljubljani bakteriološka »stanica« nastala malo pred celjsko. Laboratorijska oprema je bila za tisti čas zadostna, tako da je ustanova lahko takoj začela z delom. Že v prvem letu svojega poslovanja je izvršila 1748 različnih preiskav. Naslednje leto se je to število dvignilo na 4904, ker so tega leta izvršili sistematično preiskavo vsega prebivalstva v Trbovljah glede na bacilonostvo tifusa.

Poleg laboratorijskih preiskav je bakteriološka stanica sodelovala pri zatiranju nalezljivih bolezni, iskanju kliconoscev in s svojim avtomomo-

bilom izvrševala prevoze bolnikov z nalezljivimi boleznimi v celjsko bolnico.

Tesno povezan z bakteriološko stanico je bil junija 1924 ustanovljeni *Pasteurjev zavod* v Celju za zdravljenje bolnikov proti steklini kot edina taka ustanova te vrste v Sloveniji. Do takrat so morali od steklih psov ugrizeni bolniki hoditi na zdravljenje v Zagreb. Zavod je imel v stari bolnici laboratorij in na mestu današnje porodnišnice tri Dekkerjeve barake s posteljami za 30 bolnikov. Vodja zavoda je bil dr. Jakob Rebernik in tudi ostalo osebje bakteriološke stanice je deloma delalo v novem zavodu.

Ob ustanovitvi Pasteurjevega zavoda je šel dr. Rebernik v Niš, kjer se je v tamkajšnjem steklinškem (antirabičnem) zavodu pri slovečem dr. Mivizatoru specializiral za antirabično cepljenje.

Cepivo za cepljenje proti steklini so izdelovali v zavodu samem in z njim cepili bolnike. Že po dveh letih so izdelano cepivo pošiljali krajevnim zdravnikom, ki so od sumljivih psov ugrizene osebe cepili sami ambulantno, zavod pa je vodil evidenco nad tem zdravljenjem. Zaradi prehoda na ambulantno cepljenje je bil oddelek v bolnici leta 1927 ukinjen.

»Bakteriološki stanici« kot matični ustanovi so se pridružile še nove socialno-medicinske ustanove:

ambulatorij za spolne bolezni (1923),
protituberkulozni dispanzer (15. 7. 1924),
šolska poliklinika (septembra 1927), ki je opravljala zdravstveno službo tudi v šolah širše okolice, dokler niso uvedli rednih občinskih zdravnikov,
posvetovalnice za matere in dojenčke (1927),
šolska kuhinja (januarja 1931),
otroško zavetišče (1. januarja 1932).

Zaradi tesnejše povezave ter lažjega strokovnega in administrativnega vodstva so se vse te ustanove leta 1928 združile v skupno upravno enoto pod imenom »Zdravstveni dom v Celju«. Za prvega upravnika je bil imenovan iniciator vsega dela dr. Jakob Rebernik.

Prostori v stari bolnici in v barakah so postali pretesni za vse te ustanove in je bilo treba misliti na novo zgradbo. Od tedanjega ministrstva za socialno politiko in narodno zdravje je dobil Zdravstveni dom poslopje bivšega Invalidskega doma v Gregorčičevi ulici.

Stavbo je bilo treba popolnoma preurediti in popraviti, da bi lahko služila novim namenom. Adaptacija je bila izvršena v letih 1929—1931 in je stala 650.000 dinarjev. Glavni del stroškov je krilo ministrstvo za socialno politiko in narodno zdravje.

Jasno je, da je pri tolikšni razvejanosti dr. Rebernik moral dobiti vsaj nujno potrebno pomoč. Za delo v protituberkuloznem dispanzerju se je zlasti zavzemal primarij in ravnatelj bolnice dr. Ivan Rajšp. Delo je bilo težko in je postalo uspešno, ko je dispanzer leta 1934 dobil rentgenski aparat.

Na šolski polikliniki je poleg samega šefa delal dr. Mano Dereani in pozneje dr. Jožef Fišer. Dr. Dereani oziroma dr. Fišer je vsako leto dvakrat

pregledal učence in v popisu navajal, katere med njimi bi bilo treba zdraviti. Pri šolski polikliniki je bila tudi zobna ambulanta, v kateri je poleg dr. Rebernika delal dr. Alojzij Krautberger.

Medicinske sestre na šolski polikliniki so bile: Mica Marinčič-Kušer, Minka Pešec-Pogačnik, Ivanka Žigon, Anica Kurent-Lenger, Ana Čebela-Modic, Štefka Blažević-Kregar, Vera Čretnik-Klajnšrot, Hermina Deo-Andolšek in Pavla Jazbinšek.

V letih 1934—1936 je delal na šolski polikliniki tudi zdravnik — specialist za oči, usta, nos in grlo.

V šolskih letih 1928—1929 in 1931—1932 je Zdravstveni dom vzdrževal tudi šolske poliklinike na osnovnih šolah v Vojniku, na Ljubečni in Teharju, v Šentjurju, Laškem, Zidanem mostu, Petrovčah in Zalcu. Povsod je bila enkrat na teden ordinacija, ki sta jo opravljala zdravnik in medicinska sestra celjske poliklinike.

Bakteriološki oddelek je imel sanitetni avto za prevoz bolnikov.

V zvezi s šolsko polikliniko je zavod prešel tudi na čisto socialno področje. Leta 1931 je bila pri šolski polikliniki ustanovljena *šolska kuhinja* Kraljice Marije, ki je dajala revnim otrokom in zdravstveno potrebnim učencem in učenkam srednjih in osnovnih šol hrano, deloma brezplačno, deloma za majhno plačilo. Dobivali so dopoldansko malico in kosilo. Hrano je brezplačno pripravljala in kuhala soproga zdravnika Zdravstvenega doma.

Sredstva so prihajala iz posebnega fonda kuhinje, za katerega so razen oddelka samega skrbela celjska dobrodelna društva.

Leta 1931 je bilo na isti način ustanovljeno *otroško zavetišče*, ki je bilo nastanjeno poleg šolske kuhinje Zdravstvenega doma. Ker je občina tudi nekaj prispevala, se je osnoval poseben kuratorij.

Temu je bil izprva predsednik župan dr. Alojzij Voršič. Sledila sta mu drug za drugim profesor Martin Mastnak in pisarniški ravnatelj Albin Marčič.

Kuratorij je skrbel za sredstva: precej jih je bilo iz fonda kraljice Marije, nekaj jih je dala krajevna zaščita dece in mladine, nekaj pa mestna občina. Otroci so bili v zavetišču podnevi, ko ni bilo pouka v obeh šolah. Imeli so na razpolago štiri sobe in igrišče. Dečkov in deklic je bilo okrog 80. Hrano so imeli v kuhinji kraljice Marije. Obrok je stal 3.5 din. Toda večina otrok jo je dobivala zastonj. Samoplačniki so bili izjema. Če je kaj ostalo, so dobili kosilo tudi neprijavljeni. Za nadzorstvo in pomoč pri učenju sta bili nameščeni učiteljici Marija Hauptmanova in Marta Jurkova. Zvečer so otroci šli domov, v domu so ostali dijaki.

Tudi zanje je dr. Rebernik poskrbel. Iz bivših Dekkerjevih barak je spravil v podstrešno sobo Zdravstvenega doma 30 postelj in nekaj opreme ter je tu nastanil revne dijake, ki so imeli tudi pri hrani iste ugodnosti ko mlajši otroci.

V skrbi za mladino je Zdravstveni dom sodeloval s Splošnim ženskim društvom, Kolom jugoslovanskih sester, Društvom za zaščito dece in mladine, Rdečim križem. Pomagal je pri vzdrževanju otroške kolonije na Pohorju, v Bakarcu, sam je v Šmartno in v Vitanje pošiljal otroke na zdrav-

ljenje in okrevanje. Proti koncu dobe je Likovičevo domačijo pod Tovstom adaptiral za bivanje otrok; poleg obnovljenega starega doma, namenjenega deklicam, je zgradil brunarico za dečke, voda je pa že bila v hiši. Izvedbo plemenite namere je preprečil okupator. Zdaj uporabljajo dom lovci.

Kljub gospodarskim in raznim drugim težavam je Zdravstveni dom po načrtih Higienkega zavoda v Ljubljani zgradil iz lastnih sredstev deset vodnjakov v celjski okolici in celo v bolj oddaljenih krajih (Ptujski gori, v Vitanju, Sv. Lovrencu pri Ljubnem, Mozirju, Sv. Florijanu pri Rogatcu). Z denarnimi podporami je pomagal pri zgraditvi treh manjših vodovodov.

Poleg rednega dela so imeli zdravniki in sestre Zdravstvenega doma veliko število predavanj po različnih krajih celjskega sreza, priredili so tudi 4 higienke razstave, 5 samaritanskih in več tečajev za obrambo proti plinskim napadom.

LEKARNE

Po smrti Ane Baumbachove je leta 1876 prevzel lekarno mr. Jožef Kupferschmid. Nekaj let pozneje jo je prodal mr. Adolfu Mareku. Od tega jo je leta 1898 kupil mr. Maks Rauscher, ki jo je popolnoma moderniziral in jo oskrbel z najmodernejšimi zdravili in aparati.

Po prevratu je leta 1919 kupil lekarno Zagrebčan mr. Vojko Arko, ki jo je leta 1927 prodal mr. Ivu Tončiču. Leta 1949 je bila lekarna podržavljena.

Sredi preteklega stoletja je bila večkrat na dnevnem redu ustanovitve druge lekarne. Vendar mestni odbor dolgo ni hotel dati soglasja, češ da je nepotrebna. Ščutil je pač interese Baumbachove lekarne. Šele leta 1876 se je mr. Otonu Schwarzlu posrečilo, da je dobil potrebno dovoljenje. Tudi njegova lekarna je bila na Glavnem trgu, ob ozkem vhodu na sedanji Slomškov trg. Imenovala se je »Pri Mariji Pomagaj«. Poslopje, v katerem se je nastanila, je bila nekdanja benefikatna hiša. Po Schwarzlovi smrti je lekarno prevzel njegov zet mr. Rupert Gasser. Leta 1921 jo je kupil mr. Andro Posavec. Med okupacijo je gospodaril v tej lekarni mr. Erwald Wrentschur, po okupaciji pa jo je prevzela država.

Leta 1922 je dobilo Celje tretjo lekarno. Ustanovil jo je mr. Fedor Gradišnik. Imenovala se je »Pri križu«. Okupator je to lekarno zasegel. Leta 1949 je prišla v državno last jugoslovanske države.

O današnjem pomenu celjskih lekarn bi utegnilo govoriti število receptov, na katere so bila izdana zdravila. Leta 1939 je znašalo to število 47.000, leta 1946 — 105.000, a leta 1951 — 212.000. V primerjavi s predvojno dobo se je torej več kot početerilo.

REŠEVALNA SLUŽBA

Celjska služba reševanja ponesrečenih in prevoza bolnikov v bolnico in zdravstvene ustanove ima za seboj kratko dobo. Do leta 1930 so ponesrečence in bolnike prenašali z nosili ali prevažali na navadnem dvokoles-

Poslopje nekdanjega doma onemoglih v Vojniku
(zdaj oddelek celjske splošne bolnice)

nem sanitetnem vozičku. Pri magistratu sta bila v shrambi dva taka vozička. Z njima so hodili po bolnike, zlasti na postajo. Reševalno delo so opravljali člani Prostovoljne gasilske čete. Leta 1930 je Prostovoljna gasilska četa nabavila večji osebni avtomobil, ki ga je preuredila v reševalne svrhe. Prevozi so pa v kratkem času tako narasli, da je bilo treba misliti na nabavo novega prevoznega sredstva. Z intenzivnim nabiranjem je Prostovoljna gasilska četa zbrala toliko sredstev, da je lahko kupila nov tipiziran rešilni avto znamke Tatra. Dne 17. februarja 1931 so napravili z njim prvo vožnjo, in sicer iz Žalca. Že leta 1931 je bilo dnevno 25 do 30 voženj iz najrazličnejših krajev.

DOMOVI ONEMOGLIH

V trgih in mestih so nekoč skrbeli za stare in onemogle (ter bolne) špitali, ki so deloma nastali že v srednjem veku.

Izmed špitalov celjskega področja se je obliki današnje ustanove za stare in onemogle ohranil samo celjski špital. Vendar je ta ustanova spremenila svoje mesto in ime. Do leta 1936 je bila kot mestna ubožnica še nameščena v bivšem špitalu sv. Elizabete poleg župne cerkve. Tedaj je mestna občina kupila Kvaternikovo posestvo z dvorcem v Medlogu in preselila tja večji del svojih ubožcev. Vodstvo novega doma so prevzele usmiljenke.

DOM ONEMOGLIH V VOJNIKU

Upravnik doma: Adalbert Štamol, honorarni zdravnik dr. Rudolf Mikuš.

Kapaciteta doma 240 oskrbovancev.

Pobudo za gradnjo »deželne hiralnice« je dal deželni poslanec Ivan Stallner, ki je imel v Vojniku svoje posestvo in se je smatral za domačina.

Dr. Emil Watzke (1880—1956)

Dr. Jože Flajs (1899—1970)

Stavba je bila dovršena leta 1891 in 10. avgusta 1892 slovesno izročena svojemu namenu.

Do leta 1894 so upravo in gospodarstvo vodile usmiljene sestre. Prvi upravnik je bil Karel Golubković (1894—1901), njemu so sledili Jožef Temmerl, Karel Hoch in Jožef Fleischutz. Slovenski upravniki so bili: Franc Golob, Franc Hribernik, Janko Jerala in Viktor Zalokar.

Nemški okupacijski upravniki Fischer, Rainer in Oskar Dedeck so za seboj pustili pogorišče lepe zavodove knjižnice. Leta 1942 je bilo odpeljanih v Feldhof pri Gradcu 72 oskrbovancev, ki so bili po znanem fašističnem načinu likvidirani. 15. julija istega leta so bili v Celju ustreljeni trije zavodovi uslužbenci, rodoljubi.

ZDRAVILIŠČE DOBRNA

Dobrna je imela svojega zdraviliškega zdravnika že v avstrijski dobi. V stari Jugoslaviji sta bila dobrnska kopališka zdravnika dr. Ferdinand Trenz in dr. Ivan Zupan. Upravnik zdravilišča je bil vitanjski rojak Alojzij Jankovič, bivši nadučitelj.

Okupator je dobrnsko kopališče spremenil v vojaški lazaret. Po osvojitvi ga je eno leto uporabljala vojaška oblast za vojno bolnico. Leta 1946 je zdravilišče prevzelo civilno zdravstvo in ga preuredilo tako, da čim bolj ustreza sodobnim potrebam.

Zdravilišče Dobrna

Pevski zbor na Dobrni (na sredi pevovodja šolski upravitelj Albin Schmidt in
ravnatelj zdravilišča Alojzij Gankovič)

GLAVNA LITERATURA IN VIRI

Revolucija leta 1848—1849.

Ignac Orožen, Celska kronika, 1854.

Josip Apih, Slovenci in leto 1848. Matica Slovenska.

Fran Vatovec, Celje v tisku. Knjižica »Celje in Olepševalno društvo,« 1955.

France Jesenovec, Celjske slovenske novine. Ob 115-letnici njihovega izhajanja. Celjski zbornik, 1963.

Tone Kolšek, Odmevi marčne revolucije 1848 v celjskem okrožju. Celjski zbornik, 1969-70.

Celje kot sedež državne uprave.

Verzeichniss der in den neu constituirten Ortsgemeinden der k. k. Bezirkshauptmannschaft Cilli im August 1850 gewählten Bürgermeister, Gemeinde-Rätthe, Ausschuss- und Ersatzmänner ... Uvodni odstavki navajajo sestav državnih oblastev. Zelo poučen, najbrž edini izvod, hrani celjska študijska knjižnica. Graška knjižnica v Joanneju knjižice nima.

Sicer nepopolni seznami in šematizmi v dunajskem upravnem arhivu.

Šematizmi štajerske deželne uprave in šematizmi lavantinske škofije.

Štajerski Uradni list.

Občinska uprava

Andreas Gubo, Geschichte der Stadt Cilli, 1909.

Thomas Fürstbauer, Cilli von 1867 bis 1892.

Janko Orožen, Teritorij in uprava mesta Celja od davnih dni do danes. Kronika, časopisi za krajevno zgodovino, IV, 1956.

Zgodovinski pregled gospodarjenja celjske mestne občine. Celjski zbornik, 1958.

Izgradnja mesta in gospodarski razvoj

Janko Orožen in Justin Felicijan, Kratka gospodarska zgodovina iz Celja in okolice, 1952.

Janko Orožen, Zgodovina celjske obrti. Vodič po razstavi in mesto Celje z okolico, 1935.

— Zgodovina obrti v Celju in severovzhodni Sloveniji. V ciklostilu. Poslovno združenje za obrti 1971.

— Zgodovina trgovine na celjskem vplivnem področju, 1973.

— Zgodovina denarnišтва na celjskem vplivnem območju, 1973.

— Zgodovina gostinstva v Celju in okolici. Posamezne številke časopisa Lepo mesto 1972—1973.

Cerkev

Ignaz Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant, III. Das Archidiakonat Saurien, Das Dekanat Cilli, 1880.

Župnijske Kronike. Le deloma ohranjene.

Franc Kovačič, Zgodovina lavantinske škofije.

Solstvo

Josip Apih, Nastanek narodne šole na Slovenskem. Letopis Matice Slovenske.

Janko Orožen, Zgodovina celjske gimnazije. Izvestje celjske gimnazije, 1927/28.

— Kratka zgodovina celjske gimnazije. Letno poročilo celjske gimnazije, 1951/52.

— Življenje in delo vladnega svetnika Emilijana Lileka, 1941. — Ohranili so se samo redki izvodi. Večino natisnjenih je uničil okupator.

Ivan Mlinar, 150 let celjske gimnazije. Letno poročilo celjske gimnazije, 1957/58.

Nadaljevanje v celjskem zborniku, 1958.

Društveni in kulturni razvoj

Janko Orožen, Zgodovina Celjskega Sokola, 1940.

— Zgodovina Savinjske podružnice Slovenskega planinskega društva, krajše besedilo v Planinskem vestniku 1940. Daljše besedilo še v rokopisu, natis je preprečila vojna.

— Odvetništvo v Celju. Zbornik, ki ga je odvetniška zbornica izdala ob svoji stoletnici, 1968 — o deležu celjskih odvetnikov v narodnem in javnem življenju sploh.

— Rast celjskega mesta in zgodovina Olepševalnega in turističnega društva. V knjižici: Celje in Olepševalno društvo, 1955.

Ivan Mlinar, Zgodovina Celjskega pevskega društva. Rokopis.

Vlado Novak, Delež celjskega okoliša v razvoju slovenskega slovstva, Celjski zbornik, I. 1951.

Pavel Strmšek, Celjski literarni almanah (Ilustrirani narodni koledar). Celjski zbornik I. 1951.

Alenka Vrabl, Ilustrirani narodni koledar (1889—1914). Celjski zbornik, 1965.

France Jesenovec, Pogled v Hribarjevo celjsko Domovino. Celjski zbornik, 1964.

France Jesenovec, Drobničev slovar iz leta 1858. Celjski zbornik, 1965.

— Dunajsko-celjska Vesna. Celjski zbornik 1972.

Matija Murko, Vatroslav Oblak, Knezova knjižnica VI. 1899.

France Jakopin, Vatroslav Oblak. Ob stoletnici rojstva. Celjski zbornik, 1964.

Fran Fink, Anton Schwab, Celjski zbornik, 1951.

Jože Curk, Umetnost v Celju in okolici v zadnjih 150 letih. Celjski zbornik, 1959.

Franjo Mauer, 100 let gasilstva v Celju, 1971.

Fedor Gradišnik, Sestavki o gledaliških delavcih in predstavah, ki jih je objavljaj v skoraj vseh številkah Celjskega gledališkega lista izza leta 1946, v posameznih številkah Lepega mesta in ob stoletnici Slovenskega gledališča (1967) v mariborskem Večeru. V Celjskem zborniku je objavil dva pomembna spisa: Usodne posledice celjskega dijaškega gledališča leta 1904 v Celju (v letniku 1969-70) in Uprizoritev prve celovečerne predstave kabareta v slovenski gledališki zgodovini (v letniku 1971—1972).

Ti spisi so zanesljivo in dragoceno gradivo za zgodovino celjskega gledališkega in sploh kulturnega življenja.

Slovenski biografski leksikon: sestavki o kulturnih in javnih delavcih: Josip Drobnič, Jernej Francelj, Franjo Korun, Viktor Lipež, Fran Hrašovec, Janko Pukmeister-Vijanski, dr. Štefan Kočevar, dr. Josip Serbec, dr. Juro Hrašovec, dr. Anton Božič, Ivan Rebek, Rafko Salmič, dr. Pavel Strmšek.

Politični razvoj 1848 do 1918

Janko Orožen, Politični razvoj v Celju in celjski pokrajini od 1848 do 1918. Časopis za zgodovino in narodopisje, 1971.

Josip Serbec, Spomini, 1927.

Vekoslav Spindler, dr. Ivan Dečko in njegova doba.

— Štajerski Slovenci, kaj hočemo, 1906.

Vasilij Melik, Volitve na Slovenskem 1861—1918. Slovenska Matica, 1965.

Dr. Josip Vošnjak, Spomini I. in II. Slovenska Matica, 1905—1906.

Vsebina

Razdobje 1848—1918

Revolucija leta 1848—1849	5
Celje kot sedež državne uprave	12
Občina	19
Mestna občina: uprava, gospodarstvo, samoupravno predstavništvo	22
Mestna (magistratna) uprava	27
Mestna zemljiška posest	29
Mestni lov	30
Ribolov	31
Stavbna posest	33
Mestna podjetja: pokopališča, plinarna, elektrarna, vodovod, mestna klavnica	36
Mestne finance	41
Prebivalstvo	43
Izgradnja mesta. Širjenje zazidalne površine, ulice, regulacijski poizkusi	44
1848 do 1867	46
1867 do 1918	55
Obrtniki-graditelji	56
Investitorji	56
Gradbeni material	57
Dimnikarstvo, gasilstvo	57
Gradnje	63
Obrt, trgovina, gostinstvo	81
Denarništvo	86
Občina Celje okolica	91
K. o. Spodnja Hudinja — Gaberje, Spodnja Hudinja, Zgornja Hudinja	93
K. o. Ostrožno — Zgornji Lanovž, Spodnja Dobrova, Zgornja Dobrova Lokrovec, Ostrožno	94
K. o. Medlog — Lava, Ložnica, Babno, Zgornji Medlog, Spodnji Medlog, Srednji Medlog, Lopata	95
K. o. Lisce — Breg, Miklavški hrib	95
K. o. Lisce — Spodnje Lisce	96
K. o. Košnica — Tremarje v k. o. Debro in občini Sv. Krištof	96
K. o. Zagrad-Pečovnik — Pristava in Zagrad, Aljažev (Jožefov) hrib, Zavodna	96
Občina Teharje	98

K. o. Teharje — Teharje, Čret, Osenica in Zvodno	101
K. o. Bukovžlak — Bukovžlak, Slance, Vrhi	102
K. o. Kresnike — Kresnike, Štore, Lipa, Pečovje	102
Občina Sv. Lovrenc	103
K. o. Sv. Lovrenc	103
K. o. Prežinska vas	104
Občina Svetina	104
Ogorevc	104
Občina Škofja vas	105
K. o. Škofja vas — Škofja vas, Šmarjeta, Zadobrova	105
K. o. Trnovlje — Trnovlje, Leskovec, Ljubečna, Začret	105
K. o. Sv. Miklavž — Žepina, Lipovec, Glinskô, Pristava, Razgor, Bovše, Gradišče, Šmiklavž	106
K. o. Sv. Tomaž	106
K. o. Arclin	106
K. o. Vojnik okolica	107
Občina Vojnik	107
Občina Višnja vas	110
K. o. Višnja vas — Višnja vas, Kaplja, Ivenca, Ilovca, Dedni vrh, Jan- kova, Rove, Dolgo rebro, Male Dole, Črešnjevce, Kladnart, Velike Dole, Lačna vas	110
Občina Frankolovo	111
K. o. Loka	112
K. o. Dol	112
K. o. Lipa	112
K. o. Verpete	112
Občina Bezovica	113
K. o. Bezovica	113
K. o. Podgorje	113
Občina Nova cerkev	113
K. o. Nova cerkev	114
K. o. Novake	114
K. o. Lemberg	114
K. o. Homec	114
K. o. Socka	115
K. o. Čreskova	115
Občina Dobrna	115
K. o. Dobrna	116
K. o. Klanec	117
K. o. Sv. Jošt	117
K. o. Zavrh	117
Občina Šmartno v Rožni dolini	117
Okrajno zastopstvo	118
Kmetijstvo	119
Rudarstvo in industrija	125
Delavsko gibanje	138
Razstave	141

Ceste	142
Okrajne in občinske ceste	144
Železnice	148
Regulacija Savinje med Prihovo (pri Mozirju) in Levcem (1876—1893)	149
Nove povodnji	151
Prvotni načrt za regulacijo Savinje pod Celjem	151
Druge prirodne nezgode	153
Zdravstvo	154
Cerkev	171
Mestno osnovno šolstvo	176
Mestna deška ljudska šola	179
Mestna dekliška šola	179
Obrtno nadaljevalna šola	181
Trgovska nadaljevalna šola	181
Otroški vrtec	181
Zavetišče	181
Začasni privatni šolski vrtec	181
Komite za podporo ubogih učencev	181
Šivalni tečaj	181
Deželna deška meščanska šola	181
Dekliška meščanska šola	182
Dvorazredna dekliška trgovska šola	182
Dvorazredna deška trgovska šola	182
Gospodinjska šola	182
Institut Hausenbüchl, pozneje dekliški dom gospodinjskega šolskega društva	183
Okoliške šole	183
Celjska okoliška šola	184
Šolski zavod šolskih sester	188
Šole v širši okolici	189
Teharje	190
Kompole (Sv. Lovrenc pod Prežinom)	191
Svetina	191
Štore	192
Ljubečna	192
Vojnik — slovenska šola	192
Vojnik — nemška šola	194
Frankolovo	195
Strmec (Nova cerkev)	195
Dobrna	196
Črešnjice	197
Šmartno v Rožni dolini	197
Sv. Jošt na Kozjaku	198
Gimnazija (Razdobje 1848 do 1895)	198
Borba za slovensko gimnazijo	209
Nemška gimnazija (1895—1918)	210

Nižja gimnazija oziroma samostojni gimnazijski razredi z nemško-slovenskim učnim jezikom	214
Društveno delo in narodni kulturni razvoj	217
Leto 1848 in kultura	217
Josipa Drobniča književno, pedagoško in gledališko delo	218
Nastanek društev, izprva dvonarodnostnih, pozneje nemških	221
Narodna čitalnica	222
Ljudski in v ljudskem duhu pišoči pisci v čitalniški dobi	229
Ljudska likovna umetnost čitalniške dobe	230
Gospodarska okrepitev celjske slovenske družbe	231
Nove kulturne organizacije	236
Celjski Sokol	236
Celjsko pevsko društvo	240
Ciril-Methodova družba	244
Dragotin Hribar, njegovi sodelavci in nadaljevatelji	245
Slovenska kmečka zveza	248
Savinjska podružnica Slovenskega planinskega društva	248
Politični razvoj v Celju in celjski pokrajini od leta 1848 do 1918	253
Leto 1848 in njega rezultati	253
Uvajanje ustavne vladavine, narodno prebujanje širših ljudskih plasti (1860 do 1870)	257
Okrepljen nemško-nacionalni vladni in javni pritisk ter narodni odpor	265
Delno popuščanje v korist Slovencev: narodne pravice v uradu in šoli, začetek borbe za celjsko slovensko nižjo gimnazijo	273
Nadaljevanje nerazrešljive borbe med nemško-nacionalnim imperializmom in slovenskimi težnjami za enakopravnost	295
Na prehodu	313
Državna upravna in sodna oblast	317
Okrajno glavarstvo (sresko načelstvo, sresko poglavarstvo)	318
Okrožno in okrajno sodišče ter državno pravdnništvo	318
Upravno sodišče	319
Celjska občina: gerentska uprava	320
Celjska občina: uvedba rednega poslovanja	321
Okoliška občina	339
Občina (veliko) Celje od 1935 do 1941	342
Magistrat, občinski urad, občinsko poglavarstvo (po jugoslovanskem zakonu o mestnih občinah)	345
Občinski urad okoliške občine	351
Delokrog mestne občinske uprave	352
Mestna zemljiška in stavbna posest	356
Lov	360
Ribolov	361
Stavbe	363
Mestno pokopališče	367
Plinarna	368
Elektrika	371
Vodovod	373
Mestna klavnica	375

101	Mestno kopališče	376
102	Davki	376
	Okoliška občina	379
	Gradbena dejavnost	379
	Povodnji	384
	Regulacija Savinje in pritokov	387
	Obrt	389
	Gostinstvo	395
	Industrija	398
103	Zelezarna v Storah	398
104	Cinkarna	400
105	Westnova tovarna	404
106	Opekarne in Apnenik	404
107	Tovarna anilinskih barv	405
108	Zametki	405
109	Lesna industrijska podjetja	406
110	Zlatarstvo	406
111	Tekstilna industrija	406
	Delavsko gibanje	407
	Trgovina	414
112	Veletrgovska podjetja	417
113	Novejše večje in manjše trgovine. Mešane trgovine. Posebne (specialne)	
114	trgovine. Trgovine v okolici	420
	Denarništvo	420
	Promet	422
	Okolne občine in njih prebivalstvo	423
115	Občina Teharje	427
116	Občina Sv. Lovrenc	430
117	Občina Svetina	430
118	Občina Škofja vas	431
119	Občina Vojnik	432
120	Občina Višnja vas	435
121	Občina Strmec	436
122	Občina Frankolovo	437
123	Občina Dobrna	439
124	Občina Šmartno v Rožni dolini	440
	Cerkev in vera	441
125	Celjska opatija	441
126	Župnija Teharje	444
127	Župnija Vojnik	444
128	Župnija Frankolovo	445
129	Župnija v Črešnjicah	446
130	Župnija Strmec (Nova cerkev)	446
131	Župnija Šmartno v Rožni dolini	446
132	Župnija Dobrna	447
133	Župnija Sv. Jošt na Kozjaku	448
134	Pravoslavna parohija (župnija) sv. Save v Celju	448

Solstvo	451
Osnovna šola	454
Osnovno šolstvo v Celju	461
I. deška ljudska šola v Celju	461
Dekliška ljudska šola v Celju	465
Skupne zadeve obeh osnovnih šol	467
Otroška vrtca	468
Okoliška deška šola	469
Zavod šolskih sester	475
Meščanski šoli v Celju	475
Dekliška meščanska šola	478
Deška meščanska šola	480
Trgovska nadaljevalna šola	481
Dvorazredna trgovska šola	482
Obrtna nadaljevalna šola	483
Gostinska šola	484
Osnovne šole v okolici	484
Osnovna šola na Teharju	484
Osnovna šola v Štorah	485
Osnovna šola v Kompolah	487
Osnovna šola na Svetini	488
Osnovna šola v Ljubečni	489
Osnovna šola v Vojniku	490
Meščanska šola v Vojniku	492
Osnovna šola na Frankolovem	494
Osnovna šola v Črešnjicah	495
Osnovna šola v Strmcu (Novi cerkvi)	496
Osnovna šola v Smartnem v Rožni dolini	498
Rudarska šola v Celju	500
Gimnazija (1918—1941)	503
Književnost	512
Glasbeno ustvarjanje	518
Likovna umetnost	520
Društva	522
Celjski Sokol	522
Celjsko pevsko društvo	526
Pevsko društvo Oljka	529
Godbena društva	530
Glasbena Matica in glasbena šola	531
Dramatično društvo	535
Olepševalno društvo. Tujsko-prometna zveza. Putnik	539
Klub celjskih naprednih slovenskih akademikov in Ljudska univerza ..	541
Planinsko društvo (povojna leta)	542
Šport	555
Gasilstvo	557
Splošno slovensko žensko društvo	560
Kolo jugoslovanskih sester	560

Socialna društva	561
Narodnoobrambna društva	562
Muzejsko društvo	563
Šahovski klub	563
Lovsko društvo	563
Ribiško društvo	564
Društva in politika	564
Celjska kulturna tedna	567
Zdravstvo	568
Bolnica in zdravniki	568
Mestni fizikat in sreska zdravstvena služba	576
Bolniško zavarovanje	576
Zdravstveni dom	578
Lekarne	581
Reševalna služba	581
Domovi onemoglih	582
Dom onemoglih v Vojniku	582
Zdravilišče Dobrna	583
Glavna literatura in viri	585
Črna kronika (1945-1946)	58
Črna kronika (1947-1948)	59
Črna kronika (1949-1950)	60
Črna kronika (1951-1952)	61
Črna kronika (1953-1954)	62
Črna kronika (1955-1956)	63
Črna kronika (1957-1958)	64
Črna kronika (1959-1960)	65
Črna kronika (1961-1962)	66
Črna kronika (1963-1964)	67
Črna kronika (1965-1966)	68
Črna kronika (1967-1968)	69
Črna kronika (1969-1970)	70
Črna kronika (1971-1972)	71
Črna kronika (1973-1974)	72
Črna kronika (1975-1976)	73
Črna kronika (1977-1978)	74
Črna kronika (1979-1980)	75
Črna kronika (1981-1982)	76
Črna kronika (1983-1984)	77
Črna kronika (1985-1986)	78
Črna kronika (1987-1988)	79
Črna kronika (1989-1990)	80
Črna kronika (1991-1992)	81
Črna kronika (1993-1994)	82
Črna kronika (1995-1996)	83
Črna kronika (1997-1998)	84
Črna kronika (1999-2000)	85
Črna kronika (2001-2002)	86
Črna kronika (2003-2004)	87
Črna kronika (2005-2006)	88
Črna kronika (2007-2008)	89
Črna kronika (2009-2010)	90
Črna kronika (2011-2012)	91
Črna kronika (2013-2014)	92
Črna kronika (2015-2016)	93
Črna kronika (2017-2018)	94
Črna kronika (2019-2020)	95
Črna kronika (2021-2022)	96
Črna kronika (2023-2024)	97
Črna kronika (2025-2026)	98
Črna kronika (2027-2028)	99
Črna kronika (2029-2030)	100

Seznam slik

Zgodovinar Ignacij Orožen	11	Profesorji in dijaki IV. razreda slovenskih vzorednic celjske gimnazije ob koncu šolskega leta 1906/1907	212
Celje z najbližjo okolico 1862 (po akvarelu J. Martinija)	20	Poslopje slovenske nižje gimnazije v Celju leta 1907	214
Dr. Josef Neckermann	24	Emilijan Lilek	215
Celjski magistrat	28	Josip Drobnič	219
Gregorčičeva ulica s šemalsko vojašnico, poznejšim zdravstvenim domom ob ga- silski vaji junija 1906	35	Ustanovitelji celjske Čitalnice leta 1862	222
Kopalnišče ob Savinji in Gozdni dom	37	Zapisnik o ustanovitvenem občnem zboru celjske Čitalnice 19. marca 1862	223
Celje okoli leta 1865 (po litografiji C. Waageja)	42	Dr. Stefan Kočevar	225
Celje po letu 1905	49	Dr. Benjamin Ipavc	227
Glavni (sedanji Tomičev) trg v Celju l. 1903	53	Dr. Gustav Ipavc	227
Poštno poslopje v Celju po dograditvi l. 1898	60	Dr. Josip Serbec	228
Prvi vseslovenski obrtni shod v Celju l. 1912	80	Dr. Josip Vrečko	230
Poslopje Mestne hranilnice	83	Peter Majdič z ženo Ano, roj. Ripal	232
Inž. Mihael Vošnjak	84	Celjski Narodni dom v prvotni obliki	234
Poslopje južnoštajerske hranilnice	86	Ivan Rebek	235
Gostilna pri Grenadirju in kopalnišče Diana	88	Odbor Celjskega Sokola leta 1905	237
Jožefov hrib v Celju pred koncem prve sve- tovalne vojne	97	Matija Benčan	239
Teharje	99	Celjsko pevsko društvo leta 1913	240
Stari stolp na Teharju	100	Rafko Salmič	241
Vojnik. — V ozadju Arclin	108	Meta Baševa	244
Narodnogospodarski in politični delavci iz Vojnika	109	Dr. Josip Karlovšek	244
Frankolovo	112	Dragotin Hribar	246
Strmec pri Vojniku (Nova cerkev)	114	Vekoslav Spindler	247
Dobrna	115	Dr. Josip Vošnjak	268
Železarna v Štorah	131	Lavoslav Gregorec	291
Cinkarna okoli leta 1873	134	Dr. Ivan Dečko	298
Vile na Otoku ob poplavi leta 1901	151	Dr. Vekoslav Kukovec	305
Gizelina bolnica v prvotni obliki	160	Srečko Puncer	315
Celjski opat Matija Vodušek	173	Del Celjske legije po zavzetju Črne na Ko- roškem 28. maja 1919	316
Celjski opat Franc Ogradi	175	Dr. Josip Kotnik	318
Gregor Miklavžin	175	Dr. Juro Hrašovec	325
Okrajni šolski nadzornik Jožef Zupanek	184	Celjska občinska uprava z županom dr. Ju- rom Hrašovcem (okoli leta 1925)	327
Prvi učiteljski zbor okoliške osnovne šole v Celju	185	Dr. Anton Božič	329
Učiteljski zbor okoliške osnovne šole v Celju pod vodstvom Armina Gradišnika	187	Dr. Alojz Goričan	332
Anton Brezovnik	193	Poslopje Mohorjeve tiskarne v Celju okoli leta 1935	333
Ivan Stukelj	195	Vinko Kukovec	341
Blaž Kocen in njegov očim	201	Zahodni del tedanje Prešernove ulice (se- danjega Trga V. kongresa) v Celju okoli leta 1930	344
Dr. Gustav Adolf Lindner	203	Inž. Blaž Pristovšek	348
Dr. Vatroslav Oblak	208		

Alojz Rihteršič	357	Ignac Pejha	495
Naselje vil na Jožefovem hribu v Celju okoli leta 1932	380	Rudolf Zupanek	497
Celje tik pred drugo svetovno vojno (okoli leta 1940)	381	Vinko Požar	498
Konrad Gologranc	383	Maturanti in profesorji celjske gimnazije leta 1921	504
Savinjsko nabrežje v Celju ob poplavi l. 1933	385	Profesorski zbor celjske gimnazije leta 1921	505
Okolica cerkve sv. Maksimilijana v Celju ob poplavi leta 1933	386	Odbor dijaške kuhinje v Celju leta 1934 .	509
Kapucinski most v Celju okoli leta 1925 . .	388	Anton Jeršnovič	510
Nazstava leta 1937 (razstavni odbor)	392	Literarni klub Kondor (1914)	512
Franjo Vehovar	393	Dr. Anton Novačan	513
Cinkarna okoli leta 1930	401	Fran Roš	513
Tovarna emajlirane posode v Celju okoli leta 1920	404	Anica Černejeva	515
Zlet delavskih društev Svobod v Celju leta 1935	409	Danilo Gorinšek	516
Franc Leskošek-Luka	410	Rado Pečnik, Vinko Vilfan in Janko Lešničar	517
Joštov mlin v Medlogu	411	Dr. Anton Schwab	518
Člani trgovskega gremija v Celju	415	Fran Korun-Koželjski	519
25-letnica Ljudske posojilnice v Celju	421	Cvetko Ščuka	521
Poslopje Ljudske posojilnice	422	Albert Sirk	522
Celjski opat Peter Jurak	442	Vera Fišer-Pristovšek	523
Župnijska cerkev na Teharju	443	Dr. Milko Hrašovec	525
Janex Cemažar	444	Celjski pevski oktet leta 1925	527
Notranjščina župnijske cerkve v Vojniku .	445	Celjsko pevsko društvo okoli leta 1935 . .	528
Pravoslavna in protestantska cerkev ter gimnazija v Celju okoli leta 1940	450	Anton Oražem	529
Šolski nadzornik Ljudevit Cernej	453	Orkester Glasbene Matice v Celju leta 1930	532
Šolski nadzornik Riko Pestevšek	453	Glasbena Matica v Celju leta 1930	533
Petdesetletnica Učiteljskega društva za celj- ski okraj 10. junija 1920	460	Fedor Gradišnik	536
Učiteljski zbor I. deške ljudske šole l. 1930	464	Dr. Rudolf Dobovišek	537
Ivanka Zupantič	466	Ivo Šubic	540
Miloš Levstik	471	Josip Pelikan	541
Krajevni šolski odbor okoliške šole	473	Požarna bramba v Celju okrog leta 1910 .	558
Učiteljski zbor okoliške osnovne šole v Celju pod vodstvom Frana Voglarja	474	Ob razvitiu prapora Prostovoljnega gasil- skega društva v Celju leta 1930	550
Josip Brinar	479	Vera Levstikova	561
Franc Cilenšek	481	Odbor podružnice Slovenskega lovskega društva v Celju leta 1932	564
Ivan Cernej	481	Katoliško pevsko društvo Celjskt zvon okoli leta 1930	565
Učiteljski zbor in dijakinje drž. dvorazredne trgovske šole v Celju leta 1924	482	Delavsko pevsko društvo Naprej v Celju .	565
Udeleženske kuharskega tečaja na Teharju (okoli leta 1930)	486	Dr. Pavel Strmšek	567
Vojteh Jerin	488	Dr. Ivan Rajšp	569
Ernest Tiran	490	Dr. Franc Steinfelser	569
Pero in Mira Jankovič	491	Dr. Jakob Rebernik	577
I. razred meščanske šole v Vojniku l. 1934	493	Poslopje nekdanjega doma onemoglih v Vojniku	582
		Dr. Emil Watzke	583
		Dr. Jože Flajs	583
		Zdravilišče Dobrna	584
		Pevski zbor na Dobrni	584

Natisk te knjige je sofinancirala Kulturna skupnost Slovenije

IZDAVAJELNIK
ALJOSI AHRIVODNIK
BEOGRAD 19
II. 1973
(1973-1973)

IZDAVAJELNIK
Kulturna skupnost Slovenije
(1973-1973) (1973-1973)

IZDAVAJELNIK
Kulturna skupnost Slovenije
(1973-1973) (1973-1973)

IZDAVAJELNIK
Kulturna skupnost Slovenije
(1973-1973) (1973-1973)

Po mnenju republiškega sekretariata za prosveto in kulturo SRS (akt štev. 421-1/73 z dne 16/10-1973 spada ta knjiga med proizvode iz 7. točke prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov.

JANKO OROŽEN

ZGODOVINA CELJA
IN OKOLICE

II. del

(1849—1941)

CELJSKI ZBORNIK

Posebna izdaja

(Odgovorni urednik: Vlado Novak)

Izdala in založila

Kulturna skupnost Celje

(Predsednik IO: Franci Križaj)

Naklada: 2000 primerkov

Tisk

AERO

kemična, grafična in papirna industrija
Celje 1974

Knjiga izdal 1974. Izdava in založila Kulturna skupnost Celje, ki je del občinskega zavoda za kulturo in šolstvo. Tisk: AERO, kemična, grafična in papirna industrija, Celje. Naklada: 2000 primerkov. Cena: 1000,00 SIT. ISBN: 86-311-0000-0.